KAMNIŠKI ZBORNIK

XXII/2014

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XXII

ISSN 1318-9069

Kamniški zbornik 2014

Uvodnik

Kamniški zbornik 2014 je 10. po vrsti od leta 1996, ko je Občina Kamnik po večletnem premoru nadaljevala tradicijo izdajanja zbornikov. Če upoštevamo vse zbornike, ki so izšli od leta 1955, letos izdajamo 22. knjigo. Tako je ta tudi oštevilčena.

Bralcem je vsebina zbornikov na voljo ne samo v knjižni obliki, ampak tudi v elektronski. Matična knjižnica Kamnik je leta 2013 vseh 21 knjig digitalizirala in objavila na portalu dLib.si: http://www.dlib.si/results/?query=%27keywords%3dkamni%C5%A1ki+zbornik%27&pageSize=25&frelation=Kamni%C5%A1ki+zbornik&sortDir=ASC&sort=date.

Vsaka knjiga *Kamniškega zbornika* je dokument. Namen izdajanja *Kamniškega zbornika* je vseskozi enak: predstaviti kraje kamniške Občine z zgodovinskega in sodobnega stališča, opisati bogastvo narave, ohraniti spomin na pomembne ljudi, dogodke ter dati možnost vsem, ki se poklicno ali nepoklicno ukvarjajo z raziskovanjem preteklosti ali razmišljajo o problemih sedanjosti in prihodnosti, da rezultate raziskav tudi objavijo.

V obdobju od izdaje *Kamniškega zbornika* 2012 je Kamnik za marsikaj bogatejši, za kaj tudi revnejši, nekateri pomembni načrti pa še čakajo na svojo uresničitev.

K pomembnim pridobitvam moramo šteti dejstvo, da skorajda nimamo več otrok, ki se ne bi mogli vključiti v vrtec, ker je vrtcev dovolj. Marsikaj je bilo storjenega za lepše življenje starejših in bolnih. Kamnik se od leta 2014 ponaša tudi z osnovno šolo, obnovljeno tako temeljito, da lahko o njej govorimo kot o novi šoli. Po dolgih letih neuspešnih prizadevanj je bila na Šutni v rojstni hiši generala Rudolfa Maistra odprta spominska soba, posvečena temu pomembnemu Kamničanu. Imamo muzej, ki ga s ponosom lahko pokažemo vsakemu domačemu in tujemu obiskovalcu, knjižnico z raznovrstnimi prireditvami, ki približajo slovensko knjigo in narodopisno gradivo otrokom in odraslim. Novost je tudi Leksikon pomembnih Kamničanov, ki ga je Matična knjižnica lani začela objavljati na spletu. Kulturni dom je z novo notranjo ureditvijo veliko prijaznejši za obiskovalce. Imamo nov bibliobus, ki obiskuje bralce v oddaljenejših krajih. V Kamniku na več prizoriščih poteka poletni festival Kamfest, ki je vsako leto bogatejši. K še neuresničenim zamislim sodi to, da še zmeraj nismo našli ustreznega prostora za skulpturo mamuta, ki bi pričala o daljni preteklosti našega ozemlja. K slabim rešitvam pa to, da v razstavišču Veronika ni več prireditev in razstav, kar je močno osiromašilo kamniško kulturno ponudbo. Zagotovo pogrešamo tudi kvalitetne koncerte klasične glasbe. In še bi se kaj našlo, tako dobrega ali slabega.

Čisto na začetku uvodnika je treba povedati, da je uredniški odbor dobil v objavo veliko kvalitetnih prispevkov. Vseh ni bilo mogoče objaviti, za kar se avtorjem opravičujemo, saj bi močno presegli načrtovani obseg knjige. Objavili jih bomo čez dve leti.

Letošnji *Kamniški zbornik* vsebuje 40 prispevkov. Avtorji so že uveljavljeni pisci in mladi, ki šele začenjajo svojo strokovno in raziskovalno pot z objavo skrajšane diplomske naloge.

Prispevke delimo na strokovne razprave, gradivo, ki daje izhodišče za nadaljnje raziskave, objavljamo dve bibliografiji, s pesmimi predstavljamo tri pesnike in s slikami tri slikarje, s pogovori 5 zanimivih Kamničanov in s članki celo vrsto ljudi, ki so se rodili ali delali v Kamniku. Zbornik zaključujemo s člankom v spomin dr. Nika Sadnikarja.

Prvi članek, ki so ga pripravili strokovni delavci Občine z županom na čelu, predstavlja problematiko, s katero so se ukvarjali v letu 2012 in 2013. V naslednjem prispevku predstavljamo podjetje Calcit in njegovega direktorja. Podjetje je ne samo gospodarsko uspešno, ampak tudi finančno podpira športne in kulturne dejavnosti. Gospodarsko tematiko smo doslej v *Kamniškem zborniku* pogrešali. Upajmo, da s tem člankom odpiramo to področje. Predstavitvi Calcita sledi prispevek iz zgodovine kmetijstva o žlahtnjenju krompirja po drugi svetovni vojni. Za tem smo uvrstili dve naravoslovni razpravi. Najprej članek o florističnem bogastvu Kamniškega vrha, v katerem avtorica ob razkošju rastlinja opozarja na to, da se območju počasi približujejo invazivne nedomače rastline, ki bi jih bilo treba zaustaviti v njihovem napredovanju. Drugi naravoslovni članek pa je plod raziskav mladih paleontologov, ki

so v paleontološko bogati okolici Tunjic našli ostanke kita. Naslednja razprava s prikazom dela in pomena skladatelja, organista in zborovodje Avgusta Cerereja posega na področje glasbe. Etnološke razprave so raznovrstne: obravnavajo ljudsko izročilo o zmaju v nevelјskem jezeru, razširjenost in živost pravljičnih motivov iz knjige *Zlati hrib*, ki jo je lani izdala Matična knjižnica Kamnik, ter zgodovinsko in arhitekturno vrednost t. i. logarske hiše na Starem gradu. Zgodovinske razprave smo razvrstili po oddaljenosti od našega časa. Najprej objavljamo razpravo o študentih iz nekdanjega sodnega okraja Kamnik na dunajski univerzi v obdobju 1365–1917; tej sledijo popis stavb in stavbnih elementov, ki so ostali po potresu leta 1511 in kažejo tedanjo podobo Kamnika; opis Kamnika v Maistrovem času; bogata zgodovina Planinskega društva Kamnik ob njegovi 120-letnici in zelo izčrpen opis razvoja gorskega reševanja na Kamniškem.

V razdelek Gradivo za zgodovino smo uvrstili pregled časopisnih prispevkov o izkopavanju mamuta v Nevljah, zgodovino Meščanske korporacije od začetkov do danes, predstavljamo izredno bogat arhiv Planinskega društva Kamnik in skupino likovnih ustvarjalcev NOVA ob 40-letnici ustanovitve. Gradivo za etnologijo prinaša dva zelo bogata članka o krajevnih imenih v gorah na južni strani Kamniških Alp in o ledinskih in hišnih imenih na Veliki planini in v njeni okolici.

Temu razdelku sledita dve bibliografiji: umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966 in pregled monografij, ki so jih izdali avtorji iz Kamnika ali pa se nanašajo na Kamnik v letih 2012 in 2013.

Za pogovor smo zaprosili ljudi, ki se poklicno in v prostem času ukvarjajo z zelo različnimi stvarmi: vodjo Kamfesta Gorana Završnika, filozofa dr. Rudija Kotnika, triatlonca Mira Kregarja, alpinista, gorskega reševalca, publicista Bojana Pollaka in kulturnika, publicista Janeza Majcenoviča ob njegovi 80-letnici.

Kot besedne ustvarjalce z nekaj pesmimi predstavljamo Darinko Slanovec, Franca Drolca in Jožeta Pavliča, kot likovne umetnike pa Marka Novaka, Matevža Sterleta in Viktorja Šesta.

V razdelku Pomembni Kamničani podrobno predstavljamo ljudi, ki so bili rojeni ali so delovali v Kamniku. Nekaterih se še spomnimo, na druge smo morda že kar preveč pozabili, a je prav, da ostanejo v našem spominu, saj je njihovo delo del kulturne dediščine. V tokratnem *Kamniškem zborniku* smo z besedo in sliko predstavili: slikarja Karla Zelenka; pisateljico in kulturnico Anito Hudl; slavista, prevajalca, bibliotekarja Franca Drolca; glasbenega pedagoga, izdelovalca violin in violinista Maksimilijana Skalarja; avtorja in urednika pomembnih strojniških priročnikov in revij Bojana Krauta; gradbenika in ljubiteljskega astronoma Franca Vrhovnika; ščetarskega mojstra in ljubiteljskega fotografa Petra Nagliča; rezbarja in kiparja Maksa Berganta.

Bogastvo življenja ustvarjajo ljudje. V času od prejšnjega zbornika smo izgubili dva pomembna Kamničana: dr. Nika Sadnikarja in akademika dr. Jožeta Trontlja. Dr. Sadnikar, zdravnik, muzealec, odličen poznavalec kamniške zgodovine, je podpiral izhajanje *Kamniškega zbornika* in se je vsake številke razveselil. V *Kamniškem zborniku* 2012 smo objavili izseke iz Zlate knjige Sadnikarjevega muzeja. Tokrat smo pripravili krajši prispevek v njegov spomin s hvaležnostjo za vse, s čimer je obogatil Kamnik.

Nekateri elementi v zborniku, npr. navajanje virov, niso prikazani na popolnoma enak način, čeprav smo ga skušali poenotiti. Do razlik prihaja, ker avtorji izhajajo z različnih strokovnih področij, kjer je uveljavljen za stroko značilen način navajanja. Prepričani smo, da to iskalcev nadaljnjih informacij ne bo motilo.

Kot glavna urednica se zahvaljujem vsem, ki so sodelovali pri pripravi *Kamniškega zbornika* 2014 – avtorjem, ki so pripravili članke; članom uredniškega odbora, ki so prebrali vsa besedila in pretehtali, ali so primerna za objavo; profesorju Milanu Šuštarju za zahteven jezikovni pregled, dr. Heleni Dobrovoljc za pomoč pri tem delu, korektorici Tatjani Matičič, ki je našla marsikatero stvarno napako; dr. Branku Vrešu za strokovni pregled besedila o rastlinju Kamniškega vrha. Posebej hvala profesorju Milanu Mandeljcu z Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik za prevod povzetkov, kar je bilo zaradi pestrosti strok zelo zahtevno delo; tudi višji svetovalki za družbene dejavnosti Liljani Juhart Mastikosa, ki je skrbela za povezavo z Občino in pravočasno uredila vse, kar je bilo potrebno, za izdajo. Hvala Dušanu Sterletu za grafično opremo, oblikovanje knjige in naslovnice ter fotografije detajlov iz Medobčinskega muzeja Kamnik, s katerimi je popestril knjigo. Besedilo je računalniško obdelal Sašo Matičič. Zahvaljujem se mu za dobro opravljeno delo. Še posebej pa za to, da je vse težave znal premostiti z dobro voljo in strokovnostjo.

Na koncu hvala Občini Kamnik, ki je v teh finančno težkih časih knjigo založila.

Glavna urednica
dr. Marjeta Humar

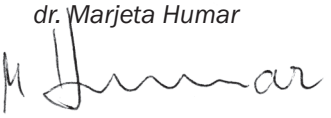

Kamnik, marec 2014

Svoboda pisane besede

Pisati popotnico novemu *Kamniškemu zborniku* je lepa naloga. Za njegov nastanek se zahvaljujem dr. Marjeti Humar, ki je ob sebi zbrala skupino dinamičnih piscev, in pičlih nekaj mesecev je bilo potrebnih, da danes držimo v roki »knjigo«.

Slovenci brez knjige prav gotovo ne bi bili to, kar smo danes. Za naš narod je knjiga vez s preteklostjo. Z branjem knjig v slovenskem jeziku izražamo ljubezen do maternega jezika in ga kot poslanstvo prenašamo na naslednje generacije. Smo nacija, ki se je vzpostavljala in ohranjala zlasti zaradi svoje kulture, identitete in samobitnosti. Vztrajati moramo, da možnost komuniciranja in pisane besede v slovenskem jeziku vedno ostane vrednota.

Ob pojavu številnih vizualnih medijev in razmahu računalništva je bilo velikokrat zaslediti izrečeno in/ali zapisano tezo, da bodo ljudje manj brali in da bo branje počasi zamrlo. Vendar se s tem ne smemo strinjati, saj je »knjiga« nekaj posebnega – človeku oblikuje zelo poseben intimni svet. Pri branju knjige se bralec odziva z različnimi čustvi oziroma čustvenimi doživetji. Tudi mene ob knjigah pogosto prevzamejo čustva, ki me potem spremljajo še ves dan.

Visoka kulturna zavest in samozavest sta nujni za vse družbene sfere, za njihov razvoj in pogoj za ustvarjalno sodelovanje v sodobni družbi. Razvijanje umetnosti, kulturne zavesti, utrjevanje bralnih navad, razvijanje zmožnosti za kulturno ali že kar umetniško izražanje, prepoznavanje različnosti kulturnih identitet, seznanjanje s kulturno dediščino in podobno so prvi pogoji za tvorno vključevanje v sodobno družbo.

Umetnost nam omogoča, da se ob njej in zaradi nje lažje opredeljujemo do resničnosti in vsakdanjika, ju vrednotimo in včasih tudi spreminjamo. V svojih estetskih viških zapolnjuje praznino srca in duše ter utrjuje smisel človekove eksistence. S kulturo – širšim pojmom od nje same – napolnjuje ves družbeni prostor, saj ga plemeniti, opozarja na vrednote skupnosti in človekovega početja. Umetniško ustvarjanje spodbuja naš splošni razvoj, odpira nam pot v nadaljnje utrjevanje naše prisotnosti v globalnem svetu in možnosti, da po svoji meri sodelujemo pri odločanju o njegovi usodi.

Umetnost nas je in nas mora tudi v bodoče povezovati in združevati. Z njo lahko diskutiramo, se razvijamo ter bogatimo sami sebe. Pomemben sestavni del umetnosti je prav gotovo knjiga, pisana beseda.

Vsekakor sodi *Kamniški zbornik* v poseben svet, ki nikoli ne zamre, nas bogati, in tega se zavedajmo.

Župan Marjan Šarec

Kamnik, marec 2014

Marjan Šarec, župan Občine Kamnik,
s sodelavci
Glavni trg 24, Kamnik

Občina Kamnik 2012–2013

Poraba proračunskih sredstev Občine Kamnik v preteklih letih

Proračun Občine Kamnik je akt, s katerim so predvideni prihodki in drugi prejemki ter odhodki in drugi izdatki Občine za eno leto. Skladno z zakonom, ki ureja javne finance, morajo biti v proračunu vključeni tudi prihodki in odhodki krajevnih skupnosti.

Realizacija prihodkov in drugih prejemkov ter odhodkov in drugih izdatkov proračuna Občine Kamnik v evrih v posameznih letih je prikazana v spodnji tabeli:

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Prihodki in drugi prejemki	18,252.410,74	23,235.034,43	22,872.922,92	21,650.761,34	21,488.084,99	23.918.544,54
Odhodki in drugi izdatki	21,219.938,46	22,424.497,89	22,718.577,65	21,579.488,01	20,763.043,82	23.703.002,46
Razlika	-2,967.527,72	810.536,54	154.345,27	71.273,33	725.041,17	215.542,08

Občina Kamnik ima odhodke in druge izdatke proračuna razvrščene v 19 različnih področij, in sicer: politični sistem, ekonomska in fiskalna administracija, zunanja politika in mednarodna pomoč, skupne administrativne službe in splošne javne storitve, lokalna samouprava, obramba in ukrepi ob izrednih dogodkih, notranje zadeve in varnost, trg dela in delovni pogoji, kmetijstvo, gozdarstvo in ribištvo, pridobivanje in distribucija energetskih surovin, promet, prometna infrastruktura in komunikacije, gospodarstvo, varovanje okolja in naravne dediščine, prostorsko planiranje in stanovanjsko-komunalna dejavnost, zdravstveno varstvo, kultura, šport in nevladne organizacije, izobraževanje, socialno varstvo ter intervencijski programi in obveznosti.

Med navedenimi področji proračunske porabe v strukturi proračuna predstavlja največji delež izobraževanje, ki se je s 34 % v letu 2008 povečal na 40 % v letu 2012.

Spodnji graf prikazuje gibanje proračunske porabe v obdobju 2008–2012 na področjih z najvišjo porabo.

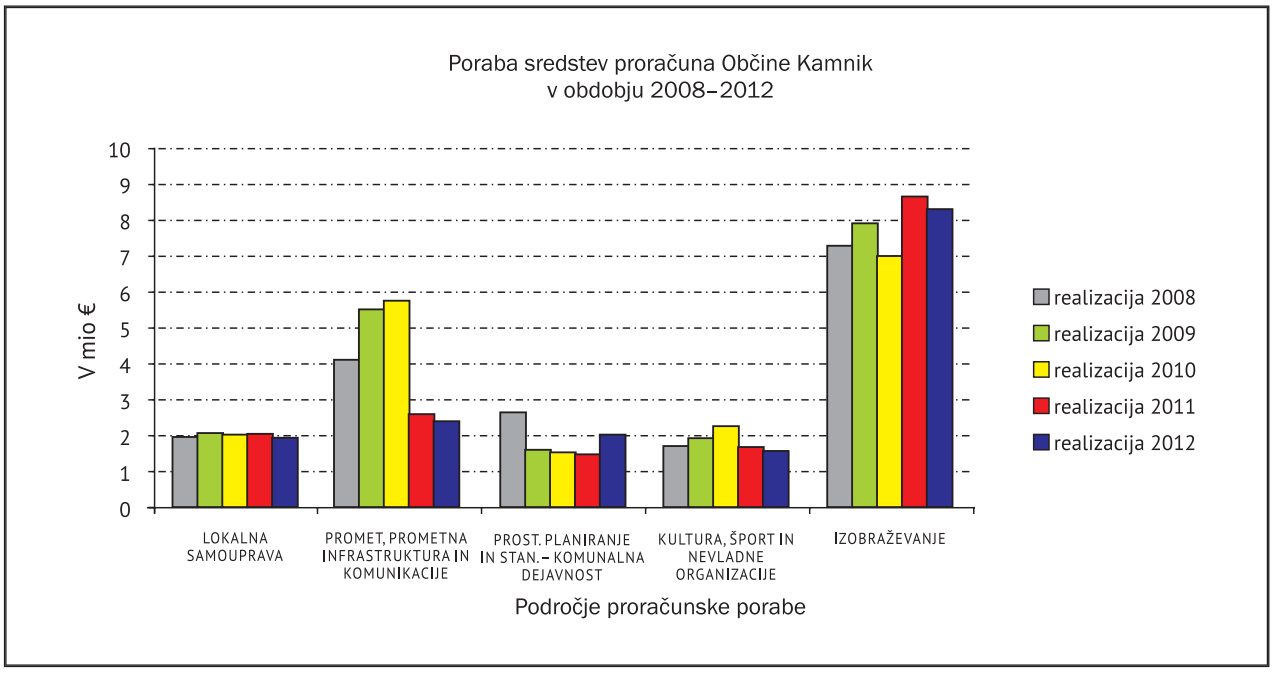

Ključne prioritete in prednostne naloge občine v preteklih letih:
- nemoteno financiranje javne porabe,
- skladen regionalni razvoj in
- dokončanje začetih investicij.

Izhodišča pri planiranju razvojnih programov na področju družbenih dejavnosti temeljijo na analitičnih podatkih obstoječega stanja in zaznanih trendih, že sprejetih stališčih, usmeritvah in sklepih Občinskega sveta Občine Kamnik ter razvojnih možnostih (prostorske, kadrovske in razpoložljivi viri financiranja).

Na področju investicij in investicijskega vzdrževanja komunalno-cestne infrastrukture so bila predlagana naslednja prednostna izhodišča:
- nadaljevanje že začetih investicij na komunalno-cestnem in drugih področjih in njihovo zaključevanje;
- vpliv investicije na okoljevarstveno problematiko (stopnja emisijskih in imisijskih vplivov na okolje in prostor);
- struktura virov financiranja investicij in stopnja realnosti pokritja investicije;
- stopnja pripravljenosti projektno-tehnične dokumentacije in ustreznih dovoljenj;
- čim hitrejša sanacija škode ob poplavah 2010.

Pri doseganju zastavljenih ciljev v letu 2012 je Občina Kamnik dosegla naslednje rezultate:
- začetek gradnje OŠ Toma Brejca in priprava na gradnjo OŠ Frana Albrehta, za kar je v letu 2012 v poseben proračunski sklad nakazala 1,000.000 evrov;
- posodobitev evidence zavezancev za NUSZ;
- izboljšanje prostorskih pogojev otrok v vrtcu: ureditev prostorov z opremo za vrtec na POŠ Nevlje, izvedena je bila sanacija enote vrtca Antona Medveda (Pestrna) – zamenjava strehe in oken;
- vlaganja v gradnjo kanalizacijskih in vodovodnih sistemov;
- začetek urejanja spominske sobe Rudolfa Maistra;
- sanacija podružnične šole Mekinje;
- nakup bibliobusa za potrebe Matične knjižnice Kamnik;
- vzpostavitev mestnega potniškega prometa;
- uspešno delovanje dnevnega centra za osebe z motnjami v duševnem zdravju.

Občinski prostorski načrt

Občinski prostorski načrt (OPN) je temeljni strateški in izvedbeni prostorski pravni akt, ki določa cilje in izhodišča za prostorsko načrtovanje v občini. Po sprejemu bo nadomestil do sedaj veljavne prostorske sestavine dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana, prostorske ureditvene pogoje ter nekatere druge prostorske izvedbene akte, ki se bodo s sprejetim OPN razveljavili.

Dosedanji postopek priprave se je pričel s pripravo Strategije prostorskega razvoja Občine Kamnik ter Prostorskega reda Občine Kamnik še na podlagi tedaj veljavnega Zakona o urejanju prostora (ZUreP). Postopek je bil izveden do faze pridobivanja smernic, pridobljena je bila tudi odločba, da ni treba izvesti postopka celovite presoje vplivov na okolje, ter izdelane številne strokovne podlage in analize.

Po sprejemu Zakona o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt) v letu 2007 so se vsi postopki priprave občinskih strategij in prostorskih redov morali pričeti znova, če že ni bil izveden postopek javne razgrnitve, pripravljeni osnutki dokumentov pa so se skladno z ZPNačrt preimenovali v Občinski prostorski načrt in s tem tudi vsebinsko in formalno spremenili in dopolnili.

Župan Občine Kamnik je v februarju 2008 sprejel sklep o začetku priprave OPN, ki ga je Občina Kamnik morala pripraviti skladno z metodologijo in vsebino podzakonskih predpisov, ki natančno predpisujejo način in postopek priprave. V začetku leta 2009 je Občina Kamnik k osnutku OPN pridobila smernice nosilcev urejanja prostora in hkrati prejela tudi odločbo, da je potrebno izvesti celovito presojo vplivov na okolje ter posledično izdelati okoljsko poročilo (za razliko od prvotnega postopka, po katerem celovite presoje vplivov na okolje (CPVO) ni bilo treba izvesti. Smernice je posredovalo 28 od 37 nosilcev urejanja prostora, 12 nosilcev je zamudilo zakonsko predpisan rok.

Številni nosilci urejanja prostora so v smernicah postavili zahteve po dodatnih strokovnih podlagah, ki bi jih občina morala pripraviti v okviru sprejemanja OPN, med njimi tudi takšne, ki jih je dolžna zagotoviti država, pa jih zaradi lastnih slabih ali neobstoječih evidenc ne more (npr. strokovne podlage s področja poplavne varnosti). Prav zaradi tega je Občina Kamnik izvedla hidrološko-hidravlično študijo. Na podlagi te študije se v OPN predvidijo ukrepi pred poplavami, hkrati pa je pomembno izhodišče tudi pri pripravi okoljskega poročila.

Občina mora pri pripravi občinskih prostorskih aktov in pri vodenju postopkov spoštovati sprejeto zakonodajo ter priporočila pristojnega ministrstva za prostor. Tako ZUreP kot tudi sedaj veljavni ZPNačrt v temeljnih načelih usmerjata prostorski razvoj naselij na obstoječe proste, degradirane in nezadostno izkoriščene površine znotraj naselij, pri čemer ima prenova prednost pred novogradnjo. Večje število pobud občanov za spremembo namenske rabe prostora, ki jih je Občina prejela v zadnjih letih, je bilo v nasprotju s tem temeljnim načelom, saj pobude segajo izven začrtanih območij stavbnih zemljišč obstoječih naselij, ki pa imajo po večini še dovolj prostega stavbnega fonda znotraj naselij. V fazi pridobivanja smernic pristojnih nosilcev

urejanja prostora in usklajevanja prejetih pobud z njimi se je izkazalo, da državni nosilci urejanja prostora kljub težnjam Občine oziroma lokalnega prebivalstva po širitvi stavbnih zemljišč na nezazidane robove naselij in izven s takšnimi posegi oziroma spremembami namenske rabe zemljišč ne soglašajo.

Občina je na podlagi izdelanih strokovnih podlag skušala celovito začrtati prostorski razvoj naselij ter tudi spremeniti mejo naselja v primerih, ko je bila ta v preteklih letih načrtovana neskladno s sedanjimi razvojnimi prioritetami. V tem sklopu sta občinska strokovna služba in izvajalec evidentirala, digitalizirala in pregledala pobude občanov za pripravo OPN. Če so bile pobude občanov skladne z usmeritvami iz strateškega dela OPN, lokalnimi razvojnimi cilji ter v okviru novih usklajenih meja naselij, jih je Občina skušala upoštevati in ustrezno utemeljiti. V nadaljevanju se bo morala Občina uskladiti s pristojnim nosilcem urejanja glede posameznih, za Občino pomembnih sprememb, tako da bo na teh lokacijah mogoče pridobiti pozitivna mnenja. Pričakovati pa je, da bodo v nadaljnjih fazah takšne spremembe potrebovale še dodatne utemeljitve za spremembo namenske rabe prostora v smislu podrobnejših podlag, zasnov in obrazložitev načrtovanih posegov na predlaganem območju.

Smernice ministrstva, pristojnega za kmetijstvo, so podale določene usmeritve, ki poleg predpisov določajo sprejemljivost oziroma nesprejemljivost posegov na kmetijska zemljišča. Za utemeljevanje posegov na kmetijska zemljišča je bil izdelan elaborat na podlagi veljavne metodologije, ki predstavlja izhodišče za nadaljnjo pripravo OPN in proces utemeljevanja v postopku usklajevanja s pristojnim ministrstvom za kmetijstvo.

Občinski svet Občine Kamnik je dopolnjeni osnutek OPN že obravnaval in ga tudi sprejel na seji v aprilu 2012. Dopolnjeni osnutek OPN je bil tudi javno razgrnjen (v nadaljevanju: prva javna razgrnitev) v času od 17. maja 2012 do vključno 19. junija 2012.

Ministrstvu, pristojnemu za okolje, sektor za CPVO, je bila poslana vloga za pridobitev mnenja o ustreznosti okoljskega poročila in o sprejemljivosti vplivov OPN na okolje. Ministrstvo je pozvalo pristojne organe in organizacije, da z vidika svojih pristojnosti podajo mnenje k okoljskemu poročilu. Občina mnenja o ustreznosti okoljskega poročila (skladno z Zakonom o varstvu okolja – ZVO) do trenutka začetka prve javne razgrnitve ni prejela. S tem je potekel zakonsko določen rok 30 dni, ko se po 42. členu ZVO šteje, če ministrstvo pripravljavca ne obvesti o potrebnih dopolnitvah, je okoljsko poročilo ustrezno. Občina je zato nadaljevala s postopkom priprave OPN in dopolnjeni osnutek OPN in okoljsko poročilo javno razgrnila.

Občina Kamnik je nato 13. 4. 2012 prejela obvestilo Ministrstva za kmetijstvo in okolje, Direktorata za okolje, Sektorja za celovito presojo vplivov na okolje (št. 35409-7/2010/16 z dne 4. 4. 2012), da okoljsko poročilo za OPN Kamnik ni ustrezno in da ga je potrebno dopolniti.

Na razgrnjeni dopolnjeni osnutek OPN je Občina v času prve javne razgrnitve prejela 495 pripomb. Rezultati podrobne analize sprejetih stališč do pripomb so pokazali, da je bilo 159 pripomb upoštevanih, 212 je bilo negativnih stališč do pripomb, delno se je upoštevalo 112 pripomb, 12 pripomb pa se ni nanašalo na sam postopek javne razgrnitve OPN. Občina je sprejela stališča do pripomb iz javne razgrnitve, ki so bila javno objavljena na spletni strani (http://www.kamnik.si/obcinski-prostorski-nacrt).

Občina Kamnik se je odločila, da bo zaradi sprememb, ki so posledica sprejetih stališč do pripomb, zaradi usklajevanja spremembe v postopku celovite presoje vplivov na okolje (CPVO) in zaradi sprememb, ki so posledica novih izdelanih strokovnih podlag, in predvsem zaradi težnje po kar najboljši obveščenosti javnosti s predlaganimi rešitvami nov dopolnjen osnutek OPN še enkrat posredovala v javno razgrnitev.

Ponovna javna razgrnitev je potekala od 18. 6. 2013 do vključno 1. 8. 2013. Gradivo za javno razgrnitev je bilo objavljeno tudi na spletni strani Občine Kamnik na naslednji povezavi: http://www.kamnik.si/obcinski-prostorski-nacrt.

Na javno razgrnjeno gradivo so se v času ponovne javne razgrnitve zbirale pripombe, do katerih je Občina Kamnik zavzela stališče. Na podlagi sprejetih stališč se je pripravil predlog OPN, ki ga bo morala Občina Kamnik še dokončno uskladiti s pristojnimi nosilci urejanja prostora v fazi pridobivanja mnenj. Občina torej lahko sprejme samo takšen predlog OPN, ki je za vse lokacije oziroma celoten prostor občine usklajen z vsemi nosilci urejanja prostora (pridobljena pozitivna mnenja nosilcev urejanja prostora) in za katerega je pridobljena odločba o sprejemljivosti vplivov na okolje v postopku celovite presoje vplivov na okolje.

Gradivo, ki je bilo javno razgrnjeno v obliki dopolnjenega osnutka OPN Občine Kamnik, v določeni meri še ni bilo usklajeno s pristojnimi nosilci urejanja prostora. V postopku usklajevanja mnenj bo potrebno izločiti številne predloge občanov in drugih inštitucij, podanih z željo po zazidljivosti za različne namene.

Občinski prostorski načrt je temeljni in edini obvezen občinski prostorski akt, s katerim se ob upoštevanju usmeritev iz državnih prostorskih aktov, razvojnih potreb in varstvenih zahtev določijo cilji in izhodišča prostorskega razvoja, načrtujejo prostorske ureditve lokalnega pomena ter določijo pogoji umeščanja objektov v prostor. Tako nadomešča dva veljavna prostorska akta, in sicer veljavni prostorski plan, v katerem je določena namenska raba prostora, torej so v njem opredeljena tudi zazidljiva zemljišča, ter veljavne prostorske ureditvene pogoje, ki določajo merila in pogoje za graditev objektov in druge posege v prostor (na območjih izven veljavnih občinskih podrobnih prostorskih načrtov, lokacijskih in zazidalnih načrtov).

OPN vsebuje strateški in izvedbeni del. Strateški del določa:

- izhodišča in cilje ter zasnovo prostorskega razvoja občine,
- usmeritve za razvoj poselitve in za celovito prenovo, usmeritve za razvoj v krajini, za določitev namenske rabe zemljišč in prostorskih izvedbenih pogojev ter zasnovo gospodarske javne infrastrukture lokalnega pomena,
- območja naselij, vključno z območji razpršene gradnje, ki so z njimi prostorsko povezana,

- območja razpršene poselitve.

Izvedbeni del po posameznih enotah urejanja prostora določa:
- območja namenske rabe prostora,
- prostorskoizvedbene pogoje,
- območja, za katera se pripravi občinski podrobni prostorski načrt.

OPN je podlaga za pripravo projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja (z izjemo veljavnih oz. predvidenih območij podrobnih načrtov, območij veljavnih lokacijskih in zazidalnih načrtov).

Izpostaviti je potrebno tri ključne segmente, ki močno vplivajo tako na postopek priprave kot tudi na vsebino in načela priprave OPN-ja, in sicer:
- Zakon na novo uvaja dva termina – razpršeno gradnjo in razpršeno poselitev – in natančno določa posege na navedenih območjih. Razpršeno poselitev definira kot avtohton, sprejemljiv vzorec poselitve, ki jo predstavljajo predvsem objekti, zgrajeni pred letom 1967, zlasti za potrebe kmetij; razpršeno gradnjo pa definira kot negativen pojav v prostoru. Obstoječa razpršena gradnja se ne sme širiti. Na območjih razpršene poselitve so tako dopustne tudi novogradnje, na legalno zgrajenih objektih razpršene gradnje (to je le zemljišče pod stavbo izven območij stavbnih zemljišč – informacija o dejanskem stanju) pa so dopustne le prizidava in nadzidava ter rekonstrukcija objektov, ne pa tudi novogradnje.
- Kmetijska zemljišča: za vse širitve stavbnih zemljišč na kmetijske površine mora Občina izdelati posebno strokovno podlago – elaborat posegov na najboljša kmetijska zemljišča in izdelavo variantnih rešitev skladno s Pravilnikom o kriterijih za načrtovanje prostorskih ureditev in posegov v prostor na najboljših kmetijskih zemljiščih zunaj območij naselij (Ur. l. RS, št. 110/08). Ministrstvo za kmetijstvo pri preverjanju upošteva dejansko rabo glede na njihovo evidenco, kar pomeni, da se npr. stavbno zemljišče, ki ni pozidano, šteje za kmetijsko in v primeru povrnitve v kmetijsko ne more šteti za nadomestno kmetijsko zemljišče.
- Poplavna območja: področje upravljanja z vodami (kamor sodi tudi področje poplavne varnosti) je sicer skladno z Zakonom o vodah v pristojnosti države. V letu 2007 in 2008 sta bila sprejeta nov Pravilnik o metodologiji za določanje območij, ogroženih zaradi poplav in z njimi povezane erozije celinskih voda in morja ter o načinu razvrščanja zemljišč v razrede ogroženosti (Ur. l. RS, št. 60/07) ter nova Uredba o pogojih in omejitvah za izvajanje dejavnosti in posegov v prostor na območjih, ogroženih zaradi poplav in z njimi povezane erozije celinskih voda in morja (Ur. l. RS, št. 89/08), skladno s katerima pristojno ministrstvo (MOP) od občin zahteva dodatne strokovne podlage glede možnih posegov na potencialno poplavno ogrožena območja.

Na javno razgrnjen dopolnjen osnutek je bilo podanih 252 pripomb občanov, na seji Občinskega sveta je 10 svetnikov podalo pripombe, skupaj je bilo na ponovni javni razgrnitvi podanih 262 pripomb. Pripombe so javno objavljene na internetni strani Občine Kamnik. Vsem občanom, ki so podali pripombe, je Občina po pošti poslala stališče do podane pripombe. Občina Kamnik pričakuje sprejem OPN-ja na začetku leta 2014.

Nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča (NUSZ)

Odlok NUSZ v Občini Kamnik je bil objavljen v Ur. l. RS, št. 100/2011. Po opravljeni prvi obravnavi, na kateri se je občinski svet seznanil s predlogom občinske uprave in ga potrdil, je občinska uprava pripravila s stališči svetnikov dopolnjen predlog gradiva, ki ga je Občinski svet Občine Kamnik na 19. seji dne 12. 12. 2012 sprejel.

Gradivo se je od prve obravnave spreminjalo v delu, ki se nanaša na vsakoletno javno razgrinjanje. Občinska uprava se je odločila, da bo skladno z veljavno zakonodajo za podatke iz drugega odstavka 4. člena tega odloka te pred odmero posredovala vsakemu zavezancu posebej v pregled. V 6. členu se je spremenil razdelek C, in sicer z izločitvijo Kisovca iz območja za obračun nadomestila, enako, kot to velja za celotno območje Velike Planine, dela naselja Žaga, Male planine in Dovje Ravni. V 8. členu se je spremenil način obračunavanja za plinovodno omrežje, in sicer se s spremembo odloka obračunava zgolj tista infrastruktura plinovodnega omrežja, na katero so zavezanci dejansko priključeni. S tem se razbremeni plačilo nadomestila za zavezance, ki se ne želijo priključiti oziroma se ne morejo priključiti. S predlagano spremembo 9. člena odloka se kolektivna komunalna javna infrastruktura (javna razsvetljava, javna parkirišča, zelene rekreacijske površine) ne upošteva več za obračun, zato je znesek za nadomestilo NUSZ za zavezance nižji. V 16. členu so dodane pet- in desetletne oprostitve za obnovo objektov pod kulturnovarstveno zaščito, saj s tem želi Občina omogočiti občanom finančno olajšavo, ker so sanacije teh objektov praviloma finančno zelo visoke. V odloku je v drugem odstavku 16. člena spremenjena določba o petletni oprostitvi, in sicer tako, da ta prične teči z dnem prijave stalnega bivališča, upošteva pa se od dneva vložitve popolne vloge, razen v primeru, ko je bila popolna vloga vložena po izdaji odločbe o odmeri nadomestila za uporabo stavbnega zemljišča. V tem primeru se oprostitev upošteva s 1. januarjem naslednjega leta. S tem je občinska uprava skušala pravičneje upoštevati oprostitve. Na izdane odločbe NUSZ sta bili podani 202 pritožbi, na katere je Oddelek za urejanje prostora izdal mnenji.

Projekt kolesarskih in pešpoti

Na Oddelku za urejanje prostora vodimo tudi projekt urejanja kolesarskih in pešpoti ob reki Kamniški Bistrici. Glavni cilj projekta je ob tem vodotoku urediti rekreacijsko povezavo med tremi občinami – Kamnik, Domžale in Dol.

Osnovna rekreacijska povezava v bližini mesta je bila urejena že v preteklih letih. S tem smo omogočili pešcem in kolesarjem varno pot iz mestnega središča do Bakovnika, saj je pot zgrajena do nove povezovalne ceste. V zadnjih dveh letih smo veliko naporov vložili v izvedbo rekreacijske poti na odseku južno od povezovalne ceste, in sicer v ureditev povezave v Šmarci in odseka med povezovalno cesto in nakupovalnim središčem Qulandia. Rekreacijska pot v Šmarci je pomembna predvsem zaradi povezave s sosednjo Občino Domžale. V tem delu Občina Kamnik nima svojih zemljišč, zato je pridobivanje zemljišč za gradnjo najzahtevnejša naloga tega projekta. V letu 2011 zaradi težav pri pridobivanju zemljišč nismo uspeli zgraditi novih odsekov omenjene poti. Novembra 2012 smo začeli z gradnjo odseka od krožišča na povezovalni cesti do JP št. 660095 (Volčji Potok–Ceglar–Jernač), ki je bila zaključena aprila 2013. Hkrati smo na tem delu izvedli tudi vodovod, kanalizacijo in rekonstrukcijo občinske ceste.

Rekreacijska os ob Kamniški Bistrici je zelo priljubljena med Kamničani, saj se po njej vsakodnevno sprehaja oziroma kolesari veliko ljudi. Zato poskušamo obstoječo pot dopolnjevati z novimi programi, parkovno opremo in parkovno ureditvijo. V zadnjem letu smo zgradili novo počivališče v bližini krožišča na povezovalni cesti in uredili prostor za t. i. ulični fitnes. S tem so svoje mesto na rekreacijski osi dobili tudi mladostniki, ki so z vsakodnevnim treningom popestrili dogajanje. Občina Kamnik je zadolžena tudi za vzdrževanje okolice rekreacijske poti in parkovno ureditev. V ta namen smo lansko leto posadili tri vrbova drevesa. Na brežini vodotoka imamo težave z invazivnimi rastlinami, ki izpodrivajo primarno obrečno vegetacijo. Tudi na brežini Kamniške Bistrice sta zelo razširjena žlezava nedotika in japonski dresnik. Z večkratno, predvsem pa pravočasno košnjo dosegamo, da se invazivni rastlini ne širita.

Na vsakoletnih kolesarskih prireditvah skrbimo za promocijo kolesarjenja (npr. organizacija kolesarskega izleta v Tuhinjski dolini) in se vključujemo v različne kolesarske projekte.

Razvoj kanalizacijskega sistema v Občini Kamnik

V okviru projekta gradnje kanalizacijskega omrežja Godič–Stahovica–Iverje je bilo v letu 2012 dokončano še manjkajoče omrežje. Delo je potekalo v treh različnih fazah. Najprej se je dokončala gradnja kanalizacije v Godiču, kjer se je zgradil primarni vod, na katerega se je nato priključilo še pet sekundarnih vodov. V tem sklopu je bilo zgrajenih približno 540 m kanalizacije.

Druga faza je bila gradnja kanalizacije na območju Stahovica–Iverje, kjer je bil zgrajen primarni vod v dolžini 650 m ter štirje sekundarni, ki pokrivajo glavne zaselke na tem območju. V tej fazi je bilo zgrajene okrog 1050 m kanalizacije.

Tretja – zadnja – faza pa predstavlja zaključne odseke v Godiču. S tremi različnimi kanali so se na kanalizacijsko omrežje priključili še zadnji, do sedaj izključeni zaselki v Godiču. Dolžina vseh treh kanalov je okrog 330 m.

Na podlagi inšpekcijske odločbe je bila v letu 2012 zgrajena tudi čistilna naprava za del naselja Črna v velikosti do 100 PE in del pripadajočega kanalizacijskega omrežja.

Vsa dela na omenjenih območjih so bila sofinancirana s črpanjem sredstev v skladu z 21. členom Zakona o financiranju občin (ZFO-1).

V skladu z zakonodajo se z letom 2015, v redko poseljenih predelih pa z letom 2017, izteka obdobje, do katerega je potrebno greznice zamenjati z malimi komunalnimi čistilnimi napravami. V letu 2013 je Občina uspešno izpeljala seminar na temo malih komunalnih čistilnih naprav, sprejela Pravilnik o subvencioniranju nakupa in vgradnje malih komunalnih čistilnih naprav ter objavila prvi razpis za podelitev subvencij. Glede na to, da približno 1000 stanovanjskih objektov ne bo nikoli priklopljenih na javno kanalizacijsko omrežje, je pravočasno ozaveščanje o pomembnosti malih komunalnih čistilnih naprav še kako pomembno pri izbiri ustrezne čistilne naprave. Prav tako je zaradi velikosti investicije v gradnjo male komunalne čistilne naprave pomembno, da občane še posebej informiramo o zakonskih obveznostih, saj kazni v primeru nespoštovanja zakonodaje niso zanemarljive.

Investicije v cestno infrastrukturo

Na podlagi zakona o cestah in odloka o občinskih cestah se je izvajalo redno vzdrževanje lokalnih cest, nekategoriziranih javnih prometnih površin, meteorne kanalizacije, parkov in nasadov, čiščenje javnih površin, pokopališča, krasitev mesta, zimska akcija, urejanje železniških prehodov in prometne signalizacije, sanacija elementarnih nesreč.

Na cestnem področju, ki vključuje investicije v novogradnje ali modernizacijo posameznih cest, tako lokalnih kot drugih, so bile izvedene naslednje investicije:

Tabela: Investicije v cestno infrastrukturo

Leto	Vzdrževanje cest (LC) (evrov)	Prometna signalizacija (evrov)	Zimska akcija (evrov)	Vzdrževanje cest (JP) (evrov)	Čiščenje javnih površin (evrov)	Meteorna kanalizacija (evrov)	Parki in nasadi (evrov)	Krasitev mesta (evrov)	Investicijsko vzdrževanje in gradnja občinskih cest (evrov)
2012	389.336	30.210	472.228	445.796	89.961	32.939	14.956	33.814	530.157
2013	350.000	39.000	930.000	350.000	90.000	47.000	15.000	25.000	898.000

Leto 2012

V letu 2012 je bilo za investicijsko vzdrževanje in gradnjo občinskih cest namenjenih 530.157 evrov. Zgrajenih je bilo 1.290 metrov na novo asfaltiranih cest, 200 metrov novih hodnikov za pešce ter postavljenih za 23.000 evrov odbojnih ograj. V okviru investicijskega vzdrževanja in gradnje občinskih cest so bili zgrajeni: odsek ceste Okrog–Biglez v dolžini 240 metrov, ureditev JP 661441 Črni Vrh v Tuhinju, ureditev JP 661052 Velika Lašna v dolžini 300 metrov, ureditev JP 661076 Loke v Tuhinju v dolžini 230 metrov, ureditev JP 660396 Tunjiška Mlaka–Laniše v dolžini 100 metrov, ureditev JP Okroglo v dolžini 420 metrov, preplastitev LC 107081 Češnjice–Okrog, sanacija poškodovane lokalne ceste 161151 Buč–Hruševka–Ravne, asfaltiranih in saniranih pa je bilo tudi več lokalnih cest in javnih poti, saj je Občina na podlagi zakonodaje dolžna na nivoju lokalne skupnosti zagotavljati varnost in prevoznost javnih cest.

V okviru investicijskega vzdrževanja so se financirala najnujnejša sanacijska dela na brvi čez Kamniško Bistrico pri Keršmančevem parku.

V okviru urejanja varnih poti je bil v letu 2012 izveden javni razpis za gradnjo avtobusnih postajališč in hodnika za pešce ob regionalni cesti R2-414, odsek 1349 Kamnik–Ločica, km 22.290 do km 22.440, skozi Motniško Belo. Celotna investicija je vključevala poleg gradnje dveh avtobusnih postajališč in pločnika tudi izvedbo ločilnega otoka med voziščem regionalne ceste in avtobusnim postajališčem za zagotavljanje primerne preglednosti na izvozu iz postajališča, cestno razsvetljavo v dolžini ok. 150 metrov ter izvedbo brvi čez potok Bela, ki bo služila kot lokalna pot za pešce, kolesarje in osebe z gibalno omejenimi sposobnostmi in prispevala k večji prometni varnosti na tem delu. Zgrajen je bil tudi 50-metrski odsek pločnika med naseljema Šmarca in Nožice ob državni cesti R3 644/1358 Domžale–Duplica. Za urejanje varnih poti je bilo tako namenjenih 148.474,55 evrov. DRSC je izvedel tudi skupni javni razpis za gradnjo pločnika ob državni cesti Stahovica–Kamniška Bistrica. Zaradi nepredvidenih okoliščin so se dela pričela v jesenskih mesecih.

Leto 2013

V letu 2013 je bilo na podlagi rebalansa za investicijsko vzdrževanje in gradnjo občinskih cest namenjenih 898.000 evrov. Zgrajenih je bilo 1300 metrov na novo asfaltiranih cest, 850 metrov hodnikov za pešce ter postavljenih za 10.000 evrov odbojnih ograj. V okviru investicij so se opravila dela na naslednjih občinskih cestah: ureditev JP št. 660095 Volčji Potok–Ceglar–Jernač v dolžini 280 m, ureditev JP št. 660383 Tunjice v dolžini 620 m, ureditev JP št. 660372 Žale v dolžini 90 m, ureditev JP št. 660073 Volčji Potok v dolžini 130 m, ureditev JP št. 661345 Laze v Tuhinju v dolžini 150 m itd.

V okviru urejanja varnih poti je bila dokončana gradnja pločnika ob DC R3-923, odsek 1087 Stahovica–Kamniška Bistrica v dolžini 850 m, od priključka Calcit do priključka za kamnolom. Celotna investicija je poleg pločnika vključevala še gradnjo podpornega zidu P8-P11 z varnostno ograjo, gradnjo podpornega zidu P12 vključno z varnostno ograjo, asfalterska dela v dolžini 600 m in izdelavo asfaltnih muld.

Izvedena je bila ureditev enosmernega prometa v ožjem delu mesta, ki poteka iz smeri tržnice Kamnik preko trga Prijateljstva in Tomšičeve ulice na Glavni trg

Cesta Okroglo

Regionalna cesta Stahovica–Kamniška Bistrica

Cesta Tunjice

Uvedba enosmernega prometa

v smeri Maistrove ulice do tržnice. Na celotnem območju enosmernega prometa v mestnem jedru Kamnika so označene kolesarske poti, ki omogočajo vožnjo v nasprotni smeri. Območje je omejeno s hitrostjo 30 km/h. Na območju Maistrove ulice se je s talnimi označbami razširilo območje za pešce oziroma pločnik. Razširitev pločnika pa je bila izvedena tudi na Tomšičevi ulici pri policiji, kar omogoča varnejše gibanje pešcev. Na Glavnem trgu pred objektom Pošte Kamnik so zarisana nova parkirišča za časovno omejeno parkiranje, ki bodo odpravila dolgoletni problem parkiranja vozil na pločnikih. Na nasprotni strani Pošte Kamnik pa je del površin namenjen poživitvi gospodarskih dejavnosti.

Odprava posledic elementarnih nesreč

Leto	Stroški sanacij (evrov)	Večje in pomembnejše sanacije ter aktivnosti
2012	196.959	sanacija plazu Markovo 3B, sanacija struge Mlinščice na Medvedovi, sanacija poškodovanega podpornega zidu pokopališča Nevlje in sanacija struge hudournika in mostu v Oševku, I. faza
2013	307.000	sanacija plazu Stolnik 14, sanacija plazu na odseku javne poti z oznako JP 661486 Bela, sanacija plazu pod javno potjo z oznako JP 661468 Špitalič pri Sedeljšaku, izvedba raziskovalnih del in izdelava načrtov za sanacijo plazov v Tunjicah in na cestah Ravne–Bela, izvedba preventivnih ukrepov za preprečitev poplav na Motnišnici in Kamniški Bistrici, sanacija struge hudournika in mostu v Oševku, II. faza

Investicije na področju javne razsvetljave

Leto	Redno vzdrževanje in tokovina (evrov)	Vrednost investicij (evrov)	Večje in pomembnejše investicije
2012	264.000	89.000	zgrajena javna razsvetljava ob Neveljski in Drnovškovi poti v skupni dolžini 650 m s 14 lučmi ter razširjeno prižigališče; v Beli zgrajena javna razsvetljava vzdolž regionalne ceste v dolžini 150 m za osvetlitev obeh avtobusnih postajališč in prehoda čez brv
2013	280.000	17.000	zgrajena javna razsvetljava v Velikem Hribu v dolžini 700 m z novim odjemnim mestom za elektriko, novim prižigališčem in petimi novimi lučmi na ustreznih nosilcih

Investicije na področju vodooskrbe

Leto	Vrednost investicij (evrov)	Večje in pomembnejše investicije
2012	378.000	nadaljevanje gradnje vodovoda Laniše, izvedba prevezav na vodovodu Rudnik, obnova vodovoda na Šutni, obnova vodovoda Gozd, dela na vodovodu Laseno, nujne manjše obnove na obstoječih vodovodnih sistemih (Kamnik, Vrhpolje, Stranje, Godič, Šmarca); izdelava dokumentacije, koordinacija, svetovanje, geodetske meritve, odkupi zemljišč in služnosti – za kohezijski program, izvajanje zdravstvenega nadzora nad pitno vodo v krajevnih vodovodih
2013	391.000	dokončanje obnove vodovoda na Šutni, obnova vodovoda v Mekinjah, Županjih Njivah, Črni, na Vrhpolju, Bakovniku, obnova črpališča Perovo, obnova vodohramov Hrib in Laseno, sanacija dela vodovoda Žale; koordinacija, svetovanje, geodetske meritve, odkupi zemljišč in služnosti, izdelava dokumentacije – za kohezijski program, izvajanje zdravstvenega nadzora nad pitno vodo v krajevnih vodovodih

Vodenje dveh velikih evropskih projektov gradnje manjkajočega kanalizacijskega omrežja in dograditev ter posodobitev vodooskrbnega sistema v gosto poseljenem delu Občine Kamnik

Občina kot lastnica javne komunalne infrastrukture na področju odvajanja in čiščenja odpadnih voda mora zaradi zaostrene okoljske zakonodaje do konca leta 2015 dograditi manjkajoče kanalizacijske sisteme v območju večjih poselitev in v skladu z zakonodajo zagotavljati tudi ustrezno čiščenje odpadne vode na centralni čistilni napravi. Prav tako je treba slediti razvoju in zakonodaji ter urediti ustrezne vodooskrbne sisteme in posodobiti dele obstoječega omrežja, kjer ni zadoščeno zakonskim standardom in usklajeno s požarno varnostjo.

Tako je v skladu z zahtevami Operativnega programa razvoja okoljske in prometne infrastrukture (OP ROPI) za leta 2007–2013 Občina Kamnik skupaj z občinami Domžale, Trzin, Mengeš, Komenda in Cerklje na Gorenjskem že začela pripravljati dva velika infrastrukturna projekta: Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik ter v sodelovanju z občinami Moravče, Domžale, Mengeš in Trzin projekt Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik. Skupna vrednost obeh projektov je okrog 50 mio evrov. Občine so pripravile dve različni vlogi za črpanje nepovratnih kohezijskih sredstev. Zaradi slabega črpanja evropskih kohezijskih sredstev je država v letu 2013 zelo zaostrila pogoje za pridobitev odločb. Poleg pripravljenih vlog, ki so jih občine oddajale in dopolnjevale že vse od leta 2011, smo v letu 2013 morali za vse nameravane investicije pridobiti gradbena dovoljenja in do pravnomočnosti izpeljati javne razpise za izvedbo z odložnim pogojem za podpis pogodb do pridobitve odločb za nepovratna sredstva. Obe vlogi je že potrdilo Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. V avgustu 2013 smo z dokončnostjo zadnjega od 22 javnih razpisov zadostili prav vsem pogojem, saj smo do konca poletja pridobili tudi vsa zahtevana gradbena dovoljenja – skupno za vse občine okrog 20. Zaradi pomanjkanja razpoložljivih sredstev še vedno čakamo na odločitev Ministrstva za gospodarstvo in tehnologijo, ali bodo sredstva za izvedbo projektov odobrena v tej ali naslednji programski perspektivi. Nepovratna kohezijska sredstva iz trenutne perspektive (OP ROPI 2007–2013) je potrebno izkoristiti do konca leta 2015. Naslednja finančna perspektiva začne teči v začetku naslednjega koledarskega leta, vendar še ni dokončno usklajena z Evropsko komisijo.

Delež projektov, ki stroškovno pripada Občini Kamnik:
- gradnja kanalizacijskega sistema v Tunjicah in Stranjah, gradnja povezovalnega kanalizacijskega kanala med Vrhpoljami in Šmartnim v Tuhinju ter nadgradnja obstoječe Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik, ki je v Občini Domžale, Občina Kamnik je lastnik ok. tretjine;
- gradnja vodovodnega kolektorja med Sotesko in Šmartnim v Tuhinju z dograditvijo dveh vodohramov in dveh črpališč ter gradnja dodatne zanke vodovodnega sistema v južnem delu Kamnika.

Glede na ponudbene vrednosti je predvideni strošek Občine Kamnik za izvedbo investicij ok. 20 mio evrov, za katere pričakuje do 85-odstotno sofinanciranje z nepovratnimi kohezijskimi sredstvi in sredstvi države.

Področje predšolske vzgoje

V zadnjih dveh letih smo bili na področju predšolske vzgoje še vedno priča velikemu pomanjkanju kapacitet, saj je bilo zaradi nezadostnega števila mest v vrtcih za šolsko leto 2012/13 na centralnem čakalnem seznamu 288 otrok, medtem ko jih je za šolsko leto 2013/14 na centralnem čakalnem seznamu 209.

V letu 2012 je občinska uprava ponovno dvakrat objavila razpis za podelitev koncesije za predšolsko vzgojo v obsegu 11 oddelkov prvega starostnega obdobja. Na nobenega od razpisov ni prejela prijave. Glede na to in ker zakon o vrtcih predvideva, da mora Občina v primeru večjega števila otrok za vključitev v vrtec, kot pa je na razpolago mest, zagotoviti zadostne kapacitete, je občinska uprava spomladi 2013 pripravila predlog reševanja problematike predšolske vzgoje na območju mesta Kamnik in na lokaciji enote vrtca v Šmartnem, na podlagi katerega bi v prostor umestila mobilne bivalne enote vrtca. Občinski svet se je seznanil s tem predlogom, vendar se je odločil za to, da občinska uprava ponovno nemudoma razpiše koncesijo za 11 oddelkov za dobo 10 let, z možnostjo prekinitve po 7 letih, zlasti zato, ker je bil novi koncesijski vrtec tako rekoč končan.

Po uspešno izvedenem ponovnem razpisu za koncesijo je bila avgusta 2013 podpisana koncesijska po-

godba z Zasebnim vrtcem Sonček, d. o. o., na podlagi katere je novi koncesionar 1. oktobra odprl enoto na območju mesta Kamnik in novembra enoto v Nevljah. Kljub dvema pozivoma občinske uprave staršem k vpisu ostajata konec leta dva oddelka koncesijskega vrtca na Medvedovi ulici nezasedena. Ta situacija je vodstvo in strokovne službe spodbudila k temu, da Občinskemu svetu predlaga ukinitev mesečnih subvencij za otroke, ki niso vključeni v noben vrtec.

Poudariti velja, da je bila v letu 2010 subvencija v prvi vrsti uvedena kot nadomestilo za otroke, ki niso dobili vrtca. Občina je namreč zakonsko dolžna zagotavljati kapacitete za vrtec. Od tega leta dalje pa je Občina zagotavljala tako sredstva za povečanje kapacitet, za kar je zakonsko pristojna, kot tudi sredstva za subvencije, kar pa ni njena zakonska obveznost, še več, Občina je s tem posegla v sam sistem vzgoje in izobraževanja, ki je v domeni države. Leta 2011 smo tako med drugim prejeli mnenje računskega sodišča o tem, da Občina nima pravne podlage za izplačevanje subvencij. Subvencije so se kljub temu ohranile, vendar pa se je spričo vsesplošne krize zabrisal njihov osnovni namen. Za mnoge starše je subvencija postala socialni transfer.

Občini pa je izplačevanje subvencij pomenilo ne le dodatno finančno breme (na letni ravni se je v ta namen zagotavljalo skoraj pol milijona evrov), tudi slika o dejanskih potrebah po vrtcu, zaradi česar je bila uvedena centralna evidenca vpisanih otrok in posledično centralni čakalni seznam, se je s tem zabrisala. Ker pa ostajajo nezasedeni še novi koncesijski oddelki vrtca in mora Občina po zakonu plačevati še nezasedena mesta, je nadaljnje izplačevanje subvencij postalo dejansko nesprejemljivo. Iz tega razloga je bila na Občinskem svetu konec oktobra 2013 sprejeta odločitev za ukinitev subvencij z novim koledarskim letom, se pravi z letom 2014.

Po Analizi demografskih gibanj in ocene kapacitet vrtcev, ki jo je dala izdelati Občina Kamnik, je stanje kapacitet vrtcev do šolskega leta 2013/14 zadoščalo za okvirno 68,9-odstotno pokritost, tj. zagotovljene kapacitete približno v rangu republiškega povprečja, medtem ko je povprečje osrednjeslovenske regije 76,0 % vključenih otrok. S šolskim letom 2013/14 je z 9 novimi koncesijskimi oddelki, v katere se je na novo vključilo 114 otrok, delež vključenih v kamniške vrtce 72,61 %.

V šolskem letu 2012/13 je v Občini Kamnik 71 oddelkov predšolske vzgoje in varstva, od tega 22 oddelkov I. starostnega obdobja, 38 oddelkov II. starostnega obdobja in 11 kombiniranih oddelkov.

V šolskem letu 2013/14 (do novembra 2013) je 80 oddelkov predšolske vzgoje in varstva, v katere je vključenih 1395 otrok. Preko 100 otrok pa še vedno – tudi glede na potrebe in želje staršev – obiskuje vrtce izven Občine Kamnik.

Med investicijami na področju predšolske vzgoje je potrebno omeniti zlasti:

- v letu 2012 prenovo enote Cepetavček v Nevljah, kjer je v prostoru v lasti KS Nevlje urejen dodatni oddelek za otroke od 1 do 3 let; v sklopu sanacije so bile preurejene tudi sanitarije, zamenjane instalacije ter preurejena manjša zunanja igralna površina zaradi večjega števila vključenih otrok; na novo sta bili opremljeni 2 igralnici, v eni pa uporabljena že obstoječa oprema;
- v letu 2012 sanirano streho, okna in parapete v enoti Pestrna, v letu 2013 pa še nov fasadni ovoj;
- v letu 2012 postavitev atrija z igralom za I. starostno obdobje v enoti Sonček;
- v letu 2013 sanacijo pohodnih teras in kritičnih mest strehe v enoti Tinkara na Bakovniku;
- preurejen prostor za razvojni oddelek, ki je pričel delovati s 1. 9. 2013.

Sicer so vrtci v letu 2012 kot tudi v letu 2013 z občinskimi sredstvi še izboljšali pogoje za dejavnost. Med drugim je koncesijski vrtec Peter Pan s prispevkom iz občinskega proračuna kupil klimatski napravi za 2 igralnici in prenosni računalnik za izvajanje IT-dejavnosti v najstarejših skupinah, javni vrtec pa je začel s postopno sistematično zamenjavo opreme v kuhinjah svojih enot. Zamenjal je tudi panelno (žično) ograjo okoli igrišča enote Rožle.

V letu 2012 in 2013 je Občina iz proračuna namenila sredstva za poletne rezervacije za otroke, za katere je po veljavnih predpisih pristojna kriti del cene programa vrtca. Za omenjene otroke se v času med 15. junijem in 15. septembrom tekočega leta pod pogojem, da je otrok 30 dni neprekinjeno odsoten iz vrtca, za čas vnaprej javljene odsotnosti obračuna polovičen znesek sicer določenega plačilnega razreda.

S 1. 1. 2012 se je pričel uporabljati Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev, ki opredeljuje višino plačil staršev za programe v vrtcih. Po novem starši prispevajo več. Prav tako se je z Zakonom o uravnoteženju javnih financ, ki je pričel veljati z junijem 2012, ukinila pravica do brezplačnega mlajšega otroka. Ob vključenosti več kot enega otroka iz družine starši za mlajšega (drugega) otroka plačajo 30 % razreda, v katerega so uvrščeni na podlagi odločbe, ki jo izda pristojni center za socialno delo. Občinski svet Občine Kamnik je sprejel tudi nižje cene programov, ki veljajo za vrtce v Občini Kamnik in se uporabljajo od 1. septembra 2012.

V letih 2012 in 2013 Občina Kamnik na podlagi sklenjene pogodbe s 4 varuhi predšolskih otrok, registriranih pri Ministrstvu za šolstvo in šport, nakazuje sredstva za varstvo otrok v višini 20 % cene programa, v katerega bi bil vključen otrok, če bi obiskoval vrtec. Zaradi postopnega vključevanja otrok v vrtce se je tudi število teh, ki jih varujejo varuhi, zmanjšalo – s 16 v letu 2012 na 10 v letu 2013.

V letih 2012 in 2013 so se iz proračuna še nadalje namenjala sredstva za enkratno pomoč ob rojstvu v višini 180 evrov na otroka.

Področje osnovnošolskega izobraževanja

Osrednji projekt na področju šolstva v zadnjih letih je gradnja obeh mestnih šol, OŠ Toma Brejca in OŠ Frana Albrehta. Za OŠ Toma Brejca je bil v marcu 2012 izdelan PGD, po sprejetju odloka o spremembah UN–K9 pa pridobljena še manjkajoča soglasja k projektni dokumentaciji. V letu 2012 je bilo pridobljeno gradbeno dovoljenje, uspešno je bil izpeljan postopek izbire

Osnovna šola Toma Brejca med gradnjo (Foto: Iztok Škof in Janja Zorman Macura)

Notranjost Osnovne šole Toma Brejca (Foto: Iztok Škof in Janja Zorman Macura)

Novozgrajena Osnovna šola Toma Brejca (Foto: Iztok Škof in Janja Zorman Macura)

Notranjost Osnovne šole Toma Brejca (Foto: Iztok Škof in Janja Zorman Macura)

izvajalca, ki je konec leta 2012 začel z adaptacijo in dograditvijo objekta. Že na samem začetku se je pokazalo, da so nekateri gradbeni elementi obstoječega objekta v še slabšem stanju od pričakovanega, zato je bilo sprejeto, da se nevarni zidovi in stropi odstranijo in nadomestijo z armiranobetonsko konstrukcijo, ki je pomenila hitrejšo gradnjo. Gradnjo sta vseskozi ovirala dolga zima in dež. Kljub vremenskim težavam je objekt dobil svojo dokončno podobo v oktobru 2013. Konec leta 2013 so se izvajala zaključna obrtniška dela. 24. februarja 2014, po zimskih počitnicah, so se šolarji vrnili v prenovljeno šolo.

Osnovna šola Toma Brejca bo moderen objekt, ki je ob dodatnih učilnicah pridobil tudi novo telovadnico. Šola se je povečala z 2696 m^2 na 7386 m^2, od tega telovadnica z 280 m^2 na 1624,79 m^2.

Prenovljena šola Toma Brejca bo imela 26 učilnic, kar ustreza 24-oddelčni osnovni šoli, s čimer se predvideva, da bodo pokrite povečane potrebe vpisa v prihodnjih 4–5 letih. Sicer je predvideno, da bodo poleg dodatnih investicij v mestne šole (poleg OŠ Toma Brejca še OŠ Frana Albrehta) povečan pritisk na šole v bodoče uravnavali tudi načrtovani skupni šolski okoliši mestnih šol.

Sočasno je v letu 2012 potekal postopek preprojektiranja projekta za OŠ Frana Albrehta, za katero je bilo poleti 2013 prav tako pridobljeno gradbeno dovoljenje.

V želji, da bi izboljšala prostorske razmere osnovnih šol, skuša Občina Kamnik v zadnjih letih vzpostaviti primerne materialne pogoje tudi za otroke, ki obiskujejo pouk v podružnicah izven mesta Kamnik.

V zadnjih dveh letih je bila skrb za izboljšanje pogojev tako med drugim namenjena POŠ Sela, ki je v letu 2013 obeležila častitljiv jubilej.

Z vizijo, da se življenje ohrani in razvija tudi na podeželju, se je Občina lotila prenove prostorov v POŠ Sela že v letu 2011 in nadaljevala v letu 2012. V tem letu so bile obnovljene električne instalacije, sanirani dimniki, pobeljeni prostori ter zamenjane luči. Sledili so brušenje in lakiranje parketov ter zamenjava notranjih vrat in sanacija zunanjih stopnic.

V letu 2012 so v skladu s pridobljenim kulturnovarstvenim soglasjem ZVKD Kranj potekala gradbeno-obrtniška dela še v mansardi in na fasadi POŠ Mekinje, ki je v letu 2012 obeležila 100-letnico šolske stavbe.

V letu 2012 je bilo potrebno zamenjati tudi okna in obnoviti nekatere prostore matične šole OŠ Frana Albrehta zaradi zračnosti, zamenjati svetila na OŠ 27. julij, sanirati vročevod na OŠ Marije Vere, termografsko pregledati okna na OŠ 27. julij, zamenjati okna na POŠ Gozd kot tudi dotrajane radiatorje in kotel na POŠ Vranja Peč.

V letu 2013 je potekala sanacija POŠ Zg. Tuhinj, ki je obsegala izolacijo temeljev, celovito energetsko sanacijo fasade, rekonstrukcijo strehe (izolacija), ureditev odvodnjavanja, ureditev pedagoške sobe, zamenjavo stavbnega pohištva in ureditev zunanje okolice objekta. Omenjena dela so bila potrebna zaradi kapilarnega dviga vlage v stenah; vlaga se je povzpela do nekaj metrov in vlažila stene ter tla pritličja. Iz tega razloga je bilo potrebno sanirati navlažena tla celotnega pritličja z zamenjavo ustreznih tlakov.

Vrednost celotne investicije je znašala 85.000,00 evrov. Investicijo, ki se je izvajala v okviru Operativnega programa razvoja okoljske in prometne infrastrukture za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete Trajnostna raba energije, prednostne usmeritve Energetska sanacija javnih stavb, je iz Kohezijskega sklada 85-odstotno sofinancirala Evropska unija.

V juliju 2013 je potekala sanacija stavbnega pohištva na OŠ 27. julij. Vrednost celotne investicije je znašala približno 46.000,00 evrov.

Tako kot investicijo na objektu enote vrtca Pestrna je tudi investicijo POŠ Zg. Tuhinj sofinancirala Evropska unija, in sicer iz Kohezijskega sklada v okviru Operativnega programa razvoja okoljske in prometne infrastrukture za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete Trajnostna raba energije, prednostne usmeritve Energetska sanacija javnih stavb. Z evropskimi sredstvi je bilo sofinanciranih 85 % javno upravičenih izdatkov.

V letu 2012 je Občina Kamnik v podružnični šoli Nevlje zaradi dotrajanosti zamenjala peč na kurilno olje s pečjo na biomaso. Za investicijo so bila pridobljena sredstva v okviru javnega razpisa Petrol URE /J/2012/U7 za nepovratne finančne spodbude za zamenjavo kotlov na vse vrste goriv s kotli na biomaso.

Število učencev za oblikovanje oddelka jutranjega varstva je bilo na POŠ Tunjice in POŠ Sela po pravilniku o standardih in normativih v osnovnih šolah za šolsko leto 2011/12 premajhno, starši pa jutranje varstvo nujno potrebujejo, zato je Občina v letih 2012 in 2013 s finančnimi sredstvi podprla delovanje teh oddelkov.

Občina Kamnik s sredstvi iz proračuna še nadalje spodbuja udeležbo na zimski šoli v naravi za učence šestih razredov osnovnih šol ter prispeva za varstvo vozačev OŠ Šmartno v Tuhinju, kamor se vozi velika večina otrok. Dodatno – kot nadstandard – zagotavlja tudi sredstva za plačo učitelja citer in diatonične harmonike v Glasbeni šoli, kot zakonsko obveznost pa sredstva za materialne stroške šol, tekoče vzdrževanje in nakup osnovnih sredstev in za računalniško opremo, tekmovanja in prireditve ter mednarodno sodelovanje kamniških šol.

Tudi v letih 2012–2013 so bila iz proračuna namenjena sredstva za sofinanciranje dnevov dejavnosti učencev. V skladu z Zakonom o osnovni šoli pa Občina še nadalje zagotavlja tudi sredstva za redne prevoze šoloobveznih otrok, pogodbeno na podlagi občinskega pravilnika sofinancira študentske in dijaške vozovnice ter namenja enkratne pomoči dijakom in študentom.

Izvajanje logopedske dejavnosti je nadstandardni program v šolah, stroški te dejavnosti pa se prav tako pokrivajo iz proračuna. Logopedska služba je od šolskega leta 2011/12 dalje v celoti locirana na OŠ 27. julija v Kamniku in je mobilna. Tako testiranja potekajo po vrtcih – tudi koncesijskih – obravnave pa so deležni zlasti predšolski otroci in najmlajši v osnovnih šolah.

V letih 2012 in 2013 je Občina ponovno sofinancirala že kar tradicionalno počitniško varstvo otrok za prvo triado osnovnih šol. Program je bil v letu 2012 izveden pod okriljem Mladinskega centra Kotlovnica v prostorih OŠ Toma Brejca, v letu 2013 pa pod okriljem društva Počitniško varstvo Kamnik v prostorih OŠ 27. julija.

Področje kulture

Kamnik kot mesto ima zavidljivo kulturno tradicijo. Tako najdbe iz najstarejših obdobij kot ohranjena pričevanja o umetnostnozgodovinski dediščini kasnejših dob izpričujejo visoko civilizacijsko zavest prednikov, na poseben način artikulirano prav s kulturo oz. umetnostjo. Iz omenjene dediščine, njenega zavedanja in ohranjanja, primernega promoviranja in nadaljevanja izhajajo mnoge priložnosti za vidnejši razvoj kulture. Dediščina je tako lahko pomembno izhodišče, pa tudi spodbuda in priložnost najrazličnejšim sodobnim možnostim za ustvarjalnost, kreativnost, umetniško prepričljivost in stremljenje h kakovosti tudi v današnjem času. Potrebno je upoštevati dejstvo, da je prav kultura zaradi bogate kulturne dediščine ena izmed najpomembnejših danosti mesta Kamnik in eden izmed adutov pri njegovi promociji navzven. Tega se na Občini Kamnik zavedamo.

Javni interes za kulturo uresničujemo z zagotavljanjem kulturnih dobrin kot javnih dobrin v okviru javnih zavodov in društev, z načrtovanjem, gradnjo in vzdrževanjem infrastrukture, ohranjanjem nepremične kulturne dediščine ter s podporo javnim kulturnim programom in posameznim kulturnim akcijam in projektom. Poleg nalog na področju kulture, ki so navedene v Zakonu o uresničevanju javnega interesa za kulturo, v proračunu vsako leto namenjamo kar nekaj sredstev za kulturne investicije, projekte in programe ter za ohranjanje kulturne dediščine na območju občine Kamnik.

V letih 2012 in 2013 je bilo izvedenih kar nekaj investicij, ki predstavljajo kvalitetnejšo infrastrukturo na področju družbenih dejavnosti. Ob tem naj npr. omenimo nove prostore za spominsko sobo generala Rudolfa Maistra, ki je bila odprta konec leta 2013.

Za ureditev spominske sobe generala Rudolfa Maistra se je Občina Kamnik konec leta 2011 začela intenzivno pogovarjati s predstavniki Rimskokatoliške cerkve za ureditev statusa lastništva rojstne hiše Rudolfa Maistra. V pogajanjih o priznanju solastniškega deleža je bilo, upoštevajoč cenitveno poročilo podjetja KAPRO, 31. 08. dogovorjeno, da se Občini Kamnik prizna 21,4-odstotni solastniški delež na nepremičnini

Spomenik NOB Rudnik

Spominska soba generala Rudolfa Maistra Vojanova

parc. št. 280 k. o. Kamnik. Po formalnopravni ureditvi lastništva smo lahko v pritličnih prostorih hiše pričeli s postopki za ureditev spominske sobe generala Rudolfa Maistra s programom, ki ga vodil Medobčinski muzej Kamnik. Tako smo v jeseni leta 2012 pričeli s postopki pridobivanja projektne dokumentacije in v letu 2013 zaključili zahtevna obnovitvena dela na občinskem lastniškem delu rojstne hiše Rudolfa Maistra, ki jih je v celoti financirala Občina Kamnik v višini dobrih 100.000 evrov, kar je vključevalo projektno dokumentacijo, gradbeno-obrtniška dela in opremo. Obenem z obnovo je pod okriljem Medobčinskega muzeja Kamnik potekala izdelava scenarija o vsebinski zasnovi v rojstni hiši, za kar smo v proračunu zagotovili finančna sredstva v višini 47.000 evrov za oblikovanje razstave in razstavne opreme, grafično oblikovanje, izdelavo in montažo grafične opreme, glasbeno opremo, oblikovanje spletne strani, oblikovanje zloženke, ...

V septembru 2013 so se odprla vrata prvega samostojnega muzeja na Slovenskem, posvečenega življenju in delu slovenskega domoljuba, kulturnika, pesnika in bibliofila generala Rudolfa Maistra, uradno odprtje pa je bilo na državni praznik 23. novembra. Vhodni prostor je namenjen glavni komunikaciji s poglavitnimi informacijami in sprejemu obiskovalcev, primeren je tudi za spremljajoče dejavnosti, kot je muzejska trgovinica; v večji osrednji sobi pa je stalna razstava o življenju in delu Rudolfa Maistra, pregled

večjih prelomnic v njegovem življenju, predstavljen je tudi odnos našega mesta do slavnega rojaka. Veliki Kamničan je prikazan s predmeti, z računalniško animacijo, svetlobnimi in zvočnimi efekti, ki ponujajo obiskovalcu še dodatne informacije o Maistrovem pomenu za slovensko zgodovino. Za najmlajše so pripravljeni pedagoški kotički, kjer lahko aktivno sodelujejo pri Maistrovem vrtiljaku in spoznavajo dogodke iz njegovega življenja, v bralnem kotičku prebirajo njegove knjige. Razstava želi na sodoben muzealski način pritegniti različne starostne skupine obiskovalcev, da se zavedo pomena generala Rudolfa Maistra v slovenski zgodovini in njegove ljubezni do slovenske zemlje. Od septembra 2013 do konca decembra 2013 je spominsko sobo obiskalo 1847 obiskovalcev.

V sodelovanju z ZVKD OE Kranj vsako leto urejamo ali saniramo spomenike, ki imajo zgodovinski in kulturni pečat. Tako smo v letu 2012 obnovili »grobišče talcev v Črni pri Kamniku«; vrednost investicije je bila 17.000 evrov; v letu 2013 pa smo skupaj z Občino Domžale (60 % sredstev Občina Kamnik in 40 % Občina Domžale) obnovili »spomenik NOB« Rudnik; vrednost investicije je bila dobrih 12.000 evrov.

Tudi sakralni objekti so sestavni del kulturne dediščine na področju občine Kamnik, zato za sofinanciranje obnove sakralnih objektov v proračunu vsako leto zagotavljamo sredstva. V letu 2012 smo sofinancirali investiciji Župnije Mekinje in Frančiškanskega samostana Kamnik v skupni višini 14.000 evrov, v letu 2013 pa rekonstrukcijo orgel v cerkvi sv. Ane na Gozdu, obnovo zvonika župnijske cerkve sv. Benedikta v Stranjah ter obnovo elektrifikacije zvonov v župnijski cerkvi sv. Mavricija v Šmarci v skupni višini 19.600 evrov.

Sedanja Matična knjižnica Kamnik, ki je bila ustanovljena leta 1949, je naslednica nekdanje Delavske in Ljudske knjižnice. Od leta 1991 deluje v prostorih nekdanjega Zdravstvenega doma na Ljubljanski cesti 1 v Kamniku. Svoje poslanstvo opravlja za Občino Kamnik in Občino Komenda, za približno 34.000 prebivalcev. Pod okrilje Matične knjižnice sodita dve krajevni knjižnici, in sicer enota Šmarca, ki deluje od leta 2010, in Komenda, ki deluje od leta 2005. Od leta 2012 pa ima pod svojim okriljem tudi krajevno knjižnico Motnik, ki ima prostore v podružnični šoli. Matična knjižnica Kamnik se lahko pohvali z nakupom nove potujoče knjižnice – bibliobusa. Matična knjižnica Kamnik se je skupaj z Domžalsko knjižnico prijavila na razpis Ministrstva za kulturo in bila pri tem uspešna. Celotna vrednost nakupa bibliobusa je znašala dobrih 125.000 evrov, od tega je Občina Kamnik v proračunu zagotovila in prispevala 33.000 evrov. S tem se je nadomestil dotrajan kombi iz leta 1988. Bibliobus je namenjen oddaljenim krajem in tistim bralcem, ki ne morejo priti do knjižnice v Kamniku, Domžalah in Lukovici. S potujočo knjižnico se uveljavlja načelo enakopravne dostopnosti do kulturnih dobrin tudi uporabnikom s podeželja. Obiskujejo jo večinoma otroci, mlade družine in starejši. V občini Kamnik potujoča knjižnica vozi po Tuhinjski dolini, dolini Črne, pa tudi do Vranje Peči in Tunjic. Ustavlja se na 19 izposojevališčih v 19 vaseh. Nova potujoča knjižnica omogoča tudi izposojo preko brezžične povezave in stalen dostop do interneta, kar je novost med slovenskimi potujočimi knjižnicami.

V letu 2012 so bila na podlagi odločbe Inšpektorata RS za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami opravljena vsa dela, vezana na požarno varnost podstrešja Matične knjižnice Kamnik.

Glede na ureditev lastniških razmerij na objektu Japljeva 2, Kamnik, smo izpostavi Javnega sklada za kulturne dejavnosti uredili nove prostore v Domu kulture Kamnik. Občina Kamnik je dokazala, da se lahko zadeve izpeljejo hitro in v zadovoljstvo vseh, tako zaposlenih kot tudi uporabnikov.

Dom kulture Kamnik je razglašen za javno kulturno infrastrukturo. Kulturno društvo Priden možic na osnovi javnega razpisa upravlja s prostori, organizira, koordinira in izvaja kulturni program. Že v letih 2011 in 2012 smo se lotili sistemskega reševanja zatečenega stanja večnamenske dvorane, predvsem akustike avditorija in odra. V letu 2013 smo uredili novo tribuno (dvig parterja) in prezračevanje dvorane. Dvorana sprejme skoraj 230 gledalcev. Vrednost investicije pa je znašala dobrih 93.000 evrov.

Finančno smo podprli Folklorno skupino Kamnik, da si je uredila dodatne prostore v Domu kulture Kamnik, zlasti zato, da bi obdržali to kulturno dejavnost in omogočili hrambo narodnih noš in rekvizitov omenjene skupine.

Dodaten kamenček h kulturnemu življenju v lokalni skupnosti prispevajo društva, ki bogatijo življenje na podeželju, in mladinske organizacije, ki skrbijo za aktivno življenje mladih. Občina Kamnik vsako leto objavi razpisa za sofinanciranje kulturnih programov in projektov in mladinskih programov in projektov. Po zaključku razpisa komisija za razdelitev proračunskih sredstev analizira in ovrednoti prijavljene programe oz. projekte ter pripravi predlog za sofinanciranje prijavljenih izvajalcev. Na razpis za sofinanciranje kulturnih programov in projektov vsako leto prispe okoli 60 vlog, na razpis za sofinanciranje mladinskih programov in projektov pa okoli 15 vlog. Seveda pa so za delovanje in izvajanje programov in projektov društev oz. organizacij potrebni prostori, zato vsako leto namenjamo sredstva za obnovo kulturnih domov in objektov (2013: kulturni dom Šmarca, Motnik, Laze).

V letu 2012 smo v proračunu posebej zagotovili sredstva v višini 15.500 evrov za sofinanciranje udeležbe na »kulturni olimpijadi«, ki je potekala v juliju v Londonu. Tega elitnega mednarodnega srečanja moških pevskih zborov, kjer se je zbralo več kot 800 pevcev, se je udeležilo Prvo slovensko pevsko društvo LIRA.

Vsako leto finančno podpiramo poletni festival Kamfest, ki je v letu 2013 praznoval svoj 10. rojstni dan z več kot 70 dogodki na različnih prizoriščih mesta Kamnik. Občina je projekt v letu 2013 finančno podprla v višini 50.000 evrov.

Področje športa

Sofinanciranje klubov in društev je potekalo po letnem programu. To leto je bilo prehodno, ker je opravljanje strokovnih nalog potekalo po pogodbi z zuna-

Igrišče v KS Pšajnovica sta odprla predsednik KS Srečo Dacar in župan Marjan Šarec.

njim sodelavcem, ki je bil tudi član Komisije za šport.

S pogodbo pa se je upravljanje športnih objektov preneslo na novoustanovljeni Zavod za turizem in šport v občini Kamnik. V letu 2012 je tako Zavod pričel z izvajanjem nalog (upravljanje in vzdrževanje športnih objektov, otroških igrišč ...), v letu 2013 pa je prevzel tudi vsa strokovna opravila s področja športa (javni razpisi za delovanje klubov, društev, športnih prireditev, izvedba šolskega športa, nadzor nad izvajanjem delovanja društev in klubov ...).

V KS Pšajnovica sta bili zgrajeni otroško in športno igrišče, na kateri so krajani čakali več kot deset let. Opravljen je bil izkop materiala, da se je utrdila površina za nasip tampona in kasneje grobega ter finega asfalta. Okoli igrišča so bili položeni robniki, na določenem delu tudi manjši podporni zid. Vzidani so bili temelji za postavitev športnih rekvizitov (zaščitne mreže, košev), uredili sta se cesta za dostop na igrišče in javna razsvetljava. Tudi najmlajšim obiskovalcem so uredili otroško igrišče. Občina Kamnik je za športno igrišče namenila 40.000 evrov, 37.000 evrov pa so prispevali krajani. Župan Marjan Šarec in predsednik Krajevne skupnosti Pšajnovica Srečo Dacar sta igrišči uradno predala v uporabo.

Področje socialnega in zdravstvenega varstva

V letih 2012 in 2013 se je nadaljeval projekt Razvoj podpornih sistemov – varstvo starejših občanov, ki ga s finančno pomočjo Občine Kamnik izvaja Zavod Oreli. Razvoj občinskega modela za reševanje potreb starejših poteka postopno po nalogah in korakih. Model nastaja iz prakse, rezultati pa so vidni na osnovi operativnega dela. Povečanje deleža starejših občanov je že vidno iz primerjave statističnih podatkov. V prihodnjih letih se bo ta trend izjemno hitro povečeval. Slovenija je med evropskimi državami na 3. mestu po deležu starega prebivalstva. Zaradi teh dejstev je razvoj občinskega modela za pomoč starejšim nujen. Glavni namen sistema je, da starejši ostanejo čim dlje varni v domačem okolju, s čimer se znižajo izdatki Občine. V letu 2012 je bil projekt usmerjen v tri glavne vsebinske sklope, in sicer: delovanje in razvoj prostovoljstva, informacijska podpora delovanju sistema za starejše in delovanju svetovalne pisarne za pomoč starejšim. Izvedene so bile naslednje naloge: delovanje sistema prostovoljstva, izobraževanje in razvoj prostovoljskih skupin in skupin za samopomoč, izdelava brošure o prostovoljstvu in pomoči starejšim, vzdrževanje in vsebinska nadgradnja spletne informacijske točke, vzdrževanje in nadgradnja modulov Prostovoljec in Mnenja, delovanje svetovalne pisarne dvakrat tedensko po 4 ure, materialni stroški pisarne, nakup opreme. Ključno prizadevanje v letu 2013 pa je bilo usmerjeno v kvalitetno delovanje svetovalne pisarne in razvoj mobilne pisarne na terenu, delovanje in razvoj informacijske točke s podpornimi moduli, delovanje in razvoj prostovoljskih skupin in skupin za samopomoč, pripravo novih tiskanih materialov, uporabo novih IKT-rešitev in vzpostavitev sistema izobraževanja ter ozaveščanja o lastni skrbi za preživljanje aktivne in kvalitetne starosti. V razvoj modela so bili vključeni tudi zunanji strokovni sodelavci in inštitucije. Model še vedno služi kot vzor za uspešno implementacijo ideje in operativnega dela (v preteklih letih je prejel več priznanj na državni ravni). Tudi letos so prostovoljske skupine in posamezniki prejeli priznanje predsednika države na Brdu pri Kranju.

Zavod Oreli je že drugo leto zapored uspešno izvedel teden računalniškega izobraževanja v svetovalni pisarni za starejše v Kamniku.

Občina še vedno velik del sredstev namenja socialni oskrbi naših občanov, in sicer za doplačevanje stroškov domske oskrbe v zavodih, za delovanje humanitarnih društev, Rdečega križa Kamnik, Župnijske Karitas Kamnik, za prostovoljske skupine, za zdravstveno letovanje socialno ogroženih otrok, za stanovanjske stroške brezdomcev, enkratne denarne pomoči, javna dela, s katerimi smo letos zagotovili sredstva za delo 35 brezposelnih oseb.

Župan Marjan Šarec je skupaj z direktorjem javnega zavoda Mestne lekarne Dionizijem Petričem v Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik odprl prenovljeno Lekarno Novi trg. Prva Lekarna Novi trg je bila odprta leta 1992 v velikosti 112 kvadratnih metrov. Iz leta v leto se je promet povečeval in dosegel skoraj četrtino celotnega prometa zavoda. Obstoječi prostori so postali občutno premajhni in zaradi tega so se v javnem zavodu Mestne lekarne odločili za prizidek. S tem so pridobili dodatnih 80 kvadratnih metrov površine.

Skupinska slika nagrajenih prostovoljcev Zavoda Oreli s predsednikom države Borutom Pahorjem

Župan Marjan Šarec med udeleženci računalniškega izobraževanja

Odprtje lekarne: župan Marjan Šarec (v sredini), Sašo Rebolj, direktor Zdravstvenega doma (levo), in Dionizij Petrič, direktor Mestnih lekarn (desno)

Dnevni center za osebe s težavami v duševnem zdravju Kamnik – Štacjon

V okviru Centra za socialno delo Kamnik deluje od 3. januarja 2012 program Dnevni center za osebe s težavami v duševnem zdravju Kamnik, na kratko Štacjon, pri katerem sodelujejo Občina Kamnik, Center za socialno delo Kamnik in posamezniki.

Program dnevnega centra se izvaja v prostorih železniške postaje Kamnik Mesto. Večina aktivnosti poteka po metodi dela s skupino po vnaprej določenem programu, ki ga oblikujemo skupaj z osebami, vključenimi v program. To velja predvsem za izvajanje različnih ustvarjalnih delavnic (delovna terapija z ustvarjanjem z glino in lesom, slikanje na platno, šivanje, kvačkanje), delavnic za osebnostno rast in učenje socialnih veščin (trening asertivnosti, skupinski razbremenilni pogovori), za športne in prostočasne aktivnosti, ki po-

tekajo znotraj in zunaj prostorov dnevnega centra (jutranja telovadba, sprehodi, urejanje okolice dnevnega centra in bližnjega parka), in skupno učenje gospodinjskih spretnosti. Te aktivnosti pripomorejo k izboljšanju kakovosti življenja posameznika, k samostojnosti na vseh življenjskih področjih, ohranjanju že pridobljenih spretnosti in znanj, razvijanju in učenju novih, k izboljšanju splošne psihofizične kondicije, kar je za duševno zdravje posameznikov še kako pomembno. Osebe, vključene v program, se v varnem in prijaznem okolju učijo sprejemanja bolezni in življenja z njo.

Manjši del aktivnosti poteka individualno po metodi dela s posameznikom. V okviru individualnega dela sta še posebej pomembna celostna obravnava in spremljanje zdravstvenega stanja posameznika, povezovanje s svojci, zakonitimi zastopniki, zdravstvenimi in socialnimi službami ter drugimi, ki so pomembni za posamezno osebo. Individualno delo s posameznikom se kaže tudi v individualnih razbremenilnih pogovorih ob trenutnih duševnih stiskah in težavah ter v informativnih razgovorih, pa tudi v zagovorništvu za posameznika v različnih življenjskih situacijah.

Zaposleni v dnevnem centru si prizadevajo tudi za odpravljanje predsodkov glede duševnih motenj in diskriminacije do ljudi s težavami v duševnem zdravju in njihovih svojcev z različnimi akcijami ozaveščanja o tovrstni problematiki (Dan odprtih vrat v dnevnem centru, sodelovanje s sorodnimi organizacijami na področju duševnega zdravja).

Novi prostori Medobčinskega društva invalidov Kamnik (MDI)

V MDI Kamnik smo si vrsto let prizadevali in iskali možnosti, da bi prišli do prostorov, ki bi nam omogočili normalno delo. Potreba po večjih prostorih se je kazala predvsem pri svetovalnem delu, pri organizaciji raznih delavnic, predavanj, izobraževanj. V aprilu 2010 smo podpisali pogodbo o odkupu prostorov, ki so bili dograjeni do III. gradbene faze in so ustrezali naši dejavnosti. Ker je bila investicija za odkup, dograditev in opremo novih prostorov zahtevna naloga, so nam s finančnimi sredstvi pomagali tudi Fundacija invalidskih in humanitarnih organizacij – FIHO, občini Kamnik in Komenda ter donatorji. Občina Kamnik je prispevala 25 % finančnih sredstev od celotne investicije, ki smo jo uspešno zaključili v letu 2013.

Poslovni prostori društva v izmeri 63 m^2 so v pritličju stanovanjsko-poslovnega objekta na lokaciji Novi trg 26/a. Dostop v prostore je omogočen s klančino tudi težko gibljivim invalidom. Pred prostorom sta dve parkirni mesti, rezervirani za invalide.

Z novimi prostori je društvo po 40 letih neprekinjenega delovanja pridobilo normalne pogoje za delo in za izvajanje posebnih socialnih in humanitarnih programov za delovne invalide občin Kamnik in Komenda.

Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v Občini Kamnik

Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami temelji zlasti na dejavnosti prostovoljcev, saj pripadniki posameznih enot vse naloge zaščite, reševanja in pomoči opravljajo prostovoljno. V sistemu tako nosijo glavno breme reševanja pripadniki prostovoljnih operativnih sestavov, ki se vključujejo v sistem zaščite in reševanja (prostovoljna gasilska društva, Društvo Gorska reševalna služba Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, skavti in taborniki).

Po zadnjih podatkih šteje Občina nekaj manj kot 30.000 prebivalcev, samo mesto Kamnik z okolico preko 12.000 prebivalcev. Razgibanost terena obsega višinsko razliko ok. 2200 m (od 350 m nadmorske višine pa vse do 2558 m).

Operativne gasilske enote znotraj prostovoljnih gasilskih društev predstavljajo osnovni reševalni steber v sistemu varstva pred nesrečami. Aktivnosti usmerjajo predvsem v operativno delo. S primerno organiziranostjo zagotavljajo varstvo pred požari, naravnimi in drugimi nesrečami. Glede na to, da v zadnjih dveh desetletjih naše Občine niso obšle večje naravne nesreče, smo v zadnjem desetletju zabeležili tudi večje število požarov na objektih, v industriji itd. Prav zaradi pogostejših naravnih in drugih nesreč bo potrebno v prihodnje še naprej vlagati v strokovno izobraževanje, posodabljanje opreme za hitro in učinkovito posredovanje ter reševanje ob nesrečah.

V zadnjih letih se je gradnja poslovno-industrijskih con preselila na obrobje mesta, s tem se je povečala tudi stopnja požarne ogroženosti. Močno se je povečalo število poslovno-stanovanjskih in drugih javnih objektov ter objektov, ki v delovnem procesu uporabljajo, proizvajajo ter skladiščijo nevarne snovi ali se kako drugače ukvarjajo z njimi. Pri analizah požarov ugotavljamo, da se njihovo število povečuje v stanovanjskih soseskah in v podjetjih, kar pomeni, da se dejansko uresničujejo dejstva, na katera so gasilci opozarjali že dlje časa. Požari v podjetjih so zaradi neurejene požarne varnosti vedno večji in povzročajo vedno višje stroške. Treba jih je gasiti večinoma s specialnimi gasilnimi sredstvi, ki pa so precej draga. Če te vrednosti primerjamo s številom akcij v zadnjih nekaj letih, lahko ugotovimo, da v primeru povečevanja takšnih intervencij gasilci ne bodo imeli zadosti finančnih sredstev niti za gasilna sredstva.

Opremljenost gasilskih enot še ni popolna glede na zahteve Meril o minimalni opremljenosti. Vozni park in opremljenost gasilskih društev zagotavljata uspešno izvajanje tudi najzahtevnejših intervencij. Z leti pa se vozni park stara, zato si prizadevamo za pomlajevanje vozil in opremljanje s sodobno gasilsko zaščitno in reševalno opremo, ki je nujno potrebna za izvajanje zahtevnih intervencij. V skladu s sprejetim dolgoročnim planom nabave gasilskih vozil in vrstnim redom nakupa posameznih vozil smo v letih 2012 in 2013 kupili dve gasilski vozili: v letu 2012 za PGD Špitalič, v januarju 2013 pa je bil objavljen javni razpis za gasilsko avtocisterno GVC 16/25 za PGD Kamnik, ki je bila dobavljena v septembru. Vozilo GVC 16/24 je od PGD Kamnik kupilo Prostovoljno gasilsko društvo Sela

pri Kamniku. Skupna vrednost nakupa omenjenih treh gasilskih vozil je znašala okoli 400.000 evrov.

Telekomunikacijski in informacijski sistem

V sistemu zaščite, reševanja in pomoči se uporabljata enoten sistem radijskih zvez (ZARE) in sistem osebnega pozivanja (t. i. tiho alarmiranje), ki ga uporabljajo vse reševalne službe (operativni gasilci, gorski reševalci in reševalci ZD Kamnik). V letu 2013 smo dopolnili opremljenost operativnih gasilskih enot na področju tihega alarmiranja ter opremljanja operativnih dežurnih sob pri vseh 13 gasilskih društvih. Za podporo pri vodenju smo komunikacijsko opremo dopolnili tudi z ustreznimi kartografskimi podlagami v tiskani in elektronski obliki. Komunikacijsko središče sistema obveščanja enot zaščite, reševanja in pomoči za območje Občine Kamnik je v Regijskem centru za obveščanje Ljubljana (ReCO 112), preko katerega se zagotavlja povezovanje uporabnikov. Na sedežu osrednje gasilske enote v Občini Kamnik (PGD Kamnik) je organizirana stalna 24-urna dežurna služba, ki jo opravljajo dežurni gasilci, ki so jim bili v letu 1983 zagotovljeni stanovanjski prostori v Gasilskem domu. V primerih večjih naravnih in drugih nesreč se v dežurni sobi v Gasilskem domu Kamnik takoj vzpostavi dežurna služba v okrepljenem sestavu in t. i. območni center za obveščanje.

Finančni viri

Za področje varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami je bilo za obdobje 2012–2013 zagotovljenih okoli 700.000 evrov sredstev.

Nesreče v zadnjih letih

V zadnjih letih so nas poleg požarov na objektih, v naravi in visokogorju, prometnih nesreč, nesreč z nevarnimi snovmi ter drugih tehničnih nesreč doletele tudi večje naravne nesreče. Občino so prizadele katastrofalne poplave 4. in 5. novembra 2012 in neurja z močnim vetrom 11. novembra 2013. Če na hitro pregledamo samo poplave, ki so od katastrofalnih poplav leta 1990 prizadele našo Občino (poplave 1998, 2005, 2007, 2010 in 2012), lahko ugotovimo, da ne moremo več govoriti o stoletnih poplavah, ampak so poplave sedaj vse pogostejše glede povratne dobe, saj so praktično vsako leto. Občino doleti t. i. hudourniški tip poplav.

Preglednica 1:
Pregled intervencij v obdobju 2012–2013

Vrsta intervencije, leto	2012	2013
Požari na objektih	22	26
Požari na prometnih sredstvih	1	1
Požari v naravnem okolju	11	19
Nesreče v cestnem prometu	16	37
Nesreče z nevarnimi snovmi	4	6
Tehnična in druga pomoč	20	24
Naravne in druge nesreče (neurja, poplave, močan veter, zemeljski plazovi)	40	11
Iskanje pogrešanih oseb	0	1
Druge nesreče (nepotrebna pomoč, lažni alarm)	9	0

Pri velikih požarih na stanovanjskih in gospodarskih objektih, ko so občani ostali brez strehe nad glavo, so Občina Kamnik in župan s svojimi službami v sodelovanju z Območnim združenjem Rdečega križa Kamnik in Centrom za socialno delo z denarnimi sredstvi pomagali vzpostaviti čimprejšnje osnovne življenjske pogoje za bivanje.

V zadnjih letih so večji požari v večini primerov zajeli objekte lesenih konstrukcij, ki so ostali zaradi hitrega, kvalitetnega in učinkovitega gašenja skoraj nepoškodovani.

Največja naravna nesreča, ki je v letu 2012 prizadela dobršen del naše Občine

Močno večdnevno deževje, ki je med 4. in 6. novembrom zajelo večji del Slovenije, je zajelo tudi ob-

Goreče gospodarsko poslopje na Klemenčevem

Sanacija struge Volovljek v letu 2013

Poplavljanje Kamniške Bistrice v Sp. Stranjah

močje Občine Kamnik, ki spada v območje z zmerno kontinentalno klimo, močna deževja so značilna spomladi in jeseni. Vodstvo štaba CZ Kamnik je razmere in napovedi padavin spremljalo po poročilih Agencije RS za okolje ter pravočasno pričelo s preventivnimi aktivnostmi, ki pa so se, kot se je pokazalo kasneje, obrestovale. Močne padavine, narasli vodotoki in hudourniki so največ škode povzročili na občinski infrastrukturi (ceste, vodovodi, kanalizacijska infrastruktura). Zaradi namočenosti in povečane vodnatosti vseh vodotokov se je povečalo število zemeljskih zdrsov na reliefno razgibanem terenu. 5. novembra je bil okoli 12. ure dosežen največji vodostaj Kamniške Bistrice na merilnem mestu, in sicer je pri pretoku 168 m^3 višina vodostaja dosegla 282 cm. Popoldne so vsi vodostaji v Občini začeli upadati zaradi sneženja v hribovitih predelih.

Dežurna služba PGD Kamnik je skupaj z Občinskim štabom CZ Kamnik v času intervencije in po njej evidentirala okoli 100 prijavljenih dogodkov (poplavljeni objekti, zemeljski plazovi, poškodovane ceste, črpanje meteorne vode, poškodovane struge vodotokov, gradnja zaščitnih pregrad s protipoplavnimi vrečami in nasipi).

Tokratne poplave so razen na infrastrukturi povzročile tudi veliko škodo na vodnih objektih (narasla voda je v struge nanesla ogromne količine materiala, drevja, vejevja). Na intervencijah je skupaj sodelovalo več kot 110 prostovoljnih gasilcev, štirje člani operativnega štaba Civilne zaščite, gradbeni podjetji Žurbi Team in Komunalno podjetje Kamnik ter drugi posamezniki in podjetja z gradbeno mehanizacijo.

Vodna ujma med 28. oktobrom in 6. novembrom je povzročila za približno 3,3 milijonov evrov škode, od tega največ na vodotokih (2,6 mio evrov), zaradi zemeljskih plazov ter na cestni in komunalni infrastrukturi (okoli 633.000 evrov), manj pa na objektih in v kmetijstvu.

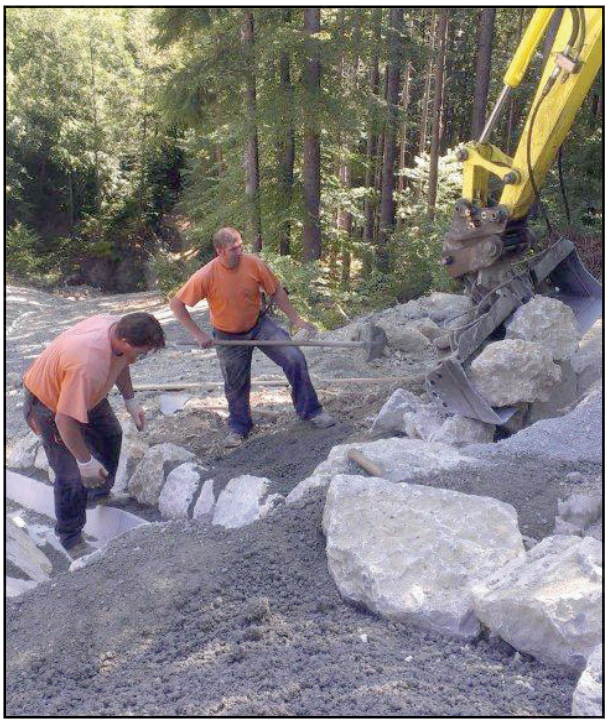

Sanacija zemeljskega plazu pod cesto Špitalič–Sedeljšak

Zaradi namočenosti tal se je sprožilo skupaj okoli 40 zemeljskih plazov, usadov ter zdrsov zemljin. Narasle vode in zemeljski plazovi so ponekod zaradi neprevoznih ali odtrganih delov cest onemogočali dostop do objektov. Vzpostavljenih je bilo skupaj preko deset popolnih in delnih cestnih zapor. Na poplave novem-

Saniran zemeljski plaz pod cesto Špitalič–Sedeljšak

bra 2012 smo bili v primerjavi s poplavami leta 2007 dobro pripravljeni. Vodstvo Občinskega štaba Civilne zaščite je Regijski center za obveščanje 112 pravočasno obvestil, poplave leta 2007 pa so bile nenadne. Občanom na ogroženih območjih je bilo predhodno in tudi v času intervencije razdeljenih več kot 2000 napolnjenih protipoplavnih vreč. Na najbolj ogroženih območjih pa so bili že v zgodnjih popoldanskih urah 5. novembra zgrajeni protipoplavni nasipi, s čimer je bila preprečena večja gmotna škoda zlasti na objektih in infrastrukturi.

K sreči večje škode zaradi visoke vode in poplav novembra 2012 na objektih ni bilo, pač pa je bila večja škoda na občinski infrastrukturi (ceste, vodovodi, kanalizacija) ter škoda zaradi plazenja tal in erozije. Močno večdnevno deževje je poškodovalo tudi vodne objekte (mostove, pragove, brane) ter struge. Namočenost terena je sprožila tudi številne usade in zemeljske plazove na kmetijskih površinah, v gozdovih, povzročila poškodbe gozdnih cest, kolovozov in drugih javnih poti.

Občina Kamnik je začela sanirati oziroma odpravljati posledice naravne nesreče že med intervencijo. Zaradi neprevoznosti nujnih prometnih povezav so bili sprejeti nujni ukrepi za pravočasno odprtje zapornic na Titanovem jezu, jezu v Sp. Stranjah ter pri podjetju Calcit v Stahovici, ureditev prometnih povezav, vzpostavitev začasnih prometnih povezav do stanovanjskih objektov ter drugi ukrepi za zmanjšanje ogroženosti. V dneh po nesreči smo na podlagi interventnih ukrepov ter s sodelovanjem strokovnjakov s področja prometa, gradbeništva ter vodnega gospodarstva začeli odpravljati posledice naravne nesreče na najbolj poškodovanih območjih. Najprej smo odstranili zemljino s cest, ki še niso bile poškodovane.

Sanacijo nastale škode smo nadaljevali po nesreči in v naslednjem letu. Tudi za vodotoke je bilo v zadnjih petih letih od katastrofalnih poplav v septembru 2007 kar nekaj državnih sredstev vloženih v sanacijo škode (Kamniška Bistrica, Bistričica, Blatnica, Črna, Volovljek, Motnišnica).

Leta 2013 je bila izvedena sanacija zemeljskega plazu na edini dovozni cesti do domačije Sedeljšak v Špitaliču.

Ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč

Pomemben del sanacije in odprave posledic naravnih nesreč je tudi ocenjevanje škode. Občina Kamnik ima za posamezne dogodke vnaprej imenovane člane komisij za ocenjevanje, ki se praviloma takoj po nesreči odpravijo na teren, poslikajo škodo in jo popišejo v predpisane obrazce v skladu z navodili Uprave RS za zaščito in reševanje. Ročno izpolnjene obrazce je nato potrebno vnesti v spletno aplikacijo za ocenjevanje škode, ki se imenuje Ajda. Po zaključku roka za ocenjevanje vnos ni več možen. Na podlagi ocenjene škode in vnesenih škodnih dogodkov Ministrstvo za kmetijstvo in okolje izdela Delni sanacijski program za odpravo škode.

Za novembrske poplave 2012 je bilo skupaj v aplikacijo Ajda vpisanih 152 vlog, ocenjena škoda je znašala okoli 3,3 mio evrov.

Ocenjena škoda zaradi poplav 5. in 6. novembra 2012

Obrazec	Vrsta škode	Št. vlog	Ocenjena škoda v evrih
Obrazec 1	kmetijstvo	33	15.253,29
Obrazec 4	stanovanjske in poslovne stavbe	4	9.722,20
Obrazec 5	infrastruktura, gozdne ceste in zemeljski plazovi	76	633.664,26
Obrazec 5	vodna infrastruktura	39	2,649.240,86
Skupaj		152	3,307.880,61

Primerjava ocenjene škode po poplavah v letih 2010 in 2012

Vrsta škode	Poplave september 2010		Poplave november 2012	
	št. vlog	ocenjena škoda v evrih	št. vlog	ocenjena škoda v evrih
Kmetijstvo	42	119.804,80	33	15.253,29
Stanovanjske in poslovne stavbe	11	14.618,90	4	9.722,20
Infrastruktura, gozdne ceste in zemeljski plazovi	93	1,380.252,34	115	633.664,26
Vodna infrastruktura		4,500.000,00		2,649.240,86
Skupaj	146	6,014.676,04	152	3,307.880,61

Primerjava ocenjene škode zaradi poplav v letih 2007, 2010 in 2012

Vrsta škode/ocena škode v evrih glede na leto nesreče	Višina škode v evrih		
	2007	2010	2012
Kmetijstvo	150.000,00	119.804,80	15.253,29
Stanovanjske in poslovne stavbe	581.591,18	14.618,90	9.722,20
Infrastruktura, gozdne ceste in zemeljski plazovi	257.217,77	1,380.252,34	633.664,26
Vodna infrastruktura	2,700.000,00	4,500.000,00	2,649.240,86
Skupaj	3,690.815,95	6,014.676,04	3,307.880,61

Iz zgornjih podatkov in analiz Občinskega štaba CZ Kamnik po posameznih nesrečah je razvidno, da so največ škode na objektih v zadnjih letih po poplavah v novembru 1990 povzročile katastrofalne poplave 18. septembra 2007. Škoda na objektih je takrat znašala malo več kot pol milijona evrov.

Ob poplavah v septembru 2010 in novembru 2012 pa smo evidentirali večjo škodo, nastalo zaradi erozije in plazenja. V zgornjo tabelo je vključena tudi ocena škode na vodni infrastrukturi (na vodotokih), ki pa jo ocenjujejo državne komisije.

Suša v kmetijstvu v letih 2012 in 2013

Poleg omenjenih naravnih in drugih nesreč je zadnji dve leti v Občini Kamnik zaradi pomanjkanja padavin v poletnih mesecih posamezna območja prizadela tudi suša v kmetijstvu. Zaradi suše od maja do konca avgusta so bile vidne posledice na kulturah in travinju. Občina je škodo prijavila, vendar je iz ocenjevanja škode izpadla. Leta 2013 pa smo na podlagi sklepa vlade tudi začeli ocenjevanje škode zaradi suše v kmetijstvu. Občinska komisija za ocenjevanje škode v kmetijstvu je evidentirala 186 vlog oškodovancev. Skupna ocenjena škoda je znašala 555.270,30 evrov.

Ledena ujma 2014

Katastrofalna ledena ujma, ki je v februarju silovito klestila po slovenskih gozdovih, je prizadela tudi Občino Kamnik in ponekod povsem ustavila življenje. Veliko gospodinjstev zunaj mestnega središča je ostalo brez elektrike, vode in mobilnega telefona, 32 cest je bilo zaradi polomljenih dreves in vejevja neprevoznih. Poveljnik kamniške Civilne zaščite Matjaž Srša je že od sobote naprej pošiljal na državne inštitucije prošnje. Najprej za agregate, a odziva ni bilo. »Ne smemo čakati,« sta se strinjala z županom Marjanom Šarcem. Ker od države ni bilo odziva, saj so nam dejali, da so agregate poslali na druga prizadeta območja, smo iz Milana sami naročili oziroma najeli deset agregatov večje moči, med 50 in 150 kilovati. Kupili smo še 14 manjših in jih enakomerno razdelili po gasilskih društvih. Slovenska vojska, ki se je na našo prošnjo odzvala šele čez nekaj dni, je pripeljala s seboj 12 agregatov, kar pa je zadoščalo le za nekaj objektov, za en odstotek vsega, kar smo potrebovali.

»Stanje je bilo zelo hudo. Ne vem, kako bi bilo, če se ne bi tako hitro organizirali sami. V takšnih trenutkih je vsak dan, vsaka ura preveč. Če ne bi sami zagotovili agregatov, bi ostalo brez elektrike od 3000 do 6000 gospodinjstev, tako pa so v nekaj dneh imeli elektriko skorajda vsi,« je povedal poveljnik Civilne zaščite. Vse tisto, kar smo lahko, smo storili z dobro organizacijo in koordinacijo, pravzaprav kar z vojaškim redom, ki je, kot pravi župan Marjan Šarec, poleg pravih ljudi na pravem mestu v takšnih trenutkih edini učinkovit način dela.

Zlomljen steber daljnovoda

Posredovanje pri podrtem drevesu ob stanovanjski hiši v Godiču

Posredovanje gasilcev pri podrtem drevesu na Streliški ulici

Posredovanje z vozilom Unimog ob cesti Stahovica–Kamniška Bistrica

Posredovanje gasilcev ob podrtih drevesih na državni cesti Kamnik–Stahovica ob podjetju KIK

Žaganje dreves na cesti Kamnik–Palovče

V Občini, ki se razteza na 265 kvadratnih kilometrih in ima zaselke in vasi zelo oddaljene od središča, smo se že iz prejšnjih naravnih katastrof veliko naučili. Sistem zaščite in reševanja vzpostavljamo že od leta 1991, tako zdaj praktično ni hiše, za katero ne bi vedeli, kaj se v takšnih razmerah dogaja s prebivalci. Sistem temelji na tem, da se, ko pride do nesreče, naravne ali kakšne druge, organiziramo povsem po vojaško.

»V Sloveniji je velik problem, da nimamo naborniške vojske. Vojsko smo zaprosili za pomoč. Ko pa smo jim povedali, kakšno konkretno nalogo imamo, so nam odvrnili, da nimajo ustrezne tehnike in dovolj ljudi. Podobno je bilo z državnim štabom Civilne zaščite. Pa smo se morali, kot že velikokrat do sedaj, znajti sami. Sam se še kako zavedam, kako pomembni so pri tem štab Civilne zaščite, gasilske enote in vsi ljudje, ki sodelujejo v takšnih akcijah. Če imaš na teh mestih ljudi, ki gledajo na uro, potem takšna služba ne more biti učinkovita. To se je pokazalo tudi v nekaterih občinah, kjer imajo še sedaj velike težave. Ne gre le zato, da priklopiš tri, štiri agregate, potrebna je celotna oskrba. Nepogrešljiva je vsaka lokalna gasilska enota, saj ta pozna svoje ljudi. Če tega ni, ti nekdo lahko umre, ker ne boš vedel zanj. Zato je to tako pomembno in zato v naši občini nikoli ne varčujemo pri gasilcih,« je povedal župan Marjan Šarec, ki je sicer tudi sam vrsto let aktiven gasilec in je tudi sedaj pri reševanju in koordinaciji dejavno sodeloval, prevozil dva tisoč kilometrov (na svoje stroške), da si je ogledal, kje kdo potrebuje kakšno pomoč, in tudi sam poprijel za delo.

V Občini imamo 13 gasilskih društev, v vsakem imajo dežurne sobe z vso potrebno informacijsko podporo, ki deluje tudi takrat, ko ni ne elektrike in ne mobilnih telefonov. Vsa so opremljena s kartografijo. Prijavljeni dogodek se zabeleži in javi na centralni štab Civilne zaščite, ki je v osrednjem Gasilskem društvu Kamnik, kjer naredijo načrt reševanja. Tako je v sedanji ledeni ujmi vodja Elektro Kamnik označil, kateri daljnovodi so bili najbolj poškodovani, na podlagi tega se je naredil načrt reševanja. Najprej je treba reševati življenja. Iz gasilskih društev, ki podrobno poznajo teren, so takoj dobili informacijo, kje so življenjsko odvisni od elektrike, npr. bolniki, priključeni na kisik ali druge aparature. V vseh gasilskih društvih je bil do preklica izrednih razmer 24 ur v vsakem gasilskem domu dežurni gasilec (tudi po preklicu mora biti dosegljiv na telefonski liniji, dokler se razmere ne normalizirajo). Vsako gasilsko društvo pokrije svoje operativno območje in ima obvladljiv teritorij, za katerega je zadolženo in o stanju ažurno obvešča 24-urno dežurno službo Prostovoljnega gasilskega društva Kamnik. Ni hiše, pravijo, do katere ne bi šli, če ne drugače, pošljejo kurirja tudi peš. »Zlata vredne so gasilke, ki so bile v zadnjih dneh poleg gasilcev zadolžene za dežurstva, fantje pa so bili večinoma na terenu,« je rekel Jože Oblak, poveljnik regije Ljubljana 3, vodja intervencij v Občini Kamnik in predsednik Gasilskega društva Kamnik. Pravi, da je sistem takšen, da vsako društvo lahko deluje samostojno, kar je »brez pretiravanja ena najbolj organiziranih zvez v Sloveniji«.

Kljub temu je bilo delo gasilcev v teh dneh težko. Žleda do zdaj niso bili vajeni, sekači in logarji, ki so

Neprevozna cesta v Kamniško Bistrico

prav tako pomagali, so jim povedali, kje so lahko nevarnosti. Tako so imeli v vsem tem času na srečo le eno manjšo poškodbo. Ceste so bile neprevozne, na njih množica dreves, ki jih je bilo treba umakniti. »Vse hiše, razen v mestu Kamnik, so bile praktično odrezane od elektrike, stanje je bilo res hudo. Brez sodelovanja vseh v lokalni skupnosti, gasilcev, štaba CZ, komunale, gradbene mehanizacije, sekačev, gorskih reševalcev in še koga ne bi šlo,« je rekel Jože Oblak.

Enote gasilskih društev so delale 24 ur na dan, prav tako zimska cestna služba, saj je bilo treba vsako cesto najprej splužiti in posuti ter odstraniti glavno drevje, da so se sploh lahko prebili naprej. Na primer do Velike planine, kjer je bilo ravno tedaj na planini ujetih 57 planincev, med njimi tudi dojenčki, tako da so se prvo noč ukvarjali še s tem, da so jim zagotovili plenice, naslednji dan pa so vse varno pripeljali v dolino.

Ljudje so bili – vsaj večinoma – potrpežljivi. Ker je bilo najhuje ravno v vaseh, je bila situacija lažje obvladljiva, saj so precej samooskrbni. Imajo peči, tudi za kurjavo navadno ni problem.

Ob vsaki takšni nesreči je nujno čim prej informirati ljudi. To je v takšnih trenutkih izredno pomembno, saj je za ljudi najhuje, če ne vedo, kaj se dogaja, in mislijo, da so pozabljeni. Za informiranje so gasilci uporabili gasilski zvočnik, s katerim so po vaseh obveščali ljudi o tem, da so šole zaprte in tudi o trenutnem stanju. Za tiste, ki so imeli delujočo tehnologijo, pa je bilo seveda nepogrešljivo obveščanje po facebooku in spletni strani Občine Kamnik, za kar je skrbela Janja Zorman Macura.

Iz izrednih razmer, s katerimi smo se že soočili, smo se naučili, da se mora človek najprej zanesti sam nase, potem na lokalno skupnost, nazadnje pa na državo. »Mi ne čakamo nikogar, smo samoorganizirani, včasih pa si vendarle želimo več posluha države,« je menil župan Marjan Šarec.

Čaka nas še veliko dela, a upamo, da je najhujše, torej vzpostavitev normalnih življenjskih razmer, za nami. Da pa bo električni sistem spet normalno deloval, bo trajalo vsaj še pol leta. Koliko časa pa bomo potrebovali za ureditev gozdov, ki so v zelo žalostnem stanju, pa ne moremo napovedati.

Sodelovanje z Gorsko reševalno postajo Kamnik

V Občini Kamnik je zelo dobro usposobljena in organizirana postaja Gorske reševalne službe Kamnik, ki se vključuje tudi v sistem zaščite in reševanja.

Podatki o članih društva (december 2012):

- število članov 57
- častni člani 5
- reševalci z licenco 34
- pripravniki 5
- izredni člani 4

Reševalna dejavnost

V letu 2012 smo imeli skupaj 28 intervencij, kar pomeni 6 več od dolgoletnega povprečja (20 intervencij je bilo reševalnih, 8 iskalnih). Reševali smo 28 ponesrečencev, od teh smo prinesli iz gora 2 mrtva, enega mrtvega smo reševali v gozdu nad vasjo Trnjava v občini Lukovica. V intervencijah je sodelovalo 306 reševalcev, ki so opravili 2517 ur reševalnega dela, kar je 1798 ur več kot v letu 2011. Poleg v omenjenih 28 intervencijah smo člani DGRS Kamnik sodelovali še v sedmih intervencijah sosednjih društev GRS.

Iz tabele je razvidno, da se je močno povečalo število reševalcev, prisotnih v intervencijah, in število reševalnih ur. Povečanje gre deloma na račun večjega števila intervencij, glavni razlog pa je izpolnjevanje dogovora, da zaradi učinkovitejšega dela in lastne varnosti v intervencijo vpokličemo več reševalcev, kot je bila praksa v preteklih letih. Razlog za povečanje je tudi nov način obveščanja, ki smo ga uvedli v letu 2012. Da je ta način dela pravilen, se je še kako pokazalo v intervenciji v dolini Kamniške Bele, ko se je v intervenciji poškodoval naš reševalec in je moral del reševalne ekipe reševati njega.

V intervencijah pogosto sodelujeta tudi zdravnik in helikopter, kar pomeni kvalitetnejšo in hitrejšo pomoč ponesrečencu.

Usposabljanje

Pogoj, da čim uspešneje in čim bolj varno izvajamo reševalno dejavnost, je nenehno usposabljanje članov društva. Poleg rednega zimskega in letnega usposabljanja članov na Veliki planini so bila v letu 2012 realizirana naslednja usposabljanja:

- za delo s helikopterjem – modul A v Kamniški Bistrici,
- tečaj varne hoje v gore v zimskih razmerah na Veliki planini,
- prikazna vaja za osnovnošolce na Veliki planini.

Udeležili smo se usposabljanj in vaj, ki so jih pripravila druga društva:

- zimsko usposabljanje na Jezerskem – GRS Železna Kapla,
- vaja potres – Kamnik,
- vaja potres – Lek Mengeš.

Podrobnejši podatki o reševalnem delu:

Vrsta intervencije	Število intervencij			Število reševalcev			Ure reševalcev			Prisoten zdravnik			Prisoten helikopter			Število ponesrečencev		
	2012	2011	indeks	2012	2011	indeks	2012	2011	indeks	2012	2011	indeks	2012	2011	indeks	2012	2011	indeks
Iskalna	8	7	1,14	107	43	2,49	1179	193	6,11	2	0		3	0		6	2	3,00
Reševalna	20	19	1,05	199	129	1,54	1337	519	2,58	14	8	1,75	11	8	1,37	22	22	1,00
Skupaj	28	26	1,08	306	172	1,78	2517	712	3,54	16	8	2,00	14	8	1,75	28	24	1,17

Pripravili smo dve prikazni vaji reševanja padalcev v Kamniški Bistrici in se udeležili vseh usposabljanj, ki jih je organizirala GRZS.

Poleg reševalnega dela in usposabljanj smo uspešno izvedli akcijo zbiranja sredstev za nakup novega intervencijskega vozila. Zbrali smo 20.760,00 evrov, precej donatorjev pa nam je pomagalo s svojimi izdelki in storitvami. Vsem donatorjem je bila poslana zahvala, seznam pa je objavljen na spletni strani društva. Z namenom zbiranja sredstev in v okviru praznovanja ob 90-letnici društva smo organizirali prireditev Dan Gorske reševalne službe Kamnik, kjer smo izvedli srečelov in s tem zbrali 2.815,00 evrov.

Ob praznovanju 90-letnice ustanovitve Društva GRS Kamnik smo izvedli več prireditev:

- svečani občni zbor DGRS Kamnik,
- svečani prevzem novega intervencijskega vozila,
- Dan Gorske reševalne službe Kamnik – predstavitev dela DGRS Kamnik in ostalih reševalnih služb,
- Želja pomagati – osrednja prireditev ob 90-letnici Društva GRS Kamnik
- in izdali knjigo *Želja pomagati – 90 let organiziranega reševanja na Kamniškem.*

Organizirali in sodelovali smo pri dežurstvih, organizacijskih in preventivnih dejavnostih, izvedli razna predavanja, delovne akcije in projekte.

Ogromno prostega časa smo reševalci porabili za vzdrževanje psihofizične kondicije, ki je pogoj, da lahko rešujemo. To smo si večinoma pridobili v gorah, kjer smo veliko naredili tudi na preventivnem področju – obhodi terenov in pregledi planinskih poti ter napotki mimoidočim obiskovalcem gora.

Člani društva smo bili aktivni tudi pri delu in vodenju Gorske reševalne zveze Slovenije.

Sodelovanje članov Društva GRS Kamnik z ostalimi društvi za zaščito in reševanje

Kot pred tem smo tudi v letih 2012 in 2013 odlično in zgledno sodelovali z Gorsko reševalno zvezo Slovenije, Upravo RS za zaščito in reševanje, Regijskim centrom za obveščanje, Občino Kamnik in s CZ Občine Kamnik ter ostalimi občinami, katerih teren pokrivamo, s Policijsko postajo Kamnik, z Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik, gasilskimi društvi iz Občine Kamnik, družbo Velika planina, Planinsko

Prikazna vaja reševanja na Veliki planini

zvezo Slovenije in planinskimi društvi, še posebej s PD Kamnik in AO PD Kamnik ter z vsemi, ki se kakorkoli ukvarjajo z zaščito in reševanjem.

Ker nam je reševalcem vodenje evidenc in administrativno delo nujno zlo, je zagotovo marsikaj narejenega ostalo nezabeleženega. Društvo GRS Kamnik je v letih 2012 in 2013 delovalo uspešno, predvsem smo bili uspešni pri izvajanju osnovne dejavnosti, saj smo kot vsako leto tudi letos rešili kar nekaj življenj. Uspešni smo bili na izvedenih usposabljanjih in pri ostalih dejavnostih, ki so pogoj za delovanje društva, ki s svojim delom nadaljuje 90-letno tradicijo predhodnikov.

Poročilo o pridobivanju evropskih in državnih sredstev

Občina Kamnik je v sedanji finančni perspektivi pridobila evropska in državna sredstva za različne projekte v skupni višini 7,186.113,8 evrov. Črpali smo denar iz različnih evropskih skladov, kot so Evropski sklad za regionalni razvoj (iz naslova razvoja regij, evropska teritorialna sodelovanja – čezmejna in transnacionalna, ...), Kohezijski sklad, Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja, Evropski socialni sklad in tudi iz drugih programov Evropske skupnosti, kot so program Evropa za državljane, program DYNALP, 6. in 7. Okvirni program, Exchange 3. Na nekatere razpise smo kandidirali samostojno in za te smo pridobili sredstva v višini 5,803.745,8 evrov. V drugih projektih sodelujemo skupaj z drugimi občinami, za kar smo s sodelujočimi občinami skupaj pridobili 1,382.368 evrov evropskih sredstev.

Najuspešnejši smo bili pri pridobitvi sredstev za trenutno prioritetne projekte v Občini Kamnik. Z ministrstvom, pristojnim za šolstvo, je Občina Kamnik podpisala pogodbo za 2,961.711,00 evrov nepovratnih sredstev za gradnjo OŠ Toma Brejca. Poleg tega smo za isti projekt pridobili še 440.988,00 evrov sredstev od Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo na podlagi Zakona o financiranju občin. Podpisano imamo tudi pogodbo z Eko skladom v vrednosti 1,159.452,00 evrov za gradnjo OŠ Frana Albrehta.

V letu 2013 smo bili zelo uspešni pri pridobivanju evropskih sredstev za energetske sanacije šol in vrtcev, in sicer za projekte Energetska sanacija POŠ Zgornji Tuhinj, Energetska sanacija POŠ Nevlje in Energetska sanacija enote Pestrna. Celotna vrednost vseh treh projektov znaša 342.147,00 evrov, od tega je 222.067,00 evrov nepovratnih sredstev. Poleg tega smo v POŠ Nevlje zaradi dotrajanosti peči na kurilno olje to zamenjali s kotlom na biomaso, za kar smo pridobili sredstva v višini 15.000 evrov (celotna vrednost projekta je bila 47.474,90 evrov).

V letu 2013 smo uspešno zaključili tri mednarodne projekte (Povabilo v gozd, Ekoembalaža in My clima mate), ki jih je sofinanciral program dynAlp climate. Čeprav gre za projekte z majhnim finančnim vložkom, so njihovi rezultati v širšem alpskem prostoru zelo odmevni. Skupna vrednost vseh treh projektov je 60.000 evrov, od tega je 30.000 evrov sofinanciral program dynAlp climate. Projekt Povabilo v gozd je bil večkrat predstavljen v tujini, dvakrat na konferencah gozdne pedagogike v Nemčiji in na Škotskem in dvakrat v okviru konference Omrežja alpskih občin v Švici in Nemčiji. Na vseh predstavitvah v tujini je požel veliko navdušenja in pozitivnih kritik. Na zaključku programa dynAlp climate, ki je potekalo konec aprila 2013 v Nemčiji, v kraju Grassau, je bil prepoznan kot najboljši izmed vseh 21 projektov Omrežja alpskih občin, za kar je Občina Kamnik dobila priznanje. Na mednarodnem nivoju je bil zelo uspešen tudi projekt izmenjave mladih. V zadovoljstvo nam je, da lahko podpiramo mlade, da sodelujejo v mednarodnih projektih, omogočamo izmenjave in sodelovanje z mladimi iz drugih držav. Prav tako smo v letu 2013 zaključili projekt Brezmejna doživetja narave, ki smo ga izvajali v okviru čezmejnega programa Slovenija - Avstrija, za katerega imamo potrjenih 47.781,26 evrov evropskih sredstev, celotna vrednost projekta pa je bila 52.651,54 evrov. Pridobljeni denar smo maksimalno izkoristili za različne ureditve in aktivnosti na Veliki planini.

Črpali smo tudi sredstva Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja, in sicer sredstva na t. i. osi 3 in 4. Gre za obnovo in razvoj vasi in obnovo kulturne dediščine na podeželju. Urejali smo Budnarjevo hišo v Zg. Palovčah in Knjižnico v Šmarci. Skupaj smo pridobili 58.363,55 evrov nepovratnih sredstev (celotna vrednost projektov je bila 130.140,87 evrov). Poleg tega smo vključeni v najuspešnejšo Lokalno akcijsko skupino v Sloveniji, to je (LAS) Srce Slovenije, kar je pogoj za pridobitev sredstev programa LEADER. Občina Kamnik vsako leto prispeva za delovanje LAS in za sofinanciranje projektov določen delež (148.798,00 evrov v obdobju 2008–2013), v Občino pa je preko različnih projektov prišlo nazaj več kot 300.000 evrov.

S pomočjo sredstev ministrstva, pristojnega za kulturo, smo zamenjali okna na Matični knjižnici Kamnik in uredili prezračevanje v Domu kulture Kamnik. Skupaj smo pridobili sredstva v višini 45.861,00 evrov (celotna vrednost obeh projektov je bila 91.722,6 evrov). S pomočjo sredstev Fundacije za šport smo uredili Športno igrišče Šmartno v Tuhinju, in sicer smo dobili sredstva v višini 37.480,00 evrov, vrednost celotnega projekta je bila 149.919,00 evrov.

Na podlagi sprejetega Regionalnega razvojnega programa Ljubljanske urbane regije in dogovora o razdelitvi sredstev po občinah je Občini Kamnik v pretekli finančni perspektivi pripadalo 800.000,00 evrov sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj, ki nam pripadajo na podlagi t. i. razvoja regij. Porabili smo jih za projekta Ureditev mobilnosti do Zdravilnega gaja Tunjice ter gradnjo lokalne povezovalne ceste B31 (del evropskega projekta Future bridge – 6. Okvirni program, iz katerega smo pridobili 75.000,00 evrov).

Občina Kamnik je v sodelovanju s sosednjimi občinami uspela uvrstiti v Operativni program razvoja okoljske in prometne infrastrukture – OP ROPI 2007–2013 dva velika projekta, ki sta opredeljena kot investiciji, ki bosta financirani s sredstvi Kohezijskega sklada EU ter s sredstvi državnega proračuna RS Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik in Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik (ČCN). Oba projekta sta pripravljena na izvajanje

in čakata na odobritev sofinanciranja v skupni višini 16.565.776 evrov v Občini Kamnik.

Povezujemo se v partnerstva z drugimi občinami. Sodelovali smo v nekaterih regionalnih projektih v okviru Ljubljanske urbane regije, kot sta projekta Strokovne podlage urejanja javnega prometa v regiji in Strokovne podlage za pripravo Regionalnega prostorskega načrta (skupaj 800.000,00 evrov evropskih sredstev za vse vključene občine – 26 občin). Sodelujemo tudi v tekočih projektih, kot so: Mreža središč P & R – v okviru tega projekta bo pripravljena dokumentacija za gradnjo predvidenih lokacij P + R (Parkiraj in se pelji), za kar Občina prispeva 10.338,15 evrov in bo imela v prihodnje možnost pridobitve evropskih sredstev za gradnjo. Preko projekta Regijska štipendijska shema vsako leto štipendiramo nekaj kamniških dijakov in študentov. Za projekt Promocija turističnega območja Srca Slovenije, katerega nosilec je Zavod za turizem in šport v Občini Kamnik, bomo po zaključku prejeli 240.834,00 evrov, medtem ko je celotna vrednost projekta 328.852,00 evrov.

Vključevali smo se tudi v večje transnacionalne projekte, ki jih je vodil Center za razvoj Litija. Še posebej uspešna sta bila projekta Listen to the voice of villages in Zmanjšujemo CO_2. Prvi je bil odobren v okviru programa Srednja Evropa in je obravnaval razvoj turizma v hribovitih območjih. Na Veliki planini smo s pomočjo projekta vzpostavili enotno označitev in izboljšali turistično ponudbo. Projekt Zmanjšujemo CO_2 je potekal v okviru transnacionalnega programa Območje Alp in je obsegal zmanjševanje emisij CO_2 iz prometa in uvedbo novih tehnologij za mobilnost. Z obema projektoma smo z različnimi aktivnostmi pridobili okoli 200.000,00 evrov. Vključeni smo tudi v druge partnerske projekte, preko katerih prihaja na naše območje več kot 1,000.000,00 evropskih sredstev. Projekt Lokalna hrana kot motor za lokalno podjetništvo (LOCFOOD) je pomoč lokalnim ponudnikom, kmetom; projekt Dobre podjetniške prakse Srca Slovenije (Young SMEs) je omogočil prenos dobrih praks za oblikovanje podpornih programov za mlada mikro- in srednja podjetja; projekt INN.O.V.Age (Inovacije za dvig kvalitete življenja starostnikov na domu); projekt Polysump se ukvarja z izboljšanjem mobilnosti; projekt Cultural Capital Counts obravnava vrednotenje nesnovne kulturne dediščine in predstavlja nadaljevanje projekta Trkamo na vrata dediščine; projekt CYCLO je dal izvrstne rezultate – celostni načrt razvoja kolesarske infrastrukture in kolesarjenja v urbanem okolju ter nov turistični produkt za kolesarje.

Sodelovali smo tudi v nekaterih mednarodnih projektih kot opazovalci brez finančnih obveznosti in tudi prilivov. S temi projekti smo predvsem prišli do novih znanj in izkušenj. Cilj projekta Življenje ponoči (Life at night) je zmanjšati negativne učinke, ki jih povzroča osvetljevanje cerkva. Projekt DELTA (sofinanciran iz 7. Okvirnega programa) obravnava probleme in potrebe, povezane s sistemi potniškega prometa, za katere je značilno intenzivno sezonsko povpraševanje. Preko projekta Exchange 3 smo okrepili sodelovanje s Srbijo, ustvarili nove gospodarske povezave in povezave med društvi. Izvajali smo tudi projekt v okviru Programa Evropa za državljane, ki ponuja možnost financiranja za srečanja prebivalcev in tematska povezovanja pobratenih mest (town twinning), zlasti za sodelovanje z našima pobratenima mestoma Trofaiach in Andechs.

Igor Podbrežnik[1]
Novi trg 31, Kamnik
igor.podbreznik@gmail.com

Matevž Kirn – od začetkov pridobivanja kalcita do mednarodnega podjetja Calcit

Tradicijo rudarstva na Kamniškem po likvidaciji rudnika kaolina v Črni nadaljuje podjetje Calcit v svojih kamnolomih in obratih za predelavo kalcita v Stahovici in v hrvaškem Gospiću. Calcit je eden najpomembnejših evropskih proizvajalcev kalcijevih karbonatnih polnil. Z rudarstvom in razvojem podjetja je povezana štiridesetletna poklicna in poslovna pot rudarskega inženirja Matevža Kirna, ki je s svojo ekipo izvedel tehnološko modernizacijo ter ekološko sanacijo kamnoloma in obratov za predelavo kalcita, v sodelovanju z lokalno skupnostjo in občino so sprejeli zazidalni načrt v Stahovici in ureditveni načrt kamnoloma pod Grohatom ter zgradili nove proizvodne in upravne prostore v Stahovici. Podjetje še vedno raste, lastniki običajno prejemajo dividende in ostajajo zvesti podjetju. Število zaposlenih, ki so med bolje plačanimi v državi, se povečuje, podjetje ima smele načrte za prihodnost. So družbeno odgovorno podjetje, saj vsa leta svojega obstoja sodelujejo pri projektih pomembnih za razvoj neposrednega lokalnega okolja in občine Kamnik. Še posebej pa izstopa podpora kamniškim športnim klubom, ki z ogromnim sponzorskim vložkom podjetja Calcit zagotavljajo vrhunsko strokovno in organizacijsko podporo športnemu udejstvovanju mladih.
Ključne besede: Matevž Kirn, podjetje Calcit, strateški management, družbena odgovornost, procesna tehnologija

The tradition of mining in the region of Kamnik did not end when the Črna kaolin mine was closed; in fact, Calcit, a local company, continues with its mining works in its quarries at Stahovica, Slovenia and Gospić in Croatia, and is in this way amongst the leading European producers of calcium carbonate fillers. A four-decade-long career in mining engineering has allowed Matevž Kirn and his team to make technological as well as ecological improvements in the quarry and company's industrial sites, where calcite is processed. In association with the local community and the municipal organs, a planning scheme for Stahovica premises was passed together with a scheme for regulating the quarry under Grohot Hill. Also, new manufacturing premises and administrative office buildings were built at Stahovica. Thus, the company is still experiencing growth, and its owners are usually paid dividends and remain loyal to their firm. The number of employees that are given one of the highest salaries in Slovenia is on the rise and the company has some daring plans for the future. The company is known for its social responsibility, through which they have been closely involved in important local development projects since its inception. What deserves special mention is the support that the company provides Kamnik sport clubs, as its sponsorship enables the organisation of professional sport events for the young.
Key words: Matevž Kirn, Calcit, strategic management, social responsibility, processing and technology

1 Magister poslovnih znanosti, publicist in politični analitik.

Matevž Kirn, glavni direktor gospodarske družbe Calcit, d. o. o. (Foto: Calcit)

Uvod

Podjetje Calcit s proizvodnjo in lastnim kamnolomom v Stahovici in Gospiću je poznano v Sloveniji in Evropi kot eden vodilnih proizvajalcev kalcijevih karbonatnih polnil, ki se uporabljajo v številnih industrijskih vejah. Kljub krizi v zadnjih letih in popolnemu zastoju gradbeništva, za katero so pred leti zgradili velike zmogljivosti za pripravo betonskih in asfaltnih agregatov, še vedno rastejo, saj so se pravočasno usmerili v proizvodnjo polnil in pigmentov za industrijo papirja in plastike, ki zdaj ustvarja 70 % prihodkov. Leta 2013 so na tujih trgih ustvarili preko 80 % vse prodaje. Poleg papirniških polnil in pigmentov so v zadnjih letih razvili tudi posebej obdelana polnila za plastične mase, ki jih uporabljajo izdelovalci okenskih profilov, cevi in folij. Včasih vodilni izdelki za proizvodnjo barv, fasad, stekla, za nevtralizacijo kislin in dimnih plinov, živinsko krmo in gradbeništvo vse bolj izgubljajo pomen.

Leta 2012 je Občinski svet Občine Kamnik Matevžu Kirnu, direktorju gospodarske družbe Calcit iz Stahovice, podelil zlato priznanje Občine Kamnik za podporo razvoju kraja in velikodušno sponzorstvo kamniškim športnim ter drugim društvom in dejavnostim. V obrazložitvi odločitve o podelitvi priznanja so občinski svetniki v Matevžu Kirnu, dolgoletnem direktorju in enem od večjih lastnikov družbe Calcit, prepoznali njegovo človeško plat, skromnost, pripravljenost na pogovor

Vodstvena ekipa gospodarske družbe Calcit, d. o. o. (od leve proti desni): direktor Calcita Lika Gregor Šmitek, vodja vzdrževanja Uroš Pestotnik, direktor komerciale Aleš Mujdrica, glavni direktor Matevž Kirn, vodja investicij Marko Špeglič, tehnični direktor Miha Kirn, direktor financ Gregor Kokošar, direktor marketinga Aleš Niederwanger (Foto: Calcit)

in pomoč, kar ga dela v očeh predlagateljev velikega, celo večjega od materialne pomoči, ki jo velikodušno namenja različnim dejavnostim v občini Kamnik. (Mejač 2012)

Z našim prispevkom želimo predstaviti tradicijo rudarstva na Kamniškem, ki se nadaljuje v kamnolomu na pobočjih Grohata v Stahovici. Prikazati želimo razvoj eksploatacije kalcita in njegove predelave za potrebe gradbeništva in vrste drugih industrijskih panog. Z rudarstvom in razvojem eksploatacije ter predelave kalcita je povezana štiridesetletna poklicna in poslovna pot rudarskega inženirja Matevža Kirna, ki smo ga izbrali za našega sogovornika, dodatna pojasnila in odgovore pa smo poiskali v dostopnih virih.

Kdo je Matevž Kirn

Matevževa starša Vanda Kirn, rojena Orehek, in Milan Kirn sta se spoznala že v času študija medicine v Beogradu. Matevž Kirn, ki je prepričan, da sta njegova starša *»tam preživela najlepše obdobje svojega življenja«,* nam je na kratko pojasnil, kako je njegova družina prišla v Kamnik: *»Po končanem študiju sta leta 1941, že v času druge svetovne vojne, prvo zdravniško službo dobila v Novem mestu, kjer sta službovala do osvoboditve. Zaradi sodelovanja s partizani je bil oče zaprt in samo njegov zdravniški poklic ga je rešil smrti. Kaj dosti drugega o tem času nam otrokom nista pripovedovala, vendar mislim, da sta doživela marsikaj hudega, pa tudi lepega, saj se jima je leta 1943 rodila moja sestra Marjana in dve leti kasneje še moja druga sestra Katarina.«*

Po vojni sta bila Matevževa starša najprej službeno razporejena v Metliko, kjer se je leta 1947 rodil tudi naš sogovornik, ki nam je povedal, da sta se starša teh štirih let v Beli krajini vedno rada spominjala, *»saj sta spoznala veliko dobrih ljudi. Kasneje, ko sem bil že velik, sem se o tem tudi sam prepričal. Oče je z motorjem obiskoval bolnike na domu in spoznal dobršen del Bele krajine. Škoda, da teh zanimivih let ni opisal v kakšnih spominih, saj je doživel marsikaj, kar nam je velikokrat pripovedoval, kadar je bil dobre volje.«*

Družina se je nato selila v Hrastnik, kjer so preživeli naslednja štiri leta. Matevž nam je o tem obdobju povedal, da je tam *»oče postal rudniški zdravnik, mama pa se je specializirala za zobozdravnico. Spoznala sta vso tedanjo inteligenco 'rdečega' Zasavja in vso bedo rudniških kolonij in 'glažute', kakor tam imenujejo steklarno. Posebej dobri prijatelji so nam bili: Viktor Malovrh, vodja godbe na pihala in bližnji sorodnik Staneta Dolanca; Boris Gostiša, rudarski inženir, zaradi katerega sem se odločil za študij rudarstva; Edo Birsa, direktor steklarne, pozneje svetovno priznan steklar in mnogo let pozneje moj sodelavec v Industrijskem biroju v Ljubljani«.*

Zdravniška družina Kirn je prišla v Kamnik leta 1953. Naš sogovornik nam je povedal: *»Oče je svoje zdravniške izkušnje prenesel med rudarje v rudniku kaolina v Črni, mama pa je nadaljevala svoje zobozdravstvo v ordinaciji nad tedanjo, vsem znano delikateso na Glavnem trgu, kjer je bila v tistem času tudi avtobusna postaja. Stanovanje smo dobili v pritličju Lipovčeve vile Neptun, kjer sem preživel svoje otroštvo in rano mladost.«*

Sadnikar (2003: 709) se spominja, da je dr. Vanda Kirn v zdravstvenem domu, ki so ga Kamničani leta 1966 pridobili s predelavo nedokončane stavbe kulturnega doma, v tej stavbi sta danes knjižnica in glasbena šola, uredila otroški zobozdravstveni kabinet in v njem delala vse do svoje upokojitve leta 1971. Dr. Milan Kirn pa je postal direktor zdravstvenega doma in bil v času, ko se je Občina Kamnik odločila tudi za graditev novega zdravstvenega doma v Novem trgu, kot strokovnjak nekaj let angažiran pri zasnovi in gra-

ditvi današnjega zdravstvenega doma, pred njegovim odprtjem pa je bil že upokojen.

Družina Kirn se je morala v Kamniku, tako kot ob prejšnjih selitvah v Metliko in Hrastnik, umestiti v novo okolje in stkati nove prijateljske vezi, kar pa staršema ni predstavljalo posebne ovire. Kot pove direktor Kirn: *»Oče je bil zelo neposreden. Vse je tikal. Bil je zagnan zdravnik in odličen diagnostik. Ljudje so ga imeli radi in ga cenili. Še danes se ga nekateri spominjajo in ga hvalijo, menda ne samo iz gole hinavščine. Mama pa je slovela kot zelo brezkompromisna in natančna zobozdravnica. Nekoč, ko me je končno dobila na stol, mi je naenkrat naredila osem plomb brez vsake injekcije.«* Matevž Kirn nam je povedal, da sta njegova starša tudi v Kamniku našla obilo dobrih prijateljev, še posebej pa mu ostajajo v spominu: *»Leon Homar, kipar in slikar, ki mi je še posebej prirasel k srcu zaradi svojih iskrivih opazk; Vjera in Slavko Ferbežar, moja profesorja telesne vzgoje; Sonja in Karl Zelenko, znana likovna umetnika; Aladin Lanc, njegovi krajinski akvareli krasijo marsikatero stanovanje; Nande Zore, direktor kamniške komunale; Branko Poljanšek, načelnik oddelka za obrambo; Stanko Šapek, direktor rudnika in kasneje predstavnik proizvajalca tehnologije mletja in klasiranja Alpine iz Augsburga in moj mentor v zgodnjih letih mojega službovanja v Calcitu.«*

Na gimnazijo naš sogovornik gospod Kirn nima najlepših spominov: *»Preživel sem štiri težka leta zaradi nekaterih profesorjev, ki so mi pili kri.«* V lepem spominu ima tedanjega gimnazijskega direktorja Zvoneta Verstovška, ki mu je vcepil veselje do slovenščine, književnosti in lepopisja, za kar mu bo vedno hvaležen, in Vjero Ferbežar, ki jih je peljala na maturantski izlet po Jugoslaviji in jim olepšala spomin na gimnazijo. V času študija je igral košarko v kamniškem košarkarskemu klubu, ki so ga ustanovili skupaj *»z Janezom Benkovičem, Janezom Malešem, Vladom Šerbeljem, Matjažem Drčarjem, Tonetom Sitarjem in Petrom Podjedom, kasnejšim predsednikom kluba«*. Leta 1974 se je poročil in odšel v vojsko: *»S tem je bilo konec moje športne kariere. Preselil sem se v Ljubljano in za več let zgubil stik s kamniškim dogajanjem.«*

Sadnikar (2003: 709) ugotavlja, da se je s smrtjo, najprej Milana Kirna, potem pa še njegove žene Vande, *»/.../ prekinila zdravniška tradicija v tej družini«,* saj se nihče od treh otrok ni odločil za nadaljevanje družinske zdravniške tradicije. Matevž Kirn, ki se je odločil za študij rudarstva, je o svoji odločitvi povedal naslednje: *»Hotel sem biti arhitekt, pa se nisem uspel vpisati na fakulteto. Morda bi dosegel kaj več. Kdo ve! Na rudarsko fakulteto sem se vpisal, čeprav nisem vedel, v kaj se podajam. Študij rudarstva mi ni prinesel kakšnih posebnih užitkov, vendar sem bil trmast in ga končal. Tudi v Calcitu mi ni bilo nikoli lahko. Vendar sem ves čas verjel, da je mogoče iz zapuščenega žagarskega obrata narediti ugledno firmo. Trmasto sem vztrajal in rezultati so tu. Zgodbe pa še zdaleč ni konec. Vsako obdobje prinese nove težave in nove izzive. Delo se nikoli ne konča. V bistvu sem zadovoljen s svojim delom. Imel sem pač srečo, da sem našel življenjski izziv.«*

Matevževa starša se tudi v pokoju nista mogla ločiti od svojega zdravniškega poslanstva. Tako se je oče lotil obsežnega raziskovalnega dela, pri katerem se je soočil s problemom najdenčkov, nezakonskih otrok, umrljivosti zaradi nalezljivih bolezni ter s podobnimi vprašanji, pri zbiranju gradiva mu je pomagala tudi njegova žena. Ob predstavitvi knjige *Iz zdravstva na Kamniškem 1881–1940*, ki pomeni, tako je zapisala Černoga (1997: 4), pomemben prispevek v etnološko, sociološko in splošno zgodovinsko zakladnico slovenskega človeka, je povedal, da mu je po upokojitvi ostajalo preveč časa, saj je bil prej ves čas zaposlen. Tudi za našega sogovornika velja, da mu časa ne preostaja, saj je že štiri desetletja zavezan svojemu poslanstvu, zato smo ga vprašali, kaj bo počel po upokojitvi, se bo morda, tako kot njegova starša, lotil raziskovalnega dela in pisanja. *»Ne razmišljam še o tretjem življenjskem obdobju, čeprav sem pravzaprav že tam. Dokler se bom čutil koristnega v poslu, se ne bom upokojil, sicer pa počasi predajam operativne posle mlajšim kolegom, med katerimi je tudi moj sin Miha,«* nam je povedal Matevž Kirn.

Dr. Milan Kirn je Meti Černoga (1997: 4) na predstavitvi svoje knjige predstavil nasvete za dolgo in ustvarjalno življenje. Njegovi nasveti so bili preprosti, zahtevajo pa veliko osebne discipline: *»Vse po pameti – to je moj nasvet. Zmerno jesti, po pameti piti, se gibati!«* Očitno Matevžu Kirnu uspeva, kljub številnim obveznostim, slediti očetovim nasvetom: *»Poleti veliko kolesarim, pozimi pa igram tenis in smučam. Upam, da bom to lahko še dolgo počel. Zaenkrat imam časa vedno premalo. Služba je zahtevna, otroci in žena pa tudi.«*

Pogled na poslovno pot našega sogovornika pokaže, da mu je uspelo prenesti strateško razmišljanje med ključne udeležence v podjetju in v lokalnem okolju, kar je olajšalo komunikacije in omogočalo tvorno sodelovanje ter učinkovito sprejemanje novih rešitev. Seveda so nas zanimala znanja in življenjske izkušnje, s katerimi Kirnu uspeva razumeti vsakokratni položaj podjetja in ga prevesti v učinkovite strategije, da obvladujejo spremenjene razmere na trgu, v lokalnem okolju ali znotraj samega podjetja. Odgovor je nekoliko presenetljiv, pa vendar še en dokaz več o prednostih avtoritativnega načina vodenja organizacije: *»Vojaške izkušnje, prve sem pridobil v šoli za rezervne starešine v Šentvidu in kot stažist v Črnomlju, kasneje pa sem postal komandant bataljona v šišenski brigadi teritorialne obrambe, so mi prišle v službi še kako prav. Velikokrat se moram hitro, kot ob nenadnem napadu sovražnika, odločati o strateško pomembnih rečeh.«*

V zadnjih letih, še posebej pa po investicijah na Hrvaškem, postaja podjetje zanimivo tudi izven kamniške občine. Tako je Matevž Kirn širši slovenski javnosti predstavil svoj recept za uspeh v času najhujše gospodarske in družbene krize, ki ga je strnil v tri točke: *»Trdo delo na vseh področjih poslovanja, od trženja, financ in kontrolinga do proizvodnje, je nujno tudi takrat, ko gre podjetju dobro. Sodobne proizvodne zmogljivosti kažejo kupcem, da si v koraku s časom, in jim vlivajo zaupanje, da lahko naročilo izpolniš po njegovih zahtevah. Čim bolj razpršen proizvodni program, ki omogoča preživetje podjetju, kadar kupci iz ene panoge zaidejo v težave, saj še vedno obstaja upanje, da kupcem iz druge panoge ne gre tako slabo.« (*Mihajlović 2010: 9)

Kratka predstavitev družbe Calcit

Podjetje Calcit že desetletja zagotavlja pomoč posameznikom, obema krajevnima skupnostma Kamniška Bistrica in Godič, krajevni šoli in številnim kamniškim športnim klubom, kar lahko postavimo ob bok dobrim poslovnim uspehom. Zato bomo predstavili tudi ključne poudarke iz zgodovine razvoja gospodarske dejavnosti podjetja Calcit, vodilnega proizvajalca kalcijevih karbonatnih polnil v Sloveniji, ki jih uspešno izvaža v večino evropskih držav. Sodobna proizvodnja z lastnima kamnolomoma v Stahovici in Gospiću v Republiki Hrvaški zaposluje preko 150 ljudi. Posebnosti kamnolomov sta izjemna čistost in visoka belina kamnine, ki omogočata proizvodnjo široke palete visoko kakovostnih izdelkov. Odstreljeno kamnino predelujejo v polnila, granulate in peske po zapletenih tehnoloških postopkih, ki jih nenehno izpopolnjujejo, da bi bili kar najbolj konkurenčni na zahtevnih evropskih trgih. Kemijske in fizikalne značilnosti kamnine zagotavljajo široko uporabnost njihovih izdelkov v številnih vejah industrije. (Calcit 2013: 6)

Čeprav nahajališče pod Grohatom najbrž ni edino v Sloveniji, v Sloveniji ne najdemo gospodarske družbe s takim obsegom predelave kalcita. Naš sogovornik nam je povedal, da je za njihov proizvodni program *»potreben bel in kemijsko dovolj čist apnenec v dovolj bogatem nahajališču. V Sloveniji sicer najdemo še kakšno nahajališče te kamnine, vendar tam zaradi premajhnih zalog eksploatacija ne bi bila ekonomsko upravičena. Calcit ima poleg ležišča na Grohatu še obsežno nahajališče v Gospiću, kjer so postavili moderno tovarno. Zaloge belega apnenca v Stahovici kopnijo, ker pa so razvili inovativen tehnološki postopek, bodo v bodoče lahko uporabljali tudi siv apnenec, ki pa ga je na zalogi še za nadaljnjih sto let.«*

Začetki gospodarskega izkoriščanja kalcita v Stahovici

Začetki izkoriščanja kalcitne kamnine v gospodarske namene segajo v čas pred drugo svetovno vojno. Takrat je lesni trgovec Jožef Kršmanc iz Mekinj naročil študijo o uporabnosti kalcita, odkupil zemljišča na desnem bregu Kamniške Bistrice ob pobočju Grohata, tam je takrat potekala pot v Kamniško Bistrico, zgradil pomožne prostore za sortiranje kalcita v različne frakcije ter leta 1937 pridobil dovoljenje za eksploatacijo kamnoloma. (Rifel 2006: 141)

Žal pa je Kršmančeve spodbudne začetke gospodarskega izkoriščanja kalcita prekinila druga svetovna vojna. Takrat se je delo v kamnolomu ustavilo, saj je bila Kršmančeva družina izseljena v Nemčijo. Po vojni se je družina sicer vrnila v domovino, vendar je bilo njihovo premoženje zaplenjeno, delo v kamnolomu, ki je bil leta 1949 podržavljen, pa je prevzelo novoustanovljeno Krajevno podjetje Kalcit Stahovica. To je delovalo le kratek čas, saj se je leta 1954 priključilo kamniškemu podjetju Svit. Kjer pa očitno tudi niso vedeli, kaj bi počeli s kamnolomom, zato se je leta 1960 Svitov obrat za pridobivanje kalcita ponovno osamosvojil. Ustanovljeno je bilo Obrtno podjetje Kalcit v Stahovici (Rifel 2006: 141–142), ki pa se je že kmalu soočilo z

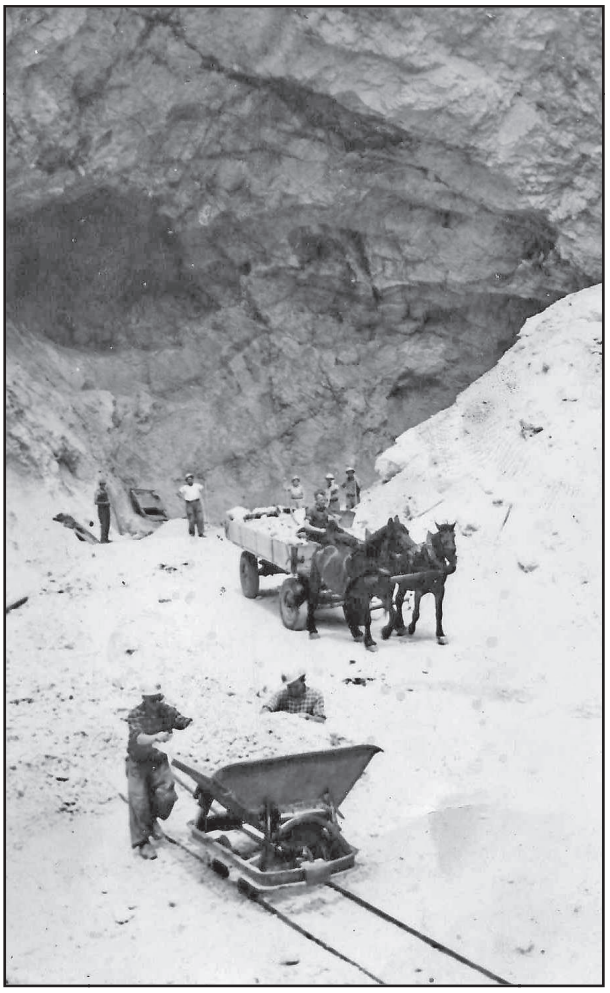

Začetno obdobje pridobivanja kalcita v Stahovici (Rifel 2006: 158)

zahtevami novega rudarskega zakona, v katerega so bile vključene tudi tehnične zahteve za izkoriščanje kamnin v površinskih kopih. (Rifel 2006: 142)

Kamnolom in predelava kalcita se pridružita Rudniku kaolina v Črni pri Kamniku

Obrtno podjetje Kalcit ni imelo ustrezne kadrovske zasedbe, ki je bila zahtevana v novi rudarski zakonodaji, zato je leta 1962 prišlo, skupaj s kamnolomom in pripadajočo infrastrukturo, pod okrilje rudnika kaolina v Črni. (Rifel 2006: 148–149) Tako se je rudnik kaolina v Črni začel ukvarjati tudi s pridobivanjem in predelavo kalcita. Rudniško podjetje se je po novem imenovalo Rudnik kaolina in kalcita Kamnik, sam obrat Kalcit, ki ga je rudnik prevzel pa *»/.../ je bil razdeljen na površinski kop in obrat predelave v neposredni bližini na osnovnem nivoju površinskega kopa. /.../ Ker pa se na tej lokaciji obrat predelave ni mogel razvijati, se je v letu 1966 proizvodnja predelave kalcita postopoma preselila v opuščene obrate žagarskega podjetja Silva v Stahovici, ki ga je rudnik kaolina Črna prav tako prevzel pod svoje okrilje.«* (Rifel 2006: 154) S finančnimi vlaganji v posodobitev proizvodnje je bil postavljen trden temelj za nadaljnji razvoj površinskega kopa in obrata za predelavo kalcita v Stahovici, samostojna pot pa se je začela s postopkom redne likvidacije Temeljne organizacije združenega dela Kaolin

Kamnolom kalcita na pobočju Grohata v Stahovici (Rifel 2006: 158)

(TOZD Kaolin), ki se je začela novembra leta 1989 s sklepom Skupščine občine Kamnik. Postopki likvidacije rudniškega podjetja so potekali vse do leta 1996, ko je bila izdana odločba o trajnem prenehanju rudarske dejavnosti. V obdobju 1989–1996, od sprejetja sklepa o začetku likvidacije do izdaje končne odločbe, je bilo najprej ustavljeno kopanje kaolinske rude, zaključena proizvodnja kaolina v zunanjih obratih, rudniški jaški so bili napolnjeni z jalovino, zasuti vhodi v jamo ter delno porušeni zunanji objekti. Rifel (2006: 117) zgodbo o rudniku zaključi: *»Usoda rudnika je bila zapečatena, s tem pa je dokončno zamrlo rudarjenje v dolini Črne. Podjetje, ki je veliko prispevalo k povojni izgradnji infrastrukture in razvoju kamniške občine, je po zaprtju hitro začelo toniti v pozabo.«*

Z zaprtjem rudnika kaolina v Črni se rudarska dejavnost v tem delu kamniške občine ni končala, saj se je rudarska tradicija nadaljevala v kamnolomu pod Grohatom. Seveda so nas zanimali razlogi za uvedbo postopka likvidacije rudnika. Rifel (2006: 116) omenja, da je zadnjih dvajset let delovanja rudnika ostajala količina proizvedenega kaolina na isti ravni, kljub večjemu izkopu kaolinske rude, ki je postajala vedno bolj osiromašena. Industrija papirja in industrija barvnih premazov, kamor so črnjanski rudarji namenjali večino proizvodnje, pa sta se vedno bolj razvijali ter se hkrati ozirali za vedno bolj kakovostno surovinsko bazo, ki je v Črni niso uspeli zagotavljati v zadostnih količinah. Rudnik je kljub stalnemu prizadevanju za povečanje produktivnosti in manjšim investicijam v tehnologijo predelave kaolinske rude ves čas deloval na robu rentabilnosti. Soočali so se tudi s težavami pri pridobivanju delovne sile, saj je bilo delo v rudniku in zunanjih obratih zaradi pomanjkanja mehanizacije težko, delovne razmere pa slabe in zdravju škodljive, zato so se domačini raje zaposlovali v drugih kamniških podjetjih, saj je bilo v tistem obdobju dela povsod dovolj.

Naš sogovornik Matevž Kirn se je z rudnikom v Črni srečal kot absolvent fakultete za rudarstvo. V okviru diplomske naloge je lahko spoznal, da je bil takratni družbeni sistem gotovo ena od zavor gospodarskega napredka. Povedal nam je: *»Kot absolvent na rudarski fakulteti sem se zaposlil v Rudniku kaolina in kalcita v januarju 1976, da bi izdelal diplomsko nalogo iz optimizacije delovnih procesov jamskega pridobivanja, kar je bilo tisti čas zelo aktualno. Storilnost rudarjev je bila slaba, saj je samoupravljanje, posebej v rudarstvu, povzročalo delovodjem kar precej težav. Učinki dela so bili pač odvisni od dobre volje rudarjev. Diplomsko delo so profesorji pohvalili, poleti sem tako diplomiral, vendar mojih predlogov, da je možno z racionalizacijo dela doseči najmanj dvakrat večji izkop, nihče ni uspel uresničiti.«*

Z rudnikom je ostal povezan tudi po uspešno opravljeni diplomi, zato mu ni bilo težko opisati razlogov za

prenehanje rudarjenja: *»Delo v rudniku sem nadaljeval kot geolog jamomerec. Skupaj z mentorjem Antonom Mezgo, enkratnim poznavalcem jame, sva premerila jamo vzdolž in počez. Za leto 1977 sva predvidela, da bomo izkopali 70 tisoč ton kaolinske rude, kolikor je bilo potrebno za proizvodnjo okoli 20 tisoč ton kaolina za slovenske papirnice. Takšne proizvodnje nismo nikoli več dosegli, ker so se že naslednje leto papirničarji začeli odločati za ruski ali češki kaolin in začelo se je obdobje rudniške agonije do leta 1989, ko je bila objavljena redna likvidacija za TOZD Kaolin.«*

Kljub temu pa je poteklo veliko časa, da je odločitev o likvidaciji rudnika postala dokončna. Kirn opozarja, da uvoz alternativnih surovin za potrebe papirne industrije v tistem času ni bil mogoč, zato so *»slovenske papirnice pač morale vzdrževati rudnik. V okviru SOZD Slovenija papir, kamor je bil včlanjen tudi Rudnik kaolina, so tako ali drugače pokrivali visoke proizvodne stroške. Na odprtem trgu bi ga že zdavnaj zaprli. Jamsko pridobivanje siromašne rude, izkoristek je bil okoli 25 %, se nikakor ne more primerjati z eksploatacijo rude v dnevnem kopu z blizu 100-odstotnim izkoristkom.«* Kirn postavlja začetek konca rudarjenja v Črni v december 1978, ko je *»vevška papirnica objavila, da prehaja na cenejši uvoženi kaolin. V osemdesetih letih je nato večina papirnic začela uporabljati namesto kaolina kalcijev karbonat, zaradi česar je propadlo tudi nekaj daleč pomembnejših evropskih proizvajalcev kaolina«.*

Vrnimo se k eksploataciji in predelavi kalcita, ki je s tehnološkim razvojem papirnic sčasoma postajal nadomestilo za kaolin. V začetku leta 1977 je Uroš Bajželj, tedanji direktor Rudnika kaolina in kalcita, za vodjo delovne enote Kalcit imenoval Matevža Kirna, ki o svojih službenih začetkih ve povedati, da je tam *»začel svojo službeno kalvarijo. Znašel sem se sredi deponij kaolina, peska, prahu in barak, ki so jim domačini rekli žaga. Kot so mi pripovedovali starejši kolegi, je tedanja oblast počistila z ostanki privatnih poslov z lesom tako, da je domačinom vzela 'gater' in ga preselila nekam na Dolenjsko in jim tako vcepila večno sovraštvo do Kalcita«.*

Ker se bomo v nadaljevanju zapisa srečevali s pogostimi konflikti interesov med podjetjem in lokalno skupnostjo, smo se o usodi stahoviške žage pozanimali pri Antonu Steletu iz vodstva kamniške Meščanske korporacije, ki je bila do povojne nacionalizacije lastnica tega proizvodnega obrata. Povedal nam je, da je bila žaga za tiste čase izjemno moderna, žal pa so stroje na podlagi odločitve političnega vodstva občine odpeljali v Ribnico, od koder je v Kamnik prišel takratni predsednik skupščine občine. Osnovna dejavnost žagarskega obrata v Stahovici je bila predelava lesa iz gozdov v Kamniški Bistrici, ki so bili v lasti Meščanske korporacije. Stele omenja, da ti gozdovi omogočajo sedem tisoč kubičnih metrov letnega poseka, ter poudarja pomen predelave tega lesa pred prodajo končnim kupcem. Poudarja gospodarske učinke, ki jih je Meščanska korporacija dosegala s predelavo hlodovine v polizdelke, in opozarja na gospodarsko neučinkovitost sedanjih upravljavcev bistriških gozdov, ki odvažajo in prodajajo zgolj hlodovino. Stele meni, da je likvidacija žage pomenila predvsem ukinitev vsaj stotih delovnih mest za domačine ter pomembno povečanje stroškov kmečkih gospodarstev, ki so ostala brez kakovostnih žagarskih storitev v domačem kraju, vendar ni bilo čutiti sovraštva do Kalcita.

Sicer pa o usodi takratnega gospodarstva niso odločali podjetniki, pač pa občinska politična elita. Matevž Kirn se spominja, da je obrat Kalcit *»kar dobro poslovал, vendar mu je sod brez dna, ki se je imenoval obrat Kaolin, pobiral ves denar in mu onemogočal razvoj in ekološko sanacijo, o kateri sem moral poslušati lekcije od krajanov, političnih organizacij in občine. Posebej aktivna je bila socialistična zveza, podprta s skrajneži iz krajevne skupnosti. Zahtevali so vse mogoče, rešitve pa nihče ni našel«.* Kirn omenja tudi težave z urbanističnim načrtovanjem. Spominja se, da sta se od Kalcita pričakovala razvoj in ekološka sanacija, vendar po drugi strani niso smeli ničesar graditi, saj niso imeli pravnih osnov za pridobitev gradbenega dovoljenja, kar je ilustriral z naslednjimi besedami: *»Bili smo prišleki, ki so prinesli prah in nesnago v prelepo planinsko okolje in jim za nameček odvzeli glavni vir zaslužka, njihovo žago. V časopisih so se redno ponavljali članki in slike prahu in onesnaževanja okolja na robu narodnega parka. Domačini se niso hoteli zaposliti pri nas, zato smo uvažali priložnostne delavce iz sosednjih republik, kar je še dodatno prilivalo olja na ogenj.«*

Leta 1982 je obrat za eksploatacijo in predelavo kalcita postal samostojna pravna oseba, v takratni samoupravni latovščini se je imenoval Temeljna organizacija združenega dela Kalcit (TOZD Kalcit), Matevž Kirn pa je postal direktor tega podjetja, ki pa je bilo še naprej vključeno v podjetje Rudnik kaolina in kalcita Kamnik. Kirn se spominja, da so TOZD Kalcit ustanovili, da so *»lahko porabili vsaj svoj težko prigarani denar za investicije in urejanje okolice. Uredili smo park namesto deponij, zmanjšali prašenje, kaj več pa brez gradbenega dovoljenja nismo mogli narediti«.* Očitno časi niso bili pravi, da bi se uresničevale velike ideje in smeli načrti, saj je bila poslovna samostojnost TOZD-a Kalcit bolj ali manj deklarativna, odločitve so se sprejemale na višjih ravneh. Povedal pa je, da je bilo to tudi obdobje neprestanega iskanja, učenja in poglabljanja v skrivnosti tehnologije predelave rudnega bogastva, ki se je ponujalo v kamnolomu na pobočju Grohata. Se pa človek v obdobju strokovnega dozorevanja počasi naveliča iskanj, potrebuje tudi realizacijo pridobljenih spoznanj. Po treh letih vodenja podjetja se je Matevž Kirn, utrujen od prepričevanja in nezmožnosti razvoja, odločil za odhod iz podjetja. *»Poiskal sem si službo v Strojegradnji SCT, kjer sem preživel štiri zanimiva in ustvarjalna leta. Kot tehnolog sem sodeloval v razvoju tehnološke opreme, katere si v Kalcitu nismo mogli privoščiti, saj je bil uvoz povsem blokiran. Ni bilo deviz, dovoljenje za uvoz še tako drobne opreme pa je bilo potrebno pridobiti v Beogradu. Spominjam se, kako smo sito, ki bi danes stalo 20 tisočakov, istočasno na štirih mejnih prehodih uvozili kot rezervne dele in tako prelisičili carino.« Vendar so se posledice poglabljanja družbene in gospodarske krize v takratni državi počasi začele kazati tudi v podjetju SCT. »Rezultati Strojegradnje so bili zaradi krize v Jugoslaviji vedno slabši in tudi vodstvo na čelu z Ivanom Zidarjem ni bilo prepričano v perspektivnost sicer kvalitetnega proiz-*

Žaga Meščanske korporacije v Stahovici (Rifel 2006: 171)

vodnega programa. V primerjavi z velikimi gradbenimi projekti je bila butična tehnologija nepomembna in jo je Zidar popolnoma zapostavljal. Kasneje je vse delo naše sicer vrhunske ekipe propadlo skupaj s celotno Strojegradnjo, čeprav bi bilo v devetdesetih letih lahko osnova za zelo uspešno podjetje. Leta 1989 sem se zaposlil v Industrijskem biroju, kjer sem po Jugoslaviji zaman iskal posel po steklarnah in industriji mineralnih surovin. Nihče tedaj ni imel denarja za investicije, politika se je, podobno kot dandanašnji, ukvarjala sama s seboj in ji za gospodarstvo ni bilo mar.«

Konec leta 1989, ko je bila sprejeta odločitev o zapiranju rudnika kaolina, s tem pa je TOZD Kalcit ostal sam v podjetju Rudnik kaolina in kalcita, se je Matevž Kirn odločil za vrnitev v Kamnik. Spominja se, da je *»ostanek podjetja Rudnika kaolina in kalcita izvedel razpis za glavnega direktorja, na katerem sem premagal dotedanjega direktorja Štefana Ungarja. Predstavil sem zelo konkreten program prestrukturiranja, saj sem vseskozi spremljal dogajanje v podjetju in svetoval vodstvu pri tehnoloških posodobitvah. Program sem v naslednjih letih uspel v celoti uresničiti. Očiščevanju firme je sledila privatizacija, sprejetje zazidalnega načrta v Stahovici in ureditvenega načrta kamnoloma, gradnja nove proizvodne hale in ustanovitev firme Calcit, d. o. o., v novi poslovni stavbi v Stahovici.«*

Ekološka sanacija obrata za predelavo kalcita v Stahovici

Predvsem začetno obdobje je bilo zaznamovano z reševanjem nakopičenih in nerešenih ekoloških vprašanj, potrebne so bile investicije, te pa so bile mogoče le s soglasjem širše skupnosti. Prenova poslovanja je potekala v občutljivem času spremembe družbenega reda in vzpostavljanja demokratičnih standardov na vseh ravneh odločanja. Komaj je Matevž Kirn prevzel vodenje podjetja, že so mediji poročali, da je bil v celoti posekan drevored visokih topolov, ki je s ceste, ki vodi v Kamniško Bistrico, zastiral pogled na Rudnik kalcita v Stahovici. O tem je pisal Petkovšek (1990), njegovo poročanje pa je bilo pod vplivom okoljevarstvenikov, ki so bili prva leta po osamosvojitvi izjemno močni, saj so bili politično organizirani v stranki Zelenih. Pritisk na Kalcit se je še nadaljeval, saj je bila zapuščina nerešenih okoljevarstvenih problemov, ki jo je prevzel Matevž Kirn, zelo obsežna. Matevž Kirn (1992) se je javno izpostavil medijskim pritiskom, ki so dobili poln razmah *»z obiskom člana republiškega predsedstva in predsednika Zelenih dr. Dušana Pluta /.../ ob njegovi ugotovitvi na zboru jeznih vaščanov, da je potrebno Rudnik kalcita zapreti«*. Kirn (prav tam) je ugotavljal, da so svoj pomen izgubili vsi strokovni argumenti, ki so bili osnova razvojnih načrtov podjetja. Ugotavljal je tudi, da določenemu delu javnosti ni pomembno, da je podjetje že naredilo prve korenite posege v ekološko sanacijo, saj nič več ne presegajo zakonsko predpisanih mejnih vrednosti emisij prahu in hrupa in potresnih sunkov, in napovedal, da se bodo vsi, ki se preživljajo s kalcitom *»za svoj Kalcit borili trmasto«*, obe krajevni skupnosti Črna in Kamniška Bistrica pa je povabil v prihodnje zgledno partnersko sodelovanje.

Kirnu je s svojo vizijo uspelo prepričati ključne mnenjske voditelje v podjetju in v lokalnem okolju. Poslovni cilji, ki jih je predstavil ob prihodu v podjetje, se po Kirnovem mnenju ne bi mogli uresničiti *»brez zglednega sodelovanja s krajevnima skupnostma Kamniška Bistrica in Godič ter občino Kamnik, ki nam je kori-*

Obrat za predelavo kalcita v Stahovici (Rifel 2006: 172)

stilo predvsem v prvih letih, ko smo sprejemali ključne odločitve«. Tako so v drugi polovici leta 1994 pričeli s prenovo obrata predelave kalcita v Stahovici. Svetelj (1994) je takrat zapisal, da nad starim obratom Kalcita v Stahovici *»raste nova velika proizvodna dvorana, ki bo pomenila korak naprej pri uvajanju sodobnejše tehnologije v predelavi kalcita, pomembna pa je zlasti zaradi boljšega varovanja okolja«.* V novih prostorih so uredili tudi *»manjšo dodatno linijo, ki bo osnova za proizvodnjo najfinejših polnil«*, saj so s termoelektrarno Šoštanj sklenili pogodbo za dobavo polnila za njihove čistilne naprave, poleg proizvodnih prostorov pa so pričeli tudi z gradnjo upravnega poslopja, *»kamor se bo preselila uprava iz Kamnika«.* Matevž Kirn se spominja, da je po osamosvojitvi *»zavel drugačen veter, saj ni bilo več podpihovanja iz političnih logov. Sodelovanje pri projektih, pomembnih za razvoj kraja in podjetja, je prineslo zadovoljstvo, uspehe in medsebojno spoštovanje. Z izboljšanjem delovnih pogojev so se tudi domačini začeli zanimati za delo v Calcitu. Danes, ko je delo tudi v drugih krajih težko dobiti, je zaposlitev v domači vasi še toliko pomembnejša.«*

Na prelomu tisočletja se je Matevž Kirn s ponosom oziral v preteklo desetletno obdobje vodenja podjetja, saj so z uspešnimi investicijskimi vlaganji rešili ključna ekološka vprašanja pri predelavi kalcita, proizvodni asortiman pa razširili na izdelke z večjo dodano vrednostjo, ki lahko prenesejo večje transportne stroške pri prodaji na tuje trge, vedno bolj pa so zadovoljevali potrebe kupcev zahtevnejših izdelkov, s katerimi so lahko začeli slediti konkurenci. Kirn je omenjal tudi dobro sodelovanje s krajevnima skupnostma in občino, poudarjal pa tudi prizadevanja za zmanjšanje hrupa v okolici proizvodnega obrata in kamnoloma in zmanjšanje negativnih vplivov tovornega prometa na bivalno okolje v občini Kamnik. (Svetelj 1999)

Uspešna privatizacija Rudnika kalcita

Družbo z omejeno odgovornostjo z imenom Calcit je leta 1990 ustanovila takratna vodilna struktura v podjetju, ki je medse privabila večino takratnih zaposlenih in tudi kooperante. Notranji odkup, ki so ga izvedli v postopku lastninskega preoblikovanja družbenega premoženja, jim je v celoti uspel. Po končanem postopku lastninskega preoblikovanja je bila ustanovljena Družba pooblaščenka Calcit, d. d., v kateri, kot ve povedati Kirn, *»je 130 delničarjev, predvsem nekdanjih in sedanjih sodelavcev in kooperantov, med njimi so največji lastniki managerji iz privatizacijskega obdobja«.* Po podatkih iz poslovnih baz je Matevž Kirn največji aktivni lastnik, drugi managerji iz privatizacijskega obdobja pa so že v pokoju. Kirn je Kuražiji (2011), ki so jo zanimali razlogi, zakaj v preteklih letih niso izpeljali managerskega odkupa, pojasnil, da se je takratna vodstvena struktura ukvarjala *»s preživetjem*

in razvojem podjetja«, ter ji tudi potrdil, da sedanja lastniška struktura za zdaj dobro deluje, ne zna pa povedati, kako se bodo v prihodnje obnašali nasledniki večjih solastnikov.

V lastniško strukturo Calcita se je konec leta 2006 s 25-odstotnim deležem vključilo avstrijsko podjetje Wietersdorfer Industrie Beteiligung (WIB), ki je tudi lastnik Salonita iz Anhovega, IGM iz Zagorja in Keme iz Puconcev. Avstrijski partner je v lastniško strukturo vstopil v času, ko so se odprle nove razvojne možnosti na Hrvaškem, sami pa so bili prezadolženi in kapitalsko neustrezni, kar je bila posledica nenehnih naložb v kamnolomu in v obratu za predelavo kalcita v Stahovici. *»Družba pooblaščenka je sicer zaprta družba zaradi nevarnosti sovražnega prevzema. Prometa z delnicami znotraj podjetja je v zadnjih letih manj, saj delničarji v kriznem času ne vedo, kakšno vrednost delnice lahko v prihodnosti pričakujejo,«* pojasnjuje Matevž Kirn.

Ureditveni načrt in rekultivacija kamnoloma v Stahovici

Ekološki sanaciji in modernizaciji obrata za predelavo kalcita v Stahovici je sledila ureditev in prenova kamnoloma na pobočjih Grohata. Tudi tu ni šlo gladko, saj je bilo okoliško prebivalstvo občutljivo na znižanje bivalnih standardov kot posledice povečane eksploatacije kamnoloma, s katero naj bi se povečali prašenje in potresni sunki, ter večje prometne obremenitve med kamnolomom in obratom v Stahovici. *»Nezadovoljstvo krajanov se je kopičilo kar nekaj let, povod zanj pa je bilo povečevanje proizvodnje,«* je poročal Jereb (2005a) z zbora krajanov, ki ga je sklical tedanji župan Anton Tone Smolnikar. Predstavniki podjetja so se argumentirano ubranili očitkov krajanov in dokazovali, da si že vrsto let prizadevajo, da bi dejavnost podjetja kar v najmanjši možni meri negativno vplivala na bivalno okolje okoliškega prebivalstva. Udeležencem zbora krajanov so predstavili ukrepe za zmanjšanje hrupa in prašenja zaradi obratovanja kamnoloma, poudarjali pa so tudi prve rezultate projekta rekultivacije, s katero se na okolju prijazen način oživljajo opuščene površine kamnoloma. Zaključki zbora krajanov niso pomirili strasti, pritiski na podjetje so se nadaljevali tudi po zboru krajanov. Vodstvo podjetja je pričelo z intenzivnim komuniciranjem z javnostjo. Organizirana je bila tiskovna konferenca, namenjena novinarjem in predstavnikom krajevnih skupnosti Kamniška Bistrica in Godič, na kateri je Matevž Kirn javnost prepričeval, da je zaskrbljenost krajanov neupravičena, kar je dokazoval z do takrat že realiziranimi ukrepi za zmanjšanje vpliva dejavnosti podjetja na okolje. V nagovoru udeležencem tiskovne konference je poudaril, da so predstave krajanov o tem, kako bogato je podjetje, povsem zgrešene, zato tudi ni mogoče, da bi se vse nakopičene težave rešile v tako kratkem času. Povedal je naslednje: *»Prepričanje, da pri mletju kamenja denar dobesedno leti na kup, je namreč zelo daleč od resnice. Razmere na trgu so vse prej kot rožnate, saj je konkurenca zelo močna, cenovni pritiski pa temu primerni. Za vzdrževanje rasti in pozitivnih poslovnih rezultatov moramo ves čas vlagati v kader, nove izdelke in tehnologijo. Zato si želimo, da bi bilo okolje do nas malce bolj razumevajoče, ne nazadnje velikemu številu zaposlenih in kooperantov zagotavljamo delo in kakovostno življenje.«* (Jereb 2005b) *»Želimo živeti v urejenem, mirnem in ustvarjalnem okolju, zato smo s krajevnima skupnostma Godič in Kamniška Bistrica ustanovili odbor, ki bo skrbel za koordinacijo vseh dejavnosti na tem območju in sproti reševal težave,«* so bile besede Matevža Kirna, s katerimi je krajane povabil k tvornemu sodelovanju. Očitno uspešno, saj se je sčasoma vzpostavilo obojestransko sodelovanje med podjetjem in lokalnim okoljem.

Matevž Kirn je tudi danes prepričan, da je bila *»poslovna uspešnost, kljub izgubi nekaterih kupcev v Jugoslaviji, vseskozi zadovoljiva, zahvaljujoč predvsem velikim dobavam kalcita za odžvepljevanje dimnih plinov v Termoelektrarni Šoštanj. Stalne investicije v tehnološko opremo in razvoj so prinesle nov proizvodni program za zidne premaze, intenzivno trženje novih izdelkov pa prve izvozne rezultate na madžarskem, poljskem, slovaškem in češkem trgu. Postali smo trn v peti podjetju Omya, glavnemu svetovnemu proizvajalcu kalcijevih karbonatnih polnil, neprenehoma smo žrtve njegovih agresivnih napadov in nelojalnih nižanj cen. Morda nas je huda konkurenca še bolj utrdila in primorala k nadaljnjemu povečevanju kvalitete in obsega proizvodnje. Prepričani smo bili, da nas lahko okrepita le prisotnost na velikih trgih in sodelovanje z velikimi korporacijami, zato smo še naprej pospešeno investirali in v letu 2007 začeli proizvajati polnila in pigmente za papir in plastiko, kar je zdaj naša glavna dejavnost. Naši glavni tržišči sta Nemčija in Avstrija. Imamo še naprej smele načrte, vendar sta nas huda konkurenca in finančna kriza pripeljali v težak položaj, iz katerega pa bomo, kot kaže, kljub vsemu, kot že tolikokrat v zgodovini našega podjetja, izšli neporaženi.«*

Dodatne količine kalcita sedaj tudi v Gospiću, Republika Hrvaška

Seveda pa je prvi pogoj za uspešno nadaljevanje poslovanja podjetja kakovostna surovina. Kamnolom v Stahovici jim zagotavlja zaloge čistega kalcijevega karbonata bele barve. *»Takih ležišč ni veliko. V Nemčiji, na Poljskem ali Madžarskem, kjer so naši najpomembnejši trgi, jih sploh ni. Tudi v Rusiji jih nimajo na pretek, saj je edino veliko nahajališče belega kalcijevega karbonata na južnem Uralu od Moskve oddaljeno okoli dva tisoč kilometrov. Naša najhujša konkurenca, multinacionalka Omya, ima velika nahajališča in tovarne pri Beljaku, na Norveškem, v Italiji, Franciji in Turčiji, prevzela pa je tudi pomembna nahajališča v Srbiji, Grčiji in Romuniji. Zato je bilo za nas pomembno, da smo pred leti pridobili veliko ležišče pri Gospiću,«* nam je povedal direktor Matevž Kirn. Calcit se je že pred leti zanimal za nakup kamnoloma kalcita v Gospiću, vendar so takratni lastniki Industrogradnje želeli prodati celotno podjetje, skupaj s proizvodnjo apna, kar pa ni Calcitova dejavnost. Kasneje je Industrogradnja vse skupaj prodala avstrijskemu podjetju Wietersdorfer Industrie Beteiligung (WIB), ki se ukvarja s proizvodnjo apna in cementa. WIB je s kamnolomom, delom stare

tovarne apna v Ličkem Lešću in denarnim vložkom dokapitaliziral Calcit, ki je tako leta 2006 prišel do kamnoloma na Hrvaškem. (Koražija 2011)

Gradnjo nove tovarne na Hrvaškem je direktor Kirn pojasnil z naslednjimi utemeljitvami: »*V Stahovici zmanjkuje prostora, obremenitve zaradi transporta ne moremo več povečevati, po drugi strani pa je širitev obsega poslovanja nujna. S stroškovnega vidika je tovarna v centru porabe najboljša rešitev, sicer pa načrtujemo tudi dodatno investicijo v proizvodnjo papirniških polnil v Gospiću, za kar pa bo potrebno najti ustrezen način financiranja.*« Tako je bil leta 2011 v Gospiću položen temeljni kamen za gradnjo novega proizvodnega obrata, saj njihov proizvodni obrat v Ličkem Lešću, v katerega so vložili finančna sredstva v obnovo in avtomatizacijo proizvodnje, a so kapacitete že zapolnjene, predvsem zaradi oddaljenosti od kamnoloma, ni primeren za razvoj podjetja na Hrvaškem. Primerno novo lokacijo za gradnjo pralnice, obrata za mletje in celotni transport rude so našli v bližini železniške postaje v mestu Gospić. (Mejač 2011)

Direktor Matevž Kirn omenja, da se zaradi visokih stroškov prevoza karbonatnih polnil, ki vsebujejo do 30 % vode, v nemške papirnice načrtujejo naložbe v satelitske tovarne, ki jih bodo zgradili v bližini njihovih največjih kupcev v Avstriji in Nemčiji, saj je ceneje prevažati suho rudo, to bodo vozili z železnico iz Gospića, in jo mokro mleti v bližini papirnic. Postopno premikanje proizvodnih lokacij v bližino strateških kupcev je tako vizija prihodnosti podjetja Calcit. V prihodnosti lokacije v Stahovici pa ostaja razvoj obstoječe dejavnosti s ponudbo novih izdelkov visoke dodane vrednosti in tudi prodor v nove industrijske panoge. Omenja se tudi prodaja tehnologije predelave mineralnih surovin, saj se podjetje lahko pohvali z visoko ravnjo znanja s področja procesne tehnike.

Calcit je družbeno odgovorno podjetje

V obrazložitvi priznanja Občine Kamnik lahko preberemo, da Matevž Kirn s sredstvi gospodarske družbe Calcit že vrsto let podpira različne razvojne projekte in družbene dejavnosti v občini Kamnik. V krajevnih skupnostih Kamniška Bistrica in Godič, kjer je sedež in potekajo proizvodni ter poslovni procesi gospodarske družbe Calcit, pa je v preteklosti pomembno prispeval k razvoju krajevne komunalne infrastrukture: ureditev varnih šolskih poti in gradnja hodnikov za pešce, vsakoletno zagotavljanje nasipnega materiala za urejanje krajevnih cest in poti ter drugo. Občinski svetniki Občine Kamnik so posebej izpostavili Kirnovo več kot dvajsetletno finančno podporo dejavnostim v osnovni šoli Stranje. Tako so zimske in letne šole v naravi ter naravoslovni in družboslovni tabori postali dostopni tudi otrokom, katerih starši teh dodatnih finančnih bremen ne zmorejo. Še posebej pa izstopa podpora Matevža Kirna kamniškim športnim klubom, ki z ogromnim sponzorskim vložkom podjetja Calcit zagotavljajo vrhunsko strokovno in organizacijsko podporo športnemu udejstvovanju mladih. To ni pomembno zgolj za razvoj vrhunskih športnikov, ki so postali prepoznavni v slovenskem in evropskem prostoru, pač pa se povečuje tudi udejstvovanje mladih v športu, ki bi bili sicer izpostavljeni pogosto negativnim vplivom moderne družbe. (Mejač 2012)

Direktor Kirn odgovarja, da je v preteklosti sodeloval v lokalnem »*odboru za gradnjo ceste. Tudi finančno smo podprli marsikateri projekt v krajevni skupnosti in občini. Pomagamo tudi šolam, gasilcem in krajevnim skupnostim, seveda pa gre največ denarja za šport, saj se bolj kot država in občina zavedam pomembnosti zdravega načina življenja naših otrok.*« Mihajloviću (2010) je Matevž Kirn povedal: »*Calcit je pokrovitelj vrste športnih moštev in posameznikov iz Kamnika in okolice. Ker prevozi iz našega obrata precej obremenjujejo okolje, je naša obveznost, da nekaj okolju vrnemo, saj nam je v interesu, da so ljudje okoli nas zdravi.*« V Calcitu jim šport veliko pomeni, saj naš sogovornik direktor Kirn pove: »*Če imamo na pogovoru za zaposlitev dva enakovredna kandidata, bo imel prednost pri izbiri tisti, ki se ukvarja s športom.*« Leta 2001 so postali generalni sponzor Odbojkarskega kluba, finančno pa podpirajo še košarkarje, kolesarje, plavalce, nogometaše, kegljače in številne individualne športnike. Zanimava je razlaga direktorja Kirna, zapisal jo je Jankovič (2001), ob podpisu sponzorske pogodbe s kamniškimi odbojkarji: »*Odločitev odbojkarjev, da bodo nastopili v evropskem tekmovanju, bomo podprli tudi s finančne plati.*« To odločitev pa je utemeljil: »*Tekmovanja potekajo namreč v državah, kjer obstaja naše ciljno tržišče. Odločitev o sponzoriranju je v Calcitu dozorela, ker so jih odbojkarji prepričali, da gre v Odbojkarskem klubu za resno delo, /.../ prizadevno ter priznano strokovno delo Gregorja Hribarja kot selektorja in trenerja Kamničanov pa je garancija, da bodo naša vložena sredstva padla na plodna tla, več kot 50-letna tradicija Odbojkarskega kluba /.../ pa je bila le še dodatna spodbuda za odločitev o generalnem sponzorju.*«

Pred petimi leti je podjetje Calcit ponudilo sofinanciranje investicije za varne poti v krajevnih skupnostih Kamniška Bistrica in Godič. Matevž Kirn, direktor podjetja Calcit, je takrat zagovarjal tudi nujnost gradnje novega mostu preko Kamniške Bistrice pri osnovni šoli v Stranjah. (Vrhovnik 2009) V nadaljevanju so bile predstavljene tri možne rešitve za predlagani most, žal pa ves promet še vedno poteka po starem mostu, ki omogoča zgolj enosmerni promet. Matevž Kirn nam je povedal, da še vedno upa, da bodo most v ne preveč oddaljeni prihodnosti v resnici zgradili in tako povečali prometno varnost šolarjev, ki so najbolj ranljivi udeleženci v prometu v tem delu kamniške občine. Podjetje Calcit kljub težkim gospodarskim razmeram še vedno sodeluje pri razvoju infrastrukture v krajevnih skupnostih Kamniška Bistrica in Godič. Ureditev ceste na Vegrad je bila zadnja taka investicija, pri kateri je podjetje Calcit z 52-odstotnim deležem financiranja omogočilo, da se lahko krajani na strmem delu poti zapeljejo po asfaltirani in urejeni cesti.

Zaključek

V obdobju pred osamosvojitvijo je bilo v kamniški občini preko deset tisoč delovnih mest. V obdobju osamosvajanja Slovenije, ko so se večini kamniških podjetij začeli zapirati tradicionalni trgi v bivši skupni državi,

so se začele zapirati tudi kamniške tovarne. Tista podjetja, ki so preživela to prvo najbolj kritično obdobje, so se preusmerila na nove, zahtevnejše trge. Takrat pa se je začel proces transformacije družbene lastnine, v katerem kar nekaj kamniških podjetij ni našlo pravih rešitev, njihovo premoženje pa je bilo preneseno na državni sklad, med ljudmi poznan kot Korževov sklad, za sanacijo neuspešnih podjetij, ki jih iz različnih razlogov ni bilo mogoče lastniniti. Tudi teh podjetij danes ni več. Prav tako tudi ni več nekaterih podjetij, ki so se sicer uspešno lastninsko preoblikovala, žal pa se novi lastniki niso ustrezno povezali, da bi se zavarovali in ubranili pred pidovskimi plenilci.

Podjetje Calcit sodi med mlajša kamniška podjetja, saj so začeli samostojno pot leta 1990. Rešiti so uspeli večino tehnoloških in ekoloških vprašanj, uspešno so se ognili pastem privatizacije. Podjetje še vedno raste, lastniki prejemajo dividende in ostajajo zvesti podjetju. Število zaposlenih, ki so med bolje plačanimi v državi, se povečuje, postajajo mednarodno podjetje in imajo smele načrte za prihodnost. Calcit se zaveda odgovornosti do zaposlenih in lokalne skupnosti, v kateri deluje. Zaveda se tudi, da je z negativnimi vplivi, ki jih povzroča s svojo proizvodnjo in cestnim prometom, tudi moteč faktor, zato nenehno izboljšujejo proizvodne procese in iščejo rešitve za znižanje prometnih obremenitev.

Bralcem smo predstavili razvojne korake podjetja Calcit, ki jih Matevž Kirn, direktor podjetja, zadnjih petindvajset let načrtuje, vodi in nadzoruje ter nenehno izboljšuje. V naši predstavitvi nismo ločevali direktorjeve poslovne poti od razvojnih korakov Calcita. Oboje prikazujemo povezano in prepleteno, saj smo imeli pri izbiri sogovornika, ki je pričevalec in pomemben, glede na njegov položaj v vodstvu podjetja celo ključen, oblikovalec zgodovine pridobivanja in predelave kalcita v Stahovici.

Viri

CALCIT, 2013: *Revidirano letno poročilo za leto 2012.* Stahovica: Calcit, d. o. o., proizvodnja kalcitnih polnil. Dostopno na naslovu Http://www.ajpes.si/jolp/datoteka. asp?leto =2012 &idi= 644 6593 &tyPe=pd f&maticna=5033918000&vrstalp=06.

Meta ČERNOGA, 1997: Pogovor z dr. Milanom Kirnom: Knjiga o rojstvu, bolezni in smrti. *Kamniški občan* 36(16). Kamnik: Občina.

Jože JANKOVIČ, 2001: Odbojkarji z novim sponzorjem. *Kamniški občan* 40(12). Kamnik: Občina.

Zoran JEREB, 2005a: Sožitje med Calcitom in njegovim okoljem bi moralo biti tesnejše. *Kamniški občan* 44(11). Kamnik: Občina.

Zoran JEREB, 2005b: Je zaskrbljenost krajanov (ne)upravičena? *Kamniški občan* 44(13/14). Kamnik: Občina.

Matevž KIRN, 1992: Kalcit ali turistični objekt. *Kamniški občan* 32(14). Kamnik: Občina.

Nataša KORAŽIJA, 2011: Z razvojem novih tehnologij so ušli iz gradbeništva. *Manager* 4 (julij 2011). Ljubljana: Časnik Finance, časopisno založništvo.

Saša MEJAČ, 2011: Položen temeljni kamen nove tovarne Calcit Lika, d. o. o., v Gospiću. *Kamniški občan* 50(13). Kamnik: Občina.

Saša MEJAČ, 2012: Prejemniki letošnjih občinskih priznanj: Matevžu Kirnu zlato priznanje Občine Kamnik za podporo razvoju kraja in velikodušno sponzorstvo kamniškim športnim ter drugim društvom in dejavnostim. *Kamniški občan* 51(5). Kamnik: Občina.

Novica MIHAJLOVIĆ, 2010: Zmleto kamenje iz Stahovice Nemci plačajo z zlatom. *Finance* 127 (5. 7. 2010), 9. Ljubljana: Časnik Finance, časopisno založništvo.

Janez PETKOVŠEK, 1990: Topolovega drevoreda v Stahovici ni več. *Kamniški občan* 30(11). Kamnik: Občina.

Vilko RIFEL, 2006: *Pridobivanje kaolina v dolini Črna in kalcita v Stahovici*. Kamnik: Studio Dataprint, d. o. o.

Niko SADNIKAR, 2003. Nekrologi: V slovo zdravniški družini dr. Vandi in dr. Milanu Kirnu. *Zdravstveni vestnik* 72, 709. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo.

Franc SVETELJ, 1994: Gradnja proizvodne hale v Kalcitu. *Kamniški občan* 33(23). Kamnik: Občina.

Franc SVETELJ, 1999: Pogled nazaj in naprej v leto 2000. *Kamniški občan* 38(22). Kamnik: Občina.

Nika VRHOVNIK, 2009: Ponovni dogovori za sprejem ukrepov za zagotavljanje prometne varnosti na območju Stranj. *Kamniški občan* 48(17). Kamnik: Občina.

Tadej Sluga[1]
Partizanska 24, Ljubljana
tadej42@gmail.com

Viktor Repanšek oče prvih slovenskih sort krompirja

Viktor Repanšek je bil imenovan za vodenje projekta vzgoja slovenskih sort krompirja takoj po krajši specializaciji v Češkoslovaški republiki leta 1947. Z mlado ekipo je začel z medsortnim križanjem v letu 1949 in kot rezultat dela je bilo v letu 1962 v sortno listo vpisanih 8 sort. Sorte Igor, Jubilej, Viktorija, Karmin, Vesna, Dobrin in Matjaž ter Cvetnik, ki je odbran iz klona ameriškega križanca X-927-3. Leta 1973, ko se je tudi upokojil, sta bili priznani sorti Jana in Maja, v postopku žlahtnjenja pa sta bila že dva križanca, ki sta bila kot sorti Meta in Jaka priznani leta 1979. V pridelavi sta še sorti Cvetnik in Jana. Za delo pri vzgoji domačih sort krompirja je Viktor Repanšek dobil leta 1965 priznanje in denarno nagrado Sklada Borisa Kidriča in v letu 1968 red dela z zlatim vencem, leta 1980 nagrado Sklada Borisa Kidriča za izume in izpopolnitve ter v letu 1995 Jesenkovo priznanje za življenjsko delo.
Ključne besede: Viktor Repanšek, vzgoja slovenskih sort krompirja

Having finished a short specialisation in the Czechoslovakian Republic in 1947, Viktor Repanšek was named head of the Slovene potato-breeding project. Together with a young team of experts, he began working on crossbreeding in 1949, and as a result, they had eight species listed by 1962: Igor, Jubilej, Viktorija, Karmin, Vesna, Dobrin, Matjaž and Cvetnik, the last being a variation of a clone to the American crossbred X-927-3. In 1973, when Viktor Repanšek retired, Jana and Maja, two additional species were registered and two more crossbreds were being plant-bred, eventually becoming species named Meta in Jaka in 1979. In Slovenia, Cvetnik and Jana are still grown. His work in the field of breeding domestic species earned Viktor Repanšek the Boris Kidrič Fund Award in 1965 and the Order of Labour with Golden Wreath in 1968. In 1989 followed the Boris Kidrič Fund Award for innovation and improvements and in 1995 the Jesenko Award for life's work.
Key words: Viktor Repanšek, Slovene potato-breeding project

Viktor Repanšek

Žlahtniteljsko delo Viktorja Repanška

Krompir je bil pri nas vedno pomembna poljščina. Sredi prejšnjega stoletja smo ga pridelovali kar na več kot 50.000 ha. Po drugi svetovni vojni so zaradi potrebe po čim manjši odvisnosti od uvoza tudi v poljedelstvu želeli vzgojiti sorte, prilagojene našim ekološkim danostim in potrebam. To delo so prevzeli strokovnjaki na Kmetijskem znanstvenem zavodu Slovenije, ki je prvi povojni pravni prednik Kmetijskega inštituta Slovenije.

Vodenje vzgoje domačih sort krompirja je bilo leta 1947 z dekretom naloženo inž. Viktorju Repanšku. Do tedaj se Repanšek s takim delom ni ukvarjal, saj je po diplomi in dvomesečni praksi na kmetijski šoli v Poljčah prevzel vodenje gospodinjskih tečajev in usklajevanje banovinskih kmetijskih in privatnih gospodinjskih šol. Po vojni pa je bil na Ministrstvu za kmetijstvo do 15. aprila 1947 zadolžen za tisk in propagando. Tedaj je bil poslan na šestmesečno specializacijo na selekcijsko postajo Havličkov Brod na Češkem. Ogledal si je tudi druge kmetijske ustanove na Češkem. S specializacijo ni mogel biti prav zadovoljen, saj je v svojem kratkem življenjepisu zapisal: »Tamkajšnje oblasti in strokovnjaki mi niso bili naklonjeni.« Ko se je vrnil, je bil oktobra 1947 z dekretom premeščen na Kmetijski znanstveni zavod, kjer je ostal – s kratkim presledkom v letih 1952–1954 – do svoje upokojitve konec oktobra 1973. Vseskozi je delal pri žlahtnjenju krompirja, raziskavah in strokovnem delu pri pridelavi krompirja.

V letu 1948 je bil po nalogu zvezne vlade dva meseca na Nizozemskem, da bi prevzel semenski krompir za potrebe semenarstva v Jugoslaviji, v letu 1949 pa z enako nalogo tri tedne v Avstriji. Kot je zapisal, se je povsod zanimal za probleme pridelave krompirja in si ogledal tudi nekatere selekcijske ustanove.

Takoj je začel s pripravami za žlahtnjenje krompirja. Sem so spadala predvsem naslednja dela: postavitev želenega cilja, izbira in uvajanje metod dela ter obnovitev med vojno izgubljenega sortimenta avtohtonih sort, pridobivanje tujih sort in divjih vrst krompirja kot osnovo za žlahtniteljsko delo.

1 Univ. dipl. inž. kmetijstva, raziskovalni sodelavec.

Kaj je inž. Repanšek imel na voljo pri tako zahtevni nalogi, kot je žlahtnjenje krompirja?

Imel je skupino mladih strokovnjakov in nekaj tehničnega osebja, ki pa so bili pri žlahtniteljskem delu vsi novinci. Imel je na voljo tudi nekaj posestev in objektov, ki jih je Ministrstvo za kmetijstvo podelilo Kmetijskemu znanstvenemu zavodu za poskusno in selekcijsko delo.

Selekcijo in preskušanje krompirja so opravljali na posestvih Beltinci, Radlje in Črnelo - Češenik. Poglavitna naloga postaje Črnelo - Češenik je bila žlahtnjenje krompirja, ječmena, pšenice in nekaterih krmnih rastlin. Tu so začeli z zbiranjem sortimenta in z vzgojo novih sort krompirja.

Selekcijska postaja Češenik se je po združitvi s posestvom Črnelo v letu 1949 preimenovala v Selekcijsko posestvo Črnelo. Zgrajen je bil laboratorij za poskusno delo in testiranje na viruse, krompirjevo plesen, jedilno kakovost ter druge teste, povezane s selekcijo krompirja. Zgrajeno je bilo selekcijsko skladišče za krompir, ki je služilo svojemu namenu do leta 1987. Tako kot ostale selekcijske postaje je bilo tudi to posestvo leta 1952 razglašeno za samostojno gospodarsko ustanovo. Z žlahtnjenjem krompirja so v spremenjenih razmerah nadaljevali. V letu 1957 je bila postaja Češenik zaradi posebnih nalog in tehnične urejenosti spet vključena v organizacijski sestav Kmetijskega inštituta Slovenije.

V letu 1949 je tehnično vodenje dela pri žlahtnjenju in razmnoževanju slovenskih križancev krompirja prevzel Tone Praprotnik, ki je to delo kljub organizacijskim spremembam opravljal do svoje upokojitve v letu 1983.

Kmetijski inštitut Slovenije je v letu 1955 prevzel od Okrajne zadružne zveze Kranj tudi selekcijsko postajo Poljane s selekcijskimi in poskusnimi polji v Javorjah in Podvrhu. Glavni nameni so bili žlahtnjenje krompirja, vzdrževanje in proučevanje krompirjevih vrst, sort in križancev krompirja. Zbrali so okoli 200 kultivarjev iz svetovnega sortimenta, iz katerih so odbrali starševske generacije za vzgojo novih sort krompirja. Na tej postaji so v obsegu okoli 7 ha zemljišč vzdrževali in preskušali domače in tuje križance in sorte ter množili elitni semenski krompir za sortne poskuse na drugih postajah. Vremenske razmere za gojitev in žlahtnjenje krompirja so bile tu ugodnejše kakor na Češeniku.

Postajo je do svojega odhoda v letu 1959 vodil inž. Miloš Kus, klonsko selekcijo in pozitivno odbiro tujih sort inž. Pavle Krajnik, tehnična dela pri žlahtnjenju in poskusna polja pa od leta 1956 Ciril Dovč. Selekcijsko delo in klonska selekcija domačih križancev, ki so bili že v uradnem preskušanju, sta bila v letu 1960 prenesena na selekcijsko polje v Šenčur in Voglje, kjer sta tehnično delo vodila Tone Praprotnik in Ciril Dovč.

Po preselitvi žlahtniteljskega, poskusnega dela in pridelovanja osnovnega semenskega krompirja v letu 1963 na površine v Komendi je bila sklenjena s Kmetijsko zadrugo Kamnik dvajsetletna pogodba o poslovno-tehničnem sodelovanju. Kazalo je, da je dolgoročno rešeno vprašanje lokacije selekcijskega centra. Dogovorjena je bila gradnja selekcijskega centra s skladiščem za semenski krompir in rastlinjaki na Potoku ter urejen najem zemljišč in strojne lope v Mostah.

Do gradnje selekcijskega centra v letu 1964 na površinah na Potoku ni prišlo, čeprav je bila določena lokacija, narejeni načrti in so bile za ekonomsko upravičeno investicijo v skladišče najugodnejše razmere. Poleg tega so bile v letu 1962 v Sloveniji priznane prve domače sorte krompirja, ki so v naslednjih letih preplavile Slovenijo. Selekcijska klet je tako ostala v 10 km oddaljenem Češeniku. Pridelek osnovnega semenskega krompirja priznanih domačih sort je moral biti prodan že v jeseni, saj je bil skladiščen v strojni lopi, ki za daljše skladiščenje ni bila primerna, in pri posameznih kmetih, ki so tudi sodelovali pri obdelavi, oskrbi nasadov in izkopu krompirja.

Vzgoja domačih sort krompirja

Žlahtnjenje kmetijskih rastlin je dolgotrajno delo, saj npr. pri krompirju traja postopek od križanja starševskih parov do potrditve nove sorte od 10 do 15 let. Najprej je potrebno narediti načrtovana križanja, tem pa sledi postopek selekcije, ki obsega več vzporednih metod selekcije in odbire. Te so odvisne od namena in ciljev vzgoje novih sort.

Ker je bil med drugo svetovno vojno zbrani sortiment krompirja izgubljen, so začeli na selekcijski postaji Češenik takoj oblikovati nov sortiment. Sortni izbor je obsegal udomačene oziroma po vojni v Sloveniji razširjene predvsem nemške sorte in sorte, ki jih je posredoval dr. Franjo Janežič s svojega usposabljanja v Združenih državah Amerike, ter 17 divjih vrst krompirjev, ki jih je iz Sovjetske zveze, kjer je bil na specializaciji, posredoval dr. Alojz Vadnal. Kmalu pa so pridobili tudi več evropskih, predvsem nemških in nizozemskih sort.

V letu 1948 so tako imeli v sortimentu 17 divjih vrst krompirja in 114 sort in križancev. Naredili so tudi prva križanja med divjimi vrstami krompirja. Križali so S. Catartrum x S. Boergeri in S. Catartrum x S. Parodii. Križanja, kot kaže, niso uspela, saj v letu 1949 zasledimo samo podatek, da so sejali le seme divjih vrst krompirja, ki je izhajalo iz samooplodnje, ali pa so seme dobili drugod. 19. marca 1949 so posejali 900 semen in nato prepikirali 315 sadik. Isti dan so posejali 1122 semen, 13 iz medsortnih kombinacij, ter nato prepikirali 259 rastlinic. Kasneje so posejali še neznano število semen enajstih kombinacij istih sort in prepikirali 218 rastlinic. Izvor semena ni naveden, verjetno gre za seme iz samooplodnje. Z medvrstnim križanjem so delali naprej v Češeniku in po letu 1955 tudi na selekcijski postaji v Poljanah. Kakih posebnih rezultatov ni bilo in tudi vzgojeni križanci niso bili uporabljeni pri nadaljnjih križanjih. Medvrstno križanje in vzgoja starševskih generacij, ki zahtevata velika finančna sredstva in ogromno dela, se pri nas nista obdržala. V Poljanah so pri nas prvič uporabili tehniko vzgoje maternih rastlin na opeki in cepljenje krompirja na paradižnik, vse zaradi povečanega cvetenja in boljšega razvoja semenskih jagod.

Z načrtnim medsortnim križanjem so začeli v letu 1949 na selekcijski postaji Češenik. V sortimentu so že imeli 250 sort in križancev krompirja. Opraševanje so opravili kar na polju. Za križanje so uporabili nekaj ameriških in nemških sort in križancev. Naredili so 92

Repanškovi: stojita Janez in Viktor, sedijo od leve Štefan, Janez starejši in Marija

kombinacij, od katerih je bilo 23 uspešnih. Za materne rastline so uporabili 17 sort, za opraševanje pa so uporabili cvetni prah 14 sort ali križancev. Pri opraševanju cvetov sorte Figna so uporabili celo mešanico cvetnega prahu sort Menominee, Katahdin, Voran in ameriškega križanca X 927–3 (Cvetnik). In ravno iz te kombinacije cvetnega prahu je bila kasneje priznana sorta Vesna. Naslednje leto – 13. in 14. marca – so posejali 5896 semen. Od 8. do 17. maja so prepikirali 2088 rastlinic, od teh pa so jih med 10. in 17. junijem 579 posadili na polje.

Od treh kombinacij BRA 6/39 x Katahdin, Carmen x Menomineé in Figna x mešanica cvetnega prahu so bile v letu 1962 priznane prve slovenske sorte: Viktorija, Jubilej, Karmin, Igor, Dobrin, Matjaž in Vesna. Vseh sedem sort izvira iz 157 v letu 1950 na polje posajenih rastlin. Za delo pri vzgoji teh sort je dobil žlahtnitelj inž. Viktor Repanšek leta 1965 denarno nagrado Sklada Borisa Kidriča in v letu 1968 red dela z zlatim vencem.

Prav tako je bila leta 1962 priznana sorta Cvetnik, ki pa izvira iz klonske odbire ameriškega križanca z oznako X 927-3. Ta križanec (oznaka v opazovalnem zvezku 927-3) so sadili že leta 1948, in sicer so posadili 120 gomoljev v desetih vrsticah z zaporednimi številkami 111–120. Med vegetacijo so izločili dva bolna grma in naredili pozitivno odbiro. Izbrali so najlepšo in najbolj izenačeno 112. vrstico. Tako so pridelali 105 debelih gomoljev v skupni teži 9 kg in več drobnih gomoljev. V letu 1949 so posadili potomstvo teh 12 rastlin kot 12 klonov (oznaka 9273-1 do 9273-12) in 130 gomoljev, ki so tudi vsi vzkalili. V sortimentu pa so posadili 100 gomoljev z oznako 927-3. V letu 1950 so prav tako posadili križanec 927-3 v sortimentu verjetno 100 gomoljev v skupni teži 8,3 kg in klone po 10 gomoljev, in sicer 8 klonov iz leta 1948 in 20 klonov letnika 1949. Tedaj jih prvič označijo tudi z letnico izvora, in sicer kot 927-3-49-1. Zato tudi vemo, da so bili izločeni kloni z oznako 927-3-49-4, 5, 6 in 8.

Od teh prvih slovenskih sort je v pridelavi ostal le Cvetnik

V letu 1950 ni bilo načrtnega križanja, ampak so odbrali le jagode iz samooplodnje. Od vsega pridelanega semena so v letu 1951 posejali le 1232 semen, ostalo seme so prihranili za naslednje leto. Ni podatka, če so ga sploh porabili.

V letu 1951 so naredili 55 uspešnih kombinacij in pridelali 2.738 semen.

V letu 1952 križanj na Češeniku ni bilo, je pa bilo v Javorniškem Rovtu – tu je imel prof. dr. Franjo Janežič testno postajo – planiranih 46 kombinacij. Nekaj križanj iz načrta je bilo gotovo narejenih, saj so v letu 1953 tako v Češeniku skupaj posadili 597 sejancev iz 26 planiranih pa tudi neplaniranih križanj. Drugih podatkov v češeniških vegetacijskih zvezkih nisem zasledil. Iz vseh teh križanj ni bilo nobene nove sorte.

Za obdobje 1954–1961 ni podatkov, vendar se je delo pri vzgoji novih sort nadaljevalo. Uspeh kasnejših križanj je bil različen. Od medsortnih križanj v letih

med 1962 in 1973 so bili priznani kot sorte še štirje križanci, od katerih je v pridelavi ostala le sorta Jana.

V letu 1962 je bilo narejenih 82 kombinacij, od tega 8 uspešnih. Odbranih je bilo 2830 sejancev in v letu 1973 je bila priznana sorta Maja (Avenir x Igor). Prav tako je bilo uspešno križanje v letu 1963, ko je bilo narejenih 88 kombinacij, od tega 25 uspešnih, in je bilo odbranih 4890 sejancev. Priznana je bila sorta Jana (Bea x Fruemehle), prav tako v letu 1973.

V letu 1965 je bilo načrtovanih 20 kombinacij križanj, vendar o realizaciji plana ni podatkov.

Prva naslednja križanja so bila leta 1970, narejenih je bilo 22 kombinacij. Odbranih je bilo 1145 sejancev. Potrjeni sta bili dve sorti – Jaka (Oberarnbacher Frühe x Meise) in Meta (Avenir x Dobrin), ki sta bili priznani leta 1979. Za vzgojo teh sort so dobili avtorji Viktor Repanšek, Tadej Sluga, Ciril Dovč in Tone Praprotnik leta 1980 nagrado Sklada Borisa Kidriča za izume in izpopolnitve.

V tem kratkem pregledu vidimo, da je inž. Repanšek s sodelavci vzgojil 11 sort in eno odbral iz ameriških križancev, ki so jih leta 1948 pridobili v sortiment za potrebe žlahtnjenja.

Žlahtnjenje krompirja ni bilo edino delo, ki ga je opravljal inž. Repanšek. Sodeloval je tudi pri drugih raziskavah na krompirju, vodil številne izobraževalne tečaje, sodeloval pri kmetijski svetovalni službi in urejanju strokovnih revij in knjig na Kmetijskem inštitutu in pri Kmečkem glasu. Urejal je *Kmetijske novice*, *Umnega kmetovalca*, knjižnico Kmečkega glasa in razne strokovne knjige. Pisal je v strokovne revije *Socialistično kmetijstvo*, *Našo vas*, *Kmetijske novice*, *Umnega kmetovalca* in poljudne članke v *Glas Gorenjske*, *Mladino*, *Našo ženo* in drugam. Že leta 1949 je napisal knjigo *Gojimo krompir*, kasneje pa knjižico *Krompir*. Več knjig je izdal v sodelovanju z drugimi avtorji. Napisal je scenarij za kratki film o pridelovanju semenskega krompirja. Predaval je na mnogih tečajih in radijskih oddajah za kmetovalce in kmetijske strokovnjake.

V COBISS-u ima 58 zapisov, v Jugoslovanski bibliografiji krompira 22 in v kartotečnem arhivu knjižnice Kmetijskega inštituta Slovenije več sto enot.

Že zgodaj je začel sodelovati pri pripravah za širjenje industrijske predelave krompirja. Tako je v letu 1959 opravil več poskusov za oceno primernosti sort krompirja v okolici Postojne za tovarno Prestranek, ki pa ni bila realizirana. Pogodba z naslovom Surovinska osnova za tovarno Prestranek je bila podpisana 31. 12. 1958. Tu naj bi sušili zelenjavo (grah, fižol, por, korenje in krompir) v lističe in moko. Opravljeni in ovrednoteni so bili poskusi s krompirjem v letu 1959. Drugih podatkov ni.

Leta 1963 je pripravil tehnološki elaborat za selekcijski center za krompir v Komendi (na Potoku, k. o. Kaplja vas), ki tudi ni bil realiziran.

Sodeloval je s predelovalno industrijo krompirja, tako s Tovarno škroba v Domžalah kot s Kolinsko, ki je poskušala s predelavo krompirja v čips (Cekinček) in je kasneje zgradila tovarno v Mirni za predelavo krompirja v kosmiče in krompirjevo moko.

Kmalu po upokojitvi oktobra 1973 je začel sodelovati v pripravah za ustanovitev Poslovne skupnosti za krompir Slovenije. Postal je njen tajnik in je to delo opravljal vse do leta 1982, ko je bila skupnost združena v Poslovno skupnost za sadje, krompir in vrtnine.

Za življenjsko delo je leta 1995 prejel Jesenkovo priznanje, leta 2003 je za prispevek k razvoju slovenskega kmetijstva postal častni občan občine Kamnik.

Viri

France ADAMIČ in drugi, 1998: *Zbornik ob stoletnici Kmetijskega inštituta Slovenije*. Ljubljana: Kmetijski inštitut Slovenije.

Devleta BUTUROVIĆ in drugi, 1988: *Jugoslovenska bibliografija krompira*. Zagreb: Hrvatsko agronomsko društvo.

Viktor REPANŠEK, Ludvik STROBL, 1963: *Prve domače krompirjeve sorte*. Ljubljana: Kmetijski inštitut Slovenije.

Tadej SLUGA, 2005: *Krompir v zgodovini Kmetijskega inštituta Slovenije*. Ljubljana: Kmetijski inštitut Slovenije.

Življenjepis ing. Repanška Viktorja, Ljubljana, 1951, avtoriziran tipkopis, arhiv Tadej Sluga.

Imenovanje rajonskih agronomov, Vlada LRS Ministrstvo za kmetijstvo, Ljubljana, 1949, arhiv Tadej Sluga.

COBISS: Osebna bibliografija Viktorja Repanška.

Slovenski biografski leksikon: Repanšek Viktor, vzeto z interneta.

Alenka Mihorič[1]
Linhartova 3, Dob
alenka.mihoric@guest.arnes.si

Cvetoče strmine Kamniškega vrha

Zaradi raznolikih habitatov je Kamniški vrh botanično izredno bogat. Skupno sem v desetletju 2003–2013 načrtno popisala 754 vrst rastlin in 151 vrst gob. Med rastlinami so nekoliko slabše zastopane »travnate« vrste, ki so težje za določanje, in mahovi, saj je literatura o necvetnicah težje dostopna.

Ne samo, da tu rastejo tako številne rastlinske vrste, veliko vrst je res lepih in atraktivnih, nekatere od njih so precej redke oz. rastejo na ozko omejenih območjih v Sloveniji. Da je hrib botanično resnično bogat, potrjuje 48 zavarovanih vrst, od tega kar 26 vrst orhidej. V sestavku sem želela predstaviti botanično raznolikost relativno majhnega območja naših gora, številčnost različnih habitatnih tipov sem le nakazala. Vse popisane vrste so na spletni strani http:\\kamniski-vrh.net tudi fotografsko predstavljene. Skrbijo nas lahko nekatere invazivne vrste, ki se predvsem po gozdnih cestah širijo v gorski svet in ogrožajo avtohtono rastlinje.

Ključne besede: botanika, sredogorje, zavarovane rastline, habitat, orhideja, Kamniški vrh

Due to a variety of habitats, Kamniški vrh boasts extraordinary botanical abundance. Between 2003 and 2013, I surveyed 754 plant and 151 fungal species. There are few graminoids on the list, as the species identification is relatively difficult. Same problem arises with mosses, a botanical division of non-flowering plants, the literature on which is rather difficult to obtain.

Not only is the region rich in plant life; many species are truly beautiful and attractive. Some plants are rather rare or grow in few limited areas in Slovenia. There are 48 protected species and among these no fewer than 26 species of orchids to prove the botanical richness of the area. In the article I attempt at presenting the botanical biodiversity of a relatively small alpine area; the many types of habitat remain only indicated. All the surveyed species also have a photographic representation (http:\\kamniski-vrh.net). We should be worried about some of the invasive species that gradually spread into the alpine region by the means of forest roads and threat the existence of autochthonic plant life.

Key words: botany, highlands, protected plants, habitat, orchid, Kamniški vrh

Uvod

Nekoliko težko je pisati o hribu, ki ga pogosto obiskujem. Na njem vsrkavam lepote skozi vsa čutila. Kje začeti? S katerih zornih kotov pogledati, da ne bo vse pomešano? Mnogi Kamničani obiskujejo njegove poti predvsem zaradi rekreacije. Spada med redke vrhove, ki zaradi strmin omogočajo, da v kratkem času premagajo precejšnjo višino. Mene je najbolj očaral zaradi cvetočih in necvetočih botaničnih lepot. Zato naj mi strokovnjaki s področij geologije, gozdarstva, zoologije, kmetijstva, turizma, športa, ... ne zamerijo, ker bom zanemarila njihova gledišča ali se jih le površno dotaknila. Kot ljubiteljica botanike se oproščam tudi poklicnim rastlinoslovcem, če bo moje pisanje premalo strokovno. Upam pa, da bo doseglo čim več bralcev, tako da se bodo (še) bolj zavedali, kakšno bogastvo imajo na dosegu roke, oči in srca.

Rdeča naglavka (Cephalanthera rubra) je ena manj pogostih orhidej.[2]

Kamniški vrh mi je pri srcu že iz časov gimnazije, ki sem jo obiskovala v Kamniku. V zrelejših letih sem opazovala tudi cvetje: pogačice, orlice, klinčke, lilije in druge živobarvne lepotice. Večkrat ko sem šla tja, bolj me je hrib presenečal. Našla sem precej rastlin, ki jih tam sploh nisem pričakovala: avrikelj (*Primula auricula*), kranjski volčič (*Scopolia carniolica*), turško lilijo (*Lilium martagon*), dišeči volčin (*Daphne cneorum*), sinjezeleni kamnokreč (*Saxifraga caesia*) in druge. Začela sem raziskovati v literaturi in na spletu, da bi spoznala čim več rastlin in jih znala predstaviti tudi drugim. Ko sem že v enem letu nabrala nekaj stotin fotografij, sem se odločila, da rastline Kamniškega vrha objavim na novi spletni strani http://kamniski-vrh.net. Zaradi stroke mi urejanje ni delalo težav. Zbirko sem uredila tako, da lahko vedoželjni obiskovalec išče rastline po različnih kriterijih. Kasneje sem dodala še gobe, nekaj praprotnic, trav in mahov.

1 Univ. dipl. inž. rač., učiteljica informatike, Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Ljubljana.

2 Vse slike so iz arhiva Alenke Mihorič.

Območje, ki sem si ga začrtala, sega od planine Osredek na zahodu do reke Kamniške Bistrice na vzhodu in od doline Korošice na severu do vasic Bistričica in Županje Njive na jugu. Po srednjeevropski metodi florističnega kartiranja rastlinstva je to severni del osnovnega polja 9753. Glede na razdelitev polja na štiri dele poteka natanko čez vrh Kamniškega vrha meja med kvadrantoma 9753/1 in 9753/2.

Popisovanja sem izvajala deset let na več kot 200 pohodih. Določila sem 754 vrst rastlin in 151 vrst gob. Novosti sem sproti objavljala na spletni strani, vse pa hranim v digitalnem fotografskem arhivu, ki obsega več deset tisoč fotografij. Pomembnejše najdbe sem objavljala v reviji *Hladnikia*, glasilu Botaničnega društva Slovenije, katerega članica sem zadnjih osem let. Precej podatkov sem posredovala Centru RS za kartografijo favne in flore. Nomenklaturni vir za rastline je *Mala flora Slovenije* (Martinčič in dr. 2007).

Različni habitati – raznolike združbe rastlin

Čez Kamniški vrh in okoliške griče se razteza veliko različnih rastišč, ki omogočajo življenje raznovrstnim združbam rastlin. Na južnem pobočju so suha ali polsuha travišča oziroma pašniki. Na strminah ob melišču srečamo borov gozd s plitvimi suhimi tlemi, medtem ko je na severni strani mešani in smrekov gozd z globljim humusom. Zaradi velike strmine so ponekod skale in melišča. Številni hudourniški potočki dovajajo vodo rastlinam predvsem na severnem pobočju. Kamnine, ki so podlaga rastju, so večinoma apnenčaste. Severno se hrib spušča v dolino Korošice, kjer najdemo zeleno vulkansko kamnino porfir, ki so jo nekoč celo lomili za gradnjo. V bližini so se dogajali tektonski prelomi. V oligocenu je hrib oblivalo morje, ki je pustilo usedline v obliki laporja in drugih mehkejših kamnin. V dolini Bistričice najdemo tudi ostanke vulkanskih kamnin, ki so posledica t. i. smrekovškega vulkanizma (vzhodne Kamniško-Savinjske Alpe).

Na rast vpliva tudi nadmorska višina. Kamniški vrh sega od približno 500 m do 1259 m visoko, kar ga uvršča v montanski pas (sredogorje). Tako nekatere rastline rastejo le ob vznožju, druge pa samo na vrhu. So pa tudi take, ki rastejo po celem pobočju, le da v višjih legah zacvetijo pozneje. Nekaj primerov: navadne mračice rastejo v spodnji tretjini južnega pobočja, v srednji je največ srčastolistnih mračic, golostebelne pa so si izbrale najbolj strmo zgornjo tretjino. Mlečke najdemo v srednji in zgornji tretjini pobočja, večino šopastih zvončic in kranjskih lilij nad 900 metri. Seveda bolj kot sama višina vpliva na prisotnost vrst tip habitata.

Travišča se razprostirajo predvsem na južni strani dvojčkov Planjave in Kamniškega vrha, ki ju na južnem pobočju ločuje melišče Slevška roža. Del tega pobočja je položno (Ravne senožeti), tam kmetje deloma še kosijo travo (ekstenzivni travniki), del pa popase govedo in zadnja leta tudi konji (pašniki). Ponekod prevladujejo spomladanska resa in brin ter grmički razkrečene kozje češnje. Na nekaterih mestih so travniki precej vlažni, kadar vreme poleti ni presuho. Mokrotni travniki z modro stožko pa so pravi raj za mnogo vrst rastlin, npr. spomladanski in clusijev svišč, fritschev glavinec, močvirski meček, navadni kosmuljek, gorski jelenovec, navadni vrednik, srčno moč, grebenuše, razne zvončice, kukavičevke, krvavordečo krvomočnico, lepljivi lan, razne metuljnice (detelje, košeničice, grašice in grahorji, rdeča relika), čišljake, čistece, smetlike, panonski osat, lakote, mračice, mali talin, kadulje, škržolice, gadovec, jetičnike, glavičasti repuš, vrbovolistni primožek in srhkodlakavi oman, lepnice, škrobotce. Na zakisanih predelih na vrhu hriba rastejo: pogačica, kranjska lilija, bela čmerika, velecvetna orlica, kranjski in veliki zali kobulček, ozkočeladasta in pisana preobjeda, dišeči salomonov pečat, zlatice, lepki osat, travniški in goli grahor, ptičja grašica, klobčasta zvončica itd. Nekatere vrste uspevajo le na vrhu, taka sta na primer gorski glavinec, vetrovka in beli vratič, le tam in ob poti mimo Korošaških slapov proti planini Osredek sem opazila celo nekaj travnolistnih perunik. Na samem vrhu rastejo tudi znamenita kobulnica kranjska selivka, hribska špajka in njivski osat.

Drugačni travniki so na zelo strmih višjih delih hriba (Strme senožeti, nad 900 m, srednjeevropska suha in polsuha travišča). Tu je teren dovolj odceden, da voda ne zastaja, vendar tudi presuh, da bi uspevale nekatere rastline, zato je raznolikost rastlin tu manjša. Poleg pokončnega stoklasca (*Bromopsis erecta*) je tu največ trstikaste stožke (*Molinia caerulea* subsp*. arundinacea*), med katero ponekod najdemo divji klinček (*Dianthus sylvestris*), kokoševec, šopasto zvončico, bleščečo in pravo lakoto, golostebelno mračico, zvezdnato kukavico. Strmo pobočje Planjave zaraščajo grmi šmarne hrušice, mokovca in črnega gabra. Tu in tam lahko vidimo tudi grme ruševja, za katerega je to pravzaprav zelo nizko, saj ta vrsta bora običajno raste nad gozdno mejo.

Na pašniku nad Klemenčevim sem opazila, da verjetno zaradi drugačne, mestoma neprepustne podlage uspevajo nekatere druge skupine rastlin: srčastolistna bolhača, navadni repik, navadna kompava in brezstebelna kompava (bodeča neža), precej je srhkodlakave robide, nekaj jesenske vrese, gladeža, jesenskega podleska; tu so še zgodnji sviščevec, dobra misel, meta, regelj, lepljiva kadulja, izjevka in svečnik. Na zelo mokrem delu rastejo širokolistni munec, ločje ter močvirska preslica. Večino tega pašnika preko leta prerasejo robidovje in orlova praprot. Zgodaj spomladi je na pobočjih veliko črnega teloha. Na pašniku so redko posejana drevesa – breze in smreke, malo višje tudi macesni. Grmovje češmina in črnega trna, navadne krhlike in dobrovite, ki se naseli na pašnikih, lastniki občasno očistijo in tako vzdržujejo travnate površine pašnika. Tu najdemo plahtico, smetliko, gladež, pokalice, zlatice in navzkrižnolistni svišč. Ob robu gozda rasteta tudi pegasti kačnik in gorska rumenka, svečnik, lan predivec in še kaj.

Na južnem pobočju okoli melišča uspeva borov gozd, na jugovzhodnem pobočju ilirski bukov gozd, drugod pa mešani gozd (breza, smreka, macesen, bukev, gaber, jesen, javor, goli brest in druge). V prvem je spomladi največ spomladanske rese in črnega teloha, v drugem in tretjem pa je rast bolj raznolika: navadni kopitnik, pegasti kačnik, črni teloh, gorska rumenka, lepljiva kadulja, razne praproti in preslice, šaši, jajčastolistni muhovnik, rjava gnezdovnica, pijavčnica, dobra misel, zajčja deteljica, volčja jagoda, trilistna pe-

Strmo travišče z dišečim volčinom (Daphne cneorum)

nuša, žanjevec, vijolice, lusnec, koprivasta zvončica, mlečki, gabez, repuh so kar pogosti, marsikje se jim pridružujejo številne vrste grmovnic, npr. češmin, dobrovita, leska, kosteničevje, glog itd. Prisotni so tudi sestoji orlove praproti.

Ob potokih na južni strani prevladujejo različne vrste vrb (gorska obrečna vrbovja), črna in siva jelša, na tleh pa lahko opazimo kalužnico, lopatičasto zlatico, pljučnik, šaše, bekice, penuše, podlesno vetrnico, lisasto mrtvo koprivo, na grme se marsikje vzpenja navadni srobot.

V dolini Potoka (Grohata) vzhodno od Kamniškega vrha so značilne gozdne rastline: peterolistna in zasavska konopnica, trpežna srebrenka, koprivolistni jetičnik, smrdljička, divji bezeg, kranjski volčič, česnovka, navadna in spomladanska črnobina, avstrijski divjakovec, okroglolistni kamnokreč, širokolistna grašica, rdeči in beli slizek, navadna nedotika, repinci, gozdni in fuchsov grint, lučniki, gozdni koren, zebrati, malinjak, kresničevje, tripernata špajka, na skalah ob gozdni cesti tudi mahovna popkoresa, na višje ležečih skalovjih španska homulica, vednozeleni kamnokreč ter sršaji in pozidna rutica (apnenčaste stene z vegetacijo skalnih razpok). Gozd je tam mešan.

Na severnem pobočju Kamniškega vrha, ki se začenja ob izlivu Korošice v Kamniško Bistrico, je gozd raznolik. Ponekod imamo habitatni tip smrekovja – zanimivo – na nižjih legah, proti vrhu pa pretežno bukovje in rdeči bor. Domnevam, da je tako zaradi zaprtosti doline Korošice, kjer je na dnu bolj mrzlo kot višje. Takim območjem pravijo mrazišča. Rastline, ki tu uspevajo, so volčja jagoda, turška lilija, pegasti kačnik, čemaž, velecvetni naprstec, veliki zvonček, beli in navadni repuh, fuchsova prstasta kukavica, veliki nadlišček, zlatorumena zlatica, dišeči kromač, volčja češnja, trpežni golšec, premenjalnolistni vraničnik in tevje, ženikelj in nekaj vrst konopnic, mnogocvetni in vretenčasti salomonov pečat, navadni volčin, repinci in manj znana dlakava ščetica. Spomladi v tej dolini naletimo tudi na črni teloh, podlesne in trilistne vetrnice, jetrnik, zlatične vetrnice in seveda mnoge mahove in praproti, npr. jelenov jezik, sladko koreninico in bodečo podlesnico.

Proti vrhu na severni strani sem opazila veliko deveterolistnih konopnic, mandljevolistnega mlečka in večje površine, zaraščene z dlakavim slečem (rododendronom). Tudi tu je precej spomladanske rese, rjavih gnezdovnic, uspeva tudi gozdni črnilec.

Skale in melišča najdemo na južni in tudi severni strani hriba. Na južni strani je skalnat oz. peščen teren predvsem ob melišču in na njem Slevška oz. Kamniška roža. Okoli melišča rastejo borovci in nekaj mokovcev. Tu je našlo dom kar veliko zelnatih rastlin: alpski šetrajnik (*Acinos alpinus*), materina dušica, gozdni šebenik, lakote, fritschev glavinec, šopasta zvončica, srčastolistna mračica, spomladanska resa, krvavordeča krvomočnica, divji klinček, lasasta črvinka, hribska perla, jagodnjak, slečnik, podkvica, žanjevec, sivi jajčar, temnordeča močvirnica, navadni in gorski vrednik, okroglolistna zvončica, pokončni srobot, alpska mastnica, najdejo se primerki lepega jegliča ali avriklja. Posebno lepe se mi zdijo šopaste zvončice, všeč pa so mi tudi grmi šmarne hrušice, kadar cvetijo. Danes že pokojni gospod mi je povedal, da so na skalah Kamniškega vrha nekoč opažali tudi planike. Žal jih sama še nisem videla, našla pa sem jih na sosednjem hribu – Kompoteli.

Na skalnatem območju ob cesti na severni strani, ki je na višini skoraj 1000 m, sem fotografirala tudi tre-

Jacquinov bodičnik (Drypis spinosa susp. jacquiniana) uspeva samo na meliščih.

Gomoljasti grban (Herminium monorchis)

bušaste zvončice, lapuh, planinski slanozor, rumeno milje, vednozeleni kamnokreč, zdravilno zlato rozgo, skalno kernerjevko, nizki in slokastoplodni repnjak, kranjske zale kobulčke, alpske mastnice, lučnike in nekatere osate in bodake ter močvirsko samoperko in marjetičastolistno nebino. Letos so me presenetili še zoisova zvončica, alpski bodak in sinjezeleni kamnokreč, ki sem ga že pred leti našla tudi na skalovjih v okolici Korošaških slapov.

Nekatere vrste rastlin se pojavljajo raztreseno ali redko na različnih delih hriba.

Pomembnice

Na območju Kamniškega vrha, ki sem ga v desetih letih obiskala preko dvestokrat in rastlinski svet vedno dokumentirala s fotografijami, sem zabeležila kar 48 vrst, ki so v našem prostoru zavarovane (Skoberne 2007). Najlepše med njimi so seveda kukavičevke, na čelu katerih blesti naša najlepša orhideja, lepi čeveljc (*Cypripedium calceolus,* RS[3]). Na Kamniškem vrhu raste dobra četrtina vseh slovenskih vrst orhidej, kar 26. Najpogostejši vrsti sta navadni kukovičnik (*Gymnadenia conopsea,* RS), ki naseljuje južna travnata pobočja, in rjava gnezdovnica (*Neottia nidus-avis*), ki si je za življenjski prostor izbrala predvsem mešane gozdove. Tudi fuchsova prstasta kukavica (*Dactylorhiza fuchsii*) je v senčnih legah dokaj pogosta. Samo nekajkrat so

Čebeljeliko mačje uho (Ophrys apifera)

3 Rdeči seznam ogroženih vrst Slovenije (Anonymus 2002).

me razveselili lepi čeveljci, gomoljasti grban in čebeljeliko mačje uho. Medtem ko so čeveljci v teh krajih pričakovani, saj je potrjenih več rastišč v območju Kamniške Bistrice, pa tega ne moremo trditi za slednji dve. Gomoljasti grban (*Herminium monorchis*, RS) je precej težko opazna kukavičevka, saj ima majhne rumenkaste cvetove na okoli 20 cm visokem steblu; navadno se skriva med visokimi travami ali šaši na vlažni podlagi. Njegovo rastišče sem našla na planini Osredek. V Sloveniji je le dobrih deset območij, kjer je bil najden. Bojim se, da bodo letošnji (ilegalni!) gradbeni posegi na območju (gozdna cesta od Ambroža pod Krvavcem do planine Osredek) usodno vplivali na teren in uničili dragoceno nahajališče. Ugotovljeno je, da na ranjenih strminah zaradi deževja že nastajajo zemeljski plazovi.

Čebeljeliko mačje uho (*Ophrys apifera,* RS) je v državi morda dvakrat pogostejše, a ne na alpskih območjih. V severnih delih države je izjemno redko, rado ima tople jugozahodne predele in osrednji del vzhodne Slovenije. Samo dva primerka sem konec maja 2008 našla na pašniku nad Klemenčevim. Med redkejšimi orhidejami toplih travišč in gozdnih robov na južnem pobočju uspevajo še dehteči kukovičnik (*Gymnadenia odoratissima*, RS), ki si je tu izbral precej nižjo lego kot navadno, rdeča naglavka (*Cephalanthera rubr*a, RS), bleda kukavica (*Orchis palens*, RS), muholiko mačje uho (*Ophrys insectifera,* RS), piramidasti pilovec (*Anacamptis pyramidalis,* RS), navadna oblasta kukavica (*Traunsteinera globosa*, RS), navadna kukavica (*Orchis morio*, RS), trizoba kukavica (*Orchis tridentata,* RS) in pikastocvetna kukavica (*Orchis ustulata,* RS). Zadnja je poznocvetoči različek svoje vrste (cveti julija) in ima tukaj le eno nahajališče. V gozdni senci ali polsenci se dobro počutijo bleda naglavka (*Cephalanthera damasonium*, RS), njena redkejša sestra dolgolistna naglavka (*Cephalanthera longifolia*, RS), dvolistni vimenjak (*Platanthera bifolia*) in zelenkasti vimenjak (*Platanthera chlorantha*, RS) ter jajčastolistni muhovnik (*Listera ovata*).

Ostale kukavičevke, ki krasijo Kamniški vrh, so zvezdnata kukavica (*Orchis signifera*), müllerjeva močvirnica (*Epipactis muelleri,* RS), navadna močvirnica (*Epipactis palustris*, RS), temnordeča močvirnica (*Epipactis atrorubens*), močvirnice iz skupine širokolistne močvirnice (E*pipactis helleborine agg*.) in pegasta prstasta kukavica (*Dactylorhiza maculata*), katere določitev ni povsem zanesljiva.

Druge zavarovane vrste na območju Kamniškega vrha so veliki zvonček (*Leucojum vernum*), sternbergov klinček (*Dianthus sternbergii,* RS), divji klinček (*Dianthus sylvestris*), montpellierski klinček (*Dianthus monspessulanus*), šmarnica (*Convallaria majalis*), hermelika (*Sedum maximum*), clusijev svišč (*Gentiana clusii,* RS), močvirski meček (*Gladiolus palustris,* RS), ki je kvalifikacijska vrsta za območja Natura 2000; travnolistna perunika (*Iris graminea*), kranjska lilija (*Lilium carniolicum*, RS), turška lilija (*Lilium martagon*), alpska mastnica (*Pinguicula alpina*), navadna ciklama (*Cyclamen purpurascens*), lepi jeglič (*Primula auricula*, RS), črni teloh (*Helleborus niger*), blagodišeči teloh (*Helleborus odorus*) in dišeči volčin (*Daphne cneorum*, RS). Prav letos pa sem na severni strani hriba odkrila

Piramidasti pilovec (Anacamptis pyramidalis)

Pikastocvetna kukavica (Orchis ustulata)

tudi endemično zoisovo zvončico (*Campanula zoisii,* RS). Med ogrožene in zavarovane vrste spadajo tudi tisa (*Taxus baccata,* RS) in necvetnice: beli mah (*Leucobryum glaucum*), brezklaso lisičje (*Huperzia selago*) ter kijasti lisičjak (*Lycopodium clavatum*).

Endemična sta škrlatni ali kamniški luk (*Allium kermesinum*), ki ga Kamniški vrh premore v izobilju, sicer pa je redka rastlina, in že omenjena zoisova zvončica.

Na Kamniškem vrhu rastejo, poleg zgoraj navedenih (oznaka RS), še naslednje rastline, uvrščene na rdeči seznam ogroženih vrst Slovenije (Anonymus 2002): jacquinov bodičnik (*Drypis spinosa* subsp. *jacquiniana*), širokolistni munec (*Eriophorum latifolium*) ter julijski ušivec (*Pedicularis elongata* subsp. *julica*). Le streljaj od severnega pobočja je na Debelem hribu tudi edino nahajališče rapontike (*Stemmacantha rhapontica*). Jacquinov bodičnik je blazinasta klinčnica z bodečimi listi in drobnimi rožnatimi cvetovi. Njegovo znano nahajališče je na meliščih ob kamnolomu v Stahovici, sama pa sem odkrila še eno manjše nahajališče na južnem pobočju, vzhodno od Slevške rože.

Menim, da bi za varovanje teh pomembnih rastlin oz. njihovih habitatov lahko bolje skrbeli. Del območja je znotraj meja Regijskega parka Kamniško-Savinjskih Alp v nastajanju (strme senožeti in severni del), toda botanično bogate Ravne senožeti in Reber nad Klemenčevim in Slevom uničuje pašna živina z intenzivnim gnojenjem. Mnoge rastline ne prenašajo z dušikom bogatih tal in zato jih je vedno manj. Tako na teh traviščih kmalu ne bo več orhidej. Letos julija, ko bi moralo na tem položnejšem pobočju cveteti na stotine močvirskih mečkov, sem jih lahko štela na prste. Nisem ugotovila, ali so jih popasle živali, ali je lastnik prezgodaj pokosil travo, ali pa preprosto niso imeli pogojev za rast. Ena od možnosti je tudi ta, da je bilo to poletje zanje prevroče in presuho.

Invazivne in tujerodne vrste

Naravo Kamniškega vrha ogrožajo nekatere rastline, ki so se k nam priselile iz tujine. Nekatere so pobegnile z vrtov, na primer navadna komelina (*Commelina communis*), opažena v naselju Županje Njive, balfourova nedotika (*Impatiens balfourii*), ki je rasla v jarku nad istim naseljem, deljenolistna rudbekija (*Rudbeckia laciniata*), ki jo videvam vsako leto globoko v dolini Korošice, in volčje jabolko (*Physallis alkekengi*) v dolinah Potoka in Korošice. Te štiri vrste za sedaj avtohtonih rastlin še ne ogrožajo, saj jih je razmeroma malo. Med invazivne vrste pa spadajo: pelinolistna žvrklja (*Ambrosia artemisiifolia*), črnoplodni mrkač (*Bidens frondosa*), topinambur ali laška repa (*Helianthus tuberosus*), žlezava nedotika (*Impatiens glandulifera*), kanadska zlata rozga (*Solidago canadensis*), orjaška zlata rozga (*Solidago gigantea*), enoletna suholetnica (*Erigeron annuus*) in robinija (*Robinia pseudacacia*).

Razvpito žvrkljo sem opazila najprej ob cesti v naselju Županje Njive, letos pa tudi precej globoko v dolini Potoka (Grohat), kamor so jo nedvomno zanesla gospodarska vozila. Tam se je uspela zasejati tudi žlezava nedotika, ki sem jo prejšnja leta opazila le v potoku Bistričica nizvodno od zaselka Klemenčevo. Zaradi občasnih najdb mrkača in laške repe na ruderalnih raistiščih blizu naselij nisem zaskrbljena; tudi robinija, ki v nekaj primerkih raste v spodnjem delu Korošice, se v zadnjih nekaj letih ni pretirano množila. Precej bolj pa me skrbita obe zlati rozgi, ki sta prodrli že globoko v dolini Potoka in Korošice. Pričakujemo lahko, da se bosta še širili, saj ju gojijo na več vrtovih hiš ob Bistričici. Enoletna suholetnica se večinoma drži ruderalnih rastišč. Ko pa so začeli opuščati pašo v Dolgi dolini (na jugovzhodnem pobočju Hudega konca; nekateri jo imenujejo Cesarska dolina), se je ta sicer nižinska rastlina neverjetno razbohotila.

Viri

ANONYMUS, 2002: Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Priloga 1: Rdeči seznam praprotnic in semenk. *Uradni list RS*, 12 (82). 8893–8910. (http://www.uradni-list.si/1/content?id=38615, dostop 20. 10. 2013)

Dietmar AICHELE & Marianne GOLTE-BECHTLE, 2004: *Kaj neki tu cveti.* Kranj: Založba Narava.

Branko BAKAN, 2006: *Slikovni pregled višjih rastlin Prekmurja*. Lendava: Razvojni center.

Boško ČUŠIN in drugi, 2004: *Natura 2000 v Sloveniji: rastline*. Ljubljana: Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU. 97–101.

Branko DOLINAR: *Slovenske orhideje.* Dostopno na http://www.orhideje.si/ (dostop 20. 10. 2013).

Društvo Nigritella: *Orhideje v Sloveniji.* Dostopno na http://www.nigritella.si/orhideje/ (dostop 10. 11. 2013).

Nejc JOGAN, Tinka BAČIČ, Božo FRAJMAN, Ivana LESKOVAR-ŠTAMCAR, Dušan NAGLIČ, Andrej PODOBNIK, Boštjan ROZMAN, Simona STRGULC KRAJŠEK & Branka TRČAK, 2001: *Gradivo za Atlas flore Slovenije.* Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.

Nejc JOGAN, Mitja KALIGARIČ, Ivana LESKOVAR, Andrej SELIŠKAR & Jurij DOBRAVEC, 2004: *Habitatni tipi Slovenije HTS 2004. Tipologija*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za okolje. (http://www.arso.gov.si/narava/poro%C4%8Dila%20in%20publikacije/HabitatniTipiSlovenije2004.pdf, dostop 20. 11. 2013)

Nejc JOGAN [ur.], 2009: Nova nahajališča vrst. *Hladnikia 24*. Ljubljana: Botanično društvo Slovenije. 70–74.

– – [ur.], 2012a: Nova nahajališča vrst. *Hladnikia 29*. Ljubljana: Botanično društvo Slovenije. 67–68.

– – [ur.], 2012b: Nova nahajališča vrst. *Hladnikia 30*. Ljubljana: Botanično društvo Slovenije. 73–76.

Wolfgang LIPPERT, prevedel, priredil in dopolnil Tone WRABER, 2000: *Alpske rastline nad gozdno mejo.* Zbirka Sprehodi v naravo. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Wolfgang LIPPERT, 1987: *Alpsko cvetje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Andrej MARTINČIČ [ur.], 2007: *Mala flora Slovenije: ključ za določanje praprotnic in semenk.* Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

Alenka MIHORIČ: *Flora Kamniškega vrha*. Dostopno na http:/kamniski-vrh.net (dostop 10. 10. 2013).

Okoljsko poročilo z dodatkom za presojo sprejemljivosti izvedbe posegov na varovana območja za OPN občine Kamnik – dopolnjeno gradivo junij 2013. Dostopno na http://www.kamnik.si/resources/files/doc/JANJA_13/opn-2013/okoljsko-porocilo/okoljsko-porocilo-k-opn-kamnik-2-javna-razgrnitev.pdf (dostop 25. 11. 2013).

Tomaž PETAUER, 1993: *Leksikon rastlinskih bogastev*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

Peter SKOBERNE, 2007: *Zavarovane rastline Slovenije. Narava na dlani. Žepni vodnik*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivan PEPELNJAK: *Galerija slovenskih rož*. Dostopno na http://www.zaplana.net/flowers/index_si.asp (dostop 10. 10 2013).

Projekt ustanavljanja regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe. Dostopno na http://www.parki-v-ustanavljanju.mop.gov.si/rpksa/index.htm in http://www.ksa.si/ (dostop 10. 11. 2013).

Tone WRABER, 2006: *2 × sto alpskih rastlin na Slovenskem.* Ljubljana: Prešernova družba.

– – 1990: *Sto znamenitih rastlin na Slovenskem.* Ljubljana: Prešernova družba.

Rok Gašparič[1]
Ljubljanska cesta 4j, Kamnik
rok.gasparic@gmail.com

Matija Križnar[2]
Prirodoslovni muzej Ljubljana
mkriznar@pms-lj.si

Nova najdba vretenca miocenskega morskega sesalca iz Tunjiškega gričevja

Obravnavano je prsno vretence morskega sesalca iz nahajališča v Tunjiškem gričevju. Izjemno dobro ohranjeno vretence je bilo najdeno v srednjemiocenskih (badenijskih) plasteh, ki so znane po najdbah fosilnih rakovic *Tasadia carniolica*. Glede na primerjavo s podobnimi fosilnimi in recentnimi kostnimi ostanki sklepamo, da je vretence pripadalo mlademu vosatemu kitu iz družine Balaenopteridae.
Ključne besede: fosilni kit, miocen, vretence, Balaenopteridae, Tunjiško gričevje

The paper describes a whale thoracic vertebra from a Middle Miocene locality in the Tunjice hills. The remarkably well-preserved vertebra in question was discovered in the Laško Formation beds (Badenian age), which are well known for abundant remains of fossil crab *Tasadia carniolica*. Based on the comparison with similar fossil and extant material, we can conclude that the vertebra belonged to a young baleen whale of the Balaenopteridae family.
Key words: Fossil whale, Miocene, Vertebra, Balaenopteridae, Tunjice hills

Uvod

Najdbe fosilnih ostankov morskih sesalcev so v Sloveniji razmeroma redke. Kiti so višek diverzitete doživljali v obdobju miocena. Miocenske kamnine tvorijo velik del Štajerske, Dolenjske in Kozjanskega, kljub temu pa v njih le redko najdemo ostanke fosilnih kitov ali delfinov.

Pri terenskem pregledu ozemlja med Kamnikom in Tunjicami smo poleti 2012 našli zanimiv kostni ostanek. V gomolju peščenega apnenca srednjemiocenske laške formacije se je skrivalo vretence morskega sesalca, ki se je po uspeli mehanični preparaciji izkazalo kot izredno dobro ohranjeno prsno vretence mladega vosatega kita. Kljub natančnemu pregledu nahajališča dodatnih kostnih ostankov morskih sesalcev nismo našli. Glede na izjemno dobro ohranjenost vretenca, nežnih odrastkov in ostankov epifizne plošče lahko predpostavimo, da je bilo vretence hitro prekrito s sedimentom in ni bilo prineseno iz drugih morskih okolij. Takšna ohranjenost pa dopušča tudi možnost najdbe dodatnih kostnih ostankov na nahajališču.

Pregled dosedanjih raziskav

Sesalci so svojo evolucijsko nišo našli šele v kenozoiku, ko so se pričeli hitro razvijati. Ostanki fosilnih sesalcev so v Sloveniji redki v paleogenskih in neogenskih plasteh, a pogosti v kvartarnih (pleistocenskih) sedimentih. V Sloveniji najdeni ostanki fosilnih kitov in delfinov so bili odkriti samo v miocenskih skladih, večinoma v badenijskih in sarmatijskih plasteh. Najstarejši ostanki fosilnih kitov so bili na slovenskem ozemlju izkopani v času Avstro-Ogrske monarhije (Pia in Sickeberg 1934), večina pa jih je danes shranjenih v tujih muzejih in zbirkah. Najdbe iz obdobja po drugi svetovni vojni in iz preteklega desetletja pa večinoma hranijo nacionalne državne ustanove in zasebni zbiralci.

Hrvaški paleontolog Dragutin Gorjanović-Kramberger je leta 1892 predstavil eno prvih najdb fosilnih delfinov v Sloveniji. Novo vrsto delfina je Gorjanović-Kramberger poimenoval *Champsodelphis carniolicus*. Pregled najdb fosilnih ostankov kitov in delfinov sta povzela Križnar in Mikuž (2011), kjer navajata 16 najdišč. Med najbolj zanimivimi so gotovo skoraj celotni skelet mladega vosatega kita, ki je danes na ogled v Prirodoslovnem muzeju Slovenije (Pavšič in Mikuž 1996). Med zadnjimi najdbami lahko omenimo tudi ostanek vretenca iz miocenskih govških plasti v Tunjicah, ki sta ga opisala Mikuž in Preisinger (2012). Istega leta sta Mikuž in Horvat (2012) opisala tudi nove najdbe fosilnih sesalcev (natančneje ostanke delfinov) iz najdišča pri Beli Cerkvi na Dolenjskem.

Kratko o evoluciji kitov

Kiti (v širšem smislu) spadajo v enega od redov sesalcev, njihova evolucijska pot je dobro raziskana na paleontološkem in molekularnem področju (Steeman et al. 2009). Razvoj kitov lahko paleontološko sledimo že približno 48 milijonov let nazaj, v obdobju eocena, ko so predniki kitov s kopnega poselili niše v morskih ekosistemih. Prvi predniki kitov so spadali v rodove *Pakicetus, Ambulocetus, Georgiacetus, Dorudon* in druge (Marx et al. 2010), med sorodniki današnjih kitov pa so bili tudi veliki primerki basilozavrov. Zadnji predstavniki prakitov so izumrli v času oligocena, pred okoli 30 milijoni let, ko se pojavijo že prvi predniki današnjih zobatih (Odontoceti) in vosatih kitov (Mysticeti) (Gatesy *et al*. 2012).

Vosati kiti so v oligocenu še vedno imeli ločene zobe in so pripadali rodovoma *Mammalodon* in *Janjucetus* (Uhen 2010). Danes živijo v oceanih in morjih predstavniki štirih družin vosatih kitov, med njimi sinji kit *Balaenoptera musculus*, ki je največja žival vseh časov.

Zobati kiti, med katerimi prevladujejo delfini ali pliskavke, so se prav tako razvijali vzporedno z vosatimi kiti. Že v oligocenu so se ločile in ločeno razvijale nekatere še danes živeče družine zobatih kitov, kot so Physeteridae, Ziphiidae in Platanistidae (Gingerich 2008). Mnoge izmed družin pa so izumrle, med njimi

1 Magister poslovnih ved.
2 Magister znanosti in kustos.

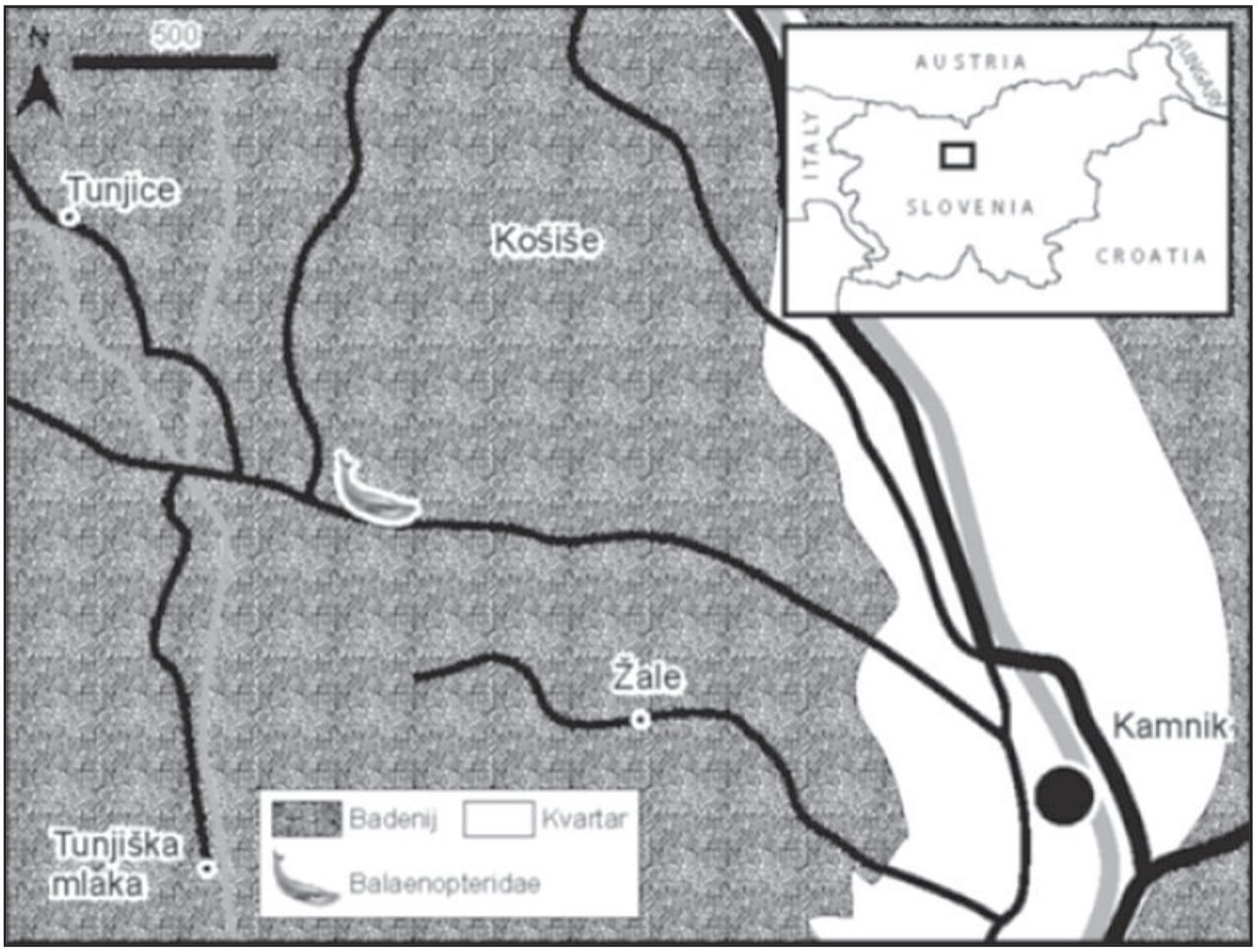

Slika 1: Geografski položaj najdišča kitovega vretenca v miocenskih plasteh Tunjiškega gričevja

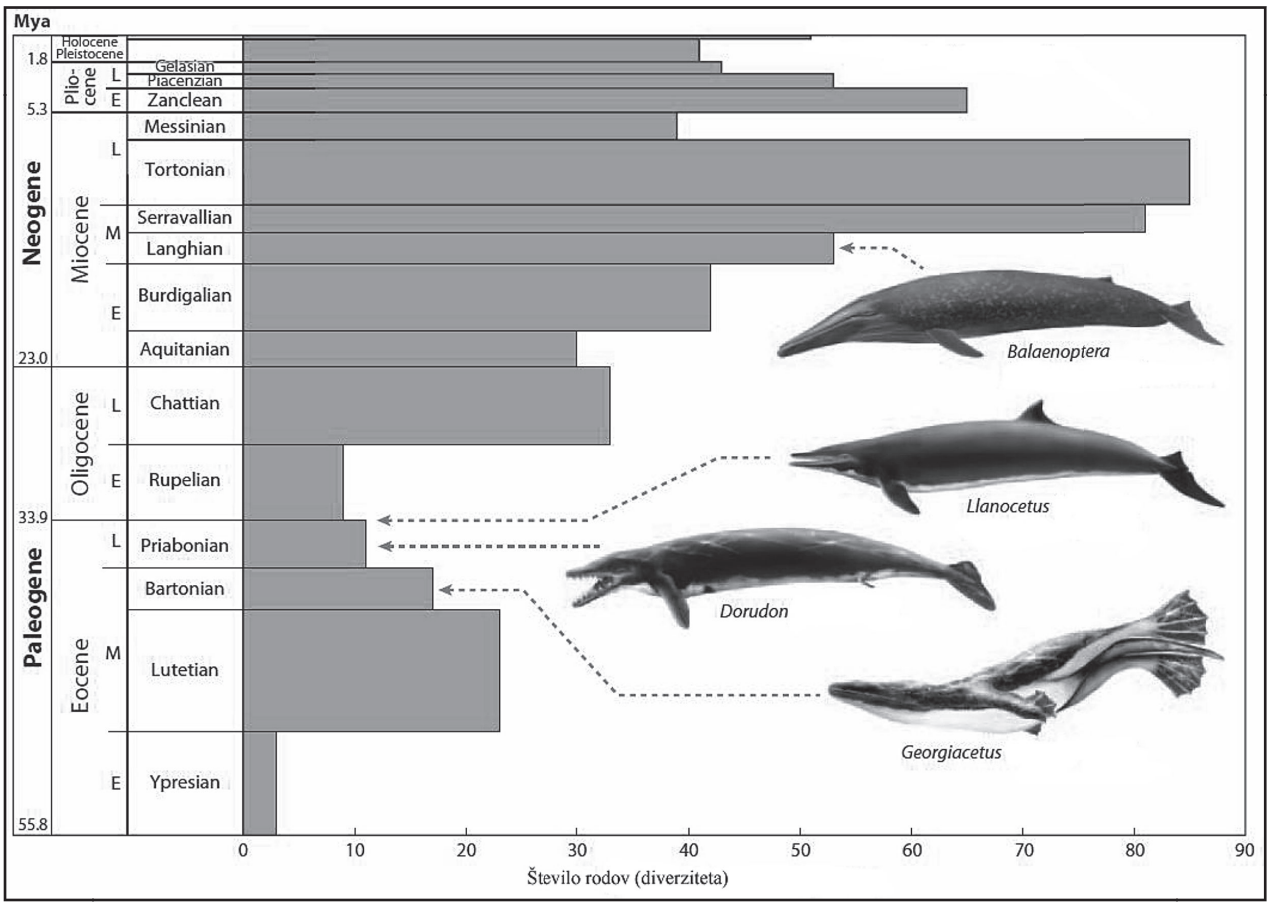

Slika 2: Diverziteta rodov fosilnih kitov od eocena do danes. Prirejeno po Uhen 2010.

tudi Squalodontidae in Kentriodontidae, ki so najbolj pogosti fosilni delfini. Pred približno 12 milijoni let se je pričel hiter razvoj delfinov (Uhen 2010), družina Delphinidae, najbolj znanih recentnih predstavnikov zobatih kitov (slika 2).

Geologija miocenskih plasti Tunjiškega gričevja

Sedimentacijski bazen, v katerem so se odlagale kamnine Tunjiškega gričevja, spada med najbolj zahodne dele centralne Paratetide in nudi najpopolnejšo sliko stratigrafskega razvoja oligocenskih in miocenskih plasti v Sloveniji. Ocenjena skupna debelina oligocenskih in miocenskih plasti je okoli 1.200 m (Žalohar in Zevnik 2006). Te predstavljajo večino faz razvoja morja Paratetide, od oligocenskih koralnih grebenov, tropskega srednjemiocenskega morja do zapiranja morskih povezav in okopnjevanja v zgornjem miocenu.

Paleontološko so kamnine Tunjiškega gričevja zelo bogate, največ fosilnih najdb pa izvira iz srednjemiocenskih (badenijskih) plasti laške formacije in (sarmatijskih) plasti koprolitnega horizonta. V začetku badenija je bilo na ozemlju zahodne Paratetide tektonsko nemirno obdobje, v katerem je ponovno prišlo do močnega dvigovanja nekaterih delov sedimentacijskega prostora. Obseg miocenskega morja se je za kratek čas nekoliko zmanjšal, kmalu za tem pa je sledila transgresija. V tem času so se na ozemlju današnjega Tunjiškega gričevja in tudi ponekod drugod na ozemlju vzhodne in severne Slovenije (Kuščer 1967) odložile plasti laške formacije, ki jo sestavljajo v glavnem laporji in peščenjaki, ponekod pa se pojavljajo tudi gline in litotamnijski apnenci.

V severnem krilu leži laška formacija diskordantno na spodnjemiocenskih govških plasteh in se začne z do 12 m debelim bazalnim konglomeratom. Imbrikacija prodnikov kaže na premeščanje materiala od juga proti severu, kar govori o bližini obale na severu in morskega bazena na jugu (Vrabec 2000). Debelina laške formacije znaša do 400 m. V severnem krilu prevladujeta modrikastosiv drobno- do srednjezrnat sljudnat pesek in peščenjak, ki ponekod vsebuje precej glineno-meljaste frakcije. V južnem krilu pa prevladujejo bolj drobnozrnati različki, laminirani do tankoplastnati, drobnozrnati peščenjaki, glineno-meljasti peščenjaki in peščeni laporovci (Vrabec 2000). Glede na litologijo, sedimentne teksture in bogato fosilno makrofavno sklepamo, da so se plasti laške formacije v severnem krilu odlagale v plitvem, morda nekoliko brakičnem okolju, v južnem krilu pa v nekoliko globljem šelfnem okolju.

V laških plasteh so pogosti sledovi bioturbacije. Pogosti so ostanki rakovic *Tasadia carniolica,* v zgornjem delu laške formacije pa se pogosto pojavljajo tudi polži rodu *Turritella, Hinia, Lunatia* in *Trochus* ter školjke *Glossus humanus, Corbula gibba, Anadara diluvii, Cardium* in *Ostrea*. Na mnogih lupinah školjk so vidni sledovi polihetov in bazalne ploščice ciripednih rakov. V plasteh se pojavljajo tudi redki zobje morskih psov rodu *Carcharias* in *Isurus* ter iregularni morski ježki rodu *Spatangus* (Žalohar in Zevnik 2006).

Paleontološki del
Sistematika:

Classis: Mammalia Linnaeus, 1758
Ordo: Cetacea Brisson, 1762
Subordo: Mysticeti Flower, 1864
Familia: Balaenopteridae Gray, 1864
Genus: ? *Balaenoptera* Lacepede, 1804

Material:

Eno izolirano fosilno vretence (RGA/SMNH 1351), ki se nahaja v ovalni konkreciji svetlo rumenega peščenjaka. Ob odkritju je bilo vretence skoraj popolnoma skrito v peščeni konkreciji. Po mehanski preparaciji je vretence celo in izjemno ohranjeno, nekaj poškodb je le na delu nevralnega odrastka, ki se je pri preperevanju kamnine delno izluščil iz konkrecije. Vretence je shranjeno v paleontološki zbirki Roka Gašpariča, ki je del zbirk Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

		Tunjice	Benedikt	Dobruška vas
Telo vretenca	širina	93	52	106
	višina	66	40	113
	dolžina	54	/	139
Celo vretence	širina	139	/	270
	višina	148	/	/
Nevralni kanal	širina	58	/	29
	višina	38	/	/

Tabela 1: Primerjava dimenzij vretenc, najdenih miocenskih balaenoteridnih kitov pri nas. Prsno vretence iz Tunjiškega gričevja in Benedikta v Slovenskih goricah in repno vretence iz nahajališča Dobruška vas pri Škocjanu.

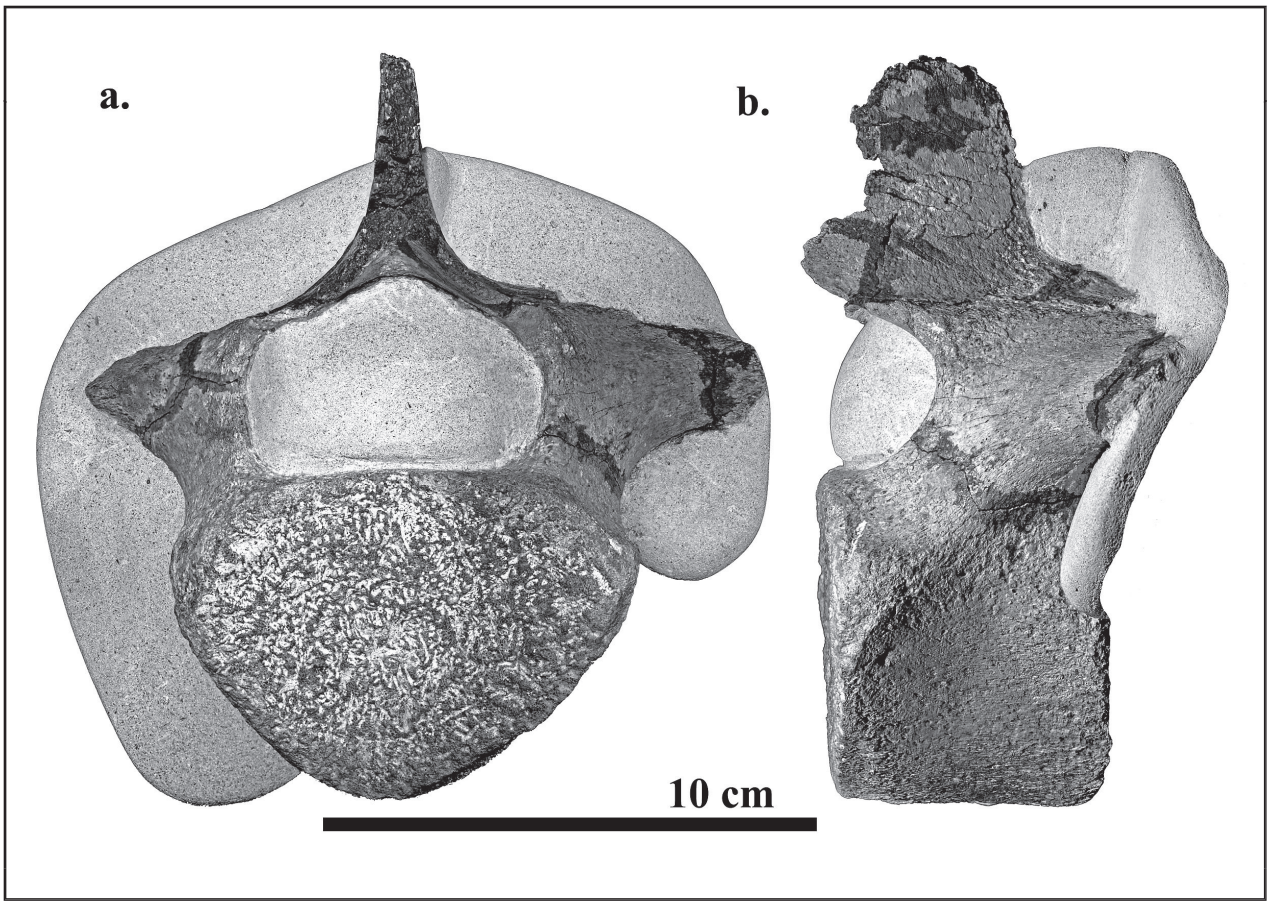

Slika 3: Prsno vretence kita, najdeno v srednjemiocenskih plasteh Tunjiškega gričevja. Merilo je 10 cm.

Nahajališče:

Vretence je bilo najdeno v plasteh sivega do svetlorumenega peščenjaka laške formacije, ki izdanjajo v cestnem useku med Kamnikom in Tunjicami blizu Košiš (slika 1). Poleg vretenca so v enaki plasti na nahajališču izredno pogoste sledi bioturbacije in ostanki rakovic *Tasadia carniolica.*

Opis primerka (tab. 1, sl. 3):

Telo vretenca (*corpus vertebrae*) je srčaste oblike in z 95 mm širine, 65 mm višine in 53 mm dolžine razmeroma veliko (tabela 1). Vretenčno telo je ozko, kar kaže na anteriorno pozicijo vretenca v hrbtenici. Na zadnjem delu primerka, kjer je vretence še ohranjeno v matični prikamnini, so vidni ostanki epifizne plošče.

Nevralni odrastek (*processus spinosus*) je anteriorno nekoliko poškodovan, kljub temu pa glede na krhkost izjemno ohranjen. Nevralni odrastek je visok, izrazit in enakomerno širok ter usmerjen anteriorno glede na telo vretenca. Prečna odrastka (*processus transversus*) sta močna, zadebeljena in dobro razvita, kar kaže, da sta služila za pripenjanje reber. Nevralni kanal je izrazito ovalen, širok 60 mm in visok 40 mm. Na zgornjem nevralnem loku blizu prečnih odrastkov sta ohranjeni nizki in majhni prezigapofizi.

Močna prečna odrastka, kratko in srčasto oblikovano telo vretenca ter anteriorno usmerjen nevralni odrastek kažejo, da vretence pripada enemu izmed anteriorno ležečih prsnih vretenc. Glede na neizrazite prezigapofize in širok nevralni kanal lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da imamo opravka s tretjim ali četrtim prsnim vretencem.

Novo najdeno prsno vretence je najpopolneje ohranjeno fosilno kitovo vretence v Sloveniji in ni podobno nobenemu vretencu iz do sedaj poznanih nahajališč miocenskih kitov v Sloveniji, saj imamo v drugih primerih opraviti z ledvenimi in repnimi vretenci, naš primerek pa predstavlja prsno vretence. Po velikosti vretenca in nezraščenih ostankih epifizne plošče lahko sklepamo, da je verjetno pripadalo mlademu srednje velikemu vosatemu kitu iz družine Balaenopteridae. Glede na podobnost z repnim vretencem iz Dobruške vasi pri Škocjanu (Mikuž 2006) in recentnimi prsnimi vretenci vosatega kita *Balaenoptera physalus* (Kodrič in dr. 2012) pa bi morda lahko šlo celo za rod *Balaenoptera*, vendar pa je taksonomska določitev na podlagi izoliranega vretenca vprašljiva.

Primerjava:

Ker so ostanki fosilnih kitov v Sloveniji redke najdbe, je primerljivost z ustreznim materialom težka. Za določanje taksonomske pripadnosti fosilnih ostankov kitov so najpomembnejši ostanki lobanj, ki pa jih na slovenskem ozemlju najdemo zelo redko. Edina do sedaj v celoti ohranjena najdba kita z ohranjeno lobanjo je mladi (juvenilni) primerek vosatega kita *Balaenoptera acutorostrata cuvierii* (Pavšič in Mikuž 1996) iz

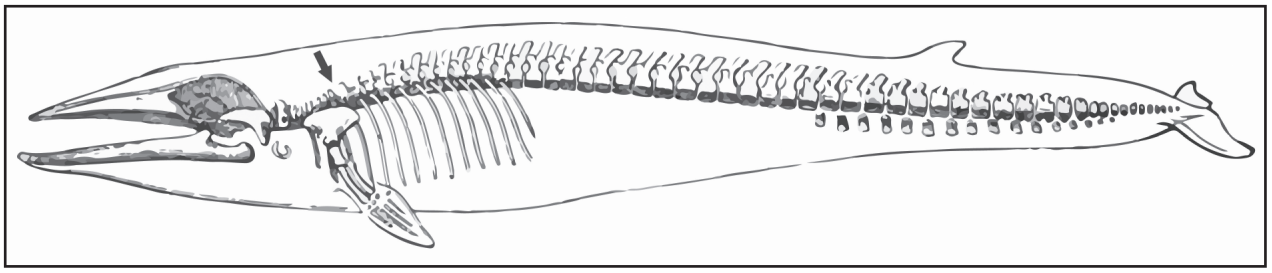

Slika 4: Položaj najdenega prsnega vretenca znotraj skeleta kita Balaenoptera sp.

Benedikta v Slovenskih goricah. Ker gre za majhen in mlad osebek, so vretenca težje primerljiva z našim, vendar lahko opazimo velike podobnosti s četrtim prsnim vretencem, ki pa je v primeru najdbe iz Tunjiškega gričevja veliko večje in bolje ohranjeno.

Kot ugotavlja že Mikuž (2006), so vretenca v hrbtenici kita izjemno raznovrstna in prilagojena mestu in funkciji v hrbtenici. Hrbtenico kitov sestavljajo vratna, prsna, ledvena in repna vretenca. Vratna vretenca sestavljajo približno 4 %, prsna 21 %, ledvena 34 % in repna 41 % dolžine hrbtenice brazdastega kita (Kodrič 2012). Naše vretence lahko zelo dobro primerjamo s četrtim (D4) prsnim vretencem recentnega vosatega kita *Balaenoptera physalus*, razstavljenega v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, vse opazovane značilnosti se ujemajo, le razmerja velikosti so manjša. Izhajajoč iz velikosti ohranjenih vretenc (tabela 1) *Balaenoptera acutorostrata cuvierii* iz Benedikta in recentnega *Balaenoptera physalus* lahko sklepamo, da je novo odkrito vretence iz Tunjiškega gričevja pripadalo okoli 6 m dolgemu, še ne povsem odraslemu vosatemu kitu iz družine Balaenopteridae.

Stratigrafska in geografska razširjenost:

Vosati kiti družine Balaenopteridae danes živijo v vseh oceanih, od polarnih območij do tropskih morij. Včasih plavajo vzdolž obal, odvisno od količine planktona in hranil. Poleti se zadržujejo v hladnih vodah, pozimi pa se selijo v topla morja. V poletnih mesecih se na visokih zemljepisnih širinah izdatno hranijo, v prezimovališčih na zmernih in nizkih zemljepisnih širinah pa se parijo in kotijo mladiče. Ponekod, na primer v Sredozemskem morju, živijo brazdasti kiti vse leto in se ne selijo (Kodrič in dr. 2011).

Fosilne ostanke balenopteridnih kitov najdemo predvsem v pliocenskih plasteh severne Italije (mediteranska provinca) in Belgije (borealna provinca). Na področju interkontinentalnega morja Paratetide pa so njihovi ostanki redkejši in jih najdemo v srednje- in zgornjemiocenskih plasteh Avstrije, Madžarske (Pia 1938) in Slovenije (Pavšič in Mikuž 1996). V pliocenu, ko so vosati kiti dosegali višek diverzifikacije, se je povezava med Paratetido in mediteransko provinco na zahodu že zaprla in brakični ter sladkovodni ostanki tedanjega morja, ki so obsegali prostor današnje Slovenije, niso bili primerno življenjsko okolje za oceanske kite.

Zaključki

Srednjemiocenski (badenijski in sarmatijski) ostanki kitov iz družine Balaenopteridae, najdeni v Sloveniji, predstavljajo eno izmed najstarejših ostankov te družine. Če bomo pri raziskavah podobnih plasti v prihodnje naleteli na bolje ohranjene ostanke lobanj teh živali, bi lahko z natančnejšimi raziskavami dokazovali celo morebiten izvor na področju tedanje Paratetide.

Raziskave evolucije in sistematike fosilnih kitov so v zadnjem desetletju močno napredovale in veliko vrst, opisanih v zadnjih sto letih, je bilo preimenovanih (Demere in dr. 2005). Revizija fosilnih ostankov evropskih rodov in vrst vosatih kitov še poteka, že sedaj pa je jasno, da je obdobje miocena vrhunec evolucije kitov, v katerem sta bili pestrost in številčnost vrst morskih sesalcev največji (Gatesy in dr. 2012). Kljub temu pa se rod *Balaenoptera* glede na nove raziskave (Bisconti 2009) pojavi šele v pliocenu. Do sedaj veljavna vrsta *Balaenoptera acutorostrata cuvierii*, ki ji pripisujemo tudi najdbo iz Benedikta v Slovenskih goricah (Pavšič in Mikuž 1996), je revidirana, saj je v preteklih sto letih predstavljala kolektivno ime za večino ostankov vosatih kitov. Večino primerkov pliocenske starosti iz Italije, ki so jih uvrščali v to vrsto, sedaj pripisujejo več vrstam rodu *Balaenoptera* in tudi drugim rodovom, kar postavlja pod vprašaj tudi taksonomski položaj slovenskega primerka. Večina miocenskih ostankov, ki pripadajo družini Balaenopteridae, se sedaj pripisuje rodovom *Archaebalaenoptera, Protororqualus* in *Megaptera* (Bisconti 2009).

Menimo, da bi bilo potrebno fosilne ostanke kitov in delfinov s področja Slovenije ponovno pregledati, celovito obdelati in revidirati, kar pa ni enostavno, saj gre v večini za posamične najdbe vretenc, ki so težko določljive.

Literatura

M. BISCONTI, 2009: Taxonomy and evolution of the Italian Pliocene Mysticeti (Mammalia, Cetacea): a state of the art. *Bollettino della Societa Paleontologica Italiana,* 48/2. 147–156.

M. BOSSELAERS in K. POST, 2010: A new fossil rorqual (Mammalia, Cetacea, Balaenopteridae) from the Early Pliocene of the North Sea, with a review of the rorqual species described by Owen and Van Beneden. *Geodiversitas,* 32/2. 331–363.

T. A. DEMERE, B. ANNALISA, M. R. MCGOWEN, 2005: The Taxonomic and Evolutionary History of Fossil and Modern Balaenopteroid Mysticetes. *Journal of Mammalian Evolution*, Vol. 12, Nos. 1/2. 99–143.

J. GATESY, J. H. GEISLER, J. CHANG, C. BUELL, A. BERTA, R. W. MEREDITH, M. S. SPRINGER, M. R. MCGOWEN, 2012: A phylogenetic blueprint for a modern whale. *Mol. Phylogenet. Evol*, 66/2. 479–506.

P. D. GINGERICH, 2008: Early Evolution of Whales A Century of Research in Egypt. V: J. G. Fleagle, C. C. Gilbert (urednika): *A Search for Origins. Springer.* 107–124.

D. GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, 1892: O fosilnih cetaceih Hrvatske i Kranjske. *Rad jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti,* 111. 1–21.

M. KRIŽNAR in V. MIKUŽ, 2011: Kiti v geološki zgodovini. V: M. Jernejc Kodrič (urednica): *Brazdasti kit Balaeonoptera physalus v Prirodoslovnem muzeju Slovenije*. Prirodoslovni muzej Slovenije. 17–23.

M. KODRIČ, 2011: *Brazdasti kit (Balaenoptera physalus) v Prirodoslovnem muzeju Slovenije.* Prirodoslovni muzej Slovenije. 73.

M. KODRIČ JERNEJC, S. TOME, B. KRYŠTUFEK, 2012: Okostje brazdastega kita v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. *Scopolia* 77, Glasilo Prirodoslovnega muzeja Slovenije. 168.

D. KUŠČER, 1967: Zagorski terciar (Tertiary Formations of Zagorje). *Geologija* 10. 5–65.

F. G. MARX, J. ALBERS, B. BERNING, 2010: Lost in translation – a history of systematic confusion and comments on the type species of Squalodon and Patriocetus (Cetacea, Odontoceti). *Palaentology*, 54/2. 303–307.

V. MIKUŽ, 1999: Kitovo vretence iz miocenskih plasti v Turju blizu Dola pri Hrastniku. *Geologija*, 41. 117–125.

V. MIKUŽ, 2003: Novi najdbi delfina v Sloveniji iz srednjemiocenskih plasti pri Beli Cerkvi na Dolenjskem. *Razprave 4. razreda SAZU*, 44/1. 163–173.

V. MIKUŽ in J. PAVŠIČ, 2005: Delfin Champsodelphis cf. carniolicus z Janževe gorce na Bizeljskem. *Razprave 4. razreda SAZU*, 46/1. 133–151.

V. MIKUŽ, 2006: Kitovo vretence iz srednjemiocenskih – badenijskih plasti med Dolnjo Staro vasjo in Dobruško vasjo blizu Škocjana. *Razprave IV. razreda SAZU*, 47/2. 51–63.

V. MIKUŽ, 2008: Kitovo vretence iz miocenskih skladov blizu Lesjakovega Grabna pri Podsredi. *Razprave IV. razreda SAZU,* 49/2. 65–77.

R. PAVLOVEC in J. PERŠE, 1982: Fosilni kiti pri nas. *Proteus*, 45. 61–64.

J. PAVŠIČ in V. MIKUŽ, 1996: Vosati kit (*Balaenoptera acutorostrata cuvierii*) iz miocenskih plasti pti Benediktu v Slovenskih goricah, Slovenija. *Razprave 4. razreda SAZU,* 37/4. 85–97.

J. PIA in O. SICKENBERG, 1934: Katalog der in den österreichischen Sammlungen befindlichen Säugetierreste des Jungtertiärs Österreichs und der Randgebiete. *Denkschriften Naturhist. Mus., Bd. 4, Geol.-Palaeont. Reiche*, XVI. 1–544.

G. PILLER, 1990: Miocene cetacean remains from mediterranean Spain. *Treb. Mus. Geol. Barcelona,* 1. 43–76.

M. E. STEEMAN, M. B. HEBSGAARD, R. E. FORDYCE, S. W. Y. HO, D. L. RABOSKY, R. NIELSEN, C. RAHBEK, H. GLENNER, M. V. SORENSEN, E. WILLERSLEV, 2009: Radiation of extant cetaceans driven by destructuring of the oceans. *Systematic Biology*, 58/6. 573–585.

M. D. UHEN, 2010: The Origin(s) of Whales. *Annu. Rev. Earth Planet. Sci*. 38. 189–219.

M. VRABEC, 2000: *Govški peščenjak v profilu Doblič.* Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.

J. ŽALOHAR, J. ZEVNIK, 2006: Miocenske plasti v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik,* 18. 289–301.

Andrej Misson[1]
Spodnji trg 33, Škofja Loka
andrej.misson@guest.arnes.si

Avgust Cerer (1908–1980)

... da se pod njimi ruša lahno odgrne
in se nad njimi zopet lahno strne
ter za bodočnost spravi jih v globine
med semena klijoča in korenine,
da z njimi, kadar spet pokliče čas,
tovariši, prizelené med vas. (Oton Župančič, Slovo)

Skladatelj in zborovodja Avgust Cerer (1908–1980) se je rodil v Kamniku. Glasbeno izobrazbo si je pridobil na Državnem konservatoriju Glasbene matice v Ljubljani. Večji del življenja je bil na Celjskem ter tam tudi uspešno deloval kot zborovodja in skladatelj. V Kamniku pa je ustvaril večino sakralnih del ter ustanovil dva zbora, Gorenjce, Kamniški oktet, s katerima je uspešno nastopal v mestu in okolici. Med vojno je vodil številni kamniški župnijski zbor in bil z njim med nemško okupacijo tudi edini glasnik slovenske pesmi in kulture. Že pred drugo svetovno vojno je v Celju sodeloval pri ustanavljanju Celjskega okteta, vodil pa je tudi Celjski zvon. Po vojni je na Celjskem uspešno vodil več zborov.

Zložil je okrog 300 cerkvenih skladb, 4 slovenske maše, 8 Ave Marij, 2 latinski maši, in bil po mnenju tedanjih vodilnih cerkvenih skladateljev in kritikov: Stanka Premrla in Matije Tomca, obetaven skladatelj. Tako pogosto slišimo njegove Mati moja, venec pletem, En sam pogled, Počivaj, milo Detece, V naročju božje Matere in morda še kakšno. Vse omenjene pesmi so še na programih sedanjih slovenskih cerkvenih zborov, slišimo jih tudi na valovih radia Ognjišče. Zložil je še okrog 50 različnih skladb za moški zbor, 7 mladinskih in nekaj za ženski zbor. Prav tako je ustvaril 7 operet, ki so jih uspešno izvedli na Celjskem.

Danes ga poznamo predvsem kot cerkvenega skladatelja. Koncert z izborom njegovih skladb je bil pred skoraj 20 leti tudi v Kamniku, ko jih je izvedel Samo Vremšak. Nekaj njegovih del je izšlo v Knjižnici Cerkvenega glasbenika, pod vodstvom Mirka Cudermana jih je posnel Slovenski komorni zbor. Zbor kamniške Lire je pod vodstvom Sama Vremšaka izvedel njegovo Kaj pa delajo ptički, pod mojim pa skladbi Uspavanka in Tri želje.

Njegova dela niso v vrhu slovenskih zborovskih stvaritev, še posebej posvetna so namenjena bolj nezahtevnim izvajalcem, vendar so umetniško še kar prepričljiva in vredna našega spomina.

Ključne besede: Avgust Cerer, skladatelj, zborovodja

Avgust Cerer (1908–1980), a composer and choirmaster, was born in Kamnik. He attended the National Conservatory of Music of the Ljubljana Music Society and spent the majority of his life in the Celje region, where he gained recognition as a talented choirmaster and a composer. It was in Kamnik, however, where he created most of his sacred music along with establishing two choirs, Gorenjci and Kamnik Octet, with whom he successfully performed all over the city and its surroundings. During the War, he directed Kamnik Parish Choir, an ensemble with a great number of vocalists, and in this way represented the only voice of Slovene song and culture during the German occupation. Before the outbreak of the War, he also took part in assembling Celje Octet and directed Celjski zvon. His conducting career in the region of Celje continued into post-War times.

He composed approximately 300 pieces of sacred music, 4 Slovene Masses, 8 Ave Marias and 2 Latin Masses. Due to this, Stanko Premrl and Matija Tomc, two leading church composers and critics of the time, considered him a truly aspiring composer. His works, such as »Mother dearest, I'm Making a Wreath«, »But One Look«, »Rest, o' Holy Tender Infant«, »In Holy Mother's Lap,« and many others can be heard on various occasions from Slovene choral performances to Radio Ognjišče.

Avgust Cerer is the author of 50 different works for male choirs, 7 for young choirs and several for female, and 7 operettas that were successfully performed in Celje.

Nowadays, he is mostly known as a composer of church music. Two decades ago, at a concert in Kamnik, a selection of his works was performed by Samo Vremšak, who also performed »What do the birds do?« with Kamnik Lira Choir. The Choir was lead also by the author of the article in two of Cerer's pieces, »The Lullaby« and »Three Wishes.« Some of his works were published in Church Musician, a journal, and recorded by Slovene Chamber Choir, directed by Mirko Cuderman. Even though his works are not the most exquisite examples of Slovene choral music, particularly his nonreligious works may be appropriate for less demanding choirs, they still possess artistic value and are worthy of our memory.

Ključne besede: Avgust Cerer, conductor, composer

Avgust Cerer kot maturant v Celju, 1927 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

1 Doktor znanosti, skladatelj, dirigent, organist, Akademija za glasbo.

Za začetek

Vsak od nas se rodi v bolj ali manj gosto stkano, zahtevno in zapleteno mrežo polja bivanjske resničnosti, ki ga ustvarjajo konkretne okoliščine prostora in časa. Rojstvo nas zelo različno umešča v čas in prostor. Telo je tista biološka danost, ki nam da osnovna telesna in duševna izhodišča, sposobnosti in občutljivost. Za njihovo razvijanje poskrbimo najprej sami, razvoj pa nam omogoča tudi ožja in širša skupnost, družina, v kateri lahko dobimo prvo pomoč in spodbude, ter bližja in daljna skupnost, ki nas lahko, ali pa ne, podpirata. Čas, ki so ga preživeli naši dedje, babice, očetje, matere v 20. stoletju, je zagotovo bil težak in neprijazen. August (Avguštin, Gustl, Gustav) Cerer (1908–1980) je v življenje vstopil v Kamniku, v času vrenja pred prvo svetovno vojno v prostor lepega, zahtevnega, a obrobnega habsburškega prostora.

V usode ljudi in njihova življenja sta obe svetovni vojni trdo zarezali. Vendar tam, kjer je mnogo trnja, lahko zraste tudi veliko lepih cvetov. Stiska rodi upornost, blagostanje lenobnost. Nekaj glasbenih cvetov je vzgojil tudi, sicer premalo znan, skladatelj, zborovodja in glasbenik August Cerer. Njegova pot je bila težavna pot provincialnega izobraženca in umetnika 20. stoletja, podobna potém številnih njegovih stanovskih kolegov. Predvsem 2. svetovna vojna je marsikomu temeljito spremenila življenje in mu ga pogosto obrnila na glavo. Organisti so lep primer. Zanje je osvoboditev največkrat pomenila končanje njihove kariere cerkvenega glasbenika. Na družbenopolitične spremembe so se odzvali različno. Nekateri so Slovenijo zapustili, npr. Josip Šterbenc, številni so povsem opustili prakso organista, npr. Radovan Gobec, Viktor Mihelčič, drugi so vztrajali, npr. Anton Jobst, Ivan Arh. Tudi Cererjevi obetavni začetki cerkvenega skladateljevanja so ob koncu druge svetovne vojne ugasnili. Nato je skladal le še posvetne skladbe, takšne ustvarjalnosti in zagnanosti kot pred vojno, pa ni več zmogel, čeprav je svoj drugi umetniški dom našel v pisanju operet in gledališke glasbe. Žal pa čas po vojni tudi tej glasbi politično ni bil naklonjen. Opereta je pri tedanjih oblastnikih veljala za del meščanske kulture, slednja pa je bila hote odrinjena na rob družbenega dogajanja.

O življenju in delu skladatelja Avgusta Cererja

Rodil se je v Samostanski ulici, v bližini frančiškanskega samostana, v Kamniku. Z materjo Marijo Cerer sta živela sama in najbrž si je po svojih najboljših močeh prizadevala, da bi sinu omogočila kar najboljši osebni razvoj. Osnovno izobrazbo si je pridobil v rojstnem mestu, v Celju, kjer je živel pri svoji teti Alojziji Cerer, por. Jerič, pa je leta 1927 uspešno končal Državno realno gimnazijo. Bil je prizadeven dijak, vzornega vedenja. Kot neobvezni predmet na gimnaziji je imel tudi petje. Morda je prav takrat spoznal svoj glasbeni dar in si nabral osnovno glasbeno znanje. S študijem glasbe je nadaljeval leta 1927 na Državnem konservatoriju Glasbene matice v Ljubljani, kjer je najbrž obiskoval srednjo izobrazbeno stopnjo, primerljivo z današnjo srednjo glasbeno šolo oziroma konservatorijem. Vpisal se je tudi na ljubljansko filozofsko fakulteto, vendar je študij tam zaradi osebnih razlogov prekinil.

Avgust Cerer v uniformi rezervnega podporočnika, najbrž med letoma 1937 in 1941 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Njegova glavna predmeta na konservatoriju sta bila petje in kontrapunkt. Petje je poučevala prof. Jeanette Foedransperg (1885–1956), sopranistka, operna pevka in pedagoginja. Kompozicijske predmete sta ga učila naša vodilna skladatelja tedanjega časa; kontrapunkt in inštrumentacijo Slavko Osterc (1895–1941), nauk o inštrumentih pa Lucijan Marija Škerjanc (1900–1973). Njegova profesorica klavirja je bila pianistka, koncertna pevka in pedagoginja Milena Verbič (1903–1979), orgle pa je tedaj poučeval Stanko Premrl (1880–1965), vodilni cerkveni glasbenik, duhovnik, skladatelj, muzikolog, pedagog, kritik in publicist. Srednja stopnja konservatorija je imela sicer 6 letnikov, ob glavnih so poučevali še številne stranske predmete: splošno glasbeno teorijo, harmonijo, kontrapunkt, skladbo (kompozicijo), inštrumentacijo, nauk o inštrumentih, oblikoslovje, forme in analizo, glasbeno estetiko, glasbeno zgodovino, psihologijo idr. Dijaki, študentje so sodelovali v zboru in ansamblih, spremljali so koncerte vokalne, komorne in orkestralne glasbe. Za sprejem v srednjo glasbeno šolo je kandidat moral imeti končano vsaj nižjo gimnazijo, prav tako pa je moral opraviti tudi sprejemni izpit. Na visoko šolo so sprejeli posebej nadarjene, ki so absolvirali tri letnike srednje šole in opravili sprejemni izpit. Avgust Cerer študija ni končal (opravil je štiri semestre konservato-

rija), si je pa v letih glasbenega šolanja pridobil zgledno kompozicijsko izobrazbo, ki mu je ob nadarjenosti omogočila uspešno skladanje.

Po prekinitvi izobraževanja se je vrnil v Kamnik in v njem umetniško deloval, leta 1929 je tako sodeloval pri gledališki uprizoritvi *Adama Ravbarja*, že leta 1930 pa je ustanovil dva zbora. Od 1. oktobra 1935 do 1. julija 1936 je služil vojsko. Opravil je šolo za intendantske oficirje in uradnike v knjigovodstvu. Po odsluženju vojaščine je dobil čin podporočnika v rezervi, v kateri je bil od leta 1937 do leta 1941. Leta 1937 se je spet preselil v Celje, kjer je dobil službo v upravi tamkajšnje bolnišnice. Tudi tam je deloval na glasbenem in kulturnem področju.

Na začetku vojne so ga kot jugoslovanskega rezervnega oficirja za slabo leto dni internirali v nemško taborišče Dössel pri Wartburgu. Slovenski taboriščniki so imeli tam zbor, za katerega je Avgust Cerer, Gustl, priredil večino slovenskih ljudskih pesmi. Januarja 1942 se je vrnil v Kamnik in se leta 1943 poročil s Štefanijo Škofic z Vrhpolja. V družini sta se rodili dve hčeri, Manja in Dunja. V letih 1941–1945 je bil tudi vodja cerkvenega zbora, regens chori v župnijski cerkvi na Šutni. Tedaj je bil ta zbor (v času nemške okupacije) v Kamniku edini glasnik slovenske kulture. Po vojni so se z družino preselili v Vojnik, kjer je bil imenovan za prvega upravitelja Doma onemoglih občanov, kmalu zatem so se preselili v Štore. Pozneje je bil zaposlen še v rudnikih Zabukovica, Vareš in nazadnje pri Avtoobnovi v Celju.

Leta 1962 se je družina razšla, žena se je s hčerama vrnila v Kamnik, Avgust pa je ostal na Celjskem. Kmalu nato je zbolel in se leta 1963 invalidsko upokojil. Zadnje leto je obnemogel preživel v domu starejših občanov v Radovljici. Umrl je 12. aprila 1980 v jeseniški bolnišnici. Pokopan je v Nevljah pri Kamniku.

Avgust Cerer je najbrž začel skladati na začetku tridesetih let, njegovo skladbo Tebe Boga hvalimo, denimo, je škofijski ordinariat v Ljubljani odobril 28. marca 1933. Prve skladbe je morda napisal že v času študija na Glasbenem konservatoriju, morda je skladal tudi za svoja zbora, ki ju je ustanovil leta 1930.

V Kamniku, kot v *Cerkvenem glasbeniku* poroča Lovro Horvat (1863–1938), kamniški Korošec, glasbenik, skladatelj in učitelj (Horvat 1935: 17), je do odhoda v Celje deloval na koru pri frančiškanih z organistom bratom Kanizijem Fricljem (1900–1969). Najbrž je tudi to srečanje obrodilo glasbene sadove. Predvsem pa si je nabral liturgične izkušnje, ki jih organist in cerkveni skladatelj potrebuje, da lahko ustrezno oblikuje sakralna dela. Navsezadnje je tudi svoje delo Missa s. Jacobi posvetil zavetniku kamniške frančiškanske cerkve. V tedanjem Kamniku je bilo petje, posvetno in cerkveno, kar na visoki ravni, za kar so skrbeli številni odlični glasbeniki, npr. Ciril Vremšak (1900–1968), violinist, zborovodja, skladatelj, pevski solist, zborovodja kamniške Lire, ali organist, violinist in pevec Josip Heybal (1882–1940), ki je do leta 1932 vodil zbor kamniške župnijske cerkve. Opazen delež je prispeval tudi Avgust Cerer s svojima zboroma Gorenjci in Kamniški oktet. O Avgustu Cererju je Lovro Horvat zapisal takole: »Gospod Kanizij Fricelj je spreten, delaven in napreden glasbenik, sposoben spremljati na orglah

Avgust Cerer na Črnivcu okrog leta 1943 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

vsak glasbeni koncert in z globokim umevanjem naštudirati težke pesmi. Gosp. Cerer pa je mlad in vnet skladatelj, ki podaja v svojih skladbah marsikateri trd oreh in obeta, povzpeti se sčasoma na znatno stopnjo modernega skladatelja. Pesmi, ki sta jih predvajala ob letošnjih majskih Šmarnicah, kažejo, da imata ta dva umetnika trdno voljo, postaviti se na najvišjo stopnjo sodobne cerkvene glasbe.« (Horvat 1935: 20)

V času do druge svetovne vojne in ko je bil organist, je najbrž ustvaril vsa sakralna dela ter nekaj posvetnih. V tem obdobju je zložil okrog 300 cerkvenih del za mešani zbor, s solistom ali brez, s spremljavo orgel ali brez. Pogosto je na isto besedilo oblikoval več skladb. Zložil je tudi 8 Ave Marij, s transpozicijami za visoke, srednje in nizke glasove, ena je tudi za sopran in tenor ter orgle. Te skladbe je uredil v več zvezkih in nekatere izdal, npr. 9 božičnih pesmi za soli, mešani zbor in orgle, izšlo v Ljubljani, 2. oktobra 1937. Skladbe so razdeljene na božične, adventne, postne, velikonočne, mašne, evharistične in blagoslovne ter Marijine. Izvajal jih je najbrž kakšen od njegovih kamniških zborov, saj so številne skladbe ciklostilno razmnožene samo za zbor, orgelska partitura pa je prepisana posebej.

Že pred letom 1935 je napisal tudi štiri slovenske maše: *Prišli smo, Oče nebeški, Stopil bom k oltarju, V cerkev stopili smo* in *Neskončni, vsemogočni oče*; ter dve latinski: *Missa Maria Annuntiata* in *Missa s. Jacobi*. Slovenske maše odlikujeta spevnost in dosto-

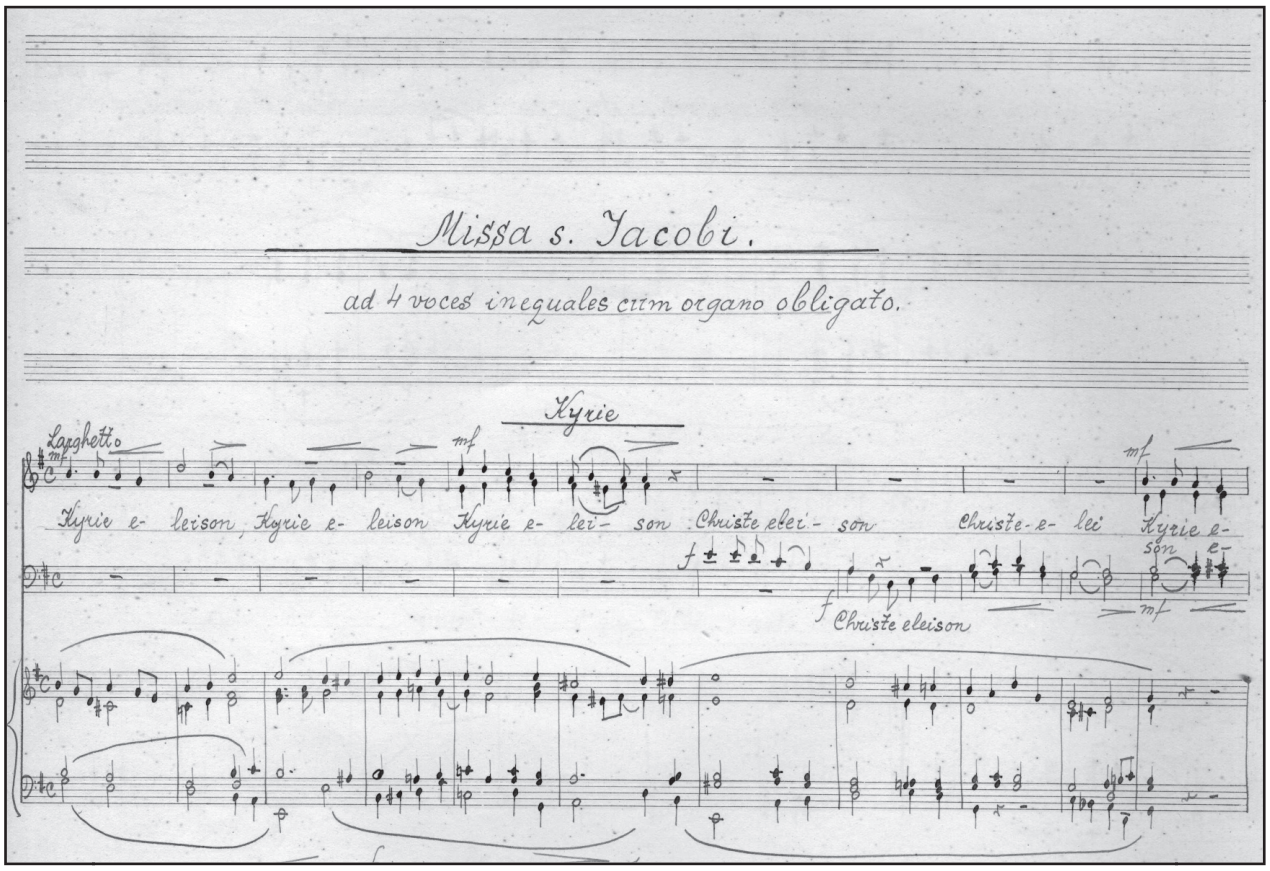

Začetek latinske maše Missa s. Jacobi (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

pnost, latinski maši pa sta glasbeno tehtni umetniški deli, tudi ne prezahtevni. V samozaložbi je izdal naslednje skladbe in zbirke, ki so bile ocenjene v *Cerkvenem glasbeniku* in priporočene slovenskim zborom: *Tebe Boga hvalimo* (Tomc 1933: 155), *Missa s. Jacobi* (Premrl 1934: 156), *Pet Marijinih pesmi* (Tomc 1936: 125), *Deset Marijinih pesmi* (Tomc 1937), *Jezus premagavec groba, Pet velikonočnih pesmi* (Tomc 1938). V *Cerkvenem glasbeniku* sta izšli tudi dve njegovi deli: *Božična*[2] in slovenska maša *Neskončni, vsemogočni Bog*.[3]

V sakralnih stavkih je skladatelj Cerer morda preveč pozornosti namenjal šolski, tonalni harmonski kombinatoriki, čeprav je tekstura njegovih skladb dovolj pestra (razna menjavanja sestava glasov). Skladatelj dobro obvlada tudi kontrapunktične kompozicijske tehnike, kanon in fugato, v osnovnih, nezapletenih oblikah. Melodije so pestre, vendar v okvirih tradicionalne intervalne in ritmične gradnje, zaradi česar so skladbe lažje učljive. Vendar bi avtor morda moral poiskati še vsebinsko zanimivejše glasbene motive in harmonska zaporedja. Veliko je tradicionalnih melodičnih in harmonskih šablon. Vsekakor pa je njegov kompozicijski stavek v mnogo skladbah zvočno mogočen (osem-, sedem-, šestglasni odseki v zborih niso redki), tudi vsebinsko ter muzikalno dovolj doživet, barvit in pester.

Njegovo skladanje sakralnih skladb je v tridesetih letih zorelo, kar mu je v svojih ocenah v Cerkvenem glasbeniku priznal tudi eden vodilnih slovenskih skladateljev Matija Tomc (1899–1986). Tako je ocenil zbirko *Pet velikonočnih pesmi*: »Zbirka kaže v primeri s prejšnjimi precejšen tehničen napredek. Predvsem je zborovski slog izčiščen, preko štiriglasja skoraj ne gre nikjer. Na izvedljivosti pa tudi na učinku skladbe s tem precej pridobijo. Tri skladbe imajo izrazito orgelsko spremljavo, dve sta brez nje. V prvi polovici so vse skladbe homofone, v drugem delu imajo štiri kontrapunktično razpleteno 'Alelujo'. /.../ Vendar ti nedostatki v splošnem ne motijo preveč. Zbirka je izšla v dveh izdajah: eno je razmnožil Roman Pahor, drugo M. Kunaver. Brez napak ni nobena, zato bi bila potrebna pred tiskom korektura. Zbirko zborom priporočamo.« (Tomc 1938: 60) Stanko Trobina je o njegovih skladbah, sakralnih in posvetnih, zapisal tole: »Cerer je napisal več skladb in zbirk pesmi, med katerimi so nekatere 6- in 7-glasne in zelo lepe. /.../ Cerer ima osvajajoče pesmi. Odlikujejo ga mogočni akordi, ki po svoji harmonični in zvočni barvitosti razodevajo nadarjenega skladatelja.« (Trobina 1972: 214) Žal po drugi svetovni vojni skladatelj tovrstnih del ni več ustvarjal. Vendar jih je nekaj še vedno med nami. Za to sta še posebej poskrbela Samo Vremšak (1930–2004) in Mirko Cuderman.

Prvi je spomin nanj in na svojega očeta obudil s stilnimi koncerti v letih 1993 in 1994, pod pomenljivim naslovom *Musica aeterna*. Tedaj je izvedel skladbe *Lepa in svetla, V naročju božje Matere, Pesem žalno poje, Poglejte duše grob odprt, O, dajte src mi milijon, Zemski vrtovi, Ti spev si moj, En tvoj pogled, Rožni venec ter odmevno* in mogočno *Tantum ergo*.

2 Avgust Cerer, 1934: Božična. V prilogi *Cerkvenega glasbenika* 57.

3 Avgust Cerer, 1936: Neskončni, vsemogočni Oče. V prilogi *Cerkvenega glasbenika* 59.

Avgust Cerer, nastop na reviji zborov, Velenje, leta 1955 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Mirko Cuderman, nekdanji dolgoletni zborovodja več uglednih slovenskih zborov in Slovenskega komornega zbora, je v svojo zbirko *Musica Sacra Slovenica* uvrstil več del Avgusta Cererja.[4,5] Skladatelja v svojih delih o cerkvenih glasbenikih omenjata tudi oba vodilna slovenska muzikologa Stanko Trobina (Trobina 1972: 214) in Edo Škulj (Škulj 2005: 49). Urednik Edo Škulj je nekaj skladb uvrstil tudi v priljubljeno in odmevno zbirko slovenskih cerkvenih skladb *Knjižnica Cerkvenega glasbenika.* Skladbo Počivaj, milo detece sta posnela tudi zbora APZ sv. Cecilije pod vodstvom Tomaža Tozona[6] in Komorni zbor Ave z dirigentom Andražem Hauptmanom.[7]

Tako pogosto slišimo *Mati moja, venec pletem, En sam pogled, Počivaj, milo Detece, V naročju božje Matere* in morda še kakšno. Vse omenjene skladbe so na programih številnih sedanjih slovenskih cerkvenih zborov, slišimo jih tudi na valovih radia Ognjišče.

Avgust Cerer je posvetne skladbe sicer skladal že pred drugo svetovno vojno, vendar so v glavnem najbrž nastajale bolj po njej. Ustvaril je operete in gledališko glasbo, moške zbore in nekaj mladinskih zborov. Največ je zložil moških a cappella zborov, kakih 50. 15 jih je izdal v dveh zbirkah, *5 moških zborov* že leta 1937, *10 pesmi za moški zbor* pa leta 1967; obe v samozaložbi. Preostale skladbe so na listih, nekaj priredb ljudskih je uvrščenih v *Fantovsko pesmarico* (Celje 1938), zbirko 20 skladb, priredb 8 priljubljenih cerkvenih pesmi in 12 ljudskih oziroma ponarodelih (Tomc 1939: 155). Zbori so pisani na besedila raznih slovenskih pesnikov, pet je tudi harmonizacij slovenskih ljudskih pesmi in ene ruske. Za uglasbitev je izbral pesmi Otona Župančiča, Kajuha, Prešerna, Simona Jenka, Simona Gregorčiča, Aleksandrova, Frana Roša. S slednjim sta bila tudi v tesnejših stikih, saj mu je pošiljal pesmi za uglasbitev. Ustvaril je tudi 7 mladinskih zborov, v glavnem a cappella, dva tudi s spremljavo, *Pomladansko kolo s harmoniko* ad libitum, *Ciciban – Cicifuj* pa z godalnim ansamblom. Slednja ima datum 5. februar 1962. Sklepam lahko, da so tedaj nastale tudi preostale skladbe, ki jih je nameraval natisniti, eno pesem je poslal tudi na natečaj za Mladinski pevski festival v Celju. Večina besedil je Župančičevih, *Veseli letni časi* je ljudska, *Pomladansko kolo* pa je delo Utve (psevdonim pesnice Ljudmile Prunk, 1878–1947).

Nekaj skladb (4) je ustvaril za ženske zbore, od tega so tri priredbe oziroma harmonizacije ljudskih pesmi. V rokopisu je tudi samospev Serenada za srednji glas in klavir, ki je nastal leta 1938 v Celju. Samostojnih instrumentalnih skladb, niti komornih in orkestralnih, ni in jih najbrž tudi ni skladal. Vendar pa je glasbila dobro poznal in znal pisati zanje. Zložil je vsaj sedem operet in najbrž oblikoval še kakšno glasbeno opremo za dramsko delo.

Operete, ki so vsaj delno ali v celoti ohranjene v arhivu, so: *Moč uniforme, Vaška komedija* (besedilo Ivan

4 Zvočni CD, 1997: Božične pesmi. 2. Slovenski komorni zbor z gostujočimi solisti. Dirigent Mirko Cuderman. Založba SKZ.

5 Zvočni CD, 1998: Marijine pesmi. 6. Slovenski komorni zbor z gostujočimi solisti. Dirigent Mirko Cuderman. Založba SKZ.

6 Zvočni CD 1, 2006: Nekoč – in po 40 letih. APZ sv. Cecilije. Dirigent Tomaž Tozon. Ljubljana: Založba Brat Frančišek.

7 Zvočni CD, 2002: Eno dete je rojeno. Komorni zbor Ave. Dirigent Andraž Hauptman. Založba Mohorjeva družba Celje.

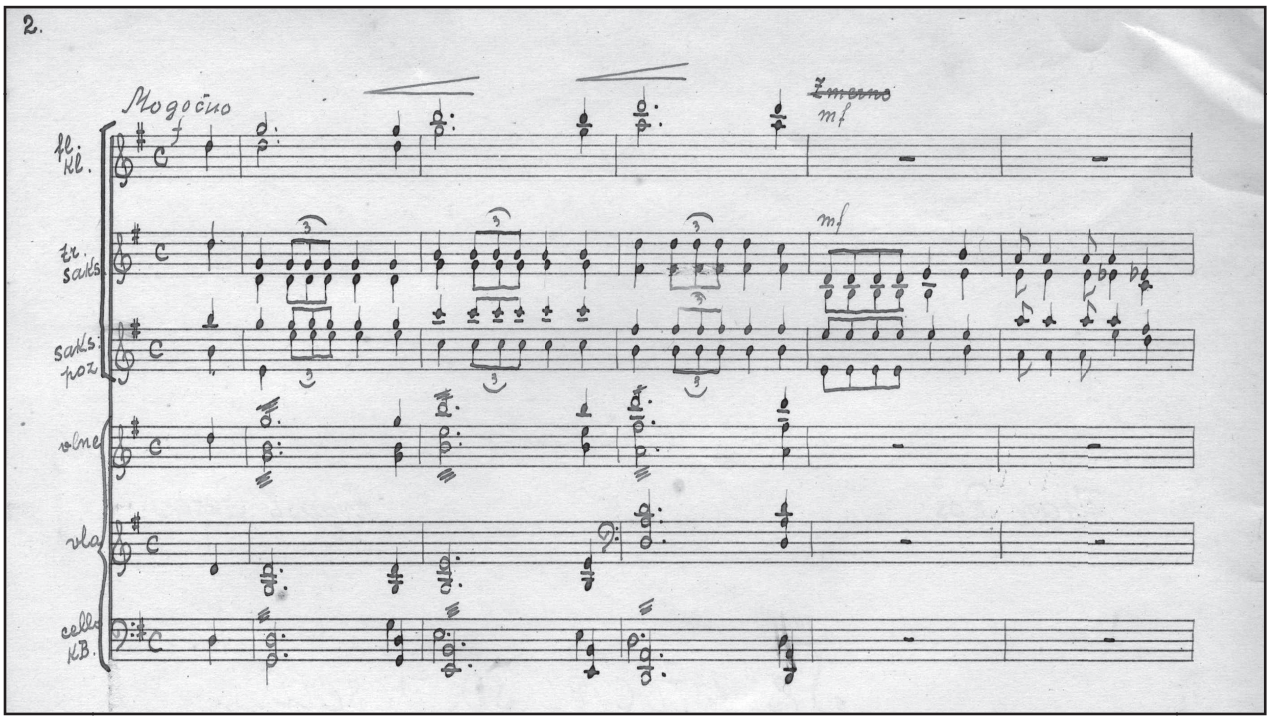

Začetek partiture operete Še ptički so veseli (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Milek), *Še ptički so veseli* (besedilo Fran Roš), *Pogumni Tonček* (besedilo Jaka Špicar), *Pesem o zelenem zlatu (Hmeljarski likof*, besedilo Marjan Marinc), *Utopljenca,* (besedilo Johann Nepomuk Nestroy, najbrž delo *Der Zerrissene* v prevodu in priredbi Pavla Golie). Omenjena je tudi *Na planincah*. Skladba je grajena na prirejenih ljudskih pesmih, celotno gradivo je morda shranjeno še v kakšnem arhivu na Celjskem, kjer je deloval. Morda sta najbolje oblikovani *Moč uniforme* in *Utopljenca*. V obeh so dejanja razdeljena na več točk, ki so namenjene pevcem (arije, dueti), oblikovane pa so na tedanjih meščanskih plesih, kot so tango, slovfoks, fokstrot, valček, angleški valček, polka, boston, koračnica ipd.

Prav tako lep odmev je doživel kot ustvarjalec posvetnih skladb, njegove priredbe ljudskih in umetnih v zbirki *Fantovske pesmi* je Matija Tomc, navkljub nekaj kritičnim pripombam, v *Cerkvenem glasbeniku* še kar dobro ocenil, kot »lično zbirko pesmi, ki jih bodo s pridom rabili ob različnih prilikah«. (Tomc 1939: 155)

Izvajanje operet je bilo lokalno opazno in uspešno. V pismu, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, je Franjo Zenčič, podpredsednik dramske sekcije nekega društva s Ptuja 13. septembra 1956. leta zapisal, da je Ptujčanom zelo ugajala spevoigra *Na planincah,* še posebej dvospev *Dva starčka.* Avgusta Cererja je prosil, naj mu pošlje še *Vaško komedijo*, da bi jo morda izvedli s pevci, klavirjem ali celo njihovim salonskim orkestrom. *Vaško komedijo* so prvič izvedli leta 1953 v Letnem gledališču Griže, ko je bil Avgust Cerer zborovodja zabukovškega zbora Svoboda, pozneje pa še leta 1983, obakrat z lepim uspehom. Prva izvedba je bila ob spremljavi klavirja, ki ga je igral skladatelj. Drugo izvedbo so pripravili z malim pihalnim orkestrom, orkestracije pa ni napravil skladatelj, pač pa dva glasbenika, ki sta z orkestrom sicer sodelovala.

Njegova zbirka *10 pesmi za moški zbor* je v arhivu Lire, leta 1979 so pod vodstvom Sama Vremšaka izvedli skladbo *Kaj pa delajo ptički*. Če so izvedli še kakšno Cererjevo delo, ne vem. Pod mojim vodstvom smo decembra leta 2009 predstavili njegovo doživeto in lepo skladbo *Uspavanka* za sopran in moški zbor na stilnem koncertu Kamniški skladatelji in skladatelji Lire. Skladbo je občinstvo lepo sprejelo. Med programi sedanjih slovenskih moških zborov sem našel še njegovo skladbo *O, da je roža moje srce*. Zdaj z Liro pripravljamo njegovo uglasbitev Prešernove pesmi *Tri želje.* Skladba je duhovita in zložena v slogu tradicije ljudskega fantovskega petja.

Tudi za kompozicijski stavek njegovih posvetnih skladb velja podobno kot za sakralne skladbe, le da je v posvetnih še bolj preprost in prilagojen sposobnostim preprostejših izvajalcev. Takšno preudarno pisanje je še posebej primerno za gledališče. Izvajalci so različno glasbeno izobraženi, na odru je ob petju tudi igralsko dogajanje. Zato glasba ne sme biti prezahtevna in mora upoštevati dojemljivost čim širšega kroga poslušalcev. V tem je bil skladatelj Cerer kar uspešen. Po drugi strani pa takšna dela teže predstavimo samostojno, na koncertih, saj brez odrskega dogajanja nimajo dovolj muzikalne tehtnosti.

Avgust Cerer je bil dejaven tudi kot zborovodja in organizator kulturnega življenja. Že v Kamniku je ustanovil dva zbora, mešani zbor Gorenjci in Kamniški oktet. Z obema so zelo obogatili kulturno življenje Kamnika na posvetnem (sodelovanje z dramskim odsekom Prosvetnega društva) in cerkvenem področju. (Ftičar 1983)

Stanko Premrl je v *Cerkvenem glasbeniku* poročal, da je bil 12. oktobra leta 1930 v Kamniku cerkveni koncert, na katerem so sodelovali pevsko društvo Gorenjci pod vodstvom Avgusta Cererja, orkester društva

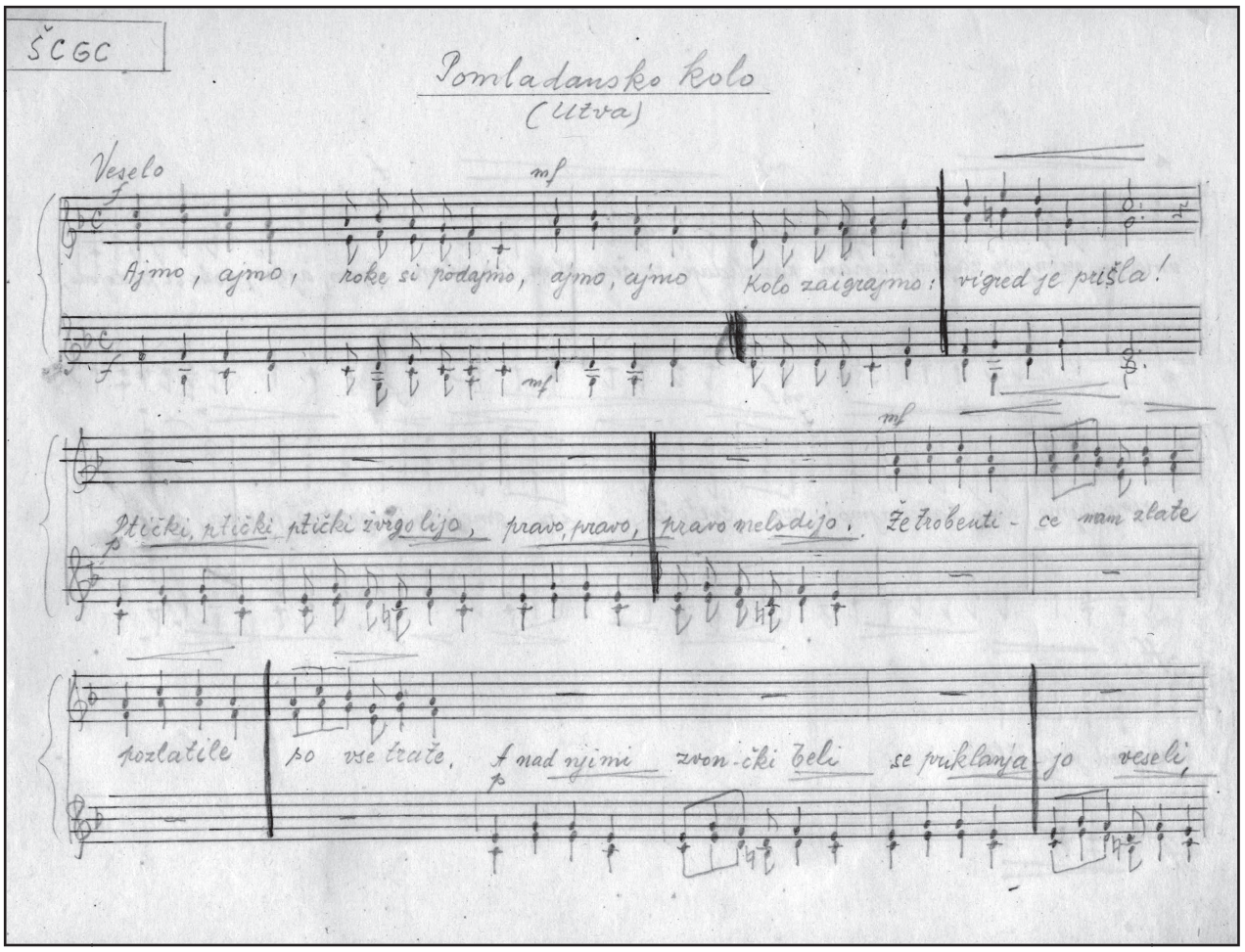

Rokopis skladbe Pomladansko kolo za mladinski zbor (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Avgust Cerer z moškim zborom DPD Svoboda Štore, leta 1961 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Kamnik pod vodstvom Josipa Heybala in Kanizij Fricelj na orglah. 19. oktobra so koncert ponovili tudi v Domžalah.[8] Sakralni koncert je bil še leto pozneje, 9. avgusta. Na njem so sodelovali Ivanka Ribičeva, članica ljubljanske opere, ki je odpela štiri samospeve, Blaž Arnič, gojenec novega konservatorija na Dunaju, s petimi orgelskimi skladbami in Kamniški oktet s štirimi zborovskimi točkami. 23. avgusta so nastop z enakim sporedom pripravili še v Domžalah. Tudi o tem dogodku je poročal Stanko Premrl.[9] To, da je bilo poročilo o koncertu objavljeno v *Cerkvenem glasbeniku,* je tudi priznanje o kakovostnem delu.

Že takoj, ko je Avgust Cerer prišel v Celje, je sodeloval pri nastanku Celjskega okteta, ki je deloval zelo uspešno in intenzivno, toda kratko, le v letih 1937–1941. (Videčnik 1984: 290) Petje okteta na pogrebu enega njegovih ustanoviteljev, doktorja Marjana Pogačnika, leta 1937, ki je bil tudi član APZ, je pohvalil France Marolt, eden vodilnih slovenskih glasbenikov tedanjega časa. (Videčnik 2002: 103–104)

Pred vojno je Cerer vodil tudi katoliški zbor Celjski zvon. Po drugi svetovni vojni pa je na Celjskem vodil več zborov, v Libojah, Grižah, med drugim dolga leta zbor Svoboda iz Zabukovice, za kar je leta 1975 dobil tudi posebno priznanje. Takoj po vojni je bil še organist (Teharje, Celje), pozneje je poučeval tudi klavirsko harmoniko. V spomin za prizadevno in odmevno delovanje so Avgustu Cererju in Augustu Ulagi leta 2008, posmrtno, ob 100-letnici njunih rojstev, člani Kulturnega društva Štore pripravili spominski koncert. Za vse te zbore je skladatelj Avgust Cerer najbrž ustvaril tudi kakšno skladbo, ki jo hranijo v svojih arhivih. Podatka o tem nimam. Z zbori je imel lepe uspehe, saj so se ga ljudje še dolgo po smrti radi spomnili.

8 Stanko Premrl, 1930: *Cerkveni glasbenik* 53 (9–10). 152.
9 Stanko Premrl, 1931: *Cerkveni glasbenik* 54 (9–10). 156.

Seznam skladb Avgusta Cererja

Sakralna dela

4 slovenske maše za mešani zbor in orgle

1	Prišli smo, Oče nebeški
2	Stopil bom k oltarju
3	V cerkev stopili smo
4	Neskončni, vsemogočni Oče

2 latinski maši, za mešani zbor in orgle

1	Missa Maria Annuntiata
2	Missa s. Jacobi

8 Ave Marij, v latinščini, za visoke, srednje in nizke glasove, s spremljavo orgel

1	1 Ave Maria	D-dur // Des-dur	C
	1a Ave Maria	B-dur	C
2	2 Ave Maria	B-dur // As-dur	6/4
	2a Ave Maria	D-dur	6/4
3	3 Ave Maria	F-dur	C
4	4 Ave Maria	Es-dur	C
	4a Ave Maria	C-dur	C
	4b Ave Maria	A-dur	C
5	5 Ave Maria	Es-dur	C
	5a Ave Maria	C-dur	C
	5b Ave Maria	G-dur	C
6	6 Ave Maria	F-dur	3/4
	6a Ave Maria	C-dur	3/4
7	7 Ave Maria	Des-dur	6/4
	7a Ave Maria	G-dur	6/4
8	8 Ave Maria	F-dur	3/4
	8a Ave Maria	C-dur	3/4

Skladbe za različne sestave z mešanim zborom, solisti in orglami

1)	Ave Jezus	Des-dur	C
2)	Ave Jezus I	Des-dur	C
3)	Ave Jezus II	Des-dur	3/4
4)	Ave Kraljica maja	G-dur	C
5)	Blažena noč I	Des-dur	C
6)	Blažena noč II	E-dur	9/8
7)	Blažena noč III	As-dur	C
8)	Blažena noč IV	Des-dur	C
9)	Božična (s spremljavo)	B-dur	alla breve
10)	Božje srce I	Des-dur	C
11)	Božje srce II	Des-dur	C
12)	Božje srce III	E-dur	6/8
13)	Božje srce IV	As-dur	C

14)	Brezmadežni I	G-dur	C
15)	Brezmadežni II	B-dur	C
16)	Častimo te ... I	E-dur	C
17)	Častimo te ... II	G-dur	C
18)	Čuj skrivnostno povabilo I	F-dur	C
19)	Čuj skrivnostno povabilo II	B-dur	C
20)	Daj mi Jezus, da žalujem I	As-dur	C
21)	Daj mi Jezus, da žalujem II	Des-dur	C
22)	Daj mi Jezus, da žalujem III	B-dur	C
23)	Dan že zapira oči ...	Des-dur	6/8
24)	Dan že zapira oči ...	E-dur	C
25)	Današnji žarki zarje mile I	H-dur	3/4
26)	Današnji žarki zarje mile II	B-dur	C
27)	Demant	G-dur	3/4
28)	Dete rajsko	As-dur	C
29)	Evharistični tron I	As-dur	3/4
30)	Evharistični tron II	F-dur	6/4
31)	Evharistični tron III	E-dur	C
32)	Evharistični tron IV	E-dur	C
33)	Evharistično srce	C-dur	6/8
34)	Imakulata	Des-dur	6/8
35)	In zopet prišla noč si sveta I	As-dur	2/4
36)	In zopet prišla noč si sveta II	Des-dur	C
37)	Je mrak končan I	Des-dur	3/4
38)	Je mrak končan II	B-dur	C
39)	Je mrak končan III	B-dur	2/4
40)	Jezus je vstal od smrti I	As-dur	C
41)	Jezus je vstal od smrti II	B-dur	C
42)	Jezus na križu	F-dur	C
43)	Jezus naša rajska hrana	D-dur	C
44)	Jezus naša rajska hrana I	Es-dur	C
45)	Jezus naša rajska hrana II	Des-dur	C
46)	Jezus premagavec groba	As-dur	C
47)	Jezus premagavec groba	Des-dur	C
48)	Jezus trpeči ... I	D-dur	3/4
49)	Jezus trpeči ... II	Des-dur	C
50)	Jezus premagavec groba	As-dur	C
51)	Kaj sem ti storil, povej I	Des-dur	C
52)	Kaj sem ti storil, povej II	H-dur	6/8
53)	Kraljica sladka iz neba	D-dur	C
54)	Kraljica sladka iz neba I	F-dur	C
55)	Kraljica sladka iz neba II	F-dur	3/4
56)	Kraljica sladka iz neba III	E-dur	C
57)	Kraljica sladka iz neba IV	Es-dur	C
58)	Kraljica sladka iz neba V	Es-dur	C
59)	Kristus je vstal I	Des-dur	C
60)	Kristus je vstal II	Des-dur	C
61)	Kristus je vstal III	D-dur	3/4
62)	Kristus je vstal IV	As-dur	C
63)	Kristus je vstal V	Des-dur	3/4
64)	Križani Jezus I	Des-dur	C
65)	Križani Jezus II	B-dur	6/4
66)	Le spi ... IV	As-dur	C
67)	Le spi ... I	F-dur	6/8
68)	Le spi ... II	Ges-dur	6/8
69)	Le spi ... III	Des-dur	C
70)	Lepa in svetla	G-dur	C
71)	Lepa in svetla	G-dur	C
72)	Lepa in svetla I	F-dur	C
73)	Lepa in svetla II	Des-dur	6/8
74)	Marija naš ave	As-dur	6/8
75)	Marija, naša ljuba Mati	F-dur	C
76)	Mariji I	B-dur	C
77)	Mariji II	F-dur	9/8
78)	Mariji III	As-dur	C
79)	Marijin cvet	Es-dur	C
80)	Mati, ne pozabi me!	D-dur	C
81)	Mati, ne pozabi me!	Des-dur	3/4
82)	Milo Jezus prosi I	G-dur	C
83)	Milo Jezus prosi II	Des-dur	3/4
84)	Milostna Gospa z višave I	Es-dur	C
85)	Milostna Gospa z višave II	E-dur	C
86)	Milostna Gospa z višave III	Des-dur	C
87)	Moja bo hostija sveta	D-dur	C
88)	Moja bo hostija sveta I	E-dur	C
89)	Moja bo hostija sveta II	E-dur	C
90)	Molči zemlja	C-dur	C
91)	Molči zemlja I	Des-dur	C
92)	Molči zemlja II	Des-dur	C
93)	Molči zemlja III	F-dur	3/4
94)	Morska zvezda	B-dur	C
95)	Na Golgoti I	D-dur	C
96)	Na Golgoti II	As-dur	C
97)	Najlepša noč I	B-dur	C
98)	Najlepša noč II	F-dur	C
99)	Najlepša noč III	As-dur	C
100)	Najlepši - naš ave!	Des-dur	9/8
101)	Najlepši trenutki	Des-dur	C
102)	Najlepši trenutki I	Des-dur	C
103)	Najlepši trenutki II	Des-dur	C
104)	Najsvetejša hostija I	Des-dur	C
105)	Najsvetejša hostija II	C-dur	3/4
106)	Nocoj nebeška luč nam sveti ...	D-dur	C
107)	Noč božična I	G-dur	C
108)	Noč božična II	Des-dur	C
109)	O Bog, v nebeški slavi I	D-dur	2/4
110)	O Bog, v nebeški slavi II	As-dur	2/4
111)	O Bog, v nebeški slavi III	F-dur	2/4
112)	O Bog, v nebeški slavi IV	Des-dur	C
113)	O Bog, v nebeški slavi V	As-dur	C

114)	O Bog, v nebeški slavi VI	c-mol	C
115)	O dajte src mi milijon ... III	F-dur	C
116)	O dajte src mi milijon I	G-dur	C
117)	O dajte src mi milijon II	As-dur	C
118)	O Jezus, ves moj blagor ti I	G-dur	C
119)	O Jezus, ves moj blagor ti II	C-dur	C
120)	O kam, Gospod I	F-dur	C
121)	O kam, Gospod II	Des-dur	C
122)	O kam, Gospod III	Es-dur	C
123)	O kam, Gospod IV	Es-dur	C
124)	O kam, Gospod V	Es-dur	C
125)	O Marija, kras nebes!	Es-dur	2/4
126)	O Mati, kako si nam draga I	C-dur	C
127)	O Mati, kako si nam draga II	G-dur	C
128)	O Mati, kako si nam draga III	C-dur	6/8
129)	O pridi k nam, Emanuel	Des-dur	C
130)	O sladki Jezus I	Des-dur	3/4
131)	O sladki Jezus II	D-dur	C
132)	O tabernakelj, moj zaklad I	Des-dur	C
133)	O tabernakelj, moj zaklad II	C-dur	3/4
134)	O ve lesene jaslice I	Des-dur	C
135)	O ve lesene jaslice II	As-dur	3/4
136)	O ve lesene jaslice III	Des-dur	C
137)	Obhajilo	C-dur	C
138)	Oče večni v visokosti I	Es-dur	3/4
139)	Oče večni v visokosti II	h-mol	C
140)	Oče večni v visokosti III	Des-dur	C
141)	Oče večni v visokosti IV	A-dur	C
142)	Oče večni v visokosti V	C-dur	C
143)	Odprt stoji tabernakelj	B-dur	C
144)	Odprt stoji tabernakelj	C-dur	C
145)	Odprt stoji tabernakelj	B-dur	C
146)	Odprt stoji tabernakelj	B-dur	C
147)	Ozri, Srce, se na gorje I	Es-dur	3/4
148)	Ozri, Srce, se na gorje II	G-dur	C
149)	Pesem žalno poje ... I	e-mol	C
150)	Pesem žalno poje ... II	Es-dur	C
151)	Počivaj, milo Detece	G-dur	C
152)	Počivaj, milo Detece	G-dur	C
153)	Počivaj, milo Detece	Ges-dur	C
154)	Počivaj, milo Detece I	As-dur	6/8
155)	Počivaj, milo Detece II	Des-dur	6/8
156)	Počivaj, milo Detece III	E-dur	6/8
157)	Pod oljkami I	As-dur	C
158)	Pod oljkami II	Des-dur	C
159)	Poglejte duše, grob odprt	C-dur	C
160)	Poglejte duše, grob odprt	C-dur	C
161)	Poglejte duše, grob odprt I	D-dur	C
162)	Poglejte duše, grob odprt II	E-dur	C
163)	Poglejte duše, grob odprt III	B-dur	C
164)	Ponižno tukaj pokleknimo I	As-dur	C
165)	Ponižno tukaj pokleknimo II	F-dur	C
166)	Poslan z nebes je angel	Des-dur	6/8
167)	Poslan z nebes je angel ...	As-dur	C
168)	Pozdrav Mariji	As-dur	3/4
169)	Prah si dvignil	d-mol	C
170)	Pred tebe, božje Dete I	As-dur	3/4
171)	Pred tebe, božje Dete II	H-dur	6/8
172)	Pred tebe, božje Dete III	Des-dur	C
173)	Presrečno mesto Nazaret	D-dur	2/4
174)	Pridi molit, o kristjan I	D-dur	C
175)	Pridi molit, o kristjan II	As-dur	C
176)	Pridi molit, o kristjan III	F-dur	C
177)	Pridi molit, o kristjan IV	G-dur	C
178)	Pridi molit, o kristjan V	Des-dur	3/4
179)	Pridi, rešenik sveta	D-dur	C
180)	Pridite, molimo!	Es-dur	C
181)	Pridite, molimo!	Des-dur	C
182)	Prišla je noč I	D-dur	C
183)	Prišla je noč II	D-dur	C
184)	Prošnja	B-dur	3/4
185)	Raduj se, človek moj	C-dur	C
186)	Samo nji	G-dur	3/4
187)	Samo nji I	As-dur	C
188)	Samo nji II	B-dur	C
189)	Samo nji III	D-dur	3/4
190)	Samo nji IV	Des-dur	3/4
191)	Samo nji V	Des-dur	C
192)	Skalovje groba se razgane I	G-dur	C
193)	Skalovje groba se razgane II	As-dur	C
194)	Skalovje groba se razgane III	B-dur	C
195)	Slava Bogu na višavi!	G-dur	C
196)	Slava ti, hostija sveta	A-dur	C
197)	Slavite Marijo	Es-dur	9/8
198)	Slavite Marijo	F-dur	C
199)	Slavite Marijo I	A-dur	C
200)	Slavite Marijo II	Des-dur	C
201)	Slavite Marijo III	As-dur	12/8
202)	Src hrepenečih I	H-dur	C
203)	Src hrepenečih II	C-dur	6/8
204)	Src hrepenečih III	Des-dur	3/4 (6/8)
205)	Src Kraljica I	As-dur	C
206)	Src Kraljica II	As-dur	C
207)	Src Kraljica III	Des-dur	C
208)	Src Kraljica IV	Des-dur	3/4
209)	Tabernakelj je moj raj	d-mol	C
210)	Tabernakelj je moj raj	d-mol / D-dur	C
211)	Tam na vrtu Oljske gore I	D-dur	C
212)	Tam na vrtu Oljske gore II	G-dur	C
213)	Tantum ergo 1	Des-dur	3/4

214)	Tantum ergo 2	D-dur	C
215)	Tebe Boga hvalimo (1933)	F-dur	C
216)	Tebe molim, Jezusa I	C-dur	C
217)	Tebe molim, Jezusa II	E-dur	C
218)	Tebe molim, Jezusa III	A-dur	C
219)	Tebe molim, Jezusa IV	Des-dur	C
220)	Tebe molit, Oče večni I	Es-dur	C
221)	Tebe molit, Oče večni II	Des-dur	C
222)	Ti sam, Gospod I	C-dur	C
223)	Ti sam, Gospod II	D-dur	C
224)	Ti, ki si najlepša I	Es-dur	C
225)	Ti, ki si najlepša II	D-dur	C
226)	Ti, ki si najlepša III	F-dur	C
227)	Ti, ki si najlepša IV	E-dur	C
228)	Ti, ki si najlepša V	Des-dur	3/4
229)	Tisoč slavospevov	Es-dur	C
230)	Tisoč slavospevov	Es-dur	C
231)	Trudna noč na oljke lega I	F-dur	C
232)	Trudna noč na oljke lega II	As-dur	C
233)	V naročju božje Matere ...	G-dur	C
234)	V naročju božje Matere I	As-dur	6/8
235)	V naročju božje Matere I	As-dur	6/8
236)	V naročju božje Matere II	Des-dur	6/8
237)	V zvezdicah žari nebo I	Des-dur	C
238)	V zvezdicah žari nebo I	As-dur	C
239)	Večerni zvon	G-dur	C
240)	Večerni zvon	G-dur	C
241)	Velika noč globok spomin	F-dur	C
242)	Velikonočna	D-dur	C
243)	Vijemo ti vence	Es-dur	3/4
244)	Vladaj, Kristus Kralj!	As-dur	C
245)	Vzdih otroka solznega	G-dur	3/4
246)	Vzdih otroka solznega	Des-dur	C
247)	Za gore že sonce hiti	D-dur	C
248)	Za gore že sonce hiti	As-dur	6/8
249)	Za gore že sonce hiti	F-dur	C
250)	Zdrava Marija	D-dur	C
251)	Zdrava Marija	C-dur	6/8
252)	Zdrava Marija	Es-dur	C
253)	Zdrava Marija I	As-dur	C
254)	Zdrava Marija II	G-dur	C
255)	Zdrava Marija III	Des-dur	6/8
256)	Zdrava Marija IV	Des-dur	6/8
257)	Zdrava morska zvezda	G-dur	C
258)	Zdrava zemlje vse Gospa I	G-dur	C
259)	Zdrava zemlje vse Gospa II	B-dur	C
260)	Zdrava zemlje vse Gospa III	F-dur	C
261)	Zdrava zemlje vse Gospa IV	G-dur	3/4
262)	Zemlja in nebo žaluje ... I	G-dur	C
263)	Zemlja in nebo žaluje ... II	As-dur	C
264)	Zemski vrtovi (dajte mi cvetja) III	C-dur	C
265)	Zemski vrtovi (dajte mi cvetja) IV	Des-dur	C
266)	Zemski vrtovi, dajte mi cvetja I	F-dur	3/4
267)	Zemski vrtovi, dajte mi cvetja II	F-dur	C
268)	Zveličar gre iz groba I	G-dur	C
269)	Zveličar gre iz groba II	Des-dur	C
270)	Zveličar nam je rojen zdaj	C-dur	C
271)	Zvonček, zvonček, doni	Ges-dur	C
272)	Zvonček, zvoni, doni	F-dur	C
273)	Že bliža se rešilni dan	C-dur	C

Pomembnejše zbirke cerkvenih skladb

1)	*Počivaj milo Detece, 9 božičnih pesmi za soli, mešani zbor in orgle*, Ljubljana 1937
2)	*3 božične pesmi za solo, mešani zbor in orgle*
3)	*Jezus premagavec groba, 5 velikonočnih pesmi za mešani zbor in orgle*, Celje 1938
4)	*5 Marijinih pesmi,* 1936
5)	*Ti spev si moj, 10 Marijinih pesmi*, 1937
6)	*Blagoslovne pesmi* (4 pesmi)
7)	*Adventne pesmi* (6 pesmi) idr.

Posvetna dela

Moški zbori, izvirne skladbe in priredbe ljudskih

1)	Ali ne izhaja jasna zarja	B-dur	C
2)	Če na poljane rosa pade	As-dur	3/4
3)	Delaj, dekle pušeljc!	As-dur	C
4)	Dobro jutro	G-dur	C
5)	Dolenjski furmani	B-dur	C
6)	Fantje po polj' gredo	A-dur	3/4
7)	Fantovska	C-dur	C
8)	Gosposvetski zvon	C-dur	2/4
9)	Gozdič je že zelen	A-dur	3/4
10)	Hercegovska	G-dur	C
11)	Hladna jesen	A-dur	C
12)	Hrepenenje	F-dur	2/4
13)	Jutro je, ljubica!	Es-dur	C
14)	Kaj pa delajo ptički	B-dur/F-dur	3/4
15)	Kmetova pesem	Des-dur	C
16)	Ko so fantje proti vasi šli	A-dur	3/4
17)	Lahko noč!	Es-dur	C
18)	Leži ravno polje	As-dur	3/4
19)	Nageljni rdeči	F-dur	5/4
20)	Neiztrohnjeno srce	G-dur / E-dur	C
21)	Nočni psalm	As-dur	C
22)	O, da je roža moje srce ...	G-dur	C
23)	Oblaček	Des-dur	9/8
24)	Oblačka (Srečanje)	F-dur	C

25)	Osamljeni zvonček	As-dur	C
26)	Pesem	C-dur	C
27)	Petindvajset	B-dur	C
28)	Prošnja	C-dur	C
29)	Rdeča lučka	As-dur	3/4
30)	Regiment	B-dur	C
31)	Rože	As-dur	C
32)	Rudarska pesem (?)	C-dur	C
33)	Samotna rožica	F-dur	3/4
34)	Sedem si rož ...	As-dur	6/8
35)	Serenada	G-dur	5/4
36)	Slovenska pesem	D-dur	C
37)	Slovo	Es-dur	C
38)	Spomin	Es-dur	3/4
39)	Sveti Jurij	As-dur	C
40)	Še ena	C-dur	C
41)	Tica vuga lepo poje	B-dur	C
42)	Tone sonce	Des-dur	6/8
43)	Tone sonce	G-dur	C
44)	Tri želje	G-dur	2/4
45)	Ukraden rožmarin	G-dur	3/4
46)	Uspavanka	As-dur	C
47)	V rdečih tulpah	Des-dur	3/4
48)	Vabilo	Des-dur	9/8
49)	Zabučale gore	B-dur	3/4
50)	Zvezde žarijo	Des-dur	6/8

Mladinski zbori, Celje 1962

1	Ples kralja Matjaža	F-dur	C
2	Lenka	F-dur	C
3	Orglar	G-dur	C
4	Ciciban – cicifuj!	As-dur	3/8
5	Zvonovi	G-dur	C
6	Veseli letni časi	G-dur	2/4
7	Pomladansko kolo	F-dur	C

Ženski zbori

1	Pomlad	G-dur	3/4
2	Dekle na vrtu zelenem sedi	B-dur	3/4
3	Kaj ti je, deklica?	Es-dur	3/4
4	Se davno mrači ...	C-dur	C

Samospev:

Serenada	Des-dur	9/8

Zbirke posvetnih skladb

1	*Fantovska pesmarica,* Celje 1938
2	*5 moških zborov,* Celje 1937
3	*10 pesmi za moški zbor,* Celje 1967

Skladbe so danes slabo dostopne, NUK hrani *Fantovsko pesmarico* in še nekaj skladb, nekaj (nepopolnih) skladb ima tudi arhiv ljubljanske Orglarske šole. Skladateljevo zapuščino hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, posamezne pesmarice pa so lahko še marsikje drugje, npr. v kakšnem arhivu zborov, s katerimi je sodeloval, pa tudi na kakšnem koru. Vsekakor pa premalo, da bi bile skladbe izvajalcem ustrezno dostopne. Upam, da bo skladatelj dočakal ustrezen, pregleden izbor svojih skladb, posvetnih in cerkvenih.

Za konec

Človeško življenje je lepa, a globoka in težka skrivnost. V boju z usodo, ki nam jo določajo danosti časa in prostora, vsak od nas hodi po svoji poti. In pogosto se zgodi, da svoj svet želimo prebarvati na lepše, da včasih bežimo pred stvarnostjo. Morda sta to glavna razloga za to, da sežemo po alkoholu in pademo v omamo, iz katere se po navadi zelo težko izkopljemo. Umetnikom, ki smo po naravi občutljivejši kot običajni ljudje, pa se to zgodi še prej in globlje. V svetu in tudi pri nas imamo za takšno življenje lepo oznako: boemski slog, ki ga je v nekoliko preprostejši, kratki slovenski različici takole opisal Dragotin Kette v svoji znameniti pesmi: »Daj mi, daj vinca, lepa točajka! /.../ Glej, kak se peni / kapljica zlata, / glej, kak mi vreje / kapljica živa, / kak se mi smeje / in nagajiva / pripoveduje / čarobne bajke / od kučamajke / in o princesi / dežele tuje ... / Še, še prinesi / vinca iz hrama ...« Toda je že tako, da življenje okrog nas pač ni pravljica, ni princesk, v domači deželi je, kot je. In domača vzporedna resničnost je zaradi »našega sveta pravljic« samo še težja. In svet, ki mu ne le nismo pobegnili, še pokvarili smo ga, je pogosto čedalje grši in čedalje bolj daleč od pravljice.

A vendar, naše življenje mine, dela pa ostanejo. Z njimi po svoje krepimo kulturno in duhovno podobo skupnosti, v kateri živimo. Skladatelji vanjo prinašamo glasbena dela, dela, v katerih ni krute resničnosti, v katerih poslušalci lahko začutijo tudi kaj pravljičnega. Ko živimo, sami skrbimo, da dela prihajajo do poslušalcev. Ko nas ni več, o naših sadovih ostanejo zapisi, njihovo ohranjanje pa je v rokah umetnikov in poslušalcev rodov, ki prihajajo. Razlogi za to, da javnost avtorje premalo pozna, premalokrat sliši zanje, so številni. V glavnem pa bi jih lahko razdelili na notranje in zunanje; da je notranjih čim manj, skrbi skladatelj sam. Sam po svojem občutku, željah in znanju oblikuje skladbe ter se bolj ali manj prilagaja željam in okusu poslušalcev. Zunanji razlogi so povezani z ljudmi iz skupnosti. Predvsem je pomembno, da so skladbe dostopne, glasbeniki morajo o njih nekaj vedeti, zdeti se jim morajo zanimive, privlačne, da si zanje vzamejo čas in jih izvedejo.

Pri nastajanju in nastanku del so pomembne osebne odločitve. Svojim delom damo avtorji umetniški izraz in notranjo moč, navzven pa obliko. Skladatelj Cerer je dela tehnično oblikoval prav dobro. Morda bi moral poskrbeti le še za nekaj več notranje moči, glasbene prepričljivosti in izraza.

Namreč že v času, ko je svoja dela začel objavljati v *Cerkvenem glasbeniku*, naši osrednji publika-

ciji za cerkveno glasbo, je bilo v Sloveniji skladateljev sakralne glasbe veliko. Takrat so svoja dela objavljali najpomembnejši avtorji: Matija Tomc, Stanko Premrl, Franc Kimovec, Hugolin Sattner, Vinko Vodopivec in še mnogo drugih. Sledijo jim tisti, ki so danes manj ali malo izvajani, med katerimi so npr. Breda Šček, Anton Jobst, Emil Hochreiter, Jerko Gržinčič, Josip Šterbenc, Avgust Cerer in še več drugih. Nekateri med njimi pa so že skoraj ali povsem pozabljeni: npr. Anton Dolinar, Josip Kenda, Josip Sicherl, Anton Čadež, Anton Grum, Jože Rozman, Ivan Rijavec, Franc Babič, R. Kristan idr.[10] Slovenci nismo samo narod pesnikov, smo tudi narod skladateljev. V tridesetih letih prejšnjega stoletja so skladatelje cerkvene glasbe v Cerkvenem glasbeniku že prešteli. Bilo nas je že 180. Danes nas je najmanj dvakrat toliko, če ne še več. Matija Tomc je v Cerkvenem glasbeniku zapisal:

»Sicer lahko sodimo o zbirkah prejšnjih desetletij, kakor hočemo. Morda so enemu premalo visoko muzikalne, drugemu vsled cecilijansko dolgočasnega sloga neužitne, tretjemu se zdijo nekatere zbirke zadnjih dvajsetih let vsled kromatične natrpanosti necerkvene, pevca ubijajoče, vokalni čut zbora kazeče. Še starejšim skladbam očitajo teatralnost, preveliko ritmično razigranost. Naj bo temu kakorkoli. Vsak gleda na umetnino s svojega stališča in jo po svoje sodi, morda pravilno, lahko se pa tudi moti. Saj je tudi vsak skladatelj oseba zase, z določenim značajem, s posebno šolo, zrasel je v čisto določenih dobah in razmerah, zato tudi v svojih skladbah vsak po svoje Boga moli.« (Tomc 1935: 187)

Vsak po svoje Boga ali boga moli, lahko bi tudi rekli, vsak po svoje doživlja življenje, umetnost, glasbo, vsak po svoje trgamo iz tišine stvarstva skladbe in jih porajamo v naš zvočni svet. Številna dela, tudi največjih skladateljev, se počasi pogrezajo v prah pozabe. Nekaj najboljših, muzikalno najprepričljivejših pa ostaja. In k tem jih je nekaj dodal tudi Avgust Cerer, še posebej sakralnih, pa tudi nekaj posvetnih. Z Liro smo izvedli lepo pesem Uspavanka, in še kakšno bomo. Zanimiva in zabavna je njegova uglasbitev Tri želje na verze Franceta Prešerna. Skladatelj Avgust Cerer je danes manj znan slovenski skladatelj, predvsem sakralne, nekoliko manj posvetne glasbe. Toda njegovo delo je zagotovo dovolj vredno in pomembno, da ga ohranimo v svojem spominu in na naših koncertnih odrih.

Viri:

Marjanca FTIČAR, 1983: *Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941.* Kamnik: Kulturni center Kamnik, razstavišče Veronika.

Lovro HORVAT, 1935: *Iz zgodovine cerkvene glasbe v Kamniku in okolici*. *Cerkveni glasbenik* 58, št. 1, 2. 17–20.

Stanko PREMRL, 1934: *Cerkveni glasbenik* 57 (9–10). 156–157.

Edo ŠKULJ, 2005: *Leksikon cerkvenih glasbenikov.* Ljubljana: Založba Družina. 49.

Matija TOMC, 1933: *Cerkveni glasbenik* 56 (9–10). 155.

Matija TOMC, 1935: *Cerkveni glasbenik* 58 (11–12). 187–188.

Matija TOMC, 1936: *Cerkveni glasbenik* 59 (7–8). 125.

Matija TOMC, 1937: *Cerkveni glasbenik* 60 (5–6). 98–99.

Matija TOMC, 1938: *Cerkveni glasbenik* 61 (3–4). 60.

Matija TOMC, 1939: *Cerkveni glasbenik* 62 (9–10). 155–156.

Stanko TROBINA, 1972: *Slovenski cerkveni skladatelji*. Maribor: Založba Obzorja. 214.

Aleksander VIDEČNIK, 1984: Celjski oktet 1937–1941. *Celjski zbornik* 19. 289–294.

Aleksander VIDEČNIK, 2002: *Celje moje mladosti*. Mozirje: Zavod za kulturo. 103–117.

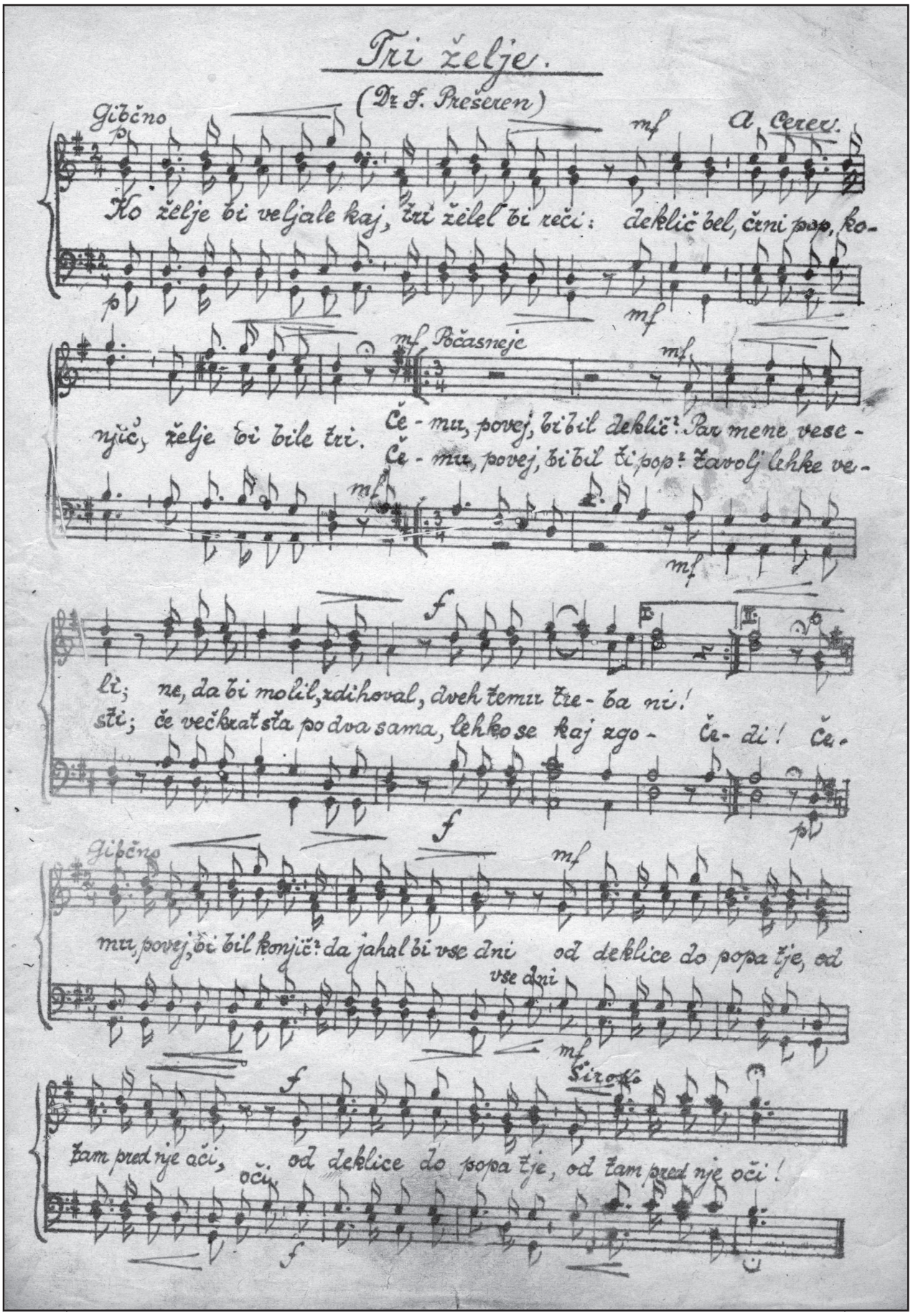

Ciklostilna kopija skladbe Tri želje, na besedilo Franceta Prešerna (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

TRI ŽELJE

(France Prešeren, *Tri želje Anastazija Zelenca*)

Avgust Cerer

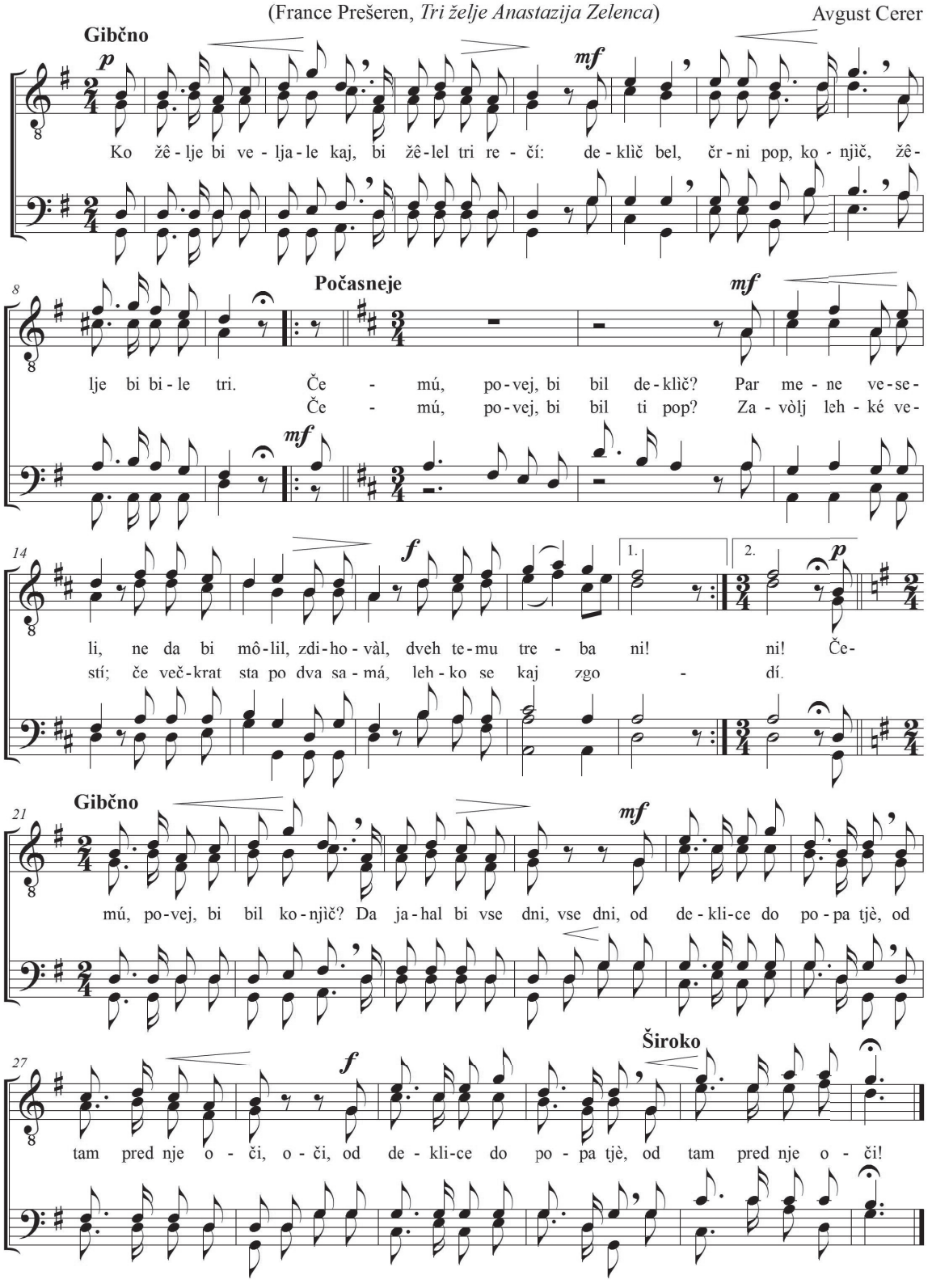

© AM 2014-1

Prepis skladbe Tri želje, na besedilo Franceta Prešerna, za arhiv zbora kamniške Lire

Marija Klobčar[1]
Podgorje 26 D, Kamnik
Marija.Klobcar@zrc-sazu.si

»V tem kraji lintvern ljudi jé ...« Zmaj iz kamniškega jezera in pesemsko izročilo

Prispevek obravnava izročilo o zmaju, povezano s pripovedmi o kamniškem jezeru. Izhaja iz ljudskega verovanja, ki je svojo živost potrdilo ob odkritju mamutovega okostja leta 1938: številni domačini so bili namreč ob odkritju prepričani, da so delavci našli zmajevo okostje. S tem odzivom so nehote opozorili tako na izročilo o jezeru kot na verovanje v obstoj zmaja, ki naj bi živel v njem. Medtem ko o jezeru obstaja več pričevanj, je bilo izročilo o zmaju iz kamniškega jezera v zapisih deležno skromne pozornosti. Prav zato je toliko pomembnejša doslej neopažena pesem o sveti Marjeti, ki jo je župnik Matevž Ravnikar - Poženčan leta 1845 zapisal na Selih pri Kamniku, njeno pričevalnost pa dopolnjujejo še nekateri drugi zapisi. V pesmi je jasno prepoznavna sled darovanja vodnemu božanstvu, zmaju. Prispevek razčlenjuje to verovanje, hkrati pa ga postavlja v širši kontekst magičnih dejanj, povezanih z darovanjem vodi. Pri tem vključuje tudi posamične elemente v šegah, ki so ta darovanja izražali na simbolni način, in na arheološke najdbe oziroma spoznanja. S temi pogledi opozarja na poseben pomen izročila, povezanega z neveljsko cerkvijo in ožjim območjem ob njej, in problematizira odnos do pričevanj o kamniškem jezeru.
Ključne besede: zmaj, darovanje vodi, kamniško jezero, pesem o sveti Marjeti, Nevlje

The article discusses the oral tales about a dragon as well as Kamnik lake that originate in local folk's belief that the two truly existed. This proved particularly apparent when fossil mammoth bones were discovered in 1938; upon hearing the news, many locals were certain the bones belonged to the dragon. In this way, though unaware, people caused for the two beliefs to resurface and confirm their existence. A few reports may have been found about the lake, however, the existence of the dragon was noted on very few occasions. It is for this reason that by now unnoticed song about St Margaret commands such great importance. It was written by Matevž Ravnikar - Poženčan, a priest, in 1845 at Sela near Kamnik and its plot is supported by some other texts. In the song, there is clear evidence of sacrifice to the water deity, namely a dragon. The paper analyses this belief and co-positions it with the elements of magic on the greater scale, particularly in reference to the ritual of sacrifice to water deities. The article also spotlights individual elements from folklore (sacrifice as a symbolic act) and archaeological finds. Thus it aims to draw attention to both, the importance of the folk beliefs related to Nevlje church and the adjacent area, and the credibility of reports of the existence of Kamnik lake.
Key words: dragon, sacrifice to water deities, Kamnik lake, song of St Margaret, Nevlje

1 Doktorica znanosti, višja znanstvena sodelavka, docentka za folkloristiko in mitologijo, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU.

Odkritje mamuta v Nevljah in odzivi domačinov

Nevlje pri Kamniku so bile do pomladi leta 1938, kot je zapisano v banovinski predstavitvi posamičnih krajev, »... vas, umaknjena v zatišje nad ban. cesto v Tuhinj«. Krajevni leksikon Dravske banovine je omenil tudi močvirni svet ob zavitem toku Nevljice, sicer pa je vas opredelil z značilnostmi njenega izročila: »Po tradiciji so bila neveljska tla vse do Kamnika pod jezerom, zato se je tudi neveljska cerkev imenovala 'sv. Jurij ob jezeru'. Jezero je baje odteklo ob tretji uri popoldne in zato tudi ob tej uri vsak dan zvoni.« (KLDB 1937: 201)

V ponedeljek, 14. marca 1938, ko so prve strani časopisov napolnile vesti o priključitvi Avstrije Nemčiji, so v popoldanskih urah ob regulacijskih delih ob Nevljici delavci naleteli na čudno kost. Najdeno okostje je bilo ob posredovanju tedanjega kamniškega župana Ferdinanda Novaka in presoji veterinarja in zbiralca starin Josipa Nikolaja Sadnikarja hitro opredeljeno kot mamutovo, ob soočenju delavcev – domačinov – z orjaško kostjo pa je vnovič prišlo na dan izročilo o lintvernu, o zmaju iz kamniškega jezera: delavci so bili prepričani, da so končno našli dokaz za obstoj zmaja, o katerem so pripovedovali stari ljudje.[2]

Na to spontano in osupljivo oživitev izročila sta ob šestdesetletnici odkritja mamutovega okostja v enem od sestavkov v *Kamniškem občanu* s pomenljivim podnaslovom Zmaj iz Neveljskega jezera opozorila Benjamin in Danijel Bezek: »Z odkritjem mamutovih kosti je ustno izročilo o Neveljskem jezeru dobilo novo spodbudo in polet. Poročilo o tem jezeru, ki ga je ovekovečil J. V. Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske*, je bilo med krajani Nevelj takrat bolj živo, kot je danes. Nič ni čudnega, da se je ob prvi novici o najdenih kosteh med domačini razširila govorica, da odkrite kosti pripadajo zmaju iz Neveljskega jezera.« (Bezek B., D. 1998a)

Medtem ko je bila leta 1938 javnost pozorna predvsem do vsebine same najdbe, torej do mamutovega okostja, kamniška lokalna oblast in nacionalne institucije pa so se borile za pravico do pridobitve okostja v trajno last (prim. *Jutro* 68, 23. 3. 1938, str. 3), je odziv domačinov na najdbo opozarjal na moč spomina na zmaja, ki je po pripovedovanju starejših nekoč živel v jezeru (Bezek B., D. 1998b: 17).

Sledi o zmaju v lokalnih zapisih

V primerjavi z navajanjem pričevanj o kamniškem jezeru (Zika 2011: 14–21) se je zmaj redko omenjal, zelo zgovoren pa je najstarejši znani zapis o tem izročilu. Gre za zapis v italijanskem jeziku, namenjen Janezu Vajkardu Valvasorju (Cevc 1958: 111).[3] Govori o treh gradovih na območju Kamnika, od katerih je bil eden na večjem, drugi na manjšem hribu nad mestom, tretji pa na mengeškem hribu, in o treh »malikovalskih« bratih, ki so se neprestano spopadali med seboj. »Končno se je v tem kraju zakotil zmaj, ki se je tako močno

2 Neposredni spomin na to je ohranilo pričevanje enega od delavcev pri regulacijskih delih ob Nevljici, Jurija Klemenca s Tučne (Bezek, B., D., 1998c).

3 Zapis je do druge svetovne vojne hranil Frančiškanski samostan v Kamniku. Med vojno je pogorel, ohranil pa se je v prepisu Franceta Steleta.

Ob najdbi mamutovega okostja je med domačini oživelo izročilo o zmaju, ki naj bi nekoč živel v jezeru. (Fotografiral Peter Naglič leta 1938, izvirnik hrani Matjaž Šporar, Šmarca.)

premikal, da je razbil razvotljeno goro, ki je zadrževala jezero in to se je razlilo po polju okoli hriba, zmaj pa, ki mu je zmanjkalo vode, je na polju poginil. Nato je na mestu, kjer je bilo jezero, nastal lep in prijazen kraj, kjer so zgradili mesto in ko so prišli učenci sv. Mohorja in Fortunata,[4] so spreobrnili tamošnje prebivalce h krščanski veri. Ko so ti videli lepi čudež, so po vzoru mesta Berita izbrali za zavetnico sv. Marjeto.« Nadaljevanje tega zapisa je namenjeno zgodbi o Veroniki, ki jo zapisovalec časovno umešča v čas razlitja jezera, povezuje pa jo z Malim gradom: »V času pa, ko se je razlilo jezero, je ostalo v tem gradu le eno dekle z imenom Veronika.« Spomin na jezero je podkrepljen z navedbo obročev za privezovanje čolnov: »Pred nekaj leti je bilo tu tudi sedem obročev za priklepanje jezerskih čolnov, ki pa so jih z grajskih zidov odstranili.« (nav. po Cevc 1958: 112–113, 141)

Ni jasno, če je ta rokopis prišel do Valvasorja; njegovo poročilo o jezeru zmaja ne omenja, med drugim pa navaja obroče za privezovanje čolnov na Malem gradu in imenovanje neveljske cerkve *S. Georg am See*[5] (Valvasor XI: 541–542), ustrezno latinskemu poimenovanju *Ecclesia S. Georgii ad lacum*, ki so ga po navedbi iz leta 1703 poznale stare listine (Stele 1922: 313). Zgodbe o zmaju iz kamniškega jezera pa so se v stoletjih sicer vedno bolj predstavljale kot zgodbe o zmaju iz bistriške doline. Takšna podoba je oživela tudi v večkrat ponatisnjenem delu (prim. Učakar 2010: 193) *Vrtomirov prstan ali zmaj v Bistriški dolini* Jakoba Alešovca (Alešovec 1869), vendar povezovanje zmaja z dolino Kamniške Bistrice ni prekrilo njegovega prvotnega spomina.

Stiasny, ki je svoje delo o Kamniku objavil v času racionalizma in pozitivizma s konca devetnajstega stoletja, se je od tega izročila pragmatično ogradil: »Potrtega duha te razvedruje neizčrpni zaklad kamniškega bajeslovja. Bajke o jezeru, o ajdovskem templju na Malem Gradu, o enoókem maliku v njem, o zmaju v bistriški dolini, o junaku Vrtomiru, o zakleti Veroniki itd. še sedaj žive med starimi ljudmi, a žal, s sedanjim rodom izginejo menda za vselej v morje pozabljivosti.« (Stiasny 1894: 11) Zmaja Stiasny omeni še enkrat v poglavju Kamniško jezero, in sicer zelo skopo: »Tudi pripovedka o zmaju v bistriški dolini se naslanja na pripovedko o kamniškem jezeru.« (Stiasny 1894: 136)

V začetku 20. stoletja se zmaj v zapisih ni več pojavljal, kot je razvidno iz odziva ob odkritju mamutovih kosti, pa je bila zgodba o njem še živa. Misel, da mamutove kosti pripadajo zmaju, je bila prvi odziv na najdbo.

4 Očitno gre za širjenje krščanstva pod vplivom Ogleja. V Ogleju so bile od leta 408 ali 409 relikvije svetega Mohorja in Fortunata. Ta dva mučenca sta bila tudi zavetnika Oglejskega patriarhata (Bajt, Kocjan - Barle 2007: 774).

5 Sveti Jurij ob jezeru.

Ta interpretacija je pri marsikom izzvala posmeh, kar je te predstave utišalo.

Vznemirjenje domačinov, povezano z mislijo na starodavnega zmaja, lintverna, pa je v času regulacijskih del ob Nevljici marca leta 1938 v javnosti vendarle dobilo skromni odziv tudi v časopisu. Prispevek z naslovom *Mamuta odkopavajo* ... je med zapisom o vsakdanjiku v Nevljah namreč zabeležil tudi predstavni svet domačinov, v katerega je odkritje prineslo veliko vznemirjenje. Ob tem je poročevalec navedel tudi ljudsko interpretacijo najdbe, temelječo na starem verovanju: »Nenadoma pa so Nevlje doživele svoj veliki dan. Od Mekinj prihajajo ves dan radovedni ljudje ter postajajo ob jami, kjer šest moških rije po mokri, ilovnati zemlji. Tam nekje, pod šesto plastjo leže kosti ogromne živali, morda lintverna, ki je nekoč strašil po jezeru, kakor pravijo stari.« (*Jutro* 65, 18. 3. 1938, str. 3)

Izročilu o zmaju, ki je ob odkritju mamutovega okostja v Nevljah vnovič prišlo na dan, kljub temu zapisu ni zbudilo pozornosti: ob neposredni nevarnosti nacizma, izraženi s priključitvijo Avstrije Nemčiji, je bil spomin na zmaja videti kot prijazna pripovedka. Zaustavitev izkopavanj ob Nevljici je zgodbe o jezeru in zmaju v njem sčasoma utišala. V desetletjih po drugi svetovni vojni so se te pripovedi umaknile v zasebnost tudi zaradi mnenja, pripisanega stroki: »Kdo ve, kako in kdaj se je spočela pripovedka o kamniškem jezeru, o jezeru, ki ga nikoli ni bilo /.../« (Cevc 1958: 138)

Kljub zanikanju se je izročilo o jezeru ohranjalo (prim. Učakar 2010, Zika 2011). V začetku sedemdesetih let, v času priprav na 750-letnico mesta Kamnik, se mu je s posebno raziskovalno skrbjo posvetil tudi Ivan Zika. Zika je ob objavljanju prispevkov z naslovom 750 let mesta Kamnika bralce v *Kamniškem občanu* spodbujal k razkrivanju osebnih spominov in pričevanj o sledeh, ki so pričale o jezeru (Zika 2011). Čeprav v ozadju, pa se je ohranjalo tudi izročilo o zmaju. Nanj je opozorila predvsem šestdesetletnica izkopa mamutovega okostja, ko je bilo živo še neposredno izkustvo teh izkopavanj (Bezek B., D., 1998c). To je bil čas, ko so digitalni zmaji že polnili virtualni svet računalniško opremljenih otrok, zgodbe o zmaju iz kamniškega jezera pa so se z zadnjimi pričami soočenja z mamutovo kostjo umikale v pozabo.

izročilo s predkrščanskim ozadjem in njegova vloga pri zbiranju ljudskih pesmi

Te zgodbe so si delile usodo z drugim ljudskim izročilom, ki je presegalo izkustveni svet. Ista usoda je zaznamovala tudi pesemsko izročilo, vezano na predkrščansko verovanje, toliko bolj zato, ker so si narodi brez lastne državnosti z ljudskimi pesmimi gradili svojo identiteto (Bohlman 2004). S tem stališčem se niso strinjali edinole predstavniki t. i. mitološke šole, ki ji je pripadal tudi eden od najpomembnejših usmerjevalcev zbiranja slovenskega ljudskega pesemskega izročila, dr. Gregor Krek. Krek je namreč poudarjal, da imajo ljudske pesmi »neprecenljivo lastnost, posvetiti v sicer temna svetišča, odpirajoča nam tajnosti bogočastja naših pradedov« (Krek 1872: 171).

V devetnajstem stoletju, v času vedno bolj intenzivnega zbiranja ljudskega pesemskega izročila, je bilo zapisovanje obrednih pesmi s predkrščanskimi elementi kljub dejavnosti zagovornikov mitološke smeri nezaželeno. Te pesmi so bile sicer del izročila, vendar so s spominom na staro verovanje neposredno izražale vero v magično moč naravnih sil, s tem pa zaostalost in nasprotovanje krščanskemu nauku.

Nasprotovanje izročilu z značilnostmi predkrščanskega verovanja v tem času ni bilo novo. Navezovalo se je na nasprotovanje samemu predkrščanskemu verovanju oziroma na izvajanje obredja s predkrščanskimi prvinami. Pesmi, ki so bile del takšnega obredja, vključno s pesmimi, povezanimi z verovanjem v nadnaravno moč vode, so bile namreč že stoletja izpostavljene preganjanju. Ta proces se je začel že pred koncem devetega stoletja s prepovedjo koledovanja »po poganski šegi« (Grafenauer 1973: 45) in se v naslednjih stoletjih nadaljeval predvsem kot vnašanje krščanskih vsebin v predkrščansko obredje.

Pokristjanjenje določenih predkrščanskih elementov se je izkazalo za uspešnejšo metodo od odkritega preganjanja in v preoblikovani podobi se je ohranilo veliko predkrščanskih sledi. Prav zato je v 16. stoletju Primož Trubar, slovenski protestantski pridigar in avtor prvih slovenskih knjig, Cerkvi očital ohranjanje poganskih navad (Trubar 1562). Zaton reformacije je to kritičnost utišal, številnim oblikam predkrščanskega verovanja pa so nasprotovali tudi katoliški razumniki. Kljub temu je bilo v 19. stoletju razlogov za nasprotovanje predkrščanskemu verovanju še dovolj; učinkovito sta jih oslabila šele uvedba splošne šolske obveznosti in prosvetno delo med preprostimi ljudmi.

Iskanje elementov, ki bi razkrili sledi predkrščanskega verovanja, je bilo torej zelo težavno. Prvi zapisovalci ljudskih pesmi so poročali, da so določena obredna ravnanja s prepoznavnim predkrščanskim miselnim ozadjem veljala za greh, za katerega posamezni duhovniki pri spovedi niso dajali odveze (Podgoriški 1862: 367). Preprosti ljudje so to izročilo zato pred zapisovalci skušali prikriti. Kljub zadržanosti nosilcev tega izročila, ki so to verovanje skrivali, in kljub nasprotovanju nekaterih zbiralcev so se posamične sledi ohranile, vključno z zgodbo o zmaju, zapisano v kamniški okolici, razumevanje tega izročila pa zahteva poznavanje širšega konteksta.

Pesem o sveti Marjeti in svetem Juriju in sledi obrednega darovanja

Pesmi, ki so neposredno izražale ali spremljale magična dejanja, so bile torej prepovedane, iskane pa so bile pripovedne pesmi, torej pesmi, ki so v obliki upesnjenih zgodb ohranjale spomin na oddaljena verovanja ali dogodke, povezane z njimi. Poleg junaških pesmi, ki so bile tedaj za zbiralce najdragocenejše, so bile precejšnje pozornosti deležne tudi bajeslovne in pravljične pesmi, saj so izpričevale starejše izročilo. Ena od teh je bila tudi pesem o dekletu, sveti Marjeti, in o njeni rešitvi pred zmajem, ki je bila z naslovom S. Marjeta leta 1841 objavljena v tretji knjigi prve slovenske zbirke ljudskih pesmi *Slovenske pesmi krajnskiga naróda*. To zbirko je s pomočjo raznih zbiralcev v času političnega pregnanstva v Ljubljani izdal razgledani in prizadevni poljski plemič Emil Korytko. Tako kot pri

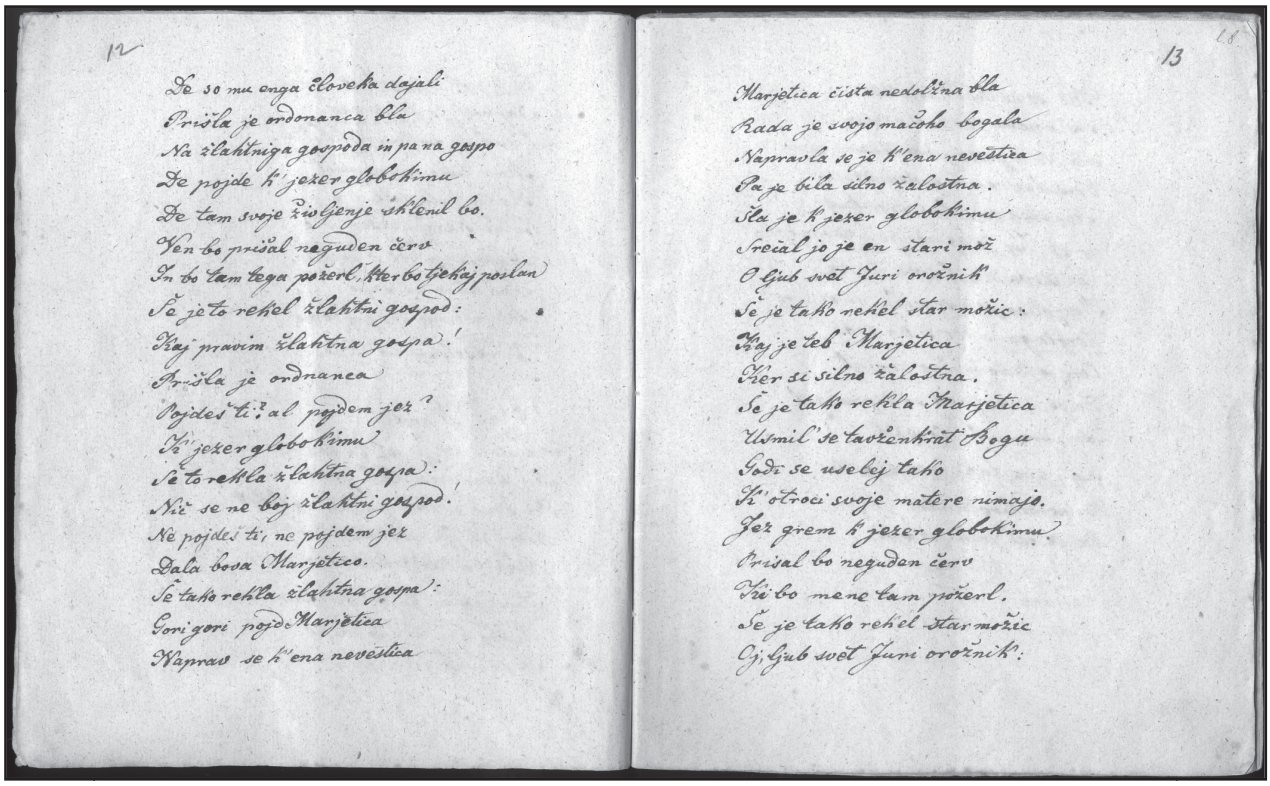

Del pesmi o sveti Marjeti, ki jo je Matevž Ravnikar - Poženčan zapisal na Selih pri Kamniku. NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 483, zvezek XIII.

drugih pesmih v zbirki, tudi pri tej zapisovalec in kraj zapisa nista navedena, jasno je le, da pesem izhaja z osrednjega območja Kranjske in da je bila zapisana pred letom 1839.

Tu mi stoji, stoji beli grad,
pod gradam globoko jezero,
po jezeru plava čudna zvir,
pa je z imenam hudi zmij.
Ko je pojedel živino vso,
je zdaj na ljudi vrsta prišla,
narpred na gospoda mladiga.
Tak je rekla žlahtna gospa:
»Kaj ti pravim, žlahtni gospod!
Oh, škoda je mene, škoda tebe,
tudi je škoda mojih otrok,
le mu dajva Marjetico,
Marjetico, božjo služabnico.
Marjetice nič škoda ni.«
Kaj je strila Marjetica?
Šla je v skrinjo pisano,
oblekla suknjo višnjevo,
opaše pasíco zlató.[6]
Šla je h globokim jezeru,
srečal jo je pobič mlad,
pobič mlad, oj lep vojak,
preljubi sveti Jurij sam.
Tako je rekel pobič mlad:
»Pojd h globokim jezeru,
k tebi bo priplaval hudi zmij.
Le vrzi mu pasíco na vrat,
čezi stori sveti križ,
saj ti bo ponižen,
de še ni bil nikoli tak.«
Čezi je strila sveti križ,
vrgla pasíco za vrat.
Je bil ponižen in krotak,
da še ni bil nikoli tak.
Peljala ga je pod beli grad.
Žlahtna gospa v linah stoji,
še tako pravi, govori:
»Kaj ti pravim, žlahtni gospod!
Pojdi gledat Marjetice,
Marjetice, božje služabnice:
to je velika coprnica,
kak je pokoren hud ji zmij.«
Tako močno je zmij zarjul,
de se je podrlo pol gradu;
zmij je hujši zarjul,
da se podrl je ves bel grad
(SPKN 1841: 115–117).

Precejšnjo sorodnost s to pesmijo kaže zapis druge pesmi z opisom istega dogodka, pri kateri je kraj zapisa oziroma ohranjenosti variante izpričan: ta pesem je bila med letoma 1842 in 1845 zapisana na Selih pri Kamniku (*SLP* I: 131–132), zapisovalec pa je bil tedanji selški župnik Matevž Ravnikar, po kraju rojstva, Poženiku pri Cerkljah (Koblar 1960–1971: 48), znan tudi s psevdonimom Poženčan.

6 Suknja višnjeva: višnjeva barva je svetlo modra, torej barva višnjevih cvetov (prim. Knific 2012: 27–28, 48–49, 59, 308); pasíca: sklepanec. Sklepanci so se pojavili v gotiki oziroma renesansi in so označevali plemkinje in ugledne meščanke (Žagar 1993: 16).

Tam stoji, stoji velika vas,
na konc vasi beli grad,
na konc gradu pa jezer globok.
Notri je pa neguden črv,
neguden črv, lintvern hud;
druzga ne pije, druzga ne je,
leško[7] kri, leško meso.
Še so imel ordnancijo,
de so mu enga človeka dajali.
Prišla je ordnanca bla
na žlahtniga gospoda in pa na gospo,
de pojde k jezer globokimu,
de tam svoje življenje sklenil bo:
ven bo prišal neguden črv
in bo tam tega požrl,
kter bo tjekaj poslan.
Še je to rekel žlahtni gospod:
»Kaj pravim, žlahtna gospa!
Prišla je ordnanca:
pojdeš ti, al pojdem jez
k jezer globokimu?«
Še to rekla žlahtna gospa:
»Nič se ne boj, žlahtni gospod!
Ne pojdeš ti, ne pojdem jez,
dala bova Marjetico.«
Še tako rekla žlahtna gospa:
»Gori, gori pojd, Marjetica,
naprav se k ena nevestica!«
Marjetica čista, nedolžna bla,
rada je svojo mačoho bogala.
Napravla se je k ena nevestica,
pa je bla silno žalostna.
Šla je k jezer globokimu,
srečal jo je en stari mož,
o ljub sveti Jurij orožnik.
Še je tako rekel star možic:
»Kaj je tebi, Marjetica,
ker si silno žalostna?«
Še je tako rekla Marjetica:
»Usmil se tavženkrat Bogu!
Godi se vselej tako,
k otroci svoje matere nimajo.
Jaz grem k jezer globokimu:
prišal bo neguden črv,
ki bo mene tam požrl.«
Še je tako rekel star možic,
oj ljub svet Jurij orožnik:
»Nič se ne boj, Marjetica,
saj pojdem jez tudi s tabo.«
Šla sta k jezer globokimu,
prišal je ven neguden črv,
neguden črv, lintvern hud.
Svet Jur je zavzdvignil desno roko,
čez črva storil sveti križ.
Marjetica je zdrasala pasec svoj,
vrgla ga je črvu na vrat.
Črv je tako močno zarjul,
de se je ves grad na kup razsul.
Zdaj premisli, človek ti,
kaj ena taka pregreha stri:
ta nevošlivost stri,
de se cel grad potopi.[8]

Pesem, zapisana na Selih, se najverjetneje nanaša na izročilo okolice. Poženčan je namreč v času službo-

7 Pridevnik *leški* je v *SLP* I pojasnjen s pomenom *človeški*. Verjetnejša je razlaga, da beseda leški izvira iz besede *laški* oz. *vlaški*, kar označuje staroselce: arheolog dr. Milan Sagadin je ob branju tega prispevka opozoril na možnost, da so za darovanje žrtvovali staroselce.

8 Pesem objavljam v redakciji, ki velja pri znanstvenokritičnih objavah (*SLP* I: 133).
Neguden – grd, ostuden, ordnancija (iz nem – po lat.) – odločba, obveznost; zdrasati – odtrgati.

Izvirni Poženčanov zapis z naslovom S. Marjeta, ohranjen v njegovi zapuščini (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 483, Ravnikar - Poženčan 1845: 11–14):
Tam stoji, stoji velika vas
Na konc vasi beli grad
Na konc gradu pa jezer globok
Notri je pa neguden červ
Neguden červ, lintvern hud.
Druzga ne pije, druzga ne je
Leško kri, leško meso.
Še so imel ordnancio
De so mu enga človeka dajali
Prišla je ordonanca bla
Na žlahtniga gospoda in pa na gospo
De pojde k'jezer globokimu
De tam svoje življenje sklenil bo.
Ven bo prišal neguden červ
In bo tam tega požerl, kter bo tjekaj poslan
Še je to rekel žlahtni gospod:
Kaj pravim žlahtna gospa!
Prišla je ordnanca
Pojdeš ti? Al pojdem jez?
K' jezer globokimu
Še to rekla žlahtna gospa:
Nič se ne boj žlahtni gospod!
Ne pojdeš ti, ne pojdem jez
Dala bova Marjetico.
Še tako rekla žlahtna gospa:
Gori gori pojd Marjetica
Naprav se k'ena nevestica
Marjetica čista nedolžna bla
Rada je svojo mačoho bogala
Napravla se je k'ena nevestica
Pa je bila silno žalostna.
Šla je k'jezer globokimu
Srečal jo je en stari mož
O ljub svet Juri orožnik
Še je tako rekel star možic:
Kaj je teb Marjetica
Ker si silno žalostna.
Še je tako rekla Marjetica
Usmil' se tavženkrat Bogu
Godi se uselej tako
K'otroci svoje matere nimajo.
Jez grem k jezer globokimu
Prišal bo neguden červ
Ki bo mene tam požerl.
Še je tako rekel star možic
Aj, ljub svet Juri orožnik:
Nič se ne boj Marjetica
Saj pojdem jez tudi s'tabo.
Šla sta k'jezer globokimu
Prišal je ven neguden červ
Neguden červ lintvern hud
Svet Jur je zavzdvignil desno roko
Čez červa storil sveti križ
Marjetica je zdrasala pasec svoj
Vergla ga je červu na vrat
Červ je tako močno zarjul
Da se je ves grad na kup razsul
Zdaj premisli človek ti
Kaj ena taka pregreha stri
To nevošlivost stri
De se cel grad potopi.

vanja na Selih zapisal samo pesmi in pripovedi, ki so bile za tisto okolje posebej razločevalne. Z zbiranjem tedaj najbrž ni imel več velikih načrtov: leto pred tem je izšel zadnji zvezek zbirke *Slovenske pesmi krajnskiga naróda*, urednik Emil Korytko pa je umrl že pred izidom prvega zvezka te zbirke, preden ga je dosegla vest o politični pomilostitvi (več Novak 1986).

Pesem o sveti Marjeti torej omenja veliko naselje, grad in jezero; v njem je zmaj, ki mu morajo žrtvovati ljudi. Vrsta je prišla tudi na grajskega gospoda in gospo, vendar je gospa namesto sebe in moža zmaju namenila pastorko Marjetico. Marjetica se je morala obleči kot nevesta; med potjo k jezeru je srečala svetega Jurija, ki jo je rešil pred zmajem, zmaj pa je v jezi podrl grajsko poslopje. Poleg porušitve grajskega poslopja pesem omenja tudi razlitje velike vode, torej potop. S temi elementi je pesem motivno blizu predvsem legendi o svetem Juriju, kot jo je širila zbirka *Legenda aurea*: gre za motiv zmaja, ki mu morajo dajati ljudi, in svetega Jurija. Sveti Jurij v legendi zmaja premaga, s čimer reši tudi kraljevo hčer, prebivalce pa pokristjani (Schauber, Schindler 1995: 174–175).

Matevž Ravnikar je pred letom 1838 zapisal še eno varianto te pesmi, kraj zapisa pa prav tako ni znan. V tej varianti, ki je sicer dokaj okrnjena, je naselje označeno kot mesto:

V tem kraji lintvern ljudi jé,
po vsim mesti vrsta gre,
na žlahtniga gospoda je prišla,
tako je rekla mačoha:
»Kaj ti pravim, žlahtni gospod,
kaj bova dala lintvernu?
Mene škoda, tebe tako,
dajva mlado Marjetico!«
Marjeta je grozno žalostna,
vender se sprelepo oblekla je
v svojo suknjo višnjovo,
pripasala srebrn pas.
Vzdignila se je in šla.
Srečal jo je svet Juri sam,
ji je tako djal:
»Kaj je teb, Marjetica,
ker si tako žalostna?«
»Kako bi jez ne bla žalostna,
ker bo mene lintvern požrl!«
Tak je rekel svet Juri sam:
»Kadar bo proti teb prišal,
čeženj stori sveti križ:
on bo pohleven in krotak,
de še ni bil nikdar tak.«
Strila je čeženj sveti križ,
on je bil kakor jagnje krotak.
Vrgla mu je ketno na vrat,
perpeljala ga pod beli grad.
Mačoha v linah stoji,
še tako pravi, govori:
»Le sem, le sem, žlahtni gospod,
kaj ti nisim že popred pravila,
de je Marjeta coprnca:
na ketni pelje lintverna!« (SLP I: 132)[9]

V času zapisa te variante je bil Matevž Ravnikar sicer župnik na Gori pri Sodražici (Koblar 1960–1971: 48), vendar po vsebini drugih pesmi, zapisanih v istem zvezku, upravičeno sklepamo, da so med zapisi tudi pesmi, ki jih je poznal od doma. Poženik namreč meji na območje, ki gravitira na Kamnik. Med pesmimi, kjer je ta pesem o sveti Marjeti, je tudi vasovalska pesem Težavna pot, ki omenja »vodo kamniško«, izročilo širšega kamniškega območja pa je razpoznavno tudi v nekaterih drugih pesmih tega zvezka (NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 483, Zvezek III).

Da je bila varianta pesmi o sveti Marjeti, ki se v Ravnikarjevem zapisu začenja z verzom »V tem kraji lintvern ljudi jé«, razširjena v kamniški okolici, pričajo tudi zapisi Franceta Steleta, objavljeni pod skupno oznako Zmaj. Prinašajo izročilo iz Tunjic, kjer je bil France Stele doma.[10] Prvi od treh zapisov pomeni le opredelitev zmaja, vendar vsebuje podatek, ki se je zdel zanj bistven, namreč to, da so mu nekoč žrtvovali ljudi: »Lintvern prebiva v jezerih in močvirjih. Kadar pride na suho, gre vse drevje za njim po tleh, ker ga z repom pobije. Nekdaj so mu ljudi dajali.« V drugem zapisu je mogoče prepoznati ostanek pesmi o sveti Marjeti, ki jo je Požen̈čan zapisal leta 1843: »Sveta Marjeta je imela hudo mačeho. V istem kraju je bil lintvern, kateremu so ljudi dajali. Tudi Marjeto mu je mačeha poslala. Marjeta odpaše pas, dene ga lintvernu okrog vratu in ga žene okoli. Ko mačeha to vidi, pravi: 'Saj sem dejala, da je Marjeta coprnica.' Marjeta žene zmaja mimo gradu in ves grad se je tresel. Nato pride sv. Jurij, njen

9 Izvirni Ravnikarjev zapis iz leta 1838, ohranjen v njegovi zapuščini (NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 483, Zvezek III) zaradi uporabe metelčice transliteriran v gajico.

Zapisovalec je pesmi dal naslov Marjetica:
V' tem kraji lintvern ljudi je
Po vsim mesti versta gre
Na žlahtniga gospoda je prišla
Tako je rekla mačoha:
Kaj ti pravim žlahtni gospod
Kaj bova dala lintvernu
Mene škoda, tebe tako
Dejva mlado Marjetico.
Marjeta je grozno žalostna
Vender se sprelepo oblekla je
V svojo suknjo višnjovo.
Pripasala sreberen pas.
Vzdignila se je in šla.
Srečal jo je svet Juri sam
Ji je tako djal:
Kaj je teb Marjetica
Ker si tako žalostna?
Kako bi jes ne bla žalostna
Ker bo mene lintvern požerl.
Tak' je rekel svet Juri sam:
Kadar bo proti teb prišal
Čeznj stori sveti križ
On bo pohleven in krotak,
De še ni bil nikdar tak.
Strila je čezn sveti križ
On je bil kakor jagnje krotak
Vergla mu je ketno na vrat
Perpeljala ga pod beli grad
Mačoha v linah stoji
Še tako pravi govori:
Lesem, lesem žlahtni gospod
Kaj t nisim že popred pravila,
Da je Marjeta copernca,
Na ketni pelje lintverna. (Ravnikar - Požen̈čan 1843: 95)

10 Na tunjiškem območju je bilo še ob koncu 20. stoletja živo izročilo o kamniškem jezeru, in sicer spomin na to, da so z dela, ki gravitira na Kamnik, pokopavali v Nevlje. Pokojnike naj bi do Nevelj vozili s čolni (Bezek 1998c).

brat in ga prebode!« Navedek 'Saj sem dejala, da je Marjeta coprnica' je očitno v prozno obliko preneseni del navedene variante: »... kaj ti nisim že popred pravila, / de je Marjeta coprnca.« Tretja zgodba je pravljično zelo preoblikovana, ostal je le motiv jezera z »lintvernom«, ki so mu dajali ljudi. (Stele 1937–1939: 333)

Motivna sorodnost pesmi o zmaju, ki jih je zapisal Požen čan, in dopisov, ki jih je v *Etnologu* objavil France Stele, ni naključna. Drugih variant pesmi o sveti Marjeti na Slovenskem sicer ni, belokranjska pesem o zmaju in svetem Juriju (SLP I: 132–133) pa ima, sodeč po omembah Bosne in drugih elementih, uskoški izvor. Navedene variante vsekakor sodijo v osrednjeslovensko območje, od koder je večina pripovednega gradiva, objavljenega v posamičnih zvezkih zbirke *Slovenske pesmi krajnskiga naróda.* Glede na to, da je del Požen čanove zapuščine izgubljen, prav on pa je Korytku poslal večino zapisov (Koblar 1960–1971: 50), ni izključeno, da je njegov tudi prvi zapis pesmi o sveti Marjeti. Glede na motivno sorodnost z drugima dvema variantama pa se prva pesem vsekakor navezuje na isto izročilo. Na to lahko sklepamo tudi na podlagi primerjave z drugim izročilom o zmaju na Slovenskem: na nekdanjem Kranjskem se zmaj v tem pomenu povezuje s kamniškim območjem (Hrovatin 2007: 107).

Pesem o dekletu, ki ga sveti Jurij reši pred zmajem, je bila v folkloristiki razumljena predvsem kot pesem o sveti Marjeti in o svetem Juriju. Umeščena je bila v čas od 12. stoletja naprej, saj naj bi svetega Jurija izoblikovala šele legenda 12. stoletja (SLP I: 131–132). Zgodba pa ima kljub pokristjanjeni obliki vendarle tudi drugo sporočilo, ki morda ne zapisovalcu ne racionalistično usmerjenemu uredniku velike znanstvene zbirke slovenskih ljudskih pesmi, dr. Karlu Štreklju, ne bi bilo všeč, če bi bil pozoren nanj: vsebuje namreč zelo jasno sled obrednega darovanja vodnemu božanstvu. To darovanje je bilo očitno v času tega dogodka že redkost. V pesmi, zapisani na Selih, je obredno darovanje omenjeno neposredno:

Še so imel ordnancijo,
de so mu enga človeka dajali.

Da gre v pesmi o sveti Marjeti za izročilo kamniškega območja, dokazujeta – poleg izročila o jezeru in zmaju v njem – tudi vloga svete Marjete in svetega Jurija v tem okolju: zavetnica mesta Kamnik je bila sveta Marjeta oziroma sveta Margareta, cerkev v Nevljah, prvič omenjena leta 1232 (Cerkev ... 1971: 87), pa je posvečena svetemu Juriju. Ta cerkev je še danes znana z imenom Sveti Jurij ob jezeru. Podoba svete Marjete je bila do začetka devetdesetih let 19. stoletja tudi v grbu mesta Kamnik, takrat pa jo je liberalna mestna oblast pod vodstvom župana Močnika zaradi strankarskih nasprotij nadomestila s podobo Veronike. Možnost obstoja jezera poleg številnih ustnih pričevanj v raznih krajih, do katerih naj bi segalo jezero, ob ugotavljanju glinastih sedimentov potrjujejo geološke ugotovitve (Tolmač ... 1983) in najdba mamuta v Nevljah.

Pesem o sveti Marjeti in zmaju kot pripovedna pesem, ki ima jasno izraženo držo pripovedovalca, v času zapisa ni bila sporna: verovanja v nujnost obredne žrtve ne izraža neposredno, saj je krščanska preobleka prekrivala sledi predkrščanskega verovanja. Ta pesem tako ne poudarja verovanja v vodno božanstvo in predkrščanskega darovanja, temveč vlogo svetega Jurija. Za zapisovalca, tedanjega selškega župnika Matevža Ravnikarja - Požen čana, in zbiralce je bila takšna pesem tako kot vse pripovedne pesmi zanimiva in uporabna za izražanje nacionalne samobitnosti. Starost pripovednih pesmi je bila namreč dokaz ustvarjalnosti naroda, s tem pa tudi izraz pravice do nacionalne uveljavitve.

Primerjava pesmi z drugim izročilom obrednega darovanja vodnemu božanstvu

Sledi darovanja vodi je mogoče najti v posamičnih drobcih tudi drugod na Slovenskem. Nacionalno samopotrjevanje s pesmijo, v kateri je skrito obredno darovanje vodi, je tako mogoče čutiti v folkloističnem oživljanju belokranjske igre most. Ta igra je bila razširjena po vsej Sloveniji in ni slovenska posebnost, saj jo je v podobni obliki poznala večina evropskih narodov. Spremljala jo je pesem; v metliški varianti sta si nasproti stoječi vrsti izmenično odpevali posamične vrstice, ob koncu igre pa je prišlo na vrsto tudi vprašanje:

B: Kaj nam mite nosite?
A: Črnooko deklico. (Marolt 1936: 48)

Folkloristično oživljanje igre je sicer ohranjalo tako ples kot pesem, vendar ob oživljanju te plesne igre pomen izročitve dekletca, »črnooke deklice«, za mitnino ni bil več znan. Leta 1936 je tako France Marolt zapisal: »/.../ docela pa se je izgubila motivično važna misel o črnooki deklici.« (Marolt 1936: 48)

Razširjenost plesne igre v širšem evropskem prostoru dokazuje, da njene korenine segajo v indoevropsko plast. Nekateri vidijo v njej simbol prehajanja ali obnavljajočega se življenja in tudi simbol mitološkega mostu z onostranstvom, drugim pa je igra ostanek starodavnih obredov pri graditvi mostov (Ramovš 1991: 138–140).[11] Na Slovenskem so igro, torej preoblikovani ostanek nekega davnega verovanja, ohranili tudi odrasli; v Železnikih in Kropi[12] so jo povsem opustili, v Metliki, Črnomlju in Predgradu pa jo po zaslugi folklornih skupin plešejo še danes.

Pesem o sveti Marjeti in svetem Juriju in belokranjska igra most, kjer izročijo za mitnino črnooko deklico, pa imata skupni imenovalec: v obeh primerih je prepoznavna sled verovanja v vodno božanstvo in darovanja vodi, ki se je v različnih oblikah ohranjalo tudi pozneje. Da gre res za ostanke darovanja vodnemu božanstvu, ki je poznalo človeške žrtve, je mogoče razbrati tudi iz neposrednega dokaza takšnega dejanja.

Ta dokaz se je ohranil v izročilu iz Prekmurja, kjer ga je kot pripoved ohranil zapisovalec pesemskega

11 Zanimiva je tudi primerjava belokranjske igre most s slovanskim izročilom, na katero je opozoril že France Marolt (prim. Marolt 1936: 55): med igrami odraslih deklet, ki so se na Slovaškem začele pred veliko nočjo in se navadno končale na veliko noč ali velikonočni ponedeljek, je bila ta igra zelo podobna slovenski belokranjski pesmi, vključno s simbolno izročitvijo črnooke deklice. Na vprašanje prve skupine »Hoja ... Čo nám za dar nesiete? Hoja ...« odgovori druga »Hoja ... Černooké dievčatko. Hoja ...« (Horváthová 1986: 199).

12 Gre za dve naselji, ki sta bili močno izpostavljeni naravnim nesrečam. To potrjujejo tudi poplave septembra leta 2007 (prim. Poplava ... 2007).

in pripovednega izročila Štefan Kühar iz Bratonec. V Prekmurju, ki je v času avstro-ogrske monarhije spadalo pod ogrsko krono, je v veliki povodnji narasla reka Mura ogrožala vas Melinci, kjer je bilo veliko mlinov (Kühar 1910: 115). Vaščani so na vse načine skušali ustaviti spodkopavanje bregov, vendar brez uspeha: Mura je grozila, da bo vas odnesla. Vaški možje so se pri iskanju rešitve zatekli k izročilu, ki je očitno še živelo med ljudmi: zmenili so se, da bodo poleg struge zakopali živega otroka. Blizu Mure so skopali jamo in vanjo zakopali sedem let starega Džurovega Števeka, ukleščenega med dve deski. Deček je neizmerno jokal, vendar so vaščani vztrajali pri svoji nameri. Verjeli so, da so s tem preprečili nadaljnje spodkopavanje bregov (Kühar 1914: 23).

V tej tragični zgodbi o darovanju otroka vodi ni bilo ne rešitelja ne pesmi, ki bi ohranila spomin na dogodek. Zgodba, objavljena leta 1914, ne navaja časa tega dogodka, ohranjeno ime otroka pa dokazuje precejšnjo časovno bližino. Spomin na nesrečnega dečka je ohranilo verovanje, da se je na mestu, kjer je bil živ zakopan, prikazovala čudna svetloba. Zapisovalec dodaja, da so dečka sredi 19. stoletja skušali odkopati, da bi ga pokopali v blagoslovljeni zemlji, vendar zaradi zaudarjanja trupla tega niso zmogli (Kühar 1914: 23). V pomoč pri časovni umestitvi dogodka je tudi podatek, da je bil ta del Mure, imenovan tudi Notranja Mura, reguliran šele v 19. stoletju (Globevnik, Mikoš 2009: 268).

Marjetica oziroma sveta Marjeta iz kamniške pesmi o darovanju dekleta zmaju in deček iz Melincev pa imata poleg izročila o darovanju vodnemu božanstvu še nekaj skupnega: oba sta bila siroti brez staršev. Tragična zgodba iz Melincev pa pojasnjuje, da razlogi za nasprotovanje predkrščanskemu verovanju niso bili le religioznega značaja.

Darovanje vodnemu božanstvu v obliki simboličnih darov

Darovanje vodi izraža sledi globokega verovanja v vodno božanstvo, zato je krščanstvo uspelo to prepričanje preusmerjati le postopno, z osredotočanjem na cerkvena praznovanja in pokristjanjenjem besedil, ki so obredje spremljala, torej tudi obrednih pesmi. Voda je imela namreč kljub pokristjanjenju v predstavah ljudi posebno moč, ki si jo je bilo ob teh ključnih praznikih potrebno pridobiti, hkrati pa so to moč ob posebnih priložnostih tudi izkoriščali.

V nasprotju z izročilom o darovanju vodi, ki je zahtevalo ljudi, je bilo darovanje, ki se je ohranjalo ob spomladanskih in zimskih šegah ali pa ob posebnih priložnostih, simbolično. Njegovo predkrščansko ozadje je bilo izraženo s prizadevanjem po stalni naklonjenosti vodnega božanstva. Preprosti ljudje so sprva darovali hrano, v devetnajstem stoletju pa postopno že denar. V najstarejših poročilih je še ohranjen spomin na darovanje kruha, kot je razvidno iz darovanja za novo leto ali za veliko noč na območju vzhodne Slovenije: »Na novega leta dan vstajajo dekleta za rana in hite po vodo. Ktera preje pride, vrže jabelko, v katero je rožmarinov šopek vtaknjen, v studenec, da bi laže in hitro moža dobila.« (Vraz XIX, 3. nav. po: Pajek 1884: 87) »Nekoč je dobila voda na Štajerskem na veliko noč dar, vrgli so v studenec nekaj blagoslovljenega kruha, v celjski okolici so vrgli nekaj blagoslovljenega kruha v studence, nekaj pa ga je dobila živina. V lendavski okolici posujejo okoli studenca drobtine blagoslovljenih jedi« (Möderndorfer 1948: 250–251). V 19. stoletju so bile te obredne prakse še zelo pogoste (več Klobčar 2011).

Zaradi verovanja v magično moč vode je bilo v devetnajstem stoletju simbolno darovanje vodi ob posebnih priložnostih torej še dokaj razširjeno. Da je bil v ozadju ostanek verovanja v vodno božanstvo, je čutiti v njegovih poimenovanjih. Na Štajerskem so na primer verjeli, da v vodi živi povodni mož Gestrin. Brodarji in ribiči so, preden so šli na vodo, vrgli vanjo »*kakošno rutico, v ktero so zavili prstan, da Gestrina potolažijo in si ga prijaznega storijo*« (Pajek 1884: 40). Če pri kopanju vodnjaka dolgo niso prišli do vode, so se zavedali, da se bodo morali odkupiti vodnemu božanstvu – da bodo morali »*Vancašu ofer dati*« (Pajek 1884: 245). V Prekmurju so romarji, ko so prešli reko Muro, vanjo vrgli kruh. Darovanje vodi je bilo vidno tudi v poročnih šegah, saj so ob poroki v vodo vrgli denar (Ložar-Podlogar 1995: 53). V Ziljski dolini je bila navada, da sta ženin in nevesta na poti k poroki v potok ali vodnjak vrgla denar, živa še ob koncu 20. stoletja (Zablatnik 1990: 64), prav tako pa tudi navada, da je nevesta vrgla nekaj kovancev v studenec tudi po poroki (Zablatnik 1990: 69). To verovanje se je preneslo v čas po drugi svetovni vojni.

Posebno pričevanje tega verovanja se je ohranilo tudi v Železni Kapli na Koroškem, kjer se je ohranila zanimiva šega spuščanja cerkvic po vodi. Šego obnavljajo vsako leto na predvečer svečnice, 1. februarja. Otroci se ob 18. uri zberejo pred ljudsko šolo, vsak pa drži v rokah drog, na katerem je pritrjena cerkvica iz lepenke. Na poti proti Glavnemu trgu vpijejo latinsko-slovenske verze »Ante pante populore, Kocle vrate cvilelore.« Pred cerkvijo je kratek dvojezični slovensko-nemški cerkveni obred, ki ga vodi župnik, na poti proti gradu Hagenegg pa množica spet vpije »Ante pante populore, Kocle vrate cvilelore.« Na mostu pred gradom Hagenegg se ljudje ustavijo, otroci snamejo svoje cerkvice z droga in jih vržejo v Belo, da odplavajo (Till 2010: 52–53).

Šego razlaga povedka, ki se sklicuje na veliko neurje v preteklosti. Ob neurju so se vaščani zatekli v romarsko cerkev Marije v Trnju in se zaobljubili, da bodo vsako leto v zahvalo naredili veliko procesijo (Till 2010: 52–53). Nerazumljive besede, ki jih vzklikajo otroci, naj bi nastale kot izraz nerazumevanja latinskega besedila »Ante faciem omnium populorum« (Turnšek 1943: 89), nadaljevanje pa naključna rima iz leta 1854; avtorstvo pripisujejo hlapcu Luki Smrtniku, nastala pa naj bi, ko se je sprevod pomikal po trgu mimo Kocljeve hiše; vrata so zacvilila, hlapec pa naj bi k vzkliku »Ante pante populore« dodal verze »Kocle vrate cvilelore« (Till 2010: 52–53).

Zapis pred več kot petdesetimi leti ob razlagi šege poudarja veliko poplavo, kar se je v današnjem zavedanju že močno izgubilo. V Železni Kapli se namreč steka pet rek. Ob poplavi so prebivalci vrgli v naraslo vodo veliko cerkveno maketo in s tem naj bi voda upa-

Izročilo in najdbe, povezane s cerkvijo svetega Jurija v Nevljah, nakazujejo izjemen pomen tega prostora. (Fotografiral Peter Naglič 1938, izvirnik hrani Matjaž Šporar, Šmarca.)

dla (Kotnik 1930/31: 146). V ozadju šege je torej simbolično predkrščansko zaznamovano darovanje vodi, ki je v povezavi s cerkvenim praznovanjem svečnice dobilo krščansko vsebino, z vključitvijo cerkvenega obreda pa tudi krščansko podobo. S spremenjenim besedilom šega ni bila sporna, zato se je ohranila. Podobno simbolično darovanje ima vzporednico v šegi spuščanja Lucijinih hišic v Fürstenfeldbrücku na Bavarskem, prav tako povezani s povodnijo (Till 2010: 53–54).

Ob teh primerjavah se poraja vprašanje, če je šega spuščanja »luči« po vodi, ki je zaznamovala tudi Tržič, Kropo, Železnike in Kamno Gorico, res označevala samo konec dela pri luči (Kuret 1965: 106–108) ali pa morda njena sled vodi tudi v ravnanja ob velikih povodnjih, ki so ljudi v času velike stiske spomnile na »bogočastje naših pradedov«.

O verovanju, povezanem s potrebo po darovanju vodi, pa pričajo tudi nekateri materialni dokazi. Takšne dokaze prinašajo nekatera arheološka odkritja, kot so odkritja bronastih mečev in železnih sekir v Blejskem jezeru oziroma najdbe ob jezerskem izlivu v Mlinem (Gaspari 2008: 21, 54). Dopolnjuje jih primerjava z najdbami v Ljubljanici pri izlivu Bistre (Milič 2006; nav. po Gaspari 2008: 52) in Soče pri Villesseju (Vitri 2004: 574–575; nav. po Gaspari 2008: 52). Najdba v Mlinem nakazuje verjetnost obstoja kultnega mesta ob jezerskem izlivu, kjer so bojevniki v okviru ritualov metali orožje v vodo. Takšno vodno kultno mesto je na Gorenjskem izpričano tudi pri Medvodah, kjer so leta 1951 pri gradbenih delih za turbine elektrarne v strugi Save naleteli na skupno najdbo bronastih predmetov (Gaspari 2008: 55). Najdba v Mlinem pa je topografsko primerljiva z lokacijo cerkve svetega Janeza v Bohinju, ki je bila »deloma postavljena na kraju kultnega mesta iz časa med koncem železne dobe in poznorimskim obdobjem« (Gaspari 2008: 59).

Od raznolikih šeg simboličnega darovanja vodi, ki so nasledile nekdanje obredno žrtvovanje, se je v današnji čas kot spomin na nekdanje ritualne prakse ohranila navada metanja kovancev v vodo. Da ta navada izhaja iz darovanja povsem drugačnih oblik, tudi tistih s človeškimi žrtvami, danes spominjajo le opozorila, ponekod nameščena ob jezerca v večjih cerkvenih jaslicah, ki prepovedujejo metanje kovancev v vodo.

Zaključek ali vprašanje vloge cerkve svetega Jurija

Izročilo o zmaju v kamniškem jezeru, ki je oživelo ob odkritju mamutovega okostja leta 1938, je torej ob pregledu pesmi o sveti Marjeti dobilo jasnejšo podobo. Še bolj razumljivo je ob primerjavi z drugimi ustnimi ali materialnimi pričevanji o verovanju, ki je v ključnih življenjskih trenutkih ali v času ogroženosti ljudi vračalo k sledovom predkrščanskega darovanja vodnemu božanstvu.

Medtem ko prebujeni spomin na »lintverna« ob odkritju mamutovega okostja kaže na trdoživost in silovi-

tost tega verovanja, primerjava z drugimi oblikami tega darovanja kaže na njegovo prilagajanje in transformacije. Ob teh primerjavah je jasno, da darovanje ljudi vodnemu božanstvu, ohranjeno v pesmi o sveti Marjeti, izraža najbolj usodno obliko teh predstav. Možnosti, da so v ozadju tega zapisa oziroma izročila resnični dogodki, z gradivom, ki je na voljo, ni mogoče preverjati, primerjava z drugim vsebinsko sorodnim izročilom pa nakazuje, da je potrebo po takšnem darovanju sprožila silna ogroženost zaradi naraslih voda. Le izročilo, ki se je oblikovalo v ozračju največje bivanjske stiske, lahko preživi tako dolgo obdobje. Potres in poplava, ki ju je moč razbrati iz pesmi o sveti Marjeti, sta bila v tem pogledu dovolj usodna, da ju je izročilo ohranilo v današnji čas. Ob zgodbi o razlitju kamniškega jezera ta pesem deluje kot zgovorna krščanska razlaga boja proti zlu.

Primerjava izročila kamniške okolice z arheološkimi najdbami, ki prav tako pričajo o kultnem odnosu do vodnih božanstev, pa odpira vprašanje vrednotenja in vloge krajev, povezanih s takšnimi ritualnimi praksami. Ustavitev izkopavanj ob Nevljici po zaključku regulacijskih del leta 1938 je onemogočila nadaljnje razbiranje teh sledi, skopi zapis v časniku *Slovenec* pa v povezavi z najdiščem odpira tudi vprašanje drugih najdb ob cerkvi sv. Jurija v Nevljah: »Delavci, ki kopljejo novo strugo Nevljice, pa so pri kopanju skoraj vsak dan naleteli na manjše kosti, katerim pa ni nihče posvečal pažnje.« (*Slovenec*, 17. marca 1938, št. 63, str. 3)

Vprašanje je, ali te najdbe nakazujejo možnost primerjave območja cerkve svetega Jurija s tistimi kultnimi mesti, pri katerih povezavo z darovanjem vodi dokazujejo arheološke najdbe. Za takšno sklepanje bi nedvomno potrebovali materialne dokaze. Da gre pri neveljski cerkvi za mesto s posebnim pomenom, ni dvoma. To ob vsem navedenem dokazuje tudi dejstvo, da so bile Nevlje sedež prafare: takšna mesta niso bila izbrana naključno. Prav gotovo tudi ni bil naključno izbran zavetnik cerkve, sveti Jurij.

Kljub prizadevanjem nekaterih posameznikov je bilo tem vprašanjem posvečene premalo pozornosti, vključno z obroči na obzidju neveljske cerkve, ki bi jih bilo pred pol stoletja še mogoče dokumentirati, in nekaterimi drugimi dokazi (Zika 2011: 21). Večinoma je bil preslišan tudi mali zvon neveljske cerkve, ki je še v čas slovenske osamosvojitve vsak dan ob tretji uri popoldne ljudi spomnil na usodni dan, ko je jezero odteklo. Tega zvonjenja se domačini še spomnijo.[13] Prav tako se nekateri še spomnijo izročila o potopljenem zvonu, čeprav ne več s podrobnostmi, ki jih je ob koncu 19. stoletja zabeležil Stiasny: »Pripeljali so neko noč nov zvon, ali ravno pred bregom se je ladjica potopila in zvon še dan danes leži v globini, a poje še vsako leto jedenkrat – na sveti večer.« (Stiasny 1894: 136) Le zakaj bi se v izročilu ohranil spomin na to, da so za tako pomembno dejanje, kot je namestitev novega zvona, izbrali noč?

Odgovor lahko da le novo, interdisciplinarno iskanje. Morda bo takrat zgodba o sveti Marjeti, svetem Juriju in zmaju, ki so mu darovali ljudi, s tem dobila jasnejše obrise.

13 Ob tem se zahvaljujem domačinom Silvu Uršiču in Jožetu Repniku z Vrhpolja in Francetu Hvali z Rožičnega za njihove pripovedi, Danijelu Bezku za posredovanje informacij in terenskih zapisov, neveljskemu župniku Francetu Oražmu za vpogled v župnijsko kroniko, Matjažu Šporarju pa za posredovanje fotografij njegovega deda Petra Nagliča. Vsem iskrena hvala.

Literatura

Jakob ALEŠOVEC, 1869: *Vrtomirov prstan ali zmaj v Bistriški dolini*. Ljubljana: Ig. Pl. Kleinmajer & Fed. Bamberg.

Drago BAJT, Marta KOCJAN-BARLE, 2007: *Splošni religijski leksikon*. Ljubljana: Modrijan.

Benjamin in Danijel BEZEK, 1998a: 60 let od odkritja mamuta v Nevljah. Zmaj iz Neveljskega jezera (1. del). *Kamniški občan* 3 (12. 2. 1998). 12.

Benjamin in Danijel BEZEK, 1998b: *Po sledeh neveljskega mamuta*. Kamnik: Osnovna šola Frana Albrehta.

Benjamin in Danijel BEZEK, 1998c: Terenski zapiski iz okolice Kamnika.

Philip V. BOHLMAN, 2004: *The Music of European Nationalism. Cultural Identity and Modern History*. Santa Barbara: ABC CLIO.

Cerkev ..., 1971: *Cerkev na Slovenskem*. Zdravko REVEN idr. (ur.). Ljubljana: Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.

Emilijan CEVC, 1958: Veronika z Malega gradu. *Kamniški zbornik* 4. Kamnik: Občina Kamnik. 111–145.

Andrej GASPARI, 2008: Neznano blejsko jezero. Podvodna kulturna dediščina in rezultati arheoloških raziskav. *Vestnik* 20: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Lidija GLOBEVNIK, Matjaž MIKOŠ, 2009: Boundary conditions of morphodynamic processes in the Mura River in Slovenia. *Catena* 79. 265–276.

Ivan M. HROVATIN, 2007: Izročilo o jezeru in zmaju kot kozmogonski mit. *Studia mythological slavica* 10. 105–115.

Emília HORVÁTHOVÁ, 1986: *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava: Tatran.

KLDB ... *Krajevni leksikon dravske banovine*, 1937. Ljubljana: Zveza za tujski promet za Slovenijo.

Marija KLOBČAR, 2011: »Voda, jaz ti darujem od dna do dna ...« Pesemske sledi verovanja v nadnaravno moč vode. *Studia mythological slavica* 14. 181–193.

Bojan KNIFIC, 2012: *Tržiška dekleta daleč slove: prežitki oblačenja in z oblačenjem povezanih dejavnosti Tržičanov in okoličanov iz obdobij pred sredino 20. stoletja*. Tržič, Ljubljana: Ljudska univerza Tržič, ZKO Tržič, JSKD.

Fran KOTNIK, 1930/31: Otroška procesija pred svečnico v Železni Kapli. *Naš rod* 5. 146.

Gregor KREK, 1872: Odlomek iz spisa: Važnost ustnega slovstva (tradicijonalne literature) kot izvirnik basnoslovju (mythologiji). *Zora* 1. 71–174.

Gregor KREK, 1873: »Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesmi«. *Slovenski narod* 6, št. 137–138, 140, 142, 145; ponatis v: *Listki* 4, 96–140.

Števan KÜHAR, 1910: Národno blágo vogŕskij Slovăncof. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7. 107–128.

Števan KÜHAR, 1914: Národno blágo vogŕskij Slovăncof. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 9. 17–37.

Zmaga KUMER, 2002: *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Niko KURET, 1965–1970: *Praznično leto Slovencev* 1–4. Celje: Mohorjeva družba.

France MAROLT, 1936: Tri obredja iz Bele Krajine. *Slovenske narodoslovne študije* II. Ljubljana: Glasbena Matica.

Mirjam MENCEJ, 1997: *Voda v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

Zoran MILIČ, 2006: Poročilo o neporušnih metalografskih preiskavah meča iz Blejskega jezera. Neobjavljen elaborat, Ljubljana.

Vilko NOVAK, 1986: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

L. PODGORIŠKI, 1862: Narodne vraže in navade. *Slovenski glasnik* 8. 367–368.

Josip PAJEK, 1884: *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Poplava ..., 2007: Poplava Kropa 18. 9. 2007, http://www.youtube.com/watch?v=5rbRv88ntxg (dostop 11. 12. 2013).

Mirko RAMOVŠ, 1991: Otroške igre z odvzemanjem in privzemanjem na Slovenskem. *Traditiones* 20. 127–142.

Matevž RAVNIKAR - POŽENČAN, 1845: NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 483, zvezek XIII, *Slovenske narodne pesme*, Spisal na Selih pri Kamniku Matevž Ravnikar.

Matevž RAVNIKAR - POŽENČAN, 1838: NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 483, Zvezek III, *Stare medljudne pesmi*.

Matevž RAVNIKAR - POŽENČAN, 2006: *Poženčanovo berilo*. Ur. D. Močnik. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Vera SCHAUBER, Hans Michael SCHINDLER, 1995: *Svetniki in godovni zavetniki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SLP I... *Slovenske ljudske pesmi* I, 1970: Pripovedne pesmi. Ur. Z. Kumer idr. Ljubljana: Slovenska matica.

Spomenica župnije Nevlje, 1895.

France STELE, 1937–1939: Izročilo Tomaža Steleta. Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku. *Etnolog* X–XI. 329–343.

France STELE, 1922: *Politični okraj Kamnik*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

France STELE, 2013: *Zlati hrib*. Ur. B. Podbrežnik Vukmir idr. Kamnik: Matična knjižnica.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: samozaložba.

Jože TILL, 2010: Železnokapelska šega »nošenja cerkvic.« *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*. 48–54.

Tolmač ... *Tolmač za list Ljubljana L 33–66*, 1983: Osnovna geološka karta 1 : 100 000. Beograd: Socialistična Federativna Republika Jugoslavija.

Primož TRUBAR, 1562: *Articuli oli deili, te prave stare vere kerszhanske*. Tübingen: Ulrich Morhart.

Metod TURNŠEK, 1943: *Pod vernim krovom* 1. Ljubljana: Družba svetega Mohorja.

Ivanka UČAKAR, 2010: Nekoč je bilo jezero. *Kamniški zbornik* 20. Kamnik: Občina Kamnik. 191–198.

Johann Weichard Freiherrn VALVASOR, 1689 (1877): *Die Ehre des Herzogthums Krain,* Knjiga XI. Faksimile. Rudolfswerth: J. Krajec. 541–547.

S. VITRI, 2004: *Spade dell'eta del Bronzo dal Friuli. Guerrieri, principi ed eroi fra il Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo*. Ur. F. Marzatico, P. Gleischer. Trento. 574–575.

Stanko VRAZ, 1839: *Narodne pesni ilirske*. Zagreb: samozaložba.

Pavle ZABLATNIK, 1990: *Od zibelke do groba*. Klagenfurt: Mohorjeva založba.

Ivan ZIKA, 2011: *750 let mesta Kamnika*. Ur. France Malešič. Kamnik: Studio Dataprint.

Zora, 1852. Graz: Tancer. 104.

Janja ŽAGAR, 1993: *Pasovi in sklepanci*. Ljubljana: SEM.

Breda Podbrežnik Vukmir[1]
Novi trg 29, Kamnik
Breda.podbreznik@kam.sik.si

Ivanka Učakar[2]
Šolska ulica 5, Kamnik
ucakari@gmail.com

Razširjenost in živost pravljičnih motivov iz knjige *Zlati hrib: pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*

Leta 2013 je Matična knjižnica Kamnik izdala knjigo *Zlati hrib: pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. V njej so objavljena folklorna besedila, ki jih je med leti 1900 in 1909 zapisal dr. France Stele, umetnostni zgodovinar in znameniti Tunjičan. Knjiga prinaša Steletove zapise iz dveh njegovih rokopisnih beležnic, shranjenih v Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti v arhivu knjižnice Umetnostnozgodovinskega inštituta dr. Franceta Steleta. Del teh terenskih zapisov je že objavil v člankih *Izročilo Tomaža Steleta: Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku* in *Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice: Spominu Borisa Orla*. Zapisal je pripovedi starega očeta, očeta, bratov in nekaterih sorodnikov. Za ta prispevek smo raziskali, ali so motivi iz 21-ih pravljičnih besedil v tej knjigi znani v evropskem prostoru in živi še danes. Primerjali smo jih z Grimmovimi pravljicami in z motivi v zbirki Glasovi, ki prinaša objave folklornih zapisov s terena po Sloveniji, ki niso starejši od 50 let in jih ljudje še pomnijo in pripovedujejo. Ugotovili smo, da so motivi znani v širšem evropskem prostoru in da gre v Steletovih zapisih za različice mednarodnih motivov, ki imajo tudi antične korenine. Od 21 pravljic pa je kar 9 takšnih, ki so še ohranjene v motivih v tridesetih besedilih iz 43 knjig iz zbirke Glasovi. Najbolj živ je motiv zvitorepe lisice, ki poje med in za to obdolži zajca.
Ključne besede: pravljice, slovstvena folklora, motivi, ATU mednarodna klasifikacija motivov

In 2013, the Kamnik Public Library published a book titled *The Golden Hill: the Tales of Tunjice and About*, which comprises folklore texts recorded by the famous local art historian France Stele, PhD, in years between 1900 and 1909. The collection is based on two notebooks of records, handwritten by Stele and kept in the archives of France Stele Institute of Art History, a section of Slovenian Academy of Sciences and Arts Library. France Stele already published a section of his fieldnotes in two newspaper articles: *The Legacy* of Tomaž Stele: National Lore of Tunjice near Kamnik and *National Legacy of Tunjice and Kamnik area: In memory of Boris Orel*. The latter article has been analysed to establish whether the motifs found in the tales are present in the broader European sphere and if they still exist. Thus, a comparison was made with Grimm's tales and with the motifs present in the Voices, a collection that accounts for Slovene folk tales no older than 50 years and still passed on by people. In consequence, we discovered that motifs present in Stele's notes are variants of European tales and as such, some originate from antique tradition. Out of 21 fairy tales, nine have plots that recur partially or in some aspects in as many as 30 texts from the Voices collection. The most frequent plot is that of a sneaky fox eating all the honey and blaming it on the hare.
Key words: fairy tales, written folklore, motifs, Aarne-Thompson-Uther classification system of classifying folktales

1 Najdba in objava Steletovih zapisov

Leta 2013 je Matična knjižnica Kamnik izdala knjigo *Zlati hrib: pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. V njej so objavljena folklorna besedila, ki jih je med leti 1900 in 1909 zapisal dr. France Stele, umetnostni zgodovinar in znameniti Tunjičan. Pobudo za izdajo knjige je dala ddr. Marija Stanonik, dolgoletna urednica zbirke Glasovi, ki objavlja folklorno slovstvo, ki še živi med ljudmi po Sloveniji, in raziskovalka slovstvene folklore. Opozorila je na objavljene članke in na rokopisno gradivo v knjižnici umetnostnozgodovinskega oddelka na SAZU. Sodelavci pri izdaji knjige smo se lotili transkribiranja rokopisnih zapisov, kar je terjalo veliko časa, potrpežljivosti in tudi dogovorov o zapisu v knjižni jezik. Želimo poudariti pomen tega odkritja in seveda tudi dela z rokopisi, ki so po več kot 100 letih ugledali luč sveta.

Knjiga prinaša Steletove zapise iz dveh njegovih rokopisnih beležnic, shranjenih v Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti v arhivu knjižnice Umetnostnozgodovinskega inštituta dr. Franceta Steleta. Del teh terenskih zapisov je že objavil v člankih *Izročilo Tomaža Steleta: Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku* (1939) in *Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice: Spominu Borisa Orla* (1963). V uvodu prvega članka avtor pojasnjuje: »*Narodno blago, ki ga tu priobčujem, sem zapisal pred letom 1903 po pripovedovanju svojega starega očeta Tomaža Steléta, ki je bil rojen v Tunjicah pri Kamniku dne 16. decembra 1818. in tam na svojem domu, št. 17, kjer je pred mojim očetom gospodaril, umrl dne 28. febr. 1903. Danes obžalujem, da njegovih besed nisem ohranil v pristnem, častitljivo starinskem jeziku, v katerem nam jih je otrokom pripovedoval, ampak sem iz prvotnih zapiskov priredil sedanjo, nekam literarno obliko*« (Stele 1939: 329). V drugem članku pojasnjuje, da je številne zapise nabral na pobudo profesorja Karla Štreklja in po njegovem nasvetu zapisoval tudi pravljice, za tokratno objavo pa je izbral tisto, kar »*je pred desetletji še živelo v spominu mojih domačih, predvsem očeta Franceta in bratov Toneta in Jožeta. Očetovo pripovedovanje se nanaša predvsem na hišno izročilo in spomine na Francoze, zbrano leta 1909 za Slovensko Matico kot gradivo za spomine na Francoze, ki jih je objavil J. Gruden v Zborniku Matice Slovenske XII. zv. Ljubljana 1911, str. 1–28*« (Stele 1963: 337). Med prvo objavo v *Etnologu in drugo v Slovenskem etnografu* je minilo skoraj 30 let, med zapisi in objavo pa šest desetletij.

Iz različnega gradiva v narodopisni zapuščini (pravljice, povedke, pesmi, zbadljivke, opisi izdelave, postopkov, naslovi znancev, pregovori) smo izbrali vse

1 Magistra znanosti, Matična knjižnica Kamnik.
2 Prof. in dipl. lit. kom., bibliotekarka.

pravljice. Ker so v knjigi *Zlati hrib* objavljene prvič, so rokopisi najprej dobesedno prepisani.

Vsa besedila iz člankov in rokopisnih beležnic so za objavo v knjigi preurejena: dodani so naslovi, vsebinsko pa so po zgledu zbirke Glasovi urejeni v posamezne sklope: pravljice, bajčne, strašljive, legendne, roparske in zgodovinske povedke. Prav tako so besedila jezikovno prirejena današnjemu času.

2 Stele kot folklorist

O Steletu kot folkloristu izčrpno piše ddr. Marija Stanonik v uvodu h knjigi *Zlati hrib,* v katerem ocenjuje na podlagi njegovih predavanj in zapisov, da bi »*lahko postal odličen (likovni in slovstveni) folklorist ali celo etnolog*« (Stanonik 2013: 10).

V začetku 20. stoletja je bila javnost zaradi krepitve nacionalne zavesti zelo naklonjena slovstveni dediščini in njenemu zbiranju. Tudi France Stele je kot gimnazijec že pred letom 1903 začel zapisovati hišno izročilo. Pesmi je pošiljal Karlu Štreklju za zbirko in si začel z njim dopisovati. V pismih so se mu razjasnili pogledi na pomen dediščine, kaj vse sodi vanjo in kako jo iskati, ohranjati. V zadnjem letniku gimnazije je leta 1906 za dijake kranjske gimnazije pripravil predavanje *O narodopisnem zbirateljskem delu* (Cevc 1985: 128–134). Tako iz predavanja kot iz članka, objavljenega v *Zori* 1909 (Cevc 1985: 126), prepoznavamo, kako dobro je poznal folkloristiko in terensko delo. S predavanjem in člankom je želel dijake in študente navdušiti za zbiranje slovstvene in evidentiranje likovne dediščine. Predavanje začne z opozorilom na poetičnost slovenskega naroda, ki gradi cerkve na gričih, preide na motiviko panjskih končnic in nato na pesmi in pravljice. Pove, da je vse, kar je povezano z narodnim blagom, *folk-loristika, narodo-znanstvo.* K narodnemu blagu prišteva dela, v katerih je narod »*izrazil svojo nrav, sebe: zidava in okraski, lega poslopij, katere kraje posebno odlikuje, katere snovi jemlje za slike na končnicah, pesmi, pravljice, pripovedke, bajke, zabavljice, rekla (fraze), pregovori, poučne povesti, noša, šege in običaji*« (Cevc 1985: 128). Zavrača mnenje, da se na terenu ne da nič več najti. Opogumlja mlade zbiralce, naj se ne ustrašijo neprijetnih terenskih izkušenj. Prepričan je, da je treba zapisati tudi pesem, ki je morda že objavljena, ker se ves čas pojavljajo nove variante. Zapisujejo naj »*folklorne obrazce (poimenovanja orodij, delov hiš, krajev, ljudi – tudi norčevanja, kletvice, zagovore, rekla, uroke ...), folklorne pesmi, posebej za Štrekljevo zbirko, folklorne pripovedi (pravljice, pripovedke, bajke, ki se nanašajo na sv. Pismo, posmrtno življenje, nadnaravna bitja, naravne prikazni, legende, ... povesti, ki pripovedujejo o zadnjih vojskah, o narodnih junakih*« (Cevc 1985: 130). Pri svoji Razvrstitvi se opre na Josipa Westra, po njem povzame tudi podrobno razlago, kaj naj zbirajo: »*Kakšni so običaji o velikih praznikih: božiču, veliki noči, o kresu? Česa se o posameznih praznikih ne sme delati, da ne zadene koga kazen? Kaj misli ljudstvo o duhovnikih? Kateri cerkveni obredi se porabljajo za čarodejstva? /.../ Kaj si misli ljudstvo o soncu, mesecu, zvezdah, o vplivu teh teles na naravo, rast človeka, živali, rastlin? /.../*« (Cevc 1985: 130). Terensko delo mu je bolj koristno kot slaba verzifikacija. Za način dela daje enake napotke kot Štrekelj, dodaja svoje izkušnje in anekdote: »*Zapisuj vestno tako kot narod izgovarja, da bodo tvoji zapiski zanesljivi in imajo za znanost kako resno vrednost*« (Cevc 1985: 130). Svari pred izboljševanjem, spreminjanjem. Da je dobro poučen o temi, se izkaže v nadaljevanju, ko predstavi zgodovino zbiranja od Herderja do Linharta, Vraza, Valjavca, Štreklja. Na koncu vizionarsko napoveduje nastanek slovenskih ustanov – akademije, univerze, za katere bo vse to dragoceno gradivo za preučevanje, za »*znanstvo*«, kot poimenuje znanost. Prav tako pa ceni drug način objavljanja folklornega gradiva: »*lepo knjigo*«, »*poezijo*«, kakor so *Bajke in povesti* Janeza Trdine ali *Bisernice* Ivana Šašlja.

V tem duhu smo uredili tudi knjigo *Zlati hrib* – namenili smo jo bralcem v užitek in raziskovalcem v gradivo.

3 Namen članka

Odkritje Steletovih zapisov pravljic in povedk je pomembno za slovensko slovstveno folkloro. Njegovi zapisi niso literarizirani in predelani pravljični motivi, pač pa kažejo živost ustne tradicije tako v stilnem kot motivnem smislu. V tem prispevku raziskujemo razširjenost in ohranjenost pravljičnih motivov iz Steletovih zapisov. Zanima nas, ali so razširjeni tudi v evropski pravljični tradiciji in ali so živi še danes. Postavili smo hipotezo, da so obravnavane pravljice del evropske pravljice in da so žive tudi še danes, četudi v drugih različicah.

Potrditev hipoteze bo dokaz, da so Steletove pravljice del mednarodno znanih motivov in da so nekateri živi v slovstveni folklori še danes. Zato so njegovi zapisi prispevek k oblikovanju zemljevida prostora in časa širjenja ter ohranjanja pravljic. Predvsem pa poudarjamo pomen Steletovega zapisovanja ljudskih pripovedi in lokalne slovstvene folklore, saj se je nesnovni dediščini Gašperja Križnika, enega najbolj pomembnih zapisovalcev, pridružila še Steletova. S tem lahko kamniško okolje štejemo med pomembnejše vire slovstvene folklore.

4 Metode dela

Steletove motive smo primerjali z motivi iz Grimmovih pravljic in iz slovenskih pravljic, opiramo se predvsem na antološke izdaje. Za Grimmove pravljice smo se odločili zaradi starosti gradiva in zaradi prvega sistematičnega zbiranja ter objavljanja v srednjeevropskem prostoru. Pregled antologij slovenskih pravljic je pokazal, da so taki motivi znani v slovenskem prostoru. Tako smo dokazali razširjenost. Primerjava s pravljičnimi motivi iz zbirke Glasovi pa nam kaže, če so motivi ohranjeni še danes in torej živi.

Glede na to, da avtorici nista folkloristki, pač pa dobri poznavalki folklornega slovstva, saj ga uporabljata pri svojem strokovnem in pedagoškem delu, ga tudi sami zbirata in sodelujeta na pripovedovalskih dogodkih, bosta za namen članka izbrali literarni pristop k obravnavani snovi, torej razširjenost, različice in živost motivov.

Ilustracija pravljice Deklica v mišjem kožuhu, avtorica Andreja Peklar

Ker je pravljičnega gradiva ohranjenega veliko v različnih zapisih in izdajah, so rezultati raziskave omejeni na izbrane vire. Že to pa je dovolj za potrditev hipoteze o povezanosti motivov Steletovih in drugih pravljic v širšem in domačem okolju ter o živosti vse do današnjega časa.

5 Obravnava motivov s primerjalno analizo – razširjenost

V knjigi *Zlati hrib* je objavljenih enaindvajset pravljic, za katere najdemo veliko motivnih različic med slovenskimi in Grimmovimi pravljicami, ki smo jih vzeli kot referenčni okvir za določanje povezanosti s slovensko in z evropsko pravljico. Spodnja preglednica prinaša pregled motivov iz knjige *Zlati hrib*. Opredelimo motiv, ki mu dodajamo mednarodno klasifikacijo motivov,[3] kjer je to mogoče. Sledi navedba naslova pravljice iz Grimmovih zbirk ali druga znana varianta pravljice.

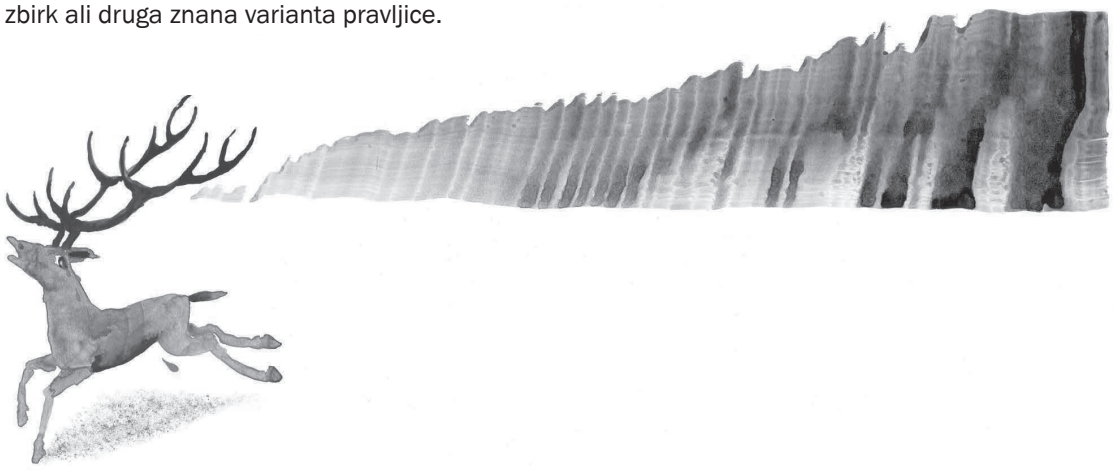

3 AsTh / ATU je klasifikacijski indeks pravljic, povedk in basni, uvedla sta ga finski zbiratelj pravljic Antti Aarne in ameriški zbiratelj Stith Thompson. Izšlo je več izdaj (1910 izda Antti Aarne Index of Types of Folktale, 1928 ga razširi Stith Thompson, 1961 ga dopolni). Sistem je bil omejen na evropske pravljice, ki so jih razdelili glede na različne variante in motive. Leta 2004 ta sistem izboljša in razširi Hans-Jörg Uther, ki izda *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson.* Tako se začne uveljavljati ATU-indeks – mednarodna klasifikacijska številka pravljičnega tipa. Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Aarne%E2%80%93Thompson_classification_system (dostop 23. 12. 2013).

Preglednica 1. Razširjenost v slovenskem in evropskem prostoru

Naslov in št. pravljice v knjigi Zlati hrib	Tema, motiv, ATU	Slovenske in evropske variante (Grimm)
Medved, lisica in zajec (1)	Zvita lisica poje med. ATU 15	Slovenske: Mojca Pokrajculja, Zakaj ima zajec le kos repa? in Zajec, volk in lisica
Bolan zdravega nese (2)	Zvita lisica pretenta volka, da je odsev lune v luži sir; in da jo nosi, čeprav je pretepen, ona pa se pretvarja, da ji možgani gledajo iz glave. ATU 34 + 3 + 4	Slovenska: Volk in lisica
Ti vojsko napovem (3)	Vojna med živalmi, pes dela čevlje volku, lisica podpihuje volka, da napove psu vojno, vojna med domačimi (pes, prašič, maček, puran, petelin) in gozdnimi živalmi (medved, volk, zajec, lisica). ATU 102 + 103	Slovenska: Volk, pes in mačka Grimm: Bremenski mestni godci
Fantek in punčka pri cvergelčkih (9)	Bratec in sestrica se izgubita v gozdu, prideta v domovanje škratov, kjer je vse majhno, hočeta domov, škratje jima pomagajo.	Slovenska: Povodni mož (otrok želi domov ne glede na lep sprejem) Grimm: Sneguljčica (dom pri škratih), ruska: Trije medvedi (opis doma, predmetov, preizkušanje žlic in postelje)
Deklica v mišjem kožuhu (11)	Pastorka, ki jo mačeha prežene od doma, živalski pomočniki (krava in čudežni ključek), preobrazba s pomočjo 3 lepih oblek, identifikacija s pomočjo prstana, poroka in ponovna vrnitev v višji družbeni red. ATU 510 A + 510B	Grimm: Pepelka, Kosmatinka Pepelko (Žalostna kraljična in druge prekmurske pravljice) Križnik: Od sovvčne zvezde Valjavec: Čudoviti konj
Mačji grad (12)	Mačeha se želi znebiti pastorke, pošlje jo v zakleti grad; ker je dobra do živali, ji te pomagajo premagati vraga. Prava hči zavrne živali, za kazen jo vrag raztrga. Dobra pastorka – lena hči.	Grimm: Zlati dež
Kdor izbira, izbirek dobi (4)	Zavračanje moža iz nižjega družbenega razreda, da bi se ga princesa znebila, ga pošlje k vragu/hudobi na zlato goro po tri bisere; vprašanja hudobi/vragu (zakaj brodar nenehno vozi čez vodo, zakaj drevje ne rodi, zakaj ni vode v vodnjaku). ATU 461 + 930	Grimm: Vrag s tremi zlatimi lasmi
Mož je dajal vbogajme, da je rešil dušo svoje žene (8)	Bogat, usmiljen graščak, skopa žena, straši po smrti, mož jo odreši z dobrotljivostjo.	
Kača se je spremenila v lepo ženo (5)	Motiv kače, v katero je ukleto lepo dekle, poleg nje pa celotna okolica, ki spi; motiv odrešitve in preobrazbe v lepo dekle.	Grimm: Trnuljčica Veronika z Malega gradu (dekle, zakleto v kačo, ki pa ne dočaka odrešitve)
Bratje z zlatimi lasmi (6)	Trije sinovi imajo zlate lase, ker je njihova mati med nosečnostjo jedla ribo z zlatimi luskami; fantje gredo po svetu in se dogovorijo za znamenje, ki opozarja na težave enega od bratov, motiv okamnitve in kasneje odrešitve.	Grimm: Zlata fanta
Bratje – orli (7)	Mati ukolne tri brate v orle, sestra jih reši s sedemletnim molkom. Poroka sestre, podtaknjeni otroci (zavida ji kuharica) ...	Križnik: Od sončne zvezde Grimm: Dvanajst bratov, Vrana, Sedem krokarjev Tri ptičice (motiv odvzema novorojencev), Šest labodov
Rdeči čeveljčki (19)	Coprnica vzame čeveljčke, fant jih hoče nazaj, z dobrimi dejanji pridobi zaveznike in premaga čarovnico (nakrmi golobe, namaže vrata, dekli da metlo), dobi tudi tri čudežne pomaranče, iz katerih skočijo tri deklice, ena ostane živa (spremeni se v kukavico), pomen vode.	Slovenska ljudska: Tri pomaranče
Dvanajst razbojnikov (10)	Razbojniki in njihovo srečanje s trčenim fantom, ki ga ni strah in nosi vrata s seboj, da ga ne bodo tuja po petah tolkla.	Slovenska ljudska: O mladeniču, ki bi rad strah poznal. Grimm: O fantu, ki je šel po svetu strahu iskat
O enem majhnem žnidarju (13), Tristo na mah (14)	Žnidar pobije 40 oziroma 300 muh, bahav, kralj ga vzame v službo, z zvijačo premaga velikana, medveda, sovražno vojsko, Znana zvijača – sir > kamen, ptič > kamen. ATU 1640 + 1060 + 1115 + 1062	Grimm: Pogumni krojaček
Cesar in oglar (17)	Enakost cesarja in oglarja, obisk na dvoru, robato vedenje	Slovenska ljudska: Trije kozli
Kako se dobrota povrne (20)	Doktor medicine in skopušni prijatelji duhovniki; pameten pes, pokopan kot človek, ker doktor to plača.	
Babo ste mi ubili (15)	Brat bratu ubije ženo in za to okrivi duhovnika, prevara s spovedjo.	
Zaljubljena mežnar in kuharica (16)	Mežnar prevara kuharico, da pes zna govoriti, pobere ji denar.	Prekmurska: Pes, ki je znal govoriti
Zaklad v Frajmanovi jami (18)	Nasvet, kako dobiš zaklad – ne smeš se bati.	
Zvat hrif (21)	O zakladih in njihovem odkrivanju.	

Za skoraj vse pravljične motive, razen za zadnje, ki so bolj kot ne anekdotične narave, smo našli vzporednice bodisi v slovenski slovstveni folklori ali pri Grimmovih pravljicah. Potrebno pa je dodati, da so zakladi v jamah ali kje v okolici vasi pogosti motivi, ki smo jih našli v zbirki Glasovi, vendar ne v pravljičnih motivih. O jamah z zlatom in zlatih izvirih v kamniških planinah je pisal tudi Tone Cevc (1973), torej ne gre za osamljene in povsem samosvoje primere. Tudi vračanje duš umrlih na zemljo zaradi slabih dejanj med življenjem so pogosti, vendar bolj bajčni kot pravljični motivi. Torej bi lahko tudi za zadnja besedila našli vzporednice med foklornimi besedili. Že ta pregled nas navaja k trditvi o povezanosti pravljičnih motivov v Steletovih zapisih z evropsko pravljično tradicijo. Zato se bomo bolj podrobno ustavili le pri nekaterih besedilih.

5.1 Motivna primerjalna analiza izbranih pravljic

Ker je gradivo preobsežno za natančno in posamično analizo, smo izbrali nekaj najbolj razširjenih motivov. Z njimi dokazujemo, da so Steletovi sorodniki, ki so mlademu Francetu pripovedovali pravljice, te slišali drugod, kar pomeni, da je obstajala tradicija pripovedovanja, ki je iz evropskega kulturnega prostora črpala motive in teme.

V Steletovem rokopisu so vse tri živalske pravljice zapisane kot ena, povedal jo je en pripovedovalec, ob redakciji pa smo se zaradi večje razumljivosti odločili, da jih zapišemo kot tri (*Zlati hrib* 2013: 136).

5.1.1 Medved, lisica in zajec

Medved, volk, lisica in zajec so kopali laz (njivo), na njegovem koncu so imeli zakopan lonec medu. Lisica je med delom hodila jest med in trdila, da hodi na krst. Ko so končali, naj bi malicali, a medu ni bilo. Med prepirom, kdo ga je pojedel, lisica predlaga, da gredo počivat na hrib. Ko ležijo, se pobruha zajcu pod rep in ga zatoži. Volk in medved zajca raztrgata.

Glavna nosilka dogajanja je lisica – je lažniva in prekanjena, požrešna; volk in medved sta lahkoverna in močna, zajec jo skupi kot najšibkejši.

Motiv je znan v vseh slovenskih pokrajinah. Glede na raziskavo Alojzija Bolharja (*Slovenske basni in živalske pravljice* 1975: 243) je bila prva inačica objavljena leta 1850 (Janez Trdina: *Lisica, volk in medved, Ljubljanski časnik*), druga leta 1862 (Janko Pukmajster - Vijanski: *Zakaj ima zajec le kos repa?, Nanos*) in nato 1901 (France Kotnik - Doberčan: *Zajec, volk in lisica, Mir*), torej so bile zapisane na Dolenjskem, Primorskem in Koroškem. Sledile so objave v revijah za otroke: leta 1900 *Vrtec* (Zoran: *Zakaj ima zajec kratek rep in zakaj črti medved lisico?*), 1909 Zvonček (Fran Košir: *Od kdaj ima zajček kratek rep*), v šolskem letu 1961/62 *Ciciban* (Milko Matičetov: *Od kdaj je zajec brez repa?*). V knjižnih izdajah so jih objavili: Matija Valjavec v *Izbranih spisih za mladino* 1922 (*Zakaj zajec nima celega repa?*), Pavel Flere v *Pravljicah* 1931 (*Kako so spravili zajca ob rep*) ter Lojze Zupanc v *Zaklad na Kučarju* 1956 (*Od kdaj ima zajček kratek rep?*), Milko Matičetov pa v *Zverinicah iz Rezije* 1973. leta *Lisica snedla volku maslo*.

5.1.2 Bolan zdravega nese

Lisica prepričuje medveda in volka, da je odsev meseca v luži sir. Medved pije in pije, da mu že iz zadnjice vse ven leti, lisica mu jo s štrenami zamaši. Zaslišijo glasbo v graščini, gredo na ohcet, medved naravnost k svatom, lisica v kuhinjo. Svatje pretepejo medveda, ker se ponečedi, lisica pa se naje godlje, glavo ima vso umazano. Pretepeni medved nosi lisico, ker mu ona trdi, da se ji možgani ven vidijo. Lisica poje: »Ta bolan ta zdravega nese.«

Tudi ta motiv je znan po vsem slovenskem ozemlju in od sredine 19. stoletja večkrat objavljen. Alojzij Bolhar (*Slovenske basni in živalske pravljice* 1975: 247) v opombah opozarja na številne inačice pravljice *Volk in lisica* iz Rezije in Beneške Slovenije: pod naslovom *Živalska pravljica* je kar tri primere istih pravljičarjev pripovedovalcev zapisal v rezijanskem in terskem narečju J. Baudouin de Courtenay leta 1876; pisatelj Ivan Trinko - Zamejski objavi *Lisica in volk* 1931; *Volk v Žbajančičevi sobici* pa Milko Matičetov v *Zverinice iz Rezije* 1973. Z vzhodnega dela slovenskega etničnega ozemlja, iz Dravinjske doline, prihaja *O lisici in volku*, objavljena v otroški reviji *Zvonček* leta 1914. Medžimursko *Lisica in volk* zapiše Lea Fatur 1927/28.

5.1.3 Ti vojsko napovem

Volk ujame ovco. Lisica mu svetuje, naj kože ne raztrga, naj da pri psu delat čevlje. A pes kožo požre in volka prevara s čevlji iz kravjeka. Ko volk beži čez vodo pred lovci, izgubi čevlje in lisica mu tokrat svetuje, naj psu napove vojno, volk jo uboga. Pes izziv sprejme, a zahteva, da se bojujejo kar na kmetiji, pes noče v gozd. Na eni strani so domače živali (pes, prašič, maček, puran in petelin), na drugi gozdne (medved, volk, zajec in lisica). Domače živali na svojem terenu z značilnimi gibi prestrašijo in zato tudi premagajo gozdne živali. Te zbežijo, medved celo pade z drevesa in se ubije. Bibliografijo starejših slovenskih inačic je objavil Alojzij Bolhar.

Prva objava je leta 1848 v *Vedežu* (Ivan Obalo: *Pes v starosti*). Zanimivo je, da so te inačice večkrat objavljene v narečjih: v rezijanskem narečju *Živalska pravljica* J. Baudouina de Courtenayja v *Materialy dlja južnoslavljanskoj dialektologii i etnografii, I.* in *Slavjanskij sbornik, 5.* (1876); v štajerskem *Stari pes* Matija Valjavca, zapisan v Miklavžu na Štajerskem in objavljen v *Kresu* 1885; v beneškoslovenskem *Vol, pes in mačka* objavi Ivan Trinko - Zamejski v *Domu in svetu* 1898; v prekmurskem *Od živali* Števana Küharja, objavljena v *Novinah*, 1919. Po drugi vojni so znane objave rezijanskih *Mjersinska in lazška vojska*. (Metod Turnšek: *Od morja do Triglava,* II. knjiga) in *Volk in pes za Velikim bardom* (Milko Matičetov: *Zverinice iz Rezije*). Daljši živalski ep *Vojska z volkom in psom* o mačku, ki se niti zavedel ni, da je premagal hude nasprotnike, je poustvaril Matija Valjavec.

V prvi pravljici *Medved, lisica in zajec* vsi delajo, a lisica hodi lizat med in se zlaže; v drugi *Bolan zdravega*

nosi pretenta medveda, da jo pretepeni medved nosi in se mu posmehuje; v tretji *Ti vojsko napovem* pa ves čas svetuje volku, usmerja dogajanje. Vsi motivi so znani iz slovenskih in evropskih zapisov.

Lisica je glavni sprožilec dogajanja, nosilni lik, zato si oglejmo, kakšna je njena vloga in podoba v evropskem slovstvu in literaturi.[4]

»*Med vsemi živalmi, ki nastopajo v živalskih pripovedih in basnih, zaseda lisica prav gotovo prvo mesto. Njene telesne in duševne lastnosti so ji določile precej protislovno vlogo v pripovednem izročilu, kjer velja za zvito, prebrisano, drzno in bistroumno, istočasno pa tudi za hinavsko, zlobno, požrešno in pohotno žival. Vendar pa je nauk tako živalskih pravljic kot basni po navadi isti: 'Posnemajte lisico v njeni modrosti in bistroumnosti, varujte pa se njene hinavščine in zlobe'.*« (*Živalska govorica: slovenske basni in pripovedi o živalih,* 2011: 7)

Lisica je ena od živali, ki imajo pomembno vlogo v mitih, basnih, epih, pravljicah in povedkah po vsem svetu od Mezopotamije, Amerike, Azije do Evrope. V mitih, povedkah in pravljicah ima vlogo božanske ali demonične živali, v basnih pa privzema človeške lastnosti: zvijačnost in goljufivost.

V keltskem izročilu se lisica pojavlja kot čudežna pomočnica, ki pomaga najti zdravilo za bolnega očeta.

V grško-rimski mitologiji jo imajo za zvito škodljivko, ki uničuje vinsko trto. Do danes je znana basen *Lisica in grozdje* – ATU 59. O njeni zvitosti in hinavskem vedenju so pisali številni antični avtorji od Plinija do Herodota, največ Ezop, kateremu je bil najbolj priljubljen živalski lik prav lisica. Od Ezopa se je vpliv preko rimskih piscev prenesel na srednjeveške in se nato razvejal v literaturo in ustno izročilo. Drug vir srednjeveških zapisov o lisici so *Sveto pismo* in apokrifne legende, tu lisica pooseblja krivoverce, zlobneže, hinavce. Po letu 1000 so začeli nastajati živalski epi, motivi so pripotovali tudi iz indijskih pravljic *Pančatantra*, kjer sta glavna lika šakala Dimna in Kalila. Med 12. in 15. stoletjem se v Evropi širi živalski ep o lisjaku Reinhartu (v nemščini *Reineke Fuks* ali *Reinhart Fuchs*, v francoščini *Roman de Renart*). Ta zbirka navdihne La Fontaina, Goetheja, Grimma. V slovenščini jo za mladino predela Josip Brinar, izide 1904 kot *Lisica Zvitorepka*.

Vsebine se ves čas selijo iz ljudskega pripovedništva v literaturo in obratno. Prvič v slovenščini so basni zapisane v pridigah Janeza Svetokriškega (1691–1707), slede mu Valentin Vodnik, Anton Martin Slomšek, Janez Trdina, Josip Stritar, Dragotin Kette.

Kaj pa lisica v ljudskem pripovedništvu?

Lisica velja v pravljicah za pametno in prebrisano pa tudi hinavsko žival. Njen nasprotnik je največkrat volk, tudi medved, lev. Včasih ima glavno, včasih stransko vlogo. Indeks ATU v poglavju Živalske pravljice, v podpoglavju Divje živali in v razdelku Prebrisana lisica (ali druga žival) navaja kar 69 tipov pravljic, kjer ima lisica nosilno vlogo, med njimi tudi: 3 Navidezna poškodba, 4 Bolni nosi zdravega, 9 Nepošteni partner, 15 Lisica gre za botro, 20C Živali bežijo v strahu pred koncem sveta, 34 Volk se potopi po odsev sira. V podpoglavju Divje živali in domače živali je razvrščenih 49 tipov, tudi tu je lisica eden od likov: 102 Pes kot volkov čevljar in 103 Vojna med divjimi in domačimi živalmi.

Za tip ATU 3 + 4, navidezna poškodba[5] oziroma bolni nosi zdravega[6], kar je običajna kombinacija, ATU navaja inačice iz Finske, Švedske, Latvije, Estonije, Irske, Nemčije (Grimm), Madžarske, Češke, Slovaške, Italije, Srbije, Makedonije, Bolgarije, Portugalske, Mehike, Argentine, Turčije, pa tudi židovsko, jakutsko, tadžiško, gruzijsko in mongolsko, japonsko, polinezijsko varianto, zapisane so praktično po vsem svetu. Za slovenščino je naveden Anton Kosi, ki je 1894 izdal *Zlate jagode*, zbirko basni za slovensko mladino in preprosto ljudstvo.

Še več primerov je navedenih pod tipom ATU 15 lisica gre za botro[7]: od Južne Afrike, Konga, Eritreje, Sudana, Egipta preko vse Evrope do Finske, od Islandije in Ferskih otokov preko Švedske, Estonije, Latvije, Rusije do Osetov in Čuvašev, od Katalonije preko Zahodne Indije in Dominikanske republike do južnoameriških Indijancev. Vsi so zapisani med leti 1900 in 2000, torej v zadnjih 100 letih. Prav tako je navedeno, da je ta motiv pogosto kombiniran z drugimi tipi, motivi. Del zgodbe je objavljen v poznih izdajah francoskega živalskega epa Roman de Renart, v nemščini sta jo objavila Grimma v *Otroških in hišnih pravljicah,* za slovenščino pa navajajo Josipa Brinarja (1904) in Bolharja (1975).

Tip ATU 102 pes kot volkov čevljar[8] se ponavadi pojavlja v kombinaciji 100 + 102 + 103 (volk, ujet zaradi petja + pes kot volkov čevljar + vojna med divjimi in domačimi živalmi), v našem primeru le ATU 102 in ATU

4 Gl. Monika Kropej: Lisica. Njena vloga in sporočilnost v slovenskem in srednjeevropskem izročilu, *Traditiones* 36/2:115–142, in Monika Kropej: Živalska govorica: slovenske basni in pripovedi o živalih, v: *Živalska govorica: slovenske basni in pripovedi o živalih*, Radovljica: Didakta, 2011, 5–10, ter Monika Kropej: Lisica u slovenskim usmenim pričama, v: *Kulturni bestijarij*, II. dio, Zagreb: Inštitut za etnologiju i folkloristiku, 2012, 27–41.

5 ATU 3 Navidezna poškodba. Lisica prekrije svojo glavo z mlečno snovjo (maslo, jogurt, sir, smetana) ali testom in prepriča volka (medveda), da je tako hudo poškodovana, da ji možgani silijo ven.

6 ATU 4 Volk preskrbi hrano za lisico. Lisica prepriča volka (medveda), da gre v kokošnjak (hlev) in vrže piščance (jagnjeta) ven k njej. Nato lisica naščuva pse, da napadejo volka. Lisica zbeži s piščanci. Ko kasneje sreča volka, se pretvarja, da je bila bolj napadena kot volk. Lisica pretenta poškodovanega volka (medveda), da jo nosi na svojem hrbtu in se pretvarja, kako zelo je bila poškodovana. Medtem lisica govori: »Bolni zdravega nosi.« (»Tepen nosi tistega, ki ni bil.«) Ko jo volk vpraša, kaj poje, lisica obrne besedilo ali grozi volku (reče, da ju psi lovijo).

7 ATU 15 Kraja hrane – lisica gre za botro. Lisica (mačka, šakal) in volk (medved, miš) živijo skupaj. Lisica se pretvarja, da so jo povabili, da bi bila botra pri krstu (ali je povabljena na pogreb ali na poroko), namesto tega pa na skrivaj poje maslo (med), ki ga je volk shranil. To se zgodi trikrat. Ko jo volk vpraša po imenu krščenca, si lisica izmisli imena, ki ponazarjajo zmanjševanje hrane v shrambi.
Ko volk odkrije, da je maslo izginilo, obtoži lisico, ki vse zanika. Lisica predlaga preizkus, da bi ugotovila, kdo je pojedel maslo: oba bosta legla na sonce in čez nekaj časa bo maslo priteklo na dan. Medtem ko volk spi, ga lisica namaže in to »dokazuje« njegovo krivdo.

8 ATU 102 Pes kot volkov čevljar. Star pes (lisica, šakal, zajec) obljubi, da bo naredil čevlje (krznen plašč) za volka (leva, hijeno). Pes naroči kravo, prašiča, ovco ..., da bi naredil čevlje, a jih poje. Ko volk opazi prevaro, pes uide s trikom – naroči volku, da prečka močvirje in sedaj ima čevlje.

103 vojna med divjimi in domačimi živalmi.[9] Variante pravljice o psu kot čevljarju so znane po vsej Evropi, Afriki, posebej veliko jih je v arabskem svetu (Iran, Irak), ne pa v Severni ali Latinski Ameriki. Pravljica o vojni med živalmi je bila zapisana sredi 12. st. v epu o Reinhartu, zapisovalci so jih slišali tako na Finskem kot v Estoniji, Nemčiji (Grimm) do Španije. Posebej pogoste so med Slovani: v slovenščini je prvič objavljena pod naslovom Stari pes v *Kresu* 1885, med Hrvati jo je zapisal Matija Valjavec in jo objavil 1890, zapisana je tudi med Srbi, Rusi, Belorusi. Vzniknila je ali pripotovala tja do Indijancev Severne Amerike in leta 1982 je objavljena celo v zbirki malgaških pravljic.

Živalske pravljice v knjigi *Zlati hrib* torej prinašajo pravljico (pravljice), katere nosilni lik je lisica kot zvita, bistroumna, a hinavska žival. Taka vloga in taki tipi pravljic so znani po vsej Evropi, po arabskem svetu do Afrike in obeh Amerik. Motivi so se povsod prepletali in od antike dalje prehajali v literaturo in spet nazaj v izročilo. Na slovenskem etničnem ozemlju so variante znane od Rezije do Prekmurja. Živalske pravljice, ki jih je ok. leta 1905 zapisal France Stele, so del slovenskega in evropskega izročila, dvomimo, da je neznani pripovedovalec leto pred tem, 1904, prebiral Brinarjevo *Lisico Zvitorepko.*

5.1.4 Deklica v mišjem kožuhu

Tako smo naslovili pravljico, katere motiv je deklica, ki jo mačeha prežene z doma, živali pa ji pomagajo v odločilnih trenutkih z lepimi oblekami. Deklica živi v nasilnem okolju, oblečena je v mišje kožuhe, v naši zgodbi služi kot pastirica na graščini, kjer jo mladi graščak vedno, kadar mu obuje copate, brcne. Za mašo se s čudežnimi oblekami preobrazi v lepotico, v katero se zaljubi mladi graščak, a ko mu kot služabnica obuva copate, jo spet brcne. Ko spusti prstan v njegovo juho, jo prepozna, ji ukaže sleči mišji kožuh, vanj ustreli, sledi pa poroka.

Glavni motiv je zapostavljeno dekle, ki se z živalsko pomočjo in lepimi oblekami spremeni v lepotico, v katero se zaljubi moški višjega stanu. Motiv sodi v ciklus pravljic o Pepelki, ki so razširjene in raznovrstne, kakor bomo spoznali v nadaljevanju.

Podoben motiv najdemo pri Gašperju Križniku, ki je leta 1890 zapisal pravljico z naslovom *Od sovvčne zvezde* (Kropej 1995: 211). Mati in hči sta imeli na glavi sončni zvezdi. Ko mati umira, možu grofu reče, naj se poroči s hčerko. Ta se s poroko ne strinja, vendar oče vztraja. Hči poroko najprej zavlačuje z zahtevo, da mora dobiti obleko, ki se sveti kakor sonce, in potem še obleko, ki se sveti kakor mesec. Nato pobegne, s seboj vzame obleke in se zaposli kot svinjska pastirica v gradu, sončno znamenje na čelu zakrije z masko. Svetujejo ji, naj ne hodi gospodarju pred oči, ker zboli, če vidi grdo žensko. Za nedeljsko mašo si obleče sončno in teden dni kasneje zvezdnato obleko, mladi grof se zaljubi vanjo – v lepo dekle s sončno zvezdo na čelu. Ko se na graščini preobleče v svinjsko deklo in gre na delo, grof pa jo, ne vedoč, da je to dekle s sončno zvezdo, brcne v rit, da ji tam ostane čevelj. Naslednjo nedeljo mu v juho spusti prstan, po čemer se pusti identificirati kot lepo dekle, ki je bila preoblečena v svinjsko deklo, sledi poroka.

Pavle Rožnik je objavil prekmursko pravljico *Pepelko* (Gal 1975: 78). Glavni junak je najmlajši sin, ki je bil materin ljubljenček in ji je pomagal v kuhinji, zato sta ga starejša dva brata zasmehovala. Mati umre in po njenem naročilu so na grobu posadili leskov grm. Starejša dva brata sta čedalje slabše ravnala z najmlajšim, po očetovi smrti sta si prilastila njegovo dediščino. Razjoče se na materinem grobu, leskov grm mu z materinim glasom da lešnik, ki naj ga v stiski odpre. Med tem je kralj iskal ženina za svojo hčerko, Pepelko pridobi iz lešnika osedlanega konja in zlato obleko. Izpolni na videz nemogoče zahteve kraljeve hčerke, vendar se ne pusti prepoznati, brata ga še naprej ponižujeta. Kraljična ga prepozna po prstanu in se poroči z njim. Osnovni fabulativni lok je enak kot pri Pepelki: tekmovalnost med brati, zasmehovanje in opravljanje najnižjih del, pomoč mrtve matere preko čudežnega predmeta in končno kraljevska poroka. Vse tri pravljice so si podobne v naslednjih elementih: zasmehovanje, nizek status, preobrazba z oblekami, identifikacija s strani bodočega moža/žene, poroka in z njo dvig statusa.

Tudi pri Matiji Valjavcu smo našli motiv moškega v vlogi Pepelke (*Kračmanove pravljice* 2007: 28). Gre za motiv hudobne mačehe in prijateljstva med konjem in dečkom, ki je ostal brez matere. Konj je vedel za vse, kar so se v hiši pogovarjali in zato ga je mačeha dala ubiti. Konj da dečku navodilo, naj zahteva sončno obleko in ponoči uideta. Na nekem gradu se zaposli kot vrtnarski pomočnik, v cerkev pa gre preoblečen v sončno obleko. Grajska hči se vanj zaljubi in v lepem mladeniču prepozna vrtnarskega pomočnika, kljub graščakovemu nasprotovanju se poročita. Po poroki ju da graščak zapreti v kurnik. Grofa napade sovražna vojska, mladi zet mu pride pomagat preoblečen v sončno obleko in tako žari, da so sovražniki zgoreli. Ko pride domov, se vsi norčujejo iz njega in ko obleče sončno obleko, ga prepoznajo. Od takrat sta z grofično dobro živela v gradu. Ciklusu pravljic o Pepelku je Valjavčeva varianta podobna v naslednjem: preziran otrok, hudobna mačeha, živalski pomočnik, pobeg od doma, najnižje delo na tuji graščini, preobleka v sončno obleko, poniževanje in poroka z grajsko hčerko. Razlike so v tem, da ga grajska hči takoj prepozna in da se izkaže z reševanjem tasta v vojni preizkušnji. Pravljica ima naslov *Čudoviti konj*, Valjavec pa jo je objavil leta 1884 v *Kresu*, zapisal pa jo je v Petrijancu na Hrvaškem. Na slovenskem področju so bile najdene tudi druge variante motiva Pepelke: *Pepeljuharica* Franceta Poznika iz leta 1868 (Kropej 1995: 196) in *Mačoha* Matevža Ravnikarja iz leta 1860 (Slovenijo je Bog nazadnje ustvaril, 1999).

Ti motivi se navezujejo na ciklus pravljic o Pepelki. Pepelka je najbolj znana in verjetno tudi najbolj priljubljena pravljica, zgodba pa je stara. Danes pa je Pepelka znana predvsem kot zgodba o trpljenju in upanju ter o tekmovalnosti med brati in sestrami (Bettelheim

9 ATU 103 Vojna med divjim in domačimi živalmi. Pes in volk sta v sporu in iščeta zaveznike. Maček in petelin se pridružita psu, lisica in medved volku. Divje živali zbežijo, ko pridejo domače. Maček renči in dvigne rep, mislijo, da je puška. Medved pade z drevesa in si zlomi vrat.

2002: 327). Dve temeljni primerjalni študiji sta zbrali in klasificirali zgodbe iz Pepelkinega ciklusa: M. R. Cox je že leta 1893 zbrala 345 variant in jih tudi locirala (Cinderella: Three hundred and forty-five variants of Cinderella, Catskin, and Cap o'Rushes), A. B. Rooth pa več kot 700 variant v svoji doktorski disertaciji (1980). Domnevati smemo, da je variant še več, glede na to, da smo odkrili Križnikovo in Steletovo, ki sta v nekaterih elementih podobni že znanim, v drugih pa povsem samosvoji. Heinerjeva navaja, da viri govorijo o številu od 435 do več kot 1500 variant in da so motivi Pepelke znani že iz antičnih časov (SurLaLune Fairy Tales (http://www.surlalunefairytales.com/cinderella/history.html). Prva objava je posthumna objava Giambattista Basila z naslovom Pentamerone (1634–1636), potem sledi objava Charlesa Perraulta z naslovom Cendrillon (1697) in bratov Grimm (1812) (prav tam). Perrault naj bi zgodbo spremenil v skladu z duhom časa v tedanjih aristokratskih salonih in zgodbi odvzel precej grobosti.

Coxova deli te pravljice na tri velike skupine. Prva skupina s skupnim imenom Pepelka ima dve značilnosti: z junakinjo slabo ravnajo in prepoznajo jo po copatku; druga, z imenom Mačja koža, ima naslednji značilnosti: nenaravni oče (ki se hoče poročiti s hčerko) in junakinjin pobeg, v tretjo skupino sodi ciklus s skupnim imenom Sodba kralja Leara, ki ima naslednji značilnosti: oče od hčere izsili izjavo ljubezni in kasneje jo prežene z doma. Po klasifikaciji ATU sodi Pepelka v skupine 510 A (Pepelka), 510 B (Obleka iz zlata, srebra in zvezd), 511 (Enooka, Dvooka, Trooka) in 511 A (Majhno rdeče tele).

Čeprav nas prav preseneti grobost pravljic, zlasti Grimmovih, saj sta sestri hudo kaznovani, nas Bettelheim s svojim psihoanalitičnim pristopom k razlagi pravljic uvede v pomembnost teh motivov in v pomen čudežnega, nerazložljivega delovanja na otrokov razvoj in razreševanje njegovih notranjih konfliktov ter stisk. Meni, da Pepelka vodi otroka od njegovih razočaranj, ker si domišlja, da ga drugi prezirajo, k razvijanju neodvisnosti in marljivosti ter doseganju lastne pozitivne identitete (Bettelheim 2002: 379), saj obravnava tekmovalnost med brati in sestrami. Otroci pogosto mislijo, da z njimi slabo ravnajo zaradi zahtev in nalog, ki jih prednje postavljajo starši. Zato v otrokovi domišljiji pogosto otrokova dobra mati simbolno umre in jo nadomesti hudobna mačeha, ki mu nalaga dela in omejitve. Kljub vsemu Pepelka na koncu doseže svoje povišanje in postane kraljeva žena. »*Pepelka tudi staršem nudi zelo potrebno tolažbo. Uči jih, zakaj jih njihov otrok začasno vidi v slabi luči in kakšnim dobrim namenom to služi. Pepelka otroka nauči, da mora biti, če hoče dobiti kraljestvo, pripravljen nekaj časa živeti kot Pepelka – ne le prenašati težave, ki jih to vključuje, temveč na lastno pobudo opravljati težavne naloge. Glede na to, na kateri stopnji psihološkega razvoja je otrok, je kraljestvo, ki si ga Pepelka pridobi, bodisi dežela neomejenega uživanja ali pa individualnosti in edinstvenih osebnih dosežkov*« (Bettelheim 2002: 378).

S tem pregledom smo dokazali, da je ta motiv, ki ga je med drugimi zapisal Stele, znan v evropskem in širšem prostoru, kar dokazuje, da je pravljica, objavljena v knjigi *Zlati hrib*, del širše tradicije, kar kažejo enotni motivi zavrženega ali zapostavljenega dekleta/fanta, živalskih pomočnikov in preoblek. Po identificiranju sledi srečna poroka in dvig v višje družbeno okolje. Torej je Steletova pravljica pristna in ena od mnogih variant, ki sodijo v ciklus pravljic o Pepelki.

5.1.5 Kdor izbira, izbirek dobi

Tako smo naslovili pravljico o prevzetni princesi, ki je izbirčna pri izbiri bogatega ženina, dokler je ne poroči navaden dimnikar, ki se lepo obleče. Ko po poročni noči izpod postelje vzame dimnikarsko obleko in gre na delo, princesa zahteva od očeta, da ga pošlje s težko nalogo na zlato goro k hudobi, in seveda pričakuje, da se njen mož dimnikar od tam ne bo vrnil. Kralj mu da nalogo, naj prinese tri perglene – bisere, ki jih ima hudoba na glavi. Na poti na zlato goro ga vpraša čolnar, zakaj mora vedno on veslati, gostilničarka, zakaj imajo suh vodnjak, in kmet, zakaj mu ne rodi sadje. Na zlati gori mu pomaga ženska, ki hudobi kuha in ko hudoba zaspi, mu z glave odtrga bisere in hkrati postavlja vprašanja, ki so jih zastavili dimnikarju. Tako se dimnikar vrne domov z rešeno nalogo, hkrati pa dobi plačila za vprašanja čolnarja, gostilničarke in kmeta. Kralj hčeri zabiča, naj se ne pritožuje, saj si je sama izbrala moža in da kdor izbira, dobi izbirek.

Zelo podoben motiv najdemo v Grimmovih pravljicah, in sicer v pravljici *Vrag s tremi zlatimi lasmi* (Grimm 1993: 160). Zgodba je tu veliko bolj obširna, saj se začne pripoved z rojstvom sinčka, ki je prišel na svet v srajčici, kar je bilo znamenje, da se bo poročil s kraljično. Zato ga kralj izpostavi, a ga najdeta mlinarja, ki ga vzameta za svojega otroka. Ko ga kralj odkrije, takoj spozna, da je to otrok, ki naj bi se poročil z njegovo hčerko. Zato napiše pismo, naj ga takoj ubijejo, in mu to pismo zapečateno izroči, da ga odnese kraljici. Ko fant prenoči pri roparjih, ti pismo preberejo, a ga zamenjajo z drugim, v katerem piše, naj se ta fant takoj poroči s kraljevo hčerko. To se zgodi in jezni kralj mu po njegovi vrnitvi da nalogo, naj gre v pekel in prinese z vragove glave tri zlate lase. Srečnik na poti v pekel sreča brodarja, ki sprašuje, zakaj samo on vozi čoln, stražarja, ki sprašuje, zakaj vodnjak nima več vode, in stražarja pri mestnih vratih, ki sprašuje, zakaj jablana, ki je prej rodila zlata jabolka, ne odžene niti listka. V peklu mu pomaga vragova mati, ki vragu med spanjem odtrga tri lase. Zgodbi sta si tukaj popolnoma podobni: obe ženski motita vraga med spanjem in ko se vrag jezen prebudi, se izgovorita, da sta sanjali. Postavita vprašanja, ki zanimajo našega dimnikarja oziroma srečnika. Grimmovega srečnika vragova mati spremeni v mravljo in ga skrije, našega dimnikarja ženska, ki živi z vragom, skrije pod posteljo. Grimmov srečnik dobi sicer dva odgovora drugačna (Grimm: jablana ne rodi zaradi miši, ki grizejo korenine; vodnjak je suh zaradi krastače, ki sedi na dnu; Stele: drevo ne rodi zaradi živega apna med koreninami, vodnjak je suh, ker je nekdo vanj vrgel nekrščenega otroka), a domov pride bogato poplačan za odgovore in kralju reče, da je vse zlato dobil na drugi strani reke, zato se lakomni kralj odpravi tja in dovoli poroko. Kraljeva hči je bila

Ilustracija pravljice Kdor izbira, izbirek dobi, avtorica Andreja Peklar

že prej zadovoljna s svojim možem, tako se pravljica v vseh ozirih konča srečno. Steletov dimnikar se vrne domov in kraljična se z njim sprijazni.

Pravljica sodi v klasifikacijo ATU 461 (trije vragovi lasje) in ATU 930 (napoved, da bo reven fant poročil bogato dekle). Različice motiva najdemo v različnih evropskih predelih: še več nemških različic, potem švedsko, norveško, madžarsko, italijansko, motiv seže tudi izven evropskega prostora, našli so mongolsko zgodbo (SurLaLune Fairy Tales: https://www.google.com/url?q=http://www.surlalunefairytales.com/authors/grimms/29devilgoldhairs.html&sa=U&ei=mGKSUpPfA4XHsgap9YGYCg&ved=0CAgQFjAB&client=internal-uds-cse&usg=AFQjCNFF0).

Bistveni motiv je, da nezaželeni mož od vraga ali hudobe pridobi nemogoče – zlate lase ali bisere z glave in pri tem dobi tudi odgovore za ljudi, ki jih je srečal na poti k vragu ali hudobi. Nezaželeni mož je pripadnik nižjega stanu, njegova nevesta pa kraljevskega, a tudi to oviro mladi mož premaga. Razlika med obema besediloma je v podrobnostih in v tem, da je Grimmova zgodba obsežnejša in bolj razlagalna. Kropejeva (1995: 154) opozarja na pomen prehoda čez reko na drugi svet in ta motiv primerja z antičnim brodarjem Haronom, ki prepeljuje duše umrlih čez reko Stiks. Tako lahko najdemo tudi v tej pravljici antične korenine.

Tudi tukaj najdemo dokaz, da je Steletova zapuščina vpeta v evropski prostor. Težko bi predvidevali, da je njegov stari oče poznal Grimmova besedila, predvsem glede na kmečke korenine in na variacije, ki najbrž niso sad posnemanja, pač pa prenašanja zgodb skozi različna obdobja in kraje.

5.1.6 O enem majhnem žnidarju in Tristo na mah

Že ob hitrem branju nas obe varianti spomnita na Grimmovega Pogumnega krojačka. Glavni lik je krojaček, ki z enim zamahom ubije veliko muh in se s tem baha, kar privede do različnih zapletov, v katerih mora dokazovati svoje junaštvo. Vse preizkušnje opravi zaradi svoje zvitosti.

Grimmov pogumni krojaček (Grimm 1993: 118) je strnjena zgodba, Steletova razdrobljena na dva dela, a vsebuje glavne motive in prikaže krojačka kot zvitega in šibkega človeka, ki dopušča napačno razumevanje, da je pobil veliko ljudi, in to naenkrat. Motiv, kako se šibki krojaček skuša z velikanom in ga prelisiči v stiskanju in metanju kamenja, pa je isti: Steletov in Grimmov krojaček stiskata namesto kamenja sir in namesto kamenja zalučata v zrak ptici, zato premagata velikana, ki ni mogel iz kamna stisniti vode. V Grimmovi pravljici se krojaček bojuje še z nevarnima roparjema, samorogom in merjascem, v Steletovi pa z medvedom in volkom, česar pa v Grimmovi pravljici ni. Enak je le motiv, da krojaček v kapelico zvabi divjo žival in zapre vrata. Grimm v svoji pravljici krojačku za nagrado nameni za ženo kraljično, čeprav se ga je želela odkrižati, a ni bila kos njegovi zvijačnosti.

Pravljica je klasificirana kot tip ATU 1640. Vključuje tudi motive iz drugih tipov po ATU: iztiskanje vode iz kamna ATU1060, tekmovanje v metanju kamenja ATU 1062, tekmovanje v nošenju dreves ATU 1052. Različice fizično nebogljenega junaka iz nižjega sloja, ki s svojo zvitostjo premaga različne nasprotnike, so znane v različnih kulturah: angleški, azijskih, sicilijanski, ruski (tu obstaja več verzij), ameriški (več verzij), belgijski, armenski, španski, francoski, irski. Ponekod je junakov poklic drugačen – namesto krojača nastopa čevljar. Bistveno je to, da so bili krojači revni in precej nepriznani v družbi, ker so jih ostali videli kot šibke (Zipes 1988: 84).

Spet je v osredju junak iz nižjega sloja, ki kljub telesni šibkosti užene v rog velikane, roparje, divje zveri in samega kralja zaradi svoje bistrosti, ki – roko na srce – uporablja tudi prevare. Bistveno sporočilo je najbrž to, da slabotni premaga fizično in družbeno močnejše.

6 Živost motivov – primerjava z zbirko Glasovi

Glasovi so zbirka slovenskih folklornih pripovedi, ki je začela izhajati leta 1988. Doslej (2014) je izšlo že 43 knjig. Že od vsega začetka zbirko ureja in ohranja pri življenju ddr. Marija Stanonik. V njej so zbrane folklorne in spominske pripovedi iz različnih slovenskih pokrajin, torej so najdene na terenu in njihovi viri niso starejši od petdeset let. Da bi bili njihovi zapisi tudi oblikovno čim bolj pristni, sta besedišče in skladnja čim bolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena današnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec.

Pedagoškim in raziskovalnim ciljem je namenjen v vsaki knjigi posebej dodan slovar narečnega besedišča. Bistveno je, da v zbirki izhajajo pravljice in povedke, ki jih je moč še danes najti na terenu, torej so še žive in del kolektivnega spomina. Zbirka nastaja od leta 1988, ko je izšla prva knjiga *Javorov*

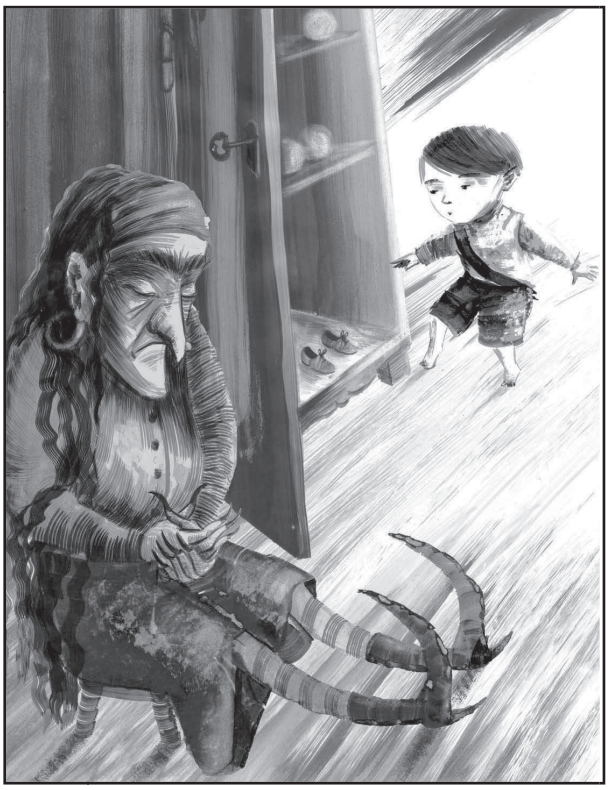

Ilustracija pravljice Rdeči čeveljčki, avtorica Andreja Peklar

hudič, pripovedi s Trnovske planote, ki jih je zbral Franc Černigoj. Od takrat dalje neprekinjeno izhaja do danes. Primerjava motivov iz Steletovih zapisov in iz zbirke Glasovi nam potrjuje domnevo, da so nekateri Steletovi motivi živi še danes in da so se torej ohranili v slovenskem prostoru kot del skupnega izročila. Primerjavo bomo prikazali s preglednico. Navedli bomo samo knjige, kjer smo našli podobne ali iste motive.

Od enaindvajsetih pravljic iz knjige *Zlati hrib* jih je kar 9 takšnih, ki so motivno podobne različnim tekstom v zbirki Glasovi. V tej zbirki smo našli 28 motivov, ki so podobni motivom iz knjige *Zlati hrib*. Najbolj živ in razširjen je motiv lažne lisičine poškodbe, ki smo jo naslovili Bolan zdravega nese. Našli smo 14 variant tega motiva, pogosto pod istim naslovom. Po 3-krat smo našli variante motiva zakletih bratov v različne živalske podobe, ki jih odreši sedemletni sestrin molk, to je pravljica Bratje – orli; in motiv zakletega gradu, kamor mačeha pošlje pastorko, misleč, da bo umrla, to je pravljica Mačji grad. Medved, lisica in zajec imata v Glasovih dve različici, prav tako Dvanajst razbojnikov.

Lahko bi našli še več podobnosti, če bi naše raziskovanje širili še na druge razdelke iz te zbirke, saj bi zagotovo našli podobne motive, kot jih beremo v pravljici o vračanju duš na zemljo zaradi skoposti, o tem, kako se dobrota povrne, o iskanju zaklada in o prebrisanih kmetih, ki se počutijo enakovredne cesarju. Ta besedila v svoji osnovni strukturi niso pravljična, a hkrati tudi niso ne bajčna in ne legendna, zatorej je njihova razporeditev med pravljice tudi posledica zadrege pri razporejanju tekstov v posamezne razdelke.

Preglednica 2: Živost motivov – primerjava z zbirko Glasovi

Naslov in številka pravljice z navedbo motiva iz knjige Zlati hrib	Naslov knjige iz zbirke Glasovi	Naslov in številka pravljice z navedbo motiva
Medved, lisica in zajec, št. 1	Kaku se kej narod rihta: foklorne pripovedi od Litije do Čateža iz zbirke Glasovi (2000)	Medved, lisica in zajček, št. 32 Lisica obtoži zajčka, da je pojedel med. Med spanjem mu pomaže med pod repkom. Zajček beži, med begom mu medved odgrizne rep. Od takrat ima zajček kratek rep.
Medved, lisica in zajec, št. 1	Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice iz zbirke Glasovi (2009)	Vovk, zajc pa lisica so nivo kopal, št. 13. Isto.
Bolan zdravega nese, št. 2 V tej varianti namesto volka nastopa medved.	Okamneli mož: in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline (1997)	Ohcet v Rezugah, št. 4 Lisica in volk iščeta hrano pri hiši, kjer je ohcet. Lisica pošlje volka v hlev, nato zavpije ljudem, da je v hlevu volk. Svatje ga pretepejo, lisica medtem je in pomoči glavo v skledo s kašo, potem pa volku reče, da so jo tako pretepli, da ji možgani gledajo ven. Ko jo volk nese, ona govori, da bolan zdravega nese. Bolni zdravega nese, št. 5 Krajša varianta zgornje pravljice
Bolan zdravega nese, št. 2	Kaku se kej narod rihta: foklorne pripovedi od Litije do Čateža (2000)	Medved pa lisica, št. 33 Medved in lisica gresta v hišo, kjer je ohcet. Medveda v hlevu pretepejo, lisica se naje in pomoči glavo v ješprenj. Medved jo nosi, češ da ji iz glave gledajo možgani.
Bolan zdravega nese, št. 2	Kaku se kej narod rihta: foklorne pripovedi od Litije do Čateža (2000)	Volk pa lisica, št. 34 Lisica volku reče, da je na dnu luže velik kolač sira, v resnici je to odsev lune. Volk pije lužo, dokler ga ne raznese. Sledi motiv navidezne poškodbe (bolan zdravega nosi).
Bolan zdravega nese, št. 2 V tej varianti namesto volka nastopa medved.	Krvapivc: vse sorte od Korinja do Dolge vasi pri Kočevju (2001)	Volk pa lisica, št. 31 Pretepeni volk nosi zdravo lisico, češ da ji možgani gledajo iz glave.
Bolan zdravega nese, št. 2	Kruh in ribe. Od Bržanije prek Trsta do Soče (2007)	Vuk an lisica, št. 1 Vuk an lisica, druga, št. 2 Vuk an lisica, tretja, št. 3 Vuk an lisica, četrta, št. 4 Motiv lisice in volka, ki gresta na ohcet, volka pretepejo, a nosi lisico, češ da ji iz glave gledajo možgani. Motiv prevare, češ da je na dnu kala hlebec sira, čeprav gre za odsev lune. V drugi in tretji varianti lisica prosi ptiča, naj jo nauči leteti, a on jo med letom spusti na tla in lisica pogine.
Bolan zdravega nese, št. 2	Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice iz zbirke Glasovi (2009)	Od vovka pa lisice, št. 12 Isto.
Bolan zdravega nese, št. 2	Vile bile: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice (2012)	Lisica vidi sir, št. 7 Enak le motiv luninega odseva v luži, za katerega lisica misli, da je sir.
Bolan zdravega nese, št. 2	Vile bile: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice (2012)	Ukc in lesičca, št. 8 Motiv lisice, ki ji »gledajo možgani iz glave«, zato jo nosi pretepeni volk.
Bolan zdravega nese, št. 2	Vile bile: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice (2012)	Ta bolan zdravega nese, št. 9 Isto.
Bolan zdravega nese, št. 2	Kar nej rejs, se neč ne guvuri: povedke izpod Lisce in njene širše okolice iz zbirke Glasovi (2013	Lisica in volk, št. 2 Isto.
Deklica v mišjem kožuhu, št. 11 Motiv Pepelke, ki pobegne hudobni mačehi, motiv živalskih pomočnikov, ki ji preskrbijo lepe obleke, deklica na graščini pase purane in je deležna poniževanja. S preoblekami se preobrazi v lepo dekle, v katero se graščak zaljubi, identificira se s prstanom.	Petrina in Striček: folklorne pripovedi iz okolice Celja in Laškega (2009)	Nedolžna kraljična, št. 1 Motiv Pepelke – bogati vdovec se želi poročiti s svojo hčerko, ta zavlačuje poroko z zahtevami po nemogočih stvareh, tudi sončni obleki. Pobegne na neko graščino, postane svinjska dekla, z lepimi oblekami se za ples preobrazi v lepo dekle, identificira se s prstanom, sledi poroka.
Mačji grad, št. 12 Mačeha pošlje pastorko v mačji grad po mleko. Ker je do mačk prijazna, ji dajo mleko, mačehina hči pa zavrne mačke, te pa jo raztrgajo in pustijo celo samo glavo. Mačeha pobije vse mačke in zažge grad.	Iz semena pa bo lipa zrasla: pravlice, storije in basmi s Koroške (1996)	Strgani grad, št. 9 Mačeha pošlje pastorko v grad, kjer strahovi vsakogar raztrgajo. Deklica je prijazna do mačk v gradu, te ji svetujejo, da se reši in pridobi še različne dobrine. Mačeha pošlje v grad tudi svojo hčerko, da bi dobila iste stvari, a ker ta zavrne živali, jo strah raztrga.

Naslov in številka pravljice z navedbo motiva iz knjige Zlati hrib	Naslov knjige iz zbirke Glasovi	Naslov in številka pravljice z navedbo motiva
Mačji grad, št. 12	Petrina in Striček: folklorne pripovedi iz okolice Celja in Laškega (2009)	Zaklet mlin, št. 5 Mačeha se želi znebiti pastorke, jo pošlje v zaklet mlin. Pastorka pomaga živalim, ki jo rešijo pred hudiči, pridobi lepe stvari. Mačeha tja pošlje svojo hčerko, da bi dobila te lepe stvari, a odbije pomoč živalim, zato jo hudiči raztrgajo.
Mačji grad, št. 12	Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice (2009)	Graščakova hči in vrag, št. 18 Mačeha zapre pastorko v začaran grad. Deklica pomaga živalim, te ji pomoč vrnejo, da premaga vraga in pridobi lepe stvari. Mačehina hči odkloni živalske pomočnike, vrag jo ubije, glavo da na okno.
Kača se je spremenila v lepo ženo, št. 5 Oče pošilja sinove po svetu iskat najlepše obleke, klobuke in žene. Najmlajši služi pri kači, ta mu ukaže, naj ji odreže glavo, sprva se ji upira, potem pa to stori. Kača se spremeni v lepo ženo.	Jaz sem višje kot Marija: folklorne pripovedi iz Polhovega Gradca, Dobrove, Horjula, Šentjošta, Črnega Vrha in okoliških krajev (2010)	Vojak na straži, št. 7 Vojak straži cerkev, ob polnoči se iz groba prikaže kača. Ker se ne prestraši in ne zbeži, se kača spremeni v lepo deklico.
Bratje z zlatimi lasmi, št. 6 Trije bratje gredo po svetu. Če se voda v luži spremeni v kri, je to znak, da je eden od bratov v težavah. Starejša dva okamenita, mlajši ju reši.	Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit: folklorne pripovedi iz Bele krajine (2004)	Tri brati, št. 5 Trije bratje gredo po svetu. Če nož na špici zarjavi, to pomeni, da je eden od bratov v težavah. Starejša dva okamnita, mlajši ju reši.
Bratje orli, št. 7 Mati uroči svoje tri sinove, da se spremenijo v orle. Sestra jih hoče rešiti, zato sedem let molči. Poroči se s kraljem, a ljubosumna tašča kraljica ji jemlje novorojence in jih zamenja s psički. Ko to stori tretjič, kralj ukaže svojo nemo ženo zažgati na grmadi. Mlada kraljica kljub vsemu molči in s tem reši brate. Tik pred smrtjo na grmadi jo rešijo bratje in ji vrnejo otroke.	Petrina in Striček: folklorne pripovedi iz okolice Celja in Laškega (2009)	Zakleti otroci, št. 8 Motiv materinega prekletstva, zato se otroci spremenijo v vrane, reši jih sestra, ki sedem let molči.
Bratje – orli, št. 7	Vile bile: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice (2012)	Brati volki, št. 14 Mati zmerja sinove z volkovi. Ti se res spremenijo vanje. Sestra jih odreši s sedemletnim molkom. Vmes se poroči s kraljem. Stara kraljica ji vzame otroke, a ona vseeno molči. Tik pred smrtjo na grmadi jo rešijo odrešeni bratje.
Bratje – orli, št. 7	Kar nej rejs, se neč ne guvuri: povedke izpod Lisce in njene širše okolice (2013)	Otroci postali vrane, št. 3 Mati zmerja otroke, da so vrani in se ti spremenijo v vrane. Drugih motivov pravljica ne razvija.
Rdeči čeveljčki, št. 19	Mrak eno jutrnja: štorije iz Slovenske Istre (2002)	Deklica golobica, št. 5 Isti je le motiv treh sponk, ki jih v deklico zapiči čarovnica in jo tako začara v golobico.
Dvanajst razbojnikov, št. 10 Malo trčenemu fantu reče mati, da se mu ne bo nikoli dobro godilo in da ga bodo tuja durca po riti tolkla. Zato vzame domača vrata, da ga bodo ta tokla, ko bo šel po svetu. Prenoči na hrastu, spodaj se zberejo roparji, nanje padejo vrata in roparji zbežijo.	Bejži zlodej, baba gre: kraške štorije (1993)	Lipa, št. 5 Kovači so delali vrata za Štanjel, a jih je noč prehitela, zato jih niso mogli postaviti. Ker jih je bilo strah roparjev, so se z vrati skrili na lipo, pod katero se res zberejo razbojniki. Eden od stražarjev ne more zdržati male in potem še velike potrebe, nakar padejo na razbojnike še vrata, ki si te dogodke razlagajo kot znamenja z neba in se razbežijo.
Dvanajst razbojnikov, št. 10	Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit: folklorne pripovedi iz Bele krajine (2004)	O letskih vratih, št. 1 Motiv sina, ki ni bil za nobeno rabo, in materine skrbi, da ga ne bodo tuja vrata tepla. Zato sin vzame vrata. Z njimi gre prespat na smreko, spodaj se zberejo razbojniki, fant se od strahu polula in podela, potem padejo dol še vrata. Razbojniki zbežijo in pustijo pod smreko plen, ki ga dobi ta fant in ga odnese materi.

Zaključimo lahko, da je tudi hipoteza o živosti pravljic iz knjige *Zlati hrib* potrjena, saj še dandanašnji najdemo variante motivov, ki so jih Francetu Steletu pripovedovali njegovi bližnji. To pomeni, da smo z najdbo in objavo zapisov pripovedovanj Steletovih prednikov pred pozabo rešili pomemben del slovenske nesnovne kulturne dediščine, ki je vpeta tudi v evropske okvire in živa še danes. S tem smo ob bok Gašperju Križniku in Motniku postavili tudi dr. Franceta Steleta in njegove Tunjice.

Zaključek

S primerjavo pravljičnih motivov Steletovih pravljic s slovenskimi in Grimmovi pravljicami in z analizo izbranih pravljic smo dokazali, da so motivi, ki jih je mladi France Stele zapisal po pripovedovanju njegovih domačih v Tunjicah okrog leta 1903, mednarodno znani in torej vpeti v evropsko pravljično tradicijo. To pomeni, da ne gre za izmišljene ali namišljene motive, prav tako pa je malo verjetno, da bi njegovi pripovedovalci poznali Grimmove ali druge objavljene pravljice. S tem smo potrdili ne samo razširjenost in povezanost z evropskim kulturnim prostorom, ki sega tudi v antični čas, pač pa tudi pristnost Steletovega pravljičnega gradiva. Primerjava z zbirko Glasovi, ki izhaja od leta 1993, pa je pokazala, da so nekateri pravljični motivi živi še danes in torej razširjeni v slovenskem kulturnem prostoru kot del naše kolektivne zavesti in spomina. S tem smo potrdili vrednost in pomen gradiva, ki smo ga leta 2013 objavili v knjigi *Zlati hrib: pravljice in povedke iz Tunjic in okolice.*

7 Literatura in viri

7.1 Literatura

Aarne-Thompson classfication system. Pridobljeno 3. 12. 2013 s spletne strani: en.wikipedia.org/wiki/Aarne%E2%80%93Thompson_classification_system

Bruno BETTELHEIM, 2002: *Rabe čudežnega: O pomenu pravljic*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Emilijan CEVC, 1963: France Stele in narodopisje. *Traditiones, 14*. 123–127.

Tone CEVC, 1973: Pripovedno izročilo o gamskih z zlatimi parkeljci iz Kamniških Alp. V: *Traditione*s, 2.

Marian Roalfe COX, 1893: *Cinderella: Three hundred and forty-five variants of Cinderella, Catskin, and Cap o'Rushes.* London: Folk-lore Society.

Alan DUNDES, 1982: *Cinderella, a folklore casebook*. New York: Garland Pub.

Heidi Anne HEINER: *SurLaLune Fairy Tale*s. Pridobljeno 2. 11. 2013 s spletne strani: http://www.surlalunefairytales.com/cinderella/history.html.

Monika KROPEJ, 1995: *Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*.

– –, 2007: Lisica: njena vloga in sporočilnost v slovenskem in srednjeevropskem izročilu. *Traditiones, 36/2.* 115–142.

– –, 2012: Lisica u slovenskim usmenim pričama. V: *Kulturni bestijarij II. dio.* Zagreb: Inštitut za etnologiju i folkloristiku. 27–41.

– –, 2011: Živalska govorica: slovenske basni in pripovedi o živalih. V: *Živalska govorica: slovenske basni in pripovedi o živalih.* Radovljica: Didakta. 5–10.

Anna Birgitta ROOTH, M. R. COX, 1980: *The Cinderella cycle.* New York: Arno Press.

Marija STANONIK, 2013: Folkloristična epizoda pri umetnostnem zgodovinarju akademiku prof. dr. Francetu Steletu (1886–1972). V: *Zlati hrib: pravljice in povedke iz Tunjic in okolice.* Kamnik: Matična knjižnica Kamnik.

France STELE, 1985: Predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu, *Traditiones, 14.* 129–130.

Hans-Jorg UTER, 2004: *The types of international folktales: a classification and bibliography; based on Antti Arne and Stith.* Helsinki: Suomalainen Tiedeakademia, Akademia Scientarum Fenica.

Jack ZIPES, 1988: *The Brothers Grimm: From enchanted forests to the modern world.* New York: Routledge.

7.2 Viri

BEJŽI zlodej, baba gre: kraške štorije, 1993. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 6)

ČUDEN prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice, 2009. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba. (Zbirka Glasovi, knj. 37)

DÜŠA na bicikli: folklorne pripovedi iz Brkinov, doline Reke in okolice, 2003. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 27)

Palko GAL, 1975: Žalostna kraljična in druge prekmurske pravljice. Murska Sobota: Pomurska založba. 78–87. Pavle Rožnik je psevdonim Palka Gala.

GORI, doli, sem in tja: folklorne pripovedi iz Zgornje Savinjske doline, 2013. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba; Solčava: Center Rinka. (Zbirka Glasovi, knj. 43)

Jacob, Wilhelm GRIMM, 1993: *Grimmove pravljice: prva knjiga zbranih pravljic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 1993b: *Grimmove pravljice: druga knjiga zbranih pravljic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

IZ semena pa bo lipa zrasla: pravlíce, storije in basmi s Koroške, 1996. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 14)

JAZ sem višje kot Marija: folklorne pripovedi iz Polhovega Gradca, Dobrove, Horjula, Šentjošta, Črnega Vrha in okoliških krajev, 2010. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba. (Zbirka Glasovi, knj. 38)

KAKU se kej narod rihta: folklorne pripovedi od Litije do Čateža, 2000. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 21)

KAR nej rejs, se neč ne guvuri: povedke izpod Lisce in njene širše okolice, 2013. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba. (Zbirka Glasovi, knj. 42)

KRAČMANOVE PRAVLJICE, 2007. Del 2, Povesti, stare navade in uganke. Uredil in zbral Ilja Popit. Radovljica: Didakta.

KRUH in ribe: od Bržanije prek Trsta do Soče. [Zbrala] Nada Ravbar Morato; [spremna beseda Marija Stanonik; zemljevid pripravila in ilustrirala Irena Romih]. – Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2007. (Zbirka Glasovi, knj. 32)

KRVAPIVC: vse sorte iz dežele Desetega brata, osrednje Suhe krajine, domovanja Turjaških, do Kočevskega, 2001. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 24)

MRAK eno jutrnja: štorje iz Slovenske Istre, 2002. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 25)

OKAMNELI mož in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline: od Babnega Polja in Prezida, prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada, 1997. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 15)

PETRINA in Striček: folklorne pripovedi iz okolice Celja in Laškega, 2009. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba. (Zbirka Glasovi, knj. 36)

SLOVENIJO je Bog nazadnje ustvaril: slovenske folklorne pripovedi iz preteklosti in sodobnost, 1999. Izbrala, uredila in spremno besedo napisala Marija Stanonik. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.

SLOVENSKE basni in živalske pravljice, 1975. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SLOVENSKE ljudske pripovedi, 1980. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SLOVENSKE narodne pripovedke, 1981. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SLOVENSKE pravljice, 2008. Ljubljana: Nova revija.

France STELE, 1939: Izročilo Tomaža Steleta: Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku. *Etnolog*, XI, 1939, 329–343.

– –, 1963: Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice: spominu Borisa Orla. *Slovenski etnograf,* 16/17. 337–350.

– –, *ZLATI hrib: Pravljice in povedke iz Tunjic in okolice,* 2013. Kamnik: Matična knjižnica.

Anja ŠTEFAN, 2011: *Za devetimi gorami.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

VERONIKA z Malega gradu: kamniške povedke in pravljice, 2009. Kamnik: Matična knjižnica.

VILE bíle: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice, 2012. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba. (Zbirka Glasovi, knj. 41)

ZGODBE ne moreš iz žakla zvrnit: folklorne pripovedi iz Bele krajine, 2004. Ljubljana: Kmečki glas. (Zbirka Glasovi, knj. 28)

ZLATE jagode: zbirka basnij: za slovensko mladino in preprosto ljudstvo, 1894. Ljubljana: Kleinmayr & F. Bamberg.

ŽIVALSKA govorica: slovenske basni in pripovedi o živalih, 2011. Radovljica: Didakta.

Barbara Klanšek[1]
Tunjice 29, Kamnik
barbara.klansek@gmail.com

Logarska hiša pod Starim gradom

Zgodovinski oris domačije Novi trg 5 v Kamniku in opis stanja hiše pred obnovo

Logarska hiša Novi trg 5 stoji v Kamniku tik pod vzpetino Krniške gore, na kateri so razvaline Starega gradu. V breg postavljena, delno podkletena zidana pritlična hiša podolgovatega tlorisa, ki se na vzhodni strani podaljšuje v leseno kaščo, datira v prvo polovico 18. stoletja. Bila je dom oskrbnikov gozdov Starega gradu, ki so bili skupaj z domačijo v lasti kriške gospode. Kljub dejstvu, da gre za kmečko hišo, je bila kot grajska pritiklina tako na zunanjščini kot notranjščini likovno-estetsko oblikovana z arhitekturno-umetniškimi detajli. Zunanjščino krasijo kamnoseški izdelek iz peščenjaka (sklepnik oz. rozeta v obliki rože) in polkrožno navznoter porezana vogala leve stene, notranjščino »hiše« pa poleg stavbne opreme vrednotijo predvsem strop in stene s štukaturami. V letu 2007 je bila skupaj s Starim gradom zaradi arheoloških, zgodovinskih, kulturnih in etnoloških vrednot s sprejetim odlokom zaščitena kot kulturni spomenik lokalnega pomena.
Ključne besede: Novi trg 5, logarska hiša, Stari grad, kulturni spomenik lokalnega pomena, opis objekta

The Logar house at 5 Novi trg is located in Kamnik at the foot of Krniška gora, atop of which nestle the remains of the Old Castle. The one-storey brick house of elongated design and with a partial root cellar is situated on a slope and dates from the first half of the 18th century. The east end of the building is extended by an annex, a wooden granary. This used to be the home of foresters who took care of the woods that belonged to the castle. The whole complex was under the governance of nobility from Križ. Regardless of being a farmhouse, it still pertained to the castle, which is evident in the detailed aesthetic and architectural design of exterior and the interior alike. The exterior is adorned with sandstone stonework (a keystone or a rosette of floral shape) and inwardly rounded house corners of the left wall. The interior, however, is embellished mostly with furniture and moulding. In 2007, a decree was passed enforcing the protection of local cultural monuments of both the house and the castle, due to the archaeological, historical, cultural and ethnological importance.
Key words: 5 Novi trg, forester's house, the Old Castle, local cultural monument, building description

Uvod

Skrita pogledom v zavetju hriba in gozdov na sedlu Krniške gore v Kamniku stoji domačija, ki danes nosi naslov Novi trg 5. Najbolj je vidna s ceste, kjer jo delno zakriva manjša vzpetina, arheološko neraziskano morebitno gomilno grobišče. Hiša, ki je po svoji etnološki in zgodovinski vrednosti izjemnega pomena za občino Kamnik, je malokomu znana, še manj njeni likovni in arhitekturni elementi, ki se za navadno kmečko hišo, tesno povezano z »grajskim življenjem« lastnikov in oskrbnikov Starega gradu, kažejo tako na njeni zunanjosti kot tudi v notranjosti. Verjetno sprva grajska kmetija, kasneje pa zaradi spleta nesrečnih okoliščin odselitve grofov Thurnov z gradu v novozgrajeno graščino na Križu kmetija gozdarja obsežne gozdne posesti v okolici Starega gradu, prikazuje tesno socialno povezanost z življenjem kriške gospoščine.

Hiša Novi trg 5[2]

Domačijo danes tvorijo hiša, gospodarsko poslopje, kmetijske površine in hišni vodnjak, postavljen ob studencu nižje na sedlu v smeri proti Veliki špici. Logarska hiša, zgrajena v prvi polovici 18. stoletja, je v breg postavljena, delno podkletena zidana pritlična kmečka hiša podolgovatega tlorisa, ki se na vzhodni strani podaljšuje v leseno kaščo. Stanovanjski del sestavljajo glavni dnevni prostor, imenovan »hiša«, delno ohranjena veža s črno kuhinjo in kamra, ki je bila med obnovo objekta oktobra 2013 zaradi poškodb ostenja in stropa podrta ter zgrajena na novo.[3] Poleg ohranjene črne kuhinje jo vrednotijo tudi arhitekturni okrasni elementi, ki objekt kljub dejstvu, da gre za kmečko hišo, določajo kot grajsko pritiklino. Na steni glavnega pročelja ima logarska hiša namreč vzidan odlično ohranjen kamnoseški izdelek iz peščenjaka – sklepnik oz. rozeto v obliki rože, robove levega pročelja krasita navznoter polkrožno porezana vertikalna robova, notranjost »hiše« pa likovno oblikujejo zrcalni strop in polkrožno oblikovane štukature v vogalih med stenami.

Prostorska, časovna, etnološko-socialna, likovna ali estetska in gradbenorazvojna merila so pripomogla, da je bila hiša sprva evidentirana kot kulturna dediščina in vpisana v Register nepremične kulturne dediščine pod zaporedno številko EŠD 26348 Kamnik – Hiša Novi trg 5, nato pa skupaj s Starim gradom, evidentiranim pod zaporedno številko EŠD 9866 Kamnik – Arheološko najdišče Stari grad, leta 2007 zaščitena s sprejetim Odlokom o razglasitvi arheološkega obmo-

1 Univ. dipl. etn. in kult. antr., Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje.

2 Vse fotografije je posnela avtorica Barbara Klanšek.

3 Med obnovo sta bila zaradi dotrajanosti lesa odstranjena celotno ostrešje in lesena kašča, delno je bila zaradi statične ogroženosti podrta tudi veža.

čja Stari grad in Hiše Novi trg 5 za kulturna spomenika lokalnega pomena (Ur. l. RS, št. 100/2007).[4] Odlok je omogočil ohranjanje arheoloških, etnoloških, zgodovinskih in kulturnih vrednot, ki bodo z obnovo hiše povečale pričevalnost kulturnega spomenika, objekt pa bo tako služil turistični in informativni namembnosti, učnodemonstracijskemu ter znanstvenoraziskovalnemu delu.

Gradnjo objekta sta pogojevala bližina razvalin gradu in življenje gospoščine na Križu, ki sta vplivali tudi na situiranost njegovih prebivalcev in namembnost prostorov; ta pa se je skozi čas spreminjala. Kratek kronološki pregled lastnikov Starega gradu in graščine Križ ter najemnikov hiše Novi trg 5 bo pripomogel k razumevanju, zakaj je logarska hiša pravzaprav tako edinstvena.

Stari grad in njegovi lastniki

Najzgodnejši znani zapis Kamnika se v pisnih virih pojavi že leta 1061. Naselbina, ki je postopoma dobila sprva trške,[5] nato pa mestne pravice,[6] je nastala ob pomembni trgovski poti, ki je že v rimski dobi preko Kamnika in Tuhinjske doline vodila kot vzporedna cesta znamenite vojaške in trgovske žile Aqileia (Oglej)–Emona (Ljubljana)–Ad quartum decimum (v bližini Mengša)–Ad publicanos (Krašnja)–Atrans (Trojane)–Celeia (Celje)–Panonija. V srednjem veku je bila pot čez Kamnik izredno pomembna trgovska povezava med današnjima Podonavjem in ozemljem Italije. Potekala je iz Celja po Tuhinjski dolini v Kamnik, od tod v Kranj ter Škofjo Loko in po Poljanski dolini proti današnji Italiji (Kobol 1995: 197).

Zaradi varovanja meddeželske trgovske transverzale sta bila ob vhodu v Tuhinjsko dolino konec 11. oziroma v začetku 12. stoletja zgrajena močna obrambna gradova, danes poznana kot Stari in Mali grad (Kobol 1995: 197). Stari grad je nastal na naravno dobro varovanem hribu 585 metrov visoke Krniške gore ali Bergantovega hriba, ki strmo pada proti strugama Kamniške Bistrice in Nevljice. Zaradi svoje lege se je utrdba, ki je varovala nižje ležečo naselbino, v srednjem veku imenovala Zgornji grad (Oberstein) (Jakič 2001: 70).

Posredno se Stari grad omenja že leta 1143 v vetrinjski listini, kjer sta navedena Bertold II. Andeški kot »comes de Stein«[7] in njegov ministerial, vitez Karol de Stein (Karol Kamniški) (Jakič 2001: 70). Prvič se v znanih pisnih virih omenja skupaj z Malim gradom leta 1202 v listini, v kateri je bilo zapisano, da se je vojvoda Bertold Andechs-Meranski zadolžil pri oglejskem patriarhu Peregrinu in mu zato zastavil obe graščini (due castelle de Staine) skupaj s pripadajočimi posestvi ter deklami in hlapci (Raztresen in Zorko 2004: 66).

Rodbina grofov Andeških, ki je imela svoj dom v bližini Münchna na bavarskem gradu Andechs, je kranjsko-istrske posesti pridobila s poroko Bertolda II. s Sofijo, hčerko mejnega grofa v Istri in na Kranjskem (Gruden 1910: 181). Sedež njihovega gospostva naših dežel je bil v Kamniku, ki je v 12. in 13. stoletju doživljal največji gospodarski vzpon. Andeškim je predstavljal močno gospodarsko in politično središče za obvladovanje prostora med Oglejem, Istro in ozemljem današnje Hrvaške ter Madžarske (Majcenovič 1991: 7). Med drugim so obvladovali Postojno, Vipavo, Kamnik in Slovenj Gradec, ki so vsa, morda le z izjemo zadnjega, predstavljala strateške točke na pomembni prometni poti, ki je povezovala ozemlje današnje Italije z Ogrsko (Komac 2003: 289).[8]

Po grofih Andeških so na Starem gradu gospodarili Ortenburžani, Gallenbergi in Thurni.[9] V času grofov Thurnov je bil med potresom leta 1511 poškodovan, a so ga obnovili, zapustili pa so ga leta 1576, ko je vanj udarila strela in ubila hčer takratnega grofa Ahacija (Jakič 2001: 71). Sprva se je grof naselil v mestu Kamnik, nato pa v novozgrajeni graščini na Križu. S selitvijo se je na graščino prenesel tudi sedež gospostva. Nadaljnjemu lastništvu Starega gradu sledimo preko lastnikov kriške graščine. Za Thurni je postal lastnik grof Janez Krstnik Werdenberg, za njim je posestvo najkasneje leta 1663 prišlo v last Janeza Herberta Auersperga.[10] Družina Auerspergov je imela posestva kriške graščine in Starega gradu v lasti do leta 1796, ko jih je grofica Frančiška zapustila svojemu nečaku baronu Alojzu Apfaltrerju. Slednji je postal njihov zakoniti lastnik šele leta 1804. Po njegovi smrti je posestvo leta 1858 prešlo v last njegovega nečaka barona Otona Apfaltrerja, ki ga je leta 1898 podaril sinu Otonu. Po njegovi smrti leta 1905 je posestvo podedoval njegov sin Rudolf, s prisojilno listino pa sta bila leta 1920 za solastnika priznana Leopold in Ana Apfaltrer (Smole 1982: 241). V deželni deski za Kranjsko je nato zabeleženo, da je bilo na podlagi listine z dne 31.

4 Register nepremične kulturne dediščine. Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo. Dostopno na http://giskds.situla.org/evrd/ (dostop 5. 1. 2014).

5 Kamnik se kot trg v pisnih virih omenja leta 1188 (Kobol 1955: 198).

6 Kot mesto se Kamnik v virih omenja šele leta 1267, sklepamo pa lahko, da je mestne pravice dobil prej, saj so kamniški meščani (cives Steynenses) omenjeni že v listini, ki datira v leto 1229 (Kobol 1955: 198).

7 Grofje Andeški so na slovenskem ozemlju znani tudi kot grofje Andechs-Meranski (Raztresen in Zorko 2004: 66) in Kamniški, imenovani po mestu Kamnik, ki je bilo upravno središče njihovih posestev na Kranjskem (Jakič 2001: 70).

8 Svoja ozemlja, ugled in vpliv so si Andeški širili s premeteno izbranimi porokami z enako ali še bolj plemenitimi predstavniki plemstva. V dobrem stoletju, kolikor je trajala njihova moč, so se povzpeli izredno visoko. Največ so dosegli otroci Bertolda IV., ki je umrl leta 1204. Sin Henrik je s poroko s Sofijo Višnjegorsko pridobil dokaj velike višnjegorske posesti, Ekbert je postal bamberški škof, njegov brat Bertold nadškof in oglejski patriarh, najstarejša hči naj bi se poročila v družino znamenitega Štefana Nemanje, ustanovitelja uspešne srbske vladarske rodbine, njena sestra Agnes (Neža) je postala žena francoskega kralja Filipa, Gertruda (Jera) pa žena ogrskega kralja Andreja II. (Gruden 1910: 184, 186; Raztresen in Zorko 2004: 67).

9 Habsburžani so dali Kamnik v začetku 14. stoletja v fevd Ortenburžanom, leta 1341 je grad od Gregorja iz Kamnika kupil Rajnher Šenk z Ostrovice, v 15. stoletju se kot kastelani ali oskrbniki gradu omenjajo Jakob Lamberger (1437), Andrej Gallenberg z Gamberka (1445–1447), Erazem Luegger (1482), Krištof pl. Obratschan (1483) in drugi. Leta 1484 ga je imel v deželnoknežjem zakupu Gregor pl. Lamberg, od leta 1490 dalje Pavel Engel, leta 1492 je bil v lasti Gregorja pl. Lamberga, od leta 1504 pa Vida pl. Thurna (Jakič 2001: 71).

10 Sedem let po prevzemu posestva Janeza Herberta Auersperga je Stari grad zaradi udara strele pogorel, od takrat pa ga niso več obnavljali (Jakič 2001: 71).

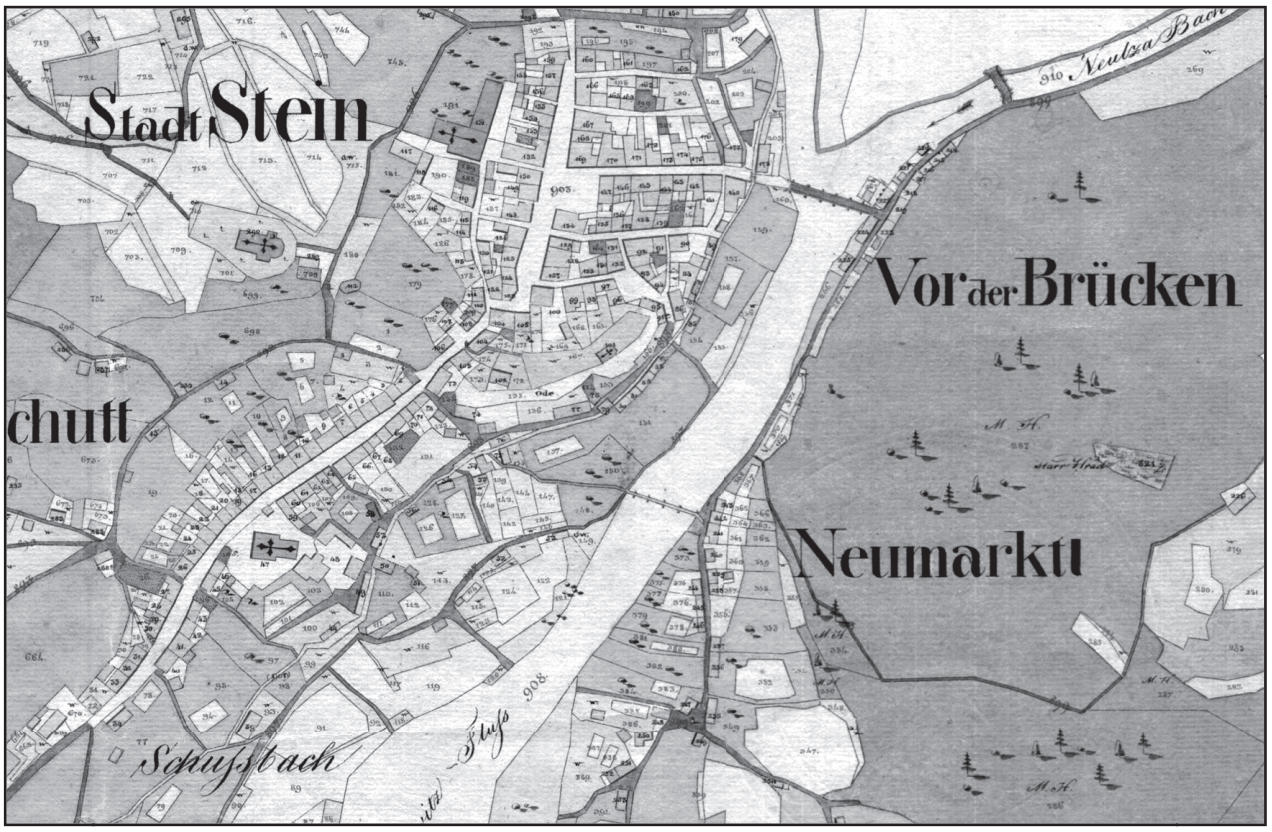

V Franciscejskem katastru za Kranjsko (1823–1869) je bila hiša Novi trg 25 vrisana leta 1826. Vir: Arhiv Republike Slovenije, SI AS 176 Franciscejski kataster za Kranjsko, k. o. Kamnik L269, karta L269A02.

12. 1920 lastništvo nepremičnin priznano baronici Ireni Apfaltrer (ARS, Deželna deska za Kranjsko).

Lastništvo hiše Novi trg 5 od druge polovice 19. stoletja dalje

Težje kot lastnikom je slediti najemnikom logarske hiše. Ti v deželnih deskah in zemljiških knjigah niso bili navedeni, zato je zaradi pomanjkanja drugih arhivskih pisnih virov njene najzgodnejše prebivalce težko ugotoviti. Ker je hiša sodila pod lastništvo kriške gospoščine, je bila izpuščena tudi v mestnih zemljiških knjigah.[11] Stanovska posestva so se namreč vpisovala v deželne deske (nem. Landtalef), zato je bilo vanje vpisano tudi območje Starega gradu skupaj z v predmestju Novi trg (nem. Neumarkt) locirano logarsko hišo, ki je pred letom 1952 nosila hišno številko 25.[12]

V zapisu deželne deske za katastrsko občino Križ (nem. Katastralgemeinde Kreutz) so pod vložno številko 1175 v drugi polovici 19. stoletja[13] zabeležene sledeče nepremičnine na Starem gradu: 1141, 1145, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153/1, 1155, 1156, 1157, 1158, 1160 in 1161. Med njimi sta tudi parcelna številka 1154, ki je obsegala stanovanjsko hišo št. 25 v Novem trgu (nem. Wohnhaus n. 25 in Neumarkt) in gospodarsko poslopje (nem. Wirtschaftsgebäude in Neumarkt) na parcelni številki 1153/2 (ARS, Deželna deska za Kranjsko).

Postopno so lastništvo nepremičnin stanovskih posesti prenehali vpisovati v deželne deske in jih začeli zapisovati ločeno po katastrskih občinah. Deželno desko za katastrsko občino Križ so prenehali voditi leta 1932, ozemlje, ki je sodilo pod kriško gospostvo, pa se je začelo vpisovati v zemljiške knjige pristojnih katastrskih občin Križ, Kamnik, Mengeš, Mlaka, Podgorje in Volčji Potok (ARS, Deželna deska za Kranjsko). V zemljiški knjigi katastrske občine 1911 Kamnik so opravili prepis leta 1933 in hkrati zadnjič za logarsko hišo poleg parcelnih številk 1154 (hiša) in 1153/2 (gospodarsko poslopje) zabeležili neposredno namembnost.[14] Kasneje se pri obeh nepremičninah omenja le še stavbišče.

Prvi znani gozdar, ki je živel v logarski hiši, je bil

11 Ivan Zika, ki je s prispevkom *Dodatek k seznamu kamniških meščanskih hiš* objavljenem v *Kamniškem zborniku*, nadaljeval delo Janka Polca, ki je leta 1955 obravnaval mestne zemljiške knjige in se osredotočil predvsem na zgodovinski razvoj hiš v območju starega mestnega jedra mesta Kamnik in njegovih predmestij, je zapisal, da v mestni zemljiški knjigi niso navedene hiše, ki so sodile pod graščinska in cerkvena gospostva, ter tiste, za katere ni starejših arhivskih podatkov (Zika 1967: 139).

12 Hiša Novi trg 25 je sprva sodila v istoimensko predmestje Kamnika, ki je kasneje postalo del mesta. Po letu 1952 so se v mestu mnoge ulice preimenovale, na novo so številčili tudi objekte. Logarska hiša je ime ulice ohranila, spremenila se je le njena hišna številka (Zika 1967: 140). Staro številčenje hiš je v svojem prispevku leta 1955 še vedno uporabljal Janko Polec, ki je za nekdanje predmestje Novi trg zapisal: »V Novem trgu so bile št. 9, 23, 24, 25 (na Starem gradu) in 27 pod križko gosposko /.../ Manjka nam arhivska podlaga, da bi mogli te hiše zasledovati v pretek-losti, kakor je bilo to mogoče pri meščanskih hišah.« (Polec 1955: 57)

13 Leta 1858 je v omenjeni deželni deski za k. o. Križ naveden lastnik nepremičnin Starega gradu Otto Apfaltrer (ARS, Deželna deska za Kranjsko).

14 Podatki so pridobljeni na Okrajnem sodišču v Kamniku, Zemljiška knjiga za k. o. 1911 Kamnik (Hauptbuch Katasteral Gemeinde Stein), vl. št. 544.

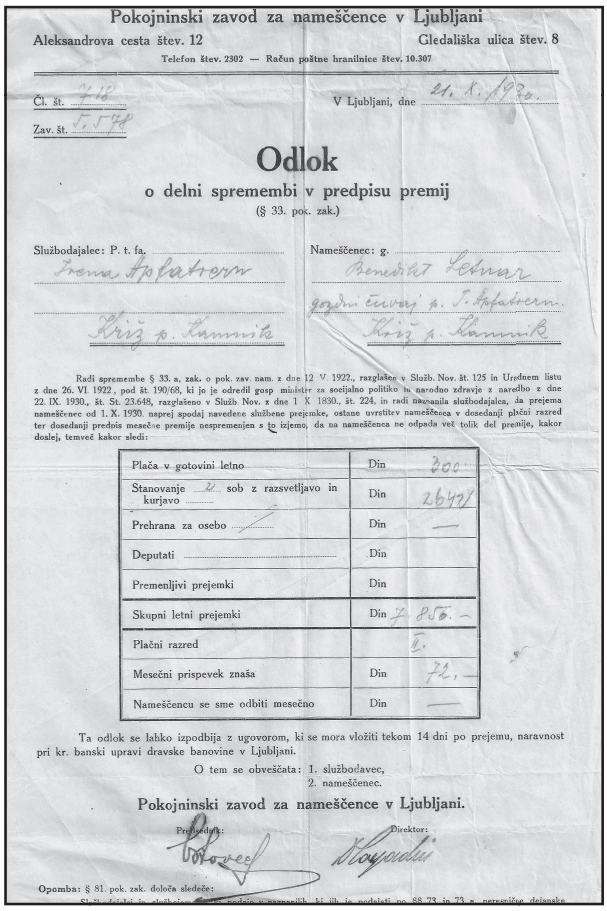

Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani
Aleksandrova cesta štev. 12 Gledališka ulica štev. 8
Telefon štev. 2302 — Račun poštne hranilnice štev. 10.307

Čl. št. 748 V Ljubljani, dne 21. X. 1930.
Zav. št. 5548

Odlok
o delni spremembi v predpisu premij
(§ 33. pok. zak.)

Službodajalec: P. t. fa. Irena Apfaltrern
Križ p. Kamnik

Nameščenec: g. Benedikt Letnar
gozdni čuvaj p. Šentvid
Križ p. Kamnik

Radi spremembe § 33. a, zak. o pok. zav. nam. z dne 12. V. 1922., razglašene v Služb. Nov. št. 125 in Uradnem listu z dne 26. VI. 1922., pod št. 190/68, ki jo je odredil gosp. ministr za socijalno politiko in narodno zdravje z naredbo z dne 22. IX. 1930., št. St. 23.648, razglašeno v Služb. Nov. z dne 1. X. 1930., št. 224, in radi nastanila službodajalca, da prejema nameščenec od 1. X. 1930. naprej spodaj navedene službene prejemke, ostane uvrstitev nameščenca v dosedanji plačni razred ter dosedanji predpis mesečne premije nespremenjen s to izjemo, da na nameščenca ne odpada več tolik del premije, kakor doslej, temveč kakor sledi:

Plača v gotovini letno	Din	300.—
Stanovanje 2 sob z razsvetljavo in kurjavo	Din	2647.—
Prehrana za osebo	Din	—
Deputati	Din	
Premenljivi prejemki	Din	
Skupni letni prejemki	Din	2947.—
Plačni razred		I.
Mesečni prispevek znaša	Din	72.—
Nameščencu se sme odbiti mesečno	Din	—

Ta odlok se lahko izpodbija z ugovorom, ki se mora vložiti tekom 14 dni po prejemu, naravnost pri kr. banski upravi dravske banovine v Ljubljani.

O tem se obveščata: 1. službodavec, 2. nameščenec.

Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani.

Predsednik: Direktor:

Opomba: § 81. pok. zak. določa sledeče:

Odlok o delni spremembi v predpisu premij, na katerem sta leta 1930 navedena Irena Apfaltrer in Benedikt Letnar. (Osebni arhiv družine Stergar)

Benedikt Letnar. Zagotovo je na domačiji že živel leta 1930, o čemer priča obrazec Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani. Na njem je kot delodajalka navedena Irena Apfaltrer, nameščenec pa je bil gozdni čuvaj Benedikt Letnar.[15] Novi lastnik nepremičnin Starega gradu je leta 1937 postal Franc Rus iz Šentvida pri Lukovici.[16] Gozdar gozdnih posesti Starega gradu je kljub spremembi lastništva še vedno ostal isti.[17]

Franc Rus nepremičnin ni imel dolgo v lasti. Izbruhnila je namreč druga svetovna vojna in parcele Starega gradu so bile razlaščene. Po koncu vojne so mu bile vrnjene, vendar le do leta 1948, ko so bile zopet razlaščene in so prišle pod splošno ljudsko premoženje z zaznambo upravnega organa Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo LRS – zemljiški sklad. Po predlogu ObLO Kamnik (Občinski ljudski odbor Kamnik) je z logarsko hišo od leta 1958 dalje upravljala Občina Kamnik.[18] Leta 1967 je v *Kamniškem zborniku* v prispevku *Dodatek k seznamu kamniških meščanskih hiš* pri hiši Novi trg 5 Ivan Zika zapisal, da je bila logarska hiša na Starem gradu družbena lastnina, upravni organ objekta pa je bilo Gozdno gospodarstvo Ljubljana (Zika 1967: 153).

Logarska hiša in gospodarsko poslopje sta leta 1994 ponovno prišla v last Franca Rusa, ki pa je bil takrat že pokojni. Po pravnomočnem sklepu okrajnega sodišča v Domžalah je parceli dve leti kasneje dobila njegova hči Jelka Stergar.[19] Skupaj z možem dr. Stanetom Stergarjem je konec petdesetih in v začetku šestdesetih let 20. stoletja poskušala pridobiti lastništvo objekta. Z dopisom Občinskega ljudskega odbora Kamnik z dne 9. 4. 1957 pa se jima je priznala le uslužnostna pravica »uporabe podstrešne sobice v hiši SLP na Starem gradu«, ki sta se ji kasneje odpovedala in zato prejela odškodnino.[20] Zadnji lastnik hiše Novi trg 5 je leta 2004 postal Drago Pevec iz Domžal.[21]

Umestitev hiše v prostoru in opis stanja pred obnovo

Logarska hiša je postavljena v zatišju naravnega okolja. Prvotni prebivalci, ki so živeli v njej, so jo zgradili na mestu, ki je ponujalo čim večji izkoristek naravnega okolja in hkrati omogočilo čim manjši poseg v kmetijske površine. Sprva daje lega objekta občutek utesnjenosti zaradi njegove postavitve v majhnem prostoru med vzpetino pred hišo in vzpetino Krniške gore, ki je od zadnjega pročelja odmaknjena le nekaj metrov, vendar ga naravno okolje prav zato varuje pred vremenskimi nevšečnostmi. Objekt leži na sončni strani hriba, usmerjenost kašče proti vzhodu pa mu omogoča večje izkoriščanje dnevne svetlobe v »hiši«, ki je obrnjena proti zahodu, s tem pa večjo energijsko varčnost.

Pomembno vlogo je imelo tudi hišno drevo, zasajeno na vzpetini pred hišo. Hišna drevesa, ki se pojavljajo na domačijah, imajo navadno etnološki in simbolni pomen, hkrati pa tudi praktično funkcijo, kakršno je imel pred leti posekan oreh pred logarsko hišo. Poleti je namreč s svojo senco hladil okolico pred hišo in zaradi bližine hlad ohranjal tudi znotraj nje, zaradi svojega posebnega vonja pa je odganjal mrčes.

Pri gradnji domačije je bilo uporabljeno predvsem gradivo, dosegljivo v neposredni bližini. Kašča, ostrešje, tla in strop so zgrajeni iz lesa, stanovanjski del je bil pretežno zidan iz kamenja in polne opeke. Večji nosilni kamni so po vsej verjetnosti preneseni z ruševin Starega gradu, ostalo kamenje pa je bilo pridobljeno iz bližnje okolice. Poleg naravnega materiala je bilo uporabljeno tudi steklo, železje, žgane glinene ploščice pri krušni peči, v 20. stoletju pa so bili dodani tudi ele-

15 Obrazec Odloka o delni spremembi v predpisu premij z dne 21. 10. 1930 (osebni arhiv družine Stergar).

16 Podatki so pridobljeni na Okrajnem sodišču v Kamniku, Zemljiška knjiga za k. o. 1911 Kamnik (Hauptbuch Katasteral Gemeinde Stein), vl. št. 544.

17 Pismo Franca Rusa Pokojninskemu zavodu za nameščence z dne 13. 10. 1937 in pismi Benedikta Letnarja Francu Rusu z dne 17. in 30. 12. 1937 (osebni arhiv družine Stergar).

18 Podatki so pridobljeni na Okrajnem sodišču v Kamniku, Zemljiška knjiga za k. o. 1911 Kamnik, vl. št. 1262.

19 Podatki so pridobljeni na Okrajnem sodišču v Kamniku, Zemljiška knjiga za k. o. 1911 Kamnik, vl. št. 1262.

20 Pismo Mestnemu ljudskemu odboru Kamnik z dne 28. 2. 1957, pismi Občinski skupščini Kamnik z dne 7. 11. 1963 in 6. 1. 1964 ter odgovora Občinskega ljudskega odbora Kamnik z dne 9. 4. 1957 (priznanje uslužnostne pravice) in 27. 2. 1964 (izplačilo odškodnine) (Osebni arhiv družine Stergar).

21 Podatki so pridobljeni na Okrajnem sodišču v Kamniku, Elektronska zemljiška knjiga za k. o. 1911 Kamnik, vl. št. 2897.

Lega logarske hiše pod vzpetino Krniške gore

menti iz umetnega materiala (Klanšek 2012: 31–32).

Zidana hiša podolgovatega tlorisa z leseno kaščo, visoko dvignjenim podstrešjem in zaradi kamnitih tal v živo skalo delno vklesano kletjo z zunanjim vhodom ima v pritličju stanovanjskega dela tri prostore. Od zahoda proti vzhodu si sledijo »hiša«, veža s črno kuhinjo in kamra. Dva prostora sta tudi znotraj kašče, prvi je predprostor, v katerega se lahko vstopi skozi kamro in zunanji vhod kašče, večji pa je namenjen shranjevanju pridelkov.

Že zunanja podoba objekta nakazuje, da ne gre za navadno kmečko hišo. Umetniški detajli, ki krasijo glavno in levo pročelje, poudarjajo, da je bila logarska hiša v lasti premožnejših lastnikov. Preden je bila do Starega gradu speljana in kasneje asfaltirana cesta, je glavna pešpot iz mesta vodila zelo blizu logarske hiše in pripomogla, da so graditelji najbolj likovno uredili prav glavni bivalni prostor, »hišo«. Slednja je na zahodnem delu stanovanjskega dela in je od vseh prostorov tako na zunanjščini kot tudi notranjščini najbolj bogata z okrasnimi detajli. Vogala levega pročelja, obrnjenega proti pešpoti, sta namreč na višini cokla vse do vrha ostenja polkrožno oblikovana navznoter. Edinstveno je glavno pročelje, ki ga poleg enokrilnih polkrožnih glavnih vhodnih vrat s portalom iz peščenjaka in umetelno oblikovanim okovjem (železna kljuka s ključavnico na notranji strani in držalo v obliki rože) vrednoti predvsem sklepnik, vzidan med prvi dve okni na zunanji steni »hiše«. Izvor poznogotskega središčnega kamna, v katerem so se stikali stebri gotskih obokov, je neznan. Verjetno je pripadal eni izmed okoliških cerkva, morda pa je bil nekdaj vzidan prav v grajsko kapelico na Starem gradu, posvečeno Janezu Krstniku.[22]

Tako zunanjščina in notranjščina stanovanjskega dela objekta sta bili ometani in večkrat prebeljeni v raz-

Vogal levega in zadnjega pročelja

Sklepnik na glavnem pročelju

ličnih barvnih odtenkih, raziskave sondiranja ostenja pa so potrdile več nanosov plasti beleža, v notranjosti »hiše« celo preko dvajset. Notranjost omenjenega prostora vrednotijo razmeroma velika okna z obokanim lokom in zidanimi sedali ter enostavne in prijetne štukature, narejene iz navadnega ometa, ki krasijo stike vogalov vseh sten in stropa. Stene so bile večkrat prebeljene, zadnje tri plasti so imele dodane enostavne

22 Razpravo o Starem gradu je leta 1898 na osnovi inventarnih dokumentov iz 16. stoletja (1570–1574) napisal zgodovinar Anton Kaspret, profesor na gimnaziji v Gradcu. V njej med drugim omenja grajsko kapelico, ki je bila postavljena v stolpu na zahodnem delu grajskega dvorišča. Po njegovih zapisih je bila eden izmed prostorov, ki se je ohranil najdlje: »Leta 1670 se je zrušila streha; samo dobro pokrit stolp s kapelico je kljuboval naravni sili.« Razprava je bila prevedena in v drugi polovici 20. stoletja objavljena v *Kamniškem zborniku* IV (Zika 1957: 107–114).

Notranjost »hiše« z vidnimi štukaturami

vzorce, narejene z valjčkom, v višini sedelnih niš pa je bil pobeljen »cokel«.[23] V prostoru so bili krušna peč, vrata, postelja, nočna omarica in omara eni redkih še ohranjenih kosov stavbne in notranje opreme (Klanšek 2012: 119–120). Ena vidnejših sprememb na objektu je bila zazidava dveh oken zadnjega pročelja, eno v »hiši« in drugo v kamri.

Zanimivejši sta zidni omari, namenjeni shranjevanju predmetov. Večja, odprta omarica je na notranji steni glavnega pročelja, v zahodno steno pa je vzidana manjša s še ohranjenimi lesenimi vratci, pritrjenimi s kovinskimi tečaji (nar. »panti«) in ključavnico. Kovane železne tečaje in kljuko s ključavnico imajo ohranjena tudi vrata, ki vodijo v vežo s črno kuhinjo (Klanšek 2012: 120).

Veža s črno kuhinjo je v osrednjem delu stanovanjskega dela objekta. Celotni prostor na vežo in črno kuhinjo s kamnitim ognjiščem deli obok (nar. »velb«, »šipounik«), ki je hkrati tudi nosilec obokanega stropa nad črno kuhinjo. Iz veže je bil po lesenih stopnicah možen dostop do podstrešja, skozi črno kuhinjo pa so izhod omogočala zadnja vrata. V prostoru na desni strani je bila kamra, ki je bila konec 20. stoletja nekoliko preurejena. Stene so bile obložene z lesenimi stenskimi oblogami, okna pa so bila ohranjena skupaj z železnim okovjem (nar. »gautri«) med okvirji ter dvokrilnimi okenskimi krili z zavesami. Opreme, razen štedilnika, ki so ga kurili na drva, v prostoru ni bilo. Prav tako je bilo malo opreme ohranjene v leseni kašči, zgrajeni iz ročno žaganih brun, ki so bila v vogalih zvezana v »vezi na križ«. Bruna so med seboj vezali leseni mozniki, reže med njimi pa so bile zatesnjene z mahom. V manjšem prostoru kašče je bila spravljena le t. i. »vaga na ploh«, tehtnica z utežmi. Nekdanja stavbna oprema kašče je bila skromna: v shrambnem prostoru sta bili dve lini z zapiranjem »na smuk«, od katerih je bila lina na zadnji steni zatesnjena, ter vhodna vrata v predprostoru, ki so imela še vedno vidne ostanke prvotnega zaklepanja s palico, položeno čez »riglc« (Klanšek 2012: 117, 121, 123–126).

Strešna konstrukcija je bila zgrajena iz tesanega lesa, »špirovci« (tramovi ostrešja, ki segajo od slemena do kapa) pa so bili na vrhu vezani v vezi »pero in utor«. Lastnik Franc Rus je leta 1937 del podstrešja preuredil v manjše podstrešno počitniško stanovanje in ga izročil v trajno last hčerki Jelki Stergar in njenemu možu. Stanovanje je obsegalo t. i. »wekend sobo«, ki so jo domačini poznali kot »Rusovo sobo«, v velikosti 4,70 m x 2,20 m, ter na obeh straneh stavbe podstrešna prostora v izmerah 4,70 x 1,60 m in 2,50 m x 1,60 m, namenjena shrambi. Franc Rus je opremo zanj dal izdelati mizarju Teodorju Stupici iz Šentvida pri Lukovici. Oprema sobe s parketom je bila večinoma izdelana iz češnjevega lesa. V njej so bili dve postelji z žičnimi vložki in žimnicami, vmesna nočna mizica, večja miza, kotna klop, dva stola in polici nad kotno klopjo, ležalni stol, umivalnik z vrčem in dve emajlirani vedri. Na zunanji strani levega pročelja je bil vgrajen balkon z

23 Sondiranja so opravili konservatorji z Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Kranj. Na notranjih stenah »hiše« je po njihovih ugotovitvah možno razbrati preko dvajset plasti beleža, vendar jih je zaradi zlepljenosti materiala mogoče našteti le šestnajst (Poročilo o sondiranju, št.: I-322/1-2011, hrani ZVKDS OE Kranj).

Veža s črno kuhinjo

Ognjišče črne kuhinje

»Rusova soba« pred obnovo

Glavno pročelje kašče

zunanjim lesenim stopniščem in straniščem. Opreme družine Stergar v podstrešni sobi pred začetkom obnove objekta ni bilo več, odstranjeni sta bili tudi leseno stopnišče in stranišče.[24]

Zaključek

Logarska hiša je bila po pripovedovanju domačinov v sedemdesetih letih naseljena, sredi devetdesetih let pa dokončno zapuščena in prepuščena propadanju. Njena okolica se je močno zarasla, največ poškodb

24 Nepodpisana pogodba, izjava Teodorja Stupice z dne 16. 12. 1963, pismi Mestnemu ljudskemu odboru Kamnik z dne 28. 2. 1957 in Občinski skupščini Kamnik z dne 6. 1. 1964 ter dopis Občinskega ljudskega odbora Kamnik z dne 27. 2. 1964 (odvoz pohištva oziroma opreme, ki je last dr. Staneta in Jelke Stergar) (osebni arhiv družine Stergar).

Delno podrta stena črne kuhinje in obok nad njo

pa je objektu zadalo v neurju leta 2008 podrto drevo, ki je padlo na hišo. Poškodovalo je ostrešje in podrlo del zadnje stene črne kuhinje ter kamre. Zamakanje je povzročilo hitrejše propadanje izpostavljenega dela ostenja, stropa v kamri in lesene kašče, poškodbe pa so se z leti, ker objekta niso obnovili in vzdrževali, le še večale.

Lastnik Drago Pevec se je odločil, da objekt obnovi. Ker je zaščiten kot kulturni spomenik lokalnega pomena, je uspel pridobiti finančna sredstva za njegovo obnovo v letih 2013 in 2014 pod nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Kranj (odgovorna konservatorka dr. Mojca Tercelj Otorepec). Do konca leta 2013 so bili zaradi obsežnih poškodb, ki jih ni bilo moč sanirati, odstranjeni in na novo zgrajeni ostrešje, kamra, kašča in del veže, »hiša« in črna kuhinja pa sta ostali ohranjeni v prvotni podobi. Pri črni kuhinji so dozidali le podrti del stene in v obeh prostorih sanirali poškodovane dele.

Zunanja in notranja podoba nekdanje logarske hiše z žal redko ohranjeno notranjo opremo prikazujeta razvoj kulturnega spomenika od njegovega nastanka dalje, uporabljeni gradbeni material, obdelavo naravnih gradiv, ohranjenost originalnih elementov stavbne in notranje opreme ter dodajanje sodobnejše opreme. Vendar pa hiša z edinstvenimi okrasnimi elementi in etnološko-socialno povezanostjo prebivalcev z življenjem kriške gospode za občino Kamnik predstavlja mnogo več kot le stavbno dediščino. Prikazuje način življenja.

Zaraščenost objekta

Literatura

Arhiv Republike Slovenije, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga 3, vl. št. 1175, str. 585.

Josip GRUDEN, 1910: Zgodovina slovenskega naroda. Celovec: Družba sv. Mohorja. Dostopno na http://www.archive.org/stream/zgodovinaslovens00gruduoft#page/n5/mode/2up (dostop 5. 1. 2014).

Ivan JAKIČ, 2001: Sto gradov na Slovenskem. Ljubljana: Prešernova družba.

Barbara KLANŠEK, 2012: Logarska hiša pod kamniškim gradom: Konservatorski načrt za obnovo hiše Novi trg 5 – Kamnik. Neobjavljeno diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Bogdan KOBOL, 1955: Gospodarski razvoj in stanje mesta Kamnik. V: *Kamniški zbornik* 1. Kamnik: Občina Kamnik. 197–220.

Andrej KOMAC, 2003: Utrditev grofov Andeških na jugovzhodu cesarstva v 12. stoletju: Cesar Friderik Barbarossa, velika shizma (1161–1177) in pridobitev naslovov mejnih grofov Istre in vojvod Meranije s strani Andeških. *Annales. Anali za istrske in mediteranske študije* 13(2). 283–294.

Janez MAJCENOVIČ, 1991: *Kamnik (Kamnik na križpotjih)*. Komenda: Lubadar.

Odlok o razglasitvi arheološkega območja Stari grad in Hiše Novi trg 5 za kulturna spomenika lokalnega pomena (Ur. l. RS, št. 100/2, 2007).

Janko POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. V: *Kamniški zbornik* 1. Kamnik: Občina Kamnik. 51–110.

Marjan RAZTRESEN in Danica ZORKO, 2004: *Najlepša mesta Slovenije.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Majda SMOLE, 1982: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan ZIKA, 1957: Kamniški Stari grad. V: *Kamniški zbornik* 3. Kamnik: Občina Kamnik. 107–114.

Ivan ZIKA, 1967: Dodatek k seznamu kamniških meščanskih hiš. V: *Kamniški zbornik* 11. Kamnik: Občina Kamnik. 139–158.

Alojz Cindrič[1]
Runkova 10, Ljubljana - Šiška
alojz.cindric@ff.uni-lj.si

Študenti iz nekdanjega sodnega okraja Kamnik na dunajski univerzi 1365–1917

Avtor v prispevku prikaže zastopanost študentov iz nekdanjega sodnega okraja Kamnik na dunajski univerzi od njene ustanovitve leta 1365 do začetka 20. stoletja. Uporabljeno gradivo predstavljajo matrike vpisanih (*Hauptmatrikeln*), ki se hranijo v 28 rokopisnih zvezkih v Univerzitetnem arhivu na Dunaju (*Archiv der Universität Wien*). V analizo so vključeni samo študenti univerze na Dunaju, tj. štirih fakultet: artistična (filozofska), pravna, medicinska in teološka; druge visoke in višje šole ter akademije, na katerih so se izobraževali tudi kamniški študenti, v tem prispevku niso zajeti. Iz arhivskega gradiva je razvidno, da se je v obravnavanem obdobju na dunajski univerzi izobraževalo okoli 353 študentov iz kamniškega sodnega okraja. Študirali so na vseh štirih fakultetah in izvirali iz vseh socialnih slojev. Iz samega mesta in predmestij je bilo 271 študentov, 82 študentov pa je prišlo iz ostalih krajev oz. s podeželja. Nekateri študenti so se po študiju vrnili domov ter se uveljavili na domačem strokovnem in javnem področju. Marsikomu pa je usoda namenila, da se je uveljavil širše v srednjeevropskem prostoru, kot npr. Jurij Starovašnik, ki je bil kasneje profesor na univerzi v Freiburgu.
Ključne besede: dunajska univerza, arhivsko gradivo, Kamnik, kamniški sodni okraj, študenti, zgodovina

The author provides an overview of the number of students at the University of Vienna that belonged to the former legal district of Kamnik in years from the University's inception in 1365 to the beginning of the 20th century. What served as the source of research were the student records (*Hauptmatrikeln*), kept in the form of 28 manuscripts at Vienna University Archive (*Archiv der Universität Wien*). Only students attending the aforementioned University were included in the research. The analysis thus covers the students that belonged to the four faculties – arts, law, medicine and theology; other higher education institutions and academies where Kamnik students were also present are not a matter of the article. The student records give evidence that during the era in question, there were 353 students from the Kamnik legal district attending the four faculties of the University of Vienna. Students originated from all social spheres of the time. 271 students were from the city and its suburban areas, the remaining 82 were either from smaller nearby towns, or from the countryside. Having completed the studies, some of the graduates returned home and established themselves professionally (and publically), others, however, such as Jurij Starovašnik, who later became a professor at the University of Freiburg, were destined to gain widespread reputation throughout central Europe.
Key words: The University of Vienna, archival sources, Kamnik, Kamnik legal district, students, history

Kamnik (okoli leta 1900)

Alma Mater Rudolphina (okoli leta 1900)

Le malo mest na Slovenskem se lahko pohvali, da se v najzgodnejših listinah omenjajo osebe, ki nosijo doktorski naslov. V listini oglejskega patriarha Bertolda, izdani na Koroškem 28. aprila 1238, se med osebami omenja tudi *doctores Friderici plebanus de Stain in Carniola*. (Otorepec 1956: 74; Jaksch MC IV: 255) V literaturi o starejši kamniški zgodovini zasledimo tudi *Henrika de Steina*, doktorja obojnega prava v Vidmu (*Udine*), in sicer iz 13. stoletja, ki naj bi spisal zgodbe češkega kralja Henrika XII.[2] (Parapat 1876: 126)

Prisotnost izobraženih meščanov kaže na živahno dejavnost kraja, z že na določeni stopnji razvito in oblikovano mestno organizacijo z upravnimi in sodnimi funkcijami, ki za svoje delovanje potrebujejo ljudi z določeno stopnjo izobrazbe. Od srede 12. stoletja, natančneje od leta 1152, postane Kamnik sedež grofov Andeških (Andechs-Meranski) oziroma upravno središče njihove posesti ter s tem najimenitnejši kraj na Kranjskem.

Kdaj sta prej omenjena doktorja pridobila izobrazbo oz. kje sta študirala, še ni natančno ugotovljeno. Pred ustanovitvijo dunajske univerze leta 1365 je v Evropi delovalo približno 30 univerz, med njimi bližnje italijanske univerze, na katere so odhajali študirat študenti tudi iz naših dežel, npr. Bologna 1088, Padova 1222 itd. Lahko bi se izobraževala na bližnji univerzi v Vicenzi, na kateri naj bi študiral tudi kasnejši oglejski patriarh Bertold, ki ga je madžarski kralj Andrej leta

1 Doktor znanosti, bibliotekar, sociolog in zgodovinar, knjižnica Oddelka za sociologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

2 Henricus de Staina sive Lithopolitanus J.U.D. scripsit Seculo XIII. res gestas Henrici XII. Reguli Bajorum, quibus Aventinus in suis Annalibus Bajorum usus est. (Mittheilungen 1852: 29)

1206 postavil za nadškofa v Kaloči. Papež Inocenc III. z imenovanjem ni bil zadovoljen, češ da je premlad in da nima izobrazbe, zato je Bertold Andeški (brat Henrika II. Andeškega) odšel na študije na univerzo v Vicenzo (Zika 2011: 53), ki so jo okrog leta 1204 ustanovili učitelji in študenti iz Bologne (študij civilnega in kanonskega prava).

V Srednji Evropi v tem obdobju delujeta le Karlova univerza v Pragi (ustanovljena l. 1348) ter Jagelonska univerza v Krakovu (ustanovljena l. 1364), kar spodbudi vojvodo Rudolfa IV. Habsburškega k prizadevanju za ustanovitev lastne univerze, za kar je po takratnem pravu potreboval profesorski kader ter privoljenje papeža. Po nekajletnem prizadevanju mu je uspelo pridobiti Alberta Saškega, nekdanjega rektorja pariške univerze in magistra filozofije, ki je predaval Aristotelovo dialektiko, da je izdelal statut po vzoru pariške univerze, papež Urban V. pa je privolil v ustanovitev z bulo, izdano 22. septembra 1364. Na osnovi te je vojvoda Rudolf IV. z listino, izdano 12. marca 1365, osnoval najstarejšo še danes obstoječo univerzo na področju nemškega jezikovnega prostora *Alma Mater Rudolphina*. S tem je postal Dunaj za več kot pol tisočletja tradicionalni univerzitetni center tudi za študente s slovenskega etničnega prostora. Privilegij, ki ga je dodelil papež Urban V., je dovoljeval poučevanje na artistični (filozofski), juridični in medicinski fakulteti, ne pa tudi na teološki; to pravico dobi univerza šele leta 1384, v času papeža Urbana VI.

Fakultete

Splošna značilnost srednjeveških univerz je bila notranja delitev na dve skupini fakultet, in sicer na artistično (od jezuitov naprej filozofska) in na t. i. višje fakultete (pravna, medicinska in teološka). Na artistični fakulteti so poučevali *septem artes liberales*. V prvem letu so poslušali *trivium*: gramatiko, retoriko in del dialektike, v drugem letu pa *quadrivium*: nadaljevanje dialektike, aritmetiko, geometrijo, glasbo in astronomijo. Največjo »težo« so imela predavanja iz sholastične filozofije. Predavanja so bila lahko javna ali privatna, v zimskem semestru so se pričenjala ob sedmih, v letnem ob šestih zjutraj. Študent je s študijem pričel na artistični fakulteti, ki je bila osnova in pogoj za nadaljevanje šolanja na višjih fakultetah, in je potekal na dveh stopnjah. Na prvi stopnji, ki je trajala sprva dve leti (od leta 1617 tri leta, med leti 1824–1848 zopet dve leti), se je študij zaključil s pridobitvijo *bakalavreata*. Za pridobitev druge stopnje – *licentiat* – je moral obiskovati nadaljnji dve leti predavanj in sodelovati pri magistrskih disputacijah ter opraviti izpit pred komisijo. Šele po preteku enega leta je kandidat lahko delal magistrski izpit oz. kandidiral za rednega profesorja *actu regens* ter si s tem pridobil pravico do poučevanja na katerikoli univerzi v Evropi. Po opravljenem izpitu je kandidat zaprisegel in v stolni cerkvi sv. Štefana prejel od kanclerja insignije novega častnega naziva: doktorski klobuk, prstan in knjigo, kar ga je na družbeni lestvici izenačilo s plemstvom.

Na medicinsko fakulteto so se lahko vpisali študenti, ki so absolvirali vsaj prvi kurz artističnih predavanj. Osnovo medicinskega študija so tvorili spisi medicinskih avtoritet, študij pa je trajal pet let. Že od vsega začetka je imela medicinska fakulteta na Dunaju nadzor nad ostalim sanitetnim osebjem (ranocelniki in podobno) kot tudi nad lekarnarstvom.

Po statutu pravne fakultete iz leta 1389 so na fakulteti predavali tako kanonsko kot tudi civilno pravo (od leta 1402), študij je trajal štiri leta, seveda pa je bilo potrebno prej zaključiti artistični študij.

Tudi za študij teologije je bilo potrebno najprej absolvirati artistični študij. Teološki študij je vseboval dva dela: študij biblije *sacra pagina* in študij sholastične teologije *dogmatika*, poleg tega pa so negovali cerkveno govorništvo *eloquium* ter moralno teologijo. Za dosego bakalavreata je bilo potrebnih šest let študija, za doktorat pa sedem let.

Organizacijska struktura dunajske univerze se je spreminjala hkrati s spremembami študijskih disciplin ter se smiselno prilagajala potrebam časa. Že v naslednjem stoletju po ustanovitvi je univerza v času cesarja Maksimiljana I. dosegla nagel razcvet humanističnega študija. Zaradi politične negotovosti, turške nevarnosti in konkurence protestantskih univerz je njena slava od srede 16. stoletja pojenjala. Leta 1551 je bil na Dunaju ustanovljen jezuitski kolegij s šolo, ki je pritegnila veliko dijakov. Univerza je postopoma padla pod vpliv jezuitov, ki so leta 1623 prevzeli vodstvo univerze in »držali roko« nad teološkimi in filozofskimi študiji, za pravni in medicinski študij pa niso bili zainteresirani. Pod jezuiti je sicer opazna izpopolnitev študija, vendar so nova spoznanja v znanstvenih disciplinah ter z njimi povezani novi pogledi na svet klicali po reformah kot tudi po ukinitvi jezuitskega reda leta 1773. (Cindrič 1999: 507)

Pod vplivom modernih zahodnoevropskih in predvsem nemških univerz ter pod okriljem dunajske revolucije leta 1848 je uspelo profesorjem temeljito reformirati, preoblikovati in modernizirati univerzo po nemškem modelu *Humboldt*, ki je temeljil na povezavi znanstvenega raziskovanja s svobodo poučevanja in učenja. Reforme univerzitetnega študija ter uvajanje novih stolic, ustanavljanje številnih inštitutov in pritegovanje tujih profesorjev so univerzi na Dunaju omogočile razvoj znanstvenih strok in disciplin, kar ji je na nekaterih znanstvenih področjih prineslo svetovni sloves. (Cindrič 2009: 2010)

Arhivsko gradivo

Da bi ugotovil, koliko študentov iz kamniškega sodnega okraja se je vpisalo na dunajsko univerzo in kdo so pravzaprav bili, je bilo potrebno pregledati gradivo glavnih/rektorskih matrik s podatki o vsakoletnem dotoku novincev, vpisanih med redne študente dunajske univerze. Študent se je načeloma vpisal – imatrikuliral – le enkrat, izjemoma večkrat zaradi daljše odsotnosti ali če je zamenjal univerzo.

Z ustanovno listino dunajske univerze je bilo predpisano, da se mora vsak novinec ob prihodu na univerzo, najkasneje pa v roku enega meseca, oglasiti pri rektorju, kjer opravi prisego ter plača vpisno takso. Rektor ali njegov pooblaščenec ga je nato vpisal v glavno matriko *Hauptmatrikel*. Poslej je pripadal univerzi, kar je vključevalo tudi pravice, tj. bil je deležen univerzitetnih

privilegijev, oproščen vseh dajatev in davkov ter bil sodno podvržen univerzitetnemu sodišču. To dejanje se je imenovalo imatrikulacija – *immatriculatio* – vpis. Do leta 1384 je potekala enkrat letno, z albertinsko listino pa dvakrat letno, tj. vsak semester.

Vpisi študentov oz. podatki o vpisanih so v različnih časovnih obdobjih različni. V zgodnjih srednjeveških matrikah študente navajajo semestrsko, v okviru akademskih nacij (avstrijska, renska, madžarska, saška). V okviru nacij so bili študenti organizirani v kolegije in burse (študentski domovi). Revni študenti so živeli v koderijah (posebni študentski domovi). Vsaka bursa je imela svoje ime, običajno glede na poreklo svojih prebivalcev. Študentje s slovenskega etničnega prostora so prebivali v *Lammburse* – Jagnjetova bursa in v *Bursa animae* – Bursa duše. V 17. in 18. stoletju pa so vpisani pogostokrat razvrščeni hierarhično glede na socialni stan in položaj imatrikuliranih (rektor in bližnje sorodstvo, plemiči, duhovščina, profesorji, šolarji in študenti, akademski meščani).

V glavnih matrikah so zapisani bistveni podatki o vpisanem študentu: študijsko leto, semester, letnik, stopnja študija, osebno ime vpisanega, fakulteta, rojstni kraj in dežela porekla, *natio*, vplačana vpisna taksa. V nekaterih primerih najdemo zaznamke o socialnem oz. premoženjskem stanu, akademski stopnji, poklicu, sorodstvu, včasih karakterno oznako, redkeje pa zasledimo zaznamke o prekrških posameznega študenta. V predmarčnem obdobju vsebujejo matrike tudi podatke o poklicu očeta oz. skrbnika, o štipendiji, šolnini, veroizpovedi in letniku študija. Od druge polovice 19. stoletja glavne matrike ne predstavljajo več tako pomembnega vira, saj vsebujejo samo osnovne podatke redno vpisanih študentov v določen semester, vodene pa so po fakultetah: fakulteta, študijsko leto/semester, osebno ime, rojstni kraj in dežela porekla. Ker glavne matrike vsebujejo le podatke o začetku študijske kariere študenta, predstavljajo prvo stopničko njegove študijske biografije.

Vzporedno z glavnimi matrikami se od srede 19. stoletja uveljavijo oz. vodijo katalogi študentov, izdelani na podlagi podatkov semestrskih matičnih vpisnih listov (inskripcijske pole) oziroma vpisnic *Nationale*. Osebni vpisni list, ki so ga študenti izpolnjevali vsak semester, nudi raznovrstne podatke o vpisanem študentu: osebno ime, datum vpisa, fakulteta, semester oz. letnik, domovina in rojstni kraj, sledijo rojstni podatki ter veroizpoved. Temu sledi sklop vprašanj o socialnem izvoru: o bivališču med študijem, imenu, poklicu in bivališču očeta ali skrbnika. Za njimi so podatki o morebitni štipendiji in njeni višini. Vpisni list prinaša tudi podatke o predavanjih, ki jih je študent vpisal, o tedenskih urah ter o profesorjih izbranih predmetov – kolegijev. Na koncu najdemo podatke o šolnini in vpisni taksi, temu pa sledijo opombe (o morebitnem študentovem vpisu na kakšni drugi fakulteti ali o kakšnem disciplinskem prekršku).

V študijskem letu 1866/67 so na dunajski univerzi uvedli vpisnice *Nationale* v obliki tiskanih formularjev z novimi rubrikami: materni jezik, šola pred vpisom, spričevala, na koncu pa lastnoročni podpis študenta. Vse ostale rubrike so bile enake kot pri osebnih vpisnih listih.

Matrike so nedvomno najpomembnejši vir za zgodovino univerze in visokošolskega študija. So prvovrsten spomenik, saj se v njih zrcali življenje univerze skozi stoletja, zgodovina duhovne kulture, znanosti in izobraževanja, prav tako pa imajo neprecenljiv pomen za geneološke oz. biografske raziskave. Glavne matrike dunajske univerze – *Hauptmatrikeln* – se vodijo neprekinjeno od leta 1377 (izjemoma ne v letih 1794–1804) do leta 1917. Shranjene so v Univerzitetnem arhivu na Dunaju (*Archiv der Universität Wien*). Ohranjene so v celoti v osemindvajsetih rokopisnih zvezkih *Album Universitatis* s signaturami od M 1 do M 28. Pomembnosti, spoznanja in vrednosti proučevanja in izdajanja matrik za kulturno in splošno zgodovino se univerze zavedajo že dolgo. Prve znanstvene edicije so se pojavile v začetku 19. stoletja. Dunajska univerza je do sedaj v znanstvenih edicijah (s pričetkom v drugi polovici 19. stoletja) izdala matrike ogrske nacije, in sicer leta 1902, po drugi svetovni vojni pa prvih deset matrik za obdobje do študijskega leta 1776/77.

Za obravnavano obdobje sem v analizo vključil glavne univerzitetne rokopisne matrike (*Hauptmatrikel Album*) s signaturo od M 1 do M 28, ki so mi nudile osnovne informacije o rednih na novo vpisanih (imatrikuliranih) študentih med letoma 1365–1917.

Pri pregledu in proučevanju arhivskega gradiva, ki do sedaj še ni bilo v celoti natančno obdelano in transkribirano, sem, kot je bilo pričakovati, naletel na vrsto težav, saj so bili podatki dostikrat pomanjkljivi, nenatančni ali površni, marsikateri študent pa se iz različnih razlogov (tudi da bi se izognil plačilu takse) sploh ni vpisal v glavne univerzitetne matrike, da pa je študiral na dunajski univerzi, izvemo iz drugih virov.

Tako npr. je nejasna študijska pot pomembnega Kamničana in jezuita patra Matije Boštjančiča (*Matthias Bastianschitz*), ki je deloval na dunajski univerzi v prvi polovici 17. stoletja (umrl l. 1659). V glavnih matrikah ga ni najti, ga pa zasledimo leta 1623 v seznamu doktorjev teologije *S. J.* in nato še med doktorji filozofije S. *J. Sacr. Theol. Doc.* Isto leto kot tudi naslednje 1624. je bil dekan in profesor filozofske fakultete. Leta 1626 je postal dekan in profesor teološke fakultete *Soc. Jesu, S. Theol. Professor Scholasticus I*. Med letoma 1628–1631 je bil dekan filozofske fakultete ter profesor sholastike in eksegetike na univerzi v Gradcu. V letih od 1637 do 1638 je bil univerzitetni kancler ter hkrati vicerektor iste univerze. Poleg tega je bil tri leta tudi revizor knjig v Rimu. (Andritsch 1980: 16) Leta 1643 je pater Matija *S. J., Sacrarum Literarum Professor II.,* ponovno zasedel dekansko mesto na teološki fakulteti dunajske univerze. Tri leta zatem (1646) je postal tudi prokurator avstrijske nacije *P. Mathias Bastianschiz, S. J. Phil. & S. Theol. Doctor, S. Scripturae Professor* (Locher 1773: 6, 10, 78, 79, 112, 155, 190; SBL I. 1925: 27).

Podobno je tudi s študijsko potjo Josipa Suchyja iz Kamnika, ki je na Dunaju v študijskem letu 1890/91 študiral teologijo in se ni imatrikuliral, kar je zanimivo in vzbuja pomisleke, kajti za imatrikulacijo teologov, za katere so veljala posebna pravila, je poskrbela škofija. Morda Suchy po presoji škofa oz. njegovih svetovalcev ni bil dovolj prepričan, kar potrjuje tudi dejstvo, da je medtem izstopil iz frančiškanskega reda. Tudi deset

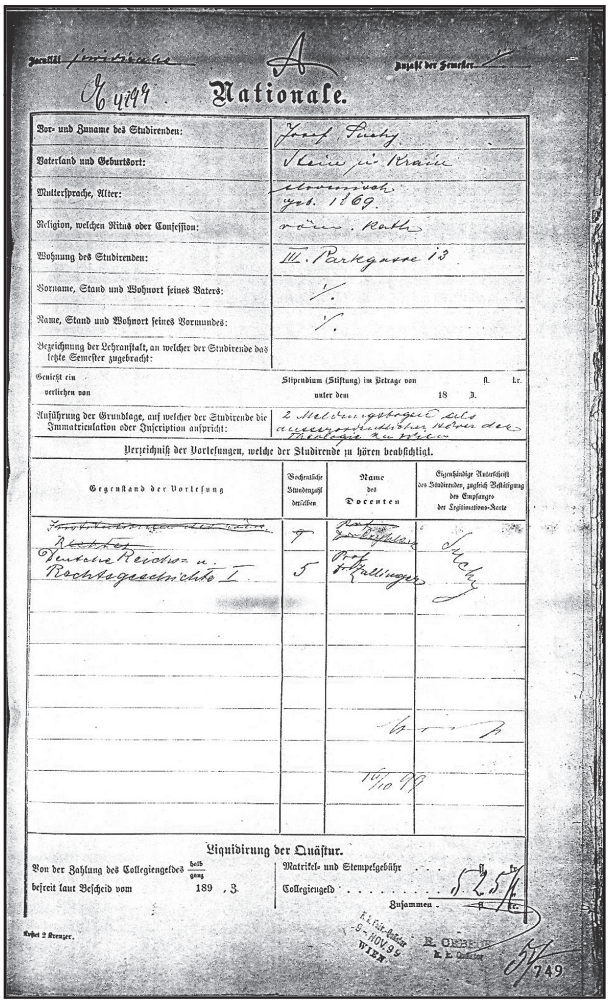

Nationale.

Vor- und Zuname des Studirenden:	Josef Suchy
Vaterland und Geburtsort:	Stein in Krain
Muttersprache, Alter:	slovenisch geb. 1869.
Religion, welchen Ritus oder Confession:	röm. kath.
Wohnung des Studirenden:	III. Parkgasse 13
Vorname, Stand und Wohnort seines Vaters:	/.
Name, Stand und Wohnort seines Vormundes:	/.
Bezeichnung der Lehranstalt, an welcher der Studirende das letzte Semester zugebracht:	
Genießt ein Stipendium (Stiftung) im Betrage von fl. kr. verliehen von unter dem 18 J.	
Anführung der Grundlage, auf welcher der Studirende die Immatriculation oder Inscription ansucht:	2 Maturitätszeugnisse als ausserordentlicher Hörer der Philosophie

Verzeichniß der Vorlesungen, welche der Studirende zu hören beabsichtigt.

Gegenstand der Vorlesung	Wöchentliche Stundenzahl derselben	Name des Docenten	Eigenhändige Unterschrift des Studirenden, zugleich Bestätigung des Empfanges der Legitimations-Karte
Institutionen des röm. Rechtes	4	Prof. Dr. Pernice	Suchy
Privatrecht Revision u. Rechtsgeschichte I.	5	Prof. Dr. Hellmann	

Liquidirung der Quästur.

Von der Zahlung des Collegiengeldes halb/ganz befreit laut Bescheid vom 189 , Z.

Matrikel- und Stempelgebühr . . . fl. kr.

Collegiengeld 52.50

Zusammen . . . fl. kr.

Kostet 2 Kreuzer.

K.K. Universitäts-Quästur WIEN

E. Obe... K. k. Quästor

749

Vpisnica (Nationale) izrednega študenta prava Josipa Suchyja v zimski semester študijskega leta 1899/1900 (Archiv der Universität Wien)

let kasneje, ko je postal slušatelj na pravni fakulteti dunajske univerze, se ni imatrikuliral, saj se je vpisal kot izredni študent.

Analiza vpisanih študentov

V prispevku sem na osnovi arhivskega gradiva raziskal prisotnost in zastopanost študentov iz kamniškega sodnega okraja na dunajski univerzi od njene ustanovitve do propada avstro-ogrske monarhije. Prostorsko vključuje okoliške kraje, ki so sodili po popisu prebivalstva iz leta 1910 k nekdanjemu sodnemu okraju Kamnik. Zaradi specifičnosti in obsežnosti gradiva sem v raziskavo vključil le študente, ki so se imatrikulirali v glavno univerzitetno matriko in so študirali na pravni, filozofski, medicinski in teološki fakulteti. Ostale visoke tehnične šole in akademije na Dunaju kot tudi ostale univerze, visoke šole in akademije v monarhiji ter izven nje, na katerih so študirali tudi Kamničani, v analizo niso zajete. Prav tako v analizo niso pritegnjeni izredni študenti. Za drugo polovico stoletja, ko postane arhivsko gradivo podatkovno bogatejše, sem poleg matrik uporabil podatke, ki jih vsebujejo že omenjene *Nationale* (vpisnice).

Preden preidem k obravnavi in analizi kamniških študentov, moram opozoriti na naslednje: za kriterij, po katerem sem opravil analizo, sem uporabil podatek o rojstnem kraju ter deželi, ime Kamnik pa se v matrikah študentov običajno pojavlja kot nemško krajevno ime *ex Stayn, de Stain, Stein, Camnicensis, Stainnensis, Steinensis* in podobno, včasih tudi v latinski obliki de *Lapide, Lapide Civitate, Lythopolitanus, Litopolitanus, Hipolitanus*.

Težava se pojavi pri identifikaciji kraja, zapisanega v nemški obliki, saj obstaja več krajev z istim imenom v različnih deželah znotraj monarhije (Koroška, Češka, Moravska, Madžarska) kot tudi izven nje (Bavarska, Saška, Baden, Švica). Z oblikovanjem slovenskih dežel v 15. stoletju se v matrikah postopoma navaja tudi dežela. V zgodnjem obdobju je dežela Kranjska, kamor je sodil Kamnik, imenovana in zapisana običajno v latinski obliki – *Carniola, in partibus Karniole, Karniole Sclauonie, Carniolus, Carnus, Carniolanus* – velikokrat pa dežela ni omenjena. Z reformami Jožefa II. na začetku osemdesetih let 18. stoletja se v matrikah uveljavi nemški jezik in s tem nemško poimenovanje dežele *Krain*, včasih tudi *Ober Krain*. V prvi polovici 19. stoletja se za kratek čas uporablja poimenovanje Kraljestvo Ilirija, po letu 1842 pa zopet *Krain*. Včasih je naveden poleg kraja kakšen drug toponim, po katerem lahko sklepamo, da gre za naš Kamnik. Pri študentu Petru Berlicu na primer, vpisanem leta 1496, je kot rojstni kraj naveden *de Stain prope Cilli*; pri Sebastianu Matlu, vpisanem leta 1508, najdemo zapis *ex Stain prope Laibach*.

Če je navedena dežela ali kakšen znan toponim, je podatek o izvoru študenta nesporen, v kolikor pa ni, je podatek prepuščen nadaljnjemu raziskovanju. Zaradi tega bo slika nekoliko pomanjkljiva.

Na osnovi podatkov, ki nam jih nudijo matrike vpisanih, ter z upoštevanjem in vključevanjem tistih študentov, za katere ne moremo zagotovo trditi, da izhajajo iz Kamnika oz. nekdanjega kamniškega sodnega okraja, saj ni podatkov o deželni pripadnosti (naveden samo rojstni kraj), lahko ugotovimo, da se je v obravnavanem obdobju na dunajsko univerzo vpisalo 353 študentov.

Zastopanost in smer študija

Iz Kamnika je izviralo 266 študentov, iz predmestij štirje: Nevlje (2), Novi trg (1), Podgora (1). Iz okoliških krajev sodnega okraja je izviralo 83 študentov: Dobrava (2), Duplica (2), Godič (1), Gozd (1), Komenda (10), Križ (1), Mekinje (5), Mengeš (19), Motnik (10), Nakovice (1), Perovo pri Kamniku (1), Podboršt (1), Podgorje (3), Povodja (1), Ravne (1), Stranje (1), Suhadole (1), Šentvid (1), Šmarca (1), Trzin (4), Tunjice (1), Utik (1), Vodice (8), Volčji Potok (1), Vranja Peč (1), Zduša (3), Zgornji Tuhinj (1), Žiri (1), Trobelno (1).

Analiza vpisa, ki jo predstavlja grafikon 1, je pokazala, da se je v obdobju od ustanovitve dunajske univerze v letu 1365 pa do leta 1917 vpisalo okoli 353 študentov iz nekdanjega sodnega okraja Kamnik. Tako se je v 14. stoletju vpisalo 7 študentov, v 15. stoletju jih je že 113, v 16. stoletju 88, v 17. stoletju je število padlo na 22, v 18. stoletju na 17, v 19. stoletju jih najdemo73, v 20. stoletju (do leta 1917) pa 33 štu-

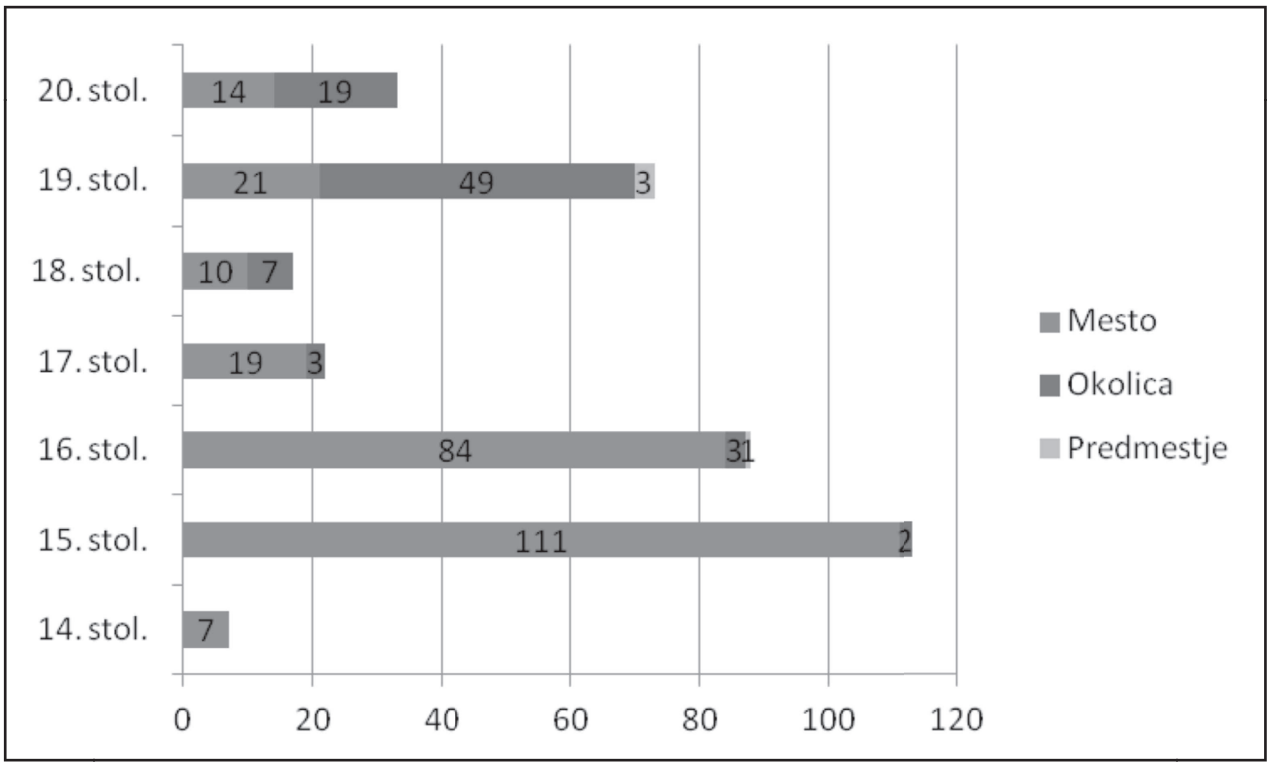

Grafikon 1: Vpis študentov iz kamniškega sodnega okraja na dunajsko univerzo 1365–1917 (po stoletjih)

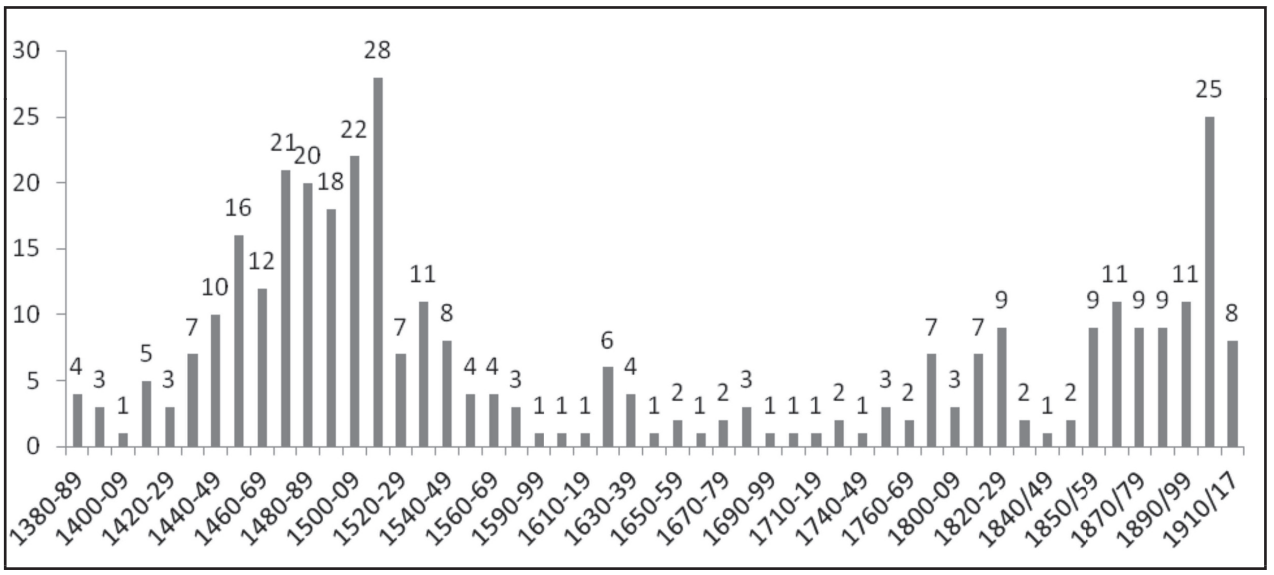

Grafikon 2: Vpis študentov iz kamniškega sodnega okraja na dunajsko univerzo 1365–1917 (po desetletjih)

dentov. Izkazalo se je, da so v prvih stoletjih prevladovali študenti iz samega mesta, v 19. stoletju pa prevladujejo študenti s podeželja.

Razgibanost vpisa z vzponi in padci, ki jih prikazujeta grafikon 1 in grafikon 2, si lahko razlagamo s socialnim in gospodarskim stanjem v deželi. V preteklih stoletjih so naše dežele doživljale številna nemirna obdobja (reformacija, protireformacija, turška nevarnost, vojne, spremenjene gospodarske in trgovske poti, slabe letine, lakota, epidemije in podobno), vse to pa je vplivalo na možnosti oziroma interes za študij. Po drugi strani pa je na zmanjšan obisk kamniških študentov na dunajski unuverzi, ki ga beležimo od srede 16. stoletja, vplivalo ustanavljanje konkurečnih protestantskih univerz zunaj habsburške monarhije, predvsem pa ustanavljanje jezuitskih gimnazij in kolegijev (s teološkimi in filozofskimi študiji) po vsej monarhiji. Nekateri kolegiji so prerasli v univerze, kot npr. bližnja univerza v Gradcu (ustanovljena v študijskem letu 1585/86, ki je imela pravico podeljevati akademske časti iz filozofije in teologije). V Ljubljani je bil leta 1597 ustanovljen kolegij z gimnazijo, v Celovcu 1604, v Gorici in Trstu pa leta 1620. Na njih so se imatrikulirali in šolali tudi študenti iz Kamnika in okolice, kar je vplivalo na zmanjšan vpis na dunajsko univerzo (razvidno iz obeh grafikonov). Ne glede na navedeno pa so številni posamezniki zbrali pogum, denar in voljo ter tudi v tistih časih odšli študirat na Dunaj.

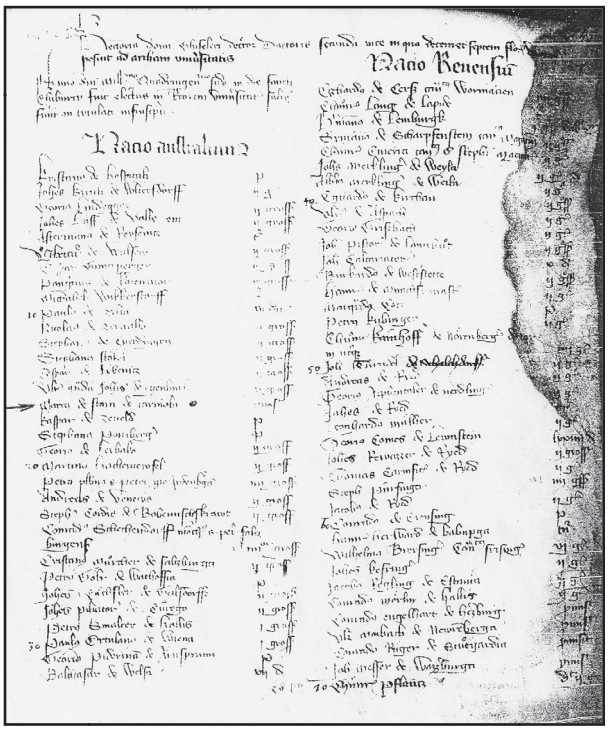

Vpis – imatrikulacija Marcusa de Stain de Carniola v matriko dunajske univerze 14. aprila 1402 (Archiv der Universität Wien)

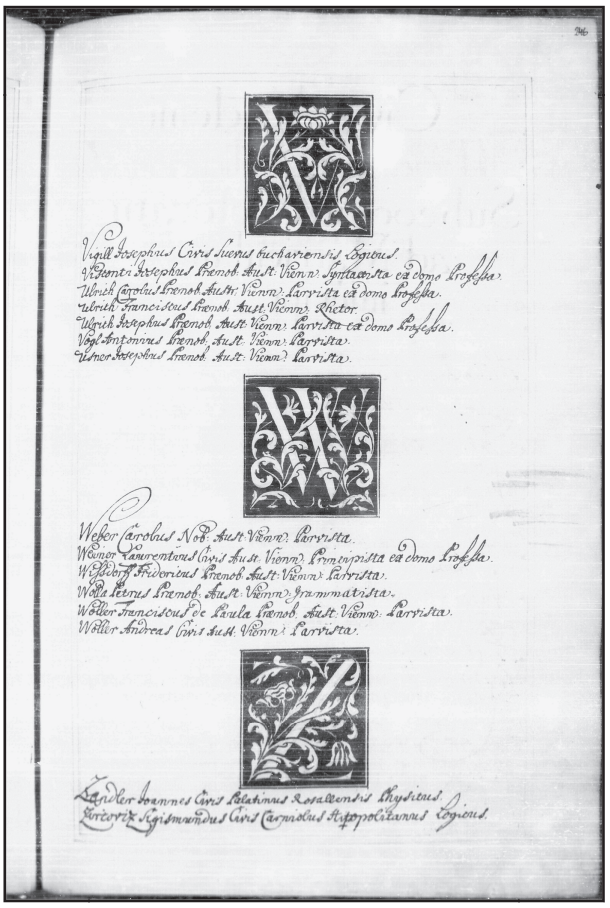

Vpis Žige Cirkovica (Zircoviz Sigismundus Civis Carniolus Lithopolitanus Logicus) leta 1735 (Archiv der Universität Wien)

Prvi študent, ki bi ga lahko šteli za Kamničana, je bil leta 1381 vpisani Jacobus de Stain. Prvi, za katerega pa to lahko trdimo z gotovostjo, saj je bila navedena deželna pripadnost, in sicer *Carniola*, pa je bil leta 1402 vpisani Marcus de Stain. Prvi študent, pri katerem je bil naveden tudi priimek, poleg priimka pa še dežela *Carniole*, je bil leta 1431 vpisani študent Štefan Sartoris. Pri kamniških študentih zasledimo priimke že v 15. stoletju. Priimek Sartoris izvira iz latinščine in pomeni krojač. Tudi pri ostalih študentih je pogosto najti priimek latinskega izvora, kot npr. *Carnifex* – mesar, *Pileator* – klobučar, *Pistoris* – mlinar, *Sutoris* – čevljar, *Textoris* – tkalec, *Piscator* – ribič itd. Geneativne oblike priimkov kažejo na socialni izvor študentov, ki so izhajali iz obrtniško-rokodelskih družin meščanov. Iz ponavljanja istih priimkov lahko sklepamo, da študenti izhajajo iz istih ali sorodnih družin. Tako se na primer priimki Sutoris, Pilgreim, Hubad ali Baumgartner pojavijo večkrat.

Med študenti je najti tudi plemiče, kar je bilo pričakovati, saj je v Kamniku prebivalo ali imelo vsaj hiše ali posesti kar precej plemičev. Med njimi najdemo družine Kaltenegger, Lamberg, Kollovitsch.

V matrikah zgodnejših obdobij so podatki o študijskih smereh pomanjkljivi. Kar pri 225 študentih ni podatka o smeri šolanja, pri tretjini (128) pa jo zasledimo. Tako izvemo, da je bilo največ študentov – kar 63 – vpisanih na pravni fakulteti, med njimi pa je eden študiral kameralistiko; 39 študentov je študiralo filozofske študije; petnajst jih je študiralo medicino – od tega trije kirurgijo ter eden farmacijo; le štirje študenti so vpisali teologijo; sedem šolarjev pa je obiskovalo gimnazijske razrede.

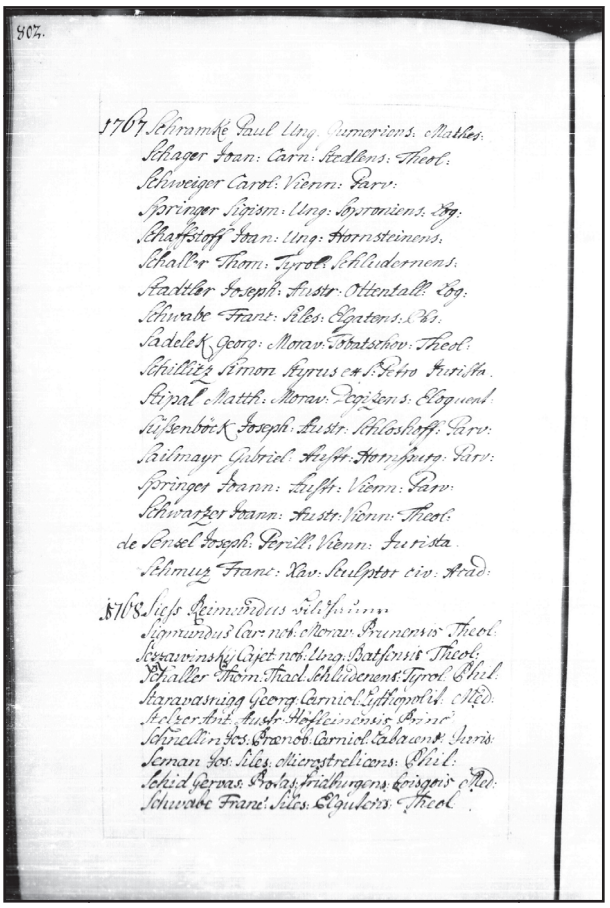

Imatrikulacija študenta Jurija Starovašnika (Staravasnigg Georg Carniolus Lithopolitanus Med.) leta 1768 (Archiv der Universität Wien)

Socialni izvor študentov in šolnine

Da bi ugotovili, kateri sloji prebivalstva iz Kamnika in okolice so v obravnavanem obdobju omogočili študij svojim otrokom, je bilo potrebno raziskati socialno provenienco vpisanih študentov, saj je bilo socialno poreklo študenta najpogosteje odločilni faktor, ki je vplival na možnost izobraževanja na univerzah.

Za analizo socialnega položaja kamniških študentov sem uporabil podatke o vplačani vpisni taksi in eventualni štipendiji ter zapis o socialnem stanu. Za obdobje 19. stoletja so bili pomembni tudi podatki o poklicu staršev ter višina vplačane šolnine. Seveda pa so ti podatki pogosto pomanjkljivi ali celo izpuščeni.

Pri kamniškem študentu *Dom.(inus) Ottonu Scupelu in Stain*, vpisanem leta 1386, je bila na primer pripisana oznaka *plebanus*. Pri študentu retorike Mihaelu Schiminu *Staniensis ex Auero Monte*, vpisanem leta 1703, najdemo zaznamek *civis*, ki označuje socialni stan – torej meščan. V predmarčnem obdobju zasledimo pri nekaterih študentih zaznamek *bürger* – torej tudi meščan.

O socialnem položaju študentov je moč sklepati tudi iz višine vpisne takse in šolnin, ki so jih vplačevali glede na svoj socialni in materialni položaj. Šolnina se je plačevala za predavanja in vaje, njena višina pa je bila v zgodnjem obdobju prepuščena fakultetam in se je spreminjala. Osnova izračuna je navadno temeljila na vsoti, potrebni za tedensko preživetje študenta. Sredi petnajstega stoletja je npr. šolnina za predavanja iz filozofije znašala od 3 do 12 grošev, za vaje pa 8–24 grošev, na pravni fakulteti pa od treh grošev do enega goldinarja. Revni študenti so bili povsem oproščeni vpisne takse (za take je v matrikah najti zaznamke *pauper, gratis, dedit*).

V obdobju prevlade jezuitov na dunajski univerzi je vladala velika liberalnost pri oprostitvi šolnin in plačevanju imatrikulacijske takse v smislu brezplačnega pouka. V predmarčnem obdobju je vpisna taksa znašala za visoko plemstvo štiri goldinarje in 30 krajcarjev, za nižje plemstvo dva ter za meščane en goldinar. Revnejši študenti so bili lahko oproščeni vpisne takse; pri takih je v matrikah navedena oznaka *arm*, to je siromak, ali pa so plačali 30 krajcarjev. Plačilo in višina vpisne takse ter šolnin sta se razlikovala tudi glede na smer študija. Plačevanje šolnine, predpisane z dvornim dekretom iz leta 1784, je bilo določeno glede na premoženjsko stanje študenta, in sicer: za študente filozofske fakultete je znašala letno 18, za študente prava in medicine 30 goldinarjev, študenti teologije pa so bili plačila šolnine oproščeni.

Z reformo univerzitetnega študija po letu 1848 pa so določili enotno vpisno takso, ki je znašala 5 goldinarjev oz. 10 kron po denarni reformi iz leta 1892 (od tega 8 K za imatrikulacijsko takso in 2 K za žigosanje). S šolskim letom 1850/51 je bilo po ukazu grofa Thuna, ministra za uk in bogočastje, predpisano, da morajo na vseh avstrijskih univerzah uvesti plačilo kolegijev oz. poslušnino (*Kollegengeld*). Vsak študent je bil poslej za vsak vpisani kolegij dolžan plačevati šolnino. Kolegije so razdelili v brezplačne – *publica* – in plačljive. Najnižja poslušnina je znašala toliko goldinarjev za vsak semester, kolikor tedenskih ur predavanj v posameznem kolegiju je študent vpisal. (Cindrič 2009: 220, 221)

Do prevlade jezuitov na dunajski univerzi (med letoma 1623 in 1773) so študenti, ki so izvirali iz kamniškega sodnega okraja, imatrikulacijsko takso v večini primerov plačali, le okrog 15 odstotkov študentov je bilo plačila oproščenih ali pa v matrikah ni podatka o vplačilu.

Analiza o socialnem izvoru vpisanih študentov od 19. stoletja naprej je podprta z evidenco o socialnopoklicni strukturi očetov, to je podatkov, ki so jih navajali študenti v matrikah in v vpisnicah. Podatke o poklicu staršev pa so vseskozi navajali v vpisnicah – *Nationale* – po letu 1848, iz katerih sem črpal podatke o socialnem izvoru kamniških študentov. (Cindrič 2009: 2010)

V predmarčnem obdobju se je imatrikuliralo 23 študentov, od tega jih je šestnajst izviralo iz okolice, šest iz mesta in eden iz kamniškega predmestja. Pri vseh študentih je naveden poklic, s katerim se je ukvarjal oče vpisanega. Tako izvemo, da jih je iz mesta izviralo 6: kirurg – 1, meščan – 2, pek – 1, uradnik – 1, veterinar – 1; iz predmestja: kmet – 1. Iz ostalih krajev jih je prihajalo 16: med njimi sinovi kajžarja, dninarja, posestnika, mlinarja, klobučarja, zdravnika, dveh uradnikov ter osmih kmetov. Največ (15) jih je študiralo pravne študije, na filozofski fakulteti zasledimo dva študenta, na medicinski pa 6.

Kamniški študenti od druge polovice 19. stoletja do leta 1917

V obdobju po letu 1848 pa vse do leta 1917 se je iz kamniškega sodnega okraja vpisalo 83 študentov, med njimi devetindvajset iz samega mesta, trije študenti so prišli iz kamniških predmestij, iz okoliških krajev pa je izviralo 51 študentov. Osemindvajset jih je izviralo iz družin, katerih očetje so se ukvarjali s kmetijsko dejavnostjo, iz obrtniško-rokodelskih vrst jih je izhajalo 13, pet jih je prišlo iz trgovskih družin, trije iz delavskih, iz učiteljskih vrst jih je prišlo 6, iz uradniških vrst 18, 6 študentov pa je izviralo iz družin, katerih očetje so se ukvarjali s svobodnimi poklici, za 4 študente pa ni podatkov. Iz navedenega lahko ugotovimo, da so študenti izvirali iz vseh takrat obstoječih socialnih slojev, tako iz mesta kot tudi s podeželja.

Med študijem je 26 kamniških študentov prejemalo štipendijo, in sicer 21 študentov Knafljevo štipendijo, pet študentov pa je prejemalo štipendije drugih ustanov (*Georg Gollmayer'sches des k. k. Landesregirung für Krain, Adam Schuppe's Stip. LRK, Maria Jamnik'scher des k. k. Landesregirung für Krain,* študijski sklad *Stud. der k. k. Landesregierung für Krain*).

Študenti so najpogosteje izbirali študij prava, sledi filozofska fakulteta, za njo pa medicinska in teološka fakulteta. Iz samega mesta in predmestij je prišlo 32 študentov. Med njimi jih je študiralo na filozofski fakulteti 8, na medicinski fakulteti 4, na pravni fakulteti 19 ter na teološki fakulteti en študent. S podeželja oz. okoliških krajev je izviralo 51 študentov, med njimi se jih je za študij na filozofski fakulteti odločilo 21, za medicinsko fakulteto 4, največ jih je študiralo pravo (25), eden pa je bil vpisan na teološki fakulteti.

Od leta 1867 vpisnice povprašujejo tudi po maternem jeziku študenta. Tako izvemo, da se je od 68 študentov, pri katerih je naveden materni jezik, velika večina (63) izrekla za slovenski jezik, le pet študentov pa je kot materinščino navedlo nemščino. Pri petnajstih študentih o maternem jeziku ni podatka.

Seveda pa se nam ob navedenih podatkih zastavlja vprašanje, koliko je od vseh kamniških študentov, vpisanih na dunajsko univerzo, študij tudi uspešno zaključilo ter kakšni sta bili njihova življenjska pot in usoda. Zanimivo pa bi bilo tudi vedeti, koliko se jih je vrnilo v rodno deželo. Mnoge med njimi kasneje najdemo med znanimi umetniki, pravniki, politiki in celo raziskovalci. Precej študentov, ki so izvirali iz kamniškega sodnega okraja, je v kasnejšem poklicnem življenju odigralo pomembno vlogo v javnem in kulturnem življenju. Spomnimo se le nekaterih: med prvimi študenti je bil že omenjeni Matija Boštjančič pa znameniti zdravnik prof. Jurij Starovašnik ter jezikoslovec in cenzor Jernej Kopitar.

Za kamniške študente, ki so bili vpisani v obdobju druge polovice 19. stoletja, so podatki znani, saj je študij z doktoratom zaključilo15 študentov, in sicer na pravni in filozofski fakulteti po šest študentov ter na medicinski štirje. Izmed študentov iz tega obdobja se jih je v *Slovenski biografski leksikon* uvrstilo 24: med njimi Franc Albrecht, Ivan Benkovič, Stanislav Bevk, Jožef Čerin, Ladislav Hrovath, Jožef Hubad, Matej Hubad, Rudolf Krivic, Ivan Mazovec, Franc Novak, Jožef Ogrinec, Janko Polec, Julij Polec, Maksimiljan Samec, Ferdinand Stare, Franc Stele, Josip Suchy, Anton Sušnik, Blaž Svetelj, Leopold Tanzer, Janez Trdina, Jurij Vranič, Valentin Zarnik in Sebastijan Zepič.

Kakšna je bila usoda ostalih ter vprašanja, ki se ob tem zastavljajo, pa prepustimo nadaljnjemu raziskovanju, kajti namen članka je bil podati osnovno informacijo o kamniških študentih na dunajski univerzi.

Posvetilo

Za večino študentov, o katerih gre beseda v tem prispevku, so stali skrbni in požrtvovalni starši, ki so svojim otrokom, kljub stroškom in marsikdaj tudi odrekanju, omogočili študij in s tem popotnico v boljšo prihodnost. Tudi za mano je stala takšna skrbna mama, ki je bila doma prav iz Kamnika, zato to delo posvečam njej v spomin.

Viri in literatura

Rokopisni viri

Arhivsko gradivo je dostopno v rokopisni obliki, pisano v latinskem (latinici) in nemškem jeziku (gotici). Za obravnavano obdobje so v analizo vključene glavne univerzitetne rokopisne matrike *Hauptmatrikel Album* s signaturami od M. 1 do M. 28, ki vsebujejo osnovne informacije o vpisanih študentih med letoma 1365 in 1917, in sicer za vse štiri fakultete: teološko, filozofsko, medicinsko in pravno.

Rokopisni viri – Glavne matrike (*Hauptmatrikeln*):

Matrikel Album X. 1747–1778

Matrikel Album XI. 1779–1833

Matrikel Album XII. 1833–1842

Matrikel Album XIII. 1842–1849/50)

Matrikel Album XIV. 1851–1860

Matrikel Album XV. 1860–1865

Matrikel Album XVI. 1865–1870

Matrikel Album XVII. 1870–1875

Matrikel Album XVIII. 1875–1880

Matrikel Album XIX. 1880–1885

Matrikel Album XX. 1886–1890

Matrikel Album XXI. 1890–1895

Matrikel Album XXII. 1895–1900

Matrikel Album XXIII. 1900–1905

Matrikel Album XXIV. 1905–1907

Matrikel Album XXV. 1908–1910

Matrikel Album XXVI. 1910–1912

Matrikel Album XXVII. 1912–1914

Matrikel Album XXVIII. 1914–1917

Tiskani viri

Matrike študentov je dunajska univerza v znanstveni ediciji izdala do leta 1777/78, matrike za kasnejša obdobja pa še čakajo na znanstvene izdaje.

Znanstvena edicija dunajskih matrik v izdaji Univerzitetnega arhiva (*Archiv der Universität Wien*):

Die Matrikel der Universität Wien:

I. Band 1377–1450. Bearb. von Artur Goldmann, Hermann Göhler, Kurt Soukup, Franz Gall

etc., Graz – Köln: Herman Böhlaus, 1956.

II. Band 1451–1518/I. Bearb. von Franz Gall, Willy Szaivert, Wien – Graz – Köln: HB, 1967.

III. Band (1518/II–1579/I). Bearb. von Franz Gall, Willy Szaivert, Wien – Graz – Köln:

HB, 1971.

IV. Band (1579/II–1658/59). Bearb. von Franz Gall, Hermine Paulhart, Wien – Graz –

Köln: HB, 1974.

V. Band (1659/60–1688/89). Bearb. von Franz Gall, Marta Szaivert, Wien – Graz – Köln: HB, 1975.

VI. Band (1689/90–1714/15). Bearb. von Kurt Mühlberger, Walter Schuster, Wien – Graz – Köln: HB, 1975.

VII. Band (1715/16–1745/46). Bearb. von Ulrike Denk, Nina Knieling, Thomas Maisel und Astrid Steindl, Wien – München 2011.

VIII. Band (1746/47–1777/78). Hrg. von Kurt Mühlberger, Archiv der Universität Wien, Bearb. von Ulrike Denk, Nina Knieling, Thomas Maisel und Astrid Steindl, Wien – Köln – Weimar 2014. (V tisku)

Gemeindelexikon der im Reichsrate vertreteren Königreiche und Länder, bearbeitet auf

Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, 6. Krain, Hof- und

Staatsdruckerei, Wien 1905.

LOCHER, Joanne Josepho, Speculum academicum Viennense, Seriem Magistratus Antiquissime et celeberrime Universitatis Viennensis, a primo ejusdem Auspicio ad Nostra

Tempora Cronologice, historice et lemmatice,

Pars I., Leopoldi Joannis Kaliwoda, aula Imperialis typographi, Wienna Austria 1773;

Pars II., Seriem Doctorum ... II. Wienna Austria 1774 (rokopis);

Pars III, Seriem Profesorum Wienna Austria 1775 (rokopis).

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien 1900.

Literatura

Johann ANDRITSCH, 1980: *Die Matrikeln der Universität Graz, Archiv der Universität Graz, Band 6/2*. Graz.

Alojz CINDRIČ, 2009: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918. Ljubljana*: Univerza v Ljubljani.

––, 2010: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v prvi polovici devetnajstega stoletja 1804–1948*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

––, 1999: Matrike kot vir za preučevanje slovenskega izobraženstva med leti 1585 in 1715 (Gradec – Dunaj – Siena). V: *Gestrinov zbornik*, ur. Darja Mihelič. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

August von JAKSCH, 1906: *Monumenta historica ducatus Carinthiae*. Klagenfurt: Ferd. V. Kleinmayr Šetc.], 1896–1972, Bd 4: Die Kärntner Geschichtsquellen: 1202–1269. T. 1, 1202–1262 / Im Auftrage der Direktion des Geschichtsvereines für Kärnten herausgegeben von August von Jaksch.

Kamnik 1229–1979: zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta. Ljubljana 1985.

Marija KLOBČAR, 1998: *Kamničani: med izročilom in sodobnostjo*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, VII. Jahrgang, Laibach 1852.

Božo OTOREPEC,1956: Prebivalstvo Kamnika v srednjem veku. V: *Kamniški zbornik*. Kamnik: Občina Kamnik.

Slovenski biografski leksikon I–IV. Ljubljana 1925–1991: Zadružna gospodarska banka, SAZU.

Janez PARAPAT, 1876: Doneski k zgodovini Kranjskih mest, III. Kamnik. *Letopis Matice slovenske*. Ljubljana: Matica slovenska.

Janko POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. V: *Kamniški zbornik*. Kamnik: Občina Kamnik.

Vanda REBOLJ, 2011: *Vplivni sopotniki s Kamniškega* (rokopis).

Zora TORKAR, 1996: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud' Kamniku gliha ni*. Kamnik: Kulturni center.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik, zemljepisno zgodovinski opis*. Ljubljana.

Vlado VALENČIČ, 1958: Prebivalstvo kamniškega področja skozi tri stoletja. V: *Kamniški zbornik*. Kamnik: Občina Kamnik.

Ivan ZIKA, 2011: *750 let mesta Kamnika: iz kamniške zgodovine*. Zbral in uredil France Malešič. Kamnik: Studio Dataprint.

Register

Imatrikulirani študenti so v registru razvrščeni po abecedi, znotraj študijskega leta pa po kronološkem redu. Podatki v registru so navedeni v obliki in jeziku, kot so navedeni v matrikah. Podatki iz vpisnic (*Nationale*) so navedeni v kurzivi. To so podatki o maternem jeziku in poklicu očeta oz. skrbnika in jih navajam v slovenskem prevodu.

Podatki si sledijo kronološko po letu vpisa: ime, priimek, kraj, dežela, leto imatrikulacije, smer študija – fakulteta, socialni status, poklic očeta, višina vpisne takse, signatura M, sledi materni jezik ter poklic očeta oz. skrbnika.

Pri nekaterih študentih ne najdemo vseh naštetih podatkov.

Legenda:

? za mestom pomeni, da študent domnevno izhaja iz Kamnika

Okrajšave:

gr. – groš
cr. – krajcar
den. – denarius
dt. – dedit
dt. 0 sol.(idus)
Dom.(inus)
p. tudi pp. – pauper
bft. – oproščen plačila
log. – logicus
methp. – metaphisica
rhet. – rhetor
syn. – syntaxista
Phil. – filozofski študij
Med. – medicinski študij
Chir. – kirurški študij
Phar. – farmacija
Jur. – pravno-politični študij
Cam. – kameralistika
Theol. – teološki študij
Priv. – privatisti
M. – matrika

Jacobus -, de Stain ?, -, 1380, -, -, -, 2 gr., M. 1, -, -
Ulricus Lapillus, de Stayn ?, -, 1381, -, -, -, 2 gr., M. 1, -, -
Otto Dom.(inus) Scupel, in Stain ?, -, 1386, -, plebanus, -, dt. 4 gr., M. 1, -, -
Johannes Stadler, de Stain ?, -, 1389, -, -, -, 2 gr., M. 1, -, -
Johannes Gerster, de Stain ?, -, 1392, -, -, -, 2 gr., M. 1, -, -
Leonhardus filius Oficialis, de Stain ?, -, 1397, -, p., -, -, M. 1, -, -
Andreas Gugeler, de Stain ?, -, 1398, -, religiosi sancti Benedicti Admontensis monasteri, -, 8 gr., M. 1, -, -
Marcus -, de Stain, Carniola, 1402, -, -, -, -, M. 1, -, -
Caspar filius Jacobi, de Stain ?, -, 1412, -, -, -, 1 gr., M. 1, -, -
Nicolaus filius Ottonis, de Stain ?, -, 1412, -, -, -, 1 gr., M. 1, -, -
Kaspar filius Pangracii, de Stain ?, -, 1412, -, -, -, 2 gr., M. 1, -, -
Leonardus Sellgeret, de Montnich, -, 1414, -, -, -, 4 gr., M. 1, -, -
Johhanes -, de Lapide, -, 1419, -, p., -, 2 gr., M. 1, -, -
Leonardus -, de Stain ?, -, 1421, -, -, -, 2 gr., M. 2, -, -
Leonardus -, de Stain ?, -, 1429, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Ulricus -, de Stain ?, -, 1429, -, -, -, ten., M. 2, -, -
Stephanus Sartoris, de Stain, Carniole, 1431, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Udalricus -, de Stain ?, -, 1432, -, -, -, 2 gr., M. 2, -, -
Johannes Kluch filius Kluch, de Stein ?, -, 1435, -, p., -, -, M. 2, -, -
Johannes Hauslach, de Stain, Carniola, 1436, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Johannes Juer, de Stain ?, -, 1436, -, -, -, 1 gr., M.2, -, -
Bartholomeus Solse, de Stain ?, -, 1436, -, p., -, -, M. 2, -, -
Leonardus -, de Stain ?, -, 1437, -, -, -, 3 gr., M. 2, -, -
Nicolaus Sipekh, de Stain ?, -, 1442, -, -, -, 3 gr., M. 2, -, -
Wolfgangus Weypreth, de Stain ?, -, 1443, -, -, -, 4 gr., M.2, -, -
Georius Charslekcher, de Stain ?, -, , 1444, -, p., -, -, -, M. 2, -, -
Ostermannus Obdistich, de Stain, Carniole, 1445, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Andreas Plewmer, de Stain ?, -, 1445, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Mathaeus Payr, de Stain, Carniole, 1446, -, p., -, -, M. 2, -, -
Stephanus Pilgrein, de Stain ?, -, 1447, -, -, -, 3 gr., M. 2, -, -
Johannes Aloch, de Stain ?, -, 1448, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Johannes Caphenegker, de Stain ?, -, 1448, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Georius Schrotter, de Stain ?, -, 1448, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -

Andreas Kalbschedl, de Stain, Carniole, 1450, -, -, -, 2 gr., M. 2, -, -
Stephanus Bokendorffer, de Stain ?, -, 1450, -, -, -, 4 gr., M. 2, -, -
Wolfgangus Holczer, de Stain ?, -, 1451, -, p., -, -, M. 3, -, -
Georgius Weyderfelder, de Stain ?, -, 1451, -, p., -, -, M. 3, -, -
Martinus Haug, de Stain ?, -, 1452, -, p., -, -, M. 3, -, -
Johannes Anglpek, de Stain ?, -, 1453, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Ludouicus Dornpeck, de Stain ?, -, 1453, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Martinus Sutoris, de Stain ?, -, 1453, -, p., -, -, M. 3, -, -
Stephanus Kirchlinger, de Stain ?, -, 1454, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Jodocus Kirchlinger, de Stain ?, -, 1455, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Pilgreim, de Stain ?, -, 1455, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Martinus Institoris, de Stain ?, -, 1458, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georius Sartoris, de Stain ?, -, 1458, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Bartholomeus Fistulatoris, de Stain ?, -, 1459, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Freyttel, de Stain ?, -, 1459, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Martinus Speyser, de Stain ?, -, 1459, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Andreas Kaczianer, de Stain, in Carniola, 1464, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Mulner, de Stain ?, -, 1464, -, -, -, 3 gr., M. 3, -, -
Augustinus Greeten, de Stain ?, -, 1467, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Seydel, de Stain, de Karniola, 1468, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Pistoris, de Stain ?, -, 1468, -, -, -, 3 gr., M. 3, -, -
Arnestus Galnperger, de Mikendorff, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Pangratius -, de Stain ?, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Andreas Czhreschnawer, de Stain ?, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Helm, de Stain ?, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Michael Ottrer, de Stain ?, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Nicolaus Sager, de Stain ?, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Ludouicus Tzaler, de Stain ?, -, 1469, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Ratenpeck, de Stain, -, 1470, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georgius Saliter, de Stain ?, -, 1470, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Laurencius Swarcz, de Stain ?, -, 1470, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Martinus Swertperger, de Stain ?, -, 1470, -, p., -, -, M. 3, -, -
Benedictus -, in Stain, Karniole Sclauonie, 1470, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Gregorius Kallenperger, de Stain prope Laybacum, -, 1471, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Kos, de Stain prope Laybacum, -, 1471, -, -, -, dt. 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Smole, de Stain ?, -, 1472, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Schypekch, de Steyn ?, -, 1472, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Potzezawl, de Stain ?, -, 1473, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Cristofferus Weindorffer, de Stain ?, -, 1473, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Amsteter, de Stain ?, -, 1474, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Thomas Sartoris, de Stain ?, -, 1474, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Udalricus Bucher, de Stain ?, -, 1475, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Rudbertus Hiplsdorffer, de Stain ?, -, 1475, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Scherngoden, de Stain ?, -, 1475, -, pp., -, -, M. 3, -, -
Bartholomeus Pothicon filius Thome, filius Thome de Stain, Carniole, 1476, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Spengler, ex Stain ?, -, 1478, -, p., -, -, M. 3, -, -
Georgius Uldalrici de Flandria, de Stain ?, in Carniola, 1479, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Suechentod, de Stain ?, -, 1479, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolffgangus Rosnstam, de Stain ?, -, 1479, -, -, -, 52 den., M. 3, -, -
Henricus Carnificis, de Stain ?, -, 1480, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georgius Cutellificis, de Stain ?, -, 1480, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Jacobus Fuetrer, de Stain ?, -, 1480, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Poczural, de Stein, Carniole, 1480, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Balthazar Vretschar, de Stein, Carniole, 1480, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Nicolaus Habe, de Stein ?, -, 1480, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Gerber, de Stain ?, -, 1481, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Zillinger, de Stain ?, -, 1481, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Carpentarii, de Stain ?, -, 1482, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Wolfgangus Viechtnperger, de Stain ?, -, 1482, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Gulden, de Stain ?, -, 1485, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georgius -, de Stain, Karniole, 1486, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Stant, de Stayn, Carniole, 1486, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Petrus -, de Stain, Carniola, 1487, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Petrus Doleatoris, de Stayn ?, -, 1487, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Caspar Statt, de Stayn ?, -, 1487, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georgius Preetnagel, ex Stain ?, -, 1488, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Udalricus Gabrielis, de Stain, Corniola, 1489, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Layser, de Stain, Corniola, 1489, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Simon Kokel, de Stain ?, -, 1489, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Gorass, de Stain, in partibus Karniole, 1491, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Cristofferus Pilgram, de Stain ?, -, 1491, -, -, -, M. 3, -, -
Georgius Tantzschitz, de Stain, Carniole, 1492, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Primus Giertzsch, de Stain, Carniole, 1492, -, -, -, 4 gr. 1 den., M. 3, -, -
Georgius Kokacz, de Stain, Carniola, 1493, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Jacobus Gluck, de Stain, Carniole, 1493, -, -, -, dt. 4 gr., M. 3, -, -
Jacobus Plewel, de Stain, Carniole, 1493, -, -, -, dt. 4 gr., M. 3, -, -
Martinus Kersel, ex Stain ?, -, 1494, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Chifleker, de Stain ?, -, 1496, -, -, -, dt. 24 den., M. 3, -, -
Thomas Schketa, de Stain ?, -, 1496, -, -, -, -, M. 3, -, -
Petrus Berlicz, de Stain prope Cilli, -, 1496, -, -, -, -, M. 3, -, -
Gregorius Sartoris, de Stain ?, -, 1497, -, p., -, -, M. 3, -, -
Casper Here, de Stain ?, -, 1497, -, pauper, -, -, M. 3, -, -
Erasmus -, de Stain, Carniole, 1497, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Joannes Pethschacher, ex Stain, Karniole, 1497, -, -, -, dt. 4 gr., M. 3, -, -
Petrus Ecker, de Stayn ?, -, 1498, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Leonardus Stainer, ex Stain ?, -, 1498, -, p., -, -, M. 3, -, -
Sigismundus Katzmair, de Stain ?, -, 1499, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Gregorius Lamberger, de Stain ?, -, 1500, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Petrus Sheriaw, de Stain ?, -, 1500, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Ulricus Radthaler, de Stain ?, -, 1500, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Jacobus Plefel, de Stayn ?, -, 1501, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Primus Geckl, de Stain ?, -, 1502, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Thomas Itali, de Stain ?, -, 1502, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Andreas Emlich, de Stain ?, -, 1503, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Mathias Lapicide, de Stain ?, -, 1503, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Johannes Dbuschia, de Stain, Carniole, 1504, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Matheus Pettschacher, de Stain, Carniole, 1504, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Andreas Waltzer, de Stain ?, -, 1504, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Lampertus Wisendt, de Stain ?, -, 1504, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Johannes Stecher, de Stain ?, -, 1504, -, -, -, 56 den., M. 3, -, -
Bartholomeus Laser, de Stain ?, -, 1505, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Mathias Ludowici, ex Stain ?, -, 1505, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Caspar Haseper, de Stain ?, -, 1508, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonhardus Mercktiltz, de Stain ?, -, 1508, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Joannes Pellificis, de Stain ?, -, 1508, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Andreas Sueuus, de Stain ?, -, 1508, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Paulus Textoris, de Stain ?, -, , 1508, -, -, -, 4 gr., , M. 3, -, -
Sebastianus Matl, ex Stain prope Laibach, -, 1508, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Christophorus Gerstel, de Stayn ?, -, 1509, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Sebastianus Stecher, de Stain ?, -, 1510, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georgius Mindorffer, de Stain, Carniole, 1511, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Georgius Krieg, de Stain ?, -, 1511, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Marcus Prantl, de Stain ?, -, 1511, -, -, -, -, M. 3, -, -
Ludowicus Blefelldt, ex Stain ?, -, 1511, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Pangracius Putz, de Stain ?, -, 1513, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Florianus Smale, de Stain ?, -, 1513, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Leonardus Lutifigulus, ex Stain ?, -, 1513, -, p., -, -, M. 3, -, -
Cristofferus Schelsinger, ex Stain ?, -, 1514, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Stephanus Cherber, de Stayn ?, -, 1515, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Joannes Maichel, de Stayn ?, -, -, 1515, -, -, -, 29 den., , M. 3, -, -

Melchior Swag, de Stayn ?, -, 1515, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Martinus Semenickh, ex Stayn ?, -, 1515, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Michael Heysiber, ex Stain ?, -, 1516, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Simon Merkaczs, ex Stain ?, -, 1516, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Petrus Calescha, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Balthasar Hastber, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Paulus Hirss, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Jacobus Juras, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Martinus Markhess, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Gregorius Paur, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Andreas Sutoris, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 29 den., M. 3, -, -
Thomas Stockhamer, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Eustachius Traunstainer, de Stain ?, -, 1517, -, -, -, 4 gr., M. 3, -, -
Gregorius Halmer, de Stain ?, -, 1518, -, -, -, 43 den., M. 3, -, -
Sebastianus Hawsner, de Stayn ?, -, 1519, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Jeronimus Jurista, de Stayn ?, -, 1519, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Sebastianus Khetner, ex Stain ?, -, 1519, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Joannes Ainschurtz, ex Stain, Carniole oppido, 1520, -, -, -, -, M. 4, -, -
Mathias Koketz, de Stain ?, -, 1522, -, -, -, -, M. 4, -, -
Jacobus Lamberger, de Stain ?, -, 1522, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Joannes Asber, ex Stain ?, -, 1523, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Berandinus Fabri, ex Stain ?, -, 1523, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Joannes Reher, ex Stain ?, -, 1523, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Nicolaus Institoris, ex Stain ?, -, 1525, -, -, -, 53 den., M. 4, -, -
Steffanus Mair, ex Stain ?, -, , 1531, -, -, -, 2 sol., , M. 4, -, -
Gregorius Khytz, de Wodditz, -, 1533, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Valentinus Priell, ex Stain ?, -, 1533, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Blasius Sobanth, ex Stain ?, -, 1533, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Daniel Ludwig, de Stain ?, -, 1535, -, -, -, dt. 2 sol. den., M. 4, -, -
Bernhardinus Kutscher, ex Stain ?, -, 1535, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Valentinus Ziehl, ex Stain ?, -, 1535, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Georgius Stainer, ex Stain ?, -, 1535, -, -, -, dt. 2 sol. den., M. 4, -, -
Bernhardus Pussche, ex oppido Stayn, Carniola, 1536, -, -, -, -, M. 4, -, -
Ambrosius Mayr, ex Stain ?, -, 1539, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Mathias Schachner, ex Stain ?, -, 1539, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Andreas Gothard, ex Stain, Carniolanus, 1541, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Georgius Prieschuech, de Stain ?, -, 1542, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Melchior Hofmayr, de Stayn ?, -, 1542, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Hieronymus Gelen, de Stain, Carnus, 1543, -, -, -, dt. 2 sol. , M. 4, -, -
Josephus Germegk, de Stain, Carnus, 1543, -, -, -, dt. 2 sol. , M. 4, -, -
Daniel Petschacher, de Stain, Carniolus, 1544, -, -, -, dt. 2 sol. , M. 4, -, -
Andreas Hofmair, Lithopolitanus, -, 1549, -, -, -, -, M. 4, -, -
Joannes Tögenpockh, Lithopolitanus, -, 1549, -, -, -, -, M. 4, -, -
Johannes Freisinnger, ex Stain ?, -, 1551, -, -, -, 2 sol. den., M. 4, -, -
Jacobus Matschick, Lytopolytanus, Carniolanus, 1556, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Job Denkh, ex Stain ?, -, 1557, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Nicolaus Rainer, Lytopolytanus, Carniolanus, 1557, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Bernhardinus Stayner, ex Steyn, Carniolus, 1561, -, -, -, dt. 2 sol. , M. 4, -, -
Joannes Marinciz, ex Podgora, Carniolus, 1568, -, -, -, gratis, M. 4, -, -
Joannes Grischan, ex Stain, Carniolus, 1568, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Lucas Sitnik, Monspurgensis, Carniolus, 1568, -, -, -, 2 sol., M. 4, -, -
Martinus Sitich, Monsburgensis, Carniolus, 1571, -, -, -, nihil dt., M. 4, -, -
Ioannes Turg, Staniensis, Carniolus, 1574, -, ex Aureo Monte, -, gratis, M. 4, -, -
Osbaldus Weltius, Staniensis, Carniolus, 1574, -, ex Aureo Monte, -, gratis, M. 4, -, -
Joannes Murmair, Stainensis, Carniolus, 1599, -, -, -, solv. 0, M. 5/1, -, -
Urbanus Cometer, Camnicensis, Carnus, 1605, -, natio ungarica, -, solv. 0, M. 5/1, -, -
Thobias Campetar, Steinensis, Carniolus, 1618, -, -, -, 3 sol., M. 5/2, -, -
Joannes Cumpetar, Stainensis, Carniolus, 1621, -, -, -, 2 sol., M. 5/2, -, -
Joannes Mushan, Stainensis, Carniolus, 1622, -, -, -, -, M. 5/2, -, -
Mathias Bastianzisch, Stauiensis, Carniolus, 1623, Theol, Phil., -, -, -, Locher str. 78, 79, 155, 190, -, -
Andreas Competar, Steinensis, Carniolus, 1624, -, -, -, dt. 0 sol., M. 5/2, -, -
Jacobus Muschon, Steinensis, Carniolus, 1624, -, -, -, dt. 0 sol. , M. 5/2, -, -
Michael Bastianzisch, Stauiensis, Carniolus, 1626, -, -, -, dt. 0 sol. , M. 5/2, -, -
Pancratius Ogleschik, Litopolitanus, Carniolus, , 1631, Physici, -, -, -, , M. 5/2, -, -
Adamus Sager, Lithopolitanus, Carniolus, 1632, -, -, -, -, M. 6, -, -
Andreas Wolff, Steinensis, Carniolus, 1635, -, -, -, -, M. 6, -, -
Otto Hannibal Issenhausen ab, Sdusch , Carniolus, 1639, -, -, -, -, M. 6, -, -
Georgius Prosegg, Stainnensis, Carniolus, 1649, -, -, -, -, M. 6, -, -
Lucas Chalcedonius, Littopolitanus, Carniolus, 1652, -, -, -, -, M. 6, -, -
Joannes Iacobus Taubenperger, Stainensis, -, 1657, -, -, -, -, M. 6, -, -
Matthaeus Reschen, Litopolitanus, Carniolus, , 1661, Logici, -, -, -, , M. 7, -, -
Georgius Gotschever, Litopolitanus, Carniolus, 1676, Rhetor, -, -, -, M. 7, -, -
Sebastianus Praeklet, Vitopoliensis, Carniolus, 1676, -, -, -, -, M. 7, -, -
Nicolaus Ferdina, Monspargensis, Carniolus, 1682, -, -, -, -, M. 7, -, -
Georgius Loch, Lytopolitanus, Carniolus, 1684, Logici, -, -, -, M. 7, -, -
Jacobus Sallacher, Monspergensis, Carniolus, 1688, Logici, -, -, -, M. 7, -, -
Adamus Ahalin, Stimanensis, Carniolus, 1690, -, -, -, -, M. 8, -, -
Michael Schimon, Staniensis ex Aureo Monte, Carniolus, 1703, Rhetor, civis, -, -, M. 8, -, -
Ignat.Fortunatos Pogatschar, Comnicens., Carniolus, 1716, Principista, -, -, -, M. 9, -, -
Sigismundus Zircoviz, Hipolitanus, Carniolus, 1734, Logicus, civis, -, -, M. 9, -, -
Casparus Copschar, Marspurgensis, Carniolus, 1738, Theologus, -, -, -, M. 9, -, -
Martinus Urich, Commendensis, Carniolus, 1743, Principista, -, -, -, M. 9, -, -
Thomas Terdina, Mannspurg, Carniolus, 1751, Poeta, -, -, -, M. 10, -, -
Ignatius Verbega, Stainhoffensis, Carniolus, 1751, Rhetor, -, -, -, M. 10, -, -
Ignat Micheliz, Dobrav., Carniolus, 1753, Philosophus, -, -, -, M. 10, -, -
Joan Schager, Stedlens., Carniolus, 1766, Theologus, -, -, -, M. 10, -, -
Georg Staravasnigg, Lythopolit., Carniolus, 1767, Med. stud., -, -, -, M. 10, -, -
Georg Brackovitsch, ex. Comit S. Petri, Carniolus, 1769, Jurista, -, -, -, M. 10, -, -
Georgius Brankowitsch, Comendes, Carniolus, 1770, Jurist, -, -, -, M. 10, -, -
Franciscus Kollovitsch, Lithopolitanus, Carniolus, 1772, Ethik, -, -, -, M. 10, -, -
Franciscus Xav. Guellerdt , Steinens., Austr., 1772, Logici, -, -, -, M. 10, -, -
Carol Gruber, Steinens.?, -, 1773, Rhetor, civis, -, -, M. 10, -, -
Jodocus Ramusch, Litropolitanis ?, Carniolus, 1774, Jurista, civis, -, -, M. 10, -, -
Alexius Burger, Wodicensis, Carniolus, 1774, Jurista, civis pauper, -, -, M. 10, -, -
Jakob Hotshewar, Neul, Krain, 1804, Cam., -, Bauer, -, M. 11, -, kmet
Michael Kunauer, St. Peter Praparaes, Krain, 1804, Jur. priv. stud., -, Bauer, 30 kr., M. 11, -, kmet
Bartholomäus Kopitar, Voditz, Krain, 1808, Jur., -, Bauer, -, M. 11, -, kmet
Blasius Oriatsch, Woditz, Ob.Krain, 1810, Phil., -, Landmann, -, M. 11, -, kmet
Anton Germenig, Stein, Krain, 1815, Chir., -, Kirurg, 1 fl., M. 11, -, kirurg
Anton Schmölzer, Motnic, Ilirien, 1815, Jur., Müller, 1 fl., M. 11, -, mlinar
Joh. Nepomuk Schasster, Stein, Krain, 1816, Jur., -, Bürger, 1 fl., M. 11, -, meščan
Joseph Ramusch, Stein, Krain, 1816, Jur., -, Bürger, -, M. 11, -, meščan
Franz Seidl von, Duplicz, Ilirien, 1816, Phar., -, Arzt, 2 fl., M. 11, -, zdravnik
Georg Pirsner, Stein, Krain, 1818, Jur., -, Beamter, 1 fl., M. 11, -, uradnik
Andreas Schoss, Stein, Ilirien, 1820, Med., -, Bäcker, -, M. 11, -, pek
Michael Daborn, Stein, Krain, 1820, Chir., -, Wundarzt, 1 fl., M. 11, -, veterinar
Primus Motschnig, Goditsch, Krain, 1825, Chir., arm, Landmann, -, M. 11, -, kmet

Johann Baumgartner, Mannsburg, Krain, 1825, Jur., arm, Beamter, -, M. 11, -, uradnik

Martin Kern, Commenda, Krain, 1826, Jur., -, Landmann, -, M. 11, -, kmet

Aloys Ilyauzhizh, Münkendorf, Krain, 1827, Jur., arm, Kürschner, -, M. 11, -, kajžar

Primus Dollar, Rabensberges, Krain, 1827, Med., -, Landmann, -, M. 11, -, kmet

Venzel Baumgartner, Mannsburg, Krain, 1827, Jur., arm, Beamter, -, M. 11, -, uradnik

Mathäus Fleischmann, Mannsburg, Krain, 1828, Jur., arm, Hufschmied, -, M. 11, -, klobučar

Franz Omejz, Mannsberg, Krain, 1832, Jur., -, Laglöhner, -, M. 11, -, dninar

Johann Praprotnik, Dobrava, Krain, 1836, Jur., -, Landmann, bft., M. 12, -, kmet

Martin Koroschitz , Mannsburg, Krain, 1844, Phil., -, Landmann, -, M.1 3, -, kmet

Gregor Kerschitz, Voditz, Krain, 1847, Jur., arm, Realitätbesitzer, -, M. 13, -, posestnik

Lukas Syetiz, Podgorje, Krain, 1849, Jur, -, Wirth Landmann, -, M. 13, -, gostilničar

Johann Terdina, Mannsburg, Krain, 1850, Phil., -, Landmann, -, M. 14, -, *kmet*

Joseph Dralka, Stein, Krain, 1850, Jur, -, Grundsbüchs, -, M. 14, -, *knjigovodja na zemljiški knjigi*

Franz Sadar, Commenda St.Peter, Krain, 1850, Jur, -, -, -, M. 14, -, *organist*

Julius Murgel, Münkendorf, Krain, 1850, Jur, -, Landesgerichtsschef, -, M. 14, -, *upravnik deželnega sodišča*

Leopold Tanzer, Stein, Krain, 1851, Med., -, Schuhmacher, -, M. 14, -, *čevljar*

Sebastian Zepič, Goisd, Krain, 1852, Phil., -, Landmann, -, M. 14, -, *kmet*

Ladislaus Hrovath, Obertuchein, Krain, 1852, Phil., -, Landmann, -, M. 14, -, *kmet*

Valentin Zarnik, Vodice, Krain, 1855, Phil., -, Arbeiter, -, M. 14, -, *delavec*

Andreas Zebic, Neumarkt, Krain, 1859, Phil., -, Schneider, -, M. 14, -, *krojač*

Adalbert Kraus, Neuthal, Krain, 1860, Jur, -, Lehrer, -, M. 15, -, *učitelj*

Johann Lukanc, Commenda, Krain, 1861, Phil., -, Künstler , -, M. 15, -, *umetnik*

Anton Rak, Münkendorf, Krain, 1863, Med., -, Advokat, -, M. 15, *nem. j., odvetnik*

Ferdinand Stare, Mannsburg, Krain, 1864, Jur, -, Gutsbesitzer, -, M. 15, *slov. j., posestnik – graščak*

Franz Praschiniker, Münkendorf bei Stein, Krain, 1865, Jur, -, Bauunternehmen, -, M. 15, -, *gradbenik*

Josef Ogrinec, Podgorje, Krain, 1866, Phil., -, Landmann, -, M. 16, *slov. j., kmet*

Alois Bernot, Streine, Krain, 1867, Phil., -, Mesner, -, M. 16, *slov. j., cerkovnik*

Martin Končnik, Neul, Krain, , 1867, Theol., -, np, -, -, M. 16, -, -

Franz Hubad, Vodice, Krain, 1869, Phil., -, Landmann, -, M. 16, *slov. j., kmet*

Anton Kancilja, Suhadole bei Commenda, Krain, 1869, Phil., -, Landmann, -, M. 16, *slov. j., kmet*

Johann Supanz, Stein, Krain, 1869, Phil., -, Postenspediter, -, M. 16, *slov. j., poštni odpravnik*

Anton Koželj, Mannsberg, Krain, 1870, Phil., -, Realitätenbesitzer , -, M. 17, *slov. j., posestnik*

Franz Hajek, Stein, Krain, 1873, Jur, -, Fabrikant, -, M. 17, *slov. j., tovarnar*

Georg Vranič, Trobelno, Krain, 1873, Phil., -, Schullehrer, -, M. 17, *slov. j., učitelj*

Josef Hubad, Vodice, Krain, 1874, Phil., -, Landmann, -, M. 17, *slov. j., kmet*

Ignatz Zor, Stein, Krain, 1875, Jur, -, Postmeister, -, M. 18, *slov. j., poštni mojster*

Gregor Gantar, Sairach bei Stein, Krain, 1876, Jur, -, Landmann, -, M. 18, *slov. j., kmet*

Jakob Jarc, Sdusch aus Stein, Krain, 1876, Phil., -, Landmann, -, M. 18, *slov. j., kmet*

Franz Novak, Mannsburg, Krain, 1877, Phil., -, Landmann, -, M. 18, *slov. j., kmet*

Johann Ručigaj, Mannsburg, Krain, 1878, Jur, -, Grundbesitzer, -, M. 18, *slov. j., zemljiški posestnik*

Eduard Steska, Stein, Krain, 1883, Jur, -, Steuerinspektor, -, M. 19, *slov. j., davčni inšpektor*

Andreas Kuhar, Ravne bei St.Martin bei Stein, Krain, 1883, Jur, -, Mutter, -, M. 19, *slov. j., samostojen*

Paul Gauster, Stein, Krain, 1883, Med., -, Sanitätsrath und primarartz der n. o. Innenastalt, -, M. 19, *nem. j., zdravnik primarij*

Franz Tekavčič, Stein, Krain, 1884, Jur, -, Bezirksrichter, -, M. 19, *slov. j., okrajni sodnik*

Johann Milohnoja, Commenda, Krain, 1886, Jur, -, Kaufmann , -, M. 20, *slov. j., trgovec*

Josef Filic, Stein, Krain, 1887, Jur, -, Sattler, -, M. 20, *slov. j., sedlar*

Josef Cerin, Commenda, Krain, 1887, Jur, -, Lehrer, -, M. 20, *slov. j., učitelj*

Matthaeus Hubad, Povodja, Krain, 1888, Jur, -, np, -, M. 20, -, -

Anton Mejač, Möttnig, Krain, 1889, Jur, -, Realitätenbesitzer , -, M. 20, *slov. j., posestnik*

Maximilian Debevc, Stein, Krain, 1891, Jur, -, Apotheker, -, M. 21, *slov. j., lekarnar*

Alois Bizjak, Stein, Krain, 1893, Jur, -, Parapluiermacher, -, M. 21, *slov. j., dežnikar*

Ivan Korbar, Mannsburg, Krain, 1893, Jur, -, Keuschler, -, M. 21, *slov. j., kajžar*

Johann Orel, Stein, Krain, , 1893, Phil., -, Kaufmann, -, , M. 21, *slov. j., trgovec*

Valentin Flerin, Domžale, Krain, 1893, Jur, -, Realitätenbesitzer , -, M. 21, *slov. j., zemljiški posestnik*

Johann Benkovič, Stein, Krain, 1894, Jur, -, Besitzer, -, M. 21, *slov. j., posestnik*

Stanislaus Beuk, St.Veit ob Egg bei Podpeč, Krain, 1894, Phil., -, Volkschullehrer, -, M. 21, *slov. j., učitelj*

Janko Polec, Stein, Krain, 1898, Jur, -, *Landesgerichtsrath,* -, M. 22, *slov. j., deželni sodni svetnik*

Josip Suchy, *Stein,* Krain, 1899, Jur, -, -, -, Fak. Nat. 1899/900 Q-S, *slov. j.,* -

Franz Jereb, Utik, Krain, 1899, Jur, -, Hübler 1/4, -, M. 22, *slov. j., kmet*

Josef Čerin, Komenda, Krain, 1899, Phil., -, Lehrer, -, M. 22, *slov. j., učitelj*

Maximilian Samec, Stein, Krain, 1900, Phil., -, -, -, M. 23, *slov. j., zdravnik*

Anton Tominc, Stein, Krain, 1901, Phil., -, Schlosser, -, M. 23, *slov. j., ključavničar*

Anton Sušnik, Zduše bei Stein, Krain, 1901, Phil., -, Grundbesitzer, -, M. 23, *slov. j., zemljiški posestnik*

August Trojanšek, Domžale, Krain, 1902, Jur, -, Schneider, -, M. 23, *slov. j., krojač*

Laurenz Lah, Nakovice bei Komenda, Krain, 1902, Theol., -, np, -, M. 23, *slov. j.,* -

Josef Ipavec, Križ bei Stein, Krain, 1902, Phil., -, Besitzer, -, M. 23, *slov. j., posestnik*

Johann Kralj, Tersein, Krain, 1902, Jur, -, Besitzer, -, M. 23, *slov. j., posestnik*

Karl Prijatelj, Stein, Krain, 1903, Phil., -, Diurnist der Pension, -, M. 23, *slov. j., diurnist v pokoju*

Josef Breznik, Stein, Krain, 1903, Phil., -, Kaufmann, -, M. 23, *slov. j., trgovec*

Franz Bergant, Stein, Krain, 1903, Med., -, Steueroberinspector, -, M. 23, *slov. j., višji davčni inšpektor*

Oskar Rothenhorst Kaltenegger, Stein, Krain, 1904, Jur, -, *Landesgerichtsrath,* -, M. 23, *nem. j., deželni sodni svetnik*

Julius Polec, Stein, Krain, 1904, Med., -, Landesgerichtsrath, -, M. 23, *slov. j., deželni sodni svetnik*

Johann Keel, Tersein bei Stein, Krain, 1904, Med., -, Landmann, -, M. 23, *slov. j., kmet*

Karl Vavpotič, Stein, Krain, 1904, Jur, -, Oberbezirksartz, -, M. 23, *slov. j., višji okrajni zdravnik*

Gottfred Potočnik, Domžale, Krain, , 1905, Jur, -, Hausbesitzer u. Schneider, -, , M. 24, *slov. j., krojač*

Friedrich Kaltenegger, Stein, Krain, 1906, Jur, -, Landesgerichtsrath, -, M. 24, *nem. j., deželni sodni svetnik*

Ivan Mazovec, Perovo bei Stein, Öst., 1907, Phil., -, Bauer, -, M. 24, *slov. j., kmet*

Franz Stele, Tunjice bei Stein, Öst., 1907, Phil., -, Hübler, -, M. 24, *slov. j., kmet*

Rudolf Krivic, Wolfsbach bei Stein, Krain, 1907, Jur, -, Säger, -, M. 24, *slov. j., žagar*

Franz Gorše, Duplica bei Stein, Krain, 1908, Med., -, Besitzer, -, M. 25, *slov. j., posestnik*

Franz Vrhovnik, Mannsburg, Öst., 1908, Phil., -, Besitzer, -, M. 25, *slov. j., posestnik*

Otto Jerne, Stein, Krain, 1908, Jur, -, Gerichtsofficial, -, M. 25, *slov. j., sodni oficijal*

Jakob Kmetič, *Tersein* bei Stein, Krain, 1909, Jur, -, Bauer, -, M. 25, *slov. j., kmet*

Elatius Lipar, Šmarca bei Stein, Krain, 1909, Jur, -, Baumeister, -, M. 25, *slov. j., stavbni mojster*

Franz Albrecht, Stein, Krain, 1909, Jur, -, Maschinist an der k. k. Pulverfabrik, -, M. 25, *slov. j., strojnik*

Ottokar Benesch, Stein, Krain, 1911, Jur, -, Forstingenier, -, M. 26, *nem. j., gozdarski inženir*

Josef Kandušer, Mannsburg, Krain, 1911, Jur, -, Kaufmann, -, M. 26, *slov. j., trgovec*

Anton Pintar, Stein, Krain, 1912, Jur, -, Beamter der Gastwirtengenossenschaft, -, M. 27, *slov. j., uradnik zadruge*

Josef Smola, Möttnig, Krain, 1913, Med., -, Landg. Rath i. P. , -, M. 27, *slov. j., deželni sodni svetnik v pokoju*

Leopold Vidic, Stein, Krain, 1913, Jur, -, Bezirksrichtet i. R., -, M. 27, *slov. j., okrajni sodnik v pokoju*

Makso Peterlin, Podboršt pri Komendi, Krain, 1913, Jur, -, Kaufmann, -, M. 27, *slov. j., trgovec*

Jakob Kmetič, *Tersein,* Krain, 1913, Jur, -, Grundbesitzerin, -, M. 27, *slov. j., zemljiška posestnica*

Blasius Svetelj, Podgier bei Stein, Öst., 1914, Phil., -, Bauer, -, M. 28, *slov. j., kmet*

Osebno kazalo imatrikuliranih študentov

Priimek, ime, leto vpisa – koledarsko

Jacobus 1380
Marcus 1402
Johhanes 1419
Leonardus 1421
Leonardus 1429
Ulricus 1429
Udalricus 1432
Leonardus 1437
Pangratius 1469
Benedictus 1470
Georgius 1486
Petrus 1487
Erasmus 1497
Ahalin, Adamus 1690
Ainschurtz, Joannes 1520
Albrecht, Franz 1909
Aloch, Johannes 1448
Amsteter, Johannes 1474
Anglpek, Johannes 1453
Asber, Joannes 1523
Bastianzisch, Mathias 1623
Bastianzisch, Michael 1626
Baumgartner, Johann 1825
Baumgartner, Venzel 1827
Benesch, Ottokar 1911
Benkovič, Johann 1894
Bergant, Franz 1903
Berlicz, Petrus 1496
Bernot, Alois 1867
Beuk, Stanislaus 1894
Bizjak, Alois 1893
Blefelldt, Ludowicus 1511
Bokendorffer, Stephanus 1450
Brackovitsch, Georg 1769
Brankowitsch, Georgius 1770
Breznik, Josef 1903
Bucher, Udalricus 1475
Burger, Alexius 1774
Calescha, Petrus 1517
Campetar, Thobias 1618
Caphenegker, Johannes 1448
Carnificis, Henricus 1480
Carpentarii, Johannes 1482
Cerin, Josef 1887
Chalcedonius, Lucas 1652
Charslekcher, Georius 1444
Cherber, Stephanus 1515
Chifleker, Leonardus 1496
Cometer, Urbanus 1605
Competar, Andreas 1624
Copschar, Casparus 1738
Cumpetar, Joannes 1621
Cutellificis, Georgius 1480
Czhreschnawer, Andreas 1469
Čerin, Josef 1899
Daborn, Michael 1820
Dbuschia, Johannes 1504
Debevc, Maximilian 1891
Denkh, Job 1557
Doleatoris, Petrus 1487
Dollar, Primus 1827
Dornpeck, Ludouicus 1453
Dralka, Joseph 1850
Ecker, Petrus 1498
Emlich, Andreas 1503
Fabri, Berandinus 1523
Ferdina, Nicolaus 1682
Filic, Josef 1887
Fistulatoris, Bartholomeus 1459
Flandria, Georgius Uldalrici de 1479
Fleischmann, Mathäus 1828
Flerin, Valentin 1893
Freisinnger, Johannes 1551
Freyttel, Johannes 1459
Fuetrer, Jacobus 1480
Gabrielis, Udalricus 1489
Galnperger, Arnestus 1469
Gantar, Gregor 1876
Gauster, Paul 1883
Geckl, Primus 1502
Gelen, Hieronymus 1543
Gerber, Wolfgangus 1481
Germegk, Josephus 1543
Germenig, Anton 1815
Gerstel, Christophorus 1509
Gerster, Johannes 1392
Giertzsch, Primus 1492
Gluck, Jacobus 1493
Gorass, Johannes 1491
Gorše, Franz 1908

Gothard, Andreas 1541
Gotschever, Georgius 1676
Greeten, Augustinus 1467
Grischan, Joannes 1568
Gruber, Carol 1773
Guellerdt , Franciscus Xav. 1772
Gugeler, Andreas 1398
Gulden, Johannes 1485
Habe, Nicolaus 1480
Hajek, Franz 1873
Halmer, Gregorius 1518
Haseper, Caspar 1508
Hastber, Balthasar 1517
Haug, Martinus 1452
Hauslach, Johannes 1436
Hawsner, Sebastianus 1519
Helm, Wolfgangus 1469
Here, Casper 1497
Heysiber, Michael 1516
Hiplsdorffer, Rudbertus 1475
Hirss, Paulus 1517
Hofmair, Andreas 1549
Hofmayr, Melchior 1542
Holczer, Wolfgangus 1451
Hotshewar, Jakob 1804
Hrovath, Ladislaus 1852
Hubad, Franz 1869
Hubad, Josef 1874
Hubad, Matthaeus 1888
Ilyauzhizh, Aloys 1827
Institoris, Martinus 1458
Institoris, Nicolaus 1525
Ipavec, Josef 1902
Issenhausen, Otto Hannibal ab 1639
Itali, Thomas 1502
Jacobi, Caspar filius 1412
Jarc, Jakob 1876
Jereb, Franz 1899
Jerne, Otto 1908
Juer, Johannes 1436
Juras, Jacobus 1517
Jurista, Jeronimus 1519
Kaczianer, Andreas 1464
Kalbschedl, Andreas 1450
Kallenperger, Gregorius 1471
Kaltenegger, Friedrich von 1906
Kaltenegger , Oskar Ritt. von Rothenhorst 1904
Kancilja, Anton 1869
Kandušer, Josef 1911
Katzmair, Sigismundus 1499
Keel, Johann 1904
Kern, Martin 1826
Kerschitz, Gregor 1847
Kersel, Martinus 1494
Khetner, Sebastianus 1519
Khytz, Gregorius 1533
Kirchlinger, Stephanus 1454
Kirchlinger, Jodocus 1455
Kluch, Johannes filius Kluch 1435
Kmetič, Jakob 1909
Kmetič, Jakob 1913
Kokacz, Georgius 1493
Kokel, Simon 1489
Koketz, Mathias 1522
Kollovitsch, Franciscus 1772
Končnik, Martin 1867
Kopitar, Bartholomäus 1808
Korbar, Ivan 1893
Koroschitz , Martin 1844
Kos, Leonardus 1471
Koželj, Anton 1870
Kralj, Johann 1902
Kraus, Adalbert 1860
Krieg, Georgius 1511
Krivic, Rudolf 1907
Kuhar, Andreas 1883
Kunauer, Michael 1804
Kutscher, Bernhardinus 1535
Lah, Laurenz 1902
Lamberger, Gregorius 1500
Lamberger, Jacobus 1522
Lapicide, Mathias 1503
Lapillus, Ulricus 1381
Laser, Bartholomeus 1505
Layser, Leonardus 1489
Lipar, Elatius 1909
Loch, Georgius 1684
Ludowici, Mathias 1505
Ludwig, Daniel 1535
Lukanc, Johann 1861
Lutifigulus, Leonardus 1513
Maichel, Joannes 1515
Mair, Steffanus 1531
Marincziz, Joannes 1568
Markhess, Martinus 1517
Matl, Sebastianus 1508
Matschick, Jacobus 1556
Mayr, Ambrosius 1539
Mazovec, Ivan 1907
Mejač, Anton 1889
Mercktiltz, Leonhardus 1508
Merkaczs, Simon 1516
Micheliz, Ignat 1753
Milohnoja, Johann 1886
Mindorffer, Georgius 1511
Motschnig, Primus 1825
Mulner, Wolfgangus 1464
Murgel, Julius 1850
Murmair, Joannes 1599
Muschon, Jacobus 1624
Mushan, Joannes 1622
Novak, Franz 1877
Obdistich, Ostermannus 1445
Oficialis, Leonhardus filius 1397
Ogleschik, Pancratius 1631
Ogrinec, Josef 1866
Omejz, Franz 1832
Orel, Johann 1893
Oriatsch, Blasius 1810
Ottonis, Nicolaus filius 1412
Ottrer, Michael 1469
Pangracii, Kaspar filius 1412

Paur, Gregorius 1517
Payr, Mathaeus 1446
Pellificis, Joannes 1508
Peterlin, Makso 1913
Pethschacher, Joannes 1497
Petschacher, Daniel 1544
Pettschacher, Matheus 1504
Pilgram, Cristofferus 1491
Pilgreim, Johannes 1455
Pilgrein, Stephanus 1447
Pintar, Anton 1912
Pirsner, Georg 1818
Pistoris, Wolfgangus 1468
Plefel, Jacobus 1501
Plewel, Jacobus 1493
Plewmer, Andreas 1445
Poczural, Johannes 1480
Pogatschar, Ignat.Fortunatos 1716
Polec, Janko 1898
Polec, Julius 1904
Pothicon, Bartholomeus filius Thome 1476
Potočnik, Gottfred 1905
Potzezawl, Leonardus 1473
Praeklet, Sebastianus 1676
Prantl, Marcus 1511
Praprotnik, Johann 1836
Praschiniker, Franz 1865
Preetnagel, Georgius 1488
Priell, Valentinus 1533
Prieschuech, Georgius 1542
Prijatelj, Karl 1903
Prosegg, Georgius 1649
Pussche, Bernhardus 1536
Putz, Pangracius 1513
Radthaler, Ulricus 1500
Rainer, Nicolaus 1557
Rak, Anton 1863
Ramusch, Jodocus 1774
Ramusch, Joseph 1816
Ratenpeck, Johannes 1470
Reher, Joannes 1523
Reschen, Matthaeus 1661
Rosnstam, Wolffgangus 1479
Ručigaj, Johann 1878
Sadar, Franz 1850
Sager, Nicolaus 1469
Sager, Adamus 1632
Saliter, Georgius 1470
Sallacher, Jacobus 1688
Samec, Maximilian 1900
Sartoris, Stephanus 1431
Sartoris, Georius 1458
Sartoris, Thomas 1474
Sartoris, Gregorius 1497
Schachner, Mathias 1539
Schager, Joan 1766
Schasster, Joh. Nepomuk 1816
Schelsinger, Cristofferus 1514
Scherngoden, Wolfgangus 1475
Schimon, Michael 1703
Schketa, Thomas 1496
Schmölzer, Anton 1815
Schoss, Andreas 1820
Schrotter, Georius 1448
Schypekch, Leonardus 1472
Scupel, Dom. Otto 1386
Seidl, Franz von 1816
Sellgeret, Leonardus 1414
Semenickh, Martinus 1515
Seydel, Leonardus 1468
Sheriaw, Petrus 1500
Sipekh, Nicolaus 1442
Sitich, Martinus 1571
Sitnik, Lucas 1568
Smale, Florianus 1513
Smola, Josef 1913
Smole, Johannes 1472
Sobanth, Blasius 1533
Solse, Bartholomeus 1436
Spengler, Johannes 1478
Speyser, Martinus 1459
Stadler, Johannes 1389
Stainer, Leonardus 1498
Stainer, Georgius 1535
Stant, Leonardus 1486
Staravasnigg, Georg 1767
Stare, Ferdinand 1864
Statt, Caspar 1487
Stayner, Bernhardinus 1561
Stecher, Johannes 1504
Stecher, Sebastianus 1510
Stele, Franz 1907
Steska, Eduard 1883
Stockhamer, Thomas 1517
Suchy, Josip 1899
Suechentod, Wolfgangus 1479
Sueuus, Andreas 1508
Supanz, Johann 1869
Sušnik, Anton 1901
Sutoris, Martinus 1453
Sutoris, Andreas 1517
Svetelj, Blasius 1914
Swag, Melchior 1515
Swarcz, Laurencius 1470
Swertperger, Martinus 1470
Syetiz, Lukas 1849
Tantzschitz, Georgius 1492
Tanzer, Leopold 1851
Taubenperger, Joannes Iacobus 1657
Tekavčič, Franz 1884
Terdina, Thomas 1751
Terdina, Johann 1850
Textoris, Paulus 1508
Tögenpockh, Joannes 1549
Tominc, Anton 1901
Traunstainer, Eustachius 1517
Trojanšek, August 1902
Turg, Ioannes 1574
Tzaler, Ludouicus 1469
Urich, Martinus 1743
Vavpotič, Karl 1904
Verbega, Ignatius 1751

Vidic, Leopold 1913
Viechtnperger, Wolfgangus 1482
Vranič, Georg 1873
Vretschar, Balthazar 1480
Vrhovnik, Franz 1908
Waltzer, Andreas 1504
Weindorffer, Cristofferus 1473
Weltius, Osbaldus 1574
Weyderfelder, Georgius 1451
Weypreth, Wolfgangus 1443
Wisendt, Lampertus 1504
Wolff, Andreas 1635
Zarnik, Valentin 1855
Zebic, Andreas 1859
Zepič, Sebastian 1852
Ziehl, Valentinus 1535
Zillinger, Wolfgangus 1481
Zircoviz, Sigismundus 1734
Zor, Ignatz 1875

Krajevno kazalo imatrikuliranih študentov iz kamniškega sodnega okraja (brez mesta Kamnik)

Kraj, leto

Dobrava 1753, 1836
Domžale 1893, 1902, 1905
Duplica 1816
Duplica pri Kamniku 1908
Godič 1825
Gozd 1852
Komenda 1743, 1769, 1770, 1804, 1826, 1850, 1861, 1886, 1887, 1899
Križ pri Kamniku 1902
Mekinje 1469, 1827, 1850, 1863, 1865
Mengeš 1568, 1571, 1682, 1688, 1738, 1751, 1825, 1827, 1828, 1832, 1844, 1850, 1864, 1870, 1877, 1878, 1893, 1908, 1911
Motnik 1414, 1815, 1889, 1913
Nakovice pri Komendi, 1902
Nevlje 1804, 1867
Novi trg 1859
Perovo pri Kamniku 1907
Podboršt pri Komendi 1913
Podgora 1568
Podgorje 1849, 1866, 1914
Povodja 1888
Ravne 1883
Stranje 1867
Suhadole 1869
Šentvid pri Brdu 1894
Šmarca pri Kamniku 1909
Špitalič 1860
Trobelno 1873
Trzin 1902, 1904, 1909, 1913
Tunjice pri Kamniku 1907
Utik 1899
Vodice 1533, 1774, 1808, 1810, 1847, 1855, 1869, 1874
Volčji Potok 1907
Vranja Peč 1827
Zduša 1639, 1876, 1901
Zgornji Tuhinj 1852
Žiri pri Kamniku 1876

Nina Klisarič[1]
Ljubljanska cesta 91, Domžale
nina.klisaric@niris.si

Leto 1511, potres in Kamnik[2]

Potres je naravni pojav, ki nas predrami in spomni na to, da kljub razvoju znanosti ne moremo napovedati, kdaj bo in kakšna bo njegova jakost. Vedno znova nas preseneti. Tako je bilo tudi 26. marca 1511, ko je dobršen del ozemlja današnje Slovenije stresel potres. Porušeni ali močno poškodovani so bili večinoma zidani objekti (gradovi, kašče, cerkve). Med njimi je bil poškodovan tudi Stari grad. Ostali zidani objekti v Kamniku in njegovi okolici naj v potresu ne bi utrpeli škode. A ker je potres eden od mejnikov prehoda iz srednjega v novi vek, sem preko njega spoznavala objekte v tedanjem Kamniku, iskala arhitekturne člene, ki bi pripadali objektom tedanjega časa. Teh ni tako malo, saj so stale zidane hiše že na Glavnem trgu, v Maistrovi ulici, na Starem trgu, zidana sta bila že cerkev sv. Jakoba in frančiškanski samostan ob njej, zidan je bil tudi cerkveni kompleks na Šutni. Upam, da odstiram kakšno majhno kamniško skrivnost, ki je vidna vsem, samo ne vemo, zakaj je ravno tam, kjer je.
Ključne besede: potres 1511, Kamnik, prehod iz srednjega v novi vek

Earthquakes are natural phenomena that make us realise that despite all the development in technology, humans fail to predict their next occurrence and magnitude. Again and again, earthquakes come as a surprise. One such surprise hit a large part of present-day Slovene territory on 26th March 1511, which demolished or severely damaged a great number of stone buildings (castles, granaries, churches). One such edifice was also the Old Castle above Kamnik, whereas the other city buildings allegedly remained intact. Nonetheless, as this particular earthquake represents one of the milestones between the Middle Ages and the Modern Age, I decided to establish which the architectural segments that belonged to the city of the time were. In fact, there are quite a few, because stone houses already stood around the Main Square as well as Maister Street and the Old Square. The two churches, St James's Church with the adjacent monastery and the complex of St Mary of the Immaculate Conception in Šutna, had already been built by that time. With this article I hope to unveil a few of Kamnik's little secrets why buildings are placed where they still stand today for everyone to see.
Key words: earthquake of 1511, Kamnik, transition from the Middle Ages to the Modern Age

1 Profesorica geografije in zgodovine, grafična oblikovalka.

2 Prispevek je skrajšano in prirejeno diplomsko delo z istim naslovom, napisano pod mentorstvom prof. dr. Petra Štiha na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani. Delo je dostopno v oddelčni knjižnici na fakulteti oziroma pri avtorici.

Potres

Potres[3] je naravni pojav, nenadno tresenje tal, ob katerem ljudje občutijo nelagodje, strah, spoštovanje do naravne sile, ki je ne vidijo, ne poznajo. Potresi oblikujejo in preoblikujejo površje našega planeta. Kljub razvoju znanosti ga ni možno napovedati, njegove posledice so lahko katastrofalne v urbanih in naravnih okoljih.

Potresi so del človeške zgodovine. Najstarejše zapise o potresih in sočasnih pojavih najdemo na zdaj potresno aktivnih območjih in na območjih zgodnjih civilizacij, kot so Kitajska, Japonska, Bližnji vzhod, srednja in zahodna Južna Amerika. Na teh območjih so potresi in njihove posledice lahko odločilno vplivali na nadaljnji razvoj mest in naselij. (Ribarič 1994)

Preden so si ljudje znali razložiti vzrok potresa, so zanj krivili ribe[4], pse, želve, slone, kače[5] in ostala bitja, tudi mitološka[6]. Pri nas so za potrese krivili Faroniko, bajeslovno ribo z dvojnim repom, ki naj bi prebivala na dnu morja. (Bajeslovna ..., dostop 27. 4. 2012)

Riba Faronika v slovenski mitologiji ne nastopa le kot bitje, ki lahko uniči svet, ampak je udeležena tudi pri njegovem nastanku. Na začetku, ko je bila povsod samo voda, je Bog vanjo vrgel pest peska. Eno zrno je padlo na hrbet ribe Faronike in iz njega je nastal svet, ki sedaj leži na njenem hrbtu. (Jocif 2011) Če se riba premakne ali zamahne z eno repno plavutjo, nastane potres, če se obrne okoli svoje osi ali premakne obe repni plavuti, nastane vesoljni potop. (Cevc 1958) Riba Faronika je navadno upodobljena ob sv. Krištofu. Sv. Krištof z Jezusom na rami brodi čez reko, med njegovimi nogami plavajo bajeslovna bitja, kot so kentavri, morske deklice z dvojnim ribjim repom in krono na glavi. (Malenović 2010) Velike podobe s sv. Krištofom najdemo na zunanji strani cerkva, saj je nekoč med ljudmi veljalo prepričanje, da jih bo jutranji pogled nanje obvaroval nagle smrti čez dan. (Sv. Krištof ..., dostop 27. 9. 2012) Med nagle smrti sodi tudi potres.

Izročilo o ribi Faroniki, pol ribi in pol ženski, se je preko lika kraljične Veronike, pol kače in pol ženske, ohranilo v Kamniku. Kraljična Veronika je upodobljena v občinskem (nekoč mestnem) grbu, kjer je nadomestila sv. Marjeto. Ribji rep je pri kamniški Veroniki zamenjal kačji rep, ki se tudi bolj sklada s kamnitim

3 Za razumevanje potresa so pomembni trije podatki: epicenter, magnituda in intenziteta. Epicenter je točka na Zemljinem površju, v kateri je zaradi zgostitve potresnih valov učinek potresa največji/najmočnejši (Geografija 2001). Magnituda (M) je mera za sproščeno energijo v žarišču potresa, intenziteta (I) pa nam pove učinke potresa na predmete, ljudi, zgradbe, naravo (Vidrih 2008).

4 Na Japonskem so verjeli, da potrese povzroča riba vrste som, imenovana Namazu. Tresenje tal je povzročala s premikanjem repnih plavuti. (Bressan 2011, dostop 1. 11. 2012)

5 V Sibiriji so bili za potrese odgovorni bog Tuli in njegovi vlečni psi, ki so imeli bolhe. Ko so se popraskali, so povzročili potres. Indijci so svet postavili na hrbte štirih slonov, ki stojijo na želvjem hrbtu, ta pa stoji na kobrini glavi. Če se je eden od njih premaknil, je nastal potres. (Earthquake ..., dostop 2. 11. 2012)

6 Potrese naj bi povzročal tudi Prometej, prikovan na skalne stene Kavkaza zaradi kraje ognja bogovom in njegove izročitve ljudem. Da bi se ubranil pred kljuvajočim ptičem, je stresal okovje, priklenjeno na skalo, ob tem pa naj bi stresal tudi zemeljska tla. (Ribarič 1994)

osamelcem (Malograjskim hribom) sredi mesta, pod katerim ukleta Veronika čaka na svojega odrešitelja. (Cevc 1958)

Potresi v Sloveniji

Ozemlje Slovenije leži na stiku dveh glavnih tektonskih plošč, evrazijske severno in afriške južno od stika, pri čemer se afriška tektonska plošča podriva pod evrazijsko. Pri tem nastajajo potresi, ki jih čutijo prebivalci vzhodne Italije, južne Avstrije, zahodne in osrednje Slovenije. (Ribarič 1994)

Več kot 3000 potresov je zajetih v potresni zgodovini našega ozemlja. Najstarejši zabeleženi potres sega v leto 567 n. št. in se je zgodil na območju današnje Bele krajine. Magnituda tega potresa je ocenjena na M = 5,7, intenziteta na IX po EMS. (Vidrih 2008)

Z magnitudo 6 ali več sta območje Slovenije do sedaj prizadela dva potresa: Idrijski 1511 (M = 6,8, Imax = X EMS) in Ljubljanski potres 1895 (M = 6,1, Imax = VIII–IX EMS). (Vidrih 2008) Slovensko ozemlje so zatresli tudi potresi z žarišči izven njenega ozemlja: Koroški ali Beljaški potres 1348 (M = 6,4, Imax = X EMS), Zagrebški 1880 (M = 6,2, Imax (Hrvaška) = VII EMS) ter Furlanski potres 1976 (M = 6,5, Imax (Slovenija) = V–VIII, Imax (Italija) = IX–X EMS). Med zadnjimi močnejšimi potresi, ki so prizadeli območje Slovenije, sta bila potresa v Posočju 12. 4. 1998 (M = 5,6, Imax = VII–VIII EMS) ter 12. 7. 2004 (M = 4,9, Imax = VI–VII EMS). (Močni ..., dostop 21. 10. 2011)

Zaradi Ljubljanskega potresa so 1897 v Ljubljani na realki na Vegovi ulici po zaslugi Albina Belarja (1864–1939) postavili prvo seizmološko opazovalnico v takratni Avstro-Ogrski monarhiji. (Sinčič 2008)

Potrese na ozemlju Slovenije in v njeni okolici preko potresnih opazovalnic beležijo na Uradu za seizmologijo in geologijo Agencije Republike Slovenije za okolje (ARSO) v sklopu Ministrstva za kmetijstvo in okolje. Aktualne podatke o potresih na ozemlju Slovenije in v bližnji okolici lahko spremljamo na spletni strani ARSO.

Potres 1511

Na zgoraj omenjenem stiku afriške in evrazijske tektonske plošče je nastal tudi potres v sredo, 26. marca 1511. V zgodnjih popoldanskih urah so se na velikem delu današnjega ozemlja Slovenije in sosednjih držav močno stresla tla. Prvi potresni sunek je stresel tla ob 15.30 po lokalnem času, drugi potresni sunek pa dva dneva kasneje v zgodnjih popoldanskih urah. Potres se je zgodil sočasno na območju zahodne Slovenije oziroma takratne Kranjske in v Furlaniji. (Košir, Cecić 2011)

Magnituda prvega potresnega sunka je ocenjena na 6,8, drugega pa med 7,0 in 7,2, intenziteta je dosegla IX. do X. stopnjo po EMS. (Vidrih 2008) Tla so se po glavnih potresnih sunkih umirjala več mesecev, najmočnejša popotresna sunka pa sta ljudi ponovno prestrašila 24. in 25. junija 1511. (Košir, Cecić 2011)

Glede žarišča potresa so si seizmologi po 500 letih še vedno neenotni. Možni žarišči sta Idrijska prelomnica[7] (od tod tudi ime potresa »Idrijski potres«) ali Furlanija, verjetno pa je, da sta se v enem dnevu v manjšem časovnem presledku zgodila dva potresa, eden z žariščem v Idriji in drugi z žariščem v Furlaniji. (Košir, Cecić 2011)

Potres je prizadel območje veliko 1,7 milijona km^2. Najbolj prizadeto je bilo območje med Idrijo, Čedadom (Cividale) in Huminom (Gemona). V Vidmu (Udine), Tolmeču (Tolmezzo), Čenti (Tarcento) in Čedadu je bila poškodovana večina zidanih/kamnitih hiš, zaradi posledic potresa pa naj bi umrlo 3.000 ljudi. Na celotnem prizadetem območju naj bi zaradi potresa umrlo 12.000 ljudi. (Vidrih 2008) Nekateri raziskovalci so mnenja, da je ta številka pretirana. (Košir, Cecić 2011)

O škodi po potresu obstajajo poročila tudi iz Benetk: poškodovane so bile hiše, s streh so odpadli dimniki, s cerkve sv. Marka je odpadla marmornata obloga freske, poškodovan je bil tudi njen zvonik. Na Dunaju je zaradi potresa s cerkve sv. Štefana odpadlo nekaj strešnikov. V Zagrebu je bila škoda zaradi potresa tolikšna, da so bili meščani zaradi odprave škode tri leta po potresu oproščeni plačila davka. (Košir, Cecić 2011) Tresenje tal so čutili tudi prebivalci severne Nemčije, Češke in Švice. (Ribarič 1994)

Potres 1511 je verjetno poškodoval veliko objektov po Sloveniji, a le za gradova v Škofji Loki in na Turjaku vemo, da so ju obnavljali po potresu. O tem pričajo spominske plošče, vgrajene na obeh gradovih. V Škofji Loki je bila v potresu močno poškodovana tudi kašča, ki je bila zaradi pomembne funkcije 1513. leta že obnovljena. O tem priča reliefna plošča škofa Filipa, vzidana na njeno pročelje. (Odar in dr. 2011) Poškodovan naj bi bil tudi Blejski grad. Nad renesančnim vhodnim portalom je vzidana heraldična plošča z briksenskim grbom in letnico 1519, ki bi lahko pričala o obnovi gradu po potresu 1511. (Stopar 2004)

Na prehodu iz srednjega v novi vek

Kamnik je srednjeveško mesto pod Kamniško-Savinjskimi Alpami, nastalo ob sotočju Kamniške Bistrice in Nevljice. Mestu je prinesla slavo tudi lega ob križišču dveh pomembnih trgovskih poti, tj. poti skozi Tuhinjsko dolino (povezava Italije in obdonavskih krajev) ter poti proti Gornjemu Gradu (povezava današnjega osrednjeslovenskega prostora s Štajersko). (Otorepec 1985) Na severu so mesto varovale Alpe, na vzhodu Kamniška Bistrica, na južni strani pa vzpetina[8] Malega gradu.

Srednjeveško ime Kamnika, Stein, se prvič omenja v listini, datirani v obdobje 1143–1147, v kateri je omenjen tudi Bertold II. Andeški (umrl 1151), ki velja tudi za začetnika dinastije Andeških na Kranjskem. Bertold II. Andeški si je kot prvi nadel ime po novem upravnem središču mejne grofije, postal je Bertold I. Kamniški. (Eržen 2000) Mesto je postalo upravno in sodno središče andeške posesti na Kranjskem,

7 Idrijsko-tolminsko seizmogeno območje, skupaj z ljubljanskim in krško-brežiškim, sodi med najaktivnejša na ozemlju Slovenije. (Vidrih 2008)

8 Med Malograjsko vzpetino in Žalskim hribom nasproti nje je bil do 1882. leta greben, ki ju je povezoval, hkrati pa mesto strogo ločeval od predmestja Šutna.

Valvasorjeva skica Kamnika (pogled s Starega gradu). (Dostop: Valvasor, 1687. Statt Stein. Skica iz Topografije Kranjske, DEDI)

ki se je raztezala na levem bregu Save, od Kokre do Motnika in Trojan (Sagadin 1997), Gornji Kamnik ali Oberstein (današnji Stari grad) pa je postal sedež gospostva (Eržen 2000). V času vladavine Andeških je Kamnik dobil tudi mestne pravice, v listini Otona VII. Andeškega iz 1229 se prvič omenjajo kamniški meščani. (Eržen 2000)

V srednjeveškem Kamniku[9] je živelo približno 1500 do 1600 ljudi. (Levec 1905) Glede na socialni status so se delili na plemstvo, duhovščino, meščane[10] ter ostale (dninarji, hlapci, dekle). V mestu je bilo veliko obrtnikov, med njimi krojači, pivotoči, krznarji, mesarji, padarji (zdravilci), kovači, lončarji, čevljarji. (Otorepec 1956) H gospodarskemu razvoju mesta, predvsem trgovine in obrti, pa je pripomogla tudi prisilna raba tuhinjske ceste v začetku 13. stoletja, ki je promet preusmerila iz Črnega grabna na Tuhinjsko dolino (1504. leta je bila prisilnost ukinjena, gospodarski položaj mesta pa se je zaradi tega poslabšal). (Vilfan 1985) Da je bil Kamnik v srednjem veku (in tudi na začetku novega veka) pomembno mesto na Kranjskem, izkazuje tudi zaupanje številnih plemiških družin, ki so si v mestu zgradile svoje dvore: Thurni, Turjačani (Auerspergi), Lambergi, Hohenwarti, Predjamski. (Zika 2011) Plemiči so se v mesto zatekli tako pred Turki (Stele 1929) kot pred kugo (Zika 2011).

Mesto je svoj zadnji srednjeveški vrh doživelo v času vladanja Friderika III. (vladal 1440–1493). Friderik je 1448. leta izdal ukaz o utrjevanju mest in trgov pred turško nevarnostjo, s čimer je Kamnik dodatno utrdil svoj položaj v deželi. (Zika 2011) Kamnik je na začetku novega veka že prešel zenit srednjeveške pomembnosti na gospodarskem področju in med kranjskimi mesti.

O nekoč bogatem mestu Kamnik v S*lavi vojvodine Kranjske* piše tudi Valvasor, ki sicer vzrok za siromašno podobo mesta in ljudi najde v propadu trgovanja s Hrvaško zaradi turške zasedbe tega območja. Valvasorjev opis Kamnika iz druge polovice 17. stoletja: »Mesto je nekoč imelo dosti bogatašev in za čudo veliko trgovino. O tem zanesljivo pričajo še danes ohranjene, skrbno izdelane hiše z rezanim kamnom, železnimi gredami, drogovi in durmi. Gotovo je tedaj rezani kamen sam več stal, kakor je danes vsa hiša vredna.« O podobi mesta pa pravi: »Dandanes pa prej bogato in tako obljudeno mesto propada: skoraj četrtina hiš, če ne več, je razpadla, vse trgovske shrambe, ki jih je bila cela vrsta, so razen ene zaprte in za vse leto dobiš najlepšo hišo za dve kroni v najem.« Tudi Valvasor omenja plemiške družine, ki so se zatekle v mesto pred turško nevarnostjo. (Valvasor 1977)

V času potresa je v arhitekturi prevladovala gotika. Gotika je arhitekturni stil, ki se je v 12. stoletju razvil v Franciji in razširil po vsej Evropi, na območju današnje Slovenije pa se je začel pojavljati v prvi polovici 13. stoletja (v ta čas sodi tudi nastanek najstarejše gotske cerkve pri nas, tj. minoritska cerkev na Ptuju). Pri nas gotski arhitekturni stil prevladuje še pozno v 16. stoletje, ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja preide v barok. Za gotiko so značilni svetli, odprti arhitekturni elementi, ki so imeli funkcijo krasitve ter detajlov v konstrukciji. Za oblikovanje elementov so uporabljali materiale, ki so jih lažje obdelali. Iz lehnjaka in peščenca so okenski okvirji, portali, timpanoni, skle-

9 Število prebivalstva srednjeveškega Kamnika nam predstavi Luschinov seznam hiš iz leta 1516. V tem letu je imel Kamnik s predmestji 177 hiš: 96 v mestu, 12 na Grabnu, 15 Pred mostom in v Novem trgu, 29 na Šutni in 6 pod Žalami ter 9 plemiških hiš in 10 hiš v lasti Cerkve. Leta 1400 naj bi bilo v Kamniku 168 hiš, kar je zanemarljiva razlika v primerjavi z dobrim stoletjem kasneje. (Levec 1905)

10 Meščan srednjeveškega mesta je bil lahko le tisti, ki je imel v mestu posest, plačeval davke ter opravljal obrt.

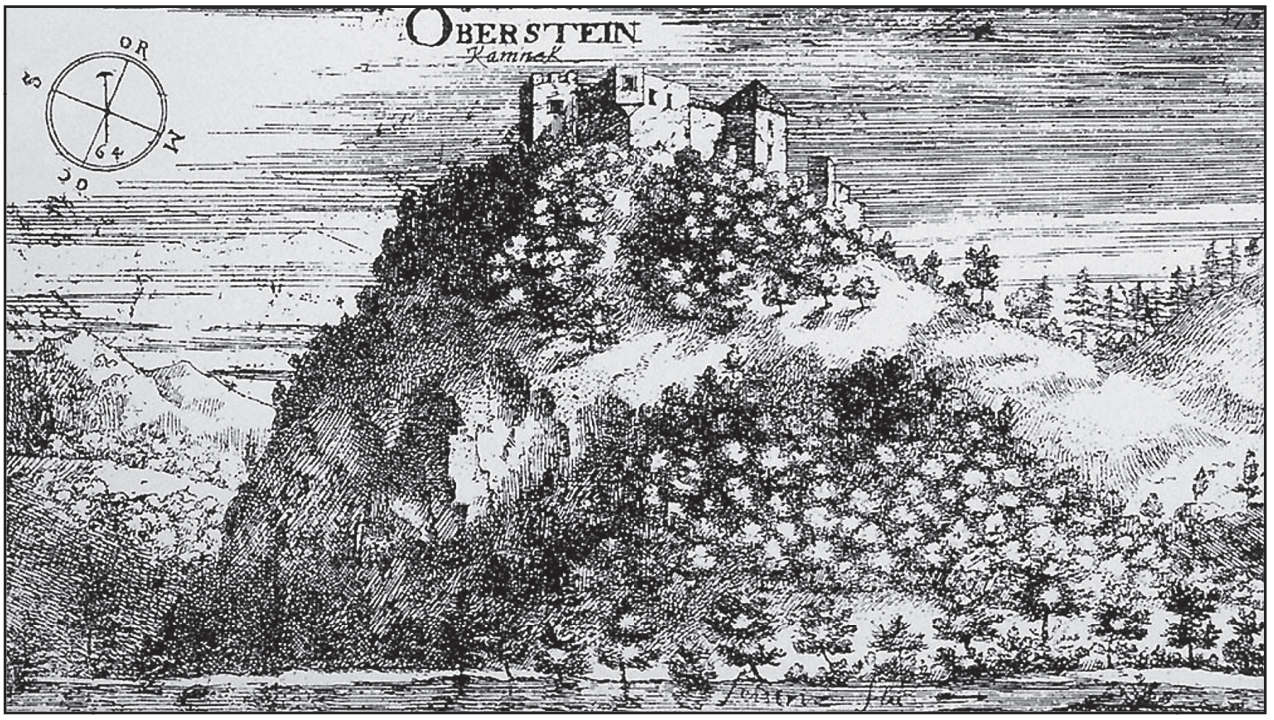

Podoba Starega gradu v Valvasorjevem času (Dostop: Valvasor, Oberstein)

pniki, razne konzole, stebri, ogelni kamni v vogalnih šivih. Manj so uporabljali opeko, glino, konglomerat, še manj apnenec, ker je pretrd. (Komelj 1973)

Najznačilnejši gotski arhitekturni elementi so: okna (ozka in visoka, na vrhu se lahko končujejo s krogovičjem ali kamnito ploščo z vrezanimi okroglimi odprtinami), portal (ima osnovno obliko šilastega loka, do danes ohranjen, ker je bil vzidan v mlajše objekte), križnorebrasti obok (nastal z diagonalnim križanjem dveh polkrožnih lokov reber, najpogosteje uporabljan v cerkveni gotski arhitekturi, v Kamniku se pojavlja tudi v posvetni gotski arhitekturi, stičišča reber so navadno okrašena s sklepniki), krepitev stene z oporniki (prislonjenimi z zunanje ali notranje stene, v okolici Kamnika najdemo zunanje opornike na cerkvi sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom, a nimajo nosilne funkcije, temveč so dekorativne narave). (Komelj 1973)

Pogled na Malograjsko kapelo z juga. Na fotografiji se vidita kamnit plašč, ki obdaja kapelo, in zakristija na njem. (Foto: Nina Klisarič)

Mesto pred potresom in po njem

Nekateri zidani objekti v Kamniku so izpričano stali že v 15. stoletju, drugi so bili postavljeni v času popotresne obnove v začetku 16. stoletja. Objekti na današnji Maistrovi ulici, Glavnem trgu in na Trgu svobode ter Šutni imajo v svojih osnovah najverjetneje ostanke srednjeveške in novoveške gradnje, ki pa se je redko ohranila. Vendar po Kamniku še vedno najdemo gradbene elemente z gotskim pridihom kot prevladujočim arhitekturnim slogom srednjega in začetka novega veka, na podlagi katerih lahko delno rekonstruiramo podobo mesta v času potresa. Ti elementi so predvsem okna in portali, ki jih najdemo tako v cerkveni kot posvetni arhitekturi.

V Kamniku danes stoji kar nekaj starih hiš. Večina je bila postavljena po požarih, ki so v drugi polovici 18. in v začetku 19. stoletja prizadeli mesto: požar 1779 na Grabnu, 1784 na Šutni, 1804 (Stele 1929) v središču mesta. Do takrat je bila večina hiš lesenih, če ne v celoti, vsaj deloma. Še v letih 1826–1827[11] je bilo v Kamniku lesenih skoraj 40 odstotkov zgradb, tako stanovanjskih kot gospodarskih. (Baš 1957) Na podlagi povedanega zaključujem, da je bila večina zgradb v Kamniku, njegovih predmestjih in okolici v času obravnavanega potresa lesenih. Seveda so v tem času bili tudi zidani objekti: mestno obzidje, kapela na Malem gradu, frančiškanski samostan in cerkev sv. Jakoba ter verjetno nekaj bivalnih objektov na današnji Maistrovi ulici, Glavnem trgu in na Trgu svobode; v predmestju Šutna je bila zidana cerkev Marijinega brezma-

11 V tem času je bilo v Kamniku 464 zgradb (281 zidanih in 183 lesenih). Ljubljana je imela v letih 1825–1827 1503 zgradbe, od katerih je bilo 1342 zidanih in 161 lesenih. (Baš 1957)

dežnega spočetja, nad mestom Zgornji ali Stari grad. V neposredni bližini mesta sta bila delno zidana tudi samostansko poslopje klaris v Mekinjah ter cerkev sv. Primoža in Felicijana nad Stahovico.

Kakšna je bila podoba mesta pred potresom, nam približno kaže Valvasorjeva veduta Kamnika, objavljena 1679 v delu *Topografija*. Ta podoba Kamnika je nastala 1676. ali 1677. leta, saj je na njej že upodobljen zvonik cerkve sv. Jakoba, ki so ga dogradili 1676. leta, cerkve sv. Jožefa na Žalah pa na njej še ni, saj so jo začeli graditi 1677. leta. (Cevc 1957)

Po literaturi[12] je bil v Kamniku oziroma njegovi okolici izpričano poškodovan samo Stari grad nad Kamnikom (imenovan tudi Gornji grad ali Oberstein). O tem poroča Jurij pl. Egkh, kranjski deželni vicedom, ki je opise škode po potresu v treh pismih[13] poslal na dunajski cesarski dvor.

Prvo pismo je datirano na 28. marec 1511, drugo na 2. april 1511, zadnje pa je nekaj kasnejše (točen datum v prepisu ni naveden). Egkh v pismih piše o posledicah potresa v Ljubljani in okolici, posreduje tudi poročila, ki jih je dobil iz drugih delov Kranjske, Goriške, Gradiške in Furlanije. Posebno pozornost namenja tudi vojaškim posledicam potresa ter vplivu na utrjenost mest, saj je bil to čas avstrijsko-beneških vojn. (Košir, Cecić 2011)

Popotresno škodo v Kamniku omenja drugo Egkhovo pismo, v katerem piše: »Prav tako v Smledniku grad in grad zgornji Kamnik, kjer se je večji del gradu usul in razpadel.« (Košir, Cecić 2011: 91) V istem pismu omenja tudi poškodbe v Ljubljani, na gradovih Gorica, Krmin, Turjak, Hošperk, v Tolminu, Polhovem Gradcu, Škofji Loki, Tržiču, Postojni ter doda, da potres ni prizanesel niti Gradiški in Koroški. (Košir, Cecić 2011) Posledice potresa v Kamniku so omenjene tudi v latinskem dopisu zgoraj omenjenega pisma: »Prav tako Kamnik na Kranjskem, kjer je grad povsem porušen.« (Košir, Cecić 2011: 92)

Prva omemba Kamnika nam poda podatek o poškodbah na Zgornjem (Oberstein) oziroma današnjem Starem gradu. Zagotovo se na Stari grad nanaša tudi druga novica, saj je bil Mali grad v času potresa že stoletje v razvalinah.

Literatura prinaša novico o poškodbi Starega gradu. V tem času je bil najemnik gradu Vid Thurn, ki je grad verjetno tudi obnovil. (Zika 2011) Danes je grad v ruševinah, ki stojijo na strateško pomembni legi.

O škodi na drugih objektih v mestu ali okolici viri ne poročajo. Stari grad kot sedež gospostva je bil objekt s pomembnimi upravnimi funkcijami. Če je bil v potresu poškodovan, je bilo to za Egkha dovolj, da je o tem obvestil dvor.

Tako so kapela na Malem gradu, cerkev na Šutni, Frančiškanski samostan, mestno obzidje ter meščanske hiše potres preživeli brez večje škode. Ker se je vsaj del njihove srednjeveške podobe ohranil (po literaturi ali arhitekturnih elementih), lahko opišem njihovo podobo v tem času in preko tega tudi delno podobo mesta.

Dvonadstropna kapela sv. Eligija s kripto je nastala ob koncu 12. ali v začetku 13. stoletja na mestu predhodnice. (Sagadin 1997) Kapela je bila del grajskega kompleksa, skrita za masivnim grajskim obzidjem. Njeni temelji se naslanjajo direktno na južno grajsko obzidje. Njena današnja podoba odraža predelavo mlajših obdobij, osnova kapele je romanska (kripta, ladji in prezbiterija). (Leben in dr. 2010) Najznamenitejši in najstarejši detajl kapele je njen vhodni portal iz dveh parov stebrov, nad katerim je timpanon/luneta. Nastanek portala je datiran na konec 11. stoletja, tj. vhod v spodnji del kapele v zahodni romanski fasadi. (Sagadin 1997) 15. stoletje je bilo obdobje predelav. Del te obnove je tudi kamnit plašč, s katerim so obdali romansko jedro kapele. S tem posegom so reševali domnevne statične probleme, sam poseg je utrdil nosilnost kapele in verjetno preprečil kakršno koli škodo v potresu 1511. Na tem kamnitem plašču je nastal obhodni hodnik, nanj je bila sočasno dodana tudi zakristija z gotskim portalom. (Sagadin 1997)

Cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja na Šutni je vsaj od leta 1232 sedež[14] župnije, ob njej je bil ustanovljen tudi špital. Podobo te cerkve nam poda Valvasor, ki je upodobil veliko dvoransko cerkev z gotskim prezbiterijem, v kateri naj bi bilo deset[15] oltarjev. Tudi ta podatek nakazuje na njeno pomembnost in arhitekturno zasnovo v obliki poznogotske dvoranske cerkve. To cerkev so v začetku 18. stoletja podrli in na njenem mestu zgradili današnjo baročno cerkev.[16] Edini ostanek gotske cerkve je timpanon, ki je sedaj vzidan v hiši nasproti (Šutna 36). Relief prikazuje Jagnje božje z banderom, obdano je z vinsko trto. Trta se vije iz telečjih glav, pri čemer sta ti dve zamišljeni kot pošasti, ki napadata Kristusa kot jagnje, ta pa jih z banderom premaga. To je eden pogostejših krščanskih motivov, ki so jih upodabljali v srednjeveški evharistični ikonografiji. Tako kot cerkev je tudi relief delo kamniške stavbarske in klesarske delavnice, izdelan pa je bil v tretji četrtini 15. stoletja. Timpanon je bil del nadvratnega čela gotskega portala, vzidan nad glavnim ali stranskim vhodom v cerkev. Zdi se, da je bil del stranskega vhoda, a primerjava z ohranjenimi go-

12 Kamnik v *Slavi vojvodine Kranjske* opisuje tudi Valvasor, ki pa ne omenja nikakršne škode po potresu 1511. Potresa ne omenja niti lokalni kronist Franc Mihael Paglovec v svoji kroniki, ki jo je pisal v prvi polovici 18. stoletja, a je vanjo vključil tudi starejše dogodke. Tako Valvasor kot Paglovec pa za leto 1511 poročata o požaru. O posledicah potresa, drugih nesrečah v letu 1511 v Kamniku pišejo tudi novejši avtorji: Peter von Radics, August Dimitz, Ljudevit Stiasny, France Stele, Avguštin Lah, Emilijan Cevc, Vladimir Ribarič, Janez Lapajne, Renato Vidrih, Ivan Zika. Potres in škodo po njem sta v članku Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav prikazala Ina Cecić in Matevž Košir. (Glej literaturo Valvasor 1977, Zika 1963, Košir, Cecić 2011.)

13 Pisma so se v prepisih ohranila v Münchenskem kodeksu iz 1585 in veljajo za verodostojna. (Košir, Cecić 2011)

14 Pred tem je bil sedež župnije v cerkvi sv. Jurija v Nevljah.

15 Župnijska cerkev v Kranju naj bi imela sedem oltarjev, v Mengšu pa osem. (Lesar 2001)

16 Gotska cerkev na Šutni ni preživela novega umetnostnega sloga, baroka, ki ga je v Kamnik prinesel novi župnik, član ljubljanske Akademije operozov, Maksimilijan Leopold Rasp. Rasp je postal kamniški mestni župnik leta 1700. Popravila potrebno kamniško župnijsko cerkev je dal podreti. Na njenem mestu je po načrtih arhitekta Gregorja Mačka zrasla nova baročna župnijska cerkev. Cerkev je bila blagoslovljena 1735. leta. Zidovi stare cerkve in kapelic so danes vzidani v meščanske hiše in novo cerkev. Del stebrov iz kapel je postavljenih ob poti na grad Zaprice. (Lesar 2001)

V prostostoječem zvoniku (kampanile) na Šutni so še vedno ohranjeni gotski okenski in en vhodni portal. Na fotografijah (v sredini in desno) detajla dveh okenskih portalov. (Foto: Nina Klisarič)

Timpanon, vzidan v hišo nasproti cerkve na Šutni, je edini ohranjen del nekdanje gotske cerkve. (Foto: Nina Klisarič)

Gotski portal, vzidan v ostanek cerkvenega obzidja vzhodno od Šutenske cerkve (Foto: Nina Klisarič)

renjskimi (Kranj, Škofja Loka, Radovljica) gotskimi cerkvami da slutiti, da bi bil lahko vzidan tudi nad glavna cerkvena vrata. (Lesar 2001)

Prostostoječi zvonik (kampanile) šutenske cerkve je prikazal že Valvasor. Zvonike so v 14. in 15. stoletju dobile predvsem župnijske cerkve in šutenski je preživel gotsko cerkveno stavbo. V njem se je ohranilo pet gotskih okenskih in en vhodni portal. Ta zvonik ali cerkveni stolp je bil najverjetneje del srednjeveškega obzidja, ki je obdajalo cerkev. Del tega obzidja je vzhodno od cerkve (današnja Parmova ulica), datiran pa je v drugo polovico 15. stoletja. V ostanku tega obzidja, ki kaže na močno utrjeno župnijsko cerkev, je zazidan gotski portal. (Lesar 2001)

Na **Glavnem trgu**[17] najdemo najstarejše zidane stanovanjske hiše v Kamniku, verjetno v osnovi grajene v drugi polovici 15. stoletja. Med njimi so najbolj prepoznavne Seydlova (Glavni trg 25), Götzlova (Glavni trg 23), Kendova (Glavni trg 19), Steletova (Glavni trg 16) in Šumijeva hiša (Glavni trg 4).

Po zadnji obnovi Seydlove hiše v začetku 21. stoletja se sedaj na zunanji fasadi ponovno kažejo gotski okenski okvirji, na dvorišču pa portali in arkade. Najbolj reprezentativni arhitekturni elementi hiše so podokenski reliefi (podoknice), nastali v drugi polovici 15. stoletja (Stele 1929). Podoknice so delo mojstrov kamniške klesarske in stavbarske delavnice, ki je hiši naredila tudi prvi arkadni hodnik oziroma križnorebrasti obok v meščanski hiši na Slovenskem. (Lesar, Torkar 2004)

V osrednjem križno obokanem prostoru Steletove hiše so gotski arhitekturni elementi, ki kažejo na čas nastanka hiše v 15. stoletju: dva oboka, manjše okno in vogalni šiv. Iz osrednjega prostora je vhod v kamnito

17 Kamnik – Hiša Glavni trg 25. Register nepremične kulturne dediščine.

Podoknica z moško postavo v sredini, ki drži dva ščita s hišnimi znamenji. Levi ščit s črko V je domnevno grb družin Seydl. (Lesar, Torkar 2004) (Foto: Nina Klisarič)

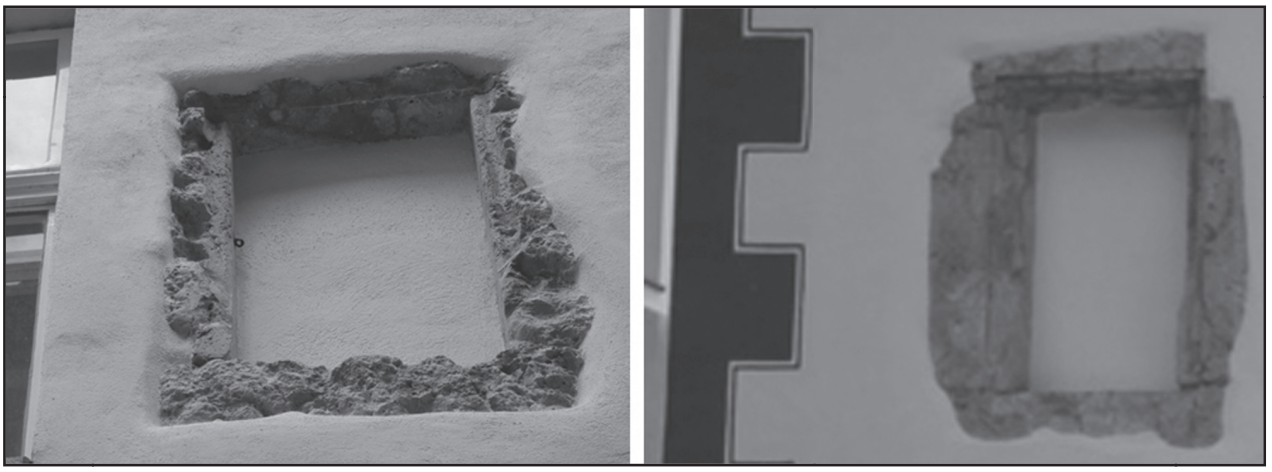

Med prenovo odkriti poznogotski portali (na južni in vzhodni fasadi) na nekdanji Götzlovi hiši, ki je stala tik ob severnih mestnih vratih. Okna so v nadstropju in so verjetno iz obdobja pozne gotike, ko so hišo že povišali. (Foto: Nina Klisarič)

Križnorebrast obok v Seydlovi hiši obkroža nekdanje notranje dvorišče na severni in vzhodni strani. (Foto: Nina Klisarič)

črno kuhinjo (kasnejše črne kuhinje so opečne). Ognjišče črne kuhinje je služilo za kurjenje v krušni peči v sosednjem prostoru, v katerem je ohranjen okoli 500 let star lesen strop. Tudi v danes sosednji hiši (Glavni trg 15; nekoč sta bili združeni v en objekt) je ohranjen obok z gotskimi arhitekturnimi značilnostmi.[18]

Območje današnjega **Trga svobode**, ki je bilo nekdaj tik ob mestnem obzidju, je verjetno ena najstarejših naselitvenih lokacij v Kamniku. V meščanskih hišah so vgrajeni arhitekturnimi elementi z gotskimi značilnostmi iz lehnjaka, na njihovo visoko starost pa kaže tudi debelina nosilnih sten (do enega metra, tvorijo jih prodniki, ki jih veže skupaj mivka). Hiše so bile v prvi fazi verjetno pritlične, nadstropja so dozidali kasneje.

Ob prenovi hiše sedanjega gostišča Kamrica (Trg svobode 2) so med gradniki zidov našli veliko lesa, kamenja, drobnega peska ter mivke kot veziva. Način gradnje naj bi bil značilen za obdobje pred letom 1500. Na dvorišču za hišo so našli veliko ostankov sivih lončarskih izdelkov, iz česar lahko sklepam, da so v hiši živeli lončarji. Tudi v notranjosti hiše so vidni deli portalov z gotskimi značilnostmi.[19]

Sosednja hiša (Trg svobode 1) ima v vogalu ohranjen kamnit šivan rob ali vogalni šiv, pod njim je vogalni kamen, na obeh pročeljih so ohranjeni gotski portali.[20]

Vhodni gotski portal je bil odkrit tudi med prenovo hiše Trg svobode 8,[21] ki pa je bila skupaj s sosednjo

18 O obeh hišah mi je pripovedoval Anton Stele. Hiši nista na Seznamu nepremične kulturne dediščine.

19 O prenovi hiše mi je govorila njena lastnica Andreja Zamljen. Hiša ni vpisana na Seznam nepremične kulturne dediščine.

20 Kamnik – Hiša Trg svobode 1. Register nepremične kulturne dediščine.

21 Kamnik – Hiša Trg svobode 8. Register nepremične kulturne dediščine.

Oblikovanost portalov in obokov v osrednjem delu Steletove hiše (levo) in lesen strop v sosednjem prostoru (desno) postavljajo začetek gradnje hiše v 15. stoletje. (Foto: Nina Klisarič)

Prostor, imenovan Bunker, v Kendovi hiši, kjer je danes Kavarna Planinka, je najstarejši del hiše. Stebri in oboki v njem imajo gotske značilnosti. Okoli osrednjega prostora, Bunkerja, so v kasnejših obdobjih dogradili ostale dele hiše. (Foto: Nina Klisarič)

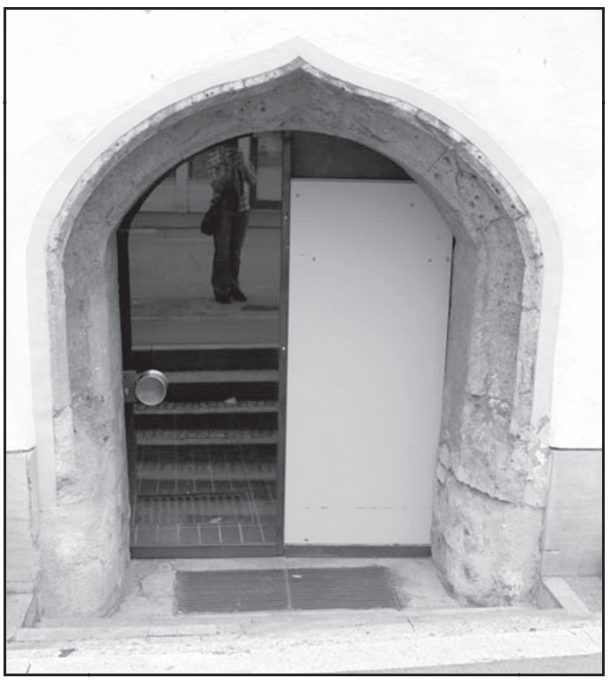

Eden najlepših gotskih portalov v Kamniku v Šumijevi hiši (Foto: Nina Klisarič)

Križnorebrast obok v glavnem hodniku Kavarne Planinka pred Bunkerjem (vanj vodijo rjava masivna lesena vrata). (Foto: Nina Klisarič)

Homarjevo hišo[22] (Trg svobode 7) zgrajena v 16. stoletju. Na jugovzhodni fasadi Homarjeve hiše je v prvem nadstropju vzidano kamnito obrtno znamenje iz lehnjaka, z vklesano podkvijo in letnico 1547. Plošča je danes vzidana v prvem nadstropju hiše, kar pa ni nujno, da je to njena prvotna lega. Vsekakor pa kaže na obrt, ki se je izvajala v hiši.

V času potresa, ob koncu srednjega in v začetku novega veka, so poleg omenjenih objektov v Kamni-

22 Kamnik – Hiša Trg svobode 7. Register nepremične kulturne dediščine.

Detajl gotskega portala v gostišču Kamrica (Trg svobode 2) (Foto: Nina Klisarič)

Mnogokrat spregledano obrtno znamenje z letnico 1547, vzidano v zunanji fasadi Homarjeve hiše (Trg svobode 7) (Foto: Nina Klisarič)

Ostanek kamniškega obzidja na Tomšičevi ulici, ob katerem je stal obrambni stolp. Na lokacijo stolpa nas danes spominjajo v krogu razporejene granitne kocke v cestišču med današnjo Tomšičevo ulico in Trgom prijateljstva. (Foto: Nina Klisarič, junij 2011)

V hiši Trg svobode 1 je bila nekdaj kovačija. Na njeno poltisočletno starost kažejo gotski portali in vogalni šiv, pod katerim je ohranjen tudi vogalni kamen. (Foto: Nina Klisarič, junij 2011)

ku stali tudi drugi zidani objekti. Med njimi obzidje, cerkev sv. Jakoba in frančiškanski samostan, verjetno tudi nekatere hiše v današnji Maistrovi ulici (nekdaj Velika ulica).

Omemba kamnitega mestnega obzidja sega v leto 1451 in je povezana s turško nevarnostjo,[23] ki je grozila prebivalcem območja današnje Slovenije. Zaradi preteče turške nevarnosti je 1448. leta Friderik III. izdal ukaz, po katerem so morala mesta svojo naselbino utrditi z obzidjem in jarkom. Ukaz je veljal tudi za Kamnik. (Zika 2011) Kamničani so do 1451. leta obstoječe kamnito obzidje utrdili in okoli njega izkopali še obrambni jarek (Cevc 1960), postavljali in utrjevali pa so tudi obrambne stolpe. Obseg in potek kamniškega obzidja, ki so ga Kamničani začeli podirati okoli leta 1800,[24] na sliki posreduje Valvasor, obzidje pa je prikazano tudi na votivni sliki iz Zakala pri Stahovici, ki je nastala po požaru na Grabnu 1779. V kamniškem obzidju so bila štiri glavna mestna vrata,[25] ki so vodila

23 Turki so na Kranjsko prvič vdrli v začetku 15. stoletja in od takrat več kot 200 let predstavljali nevarnost njenim prebivalcem in njihovemu imetju.

24 Kamniško obzidje je svojo vlogo začelo izgubljati v 18. stoletju, dokončno pa so ga meščani začeli podirati v začetku 19. stoletja. Po požaru na Šutni 1788. leta je Okrožni urad v Ljubljani že 26. julija 1788 odredil, da se ne sme več graditi lesenih hiš in dovolil uporabo kamenja iz mestnega obzidja za obnovo hiš. (Polec 1955) Kamniti ostanki obzidja so vzidani v kamniških meščanskih hišah, saj so bili priročen in poceni gradbeni material.

25 Proti Šutni so vodila Južna ali Šutenska vrata (na vrhu Klanca, grebena, ki je povezoval Malograjski in Žalski hrib), pri današnjem Trgu svobode so bila Biriška vrata, na vzhodu so v mesto vodila Mostna vrata, v severno predmestje Graben, med hišama Glavni trg 23 oz. Deranijevo hišo in Kavarno Planinka, so vodila Grabenska ali Ženska vrata (Frauentor), ki imajo tako ime, ker so skoznje ženske odhajale v samostan klaris v Mekinjah. (Otorepec 1985)

Gotski arhitekturni elementi v Maistrovi ulici: portala na Maistrovi št. 10 in 12 ter vogalni šiv na Maistrovi 11 (Foto: Nina Klisarič, junij 2011)

Votivna slika iz Zakala kaže podobo mesta ob koncu 18. stoletja. Viden je tudi obseg kamniškega obzidja. (Hrani: Frančiškanski samostan Kamnik)

v kamniška predmestja. Obrambno moč obzidja so dopolnjevali obrambni stolpi.

Verjetno najmogočnejši stolp je stal na Malograjski vzpetini, na mestu, kjer danes stoji rekonstrukcija romanskega stražnega stolpa. T. i. bergfrid[26] je bil višji od 20 metrov, njegovi zidovi so bili debeli 3,25 m. (Sagadin 1997)

Na prostoru današnje **cerkve sv. Jakoba ob Frančiškanskem samostanu** je že vsaj v 15. stoletju stala kapela, posvečena sv. Jakobu. 1475. leta so se na kapeli začela izvajati večja gradbena dela, ki so bila zaključena 1492. leta. (Otorepec 1992) Ta cerkev je z nekaterimi prezidavami stala še v poznem 17. stoletju, 1676 se omenja tudi povišanje zvonika. (Cevc 1992) Valvasor upodablja cerkev sv. Jakoba kot gotsko cerkev s prezbiterijem na vzhodni strani in vhodom v cerkev na zahodni, severno od vhoda pa je postavljen zvonik. Kljub temu, da je bila cerkev v mestu, v njej ni potekalo bogoslužje, meščani so morali hoditi v farno cerkev na Šutni. Zato so prosili cesarja Friderika III., da pri cerkvi sv. Jakoba ustanovijo in zgradijo samostan. Cesar je njihovo prošnjo odobril z listino, izdano 13. julija 1493, in v Kamnik je prišel red sv. Frančiška, ki je kmalu po prihodu ob cerkvi sv. Jakoba začel graditi samostanski kompleks. (Otorepec 1992) Samostanska zgradba je bila verjetno grajena okoli osrednjega dvorišča, obdanega z odprtimi arkadnimi hodniki. Današnjo podobo je samostan dobil po požaru 1804, v katerem sta bili uničeni strehi samostana in cerkve. (Stele 1929)

Današnja **Maistrova ulica** je bila pomembna pot že v srednjem veku. Vodila je od Mostnih vrat v središče mesta, ob njej so živeli obrtniki. Nekaj današnjih hiš v ulici še izraža poznogotske (druga polovica 16. stoletja) arhitekturne značilnosti. (Stele 1929) Hiši na današnjem naslovu Maistrova ulica št. 1[27] in 5[28] imata zidano srednjeveško osnovo, ostale hiše so bile verjetno lesene, ohranjena sta dva izrazita poznogotska portala (Maistrova ulica št. 10[29] in 12[30]). Iz tega časa je tudi Šlakarjeva hiša (Maistrova 11[31]), ki stoji ob nekdanjih Mostnih mestnih vratih. Hiša ima na zunanji strani izrazit vogalni šiv.

Poleg opisanih zgradb sta na prehodu iz srednjega v novi vek v bližini Kamnika stala še vsaj dva večja objekta: Mekinjski samostan in srednjeveški grad Zaprice (podoba današnjega gradu izvira iz časa po 1550). V virih nisem našla podatkov, da bi bil kateri od teh objektov v potresu 1511 poškodovan.

V okolici Kamnika so v obravnavanem času že stali nekateri zidani objekti, večinoma gradovi, dvori in cerkve. Med njimi: gradovi v Motniku, Špitaliču, na Kolovcu (zgornji grad nad naseljem Rova), v Mengšu (zgornji grad na Gobavici), Jabljah, Komendi ter na Krumperku. Za nobenega od teh gradov ni podatka, da bi bil poškodovan med potresom 1511. leta, kar lahko pripišem tudi dejstvu, da so ob prehodu iz srednjega v novi vek

26 Kdaj je bil bergfrid podrt, viri ne govorijo. Edini namig, da bi bil stolp lahko podrt v potresu, mi je dal dr. Nikolaj Sadnikar.

27 Kamnik – Hiša Maistrova 1. Register nepremične kulturne dediščine.

28 Kamnik – Hiša Maistrova 5. Register nepremične kulturne dediščine.

29 Kamnik – Hiša Maistrova 10. Register nepremične kulturne dediščine.

30 Kamnik – Hiša Maistrova 12. Register nepremične kulturne dediščine.

31 Hiša ni vpisana na Seznam nepremične kulturne dediščine.

Južno pročelje Mekinjskega samostana s cerkvijo. Na zunanji strani cerkve so vzidani gotski elementi. (Foto: Nina Klisarič, maj 2010)

gradove, dvorce, stolpe dodatno utrjevali zaradi turške nevarnosti. Hkrati so bili gradovi deležni prezidave in predelav zaradi novega načina vojskovanja s strelnim orožjem in propada viteške vojske. Poškodbe se ne omenjajo na cerkvah v Komendi, Mengšu, Domžalah, na Homcu, pri sv. Primožu nad Kamnikom, v Tunjicah.

Literatura in viri

A. BAŠ, 1957: Stavbni značaj Kamnika v franciscejskem katastru. *Kamniški zbornik* III. 62–68.

E. CEVC, 1957: Kamnik v starih podobah. *Kamniški zbornik* III. 24–42.

E. CEVC, 1958: Veronika z Malega gradu. *Kamniški zbornik* IV. 111–146.

E. CEVC, 1960: Kamniški mestni obrambni jarek. *Kamniški zbornik* VI. 87–89.

E. CEVC, 1992: Umetnostnozgodovinska pričevalnost frančiškanskega samostana v Kamniku in okolici. *500 let frančiškanov v Kamniku.* 9–16.

A. DIMITZ, 1874: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*. Laibach: I. Kleinmayr & F. Bamberg.

A. Eržen, 2000: Grofje Andeški – kamniški del evropske zgodovine. *Kamniški zbornik* XV. 107–112.

Geografija, 2001. Tržič: Učila International.

I. KOMELJ, 1973: *Gotska arhitektura na Slovenskem: razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora.* Ljubljana: Slovenska matica.

M. KOŠIR, I. CECIĆ, 2011: Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. *Anno domini 1511.* 90–104.

A. LAH, 1955: Historia vitae magistra .... *Kamniški zbornik* I. 22–50.

J. LAPAJNE, 1995: Največji potres na Slovenskem. *Revija GEA.* 70–73.

N. LEBEN, M. SAGADIN, A. ERŽEN, A. HRIBAR, 2010: *Kapela sv. Eligija na Malem gradu/The Chapel of St. Eligius on the Malo Grad hill*. Agencija za razvoj turizma in podjetništva v občini Kamnik in Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Kranj.

V. LEVEC, 1905: Ein Protokoll der Stadt Stain in Krain aus den jahren 1502/03. *Mitheilungen des Musealsvereins für Krain* XVIII. 1–32.

M. LESAR, 2001: *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku: umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev*. Kamnik: Kulturni center Kamnik.

M. LESAR, Z. TORKAR, 2004: *Odsevi kamniških stoletij.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

J. JOCIF, 2011: Riba Faronika. Leto ribe Faronike, 1511–2011, 500. obletnica potresa v Škofji Loki. *Loški razgledi:* Občina Škofja Loka.

A. LUSCHIN v. EBENGREUTH, 1905: Ein Protokoll der Stadt Stain in Krain aus den jahren 1502/03. *Mitheilungen des Musealsvereins für Krain* XVIII. 1– 32.

S. MALENOVIĆ, 2010: *Riba Faronika*. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za likovno umetnost.

Š. ODAR, P. PIPP, M. PLEŠKO, 2011: *Škofja Loka, Starodavna lepotica*. Škofja Loka: Turistično društvo Škofja Loka.

B. OTOREPEC, 1956: Prebivalstvo Kamnika v srednjem veku. *Kamniški zbornik* II. 67–100.

B. OTOREPEC, 1985: Doneski k zgodovini srednjeveškega Kamnika, Kamnik 1229–1979. *Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta.* 19–22.

B. OTOREPEC, 1992: Cerkev sv. Jakoba in začetki frančiškanskega samostana v 15. stoletju. *500 let frančiškanov v Kamniku*. 5–8.

J. POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. *Kamniški zbornik* I. 51–110.

P. RADICS v., 1862: Das grosse Erdbeben in Krain in Jahre 1511. *Jahresheft des vereines des Krainischen Landes-Museums* III. 115–119.

P. RADICS v., 1901: Zur Geschichte des grossen Erdbebens in Krain im Jahre 1511. *Die Erdbebenwarte Jr.* 1 (1901/1902). 86–87.

P. RADICS v., 1908: Krainer Beben nach Aufzeichungen bei Schönleben und Valvasor. *Die Erdbebenwarze Jr.* (1902/1903). 153–156.

V. RIBARIČ, 1980: Potresi v Furlaniji in Posočju leta 1976, kratka seizmološka zgodovina in seizmičnost obrobja vzhodnih Alp. *Potresni zbornik*. Tolmin: Občinska konferenca SZDL.17–80.

V. RIBARIČ, 1994: *Potresi v Sloveniji: ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica.

M. SAGADIN, 1997: *Mali grad v Kamniku.* Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino.

F. STELE, 1929: *Politični okraj Kamnik: topografski opis*. Ljubljana: Umetnostno zgodovinsko društvo.

I. STOPAR, 2004: Bled. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

L. STIASNY, 1894: *Kamnik: zemljepisno-zgodovinski opis.* Ljubljana: samozaložba.

J. V. VALVASOR, 1977: *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

R. VIDRIH, 2008: *Potresna dejavnost zgornjega Posočja.* Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Agencija Republike Slovenije za okolje, urad za seizmologijo in geologijo.

S. VILFAN, 1985: Prisilnost tuhinjske ceste, njen konec in gospodarsko nazadovanje Kamnika. *Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino*, let. 33 št. 2/3. 99–105.

I. ZIKA, 1963: Kronika Franca Mihaela Paglovca. *Kamniški zbornik* X. 53–94

I. ZIKA, 2011: *750 let mesta Kamnika: iz kamniške zgodovine.* Kamnik: Studio Dataprint.

Spletni viri

Bajeslovna bitja v slovenski ljudski pripovedi. Wikipedia. 2012. URL: http://sl.wikipedia.org/wiki/Bajeslovna_bitja_v_slovenski_ljudski_pripovedi (dostop 27. 4. 2012).

D. BRESSAN, 2011: Namazu: The Earthshaker. History of Geology. URL: http://historyofgeology.fieldofscience.com/2011/01/namazu-earthshaker.html (dostop 1. 11. 2012).

Earthquake Legends Throughout the World. State of California, Department of Conservation. URL: http://www.conservation.ca.gov/cgs/information/publications/teacher_features/Pages/eq_legends.aspx (dostop 2. 11. 2012).

Močni potresi v preteklosti. ARSO. URL: http://www.arso.gov.si/potresi/potresna%20aktivnost/Mo%c4%8dni_potresi_v_preteklosti.pdf (dostop 21. 10. 2011).

Sv. Krištof. Župnija Ljubljana Črnuče. URL: http://zupnije.rkc.si/crnuce/svetnik.php?stran=kristof (dostop 27. 9. 2012).

J. V. VALVASOR, 1687: Statt Stein. Skica iz Topografije Kranjske. DEDI – *Enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem*. URL: http://www.dedi.si/napredno/materials/105/out/datoteke/vedute/Kamnik.jpg (dostop 30. 4. 2011).

Votivna slika iz Zakala. Frančiškanski samostan Kamnik. URL: http://franciskani-kamnik.rkc.si/images/slika3.jpg (dostop 30. 5. 2011).

J. V. VALVASOR, 1689. Oberstein. URL: http://www.gradovi.net/data/kamnik/kamnikgornjigrad_valvasor.jpg (dostop 30. 5. 2011).

Kamnik – Hiša Maistrova 1. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5303 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Maistrova 5. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5242 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Maistrova 10. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5245 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Maistrova 12. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5246 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Glavni trg 25. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5265 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Glavni trg 23. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=9655 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Glavni trg 4. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5261 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Trg svobode 1. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5268 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Trg svobode 8. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=29523 (dostop 8. 11. 2012).

Kamnik – Hiša Trg svobode 7. Register nepremične kulturne dediščine. URL: http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=5269 (dostop 8. 11. 2012).

Ustni viri

Dr. Nikolaj Sadnikar: o Kamniku v srednjem veku in posledicah potresa 1511, datum pogovora 23. 3. 2011.

Anton Stele: o Steletovi hiši, Glavni trg 16, Kamnik, datum pogovora 4. 1. 2012.

Andreja Zemljen: o obnovi hiše Trg svobode 2, Kamnik, datum pogovora 8. 6. 2011.

Zora Torkar[1]
Jurčičeva ulica 22, Kamnik
zora.torkar@guest.arnes.si

Kamnik skozi Maistrove oči

Otroška leta Rudolfa Maistra v Kamniku

Slovenski domoljub, general, kulturnik, pesnik in bibliofil Rudolf Maister se je rodil 29. marca 1874 na Šutni št. 16 v Kamniku. Njegov oče Franc Maister je v letih 1874 do 1880 služboval kot nadzornik finančne straže v Kamniku, kjer je bil sedež okrajnega glavarstva. V tem času je že delovala Narodna čitalnica, v gospodarstvu so nastajali, poleg obrti in trgovine, tudi prvi večji industrijski obrati. Kamnik je postajal po letu 1876 znan v avstrijski monarhiji kot kopališče in zdravilišče. V takem okolju je Rudolf preživljal najzgodnejša otroška leta. Otroško življenje, igre, šolske obveznosti, majhne nagajivosti je v času 70. in 80. let 19. stoletja najlepše predstavil Josip Suchy v *Spominih Krištofovega Pepčka,* ki je bil skorajda Maistrov vrstnik.

Vse to, predvsem pa odločilno vlogo Rudolfa Maistra ob koncu 1. svetovne vojne, ko so se oblikovale meje nove države, njegovo ustvarjanje v pesmi in sliki, bibliofilsko strast in njegov še vedno močan vpliv na sodobnost, je prikazano na stalni razstavi v spominski sobi Rudolfa Maistra. Ta je bila slovesno odprta 23. novembra 2013, na državni praznik v spomin generala Rudolfa Maistra. Obnovo in postavitev razstave je v celoti financirala Občina Kamnik, strokovno pa je razstavo in spremljajoče dejavnosti pripravil Medobčinski muzej Kamnik.

Ključne besede: spominska soba, Rudolf Maister, Kamnik v času Maistrovega otroštva

General Rudolf Maister, a Slovene patriot, cultural worker, poet and a bibliophile was born on 29th March 1874 on 16 Šutna Street in Kamnik. From 1874 to 1880, Rudolf's father Franc Maister worked as a supervisor of the Kamnik financial guard, where the seat of the district board was located. By that time, the National Reading Room had already been founded, and the regional economy witnessed the establishment of the first large industrial plants along with breakthroughs in trade and manufacturing. After 1876, the town of Kamnik increased its recognition as an important spa and health resort of the timely Austro-Hungarian Monarchy. Such were the time and place of Rudolf Maister's earliest years. Children's youth, games, school and innocent naughtiness of the 1870s and 1880s are best described in *The Memories of Pepe Krištof* by Josip Suchy, who was close to being Rudolf Maister's contemporary.

All of the above, as well as Rudolf Maister's crucial impact on the formation of the national borders after the First World War, his poetic and graphic work, bibliophilic passion and his influence on the present day, are presented in Rudolf Maister Memorial Room. The opening ceremony of the Room took place on 23rd November 2013, the national holiday in memory of General Maister. The reconstruction of the Room and the making of exhibition were financed exclusively by the Municipality of Kamnik. The accompanying programme and the expertize work were done by the Intermunicipal Museum of Kamnik.

Key words: memorial room, Rudolf Maister, Kamnik at the time of Maister's youth

1 Magistra zgodovine, univ. dipl. zgodovinarka, muzejska svetovalka, Medobčinski muzej Kamnik.

23. novembra 2013, na državni praznik v spomin generala Rudolfa Maistra, je bila v njegovi rojstni hiši na Šutni slovesno odprta spominska soba. Trak so prerezali: župan Občine Kamnik Marjan Šarec, predsednik Zveze društev general Maister mag. Milan Lovrenčič in predsednik Društva general Maister Kamnik Ivan Sekavčnik. S tem dejanjem je bila zaključena obnova dela hiše in za obiskovalce odprta stalna razstava Rudolf Maister – domoljub, general, kulturnik, pesnik in bibliofil, ki jo je pripravil Medobčinski muzej Kamnik. Razstava pripoveduje življenjsko zgodbo o generalu in njegovem času ter o njegovem še vedno močnem vplivu na Slovence. Na razstavi je prikazano gradivo slovenskih muzejev, knjižnic, arhivov, zasebnikov, družine Maister in društev, ki hranijo muzejske predmete in dokumente o tem pomembnem Slovencu.

Najprej lahko v družinskem albumu sledimo fotografijam staršev in bratov, njegovi lastni družini, resnim vojaškim portretom, osebnim dokumentom in Maistrovemu rodovniku. Skozi Maistrove oči vidimo značilne podobe Kamnika v 70. letih 19. stoletja, ki jih je doživel kot otrok. Nato sledimo njegovi odločilni vlogi na Štajerskem in na Koroškem po koncu 1. svetovne vojne ob razpadu Avstro-Ogrske, ko so se oblikovale nove države in nove meje. Tedaj je 29. oktobra 1918 med drugimi nastala tudi Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je 1. decembra 1918 združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. General Maister je 23. novembra 1918 osvobodil Maribor in na ta dan praznujemo državni praznik – dan Rudolfa Maistra. Pomembno vlogo je imel s sodelavci pri bojih na Koroškem, pri katerih so mu pomagali številni prostovoljci, Maistrovi borci iz Štajerske in tudi Kranjske.

Maistrovo življenje je bilo kmalu povezano s knjigami ter literarnim, pesniškim in likovnim ustvarjanjem. Obiskovalec tako dobi vpogled v njegovo knjižnico, ki jo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru, lahko pa tudi bere, posluša recitacije ali uglasbene pesmi iz pesniških zbirk *Poezije* in *Kitica mojih.* Spremljajoče predvajanje filmov, od arhivskih do sodobnih dokumentarnih in umetniških, ponuja obiskovalcu še dodatne informacije o njegovem pomenu za slovensko zgodovino ter široki ustvarjalni osebnosti.

Častna priznanja, diplomske listine in odlikovanja dokazujejo ugled, ki ga je užival tako v rojstnem Kamniku kot tudi v drugih slovenskih krajih. V njegov spomin so nastali številni javni spomeniki in spominske plošče. Za ohranitev spomina na Rudolfa Maistra danes skrbijo Zveza društev general Maister in več kot dvajset društev generala Maistra na Slovenskem.

Za najmlajše obiskovalce so v Maistrovi hiši pripravljeni pedagoški kotički, kjer lahko sodelujejo pri Maistrovem vrtiljaku in spoznavajo dogodke iz njegovega življenja, ter bralni kotiček, v katerem lahko prebirajo njegove knjige oz. knjige o njem. Razstava želi na sodoben muzealski način pritegniti različne starostne skupine obiskovalcev, tudi najmlajše, da se zavedo pomena generala Rudolfa Maistra v slovenski zgodovini in njegove ljubezni do slovenske zemlje.[2]

V nadaljevanju bomo poskušali osvetliti kratko ob-

2 Zora Torkar: *Rudolf Maister, domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil. Vodnik po razstavi v rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku,* Kamnik 2013.

Razstava v spominski sobi Rudolfa Maistra v Kamniku, 2013 (Foto: Bojan Težak, iz fototeke Medobčinskega muzeja Kamnik)

dobje Maistrove družine v Kamniku in otroštvo malega Rudolfa. Rudolf Maister je v Kamniku preživel svoja najzgodnejša otroška leta. Kamnik je bil v 70. letih 19. stoletja, ko se je družina preselila sem, sedež okrajnega glavarstva Kamnik, ki je obsegalo območje sodnih okrajev Brdo in Kamnik. Taka upravna razdelitev dežel je bila na Kranjskem predpisana z ministrsko uredbo z dne 3. februarja 1867. Okrajna glavarstva so predstavljala državno upravo na prvi stopnji pod enotnim vodstvom okrajnih glavarjev, strokovni uradniki – zdravstveni, gradbeni, finančni, gozdarski – so bili njihovi referenti. Okrajne glavarje je imenoval minister za notranje zadeve. Za delo strokovnih uradnikov je bil odgovoren deželni šef. V pristojnost okrajnih glavarstev so sodile vse naloge splošne uprave, kolikor niso bile posebej izvzete. Za reševanje šolskih zadev pa so obstajali posebni okrajni šolski sveti.[3] Tak značilen kraj opisuje Janko Kersnik v *Ciklamnu*: *»Borje je trg na Kranjskem – imenovati ga hočem tako, da pravega imena indiskretno ne izdamo – šteje skoro tisoč prebivalcev ter je središče borjanskega političnega okraja. Tu imamo okrajno glavarstvo, sodnijo in davkarijo in kolikor je še drugih po naši upravi potrebnih oblastev. Da trg ni brez župana in dekana, tega ni treba omenjati; celo finančna straža ali, kakor ji ljudstvo pravi, 'iblajtarji' so zastopani. Poleg teh uradnih dostojanstvenikov biva v trgu tudi primerno mnogo premožnih obrtnih in trgovskih rodovin, katere smemo glede izobraženja staviti kolikor toliko v eno socialno vrsto z uradnimi osebami. In kadar osnuje čitalnica v trgu veselico, pošlje tudi bližnja okolica, kjer biva po raznih gradovih in gradičih nekaj gospode, dobršno število obiskovalcev.«*[4] Še danes se ne ve točno, kateri kraj je Kersnik opisoval in ali je v opisu združil več okoliških krajev. Dr. Janko Polec je menil, da je Borje Mengeš, čeprav ni bil središče političnega okraja, niti ni bil sedež okrajnega glavarstva, niti ni imel čitalnice. Dogajanje v *Ciklamnu* pa je postavljeno v leto 1877.

Mesto Kamnik je v 70. letih 19. stoletja štelo 2452 prebivalcev. V političnem pogledu je bil Kamnik trdno slovensko mesto, vsaj kot kažejo rezultati volitev v kranjski deželni zbor. Leta 1867 je večina volilnih upravičencev mestne davčne volilne skupine glasovala za slovensko stranko. Tudi med najpremožnejšimi meščani nemška stranka ni imela večje podpore. Podobno močno slovensko zaledje so dajala le še mesta Postojna, Kranj in Lož. Od tega je odstopal Janez Kecel, župan med letoma 1870 in 1879, sicer po letu 1877 tudi poslanec nemške stranke v kranjskem deželnem zboru. Kamniški občinski zastop je bil sestavljen iz t. i. občinskega odbora in občinskega sveta z županom na čelu.

Na društvenem področju je bilo v Kamniku zelo pomembno delovanje Narodne čitalnice, katere idejna pobudnika sta bila odvetnik Valentin Prevc in njegov pripravnik Simon Jenko. Ustanovljena je bila leta 1868 in je skrbela za kulturno, narodno in družabno življenje v mestu, predvsem z razvijanjem slovenske besede ter prebujanjem slovenske narodne zavesti. V gospodarstvu sta prevladovali obrt in trgovina. Veliko najpremožnejših meščanov se je ukvarjalo z gostilničarstvom, točenjem različnih vrst pijač in kavarnarstvom. Nastajali so prvi večji moderni obrati, npr. Prašnikarjeva tovarna Portland cementa in apna 1867, Staretova tovarna kisa in žganih pijač 1875 ter

3 Jože Žontar: Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918–1941. *Arhivi*, letnik 26. št. 1, 2003, str. 133.

4 Janko Kersnik: Ciklamen. *Zbrana dela*, II. knjiga, Ljubljana 1965, str. 8, 314–316.

Zunanjost rojstne hiše Rudolfa Maistra v Kamniku, 2013 (Foto: Bojan Težak, iz fototeke Medobčinskega muzeja Kamnik)

Schnablova tovarna beloprstene posode 1878. Od leta 1852 je na Fužinah delovala c.-kr. smodnišnica, ki je bila pod vojaško upravo. Po letu 1876 se je Kamnik pomembno turistično razvijal, saj je bil v avstrijski monarhiji dobro znano zdravilišče in kopališče.[5]

Družina Franca Maistra je izhajala s Ptuja, iz rodu lončarskih, pečarskih in zidarskih mojstrov, katerih prednik Johann Georg Maister je v sredini 18. stoletja na Ptuj prišel iz okolice Ilza.[6] Franc Maister (1826–1887), najmlajši sin zidarskega mojstra Franca Maistra in Barbare Arjavc, se je po izučitvi za lončarskega pomočnika in po opravljeni vojaški službi leta 1849 zaposlil kot nadzornik v finančni straži. Služboval je v različnih krajih: na Koroškem v Celovcu, Beljaku, Špitalu, Velikovcu; v Postojni, v Novem mestu in v Trebnjem.

Dne 6. maja 1867 sta se v Trebnjem poročila 41-letni c.-kr. nadzornik finančne straže Franc Maister s Ptuja in 33-letna domača učiteljeva in gostilničarjeva hči Frančiška Tomšič (1834–1922). Poročni priči sta bila Andrej Lesko, c.-kr. komisar finančne straže, in Edvard Šafer, c.-kr. okrajni glavar.[7]

Družina Tomšič je bila v Trebnjem pomembna in poznana. Matija Tomšič, oče Frančiške, je bil znan trebanjski učitelj in organist, ki si je pri kakih štiridesetih letih v kraju uredil tudi slovečo gostilno. Bil je dvakrat poročen in kar trije njegovi sinovi so bili tudi učitelji. Eden izmed njih, Bernard, je bil poleg tega še pesnik, pisatelj in prevajalec. Služboval je v belokranjski Vinici. Prav tako pa se je s poezijo ukvarjal tudi sin Emanuel, ki je ostal na domu. Pesmi je objavljal v *Novicah* in *Zgodnji Danici.* V Trebnjem je bil nekaj časa tudi župan.

Tudi Frančiška (Franja) je sprva pomagala v domači gostilni, ki jo je do leta 1850 vodil še oče Matija, po njegovi smrti pa njena ovdovela mati. Tudi sama je bila slovstveno navdahnjena, saj je v spominu ohranila vrsto znanih ljudskih pravljic in pripovedk.

Poleg dveh stricev in matere Frančiške je bila za slovstveno snovanje navdušena tudi Rudolfova teta Matilda. Rojena je bila leta 1847 in je kot pesnica in pripovednica pisala v *Vrtcu, Slovenki, Zvončku* in *Edinosti*. Leta 1875 se je poročila z Lovrencem Sebenikarjem, poštnim uradnikom, prevoznikom in restavratorjem z Rakeka na Notranjskem, in tamkaj prevzela njegovo restavracijo. Leta 1903 sta z možem na bližnjem Uncu kupila posestvo s hišo. Lovrenc Sebenikar je leta 1887 po smrti Franca Maistra postal skrbnik njegovih sinov Ernesta in Rudolfa in tako vplival tudi na njuno nadaljnjo življenjsko pot.[8]

V zakonu so se Francu in Frančiški Maister rodili trije sinovi: Artur (1868–1876), Ernest (1871–1897) in Rudolf (1874–1934). Artur in Ernest sta se rodila v Trebnjem,[9] zadnji sin Rudolf v Kamniku. Rudolf Maister se je rodil 29. marca 1874 na Šutni št. 16. V rojstno knjigo župnije Kamnik je vpisan kot Rudolf Josef Franz de Paula. Pri porodu je pomagala babica Apolonija Kratner. Že naslednji dan, 30. marca 1874, ga je krstil župnik Janez Kljun. Rudolfova krstna botra sta bila povezana z očetovo službo: Jožef Podboj, c.-kr. okrajni sodnik, in njegova žena Amalija oz. njuna za-

5 Zora Torkar: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni. Najpremožnejši meščani Kamnika v drugi polovici 19. stoletja,* Kamnik 1996, str. 14–70.

6 Marija Hernja Masten, avtorica rodovnika družine Maister na Ptuju, arhivistka na Ptuju.

7 NŠALJ, župnija Trebnje, Poročna knjiga Trebnje 1816–1885.

8 Andrej Mrak: Maistrova občudovanka Marica, 31. 3. 2013 (dostopno na: http://www.rtvslo.si/kultura/razglednice-preteklosti/maistrova-obcudovanka-marica/305676).

9 NŠALJ, župnija Trebnje, rojstna knjiga Trebnje 1868–1890.

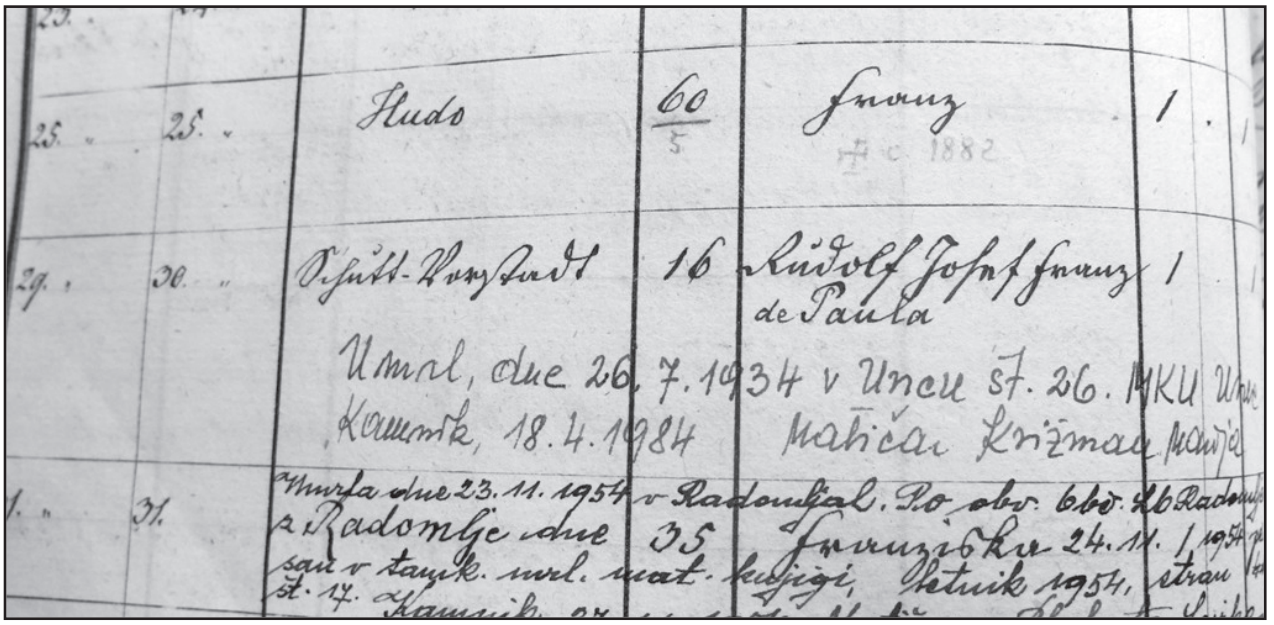

Zapis o rojstvu Rudolfa Maistra v rojstni knjigi župnije Kamnik, hrani NŠALJ. (Foto: Zora Torkar)

stopnika Franc Müller, višji preglednik finančne straže, in stric Jožef Tomšič.[10] Dosledni zapisi poklicev botrov v rojstnih in krstnih knjigah nam povedo, da je bilo premoženjsko stanje oziroma gospodarski in družbeni položaj botra izredno pomemben. Vsak si je izbral na tej lestvici, če se je le dalo, nekoliko bogatejšega botra: manjši obrtnik večjega, večji obrtnik pomembnejšega trgovca, nižji uradnik višjega.

Družino je zelo užalostila smrt najstarejšega sina Arturja, ki je komaj 8-leten leta 1876 umrl za davico. Obiskoval je kamniško glavno šolo, na kateri so vse od 1784 do 1882 poučevali frančiškani. Kamničan Josip Suchy (rojen leta 1869) se spominja svojega prvega šolskega dne: *»Prvi dan smo imeli mašo. Šele drugi dan so nas prišli ogledovat kamniški patri – učitelji Ehrenfried, Fortunat, Rajner in Kornel. Na desni je v razredu stala tako zvana oslovska klop – ezelponk, klop za repetente in včasih tudi za delikvente ter tiste, glede katerih preiskava še ni bila končana. Kar nas je bilo purgarskih sinov, smo nosili na hrbtu tornistre, iz katerih so na vrvicah bingljale nove rumene gobice. Nova je bila tudi tablica in pisalce, ki smo mu rekli po kranjsko grifel. Tisti dan nas niso preveč mučili. Toliko, da so nas vpisali v razredno knjigo, nam vtepli, da moramo vstati, če stopijo gospod pater v šolo, in da moramo potem moliti.«*[11] Dne 5. oktobra 1882 so učenci začeli šolsko leto v novem šolskem poslopju na Glavnem trgu v Kamniku, učiti pa so jih začeli posvetni učitelji pod vodstvom nadučitelja Valentina Burnika.[12] Vendar pa tedaj Maistrove družine že ni bilo več v Kamniku.

Družina se je namreč zaradi očetove službe velikokrat selila. Stalno menjajoče se državne uradniške službe opisuje Janko Kersnik v humoreski Dva adjunkta: *»Vsak ve, kako živimo po naših majhnih mestih in trgih, kjer poleg domačih meščanov in tržanov, poleg stolnega župnika, odvetnika in notarja menjavajo skoro vsako leto drugi odlični in neodlični zastopniki uradniške hierarhije odgovorne in neodgovorne svoje službe in kjer niti dacar ali mitničar ob vhodni cesti ne prebije vseh dvanajst mesecev na svojem mestu. Kar je priraščenega, to ostaja; drugo pa je v vednem teku in te menjave v osebju so najmanj tako važne tržanom kakor županova volitev ali pa izpremembe štirih letnih časov. V prvem tednu, v prvih štirinajstih dneh poznajo vsakega; vedo, ima li penez ali dolgove; znajo, kolikokrat si preobleče srajco na teden ali celo – po navadi ali dostojanstvu – na mesec; ugibljejo že, ako je novi prišlec samskega stanu, kdaj in kje se bo ženil, dasi natanko vedo, kje ima svojo staro, zapuščeno ljubico; prerokujejo – ako je novinec oženjen – kako se bo vedla njegova soproga, katera še, Bog zna kje – perilo in posodo za selitev v zaboje spravlja; vedo celo, po koliko mesa se bo v tej novi rodbini na teden kupovalo in zauživalo, in eventuelno, koliko se ga bo plačevalo, koliko pa na upanje jemalo. Najtajnejše stvari niso več tajne, življenje vsakega leži v nekoliko dneh kakor odprta knjiga pred občinstvom. Za onega pa, ki odhaja, ne menijo se mnogo; dva rečeta morda: 'Škoda zanj!' a vsi drugi gotovo: 'Bog ga nesi!' In tako se suče svet povsod enako in povsod že stoletja in stoletja; vsaj misliti si ne moremo drugače.«*[13]

Pri Rudolfovih šestih letih so se Maistrovi preselili v Mengeš, kjer je deček med letoma 1881 in 1883 končal dva razreda ljudske šole. Nato pa so se ustalili v Kranju, kjer sta Rudolfu ostala še dva razreda ljudske šole. Leta 1885 se je vpisal na kranjsko nižjo gimnazijo, ki jo je leta 1890 končal. V Kranju je družino zadela nesreča. Oče Franc se je leta 1887 pri enainšestdesetih letih upokojil, a je še istega leta, 23. novembra 1887, umrl in pustil vdovo Frančiško samo s 13-letnim Rudolfom in 16-letnim Ernestom. Po njegovi smrti je postal njun uradni skrbnik Lovrenc Sebenikar, mož Rudolfove tete. Očetova smrt je verjetno vplivala tudi

10 NŠALJ, župnija Kamnik, rojstna knjiga Kamnik 1851–1879.

11 Josip Suchy: *Spomini Krištofovega Pepčka,* Ljubljana 1928, str. 78–79.

12 Branko Šuštar: Prispevek frančiškanov h kamniškemu ljudskemu šolstvu. *Zbornik 500 let frančiškanov v Kamniku*, Kamnik 1992, str. 77–101.

13 Janko Kersnik: Humoreske. Dva adjunkta. *Zbrana dela,* II. knjiga, Ljubljana 1965, str. 258–259.

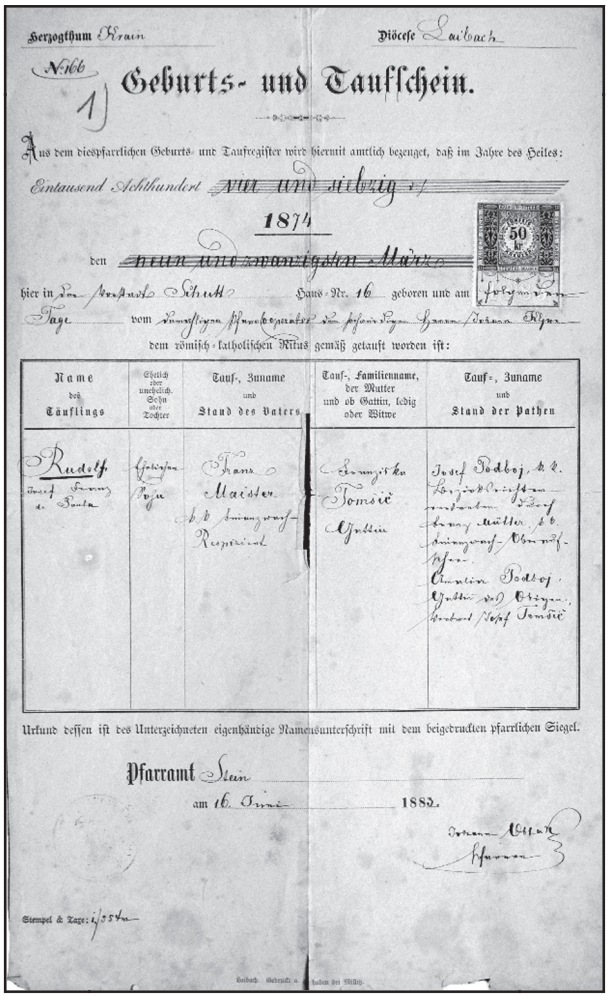

Herzogthum Krain Diöcese Laibach

Nr. 166

Geburts- und Taufschein.

Aus dem diespfarrlichen Geburts- und Taufregister wird hiermit amtlich bezeuget, daß im Jahre des Heiles:

Eintausend Achthundert VIII und siebzig

1874

den neun und zwanzigsten März

hier in Nr. Marktgasse Schloß Haus-Nr. 16 geboren und am Tage vom Hochwürdigen Pfarrbenefiziat des hiesigen Herrn Johann Klein dem römisch-katholischen Ritus gemäß getauft worden ist:

Name des Täuflings	Ehelich oder unehelich. Sohn oder Tochter	Tauf-, Zuname und Stand des Vaters	Tauf-, Familienname, der Mutter und ob Gattin, ledig oder Witwe	Tauf-, Zuname und Stand der Pathen
Rudolf	eheliche Sohn	Franz Maister	Johanna Tomšič	Josef Podboj

Urkund dessen ist des Unterzeichneten eigenhändige Namensunterschrift mit dem beigedruckten pfarrlichen Siegel.

Pfarramt Stein

am 16. Juni 1882.

Stempel & Taxe: 1/55 kr.

Rojstni list Rudolfa Maistra, 1883, hrani družina Maister. (Foto: Gero Angleitner)

na Rudolfovo nadaljnjo življenjsko pot in kariero. Po končani nižji gimnaziji v Kranju se je mati z otrokoma preselila v Ljubljano, na Židovsko stezo 6, kjer je za lažje preživljanje imela na stanovanju tudi študente. Rudolf je šolanje sicer nadaljeval na ljubljanski višji gimnaziji, vendar jo je leta 1892 zapustil ter se vpisal v domobransko kadetnico na Dunaju. Končal jo je dve leti zatem. Oče Franc in oba sinova, Artur in Ernest, so pokopani na pokopališču v Mengšu, mati Frančiška na Uncu, poleg sestre in njene družine, Rudolf na mariborskem pokopališču na Pobrežju.[14]

Iz najzgodnejšega otroškega obdobja sta se v družinski zapuščini Maistrovih ohranili dve fotografiji.

Na prvi je družina Franca in Frančiške Maister, fotografirana okoli leta 1875. Zadaj stoji v uniformi nadzornika finančne straže s sabljo za pasom oče Franc Maister, poleg njega sedi mama Frančiška z najmlajšim sinom Rudolfom v naročju. Poleg njiju stojita v enakem žametnem kompletu in s čevlji do gležnjev sinova Artur (s torbico) in Ernest. Zanimiva je otroška igrača v ospredju: lesen konjiček na kolescih, ki ga je otrok vlekel z vrvico. Rudolf je star malo več kot leto dni in oblečen v belo srajčko – oblekico. Otroci so po enem letu starosti dobili srajčko. Razlik v spolu ni bilo, bile pa so v socialnem pogledu. Razlike so bile namreč

14 Bruno Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik,* Ljubljana 2006, str. 11–14.

Pogled na predmestje Šutna z župnijsko cerkvijo in rojstno hišo Rudolfa Maistra na desni, okoli leta 1900 (Foto: Franc Aparnik, iz fototeke Medobčinskega muzeja Kamnik)

v kroju, kvaliteti oblačil, ponošenosti kot tudi v času, ki je bil potreben za pridobitev nove, prave obleke. Mestni otroci so namreč nosili srajce manj časa, hlače pa so fantje dobili v starosti treh let.

Druga fotografija prikazuje v fotografskem ateljeju okoli leta 1880 tri fante: najmlajši med njimi je Rudolf Maister, fantič, oblečen v modno fino žametno obleko z velikimi gumbi in čipkastim ovratnikom, sestavljeno iz zgornjega dela in hlač v enem. Takega oblačila, dokaj neprimernega za igro, se spominja tudi Josip Suchy: *»Cucki so me zelo nadlegovali, ker sem po takratni šegi nosil obleko, to se pravi hlačice in telovnik iz enega kosa. Imelo pa je to oblačilo to nerodno slabo stran, da se je zapenjalo na hrbtu. Od zadaj je skozi vedno odprti spodnji del telovnika, tam, kjer so se začenjale hlače, drzno silila na svetlo – srajčica. In ta kos platna je bil večni kamen spotike za vse psage.«*[15] Levo od Rudolfa stoji njegov brat Ernest, desno sedi na fotelju njun bratranec Adolf Sebenikar, ki pa je tudi kmalu zatem umrl. To je bil edinec Maistrove tete Matilde in njenega moža Lovrenca Sebenikarja z Rakeka.[16] Tudi večja dva sta urejena in oblečena v že pravo deško obleko, s tričetrtinskimi hlačami in suknjičem ter zanimivimi črtastimi nogavicami in gležnarji na gumbe.

Še marsikatere zanimivosti iz vsakdanjega življenja v 70. in 80. letih 19. stoletja izvemo iz *Spominov Krištofovega Pepčka*, ki jih je leta 1928 spisal Josip Suchy. Lahko ga imamo kar za Maistrovega sovrstnika, saj se je leta 1869 rodil v družini Hostnikovih na Šutni št. 22, kjer je stara mati imela gostilno Pri Krištofu. Duhovito je pisal o otroškem življenju, šoli, igrah, bojnih spopadih, majhnih nagajivostih, prazničnem in družinskem vzdušju, o posebnih ljudeh, tedenskih sejmih, nevarnostih in sladkostih kamniških fantičev: *»Za dva krajcarja se je takrat dobilo nešteto dobrot. Ne menim jedi, ki smo jih bili siti, kvečjemu bombončke in pa ciperzamen, ki je tako blagodejno vplival na moj želodec. Za dva krajcarja si kupil škrničeljček purfla,*

15 Josip Suchy, navedeno delo, 1928, str. 15.

16 Informatorja Borut in Sonja Maister, Maribor.

Družina Franca in Frančiške Maister s sinovi Arturjem, Ernestom in Rudolfom, okoli 1875, hrani družina Maister. (Foto: Gero Angleitner)

Ernest in Rudolf Maister z bratrancem Adolfom Sebenikarjem, okoli 1880, hrani družina Maister. (Foto: Gero Angleitner)

strelnega prahu namreč. Za dva krajcarja si dobil poln klobuk češpelj ali hrušk, češenj pa še za ušesi povrhu in koncem koncev osem kolobarčkov lecta v obliki velikega tolarja tistih časov.«[17]

Za zanimivo igro je bil dovolj že hudournik po Šutni: *»Neurje, ki se je pojavljalo v tistih časih v kamniški kotlini, je bilo vse drugače silno nego dandanes. Lilo je, da je po klancu na Šutno in na drugo stran v mesto drl hudournik, ki je trenotno splahnil prašno ali blatno cesto. Tako vreme je bilo za nas kamniške pobaline kot naročeno. Zbrali smo se zgoraj na klancu, kjer smo vsak svoj papirnati ali celo leseni čolniček izročili deroči vodi ter jo ubrali za njim. Za silno deževje, ki nas je hipoma premočilo do kože, se ni zmenil nihče.«*[18] *Ali pa snežni zameti pozimi, ko je otroke »čakala nova burka. Iz Ljubljane je namreč proti poldnevu prišla karavana snežnih plugov. V vsakega je bilo vpreženih kar po deset parov konj. Za obtežilo je bilo na plugih nagrmadeno kamenje. Da so nam vozniki radovoljno dovolili sesti na pluge, je bilo samo po sebi umevno. Karavano smo spremljali ves čas, dokler se je mudila v mestu in v mestni soseski.«*[19]

17 Josip Suchy, navedeno delo, 1928, str. 51–52.
18 Josip Suchy, navedeno delo, 1928, str. 64.
19 Josip Suchy, navedeno delo, 1928, str. 65.

Bojne spopade med fantovskimi skupinami je najbolj živo popisal v poglavju Bitka na dekanovem travniku. *»Pri Sveščevih smo imeli arzenal ali orožarno. Tam smo brusili lesene meče dvoje vrste: take, ki smo jih uporabljali sami, in take, ki smo jih po groših prodajali svojim nasprotnikom. Tudi lokostrelsko orožje smo izdelovali. Za tetivo so nam služile tanke pletene vrvice, pokalniki, ki so jih rabili vozniki na koncu bičev za pokanje. Fičafaji so bili napravljeni iz španske trstike, to je onega mučilnega orodja, ki je bilo običajno namenjeno občutljivejšim delom našega telesa. Puščice smo na koncu opremili z žeblji. Kot tretje orožje so nam služile prače. Ti kamnometi so bili prav za prav rogovilaste paličice v podobi črke ipsilon. Med rogovilama je bila pritrjena vrvica iz gumija, ki je napeta daleč lučala kamenčke.*

Posestvo stare mame je mejilo na dekanov travnik. Tod smo imeli svoje vežbališče in bojišče. Huronsko vpitje, hrušč in trušč so otvorili bitko. Strahovito so udarjali meči, frčali kamni in puščice. To je bil boj, ne boj: mesarsko klanje! Seveda smo imeli tudi zastave ali fane. Zajeti sovražnikovo fano, je pomenilo konec bitke.

Zmagovalci in premaganci so se v bratski slogi skupaj vračali domov, prepevaje našo himno in koračni-

co obenem. O teh naših bitkah bo gotovo nekoč še s ponosom govorila nepristranska zgodovina človeštva ...«[20] Lahko si mislimo, da so se marsikaterih dogodivščin udeleževali tudi Maistrovi dečki.

Maistrovi so ob prihodu v Kamnik, verjetno konec 1873 ali v začetku leta 1874, najeli stanovanje v hiši na Šutni št. 16. To je bila značilna enonadstropna meščanska obrtniška hiša, zgrajena na začetku 19. stoletja, v kateri so bili pritlični prostori namenjeni opravljanju obrti ali trgovine, v prvem nadstropju pa je bilo stanovanje za lastnika in njegovo družino. Lastnik hiše je bil Blaž Svetic (1811–1859), eden najpremožnejših kamniških meščanov v 19. stoletju in lastnik treh hiš – v Mestu št. 28 in na Šutni št. 16 in 17, oziroma po njegovi smrti vdova Marija. Blaž Svetic se je leta 1833 poročil z Marijo Prestor (1809–1886). Ob poroki je bil kramar, oba pa sta se ukvarjala z gostilničarstvom in kramarstvom. Tudi njun sin Leopold je nadaljeval gostilničarsko obrt.

Hiša Šutna št. 16 je sredi 19. stoletja nastala iz dveh hiš – Šutne št. 16 in 17. Leta 1837 je najprej Blaž Svetic kupil hišo Šutna št. 16 od vdove Terezije Volkar, leta 1842 pa še hišo Šutna št. 17 od Matije Kuharja. Posestvo na Šutni št. 16 je bilo večje, v izmeri 104 klaftre, in je zajemalo hišo z dvoriščem in delavnico, posestvo na št. 17 pa je zajemalo le hišo z dvoriščem v izmeri 84 klafter. Po njegovi smrti leta 1859 je oboje podedovala vdova Marija, leta 1887 pa sin Leopold Svetic.[21]

Premožnejši meščani so pogosto zavarovali svoje premoženje z nakupom hiš (zlasti korporacijskih) in drugih zemljiških posesti. V primeru lastništva več hiš je največkrat gospodarjeva družina s posli, vajenci in pomočniki stanovala v eni hiši, ostale pa so oddajali bolj premožnim najemnikom, na primer odvetnikom in njihovim družinam, tovarnarjem, c.-kr. okrajnim tajnikom in drugim uradnikom, zdravnikom. Boljša stanovanja ali cele hiše so torej oddajali ljudem, ki jih je zaposlitev pripeljala v mesto in si tu še niso ustvarili svojega lastnega premoženja. Kot posamezniki so si najemali samo sobe ali kot družine cela stanovanja, kjer so imeli tudi hišne posle za pomoč v gospodinjstvu.[22] Tudi Marija Svetic je stanovanja na Šutni št. 16 oddajala pretežno državnim uradnikom, saj so pred Maistrovimi živeli v hiši družini Franca Schwarza, prav tako nadzornika finančne straže, in delavca Franca Gemerca. Od leta 1873 pa družini Franca Maistra in Franca Gemerca.[23] Zanimivo je, da je domači sin Leopold, ko se je leta 1872 poročil z Julijano Šuster, stanoval v hiši Zaprice št. 10, kjer so se mu rodili otroci Marija (1873), Jožef Albin (1874), Franc (1875), Ivan (1876), Angela Alojzija (1877), Julijana (1879). Šele po letu 1879 so se preselili na Šutno 16.[24] Realnejšo sliko kvalitete kamniških stanovanj dobimo z ocenitvijo, ki jo je izdelala občinska komisija za nastanitev oficirjev 28. oktobra 1879. Komisija je razdelila stanovanja v pet razredov. Od 56 stanovanj, namenjenih za daljšo nastanitev, so bila najbolje ocenjena stanovanja kavarnarjev in gostilničarjev (med njimi tudi Suchyjeve stare mame, gostilničarke Neže Hostnik s Šutne št. 22) ter obeh lastnikov graščin Schmalz s Perovega in Schneid z Zapric. V tretjo kvaliteto stanovanj pa je spadalo tudi stanovanje Marije Svetic s Šutne št. 16, ki so ga najeli Maistrovi. Drugače pa so prevladovala stanovanja četrtega in petega razreda.[25]

Z oddajanjem stanovanj je nadaljeval po mamini smrti leta 1886 tudi Leopold Svetic. Združeni hiši sta bili leta 1902 prodani na dražbi. Kupil ju je kamniški dekan Janez Oblak. Leta 1920 je prešla v last Župnije Kamnik, po drugi svetovni vojni je bila nacionalizirana in v devetdesetih letih vrnjena lastniku. Hiša je bila prvič malce prenovljena v letu 1938, ko je bila na njej odkrita spominska plošča generalu Maistru. Prve pobude za osnovanje Maistrove spominske sobe pa so se pojavile pred letom 1990, ko je bila hiša še v lasti Občine Kamnik, in načrti o tem so se nadaljevali tudi, ko je bila hiša vrnjena Župniji Kamnik. V času županovanja Toneta Smolnikarja so v letih 2002 in 2003 hišo statično prenovili in ji zamenjali ostrešje. Leta 2004 so obnovili še pročelje, s čimer je hiša spet dobila podobo, kakršno je imela v 19. stoletju. Leta 2012 je bil sklenjen dogovor med županom Občine Kamnik Marjanom Šarcem in Jožetom Dularjem, župnikom Župnije Kamnik. Dogovorila sta se o sorazmerju lastništva in Občina Kamnik je postala lastnica pretežnega dela pritličja. S tem se je začela uresničevati dolgoletna želja po ureditvi Maistrove spominske sobe. Po navodilih Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije so se konec leta 2012 začela zahtevna obnovitvena dela, ki so pritličnim prostorom po več desetletjih omogočila novo namembnost in poslanstvo, to je spominsko sobo Rudolfa Maistra. Med drugim so bile odkrite in tudi predstavljene stenske poslikave iz prve in druge polovice 19. stoletja. Nosilec in financer obnove je bila Občina Kamnik. Konec leta 2013 je bila odprta spominska soba Rudolfa Maistra, ki na sodoben muzealski način predstavlja življenje slavnega kamniškega rojaka, obenem pa omogoča vpogled v meščanski interier druge polovice 19. stoletja.

20 Josip Suchy, navedeno delo, 1928, str. 30–32.

21 Janko Polec: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. *Kamniški zbornik 1955*, str. 51–110.

22 Zora Torkar, navedeno delo, 1996, str. 110–113.

23 NŠALJ, župnija Kamnik, rojstna knjiga Kamnik, 1851–1879.

24 NŠALJ, župnija Kamnik, status animarum Kamnik 1784–1877.

25 Zora Torkar, navedeno delo, 1996, str. 153–158.

Irena Mušič Habjan[1]
Klavčičeva 3, Kamnik
irena.m.habjan@gmail.com

Pretekla dejanja zaznamujejo našo prihodnost Planinsko društvo Kamnik (1893–2013)[2]

V kratkem pregledu delovanja Planinskega društva Kamnik, ki je v letu 2013 praznovalo 120-letnico obstoja, smo zajeli samo najpomembnejše dogodke, ki so bolj ali manj vplivali na njegov razvoj. Želeli smo prikazati širok razpon njegovega delovanja, pri tem pa smo izpustili gorsko reševalno službo, ki je bila do leta 1994 tudi njegov sestavni del in bo opisana posebej.
Ključne besede: Kamnik, planinstvo, planinsko društvo, Kamniško-Savinjske Alpe

In 2013, the Kamnik Mountaineering Club celebrated its 120th anniversary. A short overview of the events that most crucially affected its development was created to portray the vast array of activities the club carries out. It is important to note that the alpine rescue section (a section of the club until 1994) is omitted in the overview, as it deserves an individual entry.
Key words: Kamnik, mountaineering, mountaineering club, The Kamnik-Savinja Alps

Gore nad mestom Kamnik so prebivalcem, ki so živeli pod njimi, v preteklosti služile kot vir povedk, pravljic in legend, saj tega sveta niso poznali. Človek pa je učeče se bitje, ki ga zanimajo neznani pojavi in kraji in ima željo po odkrivanju nečesa novega. S to željo se je iz doline povzpel tudi višje, do gozdne meje, na kar kažejo arheološka izkopavanja in najdbe iz davnine.[3] Kasneje so v gorski svet zašli domačini kot lovci, divji lovci, pastirji, zeliščarji, rudarji in gozdarji, saj so tu našli vire za svoje preživetje.

Učeni posamezniki so vrhove in kraje pod njimi raziskovali, kar so videli, tudi popisali, in ni bilo malo dela. Tako je polihistor baron Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) leta 1689 v znameniti *Slavi vojvodine Kranjske* predstavil Kamniško Bistrico, gore nad njo pa poimenoval Bistriški snežniki.[4] Preučevanje narave je pripeljalo tirolskega zdravnika in naravoslovca Janeza Antona Scopolija (1723–1788) kot prvega turista leta 1759 na vrh Grintovca s kokrske strani.[5]

Med glavnimi raziskovalci visokih Alp, tudi gora nad Kamnikom, je bil v 18. stoletju francoski kirurg in naravoslovec Belsazar Hacquet (1739 ali 1740–1815), ki jih je v delu *Oryctographia Carniolica* (Rudopisje Kranjske) leta 1778 imenoval Ta Kamelska planina ali nemško Steiner Alpen. Mesto pod njimi – Stein – je navedel tudi v slovenščini kot Kamnjek ali Kamelk. Za te gore je zapisal tudi ime Grintouzi (Grintovci), kot so jim rekli tukajšnji domačini.[6] Kranjski naravoslovec in muzejnik Franc Jožef Hanibal Hohenwart (1771–1844) je s pomočjo prvega znanega gorskega vodnika v Grintovcih Spruka z Gozda leta 1793 pristopil kot prvi turist na Planjavo z južne strani.[7]

Najbolj znan med vsemi, ki je leta 1874 začel z načrtnim raziskovanjem Kamniško-Savinjskih Alp, je bil graški profesor matematike dr. Johannes Frischauf (1837–1924).[8, 9] Kot prvi se je z vodniki (Matija Uršič s kmetije v Koncu, njegov sin Valentin Uršič, Lovrenc Potočnik, Miha Uršič in z vodniki iz sosednjih dolin) povzpel na večino še neodkritih vrhov tega gorstva.[10] Označil je več poti in zgradil tri koče (leta 1875 na Suhadolnikovi planini pod Kokrskim sedlom, danes so vidni le ostanki, na Okrešlju leta 1882 in na Korošici leta 1876). Bil je velik prijatelj Slovencev in je ostro zavračal poskus Nemško-avstrijskega planinskega društva (DÖAV), da bi ponemčevalo slovenske gore; zaradi tega je imel tudi težave. Leta 1877 je izdal knjigo *Die Sannthaler Alpen (Savinjske Alpe*), v kateri je gorstvo temeljito popisal.

Poleg vseh tujcev, ki so zahajali v Grintovce, ne smemo pozabiti domačina, drznega plezalca in nekdanjega divjega lovca Valentina Slatnarja, po domače Bôsovega Tineta (1852–1933), ki je leta 1872 postal strog lovski čuvaj in bil po ustanovitvi Slovenskega planinskega društva (SPD) tudi med prvimi reševalci, ki so pomagali v gorskih nesrečah.[11] Bil je takratni najboljši poznavalec domačih gora. Od 1. maja 2005 v Kamniški Bistrici stoji njegov kip, ki ga je na pobudo Aleksandra Sarnavskega izdelal kipar Miha Kač, postavilo pa Planinsko društvo Kamnik.

Začetki slovenskega organiziranega planinstva

V 19. stoletju je poleg domačinov v gore zahajalo le malo drugih »planincev«. Vrhovi so bili visoki, pot iz Kamnika v Kamniško Bistrico je bila dolga, še daljša iz Ljubljane. Vse to je močno olajšalo odprtje kamniške železniške proge 29. januarja 1891, Kamniška Bistri-

1 Doktorica znanosti, razvojna sodelavka, koordinatorica laboratorija in kakovosti, Donit Tesnit, d. o. o.

2 Pestre in raznolike dejavnosti planinskega društva na Kamniškem z bogato zgodovino in z začetki že konec 19. stoletja na tem prostoru ne moremo zapisati v celoti, zato se bomo omejili le na pomembnejše dogodke, ki so bolj ali manj vplivali na prihodnost društva. V tem kratkem povzetku smo izvzeli delovanje gorske reševalne službe, ki je bila dolga leta njegov sestavni del in bo predstavljena v samostojnem prispevku.

3 Tone Cevc, ur.: *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah,* Ljubljana 2006, ZRC SAZU.

4 France Malešič, Cene Griljc, Vlasto Kopač, Tone Škarja, Miro Štebe, 2002: *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*, Ljubljana, PZS, str. 28. (Pri tukajšnjem navajanju: 2002. *Zgodovina reševanja*, str.)

5 *Slovenski biografski leksikon,* 1925–1991, 2009; delovna verzija elektronske izdaje, Ljubljana, ZRC SAZU (http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:2875/VIEW/, dostop 10. 12. 2013).

6 France Malešič, 2013: Na noge, kvišku torej – naše geslo naj bo Živele Kamniške planine! – V: Darja Hrovatič, ur., 2013: *Korak za korakom do sto dvajset let. Jubilejni zbornik, PD Kamnik (1893–2013)*, PD Kamnik, str. 99. (Pri tukajšnjem navajanju: 2013, *Jubilejni zbornik*, str.).

7 France Malešič, 2013: *Jubilejni zbornik,* 99.

8 Vlasto Kopač, 2006: *Iverí z Grintovcev*, Ljubljana, PZS, 17.

9 France Malešič, 2013: *Jubilejni zbornik,* 100–101.

10 France Malešič in sod., 2002: *Zgodovina reševanja*, 46–48.

11 France Malešič in sod., 2002: *Zgodovina reševanja,* 51–57.

Kip Valentina Slatnarja, po domače Bôsovega Tineta, od slovesnega odprtja 1. maja 2005 stoji v Kamniški Bistrici. (Foto: Lado Kladnik)

ca je postala izhodišče za planinske ture v Grintovce in obisk gora se je povečal.

Po letu 1874 je na slovenskem ozemlju delovalo DÖAV s svojimi sekcijami, ki so postavile koče in označevale poti, vse v nemškem jeziku. Med takratnimi Slovenci, ki so hodili v gore, še ni bilo nobene organizirane povezave, čeprav so piparji, planinci, znani po kratkih hlačah dokolenkah, s cvetjem na klobuku, z dolgimi palicami s privezanimi šopki planinskih cvetic in obvezno pipo, že stremeli za ohranitev slovenskega značaja gora.[12]

Pa vendar so zbrali dovolj poguma in 27. februarja 1893 v Ljubljani ustanovili Slovensko planinsko društvo (SPD), čeprav je od zamisli treh piparjev Josipa Hauptmana, Ivana Korenčana in Antona Škofa (Stol, 23. julija 1892) minilo več kot pol leta.[13] Osrednji odbor je začel svoje delo, odpor do društva pa je bil v začetku tudi med Slovenci. Predsednik Fran Orožen jih je želel pomiriti z izjavo, da društvo ne bo gojilo »visoke turistike«.[14] Takrat so slovenski turisti hodili po lažjih označenih poteh, z gorskimi vodniki po težjih, po zelo zahtevnih pa le redki posamezniki.

Ustanovitev prve podružnice Slovenskega planinskega društva – Kamnik

Do ustanovitve kamniške podružnice je prišlo še v istem letu. Povod je bilo pismo gozdarja in lovca kamniške Meščanske korporacije Ivana Luznarja 17. julija 1893 Antonu Mikušu, tajniku osrednjega odbora SPD, in istočasno kamniški Meščanski korporaciji ter Franu Kocbeku, v katerem piše, da »so bili dne 17. julija neki gospodje iz Celja v Bistrici. Bili so jezni in zabavljali so, ker je bilo SPD zaznamenovalo nekaj planinskih steza in drugih potov po Štajerskem. Namenili so se brzojaviti v Celje, naj nemudoma pošljejo od nemškega planinskega društva, to je njegove Celjske sekcije, kakšnega zastopnika in da se bodo gotovo vsa pota, ki še niso zaznamenovana, precej zdaj zaznamenovala, namreč Ojstrica, Planjava, Brana in na Pode pod Skuto. To mu je pravil dotični kažipot, ki je z njimi prišel iz Luč.«[15, 16]

Na delu je bil Fran Kocbek (1863–1930), organizator planinstva v Savinjski dolini. Anton Mikuš je Luznarjevo obvestilo prejel 18. julija in še isti dan pisal podnačelniku SPD, dr. Furlanu, ki je bil takrat odvetniški koncipient pri dr. Valentinu Temnikarju v Kamniku, »naj pospešuje ustanovitev Kamniške podružnice in stori vse, da nas ne bodo nemškutarji (Kos je v rokopisu prečrtal besedo Nemci) prehiteli v Kamniških planinah«.[17]

Lekarnar in župan Josip Močnik (1846–1913), ki se je v Kamnik priselil leta 1876, je bil narodno zaveden mož in je takoj 19. julija 1893 razposlal vabilo – znamenito Okrožnico:

12 Marjan Raztresen, 1992: Piparji so bili glavni krivci, *Planinski vestnik,* 9, 373.

13 Miha Kos, 1903: Kronika Kamniške podružnice SPD od 1893 do 1903. – V: Pavle Kemperle: *Dokumenti razvoja PD Kamnik 1893–1953, Propaganda*, list 30.

14 France Malešič, 2013: *Jubilejni zbornik*, 101.

15 Tomaž Kočar, 2003: *Kamniška Bistrica – Bistriški gozd*, Ljubljana, samozaložba, 132, 279.

16 Pavle Kemperle: *Dokumenti razvoja PD Kamnik, 1893–1953, Propaganda*, list 2.

17 Pavle Kemperle, 1953: Nekaj ugotovitev o razvoju planinstva in alpinistike v Kamniku, *Planinski vestnik*, 9, 534.

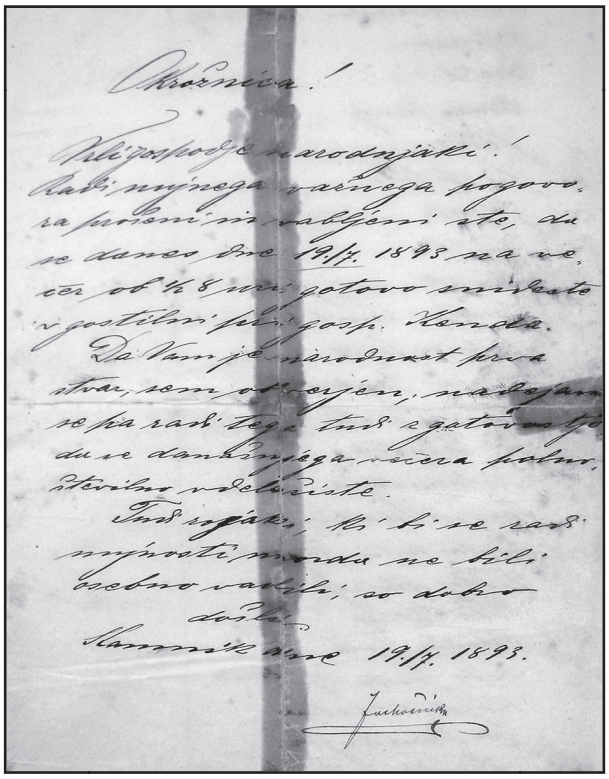

Okrožnica!

Vrli gospodje narodnjaki!

Radi nujnega važnega pogovora, ra prosim in vabljeni ste, da se danes dne 19/7. 1893 na večer ob ½ 8 uri gotovo snideste v gostilni pri gosp. Kenda.

Da Vam je narodnost prva stvar, sem obverjen; nadejam se pa radi tega z tud z gotovostjo, da se današnjega večera polnoštevilno udeležiste.

Tud rojaki, ki bi se radi nujnosti morda ne bili osebno vabili, so dobro došli.

Kamnik dne 19/7. 1893.

Josip Močnik

Okrožnica Josipa Močnika 19. julija 1893 (Arhiv PD Kamnik)

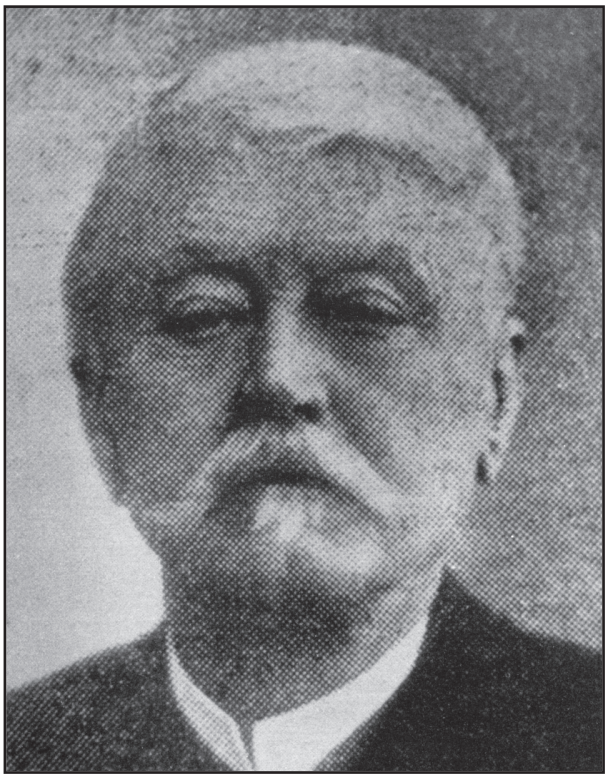

Narodno zaveden mož, lekarnar in župan Josip Močnik (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

Okrožnica

Vrli gospodje narodnjaki!

Radi nujnega važnega pogovora prošeni in vabljeni ste, da se danes dne 19./7. 1893, na večer ob ½ 8. uri gotovo snideste v gostilni pri gosp. Kenda.

Da Vam je narodnost prva stvar, sem obverjen: nadejam se pa radi tega tudi z gotovostjo, da se današnjega večera polnoštevilno udeležiste.

Tudi rojaki, ki bi se radi nujnosti morda ne bili osebno vabili, so dobrodošli.

Kamnik, 19./7. 1893 Josip Močnik

V gostilni pri Kendi (kasnejša Planinka) se je zbralo dvajset uglednih narodno zavednih Kamničanov, članov kamniške Meščanske korporacije. Ustanovni člani prve podružnice SPD so bili: Josip Močnik, lekarnar v Kamniku, Miha Kos, učitelj na Homcu, Valentin Burnik, nadučitelj v Kamniku, in Avgust Terpinc, usnjar in posestnik v Kamniku. Ustanovitev je naslednji dan dr. Furlan sporočil Osrednjemu odboru SPD.

Prva podružnica je imela prvi občni zbor 10. septembra 1893 v gostilni Kenda v Kamniku. Po društvenih pravilih so izvolili odbor za tri leta, v katerem je postal načelnik Josip Močnik, namestnik Avgust Terpinc, blagajnik in tajnik Valentin Burnik, odbornik pa Miha Kos (1856–1927), ki je bil pipar Keber in član osrednjega SPD, kasneje pa je postal tajnik podružnice.[18] V prvem letu je imela kamniška podružnica 28 članov.[19] V programu so imeli označevanje poti na vse vrhove Kamniških planin, to je na vrhove, ki so pripadali Meščanski korporaciji v Kamniku. Želeli so zgraditi tudi kočo na Podih, vendar do gradnje ni prišlo. Podružnica je delovala le z zbrano članarino, a zaradi pomanjkanja denarja ni mogla biti tako aktivna, kot so si vsi želeli.

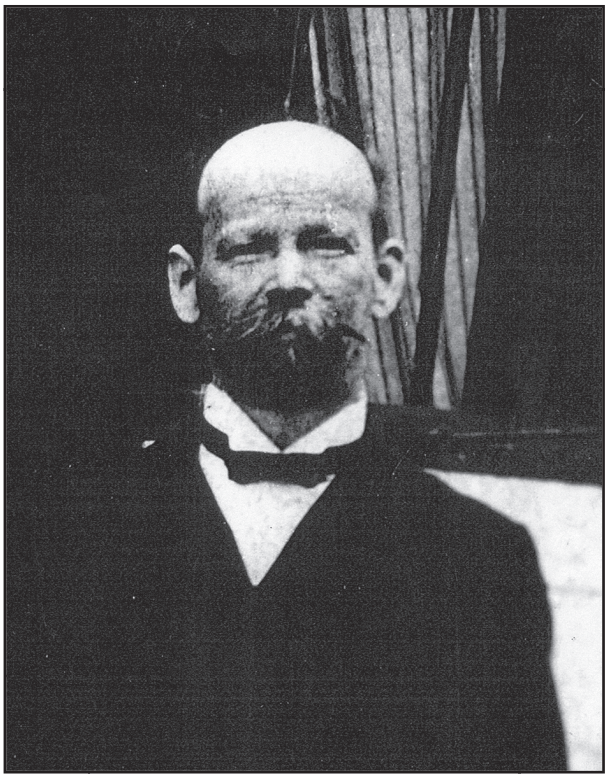

Delovni tajnik kamniške podružnice Miha Kos (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

18 Pavle Kemperle, 1963: Ob arhivu PD Kamnik, *Planinski vestnik*, 11, 569.

19 France Malešič, 2013: *Jubilejni zbornik,* 105.

Prvo in do sedaj znano najstarejšo fotografijo članov Planinskega društva Kamnik v Kamniški Bistrici je društvu podaril dr. Niko Sadnikar. Stojijo: Močnik, Orožen, Bogo Močnik, kaplan Murovec, vdova dr. Samca Julija Močnik, Ana Močnik, stara 10 let, g. Rode, apotekar Alojzij Benkovič s slamnikom, sin dr. Samca prof. M. Samec ml., Bogomila Samec, Gilly iz Višnje Gore. (Foto: Josip Nikolaj Sadnikar, 1894)

Težavno delovanje, gradnja prve koče

Do leta 1900, ko je postal predsednik Janko Košir, prva podružnica ni napredovala, zato je osrednji odbor SPD zaprosil Miha Kosa, da bi prevzel nadelavo poti in nameščanje tablic ter kažipotov s slovenskimi napisi, prav tako pa se je obvezal poravnati stroške. Kos je skupaj z gorskim vodnikom Mihom Uršičem in Ivanom Luznarjem začel z delom in v prvem letu delovanja (1893 in 1894) so skupaj nadelali in z rdečo in višnjevo barvo označili poti za 50 ur hoda. Planinske poti v Grintovcih je označeval ali popravljal tudi Jože Ajdovec (1860–1960) iz Stahovice s svojimi desetimi pomočniki že od leta 1896 naprej.

Konec leta 1899 je Miha Kos predlagal gradnjo zavetne koče na Kamniškem sedlu, leta 1902 je Meščanska korporacija Kamnik prepustila prvi podružnici svet na Kamniškem sedlu in gradnja se je lahko začela, spremljale pa so jo težavne okoliščine.[20, 21] Temeljni kamen so položili 24. julija 1904 in jo slovesno odprli 12. avgusta 1906 ter jo poimenovali Kamniška koča. Na odprtju je sodelovalo prvo slovensko pevsko društvo Lira iz Kamnika, slavnostni govor pa je imel takratni načelnik kamniške podružnice notar dr. Emil Orožen.[22] Nezadovoljstvo zaradi težav z gradnjo je pripeljalo do tega, da je 30 Kamničanov in 8 zunanjih planincev 10. julija 1906 podpisalo Okrožnico, na ob-

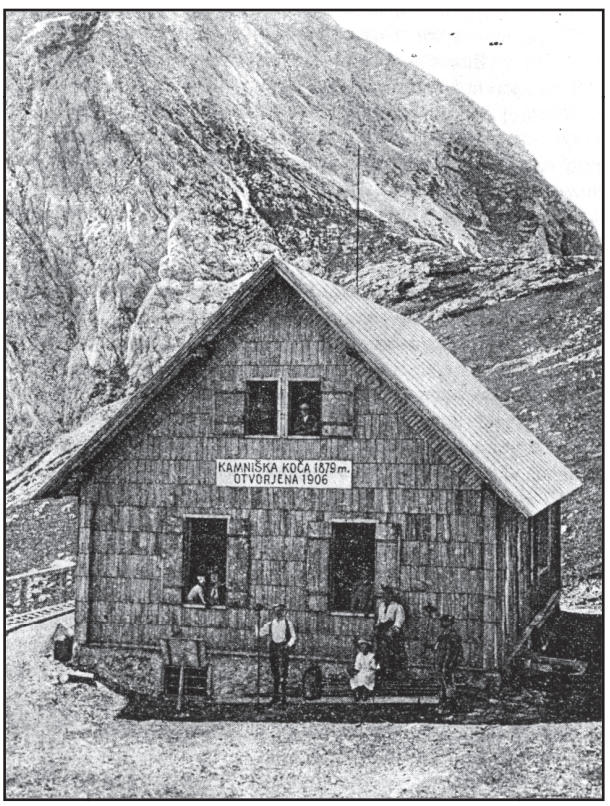

Slovesno odprta Kamniška koča na Kamniškem sedlu, 12. avgust 1906 (Vir: Planinski vestnik, 1906)

20 Miha Kos, 1903: Kamniške podružnice SPD poročilo o delovanju za 1902. ali X. društveno leto na občnem zboru dne 28. februarja 1903, *Planinski vestnik,* 3, 43.

21 France Malešič, 2013: *Jubilejni zbornik*, 108.

22 Otvoritev Kamniške koče, *Planinski vestnik,* 8, 1906, 136.

čnem zboru leta 1907 pa so izvolili novega načelnika Jerneja Kemperla, ki je delo usmeril v poravnavo dolgov in izboljšanje odnosov z Meščansko korporacijo Kamnik. Podružnica je zašla v denarno krizo s postavitvijo koče, za nameček ji je leta 1909 vihar odnesel streho in s težkim srcem so jo morali še isto leto prepustiti v oskrbo in upravo osrednjemu odboru SPD.

Žal se tudi ni uresničila pobuda Mihe Kosa iz leta 1899, da bi Meščanska korporacija Kamnik kamniški podružnici dala v najem Bistriško kočo pri izviru Kamniške Bistrice. To kočo je leta 1909 vzel v najem osrednji odbor SPD.

Poleg nove koče so nato leta 1910 zgradili pot Stahovica–Kamniška Bistrica po vzhodnem (levem) bregu Kamniške Bistrice skozi Galerije nad Predkonjsko, leta 1918 popravili pot na Veliko planino in označili nekatere izletniške poti (na Stari grad, Zaprice–Komenda, Palovče–Vranja Peč idr.) in leta 1927 obnovili nekdanjo Kmečko pot po zahodnem (desnem) bregu Kamniške Bistrice, zgradili pot z mostovoma in galerijami skozi sotesko Prédaselj ter leta 1931 vzeli v najem mežnarijo pri Sv. Primožu nad Kamnikom kot okrepčevalnico za obiskovalce Velike planine.

Avantgarda planinstva – alpinizem

Po letih gospodarskega zastoja podružnice je leta 1932 privrela na dan »najpozitivnejša sila planinstva – alpinizem«.[23] V Kamnik se je preselil skalaš Karel Biško in skupaj s Pavletom Kemperlom sta že v istem letu opravila nekaj plezalnih vzponov v Kompoteli, Brani in zahodni steni Planjave, vse z najskromnejšo opremo. Skupaj s še nekaterimi sta želela ustanoviti podružnico alpinističnega Turistovskega kluba Skala (TK Skala), kar bi poživilo planinstvo v Kamniku. Zato so v letu 1933 v propagandne namene predvajali filme, npr. Triglavske strmine, ter organizirali predavanje Borisa Režka. Zaradi razpada naveze Biško-Kemperle je zamisel o ustanovitvi Skale že naslednje leto zamrla. V drugi polovici tridesetih let pa so mladi le prišli do svojega mesta v podružnici, ki ga v prejšnjih letih zaradi njene usmerjenosti h gospodarstvu in označevanju poti niso imeli. Trinajstega aprila 1937 so ustanovili prvi alpinistični odsek, načelnik pa je postal Pavle Kemperle.

Strma in krušljiva stena Rzenika je že takrat predstavljala preizkus poguma, telesne in duševne pripravljenosti za kamniške plezalce. Zato ni čudno, da so že 31. oktobra istega leta Pavle Kemperle, Janez Presl in Bine Benkovič preplezali prvo novo smer v severozahodni steni, ki je skupaj s severno steno Rzenika do takrat veljala za plezalsko najtežji izziv v Kamniško-Savinjskih Alpah. Ostalo ni pri tem, saj je naveza Kemperle-Benkovič 18. in 19. maja 1939 preplezala osrednji del severozahodne stene Rzenika po smeri Benkovič-Kemperle, ki je bila do takrat najtežja predvojna plezalna smer v Grintovcih. Pavle Kemperle je tudi izumitelj lesene zagozde za plezanje v počeh, ki sta jo leta 1940 prvič uporabila z Binetom Benkovičem v Glavi Planjave.

23 Pavle Kemperle, 1953: Nekaj ugotovitev o razvoju planinstva in alpinistike v Kamniku, *Planinski vestnik,* 9, 538.

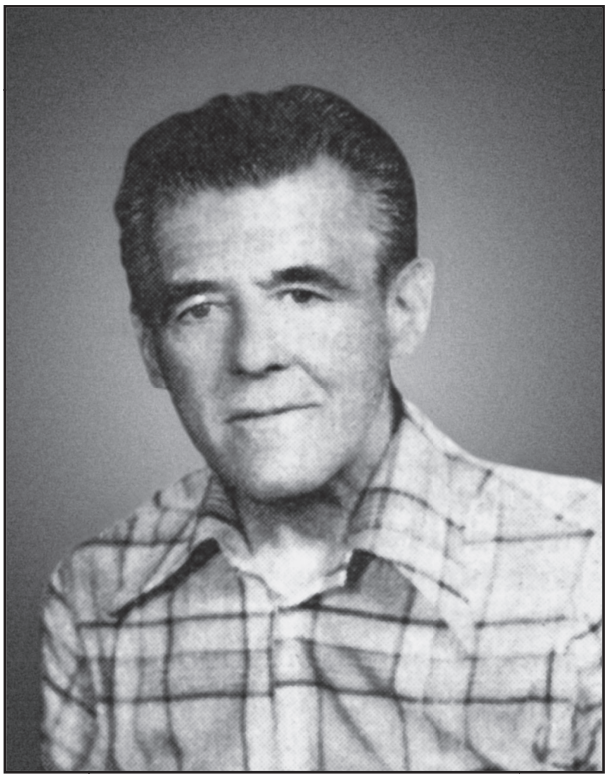

Pavle Kemperle, gonilna sila alpinizma na Kamniškem

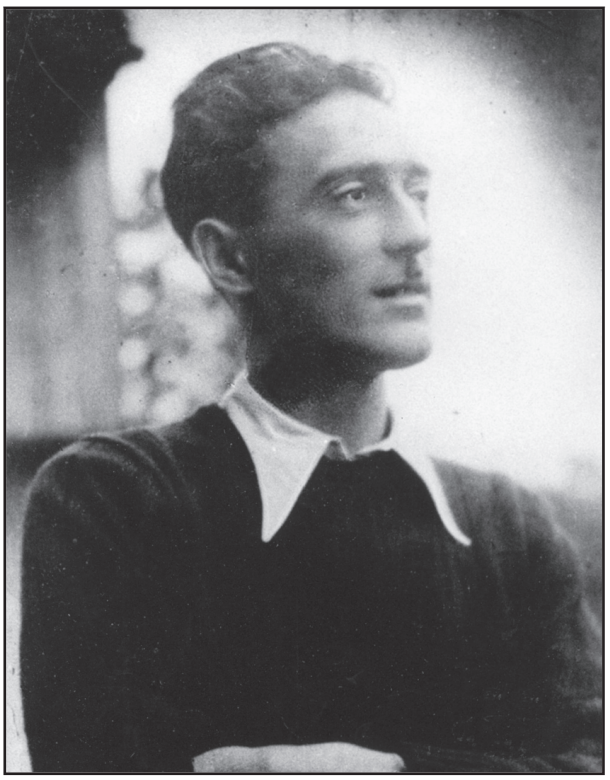

Skalaš Karel Biško

Okrevanje po drugi svetovni vojni

Med drugo svetovno vojno podružnica ni delovala. Pavle Kemperle in slikar ter dolgoletni tajnik kamniške podružnice, od 16. marca 1938 pa celo njen načelnik, Maks Koželj (1883–1956) sta ob začetku vojne leta 1941 vse važne dokumente podružnice in reševalne

postaje skrila, Koželj doma na podstrehi, Kemperle pa je del arhiva zakopal pod Rzenikom.

Z novimi časi je prišel tudi čas novega poimenovanja. Kamniška podružnica SPD se je 9. julija 1945 razpustila in preimenovala v Kamniško podružnico Planinskega društva Slovenije v okviru Fizkulturne zveze Slovenije.[24]

Leto kasneje je njen predsednik spet postal Maks Koželj, podružnica pa se je po občnem zboru 27. januarja 1946 razdelila v odseke: gospodarsko-tehnični (načelnik Ivo Kovačič, pred njim je delo opravljal Janez Repanšek), alpinistično-reševalni (načelnik Lado Bučer, reševalna baza načelnik Bine Benkovič) in propagandni odsek (načelnik Rajko Gregorc). Ustanovljen je bil tudi mladinski odsek, a ni zaživel.

Članstvo se je po drugi svetovni vojni hitro povečevalo, samo Pavle Kemperle in Jože Rozman sta že v letu 1945 pridobila kar 500 novih članov, kar še danes ni zanemarljiva številka. Razmah planinstva in povečan obisk sta narekovala potrebo po ustreznih kočah, zato je podružnica najprej obnovila in odprla kočo na Kamniškem sedlu, potem ko je leta 1946 PDS uradno dodelilo Kamniško kočo in Cojzovo kočo v upravo kamniški podružnici.[25] Kamniško kočo je kasneje povečala še leta 1953. V tem duhu je po vojni poleti 1946. leta zgradila tudi planinsko kočo na Starem gradu nad Kamnikom z lastnimi sredstvi in udarniškim delom. Leto prej je posestnik Franc Rus iz Ljubljane društvu odstopil zemljišče, pridobilo je gradbeno dovoljenje. Društvo je leta 1953 nameravalo zgraditi tudi žičnico za prevoz obiskovalcev, ki naj bi potekala v bližini križišča cest Kamnik–Mekinje–Vrhpolje na nasprotnem bregu Nevljice, a je ostalo le pri načrtih.

Kamniška podružnica PDS je leta 1948 prevzela novo ime – Planinsko društvo Kamnik, ki velja še danes.[26] Isto leto je postal predsednik društva in hkrati načelnik gospodarsko-gradbenega odseka Karel Benkovič. Konec leta so ustanovili še markacijski odsek (načelnik Lojze Čebular) in foto odsek (načelnik Rajko Gregorc). Društvo je tega leta popravilo in povečalo Cojzovo kočo na Kokrskem sedlu, kočo na Starem gradu pa so uradno odprli.

Zaradi številnega članstva je društvo leta 1950 organiziralo deset planinskih skupin: Stranje, Mengeš, Tovarna Titan, Tovarna usnja Kamnik, Narodna banka Kamnik, Slovenija ceste, Tovarna pohištva Duplica, Državna gimnazija in Industrijsko-kovinarska šola Titan, vendar delo ni povsod zaživelo.[27]

Upravni odbor društva je 1952. leta zaupal Pavletu Kemperlu ureditev arhiva društva v obliki vezanih knjig.[28] Urejanje gradiva (dopisi, uradni akti ipd.), iskanje manjkajočih dokumentov in izbiranje najvažnejših dokumentov med okoli 10.000 listi je bilo zahtevna naloga. Pri delu mu je pomagala žena Antonija. Z delom je zaključil leta 1969, kopije enajstih knjig (originali so shranjeni v Zgodovinskem arhivu Ljubljana) in pet originalnih knjig hranimo v prostorih društva, dve pa hrani Društvo GRS Kamnik.[29]

Gradnja planinske koče na Starem gradu nad Kamnikom (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

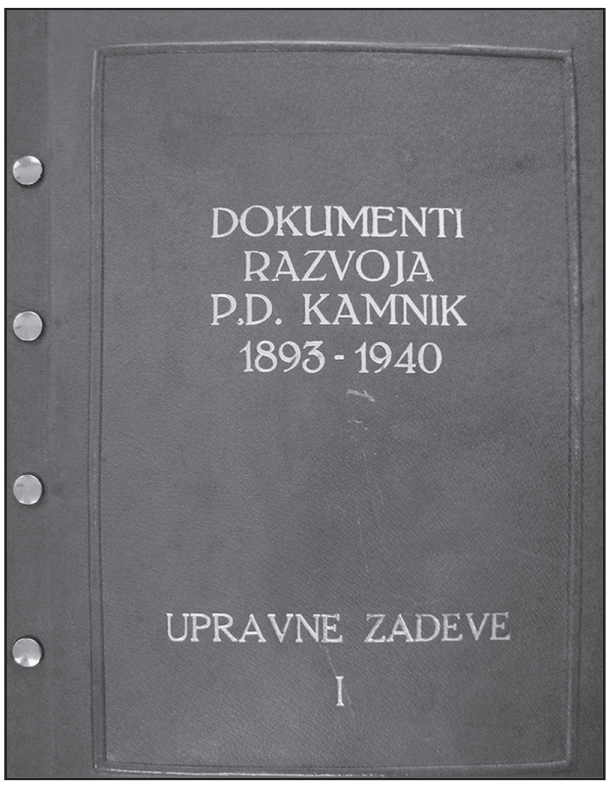

Pavle Kemperle je z ženo Antonijo uredil dokumentacijo društva od 1893 do 1969 v devetnajstih knjigah.

24 Slovensko planinsko društvo (SPD) se je leta 1945 preimenovalo v Planinsko društvo Slovenije v okviru Fizkulturne zveze Slovenije (PDS v FZS).

25 Cojzovo kočo je leta 1897 postavilo Nemško-avstrijsko planinsko društvo in jo poimenovalo po bratih Žigu in Karlu Zoisu. Leta 1919 je prešla v last SPD.

26 6. junija 1948 se je Planinsko društvo Slovenije (PDS) preimenovalo v Planinsko zvezo Slovenije (PZS).

27 V osemdesetih letih so ustanovili še nekaj planinskih sekcij, in sicer v Društvu upokojencev Kamnik leta 1984, v tovarni Titan leta 1989, v tovarni Eta 1990 in v Komendi leta 1991. Komendska planinska sekcija se je 17. decembra 1998 osamosvojila kot Planinsko društvo Komenda.

28 France Malešič, 2013: Arhiv brez primere, *Jubilejni zbornik*, PD Kamnik, 112.

29 Kako pomembno je za zgodovino društva shranjevanje

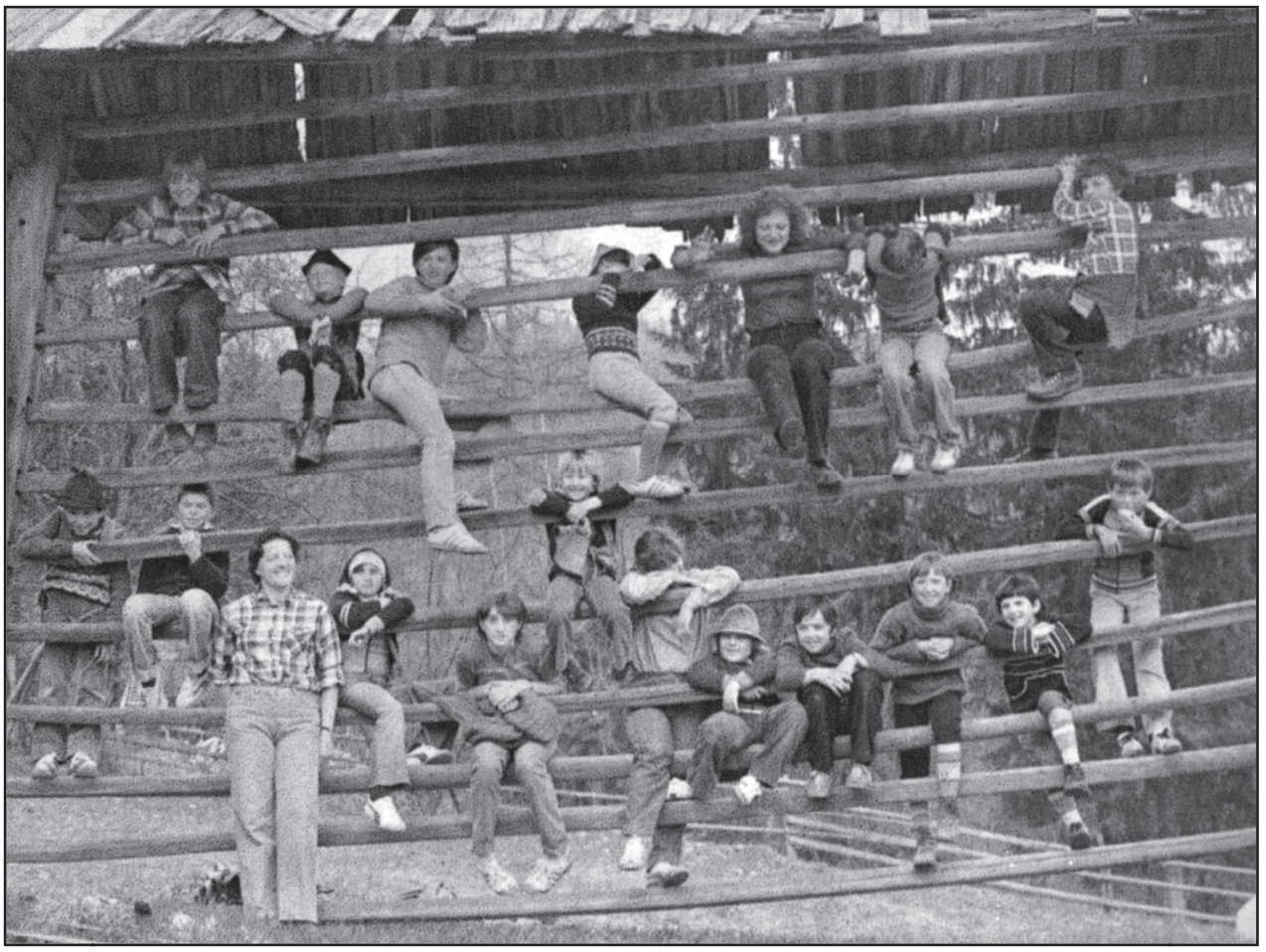

Mladi planinci Osnovne šole Stranje z mentorico Marijo Golob (Foto: Arhiv Marije Golob, vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

Mladi v gorah

Ena izmed nalog planinskega društva je bila navdušiti in vzgojiti tudi najmlajše v osnovnih šolah za hojo v gore, varovanje narave, spoštovanje sočloveka in drugo, kar velja tudi danes. Prvo planinsko skupino so ustanovili 1954. leta na osnovni šoli (OŠ) v Stranjah. Njen vodja do leta 1962 je bil Vinko Dobnikar, pri izletih sta mu najprej pomagala Miha Habjan - Mihol in Engelbert Ribič, kasneje pa tudi Marija in Vlado Golob. Marija Golob je s pomočjo moža Vlada skupino vodila do leta 1986. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so ustanovili več planinskih skupin: na OŠ 27. julija leta 1983 (prva vodja Milenka Brajer), na OŠ Toma Brejca leta 1985 (prvi vodja Miha Babnik), na OŠ Mekinje 1986 (prva vodja Bernarda Rifel). Več let kasneje, leta 1998, je prišlo do ponovne oživitve delovanja planinske skupine na OŠ Marije Vere na Duplici (vodja Branka Zalaznik), v letu 2003 pa so ustanovili tudi planinsko skupino v OŠ Šmartno v Tuhinju (prva vodja Lučka Drganc). Planinske skupine so v teh letih bolj ali manj aktivno delovale, nikjer pa ni popolnoma zamrl interes otrok za gore. Občasno so se soočale tudi s pomanjkanjem podpore matičnega društva in učiteljev samih. Organizacija planinskih izletov, pomoč vodnikov društva, učenje planinskih vsebin in vsega, kar tvori delo planinske skupine, zahteva od učiteljev energijo, s katero postopno lahko navdušijo otroke in nenazadnje tudi starše. Planinske skupine v letu 2013 redno in uspešno delujejo v štirih osnovnih šolah na Kamniškem, na peti osnovni šoli bomo za njeno ponovno oživitev združili svoje moči društvo in učitelji, zato upamo, da nam bo uspelo.

Tik pred drugo svetovno vojno so mladi želeli imeti več besede pri sodelovanju in odločanju v prvi podružnici, zato so leta 1938 ustanovili mladinski odsek (MO), ki je nekoliko bolj zaživel šele leta 1956. S prihodom alpinista in gorskega reševalca Jožeta Repiča kot novega načelnika pa je mladinski odsek postal tudi dejaven in dobil nov zagon.[30] Organizirali so različne spominske pohode, mladinske planinske tabore, dva tečaja za mladinske vodnike na Kamniškem sedlu, v kočah na obeh sedlih so uredili zimski sobi, organizirali so odpravo v Durmitor, zadnja je bila leta 1983 v počastitev 90-letnice delovanja PD Kamnik. Člani odseka so bili aktivni do leta 1993 in spet v obdobju od leta 2000 do leta 2003, nato pa je odsek počasi začel izgubljati začetni elan. Spet je na vrsti društvo in njegova zahtevna naloga bo, da v mladinski odsek privabi mladostnike, ki bodo nadaljevali delo Jožeta Repiča, ostalih mladinskih vodnikov in članov odseka.

arhiva, lahko ponazorimo z žalostnim primerom, ko je v skladišču 18. aprila 1958 zgorela vsa dokumentacija PZS in GRS, v kateri je bilo tudi precej dokumentov o delovanju PD Kamnik.

30 Aleksander Sarnavsky, 1993: 1893–1993, *Zbornik Planinskega društva Kamnik*, PD Kamnik, 191–193.

Mladim planincem v osnovnošolskih planinskih skupinah pri učenju varne hoje v gorah pomagajo tudi planinski vodniki društva. (Foto: Bojan Pollak)

Gradnja in obnova tovornih žičnic, planinskih koč in poti

Vzdrževanje in oskrbovanje obeh koč je postajalo vsako leto bolj zahtevno, zato so se v društvu dogovorili, da bodo posodobili in olajšali prevoz hrane ter gradbenega materiala za obnovitev obeh koč na sedlih z novima tovornima žičnicama.[31]

Najbolj potrebna prenove je bila Cojzova koča (zadnja prenova 1966), zato je bila prva na vrsti žičnica za Kokrsko sedlo. Določitev trase leta 1961, izdelava pogonskega stroja, postavitev strojnice, gradnja na terenu – vse je potekalo do septembra leta 1962, ko je bila gradnja zaključena. Snežna plazova v februarju 1963 in pozimi 1964 sta odnesla dva lesena stolpa. Zamisel, da bi izdelali dva viseča stolpa namesto talnih na plazovitem terenu, je bila uspešna, saj ta konstrukcijska rešitev obstaja še danes. Čez skoraj dve desetletji so leta 1979 žičnico ponovno posodobili in obnovili.

V letu 1968 so stekla dela za gradnjo tovorne žičnice na Kamniško sedlo, ki je bila bolj zahtevna zaradi težjega terena trase. Leto kasneje je žičnica že obratovala, obnovili in posodobili so jo spet čez enajst let.

Z novima žičnicama na obe sedli so lahko začeli z večjimi deli za obnovitev obeh planinskih koč, kar je zaradi velikih stroškov in obsežnih del po etapah trajalo več let. Zaradi potrebe po denarnih sredstvih za obe obnovi je društvo leta 1970 prodalo kočo na Starem gradu.

Na Kamniškem sedlu je gradnja popolnoma nove koče trajala od leta 1981 do slavnostnega odprtja 23. julija 1983, pred tem so uredili še prizidek (1976–1978) s kuhinjo, skladiščem, prenočišči in sanitarijami ter vodnim rezervoarjem. Drugo večjo posodobitev je koča doživela v letih 2010 in 2011, ko so bili popolnoma obnovljeni električna in vodovodna napeljava, kuhinja, jedilnica in del prenočišč, tudi s pomočjo sredstev razpisa Ministrstva za gospodarstvo in Evropske unije – Evropskega sklada za regionalni razvoj.[32]

Po gradnji na Kamniškem sedlu je v istem desetletju sledila priprava dokumentacije za povečanje in obnovitev Cojzove koče na Kokrskem sedlu, ki je trajala od leta 1984 do odprtja 18. septembra 1988. Žal je v času del 12. julija 1986 prišlo do tragične nesreče, v kateri je preminil Vlado Golob, neutrudni član, dolgoletni mladinski vodnik in načelnik gradbenega odseka od leta 1979, kar je bila za društvo velika izguba.

Zavedanje o varovanju visokogorskega okolja in nenazadnje zakonski predpisi usmerjajo društvo v izboljšanje obratovanja koč, kar se tiče okoljevarstvenih omejitev, zato sta bili v letu 1998 zgrajeni ekološki čistilni napravi pri obeh kočah, v letu 2013 pa sta obe koči uradno pridobili certifikat Okolju prijazna planinska koča, ki ga podeljuje PZS.[33]

Vsa leta je imel gospodarski odsek veliko dela, ne samo z vzdrževanjem koč in žičnic zaradi starosti, okvar ali vremenskih neprilik, temveč tudi z urejanjem in označevanjem poti. Odsek za planinske poti je postal leta 2008 samostojen, pred tem so markacisti delovali v okviru gospodarskih odsekov, saj so bili tudi člani eni in isti ljudje. Za približno 120 kilometrov planinskih poti sedaj skrbi planinsko društvo; dolžina poti pa v

31 Aleksander Sarnavsky, 1993, prav tam, 151–156.

32 Ivo Gašperič, 2013: Z evropskimi sredstvi do nove podobe, *Jubilejni zbornik*, PD Kamnik, 42.

33 Čistilni napravi sta bili zgrajeni s finančno pomočjo avstrijske vlade, Občine Kamnik, PZS in drugih.

Gradnja tovorne žičnice na Kokrsko sedlo (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

Cojzova koča danes (Foto: Bojan Pollak)

Gradnja popolnoma nove koče na Kamniškem sedlu je trajala od leta 1981 do odprtja 23. julija 1983. (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

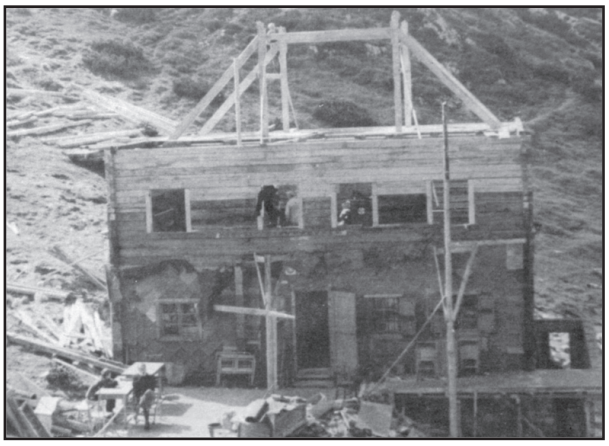

Obnova Cojzove koče je trajala od leta 1984 do odprtja 18. septembra 1988. (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

Delna prenova notranjosti Kamniške koče je potekala pozimi 2010 in spomladi 2011. (Foto: Arhiv PD Kamnik)

Kamniška koča danes (Foto: Uroš Resnik)

preteklih letih ni bila dosti krajša.[34] Pozimi zmrzal in plazovi, poleti skalni podori in neurja povzročajo, da dela nikoli ne zmanjka, še posebej velja to za Koželjevo pot, ki pelje ob desnem bregu Kamniške Bistrice iz Kamnika skozi Stahovico do Doma v Kamniški Bistrici in so jo temeljito popravili ter slovesno odprli 22. junija 2008.

34 Zdravko Bodlaj, 2013: Za varen in udoben korak, *Jubilejni zbornik*, PD Kamnik, 45.

Obnova poti je redno delo markacistov. (Foto: Arhiv PD Kamnik)

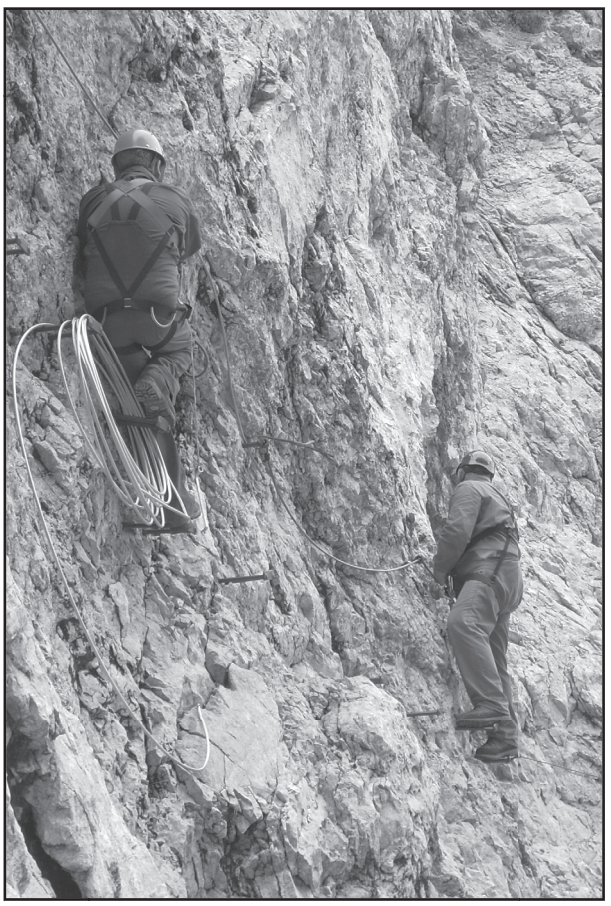

Napeljava jeklenic za zavarovanje poti je lahko tudi naporno in nevarno delo. (Foto: Arhiv PD Kamnik)

V strme stene[35]

Člani alpinističnega odseka so po drugi svetovni vojni najprej plezali v lažjih, južnih stenah kamniških gora. V tistem obdobju so poleg Kemperla in Benkoviča plezali tudi Adolf Čebulj, Lojze Čebular, Albert Štupar, Anica Bregar ... Že leta 1952 so organizirali prvo odpravo v Visoke Ture in Lienške Dolomite v Avstrijo, kamor so se odpeljali kar s kolesi.

Delovanje odseka je v letu 1955 popolnoma zamrlo, dokler se čez dve leti niso pojavili plezalci, kot sta bila npr. Pavle Šimenc in Tone Škarja, ki sta 1957. leta preplezala prvi kamniški vzpon VI. težavnostne stopnje, novo smer *Levo varianto* v južni steni Kogla. Po nekaterih reorganizacijah in nakupu prepotrebne opreme so med ostalimi predvsem Metod Humar, Tone Škarja in Pavle Šimenc usmerjali plezanje odseka v 50. in 60. letih 20. stoletja. Zelo dobre vzpone sta v tem času opravili tudi Helena Lužar in Jožica Trobevšek, npr. ponovili sta *Skalaško* v Špiku, *Centralno* v Koglu, *Glavo* Planjave, *Centralni steber* Dedca in *Čopov steber* v Triglavu leta 1960. Kvalitetni vzponi so sledili leta 1961 s ponovitvijo takrat tehnično najtežje smeri *Dularjeve zajede* v Jalovcu (Tone Škarja, Marko Voljč) ter leta 1962 z novo *Kamniško smerjo* v Koglu in *Direktno smerjo* v Štruci z zavrtanimi svedrovci v osemmetrski previsni strehi (Tone Škarja in Pavle Šimenc).

V aprilu 1963 so organizirali prvo visokogorsko tekmovanje v smučanju s Kamniškega sedla – Štuparjev memorial – v spomin na ponesrečenega alpinista in reševalca Alberta Štuparja, ki je trajalo kar petindvajset let. Prireditev Kamniški memorial za smučko in cepin, ki je v nekem smislu naslednica Štuparjevega memoriala in spomin na vse umrle v kamniških gorah, je odsek prvič organiziral leta 2006.

Sanje alpinistov so bile tudi odprave v Himalajo in tako so se leta 1965 Metod Humar, Pavle Šimenc in Tone Škarja udeležili II. odprave JAHO (Jugoslovanska alpinistična odprava) na 7902 metrov visoki Kangbačen. Na vrh niso prišli, je pa Metod Humar z Ljubom Juvanom (AO Lj. - Matica) in dvema šerpama stopil na Jalung Ri, 7538 m, vrh v grebenu Kangbačena, ki je tudi do danes najvišji vrh, ki so ga prvi dosegli Slovenci. Žal sta se 26. junija 1966 ponesrečila Drago Geršak in Cene Grčar, kar je ves odsek in društvo izredno prizadelo.

Kriza se je nato nekoliko umirila, vmes je potekala menjava generacij in odsek je spet pričel normalno delovati po letu 1970, ko so začeli plezalne uspehe nizati Bojan Pollak, Jernej Koritnik, Tone Trobevšek, Janez Ažman, Stane Klemenc, Marjan Kregar, Dušan Podbevšek, Janez Benkovič, Marička Škrlep, Irena Markuš in drugi. Leta 1971 sta Janez Kosec in Bojan Pollak

35 Bojan Pollak, 1996: Oris zgodovine Alpinističnega odseka Planinskega društva Kamnik med 1965 in 1979, *Kamniški zbornik XIII*, 129–144.
Bojan Pollak, Matej Humar, 1998: Oris zgodovine Alpinističnega odseka Planinskega društva Kamnik od 1980 do 1997, *Kamniški zbornik XIV*, 182–193.
Bojan Pollak, 2008: Alpinistični odsek v zadnjih desetih letih, *Kamniški zbornik XIX*, 155–166.
Marko Petek, 2013: Ljudje, ki so s teboj doživeli gore, ostanejo za vedno v spominu, *Jubilejni zbornik,* PD Kamnik, 52.

posnela prvi kamniški alpinistični film *Tri spominske smeri v Vežici*, Pollak pa je ob 80-letnici društva leta 1973 na roke napisal, oblikoval in vezal plezalni vodniček za območje Korošice, *Plezalni vodnik – Kamniške ali Savinjske Alpe – Korošica*, ki je pomenil nov pristop, saj je bila poleg opisa smeri narisana tudi shema, vse višine pa so bile premerjene z višinomerom. V naslednji V. odpravi JAHO na Kangbačen, 7902 m, leta 1974, ki jo je vodil Tone Škarja, sta sodelovala tudi Bojan Pollak in Tone Trobevšek. Trobevšek je dosegel vrh, Pollak pa je opravil prvi pristop na Ramtang Čang, 6750 m.

Sedemdeseta leta so bila leta klasičnih odprav na najvišje gore; tako so v letu 1976 organizirali skupno odpravo alpinističnih odsekov Kamnika, Domžal in Mengša ter poljskega Kluba Wysokogorskega na Nošak, 7462 m, v Hindukušu, ki jo je vodil Franc Bauman.[36] Na vrhu so stali: Janez Volkar, Franci Vrankar, Marjan Kregar, Miro Šušteršič, Franc Bauman in Slavko Šikonja. Cene Berčič je leta 1978 v okviru Jugoslovansko-poljske odprave na Vzhodni Tirič Mir, 7692 m, v Hindukušu, dosegel vrh po prvenstveni *Smeri jugoslovansko-poljskega prijateljstva*. Tudi v jugoslovanski himalajski odpravi Everest 1979 Kamničani niso manjkali, saj sta bila poleg vodje Toneta Škarje v njej še Bojan Pollak in Dušan Podbevšek. Podbevšek je s soplezalcem (Roman Robas, AO Medvode) priplezal pod vrh na grebensko glavo, 8296 metrov visoko, kar je najvišja točka, na katero so prvi stopili Slovenci.

Zadnjo nedeljo v oktobru v letu 1979 je odsek organiziral prvo nogometno tekmo na visoki ravni – na Korošici. V njej so se pomerili alpinisti Kranjske in Štajerske. Tradicija nogometne tekme se je nadaljevala do današnjih dni, sprememb ni bilo kaj dosti, le tekmo so prestavili na prvo nedeljo v oktobru.

Dobri vzponi v najvišjih gorah so se nadaljevali. Leta 1981 so opravili prvenstveni vzpon v alpskem slogu čez južno steno Daulagirija, 8176 m, Cene Berčič, Stane Belak Šrauf (AO Lj. - Matica) in Emil Tratnik (AO Idrija), leto kasneje (1982) je Irena Markuš v prvi jugoslovanski ženski alpinistični odpravi v Pamir kot prva Kamničanka priplezala po *Borodkinovem stebru* na Pik komunizma, 7494 m, in s soplezalkami dosegla jugoslovanski ženski višinski rekord.

V osemdesetih letih 20. stoletja je bil prehod od klasičnega alpinizma k prostemu plezanju izrazit – spremenila se je temeljna vrednota alpinizma – cilj je bil manj pomemben kot način, kako je bil dosežen. Plezalci so se začeli preizkušati v smereh z oceno, višjo od VI po lestvici UIAA.[37] Že leta 1983 je Danilo Golob v gojzerjih preplezal *Ameriško smer* v Sivnici (VII+, 20 m), Marko Prezelj pa je tri leta pozneje kot prvi Kamničan preplezal smer VIII. težavnostne stopnje *Smer Marije Pomočnice* v Koglu.

Ob 50-letnici ustanovitve alpinističnega odseka so leta 1987 organizirali odpravo v Himalajo na Lotse Šar, 8400 m. Njen vodja je bil Cene Griljc, dosegli pa so višino 7200 metrov. Marjan Kregar je sodeloval tudi v prvi jugoslovanski zimski odpravi na Daulagiri, 8167 m, in prišel na vrh.

Tudi Zahodne Alpe so bile prizorišče dobrih vzponov, saj je Janez Benkovič z Matjažem Wiegeletom leta 1988 preplezal Walkerjev steber v gorovju Grandes Jorasses in kot prvi Kamničan zaključil tako imenovane »tri zadnje probleme Alp«: severno steno Eigerja in Matterhorna ter Grandes Jorasses.

Alpinistični odsek je leta 1990 postavil prvo umetno plezalno steno v OŠ Frana Albrehta, ki jo je kasneje nadomestila moderna *boulder* stena na podstrešju Doma kulture Kamnik. Slovesno odprtje je bilo 22. novembra 2000.

Najvišji vrhovi na svetu so bili še vedno aktualni in v letu 1991 je bil največji alpinistični dosežek prvenstveni vzpon Marka Prezlja in Andreja Štremflja (AO Kranj) po južnem grebenu na južni vrh Kančendzenge, 8476 m. Vzpon sta opravila v alpskem slogu in zanj prejela priznanje zlati cepin.[38] Ista naveza je leto kasneje (1992) na alpski način po prvenstveni smeri dosegla vrh Menlungtse, 7181 m, kar je bilo to leto med najboljšimi dosežki v Himalaji. Tomaž Humar se je leta 1996 kot samohodec povzpel na Bobaje, 6808 m, ter z Vanjo Furlanom (AO Železničar) preplezal severozahodno steno Ama Dablama, 6828 m. Za ta vzpon sta prejela zlati cepin. Naslednje leto je Humar z Janezom Jegličem (AO Domžale) po prvenstveni smeri preplezal zahodno steno Zahodnega Nuptseja 2, 7742 m. Jeglič se je med vračanjem smrtno ponesrečil. Že uigrana naveza Prezelj-Štremfelj je leta 1999 preplezala prvenstveno *Slovensko smer* na Gjačung Kang, 7952 m, isto leto pa je Tomaž Humar sam preplezal prvenstveno smer v južni steni Daulagirija, 8176 m.

V januarju 2000 je alpinistični odsek izvedel prvi zimski pohod na Grintovec v spomin na umrle člane odseka. Ta neuradna prireditev je kasneje postala tradicionalna, prav tako je tudi tradicionalen tabor *Pipa miru* na Petkovi njivi pri Korošici, ki ga je julija 2003 na pobudo Marka Petka odsek prvič organiziral.

Naslednje leto (2001) je bilo leto težkih smeri, saj sta Marko Prezelj in Stephen Koch (ZDA) opravila prvenstveni vzpon VIII. težavnostne stopnje v južni steni Denalija, 6194 m, v Severni Ameriki. Čez dve leti (2003) sta Tomaž Humar in Aleš Koželj preplezala prvenstveno smer *Mobitelova lastovka – Johanova smer* v južni steni Aconcauge, 6962 m, za kar sta bila nominirana za zlati cepin. Strokovna žirija za zlati cepin je leta 2006 nagradila Marka Prezlja in Borisa Lorenčiča (AO Kozjak) za prvenstveni vzpon po severozahodnem razu Čomolarija, 7326 m.

Alpinistični odsek je zopet organiziral odpravo Tien Šan 2008 ob 115-letnici PD Kamnik in 70-letnici alpinizma v Kamniku na Khan Tengri, 7010 m, njen vodja je bil Aleš Holc. Na vrhu so stali: Aleš Holc, Lado Kladnik,Tadej Krišelj, Marko Petek in Vital Vek.

Aleš Holc je s soplezalcema Petrom Juvanom in Igorjem Kremserjem (oba Akademski AO) leta 2011 preplezal prvenstveno smer *Raz zaupanja* na Severovzhodni Suelian (Xuelian, 6249 m) in bil nominiran za

36 V letu 1975 je prišlo do odcepitve Alpinističnih sekcij Domžale in Mengeš od AO Kamnik, saj sta glede na število in kvalitetne plezalce postali (pre)močni in sta dosegli pogoje za samostojno delovanje.

37 UIAA, Mednarodna zveza planinskih organizacij (Union Internationale des Associations d'Alpinisme).

38 Priznanje zlati cepin vsako leto podeljuje mednarodno združenje gornikov Groupe de Haute Montagne za najboljši alpinistični dosežek.

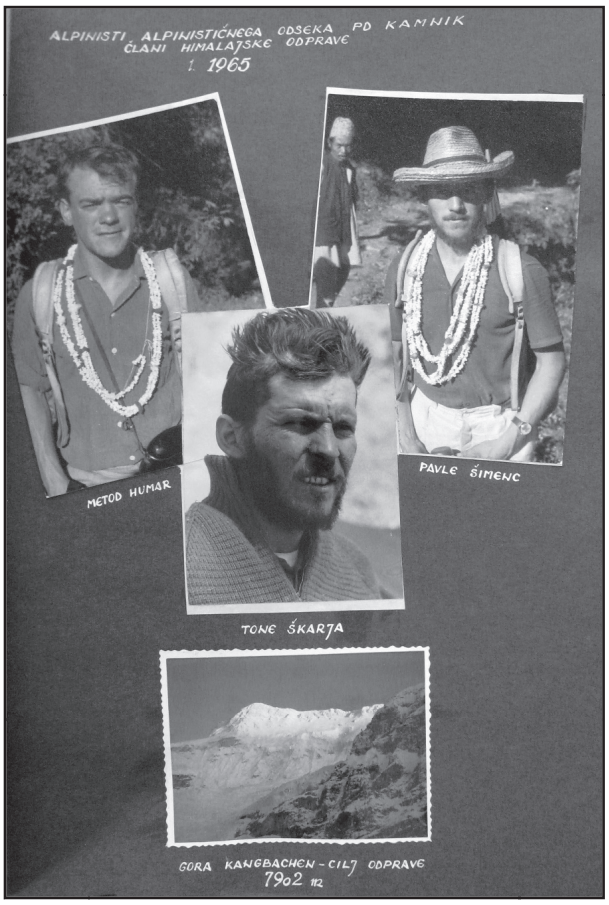

Kamniški alpinisti Metod Humar, Pavle Šimenc in Tone Škarja pred odpravo na 7902 metrov visoki Kangbačen

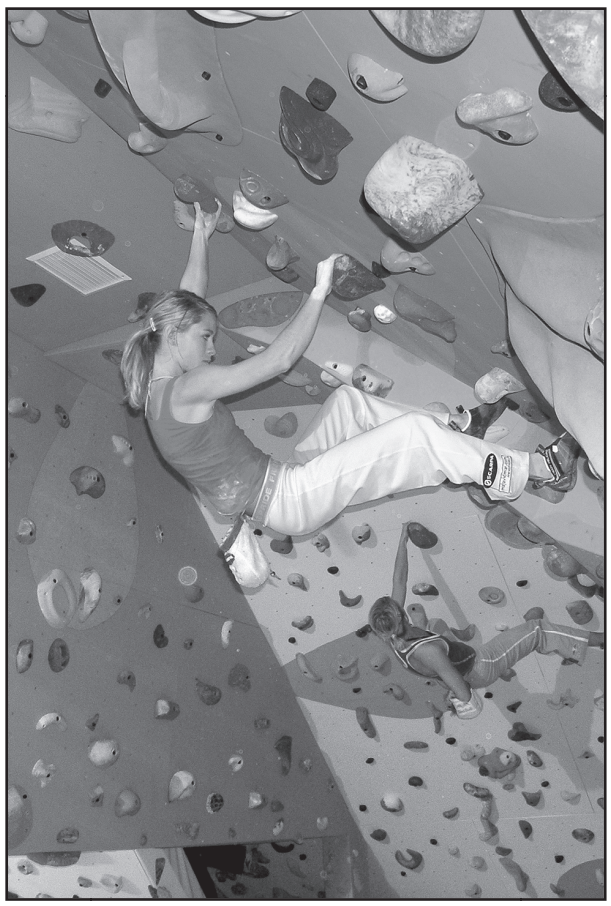

Nova sodobna boulder plezalna stena v Domu kulture Kamnik (Foto: Vladimir Habjan)

Spominski pohod na vse umrle člane alpinističnega odseka na Grintovec je vsako leta sredi januarja. (Foto: Bojan Pollak)

Člani odprave Tien Šan 2008 ob 115-letnici PD Kamnik in 70-letnici alpinizma v Kamniku na Khan Tengri, 7010 m (Foto: Aleš Holc)

zlati cepin. V letu 2012 pa je Urban Novak s Kylom Dempsterjem in Haydnom Kennedyjem (oba ZDA) preplezal po prvenstveni smeri vzhodno steno glavnega vrha K7, 6934 m, kar je zaradi kvalitete odmevalo tudi v širši javnosti.

Poleg naštetih so člani AO Kamnik vsa ta leta preplezali ogromno zelo težkih, težjih in malo manj težkih plezalnih vzponov, se družili in predvsem vedno in vsi – uživali v gorah.

Športno plezanje

Sprva je bilo športno plezanje za člane alpinističnega odseka samo dodatni trening za doseganje vrhunskih alpinističnih dosežkov, Uroš Perko pa je leta 1991 dokazal, da to ni le trening. Prebil je led – IX. stopnjo po lestvici UIAA – in začel plezati v težkih športnoplezalnih smereh do 8a ter postal prvi Kamničan in eden redkih Slovencev, ki so preplezali smer X. stopnje.

Pravi preboj težavnosti v športnem plezanju so sprva naredili alpinisti: leta 2000 je Damjan Kočar kot prvi Kamničan preplezal smer *El jardin de las malicias* (8a na pogled) v plezališču Monte Galineiro v Španiji, Klemen Mali leta 2003 kot prvi Kamničan smer *Cerko* (8b) v Vipavski Beli, Aljoša Markač leta 2004 kot prvi Kamničan smer *Kratko sladko* (7c) v balvanišču v Podljubelju, leta 2008 je Sašo Hribar preplezal smeri *Lightning* (8b+) v Yangshuo na Kitajskem in *Baba boulder* (8a) v balvanišču Hampi v Indiji, šestnajstletni Rok Hribar pa smer *Ford Perfect* (8a+/b) v Kotečniku. V letu 2013 je Martina Mali kot prva Kamničanka in šele druga Slovenka sploh preplezala smer *Rumble in the jungle* (8a+) v balvanišču v Hueco Tanks v ZDA, Rajko Zajc pa prvenstveno smer *Ledena doba* (8b+) v Čreti.

V letu 2009 je prišel čas, ko so se dolgoletni pogovori o delitvi športnega plezanja od alpinizma uresničili in je društvo ustanovilo samostojen Športnoplezalni odsek (ŠPO). Že v prvem letu so izvedli šolo športnega plezanja za otroke, ki jo uspešno nadaljujejo, kar lepo število otrok tekmovalcev je doseglo tudi dobre rezultate na tekmovanjih v svojih kategorijah.

Vabilo v gore

Eden osnovnih namenov planinstva in planinskega društva je spodbujati ljudi za hojo v gore. Organiziranje planinskih izletov je bila v preteklosti naloga propagandnega odseka, ki najprej pod načelništvom Vlada Goloba in nato Staneta Simšiča po letu 1982 ni nikoli zamrla. Do ustanovitve samostojnega vodniškega odseka je na pobudo dolgoletnega predsednika društva Slavka Rajha prišlo 15. decembra 1993.[39] Število planincev na izletih in v gorah je naraščalo, za njihovo varnost pa so se ustanovni člani vodniškega odseka tudi strokovno usposobili. Poleg izletov v domače in tuje gore so organizirali tečaje za varno hojo v gore v kopnem in pozimi za člane društva in tudi ostale ter svojo usposobljenost potrjevali še na rednih usposabljanjih, kar je njihova naloga še danes.

39 Lojze Jerman, 2013: Kjer visoke so planine, skrita sila vleče me, *Jubilejni zbornik*, PD Kamnik, 26.

Udeleženci mladinske plezalne šole v plezališču na Vranskem (Foto: Rajko Zajc)

Dolgoletni predsednik PD Kamnik Slavko Rajh je bil pobudnik ustanovitve vodniškega odseka. (Vir: Zbornik PD Kamnik, 1993)

Z namenom spoznavanja kamniških gora, razvijanja družabnosti in druženja je propagandni odsek julija 1983 odprl Kamniško planinsko pot, ki povezuje gore nad Kamnikom od Kamniškega vrha na zahodu do Menine planine na vzhodu, in izdal zloženko *Vodnik po Kamniški planinski poti* ter 19. julija 1987 organiziral prvo prireditev, imenovano Dan Kamniških planin na Kokrskem sedlu, ki je bila potem izmenoma na obeh sedlih in je postala priljubljena in tradicionalna.

Že od leta 2002 na obisk redno prihajajo avstrijski planinci iz pobratenega mesta Trofaiach, ki jim društvo enkrat letno tudi vrne obisk, da so tako prijateljske vezi, ki so se spletle v teku let, še močnejše.

Avstrijski planinci iz pobratenega mesta Trofaiach se redno udeležujejo tradicionalne prireditve Dneva kamniških planin. (Foto: Arhiv PD Kamnik)

Za konec

V letu 2013 je Planinsko društvo Kamnik slavilo 120-letnico obstoja in jo obeležilo z izdajo zbornika *Korak za korakom do sto dvajset let* in slovesno akademijo. Pred društvom pa so že nove naloge in izzivi, ki jih ne bo lahko reševati v časih, ki prihajajo. S tako bogatim življenjem, kot ga je to društvo imelo v preteklosti, dediščino, ki so nam jo zapustili predhodniki, in z ljudmi, ki ga sooblikujejo danes, se nam za prihodnost ni treba bati.

Literatura

Darja HORVATIČ, ur., 2013: *Korak za korakom do sto dvajset let. Jubilejni zbornik, PD Kamnik (1893–2013)*. Kamnik: PD Kamnik.

Pavle KEMPERLE, 1952–1969: *Dokumenti razvoja PD Kamnik* (devetnajst knjig).

France MALEŠIČ, Cene GRILJC, Vlasto KOPAČ, Tone ŠKARJA, Miro ŠTEBE, 2002: *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*. Ljubljana: PZS.

Aleksander SARNAVSKY, ur., 1993: *1893–1993 Zbornik Planinskega društva Kamnik*. Kamnik: PD Kamnik.

Aleksander SARNAVSKY, ur., 2003: *Prva podružnica slovenskega planinskega društva*. Zbornik II. Kamnik: PD Kamnik.

Ostalo literaturo smo navedli v opombah.

France Malešič[1]
Levstikova ulica 6, Kamnik
france.malesic@siol.net

Janez Volkar[2]
Liparjeva 39, Mengeš
janezv6@gmail.com

Razvoj gorskega reševanja na Kamniškem

Organizirano gorsko reševanje na južni strani Kamniško-Savinjskih Alp – v gorah nad mestom Kamnik – se je začelo pred 90 leti, leta 1922, ko je majhna skupina mladih in hrabrih domačinov sklenila začeti reševati ponesrečene v visokih gorah. Tako je nastala druga tako imenovana »rešilna postaja« Slovenskega planinskega društva. Njen razvoj je bil vse dsoslej izreden. Društvo Gorska reševalna služba Kamnik je sedaj tako glede moštva kot opremljenosti in usposobljenosti med najbolj dejavnimi pri nas.
Ključne besede: gore, nesreče, reševanje, zgodovina

Organized rescuing in the southern Kamnik-Savinja Alps – the mountains above the town of Kamnik – commenced 90 years ago, in 1922, when a small group of young and brave locals made a decision to start rescuing injured climbers. In consequence, the second so called »rescue station« of the Slovene Mountaineering Club was founded. The station was an example of extraordinary development. Thus, the members of the Kamnik Alpine Rescue Club are at present one of the most well-equipped and experienced in Slovenia.
Key words: mountains, accidents, rescuing, history

Ta kratek pregled razvoja kamniškega gorskega reševanja je pripravljen s posebno željo, da bi bili vsem dostopni vsaj osnovni podatki o tem, kateri so najpomembnejši mejniki naše devetdesetletne rasti in razvoja – od imenitnega začetka reševanja in vseh izrednih uspehov do komaj verjetnih dosežkov zadnjih desetletij. Iz vsega pa izstopa glavna in najlepša lastnost vseh gorskih reševalcev – iskrena, neustavljiva želja pomagati.

Prvi gorski vodnik Spruk – drzni plezalec Bôsov Tine – prva podružnica SPD – sreča v prvi turistični nesreči

Gore, mogočne in visoke, so s svojim skrivnostnim svetom stoletja odbijale in hkrati vabile ljudi, vajene varnih dolin. V njihovih strminah so prežale zveri in druge nevarnosti, ovijale so jih strašljive zgodbe, pravljice in bajke. Le malokdo si je drznil tja gor. In vendar nam arheološke in druge ugotovitve zadnjih let nedvomno potrjujejo, da so se staroselci mudili tamkaj že v bronasti dobi. V šestem stoletju so tam gori celo prebivali ljudje, ki so jih naši predniki poimenovali kot *dovje* (divje) može in bele žene. Od njih so se naučili marsičesa in tudi sami začeli *planovati* po njihovih starodavnih planinah.

Najstarejši podatki o nesrečah v gorah se začenjajo z dvema pastiricama, ki sta pred petsto ali več leti zmrznili v snežnem viharju na Dolgi njivi, ter z grajsko hčerjo Elizabeto Thurn, ki jo je leta 1576 na Starem gradu ubila strela. Pred več kot dvesto petdesetimi leti je v današnjem Srobotnem na pobočju Menine velik snežni plaz podsul tamkajšnjega kmeta z družino in živino vred.[3] Obiski gora so bili izredno redki, vendar so lovci, pastirji in še posebno divji lovci obrali vsa gorska zakotja, po dolinah pa so si svoj trdi kruh služili drvarji in oglarji. Domačini so precej pred prvimi planinci prišli na vse najvišje vrhove.[4]

Leta 1564 je v Kamniško Bistrico kot prvi znani obiskovalec prijahal deželni knez nadvojvoda Karel II. Na lovu in pri vodenju se je proslavil lovec Lenart Spruk z Gozda. Pred letom 1680 je Bistrico obiskal slovenski vseved Janez Vajkard Valvasor in jo v sliki in besedi predstavil v svoji znameniti *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689. Šestega julija 1793 je lovec Spruk – potomec omenjenega Spruka in prvi znani gorski vodnik v Kamniško-Savinjskih Alpah – svojega vodenca Franca Hohenwarta, naravoslovca in kasnejšega soustanovitelja ljubljanskega muzeja, najprej preskusil na naravnem mostu Prédaslju. Mladenič je potreboval celo uro, da se je okorajžil, se znebil vrtoglavice in je potem z vodnikoma prišel kot prvi turist na vrh Planjave. Med potjo sta ga Spruk in njegov pomočnik učila, kako naj hodi, uporablja palico in celo *krampeže* (drvarske dereze). Ko so se vrnili v Bistrico, sta spremljevalca njegove čevlje vrgla stran in mu priskrbela cokle, nabite z žeblji *ledníki*. Vse te izkušnje so mu pomagale, da je leto kasneje prišel samostojno kot prvi turist na vrh Mangarta, saj ga je tamkajšnji vodnik – strasten divji lovec – pustil kar samega.[5]

Ljudje so se že v nekdanjih časih zavedali nevarnosti gora, vendar jih je življenje prisililo, da so se spuščali v nevarnost. Na marsikatero njihovo nesrečo spominja le še ohranjeno krajevno ime. V stiski so si že tedaj poskušali pomagati. Priskočili so sopotniki, pogrešane so šli iskat sorodniki in na pomoč poklicali ljudi, ki so najbolje poznali gorski svet. Že od nekdaj so se zavedali, da ne bodo mogli drug brez drugega. Skupaj so opravljali marsikatero izredno zahtevno in celo nevarno delo, na primer pri *tvaki*, kot še danes imenujejo skupinsko pastirsko delo na Veliki planini, in pri plavljenju lesa po Kamniški Bistrici, pri katerem je sodelovalo po sto domačinov hkrati. To kaže, da so

1 Doktor medicine, publicist.

2 Organizator dela.

3 Večina nesreč v tem sestavku je povzeta iz knjige Franceta Malešiča *Spomin in opomin gora. Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah.* Radovljica 2005: Didakta, str. 14 in dalje (pri nadaljnjem navajanju: *Spomin in opomin gora,* 2005, str.).

4 Domačini so bili prvi na vseh vrhovih. Sodobne visokogorske arheološke najdbe pa dokazujejo, da so bili to že prvotni prebivalci naših krajev (Tone Cevc in sodelavci, 2006: *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU).

5 France Malešič, 1996: Franc Hohenwart iz Zoisovega kroga. V: *Kamniški zbornik XIII,* Kamnik, 73. – Dušan Škodič, 2013. Uradni prvopristopnik na Mangart. V: *PV* 9, 6.

Drzni plezalec in reševalec Valentin Slatnar - Bôsov Tine v sredini (Arhiv: Slovenski planinski muzej)

bili vsekakor sposobni tudi težavnejšega iskanja in reševanja.[6]

V ljudskem izročilu je ohranjen spomin na dolgotrajno reševanje iz plazu na vzhodni strani planote Velike planine. Pripovedi pa so podprte tudi z arhivskimi podatki. Drugega marca 1852 dopoldne je pod sedanjimi Marjaninimi njivami (takrat Planina 7 ali Nad Krajnjim) plaz, ki se je utrgal izpod Gradiške griče (med sedanjo Prednjo in Zadnjo Gojško planino) proti Seliškemu grabnu, zasul hišo in v njej tri domače, 68-letno mater Ano Čehun, 32-letnega Primoža in 27-letno Heleno. Preživela sta le drugi sin, ki je šel zjutraj z vrstnikom s Štajerskega Raka v dolino na semenj, in dekle, ki je služilo v Lučah.

Kmetija je bila oddaljena, plazovina pa ogromna, zato sprva niso mogli priti do zasutih. Na pomoč so šli sovaščani Gozda, najprej navzdol v dolino Črne in ob Črnem potoku do prevala Volovljek in naprej proti nesrečnemu kraju. V napol podrtem hlevu je bila še živa sestradana krava, ki je pojedla izpod sebe ves *nastil*. Gospodinjo so našli z metlo v roki, stisnjeno v kotu; skupaj s sinom so jo pokopali 8. marca. Helena je ob nesreči pletla. Našli so jo ob podrti peči, s pletilkama, zabodenima v vrat. Pokopali so jo 11. marca, devet dni po nesreči.[7]

V naslednjem obdobju je bilo precej nesreč domačinov, turističnih nesreč pa še ni bilo. Tedanji znani reševalci so bili vodniki Johannesa Frischaufa, ki je med letoma 1874 in 1876 prvi načrtno raziskoval Kamniško-Savinjske Alpe. Matija in Valentin Uršič iz Konca sta vodence pred prvo turo še vedno preskušala na domiselni Sprukov način na naravnem mostu Prédaslju, sicer pa sta s ponosom pripovedovala, da sta rokovnjaškega rodu in se nikogar ne bojita. Sledila sta jima gorska vodnika, svetovljansko samozavestni Lovrenc Potočnik in uglajeni Miha Uršič.

Osrednja osebnost je bil dolga leta Valentin Slatnar, po domače Bôsov Tine (1852–1933), nekdanji divji lovec, ki je potem postal strog lovski čuvaj. Tega drznega plezalca, ki je bil prepričan, da mu v gorah nikdar ne spodleti, ker pije gamsovo kri, še danes ovijajo srhljive zgodbe in še presunljivo vprašanje, ali je bil ustreljeni divji lovec Peter res njegov sin.[8]

Slovensko planinsko društvo (SPD) se je v svojih prvih desetletjih ob vsaki nesreči na južni strani Grintovcev lahko zanašalo na pomoč Bôsovega Tineta. Kadar je bila sila, so poklicali njega in njegove lovce, da so rešili izletnike, ki so se znašli v stiski.[9]

Razmere ob ustanovitvi Slovenskega planinskega društva niso bile rožnate. Ni šlo le za spoznavanje domačih vrhov, ampak tudi za ohranitev slovenskega

6 Pregled razvoja je z novimi podatki dopolnjena kratka vsebina knjige: France Malešič, Cene Griljc, Vlasto Kopač, Tone Škarja, Miro Štebe, 2002: *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom.* PZS, Ljubljana (pri nadaljnjem navajanju: *Zgodovina*, 2002, str.). – Dopolnila glej: France Malešič, 2012: Neustavljiva želja iti pomagat. V: *Želja pomagati. Devetdeset let organiziranega reševanja na Kamniškem*. *GRS Kamnik* (1922–2012), 220–261.

7 Nedvomno se je to zgodilo prav takrat kot podobna nesreča treh domačinov iz Rateč v plazu na severni strani Rateške Ponce (*Zgodovina*, 2002, str. 41–42; *Spomin in opomin gora,* 2005, str. 34–36).

8 *Zgodovina*, 2002, str. 51.

9 Leta 2005 je bil v Kamniški Bistrici postavljen spomenik Valentinu Slatnarju - Bôsovemu Tinetu, delo slovenskega kiparja Mihe Kača.

značaja gora. V napetih okoliščinah sta po nastanku Osrednjega društva v Ljubljani že takoj leta 1893 nastali Kamniška, to je prva podružnica SPD, in še druga, Savinjska podružnica. Takrat so se posebej izkazali zavedni Ivan Luznar, bojeviti Miha Kos, s piparskim imenom Keber, in njegov pobratim na savinjski strani Fran Kocbek. Luznar je 17. julija 1893 sporočil SPD in prav tako v Kamnik in še Kocbeku, da nameravajo nemškutarji označiti planinske poti po nemško. Kamničani so že po dveh dneh ustanovili prvo podružnico SPD, Kocbek pa je najprej pohitel z markiranjem in 28. avgusta ustanovil Savinjsko podružnico. Niti danes se ne bi mogli odrezati hitreje in bolje. Nova ugotovljena dejstva so izredno pomembna za našo planinsko in s tem tudi kulturno zgodovino.

Slovensko planinsko društvo od vsega začetka ni posebej spodbujalo »vratolomne turistike« oziroma hoje po zelo težavnih poteh. Kamniško okrajno glavarstvo je za nevarne poti izdalo svarilo, naj turisti ne hodijo po njih brez vodnika.

V gorah nad Kamnikom se je prva znana hujša turistična nesreča zgodila kasneje kot drugod in se je tudi srečno končala. Izurjeni turist Herman Wunderlich z Dunaja se je v torek, 20. avgusta 1895, pod Sukalnikom v Planjavi zalezel v robno zev in tam prenočil, zjutraj pa ni mogel več ven. Pod Kamniškim sedlom sta njegove klice slišala pastirja na planini Na Stanu. Nista mogla razbrati, od kod so nejasni glasovi, zato sta odnehala. Sporočila sta v dolino. V četrtek sta proti večeru prišla dva delavca, ki ju je poslal Avgust Terpinc, odbornik kamniške podružnice SPD, vendar mu brez vrvi nista mogla pomagati. Medtem se je glas o nesreči razširil po Kamniku. Pozno zvečer je iz mesta z vsemi potrebščinami krenil gozdar Ivan Luznar, ki je zelo dobro poznal gore nad Bistrico, z njim pa še kadet deželne brambe Edvard Pollak in študent Vinko Levičnik. Na kraj nesreče so prispeli v petek ob pol sedmih zjutraj. Po vrvi so k ponesrečencu najprej spustili nahrbtnik z jedmi in pijačo, saj je bil ves čas brez hrane. Bil je še toliko čvrst, da se je potem sam privezal na vrv. Uspeli so ga potegniti navzgor, bil pa je zelo slab, ves odrgnjen in okrvavljen po obrazu, rokah in nogah. Pripeljali so ga do Stranj. Tam ga je množica ljudstva navdušeno sprejela in tudi v Kamniku ga je ogromno ljudi burno pozdravljalo. Kraju nesreče so domačini nadeli ime Wunderlichov sneg.

Vse se je srečno končalo. Miha Kos je v *Planinskem vestniku* napisal odlično poročilo o nesreči in reševanju. Kljub temu so »domači nasprotniki« v nemških časnikih dogodek izkoristili za ponovni napad na Slovensko planinsko društvo in mu skušali pripisati vzrok nesreče ter »hinavsko klicali oblastva na pomoč, da bi prepovedala društvu delovanje«. Seveda jim SPD ni ostalo dolžno: »Pot od Planjave na Kamniško sedlo pač ni šetališče ... zato si je vsakdo sam kriv, ako se ponesreči na takem potu, ker ni zadosti previden, v gore ga pa nihče ne sili.«[10]

Bilo je še več manjših turističnih nesreč in nezgod.[11]

Šestega junija 1912 se je 14-letni Ludvik Repe hudo ponesrečil na robu Velike planine. Že nekaj ur po nesreči mu je prihitel pomagat gorski vodnik Franc Prelesnik s tovarišem. Izdihnil je med prenosom.

V času, ko je bila v Kranjski Gori 16. junija 1912 ustanovljena prva »Rešilna postaja« in s tem uradno tudi slovenska Gorska reševalna služba, so v gorah nad Kamnikom ob vsaki nesreči ali stiski izletnikov in turistov še vedno poklicali Bôsa in njegove lovce ali pa gorskega vodnika Franca Prelesnika. Bôs in njegovi so sodelovali pri reševanju Janka Petriča leta 1913 z Ledenika pod Skuto, poleg njih pa tudi vodniki iz Kokre in z Jezerskega in še posebej 74-letni gorski vodnik Blaž Plaznik iz Solčave. Tridnevno iskanje s treh strani Grintovcev in izredno težavno reševanje je zgovorno kazalo, kako nujno potrebno je ustanoviti reševalne postaje tudi pod Kamniško-Savinjskimi Alpami.

Žal je vse prehitela prva svetovna vojna, med katero so bili Grintovci v zaledju, v njih pa je bil živahen turistični obisk.[12] S tem je SPD vsaj malo zmanjšalo denarno stisko in se ohranilo. Po vojni pa je vse sile posvetilo obnovi. To nikakor ni ustrezalo navdušeni mladini, zato je ustanovila Turistovski klub Skala. Izredno zanimanje za gore in alpinizem je s seboj prineslo nesreče.

Štirje srčni bratje Erjavški so začeli reševati sami od sebe, šele za njimi je SPD postopno urejalo reševanje – sledila je ustanovitev reševalne postaje, druge pri nas

Bôsov Tine se je že bližal sedemdesetim in ni šel več z veseljem v steno. Ob pravem času so na pravo mesto stopili štirje srčni bratje France (rojen leta 1898), Tone, Peter in Lojze Erjavšek, po domače Jerinčkovi. Bili so še majhni, ko se je družina leta 1910 preselila v Uršičevo bajto v Koncu (danes pri Štritofu). Kmalu potem se je oče smrtno ponesrečil pri spravilu lesa. Mati Ivana je ostala sama s šestimi otroki in staro materjo, Jerinčkovo Pepo, znano po tem, da je s košem sestopila čez zloglasnega Konja. Otroci so pomagali, kot so le mogli; nabirali so zdravilna zelišča in planinsko cvetje, pasli ovce in poslušali napete zgodbe, ki jih »stricu« Bôsovemu Tinetu ni nikoli zmanjkalo. Vleklo jih je v skrivnostni gorski svet in spoznavali so ga vedno bolj. Zelo zgodaj so začeli nositi tovore na Kamniško sedlo. S štirinajstimi leti so drug za drugim vsi štirje prijeli za drvarsko sekiro.

Leta 1921 sta se pod Kalcami zalezla dva dijaka in klicala na pomoč.

France Erjavšek: »*Dobro se spominjam, kako sva takrat z bratom Tonetom prvič reševala. Lep poletni dan*

10 *Zgodovina*, 2002, str. 78–82.

11 Jožefa Berlec, po domače Jerinčkova Pepa iz Konca, je pripovedovala: »Znočilo se je. Šla sem okrog hiše. Zdelo se mi je, da slišim klic. Prisluhnem še enkrat. Nisem verjela, da bi kdo mogel v tem neurju biti v gorah. Veter je spet prinesel oddaljeni klic. Stopila sem do grape proti Kurji dolini in zagledala v Kalcah neko svetlobo in slišala razločnejše klice na pomoč. Izvedela sem, da jih je več, da so bili na lovu in so zašli, ker so hoteli po bližnjici v dolino. 'Pepa, pojdi po Bôsa,' so mi rekli, 'in naj ne pozabi prinesti vrvi s seboj.' Kasneje se je Bôs šalil, kako so cvilile mestne gospodične, ko jih je spuščal po vrvi čez steno. Ne bi bilo pa šale tedaj, če bi Bôs tisto noč ne prišel do njih, ker je drugi dan v gorah začelo snežiti. Bôs je bil junak za tiste čase, veste.«

12 Otmarja Hegemanna je julija 1917 ob Gamsovem skretu reševal Valentin Slatnar - Bôs s svojimi lovci; zataknila se jim je vrv, zato so morali spustiti Bôsa v steno, da jo je iztaknil in so pokojnega lahko spustili navzdol.

Štirje srčni bratje Erjavški, po domače Jerinčkovi, spredaj France in Lojze, zadaj Tone in Peter (Arhiv: GRS Kamnik)

je bil, le zgoraj po robeh Kalc in Jerménc so se vlačile sive megle. Bila sva na bližnjem travniku in zazdelo se nama je, da slišiva glasove s Kalc, zato sva pozorno prisluhnila. Res sva slišala klice na pomoč nekje iz Jerménc ali od Kodrovega grla. Pihal je rahel veter, zato nisva mogla zaznati točne smeri.

Kdo neki bi klical, saj tam gori ni poti, lovci pa so tiho, kadar lazijo za gamsi? Klici so bili vse bolj glasni in pogostejši. Vedela sva, da morava pomagati, če je kdo v nesreči. Nekaj bi morala storiti, pa nisva vedela kaj. Končno sva se odločila. Vzela sva staro konopljeno vrv, ki je bila pri bajti za vezanje sena. Kar hitro sva bila v Kurji dolini in klice sva že razločno slišala, toda nisva vedela, od kod prihajajo. Vendar sva po njih ugotovila, da sta dva. Najbolj naju je skrbelo, kaj je z njima, ali bova zmogla, kako in koliko jima lahko pomagava. Bila sva pred težko odločitvijo. Prvi koraki na dolgi reševalski poti so bili izredno težki.

Klici 'Na pomoč! Na pomoč!' so se zamolklo odbijali od sten in grap okrog Kurje doline. Biti sta morala visoko zgoraj, nekje v ruševju nad steno, le videla ju nisva. Prostrani in težko prehodni svet v Kalcah in Jerméncih sva dobro poznala, vedela pa sva, da ju bova težko našla. Slišala sta naju in svetovala sva jima, naj zakurita ogenj. Dim se je kmalu dvignil nad ruševje in lahko sva ugotovila, kje sta. Hitela sva navzgor in po lašti. Kmalu sva prišla v Jerménsko grapo ter po ruševju do njiju. Bila sta dva ljubljanska študenta, ki sta se s Kalc skušala spustiti v Kurjo dolino, v zagati nad Kodrovim grlom pa nista mogla ne naprej ne nazaj. Nista bila poškodovana, le izčrpana sta bila. Ob javoru sva ju spustila v položnejši svet in pripeljala v dolino. Vsi smo bili srečni, posebno ponosna sva bila midva s Tonetom, ker sva mladima študentoma gotovo rešila življenje. Od tam se sama ne bi rešila.«

Istega leta so bratje še trikrat pomagali izgubljenim turistom.[13]

Tudi naslednje leto ni bilo nič drugače: *»Z bratom Tonetom sva šla gor proti Trati pogledat, kaj delajo jarci, pa mrvo sva se namenila prinesti nazaj gredoč v Konec. V žlebu pod Slemenom sva našla moža, ki je imel zlomljeno nogo in bil tako izsušen, da ni mogel govoriti. Stare grablje sva uporabila za opornico, z vrvjo za povezovanje mrve pa sva ga reševala čez skok v Gamsovem skretu. Naložila sva ga v krošnjo za seno in ga nosila do Bistrice. Frtunov ata ga je potem z lojtrnikom in kravo peljal do Stahovice, Pajkov oče pa s prekom in konjem k dohtarju v Kamnik.«*

Očitno je bilo, da bratje sami od sebe in z veseljem postajajo pravi gorski reševalci, čeprav so morali vsakič opustiti drvarsko sekiro in skromni zaslužek. Vedeli so, da se je stari Bôs, ki jim je razkazoval stečine in prehode in jim zaupal marsikaj važnega, utrudil. Gore nad domačijo so poznali kot malokdo. Med njihovim delom so se iz strmin nad bistriškim gozdom vedno pogosteje oglašali klici na pomoč in neustavljiva želja iti pomagat jim ni več dala miru. Zavedeli so se, da so sedaj prav oni na vrsti in da je to njihov pravi poklic.

Leta 1922 so se v slovenskih gorah zgodile vsaj tri nesreče, ki so zahtevale naporno in dolgotrajno reševanje in so močno odmevale.[14] Gorski vodniki so bili sicer dolžni reševati in so za to prejemali vsaj nekaj zaslužka, vsi drugi naključni reševalci pa so vedno teže pustili svoje delo in druge obveznosti. Te okoliščine so spodbujale vodstvo SPD, da je začelo postopno urejati reševanje. Poživilo je delo reševalne postaje v Kranjski Gori in se dogovarjalo za ustanovitev rešilnih skupin in postaj v Kamniku, Mojstrani, Bohinju in drugod. Kljub temu se je Osrednje društvo v Ljubljani ob pomanjkanju denarja in drugih skrbeh še naprej zanašalo na to, da najhujših nesreč morda ne bo veliko in bo še vedno zadostovala zanesljivost gorskih vodnikov in drugih domačinov.

Glas o Jerinčkovih bratih iz Konca v Kamniški Bistrici, na katere so se lahko zanašali turisti, je prišel tudi do vodstva SPD. France Erjavšek je že kot otrok vodil turiste. Enaindvajsetega novembra 1921 je opravil prvi vodniški izpit (preskus za vodniškega aspiranta), 26. novembra pa je od okrajnega glavarstva v Kamniku prejel vodniško knjigo s pravico, da vodi turiste po za-

13 Doslej neznani podatki so iz članka Obisk pri gorskem vodniku in reševalcu. Razgovor s Stahovčanom Francetom Erjavškom. V: *Slovenski dom*, 12. in 13. avgust 1937.

14 Lojze Cilenšek 12. julija na Triglavskem ledeniku; sledila je nošnja vso dolgo noč do Bohinja. – Emanuel Kusý - Dúbrav 17. septembra v viharju na Plemenicah nad zahodnim delom Triglava; najden čez nekaj dni. – Josip Turk 26. novembra na poledenelem Grintovcu; naslednji dan tvegan prenos v dolino Kokre.

znamovanih poteh v Kamniških Alpah (prvi vodenec je v vodniški knjižici vpisan 14. avgusta 1922).[15]

Slovensko planinsko društvo je leta 1922 dalo navodilo Ivanu Krivcu, gospodarju planinske koče v Kamniški Bistrici, naj naroči Francetu, da zbere fante, ki poznajo vse kraje v gorah in so primerni za gorsko reševanje. S to reševalno skupino naj vedno priskoči na pomoč, SPD pa bo poskrbelo za opremo in drugo. France Erjavšek v svojih spominih piše, da je bila 22. junija 1922 v Stahovici že ustanovljena gorska reševalna skupina.[16]

Ustanovitev kamniškega gorskega reševanja se torej ni začela s kakšnim slovesnim sestankom – bratje Erjavški so preprosto začeli reševati. SPD jim je sledilo in je Kamniški podružnici sporočilo o reševalni skupini v Kamniški Bistrici. Dogovarjalo se je za ustanovitev rešilne postaje pod okriljem podružnice. Vodja reševalne skupine naj bo France Erjavšek, načelnik pa Kamničan Maks Koželj. Skupini sta se pridružila Franc Ajdovec, po domače Rezmanov, Peter Uršič, po domače Bôsov Peter, kasneje pa Andrej Šlebir, po domače Andrejko, Tone Gradišek, Janez Koželj in drugi.

Pomena zanesljivega reševanja se je zavedala tudi Kamniška podružnica SPD in še posebej njen dolgoletni tajnik, znani slikar Maks Koželj iz Kamnika, ugleden gorski krajinar. Prav pri ustanovitvi in delu gorske reševalne službe v Kamniku je pokazal vse svoje sposobnosti in znanje. Ni mu bilo žal ne časa ne denarja. Spodbujal in navduševal je brate Erjavške. Prvi se je zavedal, kaj pomenijo za reševanje v Grintovcih in koliko reševanje pomeni njim samim. Bil je doma iz mesta, od bratov Erjavškov pa je bil toliko starejši, da se nihče od njih ni počutil tekmeca. Zavedali so se, da pri svojem delu ne morejo drug brez drugega. Vsak od njih je bil na svojem mestu zanesljiv in nenadomestljiv. Šlo je za dogovor mož, ki so vedeli, kaj je njihova dolžnost. Njihova zaveza reševanju je trajala več kot petdeset let.

Kadar je vest o nesreči prišla z gora v Bistrico, so bratje in njihovi tovariši takoj pustili delo in tekli na »rešilno ekspedicijo«. Bili so izredno hitri, vendar jih je bilo vedno premalo, njihova oprema je bila slaba, pri nošnjah pa so zelo trpeli. Koželj je kot tajnik kamniške Meščanske korporacije poskrbel, da so jih lahko pogrešili pri delu v bistriškem gozdu in da so prejeli zasluženo nadomestilo, če je le šlo.

Takrat pa, ko je sporočilo o pogrešanem ali izginulem prišlo najprej v Kamnik, je Koželj poskrbel za obvestila reševalcem in opremo. Kot poznavalec gora si je vedno takoj zamislil, kaj vse bi bilo potrebno poizvedeti in ukreniti in kje bi kazalo iskati. Erjavški so na njegova vprašanja odgovarjali z dejanji, ki jim ni bilo para. Z gotovostjo je mogoče trditi, da tako uglašene

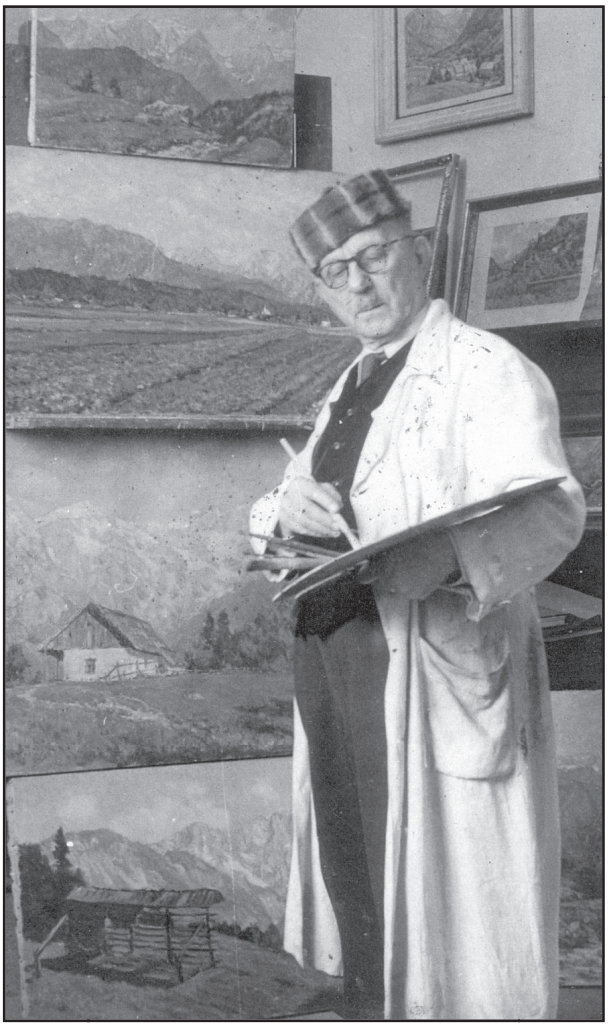

Slikar Maks Koželj, prvi načelnik Postaje GRS Kamnik (Arhiv: družina Vida Koželja)

in učinkovite reševalne skupine takrat ni bilo nikjer drugod pri nas. Še posebno to velja za iskanja pogrešanih.

Posebno težavna so bila zimska reševanja. Maja leta 1927 si je Aleksander Klemenc pod Ojstrico zlomil nogo. Ko je France Erjavšek izvedel za nesrečo, je s tremi takoj odšel na »rešilno ekspedicijo« proti Korošici. Ležal je debel sneg. Udirali so se do pasu. Na Korošici so našli obupanega ponesrečenca in ga okrepčali. Dali so ga na nosila in ga nosili v dolino in naprej vse do Predkonjske. Tam jih je na Hudem polju s konjem in vozom pričakal Anton Preklet.

»Pri nošnji in gaženju se v debelem snegu nismo mogli izmenjavati. V zmehčanem snegu smo morali gaziti trinajst ur nepretrgoma. Skoraj so nam odmrle roke. Takrat sem se zaklel, da v štirih ne bom šel nikdar več reševat.

Posebne reševalne opreme takrat še ni bilo; bila je le zelo enostavna in slaba. Imeli smo le kramžarje – drvarske dereze na šest krempljev. Nosila iz debel smo si naredili sami kar ob reševalni akciji. Zasilna nosila so bila kar iz povezanih ruševih vej, ki so bila na meliščih in snežiščih kot nekakšne sani, vendar smo takšna uporabljali le za mrtve ponesrečence, kadar res ni šlo drugače. Dobili smo samo ena res dobra nosila, eno slabo konopljeno plezalno vrv, nekaj obvez,

15 Leta 1935 je z najmlajšim bratom Lojzetom, Petrom Uršičem in Andrejem Šlebirjem v Ljubljani opravil petdnevni tečaj za gorske vodnike, za kar so dobili vodniška spričevala (France Erjavšek: *Doživetja*; rokopisni spomini 1976. – Vlasto Kopač, 1978: Gorski vodnik in reševalec France Erjavšek. V: *PV*, str. 755).

16 France Erjavšek v rokopisnih spominih (gradivo Staneta Erjavška). – V kartoteki GRS, nastali po letu 1950, je pri vseh tedaj še aktivnih kamniških soustanoviteljih zabeleženo leto začetka 1922 (arhiv Slovenskega planinskega muzeja).

Kamniški reševalci Mihajla Webra v severni steni Grintovca leta 1931 (Arhiv: Slovenski planinski muzej)

po ene opornice, cepin in spojke. Pozneje smo si tudi sani za reševanje ponesrečencev z Velike planine naredili kar sami. Dobro so se obnesle, ker je bilo kar preveč poškodovanih. Ponesrečence smo po dolini takrat še vozili z lojtrnikom s kravo ali konjem po kolovozu iz Bistrice do gostilne Pri Pajku v Stahovici. Od tam jih je z vozom največkrat odpeljal v Kamnik Karel Prelesnik, gostilničar in stahovški župan.«

Avgusta 1927 se je v Brani smrtno ponesrečil August Prohinar iz Kamnika, ki je skušal za svoj rojstni dan materi nabrati planike. Nesreče so se potem vrstile. Reševalci so za svoje delo dobili plačilo v obliki dnevnice po sto dinarjev. Le tako jim je bilo mogoče pustiti delo in iti na pomoč. Odličen organizator Koželj je ves čas vse opravljal brezplačno. Modro je ostajal v ozadju in postoril, kar je bilo potrebno, čeprav ni bilo vedno najbolj prijetno. Delovanje tega utečenega reševalnega moštva je bilo v tedanjem času in še dolga desetletja vsem za vzor. Zgodilo se je, da so šli na pomoč na savinjsko, jezersko ali kokrsko stran. Tako so Mihajla Webra, ki se je leta 1931 smrtno ponesrečil v severni steni Grintovca, našli, ko so plezali po steni navzdol. Prenesli so ga na Jezersko. Alberta Makuca, ki je leta 1932 zdrsnil s poledenele Strehe Grintovca, so šli iskat na zahodno stran.

Bolje organizirana gorska reševalna služba – reševanje Wisiaka

Organiziranost slovenske gorske reševalne službe do leta 1932 ni bila preveč utečena in je bila prepuščena posameznim krajem oziroma postajam. Potem sta vodstvo prevzela Stanko Hudnik in dr. Bogdan Brecelj in se je vse obrnilo na bolje. Še vedno pa je bilo veliko težav zaradi stroškov. Marsikdaj rešenci niso imeli denarja in je vse ostalo Osrednjemu reševalnemu odboru SPD in postajam.

Leta 1933 je znanega in priljubljenega skalaša Sandija Wisiaka pod Rdečim kupom v Planjavi zasul snežni plaz. France Erjavšek je hitro zbral sedem reševalcev in krenil proti Kamniškemu sedlu. Hotel je iti reševat že v temi, vendar je bila noč zelo temna. Ob štirih zjutraj so odrinili iz koče na Sedlu. Sneg je bil močno južen, pod Babami so ga gazili do pasu. Bolj *obirave* reševalce je France poslal v spodnji, lažji del, sam pa je z nekim drugim reševalcem pregledal ves plaz pod Rdečim kupom, tako imenovani Wunderlichov sneg. Spodnja skupina je našla rokavice in krvave lise v snegu. Zasutega so v ogromni plazovini iskali zaman.

Nato so iz Ljubljane složno prišli na pomoč reševalci reševalnega odseka SPD, skalaški reševalci in še drugi posamezniki, čeprav so bili drugače med seboj zelo različni in niso bili v najboljših odnosih. Pod vodstvom Stanka Hudnika in Bogdana Breclja so zasutega našli po dolgotrajnem trudu. Prav ta izkušnja jim je izredno pomagala pri največjem reševanju iz plazu leta 1937 pod Storžičem.

Sedemindvajsetega oktobra 1934 sta v gorah izginila zaročenca Ema Černič in Jože Jezeršek, ki sta se namenila v Kamniške planine. Domači so ju pogrešili 9. novembra in potem obvestili SPD. Po izboljšanju vremena so ju po dvodnevnem temeljitem iskanju 15. novembra bratje Erjavški in njihovi tovariši našli na zasneženem pobočju pod severno steno Brane. Odšla

Iskanje Sandija Wisiaka v plazu pod Planjavo leta 1933 (Arhiv: Slovenski planinski muzej)

sta bila na Veliko planino, čez Konja na Korošico, Ojstrico, Planjavo in do Kamniškega sedla; ker pa je bila koča zaprta, sta nadaljevala proti Okrešlju in pri tem zdrsnila na poledenelem pobočju Brane. Zaradi varnosti so se reševalci morali od njiju vrniti čez Sedlo v Kamniško Bistrico in se iz doline odpeljati z mestnim avtobusom naokrog v Logarsko dolino; od tam so se povzpeli do njiju pod Brano in ju prenesli v Logarsko dolino.

V nedeljo, 21. aprila 1935, se je Mirko Gombač s tovarišem s smučmi odpravil čez Mala vratca proti Skuti in zdrsnil na strmem in poledenelem pobočju več sto metrov navzdol po snegu in ledu proti Jurjevcu.

Gorska vodnika France in Lojze Erjavšek sta se ob nedeljah in praznikih zadrževala v bližini doma v Kamniški Bistrici, vedno takoj pripravljena priskočiti na pomoč. Izvedela sta za nesrečo in v četrt ure odhitela na pomoč. Izletniki so iz Bistrice lahko opazovali ponesrečenca, kako je dajal znake življenja in nato obležal. Kmalu so razburjeni zagledali brata Erjavška, kako sta v rekordnem času prihitela do njega. Bil je hudo poškodovan, ves premočen je bledel. Za silo sta ga obvezala, mu dala okrepčilo, ga zavila v odeje in ga peljala po strmem in zasneženem brezpotju proti dolini. Medtem se je znočilo; deževalo je in snežilo. Brata, vajena vsega, nista pomnila tako strašnih ur v gorah. Stežka sta ponesrečenca spravila čez prvi poledeneli žleb Jurjevca, se morala ustavljati in se umikati padajočemu kamenju in plazovom. Iz doline je prihitelo še šest reševalcev. Z velikimi težavami in večkrat v smrtni nevarnosti so v trdi noči, snegu, dežju in burji spravljali večinoma nezavestnega ponesrečenca po strmem prehodu iz Jurjevca naravnost v dolino pod Kokrskim sedlom. Nezavestni ponesrečenec se je zapletel v skalovju, odpel se mu je pas in je obvisel le na vrvi. Francetu Erjavšku se je posrečilo, da ga je prestregel v zadnjem trenutku. Na glavnem plazu v Kokrski dolini je bila tema kot v rogu, svetilke v viharju niso gorele. Izgubili so se. Francetu se je naposled vendarle posrečilo najti pot. Izmučeni so opolnoči prišli v Bistrico. Od tam so Gombača z naročenim avtom prepeljali v bolnišnico, tam pa je naslednji dan izdihnil zaradi notranjih poškodb in pljučnice.

Leta 1936 je bilo kar pet od sedmih smrtno ponesrečenih najprej pogrešanih na obsežnem območju in so bila večkratna iskanja izredno dolga in težavna. Študenta Emila Vilfana, ki se je izgubil na Veliki planini, so Erjavški iskali tudi na smučeh. Srečka Vavpotiča so iskali po vsej zahodni polovici Grintovcev. Kasneje sta ga našla lovca.

Izgubila sta se tudi študenta Vid Jernej Janša in Mladen-Marcel Mikšić. Štirje bratje Erjavški so ju iskali sami. Vedeli so le to, da sta odšla iz koče na Kokrskem sedlu. V štirih dneh so v slabem vremenu in v neverjetnih krogih podrobno pregledali Grintovce od Kočne do Brane in ju nazadnje našli v Malem Hudem grabnu, kjer bi ju sicer zasulo kamenje. Potem so oba z velikimi težavami po nevarnem svetu s pomočjo tovarišev spravili v dolino. Tudi najboljši poznavalci niso mogli verjeti, kje vse so ju bratje iskali. Časniki so bili spet polni upravičenih pohval. Nesporazum z nepoučenimi sorodniki se je spremenil v hvaležno občudovanje.[17]

17 *Zgodovina*, 2002, str. 183–189. – *Spomin in opomin gora,* 2005, str. 155–157.

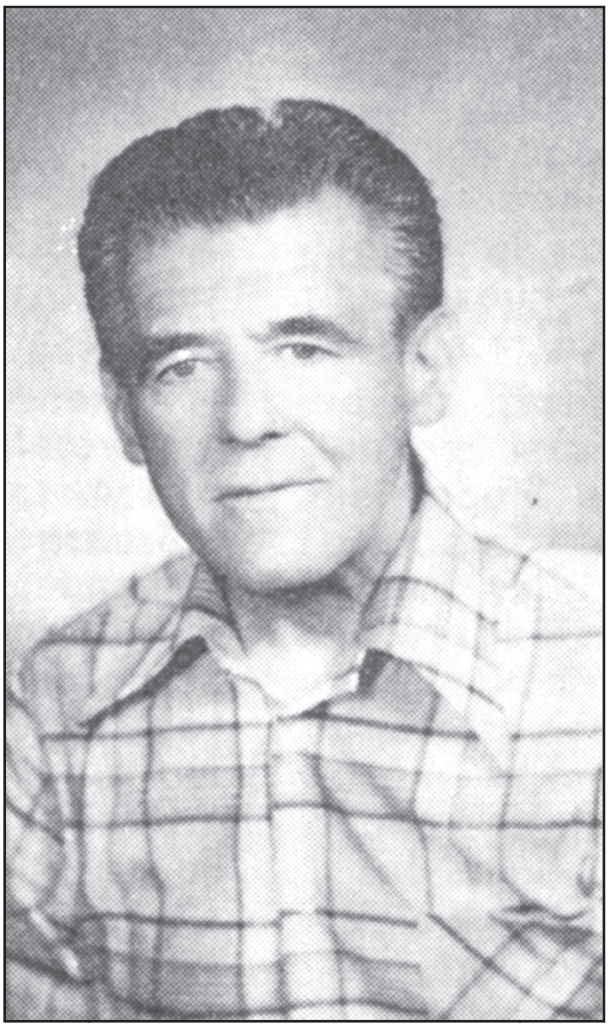

Pavle Kemperle, alpinist in dolgoletni načelnik kamniške GRS (Arhiv: GRS Kamnik)

Poleg večjih nesreč je bila vrsta manjših, ki se niso končale najhuje. Odškodnino za izgubljeno dnino so reševalci marsikdaj čakali po več mesecev. SPD je po nesrečah opozarjalo na velike stroške reševanj in da ne more nositi stroškov prevoza po dolini ali celo pogreba, kar seveda ni bila dolžnost reševalcev. Vendar so bile včasih okoliščine takšne, da se je mudilo in je bilo treba ukrepati čim prej. *Planinski vestnik* je zato zapisal: *»Toda, kaj bi rekla javnost, če reševalno moštvo ne bi pomagalo? Planinec mora imeti določeno zavest varnosti.«*

Primerilo se je tudi, da so nekateri poklicali na pomoč in so jih maloštevilni reševalci z muko prinesli v dolino, tam pa so rešenci vstali z nosil in shodili. Ali pa je ponesrečeni reševalce nahrulil, naj vse skupaj plačajo sami – in ker ni imel denarja, se je tako potem tudi zgodilo ...

Prvi alpinisti med gorskimi reševalci – huda leta druge svetovne vojne

V Kamniku so se od leta 1932 mladi planinci navduševali nad alpinizmom. Začeli so plezati in se kmalu pridružili tudi reševalcem. Leta 1937 so ustanovili alpinistični odsek in potem vedno bolj sodelovali pri reševanjih. V vsem je bil prvi Pavle Kemperle, ki se je najbolj zavedal, kako pomembno je njihovo znanje pri reševanju iz težavnih sten. Lep alpinistični uspeh je bila prva smer v severozahodni steni Rzenika, v časniku pa je bila novica nekoliko preveč poudarjena. Ljubljanski plezalci so trdili, da je dejanje nepomembno, in omalovaževali kamniške plezalce. Kemperle jim ni ostal dolžan. Spor se je stopnjeval in vplival na kasnejše dogodke.[18] Kemperle in Bine Benkovič sta na to odgovorila s sijajno novo smerjo v osrednjem delu severozahodne stene Rzenika. Alpinizem in gorsko reševanje pa sta postajala neločljivo povezana.[19]

Med drugo svetovno vojno so poleg nemških turistov mladi s strahom sprva še hodili po gorah in tudi plezali, kolikor je bilo še mogoče. Gorska reševalna služba SPD kot organizacija ni več delovala in tudi kamniška postaja ne več. Bilo pa je nekaj nesreč in tudi poizvedovanj. Reševalci, ki so bili dosegljivi, so še vedno reševali. Okupacijske oblasti so postopale neusmiljeno. Franceta Erjavška, ki je šel iskat pogrešane nemške oficirje, so zaradi zamude skoraj ustrelili. Tridesetega junija 1942 so Nemci sredi Kamnika med osmimi, ki so jih prijeli po naključju, obesili gorskega reševalca Antona Balantiča, po domače Cesarjevega iz Godiča, in Mihaela Prekleta, po domače Prelesnikovega iz Črne, ter Franceta Jerasa iz Stahovice, ki so jih neoborožene aretirali v drvarski koči na Kalu v Dolskem grabnu. Prvi je bil dolga leta med glavnimi člani reševalne postaje, druga dva pa sta pri reševanjih pomagala občasno.[20]

Maks Koželj je arhiv reševalne postaje skril na podstrešju, Pavle Kemperle pa alpinistični arhiv v votlini pod steno Rzenika. Reševalci so pomagali pri gradnji partizanske bolnišnice v Kamniški Beli.

Povojni razvoj in obdobje Pavleta Kemperla

Po koncu druge svetovne vojne je pri Glavnem odboru Fizkulturne zveze Slovenije začel delovati Odbor za planinstvo in alpinistiko, ki ga je vodil France Avčin, za njim pa Vlasto Kopač. Slovenska gorska reševalna služba je bila v prvem letu odsek v okviru tega odbora in je imela sedež na Jesenicah. V Kamniku je Pavle Kemperle pomagal na noge planinskemu društvu, Maks Koželj pa je znova organiziral gorsko reševanje.[21] Nastale so postaje v Kamniku, Stahovici in Kamniški Bistrici. Spet so se zbrali vsi reševalci, razen pokojnih Toneta Balantiča in Lojzeta Erjavška. Oživel je tudi alpinizem. Kemperle je odšel za logarja v Kokro in na Jezersko in je leta 1948 tamkaj pomagal usta-

18 *Zgodovina*, 2002, str. 194. – Glej tudi: Adolf Čebulj, Prispevek h kroniki Rzenika. V: *PV*, 1953, str. 541.

19 Med drugimi znanimi predvojnimi alpinisti gorskimi reševalci je bil tudi medicinec Janez Presl; reševal je npr. junija 1938 na Kalcah Ivano Perše (zanjo je bilo v arhivu po pomoti zabeleženo, da ni preživela).

20 Maks Koželj, načelnik kamniške postaje, je pred staro pošto (na sedanjem Trgu talcev) zagledal osem obešenih domačinov: »Obesili so moje reševalce, ki so reševali prav Nemce!« Glej tudi *Kamniški občan*, št. 6, junij 1972; *Zgodovina*, 2002, str. 207.

21 Že prva leta po vojni je bilo nekaj hudih nesreč zaradi nabiranja planik na Veliki planini in Krvavcu.

Reševalni tečaj na Kokrskem sedlu leta 1958 (Arhiv: GRS Kamnik)

noviti planinsko društvo in alpinistični odsek, nato pa tudi postajo gorske reševalne službe.[22]

V naslednjem letu je bila slovenska GRS razdeljena na centralo na Jesenicah in pet baz s postajami. Ena od baz je bila v Kamniku (vodil jo je Bine Benkovič) in je vključevala poleg postaj v Kamniški Bistrici, Stahovici in Kamniku tudi ljubljansko postajo, čeprav so nekateri menili, da bi bilo bolje obratno.

Na čelu nove postaje v Stahovici je bil v povojnih letih France Erjavšek, postajo v Kamniški Bistrici pa je vodil Peter Uršič. V teh dveh postajah so bili predvojni reševalci Tone in Peter Erjavšek, France Ajdovec, Franc Balantič, Janez Koželj, Andrej Šlebir, Tone Trobevšek in Tone Gradišek. V kamniški postaji so se predvojnim reševalcem Binetu Benkoviču, Ivu Kumru in Karlu Bišku pridružili Lado Bučer, Milan Šimnovec in Albert Štupar.

Leta 1946 je kamniško postajo vodil Lado Bučer, v njej pa so bili še Janez Bergant, Alojz Dolinšek, Vinko Flerin, Jože Janežič, Miha Jerman, Leopold Lampič, zdravnik dr. Bogdan Premrou, Janez Repanšek, Ivan Šest in Nace Vidmar.

Septembra 1946 se je zgodilo, da so po nejasnem obvestilu na severni strani Grintovca iskali ponesrečenega vojnega ubežnika Herberta Hassenbeina. Pri tem je sodeloval tudi Bine Benkovič, ki bi moral biti takrat na domačem tečaju na Kamniškem sedlu. Dolgo nočno iskanje je bilo zaman in Benkovič se je brez počitka odpravil na tečaj na Sedlu. Zvečer ga je tamkaj že čakalo obvestilo, naj se vrne na reševanje. Slu je sporočil, da se zaradi preutrujenosti ne čuti sposobnega, da bi takoj odšel reševat. Sledil je disciplinski postopek, v katerem so ocenili, da je odklonil pomoč zaradi lokalpatriotizma, oportunizma in predsodkov. Kljub pojasnilu, da takrat ni bil sposoben pomagati, so ga kaznovali s prepovedjo javnega nastopanja in delovanja v planinstvu in reševanju. Bazo so preselili v Ljubljano.

Vsi, ki so poznali okoliščine, so se zavedali, da mu je bila storjena velika krivica. V ozadju je bila še stara plezalska zamera zaradi Rzenika. Najboljši predvojni alpinist je potem v nekaterih nujnih primerih še vedno pomagal pri reševanju, sicer pa se je zagrenjen umaknil. Kemperle je večkrat poskušal obnoviti postopek, a mu to ni uspelo.

Po odstopu Bineta Benkoviča je postajo GRS Kamnik vodil Karel Biško, po njegovi nesreči z motorjem 26. maja 1947 pa je načelnik postal Leopold Lampič. Aktivni so bili še Karel Benkovič, Janez Bergant, Lado Bučer, Drago Močnik, Leon Pregelj, Ivan Šest, Albert Štupar in Janez Tajč.

Leta 1947 se je slovenska planinska organizacija preimenovala v Planinsko zvezo Slovenije. Marca je bil na Kokrskem sedlu prvi republiški poletni plezal-

22 Obmejno območje Jezerskega je postajalo vedno bolj zaprto, zato je obetavna alpinistična dejavnost po nekaj letih zamrla, še posebno, ko se je Kemperle leta 1951 vrnil v Kamnik.

Reševanje Hannelore Uhse s Kamniškega sedla leta 1967 (Arhiv: GRS Kamnik)

ni tečaj. V slabem vremenu so šli štirje tečajniki sami pogledat razmere proti Grintovcu. Pri tem je Milena Hartman iz Ljubljane zdrsnila po ledeni strmini in se smrtno ponesrečila. Organizirali so reševanje in poslali enega od tečajnikov po pomoč. Sel je v megli zašel na kokrsko stran, kar so izvedeli šele tretjega dne.

Maja istega leta je bil na Kamniškem sedlu prvi slovenski reševalni tečaj, ki so ga vodili jeseniški reševalci.[23] Po prvem uspešnem dnevu je na snežišču pod Brano zdrsnil tečajnik Dušan Koštomaj. Gorski vodnik Marjan Keršič - Belač je skočil za njim in ga z veliko sreče ujel po 150 metrih drsenja in prekopicevanja. Imel je hudo poškodovano glavo. V komaj petih urah in pol so ga odnesli v dolino in odpeljali v bolnišnico, vendar je podlegel poškodbam.

V tistem času je ljubljanska baza vključevala sposobne alpiniste, ki so potem vedno bolj sodelovali pri reševanju v Kamniško-Savinjskih Alpah. Bazo in postajo je vodil Marjan Keršič - Belač, člani pa so bili Sandi Blažina, Daro Dolar, Milan Hodalič, Rado Kočevar, Miha Verovšek, Dane Škerl, Evgen Vavken in France Zupan. Bili so velikokrat v gorah in so vedno takoj priskočili na pomoč. Seveda je klic na pomoč dostikrat dosegel tudi domače reševalce iz Kamniške Bistrice in Stahovice pa tudi iz Kamnika.[24]

Kamniški alpinistični odsek in postaja GRS sta se spet postavila na noge. Albertu Štuparju, Leopoldu Lampiču, Leonu Preglju, Milanu Šimnovcu in Lojzetu Čebularju se je leta 1949 pridružila nova generacija z Adolfom Čebuljem, Branetom Jakopcem, Urošem Jankom, Jožetom Mulejem in Srečkom Valentanom, za njimi pa še Miha Habjan - Mihol. Izdajali so glasilo *Glas gora* in se lotevali vedno težjih podvigov.

Decembra 1950 je Ernesta Derganca, oskrbnika koče na Korošici, ki je šel v slabem vremenu naproti pričakovanim planincem, odnesel plaz izpod Presedljaja proti dolini Kamniške Bele. Enajsti dan so mimoidoči opazili le še njegovega sestradanega psa. Kljub večkratnemu iskanju ljubljanskih in kamniških reševalcev ga dolgo niso našli, vendar so pri tem januarja po naključju rešili planinko, ki je s tovarišem zdrsnila proti Lučki Beli (sopotnik Martin Aplenc je žal podlegel). Derganca so našli 21. maja.

Kamniškim alpinistom se je v letu 1951 spet pridružil Pavle Kemperle in mladi so dobili nov polet. Preplezali so novo Centralno smer v Rzeniku, ki je bila tisto leto najtežja pri nas. Pri reševanju so še vedno pomagali tudi bratje Erjavški in drugi starejši reševalci, pristopili so še Engelbert Ribič, leta 1952 pa Ivan Marolt in Jože Belc.[25]

23 Na tem tečaju je sodeloval tudi kamniški alpinist in gorski reševalec Janez Bergant iz Radomelj.

24 Aprila 1950 je Viktor Hufnagel padel pri plezanju v vzhodni steni Brane. – Julija 1950 se je Nedeljko Košuta ponesrečil pri plezanju v Dolški škrbini. Do Češke koče so ga reševali kamniški reševalci in ga tam predali jezerskim reševalcem.

25 Septembra 1951 se je v viharju v Velikem Hudem grabnu ponesrečil Aleksander Fric. – Novembra 1951 sta v manjšem plazu s Sukalnika zdrsnila Janez Rugelj in Andrej Födransberg; reševali so ju udeleženci kamniškega

Kemperle je kot načelnik reševalne postaje ves čas spodbujal delovanje alpinistov. Imeli so skupne sestanke, vaje in tečaje, postajali so vedno boljše moštvo. Vse to je bilo izredno pomembno, ko se je leta 1952 zgodila nesreča petih slovenjebistriških alpinistov v Špiku. Reševanje je potekalo v steni, ponoči in v zimskih razmerah in žal ni bilo mogoče rešiti nikogar. Nastala je globoka kriza, ki sta jo z reorganizacijo rešila dr. Bogdan Brecelj in dr. Miha Potočnik. Centrala GRS se je preselila v Ljubljano; tam je nastala Komisija za GRS pri Planinski zvezi Slovenije.[26]

V Kamniku se ta kriza ni toliko poznala prav zaradi Kemperlovega doslednega zavzemanja za tesno povezavo med alpinisti in reševalci. Enako kot druge postaje so dobili nov reševalni sedež (graminger) in reševalna nosila (mariner). Šli so na kolesarsko alpinistično odpravo na Grossglockner in potem v Lienških Dolomitih celo preplezali prvenstveno smer. Sledil je nov uspeh v Rzeniku. Med tem so se vrstila bolj ali manj težavna reševanja, pri katerih so se vedno znova izkazali reševalci, ki pa so bili žal zelo maloštevilni. Kemperle je zato skušal pritegniti kar največ mladih. Organiziral je dvodnevni skupni alpinistično-reševalni tečaj 27. in 28. oktobra 1956 na Kamniškem sedlu.

Prvi dan so pri programu sodelovali vsi, manjkala sta le reševalca Albert Štupar in Lojze Čebular. Tudi drugi dan ju ni bilo, udeleženci pa so se po koncu tečaja vrnili v dolino. Šele takrat so ugotovili, da sta se pred odhodom oglasila pri gradnji lovske koče na Lepem kamnu, nato pa jima je nekdo pokazal napačno smer, v kateri naj bi bila bližnjica na Sedlo. S seboj sta vzela še očeta in sina Ignaca Zupana. Vodil jih je Štupar. Zašli so v strmo brezpotje pod zahodno steno Brane, ujela jih je noč, začel je naletavati sneg.

Zjutraj je bila videti vrnitev bolj tvegana, zato so nadaljevali in pozno prišli na severno stran Brane. Bili so navezani na eni vrvi, le prvi Čebular je imel cepin. Nenadoma je zadnji, ki ni bil vajen uporabe lednega kladiva, zdrsnil in spodnesel še tretjega in drugega. Čebular je drsenje že skoraj zavrl; okrog njih pa se je sprožil snežni plaz in jih vrgel čez skok. K sreči je Čebular vztrajal in z neverjetno močjo zaustavil vse štiri v Lijaku, tik nad prepadom. Štupar in oče Zupan sta bila hudo poškodovana in sta podlegla. Graničarji na Okrešlju so poklicali celjske reševalce, ki so proti jutru rešili enajstletnega Zupana in Čebularja. Pokojnih niso mogli vzeti s seboj. Pokril ju je sneg in so ju potem večkrat zaman iskali in našli šele konec pomladi. Čebular je bil žal deležen hudega dolgotrajnega in strogega zasliševanja in krivičnih očitkov, zaradi česar je proti svoji volji izstopil iz GRS. Tudi on je še vedno pomagal pri težavnih reševanjih.[27]

Leta 1954 sta prišla k reševalcem miličnika Ivan Žavbi in Gvido Potočnik - Paštvar. Naslednje leto so bili sprejeti državni lovec Jurij Romšak - Topličarjev, vodja lovišč podjetja Kozorog Milan Kemperl in Tine Štritof.[28] Leta 1956 so se postaji pridružili Tone Štritof in alpinisti Herman Balon, Andrej Debevc, Peter Ježek in Ivo Motnikar.

Po nesreči Marka Dularja in Franceta Zupana februarja 1957 v Ojstrici je vodstvo ljubljanske postaje prevzel Igor Levstek in jo temeljito prenovil. Ljubljanski miličniki so odtlej obveščali in sklicevali reševalce in skrbeli za njihov prevoz. Dobili so prve ročne radijske postaje. Za nujen sklic so se dogovorili za številčne in črkovne šifre. Šifra 1A je npr. zahtevala: Takoj pridi na zborno mesto z osebno, plezalno opremo in opremo za bivakiranje. Na postaji milice so dobili stalni prostor za zbiranje in opremo. Čas zbiranja reševalcev se je tako izredno skrajšal.

Poseben napredek je pomenilo sodelovanje skupine najuglednejših slovenskih zdravnikov v okviru ljubljanske univerze. Kmalu so bila sestavljena nova pravila glede prve pomoči v gorah. Prej je bilo na primer pravilo poškodovanca pripeljati v bolnišnico, potem pa zdravniško pomoč k poškodovancu. Posebej je bilo poskrbljeno za dodatno usposabljanje vseh zdravnikov. Napredek je bil tolikšen, da ga je preseglo šele kasnejše reševanje s helikopterjem.

Po Dularjevi smrti je alpinistična dejavnost pri nas zastala. V Kamniku pa so tedaj začeli delovati alpinisti Tone Škarja, Pavle Šimenc, Metod Humar in drugi in se kmalu prebili med najboljše. Dolgoletne uspehe so prvi trije kasneje kronali s sodelovanjem v himalajski odpravi na Kangbačen leta 1965.

Julija 1957 je v hudem neurju na Planjavi umrla Hedvika Vasle, avgusta pa je strela na vrhu Skute ubila planince Franca Kavčiča, Vincenca in Božidarja Podviza. Pri reševanju so lepo sodelovali ljubljanski in mladi kamniški reševalci. Spet se je izkazala tudi uporaba radijske postaje. Pri tem reševanju sta bila prvič tudi Tone Škarja in Metod Humar, ki sta bila potem v začetku leta 1958 sprejeta med pripravnike, ob njiju pa še Cene Griljc in Franci Erjavšek mlajši. Septembra je bil na Kokrskem sedlu izredno uspešen dvodnevni reševalni tečaj. Oktobra so kamniški reševalci sodelovali pri izredno težavnem reševanju celjskega alpinista in reševalca Dušana Kukovca v Turski gori. Takrat je bil prvič uporabljen nov izum Aleša Kunaverja za dviganje bremena s posebnimi škripci.[29]

Leta 1959 je postal pripravnik tudi Pavle Šimenc. V naslednjih letih so se vrstile hude nesreče. Plaz je leta 1959 na severni strani Kamniškega sedla zasul alpinista Andreja Potrato in Otona Kolarja, leta 1960 pa pod Kokrskim sedlom alpinista Saša Kamenjeva.[30] Tega leta sta postala pripravnika Janez Sadjak in Ivan Martinc - Erjavškov. Naslednje leto je Miha Habjan kupil psa Darisa in ga vzgojil za iskanje zasutih v plazovih, prvega v postaji. Vzdrževal ga je sam. Leta 1962 sta postala pripravnika Jože Repič in Janez Podjed - Mivc, ki je kot smučar reševal že leto prej.

Po zaslugi korenitega Pavleta Kemperla je bilo leta 1961 v Kamniku vzpostavljeno prvo radijsko omrežje s postajami, izdelanimi v Sloveniji. Nameščene so bile

reševalnega tečaja na Kamniškem sedlu.

26 *Spomin in opomin gora*, 2005, str. 212.

27 *Zgodovina*, 2002, str. 270–281; *Spomin in opomin gora,* 2005, str. 225.

28 Decembra 1955 so Ladislava Peternela, ki je zdrsnil z Grintovca, kamniški reševalci odnesli v Kokro.

29 *Zgodovina*, 2002, str. 295; *Spomin in opomin gora*, 2005, str. 234.

30 Junija je Angelca Burja zdrsnila s Kalškega Grebena, julija pa je Ana-Marija Arnež v viharnem vremenu umrla na Velikih podih. – Maja 1961 sta se v Koglu ponesrečila alpinista Domen Šolar in Bojan Zajec.

na Kamniškem in Kokrskem sedlu, na Veliki planini in pri Kemperlu. Zaradi sporočil, poizvedovanj za pogrešanimi in tudi zaradi kontrole je bila potrebna trikratna dnevna zveza s postojankami. Kemperle je z ženo Toni (rojeno Marinčič) skrbel za vse. Dežurala sta ob aparatu in posredovala vse mogoče planinske in reševalne informacije. Povrh vsega sta se odpovedala plačilu in denar kljub nasprotovanju izročila v blagajno domače postaje. Žal so se domači aparati potem začeli kvariti in jih ni bilo več mogoče popraviti, tako da je bilo precej težav. Dobremu kamniškemu zgledu pa so sledile druge postaje.

V letu 1962 je bila v Rzeniku znamenita slepa akcija – reševanje »ponesrečencev« Adolfa Čebulja in njegovega soplezalca Metoda Humarja. Ljubljanski alpinisti niso vedeli, da gre za vajo, zaradi padajočega kamenja pa je bilo reševanje izredno nevarno. Srečno se je končalo, odtlej pa takšnih slepih akcij ni bilo več.[31]

Januarja 1963 je stekla žičnica na Veliko planino, s čimer se je obisk izredno povečal. Smučarskih nesreč je bilo vedno več. Spomladi tistega leta je kamniška postaja GRS organizirala prvi spominski Štuparjev veleslalom s Kamniškega sedla. To je bilo prvo in dolga leta najbolj priljubljeno visokogorsko smučarsko tekmovanje alpinistov in planincev.

Istega leta je sledil prvi poskus letalskega reševanja pri nas. S poskusnim poletom letala s padalci so v Kamniški Bistrici, Julijcih in na Soriški planini ugotovili, da bi prvi reševalci tudi na zelo oddaljeno mesto nesreče v gorah lahko prileteli z letalom in odskočili s padali ter hitro pomagali ponesrečenim. Sledili bi jim reševalci na običajen način.

Leta 1963 sta postala pripravnika France Mulej in Jernej Koritnik. Leta 1965 sta pri reševanju hudo poškodovanega alpinista v Kalški gori odločilno sodelovala Janez Kosec in Janez Uršič - Jak. Drugi je kasneje postal priljubljen lovski nadzornik in je vsa leta s svojim velikim poznavanjem gora in prav tako z velikim veseljem pomagal pri reševanjih, čeprav žal ni bil sprejet v članstvo postaje.

Leta 1966 je pripravnik postal Franc Berlec - Aco. Takrat so novi člani postali Jernej Koritnik, France Mulej in Janez Podjed.[32] V tem letu je bil prvi poskusni polet s helikopterjem na Kamniškem sedlu. Spet je bil zraven Pavle Kemperle s svojimi reševalci. Vreme ni bilo najboljše, mogoče pa je bilo ugotoviti, na kaj vse se je potrebno pripraviti. Komisija za GRS je potem sklenila, naj z upravljavci helikopterja sodeluje postaja GRS Kranj. Postopno se je razvijalo reševanje s helikopterjem.[33]

Pavle Kemperle je v tistih letih dokončal urejanje izredno obsežnega arhiva in kronike domačega planinskega društva. Dejanja Kemperla in drugih kamniških reševalcev so bila v različnih obdobjih nastajanja in razvoja reševanja med prvimi in so z dobrim zgledom spodbujala razcvet slovenske gorske reševalne službe.

Poenoteno moštvo Toneta Škarje, 1968–1978[34]

Marca 1968 je Kemperle po dolgih letih predal načelništvo postaje Tonetu Škarji, ki ga je preskusil mesec dni prej med zapletenim reševanjem dveh alpinistov iz zasnežene severozahodne stene Rzenika. Sam je tudi predlagal razdelitev članstva na 13 aktivnih članov, 11 izrednih (starejših, zaslužnih veteranov) in 6 pripravnikov. Obenem je zaključil delo z arhivom PD in GRS Kamnik z zadnjo knjigo *Žrtvam gora*.

Vrste aktivnih reševalcev so pomladili alpinisti. Znatno se je dvignila strokovna raven postaje, temu pa je sledilo bolj alpinistično tehnično opremljanje. V začetku maja je bil dvodnevni tečaj iz reševalne tehnike na Kokrskem sedlu, kasneje pa vaja v spuščanju reševalca in ponesrečenca čez vso jugovzhodno steno Kogla. Pokazalo se je, da je bilo moštvo številčno dovolj veliko za samo reševanje, vendar pa premajhno za prenos vse potrebne opreme. Dobro sodelovanje z alpinističnim odsekom je to vrzel uspešno premoščalo. Z denarjem je bila postaja vedno na tesnem. Stroške reševanj je pokrila Komisija za GRS, drugo pa so prispevali občinski proračun, pogodbeno dežurstvo na smučiščih Velike planine in včasih darilo kakega podjetja ali rešenca. Leta 1968 so bili med pripravnike sprejeti Franc Bauman, France Malešič in Tone Trobevšek ml. - Tanca.[35]

Leto 1969 je bilo posvečeno obnovi znanja iz reševanja in prve pomoči, zato so vsi člani opravili obnavljalne izpite. Postaja je kupila precej tehnične opreme: plezalne vrvi, kline, čelade, lavinske sonde in dve ročni radijski postaji. Poleg običajnih posredovanj, kjer je bil potreben prenos, je bilo tudi precej iskalnih.[36]

V začetku leta 1969 se je postaji priključil Tone Kuhar, po domače Kuharjev s Kališa nad dolino Črne.[37] Med pripravnike sta bila sprejeta Janez Kosec in Franc Starovasnik.[38] V letu 1970 se je postaja udeležila ve-

31 *Zgodovina*, 2002, str. 320. – Januarja 1963 se je na severni strani Brane ponesrečil alpinist Dušan Hribernik; našli so ga konec julija, kamniški reševalci so ga prenesli v Logarsko dolino. – Julija 1963 se je neznano kje v gorah izgubil planinec Franc Šolmajer. Oktobra je bil najden v Repovem kotu pod Planjavo.

32 Tega leta sta se v severni steni Štajerske Rinke smrtno ponesrečila Drago Geršak in Cene Grčar. Izguba je pretresla alpinistični odsek, katerega člani so obetali, da bodo postali sposobni reševalci, a je večina od njih prenehala s plezanjem.

33 Julija 1967 se je v Kočni hudo poškodovala planinka Marija Škrabec. Zvečer so šli v slabem vremenu na pomoč štirje kamniški reševalci in jo skupaj s kranjskim reševalcem v neurju nesli proti dolini. Medtem je podlegla. V časnikih je bil objavljen napačen opis, ki so mu sledili očitki, po Kemperlovem pojasnilu pa opravičila. Ostalo je staro prepričanje, da vsaka slabo napisana novica naredi veliko škode in ne reši nobene od težav; nujen pa je točen in strokoven opis nesreče in reševanja (*Zgodovina*, 2002, str. 342; *Spomin in opomin gora,* 2005, str. 256).

34 *Zgodovina*, 2002, str. 355–380, Tone Škarja: Homogeno moštvo, 1968–1978.

35 Po nesreči kamniških alpinistov v francoskih Alpah 21. avgusta 1968 je umrl Marjan Perčič, trije pa so se poškodovali, kar je vplivalo na delo alpinističnega odseka in postaje.

36 V tem letu so dokončali asfaltiranje ceste v Kamniško Bistrico, kar je precej olajšalo dostopnost. Postopno je vedno več reševalcev imelo tudi svoje avtomobile.

37 Bil je upokojeni častnik vojaške planinske enote na Bohinjski Beli. Že leta 1952 je opravil reševalni tečaj in bil potem v postaji GRS Jesenice. Pomagal je pri reševanjih in posebej domačemu PD.

38 Drugi je bil uslužbenec na Veliki planini, sicer pa so bili vsi pripravniki že od leta 1963 alpinisti.

like zimske kombinirane vaje več postaj ter milice in vojske na Krvavcu, poleg tega pa tudi ocenjevalnih voženj s sanmi akija na Zelenici. Izvedla je zahtevno tehnično vajo v vzhodni steni Hleva pod Kalcami in kupila nekaj osebne zaščitne opreme. Od reševanj sta bili precej zahtevni nevarno zimsko v steni Kalške gore in obsežno dvodnevno iskanje izgubljenega planinca na širšem območju zasnežene Velike planine.

Leta 1970 so člani postali Franc Bauman, France Malešič, Franc Starovasnik in Tone Trobevšek ml. Leta 1971 je bilo 18 aktivnih članov, 10 izrednih in 3 pripravniki. Zahtevno je bilo zimsko reševanje dveh hudo poškodovanih nemških alpinistov izpod Turske gore.[39] Obsežno je bilo iskanje izginulega planinca na območju med Kokrskim sedlom in Češko kočo. Posebno nevarno je bilo reševanje mrtvega kamniškega alpinističnega pripravnika Mihe Laha iz Zoba v Kalški gori s 320-metrskim spustom po vrveh. Nesreča je spet prizadela alpinistični odsek. Moštvo je izvedlo kondicijsko zimsko turo na Skuto, zavarovalo nekaj izletov PD Kamnik in se bolje opremilo z zimsko zaščitno obleko. Postaja je poskrbela za novega lavinskega psa, ki ga je vodil Miha Habjan, in zahtevala od milice večjo prizadevnost pri preverjanjih o pogrešanih.[40]

Leta 1972 so bile zimske vaje na Veliki planini, vaje poleti pa v Koglu in na Velikih podih. Ob 50-letnici je postaja pregledala svoje delo in ugotovila, da je v letih od 1922 do 1972 rešila 148 planincev in alpinistov, našla 56 izgubljenih ali pogrešanih ljudi ter v dolino prinesla tudi 105 mrtvih obiskovalcev gora; na Veliki planini pa je pomagala 259 poškodovanim smučarjem.[41] Število reševalcev se je dvignilo na 31. Med člane je bil sprejet Janez Kosec, med pripravnike pa Bojan Pollak in Lojze Jerman.[42]

Postaja je leta 1972 sklenila, da bo na Velikih podih postavila preprost bivak.[43] Izdelalo ga je podjetje Alprem, denar so prispevali razni sponzorji, Jugoslovanska ljudska armada pa bi ga s helikopterjem MI-8 prepeljala, a je bil izbrani jesenski dan preveč oblačen za polet. Od dvanajstih posredovanj je bilo kar nekaj iskalnih.[44]

V začetku novembra 1973 je vojaški helikopter prinesel bivak na Velike pode (2080 m), reševalci pa so

Postavljanje bivaka Pavleta Kemperla na Velikih podih leta 1973 (Arhiv: GRS Kamnik)

pritrdili že pripravljene vijake in položili strelovod. Bivak so poimenovali po Pavletu Kemperlu.

Skupaj s štajerskimi postajami je bila izvedena temeljita vaja v severni steni Planjave. Ob začetku zime je novi bivak na Velikih podih pripomogel, da so tri izgubljene planinke brez škode preživele snežni metež. Ob koncu leta je postaja štela 16 aktivnih članov, 10 izrednih in 7 pripravnikov. Med pripravnike so bili sprejeti Cene Kramar, Srečo Podbevšek in Janez Volkar.

V reševalno mirnejšem letu 1974 je bila na vrsti zelo zahtevna medpostajna vaja v severni steni Štajerske Rinke, poleg tega usposabljanje treh inštruktorjev, vodnika s psom in reševalca letalca. To leto so se načelnik in dva člana udeležili himalajske odprave na Kangbačen. Prav zato so potem člani prišli do dobre osebne zaščitne opreme. Ob koncu leta je bilo 15 aktivnih članov, 11 izrednih in 9 pripravnikov. Franc Bauman se je udeležil prvega helikopterskega tečaja jeseni v Lescah in na Pokljuki ter postal eden prvih reševalcev letalcev pri nas. Med pripravnike sta bila sprejeta Janez Ažman - Jeti in Stane Klemenc.

Leta 1975 je bilo kar devet mrtvih planincev: trije z Brane, trije z Velike planine in po eden s Škarij, Skute in izpod Kogla. Razen pri srčni kapi je šlo vedno za izrazito podcenjevanje nevarnosti.[45]

39 Marca je eno od dveh navez vzhodnonemških alpinistov z vrha Turske gore odnesel kložast plaz 450 metrov globoko proti Žmavcarjem. Poleg celjskih so reševali tudi kamniški reševalci. Spuščanje po strmini Žmavcarjev je potekalo zelo hitro, na štafetni način.

40 Sporočila o nesrečah so bila večinoma ustna in nepopolna. Miličniki gora niso poznali in si kraja nesreče niso znali predstavljati. Dežurni miličnik je bil še vedno sam in je reševalce obveščal le, kolikor je mogel. Posebno mlajši reševalci takrat še niso imeli telefona in tudi ne osebnega avta.

41 V prvih desetletjih je bilo reševanj še več, še posebno takšnih s srečnim koncem, o katerih pa so se vesti marsikdaj izgubile. Žal je leta 1958 pogorel arhiv PZS in GRS, zato starejših podatkov doslej ni bilo mogoče v celoti zbrati in preveriti.

42 Osmega avgusta se je v severni steni Dedca kot samohodec ponesrečil kamniški alpinist Štefan Kukovec.

43 To je bila izpolnitev starega načrta, ki ga je imel Pavle Kemperle vse od nesreče Janše in Mikšića leta 1936 na Velikih podih.

44 Nekaj posebnega je bilo reševanje pod Jermanovim turnom – hvaležna rešenca sta postaji podarila maskoto – rdečega škrata z oznakami GRS. *Zgodovina*, 2002, str. 365.

45 Februarja sta na poledeneli severni strani Brane zdrsnila alpinistična pripravnika Milan Tomše in Slobodan Igrec iz Pulja in se poškodovana ustavila v pršiču Lijaka nad prepadnim delom. Pogrešili so ju šele po petih dneh. – Marca 1975 sta se dva mlada planinca po tridnevnem sneženju namenila s Kamniškega sedla proti Planjavi in Korošici. Brezuspešno iskanje z obeh strani so ogrožali plazovi.

Dotedanji člani postaje so opravili obnavljalne izpite. Člani so postali Franc Berlec - Aco, Lojze Jerman, Cene Kramar, Srečo Podbevšek in Bojan Pollak. Zdravnik France Malešič se je udeležil prvega slovenskega zdravniškega helikopterskega tečaja na Jezerskem, Janez Kosec in Tone Trobevšek sta postala inštruktorja GRS. Nova pripravnika sta postala Slavko Šikonja in Franci Vrankar. Leto 1975 je postaja končala z 20 aktivnimi člani, 11 izrednimi člani in 4 pripravniki. Sodelovanje s postajo milice se je postopno izboljševalo, ko je pri reševanjih nekaj časa sodeloval miličnik Venčeslav Oberstar, za njim pa Vinko Poličnik.[46]

Značilnosti tega obdobja so bile naraščanje števila reševalcev, več hišnih telefonov in osebnih avtov, poleg tega pa radijske zveze s kočami. Vedno večja je bila možnost pomoči helikopterja, vendar je zaradi narave nesreč le malokdaj prišlo do nje. Postaja je bila usmerjena precej alpinistično; takšne so bile tudi vse kondicijske in vodniške ture v tuje gore.

V letu 1976 je bilo 21 aktivnih članov, 11 izrednih in 5 pripravnikov. Član je postal Janez Volkar, pripravnik pa Marjan Kregar. Med nesrečami je bila oktobra tudi smrtna nesreča pri poletu zmajarja z Grintovca. Povzročil jo je veter in potem še onemogočil reševanje s helikopterjem.[47] Nekateri člani so sodelovali na zimskem tečaju bavarske GRS v Oberstdorfu. Postaja je zavarovala svoje člane na odpravi v Hindukuš. Redno poročanje v časopisju je pomagalo pri raznih donatorjih. Zahvalna pisma so bila kar običajna.

Leta 1977 je v francoskih Alpah umrl kamniški alpinist in gorski reševalec Cene Kramar, poškodovani so bili tudi udeleženci drugega vzpona. Postaja je bila oslabljena in prizadeta. Poleg tega so izostanki z dela reševalce prikrajševali pri plači in še pri zdravstvenem in pokojninskem zavarovanju. Aktivnih članov je bilo manj (18), izrednih članov je bilo še vedno 11. Pripravnikov je bilo kar 14; to je pomenilo veliko vprašanje vzgoje in odgovornosti.

V istem letu je kamniški oddelek Gozdnega gospodarstva Ljubljana s sodelovanjem Gozdarske fakultete uredil spominski park med strugo Próseka in hudournikom Črnevka iz Kurje doline. Prva spominska plošča znanemu gozdarskemu strokovnjaku Milanu Ciglarju, ponesrečenemu na poledenelem Grintovcu, je bila zgled in spodbuda, da so v naslednjih desetletjih tam postavili spominske plošče večini smrtno ponesrečenih na območju Kamniške Bistrice.[48]

V letu 1978 so postali novi pripravniki Janez Benkovič, Dušan Orehek, Janez Plevel - Pubi, Dušan Podbevšek, Miro Štebe, Janez in Miro Šušteršič, zdravnik Matjaž Veselko in Franc Vettorazzi.[49] Franc Bauman in France Malešič sta se 30. junija 1978 udeležila prvih uradnih izpitov za reševalce letalce v Lescah. Po občnem zboru je postal načelnik postaje Cene Griljc.

Poglobljeno prijateljsko vzdušje Ceneta Griljca, 1978–1995[50]

Kamniška postaja je v prejšnjem obdobju slovela po utrjeni disciplini in spoštovanju temeljnih reševalnih načel, prav tako tudi po temeljitem znanju. Še naprej je bilo v ospredju izpopolnjevanje znanja. Aktivni reševalci in pripravniki so prihajali iz vrst alpinistov, med njimi je bilo tudi veliko alpinističnih inštruktorjev in gorskih vodnikov.

Leta 1979 sta člana postala Janez Ažman in Slavko Šikonja. Izredni član je postal rudarski inženir Danilo Belšak, ki je bil že pred tem sodelavec Podkomisije za plazove in odseka za minerje.[51] Pripravniki so postali Milan Gladek, Dušan Kregar in Matjaž Ravnikar.[52] Konec sedemdesetih let se je izboljšalo sodelovanje s kamniško postajo milice. Miličniki so reševalcem pomagali pri obveščanju o posredovanjih in prevozih s svojimi terenskimi vozili do izhodišč za najbližje pristope do ponesrečencev. Dalj časa je bilo zbirno mesto reševalcev kar na postaji milice, med samimi posredovanji pa so bili reševalci vedno na radijski zvezi s postajo milice in so z njeno pomočjo usklajevali reševanje.[53]

Cela vrsta članov postaje je delovala tudi na najrazličnejših alpinističnih odpravah – predvsem v Himalajo.[54] Med drugim so bili tudi inštruktorji v šoli za nepalske gorske vodnike, ki jo je Aleš Kunaver ustanovil v Manangu. Leta 1980 sta postala člana Stane Klemenc in Franci Vrankar, med pripravnike je bil sprejet Cene Berčič.[55] Leta 1981 so postali člani Marjan Kre-

Medtem sta pogrešana v skalni votlini na robu južne stene Planjave preždela tri noči in se potem, ko so se plazovi unesli, z veliko sreče sama vrnila v dolino.

46 Vinko Poličnik: »Sprva so bile včasih težave že pri samem prevozu, vendar nama je vodstvo omogočilo sodelovanje na tečajih GRS, kar je leta 1978 Matjažu Ravnikarju olajšalo pot med reševalce.«

47 Novembra je alpinistični pripravnik Jakob Šimnovec brez jamarskega znanja in opreme padel v Ljubljansko jamo v vznožju stene Kogla in se ubil. Pri reševanju je bilo nujno usklajeno sodelovanje kamniških gorskih reševalcev in ljubljanskih jamarjev.

48 To je bila sicer že stara zamisel Pavleta Kemperla.

49 Glavnina mladih je bila v teh letih iz kamniškega alpinističnega odseka, nekateri pa so bili iz alpinističnih odsekov v Mengšu in Domžalah, ki sta leta 1975 izšla iz kamniškega AO. – 14. maja 1978 se je v plezalnem vrtcu v Starem gradu kot samohodec smrtno ponesrečil kamniški pripravnik Stane Resnik.

50 *Zgodovina*, 2002, str. 381–416, Cene Griljc: Prijateljsko vzdušje, 1978–1995.

51 Njegovo strokovno področje je bil eksploziv, o tem je tudi pisal, predaval in vzgojil številne prave minerje. Kot strokovnjak za razstreliva in miniranje je bil zelo pomemben pri uvajanju metode namernega proženja snežnih plazov z razstrelivom. Skupaj s Pavletom Šegulo je vodil tečaje za minerje snežnih plazov, pri čemer je bila zaradi velikega tveganja še posebej važna strokovnost. Leta 1980 sta pripravila *Priročnik za gorske reševalce, minerje snežnih plazov.*

52 Kot miličnik je sodeloval pri reševanjih od leta 1977; tega leta je postal vodnik lavinskega psa.

53 Januarja 1979 je mariborskega alpinističnega pripravnika Iva Florjančiča pod Kokrskim sedlom zasul plaz. O pogrešanem so bili četrti dan obveščeni reševalci. Najden je bil tri mesece kasneje v zaledenelem ostanku plazovine, petsto metrov nižje od mesta, kjer so ga videli zadnjič.

54 Bojan Pollak, Matej Humar. Oris zgodovine Alpinističnega odseka Planinskega društva Kamnik od 1980 do 1997, *Kamniški zbornik XIV*, 1998, 182.

55 Junija 1980 je izginila študentka Magda Tratnik. Iskanje se je začelo z zamudo in na obširnem območju med Grintovcem in Ojstrico. Šele čez mesec dni je bila objavljena njena fotografija; šele avgusta sta se javila alpinista, ki sta jo še srečala na Korošici. Bila je nevajena, zaradi kratkovid-

Zimska vaja na Kamniškem sedlu leta 1982 (Arhiv: GRS Kamnik)

gar, Dušan Podbevšek, Matjaž Ravnikar in Franc Vettorazzi.[56] Leta 1982 so Marjan Kregar, Matjaž Ravnikar in Tone Trobevšek postali pripravniki za reševalce letalce. Kot pripravnik je bil sprejet Frane Kemperle.[57] Člani postaje so pripravljali redne zimske in poletne reševalne vaje, sodelovali na večini republiških reševalnih vaj in drugih akcij in pri več vajah civilne zaščite; predavali so po šolah, planinskih društvih in drugod in bili kot vodniki in spremljevalci na več planinskih prireditvah. Jeseni so ob praznovanju šestdesetletnice pripravili samostojno razstavo o razvoju GRS. Na takratni proslavi so prejeli visoko državno priznanje predsedstva SFRJ – red zaslug za narod s srebrnimi žarki.

V jubilejnem letu so kamniški reševalci prvič organizirali tudi skupinski večdnevni obisk tujih gora. Prvič so obiskali francosko Dauphinejo. S seboj so vzeli tudi mlade perspektivne alpinistične pripravnike, za katere je bil to prvi stik s tujimi gorami. Izkazalo se je, da takšen izlet ni bil samo navadna kondicijska tura, ampak za vsakega od udeležencev zelo dragocena izkušnja v spoznavanju visokih gora in trdne povezanosti alpinizma in gorskega reševanja. Za vse člane je bilo posebej pomembno, da so še poglobili dotedanje prijateljske vezi. Zato so tudi v naslednjih letih obiskovali tujino. Leta 1983 so bili na avstrijskem Grossvenedigerju, leta 1984 v skupini Civette, Pelma in Treh Cin v Dolomitih, leta 1985 na italijanskem Gran Paradisu, leta 1986 spet v Dauphineji, 1987 na Wildspitze v Ötztalskih Alpah, 1988 v švicarskem Lötschentalu, leta 1989 pod Ortlerjem in leta 1992 spet v Dolomitih.

Leta 1983 so postali člani Janez Benkovič, Cene Berčič, Milan Gladek, Dušan Kregar, Dušan Orehek, Janez Plevel, Miro Štebe, Janez Šušteršič, Miro Šušteršič in Matjaž Veselko. Slavko Šikonja je postal inštruktor GRS. Leta 1984 je Matjaž Ravnikar postal reševalec letalec, Matjaž Veselko pa pripravnik zdravnik reševalec letalec. Novi pripravniki so bili Janez Slokan, Slavko Šetina[58] in Boris Štupar.[59] Leta 1985 so Marjan Kregar, Tone Trobevšek in Matjaž Veselko postali reševalci letalci. Pripravnik je postal Janez Petrič, ki je kot miličnik sodeloval z GRS od reševanja Iva Florjančiča v plazu leta 1979 (sicer tudi miner snežnih plazov).[60]

Julija 1986 se je med delom pri povečavi Cojzove koče na Kokrskem sedlu ponesrečil Vlado Golob, znani planinski delavec PD Kamnik, kar je bila velika izguba tudi za domače društvo.[61] Avgusta se je zgodila nesreča pri nabiranju gorskega cvetja v tem delu Grintovcev.[62] Leta 1987 sta postala pripravnika Janez Jeglič in Silvo Karo, vrhunska alpinista in odpravarja.

Februarja je odšla na pot kamniška himalajska odprava na Lotse Šar (8420 m), ki so jo sestavljali kamniški reševalci. Vodil jo je Cene Griljc, udeležili so se je Janez Benkovič, Cene Berčič, Milan Gladek, Rado

nosti in poškodovanih očal pa zelo neokretna in se je baje vrnila. Čez tri leta so našli njene sledi v zgornjem delu doline Lučke Bele, kamor je zdrsnila s snežišča na vzhodni strani Vežice.

56 Prvega januarja 1981 je ljubljanski planinec Andrej Gala med sneženjem z močnim vetrom izginil na Grintovcu. Domači so ga pogrešili peti dan. Večkratno iskanje je bilo zaman. Najden je bil septembra tristo metrov pod vrhom Grintovca, kjer je zdrsnil, se ustavil in zaradi poškodb podlegel.

57 Februarja 1982 se je Vinko Mlinar smrtno ponesrečil na snežnem severnem pobočju pod Veliko Kalško goro. Po izredno hitrem obvestilu o nesreči se je reševalcem s pomočjo helikopterja posrečilo rešiti zelo podhlajenega in poškodovanega sopotnika.

58 Slavko Šetina je bil višji radijski tehnik in novinar, ki je na odpravi Everest 1979 skrbel za radijsko povezavo z domovino. Zaslužen je, da so se kamniški reševalci prvi pri nas povsem opremili z brezžičnimi radijskimi zvezami in se strokovno usposobili. Bil je tudi načelnik Podkomisije za zveze.

59 25. avgusta 1984 je v brunarici na Zelenem robu eksplodirala plinska jeklenka. Štirje odrasli in trije otroci so bili zelo hudo opečeni, k sreči pa je kočo med eksplozijo razneslo. Na pomoč so najprej poklicali krajevnega zdravnika Vladimirja Breznika s spremljevalcem. Takoj za njima so prišli gorski reševalci z zdravnikom Francetom Malešičem. V hotelu na Šimnovcu so bili hudo opečeni ženski in starejši otrok. Potrebno jih je bilo izdatno hladiti po opečenih delih telesa, jih narahlo obvezati in jim blažiti bolečine. Zmanjkovalo je vsega. Potem so odšli na Zeleni rob, kjer sta bila opečena bratca, in pomagali tudi njima. Kako hude so njihove opekline, se je pokazalo šele kasneje. V gorskih razmerah je bila to množična nesreča, pri kateri bi morala za vsako skupino opečenih poskrbeti dovolj velika skupina reševalcev z zdravnikom.

60 27. oktobra 1985 se je Alojz Renko odpravil na Jezersko in v gore in izginil. Pogrešili so ga po dveh dneh. Vreme se je poslabšalo; v megli z dežjem in snegom ga reševalci kljub iskanju na obeh straneh gora niso našli. Njegova fotografija ni bila objavljena, čeprav bi se ga zagotovo kdo spomnil. Še vedno je pogrešan.

61 Vodil je prostovoljno delo pri povečavi Cojzove koče na Kokrskem sedlu. V Koncu je natovoril gradivo na tovorno žičnico in se skupaj z njim vračal navzgor. Malo pod robom Sedla se je utrgala 12-milimetrska jeklena vlačilna vrv, zato je voziček z vso hitrostjo zdrvel navzdol. Pri tem je Golob padel iz njega in zaradi številnih poškodb podlegel.

62 17. avgusta 1986 je Ludvik Andrej Flerin med nabiranjem planik v nizkih čevljih zdrsnil s travnatega roba in padel čez previsno steno Vrta pri planini Konjščici. Bil je eden zadnjih, ki se je ponesrečil pri nabiranju cvetja v naših gorah. Tovrstne nesreče so se prej vrstile dolga desetletja.

Nadvešnik, Janez Plevel - Pubi, Marko Prezelj in kamniški zdravnik Peter Pajntar. Leta 1988 sta postala pripravnika Rado Nadvešnik in Marko Prezelj. Postaji so se pridružili tudi trije pripadniki specialne enote Republiškega sekretariata za notranje zadeve Martin Hrastnik, Franc Rožman in Bojan Vašl, ki so se že prej ukvarjali s planinstvom in alpinizmom. Zaradi prezaposlenosti niso mogli tesneje sodelovati pri delu postaje, po osamosvojitvi Slovenije pa so jih čakale nove naloge.

Oprema in tehnika reševanja sta se v Evropi v okviru Mednarodne komisije za reševanje v gorah (IKAR) hitro razvijali. Temu napredku so reševalci lahko sledili le tako, da so opremo kupovali v tujini. Kakovostna alpinistična in reševalna oprema tujih izdelovalcev je bila vedno zelo draga in jo je bilo treba uvažati. Postaja se je morala – kljub moralni in načelni podpori na vseh ravneh – ves čas krepko ubadati z denarnimi problemi, saj ni imela prihodkov in rednih dotacij. Takrat je bilo precej težav z uradnim uvozom, zato je bilo potrebno precej iznajdljivosti, predvsem pa odločnost in veliko garanja. Vsako leto je bilo treba napisati skoraj pol kilograma prošenj, trkati na mnoga vrata in dopovedovati političnim oblastem, da reševalci obstajajo in da tudi prostovoljno delo nekaj stane. V očeh javnosti so bili reševalci sicer vedno »fejst fantje«, za denar pa so morali vseeno lepo prositi. Nemalokrat so bili ogorčeni, ko je bilo za najrazličnejše prireditve še preveč denarja, reševalci pa so morali delati brezplačno in iz lastnih žepov prispevati za »neuradne« nakupe opreme.

Leta 1988 je postaja skupaj z alpinističnim odsekom organizirala 25. Štuparjev veleslalom s Kamniškega sedla. Takrat je bilo zadnjič izvedeno najbolj znano in priljubljeno visokogorsko smučarsko tekmovanje za alpiniste, gorske reševalce in smučarje. V zadnjih letih je bilo pri njem vedno več dela in premalo sodelavcev. Leta 1989 sta Frane Kemperle in Janez Petrič postala člana. Pripravnik je postal Genadij Štupar.

Dvajsetega avgusta 1989 je 62-letni Miha Habjan - Mihol iz Šmarce pri Kamniku, dolgoletni gorski vodnik, reševalec in vodnik lavinskega psa postaje GRS Kamnik, v Cojzovi koči na Kokrskem sedlu spodrsnil na stopnicah in zaradi poškodbe glave umrl.

Na pobudo in v organizaciji Slavka Šetine, višjega radijskega tehnika, je decembra leta 1989 prvih 23 reševalcev opravilo tečaj za radioamaterje. Naslednje leto, 3. aprila 1990, so vsi opravili izpite in še istega leta kupili radijske postaje Icom 2 set. Do leta 1993 je bilo na postaji že okrog 40 osebnih radijskih postaj, kar je precej prispevalo k hitrosti obveščanja reševalcev v času priprav na posredovanja in k bolj usklajenemu delu reševalcev med reševanji. Kamniška postaja je bila prva v Sloveniji s tako velikim številom radijskih postaj in tako izurjenimi člani. Leta 1990 je član postal Boris Štupar.

Leta 1991 so pripravniki postali Mira Ažman, zdravnica in alpinistka,[63] Tomo Drolec, Boštjan Griljc, Tomaž Humar[64] in Vilko Rifel. Po mirnejšem letu 1990 je bilo spet več nesreč. Januarja sta se pri smučanju na Veliki planini smrtno ponesrečila mladoletna smučarja Gregor Uršič in Martina Novak; kot samohodec v slapu Na Skoku pa alpinist AO Kamnik Danilo Golob.

Julija se je zelo hudo ponesrečila planinka, ki je med sestopom z Žmavcarjev proti Koncu zdrsnila sto metrov globoko. K sreči jo je kmalu nato našel mimoidoči planinec, pomagal ji je tudi lovski nadzornik Janez Uršič - Jak, kmalu za njima pa še kamniški gorski reševalci z zdravnikom.

Med osamosvojitveno vojno in v vojnem stanju po njej je bil zračni prostor nad Slovenijo zaprt, zato pomoč helikopterja ni bila mogoča. Prvega septembra je gorskega vodnika Sandija Blažino na vrhu Grintovca obšla srčna slabost. Sledil je naporen nočni transport z najvišjega vrha v dolino.

Leta 1992 je predsednik Republike Slovenije Milan Kučan postaji GRS Kamnik ob sedemdesetletnici podelil odlikovanje predsedstva RS – častni znak svobode Republike Slovenije. Leta 1993 je prejela plaketo Civilne zaščite Slovenije, vitrine postaje pa krasijo tudi številna občinska, društvena in druga priznanja. Leta 1993 so Boštjan Griljc, Tomaž Humar, Vilko Rifel in Genadij Štupar postali člani.

Cene Griljc se je redno oglašal v *Kamniškem občanu* in razmišljal o nesrečah in reševanjih. V *Zborniku PD Kamnik* je ob stoletnici društva zapisal: »*Povsod, kjer prebiva človek, se dogajajo nesreče. Tudi gore niso izvzete. Misel, da je hoja v gore nepotrebna, da je plezanje v stenah nepremišljeno dejanje, je zgrešena in tudi sama razprava in prepričevanje o tem sta nesmiselna. Gore so že davno postale del človeškega življenja, tako da si danes brez planinstva ne moremo več zamišljati tesnejšega stika z naravo. Napačno in krivično je, če kdo misli in očita, da so pogubni, smrt izzivajoči kraji samo v groznih in na pogled strašnih stenah in grebenih. Pregledi nesreč nam vedno znova kažejo, da se nesreče dogajajo tudi na položnih in navidez povsem pohlevnih krajih.*«

V samostojni Sloveniji je delo GRS prešlo pod okrilje Ministrstva za obrambo, kar je vplivalo tudi na drugačen način financiranja. Kljub pomoči policijske postaje Kamnik pri prevozih reševalcev in požrtvovalnosti članov postaje, ki so z lastnimi avtomobili pogosto vozili vsepovsod, je bilo vse bolj jasno, da postaja potrebuje svoje terensko vozilo. Zato so sklenili kupiti terensko vozilo znamke Puch 230 GE. Zaradi neurejene zakonodaje in splošnih razmer v družbi sta bila zbiranje denarja in pridobivanje vse potrebne dokumentacije za oprostitev plačila carine izjemno zahtevna naloga. Po šestih mesecih vztrajnega dela so septembra istega leta vozilo tudi dobili. To je bila že druga akcija kamniške postaje v tistem času, s katero so reševalci orali ledino. Večini drugih postaj GRS Slovenije je kasneje po precej lažji poti terenska vozila priskrbelo Ministrstvo za obrambo. Leta 1994 je član postal Janez Slokan.[65]

Kamniška postaja je v tistem obdobju še v tretje nakazala smer nadaljnjega razvoja gorske reševalne

63 Mira Ažman, zdravnica specialistka šolske medicine iz Domžal, alpinistka; reševala je tudi s helikopterjem.

64 Tomaž Humar (1969–2009), priljubljen vrhunski alpinist in odpravar, ki se je 10. novembra 2009 ponesrečil na himalajskem vrhu Langtang Lirung.

65 Prvega novembra 1994 se planinec Tine Turnšek ni vrnil z Zeleniških špic. Reševalci so ga šli zvečer iskat in ga zjutraj kljub gosti megli našli v zgornjem delu grebena, kjer je omahnil.

službe na Slovenskem. Kljub izredno težaškemu delu se je pokazalo, da postaja, ki ni registrirana kot pravna oseba, ne more biti lastnik česarkoli, niti terenskega vozila ne. Petindvajsetega novembra leta 1994 so zato člani postaje na izrednem občnem zboru sklenili, da se izločijo iz planinske organizacije in se organizirajo kot društvo. Sprejeli so svoj pravilnik – statutu GRS so dodali nekaj nujnih popravkov – in 1. januarja 1995 so postajo vpisali v register kot Društvo Gorska reševalna služba Kamnik. Registracija ni bila beg iz planinske dejavnosti, kot so očitali nekateri. Šlo je le za možnost pravnega nastopanja v družbi, saj je postaja kot samostojna pravna oseba prevzela odgovornost za delo svojih članov na organizacijskem in finančnem področju ter za opremo in drugo lastnino, s katero je upravljala v skladu s statutom GRS Slovenije. Osrednji cilj postaje je bilo seveda še vedno reševanje v gorah in pomoč vsem, ki jo potrebujejo v gorskem svetu. Novi člani so kot prej prihajali iz vrst izkušenih alpinistov.

Leta 1995 je vodenje postaje prevzel Janez Podjed. Postaja je tudi potem nadaljevala začrtano pot in je še vedno sodila med najdejavnejše in najbolje organizirane v Sloveniji.

Nove naloge Janeza Podjeda, 1995–2007[66]

V letu 1995, ko je načelnik postal Janez Podjed, je bilo na kamniškem območju največ reševalnih posredovanj. Reševalci so na pomoč hiteli 24-krat, le ena od nesreč se je končala najhuje; 20 reševanj so opravili v letnih, 4 v zimskih razmerah. Tri posredovanja so bila iskalna. Tega leta je Janez Slokan postal inštruktor GRS. Pripravniki so postali Damjan Kočar, Klemen Mali, Robert Poličnik in Primož Trunk, študent medicine.

Leta 1996 so opravili 17 reševanj. Trem nesrečnežem niso mogli več pomagati, drugi pa so bili huje ali lažje ranjeni. Veliko je bilo vaj in dodatnega izobraževanja reševalcev. Medpostajne vaje, skupaj s postajama GRS Jezersko in Ljubljana, se je udeležilo kar štirideset reševalcev. Trije člani so bili na mednarodnem seminarju v Avstriji, šest pa na vaji »potres« v Ljubljani.

Sedemnajstega januarja 1996 se je na Brani ponesrečil alpinist. Najprej sta mu pomagala dva alpinista, ki sta po sestopu na Kamniško sedlo o tem obvestila kamniškega gorskega reševalca Janeza Slokana. Ta je po radijski zvezi sporočil o nesreči in se povzpel na vrh do ponesrečenega in ga zaščitil. Severno pobočje je bilo ledeno, ponekod je bilo pet do deset centimetrov pršiča in na njem nekaj centimetrov debela ledena skorja, ki je pokala. Helikopter zaradi megle in noči ni mogel pomagati.

Prva skupina 17 reševalcev je ob 21.30 prispela na Kamniško sedlo. Sprva je bilo predvideno, da se bo manjša skupina povzpela na vrh Brane in pomagala pomanjkljivo opremljeni dvojici na vrhu. Za nadaljnji potek akcije naj bi se odločili glede na razmere in okoliščine. Ob 22. uri je odšla prva skupina štirih reševalcev: Janez Benkovič, Janez Plevel, Damjan Kočar in Tomaž Humar. Za njimi so se postopno odpravili tudi vsi drugi. Ob 22.50 se je 40-letnemu Janezu Plevelu - Pubiju iz Mekinj pri Kamniku in izkušenemu kamniškemu alpinistu in gorskemu reševalcu pri prečenju pobočja sprožila manjša kloža. Imel je težak nahrbtnik z opremo. Najverjetneje je pri tem izgubil ravnotežje in zdrsnil po snežišču. Zaviral je s cepinom in se že začel ustavljati, nato pa je drsel naprej 250 metrov do Lijaka in padel čez stometrsko steno na snežišče.

Iz razmišljanj reševalcev:

Nihče ni mislil, da bi počakali v koči. Če ne bi šli, bi bilo nevarno, da bi kdo od zgornjih dveh pomrznil. Kako bi se gledali potem?

S svojo nesrečo je ustavil in rešil vse tiste, ki so prihajali za njim.

Povedal sem drugim, da so razmere zelo slabe, kaže pa, da nobeden ni pričakoval, da so res nemogoče. Vedno se zavedamo, da bo precej narobe, če ne pridemo čim prej do ponesrečenca.

Naše žene so po radiu slišale, da se je med reševanjem smrtno ponesrečil eden od reševalcev, njegovega imena pa ne. Kadar se zgodi kaj hudega, je bolje povedati takoj. In še nekaj – vodja akcije po vsaki, še posebno pa po tako hudi nesreči potrebuje pomoč. Vprašaj ga, kako se ima in nato bo govoril sam. Prvi pa se sam ne bo oglasil ...

Leta 1996 so Rado Nadvešnik, Marko Prezelj in Slavko Šetina postali člani, Šetina pa tudi načelnik Podkomisije za zveze pri Komisiji za gorsko reševalno službo Slovenije.

Leta 1997 se je društvo GRS Kamnik veselilo 75. obletnice svojega obstoja, vse pa se je spremenilo, ko je slovensko GRS in vso slovensko javnost pretresla tragična nesreča reševalcev med reševalno vajo na Okrešlju.[67] Sicer so tega leta šestnajstkrat hiteli na pomoč. Štiri nesrečneže so prinesli v dolino mrtve, v preostalih primerih pa so pomagali huje ali lažje poškodovanim obiskovalcem gora. Žal so konec leta izgubili odličnega pripravnika Janeza Jegliča, enega najboljših alpinistov in odpravarjev na svetu.[68]

Člana sta postala Damjan Kočar in zdravnik Primož Trunk. V tem jubilejnem letu so reševalci dobili nove prostore. Do tedaj jih je gostilo domače kamniško PD, vendar je prostor postal premajhen in neustrezen, občinska obljuba iz leta 1988 pa neuresničena. Januarja 1997 so v novi hiši ob kamniški obvoznici na Perovem, kjer je tudi veterinarska postaja, dobili prostor za sestanke in priročno skladišče, v kletnih prostorih pa garažo in večje skladišče za reševalno opremo. Dobili so prenosni računalnik. Razmere za delo so tako postale boljše, bližnji travnik pa primeren prostor za pristajanje helikopterja.

V zadnjih letih so pridobili sodobnejšo reševalno opremo in nove prizadevne člane, inštruktorje reševanja in reševalce letalce. Vrsta članov postaje je sodelovala na različnih alpinističnih odpravah, predvsem v Himalajo, bili so tudi v Kavkazu, Tian Šanu, Hindukušu, na Akonkagvi in drugod. Precej članov postaje je bilo v vrhu slovenskega in tudi svetovnega alpinizma in odpravarstva. Med drugim sta člana postaje, Marko Prezelj v letu 1991 in Tomaž Humar leta 1996, preje-

66 *Zgodovina*, 2002, Miro Štebe, Novi izzivi, 1995–2000, str. 417–440.

67 *Zgodovina*, 2002, str. 426; *Spomin in opomin gora,* 2005, str. 409–411.

68 36-letni Janez Jeglič - Johan iz Domžal, vsestranski slovenski alpinist, je izginil 31. oktobra 1997 v viharju na himalajskem vrhu Nuptse.

Kamniški reševalci leta 1996 (Arhiv: GRS Kamnik)

la zlati cepin – mednarodno priznanje za najpomembnejši alpinistični dosežek leta.

Delo reševalcev je bilo večkrat predstavljeno v *Kamniškem občanu* z vrsto člankov Ceneta Griljca in Bojana Pollaka. Kamniška postaja je sodelovala v prvi oddaji TV Slovenija *Gore in ljudje*, njeni člani so sodelovali tudi pri seriji *Razgledi s slovenskih vrhov* in v radijskih oddajah.

V jubilejnem letu je imela GRS Kamnik 39 aktivnih reševalcev. Med častnimi člani so bili Metod Humar, Tone Kuhar, Ivo Motnikar, Pavle Šimenc, Tone Škarja in Ivan Žavbi.

V letu 1998 je član postal Robert Poličnik. Bilo je 21 reševalnih akcij, od teh štiri iskalne. Šestim planincem ni bilo mogoče pomagati. Poseben preskus reševalcev je bilo reševanje z nihalke na Veliko planino. Nobena druga žičnica v Sloveniji namreč ne popelje potnikov v kabini tako visoko nad tlemi.

Devetega avgusta 1998 zjutraj se je nihalka na Veliko planino zaustavila na sredini, 700 metrov oddaljena od vsake postaje, oziroma 170 metrov nad tlemi. V eni kabini je bilo 34 potnikov in sprevodnik, v drugi pa le sprevodnik. Pomoč helikopterja ni bila izvedljiva. V eni uri je bila skupina kamniških reševalcev z opremo na spodnji postaji žičnice in se pripravila na klasično reševanje.

Prisebni sprevodnik je miril potnike in jim pomagal. Iz reševalnega kompleta v kabini je spustil jeklenico in z njo potegnil v kabino statično vrv in jo pritrdil na sidrišče v kabini. Reševalec Marko Prezelj je nato v samo dvaindvajsetih minutah prižimaril[69] po vrvi v kabino, pomiril potnike in jih pripravil za spuščanje. Medtem so reševalci na tleh pripravili spuščanje z zavornimi elementi na tleh. Pri tem je zadostovalo, da je bil zgoraj le en reševalec, ki je potnikom nameščal varnostne pasove in reševalno vrečo (drugače bi bilo potrebnih več reševalcev, opreme, prostora in časa). Sledilo je 25 spustov s po eno ali dvema osebama v reševalni vreči, zvečer pa še Prezelj. Medtem so žičničarji popravili napako. Sprevodnik je potegnil jeklenico k sebi, nakar so ga z nihalko spustili v dolino.

V letu 1999 je bilo le 12 posredovanj. Postaja je od države dobila svoj drugi avto, Nissan Terrano II, kar je precej pospešilo posredovanja. Na Kamniškem sedlu je bila medpostajna reševalna vaja, nekaj članov postaje je bilo na vaji na Obirju v Avstriji, kamor so jih povabili reševalci iz Železne Kaple. Začeli so s pripravami za gradnjo zavetišča GRS na Veliki planini. Član je postal Klemen Mali, pripravniki reševalci letalci pa Damjan Kočar, Rado Nadvešnik in zdravnik Primož Trunk. Člani so postali tudi pilota helikopterja 15. brigade vojnega letalstva Aleš Ogrinc in Branko Rek ter tehnika letalca na helikopterju Jože Ciglar in Anton Vučajnk. Inštruktor za zveze Slavko Šetina je prestopil v postajo GRS Ljubljana.

V letu 2000 so imeli kamniški reševalci kar 28 reševanj; z gora so prinesli dva planinca, ki sta umrla zaradi kapi. Precej časa so namenjali obnavljanju zna-

69 Žimariti: vzpenjati se po vrvi s pritežmo ali žimarjem.

Nočno reševanje pod Kokrskim sedlom leta 2002 (Arhiv: GRS Kamnik)

Helikopterska vaja leta 2000 (Arhiv: GRS Kamnik)

nja in urjenju. Veliko ur prostovoljnega dela in truda je bilo potrebno, da je v tem letu na Zelenem robu po načrtu arhitekta Vlasta Kopača zraslo zavetišče v slogu velikoplaninskih pastirskih koč. Damjan Kočar, Rado Nadvešnik in Primož Trunk so postali reševalci letalci, Boris Štupar pa vodnik lavinskega psa. Pripravnika sta postala Matej Mošnik in Matej Vrabec. Takrat so kamniški gorski reševalci ugotavljali, da so od prvih začetkov opravili več kot 750 reševalnih akcij, nešteto plezalnih vzponov, pohodov, vaj in treningov, pa tudi ogromno vzgojnega, preventivnega in drugega dela.

Čas sprememb – pregled dela našega društva v zadnjih enajstih letih[70]

Preglejmo še delo Društva Gorska reševalna služba Kamnik v zadnjih enajstih letih, ob tem pa omenimo nekatere ključne dogodke v Gorski reševalni zvezi Slovenije (GRZS).

Čeprav posredovanja gorskih reševalcev potekajo po ustaljenem vzorcu: nesreča in klic na pomoč – naglica reševalcev – oskrba in transport – analiza in pisanje poročil, so vendarle med posredovanji tudi takšna, ki se jih reševalci (ne)radi spominjamo. Zapomnimo si jih zaradi okoliščin nesreče, po samem iskanju ali reševanju ter odzivu sodelujočih.

70 Janez Volkar, 2012. Čas sprememb. Pregled dela našega društva v zadnjih letih. V: *Želja pomagati. Devetdeset let organiziranega reševanja na Kamniškem*, Gorska reševalna služba Kamnik (1922–2012), str. 16–35.

Reševanje iz plazu leta 2004 (Arhiv: GRS Kamnik)

Leta 2001 je izšla zelo pomembna knjiga *Osnovna tehnika gorske reševalne službe Slovenije* avtorja Pavla Omana, ki opisuje postopke gorskega reševanja in jih z ilustracijami tudi nazorno prikazuje.

Člani Društva GRS Kamnik smo v tem letu posredovali 21-krat in pomagali 24 pomoči potrebnim. Pripravnik za gorskega reševalca je postal Aleš Koželj, Rado Nadvešnik inštruktor GRS, Primož Trunk pa zdravnik reševalec letalec.

Leta 2002 se je po osamosvojitvi večine postaj od matičnih planinskih društev napeto ozračje začasno umirilo. Ni bilo več tako hudih očitkov, da gre v ozadju le za ugled in moč nekaterih posameznikov – gorskih reševalcev, pa tudi gorski reševalci smo sprejeli ponujeno roko sprave funkcionarjev Planinske zveze Slovenije (PZS). Konec koncev je osnovno delo, to je reševanje v gorah, kljub sporom z matično organizacijo, to je s PZS, potekalo vzorno.

Maja je izšla *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*, avtorjev Franceta Malešiča, Ceneta Grilja, Vlasta Kopača, Toneta Škarje in Mira Štebeta. Knjiga je temeljno delo o gorskem reševanju na južni strani Kamniško-Savinjskih Alp.

Julija je bilo slovesno odprto zavetišče kamniških gorskih reševalcev na Veliki planini, katerega gradnja je potekala pod skrbnim vodstvom načelnika Janeza Podjeda.

V tem letu je društvo GRS Kamnik posredovalo 25-krat, člani društva pa smo pomagali 29 ponesrečencem. Našemu društvu se je iz Prevalj na Koroškem zaradi selitve v Kamnik pridružil Matjaž Šerkezi.

Leto 2003. Dolga leta po nesreči na Okrešlju, ko je leta 1997 življenje izgubilo pet gorskih reševalcev, smo gorski reševalci analizirali, premlevali in ugotavljali vzroke, potek in posledice tragedije. Hudo prizadeta so bila tista okolja, kjer so izgubili svoje člane. Tudi v Kamniku, čeprav na srečo nismo izgubili nikogar, a sta bila dva reševalca ob nesreči pripeta na jeklenico pod helikopterjem, smo želeli priti nesreči do dna. Žal natančnega dogajanja ni bilo lahko rekonstruirati, kaj šele poiskati vzroke in morebitne krivce. V trenutku nesreče je bilo na sidrišču pet reševalcev, dva pa so z vitlom dvigali v helikopter. Zaradi povezave, ki je ostala med plovilom in sidriščem, je helikopterjeva jeklenica s sidrišča odtrgala vseh pet gorskih reševalcev. Po naključju zataknjena pomožna vrvica, s katero so bili povezani, ni vzdržala, zato so padli v globino. Številni organi (GRS, policija, ministrstvo za promet) so izdajali poročila, mediji pa so dogodku namenili veliko pozornost. Po epilogu na sodišču (»Tragedija se je zgodila zaradi nesrečnega spleta okoliščin.«) so svojci dobili odškodnine od države in PZS; nas pa na to spominjata tudi Sklad Okrešelj, iz katerega dobivajo štipendijo otroci ponesrečenih gorskih reševalcev, in vsakoletna

Postavljanje novega Kemperlovega bivaka leta 2009 (Arhiv: GRS Kamnik)

spominska svečanost na kraju dogodka. Ob podobnih situacijah se zbudijo čustva in na dan spet plane opozorilo: »Nikoli več ne smemo izgubiti tovariša.«[71]

Proti koncu leta smo v tehnično zahtevnem in napornem reševanju na Grintovcu prvič uporabili pomoč navigacijske naprave GPS.[72] Z njeno pomočjo smo uspešno pripeljali v dolino dva alpinista. Člani društva GRS Kamnik smo v 27 posredovanjih pomagali 25 ponesrečencem. Selitev je v društvo pripeljala gorskega reševalca Vladimirja Habjana, ki je prišel iz Ljubljane.

Leta 2004 so bila na izredni seji komisije za GRS konec marca obravnavana reševanja preteklega leta in na pobudo društva GRS Kamnik tako imenovane »mobi« akcije. Predstavljenih je bilo devet kamniških in eno tolminsko posredovanje, katerih skupna značilnost je bil klic na pomoč po prenosnem brezžičnem telefonu praviloma nepoškodovanega planinca, ki se mu zaradi poslabšanja vremena nekaj ni izšlo. Reševalci so ponoči in v slabem vremenu izpostavljeni velikemu tveganju, po najdbi klicatelja ga navadno le pospremijo v dolino ali ga tja odpelje helikopter. Vodja takega iskalno-reševalnega posredovanja je odgovoren tako za iskanega kot za moštvo na posredovanju in je deležen pritiskov svojcev in javnosti v medijih. Pojavljalo se je vprašanje zaračunavanja stroškov takih posredovanj in smiselnosti početja gorskih reševalcev, kadar je tveganje preveliko. Vrh teh dilem je bil dosežen nekaj let kasneje ob neuspešnem reševanju dveh alpinistov, ki sta v snežnem neurju obtičala na vrhu Mangarta. Vendar se je ponovno izoblikovalo stališče, da je klicatelju po najboljših močeh potrebno pomagati takoj in brez zaračunavanja stroškov.[73]

V tem letu smo člani GRS Kamnik opravili 28 posredovanj, v katerih smo pomagali 42 ponesrečenim. Pripravniki so postali Matej Kladnik, Aleš Janžekovič, Klemen Miklič, Irena Mušič in Tomaž Tišler.

Leto 2005. V procesu osamosvojitve dejavnosti gorskega reševanja so se pojavljali različni pogledi na organiziranost in status gorskih reševalcev. Nekateri so zagovarjali model profesionalizacije dela službe, to je vsaj ekipe za letalsko reševanje. Vendar je država po visokih uradnikih Uprave za zaščito in reševanje večkrat sporočila, da je zadovoljna z delom in da sistem, tak, kot je, deluje zadovoljivo ter da je profesionalizacija moštva predraga. Tak pristop prostovoljnosti je omogočil tudi pridobitev statusa humanitarne organizacije in s tem dodatno tretjino potrebnih sredstev, ki smo jih dobili od Fundacije za invalidske in humanitarne orga-

71 Sedemnajstega januarja 2003 so štirje dobro opremljeni, a žal neizkušeni planinci kljub slabi vremenski napovedi in objavljenem opozorilu o nevarnosti snežnih plazov prespali na Kokrskem sedlu. Naslednji dan so se trije odpravili proti Grintovcu, a so v snežnem metežu pod vrhom obrnili. Ko so skupaj odšli v dolino, jih je okoli pol petih popoldne pod stenami Jurjevca snežni plaz odnesel dobrih petsto metrov niže v Konec. Prvega je plaz izvrgel desno in sneg ga je stisnil tako, da se je rešil šele po dolgih urah in po mučni hoji iz Kamniške Bistrice okoli pol četrte ure zjutraj poklical pomoč za prijatelja, ki ga je slišal na drugi strani poledenele plaznice. Temu je kljub zlomljeni nogi uspelo poiskati zavetje. Devetnajstim gorskim reševalcem z dvema plazovnima psoma iz Kamnika sta prišla pomagat dva gorska reševalca s plazovnima psoma iz Ljubljane in Škofje Loke. Pogrešane planince so začeli iskati v plaznem stožcu in v plaznici, še preden se je zdanilo. Eden od štirinožcev je z laježem opozoril na poškodovanega planinca, ki ga je zdravnik takoj oskrbel. Vodniki so s psi sistematično iskali dalje in hitro našli še oba zasuta v zbitem snegu. Žal prepozno. Vrsta naključij se je srečno spletla tako, da sta preživela vsaj dva: čeprav je bil kraj opisan pomanjkljivo, ga je naš član, ki je bil ponoči po naključju na policijski postaji, pravilno razumel in smo s pomočjo lavinskih psov hitro našli ponesrečence in tudi preživeli se je uspešno zaščitil pred mrazom in dežjem. Napovedano dolgotrajno poslabšanje vremena pa je »počakalo« do konca posredovanja.

72 GPS – naprava za določanje položaja s pomočjo satelitov (global positioning system).

73 Petnajstega decembra 2004 se po napovedani celodnevni turi alpinist ni vrnil domov, zato je bilo sproženo iskanje. Prvi večer je bil v Koncu najprej najden njegov avto. Naslednje jutro je petnajst gorskih reševalcev začelo z iskanjem. Pogrešani naj bi šel v Bivak pod Skuto, a so edine sledi vodile v Kotliški graben. Zaradi sneženja je sledi zmanjkalo, zato so šli reševalci vseeno do lednega slapa visoko pod vrhom grabna. Po pregledu plazovine in grobem sondiranju so našli smučko in smučarsko palico. Tretji dan je 23 Kamničanov in 9 Ljubljančanov ob pomoči štirih plazovnih psov in posebne naprave za iskanje (Recco) pet ur zaman preiskovalo globok pršič v širini 50 metrov in dolžni 200 metrov. Ozka in zavita grapa se je spremenila v ogromno mišnico, v katero je iz zgornjih pobočij veter stalno nosil slapove pršiča. Ko se je nevarnost zaradi sonca, ki je posvetilo v zahodna pobočja gore Brane še povečala, so se reševalci odločili, da pregledajo še robove plazovine. Pogrešani je bil končno najden ob samem stiku snega in skal. Med zasipavanjem s snegom je sledil beg reševalcev s ponesrečenim v dolino na varno. Novoletno večerno druženje reševalcev in njihovih življenjskih družic je bilo (verjetno na žalost marsikoga) odpovedano.

Vaja v sondiranju plazu leta 2011 (Arhiv: GRS Kamnik)

nizacije. Na to smo gorski reševalci zelo ponosni.

V tem letu smo v le 10 posredovanjih pomagali enakemu številu ponesrečenih.[74] Pripravniki so postali Ambrož Bajde, Ana Mavko, Franc Miš, Marjana Prezelj in Blaž Vrabec, inštruktorji GRS pa Boštjan Griljc, Jernej Lanišek, Vilko Rifel in Genadij Štupar.

Izšla je knjiga *Spomin in opomin gora. Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah,* avtorja Franceta Malešiča (Založba Didakta, Radovljica), ki obravnava (smrtne) nesreče vključno do leta 2004.

Leta 2006 se je reorganizacija zaključila z odcepitvijo od PZS in podpisom pogodbe o ustanovitvi GRZS. Pred tem seveda ni šlo brez zapletov in ponovnih nestrpnosti na obeh straneh. Če so reševalci (ne)upravičeno očitali PZS, da razpolaga z njihovimi finančnimi sredstvi, je ta za GRS odprla poseben transakcijski račun. Reševalci so tudi zahtevali črtanje besede GRS iz statuta PZS, ta pa je grozila s prepovedjo uporabe simbola gorskih reševalcev (moder krog z rdečim križem in belo planiko v sredini) ter izločitvijo članov, ki bi se pridružili novi organizaciji. Ob popuščanju obeh strani je bila na koncu le ustanovljena nova zveza kot samostojen pravni subjekt. Nova organizacija je nase sporazumno lahko prenesla tudi reševalno opremo, vozila in nepremičnine. Na Zboru gorskih reševalcev kot najvišjem organu je bil 15. maja sprejet tudi statut organizacije s sedežem v Kranju. Pozimi istega leta sta bila sprejeta še Poslovnik Upravnega odbora in Poslovnik Predsedstva Upravnega odbora GRZS. Zelo aktivno vlogo pri ustanavljanju zveze so igrali tudi člani društva GRS Kamnik.

Prejšnje leto je bilo na Kamniškem najmanj posredovanj, to leto pa jih je bilo največ: 42 članov društva je opravilo 32 posredovanj 36 pomoči potrebnim.[75]

Leta 2007 sta bila sprejeta še dva pomembna dokumenta za delovanje zveze: Pravilnik o delovanju in odločanju disciplinskega razsodišča ter Merila za razdeljevanje nabavljene opreme društvom GRS. Gorski reševalci pa delujemo tudi na področju preventive: opozarjamo planince na nevarnosti, vsako leto podajamo analize nesreč, organiziramo Dneve varstva pred plazovi in tečaje varne hoje v gore, organiziramo ogledne vaje, sodelujemo na planinskih izletih in na vsakoletnih tradicionalnih Dnevih Kamniških planin, teku na Grintovec, pohodu na Limbarsko goro ter na spominski turi Smučka in cepin, ki je naslednica priljubljenega Štuparjevega memoriala. Z zakonom smo reševalci zavezani pomagati ljudem v naravnih in drugih nesrečah, in to smo večkrat izvedli, npr. po murastem plazu

74 Pogost obiskovalec Menine planine se je 5. decembra v poznem popoldnevu s psom odpravil od planinskega doma proti domu v Zadrečki dolini. Megla, tema in snežni metež so ga zmedli, zato je zašel. Ni ga bilo domov, zato je žena naslednji dan obvestila prijatelje, ti pa policijo, ki je dan kasneje začela z iskanjem. Deset policistov je ob pomoči 22 gorskih reševalcev iz Celja pregledovalo poti, gozdne vlake, jase in iskalo morebitne sledi. Iskali so na severnem pobočju Menine, od zadnje kmetije nad dolino Drete do vršnega grebena in nazaj v dolino. Pogrešanega ali uporabnih sledi niso našli. Zato so iskanje prekinili. Naslednji dan, 8. decembra, je bilo vreme lepo. Domačini, ki so delali v gozdu nedaleč nad vasjo Golice v Tuhinjski dolini, to je na južni strani Menine, so slišali in videli neznanega psa. To so sporočili domačinu – kamniškemu gorskemu reševalcu. Ponovno je steklo iskanje. Žena pogrešanega, ki se je pridružila reševalcem, je na opisanem kraju poklicala psa in ta je pritekel k njej. Kmalu so našli iskanega. Žal prepozno.

75 Mimoidoči planinec je 19. avgusta po glasovih iz Male Vetrnice na Veliki planini sklepal, da je nekdo padel vanjo. Na srečo je v bližini našel gorskega reševalca, ki se je spustil v vrtačo. Našel je telička. S pomočjo pastirjev ga je z vrvno tehniko dvignil iz globeli in pastir ga je odpeljal v čredo k mami.

v Logu pod Mangartom, po poplavah na Gorenjskem in po neurju oziroma vetrolomu v vasi Gozd smo pomagali tudi Kamničani.

V kamniškem društvu se je to leto porodila zamisel, da bi v novo nastajajoči trgovski coni ob Korenovi cesti uredili prostore za društvo, žal pa je ostalo le pri tem. Na občnem zboru društva GRS Kamnik se je od trinajstletnega uspešnega načelništva poslovil Janez Podjed, ki ga je zamenjal Rado Nadvešnik. Tega leta smo zabeležili 21 posredovanj in pomagali 35 ponesrečenim.[76]

Leta 2008 je bil kot zadnji pomemben akt GRZS sprejet Poslovnik o delu Nadzornega odbora. GRZS vodi evidenco nesreč po dejavnostih: planinske (hoja po poti in brezpotju, plezanje, smučanje izven smučišč) in druge (delo, kolesarjenje, aktivnosti v vodi in zraku). V zadnjih letih se je povečevalo število neplaninskih posredovanj. V najbolj obremenjenem društvu Tolmin je bilo v jubilejnem letu teh posredovanj že dve tretjini, v Kamniku pa ena tretjina. V tem letu je bilo potrebno posredovati 18-krat in pomagati 21 pomoči potrebnim. Pripravniki so postali Aleš Hočevar, Urban Novak in Tadej Trobevšek. Zaradi selitve v Kamnik pa sta v naše društvo prišla gorska reševalca iz GRS Tolmin Matej Bizjak in Peter Mežnar.[77]

Leto 2009. Število posredovanj slovenskih gorskih reševalcev je naraščalo. Še leta 1974 je takratna reševalna organizacija naštela 47 posredovanj, postaja Kamnik pa šest. Leta 1990 je bilo prvič doseženo število sto, nato je število posredovanj začelo skokovito naraščati in se v letu 2011 ustavilo na številki 406. Kaj táko večkratno povečanje posredovanj pomeni za 430 normiranih gorskih reševalcev (v Kamniku 30), lahko primerjajo le starejši reševalci, ki so imeli v svojih dnevnikih zapisanih po nekaj posredovanj na leto, zdaj pa morajo skupaj z mladimi v akcijo tudi po večkrat na dan. Če ne bi bilo pomoči helikopterja, ustreznejših tehničnih sredstev (terenskih avtomobilov, radijskih postaj ...), boljše in lažje osebne in reševalne opreme ter večje izurjenosti reševalcev, ne bi bilo mogoče pravočasno oskrbeti in na varno prepeljati vseh pomoči potrebnih. Tudi kamniško društvo, ki je vedno okoli četrtega ali petega mesta po številu posredovanj, je že prišlo do povprečja dveh posredovanj na mesec. Ob tem pa je treba še zapisati, da je odzivni čas reševalcev krajši in se za posredovanje meri v okoli dvajsetih minutah, povprečno posredovanje pa traja le štiri ure!

Pred dvema letoma smo na osnovi ogledov člani društva ocenili, da je stari bivak na Velikih podih pod Grintovcem tako načel zob časa, da ga je nesmiselno popravljati. Začeli smo s pripravami na zamenjavo z novim (ugotavljanje potreb, načrtovanje, zbiranje denarja, izdelava, prevoz in postavitev ter odvoz starega). Organizacijo in izvedbo je vodil Janez Volkar. Postavitev novega bivaka Pavleta Kemperla je bila 27. oktobra s pomočjo helikopterja Slovenske vojske. Slovesno odprtje je sledilo naslednje leto 26. junija.

Člani društva smo preselili tehnično opremo iz vlažnih kletnih prostorov veterinarske postaje v na novo urejene podstrešne prostore. Društvo pa je tudi uspešno prestalo inšpekcijski pregled porabe namenskih sredstev, ki ga je opravila Uprava za zaščito in reševanje Republike Slovenije.[78] V tem letu smo v društvu

76 Bolgarski delavci na začasnem delu so 1. oktobra ponoči obvestili policijo, da se njihov prijatelj, ki se je s kolesom odpeljal v Kamniško Bistrico na izlet, ne oglaša več po mobilnem telefonu. Bil naj bi na nekem vrhu in ob zadnjem oglašanju je povedal, da je pod njim stena in da ne more splezati dol. Slišal naj bi šum vode in videl luči v dolini. Operater mobilne telefonije zaradi takratne zakonske omejitve ni smel razkriti mesta oddajanja pogrešančevega telefona in s tem njegovih lokacij. Policisti so ob pomoči 16 gorskih reševalcev najprej pregledali okolico Kamniške Bistrice in vpisne knjige po vrhovih in v kočah ter spraševali obiskovalce na tem območju. Brez uspeha. Naslednji dan je 14 gorskih reševalcev in več kot 30 policistov pregledalo celotno območje Konca in še del Velike planine. Ponovno brez uspeha. Čeprav je bilo čez nekaj dni ob gozdni cesti v Koncu najdeno moško kolo in je to sprožilo nov val ugibanj, Bolgara niso nikoli našli.

77 Dva gobarja je 13. julija na Plešivcu pozno popoldne zajelo orkansko neurje, ki je podrlo ves gozd na jugovzhodnem pobočju. Skozi labirint podrtih dreves sta se začela prebijati proti Črnivcu in eden od njiju si je pri tem izpahnil ramo. Gorski reševalci so po hudi uri, ki je najhuje prizadela vas Gozd na sosednjem pobočju, preventivno pregledovali prizadeta območja in ju našli. Transport čez podrto drevje bi bil nevaren in zamuden, zato je na pomoč priletel helikopter in vsaj za dva prizadeta v naravni nesreči se je končalo srečno in brez hujših posledic.
V pastirski bajti na Veliki planini sta 31. decembra počitnikovali dve štiričlanski družini. Člani prve družine so se počutili slabo in imeli glavobole, zato so odšli v dolino k zdravniku. Ta je posumil na zastrupitev z ogljikovim monoksidom. Prijatelji iz druge družine, ki so ostali v bajti, se na telefonske klice niso oglašali. Zato sta bila o tem obveščena dva gorska reševalca, ki sta bila v koči GRS na Zelenem robu. Ko sta prihitela do Čurgove bajte, sta ugotovila, da vsi štirje spijo. Na srečo so se še zbudili in bili nato takoj prepeljani s sanmi na Rakove ravni in v dolino k zdravniku. Zaradi izpušne cevi bencinskega agregata, zametene s snegom, je prišlo do uhajanja nevarnega plina v kočo in do zastrupitve obiskovalcev koče, a so bili tokrat zdravnik in gorski reševalci hitrejši od »tihega ubijalca«.

78 Zgodaj dopoldne 28. februarja si je alpinist v prvi četrtini smeri v Bobnárjevem plazu v zahodni steni Brane zaradi padca zlomil golen. Helikopter je v steno spustil reševalca letalca, ki je ponesrečenca oskrbel, nato pa ga je odpeljal v bolnišnico. Vreme je bilo lepo in razmere dobre, zato je bilo v gorah veliko obiskovalcev.
Zgodaj zvečer sta dva alpinista sporočila, da njunih prijateljev iz Bobnarja še ni v dolini. Dva reševalca sta odšla pod Bobnarja in s pomočjo lavinskih psov v sveži plazovini pod steno našla na pol zasuta alpinista, ki žal nista preživela 800-metrskega padca iz zadnje petine smeri. Vzrok je bil verjetno plaz snega, ki ga je zmehčalo zgodnje-popoldansko sonce.
Pohodnik je 27. junija popoldne protestno odšel s piknika in se napotil proti Korošici. Prijateljem se po mobilnem telefonu ni več oglasil, zato je šest gorskih reševalcev po različnih poteh odšlo za njim. V deževni noči so ga med sekanjem strel klicali in svetili z baterijami v pobočja nad potjo in pod njo. Brez uspeha. Proti jutru so mokri prišli na Korošico in ga na srečo našli v postelji (telefonskega signala tamkaj ni, zato njegove prisotnosti ni bilo mogoče preveriti). Po resnem pogovoru so se podali proti savinjski strani in se s terenskimi vozili skupaj odpeljali v lepšo prihodnost.
Obiskovalci doma v Kamniški Bistrici so z oskrbnikom 6. avgusta okoli desete ure zvečer opazili več rdečih raket in utripajoče lučke na območju Malih podov. Obvestili so Center za obveščanje in ta je obvestil gorske reševalce. Trije reševalci so po lovskih poteh odhiteli iz Konca proti Skuti. Pri bivaku pod Skuto so ugotovili, da je vesela druščina praznovala rojstni dan in slavljencu pripravila ognjemet. Planinci so bili deležni kratkega opozorila na neodgovorno in celo z zakonom prepovedano ravnanje s pirotehničnimi sredstvi. Planinec je 28. avgusta splezal na skalni čok ob poti in prosil prijateljico, naj ga fotografira. Pri tem je omahnil in

Kamniški reševalci po helikopterski vaji leta 2012 (Arhiv: GRS Kamnik)

posredovali 24-krat in pomagali 25 pomoči potrebnim. Pripravnik je postal Jure Prezelj.

Leto 2010. Načelnik društva GRS Kamnik se je po sporih z vodstvom GRZS (licenciranje vodnikov lavinskih psov in letalcev reševalcev ter odpoved tečaja za nove letalce reševalce, predvsem pa različnih pogledov na koncept in delovanje Komisije za vzgojo in reševalno tehniko) zapletel še z nekaterimi drugače mislečimi in delujočimi v lastnem društvu. Eno leto pred iztekom mandata je razočaran – da ne more prodreti s svojimi zamislimi in kaj dosti spremeniti v danem času – nepreklicno odstopil. Novi načelnik društva je postal Franc Miš.

V tem letu smo posredovali 22-krat in pomagali 21 ponesrečenim.[79] Prvič smo na občnem zboru izvolili častne člane društva in ti so postali: Cene Griljc, Metod Humar, Jernej Koritnik, Janez Podjed, Pavle Šimenc in Tone Škarja.[80]

Leto 2011. Kadar se je zgodila nesreča v gorah ali se je po znakih sodeč to po vsej verjetnosti zgodilo, ko je treba iskati pogrešane in s svojim znanjem in opremo lahko pomagajo gorski reševalci, je obveščevalec dolžan sporočiti okoliščine nesreče: kje in kdaj, koliko in kako so poškodovani, kakšne so vremenske razmere, kdo sporoča. To očividec ali soudeleženec sporoči na Center za obveščanje (brezplačni telefon 112), policijo (113) ali napiše pisno sporočilo in ga dostavi na

nekaj metrov niže z glavo udaril v skalni rob. Zaradi izgube zavesti je prijateljica poklicala pomoč. Ni vedela povedati, kje je, zato so morali gorski reševalci ugibati. Pravilno so se po njenem opisu, da je pod daljnovodom, zapodili po poti s Kisovca proti Mali planini. Ko so prihiteli na kraj nesreče, poškodovani ni več kazal znakov življenja.

79 Planinec se je 22. avgusta na načrtovani poti s Kriške planine na Koren in Kompotelo izgubil in je proti večeru po mobilnem telefonu zaprosil za pomoč. Iz njegovega opisovanja okolice ni bilo moč izluščiti točne lokacije. Izgubljenca so zato poskušali najti s pomočjo helikopterja, ki je takrat po naključju letel čez to območje, a posadka iskanja iz neznanega razloga ni poskusila. Gorski reševalci so se zato razdelili v skupine in se v iskanje napotili peš. Na kraju, ki ga je opisal, planinca niso našli in ta je nato še enkrat po telefonu opisal, kaj vidi. Opis se je močno razlikoval od prvega. Kasneje je bilo ugotovljeno, da kljub drugačnim navodilom planinec ni miroval in se je gibal po nepreglednem in orientacijsko zahtevnem rušnatem območju Kalc. Toda imel je neznansko srečo, da je skupina reševalcev iz Kamniške Bistrice opazila njegove svetlobne signale dobrih tisoč metrov višje. Reševalci so ga tako po štirih urah lova mačke z mišjo našli daleč stran od načrtovane poti in pospremili v dolino.
Planinec in planinka sta se 4. oktobra pozno dopoldne odpravila iz Konca skozi Gamsov skret. Zaradi goste megle bivaka pod Skuto nista našla in tudi poti nazaj v dolino ne. Po markirani poti sta hotela priti do bivaka Pavleta Kemperla in se vanj zateči še pred nočjo, a sta na križpotju zgrešila. Po dolgih trinajstih urah tavanja v megli in dežju sta se pod previsno skalo malo pod Mlinarskim sedlom odločila počakati jutra. Omagano sopotnico je zeblo, zato se je planinec odločil, da poišče bivak in prinese odeje. Še preden je prišel do njega, je prišel v območje telefonskega signala in poklical pomoč. Ko se je z odejami vrnil k sopotnici, je ta ležala v zavetju, a ni več kazala znakov življenja. Gorski reševalci so v dežju in mrzlem vetru razmeroma hitro našli močno opešanega planinca, ki je še sam zmogel pot v dolino. Planinko pa so v dolino prinesli. Če bi planinca našla enega od obeh bivakov ali če bi lahko prej poklicala v dolino, se njuna pot ne bi končala tako tragično.

80 Metod Humar, Pavle Šimenc in Tone Škarja so bili prvič imenovani za častne člane v jubilejnem letu 1997, zdaj pa je bilo to še posebej potrjeno.

obveščevalno točko (na primer planinska postojanka). Ko pride sporočilo o nesreči do pooblaščenega gorskega reševalca, ta sproži posredovanje. Glede na okoliščine se odloči o številu reševalcev, potrebni opremi in predvideni izvedbi. Če je posredovanje iskalne narave, podatke o pogrešanih zbira policija in ob sodelovanju gorskih reševalcev tudi vodi posredovanje. Mnogokrat se iskanje sprevrže v reševanje.

Helikopter sodeluje takrat, ko to zahteva zdravstveno stanje ponesrečenca in so drugačni načini reševanja neizvedljivi ali neprimerni. Za odobritev poleta pa morajo biti izpolnjeni tudi drugi pogoji: sprejemljive vremenske razmere, sodelovanje reševalca letalca in zdravnika. V Kamniku je v zadnjih letih helikopter pomagal v dobri četrtini posredovanj, v Sloveniji pa v več kot tretjini.

Člani društva smo v 26 posredovanjih pomagali 24 osebam.[81] V tem letu so pripravniki postali Matic Kozina, Tadej Krišelj, Marko Petek in Andrej Rezar. Zaradi preselitve v Kamnik smo v društvo sprejeli gorska reševalca Simona Kurinčiča iz Tolmina in Primoža Hostnika iz Tržiča.

Slovenski gorski reševalci smo bili v jubilejnem letu 2012 organizirani v 17 samostojnih, prostovoljnih in nepridobitnih društvih ali postajah, ki imajo dogovorjena območja delovanja. Te temeljne reševalne enote so združene v Gorsko reševalno zvezo Slovenije in opravljajo preventivne, iskalne in reševalne ter druge dejavnosti v gorskem ali težko dostopnem svetu. Slovenski gorski reševalci smo bili v letu 1955 med ustanovitelji mednarodne organizacije za reševanje v gorah IKAR-CISA.

Kamniški gorski reševalci smo v devetdesetih letih organiziranega reševanja posredovali tisočkrat (povprečno 11,3 krat na leto). K temu je treba prišteti še okoli 25 posredovanj pred ustanovnim letom 1922 (takrat so reševanja imenovali »rešilne ekspedicije«). V nekaterih so sodelovali tudi kasnejši člani reševalne skupine. Razen kratkega obdobja med obema svetovnima vojnama so reševalci večji del plemenitega dela opravili brez plačila.

Izreden razvoj pripomočkov in tehnike je zelo spremenil in olajšal reševanje, vendar pa prav tako kot prej še vedno velja, da je vse odvisno od človekovega razmišljanja, znanja, volje in vzdržljivosti, prav tako pa tudi od gora, nevarnosti naravnih sil in ovir, ki jih postavljajo vsem obiskovalcem. V želji, da bi bile naše gore kar najbolj varne, pa nam ves čas ostaja eden glavnih ciljev preprečevanje nesreč.

81 Drugega maja so gorski reševalci po obvestilu, da je v soteski Prédaselj padel vrvohodec, prišli na kraj nesreče. Takrat so bili tam že člani gasilske ekipe za tehnično reševanje. Od očividcev so izvedeli, da je ponesrečenec padel s traku, ki je bil štirideset metrov nad divjo Bistrico napet z enega na drugi breg soteske. Varovalna vponka, s katero se je varoval, se je očitno odprla. Po padcu v vodo ga je nižje v soteski prijatelj prestregel in privezal z vrvjo na zagozdeno deblo. Vendar je močan tok vode ponesrečenca potegnil v sifon in med veje zagozdenega drevesa. Poskus reševanja z gasilskim vitlom ni bil uspešen. Kaj več od določitve lokacije ponesrečenca, ki je bil meter pod vodo in privezan na vrv, gasilci in gorski reševalci niso mogli storiti.
Ko sta prišla reševalca potapljaške reševalne službe, ki pa tudi nista imela izkušenj in opreme za tako reševanje, se je eden kljub nevarnosti spustil do ponesrečenca. Privezal ga je na drugo vrv in prerezal vrv, ki ga je držala pod vodo. Zdaj so lahko z vrvno tehniko dvignili reševalca in ponesrečenca iz soteske. Reševalci so temo premagali z razsvetljavo gasilskih žarometov, sporazumevanje med njimi pa je bilo zaradi bučanja vode zelo oteženo. Reševanje so ovirali tudi številni radovedni očividci.

Ožbej Vresnik[1]
Riharjeva 28, Ljubljana
ozbej.vresnik@guest.arnes.si

Poročanje slovenskih časopisov o najdbi mamuta v Nevljah

Najdba mamutovih kosti v Nevljah pri Kamniku 15. 3. 1938 je imela v slovenski javnosti velik odmev. O njej je poročalo predvsem ljubljansko časopisje, po njem pa je povzemal tudi ostali slovenski tisk. O izkopavanju v Nevljah in z njim povezanim dogajanjem sta najpogosteje poročala časopisa *Jutro* in *Slovenec*. Prvotno senzacionalistično in nekritično poročanje je sčasoma postajalo vse bolj strokovno. S prebiranjem člankov se je slovenska javnost seznanjala z metodami arheoloških izkopavanj kakor tudi z obdobjem poznega paleolitika na Slovenskem. Izjemna in nenavadna najdba je v Nevlje privabljala številne obiskovalce, zato so Kamničani odločno vztrajali, da mamut ostane v njihovem mestu. Glede lastništva mamuta se je v časopisih razvila živahna polemika, ki pa se je polegla s spoznanjem, da manjkajo številne kosti in mamuta verjetno ne bo možno rekonstruirati. Po izvirni zamisli dr. Frana Kosa je neveljski mamut ponovno »oživel« v laboratorijih Narodnega muzeja v Ljubljani.
Ključne besede: mamut, Nevlje, Prirodoslovni muzej Slovenije, Fran Kos, Niko Sadnikar

The find of fossilised mammoth bones at the village of Nevlje on 15th March 1938 grabbed the attention of the Slovenes. Journalists from Ljubljana wrote about it, thus creating the basis for the remaining timely press. The two newspapers that would report with utmost frequency from excavation site were *The Jutro* and *The Slovene*. At first sensationalistic and objectivity-lacking press-reports gradually became more professional. Upon reading new articles, the Slovenes came to be more familiar with the excavation methods as well as the era of the Upper Paleaolithic Era in the region. The incredible find caused for a great many visitors to travel to Nevlje, which is why local residents insisted for the skeleton to remain in the city of Kamnik. Lively newspaper discussions concerning the ownership of the mammoth only ended when it became clear that some parts of the skeleton had been missing and that the final and complete reconstruction would not be possible. Thanks to Fran Kos, PhD, and his insightful idea, the Nevlje mammoth »came to life« again in the laboratories of the Ljubljana National museum.
Key words: mammoth, Nevlje, Slovenian Museum of Natural History, Fran Kos, Niko Sadnikar

»Tega mamuta nam je Bog menda v resnici poslal samo zato, da vsaj za spoznanje razgiblje slovečo kamniško ravnodušnost in v naše tiho selišče prinese malo nestrpnega, napetega pričakovanja.«[2]

Prvi meseci leta 1938 so bili sončni in suhi. Kljub prihajajoči pomladi so se nad Kraljevino Jugoslavijo zgrinjali črni oblaki. Naslovnice časopisov so polnili članki o Hitlerjevi priključitvi Avstrije k tretjemu nemškemu rajhu. Kot da vznemirljivih vesti še ni dovolj, so se med njimi pojavila tudi poročila o nenavadni najdbi v Nevljah pri Kamniku. Novice iz Nevelj so kmalu postale odmevne časopisne zgodbe, ki so v nekaj dneh spremenile majhen zaselek pod župno cerkvijo sv. Jurija v najbolj znamenit kraj na Slovenskem.

O najdbi mamuta v Nevljah pri Kamniku je bilo že dosti zapisanega, vendar je, kot je moč sklepati iz strokovnih obravnav, ostalo še mnogo nedorečenega.[3] Namen tega prispevka vsekakor ni zaorati v problematiko, ki mora vendar ostati v domeni stroke, na tem mestu nas predvsem zanima, kakšen odmev je imelo izkopavanje mamutovih kosti v Nevljah v takratnem slovenskem časopisju. Le nekaj dni je bilo potrebnih, da se je vest o nenavadni najdbi v Nevljah razširila po vsej Dravski banovini in pljusknila tudi preko njenih meja. Ne samo širša javnost, tudi novinarski svet je bil na najdbo iz daljne preteklosti nepripravljen, kar je od začetka prikrival z dobršno mero senzacionalističnega poročanja ali pa s previdno zadržanostjo. Šele z izkopavanjem pod vodstvom dr. Frana Kosa in Viktorja Herforta je spregovorila tudi stroka, poročila iz Nevelj so postajala vse bolj nazorna, bralstvu so približala metode arheološkega izkopavanja, ga opozarjala na pomembnost posameznih najdb in jih postavljala v širši kontekst razumevanja poznega paleolitika. Kot mnoge druge senzacije je bila tudi neveljska zgodba kratkega daha, dva tedna po odkritju je s prvimi razočaranji potihnila, a vendar zbudila širše in trajnejše zanimanje za najstarejša obdobja našega ozemlja.

Ob poročanju o najdbi in izkopavanju v Nevljah je v časopisih potekal tudi boj za lastništvo nad mamutovimi kostmi. V sporu med Kamnikom in »oficielno« Ljubljano je zmagala slednja, čeprav so skušali Kamničani postoriti marsikaj, da do tega ne bi prišlo. Prepir med obema stranema nam razkriva vse težave in tegobe, ki jih je morala prebroditi stroka, da mamutove kosti vendar niso obležale prepuščene pozabi v muzejskih depojih.

O najdbi mamuta v Nevljah je pisalo predvsem ljubljansko časopisje. V dnevih izkopavanja je s terena najpogosteje poročal časnik *Jutro.* Vse kaže, da je bil avtor njegovih člankov, ki se je občasno podpisoval z -ine, Kamničan, saj o Kamničanih večkrat govori v prvi osebi množine, odločno pa se je tudi zavzel, da mamutove kosti ostanejo v Kamniku. Izkopavanjem je dokaj zvesto sledil tudi *Slovenec*, ki je zagovarjal stališče, da je najdba mamuta pomembna za ves slovenski narod, zato naj bo po opravljenih izkopavanjih in restavratorskih delih razstavljen v Narodnem muzeju v Ljubljani. Občasno so o dogajanju v Nevljah poročali v *Slovenskem domu, Slovenskem narodu, Slovenskem gospo-*

1 Profesor zgodovine in filozofije, Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik.

2 Ko je tod hodil mamut, *Jutro*, 17. 3. 1938, št. 64, str. 3.

3 O izkopavanjih v Nevljah poroča dr. Fran Kos v: Paleolitske najdbe ob Nevljici, *Etnolog*, št. 10–11, Ljubljana, 1939, str. 417–419; Der Quartärfund von Nevlje, *Quartär* 2, Berlin, 1939, str. 150–151; Neveljski paleolitik, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, št. 20/1–4, Ljubljana, 1939, str. 25–65; Problematika neveljskega paleolitika v okviru pleistocenskih dogodkov, *Zbornik Prirodoslovnega društva* 2, Ljubljana, 1941, str. 97–101.
Dr. Mitja Brodar opozarja na potrebo po reviziji Kosovih poročil v: Revizija neveljske paleolitske postaje, *Arheološki vestnik*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovino in družbene vede, št. 39–40, Ljubljana, 1988–1989, str. 95–110; *Stara kamena doba v Sloveniji*, samozaložba, Ljubljana, 2009, str. 504–505.

darju in *Domovini*. Vesti o senzacionalni najdbi so preko časopisov *Glas naroda* in *Prosveta* prišle tudi do naših rojakov v Ameriki. Razumljivo je, da je med slovensko javnostjo leta 1938 močno poraslo zanimanje za mamuta in prazgodovino na sploh, zato je dr. Ivan Rakovec v poljudni prirodoslovni reviji *Proteus* objavil obširno razpravo Mamut in njegovi predniki, opremljeno s sedmimi slikami in seznamom najdb vseh mamutovih kosti na Slovenskem.[4] Družinski list *Mladika* pa je objavil dolg prispevek Antona Modra z naslovom *Mamut*.[5] Ledenodobna »zverina« je seveda burila tudi domišljijo otrok, predvsem tistih, ki so kot najbolj zvesto občinstvo ure in ure sloneli na zaščitni ograji in opazovali izkopavanja, verjetno je bila med njimi tudi Nada Repič, učenka tretjega razreda meščanske šole v Kamniku, ki je v *Mladem Jutru* objavila posrečen članek z naslovom Neveljski mamut.[6]

Poročila o najdbi mamutovih kosti

Prvo vest o najdbi mamutovih kosti je dan po odkritju, 15. 3. 1938, objavil *Slovenski dom*, ki je na kratko in z ne preveliko gotovostjo poročal o najdbi nenavadnih kosti v Nevljah. Da se je začel boj za lastništvo nad mamutom že takoj na začetku, lahko zaslutimo ob omembi posebne komisije Kamničanov, ki so jo sestavljali »kamniški župan Nande Novak, veterinar g. Sadnikar, umetni slikar Maks Koželj, akademski slikar Cuderman Stane. Zjutraj je šla na kraj najdbe.«[7] Časopis omenja še drugo komisijo, ki je še istega dne prispela v Kamnik iz Ljubljane.

Naslednji dan, 16. 3. 1938, je *Slovenski dom* v članku s pomenljivim naslovom Kamničani pravijo, da mamut ne sme iz mesta objavil stališče »ljubljanske« komisije: »Člani ljubljanske komisije so priporočali veliko pozornost pri izkopavanju, češ da je bolje počakati z izkopavanjem tako dolgo, da pridejo na teren strokovnjaki, ki bodo oprezno nadaljevali delo z izkopavanjem.«[8] Obenem pa pisec članka dodaja: »Meščani našega zgodovinskega mesta Kamnika pa vztrajajo na tem, da se okostje 'mamuta' ohrani v Kamniku, kar utegne služiti kot posebna priložnost za mnoge tujce, ki pridejo vsako leto v naše mesto in okolico.«[9]

Bolj podrobno in obširno je o najdbi 16. 3. 1938 poročal *Slovenec*. Prvi je opozoril na ključno vlogo, ki jo je imel pri odkritju kamniški župan Nande Novak.[10] V ponedeljek, 14. 3. 1938, okoli dveh popoldne se je Nande Novak pripeljal s kolesom v Nevlje, da bi si ogledal, kako napredujejo dela pri regulaciji Nevljice. Delavci so potožili, da jim odkopavanje otežujejo nekakšni štori. »G. župan je stopil bliže, da bi si ogledal, kakšni so tisti štori, ki nagajajo pri delu. Komaj si je tisti 'štor' od blizu ogledal, je zaklical: 'To niso nikaki štori! To so kosti!'« [11]

Tako *Slovenec* kot tudi *Jutro* poročata, da je župan Novak obvestil o najdbi dr. Josipa Nikolaja Sadnikarja, znamenitega muzealca iz Kamnika. Iz kasnejšega pripovedovanja njegovega sina dr. Nikolaja Sadnikarja se je župan tega dne pojavil s kolesom in veliko kostjo na njihovem dvorišču. Njegov oče je v svoji zbirki že imel mamutovo kost, ki jo je našel v Kamniški Bistrici blizu Mokriške jame. Po srečnem naključju bo poleti 1938 njegova zbirka bogatejša še za eno mamutovo kost, ki jo je našel neki »siromak« v Kamniški Bistrici na Perovem. Še istega dne so se Nande Novak, Josip in Nikolaj Sadnikar ter akademski slikar Stane Cuderman odpravili h gradbišču v Nevljah, kjer je Josip Sadnikar z veliko gotovostjo potrdil, da so v ilovici mamutove kosti. Gradbena dela so bila ustavljena, župan Novak pa je o najdbi telefonsko poročal Prirodoslovnemu muzeju v Ljubljani.

Po poročanju *Slovenca* je že naslednji dan, 15. 3. 1938, prišel v Nevlje preparator Narodnega muzeja v Ljubljani Viktor Herfort, ki je naročil, naj se ves prostor okoli najdbe dobro zastraži, da ne bi neučakani radovedneži povzročali škode. Avtorju članka pa se je zdelo povsem samoumevno, da bodo mamutove kosti na ogled v Narodnem muzeju, za kar gre velika zasluga kamniškemu županu Nandetu Novaku.

Podrobneje o okoliščinah najdbe mamutovih kosti poroča 16. 3. 1938 časopis *Jutro*. Struga Nevljice je delala pod cerkvijo sv. Jurija oster ovinek, zlasti ob velikih nalivih je voda izpodjedala breg in poplavljala bližnje njive in travnike. Odločili so se, da strugo popravijo z ravnim prekopom, za kar je bilo potrebno izkopati veliko zemlje. V ponedeljek, 14. 3. 1938, so delavci kopali jamo za temelje novega betonskega mostu. Eden od njih je popoldne naletel v ilovici, kakšen poltretji meter pod površino, na trd predmet, ki se mu je zdel podoben polenu. Ko ga je izgrebel in s krampom udaril po njem, se mu je razletel, v rokah sta mu ostala dva velika kosa, črna in zoglenela, a od znotraj podobna kosti. Kasneje se je izkazalo, da je delavec razbil mamutovo stegnenico in nekaj reber. Razbite kosti so poslali veterinarskemu inšpektorju Sadnikarju, ki je ugotovil, da gre najbrž za stegnenico ogromne pradavne živali. Takoj se je odpravil na kraj najdbe, kjer je na osnovi primerjave z drugimi podobnimi kosi

4 Ivan Rakovec: Mamut in njegovi predniki, *Proteus*, 1. številka 5. letnika, Ljubljana, 1938, str. 11–18.

5 Anton Moder: Mamut, *Mladika*, letnik 19, junij 1938, str. 227–229.

6 Nada Repič: Neveljski mamut, *Mlado Jutro*, št. 19, 8. 5. 1938, str. 150.

7 Velikanski mamut v strugi Nevljice?, *Slovenski dom*, 15. 3. 1938, št. 60, str. 2.

8 Kamničani pravijo, da mamut ne sme iz mesta, *Slovenski dom*, 16. 3. 1938, št. 61, str. 2.

9 Prav tam.

10 Nande - Ferdinand Novak (1892–1973) se je rodil v Vrhpolju pri Kamniku. Kot mladenič se je izkazal pri prosvetnem delu v Nevljah, kjer je bil leta 1920 izvoljen za župana. Politično je sledil Koroščevi Slovenski ljudski stranki, vključeval pa se je predvsem v delo gospodarskih organizacij. Leta 1927 je bil izvoljen za poslanca Ljubljanske oblasti in za predsednika Županske zveze. V javnosti je zelo odmeval govor, ki ga je imel leta 1930 pred takratnim predsednikom jugoslovanske vlade generalom Petrom Živkovićem v dvorani Union. V govoru, ki ga je prenašal tudi radio, je Nande Novak brez zadržkov in odkritosrčno povedal Živkoviću, da ima ljudstvo o predsedniku vlade povsem drugačno mnenje, kot bi lahko sklepali po uradnih veličastnih sprejemih. Leta 1932 je odklonil, da bi kandidiral na Živkovićevi listi in bil zato razrešen vseh funkcij, zaprli so mu celo gostilno in ga za nekaj časa pregnali v Maribor. Kljub temu je bil leta 1933 izvoljen za župana občine Kamnik. Leta 1937 je zmagal na volitvah v občini Kamnik, ponovno pa je tudi prevzel predsedstvo Slovenske županske zveze.

11 Predpotopni orjak izkopan v Kamniku, *Slovenec*, 16. 3. 1938, št. 62, str. 3.

spoznal, da gre za okostje mamuta, »predpotopnega giganta«, o katerem doslej v srednji Evropi še ni bilo sledu. »Odkopavanja se je zdaj lotila dvojica mladih kamniških inteligentov, akad. slikar Stane Cuderman in cand. med. Niko Sadnikar, ki jima pomaga še mladi slušatelj prava Cerer.«[12] Naslednji dan, 15. 3. 1938, so izkopali še drugo stegnenico in nekaj reber. »Kopači pripovedujejo, da so pri odkopavanju posameznih kosov čutili v jami oster duh po trohnobi. Kakor sami razlagajo, je moral to biti vonj po razpadlem mamutovem mesu, ki ga je neprodušna ilovica vsrkala vase in ga ohranila vse do ure, ko so krampi prišli odpirat mamutov grob.«[13] Po pisanju *Jutra* je novico o najdbi sporočil Narodnemu muzeju v Ljubljani načelnik kamniškega sreza Maraž, ostalo časopisje navaja, da je to storil kamniški župan Nande Novak. Popoldne, 15. 3. 1938, je prišel v Nevlje predstavnik Narodnega muzeja Viktor Herfort, ki je poskrbel, da se bodo izkopavanja nadaljevala pod strokovnim vodstvom. Še preden pa je bila vest o odkritju mamutovih kosti objavljena v časopisih, so kraj najdbe že množično obiskovali Kamničani in ljudje iz okolice.

V prvem poročanju o najdbi iz Nevelj skuša Jutrov poročevalec povezati mamutove kosti z ljudskim izročilom o nekdanjem jezeru, katerega valovi so butali na obrežje pod Starim in Malim gradom v Kamniku, v Nevljah pa je segalo do kraja, kjer stoji cerkev sv. Jurija. Valvazor je Nevlje v *Slavi vojvodine Kranjske* imenoval »St. George am See« (Sv. Jurij na jezeru), v skali pod cerkvijo pa so bili še v njegovem času pritrjeni obroči, kjer so pradavni prebivalci privezovali čolne. Jezero je prevrtalo hrib pri današnji Šutni in izteklo. V spomin na ta dogodek pa v farni cerkvi sv. Jurija še vedno zvoni ob treh popoldne. Po mnenju poročevalca je najdba mamuta dodaten dokaz, da je to jezero obstajalo: »S tem okostjem je namreč podan nepobiten dokaz, da je bila dolina Nevljice v pradavnini v resnici jezero. Mamut, ki ga zdaj odkopujejo, je po vsej priliki predaleč zabredel v vodo in obtičal v blatu.«[14] Članek je opremljen tudi z risbo mamuta s podnapisom: »Okostje takozvanega elephas primigenius«, avtor članka opozarja, da se večina najdb mamutovih kosti nahaja v Sibiriji. V Evropi so konec 19. stoletja našli njegovo okostje le v Lyonu v Franciji, pripadalo naj bi vrsti elephas meridianilis, poleg nje obstajata še vrsta elephas antizuus in najstarejša ter največja vrsta mamuta, imenovanega elephas primigenius. Za mamuta v Nevljah še ni mogoče povedati, kateri od teh vrst pripada, to bo jasno šele takrat, ko bodo izkopali lobanjo in okla.

Časopis *Jutro* je že takoj na začetku podprl željo Kamničanov, da razstavijo mamuta v prihodnjem kamniškem muzeju: »Kamničanom, ki jih je narava tudi sicer založila z najboljšim in najlepšim, bo v resnici marsikdo zaviden, da jim je usoda v neznani preteklosti naklonila še obisk tega neznanega orjaka. Prav zato pa so se Kamničani tudi prvi mah odločili, da njegovega okostja, ki ga bo mogoče po vsej priliki v celoti rekonstruirati, ne dajo iz rok, temveč hočejo, da ostane temelj bodočega kamniškega muzeja, da bo k njim še v poznih časih, ki so pred nami, privabljal trume radovednežev od blizu in daleč.«[15]

Vest o senzacionalni najdbi je po *Jutru* na kratko povzel tudi *Slovenski narod*, ki poroča, da je odkopano okostje mamuta staro od 10.000 do 30.000 let in je neposreden dokaz, da je bilo nekoč v dolini Nevljice jezero. Najdba pa naj bi vzbudila veliko zanimanje med učenjaki iz vsega sveta.[16]

Še preden se je v Nevljah začelo odkopavanje pod vodstvom Prirodoslovnega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani, je bilo nekaj mamutovih kosti že izkopanih. Jutro je 17. 3. 1938 objavilo članek s fotografijo Nikolaja Sadnikarja in Staneta Cudermana, ki pozirata z deli mamutove stegnenice v rokah. 16. 3. 1938 je v Nevlje prispel tudi dr. Fran Kos, kustos zoološke zbirke Narodnega muzeja, in skupaj s preparatorjem Viktorjem Herfortom prevzel vodstvo izkopavanj. Naročila sta, da se že izkopana jama ponovno zasuje, ker se bodo izkopavanja nadaljevala na širšem območju in po posameznih plasteh. Ob članku je *Jutro* objavilo tudi zemljevid prazgodovinskih najdišč v okolici Kamnika z opisom geomorfnih procesov in podnebnih razmer v preteklosti. Pisec članka omenja znamenito odkritje Srečka Brodarja, ki je leta 1928 našel v Potočki zijalki pod goro Olševo številne kosti jamskega medveda in predmete »pračloveka«, katerega sodobnik je bil tudi orjaški mamut, najden v Nevljah. »Zakaj je velikan poginil, je težko ugotoviti. Jezerce, ki je nekoč ležalo med Kamnikom in Nevljami, je postalo njegov grob.«[17]

Slovenec 17. 3. 1938 poroča, da je najdba v Nevljah nedvomno senzacionalno odkritje, kljub temu pa priporoča nekoliko zadržanosti, dokler ne bo izkopano še ostalo okostje, predvsem pa lobanja. Podobnega mnenja naj bi bil tudi Viktor Herfort, ki je videl le nekaj že izkopanih kosti. »Kost, katera je 12 kg težka, je na prošnjo g. župana Novaka shranil g. Sadnikar in je g. Herfort ni videl. Videl pa je del kolenske kosti, katera je kakih 75 cm dolga in v kolenu približno 30 cm debela. Vendar je večina kosti še v ilovici in še ni spravljena vsa na dan. Dalje je videl g. Herfort del odlomljenih reber velike živali.«[18] Pisec članka opozarja, da so bile do takrat izkopane kosti zelo krhke in jih bo potrebno učvrstiti že na mestu izkopa, še preden jih prepeljejo v laboratorije Narodnega muzeja. Veliko drobcev kosti je bilo tudi v izkopani ilovici, zato jo bodo morali delavci temeljito pregledati. Dr. Kos se je nameraval lotiti izkopavanj na širšem območju, saj so se v tisočletjih zemeljske plasti zaradi delovanja vode premikale.

Na koncu se članek loti tudi perečega vprašanja lastništva mamuta: »Kamničani so znani po svojem gorečem lokalnem patriotizmu, ki je udaril na dan tudi ob najdbi okostja v Nevljah. Zato jim res ne smemo zameriti, ako v svoji vnemi za prestiž svojega starodavnega mesta pričakujejo, da bo izkopano okostje ostalo v Kamniku in povečalo privlačnost že itak privlačnega mesta. Neki ljubljanski dnevnik je danes to omenil že kot povsem razumljivo dejstvo. Toda to pot bo moralo

12 Okostje orjaškega mamuta izkopano v Nevljici pri Kamniku, *Jutro*, 16. 3. 1938, št. 63, str. 3.

13 Prav tam.

14 Prav tam.

15 Prav tam.

16 V strugi Nevljice odkopano mamutovo okostje, *Slovenski narod*, 16. 3. 1938, št. 61, str. 3.

17 Ko je tod hodil mamut, *Jutro*, 17. 3. 1938, št. 64, str. 3.

18 Okostje predpotopnega orjaka odkrivajo, *Slovenec*, 17. 3. 1938, št. 63, str. 3.

kamniško rodoljubje popustiti, kajti ta znamenita najdba spada vsekakor v naš centralni Narodni muzej, in to celo po zakonu. Za naše centralne kulturne ustanove je treba žrtvovati mnogo in Slovenci ne smemo priti na glas, da nam v teh ozirih lokalno rodoljubje prehaja v ozkosrčno sebičnost! To naj premislijo vrli Kamničani!«[19]

Velike težave je povzročalo tudi pomanjkanje denarja, ki ga Narodni muzej za to nepričakovano izkopavanje ni imel, kaj šele za kasnejšo restavracijo. Vodstvo muzeja je naprosilo za dodatna sredstva bana dr. Marka Natlačena. Ker se je z izkopavanjem mudilo, je ban takoj odločil, naj z delom nadaljujejo kar delavci, ki so do tedaj sodelovali pri regulaciji Nevljice, obljubil pa je tudi, da se bodo po končanih arheoloških izkopavanjih regulacijska dela nadaljevala.[20]

Odkritje mamuta zbudi v javnosti veliko zanimanje in razvname strasti

Nevlje, majhna vasica, ki je po zadnjem štetju iz leta 1931 imela 174 prebivalcev, so doživele svoj veliki dan. Izkopavanje mamuta je potekalo ob navzočnosti številnih radovednežev, ki so v Nevlje prihajali iz bližnje in daljne okolice. Kraj izkopavanj je bil zaščiten z leseno ograjo, dodatno pa so ga varovali orožniki.[21] Kljub varovanju je po poročilu dr. Frana Kosa prišel neki Kamničan v bližnjo gostilno s polnim košem fosilnih ostankov.[22] Domačini so postajali ob ograji in modrovali, da tam v zemlji ležijo kosti lintverna, zmaja, ki je nekoč strašil v jezeru. Nekateri so se pridušali, da imajo kosti vonj po tobaku, drugi pa vpili: »Dobili smo 'majmuta' – kdo ga hoče videti?«[23] Na leseni brvi so stali otroci iz Nevelj in potrpežljivo ure in ure opazovali dogajanje v blatni jami, ki je iz dneva v dan postajala vse večja. V deželo je prišla pomlad in topli sončni žarki so zvabili v Nevlje obiskovalce iz oddaljenih krajev. V soboto, 19. 3 1938, na dan sv. Jožefa, so Nevlje spominjale na znamenita romarska središča. Po cestah in kolovozih se je trlo pešcev, kolesarjev in avtomobilistov, ki so se pripeljali celo iz Trsta in Zagreba. Neveljski očaki so se greli na toplem soncu in z začudenjem opazovali vso to pisano množico. Ob »prastarem grobu neveljske pošasti« je župan neutrudno odgovarjal na vprašanja obiskovalcev, med katerimi je bilo tudi dosti odličnikov. Zagrebški in tržaški gostje so bili natančno poučeni, kako bodo potekala izkopavanja in kdaj naj pridejo pogledat izkopanega orjaka. Novinarji so z zadovoljstvom ugotavljali, kakšna neprekosljiva velesila je tisk, ki je o najdbi mamuta dvignil toliko prahu.[24]

Tudi *Slovenski narod* je ugotavljal, da so Nevlje zaradi »svetovno znanega mamuta« postale prava božja pot. Na praznik sv. Jožefa jih je obiskalo okoli 1000 obiskovalcev, naslednji dan pa jih je nekdo naštel 783. Med uglednimi gosti je bilo moč opaziti tudi bana Dravske banovine dr. Marka Natlačena. O najdbi je poročal tudi evropski tisk, iz Celovca pa sta se pripeljala dva avtobusa radovednežev, ki so bili obveščeni, da je mamut že odkopan. Čeprav se mamutovega okostja sploh ni videlo, je Nevlje obiskalo že mnogo ljudi. Za najdbo so se zanimali tudi znanstveniki v tujini, s pismom se je oglasil dr. Kosu tudi znani muzealec in arheolog dr. Walter Schmid. Senzacija je bila rojena in Kamničani se ji niso bili pripravljeni odpovedati: »Med Kamničani se vodi mrzlična borba, da bo okostje mamuta ostalo doma. Zbirajo se prispevki za plačilo delavcev, snuje se pripravljalni odbor za ustanovitev muzejskega društva.«[25]

Spor glede lastništva mamuta je pripeljal tudi do obtožb, da sta Nikolaj Sadnikar in Stane Cuderman neopravičeno posegla v arheološko najdišče in tako povzročila mnogo škode. Na obtožbe je v *Jutru*, 23. 3. 1938, v odprtem pismu odgovoril Stane Cuderman. Na očitke o povzročeni škodi odgovarja, da je bila povzročena le na začetku, ko so delavci naleteli na prve kosti, ker so domnevali, da so štori, so jih začeli razbijati. Slučajno je bil ob tem navzoč kamniški župan Nande Novak, ki je kos domnevnega lesa odnesel k veterinarskemu inšpektorju J. N. Sadnikarju. Ta je takoj ugotovil, da so domnevni »štori« v resnici fosilni ostanki mamuta. Naslednji dan sta se Stane Cuderman in Niko Sadnikar odpravila v Nevlje in pobrala nekaj odkritih kosti, s površine sta izluščila rebro ter odkopala meter dolgo in od 20 do 30 cm debelo kost prednje noge. »Naj poudarim, da je imelo to najino delo samo namen, dognati, koliko je preostala prazgodovinska najdba vobče ohranjena. Ko je prišel g. župan, sem mu to sporočil in opustil nadaljnje delo.«[26] Cuderman odgovarja tudi na očitke, da najdeni fosili pri inšpektorju Sadnikarju niso na varnem in bodo razpadli. J. N. Sadnikar naj bi razvil poseben postopek prepariranja s sredstvom, ki nima nič skupnega z običajnim klejem. S tem sredstvom, ki ostaja Sadnikarjeva skrivnost, otrdi površina prepariranih predmetov do trdote stekla. V večjem delu pisma pa Cuderman polemizira s Slovenčevim dopisnikom in njegovim smešenjem kamniškega patriotizma. Kamničani ostajajo trdo odločeni, da mamuta obdržijo, kar je bolje, kot da ga naše znanstvene ustanove, zaradi pomanjkanja prostora, pospravijo v zaboje. »Kamnik bi moral kot staro, zgodovinsko, letoviško in turistično mesto imeti svoj muzej, v katerem bi bili zbrani in javnosti dostopni zgodovinski dokumenti in redkosti iz mesta in okolice, kakor je to po vseh kulturnih deželah navada, da človek iz vsakega kraja lahko odnese svojstven spomin. Nikjer drugje na svetu ne opažamo tiste velike lakote centralnih institucij po vsem, kar se nahaja v zemlji,

19 Prav tam.

20 Mamut bo ta teden izkopan, *Slovenec*, 27. 3. 1938, št. 71, str. 5.

21 Za kamniškega mamuta vlada veliko zanimanje, *Slovenski dom*, 18. 3. 1938, štev. 63, str. 3.

22 Poročilo dr. Frana Kosa, 20. 3. 1938, direktorju Narodnega muzeja dr. Josipu Malu. Podatek je povzet po predavanju mag. Matije Križnarja: Neveljski mamut – 75 let pozneje, 19. septembra 2013 v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. Povzetek predavanja je objavljen tudi na: http://www.pms-lj.si/si/za-medije/544, celotno predavanje pa kot pdf-dokument na: http://www.pms-lj.si/si/za-medije/544.

23 Mamuta odkopavajo, *Jutro*, 18. 3. 1938, št. 65, str. 3.

24 Na pragu pomladi, *Jutro*, 22. 3. 1938, št. 67, str. 4.

25 Iz mamutovega kraljestva, *Slovenski narod*, 22. 3. 1938, št. 65, str. 3. Mamut bo ta teden izkopan, *Slovenec*, 27. 3. 1938, št. 71, str. 5.

26 Mamut v Kamniku ali v Ljubljani?, *Jutro*, 23. 3. 1938, št. 68, str. 3.

lakote, ki je tako značilna za naše tesne razmere.«[27]

Cudermanovo pisanje odraža večinsko mnenje Kamničanov, v njem se zrcali tudi njihov kritični odnos do vodstva izkopavanj. Raje kot Narodnemu muzeju bi domačini izkopavanje prepustili arheološkemu inštitutu ljubljanske univerze, ki naj bi kamniški občini ponudil, da mamuta izkoplje, preparira in znanstveno obdela, potem pa ga vrne Kamniku. Že naslednjega dne se je v *Jutru* s pojasnilom oglasil dr. Ivan Rakovec, ki pravi, da je bil arheološki inštitut le pomotoma omenjen, mišljen je bil geološko-paleontološki inštitut, katerega predstojnik je. Zato izjavlja, da se je ob prvih vesteh o najdbi mamuta res obrnil na kamniško občino, naj mu pošljejo kosti v preiskavo, nakar bi jih geološko-paleontološki inštitut vrnil. Ko pa je na povabilo kamniškega župana obiskal Nevlje, je videl, da je izkopavanje že prevzel dr. Fran Kos iz Narodnega muzeja. Iz strokovnih razlogov se mu zdi najbolje, da dr. Kos, ki izkopavanje »vrši po neoporečni metodi«, z delom tudi nadaljuje in ga dokonča,[28]

Ob odprtem pismu Staneta Cudermana je *Jutro* objavilo še nekaj svežih vesti s prizorišča odkopavanj. 21. 3. 1938 so delavci naleteli na odlomljen del okla. Nad njim je bila plast pepela in zoglenelih koščkov, kar daje slutiti na prazgodovinsko ognjišče in prisotnost človeka. Zanimivo je, da še noben od časopisov ni poročal o majhnem kamnitem orodju, 3 cm dolgem rezilcu, ki ga je že prvi dan izkopavanj, 17. 3. 1938, našel Viktor Herfort. Ta na videz majhna najdba je bila izrednega pomena za nadaljnjo interpretacijo najdbe mamutovih kosti in je v Nevlje privabila tudi začetnika raziskovanja slovenskega paleolitika dr. Srečka Brodarja. Njegovo zanimanje za najdbo mamuta so skušali izkoristiti tudi Kamničani, ki so ga ob drugem obisku v Nevljah, 25. in 26. 3. 1938, nagovarjali, da bi se lahko z njim »dogovorili«, vendar jim je zaradi korektnosti do dr. Kosa ušel.[29]

Časopisno poročanje o izkopavanju

Poročanja iz Nevelj so postajala iz dneva v dan bolj strokovna, predvsem po zaslugi dr. Kosa, ki je novinarje obširno seznanjal z izkopavanji in jim celo dopuščal vpogled v svoje beležke.

Slovenec je 27. 3. 1938 objavil članek s fotografijami in nazornim opisom arheoloških izkopavanj. Bralci so bili seznanjeni z osnovnimi pojmi arheologije in postopki arheoloških izkopavanj. Plast, v kateri ležijo mamutove kosti, se imenuje fosilni horizont, nahajal se je približno nekaj več kot dva metra pod zemeljsko površino. Med plastmi, ki so ležale nad okostjem, je posebej zanimiva kulturna plast, v kateri so našli ostanke oglja in pepela, kar je verjetno ostanek prazgodovinskega ognjišča. Na prisotnost človeka kaže tudi najdba mikrolita, črnega kremenjaka z izredno ostrim rezilom, ki so ga našli v glini, tik poleg mamutove kosti. Tudi dr. Srečko Brodar je potrdil, da je rezilo zelo podobno tistim iz Potočke zijalke. Zato obstaja velika verjetnost, da je mamuta pokončal človek, o čemer pričajo tudi razbite kosti. Kosti še niso izkopane, ampak označene s količki. Navzočnost kosti v zemlji razkrivajo bele zaplate z organskimi snovmi prepojene zemlje, ki pa na zraku hitro oksidirajo in potemnijo. Ker bi izkopane kosti na zraku sprhnele, jih bodo pustili v zemlji, dokler ne bo izkopan in popisan ves fosilni horizont. Z jeklenimi iglami so določili njihovo lego in jih označili s količki. Pred izkopom kosti bo narejen načrt najdišča v obliki kvadratne mreže, vsak kvadrat bo označen s številko, ki bo kasneje tudi predstavljala inventarno številko posamezne kosti, najdene na območju kvadrata. Tako bo tudi kasneje razvidno, kje je ležala posamezna kost. Ob odkopu bodo pustili kosti v oklepu iz gline, nato jih povili v juto in povezali z žico, na koncu pa še zalili z mavcem.[30] V mavec povite kosti so nosili v posebej pripravljeno sobo, ki jo je dal na razpolago v svoji gostilni župan Novak.

Najtežavnejše delo je bilo izkopavanje drugega, a v celoti ohranjenega mamutovega okla. Odkopavali so ga po delih in ga že sproti ovijali v juto in zalivali z mavcem. Okel je dolg 2,60 m in je zahteval 6 ur izredno previdnega dela. Ker je na koncu močno zakrivljen in spiralne oblike, so ga najprej učvrstili z ukrivljeno železno palico. »Seveda so železno palico prav tako zalili z mavcem in nato odnesli to prav gotovo najbolj veličastno trofejo v pravi procesiji od najdišča do hiše župana Nandeta Novaka, kjer začasno spravljajo najdene kosti. Našli so tudi drugi okel, na žalost je odlomljen in dolg le kakega pol metra.«[31]

Po dobrih desetih dnevih izkopavanj so se pojavile skrbi, da mamuta ne bo možno rekonstruirati. Skoraj vsaka kost je bila zlomljena, manjkal pa je tudi najpomembnejši del, lobanja, ki naj bi jo razbil ledenodobni lovec, da bi prišel do možganov. Manjkal je tudi pretežen del vretenc, reber in nekaj drugih kosti. »Prvemu navalu radosti in navdušenja, da smo na lepem postali za atrakcijo bogatejši, so se polagoma primešali občutki skepse in malodušja, zakaj nič se še ne da z gotovostjo reči, ali bo mamutov skelet prišel kdaj do celotnega sestava ali pa bo ostalo samo pri nekaj kosteh, kar jih je bilo odkopanih doslej.«[32]

Ob teh pesimističnih vesteh se je borba za mamuta nekoliko polegla. Kljub temu pa je bil kamniški občinski svet še vedno odločen, da kosti ostanejo v Kamniku. Obiskovalci in turisti so še vedno prihajali, župan Novak pa jim je z veseljem razkazoval »mamutove koline«. Na občinski seji je bilo soglasno sprejeto, da mamut ostane v Kamniku. Kot prvi prispevek za restavracijo in ohranitev mamutovih kosti pa je občina poklonila 2000 dinarjev. Snovalo se je tudi muzejsko društvo, ki bi mu bila najdba zelo dobrodošla.[33]

V sredo, 30. 3. 1938, je banska uprava izkopavanje ustavila. Po ponovni prošnji Narodnega muzeja, na-

27 Prav tam.

28 Dr. I. Rakovec: Mamut v Kamniku ali Ljubljani?, *Jutro*, 24. 3. 1938, št. 69, str. 3.

29 Mitja Brodar: Revizija neveljske paleolitske postaje, *Arheološki vestnik*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovino in družbene vede, št. 39–40, Ljubljana, 1988–1989, str. 98.

30 Mamut bo ta teden izkopan, *Slovenec*, 27. 3. 1938, št. 71, str. 5.

31 Mamutovo okostje v mavcu, *Slovenec*, 30. 3. 1938, št. 73, str. 5.

32 Mamuta odkopavajo dalje, *Jutro*, 3. 4. 1938, št. 75, str. 8.

33 Težave okrog kamniškega mamuta, *Slovenski dom*, 7. 4. 1938, štev. 78, str. 2.

slovljeni na bana Natlačena, so se dela spet začela 4. aprila in trajala do 7. aprila, ko so bila dokončno ustavljena z razlago, da so razpoložljiva denarna sredstva premajhna, bliža pa se tudi slabo vreme. V zadnji fazi izkopavanj so iskali kosti ob novo izkopani strugi Nevljice v obeh smereh od že izkopanega najdišča. Našli so še nadlahtnico, dva dela lopatice, vretence in kos rebra ter nekaj drugih manjših kosti. Dr. Kos je upal, da mu bo banska uprava še dovolila malenkosten odkop, da bi se izognil očitkom javnosti in znanosti, kako ni bilo postorjeno vse, kar bi bilo ob takšnih izkopavanjih potrebno, vendar do ponovnega izkopavanja ni nikoli več prišlo.[34]

Po prvotnih načrtih naj bi mamutove kosti pripeljali v Narodni muzej teden dni po koncu izkopavanj. Iz poročil dr. Kosa direktorju Narodnega muzeja dr. Josipu Malu je razvidno, da so nekateri meščani Kamnika prevoz ovirali na vse mogoče načine in pogojevali predajo kosti s kompenzacijo. Tako je vse gradivo prispelo v Ljubljano šele 4. 5. 1938.[35]

15. 7. 1938 je *Slovenec* objavil, da je »Mamutov most« v Nevljah končan. Na njegovem podporniku na levem bregu Nevljice, na kraju, kjer je bil najden mamut, nameravajo Kamničani ovekovečiti mamutovo najdbo in vklesati »slavno predpotopno zverino« ter letnico 1938.[36]

Po nenavadnem naključju je bila avgusta leta 1938 v okolici Kamnika najdena še ena mamutova kost. Našel jo je neki revež, ki si je v Kamniški Bistrici, v bližini brvi na Perovem, umival noge. »Mislil je, da štrli iz vode stara zarjavela kosa. Ko pa jo je s silo vlekel iz gramoza, je opazil, da je to dolga ploščata kost. Malo vstran je našel v pesku še drugo kost. Obe sta sestavljeni dali rebro predpotopnega mamuta. Siromak je najdbo ponesel nadzorniku g. Sadnikarju, ki je ugotovil, da gre v resnici za mamutovo rebro.«[37]

Mamuta restavrirajo in prvič predstavijo

Po prevozu mamutovih kosti v laboratorije Narodnega muzeja v Ljubljani so potihnili tudi časopisi. Zaradi pomanjkanja denarja so se nadaljnja dela pričela leta 1940. Preparacija kosti in rekonstrukcija mamuta je potekala pod vodstvom dr. Kosa, v pomoč pa sta mu bila asistentka Ana Brudnar - Lipoglavšek in preparator Viktor Herfort. O tihem in potrpežljivem delu obširno poroča *Slovenski narod* v članku Kako so oživeli mamuta.[38] Najprej so iz kosti odstranili strjeno glino in jo večkrat presejali. »To delo nam postane razumljivo šele, ko nam znanstvenik pove, kaj vse so našli v zemlji, držeči se kosti; številne kamenine in rudnine, semena pradavnega rastlinja, igle diluvialnih iglavcev (ledene dobe), zobe malih glodavcev in druge dragocene ostaline življenja davnine, kar vse je prava čitanka za znanstvenika o življenju zdavnaj minulih dob.«[39] Na podlagi analize prsti iz najdišča v Nevljah je Ana Brudnar - Lipoglavšek objavila tudi strokovno razpravo o rastlinskih ostankih paleolitskega najdišča v Nevljah.[40] Očiščene kosti so prevlekli s klejem, jih namakali v parafinu in jih na koncu pološčili z lakom. Tako so kosti že bile pripravljene za razstavo, vendar so jih zaradi pomanjkanja denarja shranili v depoje.

Zahvaljujoč posebni in izvirni metodi dr. Frana Kosa pa mamutove kosti niso obležale v lesenih zabojih. Pritrdili so jih na posebej izdelano železno ogrodje, ki ga je šest mesecev izdelovalo ključavničarsko podjetje Weibel iz Ljubljane. Najprej je bil mamut sestavljen konec leta 1941 v laboratoriju Narodnega muzeja, nato so ga razdrli in spet postavili v eni izmed dvoran za mineralogijo in geologijo. Po poročanju Slovenca je tam stal še konec aprila 1942: »Vse okostje je sestavljeno na 5.40 m dolgem podstavku. Nosijo ga štirje močni železni podporni drogi, od katerih dva držita okla. Vsaka izmed nog ima prav tako močno železno oporo, medtem ko so druge kosti povezane s tanjšo žico. Prsni koš in vretenca nosijo spet tri močne železne opore. Sestavljeni mamut je od repa pa do okel dolg 5.80 m. Od tal pa do najvišjih hrbtnih vretenc meri 3.20 m, če bi pa imel lobanjo, bi bil še za dobrega pol metra višji. Njegov desni okel je popolnoma ohranjen in je dolg 2.64 m. Njegov največji obseg pa meri 0.48 m.«[41]

V dnevih okupacije je bil Narodni muzej večkrat za dlje časa zaprt. Za finančno pomoč je prosil celo slovenske rojake v tujini. Na nedeljo, 6. 9. 1943, je bil ponovno brezplačno odprt vsem obiskovalcem. Tega dne je bil v muzeju največje pozornosti deležen »kamniški orjak«, ki so ga komaj strpali v pritlično dvorano na desni strani avle.[42]

Kamniški mamut je danes največji eksponat in obenem simbol Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani. Kamničani so na nekdanje zamere do Ljubljane verjetno že pozabili. Preteči je bilo potrebno tudi mnogo Nevljice, da je bila končno na pobudo dr. Nika Sadnikarja ob »Mamutovem mostu« leta 1988 postavljena spominska tabla. Koliko je bo še preteklo, da bomo lahko občudovali mamutovo skulpturo kiparja Mihe Kača?

Literatura

Benjamin in Daniel BEZEK, 1988: *Po sledeh neveljskega mamuta*. Kamnik: Osnovna šola Frana Albrehta.

Benjamin in Daniel BEZEK, 1998: 60 let od odkritja mamuta v Nevljah. Kamnik: *Kamniški zbornik*, 14, 200–2004.

Mitja BRODAR, 1988–1989: *Revizija neveljske paleolitske postaje*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovino in družbene vede, št. 39–40. 95–110.

Mitja Brodar, 2009: *Stara kamena doba v Sloveniji*. Ljubljana: samozaložba. 25, 504–505.

Fran KOS, 1939a: Paleolitske najdbe ob Nevljici. Ljubljana: *Etnolog*, 10–11. 417–419.

Fran KOS, 1939b: Neveljski paleolitik. Ljubljana: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, 20/1–4. 25–65.

34 Izkopavanje kamniškega mamuta, *Slovenec*, 10. 4. 1938, št. 83, str. 3.

35 Križnar: Neveljski mamut – 75 let pozneje, http://www.pms-lj.si/si/za-medije/544, predavanje v pdf-dokumentu.

36 »Mamutov most« je gotov, *Slovenec*, 15. 7. 1938, št. 160, str. 4.

37 Mamutovo rebro v Bistrici, *Jutro*, 18. 8. 1938, št. 190, str. 3.

38 Kako so oživeli mamuta, *Slovenski narod*, 25. 6. 1943, št. 142., str. 4.

39 Prav tam.

40 Ana Brudnar - Lipoglavšek: Rastlinski ostanki neveljskega paleolitskega najdišča, *Zbornik prirodoslovnega društva Slovenije*, 3. zvezek, Ljubljana, 1943, str. 95–101.

41 Okostje neveljskega mamuta sestavljeno, *Slovenec*, 30. 4. 1942, št. 99, str. 2.

42 Muzej je sedaj ob nedeljah odprt, *Slovenec*, 9. 6. 1943, št. 130, str. 3.

Fran KOS, 1941: Problematika neveljskega paleolitika v okviru pleistocenskih dogodkov. Ljubljana, *Zbornik Prirodoslovnega društva*, 2. zvezek. 97–101.
Ana BRUDNAR - LIPOGLAVŠEK, 1943: Rastlinski ostanki neveljskega paleolitskega najdišča. Ljubljana: *Zbornik prirodoslovnega društva Slovenije*, 3. zvezek. 95–101.
Ivan RAKOVEC, 1938: Mamut in njegovi predniki. Ljubljana: *Proteus*, 5. 11–18.
Janja ŽELEZNIKAR, 2008: *Mamut po mamutu*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Tone Stele[1]
Glavni trg 16, Kamnik
tone.stele@kks-kamnik.si

Zgodovinski pregled kolektivne kmečke posesti na območju Kamniške Bistrice in Velike planine

Kolektivna kmečka posest je stara, zgodovinsko utemeljena oblika posedovanja in izrabe kmetijskih zemljišč in gozdov. Običajno je bila to slabša zemlja fevdalnih gospodov v bližini mest ter oddaljeni pašniki in gozdovi. Uživali so jih podložniki, ki so imeli tudi omejeno pravico koristiti les, nabirati steljo in pasti živino. Reforme cesarice Marije Terezije so izboljšale položaj podložnikov proti fevdalcem, saj se jim je večina teh zemljišč dodelila. Izvzeti so bili predvsem planinski pašniki, ki so bili namenjeni še vedno za skupno rabo. Na osnovi zakona iz leta 1887 je večina teh zemljišč prešla v upravljanje na novo nastale agrarne skupnosti. Že v dobi absolutizma pa so imeli kamniški meščani številne pravice in privilegije, ki jih je imelo tedaj le malo mest, saj je bil Kamnik od nekdaj avtonomno deželnoknežje mesto. Izredno pomemben in dragocen privilegij je bilo od vladarjev priznano lastništvo obširnih bistriških gozdov. Po letu 1945 je revolucionarna oblast podržavila vse nepremično in premično premoženje, ki je do tedaj pripadalo agrarnim skupnostim oziroma njihovim članom.

Kljub takoj po osamosvojitvi Slovenije začetim postopkom za povrnitev kolektivne lastnine gozdov in pašnikov širšega območja Velike planine in Kamniške Bistrice (skupaj dobrih 7000 ha) potomcem kamniških meščanov zaradi zavlačevanja postopka nacionalizirana lastnina še ni povrnjena.
Ključne besede: kolektivna lastnina, Velika planina, Kamniška Bistrica

Common ownership is known from history as a form of possession and utilization of peasant land and woods. In most cases, it was property of lesser quality close to towns and faraway pastures and woods, owned by feudal lords. Beneficiaries of such land were serfs who had limited right to utilize timber, gather litter and use grazing land. Empress Maria Teresa's reforms further improved the position of subjects by allotting most such land to them, with the exception of mountain pastures that remained in common use. The bill from 1887 transferred most of this land into the management of the newly sprung agricultural cooperatives. Already in the time of absolutism, however, were the burghers of Kamnik entitled to many rights and privileges that were not claimed by many other towns, since Kamnik had always been an autonomous principality. A highly important and valuable privilege was the ownership of extensive forests of the Kamniška Bistrica valley. After 1945, revolutionary authorities nationalized all movable and immovable properties owned by cooperatives or their members.

Immediately after Slovenia's independence, legal procedures to reclaim common ownership of the broader region of Velika planina and the Kamniška Bistrica (altogether over 17.000 acres) were launched by the descendants of Kamnik burghers. Due to procedural procrastination, however, the nationalized property has not been returned yet.
Key words: common ownership, Velika planina, the Kamniška Bistrica

Uvod

Že od nekdaj predstavlja kolektivna kmečka posest pomembno gospodarsko osnovo. S pravnozgodovinskega vidika je ta še posebej zanimiva, ker nosi kljub vsem posegom birokracije v svojem jedru še zelo stare podlage. V grobem jo lahko označimo kot skupno posedovanje in izrabo kmetijskih zemljišč in gozdov. Predmet skupnega gospodarjenja je bila najpogosteje slabša zemlja v bližini vasi ali od naselja oddaljeni pašniki in gozdovi. Take razmere so terjale, da se več gospodarstev združi in gospodari s tovrstnim zemljiščem. Ta zemljišča so v večini primerov uživali podložniki gospodov, tako da gospodar kmetije pogosto ni bil gospodar pašnika ali gmajne, ki jo je ta kmetija uživala. Imel je omejene pravice do izkoriščanja gozda, steljarjenja in paše. Postopoma se je uveljavilo načelo, da so služnostne pravice odvisne od gospodarskih enot po načelu: kdor ima večjo posest, mu pripada več pravic, a hkrati ima večje dolžnosti pri vzdrževanju skupnih naprav. Z naprednimi reformami cesarice Marije Terezije leta 1747 se je družbeni položaj kmetov in meščanov proti fevdalcem izboljšal. Po patentih (zakonih) in uredbah iz leta 1768 pa naj bi se razdelile vse površine, razen tistih, ki se ne dajo drugače uporabiti kot za pašo; izvzeti so bili predvsem planinski pašniki, ki so jim še nadalje priznavali dotedanjo skupno rabo.

Revolucionarno leto 1848 je pomenilo pomembno prelomnico tudi glede kolektivne kmečke posesti. Provizorični občinski patent iz leta 1849, s katerim so bile osnovane politične občine, naj bi varoval tudi pravice članov agrarnih skupnosti. Urejanje vprašanja služnosti po patentu iz leta 1853 je povzročilo, da je srenjska zemlja, ki je do leta 1848 vztrajno kopnela, v prvih desetletjih po letu 1848 spet porasla. Deželni zakon za Kranjsko iz leta 1887 je s kasnejšimi dopolnitvami omogočil ustanovitev posebnih državnih in deželnih organov, državnih oblasti, ki so začele urejati zemljiške strukture in agrarne premoženjske razmere. Te agrarne oblasti so bile: komisar za agrarne operacije, deželna komisija za agrarne operacije in ministrska komisija za agrarne operacije pri ministrstvu za kmetijstvo. Na ozemlju današnje Slovenije so večino skupnih zemljišč razdelili med kmete na koncu 19. in v začetku 20. stoletja – do leta 1901 je bilo samo na Kranjskem začetih 370 postopkov. Takoj po končani 1. svetovni vojni pa je Kraljevina Jugoslavija z agrarno reformo pričela postopek razlaščanja vseh veleposestev in jih namenila agrarnim interesentom (zadrugam).

Največjo prelomnico v zgodovini kolektivne kmečke posesti na Slovenskem pa pomeni leto 1947. Tega leta je namreč revolucionarna jugoslovanska oblast izdala Zakon o agrarnih skupnostih, ki je »*za občeljudsko imovino razglasil vse nepremično in premično premoženje, ki pripada agrarnim skupnostim (podobčinam,*

1 Podjetnik, svečar.

vasem, srenjam, korporacijam, urbarialnim in drugim podobnim skupnostim), ter pravico do paše, lesa, gozdnih pridelkov in podobno, ki pristojajo skupnostim servitutnih upravičencev, ki so po svojem izvoru slične agrarnim skupnostim.« Upravo nacionaliziranega premoženja so prevzeli krajevni ljudski odbori. V naslednjih letih je oblast večino teh zemljišč dodelila novoustanovljenim kmetijskim zadrugam, urejenim po sistemu sovjetskih kolhozov. Te so bile pravi zgled slabega gospodarjenja in tako se je nekdanja kolektivna kmečka posest nekontrolirano zarasla, na slovenskem ozemlju pa je intenzivno odmirala zavest kolektivne povezanosti in soustvarjalnosti.

Po družbenih spremembah v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se pričele pojavljati ideje o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti in vrnitvi njihovega premoženja. Ker zakon o denacionalizaciji ni zadovoljivo rešil problema vračanja kolektivne kmečke posesti, je bil leta 1994 sprejet Zakon o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti. Do danes je bilo v Sloveniji ponovno ustanovljenih nekaj več kot 650 agrarnih skupnosti, kar pa je le nekaj več kot polovica nekdanjega števila. Dvajset let po sprejetju Zakona o denacionalizaciji torej še kar lepo število nekdanjih agrarnih skupnosti ni pridobilo odvzetega zemljišča (za precejšnje število teh ni bil vložen denacionalizacijski zahtevek). Skupna zemljišča, ki so imela v preteklosti velik gospodarski pomen, povezan s preživetjem ne le posameznih družin, ampak celotnih vasi, sedaj ta gospodarski pomen izgubljajo, veča pa se njihova vloga v smislu varovanja kulturne krajine in ohranjanja podeželja.

Zakon o odvezi zemljiških bremen iz leta 1853 in deželni zakon iz leta 1887 sta omogočila, da so se tudi na področju Kamniške Bistrice in Velike planine razdelila in uredila skupna zemljišča in začele urejati agrarne premoženjske razmere. A je do prvih uradnih dokumentov o razdelitvi skupne posesti po posameznih lastninskih pravicah (deležih) prišlo šele po letu 1908. Od tedaj dalje imamo na tem področju tri pašne agrarne skupnosti na Veliki planini (Velika, Mala in Gojška planina) in v Kamniški Bistrici preoblikovano Meščansko korporacijo v Agrarno skupnost Meščanska korporacija. Zadeve glede lastninskih pravic in nadzora nad premoženjem teh agrarnih skupnosti so potekale podobno, saj so vse te skupnosti spadale pod nadzor iste agrarne oblasti. Razlika med poslovanjem Meščanske korporacije in drugih agrarnih skupnosti pa je bila zlasti v tem, da je bila Meščanska korporacija povsem samostojna pri upravljanju in gospodarjenju s premoženjem in se je do 2. svetovne vojne že razvila v pravo podjetje oziroma zadrugo z vsemi organi upravljanja in nadzora; medtem ko so bile ostale agrarne skupnosti še bolj na primitivni ravni in povsem odvisne od tedanje agrarne oblasti, zlasti agrarnih komisarjev, na katere imajo kmetje še danes lepe spomine in jih večkrat omenjajo, kadar med seboj ne morejo poravnati kakšnih sporov.

Kamniška Bistrica

Zgodovino posesti bistriškega gozda in okoliških planin (predvsem do 1. svetovne vojne) je opisalo že precej avtorjev, ki večinoma navajajo iste vire, zato se njihove navedbe bistveno ne razlikujejo. Navajajo, da so imeli kamniški meščani že v dobi absolutizma številne pravice in privilegije, kot jih je imelo tedaj le malo mest, saj je Kamnik od nekdaj spadal pod dominij (gosposka posest) – kot avtonomno deželnoknežje mesto. Pravice glede upravljanja, sodstva, trgovanja itd. so podeljevali in potrjevali vladarji in med temi pravicami se omenjajo tudi bistriški gozdovi in (nekatere) planine kot lastnina mesta Kamnik oz. kamniških meščanov. To potrjujejo številne listine, kot je v volilnem pismu mestu Kamnik potrdil leta 1380 vojvoda Rudolf IV. Habsburški, ali leta 1478 zapoved cesarja Friderika IV., ki je zapovedal deželnemu glavarju varovati pravice Kamnika do planin, gozdov in lesa, ali Privilegijska knjiga, ki jo je leta 1528 izdal kralj, pozneje cesar Ferdinand I., ali potrdilo privilegijev po nadvojvodi Karlu II. iz leta 1567, ali cesarice Marije Terezije iz leta 1745. Z ureditvijo katastra pa so se začela na novo urejati lastninska razmerja. Z vpisom v deželno desko, ki je bila urejena kot zemljiška knjiga, je bilo leta 1783 mesto Kamnik vpisano kot lastnik bistriških gozdov. Zakon o uredbi in razdelbi skupnih zemljišč z dopolnili, ki je bil sprejet v letu 1887, pa je omogočil, da so se tudi na področju Kamniške Bistrice razdelila in uredila skupna zemljišča in začele urejati agrarne premoženjske razmere. Tako veliko posest kamniških meščanov (6000 ha v Kamniški Bistrici in 1000 ha na Veliki planini), ki je bila kot otok sredi veleposestev zemljiških gospodov na Kranjskem, lahko po pravici štejemo za izreden privilegij, ki pa so mu ti fevdalci večkrat oporekali. Tem in drugim lokalnim oblastnikom ni uspelo teh pravic meščanom odvzeti vse do leta 1937, ko je komisija za likvidacijo agrarne reforme izdala nezakonit Razlastitveni odlok za razlastitev planinskih pašnikov na Košutni, Dolu, Konjščici, Rzeniku in Kamniškem sedlu. Celoten odvzem premoženja pa je uspela izvesti totalitarna oblast najprej v letu 1941 in nato v letu 1946.

Meščanska korporacija Kamnik

V letu 1848 so se uvedle (politične) občine, nastala je Kamniška mestna občina, ki je obsegala mesto Kamnik s predmestji. Od leta 1854 do 16. oktobra 1866 je občinski odbor upravljal z novim občinskim in s starim meščanskim premoženjem (toda vedno ločeno drugo od drugega), čemur pa so meščani oporekali s trditvijo, da je to zasebna lastnina. Na občinski seji 8. 8. 1866 je bila na podlagi razsodbe deželne vlade, ki je odločila, da meščansko premoženje ni občinsko, temveč je to skupna lastnina zasebnopravnega značaja kamniških posestnikov, sprejeta odločitev, da se premoženje kamniških meščanov izloči iz občinskega proračuna. To odločitev je urejal v začetku leta 1866 sprejeti II. Dodatek k občinskemu redu za Kranjsko deželo, s katerim je bila podana možnost, da se dotedanja meščanska mestna uprava izloči iz občine in ustanovi svojo meščansko skupnost. Taka nova skupnost

se je ustanovila 16. 10. 1866 z imenom Meščanska korporacija Kamnik.

Sestavni del zgodovinskih dogodkov so ljudje, zato je pri pregledu korporacijske zgodovine prav, da se izpostavijo nekateri dogodki in z njimi povezani člani, ki so pomembno zaznamovali obstoj Korporacije.

Vsekakor je za Korporacijo pomemben datum 16. 10. 1866, ko so jo ustanovili in njeno premoženje izločili iz občinske uprave. Meščanska korporacija (MK) je bila pravna naslednica nekdanjega samoupravnega mesta Kamnik ter njegovega mestnega ali meščanskega premoženja. Najzaslužnejši za izpeljavo tega procesa je bil tedanji župan Jurij Golenver, ki je bil od leta 1866 do 1874 tudi njen (prvi) predsednik.

Od leta 1881 do 1887 je bil predsednik Korporacije dr. Maks Samec, župan Kamnika, deželni poslanec in vitez Fran Josipovega reda. V času njegovega predsedovanja je bila »prva zlata doba Korporacije«. Tedaj se je Kamnik zelo spremenil, saj je Korporacija zgradila novo šolsko poslopje (sedanja pošta), občina pa je z veliko denarno pomočjo Korporacije zravnala in kanalizirala trg in ulice ter izdatno znižala zloglasni Klanec – kasneje imenovan Samčev predor.

Leta 1913 je Deželna vlada na predlog člana Korporacije Ivana Lavrenčiča, poslanca in kamniškega dekana, za ureditev slabih razmer pri redu in pravicah članov Korporacije uvedla postopek za ureditev uživalnih in gospodarskih pravic po zakonu o agrarnih skupnostih. Ta status MK je kasneje odločilno vplival, da je ni še bolj prizadel v letu 1919 sprejeti zakon o agrarni reformi, ki je razlaščal veleposestva. Čeprav je bil MK v prvi Jugoslaviji končno priznan status agrarne skupnosti, jo je ta zakon prizadel z odvzemom 823,0031 ha pašnikov in planin za agrarne namene. MK je temu ugovarjala, saj je menila, da je bilo korporacijsko premoženje z združevanjem v skupnost dejansko že socializirano in namen agrarne reforme naj bi bil z njeno zadružno obliko lastnine že v celoti dosežen. Razlastitvena odločba je kljub pritožbam postala leta 1937 pravnomočna in zoper njo v upravnem postopku ni bilo več nobenega pravnega sredstva. Ko je prevladalo splošno prepričanje, da je stvar dokončno izgubljena, je tedanji predsednik Ivan Benkovič predlagal tožbo pred rednimi sodišči. Leta 1938 je MK vložila proti državi odškodninsko tožbo za razliko med priznano in dejansko vrednostjo zemljišč zaradi nezakonitega in nepravilnega ravnanja ministrstva za kmetijstvo. Istočasno pa je zoper Državni zaklad, bana in predsednika komisije za likvidacijo agrarne reforme vložila še sindikalno tožbo za odškodnino za vrednost lesa na razlaščenih parcelah. MK je že v prvi tožbi s sodbo Vrhovnega sodišča 28. 1. 1941 v celoti uspela. Ker je bil agrarni zakup, ki ga je izvedla država, na razlaščenih parcelah nezakonit, je bila zato razlastitev neupravičena. Zaradi okupacije Slovenije 6. aprila 1941 se pravda ni več nadaljevala.

Je pa bila od leta 1929 in do leta 1941 »druga zlata doba Korporacije«, saj so v teh letih zgradili v Stahovici moderno žago in zabojarno ter manjšo hidroelektrarno, zgrajena je bila cesta v Kamniško Bistrico in pričela se je adaptacija korporacijske zgradbe v mestu (sedanja občina).

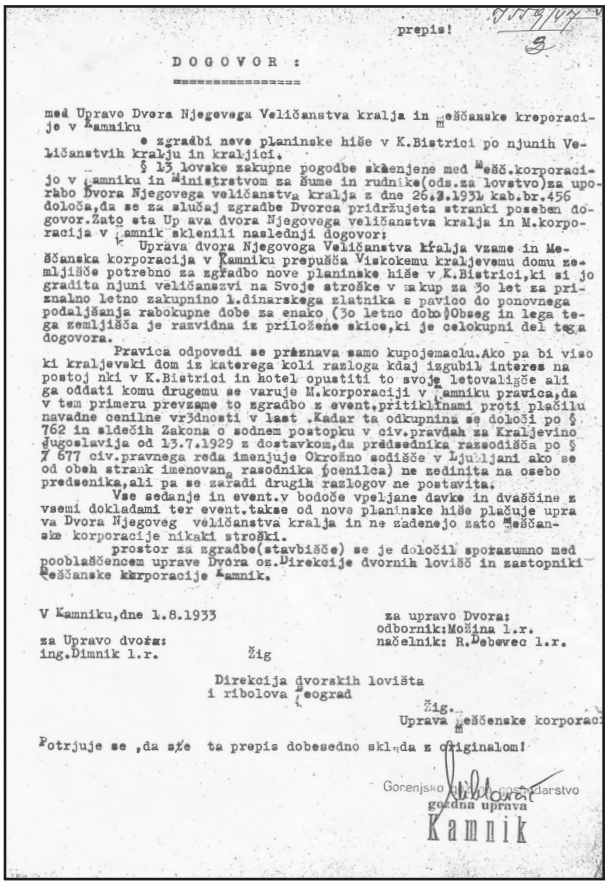

prepis!

DOGOVOR :

med Uprave Dvora Njegovega Veličanstva kralja in Meščanske kreporacije v Kamniku

o zgradbi neve planinske hiše v K.Bistrici po njunih Veličanstvih kralju in kraljici.

§ 13 lovske zakupne pogodbe skenjene med Mešč.korporacijo v Kamniku in Ministrstvom za šume in rudnike(ods.za lovstvo)za uporabo Dvora Njegovega veličanstva kralja z dne 26.3.1931 kab.br.456 določa,da se za slučaj zgradbe Dvorca pridržujeta stranki posebem dogovor.Zato sta Up ava dvora Njegovega veličanstva kralja in M.korporacija v Kamnik sklenili naslednji dogovor:

Uprava dvora Njegovoga Veličanstva kralja vzame in Meščanska korporacija v Kamniku prepušča Viskokemu kraljevemu domu zemljišče potrebno za zgradbo nove planinske hiše v K.Bistrici,ki si jo gradita njuni veličanszvi na Svoje stroške v zakup za 30 let za prizanalno letno zakupnino 1.dinarskega zlatnika s pavico do ponovnega podaljšanja rabokupne dobe za enako (30 letno dobo)Obseg in lega tega zemljišča je razvidna iz priložene skice,ki je celokupni del tega dogovora.

Pravica odpovedi se priznava samo kupojemaclu.Ako pa bi viso ki kraljevski dom iz katerega koli razloga kdaj izgubil interes na postoj nki v K.Bistrici in hotel opustiti to svoje letovališče ali ga oddati komu drugemu se varuje M.korporaciji v Kamniku pravica,da v tem primeru prevzame to zgradbo z event.pritiklinami proti plačilu navadne cenilne vrjdnosti v last .Kadar ta odkupnina se določi po § 762 in sledečih Zakona o sodnem postopku v civ.pravdah za Kraljevino Jugoslavija od 13.7.1929 z dostavkom,da predsednika razsodišča po § 7 677 civ.pravnega reda imenuje Okrožno sodišče v Ljubljani ako se od obeh strank imenovan razsodnika (cenilca) ne zedinita na osebo predsenika,ali pa se zaradi drugih razlogov ne postavita.

Vse sedanje in event.v bodoče vpeljane davke in dvaščine z vsemi dokladami ter event.takse od nove planinske hiše plačuje uprava Dvora Njegoveg veličanstva kralja in ne sadenejo zato Meščanske korporacije nikaki stroški.

prostor za zgradbe(stavbišče) se je določil sporazumno med pooblaščencem uprave Dvora oz.Direkcije dvornih lovišč in zastopniki Meščanske korporacije Kamnik.

V Kamniku,dne 1.8.1933

za Upravo dvora: ing.Dimnik l.r.

za upravo Dvora: odbornik:Možina l.r. načelnik: R.Debevec l.r.

Žig

Direkcija dvorskih lovišta i ribolova Beograd

Žig.

Uprava Meščenske korporac

Potrjuje se ,da sže ta prepis dobesedno skl da z originalom!

Gorenjsko Ljubljana okrajno glavarstvo gozdna uprava Kamnik

Dogovor o 30-letnem zakupu zemljišča za kraljevi dvorec

Od leta 1941 do 1947 je bil izveden prisilni odvzem celotnega korporacijskega premoženja. Najprej so ga odvzeli Nemci, nato pa nova jugoslovanska oblast. Razlaščenih je bilo 5142 ha zemljišč, žaga in elektrarna v Stahovici, planinski dom, lovske koče in kapelica v Kamniški Bistrici ter občinska zgradba v Kamniku. Člani MK so se temu upirali in se na odločbe pritoževali, vendar neuspešno. Vsako upiranje oblastem je bilo zelo nevarno, zato se je le malo članov izpostavilo. Najaktivnejši so bili člani tedanjega odbora **Ludvik Pirnat**, **Janko Stele** in predsednik (načelnik) **Ivan Benkovič**. Slednja dva imata tudi največ zaslug, da se je ohranilo vsaj nekaj korporacijskega arhiva, ki je sedaj tako dragocen za dokazovanje v denacionalizacijskem postopku in pri dokazovanju zgodovinske resnice.

Leta 1990 je bil na pobudo **Ivanke Novak** (hčerke zadnjega predsednika MK Ivana Benkoviča) ustanovljen Iniciativni odbor za denacionalizacijo premoženja Meščanske korporacije v Kamniku. Odbor se je leto kasneje preoblikoval v društvo, Ivanki Novak pa gre glavna zasluga, da se je zbrala praktično za vse upravičence izredno obsežna in zahtevna dokumentacija, ki jo je predpisoval zakon o denacionalizaciji, in da je bil pravočasno vložen zahtevek za vrnitev premoženja. V letu 1994 se je na ustanovnem zboru ponovno vzpostavila Agrarna skupnost Meščanska korporacija Kamnik z izvoljenim predsednikom **Dušanom Mesnerjem**, ki je bila leto kasneje vpisana v Register agrarnih skupnosti Slovenije.

Sedanji predsednik Korporacije je **Milan Deisinger**. Pod njegovim vodstvom se je timsko delo Go-

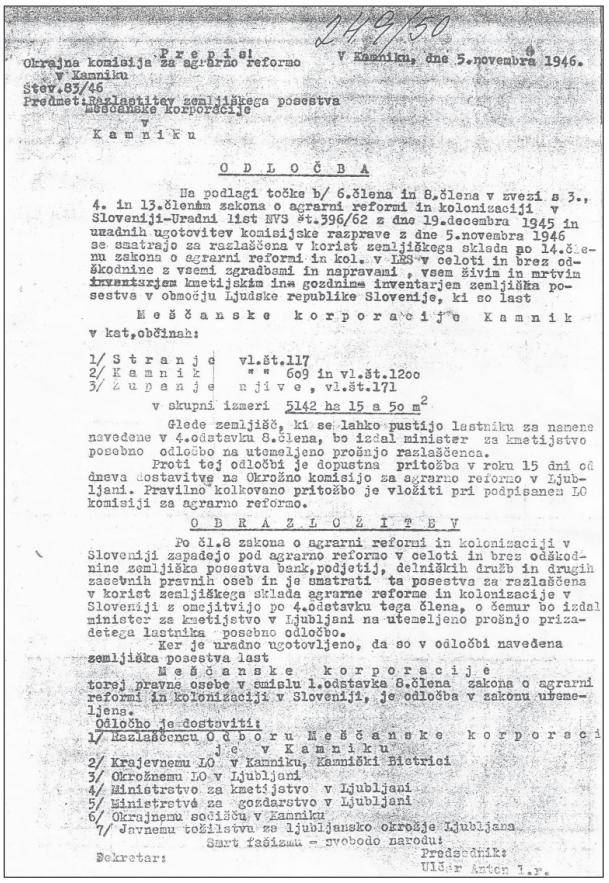

Prepis!

Okrajna komisija za agrarno reformo v Kamniku, dne 5.novembra 1946.
v Kamniku
Štev.89/46
Predmet: Razlastitev zemljiškega posestva
Meščanske korporacije
v
K a m n i k u

O D L O Č B A

Na podlagi točke b/ 6.člena in 8.člena v zvezi s 3., 4. in 13.členom zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji-Uradni list NVS št.396/62 z dne 19.decembra 1945 in uradnih ugotovitev komisijske razprave z dne 5.novembra 1946 se smatrajo za razlaščena v korist zemljiškega sklada po 14.členu zakona o agrarni reformi in kol. v LRS v celoti in brez odškodnine z vsemi zgradbami in napravami, vsem živim in mrtvim inventarjem kmetijskim ine gozdnim inventarjem zemljiška posestva v območju ljudske republike Slovenije, ki so last

M e š č a n s k e k o r p o r a c i j e K a m n i k

v kat.občinah:

1/ S t r a n j e vl.št.117
2/ K a m n i k " " 609 in vl.št.1200
3/ Z u p a n j e n j i v e , vl.št.171

v skupni izmeri 5142 ha 15 a 50 m^2

Glede zemljišč, ki se lahko pustijo lastniku za namene navedene v 4.odstavku 8.člena, bo izdal minister za kmetijstvo posebno odločbo na utemeljeno prošnjo razlaščenca.
Proti tej odločbi je dopustna pritožba v roku 15 dni od dneva dostavitve na Okrožno komisijo za agrarno reformo v Ljubljani. Pravilno kolkovano pritožbo je vložiti pri podpisanem LO komisiji za agrarno reformo.

O B R A Z L O Ž I T E V

Po čl.8 zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji zapadejo pod agrarno reformo v celoti in brez odškodnine zemljiška posestva bank, podjetij, delniških družb in drugih zasebnih pravnih oseb in je smatrati ta posestva za razlaščena v korist zemljiškega sklada agrarne reforme in kolonizacije v Sloveniji z omejitvijo po 4.odstavku tega člena, o čemur bo izdal minister za kmetijstvo v Ljubljani na utemeljeno prošnjo prizadetega lastnika posebno odločbo.
Ker je uradno ugotovljeno, da so v odločbi navedena zemljiška posestva last
M e š č a n s k e k o r p o r a c i j e
torej pravne osebe v smislu 1.odstavka 8.člena zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji, je odločba v zakonu utemeljena.
Odločbo je dostaviti:
1/ Razlaščencu O d b o r u M e š č a n s k e k o r p o r a c i j e v K a m n i k u
2/ Krajevnemu LO v Kamniku, Kamniški Bistrici
3/ Okrožnemu LO v Ljubljani
4/ Ministrstvo za kmetijstvo v Ljubljani
5/ Ministrstvo za gozdarstvo v Ljubljani
6/ Okrajnemu sodišču v Kamniku
7/ Javnemu tožilstvu za ljubljansko okrožje Ljubljana

Smrt fašizmu - svobodo narodu!

Sekretar: Predsednik: Ulčar Anton l.r.

Odločba o razlastitvi celotnega premoženja Meščanske korporacije brez odškodnine je bila napisana 5. 9. 1946 zgolj na enem listu.

spodarskega odbora okrepilo. Prevladalo je namreč spoznanje, da politika nekaterih strank na lokalnem in državnem nivoju ni naklonjena pravičnemu in hitremu reševanju denacionalizacijskih zahtevkov, saj se postopek na vse možne načine zavlačuje. Zato uspeh lahko zagotovi le okrepljena odvetniška pomoč, s katero morajo aktivno sodelovati člani Gospodarskega odbora. Z veliko gotovostjo lahko trdimo, da se morajo člani MK zahvaliti prav takemu pristopu gospodarskega odbora, da se ta pravdni postopek po enaindvajsetih letih sploh še nadaljuje. Lahko bi se dogodilo, da bi zaradi kakšne pravne pomote, zamude postavljenega roka ali nezmožnosti plačila tožb in drugih stroškov zahtevek za vračilo nacionaliziranega premoženja zavrnili in bi se tako neuspešno končal.

Nerešen denacionalizacijski postopek pa je gospodarjenje in planiranje na vseh številnih nepremičninah zablokiral in zato so zapravljene številne neizkoriščene razvojne priložnosti, ki bi bile lahko v korist celotni regiji. Zgodovina tudi dokumentirano izpričuje, da dobro sodelovanje Korporacije in Občine prinaša pospešen razvoj regije, slabo sodelovanje pa blokado.

Velika, Mala in Gojška planina

Čeprav je Velika planina med največjimi in najbolj znanimi planinami na Slovenskem, je o nekdanjih posestnih in lastninskih pravicah vse do sredine 18. stoletja le malo znanega. Znan je sodni proces iz leta 1540, v katerem tožnik Andrej pl. Lambergar oporeka mestu Kamnik lastninsko pravico do Velike planine, ki se v sporu omenja kot Velika Konjska planina. S predložitvijo dokazov je leto kasneje Kamniku uspelo dokazati to zgodovinsko pravico. Tudi novejša raziskava velikoplaninskega pašništva (dr. Tone Cevc, Vlasto Kopač) je pokazala, da je bilo v srednjem veku celotno planinsko območje nad Kamnikom v lasti dominija c.-kr. knežjega mesta Kamnik. Meščani so kasneje kmetom zaradi odprave servitutnih pravic prepustili nekatere planine in nižje ležeča obrobna zemljišča. V letu 1845 je bila v Mekinjah sklenjena pogodba o pravici do uživanja planine med pašnimi upravičenci na Veliki planini in kamniškimi meščani.

K temu so pripomogle davčne reforme Marije Terezije, ko je v letih 1749–1754 izvedla prvi sistematičen popis zemljišč, ki ga označujemo kot **terezijanski kataster**, in izdala v letu 1768 Zakon o razdelitvi skupnih zemljišč. Najstarejši popolni podatki posestnikov Velike in Male planine pa so znani iz **jožefinskega katastra**, ki je bil izdelan v letih 1785–1789. Zemljišča so označena kot Kisovec, Velika in Mala planina. Površina je bila razdeljena med 171 kmečkih lastnikov, odmera zemljiških deležev ni bila izvedena v naravi, kajti zemljišče ni bilo razdeljeno in razmejeno na terenu, odmerjena površina je pomenila le idealni delež lastništva na skupnem zemljišču s skupnim dogonom živine in skupnim izvajanjem pašne pravice. Kot lastniki so izkazani posamezni kmetje in kajžarji z določenimi različno velikimi zemljiškimi deleži. Po smrti cesarja Jožefa II. so bile odpravljene njegove davčne reforme in tudi kataster. Novi cesar Franc je odredil ponovno odmero zemljišč, na Slovenskem se je večinoma izvedla v letu 1825, ta novi kataster se po cesarju imenuje **franciscejski.** Vse parcele na velikoplaninskem območju so bile označene **kot skupne 181 lastnikov in vsakemu je bil pri vsaki parceli odmerjen enak površinski delež, ki je znašal 181. del** vsake parcelne površine. 4. 6. 1901 je c.-kr. deželna komisija za agrarne operacije na podlagi zakona iz leta 1887 z ukazom naročila, da se opravi glavna razdelba v štirih skupinah zemljišč, ki se imenujejo Velika in Mala planina. Tako so Veliko, Malo in Gojško planino na podlagi sklenjenega dogovora neposredno udeleženih **razdelili 176 posestnikom** iz 20 naselij pod planino. Predmet razdelitve je bilo 1001 ha veliko zemljišče, kjer je po cenitvah izvedencev mogoče pasti skozi 51 dni 1030 govedi. Deleži so bili nato v letu 1908 navedeni v izdanem Registru deležnih pravic. **Število dodeljenih deležnih pravic posameznim posestnikom je bilo različno in odvisno od velikosti kmetije.** Ta posest je nato brez bistvenih sprememb veljala do povojne nacionalizacije. Planini Konjščica in Dol pa sta ostali v lasti kamniških meščanov.

Pašni upravičenci na planini so bili tako do nacionalizacije po 2. svetovni vojni solastniki pašnikov in gozdov in po statutih dokaj strogo organizirani in kontrolirani. Z odločbami o nacionalizaciji je bilo razlaščenih 68 pašnih upravičencev na Veliki planini, 33 na Mali planini in 57 na Gojški planini, ki jim je sicer ostala pravica do paše na pašnikih, ki so prišli kot družbena lastnina v upravo Občine Kamnik, gozdovi pa so bili dodeljeni v upravljanje Gozdnemu gospodarstvu Ljub-

ljana. Povojna zakonodaja pašnega reda ni predpisovala, zato je disciplina glede izpolnjevanja obveznosti močno upadla.

Zgodovinsko obdobje šestih let (1991–1997)

Demokratične spremembe leta 1990, zlasti osamosvojitev Slovenije 25. junija 1991, pa so prinesle velike spremembe. Pašni upravičenci so dobili upanje, da se jim planina ponovno vrne v last. Z Zakonom o denacionalizaciji (ZDen), ki je bil sprejet 20. 11. 1991, so bila vračila odvzetega premoženja zakonsko omogočena. Za uveljavljenje denacionalizacijskih zahtevkov je ta zakon določil dvoletni rok.

Gospodarski odbori pašnih skupnosti (PS) vseh treh planin, predvsem pa njihovi predsedniki, so po izidu tega zakona spoznali, da so zahteve, ki jih določa zakon, precej zahtevne in da jih bo marsikateri upravičenec težko izpolnil. Ko se je po drugi svetovni vojni planina nacionalizirala, je za vse skupne lastnike zadostovala ena odločba, napisana na enem listu, sedaj pa je moral vsak upravičenec oddati svoj zahtevek z vso zahtevno dokumentacijo. Kdor v predpisanem roku tega ne bi storil, ostane njegov delež v lasti države.

Če bi se čim več deležev vrnilo upravičencem, bi ti imeli večinski delež, tako pa ponovno možnost, da s planino sami gospodarijo. S tem namenom se je z vseh treh planin izoblikovala skupina upravičencev z nalogo, da po možnosti za vse bivše lastnike zbere potrebno dokumentacijo in zanje ustreznemu upravnemu organu izroči denacionalizacijski zahtevek. Skupina (sestavljali so jo: predsednik PS Velika planina Ivan Dobovšek - Avžvakarjev, predsednik PS Mala planina Miro Levak - Guščov, član PS Mala planina Tone Stele - Lectar, predsednik PS Gojška planina Jože Špruk - Mvakarskov in podpredsednik PS Gojška planina Franc Senožetnik - Usovnikov) je takoj po izidu zakona začela aktivno delovati pri zbiranju zahtevane dokumentacije. Po dveh letih intenzivnega dela so brez plačane pravne pomoči za Malo in Gojško planino uresničili zastavljeni cilj. Skoraj vsem bivšim – razlaščenim lastnikom je Občina Kamnik (še po Zakonu o denacionalizaciji) izdala jeseni leta 1993 individualne denacionalizacijske odločbe, s katerimi jim je vrnila solastninsko pravico določenih deležev. Na Mali planini je ostalo državi 5 od 191, na Gojški planini pa 8 od 318 deležev.

Tudi za Veliko planino je imel tedaj Ivan Dobovšek že zbrano skoraj vso potrebno dokumentacijo, vendar zaradi zamenjave vodstva te PS novo vodstvo ni več sodelovalo s to skupino. Zbiranje dokumentacije je zastalo, nato pa je 2. 2. 1994 izšel Zakon o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti (ZPVAS). Ta je med drugim določal, da se vsi postopki, začeti po ZDen nadaljujejo in rešujejo po ZPVAS. Po njem so se morali upravičenci najprej organizirati v agrarno skupnost, sprejeti pravila za upravljanje in uživanje skupnega premoženja in overoviti članski imenik. Vse te akte je bilo potrebno predložiti upravnemu organu, da je ta agrarno skupnost vpisal v Register agrarnih skupnosti. Šele po pravnomočnosti vpisa v Register lahko upravni organ prične izdajati pravnomočne odločbe o vrnitvi premoženjskih pravic. Novo vodstvo, predvsem

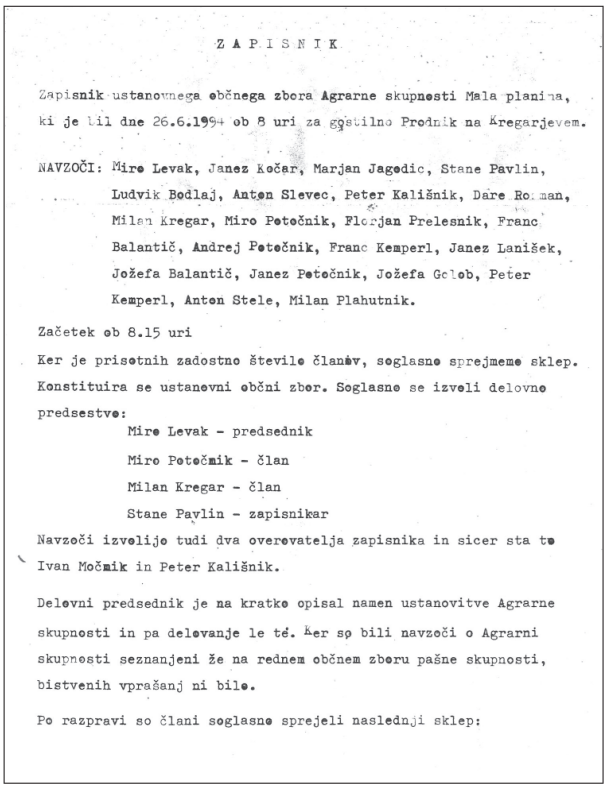

Z A P I S N I K

Zapisnik ustanovnega občnega zbora Agrarne skupnosti Mala planina, ki je bil dne 26.6.1994 ob 8 uri za gostilno Prodnik na Kregarjevem.

NAVZOČI: Miro Levak, Janez Kočar, Marjan Jagodic, Stane Pavlin, Ludvik Bodlaj, Anton Slevec, Peter Kališnik, Dare Roman, Milan Kregar, Miro Potočnik, Florjan Prelesnik, Franc Balantič, Andrej Potočnik, Franc Kemperl, Janez Lanišek, Jožefa Balantič, Janez Potočnik, Jožefa Golob, Peter Kemperl, Anton Stele, Milan Plahutnik.

Začetek ob 8.15 uri

Ker je prisotnih zadostno število članov, soglasno sprejmemo sklep. Konstituira se ustanovni občni zbor. Soglasno se izvoli delovno predsestvo:

Miro Levak - predsednik
Miro Potočnik - član
Milan Kregar - član
Stane Pavlin - zapisnikar

Navzoči izvolijo tudi dva overovatelja zapisnika in sicer sta to Ivan Močnik in Peter Kališnik.

Delovni predsednik je na kratko opisal namen ustanovitve Agrarne skupnosti in pa delovanje le te. Ker so bili navzoči o Agrarni skupnosti seznanjeni že na rednem občnem zboru pašne skupnosti, bistvenih vprašanj ni bile.

Po razpravi so člani soglasno sprejeli naslednji sklep:

26. 6. 1994 je bila ponovno vzpostavljena Agrarna skupnost Mala planina.

pa predsednik Franc Šimenc - Jerina, je s pomočjo pravnice 5. 4. 1995 ustanovilo Agrarno-pašno skupnost Velika planina. Zaradi te usodne zamude nekaj tednov v letu 1994 so upravičenci do te planine morali na odločbo o vrnitvi čakati še 3 leta (delno tudi zaradi spremembe državne oblasti, ki ni bila naklonjena izvajanju zakona o denacionalizaciji), saj je Upravna enota Kamnik izdala prvo delno odločbo šele 25. 4. 1997, s katero je vrnila večino zemljišč v last agrarni skupnosti Pašna skupnost Velika planina in 63 upravičencem določen delež solastninske pravice. Od 487 deležnih pravic se jih ni uveljavljalo 43.

Čeprav se je za upravičence za vrnitev Male in Gojške planine denacionalizacijski postopek končal že 1993. leta, so enako kot na Veliki planini sredi leta 1995 ustanovili vsak svojo agrarno skupnost, sprejeli statut, overili članski imenik in se vpisali v Register agrarnih skupnosti. Zgoraj omenjeni člani delovne skupine so žrtvovali ogromno časa in naredili veliko poti in srečanj z različnimi ljudmi in uradi, ki so bili vpleteni v proces denacionalizacije in v organiziranje agrarne skupnosti. Čeprav to ni bila njihova dolžnost, so skoraj za vse upravičence brezplačno naredili tisto, kar bi morali sami.

Z ekološkega in gospodarskega vidika je bilo od 1991. do 1997. leta veliko narejenega za lažjo transportno dostopnost na območje planine. Na Veliko, prav tako pa tudi na Malo in Gojško planino, je bil namreč možen transport le z dobrim traktorjem, ker urejene in utrjene prevozne poti na celotni trasi vse do leta 1991 ni bilo. Marsikje se je zato vozilo poljubno, kjer se je pač dalo, zato so traktorji povzročali rane na travnati ruši po vsej planini. Za vzdrževanje koč, pla-

ninskih domov in žičnice, prav tako za njihovo oskrbo, je bil potreben stalen dovoz. Pašni upravičenci so s pričakovanim Zakonom o denacionalizaciji vedeli, da bodo planino prej ali slej dobili nazaj, zato so takoj začeli z upravljavskimi aktivnostmi. Da se je vsaj za silo usposobila pot, so spomladi leta 1991 (v času vojne za samostojno Slovenijo) in leto kasneje gospodarski odbori tedanjih pašnih skupnosti organizirali dvodnevno skupno akcijo pašnih upravičencev. V obeh akcijah je sodelovalo več kot 30 mož in 15 do 20 traktorjev s prikolicami, ki so vozili gramoz na traso cestišča. Z dobrim traktorjem se je nato dalo brez večje škode oskrbovati planino.

Da je potrebno narediti boljšo cesto od Kranjskega Raka do Kisovca in do Mačkovega kota ter dobro kolovozno pot na vse tri planine, je dodatno spodbudila suša leta 1992. Vode je na planini primanjkovalo, zato jo je bilo potrebno voziti s cisternami. Zaradi slabe poti pa je bil dovoz težak in drag, zato si je skupina, ki je reševala denacionalizacijo, zadala dodatno nalogo, da pred pašno sezono leta 1993 to uredi. Po nekajmesečnih pripravah, predvsem zbiranja denarja in različnih soglasij, so se dela v maju pričela in so bila končana v enem mesecu. Izvajalec del od Kranjskega Raka do Ušivca in naprej do Dola je bila GG Nazarje, dela od Za Ušivca na Gojško planino in naprej do Domžalskega doma na Mali planini pa je opravil Jaka Brlec. Nasulo se je preko 2000 m^3 gramoza. Dela so bila strokovno opravljena, saj so jih izvajali izkušeni izvajalci s težko mehanizacijo. Od Kranjskega Raka se da od tedaj dalje brez težav priti do Kisovca in Dola tudi z osebnim avtomobilom, prav tako pa je omogočen prevoz po utrjeni trasi za vsa vozila na vse tri planine, saj so tudi na Veliki planini to leto utrdili iz Mačkovega kota zgrajeno kolovozno pot. Od tedaj se je povsod prenehalo voziti izven cestišča, rane na travnati ruši so se pričele celiti, niso pa še povsem zaceljene.

Ker je bila cesta od Kranjskega Raka prevozna tudi z osebnimi vozili do podnožja vseh treh planin, dalo pa se je z njimi priti tudi na planino, se je po njej močno povečal promet. Pri iskanju rešitve, kako ta promet kontrolirati in čim bolj omejiti, so se pašne skupnosti s soglasjem Občine Kamnik odločile, da so postavile fizično zaporo (rampo) na Kranjskem Raku, kjer naj bi se pobirala cestnina. Ker so temu ukrepu nasprotovali bajtarji, pa tudi nekaj pašnih upravičencev predvsem z Velike planine, so organizatorji zapornico odstranili.

Pobudi za omejitev in kontrolo prometa je sledil tedanji Izvršni svet Občine Kamnik pod vodstvom Mihe Novaka. 15. 9. 1993 je izdal predlog Odredbe o prometnem režimu na cesti Kranjski Rak–Kisovec in Dol. S to odredbo je Občina opredelila to cesto za lokalno cesto s posebnim prometnim režimom, ki določa, da se na Kranjskem Raku omeji promet s fizično zaporo (rampo) z namenom, da se nadzoruje prometni režim in pobira cestnina za vzdrževanje te ceste. Določena je višina cestnine, kdo so upravičenci do brezplačne prepustnice, kje so parkirna mesta, kdo dobi koncesijo za prevoz za oskrbo planine, kdo izdaja prepustnice in kdo izvaja nadzor. Odredba se žal iz različnih razlogov ni izvedla v vseh navedbah, kasnejši občinski odloki so jo korigirali, od prvotne odredbe pa danes edino še kar zadovoljivo deluje nadzor, ki ga izvajata policija na konjih in občinska redarska služba s terenskim vozilom.

Ker je bil od leta 1993 dalje omogočen dostop na planino praktično z vsemi prevoznimi sredstvi, se je dalo planino lažje uživati in upravljati. Gospodarski odbori (do leta 1995 pašne skupnosti, od tedaj dalje pa agrarne skupnosti) so to priložnost znali izkoristiti predvsem za oskrbo z vodo in spravilo lesa. Na Veliki planini so leta 1992 dokončali 70 m^3 velik rezervoar pitne vode in jo napeljali do planšarskega naselja ter obnovili in povečali nekaj »mlak« za živino. Na Mali planini so leta 1996 zgradili 50 m^3 velik rezervoar za živino, na Gojški planini pa istega leta dva rezervoarja za živali. Planina od tedaj dalje ni več imela večjih težav z oskrbo vode, so se pa po tem obdobju gradili še dodatni rezervoarji vode.

Zaradi nedostopnosti se gozd na planini praktično ni izkoriščal za druge namene kot za kurjavo, z zgrajenimi potmi pa se je pričela ekonomsko upravičena sečnja lesa za nadaljnjo obdelavo in je prihodek agrarnih skupnosti prav od prodaje hlodovine iz leta v leto večji.

Iz opisanega je razvidno, da so se za upravljanje in gospodarjenje na planini v opisanem šestletnem obdobju izvedle bistvene zgodovinske spremembe. Posebej je potrebno izpostaviti denacionalizacijski uspeh upravičencev do Male in Gojške planine, saj sta med prvimi agrarnimi skupnostmi v Sloveniji, katerih lastnina se je ponovno vpisala v zemljiško knjigo. Za Veliko planino pa denacionalizacija še ni končana, saj si upravičenci prizadevajo dobiti nazaj še zemljišče, kjer so pozimi smučarske proge. Zaradi primerno urejenih poti in policijskega in redarskega nadzora se planina nič več ne uničuje. Žal se dobro zamišljen prometni režim (še) ni uveljavil, saj bi s cestnino planina dobila nadzor in lep prihodek za nadaljnji kvalitetnejši trajnostni razvoj.

Literatura

Janko BOŠTJANČIČ, 2004: *Kratek pregled kolektivne kmečke posesti*. Seminarska naloga.

Milan DEISINGER, 2012: *Kronologija »Po poteh dediščine Meščanske korporacije Kamnik«*. Kamnik: Meščanska korporacija.

Tomaž KOČAR, 2003: *Kamniška Bistrica – Bistriški gozd*. Ljubljana: samozaložba.

Vilko RIFEL, 2010: *Velika planina v odsevu časa*. Kamnik: Studio Dataprint.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: samozaložba.

Jože TILL, 2010: Železnokapelska šega »nošenja cerkvic«. V: *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*. Celovec: Mohorjeva družba. 48–54.

Vlado VALENČIČ, 1957: Bistriški gozd in kamniški meščani. V: *Kamniški zbornik, III*. Kamnik: Občina Kamnik. 69–103.

Vlado Valenčič, 1982: Posestne razmere na Veliki in Mali planini ob koncu fevdalne dobe. V: *Traditiones*. 127–158.

Arhiv Meščanske korporacije

Arhiv Republike Slovenije

Zasebni arhiv Toneta Steleta

Ustni viri

Ivanka Novak

Janko Stele

France Malešič[1]
Levstikova ulica 6, Kamnik
france.malesic@siol.net

Arhiv Planinskega društva Kamnik – življenjsko delo Pavleta Kemperla brez primere

Arhiv Planinskega društva Kamnik, ki ga je v letih od 1952 do 1969 zbral in uredil Pavle Kemperle, obsega 19 velikih knjig, v katerih je skoraj tisoč dokumentov o razvoju in delovanju PD Kamnik. Predstavlja upravne zadeve, gospodarstvo, propagando, gorske poti in vodništvo, alpinistiko in gorsko reševalno službo ter mladinski odsek in varstvo narave. Knjige hranijo Zgodovinski arhiv Ljubljana (12), Planinsko društvo Kamnik (5) in Društvo Gorska reševalna služba Kamnik (2). To je edini tako obsežen arhiv planinskega društva pri nas.
Ključne besede: planinstvo, društvo, arhiv, zgodovina, Pavle Kemperle

The extraordinary archives of the Kamnik Mountaineering Club, collected and catalogued by Pavle Kemperle between 1952 and 1969, comprise 19 large volumes with nearly a thousand documents on the development and activities of the Club. The archives cover administration, economy, propaganda, mountain trails and guiding, alpinism and the alpine rescue section, the youth section and protection of the nature. The collection is kept in the Historical Archives Ljubljana (19), the Kamnik Mountaineering Club (5) and the Kamnik Alpine Rescue Section (2). The collected documents remain the only such extensive example of archives of any Slovene mountaineering club.
Key words: mountaineering, club, archives, volumes, history

Ob letošnji stodvajsetletnici je Planinsko društvo Kamnik pripravilo jubilejno knjigo in v njej objavilo tudi podatke o svojem delovanju in razvoju.[2] V ta namen je bil temeljito pregledan temeljni arhiv društva, ki ga je dolga leta izredno skrbno in požrtvovalno urejal Pavle Kemperle[3] in v večini slovenskih društev nima primere. Šele po podrobnem pregledu tega arhiva je bilo mogoče predstaviti bistvene okoliščine ustanovitve Kamniške podružnice Slovenskega planinskega društva[4] in pripraviti časovni pregled društvenega delovanja.[5] Upoštevanje teh podatkov in poudarkov bo v pomoč pri nadaljnjem delu vseh, ki bodo iskali in raziskovali arhivske podatke in na njihovi podlagi pisali o društvu.

Svoje petdesetletnice Kamniška podružnica Slovenskega planinskega društva leta 1943 ni mogla praznovati. V vrtincu vojnega nasilja so bile gore nedosegljive, društvenega dela ni bilo več, imetje je bilo izgubljeno. Kazalo je, da je okupator uničil tudi vsa pričevanja o dolgoletnem kamniškem planinskem življenju in delu. Pa vendar – dolgoletni tajnik podružnice, slikar gora Maks Koželj, je vse društvene dokumente, ki jih je hranil doma, skrbno skril na podstrešju. Zavzeti alpinist Pavle Kemperle je precej alpinističnih in planinskih dokumentov odnesel pod steno svojega najljubšega prijatelja Rzenika in jih tam zakopal. Nekaj gradiva je ostalo tudi pri drugih zvestih planincih in domačinih.

Spomladi leta 1952 se je Planinsko društvo Kamnik odločilo, da bo naslednje leta kar najlepše proslavilo svojo šestdesetletnico. Predvideli so proslavo ob odprtju prenovljene koče na Kamniškem sedlu, v mestu in okolici javna predavanja, objavo pregleda društvene zgodovine v *Planinskem vestniku* in slavnostno sejo na dan obletnice svoje ustanovitve 19. julija 1893 v tedanji gostilni Kenda.[6] Predvsem pa je na pobudo takratnega predsednika Karla Benkoviča upravni odbor sklenil v okviru jubileja izdati svoj arhiv, vezan v knjigah, ki bo predstavljal dostojen in trajen dokumentarni dokaz društvenega šestdesetletnega dela. Urejanje tega obsežnega arhiva so zaupali alpinistu in gorskemu reševalcu Pavletu Kemperlu (1905–1980).

Po tem sklepu je Kemperle aprila 1952 začel s pripravo in urejanjem tega arhiva v vezane knjige: »Zavedal sem se številnih težav, ki so bile povezane z iskanjem posameznih manjkajočih dokumentov, in svoje odgovornosti pred zgodovino, če bi stvar ne bila zadosti popolna. Vedel sem, da naloga ne bo lahka, kajti celoten arhiv z vsemi dopisi, uradnimi akti in trgovsko korespondenco je obsegal blizu 10.000 dokumentov. Z vso resnostjo sem preiskal in izbral iz arhiva le najpomembnejše dokumente in dopise za predvideno zbirko. Zaradi lažjega pregleda arhiva sem dokumente razdelil na posamezne enote, od katerih vsaka zaključuje svojo spominsko knjigo.«

Bil je vztrajen in temeljit. Pregledano in izbrano gradivo je tako razdeljeval po posameznih delovnih področjih, od upravnih zadev, gospodarstva, propagande, gorskih poti in vodništva, gorske reševalne službe in alpinistike do mladinskega odseka in varstva narave. Dokumente posameznih dejavnosti je razvrstil po datumih nastanka in jih potem pritrdil na velike trše liste. Dokončno razvrščene liste je oštevilčil z zaporednimi številkami in pripravil za vezavo v knjigo.

Marsikdaj so dokumenti govorili o več področjih in je bila njihova vsebina zelo pestra in prepletena. Takrat se je pač moral odločiti in jih je uvrstil tja, kamor je spadal njihov bistveni del oziroma tja, kjer je bila njihova vsebina najbolj pomembna. Tako je mogoče v vsaki od knjig odkriti pomembne podrobnosti o drugih področjih, ki so nam morda najbližja.

Pri urejanju vsebine in oblike arhivskih knjig mu je pomagala žena Antonija (rojena Marinčič). Postorila je

1 Doktor medicine, publicist.

2 Darja Horvatič (ur.), 2013: *Korak za korakom do sto dvajset let*. Jubilejni zbornik. Planinsko društvo Kamnik (1893–2013). (Pri nadaljnjem navajanju: *Jubilejni zbornik,* 2013).

3 France Malešič, 2013: Arhiv brez primere. Arhiv Planinskega društva Kamnik – Življenjsko delo Pavleta Kemperla. V: *Jubilejni zbornik,* 2013, 112–115.

4 France Malešič, 2013: Na noge, kvišku torej – naše geslo naj bo Živele Kamniške planine! Prvi koraki prve podružnice Slovenskega planinskega društva. V: *Jubilejni zbornik,* 2013, 98–111.

5 France Malešič, Irena Mušič Habjan, 2013: Sledi kamniških planincev. V: *Jubilejni zbornik,* 2013, 116–139.

6 Ustanovni sestanek je bil v današnji kavarni Planinka. Vsakoletno jubilejno druženje velja skrbno negovati tudi še danes – skromno in neobvezno, pa vendar prisrčno, kot je to v navadi pri planinskih prijateljih.

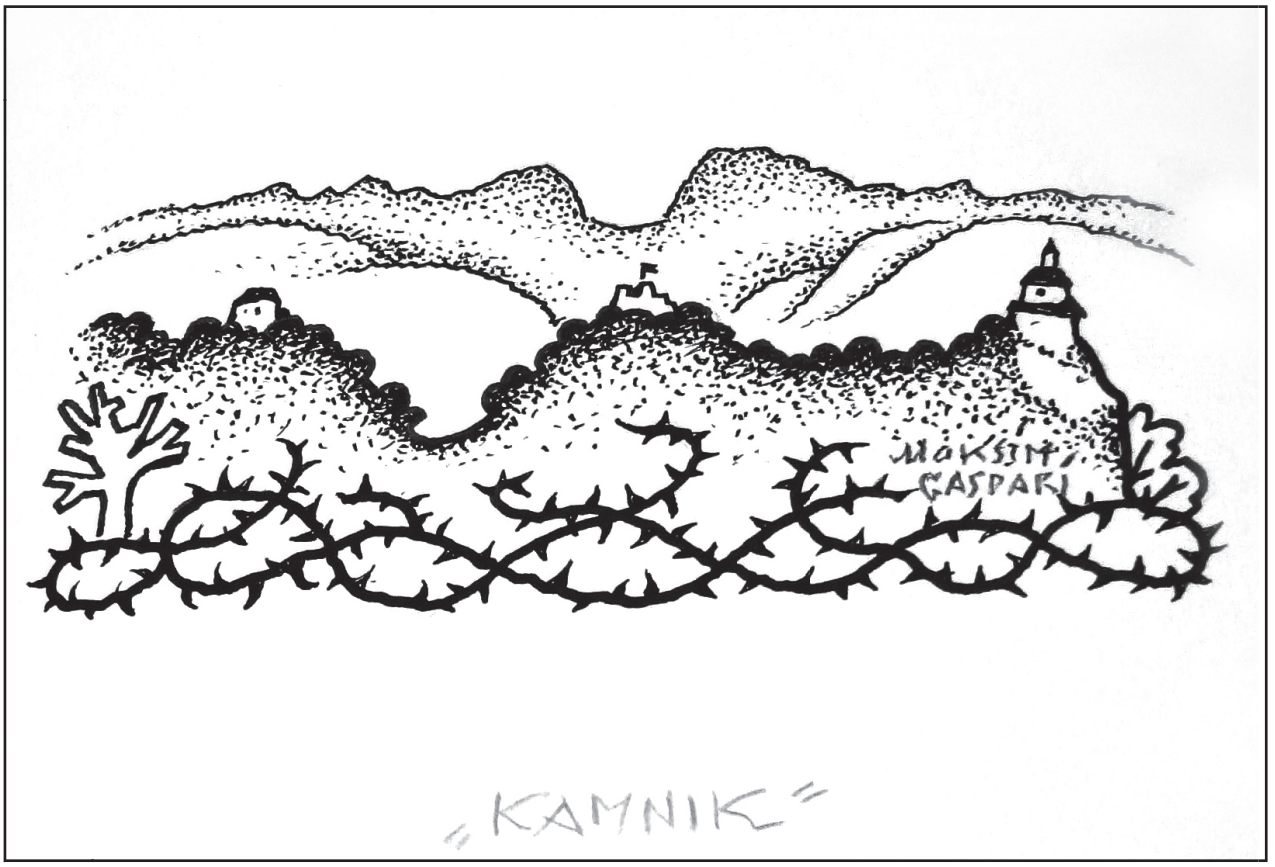

Maksim Gaspari: Kamnik 1920, slikovna priloga iz knjige arhiva PD Kamnik

vse, česar ni utegnil sam, skrbela za številne podrobnosti, preverjala in tipkala uvodne članke in sezname v knjige vloženih dokumentov.

Fotografsko gradivo je pripravljal Rajko Gregorc, znani kamniški planinec in športnik ter velikoplaninski bajtarski začetnik.

Za vsako od knjig je Kemperle pridobil katerega od kamniških umetnikov, najprej seveda slikarja gora Maksa Koželja, dolgoletnega tajnika društva. Vsak od njih je pripravil lepo uvodno slikovno prilogo za eno od knjig.

Velika večina knjig se začenja z uvodno barvno ali črno-belo slikovno prilogo; sledi uvodni Kemperlov zgodovinski pregled obravnavane dejavnosti, ena ali več fotografskih prilog in še podrobnejši seznam vloženih dokumentov. Ti uvodni listi niso oštevilčeni. Sledi bolj ali manj obsežen glavni del – oštevilčeni listi z dokumenti.

Papir za velike arhivske knjige je darovala Papirnica Vevče, pri čemer je pomagal kamniški rojak in gorski reševalec Albin Vengust, kasnejši načelnik Komisije za Gorsko reševalno službo pri PZS. V rokah kamniškega alpinista in gorskega reševalca Braneta Jakopca, izkušenega knjigoveza, so druga za drugo nastajale knjige, vezane v rdečkasto rjavo usnje, velike 40,5 cm x 30,5 cm.

Tako je v jubilejnem letu 1953 in v naslednjih dveh letih zagledalo luč sveta **prvih sedem knjig** s skupnim naslovom **Dokumenti razvoja PD Kamnik**. V njih je bilo gradivo iz obdobja **od 1893 do 1953**. Vsaka od knjig je obravnavala eno od področij planinskega društvenega delovanja, kar je poudarjal glavni del naslova vsake knjige:

Upravne zadeve I in **II, Gospodarstvo, Propaganda, Gorska pota in vodništvo, Gorska reševalna služba** in **Alpinistika**.

Tudi naslednji predsednik društva Lojze Koder je z navdušenjem podpiral nadaljnje Kemperlovo delo, ki naj bi ga zaokrožil ob društveni 75-letnici leta 1968. Kemperle je rad nadaljeval, ob strani mu je še naprej stala žena Antonija in prav tako vsi dotedanji sodelavci. Med slikarji uvodnih umetniških prilog so se že prej ali pa kasneje zvrstili Miha Maleš, Maksim Gaspari, Lojze Perko, Vlasto Kopač, Fanika Kratnar, Leon Homar, Aladin Lanc, Anton Rojec, Tone Žnidaršič in Bogo Klobučar.

Tako je v naslednjih letih postopoma nastalo še **deset knjig Dokumentov razvoja PD Kamnik,** v katerih je gradivo iz obdobja od **1954 do 1968**. Spet je vsaka od knjig obravnavala eno od področij društvenega delovanja. Glavni deli naslovov knjig so bili navidez podobni, skupaj z letnico pa je bilo vidno, katero časovno obdobje je zajeto v knjigi: **Upravne zadeve III, Upravne zadeve I** (to je dejansko 4. del upravnih zadev) in **II** (to je 5. del), **Gospodarske zadeve I** in **II** (to je 2. in 3. del gospodarstva), **Propaganda in varstvo narave** (to je 2. del propagande), **Gorska reševalna I** in **II** (to je 2. in 3. del gorske reševalne službe), **Mladinski odsek in gorska pota, Alpinistika I** (to je 2. del alpinistike).

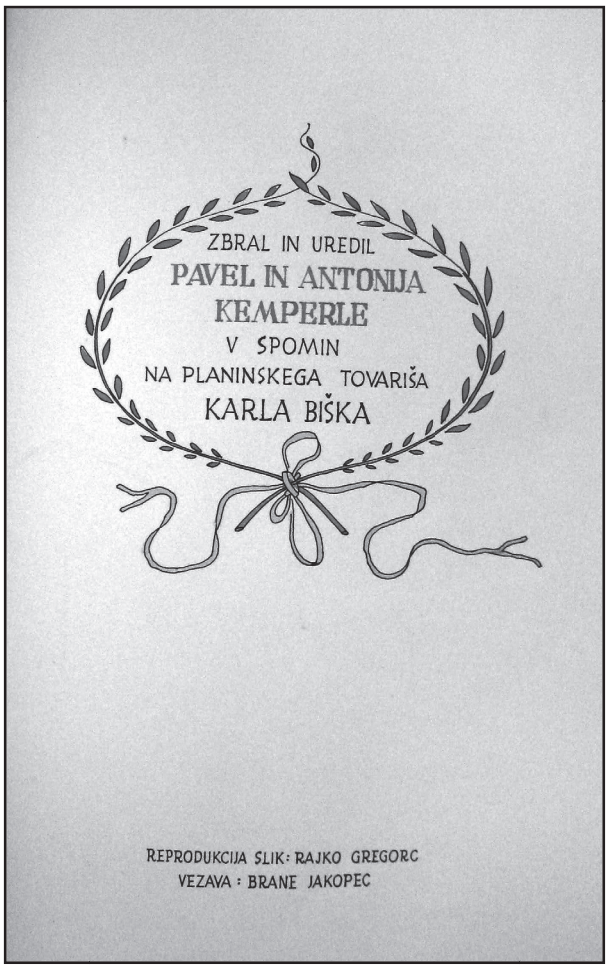

Pavle in Antonija Kemperle, urednika arhiva PD Kamnik

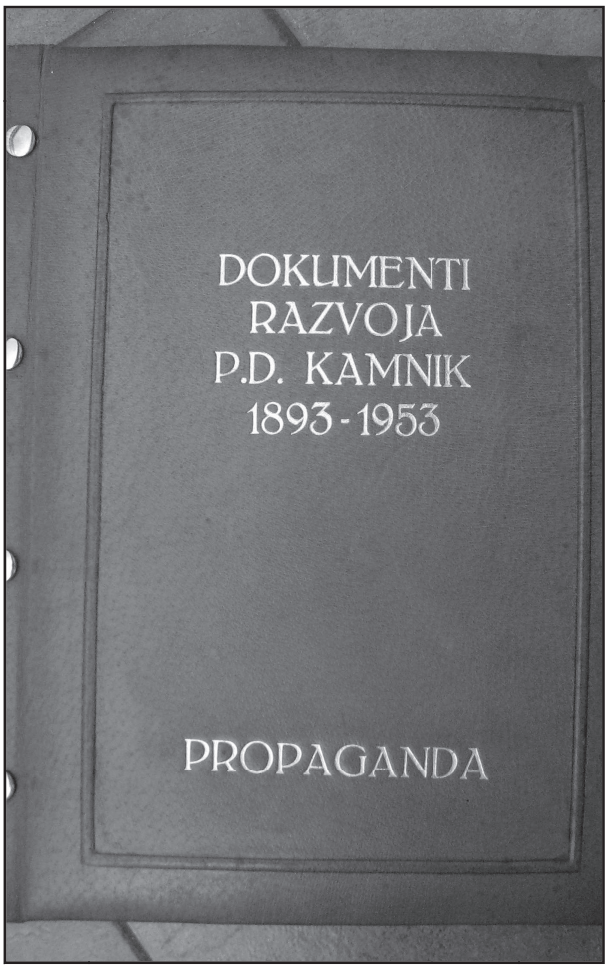

Propaganda – knjiga iz arhiva PD Kamnik

Zadnja leta svojega urejanja je Pavle Kemperle namenil še zaključnima **dvema knjigama**, ki ju je dokončal leta 1969. Tudi tu se je lahko zanesel na vse dosedanje sodelavce in pomočnike. Pri obeh knjigah je svoj dar za lepopisje izkazala mlada planinka Helena Plahuta.

Prva knjiga je **Prikaz dela PD Kamnik v sliki**. Vezana je enako in tudi enake velikosti kot vse prejšnje knjige; je foto album, ki predstavlja gradivo od 1945 do 1968.

Druga knjiga **Žrtvam gora** je enake velikosti, izjemoma pa je vezana v črno usnje. Po uvodni panoramski risbi Vlasta Kopača prinaša seznam smrtno ponesrečenih v Kamniških in Savinjskih Alpah od 1898 do 1967, sledijo pa fotografije vseh spominskih plošč v Grintovcih (že takrat je Pavle Kemperle predlagal, naj bodo spominske plošče zbrane na primernem mestu v Kamniški Bistrici; spominski park pa je zaživel po nesreči Milana Ciglarja leta 1977).

V vseh devetnajstih knjigah arhiva PD Kamnik je uvrščenih okrog 2800 različnih dokumentov, precej pisnih dokumentov obsega več strani. Urednik Pavle Kemperle jih je uvrščal po svojem najbolj vestnem preudarku. Marsikdaj se je znašel pred vprašanjem, kje je bistveni dokument ali pa, zakaj je neki drug dokument nepopoln.

Tako je med urejanjem ugotovil, da manjkajo zapisi sej in občnih zborov ter vsa druga korespondenca iz let od 1920 do 1923, prav tako pa tudi društvena ustanovna listina.

Pa vendar vse te pomanjkljivosti nadomestijo zanesljivi podatki v drugih dokumentih, čeprav so morda uvrščeni v knjigah, ki obravnavajo druga področja. Tudi omenjeno vrzel zaradi manjkajoče ustanovne listine imenitno nadomešča slavna Okrožnica Josipa Močnika, ki vabi k ustanovitvi podružnice 19. julija 1893.[7]

Kje so zdaj knjige arhiva PD Kamnik

Po zakonu o arhivih je PD Kamnik leta 1997 oddalo večino knjig v Zgodovinski arhiv Ljubljana (Mestni trg 27), druge knjige pa so ostale v Kamniku.

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana (Fond Kam 98):

1. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1893–1940, Upravne zadeve I**
2. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1940–1953, Upravne zadeve II**
3. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Upravne zadeve III**
4. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Upravne zadeve I** (= 4. del)

7 *Jubilejni zbornik* 2013, 102–103.

Miha Maleš: Desetnica, barvna slikovna priloga iz knjige arhiva PD Kamnik

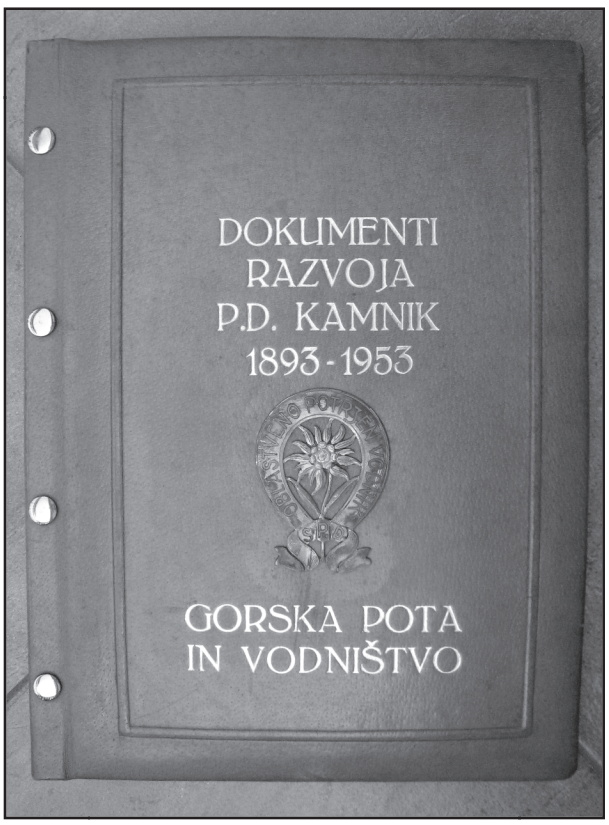

Gorska pota in vodništvo – knjiga iz arhiva PD Kamnik

5. Dokumenti razvoja PD Kamnik, 1893–1953, Gospodarstvo
6. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Gospodarske zadeve I** (= 2. del)
7. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Gospodarske zadeve II** (=3. del)
8. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Gorska reševalna I** (= 2. del)
9. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Gorska reševalna II** (= 3. del)
10. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Mladinski odsek in gorska pota**
11. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1893–1953, Alpinistika**
12. **Prikaz dela PD Kamnik v sliki**

Pri PD Kamnik:

1. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Upravne zadeve II** (= 5. del)
2. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1893–1953, Propaganda**
3. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Propaganda in varstvo narave** (= 2. del)
4. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1893–1953, Gorska pota in vodništvo**
5. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1954–1968, Alpinistika I** (= 2. del)

(Pri PD Kamnik so tudi kopije originalov prvih 11 knjig, ki so shranjene v Zgodovinskem arhivu Ljubljana – ZAL. Te kopije originalov so za PD Kamnik posebej skrbno pripravili v Zgodovinskem arhivu. Kopije 12. knjige – Prikaza dela PD Kamnik – tamkaj ni.)

Pri Društvu GRS Kamnik:

1. Dokumenti razvoja PD Kamnik, **1893–1953, Gorska reševalna služba** (= 1. del)
2. **Žrtvam gora**

Pavle Kemperle v članku Ob arhivu PD Kamnik[8] poudarja: »Ko čitaš in prelistavaš te spominske liste, se zavedaj, da gledaš v zgodovino slovenskega planinstva, ob čigar zibelki so stali najzavednejši planinci.«

Naj dodam, da tole skromno nizanje podatkov lahko navdušenemu planinskemu bralcu samo približno pokaže, da je kamniška planinska kronika zagotovo izredno dragocena in brez primere. Takšne nima nobeno naše planinsko društvo, prav tako tudi ne Planinska zveza Slovenije, še posebno, odkar je 18. aprila 1958 pogorel arhiv PZS in GRS.

Po prvih vtisih in velikem spoštovanju in navdušenju je morda težko zaobjeti obseg vsega zbranega in doumeti pomembnost vsebine. Pravzaprav je mogoče sklepati, da je bilo doslej le malo iskalcev in raziskovalcev, ki bi si ustvarili zanesljiv pregled čez vso vsebino velikega življenjskega dela Pavleta Kemperla. Naj bo ta zapis v pomoč naslednjim zvedavim iskalcem, ki se bodo prav tako veselili najrazličnejših ugotovljenih malenkosti in potrpežljivo iskali naprej, dokler ne bodo našli odgovora na pomembnejša vprašanja.

8 Pavle Kemperle, 1963: Ob arhivu PD Kamnik. *PV*, 11, 564–570.

Maks Koželj: Kamniške planine, slikovna priloga iz knjige arhiva PD Kamnik

Tako se vse raziskovanje spreminja v imenitno planinsko potovanje po naši slavni preteklosti.

Naj malo po svoje povzamem vabilo Josipa Močnika v njegovi znameniti *Okrožnici*:[9]

»Vrli gospodje narodnjaki! Da Vam je planinstvo prva stvar, sem obverjen. Tudi rojaki, ki bi se morda ne bili osebno vabili, so dobrodošli na tem potovanju.«

9 *Jubilejni zbornik*, 2013, 102–103.

Tone Ftičar[1]
Cesta dr. Tineta Zajca 2, Mekinje, Kamnik
tone.fticar@gmail.com

NOVA, prva in uspešna kamniška naveza prepoznavnih likovnih značajev

V Kamniku, ki ga bogata kulturna zgodovina tudi po zaslugi upodabljajoče umetnosti umešča med najpomembnejša tovrstna žarišča na Slovenskem, je v začetku 70. let minulega stoletja zaživela likovna skupina NOVA, izvirna tako v načinu organiziranosti kot v vsebinskem pogledu.

V času in razmerah, ko so (s spodbudami globalnega študentskega gibanja) tudi v Sloveniji vznikale nove, zunajsistemske, civilnodružbene pobude, se je za skupno pot odločilo sedem kamniških študentov likovnih šol in samorastnikov. NOVA se je s tremi zaporednimi razstavami v letih po nastanku, nato pa še z dvema v desetletnih razmakih, v kamniški likovni prostor umestila kot upoštevanja vredna alternativa institucionalni kulturni politiki. Tudi po zaključku svojega (ne)formalnega delovanja je NOVA spodbujala ustvarjalnost (zlasti mladih) avtorjev različnih izraznih tehnik in poetik, tako ustvarjalcem kot publiki odstirala nova likovna obzorja in povezovala različne akterje v smeri vse živahnejšega kamniškega likovnega utripa.
Ključne besede: likovna skupina, NOVA, Kamnik

The town of Kamnik, which is due to its abundant cultural history amongst the most important Slovene art centres, was in the 1970s the birthplace of NOVA, a new art group that opted for a genuine approach both in the way the group was organised and the art that it produced. With the support of global students' movement, Slovenia at the time was no different from other countries. In the atmosphere of new and fresh social initiatives that were beyond formal political systems, seven students of Kamnik art schools and self-made artists decided to form an art group. They displayed their works at three consecutive exhibitions in the first years following the group foundation, and two more with a decade to pass between each event. NOVA represented a worthy alternative to the Kamnik mainstream cultural sphere. Although its (in)official activities ended, the group remained true to its prime creed by supporting creativity (particularly of young artists) in different techniques and approaches to aesthetics, by making artists and public aware of ever new artistic horizons and by bringing them together in view of enriching the artistic beat of the city.
Key words: art group, NOVA, Kamnik

Brez javne pozornosti, kakršna je spodobna vsaj ob jubilejih, se je v zgodovino odmaknilo kar nekaj dejstev in dogodkov in vplivov, povezanih z dejavnostjo kamniške likovne skupine NOVA.

V zavedanju, da odsotnost spomina ne zadeva le preteklosti, ampak zastira tudi jasnejši pogled na sedanjost, je nujno odpreti predal pozabe in seči k podrobnostim. Kajti: dobrih štirideset let od rojstva in dve desetletji od zadnje razstave prve neodvisne likovne skupine na Kamniškem so sledi njene navzočnosti – če jih prepoznavamo ali ne – tudi v sedanjem likovnem življenju Kamnika.

Zato se je vredno in potrebno spomniti odmevnih organizacijskih in vsebinskih potez kamniških študentov likovnih šol in samorastnikov, ki so na začetku razgibanega osmega desetletja prejšnjega stoletja v javnost vstopili kot skupina NOVA. To – sicer neformalno – združenje se je s tremi zaporednimi razstavami v letih po nastanku, nato pa še z dvema v desetletnih razmakih, v tukajšnji likovni prostor umestilo kot upoštevanja vredna alternativa institucionalni kultur-

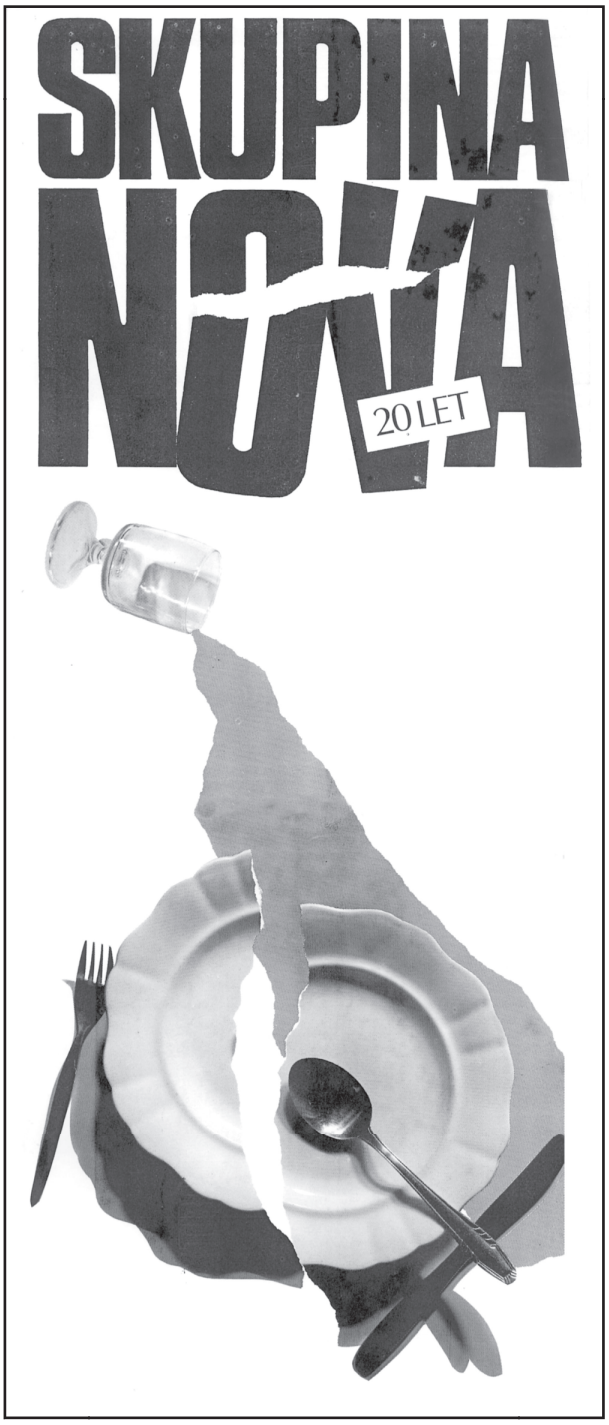

Plakat za razstavo, Razstavišče Veronika, Kamnik, 18. december 1991–10. januar 1992

1 Organizator, producent, scenarist in moderator kulturnih prireditev, publicist, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Kamnik.

V ateljeju Dušana Lipovca 1983. Cankarjeva slika je namesto manjkajočega Alojza Berleca.

ni politiki. Kolektivna organiziranost je ustvarjalnosti mladih akterjev omogočala preboje iz anonimnosti, spodbujala njihovo kakovostno rast znotraj individualnih likovnih izražanj, se nadaljevala v dozorke zrelih umetniških osebnosti, vzpostavljala plodovite vezi s stanovskimi sotrudniki iz bližnjega in širšega okolja, obenem pa za rastoče zanimanje vnemala kulturno javnost.

Življenjepis skupine bi bil pomanjkljiv brez upoštevanja pomembnih dejstev v okviru širšega pogleda na družbene razmere v času njenega nastanka. Kot najvidnejši odziv na protislovja in konflikte v družbi se je ob izteku šestdesetih v sedemdeseta leta 20. stoletja v globalnem obsegu in tudi v Sloveniji odrazilo »študentsko gibanje« z zahtevami po enakovrednejšem sodelovanju mladih v različnih družbenih procesih. Pri tem je nemogoče prezreti manifestativni delež tako imenovane »subkulture«, ki se je ponekod bolj, drugod manj uspešno borila za pravico do obstoja in uveljavljanja. V slovenskem prostoru najbolj radikalno v Ljubljani kot republiški prestolnici, urbanem in univerzitetnem središču, gibanje pa je seg(a)lo tudi v druge, manjše kraje. Tudi v po eni strani zelo tradicional(istič) ni, pri mlajši generaciji pa novostim bližnji, Kamnik. Oblike odzivov in odmevnosti takratnih družbenih pretresov v njem si zagotovo zaslužijo več pozornosti, kot je odmerja ta zapis, ki se osredotoča zgolj na likovno področje. (Na glasbenem bi si celovitejšo obravnavo brez dvoma zaslužila vsaj rock skupina Kamniktiti, na gledališkem drznejši repertoarni izzivi nekaterih ljubiteljskih skupin, pa še kaj in kdo, če se ozremo zgolj po takratnih aktualnostih, ki so pognale na kulturnem področju.)

Širši politični kontekst, ki seveda v teh zgodbah ni brez pomena, naj bo tu skrčen le na omembo poskusov rahljanja veljavnih ideoloških praks v smeri liberalizacije na eni in protiukrepov s ciljem branjenja ter utrjevanja starega »reda« na drugi strani. Tudi na področju ideološko »podružbljene« kulture, se razume.

V času in razmerah, ko so torej vznikale nove, zunajsistemske, civilnodružbene kulturne oz. umetniške pobude, so bile njihovemu uresničevanju napoti že postopkovne ovire. NOVA jih je zato enostavno preskočila, vedoč, da bo zanjo formalni postopek za status samostojnega društva brez privolitve aktualne politike onemogočen, se je skupina sedmih kamniških likovnih zanesenjakov odločila za drugačno, zares povsem samostojno ustvarjalno in predstavitveno pot, neodvisno od institucij sistema, (kulturne) politike in deleža javnih sredstev.

Članstvo so sestavljali Kamničani v povprečni starosti dvajsetih let, ki so našli ustvarjalno stičišče v izrazju smele likovne ustvarjalnosti in samozavestnih vstopanj v javni kulturni prostor »z namenom prekiniti takratno večletno mrtvilo v likovno-razstavni dejavnosti v Kamniku. Brez vsake moralne in finančne podpore, a z zvrhano mero optimizma smo, kolikor je bilo mogoče, usposobili dvorano nad kavarno (kasnejše razstavišče) Veronika in pripravili prvo razstavo 'društva mladih ustvarjalcev',« je začetke označil neformalni vodja skupine Dušan Lipovec. »Čeprav že takrat z različnimi pogledi na likovno problematiko, nas je družila generacijska pripadnost in mladostni zanos. Naslednje leto (1972) si je skupina nadela ime NOVA in spomladi pripravila drugo razstavo. Tretja predstavitev je bila jeseni 1973. Vse tri razstave so vzbudile izre-

Ob deseti obletnici razstave skupina NOVA v Galeriji Neptun leta 1983

dno zanimanje občinstva, predvsem mladih, in ugodno odmevale v javnih občilih.«

Čez deset let je NOVA oktobra 1983 pripravila četrto, »jubilejno« razstavo«. Ta je bila postavljena v Lipovčevi zasebni Galeriji Neptun na Cankarjevi cesti v Kamniku, »ker je bilo razstavišče Veronika iz nerazumljivih (birokratskih) razlogov skupini NOVA zaprto«, zapiše v zabeležki. In pomenljivo dodaja: »Čeprav je bila v tako heterogeni skupini kvaliteta del v razponu od akademske perfekcije do solidnega amaterizma, so bile vse štiri predstavitve umetniško kvalitetne in so opravičile svoj namen.«

Ob zadnji razstavi, s katero je ob pomoči Zveze kulturnih organizacij Kamnik skupina NOVA v Galeriji Veronika z dostojno javno pozornostjo obeležila dvajseti rojstni dan (december 1991/januar 1992), je javnost v vabilu nagovoril tudi Lipovčev zapis: »Danes, po dvajsetih letih od prve predstavitve, ko se vsi člani še vedno – bolj ali manj, tako ali drugače – ukvarjajo z likovno dejavnostjo in ko so nekateri že formirane in priznane umetniške osebnosti, je soočenje z njihovimi današnjimi deli še toliko bolj zanimivo.«

Skromna oznaka vsekakor terja, da jo vsaj malo razširimo in nekoliko pogledamo pobližje.

V NOVO so se na pragu 70. let minulega stoletja povezali: tedanja študenta Akademije za likovno umetnost v Ljubljani Alojz Berlec (kasneje akademski slikar in likovni pedagog; mentor Likovnega društva Tone Kranjc Kamnik) in Dušan Lipovec (kasneje akademski slikar, mentor, organizator, likovni kritik, publicist); grafični oblikovalec, slikar in ilustrator Dušan Sterle; finomehanik, tehnični inovator, modelar in kipar Miha Kač; tehnik, pedagog, slikar in grafik Boris Bratuž; fotograf Gregor Avbelj ter kovinostrugar in ljubiteljski slikar Stane Balantič.

Njihova resnost in zavzetost sta se dodatno potrdili z dejstvom, da je več kot polovica izmed njih k umetniškim ciljem usmerila svojo poklicno pot, ostali so likovno dejavnost nadaljevali na ljubiteljski ravni. – Skupinska navzočnost članstva »umetniškega kolektiva« pod imenom NOVA se po številu javnih predstavitev v kamniškem likovnem prostoru morda zdi skromna, a je vanj vsekakor vnesla pomembne novosti, tako v organizacijskem kot vsebinskem pogledu.

Ne le v svojem (ne)formalnem številčnem okviru, pač pa mnogo širše in v daljšem časovnem razponu je NOVA spodbujala ustvarjalnost avtorjev različnih izraznih tehnik in poetik, tako ustvarjalcem kot publiki odstirala nova likovna obzorja in povez(ov)ala različne akterje v smeri vse živahnejšega kamniškega likovnega utripa. Domala vsi člani skupine NOVA so se (nekateri večkrat) – predvsem v domačem Kamniku, pa tudi drugod – javnosti predstavljali z odmevnimi samostojnimi razstavami, spremljanimi s tehtnimi likovnokritiškimi umestitvami.

Tako je žal že pokojni Dušan Lipovec (1952–2005), akademski slikar in likovni publicist, eden od najprepoznavnejših slovenskih »slikarskih poetov narave«, imel preko 150 samostojnih razstav doma in v tujini, za kar je prejel številne nagrade in priznanja. Ob delih, ki z leti predstavljajo rastočo vrednost mnogih javnih in zasebnih zbirk, ostaja nepozabno prisoten z dvema avtorskima slikarskima monografijama, dvema knjižnima zbirkama zapiskov o likovni umetnosti in kulturi

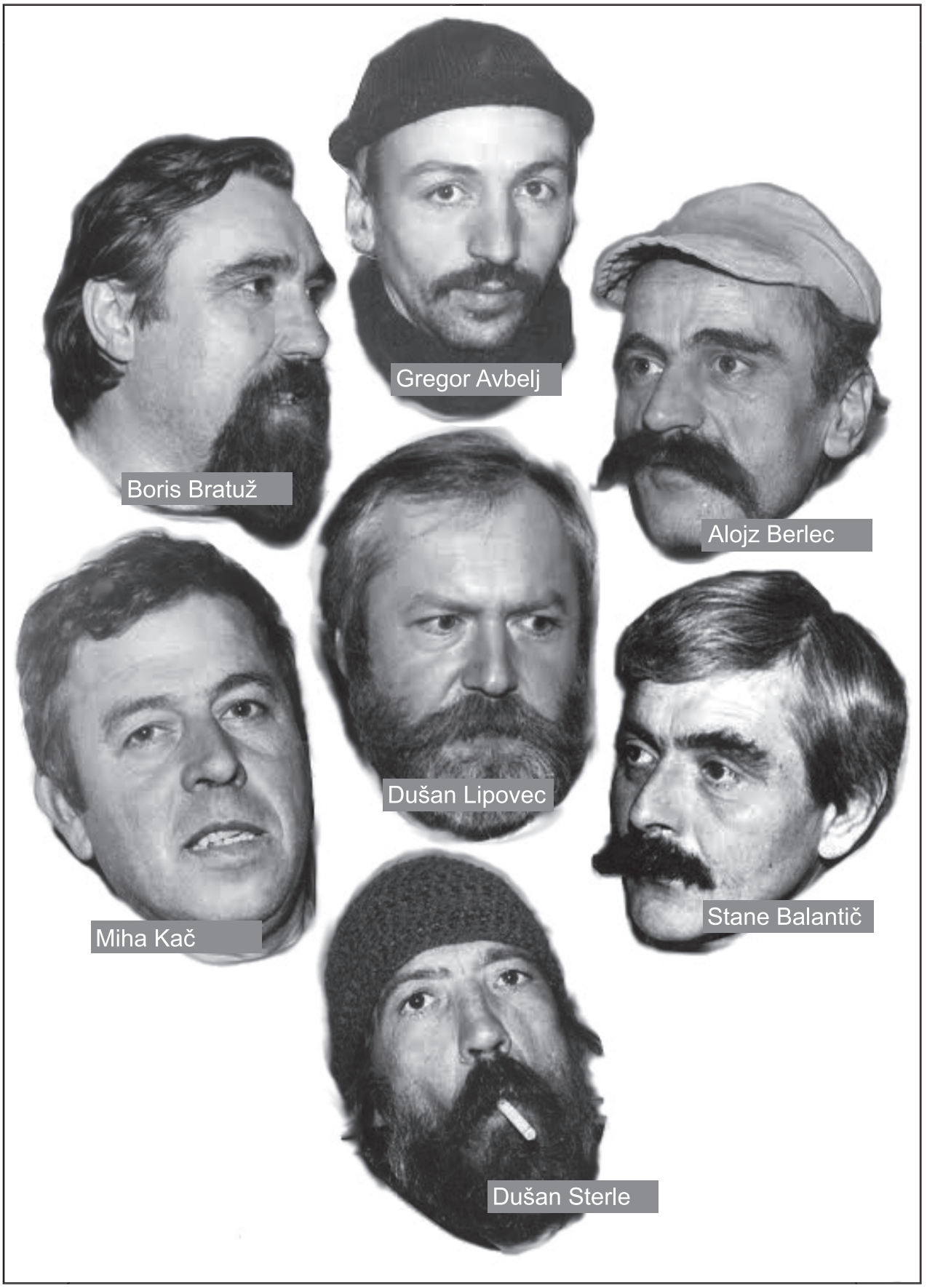

Skupina NOVA

(na Kamniškem) ter s pesniško zbirko *Barve besed*. Spomin nanj kot kolega in prijatelja, učitelja in mentorja, kritika in spodbujevalca vsekakor na pristen način ohranja tudi vsakoletna memorialna Lipovčeva likovna kolonija Pod Skalo v Kamniku.

Na žalost je svoj življenjski opus veliko prezgodaj sklenil še en član NOVE, Boris Bratuž (1950–2008). Kot likovni pedagog je svet upodabljajoče umetnosti odstiral številnim generacijam osnovnošolcev (najdlje na šoli Marije Vere v Kamniku), kot oblikovalec in dolgoletni kreativni sodelavec pripomogel k zavidljivi likovni ravni tiskovin in zbirk Filatelističnega društva Ivan Vavpotič Kamnik, sodeloval z več društvi tako s področja kulture kot športa. Avtorsko se je na začetku ukvarjal predvsem z oljnim slikarstvom, kasneje pa izražanje razširil na različne tehnike od grafike do mozaikov. Celovito »sliko« Bratuževih likovnih stvaritev je javnosti ponudila šele posthumna razstava, pripravljena spomladi 2013 v Galeriji Repanšek (Rudnik pri Radomljah). V širokem razponu risb, oljnih slik, grafičnega opusa in mozaikov je sledljiv njegov perfekcionizem na poteh od dokumentiranja do nadrealističnih stvaritev, od figuralike (ženskih likov) do abstraktnih vzorcev približevanja estetski popolnosti.

V prvotni smeri svojega likovnega izražanja je vztrajen in vseskozi tudi aktualen nadaljevalec klasičnega realističnega portretnega kiparstva Miha Kač (1942). Njegov obsežni in javnosti dokaj poznan kiparski opus ob nekaterih celostnih figuralnih skulpturah obsega predvsem malo plastiko in reliefne upodobitve v tehniki žgane gline.

Ne zgolj talentiranost, ampak študijsko poglobljeno kristaliziranje likovnega jezika, oprtega predvsem na risbo, je akademski slikar Alojz Berlec potrdil že kot dobitnik študentske Prešernove nagrade. Motivno prej in slej ostaja prefinjen klasik najrazličnejših figuralnih kompozicij, portretov in tihožitij, predvsem pa krajine. »Priča o resnem raziskovalcu, ki v mejah na prvi pogled sicer neproblematičnega realističnega odslikavanja krajine in vedute išče in najde harmonične barvne in kompozicijske rešitve. Hkrati pa je njegovo slikarstvo nadaljevanje slovenske, še posebno kamniške krajinske tradicije.« (Lipovec 1987) Berlec je bil do nedavne upokojitve likovni pedagog na kamniški osnovni šoli Toma Brejca; že več kot deset let je mentor Likovnega društva Tone Kranjc Kamnik.

Dušan Sterle (1948) je poklicno delo grafičnega oblikovalca vseskozi nadgrajeval z umetniškim izražanjem. Od začetka naprej močno socialno angažirano realistično figurativno slikarstvo je preko njegove hiperrealistične faze doseglo močan osebni naboj in svojstven osebni rokopis. »Sterletove slike in grafike socialnih odrinjencev, marginalcev vseh vrst, ljudi z družbenega in etičnega dna, iz etničnega in kulturnega podzemlja /.../ nas opozarjajo in svarijo. Govore o vsesplošnem propadanju vrednot in moralnem razkroju družbe, v kateri živimo. – To je svojsko, osebno interpretirana tradicija ekspresionizma in nove stvarnosti tridesetih let, ki bi ji težko našli paralele v sodobni slovenski likovni umetnosti.« (Lipovec 1989) Likovna ustvarjalnost Dušana Sterleta je bila doslej v Kamniku predstavljena na več kot dvajsetih samostojnih slikarskih razstavah; ob tem je obsegala tudi avtorske ilustracije, likovno opremo in grafično podobo številnih knjižnih izdaj in publikacij (ne nazadnje tudi *Kamniškega zbornika* od leta 1996 naprej). Kot angažiran umetnik Sterle vseskozi ostaja zavzet pobudnik in (so) organizator ustvarjalnih likovnih srečevanj na Kamniškem in zaželen (pogosto nagrajevan) udeleženec tovrstnih likovnih dogodkov drugod po Sloveniji.

Po zadnji razstavi skupine NOVA je bil v javnosti manj opazen, v zadnjem času pa je spet vidneje – tudi ustvarjalno – navzoč Stane Balantič (1947). Ena zadnjih odmevnejših razstav v Galeriji Veronika je bila njegova prva samostojna predstavitev sploh: retrospektiva njegovega slikarstva v juniju 2011. Zajemala je obdobje dobrih štirih desetletij njegove ustvarjalnosti, kar pa ni bil edini razlog za naslovitev Človek in čas. Balantič je tematsko namreč v glavnem zavezan obravnavi tega razmerja. Njegove barvno razgibane (povečini oljne) nadrealistične pejsaže, simbolne krajine, poseljujejo fragmenti, stilizirani ljudje in predmeti, ki nastopajo kot trpeči, iskalci pravice, nemočni, pregnanci, žrtve ... Avtorjevo razmišljanje in vsebina sporočilnosti se stekata v zaskrbljenost, opozorila, v nujnost spremembe ravnanj posameznikov in človeštva nasploh tako glede medsebojnih odnosov kot razmerij do narave.

Toliko v strnjeni osvetlitvi posameznih likovnih poti članov skupine NOVA »ob bok« njihovi skupinski dejavnosti. Omenjenemu je treba dodati, da so vsi našteti zvečine redno sodelovali tudi na preglednih skupinskih razstavah širšega »kamniškega likovnega trenutka«, predstavljanega tako domači publiki (Galerija Veronika, 1987–2012) kot na tujem (Avstrija, Nemčija). S sodelovanjem na ekstemporih, likovnih kolonijah in društvenih srečanjih so prispevali pomemben delež h krepitvi spodbudnih stikov med različnimi – akademsko šolanimi in »samorastniškimi« – likovnimi ustvarjalci. Veliko so pripomogli k sodelovanju, spoznavanju, vrednotenju in spoštovanju tako zrelih umetnikov kot šele uveljavljajočih se likovnih zanesenjakov.

In ne nazadnje: skupina NOVA ima brez dvoma veliko zaslug za zaživetje, uveljavitev in odmevnost mednarodnega bienala akvarela v Kamniku in slikarske kolonije Šutna (ki ju na žalost ni več) in za petindvajsetletno redno in odmevno dejavnost kamniškega likovnega razstavišča oz. Galerije Veronika (ki je tudi ni več), donedavna pomembnega prizorišča srečevanj tako z domačo kot gostujočo aktualno likovno ustvarjalnostjo, ki so ji v zdajšnjih razmerah spodobne predstavitvene možnosti v Kamniku na žalost skoraj presahnile.

Skupina NOVA, kot jo je leta 1991 portretiral Dušan Sterle.

France Malešič[1]
Levstikova ulica 6, Kamnik
france.malesic@siol.net

»Skoraj vsak greben ali gora ima posebno ime«

Prva krajevna imena južne strani Kamniških Alp v zgodovinskih virih

Najstarejša znana krajevna imena v gorah na južni strani Kamniških Alp so zapisana v treh starih listinah. Prva iz leta 1499 govori o prepiru med podložniki gornjegrajskega samostana in kamniškimi okoličani zaradi meje med pašnimi planinami v visokih gorah, ki so naštete po vrsti od vzhoda proti zahodu. Druga iz leta 1540 je sodni zapisnik o končanem dolgotrajnem sporu in pravdi med plemičem Andrejem Lambergom in mestom Kamnik o Veliki (Konjski) planini. Tretji dokument iz leta 1571 pa je Novi reformirani urbar s seznamom imen na širšem območju Krvavca.

Dodana sta še dva zanimiva primera srednjeveških dokumentov o sosednjih gorah, o vrhu Záplata med letoma 1147 in 1154 in o Olševi iz leta 1268, v katerih so omenjeni tudi Andeški grofje, lastniki Kamnika v tem času.
Ključne besede: krajevna imena (toponimi), Kamniške Alpe, dokumenti, zgodovina

The oldest known toponyms of the southern Kamnik Alps can be found in three old charters. The first one from the year 1499 speaks of a dispute between the subjects of the Gornji Grad Abbey and the people living on the outskirts of Kamnik over the boundaries of pastures in the high Alps. The document lists the pasturelands east to west. The second one from 1540 is a judicial document reporting on a closure of a lengthy process between the nobleman Andrej Lamberg and the city of Kamnik, whether Velika (Konjska) planina belonged to the town or not. According to the document, the citizens of the town Kamnik succeeded in proving their rightful ownership. The third document (dating from 1571), the New Reformed Land Registry, records the toponyms of the pasturelands in the broader region of Krvavec.

In the article, two additional interesting cases of medieval documents concerning two neighbouring mountains are provided: Záplata (1147–1154) and Olševa in 1268. Both mention the Counts of Andechs, the soverigns of Kamnik at the time.
Key words: toponyms, the Kamnik Alps, documents, history

Leta 1538 so Kamničani v svojem drugem zagovoru v sporu z Andrejem plemenitim Lambergom s Črnela zatrdili, da jim ob vodi Kamniški Bistrici pripadajo pritikline, kot so planine in gozdovi, kjer *ima skoraj vsak greben ali gora posebno ime*.[2]

Po toliko letih pa nam še vedno ostaja vprašanje, kje vse so bila vsa ta imena in ali so ohranjena.[3]

»Ljudje se v davnini niso vedno bali gora«

Mogočni in visoki svet gora je stoletja odbijal in hkrati vabil ljudi, vajene varnih dolin. V njihovih gozdovih so prebivale najrazličnejše zveri.[4] O gorah so pripovedovali grozljive zgodbe, pravljice in bajke. V domišljiji preprostih gorjanskih ljudi so tamkaj strašila pravljična bitja, na vrhovih pa so gospodarile človeku sovražne sile.[5]

V skrivnostni gorski svet so se podajali le možje, dovolj hrabri, da so se otresli vraž in predsodkov, ki so njihovim vrstnikom branili pristop v odljudni svet med vrhovi, in drzni, da se niso ustavili pred resničnimi nevarnostmi. Tjakaj so se podajali le tisti, ki jih je k temu prisilila nuja. Že pred tisočletji so se v gore odpravljali na lov. Od davnine pa so jim pomenile tudi zavetje pred vojskami in drugimi nadlogami, ki jih je bilo polno po dolinah.

Prvi arheološki najdbi prazgodovinskih bronastih sekir na Veliki planini[6] sta vzbudili veliko pozornost strokovnjakov. Obe sekiri pričata, da so v mlajši bronasti dobi (10.–12. stoletje pred našim štetjem) na planino občasno zahajali ljudje, najbrž pastirji v poletnih mesecih s svojo drobnico in živino. Lastnika sekir sta na planini umrla nasilne smrti, zaradi divjih zveri, strele, ali pa sta zmrznila. Njuni tovariši so ju gotovo pogrešili, vendar si nihče od njih ni drznil, da bi ju šel iskat v skrivnostni in nevarni gorski svet. Kosti so raznesle zveri, sekiri pa sta ostali na kraju smrti.

Zadnji dve desetletji pa sta nam po zaslugi sistematičnega raziskovanja skupine različnih strokovnjakov pod vodstvom etnologa Toneta Cevca prinesli odkritja

1 Doktor medicine, publicist.

2 Lilijana Žnidaršič Golec, 2008: Spori zaradi Velike planine po sodnem zapisniku iz leta 1540. *Kamniški zbornik XIX,* 129 (zapisnik, str. 187; v nadaljnjem navajanju: Žnidaršič Golec, 2008, Sodni zapisnik 1540, str.).

3 Največ krajevnih imen na južni strani Kamniških Alp sta zbrala Vlasto Kopač in Pavel Kunaver:
Vlasto Kopač, 1946–1947: Krajevna imena v Grintovcih. *Gore in ljudje (Planinski vestnik);*
Pavel Kunaver, 1959: V Kamniški Bistrici nekdaj. *Kamniški zbornik V*, 194–208;
Vlasto Kopač, 2006: Krajevna imena na prisojni strani Grintovcev. *Iverí z Grintovcev*, PZS, Ljubljana, 203–238.

4 Fran Kocbek, 1926: *Savinjske Alpe*, Celje, 172;
Vlado Valenčič, 1957: Bistriški gozd in kamniški meščani. *Kamniški zbornik III*, 69.

5 Vlasto Kopač, 1947: Obledele podobe z Grintovcev. *Gore in ljudje (Planinski vestnik),* 89;
Tone Cevc, 1999: *Pripovedno izročilo iz Kamniškega kota,* SAZU, Ljubljana 1999, 89. V tem izročilu srečujemo hudobnega duha, zelenega moža, škrata, bergmandelca (to je bajeslovno bitje iz rudnikov, zato so z njim imeli opravka rudarji), Laha, ki išče zlato, bele deklice, divje može in žene, belega gamsa z zlatimi parkeljci, zmaja, divjo jago, Pehtro babo, veter, čarovnice, ajde (Ajdovce), Grke, rimske deklice in še druga bajna bitja;
Breda Podbrežnik Vukmir, Irena Kotnik, 2009: *Čuden prečudež. Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celjska Mohorjeva družba, Ljubljana;
Bajeslovni pomen imata npr. tudi imeni Škórənca in Swétənca v južnem pobočju Velike planine (Kopač, 2006: *Iverí z Grintovcev,* 220); Škórənca spominja na bohinjsko izročilo o skórncah (malih škornjih), ki strašijo po stenah in gorskih travnikih (Evgen Lovšin, 1944: *V Triglavu in njegovi soseščini,* SPD, Ljubljana, 114).

6 Plavutasta sekira nad Maklenovcem leta 1963 in tulasta za Gradiško gričo na Dovji ravni leta 1973. Obe sta iz mlajše bronaste dobe;
Tone Cevc, 1972: *Velika planina, Življenje, delo in izročilo pastirjev*, 1. izd., DZS, Ljubljana, 13, 63;
Vlasto Kopač, 1974: Velika planina. *Varstvo spomenikov,* 17–19/1, 185;
Tone Cevc, 1993: *Velika planina*, 3. izd., samozal., 12, 75.

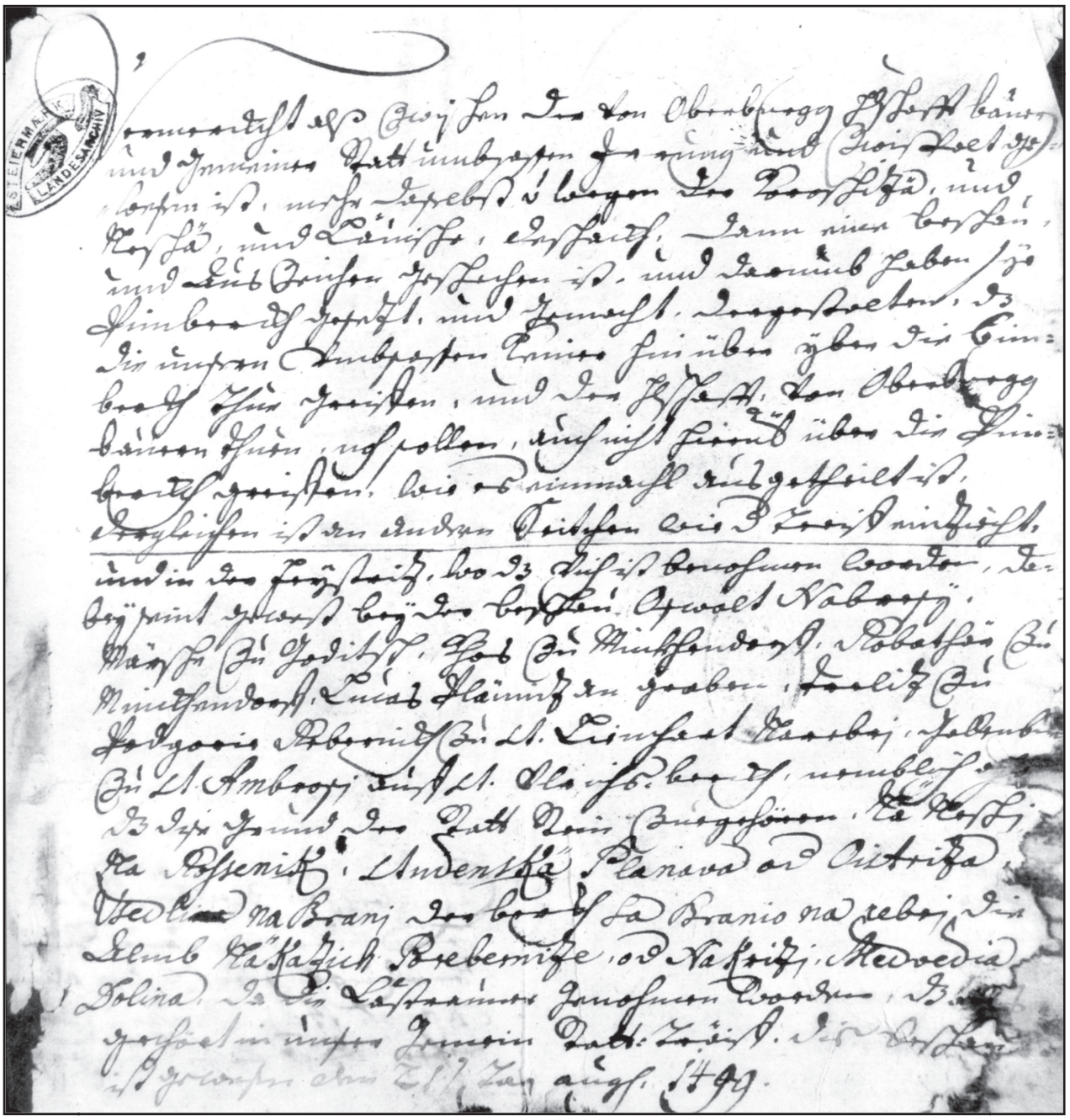

Faksimile prepisa listine iz leta 1499 z imeni planin v posesti Kamnika (Tone Cevc, 1997: Davne sledi človeka v Kamniških Alpah. ZRC SAZU, Ljubljana, 20, prepis iz 18. stol.)

arheoloških ostankov na desetih in več višinskih planinah, ki razločno in nedvomno govorijo o obljudenosti naših gora v prazgodovini, starem in srednjem veku.[7] Njihove ugotovitve nam prinašajo nove odgovore na vprašanja kontinuitete obiskovanja gora in tudi odnosa naših prednikov do njih.

Pokojni Tone Cevc je ob tem v pogovoru poudaril, da strah pred gorami ni bil vedno najhujši, kar potrjujejo te najdbe, še posebej ženski okrasni predmeti. Prav tako sledovi posvečenih (kultnih) mest v visokogorju Alp in zaščitni (apotropejski) pomen predmetov[8] kažejo, da se »ljudje v davnini niso vedno bali gora«.[9]

Vedno znova se sprašujemo, kako neki so se nek-

7 Tone Cevc, 1997. *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Inštitut za arheologijo, Ljubljana (dalje Cevc, 1997, *Davne sledi človeka,* str.);
Tone Cevc, 1998: Planina Na stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m) v antiki in srednjem veku, *Traditione*s 27, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, 9;
Tone Cevc, 2000a: Tri tisočletja Velike planine. *Kamniški zbornik XV,* Kamnik, 113: arheološke najdbe zadnjih let osvetljujejo tri močnejše naselitvene dobe: prva seže v mlajšo bronasto (12.–11. st. pr. n. š.) in železno dobo (8.–1. st. pr. n. š.), druga v rimski čas in pozno antiko (3.–6. st. n. š.), tretja v srednji vek (9.–15. st.) in traja še danes;
Tone Cevc, 2000b: *Lončene posode pastirjev*, SAZU, Ljubljana;
Miran Bremšak, 2000: Življenje v planinah pred tisočletji. *Planinski vestnik,* 4, 150;
Tone Cevc, ur. 2006: *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Založba ZRC SAZU, Ljubljana.

8 Apotropejski predmeti – čarila, amuleti za odvračanje nesreč in urokov.

9 Tone Cevc, 2006: *Verovanja v Alpah. Človek v Alpah.* ZRC SAZU, Ljubljana, 125.

daj imenovali nenavadni in neobičajni kraji, na katere se nanašajo vse dragoceno izročilo in številna pomembna odkritja. Zavedamo se, da ne gre za malo pomembne kraje, ampak za važnejše predele, območja in vrhove, ki so jih obiskovalci želeli kar najbolj značilno in točno označiti in se tako precej laže sporazumevati z vsemi, ki so jih spremljali in jim pomagali. Lovci in prav tako divji lovci so dajali imena, ki so bila zanje značilna, pastirji prav tako in drvarji, oglarji nič manj, nabiralci zdravilnih rastlin in rudosledci tudi. Vse te značilnosti je še vedno mogoče opažati pri marsikaterem od ohranjenih krajevnih imen, pri katerih se vedno znova sprašujemo o njihovi starosti in pristnosti, nič manj pa tudi o njihovem izvoru in pomenu.

V Kamniško-Savinjskih Alpah so v ospredju pašne planine. Najstarejše so tiste, ki so bile nad drevesno mejo. Tudi tu so se v visokogorju nad 1500 metrov ohranile arheološke sledi o življenju in kulturi človeka iz mlajše pozne bronaste dobe (12.–10. stoletje pred našim štetjem), pa tudi s konca starejše in mlajše železne dobe. Iz rimskega časa med 1. in 6. stoletjem našega štetja je znanih več majhnih selišč, ki z enakomerno razporeditvijo po gorstvu kažejo na dobro poznavanje gora in jih je mogoče razlagati kot pastirska selišča. Odkrita so bila na Veliki planini, planini Rzenik, na Vodotočniku,[10] Sedlcu na Dleskovški planoti, Čohavnici nad Presedljajem,[11] Na stanu pod Kamniškim sedlom, v Ovčariji na Kalcah, na Korenu in na planini Dolga njiva.[12] Tedanje visokogorske postojanke so bile verjetno povezane s poznoantičnimi utrjenimi višinskimi naselji romaniziranih staroselcev. Ti so verjetno tudi po prihodu Slovanov še vedno pasli po gorah. V srednjem veku so naši predniki pasli na istih planinah kot njihovi predhodniki. V pastirskem izročilu se je ohranilo, da so po gorah srečevali »*dovje*« (divje) može, ki so jih nekdaj imenovali drugače, govorili so nerazumljiv jezik in so pastirje naučili delati divji ogenj za zdravljenje živine. O vsem tem je mogoče prebrati v knjigah etnologa dr. Toneta Cevca.[13]

Ob koncu srednjega veka so bile gore za veliko večino dolinskih prebivalcev še vedno izredno oddaljene in težko dostopne. Velike dejanske težave, strahovi in vraže so bili nepremostljiva ovira, ki je preprečevala ljudem stopiti v neznano. Kljub temu pa je vedno več dokazov, da so bili tudi najvišji vrhovi Grintovcev vendarle poznani že vsaj ob koncu 15. stoletja. Iz poznosrednjeveškega časa so na voljo trije pisni viri o obljudenosti planin – pravni zapis iz leta 1499, zapisnik o procesu med Andrejem plemenitim Lambergom in mestom Kamnik leta 1539 ter Novi reformirani urbar iz leta 1571. V teh virih so prva omenjena krajevna imena v gorah nad Kamnikom, v njih pa nastopajo domačini z imeni in priimki, ki so ohranjeni še danes, tudi kot domača ali hišna imena.

Listina iz leta 1499

Prvi pisni vir o obljudenosti planin je prepis listine iz leta 1499, ki je nastal zaradi prepirov o mejah planin. Po vsebini je to pravni zapis, sprejet s pomočjo pooblaščenih mož (tajding). Nanj je prvi opozoril Branko Reisp v članku Leta 1499 omenjena krajevna imena v Kamniških Alpah.[14]

Listina, napisana 25. avgusta 1499, omenja kamniška pašna območja, nastala pa je zaradi spora za mejo in pašno pravico med podložniki gornjegrajske gospoščine in okoličani mesta Kamnika. Navaja sporna pašna območja Korošice, Neše in Leniškega Dešaka, ob tem pa tudi osem domačinov iz okolice Kamnika, ki so ugotovili in zaznamovali mejo ter po imenih našteli kraje, ki so last mesta Kamnika. Ta zapis ali prepis so poslali v Gornji Grad, kjer so ga hranili, dokler niso gornjegrajskega arhiva prenesli v Deželni arhiv v Gradcu. Ogledniki s kamniške strani so v vrsti svojih posesti, kjer so bile težave, navedli edino kraj »Na Neschi«.

Branko Reisp je objavil tudi prevod listine, vendar je imel na voljo le njen prepis. Zaradi razumljivosti naj bo tu naveden zadnji, popravljeni prevod, čeprav je izšel kasneje.[15] Zanj so si posebej prizadevali Božo Otorepec, Tone Cevc in Branko Reisp.

»Zaznamovano je, ko je prišlo do motenj in sporov med kmeti gospostva Gornji Grad in kmeti iz okolice Kamnika zaradi Korošice, Neschä in Länische Deschackha.

Potem je bil napravljen ogled in potegnili so mejo in so bili zato postavljeni mejniki. In sicer je bilo tako narejeno, da nobeden naših okolišanov ne sme posečí onstran mejnikov, prav tako kmetje iz gornjegrajske gospoščine ne smejo tostran meje prestopiti, ko je bilo enkrat razdeljeno. Enako je na drugi strani, kot gre razvodje v Bistrici, kjer je bila odvzeta živina. Pri ogledu so bili navzoči:

Oswolt z Brezij, Märsche iz Godiča, Kos iz Mekinj, Rabathär iz Mekinj, Luka Pläninz iz Grabna, Treliz iz Podgorja, Rebernikh iz Sv. Lenarta na Rebri in Gallenbir od Sv. Ambroža nad Šenturško goro. Namreč, ta zemljišča pripadajo mestu Kamniku: Na Näschi, Na Rossenik, Studenskä Planava ali Oistriza, Vsedli na Brani, der bergh Sa Branio na rebri, planina Näkazich, Porebernize ali Nakrizi, Medvedia Dolina, kjer so bili vzeti koštruni. Vse to spada v povodje našega mesta. Ogled je bil opravljen dne 21. avgusta 1499.«

Reisp točnega prepisa žal ni imel pri roki; pri navedenih območjih si je pomagal tudi s popisom meje med Kranjsko in Štajersko, med deželnosodnima okrajema Križ pri Kamniku in Gornji Grad, iz leta 1796, ki je bil v arhivu gospostva Gornji Grad. V njem so omenjeni vrhovi Tscherniuz (Črnivec), Lom (Lamshag), Pleschiuz (Plešivec), Tratten na Krischi (Kranjska reber), Spizhasti hribez, Lukuscha, Rakou hrib in Turn (območje Ve-

10 *Vodotočno jezero,* jugovzhodno od Ojstrice, 1800 m, ki so ga domačini iz Kamniške Bistrice imenovali tudi Vodotočna.

11 Vlasto Kopač: »*Čohavnica* je v strmini malo nad Presedljajem, kjer pot proti Korošici vodi čez studenec. Tamkaj so se zaradi strmine nosači počohali ob skalovje. Domačini so jo imenovali tudi Čohavna. Na ravnici nad njo je bila nekdanja planina, za katero je ime Čohavnica le začasno, dokler ne bo mogoče ugotoviti njenega prvotnega imena.«

12 V zadnjih letih se pojavlja množinska oblika imena, to je Dolge njive, ki je drugotna. Primerjaj zapis Douganiua iz leta 1571.

13 Tone Cevc, 1993: *Velika planina*, tretja izd., 63, zapisi povedk o dovjih možeh in belih ženah.

14 Branko Reisp, 1963: Leta 1499 omenjena krajevna imena v Kamniških Alpah. *Časopis za slovensko krajevno zgodovino Kronika,* Ljubljana, 112.

15 Cevc, 1997: *Davne sledi človeka*, 19.

Rombasto podvojena deželna meja med Kranjsko in Štajersko na območju okoli imena Wescha Gebirg – med Konjem, Rzenikom in Lučko Belo. (Vinko Rajšp, Aleksandra Serše, 1998: Slovenija na avstrijskem vojaškem zemljevidu 1763–1787. SAZU, 4. del, Sekcija 161, izsek)

like planine), Rosenig (Rzenik), Kapa ali Nesha, Velka Oistriza in Rinka, na kateri je tromeja Kranjske, Koroške in Štajerske.

Za območje Kape ali Neše je sklepal, da gre morda za Lučko Kopo, morda južno od Presedljaja ali pa severno v območju Vršičev (1979 m), kjer je bila nekoč pastirska koča.

Ugotavljal je, da sta bili pašni območji »Koroschiza« in »Länische Deschackh« po tej listini sodeč na štajerski strani in so tu lahko pasli gornjegrajski podložniki. Kje točno je Leniše ali Leniški Dešak, ni ugotavljal, sklepal pa je, da je med Presedljajem (1610 m), Vršiči (1979 m), Lučkim Dedcem (2033 m) in Ojstrico. Poudaril je, da so le v tem predelu štajerski pastirji lah-

ko prehajali na kranjsko stran, ker je tu kotanjasta in valovita planota brez ostrih grebenov, ki bi ločili obe dolini, zato je meja neizrazita in razvodje nejasno. Pri vseh kasnejših mejnih popisih je bila planina Korošica (1808 m) nesporno na štajerski strani, čeprav je še v porečju Kamniške Bistrice. Nižje ležeča opuščena planina Petkova njiva pa je že na Kranjskem.

Tudi pri krajevni opredelitvi posameznih planin Reisp ni prišel do vseh odgovorov, čeprav je vedel, da je gotovo šlo za nekdaj dobro znane kraje.

Posebej pa je poudaril, da se v mejnih sporih stalno ponavljajo določila o meji gornjegrajske posesti, ki je vedno potekala po razvodju. Na Korošici so gornjegrajski pastirji razvodje prešli in planino morda zaradi daljše uporabe pripisestvovali.

V povezavi meje z razvodjem je Reisp izpostavil dva takšna sklepa.

Leta 1268 sta se opat Ivan iz gornjegrajskega samostana in koroško-kranjski vojvoda Ulrik III. Spanheimski sprla zaradi Olševe in Ložekarjeve planine. Četrtega julija tega leta se je zato na Olševi zbralo nad 500 ministerialov ter samostanskih in oglejskih podložnikov, ki so potrdili, da je vse ozemlje, s katerega se steka deževnica v gornjesavinjsko dolino, last samostana in oglejskega patriarha.[16] Leta 1430 je bila Olševa ponovno omenjena, ker so morali zaradi prepirov potrditi stari sklep.[17] (K temu vrhu se še vrnemo.)

Izredno važno in zanimivo objavo Branka Reispa je omenil etnograf Tone Cevc v svoji knjigi *Velika planina.*[18] Kamniško in širšo javnost pa je nanjo posebej opozoril v svoji razpravi v *Slovenskem etnografu*.[19] S pomočjo Boža Otorepca in Branka Reispa je dopolnil pravilni zapis imen in razlago besedila listine ter lokaliziral večino dotlej nepojasnjenih imen, npr. Na Mossenik – Na Rossenik. Nekaj vprašanj, še posebej vprašanje, kje je Neša, pa je ostalo.

Ob pripravi članka Prvi obiski Grintovcev[20] se je pokazalo, da so udeleženci ogleda našteti po vrsti, v smeri urnega kazalca, glede na kraje v okolici Kamnika. Med njimi pa manjkajo vaščani iz Stranj, Stahovice in Županjih Njiv, prav tako ni nobena od naštetih planin na Veliki planini, kakor so menili sprva.

Pokazalo se je tudi, da so imena planin našteta lepo po vrsti od desne proti levi oziroma od vzhoda proti zahodu, iz česar je bilo razvidno, da so pri zapisu sodelovali ljudje, ki so bili res dobri poznavalci pašnih območij. Omenjena osmerica je imela precej dela, da je prehodila vse navedene kraje, kar bi tudi danes trajalo nekaj dni. Verjetno so si delo razdelili glede na to, katerim naseljem je paša pripadala. Vseeno pa do poznavanja tako širokega območja ni bilo mogoče priti na hitro, zato so ga verjetno vsaj delno poznali že prej in si pomagali tudi z izročilom. Tudi paše ni bilo mogoče uvesti in razširiti kar čez noč. Tam so gotovo pasli že precej pred letom 1499.

Posebno zanimiva je prva omemba Ojstrice, Planjave in Brane oziroma vrhov osrednjega grebena, ki z navedenih krajev sploh niso tako težko dostopni. Uradni turistični prvopristopniki so bili skoraj dvesto let prepozni.[21] Ime Vsedli na Brani (planina Sedlo pod Brano – v Klinu ali Na stanu pod Kamniškim sedlom) pa kaže, da je ime Sedlo, ki se je nanašalo na obliko krnice in prevala med Brano in Planjavo, starejše od Jermanovih vrat, čeprav so včasih domnevali drugače.[22]

Leta 2002 je izšla *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom,*[23] ki ne obravnava le razvoja kamniškega reševanja, ampak omenja tudi starejšo slovensko planinsko zgodovino. S posebno pomočjo Vlasta Kopača je bilo mogoče dopolniti krajevno opredeljevanje listine iz leta 1499.

Šlo je torej za pašne pravice na področju Korošice, Neše in Leniškega Dešaka (Koroschizä, Neschä, Deschackh).

Korošica je znana kotlina z ravnim dnom na južni strani Ojstrice. Leniškemu Dešaku ustreza Lučki Dedec.

Planina *Na Neši* (Na Veži?) je bila morda na vršnem delu današnje Vežice, 1965 m, nad dolino Kamniške Bele oziroma nad Presedljajem in Čohavnico, kjer je bila leta 1976 najdena srednjeveška, leta 1996 pa celo antična keramika (planina, zasilno imenovana Čohavnica, se uvršča med najvišja arheološka najdišča na Slovenskem).[24] Ostalo je vprašanje, ali je mogoče, da je staro ime te planine Na Veži.

Novo vprašanje o tem pa nam postavlja slovenska izdaja dela *Slovenija na avstrijskem vojaškem zemljevidu.* Ta zemljevid je obsegal celotno takratno avstrijsko cesarstvo od Baltika do Jadrana in so ga med letoma 1763 in 1787 pripravili le v dveh izvodih – za cesarja in generalštab. Zemljemerci so bili dokaj natančni in so pri imenih uporabljali domači jezik, če je bilo le mogoče. Po velikosti in izvedbi je bil to poseben podvig.

V 4. delu slovenske izdaje *Slovenija na avstrijskem vojaškem zemljevidu 1763–1787*[25] je v sekciji 161, na

16 Avguštin Stegenšek, 1910: O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. *ČZN VII,* 6, 7;
Fran Kocbek, 1926: *Savinjske Alpe.* Celje, 213.

17 Avguštin Stegenšek, 1910: O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. *ČZN VII*, 7.
Listina je v latinskem zapisu, v: Ignac Orožen, 1876: *Das Benediktiner-Stift Oberburg,* Maribor, 309–311.

18 Tone Cevc, 1972: *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev*. DZS, Ljubljana, 15.

19 Tone Cevc, 1979: Vpliv zemljišča in družbeno-zgodovinskih razmer na življenje pastirjev v naravnih zavetiščih na planinah v Kamniških Alpah. *Slovenski etnograf*, 30, 93–112 (dalje Cevc, 1979: Vpliv zemljišča).

20 France Malešič, 1980: Prvi obiski Grintovcev. *Planinski vestnik* 1, 8.

21 Npr. Franc Jožef Hanibal Hohenwart leta 1793 na Planjavi (France Malešič, 1996: Franc Hohenwart iz Zoisovega kroga. *Kamniški zbornik XIII,* 73).

22 Rudolf Badjura, 1953: *Ljudska geografija,* DZS, Ljubljana, 91–96.

23 France Malešič, Cene Griljc, Vlasto Kopač, Tone Škarja, Miro Štebe, 2002: *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom.* PZS, Ljubljana.

24 Tone Cevc, 1997: *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah.* SAZU, Ljubljana, 46.

25 Vinko Rajšp, Aleksandra Serše, 1998: *Slovenija na avstrijskem vojaškem zemljevidu 1763–1787.* SAZU, 4. del, Sekcija 161. Prav območje okoli imena Wescha Gebirg je obkroženo z dvojno vrisano deželno mejo med Kranjsko in Štajersko. Ta nenavadnost je v obliki pokončnega romba in obsega: levo zgoraj greben Konja (Bella Alpen) in Rzenika (Resenik), levo spodaj od vrha Rzenika do vrha Bella Petsch (?), desno zgoraj od severnega konca grebena Konja v dolino Lučke Bele (Bella Graben), desno spodaj pa iz te doline mimo vrha Na Krische (?) proti vrhu Bella Petsch (?). V Toponimiji sekcije 161, na strani 208, ime Wescha Gebirg

območju C 1 krajevno ime Wescha Gebirg, ki najbolj ustreza imenu Neša oziroma Veža. Napis je navpičen in je v območju vzhodno od vrha Rzenika in nad dolino Lučke Bele, to je na širšem območju nekdanje planine Kancelj pod Rzenikom, katerega vzhodno pobočje se nagiba proti Lučki Beli. Ali to kaže, da je bila nekdanja planina Na Neši (Na Veži) pod Rzenikom? Točnejši odgovor na to utegnejo pokazati arheološke raziskave na tamkajšnjem območju.

Planini *Studenskä Planava oder Oistriza* ustreza Petkova njiva, slikovita okrogla kotlina z ravnim dnom, v bližini katere je studenec.[26]

Ime *Vsedli* (V Sedlu) je starejše od imena Jermanova vrata, ki je po izročilu nastalo po drznem skrivaču Jermanu iz rokovnjaških ali še starejših časov (Janez Trdina v svoji povedki, ki je verjetno nastala po ljudskem izročilu, omenja hrabrega lovca Jermana, ki je čez preval med Brano in Planjavo vodil vojsko proti Turkom[27]). Najmlajša oblika imena je Kamniško sedlo, ki mu je »Kamniško« dodal Johannes Frischauf. Domačini imajo še danes navado reči, da gredo »v Sedlo« in če kdo od njih v pogovoru omeni samo Sedlo, to vedno pomeni le Kamniško sedlo in ne katero drugo. Geograf Rudolf Badjura je menil, da pred letom 1744 izraza sedlo v pomenu preval pri nas še niso uporabljali in da so po letu 1850 vse slovenske prevale enostavno »osedlali« oziroma poimenovali z besedo sedlo, prevedeno iz nemščine.[28] Kaže, da se tukajšnje ime Vsedli nanaša predvsem na obliko krnice pod prevalom – na ravnico z balvani pod vzhodno steno Brane.[29]

Planini *Sa Branio na rebri* ustreza stara planina Žmavcarji.[30] To prvotno obliko imena še vedno uporabljajo domačini, zato je prav, da jo upoštevajo tudi drugi obiskovalci gora.

Ime *die Almb Näkazich* označuje eno ali dve planini na Kalcah – Ovčarijo in Rdečo ali Krvavo lokev.

Kraja z imenom *Porebernize oder Nakrizi* in *Medvedia dolina* zaenkrat nista bila točno ugotovljena. Našteta sta na koncu seznama za Kalcami, zato ju je mogoče iskati v skupini Mokrice, vendar pri drugem imenu ne gre za Medvedjo jamo v Mokrici.

Zapisnik o sporu in pravdi iz leta 1539

Naslednji vir o srednjeveški obljudenosti gora nad Kamnikom je leta 1539 dokončani zapisnik o sporu in pravdi med Andrejem plemenitim Lambergom s Črnela ter sodnikom in mestnim svetom Kamnika zaradi planin »die gross ross albenn« (Velike Konjske planine), kot so tedaj imenovali Veliko planino. V Arhivu Republike Slovenije hranijo prepis tega zapisnika iz leta 1540, nanj pa je prvi opozoril zgodovinar Božo Otorepec. Zaradi prve omembe imena Velike planine ga je večkrat navajal Tone Cevc, Vlasto Kopač pa je še enkrat posebej opozoril na njegov izredni pomen za kamniško zgodovino in posredoval pri njegovem popolnem strokovnem prevodu.[31] Odlično ga je prevedla in predstavila zgodovinarka Lilijana Žnidaršič Golec.[32]

Ta vir omenja »samo« Veliko planino, vendar je izredno pomemben. Tedanje dogajanje bolje razumemo, če upoštevamo, da so korenine spora segale še v drugo polovico 15. stoletja.

Gozd v Kamniški Bistrici je pripadal deželnemu knezu, užitek drv in stavbnega lesa pa so imeli kamniški meščani. Mesto je pripadalo deželnemu knezu, zato je verjetno uprava gozda prešla na mestne organe in so ga imeli za svojo last, čeprav prvotne listine o lasti niso nikdar našli in je morda sploh ni bilo, ker so privilegije podeljevali tudi ustno.

Gozd in planine severno od mesta so bili omenjeni kot kamniški že leta 1451 in 1478 v listinah, ki so v

ni navedeno, tudi ni opombe o dvojni meji. Ostaja vprašanje, ali gre za pomanjkljivost ali napako zemljemercev ali pa so se morda ognili zloglasnemu Konju in narisali rombasto podvojeno deželno mejo?
(Drugo podobno ime Wescha Gebirge je v Sekciji 150 na območju Dleskovške planote in ustreza imenu Veža ali Dleskovška planota, kar je navedeno tudi v Toponimiji sekcije 150.)

26 Prvotno poimenovanje je *Petkova njiva*. Ime je nastalo po Petku iz Podvolovljeka (tamkajšnje hišno ime Petek je prvič omenjeno v urbarju iz leta 1426, tam je omenjen tudi Juri Repp (Fran Mišič, 1940: Ledinska in hišna imena v dolini Luč. *ČZN*, 35, 1–2, 42). Sklepati je mogoče, da sta bila njuna potomca med najemniki paše na kamniških pašnih planinah, ki so omenjeni v sredini 18. stoletja (Valenčič, 1957: Bistriški gozd in kamniški meščani, *Kamniški zbornik III*, 86). Njuni hišni imeni sta živi še danes, na njiju pa spominjata tudi krajevni imeni Petkova njiva in Repov kot. Njiva je staro ljudsko poimenovanje uravnanega sveta v bolj ali manj izraziti kotlini. – V zadnjih desetletjih edninsko ime Petkova njiva izpodriva množinska oblika imena (»Petkove njive«). Podobno nastajajo drugotne – nepotrebne – oblike tudi pri imenih *Dolga stena* in *Dolga njiva* (»Dolge stene«, »Dolge njive«) in drugih. Ime *Šrajpesek* označuje posamezno razcepljeno melišče (glej Kopač, 2006: *Iverí*, 215), zato je drugotna oblika »Šrajpeski« tudi napačna. Prvotna *Pasja peč* se spreminja v »Pasje peči« ali celo »Pasje pečine« (zadnja oblika je pač samo šaljiv turistični izmislek v znani velikoplaninski zabavljici). Še bolj nenavadno pa je spreminjanje prvotnega imena *Bela peč* nad kmetom Podbevškom in vasjo Snovik (glej Slovenijo na vojaškem zemljevidu) – najprej v »Podbevško peč«, čeprav se kmet imenuje prav po Beli peči; zdaj pa celo v množinsko obliko »Podbevške peči«. Med zanimivimi krajevnimi imeni nad Tuhinjsko dolino je tudi *Lemovska* ali *Limovska planina* na Menini planini, katere ime je nastalo po tamkaj rastočem gorskem brestu, v tuhinjskem narečju imenovanem lemovc ali limovc (əlmovc, po nemški besedi ulm). Napačni obliki sta Lemonska planina in poljana (Atlas Slovenije), saj limon tamkaj ni. Vsekakor so to zanimiva vprašanja za jezikoslovce in komisijo za enotno poimenovanje zemljepisnih imen.

27 Janez Trdina: *Zbrano delo IV*, 18, 364.

28 *Geografski vestnik* 1950, 157; *Planinski vestnik* 1961, 35.

29 Na ravnici je bila k največjemu balvanu prislonjena borna pastirska bajta, ki jo omenja Frischauf. To območje ima tudi vzporedno krajevno ime Na stanu. Ko so tisto bajto opustili, so nižje pod gozdno mejo postavili brunarico iz okroglih debel, vezanih »na miš«, s streho iz naloženih in obteženih skodel. Pašo so najemali domačini iz različnih krajev, nazadnje z Brezij nad Kamnikom, zato imenovana tudi brezjanska bajta. Nanjo se je z ravnice pod Sedlom razširilo ime Na stanu, prav tako pa tudi V Klinu, ki ga je prvotno imela dvesto metrov niže ležeča drvarska bajta. Ti imeni so uporabljali vsi znani opisovalci. Ime Pri pastirjih je nastalo v pogovornem jeziku planincev, ki niso poznali pravega imena, oblika »Pri pastircih« pa je humoren izum Borisa Režka; oboje bi kazalo opustiti (pojasnilo in priporočilo Vlasta Kopača).

30 Turistično ime Žmavčarji je drugotno in nepotrebno. Primerjaj: Rajšp, Serše, 1998: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 4. del, 208, Toponimija sekcije 161, Schmauzeri.

31 Vlasto Kopač, 2006: *Iverí z Grintovcev*. PZS, Ljubljana, 183.

32 Žnidaršič Golec, 2008: Sodni zapisnik 1540. 121.

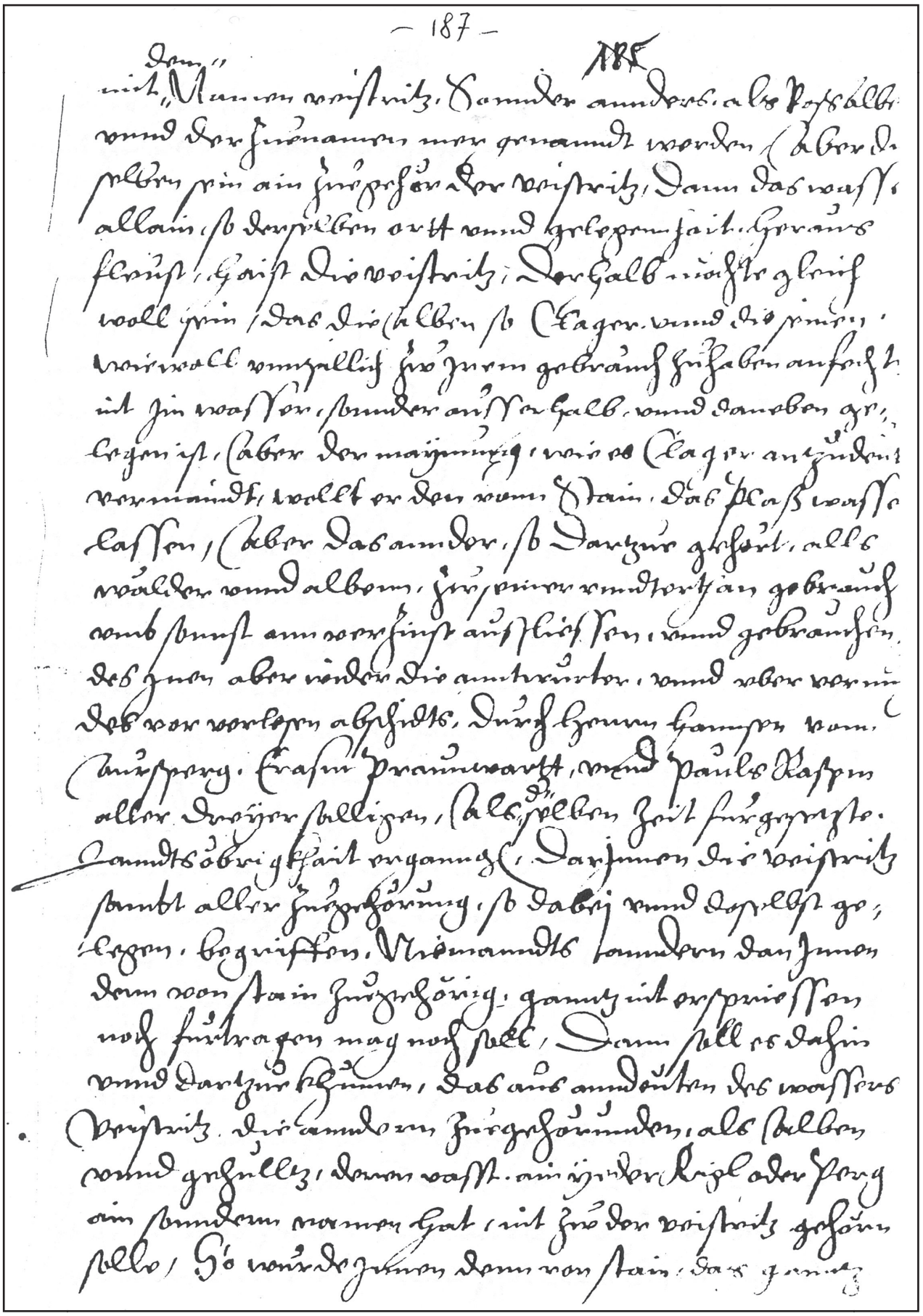

Faksimile prepisa listine iz leta 1540; stran 187 z delom drugega zagovora Kamničanov: »... skoraj vsak greben ali gora ima posebno ime ...« (Arhiv Vlasta Kopača)

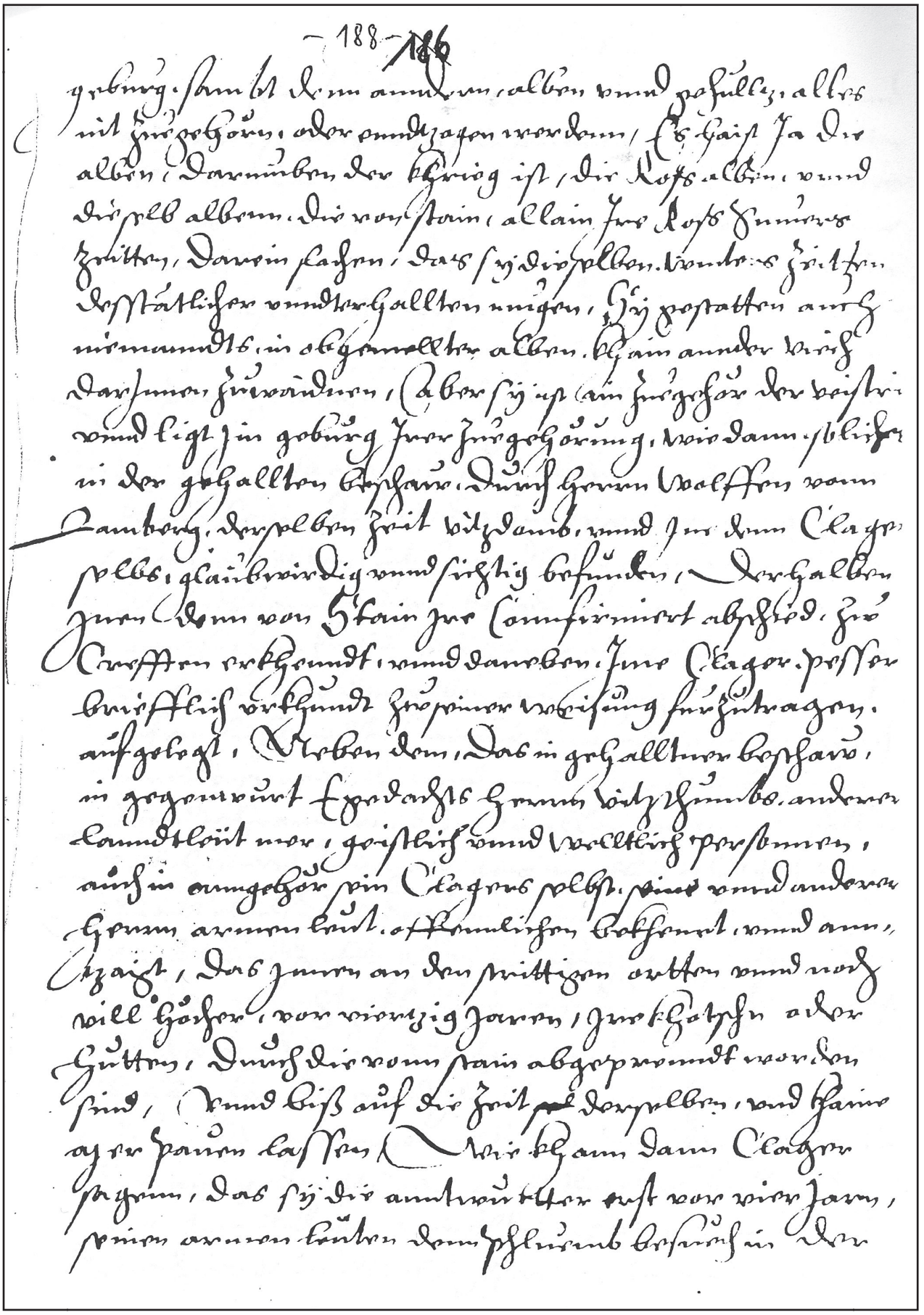

Faksimile prepisa listine iz leta 1540; stran 188 z delom drugega zagovora Kamničanov, ki so okoliškim podložnikom na Veliki planini in tudi višje gori njihove koče (»ihre khotschn oder hutten«) požgali in jim jih od takrat niso dovolili postaviti znova. (Arhiv Vlasta Kopača)

znameniti Privilegijski knjigi Kamnika iz leta 1528.[33] V prvi listini cesar Friderik III. naroča mestnemu sodniku in svetu, naj dasta iz mestnega gozda les Žigi Lambergu za gradnjo gradu v Črnelem, v drugi listini pa naroča deželnemu glavarju, naj ščiti mestnega sodnika, svet in meščane pri njihovih pravicah in pri lastništvu gmajn in gozdov.

Leta 1496 je bil bistriški gozd prvič omenjen z imenom (Feustritz bey Stain), ko je prišlo do spora meščanov s sosednjimi gospostvi in njihovimi podložniki. Ob tej priložnosti so meščani z listinami dokazali, da so lastniki gmajne in gozda. Deželni glavar Kranjske Viljem Turjaški je na povelje cesarja Maksimilijana razsodil v njihovo korist, da vse to pripada le mestu Kamniku. S privoljenjem mesta lahko okoličani gonijo svojo živino tja na pašo samo čez dan, divjad pa je pod nadzorom cesarskega lovskega mojstra. Takrat je bilo odločeno, »da smejo mejaši srenjskih pašnikov in gozdov v Bistrici zjutraj goniti v Bistrico, zvečer pa nazaj, čez noč ne sme nihče tam ostati, nihče ne sme s sekiro napravljati lazov in koč; pasti se sme le podnevi«.[34]

V letu 1498 je prišlo do požiga vseh koč na Veliki planini in višje gori (kar je omenjeno v sodnem zapisniku 1540). Verjetno so bili pri tem najbolj prizadeti vaščani iz Stranj, Stahovice in Županjih Njiv in zato niso mogli sodelovati ob pregledu pašnih območij Kamnika v letu 1499.

Poleg spora z Andrejem Lambergom so imeli meščani tudi spore z ljubljanskim škofom Krištofom plemenitim Ravbarjem, katerega podložniki iz Tunjic in drugih tamkajšnjih vasi so s pašo živine v bistriških gozdovih motili kamniško posest. Mesto je spet uspelo s svojimi pisnimi dokazi.

Lovska pravica v Kamniški Bistrici je bila še pridržana deželnemu knezu, varoval pa jo je deželnoknežji gozdni oziroma lovski mojster. Ta se je s Kamničani sprl zaradi paše in lesa. Na pašo žira so namreč prignali preveč prašičev, ki so prepodili divjad. Zato jim je gozdni mojster zapretil, da bo prašiče postrelil, Kamničani so se pritožili, pregnali mojstra in njegove hlapce z orožjem in mu zapretili z ubojem. Nadvojvoda Ferdinand je nato zagrozil meščanom s kaznijo, ki bi bila vsem v pouk.[35]

Leta 1507 je bila izdana razsodba v sporu med mestom in podložniki iz Godiča in Zagorice (zu Goditsch vnd Sagorizo) zaradi gmajne ob Bistrici. Potrjeno je bilo, da je gmajna last mesta.[36]

Mesto Kamnik je torej večkrat uveljavljalo svojo pravico do »gmajn in gozdov« v Kamniški Bistrici. Nastalo je vprašanje, kaj vse je sodilo v kamniško gmajno, ali drugače rečeno, kaj vse je zajemalo območje Kamniške Bistrice.

Spor z Andrejem plemenitim Lambergom s Črnela, deželnim upraviteljem na Kranjskem, je nastal zaradi Velike planine. V njem se je odvetnik (Vogt) planin »die gross ross albenn« (Velika Konjska planina), Andrej Lamberg s Črnela, zavzemal za pravico svojih podložnikov, ki pasejo tam gori – kot je dejal – že od nekdaj (von je). Prepričan je bil, da planina ne leži na območju, ki pripada Kamniku.

Mesto Kamnik, ki si je ob koncu srednjega veka lastilo izključno pravico do paše na Veliki planini, je Lambergu oporekalo. Na velikoplaninskih pašnikih so namreč v poletnih mesecih kamniški meščani in tovorniki pasli svoje konje. Pisar je zapisal, da so Kamničani dvema Lambergovima podložnikoma, Juriju Vovku (Jury Wolff) in Blažu Hribarju (Blass Chriber), ki sta (leta 1536 ali 1537) prignala svoje govedo tjakaj na pašo, živino zaplenili in potem oba še zaprli.

Sodni proces je trajal več let. Pisar je leta 1538 še zapisal, da so Kamničani (die von Stain) pred 40 leti (torej leta 1498) podložnikom okoliških gospostev, ki so pasli na Veliki planini in tudi višje gori, njihove koče (ihre khotschn oder hutten) požgali in jim jih od takrat niso dovolili postaviti znova.[37]

Kamničani so v sporu trdili, da sta Kamniška Bistrica in Velika planina enotno območje, in zagotavljali, da imajo stare listine, ki to potrjujejo. V svojem drugem zagovoru so zatrdili, da njihove pravice zajemajo Kamniško Bistrico z vsem, kar leži zraven. K reki Bistrici pripadajo vse pritikline – planine in gozdovi, kjer ima skoraj vsak greben ali gora posebno ime (deren vasst ain yeder rigl oder perg ain sonndern namen hat).[38]

Lamberg pa je trdil, da je Velika planina posebno območje. Pravda se je vlekla in se je končala leta 1539 po odloku kralja Ferdinanda I. v korist Kamnika.

Spomin na Andreja Lamberga, ki se je zavzemal za svoje podložnike, se je ohranil v velikoplaninski varianti povedke o Pegamu in Lambergarju, v kateri so kmetje pomagali Lambergarju, zato jim je daroval Planino.[39] Na Veliki planini pa je ostalo tudi krajevno ime Wambergarca.

Požig vseh koč podložnikov na Veliki planini »in višje gori«, poleg tega pa še vsaj štiridesetletna prepoved postavljanja novih, je tedaj pomenila več kot eno življenjsko obdobje in samo najstarejši ljudje so potem še pomnili mesta nekdaj požganih koč in izročilo posredovali naslednikom, da so spet postavili koče »na stare kamne«, kot je bilo vedno v navadi. Tega izredno hudega udarca domačini niso pozabili dolga stoletja, kar nam pojasnjuje tudi izrazito poudarjeno nasprotje med vasmi pod Grintovci in mestom. Še v 20. stoletju so kmetje mestu posmehljivo rekli *Káməlc*, Kamničanom pa *purgarji* in mnogi z njimi niso hoteli imeti prav nobenega opravka.

33 Vlado Valenčič, 1957: Bistriški gozd in kamniški meščani. *Kamniški zbornik III*, 1957, 72; Božo Otorepec, 1958: Privilegijska knjiga Kamnika iz leta 1528. *Kamniški zbornik IV*, 96 in 99.

34 Valenčič, 1957, prav tam, 72; Otorepec, 1958, prav tam, 104.

35 Valenčič, 1957, prav tam, 73.

36 Otorepec, 1958, prav tam, 106.

37 Žnidaršič Golec, 2008: Sodni zapisnik 1540, 130 (188. stran zapisnika). Kamničani so menili, da so koče postavljene nezakonito. Nam pa ostaja poleg misli na hudo kazen s požigom tudi zapis besede »khotschn« (koče), kar kaže, da je bila takrat verjetno v uporabi beseda koča (in ne bajta, ki je morda še ni bilo; ta je romanskega izvora, podobno kot ime vrha Kompotela, in je verjetno prišla z oglarji in fužinarji).

38 Prav tam, 129 (187. stran zapisnika, dopolnjeno po arhivu Vlasta Kopača).

39 Tone Cevc, 1972: *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev.* DZS, Ljubljana, 60. V povedki se tako stapljata znana povedka o Pegamu in Lambergarju ter velikoplaninsko izročilo.

Novi reformirani urbar iz leta 1571

Kot tretji zgodovinski vir za krajevna imena v Kamniško-Savinjskih Alpah Tone Cevc navaja[40] Novi reformirani urbar zgornjekamniškega gospostva iz leta 1571 – v njem so prepoznavna imena teh planin (v prevodu): planina *Nayeserim* leži nad cerkvijo sv. Ambroža Zavičincim (planina Jezerca, 1425 m); planina *Golla Dollina* leži Zablekam (morda današnja Tiha dolina pod Krvavcem, 1600 m);[41] planina *Nasebesselim* (današnje Šebesovo, zahodno od Kriške planine, 1500 m); planina *Nackhorenimb* leži visoko v Bistrici nasproti kraja *Nablekam* (planina Koren, 1675 m); planina Vckhalzich leži med Bistrico in krajem Nablekam (planina Ovčarija v Kalcah, 1700 m);[42] planina *Vgniui* leži precej od Kamnika notri v Bistrico (morda je to planina Košutna, 1778 m); planina *Mokriz* leži nad Bistrico (Ovčarija v Mokrici, 1550 m); planina *Dolganiuia* (planina Dolga njiva, 1688 m). Od imenovanih planin je moral oddati graščini vsak, ki je tja gonil živino, letno enega kozliča in skuto, kolikor je je naredil v enem dnevu od svoje živine.

Záplata 1147–1154 in Olševa 1268 ali kaj nam še lahko povedo stare listine

Imena gora se marsikdaj prvič pojavljajo v starodavnih listinah, ki govorijo o razmejitvah v različnih darilnih pogodbah, kupčijah ali pa sporih za mejo, pašo in studence v naših krajih. Listine so navidez dolgočasne in nezanimive, pa vendar pomenijo izredno dragocena pričevanja, saj so v njih imena gora omenjena kot zanesljiva meja, do katere sega neko posestvo ali območje, omenjeni pa so celo njihovi obiskovalci.

Za zgled in spodbudo k raziskovanju poglejmo še listini o sosednjih gorah, ki omenjata tudi Kamničanom znane ljudi, vendar doslej nista vzbujali kaj dosti splošne pozornosti.

V listini, napisani med letoma 1147 in 1154 na Koroškem,[43] je Andeški grof Bertold[44] iz Kamnika ob prisotnosti številnih prič podaril svoje posestvo v Preddvoru Vetrinjskemu samostanu na Koroškem. Posebej je zanimiv opis meja območja tega posestva.

Razprostiralo se je od sedmih studencev (»a septem fontibus«) tik Kokre (»Chocher«) do vasi Breg (»Rain« – južno od Preddvora), od tod do potoka Suha (»Zucha« – Suhi potok, ki se izliva v Kokro) in do vrha gore, imenovane Záplata (»in verticem montis, qui Zaplat appellatur«).

Gora Záplata nad Preddvorom – znana po svoji imenitni pravljici o Hudičevem borštu[45] – je bila torej že pred več kot 850 leti znan in zanesljiv mejnik tedanje posesti. Sklepati je mogoče, da so jo ljudje po vsej verjetnosti takrat že obiskovali in v njenih pobočjih za zemljiške gospode drvarili, napravljali senožeti in kot senoseki pripravljali seno, nabirali zdravilne rastline in iskali rudo (ali pa so v skrajni sili marsikaj od tega počeli na skrivaj in ob tem oprezali tudi za živalmi, v velikem strahu pred najhujšimi kaznimi).

Po vsej verjetnosti je njeno ime staroslovenskega izvora in je v zvezi s platnom. Kamniški profesor Ivan Zika v svoji knjigi *750 let mesta Kamnika* [46] navaja, da je bilo platno starim Slovanom nasploh najimenitnejši izdelek in tudi plačilno sredstvo že v prvotni domovini za Karpati. Tako so vsi slovanski jeziki ohranili besedo plačati od »platniti«, to se pravi odmeriti toliko in toliko platna kot protivrednost za neko stvar. Za ovco so na primer »odplatnili« pet mer platna ali v današnjem jeziku »plačali«.

Starost in pomen imena tega gorskega vrha potrjujeta, da je tamkajšnji gozd domačim ljudem zelo veliko pomenil. Nastane tudi vprašanje, ali nam to torej zelo verjetno pomeni, da je imela gora tudi že takrat svojo vidno zaplato in kje neki je ta bila.

Spet drugačno vprašanje pa je, koliko je staro ime Hudičkov gojzd (Hudičev boršt), ki pomeni dejansko zaplato na Záplati, in koliko je potem stara pravljica o njem …

In za konec še nenavadno zgovoren in poučen že omenjeni spor iz bližnjih Karavank. Znameniti razsodbi na Olševi, ki jo je po starejših virih omenjal Branko Reisp, bi težko našli primero.

Koroški vojvoda Ulrik III. Spanheimski je leta 1251 kot drugi mož Neže Andeško-Meranske – nečakinje Henrika II. Kamniškega in zadnje andeške dedinje Kamnika, ki velja tudi za osebo, po katere spominu bi utegnila nastati zakleta kamniška Veronika – postal še gospod Kranjske in povzdignil Ljubljano – Kamnika pa žal ne več.[47]

Leta 1268 se mu je pritožil novi gornjegrajski opat Janez, da on in njegovi ljudje protipravno posegajo s Koroške prek solčavskih planin na gornjegrajsko območje in kršijo samostansko posest na predelu »Za vrati« (kmetija Zavratnik na pobočju Raduhe, nad Iglo),

40 Cevc, 1979: Vpliv zemljišča in družbeno-zgodovinskih razmer, 101–102;
Tone Cevc, 1997: *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*. SAZU, Ljubljana, 21.

41 Na Bleku je staro ime Krvavca. – *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787,* 4. del, 208, Toponimija sekcije 161, Plek / Pleck.

42 Ali pa gre morda za planino Rdeča ali Krvava lokev na Kalcah?

43 Franc Kos, 1915: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, IV. knjiga, 1101–1200*, Ljubljana, 138, št. 247.

44 Andeški grof Bertold II., prvi znani lastnik Kamnika, ki je umrl leta 1151; ali pa je bil to njegov sin Bertold III., lastnik Kamnika in velikih posestev na Kranjskem, umrl leta 1188. Bil je eden izmed najuglednejših članov rodbine Andeških grofov, ki so bili v svojem času sto let med glavnimi plemiči v naših krajih. Primerjaj Ivan Zika, 2011: *750 let mesta Kamnika. Iz zgodovine Kamnika*. Zbral in uredil France Malešič, Studio Dataprint, Kamnik, 37, 39.

45 B. S., 1852. *Slovenska bčela*. III, 6, 5. februar: Visoko na Zaplati v sredi zelenih travnikov in pašnikov je majhen štirovoglast gojzd, ki se prav lepo iz ravnine vidi. Imenujejo ga *hudičkov gojzd*. Zakaj ga tako imenujejo in kako je tu gori prišel, sledeča pripovedka uči. Hudičkov gojzd nekdaj ni bil na gori, temuč je stal na prijetnem kraju blizu Loke in je bil dobro zaraščen. Dva kmeta sta se jela zanj pravdati. Pa pravda malokdaj kaj dobrega stori. Tako tudi zdaj. Eden kmetov se zaroti: »Če gojzd ni moj, naj ga hudič vzame in na verh Grintovca nese.« Ker gojzd res ni njegov bil, ga je hudič opolnoči zgrabil in, dasiravno je bil precej težek, hotel na verh gore nesti. Pa preden je bil do verha prisopel, je pri svetem Jakobu dan zazvonilo. Ko zvon zapoje, hudič vso moč zgubi, in moral je gojzd tam pustili, kjer še dan današnji stoji …

46 Zika, 2011, prav tam, str. 27 in 39.

47 Zika, 2011, prav tam, 78–84.

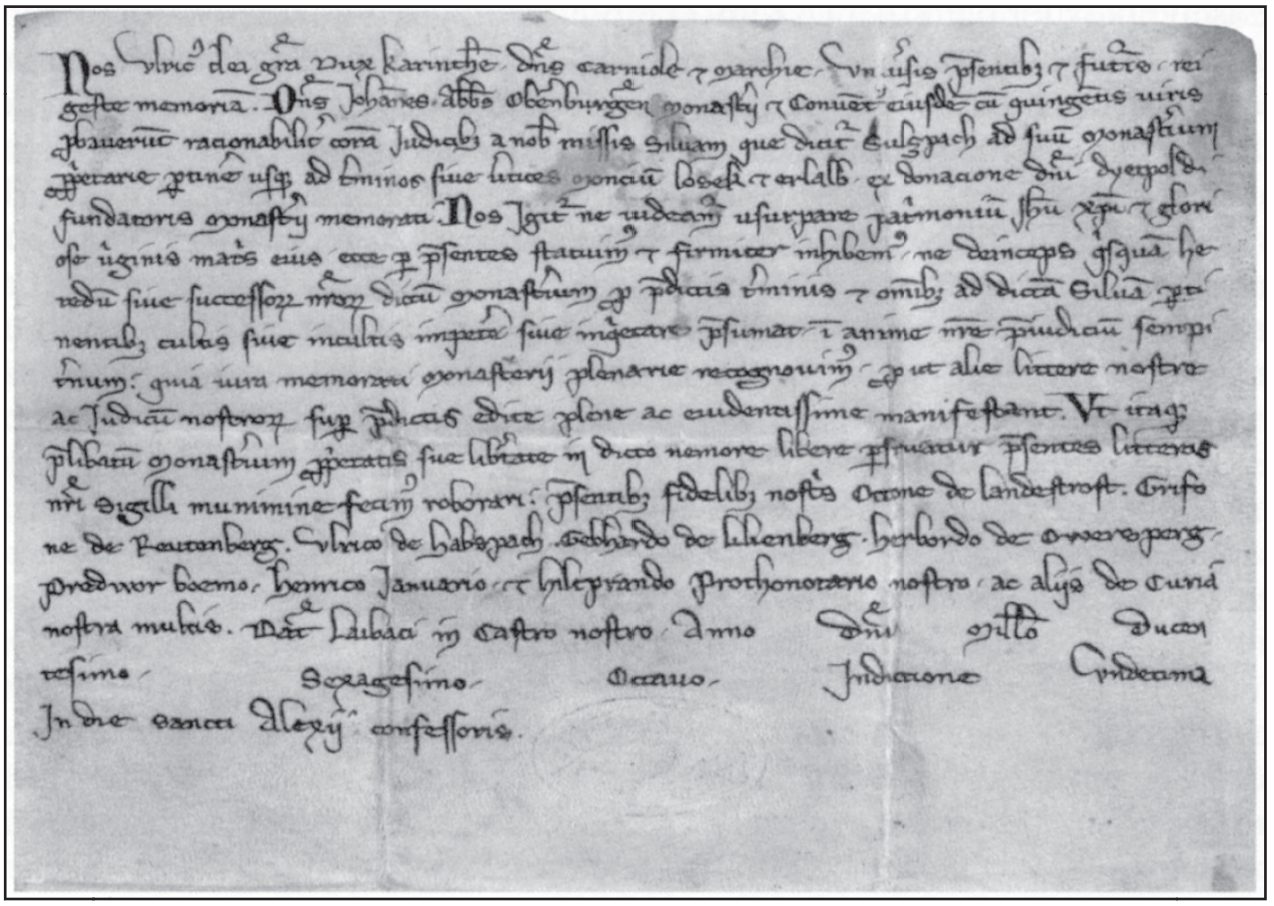

Koroški vojvoda in gospod Kranjske Ulrik III. Spanheimski potrjuje razsodbo, s katero so izbrani razsodniki leta 1268 potrdili mejo med vojvodsko in samostansko posestjo. (Tone Ravnikar, 2010: Benediktinski samostan v Gornjem Gradu. Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, Maribor, 76)

na Olševi in v Ložekarjevem grabnu (Erlaw in Losekche), »kjer teče meja po grebenu, ki je tudi razvodje«.[48]

Vojvoda je za razrešitev spora imenoval tri savinjske plemiče, Hermana iz Hekenberga, Gundakerja iz Turna in gornjegrajskega gradiščana Hermana, ki so bili pri sporu nevtralni, sicer pa dobro seznanjeni z razmerami. Izbrani plemiči so sklicali zasedanje vseh petsto ministerialov – nižjih plemičev iz gornjegrajskega okraja, podložnih oglejskemu patriarhu ali pa gornjegrajskemu samostanu. Ti »pošteni in zanesljivi možje« so iz svoje srede najprej izvolili enaindvajset najbolj »verodostojnih in preverjenih oseb«, izmed teh pa določili sedem »zelo verodostojnih mož« (viros fide dignos). Izbrani so bili samostanski duhovniki Eberhard, Konrad in Gebhard, diakon Bernhard in iz vrst laikov še plemeniti Herman, Janez »Cocus« in Herman iz Ložnice (»Owe«), kastelani v Gornjem Gradu.

Četrtega julija 1268 so se ti razsojevalci skupaj z gornjegrajskim opatom Janezom, vsemi oglejskimi in samostanskimi ministeriali gornjegrajskega okraja in še z drugimi »pravičnimi in poštenimi ljudmi« – oglejskimi in samostanskimi podložniki – povzpeli na greben Olševe. Vsega skupaj je bilo zbranih več kot petsto ljudi. Vsi so potrdili, da je vse ozemlje, s katerega se steka deževnica v Gornjesavinjsko dolino, last samostana in oglejskega patriarha. Sedem izbranih verodostojnih mož je vpričo vseh potrdilo mejo med samostansko in vojvodsko posestvijo, kot jo je navajal opat v svoji pritožbi, in tudi potrdilo, da je bila ta meja določena že ob ustanovitvi samostana (leta 1140). To odločitev razsojevalcev je potem potrdil še vojvoda Ulrik III. Spanheimski s posebno listino v Ljubljani.

Več kot poldrugo stoletje kasneje, to je leta 1430, je zaradi prepirov gornjegrajski opat Konrad na podlagi izjav najstarejših ljudi ugotovil isto.

Verjetno bo zgodovinarjem, pravnim in drugim strokovnjakom mogoče na podlagi takšnih in podobnih zapisov o darilih, sporih in prepirih ugotoviti tudi kaj takega, kar bi nam približalo življenje naših davnih prednikov v gorah, ob tem pa osvetlilo še katera stara krajevna imena in okoliščine, v katerih so nastala.

Še vedno velja – za deželo je čast, če ima gore z lepimi starimi imeni.

48 Tone Ravnikar, 2010: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu.* Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, Maribor, 18, 44, 74.

Metlica za čiščenje ognjišča
Tool used for cleaning the fireplace

Bojan Pollak[1]
Trg svobode 5, Kamnik
bojan.pollak@siol.net

Ledinska in hišna imena na Veliki planini in v njeni okolici

V prispevku so določene lokacije posameznih ledinskih in hišnih imen, ki jih je zabeležil že Vlasto Kopač, njegov nabor pa je še dopolnjen z novimi imeni. Območje zajema predel okoli poti s Stahovice na Sušave, predel Kisovca in Male planine, pot z Volovljeka čez Rakove ravni na Gojško planino, Gojško planino, Veliko planino, Konjščico, pot s Kopišč na Rzenik in čez Dol nazaj. Poleg lokacije imena je podan tudi poskus razlage imena.
Ključne besede: ledinska imena, hišna imena, Velika planina, Mala planina, Gojška planina, Dol

In the article, the locations of several local place names previously recorded by Vlasto Kopač are determined along with some additional ones. The area covers the region alongside the path from Stahovica to Sušava, a part of Kisovec and Mala Planina, the path from Volovljek past Rakova raven to Gojška planina, Gojška planina, Velika planina, Konjščica, and the path from Kopišče to Rzenik and back via Dol. In all cases, the location of each particular place is recorded, however, there are some attempts at toponymy as well.
Key words: local place names, old house names, Velika planina, Mala planina, Gojška planina, Dol

Uvod

Vlasto Kopač je v letih pred vojno in po njej zbral in zapisal večino ledinskih imen v Kamniških Alpah, zlasti na območju Kamniške Bistrice. Najprej jih je vključil v delo *Razgled z Grintovca*,[2] po vojni pa jih je objavil v *Planinskem vestniku*.[3] Vseh zbranih imen je kar 1200. Objavil jih je v svoji zadnji knjigi *Iverí z Grintovcev*.[4] Večini teh imen je tudi določil lokacijo oziroma posameznim krajem zapisal ime. Vendar je ostalo še veliko imen, ki jim lokacija ni bila enoznačno zabeležena.

Med svojimi »potepanji« po teh predelih sem se velikokrat spraševal, kako se imenujejo posamezni kraji, in to poskusil izvedeti s pomočjo zemljevidov, objav Vlasta Kopača in Pavla Kunaverja[5] in seveda tudi drugih poznavalcev ali domačinov. Na koncu sem se osredotočil samo na širše območje Velike planine. Šestnajst let sem imel namreč priložnost osebno spoznavati pastirsko življenje na Veliki planini, ki sem jo prehodil po dolgem in počez. Takrat sem od pastirjev izvedel za veliko imen posameznih predelov oziroma krajev ali pa so mi le-ti pomagali določiti lokacijo imen, ki jih je zapisal Kopač. Zato je ta zapis predvsem poskus določitve lokacije za posamezna že zapisana imena, obenem pa tudi zapis krajevnih imen, ki (še) niso (bila) zapisana in na ta način tudi poskus njihove ohranitve, s tem pa tudi naše kulturne oziroma jezikovne dediščine.

Predel južnih in jugovzhodnih pobočij nad dolino potokov Črne in Volovljek od naselja Črna do prelaza Volovljek je imenitno obdelal Vilko Rifel in v *Kamniškem zborniku* leta 2002 objavil več kot 80 (ledinskih) imen, njihovo razlago in tudi lokacijo.[6]

V sodobnem času je v navadi, da so lokacije podane z geografskimi koordinatami (naprave za satelitsko orientacijo, NSO oziroma angleško *Global Positioning System,* GPS). Vendar je precej bolje, če so poleg koordinat zapisana tudi imena. Koordinate so povsem brezoseben prikaz, ki človekovemu dojemanju prostora ni blizu. Na Veliki planini npr. se menjavajo pastirji, prihajajo novi, ki ne poznajo starih imen in si omislijo nova. Tako se stara imena izgubljajo.

Ledinska imena, ki niso zapisana, se spremenijo še hitreje. Npr. v določenem predelu je sekal neki Fronc in temu so, dokler so imeli to v spominu, rekli *Frončeva frata* (golosek). Ko se je ta frata spet zarasla, se je ime počasi izgubilo in ob novem dogodku pridobilo drugo ime … Zato imajo posamezni kraji tudi več imen. Prav tako različni ljudje poznajo isti kraj pod različnimi imeni. Znano ime *Pasje pečine* se je prvotno glasilo *Pasja peč*. Danes jih poznamo pod izrazi *Pasje peči* ali celo *Pasje pečine* … Ali pa npr. *lokev* (kal), ki ji eni pravijo *woku*, drugi *vokla* ali pa *uža* (luža), *vuža* ali *wuža*. V takem primeru sem zapisal vse oblike imena.[7]

Izhodišče mojega dela je bila Kopačeva zbirka imen, ki sem jo preverjal s pomočjo zemljevida in ustnih informatorjev. Slednje sem zapisal in ga v večini primerov osebno preveril v naravi. Pogosto sem imena ponovno preverjal in se na teren odpravil skupaj z informatorjem. Ob tem pa so mi povedali tudi nova imena in običajno tudi kraje. Takšno zbiranje oziroma preverjanje imen je vsekakor najustreznejše.[8]

Posamezno ime lahko obsega le nekaj kvadratnih metrov ali pa pa precej obsežnejše območje. V večini primerov meja ni točno določena. Zapisana je v povezavi z drugimi točkami, tako da je mogoče s poznavanjem posameznih osnovnih točk vsaj približno določiti tudi druge lokacije. Kot dopolnilo za natančnejšo lokacijo sem uporabil zemljevid *Grintovci* iz leta 2005[9] in pa *Temeljni topografski načrt* (TTN), ki je uporabljen v Prostorskem informacijskem načrtu občin.[10] Zapis »trigonometer« pomeni, da je na omenjenem mestu v na-

1 Dipl. inž., gorski vodnik z mednarodno licenco.

2 Vlasto Kopač: *Razgled z Grintovca*, Slovensko planinsko društvo ob petletnici Akademske skupine SPD, 1940.

3 Vlasto Kopač: Krajevna imena v Grintovcih. *Gore in ljudje (Planinski vestnik)* 1946, št. 1–5, str. 47, 6–12, 204; 1947, 1–2, 38.

4 Vlasto Kopač: *Iverí z Grintovcev.* Krajevna imena na prisojni strani Grintovcev. Planinska zveza Slovenije; 203–228, 2006.

5 Pavel Kunaver: V Kamniški Bistrici nekdaj. V: *Kamniški zbornik V*, 1959, str. 194–205 (211 imen).

6 Vilko Rifel: Ledinska imena jugozahodnega dela Velike planine. V: *Kamniški zbornik XVI,* 2002, str. 235.

7 Nikakor ne trdim, da so vsa zapisana imena povsem točna in edino veljavna. Vsekakor so mogoči popravki, dopolnila. Prosim vse, ki imajo drugačen podatek, da mi to tudi sporočijo kar na e-naslov.

8 Borut Peršolja: Pot zemljepisnega imena od nastanka do uporabe, *Geografski vestnik 75–2,* 2003, 111–118.

9 *Grintovci*, 1 : 25.000, PZS, 2005.

10 PISO, http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=KAMNIK.

ravi tudi trigonometrično znamenje (običajno tonalitni oziroma granodioritni kvader – »trigonometer«). Zapis »kota« pomeni, da je številka (nadmorska višina) vzeta z zemljevida. Če je za številko napisano TTN, pa pomeni, da je ta številka vzeta iz PISO. Z zvezdico (*) so označena imena, ki jih Kopač ni zapisal; v narekovajih in ležečem tisku pa Kopačevi komentarji.

Imena so zapisana po naslednjem načelu: prvi zapis je v največji meri približan fonetični podobi imena, sledi poskus zapisa v pokniževeni različici. Sledi opis lokacije in ponekod tudi razlaga pomena oz. izvora imena. Fonetični zapis imen je približen, prav tako pokniževeni zapis in razlaga izvora imen, ki je dodana samo ponekod. Naj bo to dvoje izziv za strokovnjake s tega področja, saj so nekatera imena zanimiva tudi z etimološkega vidika. Pričujoči prispevek lahko predstavlja izhodišče za strokovno obravnavo tega tipa imen.

Pri fonetičnem zapisovanju sem uporabil Kopačevo izhodišče.[11] Glede na računalniški črkovni nabor, ki mi je bil na voljo, nisem mogel uporabiti povsem identičnih znakov, ampak sem za dvoglasniški ụ porabil *ŭ* kot v *daŭ* (dal), *stoŭ* (stol) ipd.; za naglašen polglasnik *ə* kot v *čə́rn* (črn), *və́rh* (vrh). Vsi drugi glasovi so zapisani enako kot pri Kopaču: polglasnik *ə* kot v *spodən* (spodnji), *pər* (pri) itd.; obsoglasniški dvoustnični w kot v *waz* (laz), *dawa* (dala) itd.; naglase za krativec: à, è, ò kot v *bràt*, *parlamènt*, *pòd* itd.; za ostrivec: á, é, í, ó, ú kot v *máti*, *sténa*, *dolína*, *rób*, *múha*; za strešico: ê, ô kot v *plêče*, *rôka*.

Pri zbiranju imen oziroma določanju lokacij se je pokazalo tudi nekaj posebnosti:

- Pod Kamniškimi planinami dekleta govorijo »na fanta«. To pomeni, da govorijo v moški osebi. Zanimivo je, da se tudi pot, ki je knjižno ženskega spola, pri imenih pojavlja v moški obliki: *Sredən pot*, *Velk pot*; podobno je tudi pri jelši – *Jeŭšov konfin*.
- Zanimiva je tudi menjava ednine in množine: *Niuca – na Niucah, Kofca – u Kofcah.*
- Velikokrat mi niso povedali, kako se kraj imenuje, ampak kje je: na Mali planini je vrtača *Makovka*. Ko sem vprašal, ali ima ta vrtača kako ime, so mi rekli, da je to *Umakouk* (V Makovki). Na Veliki planini sem moral prav posebej vprašati, kje je Pleče. Vsi so namreč govorili *Za Plečam.*

Zahvaljujem se vsem, ki so mi pomagali, pregledali in tudi dopolnili besedilo. Predvsem so bili to naslednji: Alojz Burja - Špinov, Peter Dolinšek, Cene Griljc, Vido Grilc, Janez Kemperle - Ukanov, Milan Kregar - Ipavčev, Pepca Lanišek - Laniškova, France Malešič, Rezka Mali, Borut Peršolja, Vinko Poličnik, Mimi Pollak, Vilko Rifel, Jože Spruk - Žagarjev, Milan Spruk - Jeraščkov, Stane Trobevšek - Zabrški in drugi.

Zaradi obsežnosti in preglednosti je zapis razdeljen na več odsekov:

11 Vlasto Kopač, *Iverí z Grintovcev. Krajevna imena na prisojni strani Grintovcev*. Planinska zveza Slovenije, 2006, 205.

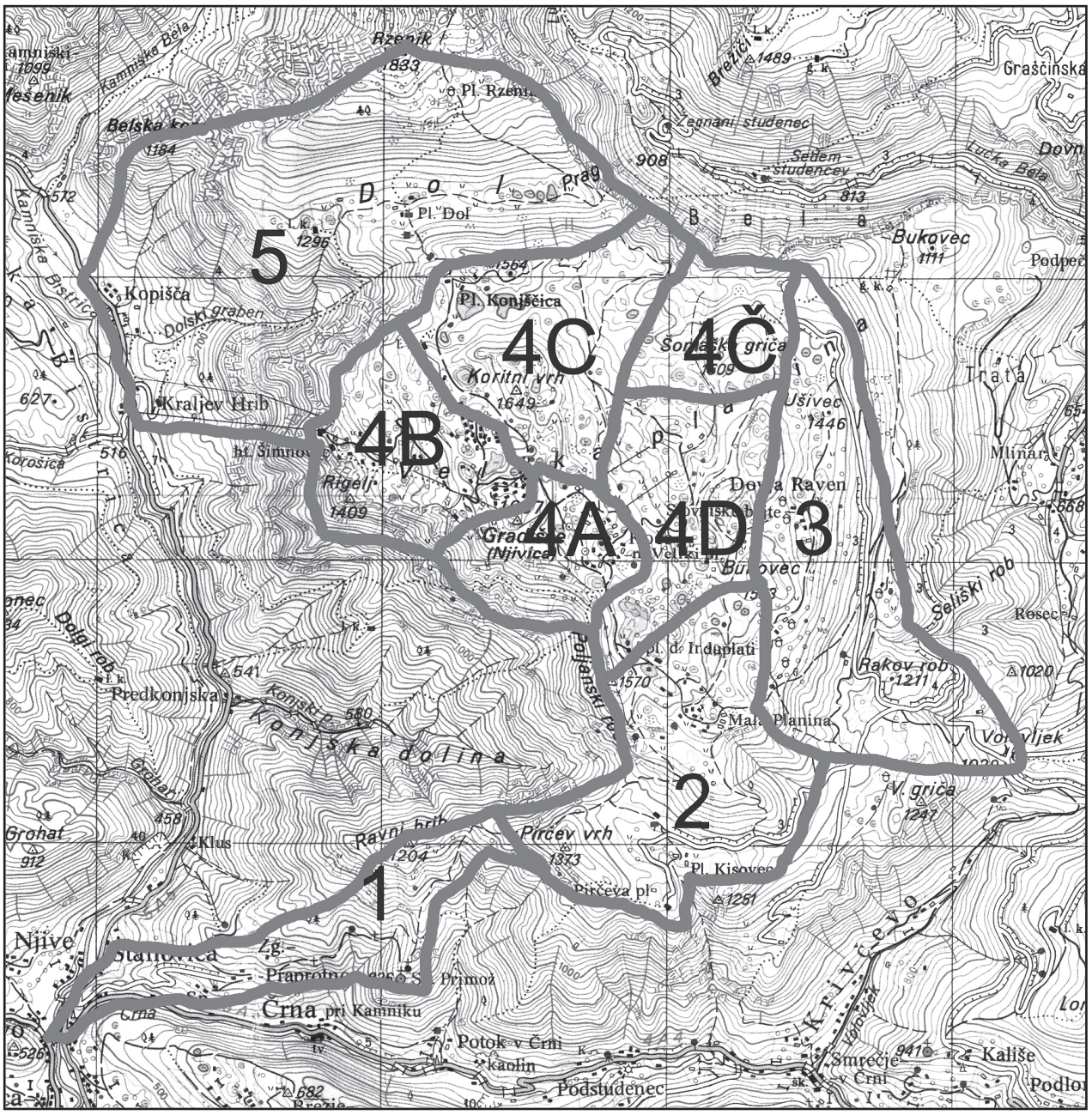

Osnova TK VGI 1987

- **1** S Stahovice skozi Prapretno na Sušave
- **2** Kisovec in Mala planina
- **3** Z Volovljeka čez Marjanine njive in Jelšev konfin
- **4** Velika planina
- **4A** Veliki Stan[12] in njegova bližnja okolica
- **4B** Severozahodno od Velikega Stanu – Gradišča
- **4C** Severno od Velikega Stanu in Gradišča
- **4Č** Severno od Velike vlačice
- **4D** Severovzhodno, vzhodno, jugovzhodno in južno od Velikega Stanu
- **5** Rzenik – Dol, del

12 Velikoplaninski pastirji za svoje bivališče uporabljajo izraz bajta, za selišče pa stan. Če so tri ali jih je več, je to stan; imeni *Veliki* in *Mali Stan* sta imeni za pastirski selišči na Veliki in Mali planini (Vlasto Kopač 2005. *Iverí z Grintovcev,* 77). Enako velja tudi za *Gojški Stan*, ki je nastal šele po letu 1909, ko so razdelili planino na tri dele (Vliko Rifel, 2010, *Velika planina v odsevu časa*, 16).

1 S Stahovice skozi Prapretno na Sušave

Stahóuca, Na Stahóuci (Stahovica, Na Stahovici[13]) = naselje med Kamniško Bistrico in Črno.
***Dolínškou známne, *Pər známnu** (Dolinškovo znamenje, Pri znamenju) = versko znamenje – kapelica na severovzhodnem delu križišča na Stahovici, podrto ob rekonstrukciji križišča leta 1957.
Végrad[14] = vzpetina, breg nad Stahovico, začetek stare gonske in tudi planinske poti (št. 51, PD Domžale) na Veliko planino.
***Bodlájou pót** (Bodljajeva pot) = začetek poti, desno pod potjo je Bodljaj.
Bodlájowa dolína (Bodljajeva dolina) = prvi travnik na desni, kjer je na vrhu stala počitniška hišica, a je pogorela.
Cəzétowa dolína = gozdič med Bodljajevo dolino in Ključevim travnikom; danes je to ***Brencétowa dolína** (kupil jo je Brence).
***Klúkčoŭ šop** (Ključev šop) = predel, ki se začne, ko pridemo po cesti nad Cezetovo dolino na plano – travnik, pašnik.
***Klúkčoŭ trávənk** (Kljukčev travnik) = travnik pod cesto med Cezetovo dolino in Kljukčevimi kamniči.
Klúkčoŭ kamníča (Kljukčevi kamniči) = nekdaj s kamni tlakovana pot pred Kljukcem, kjer so morali gnati za ograjo pod paštvo, v kateri je bivala Johanca; kjer prideta skupaj (nova) cesta in stara pot do domačij; (»*kamniti tlak na cesti v Prapretnem*«).
***Spódən Prápretən, *U Spódnəm Prápretnəm**[15] (Spodnje Prapretno, V Spodnjem Prapretnem) = naselje dveh kmetij.
***Pər Klúkcə** (Pri Kljukcu) = prva kmetija v Spodnjem Prapretnem (Črna 20).
***Pər Starovásənk** (Pri Starovasniku) = druga kmetija v Spodnjem Prapretnem (Črna 21).
***U pwôšah, *Na pôšah** (V ploščah, Na ploščah) = z oblimi in ploščatimi kamni tlakovana pot od Spodnjega do Zgornjega Prapretnega.
Zgórən Prápretən, U Zgórnəm Prápretnəm (Zgornje Prapretno, V Zgornjem Prapretnem) = naselje treh kmetij.
***Pər Žágar, *Pər Žágarjə** (Pri Žagarju) = kmetija nad staro potjo v (Zgornjem) Prapretnem (nova hiša) pod novo cesto (Črna 24).
***Pər Núk** (Pri Nuku) = kmetija pod staro potjo, stara hiša ima počen zid (Črna 22).
***Pər Jeraščkə** (Pri Jeraščkú) = kmetija nad cesto, stara hiša, zadnja (Črna 23).
***Pər Štéfənčkə** (Pri Štefančku) = razvalina hiše za Jeraščkom. Da mu ne bi bilo treba iti k vojakom, so Nukovi dali enemu od sinov nekaj zemlje. Če je imela kmetija več sinov, so morali tisti, ki niso bili dediči oz. gospodarji, odslužiti vojaški rok.
***Pétrčowa snóžət** (Petrčeva senožet) = travnik nad cesto od Zgornjega Prapretnega za Štefančkom. Petrca jo je kupil od Štefančka.
***Tráce** (Tratice) = predel pred ovinkom ceste oz. vodnim rezervoarjem.
Pərlésənkowa woda (Prelesnikova voda, Prilesnikova voda) = občasni izvir studenčka oz. voda na odcepu poti proti Svetemu Primožu, za katerega so nekdaj trdili, da je strupena, saj je živina ni hotela piti.
***Pərlésje** (Prelesje, Prilesje) = območje okoli Prelesnikove ali Prilesnikove domačije.
***Pər Pərlésənk** (Pri Prelesniku ali Pri Prelesnik) = najvišja kmetija na Prapretnem (Črna 25), do katere vodi cesta.
***Túrškə grábən** (Turški graben) = jarek pred Novim znamenjem, kjer naj bi se po ljudskem izročilu Turkom »udrlo« .
Nóŭ známne, *Ta vélk známne (Novo znamenje, Veliko znamenje) = prva kapelica.
Túrškə pwáz (Turški plaz) = jarek, plaz kakih 20 metrov naprej od kapelice. (»*Po ljudskem ustnem izročilu se je na tem plazu pri prečenju ubilo nekaj Turkov.*«)
Na oblín, *Na óbləm (Na oblini, Na oblem) = zaobljen rob med Turškim plazom in Umivalnikom.
***Na skálcah** = prostor, kjer se pot po ovinku Na oblini malo ustrmi, nato zravna in postane skalnata.
Umiwáŭnək, *Umiwávənk, *Miwávənk (Umivalnik) = studenec in korito; sotočje dveh jarkov, grap (tudi slapišče) s koritom za napajanje živine (nad njim je zajetje za vodovod). Tu se je živina med prigonom na planino prvič odžejala.
Brínoŭ róf (Brinov rob) = rob med Umivalnikom in Turškim znamenjem.
Túrškə známne, *Ta mal známne, *Ta star známne (Turško znamenje, Malo znamenje, Staro znamenje) = steber, znamenje ob poti (»*Na tem mestu so se turške predstraže baje obrnile in odšle v dolino.*«)
***Kúdroŭc** (Kodrovec, Kudrovec[16]) = gozd pod Apneno dolino, pod potjo, tam je tudi občasni izvir studenčka.
Apnéna dolína = predel nad odcepom poti proti Svetemu Primožu, kjer naj bi kuhali apno ob obnovi cerkve svetega Primoža.
***Méžnarjowa níva** (Mežnarjeva njiva) = travnik desno od poti skozi Apneno dolino, nekdaj je bila tam njiva mežnarja cerkve svetega Primoža.
Pər méžnarjoŭmo korít (Pri mežnarjevem koritu) = občasni studenček nad Apneno dolino, kjer je bilo korito.
Pər svétmo Prímaž (Pri svetemu Primožu, Sveti Primož) = predel okoli cerkve svetega Primoža in Felicijana ter župnišča.
***Pər svétmo Pétrə** (Pri svetemu Petru, Sveti Peter) = predel okoli cerkvice in cerkvica nad cerkvijo svetega Primoža in Felicijana.
Na jamàh, Na jamëh, *Jamé (Na jamah, Jame) = kjer se združi pot s Svetega Primoža in Apnene doline in je tudi odcep poti proti Kisovcu.
Na prékopah, *Na prekópah = prekopan rob grebena, ki se vleče od Svetega Primoža proti Ravnemu hribu.
Lípja gríča = večja skala levo od grebena, ki se vleče od Svetega Primoža proti Ravnemu hribu.

13 Domačini uporabljajo dosledno poimenovanje *na Stahovici*, nepoznavalci pa *v Stahovici.*

14 Na TTN piše VIGRED.

15 Danes se uradno imenuje *Črna*, a na starih hišnih številkah še piše: *PRAPRETNO SV. PRIMOŽ.*

16 Na TTN piše *KUDROVEC*, vendar locirano malo preveč proti jugozahodu.

***Okamənéǔ jágər** (Okamneli lovec) = ena od skal desno od grebena s Svetega Primoža proti Ravnemu hribu.
Rówən hríb (Ravni hrib) = vrh v grebenu od Pirčevega vrha do Iverja (trigonometer 1204). Tik pod vrhom je večja izravnava, po kateri je vrh dobil ime.
***Vélka dolína** (Velika dolina) = predel za Prekopami, kjer se pot položi in tudi malo spusti. Nekateri rečejo temu delu tudi Koprivna (Kropilna) dolina.
***Kúrja péč** = manjši rob med Veliko in Koprivno dolino, kjer je pot prekopana.
***Kropílna dolína, *Kropíǔna dolína** (Koprivna dolina) = predel med Kurjo pečjo in Kamnitim robom, kjer rastejo koprive (mrtve in pekoče, pozimi pa lahko od zgoraj pride plaz). Nekateri rečejo temu delu tudi Velika dolina. Do tu so vozili prašiče v kimpežih.
Kamnítən róf (Kamniti rob) = predel kamnite poti na skalnem robu, pet ovinkov.
***Prəh, *U pràh, *U prəh** (Prag, V pragu) = strm del nad Kamnitnim robom. Tu se pot s Stahovice do Velike planine, od Ipavca do Velikega Stanu prevesi v drugo polovico.
Spódən pràg, *Spódən prəh = začetek strmega, kamnitega dela nad Kamnitim robom.
Zgórən pràg, *Zgórən prəh = konec strmega dela nad Kamnitnim robom, kjer se pot malo položi.
Poh stərníšəm, *Poh stərníšam *Podstərníše, *Podstərlíše (Pod strniščem, Podstrnišče, Podstrelišče) = področje od predela nad Pragom pa do ovinka v desno, najstrmejši del poti. Na začetku je odcep opuščene lovske poti, ki vodi pod Sušavami na Petrčevo planino oziroma Pirčevo planino, levo navzgor so pa senožeti.
Bábjə trébəh (Babji trebuh) = rama v Sušavah, kjer gre bližnjica (se ne uporablja več).
***Vərh stərlíš, *Vərh stərníš** (Vrh strelišč, Vrh strnišč) = ovinek nad Babjim trebuhom, kjer se poti priključi bližnjica.
***Za Žágarjoǔmu pótam, *Žágarjoǔ pot** (Za Žagarjevo potjo, Žagarjeva pot) = pot nad Babjim trebuhom.
***Štéfənčkowa snóžet** (Štefančkova senožet) = prva senožet od Babjega trebuha naprej proti Sušavam.
***Žágarjoǔ boštək** = naslednja senožet in gozd. Beseda boštek pomeni 'gozdič', nastala je iz nemškega *Forst* 'gozd'.
***Klúkčoǔ kónc, snóžet** (Kljukčev konec, senožet) = zadnja, najstrmejša senožet pred Sušavami.
Za bóštkam, *Za boštkàm (Za boštkom) = predel tik pred Sušavami, kjer pot naredi nekaj ovinkov.
Sušáwa (množ.) (Sušave) = izravnava, kjer pride pot na greben, tudi celoten del pod južnim robom grebena Pirčevega vrha, kjer so bile senožeti.
***Pər Mícк, *Pər Mójc** (Pri Micki, Pri Mojci) = odcep spodnje poti na Sušavah. Kraj so eni poimenovali Micka, drugi, predvsem Ljubljančani, pa Mojca. Tam je nekdaj stala Mickina koča. Sledovi temeljev so še vidni, sedaj je tam miza, dve klopci in turistična informacijska tabla. Dokler ni Micka na tem kraju postavila bajte, so mu rekli tudi ***Počiwáǔ, *Na Počiwáǔ** (Počivalo, Na Počivalu), ker so tam običajno počivali, ko so gnali živino na planino.

***Okrájna** = del, kjer se v breg odložijo koši in jih ni treba dvigati (pri Mežnarjevem koritu, Na jamah, nad Prekopami, na Sušavah, pod Sapno stezo).

Lokacija naslednjih ledinskih imen ni določena:
V južnih pobočjih Ravnega hriba in Sušav so nekdaj (še nekaj let po drugi svetovni vojni) kosili travo. To so bila **Snožéta** (Senožeti):
***Prápreška snožéta** = senožeti v Ravnemu hribu od zahoda proti vzhodu;
***Hrastén** (Pajkova Mala snožéta: za 2 kosca in Pajkova Velika snožéta: za 6 koscev),
***Dolína** (Nukova in Prelesnikova),
***Čəvcê** (Nukova in Prelesnikova),
***Otóčna** (Starovasnikova),
***Starovásənkoǔ hrib, *Šrôka** (Jeraščkova),
***Kójn** (več lastnikov),
***Zagràd** (Žagarjeva) = nad Apneno dolino?
Dolínšekowa snóžet = predel nad Apneno dolino? *
Bréza (cerkvena),
***Vélka** (več lastnikov),
***Stərlíša, *Stərníša** (več lastnikov),
***Spoudníce** (več lastnikov),
Waníšekowa snóžet, *Šəntprímoške gôre, *Šəntprímoške snožéta, Méžnarjowa snožét, *Župníjske snožéta (bile so na več mestih).
Núkowa gáwtrašca, Núkowa snóžet, Pərlésənkowa snóžet, *Potóškə pwáz.

2 Kisovec in Mala planina

Pásja péč, *Pásje pečí = cel predel od Sušav do Kisovca severozahodno od Pirčevega vrha (trigonometer 1373) pod potjo; tudi najvišja točka gonske poti. Uporablja se edninska in množinska oblika samostalnika *peč*. Pravljica pripoveduje o skopuški graščakinji na Veliki planini, ki beraču ni hotela dati kruha, ampak je nanj naščuvala pse. Berač jo je preklel, grad se je podrl, psi, ki so tekli za beračem, so se pa spremenili v skale, tj. peči. Na starih zemljevidih je zapisano *Pasja peč.*
Poh Pásjo péčjo, *Poh Pásjəm pečmí (Pod Pasjo pečjo, Pod Pasjimi pečmi) = predel pod potjo proti dolini Konjske.
***Na vərh Pásje pečí** (Na vrhu Pasje peči) = najvišja točka gonske poti, tudi predel, kjer se je srednja pot priključila zgornji.
***Pásje pečíne**[17] = »turistovsko« ime za Pasje peči oziroma Pasjo peč.
Pírčoǔ vərh (Pirčev vrh) = najvišji vrh južno od planine Kisovec (trigonometer 1373). Nekateri tako imenujejo tudi najvišjo točko zgornje gonske poti.
***Spódən pót** (Spodnja pot) = spodnja steza čez Pasje peči. Del od odcepa Srednje poti pa do Sedla v Kisovcu je naredil skupaj z drugimi Krčmarjev France (Erjavšek) s Stahovice po drugi svetovni vojni.
***Srédən pót** (Srednja pot) = steza, ki povezuje spodnjo in zgornjo stezo čez Pasje peči in je opuščena, a

17 Poimenovanje *Pasje pečine* je po podatku Vlasta Kopača nastalo v krogu turističnih zimskih obiskovalcev Velike planine, in še to le zaradi rime v njihovi znani zabavni velikoplaninski pesmi (*Na Vel'ko planino res dolga je pot / čez Pasje pečine jo maha en trot ...*).

še vedno vidna. Tudi po njej so nekateri nekdaj gonili krave (cike).
***Zgórən pót** (Zgornja pot) = zgornja (»kravja«, gonska) steza čez Pasje peči.
***Pót módrega možá** = celotna spodnja pot. Nekaj let jo je vzdrževal Jože Uršič, ki je pogosto »modroval«, zato so mu rekli tudi »modri mož«.
Vȅrh Kísoũca (Vrh Kisovca) = kraj, kjer se združita zgornja in srednja pot; zadnja, najvišja vzhodna rama grebena Pirčevega vrha; vrh nad Pirčevo planino (kota 1359,0 TTN5).
Kísoũc (Kisovec) (»*Tisa je v dialektu kisa.*«) = ravnica pod Malo planino. Tu naj bi nekdaj raslo veliko tis. Druga razlaga imena je, da je bil predel vzhodno od Na sedlu v Kisovcu nekdaj precej močviren in je zato imel kislo travo.
***Pírčowa pwanína** (Pirčeva planina) = predel vzhodno od Pirčevega vrha, kjer so bajte in gostišče Dom na Kisovcu.
Kərwáwa péč (Krvava peč) = jugovzhodno od Pirčeve planine, prepadne peči jugovzhodno od Doma na Kisovcu.
Tínetoũ stán, Tínetowa bájta (Tinetov stan, Tinetova bajta) = Pirčeva bajta, kjer je pasel Pirčev Tine. Nekdaj je stala nekje blizu ograje, kjer pride cesta od Doma na Kisovcu na Kisovec.
Žágarjowa bájta (Žagarjeva bajta) = Žagarska bajta na Pirčevi planini in Kisovcu.
Na sêdlə u Kísoũc (Na sedlu v Kisovcu) = kjer se združita zgornja in spodnja steza, križišče poti (kota 1276).
Čmážowa dolína (Čemaževa dolina) (»*Divji česen je v dialektu čmaž.*«) = desna vzhodna dolinica na začetku vzpona na Malo planino s Kisovca (Pasje peči).
***Sápna stəzá** (Sapna steza) = steza, ki se začne na koncu Čemaževe doline, levo strmo gor, bližnjica, ki pride na gonsko pot malo pod Krčmarjevo bajto.
***Sápna stəzá** (Sapna steza) = steza, ki vodi naravnost navzgor pod električno napeljavo s Kisovca na Malo planino, bližnjica.
Sápna stəzá (Sapna steza) = »*Stara pot, ki pelje desno s Kisovca na Malo planino. Ker je precej strma, dobi na njej marsikdo sapo, zato sápna.*« Sedaj je tam cesta.
Péska (Peski) = predel steze pod električnim vodom, ki je močno pesknat, gruščnat.
***Na vŕh Péskov** (Na vrhu Peskov) = naprej od Peskov, malo pred odcepom poti proti Malemu Stanu.
Poh Máwo pwaníno (Pod Malo planino) = prostor, kjer se odcepi steza proti Mali planini.
Pər wrátcəh (Pri vratcih) = predel na robu pred Žagarjevo bajto na Mali planini. Včasih je bila tam na dan, ko so prignali živino na planino, straža (odbornika pašne skupnosti), ki je pazil, da ni nihče prignal živine na planino pred šesto uro zjutraj.
Máwa pwanína (Mala planina) = pašna planina na južnem delu velikoplaninske planote: celotno območje, severno in vzhodno, omejeno z ograjo od Velike in Gojške planine, na zahodu in jugu pa s prepadnimi stenami in robom. Območje pašne skupnosti pa zajema tudi južno izravnavo – planino Kisovec.
***Lójzove wáze, Lójzetovi wázə** (Lojzetovi lazi) = kjer se začne nova cesta na Malo planino.
Mroũlíša (Mravljišča) = greben vzhodno od Debelega roba (trigonometer 1459) na obeh straneh nove ceste. Na robu je še vedno precej mravljišč.[18]
***Blážowa búku** (Blaževa bukev) = bukev pod parkiriščem za Malo planino, na ovinku, kjer je klopca.
Debéũ róf, *Ta debéũ róf, *Ta dêbu róf (Debeli rob[19]) = rob izravnave južno pod Malo planino (trigonometer 1459).
***Sándijeva jáma** = jama, ki je približno 75 metrov severozahodno od Debelega roba (trigonometra). Poimenovana je po dolgoletnem oskrbniku Črnuškega doma in vnetem jamarju Sandiju Derganu. Dolgo časa so jo uporabljali za smetišče, sedaj (2013) pa je njen vhod zasut z lesenimi ostanki bajte.
***Na Kísoũc** (Na Kisovcu) = predel med Debelim robom in Pečicami.
Jéũšoũ konfín (Jelšov konfin, Jelšin konfin?) = kjer steza s Podkrajnika na Gojško prečka cesto na Kisovec.[20]
***Kolúdroũc** (Koludrovec[21]) = globok jarek med Mravljišči in Kosovim robom.
***Kósoũ róf** (Kosov rob) = greben severno nad Koludrovcem.
***U frát** (V frati) = predel pod ograjo na stenicah, pod stenicami (jugovzhodni del).
***Jéroũca** (Jerovica) = predel pod ograjo na stenicah, nad Svinjsko potjo (Udetovo potjo).
***Rúpoũca, *Na Rúpoũc** (Rupovica, Na Rupovici) = rob, na katerem so nekdaj kopali boksit, severno od markirane poti z Gojškega v Mali Stan.
***Níũca, U níũc** (Njivica, V njivici) = izravnava vzhodno od Malega Stanu med potjo na Gojški Stan, južnim robom in cesto.
Pečíce, *U pečícah, *Na róf (Pečice, V pečicah, Na robu) = malo višji južni del nad Malim Stanom, skale na robu Male planine (kota 1507,0 TTN).
Mál Stán (Mali Stan) = pastirsko naselje (selišče) na Mali planini.
***Mákoũka, *U Mákoũk** (Makovka, V Makovki) = velika vrtača sredi Malega Stanu.
Na stanə na Mál pwanín (Na stanu na Mali planini) = predel Malega Stanu, kjer je bil pokopan ameriški letalec – okoli Prelesnikove bajte.
Pər štérnə (Pri šterni) = betonska cisterna za vodo za napajanje živine pod Jarškim domom. Izraz *šterna* označuje cisterno z vodo. (Beseda naj bi bila prevzeta iz romanske predloge, ki se je razvila iz latinske besede *cisterna*. Ponekod so s posebno ročno črpalko črpali vodo iz tal, nekateri so tudi črpalki rekli *šterna* (tudi *štirna*), vendar samo v primeru, če je bila pritrjena, sicer pa je bil to vodnjak.)
Járškə dóm (Jarški dom[22]) = gostišče pod robom severno od Malega Stanu (Žaga 14).

18 Na zemljevidu *Grintovci* (2005) piše *Udetov rob.*
19 V TTN je napisano *Mala planina.* Napis *DEBELI ROB* pa je lociran preveč proti jugu.
20 Na zemljevidu *Grintovci* (2005) piše, da je *Jelšev konfin* tam, kjer je ograja med Gojško in Malo planino na Svinjski poti.
21 V TTN piše *Jerovški graben.*
22 V TTN piše *Poč. dom Induplati*.

***Vršíča** (Vršiči) = predel med Jarškim, Črnuškim in Domžalskim domom, bolj ali manj z rušjem porasle vzpetinice.
***Vélk hríb, Vršíča** (Veliki hrib, Vršiči) = vzpetina, na kateri stoji Črnuški dom.
Črnúškə dóm (Črnuški dom) = planinski dom na robu severozahodno nad Malim Stanom (Žaga 15).
Kóča Kaolína, *Kóča Kalcíta (Koča Calcita) = zadnja počitniška hiša severozahodno od Malega Stanu (Žaga 17).
***Kóča Eléktro** = predzadnja počitniška hiša severozahodno od Malega Stanu (Žaga 16).
***Za Vəršíčam** (Za Vršiči) = predel jugozahodno pod Malim vršičem, pod Domžalskim domom, kjer je stala apnenica, v kateri so žgali apno med gradnjo Domžalskega doma.
Poh Vəršíčam (Pod Vršiči) = predel južno in jugovzhodno pod Velikim in Malim vršičem, pod Domžalskim domom.
Domžálskə dóm (Domžalski dom) = planinski dom pod Malim Vršičem (Žaga 18).
Mál vəršəč (Mali vršič) = vzpetina nad Domžalskim domom (kota 1552,0 TTN).
Gorénskə vəršíča (Gorenski vršiči) = vzpetine za Domžalskim domom (Mali in Veliki vršič in drugo). To so »zgornji« vršiči. V narečju pravijo tistemu, kar je višje, da je *gorénskə*, npr. zgornja steza je *Gorénska stəzá*.
Wámbərgarca, Wámpərgarca (Lambergarica) = vrtače, dolinica severovzhodno in vzhodno pod Velikim vršičem, za Gorenskimi vršiči, jugozahodno od Malega Bukovca (kota – 1509,0 TTN), nadaljevanje je tudi na Veliki planini. V njej naj bi po povedki nekoč stala Lambergarjeva bajta. Lambergar je bil plemič s Črnelega, ki se je v pravdi do pravicah uporabi planine postavil na stran kmetov. Temelji bajte so vidni še danes. Poleg tega so vidne tudi sledi temeljev bajte, kjer so bivali delavci, ki so kopali boksit na planini.
Lépa rávən (Lepa raven) = raven del z lokvijo vzhodno od Lambergarice, južno in jugozahodno od Strnovahke.
***Poh Lépo rávnijo** (Pod Lepo ravnijo) = predel južno od Lepe ravni, kjer cesta zavije proti Gojški planini.
Stərnowáhka (Strnovahka) = velika vrtača (kota – 1481,0 TTN) jugozahodno od Velikega Bukovca na Mali planini (»*udornina, kjer so lovili srne, ki so se pasle v njej*«); verjetno je ime nastalo, da so tam »vahtal« srne. (Glagol *vahtati* v pomenu 'paziti, stražiti, čakati' izvira iz nemške besede *wachen* 'bedeti, čuvati'.)
Poh Búkoŭco, *Poh Búkoŭcom (Pod Bukovcem) = predel severno nad Strnovahko med ograjama z Veliko in Gojško planino in Bukovcem.

Gôlca, Cúrla = studenček na robu Male planine, zahodno od Krčmarjeve bajte. V tistem predelu sta dva izvira: eden je približno 50 metrov od ograje, kjer je tudi zajetje, drugi je okoli 150 metrov od ograje in kakih 50 metrov nižje, v Kobilni dolini, pod lovsko stezo. Nekateri slednjemu rečejo Curla, prvemu (višjemu) pa Golca.
***Na Gôlci, *Na Cúrli** = predel okoli studenčka Golca. Ker je občasno zelo skromen, komaj malo curlja, mu nekateri rečejo tudi Curla.
Kobílna dolína = predel med Curlo in Vrhom Poljanskega roba; prva dolina proti severozahodu, vanjo vodi lovska steza od Curle in pod stezo je studenček.
Rúpowka, *Rúpowa dolina, *U Rúpowk = velika vrtača pod potjo na Veliko planino, pod Calcitovim domom, kjer je bila leta 1979 velika proslava.
***Jánezowa gríča** = značilna skala zahodno nad označeno potjo, med Curlo in Vrhom Poljanskega roba, nad Rupovko.
***Poláne** (Poljane) = predel med ograjo na zahodu in nad dnom vrtače na vzhodu, ki sega od Golce (Curle) oziroma Krčmarjeve bajte pa vse do Šliber oziroma Vovkove jame na Veliki planini.
Polánskə róf (Poljanski rob) = greben od Golce oziroma Curle pa čez vrh Poljanskega roba (trigonometer 1570) do Žrela (na Veliki planini).

Lokacija naslednjega ledinskega imena ni določena: **Prímažowe wáze.**

3 Gojška planina

Z Volovljeka čez Marjanine njive in Jelšev konfin

***Volóŭjek** (Volovljek) = prelaz med nekdanjima deželama – Kranjsko in Štajersko (kota 1029).
***Krájnski Ràk** (Kranjski Rak)[23] = domačija na prelazu Volovljek. Prvotno ime je bilo samo Volovljek, Pri Volovljeku oziroma Volovlječan, vendar se je že v letih po prvi svetovni vojni, v zadnjih letih pa še bolj izrazito in vedno bolj, uveljavljala še deželna oznaka »kranjski«.
Rákowo = predel predvsem okoli (Štajerskega) Raka, pa tudi okoli domačije na Volovljeku.

23 Vinko Poličnik je napisal naslednje: Iz dela dr. Frana Mišiča Ledinska in hišna imena okoli Luč, v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* 35/1–2, 1940, str. 42, izhajajo imena podložnikov iz urbarja l. 1426, med drugim tudi ime Rak na Rakjem, na Volovljeku (Jacob am Steingeschir). Iz župnijske knjige Luče izhaja, da je šlo za naselje Podvolovljek s hišno št. 14 – kmetija Rak. Iz kupne pogodbe z dne 24. 2. 1898, sklenjene med Marijo Resnik (posestnica z Rakovega) in kupcem Valentinom (V)Omovškom, posestnikom z Gozda, izhaja, da je bil predmet nakupa posestvo pod vl. št. 7 k. o. Črna in planina tj. 1/180 deleža posestva pod vl. št. 51. k. o. Črna. Očitno je bilo posestvo, ki je v sedanji lasti Omovšek Joškota Krivčevo 20, Občina Kamnik, v prvotni lasti Marije Resnik p. d. Rakove iz Podvolovljeka.
Nesporno je tudi, da je po prelazu Volovljek potekala deželna meja med Štajersko in Kranjsko. Kot izhaja tudi iz nekaterih starejših zemljevidov, so to območje imenovali Rakovo, s prihodom Omovškov pa so kmetijo poimenovali po prelazu Volovljek torej Volovlječan.
Znano je tudi dejstvo, da je Ciril Vidmar, p. d. Ciber, lesni trgovec iz Kamnika, leta 1939 zgradil na Štajerski strani (nasproti kmetije Volovljek) leseno hišo, ki je vse do leta 1980 služila Obcirjevim iz Podvolovljeka kot pastirska koča. V koči je bila tabla z napisom »Mirni dom na Štajerskem Raku« Podobno pa je ostalo tudi ime z izgradnjo okrepčevalnice na tem mestu – Okrepčevalnica na Štajerskem Raku. Po letu 1990 je pred kmetijo Volovlječana – Joško Omovšek odprl okrepčevalnico in jo poimenoval Okrepčevalnica Kranjski Rak. Brez razumljivega in utemeljenega razloga so se razmejitve Kranjski in Štajerski Rak začele pojavljati tudi na zemljevidih, v turističnih prospektih in usmerjevalnih tablah, kar, žal, obstaja še danes.
Iz navedenega kot nesporno izhaja, da je zgodovinsko gledano šlo le za ime (po kmetiji) Rakovo na štajerski (savinjski) strani, kasneje, po prihodu Omovškovih – Volovlječanov na kranjski strani, nikakor pa ne za Kranjskega Raka, kot se to napačno interpretira.

***Ràk, *Štájerski Ràk** = domačija pod cesto z Volovljeka na Rakove ravni. Prvotno se je imenovala samo Rak, vendar so imenu, potem ko so domačijo na Volovljeku začeli imenovati Rak, dodali oznako »štajerski«, da bi se razlikovala od t. i. Kranjskega Raka.
Málənskə **hríb, Malínək** (Malinski hrib, Malinjek) = predel od ovinka ceste (odcep proti Štajerskemu Raku) pa do Rakovih ravni, stari kolovoz (naj bi bilo tam veliko malin), po katerem so včasih vozili gor prašiče ali teleta.
***Rákoŭ rób** (Rakov rob) = vzpetina severovzhodno nad parkiriščem na Rakovih ravneh (kota 1207).
Rákowe rouní (Rakove ravni) = izravnava pod Gojško planino, odcep ceste za Kisovec.
***Sónčna gríča**[24] = velika skala na koncu Rakovih ravni pod Krivčevo bajto.
Kríŭčowa wôda (Krivčeva voda) = zajetje, betonska cisterna (*šterna*) zraven Smreške bajte, kjer gre steza navzgor v gozd.
Marjánəne níwe (Marjanine njive[25]) = pašna planina od Sončne griče naprej okoli odcepa poti (vlake) proti Gojški planini, pastirsko naselje.
Selíška pwanína[26] (Seliška planina) = izravnava vzhodno pod Gojško planino, pod Marjaninimi njivami, že na Štajerskem. (»*Selišnik od Sv. Antona v Podvolovljeku*«)
Jêfən korít, Jeferín korít, *Jevfin korít (Jefino, Jevfino korito) = studenček z zajetjem vode, betonska cisterna in korito pod Gojško planino, kjer označena steza pride na traktorsko pot (vlako). (»*Jefa oz. Jevfa s Kranjskega(?) Raka je tam našla studenec.*«)
Gójška pwanína (Gojška planina) = pašna planina na vzhodni strani Velikoplaninske planote, nastala na začetku dvajsetega stoletja, ime pa dobila po vasi Gozd oziroma njenih prebivalcih Gojžanih.
Gójškə Stán (Gojški Stan[27]) = pastirsko naselje na Gojški planini.
Rép, U Rép = globoka tokava, ki loči Gojško planino od Male, predel ob poti z Gojške na Malo planino, dolinica desno od poti.
Udétoŭ pwót (Udetov plot) = ograja med Malo in Gojško na Svinjski poti. (»*Ude iz Gojzda*«)
Prešíčja pót, *Svínska pót, *Udétov pót (Prašičja pot, Svinjska pot, Udetova pot) = steza od Jelšinega konfina. »*Steza z Gojške na Podkrejsko pustoto, speljana po zemlji; narediti jo je dala Debevčeva Zefa, da se rejeni prašiči jeseni na povratku s Planine v dolino ne bi drgnili s trebuhi ob kamenje.*«
Otróška pót = Prešičja, Svinjska oziroma Udetova pot, imenovana v turistične namene.
***Zaspána gríča** = večja podolgovata skala (griča) severoseverovzhodno od Suške bajte, kjer naj bi na njej enkrat zaspala neka ženska.
Gradíška gríča = skalna stenica na robu z značilnim okencem (»Spovednica«), vzhodno od Velikega Bukovca pod cesto. V njeni bližini so našli prazgodovinsko bronasto tulasto sekiro.
Za Gradíško gríčo = predel severno od Gradiške griče.
***Zádna Gójška** (Zadnja Gojška) = pastirsko naselje od Gradiške griče do vključno Dovje ravni.
Stoŭníškə Stán (Stolniški Stan) = naselje na Dovji ravni. Njegovi prebivalci so Stoučani – iz Stolnika.
Dóŭja ràvən (Dovja raven) = izravnava severno od Bukovca na Gojški, pa tudi Veliki planini.
Máwa gríča = Mala griča (kota 1520,0 TTN) = prvi vršič od Dovje ravni proti severu.
Dóŭja gríča = vzpetina »griča« (kota 1525,5 TTN) severno od Male griče
***Káčja dolín**a = dolinica med nadaljevanjem grebena Male griče in Sklano gričo; na Veliki in Gojški planini; druga dolina od gojških bajt proti severu (Čekijeve bajte) proti Mali griči (kota 1536) na Veliki planini oziroma vzhodno od nje.
Skwána gríča (Sklana griča) = vzhodni podaljšek **Male griče**[28] (kota 1536) z Velike planine.
***Skléčka** (Skledčka) = značilna skledasta oblika dolinice na vzhodnem pobočju Dovje griče, tik ob ograji, ki loči Veliko planino od Gojške (jugovzhodno od kote 1523 TTN), majhen del je tudi na Veliki planini.
***Snežníca29** = brezno s snegom na levi (zahodni) strani ceste z Gojške planine mimo Ušivca, severozahodno od parkirišča za Ušivcem.
Za Ušíwcam (Za Ušivcem) = predel severno od Ušivca, kjer je tudi parkirišče.
***Ušíuc** (Ušivec) = vzpetina na severovzhodnem delu Gojške planine (trigonometer 1446).
***Graščínsko** = gozd pod cesto vzhodno pod Ušivcem.
***Kərwáva wôkla, *Kərwáva wôku** (Krvava lokev) = lokev zahodno ob stezi z Ušivca na Dovjo raven. Tam naj bi strela ubila več krav.
***Bábnik** = breg vzhodno in severovzhodno od Puste lokve.
***Brezôvški vrtôvi** = frate pod cesto proti Volovljeku pod Ušivcem.
Pústa wôku, *Pústa wôkla (Pusta lokev[30]) = večja lokev zahodno ob cesti severovzhodno od Stolniškega Stanu.
***Zelêne traté** = izravnava pod cesto z lokvijo, jugovzhodno od Puste in vzhodno od Florjanove lokve.
***Florjánova wôkla** (Florjanova lokev) = lokev na zahodni strani ceste malo pred križiščem pod Dovjo ravnijo, zahodno od Stolniškega Stanu.
***U frát** (V frati) = vzhodno pobočje pod Zelenimi tratami. Pašnik sega tudi pod cesto z Volovljeka.
Lokacija naslednjega ledinskega imena ni določena: **Pəkú** (Izraz naj bi (?) označeval jarek, grapo pod cesto na Seliško planino, kamor je plaz leta 1852 odnesel kmetijo Čehunovih.)

24 V TTN je locirano preveč proti severu; tam, kjer je dejansko *Sončna griča*, pa piše *RAKOVA RAVEN.*

25 Po Kopačevem pripovedovanju je ime *Marjanine njive* nastalo šele po letu 1900.

26 Imenovanje *Seliške planine* je (bilo) v Podvolovljeku drugačno, saj so vsi domači rekli, da gredo na *Vrhe*, na kranjski strani pa so tej planini rekli *Seliški rob*.

27 V TTN piše *Gojške bajte.*

28 V TTN je locirano precej preveč proti vzhodu.

29 V TTN je locirano preveč proti jugozahodu.

30 V TTN je napisana preveč proti jugu, tam, kjer je *Florjanova lokev.*

4 Velika planina

Ker je imen veliko, je planina razdeljena na posamezne odseke.

4A Veliki Stan in bližnja okolica

Wélka pwanína (Velika planina) = območje delovanja Agrarne skupnosti Pašna skupnost Velika planina (AS PS Velika planina), pa tudi celotna planota od Kisovca na jugu do Dola na severu.

Pastirji so imeli precej smisla tudi za humor in medsebojno zbadanje. Zato so nekatere predele pastirskega naselja poimenovali po svoje, včasih tudi nalašč in v nagajanje tistim, ki so bivali tam. Tako ima Kopač samo nekaj imen za predele Velikega Stanu, pastirji pa so povedali še nekatera:

Wélk Stán (Veliki Stan) = pastirsko naselje na Veliki planini.

Górən kônc, Zgórən kônc (Zgornji konec) = severni del Velikega Stanu – bajte severno od Čurgove, Zabrške in Delovčeve bajte. Tudi samo del bajt (Habanova, Senožeška, Slevška, Dolinškova, Kocjanova, Nukova in Tratnikova).

Spódən kônc (Spodnji konec) = južni in jugozahodni del Velikega Stanu, vključno s Koštarjevo bajto in bajto Spodnjega Slatenška, oziroma vse bajte južno od Tratnikove in Janeščeve bajte.

***Vȅrhənka** (Vrhnika) = predel nad Vodniščevo bajto.

***Blátna vàs** = od Vadnikove bajte navzdol. Nekdaj gnoja večinoma niso razvažali, temveč so ga metali na kupe. Ob deževju je voda nosila gnoj po bregu navzdol, zato je bilo povsod polno blata – gnoja. Tudi Dolina je del Blatne vasi.

***Betónska gása** = dovozna pot od Špinove do Cirjeve bajte. Voda je ob deževjih vedno odnašala zemljo in pesek, zato so položili betonsko plast in tako preprečili preveliko erozijo. (Najnovejše ime, izvira iz leta 2013.)

***Dolína, *Na dolín** (Dolina, Na dolini) = najnižji del, kjer je lokev in kjer stoji Svržinova bajta.

***Wóku na Dolín** (Lokev na Dolini) = lokev v dolini jugovzhodno pod staro Preskarjevo bajto, v kateri je pastirski muzej.

***Jeránowa wóku** (Jeranova lokev) = lokev severno od Jeranove bajte, ki je novejša in večja od stare, ta pa je pod potjo južno od Jeranove bajte.

***Ríbənca** (Ribnica) = predel okoli Hauteževe, Špančeve in Slatnarjeve bajte.

Kapéla = cerkvica (kapela) Marije Snežne.

Pər kapél (Pri kapeli) = predel okoli kapele Marije Snežne.

***Nóu tȅrg** (Novi trg) = predel okoli Hrončeve in Pernetove bajte.

***Póůžoů rób** (Polžev rob) = grebenček od bajte Spodnjega Lanišeka, Podrebrnika do Zabršekove bajte. Nekoč je tam pasel pastir, ki je hodil zelo počasi ...

***Poriváůwčkov rób** (Porivalčkov rob) = predel okoli Tončkove bajte. Nekoč je bilo v njej nekaj deklet, okoli katerih so se sukali fantje, predvsem pa govorili ...

Wósranka (Vosranka, Usranka?) = velika lokev v Velikem Stanu, jugovzhodno pod bajto Zgornjega Žagarja (»*prej lokev, sedaj mlaka*«).

***Kózji róg** = predel okoli od Erjavškove do Urinove bajte. Nekoč je imel Erjavšek koze in jih je običajno gnal na pašo mimo Urinove bajte.

***Na foůšarij** (Na fovšariji) = predel, kjer stojijo Bôsova, Roševa in Žagarjeva bajta.

***Usrána gása** = pot med Žagarjevima bajtama, ki se nadaljuje proti Svatenškovi bajti. Na njej je bilo nekdaj veliko kravjekov in od tod ime. (Izraz *gasa* v pomenu 'ulica' izvira iz nemške *die Gasse*).

***Rozêtəlnowa gása, Rozêtəl** (Rozetelnova gasa) = pot med Žagarjevima bajtama proti Bôsovi bajti. Ime je nastalo, ker je imela Žagarjeva Reza vola Rozetelna, ki ga je pogosto klicala.

***Kôzja gása** = pot med Žagarjevima bajtama proti Bosovi bajti. Po njej je Erjavšek vodil koze.

***Zgórna foůšarija** = del Zgornjega konca, kjer stojijo Habanova, Senožeška, Dolinškova, Slevška in Tratnikova bajta.

***Žájspoh** = predel za Čurgovo bajto. Včasih je bila v bližini skupna bajta, nad njo pa (javno) stranišče. (Izraz *žajspoh* v pomenu 'potok' je nastal, ker so vanj metali iztrebke, iztrebljali; izvira iz nemške besede *der Scheissbach*.)

***Parlamènt** = skupna bajta pašne skupnosti. Prva bajta na desni, tik ob cesti, ko se gre iz Male vlačice proti Domžalskemu domu.

Woukówa jáma (Vovkova jama) = velika vrtača južno od Velikega Stanu (kota – 1526,0 TTN).

***Žreů, *Na žreů** (Žrelo, Na žrelu) = sedelce južno od lese, kjer so spravljali les v Konjsko. Tudi sedelce, kjer je lesa.

***Pər lés** (Pri lesi) = sedelce jugozahodno od Vovkove jame, kjer vodi steza v Konjsko. Tudi Žrelo.

***Pohkréj** (Podkraj) = predel takoj za leso, zahodno od Vovkove jame na drugi strani ograje. Tam je tudi začetek Zgornje (Gorenske) steze.

***Pər stədênc u Pwajnáů** (Pri studencu v Planjavi) = kraj v južnem pobočju Planjave, kjer je občasno manjši studenček, nekoč pa je bilo korito. Do tja vodi steza, naprej pa slabo nadelana steza čez Lopato v dolino Konjske.

Gorénska stəzá (Zgornja steza) = opuščena lovska steza, ki vodi od Žrela (Lese) čez južna in jugozahodna pobočja Planjave nad Skledčko in pod Škorenco nad Belo gričo do Riglja.

Gradíšəkowa, Gradíšekowa jáma (Gradiškova jama) = vrtača nad Gradiškovo bajto.

Špáuska ráwən (Špavska, Županjenjivska raven) = večja izravnava zahodno nad Velikim Stanom na vzhodnem pobočju Planjave. Prebivalcem Županjih Njiv pravijo Špavljani, zato poimenovanje *špavska*.

Pwajnáwa (Planjava) = pobočja južno pod koto 1647, tudi vrh (kota 1647).

***Na Kráj** (Na Kraju) = severovzhodni del Planjave nad Velikim Stanom.

***Plêče** = greben od Planjave do Gradišča.

Za plêčam (Za plečem) = predel jugozahodno od Gradišča, kjer je (bila) smučarska proga in sta danes lokev in korito; tudi dolina severozahodno od vrha Planjave, ki se nadaljuje v Grabna.

Grábna (Grabni) = jarki v jugojugozahodnem pobočju Planjave od prve (vzhodne) dolinice Za plečem v dolino Konjske.
Pər kéŭdrə, Kéŭdər (Kevder[31]) = del grebena med Škorenco in Grabni z značilnim previsom in vdornino, tudi **Kotla** (Kotli) (severno od kote 1469,5 TTN).
Škórənca (Škorenca[32]) = dolinica pod nekdanjo Kopačevo bajto (pod koto 1604,0 TTN) 16, med grebenom, v katerem je Kevder oziroma Kotla in grebenom vzhodno od Luknje.
Níuca, *Na níŭcah (Njivica, Na njivicah) = ravninica na Gradišču.
Gradíše (Gradišče) = celoten predel najvišjega roba Velike planine vključno z Njivico in z najvišjo točko Velike planine (trigonometer 1668 oz. 1666 na starejših zemljevidih, tudi 1667).
***Poh Gradíšam** (Pod Gradiščem) = predel vzhodno od Gradišča, kjer je zajetje studenca.
Vélka Vétərənca[33] (Velika Vetrnica) = udornica, brezstropna jama, brezno pod potjo med Velikim Stanom in Traticami, severovzhodno od Gradišča.
Máwa Vétərənca (Mala Vetrnica) = globlja in ožja udornica severovzhodno, takoj poleg Velike Vetrnice. (*»Zijalki z večnim snegom; od tod so nosili pastirji v koših snežne kreše in jih topili v koritih do leta 1940.«*)
Mákoŭka (Makovka) = lokev nad Zgornjim Stanom, severozahodno nad Habanovo bajto, južno od ceste.
***Həbánowa jáma, *Snožéška jáma, *Dolínšekova jáma,** (Habanova jama, Senožeška jama, Dolinškova jama) = večja vrtača (kota – 1553,0 TTN) vzhodno od betonske cisterne – šterne oziroma zahodno od Habanove, Senožeške oz. Dolinškove bajte.
Vélka gríča (Velika griča) = najbolj vzhodni, najvišji, z rušjem porasli rob (kota 1606,7 TTN), severno od Velikega Stanu, severno nad traso vlečnice iz Tihe doline.
Máwa gríča (Mala griča) = manjši rob med Zgornjim Stanom in traso vlečnice iz Tihe doline, severno od Urinove lokve in nad Maklenovcem.
***Urínowa wóku** (Urinova lokev) = lokev na robu nad Urinovo bajto, na severni strani ceste.
***Bêksəl** (Beksel?) = križišče Veliki Stan – Mala vlačica – nova cesta. (Verjetno izhaja iz nemške besede *der Wechsel* 'menjava'.)
Poh krájam (Pod krajem) = predel severovzhodno od Pečic.
Pečíce = malo višji predel vzhodno od Velikega Stanu z značilnimi skalami – pečmi (kota 1557,0 TTN).
Wóku za kapélo (Lokev za kapelo) = lokev vzhodno od kapele in južno od Hrončeve in Pernetove bajte.
Za kapélo = predel jugovzhodno od kapele.
Poh kapélo (Pod kapelo) = predel jugozahodno od kapele, med potjo in kapelo.
***Jeránowa jáma** (Jeranova jama) = prva jama med Jeranovo lokvijo (spodnjo) in Kofco.

4B Severozahodno od Gradišča

Za Gradíšam (Za Gradiščem) = severno pobočje Gradišča, kjer je turistično naselje (»ljubljansko«).
Na Jamáh, Srédən robôwa (Na Jamah, Srednji robovi) = valovit svet severno od Gradišča, kjer je turistično naselje (»kamniško«).
Púrman = predel zahodno od naselja Na Jamah, rob in zahodno pobočje, kjer stoji vlečnica.
Zelen róf (Zeleni rob) = vzpetina severozahodno od Tratic, nad gostiščem Zeleni rob, kjer je konec vlečnice Purman (kota 1622).
Na trátcah (Na traticah) = predel od vmesne postaje sedežnice do mesta, kjer stoji gostišče Zeleni rob.
Wúkna u Stnàh, Wúkna (Luknja v Stenah, Luknja) = luknja, skalno okno na robu, jugozahodno od Tratic. Vanjo je pozimi leta 1991 padla deklica Martina.
Poh Wúkno (Pod Luknjo) = predel pod Luknjo, grapa, žleb.
Na Stnàh (Na Stenah) = celo območje od Luknje čez Rigelj in Šimnovec do Kuklarjev
***Družínska próga** = predel smučišča, ki je najbliže ograji (robu) nad dolino Konjske.
Zgórna sténa (Zgornja stena) = prepadne stene od Luknje do dela južno od Družinske proge.
Spódna sténa (Spodnja stena) = prepadne stene južno od izravnave na Riglju.
***Stné** (Stene) = prepadne stene od Luknje pa do Riglja.
Poh Stnám, Pod Stnám (Pod Stenami) = predel pod stenicami od Riglja do Luknje.
***Ta dêbu róf** (Debeli rob) = predel pod cesto, kjer stoji pet vikendov, med Purmanom in Zgornjimi vožnjami.
Zgórne wožné (Zgornje vožnje) = predel Malega rora.
***Mál ror** (Mali ror) = strmejša in ožja dolinica – smučišče. Izraz *ror* izhaja iz nemške besede *das Rohr,* ki pomeni 'cev'. V konkretnem primeru pa pomeni žleb, dolinico.
***Vélk ror** (Veliki ror) = malo manj strma in širša dolinica južno od Malega rora – smučišče.
Spódne wožné (Spodnje vožnje[34]) = predel pod Malim rorom proti Kocjanovi lokvi.
***Poh Púrmanom** (Pod Purmanom) = predel vzhodno od Komatarjeve lokve, kjer poteka cesta.
***Komatárjowa wóku** (Komatarjeva lokev) = lokev pod cesto, vzhodno od nekdanje Komatarjeve bajte, sedaj vikenda.
Kocjánowa wóku (Kocjanova lokev) = lokev pod Purmanom, severno za Kocjanovo bajto.
***Kobílna jáma** = globoka vrtača – jama na levi strani ob vlaki med Spodnjimi vožnjami in Kobilno dolino, kjer se je ubila kobila (kota – 1448,0 TTN), vzhodno od Suše.
***Vámpkova štérna** = jasa v Kobilni dolini, vzhodno od trigonometra 1479. Bodljaj = Vampek iz Stranj je naredil *šterno*, obloženo z lesom v velikosti 1,5 × 1,5 m; sedaj je tam lokev (izkopal Komatar). Bodljaj je investiral v sečnjo lesa na Veliki planini, ker ga ni mogel spraviti v dolino, saj so se hlodi med spravilom po prestrmih drčah cepili v trske, je finančno propadel.

31 V TTN piše *VRTALŠE*.
32 V TTN je locirano precej preveč južno.
33 V TTN piše samo *VETRNICE* in je locirano malo preveč proti vzhodu.
34 V TTN piše *NA VOŽNJAH,* vendar locirano malo preveč proti severovzhodu.

***Kobílna dolína** = predel severno od Suše oziroma severovzhodno od trigonometra 1479.
Na šúš (Na šuši) = severovzhodno pobočje in vrh nad Šimnovcem, med Šimnovcem in Kobilno dolino (kota 1482,0 TTN).
Šímnoŭc (Šimnovec) = predel okoli zgornje postaje nihalke (kota 1407).
Na Šímnoŭc (Na Šimnovcu) = predel Šimnovca, tudi celotnega turističnega naselja od Riglja do Šimnovca.
Rígəl, Na Ríglə (Rigelj, Na Riglju) = rob in izravnava, kjer pride lovska pot iz doline (trigonometer 1409).
Béwa gríča (Bela griča) = grebenska glava, stenica pod Rigljem z večjo zijalko.

Lokacija naslednjih ledinskih imen ni določena: **Vámpkowa bájta** (*Bodljaj iz Stranj*), **Mákoŭka** (Makovka).

4C Severno od Velikega stanu in Gradišča

Həbánowa wóku (Habánova lokev) = prva lokev od križišča naprej proti Dolu na vzhodni strani. Nad njo je strela iz jasnega ubila Žagarskega Toneta iz Črne.
***Máwa wóku** (Mala lokev) = okrogla lokev, prva za Habanovo lokvijo, desno (vzhodno) od poti proti Konjščici.
***Špáŭska wóku** (Županjenjivska lokev) = lokev levo (zahodno) od poti Velika planina–Dol. Dolinšek je odnesel rušo za Istrabenzovo bajto, a lokev se je ohranila. Desno od nje je Mala lokev.
***Čərna wóku** (Črna lokev) = zadnja lokev vzhodno od označene poti pred Veliko jamo pod Koritnim vrhom.
***Vélka jáma** (Velika jama) = velika vrtača severozahodno od Koritnega vrha, tudi mrazišče z izmerjeno temperaturo –33,8 °C (25. 01. 2006; kota – 1508,0).[35]
Pər krížəh, *Poh krìžəm, *Poh krížə (Pri križih, Pod križi) = izravnava na meji med Konjščico in Veliko planino (kota 1555,0 TTN) na sedlu med Globoko jamo in turističnim naseljem, na severni strani koče Izvršnega sveta (Ruševec).
***Za Petelíncam** (Za Petelincem) = predel severno od Velike jame in vzhodno od izravnave Pri križih (približno kota 1574,0 TTN), spodnji, zahodni rob Petelinca (kota 1616,0 TTN).
Kójnšca (planina Konjščica) = celoten predel od ograje z Veliko planino naprej, vključno s pastirskimi bajtami in vikendi.
***Požgán robôva, *Požároŭc** (Požgani robovi, Požarevec) = robovi od Velike griče (kota 1606,7 TTN) proti zahodu nad Vetrnicama (do kote 1610,5 TTN).
***Vršíča, Požgán robôva** (Vršiči, Požgani robovi) = greben od Vetrnic do Koritnega vrha.
***Srebərna rawnína, *Srebərna ràvən** (Srebrna ravnina, Srebrna raven) = izravnava (kota 1621,5 TTN) v Vršičih, vzhodno od Habanove lokve.
***Dóuja (doŭga) ràvən** (Dovja (Dolga) raven[36]) = izravnava jugovzhodno od Koritnega vrha (kota 1594,8 in 1596,4 TTN).
Korítən vərh (Koritni vrh) = drugi najvišji vrh na Veliki planini (trigonometer 1648), severno od Gradišča in vzhodno od Velike jame.

35 Na obvestilu v vrtači sicer piše *Mrazišče Pod križi.*
36 V TTN je locirano preveč proti vzhodu.

***Križ** = drugo ime za Koritni vrh, ki se zelo redko uporablja.
***Dêbu rób** (Debeli rob) = greben (kota 1635,0 TTN) severno od Koritnega vrha.
***Petelínc** (Petelinec) = izravnava v grebenu (kota 1616,0 TTN) severozahodno od Koritnega vrha in severno od Velike jame.
Požár = predel vzhodno od Koritnega vrha.
***Pər hódəh, Za hódam** (Pri hlodih, Za hlodi) = rob med Kevdrom in Vrtačami pod Požarjem.
***Vrtáče** = predel vzhodno in severovzhodno od Koritnega vrha.
Jéŭša, U jéŭšah (Jelše, V jelšah) = severno pobočje Petelinca in Koritnega vrha (pobočje je (bilo) precej poraslo z jelšami).
***Za Vrtáčam za jámo** (Za Vrtačami za jamo) = predel pri zgornji globoki jami, ki je še v pobočju Koritnega vrha.
***Gwobóke jáme** (Globoke jame) = dolina severno od Koritnega vrha z globokimi vrtačami pod cesto na Konjščico oz. pod Zgornjimi Jerôhi. Ena od vrtač je Kevder, druga je Globoka jama.
***Kéŭder, Kéŭdra** (Kevder, Kevdri) = največja vrtača severno od Koritnega vrha, sestavljena iz dveh manjših in ene večje. V večji vrtači je spodmol, kamor hodijo živali lizat (?) glino (kota – 1465,0). (Izraz *kevder* v pomenu 'klet' izvira iz nemške besede *der Keller.*)
Gwobóka jáma, *Ta gwobóka jáma (Globoka jama) = globoka vrtača s strmimi stenami, ki je tudi snežnica, v kateri velikokrat ostane sneg do naslednje zime. Druga globoka vrtača zahodno od ceste na Dol.
***Pər ta gwobók jám** (Pri globoki jami) = področje ob robu Globoke jame.
Zgórnə Jerôha (Zgornji Jerohi) = pobočje od Konjščice do ovinka ceste proti Dolu, južno pod koto 1564 (1567,0 TTN), severno od Globokih jam.
***Jávər** (Javor) = vzpetina na robu, pravzaprav izravnava vzhodno od ovinka, kjer se cesta začne spuščati na Dol (kota 1459,0 TTN).
***Túrn** = skalni stolp severno od Šomaške griče in Javorja (kota 1352, 1353,5 TTN).
***Šómaškə gríča** (Šomaška griča) = izrazita kopa z manjšo skalno steno, obrnjeno na jugovzhod nad Lučko Belo (kota 1427,0 TTN); nahaja se na robu med Praprotnimi dolinami oz. Kladjem in Javorjem.[37]
Spódnə Jerôha[38] (Spodnji Jerohi) = predel pod cesto, malo preden se prevesi na Dol, južno od Javorja, nadaljevanje Zgornjih Jerohov proti vzhodu.
Pər Šómaškə gríč (Pri Šomaški griči) = predel med Praprotnimi dolinami in Šomaško gričo.
Prápretna dolína, *Práprotna dolína, *Prápretne dolíne = del od Spodnjega praga in »Bosanke«, severozahodno od Srednjega roba proti Kladju.
***Srédən róf, *Srédən rób** (Srednji rob) = rob severno nad cesto Ušivec–Srednji pot, malo pred odcepom proti Dolu (kota 1424,0 TTN).
Pláŭčowa bájta = koča nekje pod »Bosanko« oziroma za ostanki hleva, nekje na začetku Praprotnih dolin; točne lokacije ni bilo mogoče ugotoviti; zelo verjetno je stala nekje tam, kjer cesta prečka Praprotne doline.

37 Na zemljevidih je to ime dano koti 1509, ki pa jo domačini imenujejo *Smrekovec* (Smrékouc).
38 V TTN piše *NA JEROHIH.*

***Bosánka** = ostanki barake nad ovinkom ceste Za Ušivcem–Dol.
***Pər korít** (Pri koritu) = prostor pod Spodnjim pragom oz. v Spodnjem pragu, kjer je (razbito) betonsko korito.
Pər stədênc (Pri studencu) = slaboten vodni izvir pod Spodnjim pragom, malo nad koritom.
***Srédən róf, *Srédən rób** (Srednji rob) = rob vzhodno od Spodnjega praga, nižje, vzhodno od korita; med Praprotno dolino in cesto v Veliki Stan.
Spódən pràg, *Spódən prəh (Spodnji prag) = predel na vrhu Praprotne doline, ko se svet prevesi; na vrhu je tudi ravninica in lokev.
Zgórən pràg, *Zgórən prəh (Zgornji prag) = rob, kjer se steza z Velikega Stanu proti Jerohom prvič občutno spusti. Do njega je sedaj narejena vlaka.
***Gwobôka jáma** (Globoka jama) = brezno severno od Velike griče (kota 1606,7 TTN); snežnica, v katero je padla krava.

Lokacija naslednjega ledinskega imena ni določena: **Špánowa bájta.**

4Č Severno od Velike vlačice

Srédən pót (Srednji pot) = pot, ki poteka tam, kjer je parkirišče »Mačkin kot« in zapornica. Iz Velikega Stanu je na severovzhodni del planine vodila ena od poti (najbolj zahodna) čez Prag in Praprotne doline, naslednja bolj vzhodno po vzhodnem robu Mačkinega kota čez Veliko vlačico v Suhe doline in tretja Čez Koželjevo zglavje. Od tod ime Srednji pot. Dokler ni bilo ceste in so bila v uporabi še Hrončeva korita, so po njej gonili napajat živino.
Súha dolína, *Súhe dolíne[39] = predel dolin od Srednjega pota (parkirišče Mačkin kot) vzhodno pod cesto proti severovzhodu proti Hrončevim koritom.
***Snežníca** = brezno s snegom v Suhih dolinah, nahaja se malo pod sedanjo cesto, ob stari poti.
***Za rížo, *Ríža** = nadaljevanje Suhih dolin proti Lučki Beli (Kladju). Tam naj bi Štajerci spuščali les v Lučko Belo.
Kwádje (Kladje) = predel jugovzhodno pod Šomaško gričo (kota 1427,0 TTN), rob nad Lučko Belo, pod koncem gozdne ceste, severovzhodno oz. vzhodno od konca Praprotnih dolin.
Hrónčoŭ koríta, *Hrómčoŭ, *Hrončéŭa koríta, *Gregoréŭa (Hrončeva korita, Gregorjeva korita) = predel na robu nad Lučko Belo, blizu meje z Gojško planino, kjer so nekdaj bila tri korita pri studenčku. Sem so gonili napajat živino, če na planini ni bilo vode. Mogoče je še najti sledi teh korit.
***U polícah** (V policah) = rob, ki se nahaja severovzhodno nad ovinkom gozdne ceste proti Kladju (kota 1364, kota 1366,0 TTN).
Ta debéla búku (Debela bukev) = meja z Gojško planino. Bukev stoji ob cesti, na njej naj bi bila zapisana imena drvarjev, ki so sekali, vendar ni nobenih sledi.
Na žlájf, Žlájf = prva dolinica desno dol na Veliki planini po cesti z Gojške planine.
U frát, *Za fráto (V frati, Za frato) = severovzhodno pobočje Smrekovca nad Žlajfom.

39 V TTN piše *POD FRATO.*

Pər stədênc (Pri studencu) = predel severno od Smrekovca, kakih 50 metrov pod cesto Ušivec–Srednji pot, preden se ta spusti proti začetku Suhih dolin.
Smrekóŭc, Smrékoŭc (Smrekovec) = večja, na južni strani s smrekami poraščena vzpetina severno od Velike vlačice in Dovje griče, med Tiho dolino in Lučko Belo[40] (kota 1509 oziroma 1492,8 TTN).
Rogowílce (Rogovilce) = severoseverozahodno položnejše pobočje pod Dovjo gričo in Smrekovcem.
***U plézoŭc** (V plezovcu, V plezalcu) = strm, skalnat predel severno od Dovje griče, obrnjen proti severozahodu, nad Rogovilcem.
***Poh Smrékoŭcem** (Pod Smrekovcem) = predel južno od Smrekovca.[41]
***Gwobóka jáma** (Globóka jama) = prva velika vrtača vzhodno od kolovoza čez Koželjevo zglavje v dolini med Smrekovcem in Dovjo gričo, v njej so večje skale (kota 1432,0 TTN).
Kožéloŭ zgwáŭje (Koželjevo zglavje) = predel, kjer gre kolovoz od pogonske postaje vlečnice »Osmica« proti severu v gozd, na robu, grebenčku.
U kowóŭratəh, *U kowóratəh, *Kowóŭrati, *Kowórati (V kolovratih, Kolovrati) = rob od parkirišča Mačkin kot na Srednjem potu do Koželjevega zglavja.

Lokacija naslednjih ledinskih imen ni določena: **Meh** (med) **Stískam, Mál Búkouc, Vélk Búkouc.**

4D Severovzhodno, vzhodno in jugovzhodno od Velikega Stanu

Məklénoŭc (Maklenovec) = dolinica in pobočje od Urinove lokve proti severovzhodu do vznožja Primoževih lazov.
***Za Məklénoŭcam** (Za Maklenovcem) = del za Bosovo bajto proti Govejci, predel vzhodno in severovzhodno od Male griče. Tam so našli prazgodovinsko plavutasto bronasto sekiro.
***Wóku za Məklénoŭcam** (Lokev za Maklenovcem) = lokev pod cesto v vzhodnem pobočju Male griče, pred Govejco.
***Govéjca** = rob pod cesto pod Maklenovcem proti Veliki vlačici, severozahodno od Male vlačice.
***Za Govéjco** = severni in severovzhodni del Govejce.
***Prímožowə wázə** (Primoževi lazi) = čistina, pašnik pod (novo) cesto, severno od trase vlečnice iz Velike vlačice.
Máškən kót, *Máčkoŭ (Mačkin kot, Mačkov kot) = predel severozahodno od Velike vlačice, od najnižje točke (mrazišče) naprej, pašnik pod (novo) cesto.
***Koštárjewa wóku, *Zábərška wóku** (Koštarjeva lokev, Zabrška lokev) = na začetku Mačkinega kota, zahodno pod staro cesto skozi Tiho dolino (Malo in Veliko vlačico), ki sta jo naredila Koštar in Zabršek.

40 Na zemljevidu piše Šomaška griča, kota 1509 oz. kota 1492,8 TTN, na TTN je tako imenovan predel od *Koželjevega zglavja* do *Dovje griče*, vendar domačini temu ne rečejo tako – tam je predel *Velkega pota* oz Rogovilce.

41 Na zemljevidih piše *Šomaška griča.*

Wélka wačíca (Velika vlačica) = predel južno od Kolovratov, jugovzhodno od Mačkinega kota (kota vrtače, najglobljega dela – 1414,0 TTN). V njej je tudi mrazišče, kjer so 9. januarja 2009 izmerili temperaturo –40 °C.
Pər apnénc, *Pər aplénc (Pri apnenici) = na prehodu iz Male v Veliko vlačico na robu proti Govejci. Stara apnenica je bila drugje.
***Debú rób** (Debeli rob) = rob med Malo in Veliko vlačico proti Dovjim grobem
Máwa wačíca (Mala vlačica[42]) = pobočje vzhodno od severovzhodno od Velikega Stanu, kjer je (bila) vlečnica »Dvojka«.
Tíha dolína = območje pašnikov severovzhodno od Velikega Stanu, turistično ime za Veliko in Malo vlačico, ki se je prijelo tudi med nekaterimi domačini.
***Tratänkoŭ počiwáŭ** (Tratnikovo počivalo) = na polovici poti iz Male vlačice do Velikega Stanu po smučišču.
***Súha wóku** (Suha lokev) = lokev pod staro cesto v Malo vlačico, na sredi pobočja (ima še vedno vodo, če le ni prevelika suša).
***Pər ta stár Hrónčoŭ bájt** (Pri stari Hrončevi bajti) = na severni strani ovinka (stare) ceste v Tiho dolino, nad začetkom Srebrne doline.
***Pogáčarjoŭ travänk** (Pogačarjev travnik) = izravnava na zahodni strani (stare) ceste v Tiho dolino, kjer desno zavijemo čez Lepo raven na Gojško planino, malo naprej od nekdanje Hrončeve bajte. Ob večjem dežev ju je tam zastaja voda, sedaj je lokev.
Vélk pót (Velika pot) = od mesta nekdanje Hrončeve bajte pod Dovjimi grobovi do Smrekovca.
Čärna wóku (Črna lokev) = pod začetkom Velikega pota, zahodno od ceste v Malo vlačico.
Srédən pót (Srednja pot) = nekdaj kolovoz pod Velikim potom pod Dovjimi grobovi. Spodnja pot (sedaj del ceste) vodi čez Koželjevo zglavje, zgornja (Velika pot) pa pod Dovjo gričo proti Smrekovcu.
Za pótam (Za potjo) = pobočje jugovzhodno nad Veliko potjo in severozahodno pod Dovjimi grobovi.
Na dóŭjəh grobéh, *Na dóŭgəh, Dóujə grôb (Na dovjih grobovih, Na dolgih, Dovji grobovi) = predel (vzpetina, kota 1515,0 TTN), pašnik z manjšimi grbinami med in Malo vlačico, Malo gričo, Kačjo dolino in Lepo ravnijo.
Máwa gríča[43] (Mala griča) = vzpetina na vzhodnem delu Velike vlačice (Tihe doline), na katere vrh (je) pripelje(lala) vlečnica »Tiha 8« (kota 1536).
Dóŭja gríča, *Dóŭga (Dovja griča, Dolga) = vzpetina severno od Male griče z znano jamo, zijalko (kota 1534).
***Kráŭja porodníšənca** (Kravja porodnišnica) = južni del izravnave vzhodno od Dovje griče, tik ob meji z Gojško planino; severni del je Skledčka.
***Skléčka** (Skledčka) = manjša vrtača skledaste oblike (kota 1506,5 TTN), jugovzhodno od Dovje griče (kota 1534); nahaja se ob prehodu v ograji, ki loči Veliko planino od Gojške. Skledčka je tudi severno, na vzhodnem grebenu Dovje griče, vendar že na Gojški planini.
***Káčja dolína** = večja vrtača jugovzhodno od Dovjih grobov, zahodno od Stolniškega Stanu (kota – 1457,0 TTN).
***Lépa rávən** (Lepa raven) = izravnava z lokvijo na poti iz Male vlačice na Gojško planino nad Srebrno dolino južno in jugozahodno od Dovjih grobov.
Dóŭja rávən, *Dóuga ráwən (Dovja raven, Dolga raven) = izravnan predel severno od Bukovca na Veliki planini, nadaljevanje ravni z Gojškega oz. Stolniškega Stanu.
Vélk Búkouc (Veliki Bukovec) = vrh, kjer je tromeja med Gojško, Malo in Veliko planino (trigonometer 1552).
Mál Búkouc (Mali Bukovec) = naslednja malo višja vzpetina (kota 1540,0 TTN) severovzhodno od Velikega vršiča, čez vrh poteka ograja med Veliko in Malo planino.
***Srebərna dolína** (Srebrna dolina) = dolinica med Malim in Velikim Bukovcem, južno pod Lepo ravnijo do nekdanje Hrončeve bajte.
***Kərváwa wóku, *Rdéča wóku** (Krvava lokev, Rdeča lokev) = zadnja lokev naprej od Srebrne doline, severno v dolinici pod potjo z Dovje ravni (Gojške planine) na Veliki Stan.
***Wámbərgarca, *Wámpərgarca** (Lambergarica) = vrtače, dolinica severovzhodno pod Velikim vršičem; nadaljevanje je tudi na Mali planini (kota – 1490,0 TTN).
***Vélk vršéč** (Veliki vršič) = prva višja vzpetina severovzhodno od Vrha Poljanskega roba (kota 1563). Vrh je tik ob ograji med Veliko in Malo planino,
Poláne (Poljane) = predel od Šliber do Golce (Curle) oz. Krčmarjeve bajte na Mali planini, zahodno od dna vrtač in vzhodno od ograje na robu.
***Vérh Polánskega róba** (Vrh Poljanskega roba[44]) = vrh jugozahodno od Domžalskega doma (trigonometer 1570). Ko je na njem stala še zemljemerska lesena piramida, so mu nekateri rekli tudi **Piramida**.
***Polánskə róf** (Poljanski rob) = greben, ki sega od Žrela čez trigonometer 1570 (vrh Poljanskega roba) do Golce (na Mali planini).
***Jáma na Polánah, *Gwobóka jáma, *Jáma poh Domžálskəm** (Jama na Poljanah,[45] Globoka jama, Jama pod Domžalskim) = severozahodno pod Malim in Velikim Vršičem, vzhodno pod označeno potjo.
Pər Vílfanoumo kríž (Pri Vilfanovem križu) = nekako na pol poti med Kofco in odcepom proti Domžalskemu domu. (»Zmrznil Vilfan 1936.«) Včasih je bil tam postavljen križ, ki pa ga že dolgo ni več.
Kófca, *U Kófcah (Kofca, V Kofcah) (jama) = brezno pod potjo pod Šlibrami. Nadaljuje se v jamski sistem, ki je dolg približno 1200 metrov. Nekdaj so v jamo metali vse odpadke. Dokler je bil v njej poleti sneg, so ga zlasti Maloplaninci nosili ven.
U šlíbrah, Šlíbre = predel zahodno nad Kofco do roba, grebena (Poljanskega roba) (»*šlibre, škrileve plošče*«).

Lokacija naslednjega ledinskega imena ni določena: **Vélka gríča.**

42 V TTN piše *ZA MAKLENOVCEM*.
43 V TTN je locirano malo preveč proti vzhodu.
44 V TTN piše *Poljanski rob*.
45 V TTN piše *POLJANE.*

5 Rzenik – Dol, del

S Kopišč po Martinj stezi in čez Dol dol.

Zájčja wúšca (Zajčja lužica) = začetek vlake, severozahodno od jase na Kopiščih na vzhodni strani ceste, delno tudi odlagališče za les.
U Kámrah[46] (V Kamrah) = predel ob poti s Kopišč na Kopo, kjer so kopali rudo in so vidni ostanki rovov.
Kôpa = vzpetina na južni strani na začetku Kamniške Bele (kota 1180). Nekateri jo imenujejo tudi Belska kopa, da se razlikuje od Lučke kope (kota 1753).
Martín stəzá (Martinj steza) = steza, ki vodi izpod Kope (s Kopišč) čez steno na Dol čez Kodrovc.
Spódən požár (Spodnji požar) = pobočje pod Martinj steno in južno od nje.
Túrən pər Martín stəzə, *Martínj túrn (Turn pri Martinj stezi, Martinj turn) = izrazit stolp v pobočju nad Spodnjim požarjem.
Wárwanje[47] ali **Na Wárwajn** (Varvanje, Varovanje?) = glava (okoli kote 1390,0 TTN) z veliko votlino v grebenu, ki se vleče od Kope proti Zgornjemu Požarju (varvanje = straža pri imenitniku, veljaku).
Górən požár[48], **Na Górnəm požárjə** (Zgornji požar) = jugozahodno pobočje Rzenika nad Martinj steno.

Lokacija naslednjih ledinskih imen ni določena: **Gríča pər zájčjə wúšc, Némškə gáber, Dóuja wôžna, Poh Kopó, Za Kopó, Klínčowa dolína, Jázbečowa gríča poh Klínčowo dolíno, U jámah pər Kôp, Póušnarjowa jáma, Rákowa jáma, Wúknarskə pwáz, Úlca** (množ.) ali **Na úlcəh, Šmárənčən róf, Požárskə róf, Na ta wélk gríč u Požárjə, Dówjə (Dóujə) pwáz.**

Mál káncəl, Káncel[49] (Mali kancel) = razgledna skala ob poti na Rzenik.
Za káncelnam (Za kancelnom) = za razgledno skalo, severno od nje.
***Zeleníce** = jase jugozahodno od pašne planine Rzenik, že v pobočju proti Dolu.
Wélk káncəl (Veliki kancel) = rob vzhodno od Zelenic nad pašno planino.
***Níůce** (Njívice) = izravnava, jase jugozahodno od vrha Rzenika in zahodno od planine Rzenik.
Petelínc, *Na petelín, *Petelín = vrh Rzenika (trigonometer 1833).
Ərseník (Rzenik) = vrh (trigonometer 1833); pašna planina (kota 1654).
***Šróka** (u Šrók) = v jugovzhodnem pobočju Rzenika (včasih luža), vzhodno od bajte na planini Rzenik.
***Prəh, *Prág** = rob vzhodnega dela, del Dola (kota 1322). S severovzhodnega dela vodi težko sledljiva steza dol v dolino Lučke Bele.
Dóů (Dol) = suha dolina med Konjščico in Rzenikom, pašna planina. Tu je nekoč tekla Kamniška Bistrica.

Lokacija naslednjih ledinskih imen ni določena: **U šók, Lenítwe** ali **Na lenítwah, Na jášk.**

Pər wétərənc u Dóu (Pri vetrnici v Dolu) = jama – brezno približno 50 metrov zahodno od drvarske bajte (vikenda).
Na Kódroůc (Na Kodrovcu) = predel od lovske koče do začetka Martinj steze.[50]
***Spódən Kódroůc**[51] (Spodnji Kodrovec) = pri lovski koči na Dolu.
***Zgórən Kódroůc** (Zgornji Kodrovec) = predel nad začetkom Martinj steze, pod Zgornjim požarom.
Dóůskə grábən (Dolski graben) = zahodni del strme doline, ki se spušča v dolino Kamniške Bistrice; med Veliko planino in Rzenikom. (Izraz *graben* v pomenu 'jarek' izhaja iz nemške besede *der Graben*.)
***Poh Kójnšco** (Pod Konjščico) = prepaden svet zahodno od planine Konjščica. Nadaljuje se proti jugozahodu prepadnega dela V vrtovih (vrteh).
U wərtéh, Wərtà, Wərta (V vrtovih, Vrtovi) = prepaden severozahodni del velikoplaninske planote od Kuklarjev do Konjščice, pod ograjo, stene, strma pobočja nad Dolskim grabnom.
Górne wərtà (Zgornji vrtovi) = predel pod zahodnim robom Konjščice in severozahodnim robom Velike planine.
Spódne wərtà (Spodnji vrtovi) = predel pod Zgornjimi vrtovi. *»Bregovi z mnogimi planikami in strme skale južno nad Dolskim grabnom.«*
Na Kúkwarjəh, Kúkwarjə (Na Kuklarjih, Kuklarji) = položnejši predel pod robom Kobilne doline (kota 1282 oz. 1227,0 TTN in 1290,0 TTN in predel nad njo), jugozahodno od Vrtov. Tam vodi zgornji del lovske steze iz Dolskega grabna od Praga čez Kuklarje na Veliko planino.
Kofín, Konfín = vršič južno od Dolskega grabna (kota 1282 TTN[52]).
Kúkwarskə pwáz (Kuklarski plaz) = plaz, grapa južno od kote 1282 oz. Kuklarjev.
***Na kráj** (Na kraju) = prostor, kjer je bil začetek riže, začetek spusta označene steze proti Kopiščem.
***Jágərski štánt** = prostor, kjer steza naredi okljuk med Na kraju in Krivo pečjo in se nato začne hitreje spuščati.
Kríwa péč (Kriva peč) = mesto, kjer se konča prečnica in je veliko listja, na južni strani je previsen skalni zid.
Na kálə,[53] ***Na káů** (Na kalu) = manjša izravnava v Dolskem grabnu, nekaj deset metrov severno od poti, preden se ta začne spuščati v okljukih, pribl. 1000 metrov nadomrske višine.[54] Občasno studenček.
***Prəh** (Prag) = predel, kjer postane pobočje strmejše in začne pot delati okljuke; južno od Kala, pribl. 1000 metrov nadmorske višine.

46 V TTN piše *KAMRE*.
47 V TTN je locirano precej preveč proti severovzhodu.
48 V TTN piše samo *POŽAR*.
49 V TTN piše samo *KANCEL*, a je locirano malo preveč proti vzhodu.
50 Kunaver ima zapisano, da so to strme skale nad Kalom
51 V TTN piše *ULCE*.
52 Kunaver navaja koto 1117, v zemljevidu 1 : 25.000 »Ljubljana 2-c« 1955, na osnovi 1936 je kota 1120, v TTN je 1282,0, kar pa je očitno narobe. Glede na izohipse bi verjetno moralo biti 1182.
53 V TTN je locirano precej preveč proti zahodu.
54 Kunaver navaja koto 991. Ta je v zemljevidu 1 : 25.000 »Ljubljana 2-c« 1955 na osnovi 1936.

***Poh sténo** (Pod steno) = predel, kjer se pot približa steni na južni strani.
Pər stədènc u Dóǔskmo grábnə (Pri studencu v Dolskem grabnu) = studenec pod potjo v spodnji četrtini.
Kopíša (Kopišča) = čistina s hišami vzhodno od ceste (ime je nastalo zaradi oglarjenja, kjer so imeli kope).
***Kopíšənca** (Kopišnica) = potoček, ki izvira vzhodno od Kopišč in teče južno od njih.
***Drevésənca** (Drevesnica) = predel jugovzhodno od Kopišč, kjer je bila nekoč drevesnica.
Dóǔskə pwàc (Dolski plac) = predel južno od Drevesnice, kjer se stara cesta združi z novo; trigonometer 556. (Izraz *pwac* izvira iz nemške besede *der Platz*, ki pomeni kraj, mesto, prostor.)
Králoǔ hríb (Kraljevi hrib) = izravnava (morenski nasip nekdanjega bistriškega ledenika) nad sedanjim parkiriščem pri spodnji postaji nihalke. Ime naj bi dobil po kapelici, posvečeni Sv. trem kraljem, ki je sedaj posvečena Mariji. Po drugem zapisu naj bi dobil ime po lovcu, ki se je pisal Kralj in je bival v koči.

Lokacija naslednjih ledinskih imen ni določena: **Prímžowa gora, Za pəkwám.**

Viri in literatura

Informatorji:

Alojz Burja - Špinov: z Brezij, sedaj s Klemenčevega; gospodar, v mladih letih je bil pastir na Dolu, nato na Veliki planini.

Peter Dolinšek: najstarejši in po smrti svoje žene edini stalni prebivalec Velike planine, gospodar, vrsto let tudi pastir.

Vincenc Griljc - Cene: iz Godiča, sedaj iz Kamnika; v mladih letih pasel na Veliki planini.

Vido Grilc: z Apna, sedaj iz Tunjiške Mlake; več let pastir na Veliki planini.

Janez Kemperle - Ukanov: iz Zgornjih Stranj; gospodar in več let pastir na Veliki planini.

Milan Kregar - Ipavčev: s Stahovice; gospodar in več let pastir na Mali planini.

Jožefa Lanišek - Pepca: iz Laniš.

France Malešič: iz Kamnika; dober poznavalec Kamniških Alp.

Rezka Mali: iz doline Črne, sedaj iz Godiča: več let pastirica na Dovji ravni in drugod.

Borut Peršolja: magister geografije, nekajletni predsednik PD Domžale.

Vinko Poličnik: z Rakovega, predsednik PD Bajtar.

Marija Pollak - Mimi: iz Kamnika; več let pastirica na Veliki planini.

Vilko Rifel: iz doline Črne; več let pastir na Veliki planini.

Jože Spruk - Žagarjev: iz Bistričice; gospodar in več let pastir na Veliki planini.

Milan Spruk - Jeraščkov: iz Prapretnega, sedaj iz Volčjega Potoka.

Stane Trobevšek - Zabrški: iz Zabrja; gospodar in več let pastir na Veliki planini.

Tomaž KOČAR, 2003, *Kamniška Bistrica – bistriški gozd.* Ljubljana: samozaložba.

Vlasto KOPAČ, 2006: *Iverí z Grintovcev*. Ljubljana: Planinska založba. 219–228.

Pavel KUNAVER, 1959: *V Kamniški Bistrici nekdaj. Kamniški zbornik V*. Kamnik: Občina Kamnik. 194–205.

Vilko RIFEL, 2010: *Velika planina v odsevu časa*. Kamnik: Studio Dataprint.

Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar.* Ljubljana: Modrijan.

Zemljevid *PZS, GRINTOVCI,* 1 : 25.000; Ljubljana 2005.

Prostorski informacijski sistem občin (PISO): Temeljni topografski načrti (TTN); dostopno na http://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=KAMNIK (dostop v letih 2012–2013).

Matej Stele[1]
Tunjiška Mlaka 9 G, Kamnik
matej.stele@gmail.com

Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966[2]

V prispevku predstavljamo bibliografijo umetnostnega zgodovinarja dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966. Zasnovana je kot nadaljevanje predhodnih bibliografij dr. Steleta. Njen namen je narediti čim bolj celovito, zanesljivo in uporabno bibliografijo. Popisano je gradivo, ki nam je bilo dostopno v Sloveniji. Če je bilo le mogoče, smo posamezne zapise pregledali ročno. Bibliografija je razdeljena na dva dela – prvi predstavlja monografije, članke in prispevke (173 zapisov), drugi pa članke v leksikonih in enciklopedijah (78 zapisov).
Ključne besede: umetnostni zgodovinar dr. France Stele, bibliografija po letu 1966

The article presents the bibliography of the art historian France Stele, PhD, after the year 1966, which is designed to structurally complement preceding bibliographies. In this way, the bibliography attempts at creating a holistic, reliable and useful source of information. Only the works that could be found in Slovenia were identified and listed. When possible, individual pieces of writing were scanned manually. The bibliography is divided into two parts; the first that comprises monographs, articles and submissions (173 pieces), and the second that comprises articles and entries in lexicons and encyclopaedias (78 entries).
Key words: the art historian France Stele, PhD, Bibliography after 1966

Uvod

Dr. France Stele (1886–1972) je bil vsestransko razgledana osebnost. Rodil se je v Tunjicah pri Kamniku. Po poklicu je bil umetnostni zgodovinar, vendar je bilo njegovo področje delovanja precej širše. Novonastali Kamniško-komendski biografski leksikon (www.leksikon.si) ima pri njegovem imenu kar deset oznak (akademik, častni občan, doktor znanosti, etnolog, konservator, prevajalec, restavrator, umetnostni zgodovinar, univerzitetni profesor, urednik). Bratko je v knjigi *Čas knjige* o njem zapisal: »Fran Stele je drugačen: njegov 'opus' je tako rekoč vsa likovna umetnost zlasti slovenska. Če ni avtor, je zanesljivo poznavalec, če ni poznavalec, ve, kdo je to. /.../ Odzival se je prav tako organizatorjem umetnostnih kongresov, simpozijev, posvetovanj in ogledov umetnostnih spomenikov, študentom, znanstvenikom in turistom. Zmeraj je na poti, še smrt ga ne bo našla doma, so govorili. Tudi najskromnejša želja mu ni bila odveč, odzval se je, če je le utegnil. Leta ga niso utrudila. Če smo mu namignili, naj bi pri petinosemdesetih malce popustil, ne izpregel, bog ne daj! se je smehljal in rekel, da ni bil še nikoli bolan. Ne se ustaviti, ne popustiti, to bi bil konec, je mogoče sodil.« (Bratko 1972: 22)

Tak odnos do dela je močno oplemenitil njegovo bibliografijo. Samo za zadnje obdobje (po osemdesetem letu njegove starosti) njegova bibliografija obsega 251 enot, celotna bibliografija pa po doslej znanih podatkih 2018 zapisov. V to številko niso vštета neizdana oz. nedokončana dela in rokopisi, med njimi Steletovi terenski zapiski, ki danes predstavljajo pomemben vir o umetnostni podobi slovenskega etničnega prostora v času med vojnama. Druga svetovna vojna je namreč na številnih spomenikih, zlasti gradovih, pustila grobe sledove in rane, o njihovi prvotni podobi pa pogosto pričajo le njegovi zapisi. Na žalost je Steletova rokopisna zapuščina razdrobljena, pomemben del pa se hrani na neznani lokaciji. Terenske zapiske in še nekatere rokopise danes hrani Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU. Pred časom so bili digitalizirani in jih je moč najti na spletu: http://uifs.zrc-sazu.si/sl/zbirka/steletovi-terenski-zapiski. Predstavljenih je 670 objektov, skupno pa je objavljenih 1692 različnih zapisov. Tudi ti podatki kažejo na obsežnost njegovega rokopisnega gradiva. Tisti del rokopisov in ostalega gradiva, ki se nanaša neposredno na konservatorsko službo, je v arhivu Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, tretji del rokopisnega gradiva pa so prevzeli nekateri raziskovalci in je danes razdrobljen.

Steletova objavljena dela

Zaradi razdeljenosti, obsežnosti in nedostopnosti Steletove rokopisne zapuščine smo se odločili, da v bibliografijo vključimo zgolj objavljena dela. Načrtovali smo, da bi bibliografija obsegala tri sklope – *Steletovi članki, Steletove monografije* in *Zapisi o Steletu*, pri čemer bi zajeli celotno obdobje delovanja. Med raziskovanjem smo naleteli na dve že izdelani umetnostnozgodovinski bibliografiji: Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta : do konca 1958, ki je bila objavljena v *Zborniku za umetnostno zgodovino*, in Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Stelèta, iz nadaljevanja 1959–1965, objavljena v *Sintezi* in *Varstvu spomenikov*. Odločili smo se, da bomo začeto delo dopolnili in izdelali umetnostnozgodovinsko bibliografijo zgolj za obdobje, ki še ni bilo obravnavano, tj. čas po letu 1966. K temu sta pripomogla tudi količina gradiva in omejen časovni okvir.

France Stele je sodeloval s celo vrsto časnikov, revij in strokovnih publikacij, o čemer smo zbrali že precej gradiva. Med drugim smo popisali nekaj sto del, objavljenih na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije (www.dlib.si). Večinoma gre za članke, objavljene v reviji *Dom in svet*, pri kateri je Stele sodeloval kot urednik, nekaj pa je tudi člankov, objavljenih v *Kroni-*

1 Profesor geografije in univerzitetni diplomirani zgodovinar, Matična knjižnica Kamnik.

2 Izdelava bibliografije dr. Franceta Steleta je potekala kot projekt Matične knjižnice Kamnik. Projekt je izvedel Matej Stele pod mentorstvom Andreje Štorman Vreg, bibliotekarke, in Florjane Uršič, bibliotekarke, v okviru prostovoljnega dela in nadaljnjega usposabljanja na delovnem mestu v Matični knjižnici Kamnik, ki ga financira Zavod za zaposlovanje.

ki slovenskih mest, in še v nekaterih publikacijah. Popisali smo Steletovo sodelovanje pri *Naših razgledih* in *Zborniku za umetnostno zgodovino*. Zabeleženih je tudi precej zbornikov (mdr. *Celjski zbornik, Spominski zbornik Slovenije, Na bregovih Bistrice*), pri katerih je sodeloval. Veliko je razstavnih katalogov, zloženk in podobnih publikacij, izdanih ob razstavah, v katerih so bile objavljene Steletove biografske in kritične študije. Med članki prevladujejo dela s področja umetnosti, pri čemer ločimo besedila, ki se ukvarjajo z zgodovino in kritiko umetnosti. Pri Steletu se prepletata obravnavanje oz. zanimanje za umetnost v preteklosti in sodobno umetnost, ki je velikokrat nastajala pred njegovimi očmi. France Stele je namreč prijateljeval in poklicno sodeloval s številnimi znanimi slovenskimi umetniki (mdr. Božidarjem Jakcem, Matejem Sternenom), ki so ga radi portretirali, ter arhitekti (največ z Jožetom Plečnikom). V tem kontekstu so nastajale študije sodobnikov in njihovih del. Bil je stalen gost na razstavah slik, grafik, kipov itd. in jih kritično ocenjeval. Bil je tudi avtor člankov – recenzij, ki kritično obravnavajo strokovna dela s področja umetnosti, zlasti v *Domu in svetu* je kot (so)urednik k literarni kritiki pristopal širše.

Za razliko od svojega zgodnejšega obdobja (časa med obema vojnama), ko so izrazito prevladovale objave v *Domu in svetu*, v povojnem času ni publikacije, s katero bi stalno sodeloval. V prvih povojnih letih je največ prispevkov objavil v Koledarju *Mohorjeve družbe,* med strokovnimi publikacijami pa v *Zborniku za umetnostno zgodovino*. V drugi polovici 50. in v začetku 60. ni bilo publikacije, ki bi izrazito odstopala po številu objav, se pa sredi šestdesetih pričnejo pojavljati najprej posamične, nato pa vse bolj množične objave v časnikih. Prej je tovrstnih objav zelo malo. V obdobju po letu 1966 pa lahko Steletove objave zasledimo praktično v vseh pomembnejših slovenskih časnikih, kot so *Večer, Ljubljanski dnevnik* (*Dnevnik*), *Glas (Gorenjski glas)*, *Družina* itd., največ pa je objavljal v *Naših razgledih* (16 člankov) in *Delu* (15 člankov). Po letu 1966 je med strokovnimi revijami največ sodeloval s *Sintezo*, kjer je objavil kar 14 besedil, nekaj člankov pa je objavil tudi v reviji *Argo, Zborniku za umetnostno zgodovino, Varstvu spomenikov* ter še nekaterih strokovnih publikacijah. Sodeloval je tudi pri izdaji precejšnjega števila zbornikov, v nekaterih zbornikih je prispeval svoje članke. Prav tako je objavljal v jugoslovanskem tisku in v tujini, kjer so besedila izhajala v srbohrvaškem, nemškem in italijanskem jeziku, zasledili smo tudi besedila v angleškem in makedonskem jeziku. Monografije so večinoma izhajale v slovenskem jeziku. Zadnje in po mnenju številnih kritikov eno najpomembnejših monografskih del je *Gotsko stensko slikarstvo*, ki je izšlo leta 1972.

Monografije so tematsko ožje zasnovane. Teme, ki jih obravnava, so izrazito strokovne in avtor le redko poseže izven svojega primarnega področja – zgodovine umetnosti. Glavno področje zanimanja je stensko slikarstvo, ki mu je posvetil več del, kot so *Monumenta artis Slovenicae I* (1935), *Monumenta artis Slovenicae II* (1938), *Slikarstvo v Sloveniji : od 12. do sredine 16. stoletja* (1969) in *Gotsko stensko slikarstvo* (1972). Med deli, ki obravnavajo sodobno umetnost, pa velja omeniti *Slovenske impresioniste* (1970), ki so izšli v štirih jezikih (poleg slovenščine še v srbohrvaščini, angleščini in nemščini) in bili večkrat ponatisnjeni (1980, 1994).

Dr. Stele je sodeloval pri številnih razstavah tako v domovini kot tujini. Njegova besedila (biografske in kritične študije) so objavljali kot uvode v razstavne kataloge oz. razstavne prospekte (mdr. za serijo razstav Jožeta Gorjupa, razstave Božidarja Jakca, spominsko razstavo Jožeta Plečnika). Bil je med organizatorji razstave *Umetnost v Jugoslaviji od prazgodovine do danes*, ki je bila leta 1971 v Grand Palaisu v Parizu, in glavni urednik zbornika, ki je izšel ob tej priložnosti. Obiskoval je razstave tako v domovini kot v tujini in o njih pisal poročila in strokovne kritike. V zadnjih letih je bil stalni gost na razstavah v Lausannu (bienale tapiserije, galerija pilotov itd.), o katerih je redno seznanjal slovensko strokovno javnost.

Sodeloval je pri pripravi številnih leksikonov in enciklopedij. Zasledili smo 1229 tovrstnih prispevkov, samo v obdobju po letu 1966 smo našteli 78 gesel, ki jih je prispeval v 10. zvezek *Slovenskega biografskega leksikona,* 7. in 8. knjigo *Enciklopedije Jugoslavije* ter 5. zvezek *Enciklopedije likovnih umjetnosti*. Vsi prispevki govorijo o umetnosti, zgodovini umetnosti ali pa gre za biografska besedila o osebnostih, ki so delovale na tem področju.

Čeprav ne sodijo v posebno kategorijo, pa v Steletovem delu vsebinsko izstopajo (oz. odstopajo) etnološki zapisi. Večinoma gre za besedila, ki jih je Stele zapisoval v času šolanja in študija. Pesmi je pošiljal Karlu Štreklju, da bi jih vključil v svojo zbirko *Slovenske narodne pesmi*. Zbiral je tudi pripovedno narodno gradivo, katerega del je bil objavljen v *Etnologu* pod naslovom Izročilo Tomaža Steleta, v celoti pa šele leta 2013 v knjigi *Zlati hrib : pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*, ki jo je izdala Matična knjižnica Kamnik. Kasneje, ko smo se odločili za umetnostnozgodovinsko bibliografijo, je etnološki del iz nje izpadel.

Stele je kot avtor pogosto citiran, njegovo delo pa omenjajo številni avtorji. Med zapisi o Steletu je veliko člankov – recenzij, ki kritično obravnavajo njegova dela. Pri pripravi bibliografije smo naleteli tudi na gradivo o Francetu Stelètu, o njegovem življenju in delu. Med njim je nekaj biografskih besedil, ki pa so večinoma izšla v njegovih poznih letih (npr. zapis S*tele France v Slovenskem biografskem leksikonu* (1971), Steletovim jubilejem posvečene publikacije), oz. v času ob njegovi smrti in po njej.

Zapis Steletovega imena

Krstnemu imenu France Stele je umetnostni zgodovinar sam dodal krativec pri zadnjem e-ju in se tako preimenoval v Franceta Stelèta. Po pripovedovanju se je za tovrsten korak odločil zaradi sodelovanja s tujino, kjer so pogosto imeli težave pri pravilnem izgovarjanju njegovega imena. Tako pa je sam rešil dilemo. Vendar pri zapisovanju niti sam ni vedno uporabljal uradne variante, še večja pa je bila nedoslednost pri zapisovanju njegovega imena pri drugih avtorjih.

Zapis imena dr. Franceta Steleta se pojavlja v več različicah:

- France Stelè (uradna različica) se skupaj z različnimi oblikami nazivov (najpogosteje dr., akad. prof.,) in pripisov (spisal, zapisal, besedilo itd.) pred imenom oz. za njim ter okrajšavami pojavlja največkrat (v naši bibliografiji 109-krat).
- Francè Stelè (različica brez naglasov) se skupaj z različnimi oblikami nazivov in pripisov pred oz. za imenom pojavlja 47-krat.
- Francè Stele (različica s krativcema) se skupaj z različnimi variantami nazivov in pripisov pred imenom pojavlja 10-krat.
- France Stele (različica s krativcem pri Francetu) se pojavlja 2-krat.
- Redko iz teksta ni razvidno, kako je dr. Stele označen oz. ni naveden kot avtor.
- V starejših zapisih (pred letom 1966) se redko pojavljajo tudi različice France Stelé, Francé Stelé in celo Francé Stele z možnimi okrajšavami in pripisi (največkrat v sklonu – npr. Francéta Steléta).
- Po veljavnem *Slovenskem pravopisu* se ime France Stele zapisuje brez naglasnih znamenj.

Umetnostnozgodovinski bibliografiji dr. Steleta pred letom 1966

Kot smo omenili, sta že bili objavljeni dve umetnostnozgodovinski bibliografiji dr. Franceta Stelèta. Gradivo za *Umetnostnozgodovinsko bibliografijo dr. Franceta Steleta : do konca 1958* so zbirali Vera Baloh, Majda Frelih, Romana Geiger, dr. Melita Pivec-Stelè in France Stelè ml. Pri pripravi sta torej sodelovala njegova žena in sin, verjetno pa je marsikateri nasvet prispeval dr. Stelè sam. Bibliografija je razdeljena na dva dela, pri čemer prvi del obsega objavljena samostojna besedila (članke, monografije itd.), razporejene kronološko glede na leto izida, drugi del pa vključuje prispevke za leksikone in enciklopedije. Prvi del bibliografije se zaključi z letom 1958 in pri zaporedni številki 554. Drugi del – prispevki v leksikone in enciklopedije niso oštevilčeni (bilo naj bi jih 579), izhajali pa so v domačih in tujih strokovnih delih.

Prvi bibliografski zapisi v omenjeni bibliografiji segajo v leto 1907, ko je France Stele, takrat še dijak gimnazije v Kranju, objavil tri besedila o umetnosti v dijaškem listu *Zora*. Sledilo je nekaj objav v študentskem obdobju (v letih 1910 in 1911). V času šolanja se je Stele veliko ukvarjal z zbiranjem ljudskih pesmi in narodnega pripovednega gradiva, ki tu ni obravnavano. Intenzivnejša produkcija se je pričela z letom 1913, ko je Stele postal deželni konservator za Kranjsko. Vendar je prva svetovna vojna njegovo delo prekinila. Kmalu je bil namreč mobiliziran in že septembra 1914 pri Zelasianih v Galiciji ujet. Vojno ujetništvo je večinoma preživel v Sibiriji, kjer se je dodatno izobrazil in se preko Azije, Severne Amerike in zahodne Evrope šele leta 1919 vrnil v domovino. Po vrnitvi je ponovno prevzel vodenje konservatorske službe. Zaradi pomanjkanja sredstev in majhnega števila sodelavcev je moral večino dela opraviti sam. Dodatno težavo je predstavljalo dejstvo, da je bilo področje konservatorstva in zaščite spomenikov med vojno brez nadzora, jugoslovanska zakonodaja za to področje pa sprva nerazvita. Službo konservatorja je opravljal do leta 1937 (po nekaterih podatkih 1938), ko je postal izredni profesor na oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Stalnim in neprekinjenim objavam lahko sledimo od leta 1920 dalje. Obdobje med obema vojnama (tj. obdobje 1920–1940) je zagotovo prvi vrhunec Steletovega ustvarjanja. Samo v tem obdobju je objavil preko 400 člankov in monografij. Med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej ni veliko objavljal, od začetka 50. let pa je število objav znova v porastu.

Umetnostnozgodovinsko bibliografijo dr. Franceta Steleta : iz nadaljevanja 1959–1965 je sestavil Luc Menaše. Tako kot predhodnica je razdeljena na dva dela: prvi del obsega članke, monografije itd., razporejene kronološko po letu izida; drugi del pa prispevke v leksikonih in enciklopedijah. Zaradi desetih podvojenih številk v starejši bibliografiji (37a, 114a itd.) se prvi del nadaljuje pri zaporedni številki 565. Konča se z letom 1966 in zaporedno številko 615, pri čemer so za zadnje, tekoče leto zajeta le tista besedila, ki so že izšla. Drugi del – članki v leksikonih in enciklopedijah – je v primerjavi s predhodno bibliografijo precej bolj podrobno razdeljen. Tako kot pri predhodnici so prispevki urejeni po posameznih izdajah (npr. *Slovenski biografski leksikon, Enciklopedija Jugoslavije*), novost pa je razporeditev po knjigah in letu izida. Uvedene so tudi zaporedne številke, začenši s številko 580. Avtor namreč obravnava vsakega od 579 zapisov v drugem delu *Umetnostnozgodovinske bibliografije dr. Franceta Steleta : do konca 1958* (prve bibliografije) kot samostojen zapis, ki mu pripada zaporedna številka. S tem poskuša nadaljevati in sistematizirati predhodno začeto delo, dejansko pa uvaja dve ločeni številčenji znotraj ene bibliografije. Drugi del se konča pri zaporedni številki 1150.

Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Steleta za obdobje po letu 1966

Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966, ki je sad našega raziskovalnega dela, obsega preko 250 zapisov in je zasnovana kot nadaljevanje predhodnih umetnostnozgodovinskih bibliografij dr. Stelèta.

Namen in glavno vodilo pri izdelavi sta bila oblikovati čim bolj celovito, zanesljivo in uporabno bibliografijo. Popisano je gradivo, ki nam je bilo dostopno v Sloveniji.

Vse bibliografske opise smo popisali po izvirniku. V redkih primerih, ko izvoda nismo uspeli dobiti v fizični obliki, so nam bili posredovani skenirani vzorci ali so nam opis gradiva posredovali strokovni delavci v institucijah, ki to gradivo hranijo. Priprava bibliografije je tako zahtevala veliko terenskega dela. Večkrat smo obiskali Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK), Slovansko knjižnico, knjižnico Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU, knjižnico Informacijsko-dokumentacijskega centra za dediščino (INDOK centra) pri Ministrstvu za kulturo, Osrednjo humanistično knjižnico (oddelek za umetnostno zgodovino) ter knjižnico Narodne galerije. Obiskali smo še nekaj knjižnic, z drugimi smo sodelovali po elektronski

pošti, nekaj gradiva pa smo naročili preko medknjižnične izposoje.

Tako kot predhodnici je bibliografija razdeljena na dva dela: prvi del obsega monografije ter objave v periodičnih publikacijah in zbornikih; v drugi del pa sodijo prispevki za leksikone in enciklopedije. Tudi kronološka ureditev po letih izida (velja za prvi del) in številčenje posameznih zapisov (ločeno številčenje prvega in drugega dela) sledita starejšim zgledom. Odločili smo se, da v obeh primerih številčenje nadaljujemo. Zato prvi del pričnemo pri zaporedni številki 616 in končamo z 789, drugi del pa se prične s številko 1151 in konča z 1229.

V prvem delu se bibliografija od svojih predhodnic v marsičem razlikuje. Najprej gre tu za samo obliko zapisa. Odločili smo se namreč za uporabo bibliografskega opisa, ki ustreza standardom ISBD (Mednarodni standardni bibliografski opis) in vsebuje sledeče elemente: naslov, navedba odgovornosti, lokacija in opombe. Ker gre za osebno bibliografijo, je avtorstvo v zapisih navedeno za poševno črto, tudi kadar je Stele soavtor. Podatki, ki niso bili navedeni na objavljenem delu, so vpisani v oglati oklepaj. Drugačna je tudi razporeditev posameznih zapisov. V bibliografiji si znotraj posameznega leta sledijo najprej opisi monografij, nato člankov; oboji so razporejeni po abecedi glede na stvarni naslov. Tako smo vzpostavili strog red in jasno strukturo zapisov. Separati in ponovne izdaje posameznih del so obravnavani kot samostojni zapisi.

Glede na tip gradiva bibliografija vsebuje: monografije, prispevke v zbornikih in objave v periodiki. Glede na vsebino bi lahko objave v periodiki razdelili na članke v strokovnih publikacijah (mdr. *Zbornik za umetnostno zgodovino, Argo, Sinteza*) ter objave v časnikih (mdr. *Delo, Naši razgledi, Večer, Ljubljanski dnevnik*).

V drugem delu sledimo *Umetnostnozgodovinski bibliografiji dr. Franceta Steleta : iz nadaljevanja 1959–1965*. Opisi so razporejeni po posameznih publikacijah (npr. *Slovenski biografski leksikon*) in si sledijo kronološko.

I. del: monografije, članki in prispevki

1966

616. **Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih : kulturnozgodovinski poskus** / spisal France Stelè. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1966. - 171 str.

617. **Ptujska gora** / opisal France Stele. - Ljubljana : Zadruga katoliških duhovnikov SFRJ v Ljubljani, 1966. - 134 str.

618. **Slovenia** : Gorenjska / texts by France Stele (History of Art), France Planina (Geography and Economy), Franček Saje (History), Viktor Petkovšek (Botany), Miha Potočnik, France Cvenkel. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. - 79 str.

619. **Slovenija** : Gorenjska / tekstove priložili France Stele (istorija umetnosti), France Planina (geografija i privreda), Franček Saje (istorija), Viktor Petkovšek (botanika), Miha Potočnik, France Cvenkel. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. - 79 str.

620. **Slovenija** : Primorska in Notranjska / tekste prispevali France Stele (umetnostna zgodovina), France Planina (geografija in gospodarstvo), Franček Saje (zgodovina), Viktor Petkovšek (botanika), V. Bohinec (speleologija), Ferdo Gestrin (zgodovina Pirana). - Ljubljana : Založila Državna založba Slovenije, 1966. - 92 str.

621. **Slowenien** : Gorenjska / texte von France Stele (Kunstgeschichte), France Planina (Geographie und Wolkswirtschaft), Franček Saje (Geschichte), Viktor Petkovšek (Botanik), Miha Potočnik, France Cvenkel. - Ljubljana : Založila Državna založba Slovenije, 1966. - 79 str.

622. **Arhitekt Otto Rothmayer** : ob smrti Plečnikovega učenca in sodelavca / France Stelè
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 15, št. 21 (5. novembra 1966), str. 440-441

623. **II. bienale tapiserije v Lausanne** / France Stele
V : Sinteza. - Leto 1, št. 4 (1966), str. 88, 91

624. **Il pittore Giuseppe Tominz : introduzione di Guido Manzini** / France Stelè
V : Studi Goriziani : Gorizia. - Vol. 39 (1966), str. 3-11
Separat

625. **Iz konservatorskih spominov** / France Stelè
V : Varstvo spomenikov 10 : Steletov zbornik. - Leto 10 (1965 (66)), str. 13-38
Separat

626. **Prizidek prizidka** : univ. prof. dr. France Stele / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 15, št. 13 (7. julija 1966), str. 277
Članek vsebuje mnenja različnih avtorjev

627. **XVII. generalna skupščina AICA** / France Stele
V : Sinteza. - Leto 1, št. 4 (1966), str. 82

628. **Slikar Josip Tominc** / Francè Stelè
V : Goriška srečanja.- Leto 1, št. 2 (1966), str. 37-39

629. **[Slikar, grafik in kipar Jože Gorjup]** / France Stelè
V : Jože Gorjup. - Krško : Galerija Krško, 1966. - 4. str.
Zloženka
Priložen vložni list s seznamom del

630. **Sodobna jugoslovanska grafika =** The modern Yugoslav graphic art / France Stele
V : Sinteza. - Leto 1, št. 4 (1966), str. 21-28

631. **Ustvarjalne dileme** : govorijo Prešernovi nagrajenci in nagrajenci Prešernovega sklada : France Stele / France Stelè
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 15, št. 3 (2. februarja 1966), str. 58

632. **Vojislav Mole – osemdesetletnik** / France Stelè
V : Delo. - Letnik 8., št. 341 (17. 11. 1967) , str. 5

633. **Vtisi iz Poljske** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 15, št. 16 (27. avgusta 1966), str. 330-331

1967

634. **Arh. Jože Plečnik v Italiji 1898-99** / France Stelè. - Ljubljana : Slovenska matica, 1967. - 313 str.

635. **Slovenija** : Dolenjska in Bela krajina / tekste prispevali France Stele (umetnostna zgodovina), France Planina (geografija in gospodarstvo), Franček Saje (zgodovina), Niko Kuret (folklora). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1967. - [48] str.

636. **Branko Fučić** : Istarske freske. Zagreb 1963 / Francè Stelè
V : Argo : Informativno glasilo za antiko in zgodnji srednji vek, zgodovino umetnosti in muzeologijo. - Leto 4-6 (1965-1967), str. 17-18

637. **XIX. mednarodni sestanek umetnostnih kritikov (AICA)** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 2, št. 8 (1967), str. 74-75

638. **Dr. Ljubo Karaman** : o djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih kraljeva. Zagreb 1963 / France Stelè
V : Argo : Informativno glasilo za antiko in zgodnji srednji vek, zgodovino umetnosti in muzeologijo. - Leto 4-6 (1965-1967), str. 15-16

639. **Emilijan Cevc** : Srednjeveška plastika na Slovenskem : od začetka do zadnje četrtine 15. stoletja. Slovenska Matica, Ljubljana 1963. / Francè Stelè
V : Argo : Informativno glasilo za antiko in zgodnji srednji vek, zgodovino umetnosti in muzeologijo. - Leto 4-6 (1965-1967), str. 13-15

640. **Franjo Baš** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 2, št. 7 (1967), str. 63-64

641. **Korreferat zum Thema »Stil und Überlieferung bei Restaurierungen historischer Baudenkmäler«** / von France Stelè
V : Stil und Überlieferung in der Kunst des Abendlandes. Akten des 21. internationalen Kongresses für Kunstgeschichte in Bonn 1964. - Berlin : [s. n.], 1967, str. 322-328

642. **Korreferat zum Thema »Stil und Überlieferung bei Restaurierungen historischer Baudenkmäler«** / von France Stelè
V : Stil und Überlieferung in der Kunst des Abendlandes. Akten des 21. internationalen Kongresses für Kunstgeschichte in Bonn 1964. - Berlin : [s. n.], 1967, str. 322-328
Separat

643. **Likovni spomeniki v Sloveniji do 1941 =** Plastic art monuments in Slovenia until 1941 / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 2, št. 7 (1967), str. 8-15

644. **Marjan Mušič** : Veliki arhitekti II. / France Stelè
V : Dialogi. - Letnik 3., št. 7-8, (1967), str. 413-415

645. **Picassove razstave v Parizu** : Michelangelo 20. stoletja / France Stelè
V : Delo. - Letnik 9, št. 60 (4. 3. 1967), str. 19

646. **[Predgovor]** / France Stelè
V : Jože Gorjup : 1907-1932 : izdano za spominsko razstavo v Dolenjski galeriji ob 60-letnici Gorjupovega rojstva in 35-letnici njegove smrti. - Kostanjevica na Krki : Dolenjski kulturni festival; Gorjupova galerija, 1967. - str. 1-5

647. **Slikar in kipar Jože Gorjup** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 16, št. 20 (21. oktobra 1967), str. 576-577

648. **Slikar Jožef Tominc** / France Stelè
V : Jožef Tominc : 1790-1866. - Ljubljana : Narodna galerija, 1967. - str. [11]-22

649. **[Slikar, grafik in kipar Jože Gorjup]** / France Stelè
V : Jože Gorjup. - Zagorje ob Savi : Delavski dom, 1967. - 4. str.
Zloženka

650. **[Slikar, grafik in kipar Jože Gorjup]** / France Stelè
V : Jože Gorjup. - Trbovlje : Delavski dom, 1967. - 4. str.
Zloženka

651. **[Slikar, grafik in kipar Jože Gorjup]** / France Stelè
V : Jože Gorjup. - Šoštanj : Napotnikova galerija, 1967. - 4. str.
Zloženka
Priložen vložni list s seznamom del

652. **1867-1967** : Ivan Grohar: ob stoletnici rojstva / France Stelè
V : Delo. - Letnik 9, št. 162 (17. 6. 1967), str. 18

653. **III. bienale tapiserije v Lausannu** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 16, št. 17 (9. september 1967), str. 479

654. **III. bienale tapiserije v Lausannu** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 2, št. 8 (1967), str. 71-72, 79

655. **Zakaj naslov Ars Sloveniae?** / Fr. Stelè
V : Delo. - Letnik 9, št. 181 (6. 7. 1967), str. 7

656. **Življenje in delo Pietra Brueglerja** / France Stele
V : Felix Timmermans. Pieter Bruegel : hvalnica življenja. - Maribor : Obzorja, 1967. - str. 7-25

1968

657. **Slovenia** : Primorska and Notranjska / texts by France Stelè (History of Art), France Planina (Geography and Economy), Franček Saje (History), Viktor Petkovšek (Botany), V. Bohinec (Speleology), Ferdo Gestrin (History of Piran). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1968. - 92 str.

658. **Slovenija** : Primorje i Notranjska / tekstove priložili France Stele (istorija umetnosti), France Planina (geografija i privreda), Franček Saje (istorija), Viktor Petkovšek (botanika), V. Bohinec (speleologija), Ferdo Gestrin (istorija Pirana). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1968. - 92 str.

659. **Slovenija** : Primorska in Notranjska / tekste prispevali France Stele (umetnostna zgodovina), France Planina (geografija in gospodarstvo), Franček Saje (zgodovina), Viktor Petkovšek (botanika), V. Bohinec (speleologija), Ferdo Gestrin (zgodovina Pirana). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1968. - 92 str.

660. **Slowenien** : Primorska und Notranjska / texte von France Stele (Kunstgeschichte), France Planina (Geographie und Wolkswirtschaft), Franček Saje (Geschichte), Viktor Petkovšek (Botanik), V. Bohinec (Höhlenkunde), Ferdo Gestrin (Geschichte von Piran). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1968. - 92 str.

661. **Arhitekt Jože Plečnik** : ob spominski razstavi v Novem mestu / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 17, št. 11 (8. junija 1968), str. 328-329

662. **Božidar Jakac** / France Stelè
V : Delo. - Letnik 10, št. 334 (8. 12. 1968), str. 10

663. **Božidar Jakac** : slikar grafik / biografska in kritična študija France Stelè
V : Božidar Jakac : slikar grafik. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, Jajce : Muzej II. zasjedanja AVNOJ-a, 1968. - str. 9-46

664. **Božidar Jakac** : slikar i grafičar / biografska i kritička studija od France Stelè
V : Božidar Jakac : slikar i grafičar. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, Jajce : Muzej II. zasjedanja AVNOJ-a, 1968. - str. 9-42

665. **Gotsko kiparstvo Emilijana Cevca** / France Stelè
V : Delo. - Letnik 10, št. 154 (6. 6. 1968), str. 11

666. **K problematiki Ljubljanskega gradu** / France Stele
V : Ljubljanski grad : ureditvene naloge na Ljubljanskem gradu. - Ljubljana : Mestni svet, 1968. - [16] f.

667. **Marjan Mušič** : Veliki arhitekti / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 3, št. 12 (1968), str. 46-47

668. O**d obliča do velemojstra** / France Stelè
V : Arhitekt Jože Plečnik : ob njegovi spominski razstavi v Ljubljani. - Ljubljana : Delavska enotnost, 1968, str. [I.-VIII.]

669. **Štefka Cobelj** : Baročni slikarji Straussi / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 17, št. 18 (21. septembra 1968), str. 540

670. **Umetnik-fotograf Peter Kocjančič** / France Stelè
V : Peter Kocjančič : dobitnik godišnje nagrade za fotografiju. - Beograd : Foto-savez Jugoslavije, 1968. - str. 3-10

671. **Umetnost v Slovenskem prostoru** / France Stelè
V : IV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. - Ljubljana, 1968. - str. 1-[11]
Ločena paginacija

672. **Zasidrana v razvoju slovenske zavesti** / France Stelè
V : Delo. - Letnik 10, št. 279 (11. 10. 1968), str. 5
Slavnostni govor ob 50. letnici Narodne galerije in odprtja razstave »Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem«

1969

673. **Celjski strop** : umetnostno zgodovinska studija o stropu v »stari grofiji« v Celju / France Stele. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. - 40 str.

674. **Slikarstvo v Sloveniji** : od 12. do srede 16. Stoletja / France Stelè. - Ljubljana : Slovenska matica, 1969. - 361 str.

675. **Barok** / France Stelè
V : Umetničko blago Jugoslavije. - Beograd : Jugoslavija; Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1969. - str. 347-366

676. **Božidar Jakac** / France Stelè
V : Srečanja. - Leto 4., št. 21/22 (1969), str. 29-32

677. **Božidarju Jakcu** : ob sedemdesetletnici življenja / France Stelè
V : Božidar Jakac : retrospektivna razstava ob njegovi 70-letnici. - Ljubljana : Moderna galerija; Slovenj Gradec : Umetnostna galerija, 1969. - str. [3-6]

678. **IV. bienale tapiserije v Lausannu** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 18, št. 18 (19. septembra 1969), str. 542

679. **IV. bienale tapiserije v Lausannu** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 4, št. 15 (1969), str. 81-82

680. **Dober uvod v zgodovino evropskega slikarstva** / France Stele
V : Večer.- Letnik 25, št. 287 (11. 12. 1969), str. 17

681. **Dve knjigi Tivadarja Artnerja** : srečanje z antično in srednjeveško umetnostjo / Fr. Stelè
V : Delo. - Letnik 11, št. 235 (28. 8. 1969), str. 12

682. **Gojmir Anton-Kos** : uvod v katalog razstave v Celju / France Stelè
V : Gojmir Anton Kos. - Celje: Likovni salon, 1969
Razstavni katalog

683. **Gotsko stensko slikarstvo v Ptuju in minoritska cerkev** / France Stelè
V : Poetovio-Ptuj 69-1969: zbornik razprav ob tisočdevetstoletnici. - Maribor : Obzorja, 1969. - str. 120-135

684. **Gotsko stensko slikarstvo v Ptuju in minoritska cerkev** / France Stelè
V : Poetovio-Ptuj 69-1969: zbornik razprav ob tisočdevetstoletnici. - Maribor : Obzorja, 1969. - str. 120-136
Separat

685. **Izšla je zgodovina umetnosti v treh knjigah** / France Stelè
V : Delo. - Letnik 11., št. 311 (13. 11. 1969), str. 12

686. **Koper, Izola, Piran** : Stane Bernik, Organizem slovenskih obmorskih mest / France Stelè
V : Delo. - Letnik 11, št. 23 (25. 1. 1969), str. 18

687. **Ljubljanska verzija velike ikone sv. Nikolaja iz Barija** / France Stelè
V : Zbornik Svetozarja Radojčića. - Beograd : Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju umetnosti, 1969. - str. 287 - 293

688. **Ljubljanska verzija velike ikone sv. Nikolaja iz Barija** / France Stelè
V : Zbornik Svetozarja Radojčića. - Beograd : Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju umetnosti, 1969. - str. 287 - 293
Separat

689. **Michael Levey** : Zgoščena zgodovina slikarstva od Giotta do Cézanna / France Stelè
V : Delo. - Letnik 11, št. 332 (7. 12. 1969), str. 6

690. **Ob 60. letnici Lojzeta Spacala** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 4, št. 13/14 (1969), str. 124-127

691. **Odkritja in presenečenja** : govori umetnostni zgodovinar, akademik prof. dr. h. c. Francè Stelè / Andrej Arko; [France Stelè]
V : Delo. - Letnik 11, št. 349 (25. 1. 1969), str. 7
Intervju

692. **Oris zgodovine slikarstva v Sloveniji** / Francè Stelè
V : V. seminar slovenskega jezika - literature in kulture : predavanja o slovenskem jeziku in kulturi. - Ljubljana, 1969. - str. 1-[13]
Ločena paginacija

693. **[Predgovor]** / Francè Stelè
V : Reprodukcije Ricordi. - Ljubljana : Državna založba Slovenije; Zagreb : Naprijed, 1969. - str. [3]

694. **Pot k vrednotam naše kulturne dediščine** : izšla je »Gotska arhitektura« dr. Ivana Komelja / France Stelè
V : Delo. - Letnik 11, št. 343 (18. 12. 1969), str. 11

695. **Preudarno združevati novo in staro** : kaj misli o naši cerkveni umetnosti, o koncilu, o današnji mladimi prof dr. France Stele? Njegovi odgovori uredniku družine za naše bralce
V : Družina - verski list.- Letnik 19, št. 1 (11. januarja. 1970), str. 8
Pogovor/intervju

696. **[Slikar, grafik in kipar Jože Gorjup]** / France Stelè
V : Jože Gorjup. - Piran : Mestna galerija, 11. 7. 1969 - 22. 7. 1969
Plakat/prospekt

697. **Spomeniško varstvo v Sloveniji do leta 1941** / France Stelè
V : Časopis za zgodovino in narodopisje 1969 : Bašev zbornik. - Letnik 5. (XL) (1969), str. 535-539

698. **Spremna beseda** / France Stele
V : Marko Marin. O prisotnosti portretov Franceta Prešerna. - Ljubljana : Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, 1969. - str. 5-6

699. **Spremstvo Marinovi študiji o Prešernovemu portretu** / France Stele
V : Ljubljanski dnevnik [Dnevnik].- Letnik 19, št. 319 (23. 11. 1969)
Priloga

700. **Sv. Nikolaj v Žužemberku - tragičen primer »varstva spomenikov«** = St. Nicolaus in Žužemberk / France Stelè
V : Starinar : organ arheoloskog instituta. Nova serija, št. 20 (1969), str. 355-362

701. **Sv. Nikolaj v Žužemberku - tragičen primer »varstva spomenikov«** = St. Nicolaus in Žužemberk / France Stelè
V : Starinar : organ arheoloskog instituta. Nova serija, št. 20 (1969), str. 355-362
Separat

702. **[Uvod]** / France Stelè
V : Novo mesto v sliki in risbi : retrospektivna razstava v počastitev umetnikove sedemdesetletnice. - Novo mesto : Dolenjski muzej; [Kostanjevica na Krki] : Galerija Božidar Jakac, 1969. - str. [1-6]

703. **Valvasorjevo grafično delo** / France Stelè
V : Mirko Rupel. Valvasorjevo berilo. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969. - str. 517-545

704. **Valvasorjevo grafično delo** / France Stelè
V : Mirko Rupel. Valvasorjevo berilo. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969. - str. 517-545
Separat

1970

705. **Slovenia** : Dolenjska and Bela krajina / texts by France Stelè (History of Art), France Planina (Geography and Economy), Franček Saje (History), Niko Kuret (Folklore). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. - [52] str.

706. **Slovenija** : Dolenjska i Bela krajina / tekstovi France Stelè (istorija umjetnosti), France Planina (geografija i privreda), Franček Saje (istorija), Niko Kuret (folklor). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. - [52] str.

707. **Slovenija** : Štajerska, Koroška in Prekmurje / tekste prispevali France Stele in Emilijan Cevc (umetnostna zgodovina), France Planina (geografija in gospodarstvo), Franček Saje (zgodovina). - Ljubljana : Založila Državna založba Slovenije, 1970. - [96] str.

708. **Slovenski impresionisti** / izbor slik in spremna beseda France Stelè. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. - [203] str.

709. **Slowenien** : Dolenjska und Bela Krajina = Slowenien : das Unterland und die Weisse Mark / texte France Stelè (Kunstgeschichte), France Planina (Geographie und Volkswirtschaft), Franček Saje (Geschichte), Niko Kuret (Folklore). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. - [52] str.

710. **Arhitekt Ejnar Dyggve** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 255

711. **Barok** / France Stelè
V : Umetnostni zakladi Jugoslavije. - Beograd : Jugoslavija; Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. - str. 347-366

712. **Dr. Antonín Matejček** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 255-256

713. **Dr. Fritz (Friedrich) Saxl** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 261-262

714. **Dr. Janez Veider** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 246-247

715. **Dr. Josip Klemenc** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 254-255

716. **Dr. Otto Benesh** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 258-259

717. **Emblematika** : zrcalo duhovnih razpoloženj baročnega človeka / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 19, št. 13 (3. julija 1970), str. 400

718. **Gabriel Millet** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 261

719. **Govor ob otvoritvi nove gotske kapele v celjski opatijski cerkvi** : 13. decembra 1969 / France Stele
V : Celjski zbornik 1969-70. - Celje : Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje, 1970. - str. 267-271

720. **La comunicazione del prof. Stelè** : il prof. Stelè, parlado, poi della Corrente friulara nella pittura munale gotica slovena, così si è espresso / Stelè
V : 1° Convegno internazionale di storici dell' arte sul tema : »La pittura trecentesca in Friuli eirapporti con la cultura fugurativa delle regioni confinati«. - Udine : Provincia di Udine, Comitato scambi culturali, 1970. - str. 48-52

721. **Osemdesetletnica Vojislava Moleta** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 9-26

722. **8000 let umetnosti in trenutek 1970** : pogovor z dr. Francetom Steletom, komisarjem razstave v Grand Palaisu / France Stelè
V : Delo. - Letnik 11, št. 343 (10. 12. 1970), str. 17

723. **Predgovor** / France Stelè
V : Reprodukcije : Ricordi. - Ljubljana : Državna založba Slovenije; Zagreb : Naprijed, 1970. - str. [5]

724. **Razgovor o polemiki o dozdevnem novem Prešernu** : akademik prof. dr. France Stele je razložil nekaj svojih stališč / Miran Sattler;
V : Ljubljanski dnevnik [Dnevnik]. - Letnik 20, št. 15 (18. 1. 1970), str. 10

725. **Slovenska umetnostna zgodovina po l. 1920** / France Stelè
V : Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'historire de l'art. - Leto 8 (1970), str. 27-44

726. **Slovenska zgodovina umetnosti v sodobnem zrcalu** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 19, št. 11 (5. junija 1970), str. 332

727. **Tretji mednarodni salon galerij pilotov v Lausannu** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 5, št. 18/19 (1970), str. 77-78

1971

728. **Slovene impressionsits** / France Stelè. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971. - [203] str.

729. **Slovenija** : portret v podobi / tekste so prispevali France Stele (umetnostna zgodovina), France Planina (geografija in gospodarstvo), Ferdo Gestrin (zgodovina), Franček Saje (zgodovina NOB), Viktor Petkovšek (botanika), V. Bohinec (speleologija), Niko Kuret (folklora), Miha Potočnik, France Cvenkel, Emilijan Cevc in Ivan Bratko. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971. - 383 str.

730. **Slowenische Impressionisten** / France Stelè. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971. - [203] str.

731. **Barok** / France Stelè
V : Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas. - Beograd : Jugoslavija, izdavački zavod; Sarajevo : Sarajevopublic, 1971. - str.187-197, 203-205, 207-218, XXIII.

732. **Baroque style** / France Stelè
V : Art on the soil of Yugoslavia from prehistoric timer to the present. - Beograd : Jugoslavija, izdavački zavod; Sarajevo : Sarajevopublic, 1971. - str.187-197, 203-205, 207-218, XXIII.

733. **Die Istrische Lokalschule der Gotischen Wandmalerei** / France Stelè
V : Estrato da »Studi di storia dell'arte in onore di Antonio Morassi«. - Venezia : Alfieri, 1971. - str. 57-68
Separat

734. **Die Istrische Lokalschule der Gotischen Wandmalerei** / France Stelè
V : Studi di storia dell'arte in onore di Antonio Morassi. - Venezia : Alfieri, [1971], str. 57-68

735. **Evropska umetnost okrog l. 1925** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 6, št. 20 (1971), str. 73

736. **Lesorez na Slovenskem 1541-1970** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 20, št. 4 (26. februarja 1971), str. 114

737. **Lojzetu Dolinarju v slovo** / Francè Stelè
V : Letopis SAZU 1970. - Letnik 21 (1971), str. 111-113

738. **Marjan Mušič, Arhitektura slovenskega kozolca** / France Stelè
V : Sodobnost. - Letnik 19, št. 4 (april 1971). - str. 418-420

739. **[Mojster fotografije Peter Kocjančič]** / France Stele
V : Peter Kocjančič : fotografija. - Kranj : Gorenjski muzej; Galerija v mestni hiši, 1971
Zloženka

740. **Nisem bil prisiljen spreminjati svojih sodb** / Toni Tršar;
V : Ljubljanski dnevnik [Dnevnik]. - Letnik 21, št. 49 (20. 2. 1971) , str. 5
Intervju

741. **Peter Kocijančič** : razstava umetniške fotografije galerija salon Meblo april 1971 / France Stelè
V : Srečanja : revija za družbena vprašanja. - Leto 6, št. 28 (1971), str. 63-64

742. **Peter Kocjančič v Galeriji Mestne hiše** / France Stele
V : Glas [Gorenjski glas]. - št. 45 (12. 6. 1971), str. 8

743. **Peti mednarodni bienale tapiserije** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 20, št. 18 (24. septembra 1971), str. 548

744. **V. mednarodni bienale tapiserije v Lausannu** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 6, št. 21/22 (1971), str. 87-88

745. **Prašanjeto na sistematizacijata na istorijata na umetnosta na Južnite Sloveni** / France Stele
V : Iljuda godini od vostanieto na komitopulite i sozdavanjeto na samoilovata država. - Skopje : Institut za nacionalna istorijo, 1971, str. 171-184

746. **Umetnost Jugoslavije v očeh Francozov** / [France Stelè]
V : Večer. - Letnik 27, št. 76 (1. 4. 1971), str. 16
Kot avtor naveden v Umetnostnozgodovinskem zborniku

747. »**Umetnost v Jugoslaviji od prazgodovine do današnjih dni**« **v Parizu** : govori generalni komisar razstave akademik France Stele / pogovor Naših razgledov
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 20, št. 6 (26. marca 1971), str. 184 in 173

748. **Umetnost v Jugoslaviji od prazgodovine do naših dni** / France Stelè
V : Koledar Mohorjeve družbe za prestopno leto 1972. - Celje : [Mohorjeva družba], 1971, str. 119-126

749. **Uvodna beseda** / France Stele
V : Ivan Stopar. Opatijska cerkev v Celju : načela restavracije in umetnostnozgodovinski rezultati obnovitvenih del v letih 1963 do 1969. - Celje : Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje, 1971. - str. 5-6

1972

750. **Gotsko stensko slikarstvo** / razprave France Stelè. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1972. - [107] str.

751. **Slowenien** : Ein Porträt in Wort und Bild / texte wurden bereitgesteilt von France Stelè (Kunstgeschichte), France Planina (Geographie und Wirtschaft), Ferdo Gestrin (Geschichte), Franček Saje (Geschichte des nationalen Bufreiungskampfes), Viktor Petkovšek (Botanik)), V. Bohinec (Speläologie), Niko Kuret (Folklore), Miha Potočnik, France Cvenkel, Emilijan Cevc und Ivan Bratko. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1972. - 383 str.

752. **Slowenien** : Štajerska, Koroška und Prekmurje / texte France Stelè und Emilijan Cevc (Kunstgeschichte), France Planina (Geographie und Volkswirtschaft), Franček Saje (Geschichte). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1972. - 95 str.

753. **Evropski umetnostno zgodovinski leksikon Luca Menašeja** / France Stelè
V : Delo. - Letnik 13, št. 38 (10. 2. 1972), str. 13

754. **Knjiga o Plečniku** : Marko Pozzetto: Jože Plečnik e la scuola di Otto Wagner. Albra Editrice, Torino 1968 / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 21, št. 2 (28. januarja 1972), str. 47

755. **Koprske novoletne voščilnice Božidarja Jakca** / France Stelè
V : Obala : revija za družbeno-gospodarska vprašanja in kulturo. - Št. 14 (1972), str. 51

756. **Lojzetu Dolinarju v slovo** / France Stele
V : Naši razgledi : štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. - Letnik 21, št. 1 (14. januarja 1972), str. 15-16

757. **Peter Kocjančič** : retrospektivna razstava / France Stelè
V : Peter Kocjančič : retrospektivna razstava. – Kranj : Gorenjski muzej; Ljubljana : Kabinet slovenske fotografije, 1972
Predgovor

758. **Predgovor** / France Stelè
V : Gorše : retrospektivna razstava : 1924-1972. - Kostanjevica na Krki : Dolenjski kulturni festival, 1972. - str. [3-21]

759. **Slikar Johannes Aquila de Rakespurga** / France Stelè
V : Zbornik za likovno umetnost 8. - Novi Sad : Matica Srpska, 1972. - str. 165 -178

760. **Slikar Johannes Aquila de Rakespurga** / France Stelè
V : Zbornik za likovno umetnost 8. - Novi Sad : Matica Srpska, 1972. - str. 165 - 175
Separat

761. **Umetnost na ozemlju Jugoslavije** : od prazgodovine do danes / France Stelè
V : Obzornik. - Št. 1 (1972), str. 52-57

762. **Umetnost na ozemlju Jugoslavije od prazgodovine do danes** / France Stelè
V : Sinteza. - Leto 7, št. 23 (1972), str. 60-61

763. **Uvod** / Francè Stelè
V : Marijan Zadnikar. Srednjeveška arhitektura kartuzijanov. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1972. - str. 7-8

764. **Življenje in delo Franceta Goršeta** / Franc Stele
V : Svobodna Slovenija = Eslovenia libre. - Letnik 31 [25], št. 37 (1972), str. 1-3

1973

765. **Slowenia** : a portrait / texts contributed by France Stelè and Emilijan Cevc (art history), France Planina (geography and forestry), Franček Saje (economy). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1973. - 383 str.

766. **Gotsko stensko slikarstvo na Koroškem** / France Stelè
V : Koroški kulturni dnevi I. : zbornik predavanj. - Maribor : Obzorja, 1973. - str. 236-241

767. **Gotsko stensko slikarstvo na Koroškem** / France Stelè
V : Koroški kulturni dnevi I. : zbornik predavanj. - Maribor : Obzorja, 1973. - str. 236-241
Separat

768. **Zur Geschichte der Erforschung der Spätmittelalterlichen wand-malerei in den Ostalpenländern** / France Stelè
V : Beiträge zur Kunstgeschichte und Denkmalpflege. – Wien; Stuttgart : Wilhelm Braumüller, 1973. - str. 162-171

1974

769. **Jože Gorjup** / France Stelè
V : Stalna zbirka v Kostanjeviškem gradu. - Kostanjevica na Krki : Galerija v Kostanjeviškem gradu, 1974. - str. [2-6]

770. **Oris zgodovine slikarstva v Sloveniji** / Francè Stelè
V : Slovenski jezik, literatura in kultura : informativni zbornik. - Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1974. - str. 266-277

771. **Oris zgodovine slikarstva v Sloveniji** / Francè Stelè
V : Slovenski jezik, literatura in kultura : informativni zbornik. - Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1974. - str. [266-277]
Separat

772. **Tone Kralj** / France Stele
V : Dolenjski list. - Leto 25, št. 49 (5. decembra 1974), str. 6-7

1975

773. **Jože Gorjup** : slikar, grafik, kipar / France Stelè
V : Primorski dnevnik. - Leto 31, št. 9 (12. 1. 1975), str. 5, 8

774. **Peter Breugel** : boj med pustom in postom / po Fr. Steletu prired. A. V.
V : Obzornik. - Št. 9 (1975), str. 694-697
Priredila Angela Vode

1976

775. **[Citati iz Steletovih člankov za Dom in svet iz let 1928 in 1929]** / Francè Stelè
V : Miha Maleš. Rdeče lučke ali Risbe o ljubezni. - Koper : Založba Lipa, 1976. - [na ovoju]

1979

776. **Božidar Jakac** : Biografska in kritična študija. Ljubljana & Jajce 1968, str. 30, 32. / France Stele
V : Božidar Jakac : jubilejna razstava 1979. - Ljubljana : Moderna galerija, 1979, str. LXXIII.
Citiran odlomek in prevod odlomka v francoščino

1980

777. **Slovene impressionists** / compiled by France Stelè. - St. Paul, Minnesota : Control Data Arts, 1980. - [197] str.

778. **Slovenski impresionisti** / izbor slik in spremna beseda France Stelè. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980. - [197] str.

1983

779. **Latinski rukopisi u Sloveniji** / France Stele
V : Minijature. - Beograd : Izdavački zavod Jugoslavija; Zagreb : Spekter; Mostar : Prva književna komuna, 1983. - str. 33-35

1985

780. **Predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu** / France Stele
V : Traditiones : zbornik inštituta za slovensko narodopisje. - Leto 14 (1985), str. 128-134
Govor z dne 28. junija 1906

781.	**Umetnost in obrt** / France Stelè V : Loški razgledi. - Leto 32 (1985), str. 17-26
782.	**Umetnost in obrt** / France Stelè V : Loški razgledi. - Leto 32 (1985), str. 17-26 Separat

1986

783.	**Od obliča do velemojstra =** Du rabot au grand maître / France Stelè V : Arhitekt Jože Plečnik : katalog ob spominski razstavi v Narodni galeriji v Ljubljani 1968 : 2. natis ob razstavi arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani na Gospodarskem razstavišču 1986. - Ljubljana : Delavska enotnost, 1986, str. [I.-XV.]

1993

784.	**Architectura perennis** / France Stele V : Architectura perennis. - [Ljubljana : TDS DESSA, 1993]. - str. 5-228 *Faksimile izvirne izdaje*
785.	**Esej o arhitekturi** / France Stele V : Napori. - [Ljubljana : TDS DESSA, 1993]. - str. 9-131 *Faksimile izvirne izdaje*

1994

786.	**Slovenski impresionisti =** Slovene Impresionists / izbor slik in študija, selection of pictures and study dr. France Stelè. - Ljubljana : Co Libri, 1994. - [204] str.
787.	**Srednjeveška cerkvena arhitektura v Sloveniji do leta 1430** : z dopolnitvami Fr. Steléta / Jože Gregorič, France Stelè V : Rast : revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja. - 1. izr. št. (1994), str. 92-127

1997

788.	**Kako so nastala Monumenta artis Slovenicae** / France Stelè V : Acta historiae artis Slovenica. - Letnik 2 (1997), str. 175-179
789.	**Moje življenje** / opisal France Stelè V : Acta historiae artis Slovenica. - Letnik 2 (1997), str. 161-174

II. del: ČLANKI V LEKSIKONIH IN ENCIKLOPEDIJAH

Enciklopedija likovnih umjetnosti. – Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1959 – 1966

4. knjiga, 1966 - 50 gesel: 1151. Ramschüssel (Ramschissl, Rambschissel), Bartholomäus (55-56). – 1152. Raunacher (Rannacher), Johann Baptist Jacob (60). – 1153. Sedej, Maksim (190). – 1154. Slovenija, [uvod] (227-228). – 1155. Slovenija, [podpoglavje] Skulptura (233-236). – 1156. Slovenija, [podpoglavje] Slikarstvo (236-239). – 1157. Slovenija, [podpoglavje] Razvoj historije umjetnosti (242-244). – 1158. Spacal, Lojze (257). – 1159. Spazzapan, Lojze (Luigi) (257-258). – 1160. Sperandi, Angelo (258). – 1161. Šijanec, Fran (366). – 1162. Toman, Ignacij (434). – 1163. Tomc, Miroslav (435). – 1164. Tominc (Tominz), Josip (Giuseppe) (436). – 1165. Tončič, Franc (438). – 1166. Trost, Andreas (456). – 1167. Urbanija, Josip (476). – 1168. Valvasor, Johann Weikhard (488). – 1169. Vidmar, Drago (522). – 1170. Vidmar, Nande (522). – 1171. Vincent, François-André (530). – 1172. Vincent iz Kastva (530). – 1173. Vurnik, Janez (563). – 1174. Vurnik, Ivan (563). – 1175. Vurnik, Helena (rođena Kottler) (563). – 1176. Weissenkirchner, Wolf ml. (572). – 1177. Weissenkirchner, Hans Adam (572). – 1178. Weissmann, Krištof (Christoph) (572). – 1179. Weissmann, Nikodem (572). – 1180. Wolff, Elias st. (581). – 1181. Zahari Zograf (599). – 1182. Zaharijev (Zahariev), Vasil (599). – 1183. Zaharov, Andrejan Dmitrijevič (600). – 1184. Zahn, Leopold (600). – 1185. Zahrtman, Kristian Peder Henrik (600). – 1186. Zajec, (Saiz), Franc Ksaver (600). – 1187. Zajec, Ivan (600). – 1188. Zapotnik (Sapotnegg) (602). – 1189. Zaštita spomenika - [podpoglavje] Slovenija (606-607). – 1190. Zupan, Fran (646). – 1191. Žabota, Ivan (651). – 1192. Žagar, Lojze (651). – 1193. Žmitek, Peter (659). – 1194. Batista, Milan (665). – 1195. Černe, Peter (670). – 1196. Čobal, Ivan (670). – 1197. Lerchinger, Anton (680). – 1198. Pertot, Čelo (686-687). – 1199. Plainer (Planer, Planner, pogrešno Planz) (687). – 1200. Planinc, Štefan (687). – 1201. Saksida, Rudolf (689).

Slovenski biografski leksikon. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1925-1991

10. zvezek, 1967 – 3 gesla: 1202. Schneck (Schnegkh) Sebastijan (229). – 1203. Skarnos (Scornos, Skarnossik, Skorn) Jurij (325-326). – 1204. Steiner (Stainer) Ferdinand (461-462).

Enciklopedija Jugoslavije. - Jugoslavenski leksikografski zavod, 1955-1971

7. knjiga, 1968 - 6 gesel: 1205. Sajevic, Ivan (125). – 1206. Sedej, Maksim (175). – 1207. Sever, Anton (188). – 1208. Sirk, Albert (200). – 1209. Slovenci - [podpoglavje] VIII. Likovne umjetnosti (287-295). – 1210. Spacal, Lojze (497-498).

8. knjiga, 1971 - 19 gesel: 1211. Steska, Viktor (149). – 1212. Strauss, Franc Mihael (192). – 1213. Strauss, 2. Janez Andrej (192). – 1214. Stroj (Stroy), Mihael (195). – 1215. Šantel, Saša (231-232). – 1216. Šega, Franc Andrej (Schega) (236). – 1217. Šijanec, Fran (246). – 1218. Šubic, Ive (270). – 1219. Tratnik, Fran (359). – 1220. Tropsch, Stjepan (375). – 1221. Trost, Andreas (375). – 1222. Trstenjak, Ante (378). – 1223. Vincent iz Kastva (Vincencius de Kastua) (496-497). – 1224. Vurnik, Helena (559). – 1225. Vurnik, Ivan (559). – 1226. Zajec, Ivan (600). – 1227. Zaštita spomenika - [podpoglavje] Slovenija (607-608). - 1228. Zupan, Fran (635). – 1229. Žmitek, Peter (648-649).

VIRI IN LITERATURA

Vera BALOH, Majda FRELIH, Romana GEIGER, Melita PIVEC-STELÈ in FRANCE STELÈ ml., 1959: *Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta : do konca 1958. V: Zbornik za umetnostno zgodovino.* – N. V. letnik V/VI (1959). 20–40.

Ivan BRATKO, 1972: *Čas knjige,* DZS, Ljubljana. 22.

Emilijan CEVC, 1971: *Stelè Francè.* V: *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: SAZU. Dostopno na http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:3222/VIEW/ (dostop 11. 12. 2013).

ISBD (M): *Mednarodni standardi bibliografski opis monografskih publikacij,* 1997. Ljubljana: NUK.

Luc MENAŠE, 1966: *Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta : iz nadaljevanja 1959–1965*. V: Sinteza. – Leto 1, št. 4 (junij 1966). 86–87.

Luc MENAŠE, 1966: *Umetnostnozgodovinska bibliografija dr. Franceta Steleta : iz nadaljevanja 1959–1965*. V: *Varstvo spomenikov* X : *Steletov zbornik*. – Leto 10 (1965 (66)). 181–187. Ponatis.

Smernice za uporabo ISBD-jev pri opisu sestavnih delov, 1998. Ljubljana: NUK.

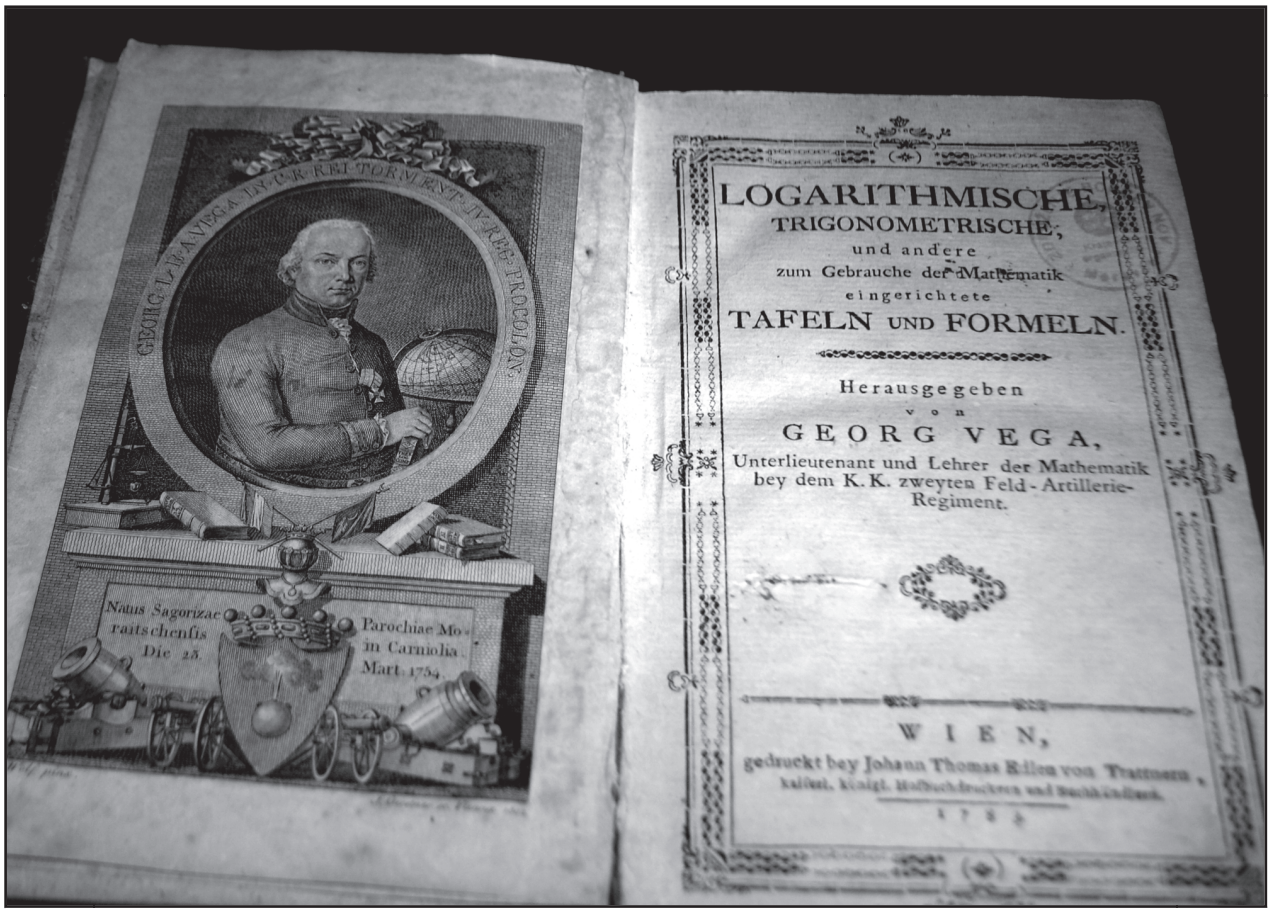

LOGARITHMISCHE,
TRIGONOMETRISCHE,
und andere
zum Gebrauche der Mathematik
eingerichtete
TAFELN UND FORMELN.

Herausgegeben
von
GEORG VEGA,
Unterlieutenant und Lehrer der Mathematik
bey dem K. K. zweyten Feld-Artillerie-
Regiment.

WIEN,
gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern,
kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern.
1 7 8 3.

Jože Urbanija[1]
Medvedova ulica 23, Kamnik
urbanija.joze@gmail.com

Objave avtorjev iz Občine Kamnik v letih 2012 in 2013

Seznam vključuje tiste objave avtorjev iz kamniške občine v letih 2012 in 2013, ki so vključene v slovenski bibliografski sistem COBISS z vsemi podatki, ki jih zahteva standard za bibliografski opis. Omejuje se na monografske publikacije. Gradivo, ki je povezano z Občino Kamnik, zbira domoznanski oddelek Matične knjižnice Kamnik.
Ključne besede: monografske publikacije, objave avtorjev iz Občine Kamnik, v letih 2012 in 2013

The list includes only submissions by authors from the municipality of Kamnik in the period 2012–2013 and is limited to monographs that have a complete entry in the COBISS bibliographical system. Publications related to the aforementioned municipality are collected by the local studies section of the regional library (Matična knjižnica Kamnik).
Key words: monographs, submissions by authors from the municipality of Kamnik, in the period 2012–2013

Seznam vključuje tiste objave v letih 2012 in 2013, ki so vključene v slovenski bibliografski sistem COBISS z vsemi podatki, ki jih zahteva standard za bibliografski opis. Omejuje se na monografske publikacije. Gradivo, ki je povezano z Občino Kamnik, zbira domoznanski oddelek Matične knjižnice Kamnik. Po mnenju strokovne delavke ta popis verjetno ni popoln. Vključuje tista dela, ki jih je domoznanski oddelek uspel pridobiti. Obvestila o morebitnih objavah, ki niso zajete v tem popisu, bodo koristno dopolnilo zbirki. Zato so vsi občani povabljeni, da svoje pripombe in dopolnila pošljejo Matični knjižnici Kamnik. Tako bi v naslednjih zbornikih lahko zagotovili res popoln popis objav.

V popisu so upoštevana tudi diplomska dela, saj predstavljajo pomemben del ustvarjalnosti in tudi sodobne teme, ki zadevajo različna področja. Širšo javnost pa njihova uvrstitev v popis seznanja tudi z občani, ki so uspešno zagovarjali svoja diplomska, magistrska in doktorska dela.

Izšlo leta 2012

1. CIGOJ, Tjaša

Izgradnja in prototip digitalne knjižnice : digitalna knjižnica promocijskega materiala in starih razglednic Kamnika z okolico : diplomsko delo : s prilogami na CD-ROM-u / Tjaša Cigoj. - Ljubljana : [T. Cigoj], 2012. - 27 f. : ilustr. ; 30 cm + 1 optični disk (DVD-R)

Mentorica Maja Žumer. - Povzetek v slov. in angl. - Bibliografija: f. 26-27. - Univ. v Ljubljani, Filozofska fak., Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo

a) Bibliotekarstvo - Diplomske naloge b) knjižnice c) digitalna knjižnica d) digitalizacija e) razglednice f) promocijski material g) metapodatki h) Greenstone i) Matična knjižnica Kamnik j) Kamnik k) diplomske naloge bolonjskega programa

027:004.7:908(497.4Kamnik)(043.2)

COBISS.SI-ID 49864802

2. EMMANUEL

Čudovita zgodba o Medjugorju [Zvočni posnetek] : za otroke od 7 do 97 let / sr. Emmanuel ; prevod Marjana Bizjak ; pripovedujeta Marjana Bizjak in Dominik Krt. - [Stahovica] : Dream Studio Krt, [2012]. - 1 CD : stereo ; 12 cm

192 KCD

a) Marija Devica - Prikazovanja b) Marijina prikazovanja c) Međugorje d) zgoščenke

27-587.5(497.6Međugorje)(086.76)

27-522(497.6Međugorje)

COBISS.SI-ID 265304576

3. KEMPERL, Metoda

Arhitekturna tipologija romarskih cerkva v 17. in 18. stoletju na Slovenskem / Metoda Kemperl. - Ljubljana : Slovenska matica, 2012 ([Ljubljana] : Studio Print). - 235 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija: str. 219-221. - Kazali. – Zusammenfassung

ISBN 978-961-213-232-3

a) Cerkve - Slovenija - 17.-18.st. b) Božje poti - Slovenija - 17.-18.st. c) arhitekturna tipologija d) romarske cerkve e) baročna umetnost f) cerkvena umetnost

726:27-523.4(497.4)«16/17«

27-57(497.4)«16/17«

COBISS.SI-ID 266245632

4. KLOPČIČ, Nataša, 1987-

Tuhinjsko - Motniška dolina skozi zgodovino : terensko delo za učence 4. razreda Osnovne šole Šmartno v Tuhinju : diplomsko delo / Nataša Klopčič. - Zgornji Tuhinj : [N. Klopčič], 2012. - VI, 76 str. : ilustr. ; 30 cm + 1 optični disk (CD-ROM)

Dostopno tudi na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/id/eprint/656. - Bibliografija: str. 62-64. - Povzetek ; Summary. - Univ. Ljubljana, Pedagoška fak., Razredni pouk

a) local studies b) cultural heritage c) primary school d) domoznanstvo e) kulturna dediščina f) osnovna šola g) Tuhinjska dolina

908(497.4)(043.2)

COBISS.SI-ID 9138761

5. LEČNIK, Jelka

Hvala večnemu Bogu [Zvočni posnetek] / Jelka Lečnik ; [aranžer, producent in tonski mojster Igor Podpečan]. - Kisovec : Zlati zvoki, p, cop. 2012 ([Ljubljana] : Racman AVS). - 1 CD (44 min, 44 sek) : stereo ; 12 cm + 1 knjižica ([4] str.)

Podatki o odgovornosti z ov. - Spremna beseda / Darinka Slanovec. - ´Slika na naslovnici: Jelka Lečnik ´Vančev ribnik´, olje na platnu 55x45 in slika na zgoščenki: Jelka Lečnik ´Lokvanji´, olje na platnu

1 Doktor znanosti, prevajalec in publicist.

60x40´. - Izvajalci: Jelka Lečnik, klavirska harmonika ; Jasmina Mandl, sopran. - Vsebina: Slava Bogu na višavah / iz Kramarjeve zbirke. Sveta noč / Franz Gruber. Oljsko goro tiha noč pokriva / harm. Franc Kimovec. Jezus premagavec groba / Lojze Mav. K tebi želim moj Bog / harm. Stanko Premrl. Ave verum corpus / Wolfgang A. Mozart. Gledam jo / Vinko Vodopivec. Jaz sem živi kruh / Suzanne Teolan, Jože Trošt. O srce božje / harm. Matija Tomc. Mirno nam plove čolnič življenja / Peter Jereb. Pozdravljena, mati dobrega sveta / Stanko Premrl. Večerni zvon / Ignacij Hladnik. Marija, skoz življenje ; Hvala večnemu Bogu / Michael Haydn. Mirno nam plove čolnič življenja / Peter Jereb

ZZCD 404 Zlati zvoki

1. Podpečan, Igor [aranžer] [producent] [tonski mojster] 2. Slanovec, Darinka [pisec besedila na spremnem gradivu]

a) Harmonika - CD-plošče

783.65:780.647.2(086.76)

780.8:780.647.2(086.76)

COBISS.SI-ID 11740468

6. LESAR, Marko, 1957-

Župnijska cerkev sv. Florijana v Trzinu / [avtor besedila in izbor fotografij] Marko Lesar ; [fotografije France Stele ... et al.]. - Kamnik : Medobčinski muzej, 2012 ([Ljubljana] : Studio Print). - 70 str. : ilustr. ; 22 cm

Ilustr. na notr. str. ov. - Bibliografija: str. 68

ISBN 978-961-6599-19-1

a) Trzin - Cerkev Sv. Florjana - Umetnostni vodniki

726:27-523.4(497.4Trzin)(036)

COBISS.SI-ID 264461568

7. MEDOBČINSKI muzej (Kamnik)

Moj muzej : drugačen vodnik po stalnih razstavah Medobčinskega muzeja Kamnik / [besedilo Janja Železnikar, Zora Torkar ; fotografije Tomaž Lauko, Miran Kambič, France Stele ; risbe Tamara Korošec, Polona Matek, Vladimir Ristić]. - Kamnik : Medobčinski muzej, 2012 (Kamnik : Studioprint). - 63 str. : ilustr. ; 20 cm

Ov. nasl.

ISBN 978-961-6599-18-4

1. Gl. stv. nasl. 2. Železnikar, Janja [avtor] 3. Torkar, Zora [avtor]

a) Medobčinski muzej (Kamnik) - Muzejske zbirke - Vodniki b) muzeji c) Slovenija d) knjige za otroke

069.5(497.4Kamnik)(02.053.2)

COBISS.SI-ID 263135488

8. PRIROČNIK o nesnovni kulturni dediščini

/ uredile Anja Jerin, Adela Pukl, Nena Židov. - Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 2012 ([Ljubljana] : Para). - 70 str. : ilustr. ; 23 cm. - (Zbirka Priročniki SEM)

700 izv. - Bibliografija pri štirih prispevkih

ISBN 978-961-6388-32-0

1. Jerin, Anja [urednik] [avtor dodatnega besedila]

a) Nesnovna kulturna dediščina - Varovanje – Priročniki

39(497.4)(035)

COBISS.SI-ID 264491520

9. RENER, Roman

Model za reševanje potreb starejših v občini Kamnik : kakovostno in aktivno staranje, medsebojna pomoč in sožitje generacij / [avtorja Roman Rener, Martina Ozimek ; fotografije Matjaž Ozimek ... et al.]. - Kamnik : Občina : Zavod Oreli, 2012. - 45 str. : ilustr. ; 21 cm

Avtorji in podatek o fotografijah naveden v CIP-u. - Dodatek k nasl. na ov.: Kakovostno in aktivno staranje, medsebojna pomoč ter sožitje generacij. - Nagovor župana / Marjan Šarec: str. 1. - Bibliografija: str. 42-45

ISBN 978-961-269-846-1

1. Gl. stv. nasl. 2. Ozimek, Martina [avtor]

a) Medgeneracijski odnosi - Kamnik b) Medgeneracijska solidarnost - Kamnik c) Starejši ljudje - Socialno varstvo - Kamnik d) Prostovoljno delo – Kamnik

364.4-053.9(497.4Kamnik)

316.4.051.6(497.4Kamnik)

331.578(497.4Kamnik)

COBISS.SI-ID 264260096

10. SLOVESNOST ob 50-letnici prihoda duhovnika in skladatelja g. Franceta Gačnika v župnijo sv. Benedikta Stranje (v frančiškanski cerkvi sv. Jakoba v Kamniku)

[Videoposnetek] / izvršni producent Dominik Krt. - [Zg. Stranje] : Dream Studio Krt, 2012 ([Zg. Stranje] : Dream Studio Krt). - 1 video DVD (ca. 148 min) : barve, zvok ; 12 cm

´Posneto v cerkvi sv. Jakoba v Kamniku, 18. 11. 2012´. - Izvajalci: Cerkveni mešani pevski zbor France Gačnik iz Stranj, dirigent Dominik Krt

1. Gačnik, France, 1927-1988 [z enoto povezano ime] 2. Cerkveni mešani pevski zbor France Gačnik (Stranje)

a) Cerkvena glasba - Maše - Video DVD-ji b) Mešani zbori - Različne spremljave - Video DVD-ji c) maša d) spominska maša e) France Gačnik f) cerkvena glasba g) cerkveni pevski zbor h) mešani zbor i) kitara

783.22(086.82)

784.087.684(086.82)

COBISS.SI-ID 268491520

11. ŠUBIC, Ive

Brezčasne podobe / Ive Šubic ; [besedilo Saša Bučan ; fotografije Tomaž Lunder]. - Kamnik : Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, 2012 ([Ljubljana] : Studio Print). - 23 str. : ilustr. ; 22 x 24 cm

Na nasl. str.: Ive Šubic, 1922-1989. - 250 izv.

a) Šubic, Ive (1922-1989) - Razstavni katalogi b) slovensko slikarstvo c) grafika d) osebne razstave

75/76(497.4):929Šubic I.

COBISS.SI-ID 266327808

12. Urbanija, Jože

Vladati za vsako ceno! / Jože Urbanija : roman. - Kamnik : samozal., 2012 ([Kamnik] : Artpro). - 77 str. ; 21 cm

ISBN 978-961-276-515-6

821.163.6-311.2

COBISS.SI-ID 263055360

13. ŽNIDARIČ, Sabina

Geografske možnosti izkoriščanja obnovljivih virov energije v občini Kamnik : diplomsko delo / Sabina Žnidarič. - Ljubljana : [S. Žnidarič], 2012. - 102 f. : ilustr. ; 30 cm

Dostopno tudi na: http://geo.ff.uni-lj.si/pisna dela/pdfs/dipl_201203_sabina_znidaric.pdf. - Mentorica Metka Špes. - Bibliografija: f. 92-100. - Izvleček ; Abstract. - Summary. - Univ. v Ljubljani, Filozofska fak., Oddelek za geografijo

a) diplomska dela b) geografske diplome c) Slovenija d) Kamnik e) regionalna geografija f) varstvo okolja g) energetski viri h) obnovljivi energetski viri

913:502.174.3(497.451Kamnik)(043.2)

FRASCATI: 1-400

COBISS.SI-ID 48304226

14. PRVO slovensko pevsko društvo Lira (Kamnik)

Lira : prvo slovensko pevsko društvo : 130 let : 1882-2012 / [uredila Barbara Božič in Janez Balantič ; fotografije Alojz Hančič ... et al.]. - Kamnik : PSPD Lira Kamnik, 2012 ([Domžale] : Tiskarna Vovk). - [24] str. : ilustr. ; 21 cm

500 izv.

1. Bauman, Barbara [urednik]

a) Prvo slovensko pevsko društvo Lira Kamnik (Kamnik). Moški pevski zbor - 1882-2012 b) pevski zbori c) moški zbori d) Slovenija

78.087.683(497.4Kamnik)

COBISS.SI-ID 5923481

15. MARN, Blanka

Zadovoljstvo uporabnikov z novo programsko opremo COBISS/OPAC v Matični knjižnici Kamnik in Knjižnici Čebelarske zveze Slovenije : diplomsko delo / Blanka Marn. - Ljubljana : [B. Marn], 2012. - 89 f. : ilustr. ; 30 cm

Mentorica Marija Petek. - Bibliografija: f. 81-83. - Izvleček ; Abstract. - Univ. v Ljubljani, Filozofska fak., Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo

a) knjižnice b) uporabniki c) zadovoljstvo d) COBIB e) COBISS/OPAC f) novi vmesnik g) online knjižnični katalog h) iskanje i)diplomske naloge

025.4.036:681.3.06(043.2)

COBISS.SI-ID 48326754

16. MEDNARODNI fotografski natečaj (3 ; 2012 ; Kamnik)

Exposed 2011 : teme prosta barvna, prosta črnobela, akt, pokrajina = sections open color, open monochrome, nudes, landscape / 3. mednarodni fotografski natečaj = 3rd International Salon of Photography ; prireditelj, organizer Foto klub Kamnik, Slovenija ; [urednik Bojan Težak ; prevod Ana Pogačar]. - Kamnik : Foto klub, 2012 ([Ljubljana] : Potens). - 96 str. : fotogr. ; 21 cm

Besedilo v slov. in angl. - Potiskane notr. str. ov. - Izšlo skupaj z elektronsko verzijo. - 1.500 izv.

1. Gl. stv. nasl. 2. Težak, Bojan, 1981- [urednik] 3. Foto klub (Kamnik)

a) Umetniška fotografija - 21.st. - Razstavni katalogi b) skupinske razstave

77.04(100)"20"(083.824)

COBISS.SI-ID 259765248

17. GOLNAR, Tone

Plezalni vodnik. Kamniške in Savinjske Alpe. Kamniška Bistrica / avtorji Tone Golnar, Silvij Morojna in Bojan Pollak ; skice in sheme Tone Golnar in Silvij Morojna ; [dvostranska uvodna slika Franci Horvat, fotografije Tone Golnar]. - 3., popravljena in razširjena izd. - Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 2012 ([Ljubljana] : Schwarz Print). - 374 str., [32] str. barvnih pril. : ilustr. ; 21 cm

500 izv. - Bibliografija: str. 365

ISBN 978-961-6870-03-0

ISBN -961-6870-03-0 ! : 39,90 EUR

1. Morojna, Silvij [avtor] [ilustrator] 2. Pollak, Bojan [avtor]

a) Kamniške Alpe - Planinski vodniki b) Savinjske Alpe - Planinski vodniki c) Kamniška Bistrica (dolina) - Vodniki d) alpinizem e) izletništvo f) plezalni vzponi

796.52(234.323.6)(036)

COBISS.SI-ID 260153088

18. REŠEVANJE v gorah : sto let organiziranega gorskega reševanja v Sloveniji

/ [avtorji Jani Bele ... [et al.] ; zbral in uredil uredniški odbor Vladimir Habjan ... [et al.] ; fotografije člani GRS, arhiv GRS]. - Kranj : Gorska reševalna zveza Slovenije, 2012 (Žirovnica : Medium). - 276 str. : ilustr. ; 25 cm

2.000 izv. - V kolofonu: peti zbornik Gorske reševalne zveze Slovenije

ISBN 978-961-269-635-1

1. Bele, Jani [avtor] 2. Habjan, Vladimir [avtor] [urednik]

a) Gorska reševalna zveza Slovenije - 1912-2012 - Zborniki b) planinstvo c) gorske nesreče d) reševanje e) zgodovinski pregledi

614.8:796.52(497.4)(091)

614.8:796.52(092)

COBISS.SI-ID 260350720

ISBN 978-961-269-635-1

19. BAROČNA lepotica na Bukovem griču :

Sv. Ana v Tunjicah skozi 250 let / [urednica Milena Erbežnik Klanšek ; fotografija Matjaž Sedušak ... et al.]. - Tunjice : Župnija, 2012. - 79 str. : ilustr. ; 22 cm

700 izv. - Bibliografija: str. 77-78 in na dnu str.

1. Erbežnik Klanšek, Milena [avtor]

a) Tunjice - Cerkev sv. Ane - zgodovina b) cerkvena umetnost c) umetnostni vodniki d) Peter Pavel Glavar

726:27-523.42(497.4Tunjice)(036)

COBISS.SI-ID 261387008

20. SLANOVEC, Darinka

Leže v travi / Darinka Slanovec ; [spremna beseda Alenka Zorman]. - 1. izd., 1. natis. - Kamnik : samozal., 2012 (Ljubljana : NTD). - 94 str. ; 20 cm

300 izv. - Spremna beseda / Alenka Zorman: str. 89-90

ISBN 978-961-276-417-3

821.163.6-1

COBISS.SI-ID 261445376

21. URBANIJA, Jože, 1941-

Vladati za vsako ceno! / Jože Urbanija. - Kamnik : samozal., 2012 ([Kamnik] : Artpro). - 77 str. ; 21 cm

ISBN 978-961-276-515-6

821.163.6-311.2

COBISS.SI-ID 263055360

22. OD doma do šole :

zbornik ob 100-letnici Društvenega doma (1911-2011) in šolske stavbe (1912-2012) v Mekinjah / [uredili Jana Svetec in Andreja Humar Gruden]. - Kamnik : Osnovna šola Frana Albrehta ; Mekinje : Krajevna skupnost, 2012 ([Kamnik] : Artpro). - 332 str. : ilustr. ; 30 cm

650 izv.

ISBN 978-961-269-803-4

1. Svetec, Jana [urednik]

2. Osnovna šola Frana Albrehta (Kamnik). Podružnična šola (Mekinje)

a) Kulturno življenje - Mekinje b) Mekinje - Zgodovina c) Mekinje - Kulturna zgodovina

930.85(497.4Mekinje)(082)

008(497.4Mekinje)(082)

94(497.4Mekinje)(082)

373.3(497.4Mekinje)(091)(082)

COBISS.SI-ID 263523328

23. ŽELJA pomagati :

devetdeset let organiziranega reševanja na Kamniškem : Gorska reševalna služba Kamnik (1922-2012) / [avtorji Janez Volkar ... [et al.] ; zbrala in uredila Irena Mušič Habjan ; fotografije člani DGRS Kamnik, arhiv GRS, GMJ - Slovenski planinski muzej]. - Kamnik : Društvo Gorska reševalna služba, 2012 (Ljubljana : Schwarz Print). - 268 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Zbirka Med gorskimi reševalci ; knj. 10)

500 izv. - Opombe z bibliografijo na dnu str. - Kazalo

ISBN 978-961-269-834-8 : 19 EUR

1. Volkar, Janez [avtor]

2. Mušič, Irena, 1967- [avtor] [urednik]

3. Gorska reševalna služba (Kamnik)

a) Gorska reševalna služba (Kamnik) - 1922-2012 - Zborniki b) Gorske nesreče - Reševanje - Spomini c) planinstvo d) alpinizem e) nesreče f) gorski reševalci g) Slovenija h) zgodovinski pregledi

614.8:796.52(497.4Kamnik)"1922/2012"

614.8:796.52(092)

COBISS.SI-ID 263691520

24. GYÖREK, Natalija

Povabilo v gozd srečnih otrok : (evalvacijsko poročilo s priporočili za pedagoške delavce) / Natalija Györek ; [fotografije Natalija Györek, Nika Muršak]. - Kamnik : samozal., 2012 ([Kranj] : Trajanus). - 63 str. : ilustr. ; 21 cm

200 izv. - Bibliografija: str. 61

373.2.091.3:630*1

COBISS.SI-ID 263828736

Izšlo leta 2013

1. Čas počasi briše : pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Komenda in Kamnik

/ [avtorji: nekdanji mobiliziranci, njihovi sorodniki in prijatelji ; urednika: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik ; fotografije in dokumenti: avtorji in Gorenjski muzej] : zbornik. - Kamnik : Društvo Demos na Kamniškem, 2013. – 318 str. : ilustr. ; 24 cm.

ISBN 978-961-281-275-1

a) Svetovna vojna 1939-1945 - Spomini b) Nemška vojska - Mobilizacija - Kamnik - 1941-1945 c) Nemška vojska - Mobilizacija - Komenda - 1941-1945 d) Nemška vojska - Slovenci - 1941-1945

94(497.4)«1941/1945« 355.27(497.4)«941/1945«

COBISS.SI-ID 271128576

2. FRELIH, Marko

Terra sancta 1910 / [avtor] Marko Frelih ; [angleški prevod Ljubica Klančar, Robert McKenzie ; fotografija Peter Naglič, Marko Frelih]. - Stična : Muzej krščanstva na Slovenskem, 2013 ([Grosuplje] : Partner graf). - 106 str. : ilustr. ; 30 cm

Besedilo v slov. in prevod v angl. - 500 izv. - Bibliografija: str. 91-94

ISBN 978-961-93529-0-8 : 18,00 EUR

a) Naglič, Peter (1883-1959) - Razstavni katalogi b) Romanje - Jeruzalem - 1910 c) Slovenci d) osebne razstave

27-57(569.4)«1910«

77.044(569.4):929Naglič P.

COBISS.SI-ID 268187904

3. GLASBENA šola Kamnik

Naš glasbeni utrip ob 60. obletnici [Zvočni posnetek] / Glasbena šola Kamnik. - Kamnik : Glasbena šola Kamnik ; [Zg. Stranje] : Dream Studio Krt, p 2013 ([Ljubljana] : Racman AVS). - 1 CD (58 min, 37 sek) : stereo ; 12 cm + 1 zgibanka (2] str.)

Spremna beseda / Darka Skalar. - Izvajalci: Eva Poglajen, citre ; Zala Metelko, flavta ; Patricija Krhin, klavir ; Eva Leskovar, saksofon ; Peter Gregorič, saksofon ; Klara Šink, violina ; Gaj Prah, harmonika ; Filip Majcen, saksofon ; Krištof Špenko, klavir ; Tara Korica, violončelo ; Vita Vodnik, oboa ; Katarina Žajdela, viola ; Pino Pograjc, viola ; Bor Prezelj, trobenta ; Marija Zelič, klavir ; Maj Špenko, harmonika ; Kvartet flavt (Anja Štukelj, Teja Plečko, Tina Kern, Kaja Drolc) ; Trio violončel (Tara Korica, Klara Strehar, Katja Tičar) ; Duet saksofonov (Gašper Tonin, Matic Tonin) ; Brina Kvasič, Vodnik Veronika, klavir štiriročno ; Sekcija pihal (Darja Seliškar, 1. saksofon ; Matic Tonin, 2. saksofon ; Gašper Tonin, 3. saksofon ; Svetlana Novaković, flavta ; Aleksander Sever, bobni ; Jan Jurič, marakas) ; Mladinski pevski zbor GŠ Kamnik, zborovodja Ana Smrtnik ; Simon Skalar, klavir ; Pihalni orkester GŠ Kamnik, dirigent Uroš Gorenc. - Vsebina: Leži mi ravno polje / slovenska ljudska, prir. T. Plahutnik. Sonatina, 1. st. W. Popp. Poloneza / J. S. Bach. Romance / W. van Dorsselaer. Peščeni grad / F. & V. Pupis. Pesmica / M. Tomc.

Melody / B. W. Gluck. Toccata / B. Dowlasz. Feelings / A. Weignein. Želja / V. Ukmar. Scherzo / D. van Goens. Fantazija / J. Pucihar. Koncert v G-Duru, IV. st. / G. Ph. Telemann. Balada / P. Proust. Na nebotičniku / J. Robežnik, G. Strniša. Round battle Galiard / J. Dowland. Disko klub / I. Dekleva. Alla Turca / W. A. Mozart. Cosy flutes / Hans P. Keuning. Domoljubna pesem / M. Glinka. Hey Jude / J. Lennon, P. McCartney. Valček / J. Brahms. Obla di obla da / J. Lennon, P. McCartney. When you're smiling / M. Fisher, J. Goodwin, L. Shay, prir. P. Schmutte. Freedie freeloader / M. Davis. Kingdom of the crystal skull / J. Williams, M. Story

KCD-198 Dream Studio Krt

1. Skalar, Darka [pisec besedila na spremnem gradivu]

2. Mladinski pevski zbor Glasbene šole Kamnik

3. Pihalni orkester Glasbene šole Kamnik

a) Komorna glasba - CD-plošče b) Sonatine - Klavir - CD-plošče c) Koncerti - Viola - CD-plošče d) Poloneze - CD-plošče e) Romance - CD-plošče f) Toccate - CD-plošče g) Scherzi - CD-plošče h) Fantazije - CD-plošče i) Balade - CD-plošče j) Valčki - CD-plošče k) Klavir - Solo - CD-plošče l) Citre - Solo - CD-plošče m) Flavta - Solo - CD-plošče n) Saksofon - Solo - CD-plošče o) Klarinet - Solo - CD-plošče p) Trobenta - Solo - CD-plošče q) Harmonika - Solo - CD-plošče r) Violina - Solo - CD-plošče s) Violončelo - Solo - CD-plošče t) Oboa - Solo - CD-plošče u) Klavir - Štiriročno - CD-plošče v) Dui - Viola - CD-plošče w) Kvarteti - Pihalni - CD-plošče x) Dui - Saksofon - CD-plošče y) Mladinski zbori - Klavir - CD-plošče z) Pihalni orkestri - CD-plošče

785.7(086.76)

780.8:780.616.433(086.76)

slovenščina / protipomenke / terminologija / terminološki slovarji / disertacije / Slovene language / antonyms / terminology / terminological dictionaries / dissertations.SI-ID 268468736

4. GLASBENA šola (Kamnik)

Utrip ob 60. obletnici Glasbene šole Kamnik / [zbrala Darka Skalar ; fotografije Egon Bajt, Peter Škrlep]. - Kamnik : Glasbena šola, 2013. - 59 str. : ilustr. ; 23 cm + CD

1. Gl. stv. nasl. 2. Skalar, Darka [urednik]

a) Glasbena šola (Kamnik) - 1953-2013 b) glasbene šole c) glasbena vzgoja d) zgodovinski pregledi

37.018.54:78(497.4Kamnik)«1951/2011«

COBISS.SI-ID 267085056

5. HUMAR, Andreja, 1976-

Metod Humar : v kamen vklesane zgodbe / Andreja Humar ; predgovor Marko Prezelj ; [avtorji fotografij Tone Škarja ... et al.]. - Ljubljana : Sidarta, 2013. - 224 str. : ilustr. ; 22 cm

ISBN 978-961-6027-68-7

a) Humar, Metod (1940-2012) – Spomini

796.52(497.4):929Humar M.

821.163.6-94

COBISS.SI-ID 265559040

6. HUMAR, Marjeta

Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku na primeru terminoloških slovarjev : doktorska disertacija / Marjeta Humar. – [Maribor : M. Humar], 2013. - XX, 402 str. : tabele, ilustr. ; 30 cm

Dostopno tudi na: http://dkum.uni-mb.si/Dokument.php?id=57141. - Mentorica Irena Stramljič Breznik. - Bibliografija: str. 388-400. - Povzetek ; Abstract. - Univ. v Mariboru, Filozofska fak.

a) Slovenščina b) protipomenke c) terminologija d) terminološki slovarji e) disertacije / Slovene language / antonyms / terminology / terminological dictionaries / dissertations

811.163.6'373.422(043.3)

COBISS.SI-ID 20023816

7. KORDAŠ, Marjan

Jezik in identiteta / Marjan Kordaš. - 1. izd. = 1. Aufl. - Novo mesto = Gottschee [i. e. Rudolfswerth] : Arte4, 2013 (Ljubljana = Laibach : Bisart). - 91, 114 str. : avtorj. sl. ; 19 cm. - (Edicija Mozaik ; zv. 1 = Edition Mosaik ; Bd. 1)

70 izv. - O avtorju: str. 2. - Vsebuje tudi prevod v nem., tiskan v obratni smeri: Sprache und Identität / aus dem Slowenischen übertragen von Reginald Vospernik

ISBN 978-961-93544-5-2 : 18,90 EUR

a) Jezik - Identiteta b) language c) identity

81:316.7

COBISS.SI-ID 268676352

8. KORDAŠ, Marjan

Engelsflügel in einer fremden Welt : roman / Marjan Kordaš ; [Fotografien im Buch Anonymus]. - 1. Aufl. = 1. izd. - Rudolfswerth = Novo mesto : Arte4, 2013 (Laibach : Bisart). - 241 str. : ilustr. ; 21 cm

70 izv. - Vorwort des Verlegers: str. 5-6. - O avtorju na zadnji str. ov.

ISBN 978-961-93544-4-5 : 20,90 EUR

a) Kordaš, Marjan (1931-) - Spomini b) slovenski zdravniki c) Slovene physicians d) memoirs

821.163.6-94

929Kordaš M.

COBISS.SI-ID 268675840

9. KOŠIR, Marko, 1946-

Mariborske operne zvezde / Marko Košir. - 1. izd., 1. natis. - Maribor : Pro-Andy, 2013 (Celje : Dikplast). - 319 str., [14] str. pril. : ilustr. ; 22 cm + errata. - (Zbirka Svetovid)

200 izv. - Bibliografija: str. [334]

ISBN 978-961-93373-9-4

a) Operni pevci - Maribor - Biografije b) operni ustvarjalci c) Jernej Plahuta d) Valerija Heybal

782.071.2(497.4Maribor)

COBISS.SI-ID 267140096

10. KOTNIK, Andrej, 1980-

Malo mesto velikih ljudi : po Kamniku z znanimi Kamničani / [Andrej Kotnik]. - Kamnik : Matična knjižnica, 2013. - 1 zgibanka ([4] str.) : ilustr. ; 30 cm

Čelni nasl. - Avtor naveden v kolofonu

a) Kamničani b) Kamnik c) biografije d) domoznanstvo

929

COBISS.SI-ID 6125977

11. KRT, Dominik

Klavirske spremljave za pesmice iz revije Zmajček [Glasbeni tisk] / Dominik Krt ; [besedila Zvezdana Majhen ; ilustracije Jure Kralj]. - Stahovica : Dream Studio Krt, 2013 ([Kamnik] : Studio Dataprint). - 1 partitura (150 str.) : ilustr. ; 30 cm

100 izv.

ISMN 979-0-9009052-3-9 : EUR 30,00

1. Majhen, Zvezdana [pisec besedila uglasbenih pesmi]a) Otroške pesmi – Slovenija

784.67(497.4)

COBISS.SI-ID 262747136

12. LJUBIĆ, Milan

Podoba vojaka [Videoposnetek] : Rudolf Maister : general in pesnik : dokumentarni film / scenarij in režija Milan Ljubić ; glasbo [napisali] Slavko Avsenik ml., Emil Adamič, Anton Vrečko ; kamera Janez Stucin, Matjaž Mrak. - Ljubljana : Infofilm, [2013]. - 1 video DVD (27 min, 46 sek) : č-b in barve, zvok ; 12 cm

Produkcija: Infofilm. - Besedila Rudolfa Maistra interpretira Dare Valič, vezno besedilo bere Janez Lotrič

ISBN 978-961-90956-5-2

a) Maister, Rudolf (1874-1934) - Dokumentarni filmi - Video DVD-ji b) Slovenija - Zgodovina - 1918-1919 - Video DVD-ji c) DVD d) portreti e) biografije

791.229.2:929Maister R.(086.82)

929Maister R.(086.82):791.229.2

94(497.4-16/-18)«1918/1919«(086.82)

COBISS.SI-ID 265550592

13. MÁCHA, Karel Hynek

Máj = Maj / Karel Hynek Mácha ; ilustrace Miha Maleš = ilustracije Miha Maleš ; [báseň přeložil do slovinštiny Dušan Ludvik = pesnitev poslovenil Dušan Ludvik ; autorka slovinského doprovodného textu Marjana Lipoglavšek = avtorica slovenskega uvodnega besedila ; avtor českého doprovodného textu Miloš Pohorsky = avtor češkega uvodnega besedila Miloš Pohorsky]. - Ponatis. - Ljubljana : Velvyslanectví České republiky v Republice Slovinsko = Veleposlaništvo Češke republike v Sloveniji, [2013] (Krško : Jordan). - 114 str. : ilustr. ; 25 cm

1. Maleš, Miha [ilustrator]

2. Ludvik, Dušan, 1914-2001 [prevajalec]

a) Mácha, Karel Hynek (1810-1836) - »Maj« b) Maleš, Miha (1903-1987) - Ilustracije – Albumi

821.162.3-1

821.162.3.09Mácha K.H.

75(497.4):929Maleš M.

COBISS.SI-ID 5639904

14. MEDNARODNI fotografski natečaj (4 ; 2013 ; Kamnik)

Exposed 2012 : teme prosta barvna, prosta črno-bela, akt, pokrajina = sections open color, open monochrome, nudes, landscape / 4. mednarodni fotografski natečaj = 4th International Salon of Photography ; prireditelj, organizer Foto klub Kamnik, Slovenija ; [urednik Bojan Težak ; prevod Ana Pogačar]. - Kamnik : Foto klub, 2013. - 96 str. : fotogr. ; 21 cm

Besedilo v slov. in angl. - 1.200 izv.

1. Gl. stv. nasl.

2. Težak, Bojan, 1981- [urednik]

3. Foto klub (Kamnik)a) Umetniška fotografija - 21.st. - Razstavni katalogi b) skupinske razstave

77.04(100)«20«(083.824)

COBISS.SI-ID 265422848

15. MEDOBČINSKI muzej (Kamnik). Rojstna hiša Rudolfa Maistra

Rudolf Maister : domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil : vodnik po razstavi v Rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku / [avtorica besedila in izbor fotografij Zora Torkar ; sodelujoči avtorji besedil Marko Kumer, Marija Hernja Masten, Zvezdan Markovič ; fotografije Peter Naglič ... et al.]. - Kamnik : Medobčinski muzej, 2013. - 62 str. : ilustr. ; 22 cm

ISBN 978-961-6599-20-7

1. Gl. stv. nasl.

2. Torkar, Zora [avtor]

3. Torkar, Zora [avtor]

a) Maister, Rudolf (1874-1934) - Razstavni katalogi b) Medobčinski muzej (Kamnik) - Muzejske zbirke - Vodniki c) muzeji d) Slovenija e) znamenite osebnosti

f) rojstne hiše

929Maister R.(083.824)

069(497.4Kamnik):929Maister R.(083.824)

COBISS.SI-ID 268796160

16. MI rastemo že 60 let :

zbornik Antonček. - Kamnik : Vrtec Antona Medveda, [2013]. - 264 str. loč. pag. : ilustr. ; 21 x 22 cm

Ovitek nasl.

a) Vrtec Antona Medveda (Kamnik) - Zborniki b) otroški vrtci c) predšolska vzgoja

373.23/.24(497.4Kamnik)(082)

COBISS.SI-ID 267162880

17. MUŠIČ, Irena, 1967-

Kamniška Bistrica : kamniški lepi kot / Irena Mušič Habjan, Bojan Pollak ; [zemljevid Peter Šilak]. - Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, [2013]. - 33 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Planinski vestnik. Priloga, ISSN 0350-4344 ; 2013/07)

Ov. nasl. - Bibliografija: str. 7

1. Pollak, Bojan [avtor]

a) planinstvo b) Kamniška Bistrica c) gorništvo d) vodniki

796.525(036)

913(497.4)

COBISS.SI-ID 824136

18. OSNOVNA šola (Šmartno v Tuhinju). Podružnična šola (Sela)

[Osemdeset]

80 let šole na Selih : zbornik ob 80-letnici šolske stavbe - 1932 in 100-letnici šolstva na Selih pri Kamniku - 1912/13 / Milena Kunej, Tatjana Drovenik Čalič. - Šmartno v Tuhinju : OŠ ; Sela pri Kamniku : KS, 2013 (Kamnik : Artpro). - 100 str. : ilustr. ; 30 cm

200 izv. - Bibliografija: str. 73-74

ISBN 978-961-269-966-6

1. Kunej, Milena [avtor]

2. Drovenik Čalič, Tatjana [avtor]

a) Osnovna šola (Šmartno v Tuhinju). Podružnična

šola (Sela pri Kamniku) - Zgodovina b) osnovne šole c) podružnične šole d) zgodovinski pregledi
373.3(497.4Sela pri Kamniku)(091)
COBISS.SI-ID 266093056

19. PERKO, Andrej, 1953-

Pijan od življenja : premagati alkohol in spet zaživeti / Andrej Perko. - 1. izd. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2013 ([Nova Gorica] : Soča). - 167 str. ; 19 cm. - (Zbirka Ogledalo)
800 izv. - Bibliografija: str. 161-163. - Seznam priporočenih knjig: str. 164-166
ISBN 978-961-01-2686-7 : 19,95 EUR
a) Alkoholizem - Etiologija b) Alkoholizem – Zdravljenje
613.81
COBISS.SI-ID 264762112

20. PERKO, Tomaž

Precejene misli : Tomaž Perko / [besedilo Anamarija Stibilj Šajn]. - Ljubljana : Narodni muzej, 2013. - 11 str. : ilustr. ; 21 X 30 cm
Ov. nasl. - Avtorica navedena na koncu besedila
1. Gl. stv. nasl.
a) Perko, Tomaž (1947-) b) Slovensko slikarstvo - 20.st. - Razstavni katalogi
75
COBISS.SI-ID 8510816

21. PLANINSKO društvo (Kamnik)

Korak za korakom do sto dvajset let : jubilejni zbornik : Planinsko društvo Kamnik (1893-2013) / [avtorji prispevkov Irena Mušič Habjan ... [et al.] ; zbrala in uredila Darja Horvatič ; fotografije člani Planinskega društva Kamnik, arhiv Planinskega društva Kamnik]. - Kamnik : Planinsko društvo, 2013. - 139 str. : ilustr. ; 27 cm
ISBN 978-961-281-115-0
1. Gl. stv. nasl.
2. Mušič, Irena, 1967- [avtor]
3. Horvatič, Darja, 1970- [urednik]
a) Planinsko društvo (Kamnik) - Zgodovina - 1893-2013 - Zborniki b) planinstvo c) planinska društva d) Slovenija e) zgodovinski pregledi
796.52(497.4Kamnik)(091)(082)
061.2:796.52(497.4Kamnik)«1893/2013«(082)
COBISS.SI-ID 268324608

22. PODBREŽNIK, Igor

Vloga uporabnikov pri razvoju in načrtovanju kakovosti storitev v splošni knjižnici : študija primera : magistrska naloga / Igor Podbrežnik. - Koper : [I. Podbrežnik], 2013. - X, 101 str. + pril. : ilustr., tabele ; 30 cm
Dostopno tudi na: http://www.ediplome.fm-kp.si/Podbreznik_Igor_20130607.pdf. - Mentor Štefan Bojnec. - Bibliografija: str. 87-100. - Povzetek ; Summary. - Univ. na Primorskem, Fak. za management
a) splošne knjižnice b) delovanje c) uspešnost d) uporabniki e) zadovoljstvo f) zvestoba g) storitve h) kakovost
027.022:005.336.3(043.2)
COBISS.SI-ID 4737751

23. RADEJ, Irena

Poezija čopiča / Irena Radej ; [fotografije Irena Radej, Boštjan Gunčar]. - 1. izd. - Šenčur : Zavod V-oglje, 2013 ([Kropa] : Bojana Žaberl). - 122 str. : ilustr. ; 22 cm
O avtorici na zavihku ov. - 420 izv. - Vsebina na nasl. str.: Podglazurno slikanje ; Kamniška keramika
ISBN 978-961-281-081-8
1. Radej, Irena: Podglazurno slikanje
2. Radej, Irena: Kamniška keramika
a) Keramika - Kamnik b) namizno posodje c) zgodovinski pregledi
738.2(497.4Kamnik)(091)
COBISS.SI-ID 267841792

24. RIFEL, Vilko

Nega in podiranje dreves v zahtevnih situacijah : priročnik / Vilko Rifel ; [slikovno gradivo Tanja Grmovšek ... et al.]. - Strahinj : Biotehniški center Naklo, 2013 ([Ljubljana] : Birografika Bori). - 179 str. : ilustr. ; 24 cm
300 izv. - Predgovor / Peter Ribič: str. 11. - Bibliografija: str. 179
ISBN 978-961-93153-0-9 : 25 EUR
a) Drevesa - Obrezovanje b) Drevesa - Oskrba - Urbani prostor - Priročniki c) Drevesa - Obrezovanje - Priročniki d) Drevesa - Odstranjevanje - Priročniki e) Delo na višini - Vrvna tehnika - Priročniki f) arboristika g) mestno drevje h) oprema i) tehnični pripomočki j) varnost pri delu k) terminologija l) albumi
630*27(035)
631.54:582.091(035)
331.45:631.54(035)
COBISS.SI-ID 257596672

25. SLASTNA skrivnost Kamniške Veronike : Domišljijska zgodba, ki povezuje zgodovinska dejstva in legende mesta Kamnik

/ [avtorji naloge Sarah Posl ... [et al.] ; ilustracije Anja Papuga]. - Kamnik : Osnovna šola Frana Albrehta, 2013 (Kamnik : ARTPRO). - 20 str. : ilustr. ; 21 cm
Zgodba je nastala kot turistični produkt v okviru festivala »Turizmu pomaga lastna glava«. - Mentorici Mirjam Hribernik, Sanja Klemenc
1. Posl, Sarah [avtor]
a) domoznanstvo b) Kamnik c) kuharski recepti d) legende
821.163.6-93-32
908(497.4 Kamnik)
COBISS.SI-ID 6122393

26. SLAVNE vile na Slovenskem

/ Damjan Prelovšek (ur.) ... [et al.] ; [avtorji tekstov] Maja Avguštin ... [et al.] ; [uvod in poglavja med tekstom Damjan Prelovšek ; imensko kazalo Damjan Prelovšek ; fotografije Damjan Prelovšek ...[et al.] ; digitalni zemljevidi Geodetski zavod RS ... et al.]. - 1. izd. v slovenščini. - Praha : Foibos, cop. 2013 (Sezemice : Východočeská tiskárna). - 265 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Great villas)
Bibliografija na koncu posam. prispevkov. – Kazalo
ISBN 978-80-87073-54-4
1. Prelovšek, Damjan [avtor] [urednik] [avtor dodatnega besedila]

a) Vile (arhitektura) - Slovenija b) arhitekturna dediščina c) stanovanjska arhitektura d) kulturna dediščina e) villas f) domestic architecture g) cultural property
728.84(497.4)
COBISS.SI-ID 2822020

27. STRIPI iz kotla : [stripovske delavnice]
/ [stripovske delavnice je vodil Ivan Mitrevski]. - Kamnik : Mladinski center Kotlovnica, 2013. - [25] str. : ilustr. ; 30 cm
Ovojni nasl.
1. Mitrevski, Ivan [mentor]
084.11
COBISS.SI-ID 6126233

28. TERŠEK, Silvo
Preobrazbe / Silvo Teršek. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2013 ([Ljubljana] : NTD). - 346 str. ; 21 cm
ISBN 978-961-6803-72-4 : 24,90 Eur
929(497.4)(047.53)
COBISS.SI-ID 267847936

29. URBANIJA, Jože
Etika življenja : temeljna načela in konkretna vprašanja / Eberhard Schockenhoff ; prevod Jože Urbanija, Gregor Lavrinec ; [spremni besedili Roman Globokar in Jože Trontelj]. - Celje : Celjska Mohorjeva družba : Društvo Mohorjeva družba, 2013 (Maribor : Dravski tisk). - 571 str. ; 25 cm
Prevod dela: Ethik des Lebens Knjigi na pot / Roman Globokar: str. 11-15
Bioetika je ljubezen do življenja / Jože Trontelj: str. 16-20
Opombe z bibliografijo na dnu str.
Kazalo
ISBN 978-961-278-069-2 : 39,50 EUR
a) Moralna teologija b) bioetika c) krščanska etika
UDK 27-42
17.023.33

30. ZLATI hrib : pravljice in povedke iz Tunjic in okolice
/ zapisal France Stele ; uredile Breda Podbrežnik Vukmir, Marija Stanonik, Ivanka Učakar ; [ilustracije Andreja Peklar ; uvod Marija Stanonik ; opombe in komentarji, slovar Barbara Klanšek ; spremne besede Breda Podbrežnik Vukmir in Ivanka Učakar, Matej Stele]. - Kamnik : Matična knjižnica, 2013 ([Ljubljana] : Schwarz Print). - 167 str. : ilustr. ; 29 cm
600 izv. - Opombe z bibliografijo na dnu str.
ISBN 978-961-6592-09-3 : 30 EUR
1. Stele, France, 1886-1972 [zbiratelj] 2. Podbrežnik Vukmir, Breda [urednik] [avtor dodatnega besedila] 3. Stanonik, Marija [avtor dodatnega besedila]
a) Slovenske ljudske pripovedke - Tunjice b) slovenske ljudske pravljice
398.2(497.4Tunjice)
COBISS.SI-ID 267973120

Boris Kern[1]
Habjanova ulica 30, Šmarca, Kamnik
boris.kern@gmail.com

Kamnik si zasluži tudi urbani festival

Pogovor s programskim vodjem Kamfesta Goranom Završnikom

Leta 2013 je Kamfest praznoval deseto obletnico obstoja. Festival sta zasnovala Goran Završnik in Rok Kosec, organizacijsko in produkcijsko pa ga vodi KD Priden možic. V preteklih letih se je festival postopoma razvil v enega najboljših in najbolj prepoznavnih festivalov v Sloveniji. S svojo večžanrsko usmeritvijo in raznolikostjo prikazanih umetniških medijev predstavlja pomemben in predvsem potreben vnos urbane kulture v Kamnik. Festival ima tudi pomembno združevalno vlogo, saj pri njem sodeluje več kamniških institucij, hkrati pa je generator novih povezovanj. Kamfest se je postopoma širil – z enega odra na več prireditvenih prostorov in s tem v več programskih sklopov (koncertni, gledališki, filmski, otroški program), od 2012 deluje Keršmančev park, leta 2013 je festival doživel tudi nadaljevanje s sklopom prireditev, ki so ga poimenovali Kamnik po Kamfestu.
Ključne besede: festival Kamfest, Goran Završnik

In 2013, the Kamfest Festival celebrated its tenth anniversary. It was founded by Goran Završnik and Rok Kosec, the organisation and production, however, have been in the hands of KD Priden Možic. Throughout the decade, the festival has outgrown its initial proportions and become one of the most recognised Slovene festivals. The multitude of genres and staged art media represents an important input of urban culture into the local sphere. The festival is also a confluence of several local institutions and a generator of new cooperation opportunities. The Kamfest Festival gradually expanded; from the initial single stage to a number of venues that cover a variety of programmes (concerts, theatre, film, children's stage). Since 2012, there has been the Keršmanc Park venue, and the year 2013 saw the prolongation of the festival owing to a series of events named Kamnik after the Kamfest Festival.
Key words: Kamfest Festival, Goran Završnik

Kamfest je leta 2013 praznoval deseto obletnico obstoja. V teh letih se je razvil v enega najboljših in najbolj prepoznavnih festivalov v Sloveniji. S svojim konceptom presega številne, danes že precej množične festivale, ki jih prirejajo druga mesta. Ni naključje, da so Kamfestu nadeli geslo *Festival z razgledom*. Kamfest namreč s svojo večžanrsko usmeritvijo in raznolikostjo prikazanih umetniških medijev pripelje v mesto urbano kulturo, ki je je sicer v kamniškem kulturnem vsakdanu premalo. Kamfest je pomemben dogodek, ki oživi in združi sicer precej zaspano mesto, ki v avgustovskih mesecih tako zares zadiha. In z njim številni Kamničani.

Ob deseti obletnici festivala smo se pogovarjali s programskim vodjem Kamfesta Goranom Završnikom, ki je v pogovoru razkril nekaj podrobnosti in ozadij iz festivalske preteklosti, hkrati pa tudi smernice za razvoj festivala v prihodnje.

Goran Završnik (Vir: Facebook)

Čas pred Kamfestom

Kern: Če že ne za vse, pa za veliko večino dobrih in velikih stvari velja, da se ne zgodijo čez noč, naenkrat, ampak se razvijejo postopoma. Kakšna je torej predzgodba Kamfesta?

Završnik: Leta 1996 je bilo v Kamniku ustanovljeno Kulturno društvo Priden možic. Kot ulično gledališče – kar smo v osnovi še vedno – smo hitro začeli sodelovati z občino pri takratnem srednjeveškem festivalu, poimenovanem Venerina pot. S tem sodelovanjem smo si na občini pridobili zaupanje in tako so nam leta 2002 za dva meseca ponudili upravljanje prenovljenega Doma kulture. Zadevo smo vzeli resno in po dobro ocenjenem »pripravništvu« v kar močni konkurenci zmagali tudi na jesenskem razpisu. Hkrati pa smo tisto leto na pobudo župana Toneta Smolnikarja skupaj s takratno Agencijo za razvoj turizma in podjetništva v občini Kamnik organizirali sklop poletnih prireditev, ki smo mu rekli Kamniško kulturno poletje. Naslednje leto, torej leta 2003, smo koncept razpršenih prireditev opustili in namesto tega pripravili prvi festival, poimenovan Kamfest. Kulturno društvo Priden možic je postalo glavni producent, ki je k sodelovanju pritegnil takrat zelo aktivna Mladinski svet Kamnik in Študentski klub Kamnik.

Kern: Kaj pa bi lahko rekli o kulturnem življenju v Kamniku pred letom 2002? Je šlo bolj za posamične sporadične prireditve?

1 Jezikoslovec, prevajalec .

Koncert Pera Lovšina s Pankrti in Španskimi borci, Kamfest 2012 (Vir: Facebookov profil Festivala Kamfest)

Koncert Lajka Felixa, Kamfest 2009 (Vir: Facebookov profil Festivala Kamfest)

Završnik: Za 90. leta težko govorim, takrat sem namreč večino časa prebil v Ljubljani. Vem, da so bili v Kamniku to časi odlične glasbene skupine Arche, svojevrsten odgovor na Niete so bili Not z bratoma Kožar, kasneje še Regrat, v sobicah opustelega Kino doma se je marsikaj dogajalo, a do sinergije v smislu Metelkove ni prišlo ... Ves ta čas je zaznamovalo dejstvo, da v mestu ni bilo kulturnega doma. Vsa devetdeseta je bila usoda obstoječega Kino doma negotova. Govorilo se je o prodaji, menjavali so se razni upravitelji, razen nekaj legendarnih koncertov, ki so jih pripravili posamezniki, spodletelega poskusa elektronske »ambasade Kamnik« po vzoru izolske Ambasade Gavioli pa konkretnejših dogodkov verjetno res ni bilo. Se je pa zato razmahnila lokalna, vaška gledališka scena, ki pa za kakršenkoli kulturni razvoj ni imela pomena. Verjetno so takrat tudi dokončno »odpeljali narodne noše« v smer veselice, čeprav bi iz te prireditve lahko nastalo nekaj takega, kar je v Mariboru FolkArt.

Seveda pa ne gre pozabiti posameznikov, ki niso obupali, na čelu s Tonetom Ftičarjem, ki je bil kot glavni kamniški »kulturmaister« vedno odprt za nove predloge. Pa brata Schlegel, marsikdo se spomni otvoritve ogromne Tomaževe slike Gledalci na Stražnem stolpu v režiji Braneta Bičaniča, ne nazadnje smo v devetdesetih tudi Pridenmožičevci sredi Kamnika postavili javno stranišče in šotor namesto Kulturnega doma. Lahko rečem, da so devetdeseta prinesla marsikaj urbanega v samo mesto Kamnik, predvsem pa so bili dani vsi pogoji za dogodke v novem tisočletju. V 21. stoletju pa si je Kamnik zaslužil tudi bolj urban festival.

Kern: Kakšna pa je vaša osebna pot? Poznamo vas kot gledališčnika, glasbenika, spomnimo se vas kot televizijca iz oddaje Štafeta mladosti. Kdaj se je zgodil preskok in začetek angažiranosti pri kulturnih prireditvah v mestu?

Završnik: Iz OŠ Toma Brejca me je leta 1989 pot vodila na vojaško gimnazijo Franc Rozman - Stane. Po osamosvojitvi Slovenije so se stvari tam obrnile na glavo, tako da sem srednjo šolo dokončal v Šiški, poskušal nadaljevati na FDV-ju, a me je povleklo na Filozofsko fakulteto, na slovenistiko. Hkrati sem se vpisal na gledališko in lutkovno šolo GILŠ - KODUM, ki mi je popolnoma spremenila pogled na umetnost, kulturo, na svet. Na tej šoli so me naučili, da gledališče ni le klasično, da ne potrebuješ vedno odra in da so uprizoritvene umetnosti nekaj, kar bi lahko delal vse življenje. Šola me je tako seznanila tudi z uličnim gledališčem, spoznal sem Gorazda Osojnika in Andreja Rozmana Rozo iz Gledališča Ane Monro, s katerima intenzivno sodelujem še sedaj. Takrat, leta 1996, smo v kamniški kavarni Veronika ustanovili Kulturno društvo Priden možic. V okviru Srednjeveških dnevov smo vsako leto pripravili predstavo, hkrati pa smo začeli z delom na lokalni televiziji KTV Impulz. Pripravili smo satirično oddajo Polž v solati in se med drugim prijavili na enega od državnih natečajev. Dobili smo drugo nagrado in pomembno je bilo predvsem to, da so nas opazili na televiziji. Hkrati sem dobil tudi angažma v Štafeti mladosti, in sicer kot spremljevalni glasbenik, podobne stvari počnem še danes. Kasneje sem v Bruslju končal tudi šolo za kulturni menedžment. In to je moja zgodba do KD Priden možic. Društvo je po obnovi dvorane leta 2002 dobilo povabilo, da prevza-

me Dom kulture. Sledil je razpis, preko katerega smo Dom kulture tudi dejansko dobili v upravljanje.

Čas po Kamfestu

Kern: Sam vidim Kamfest kot injekcijo življenja temu mestu, ki je nekako v narkozi. Mislim, da festival vnaša v prostor stopnjo urbanosti, ki jo Kamniku, kljub zelo dinamičnim demografskim spremembam v zadnjem desetletju, primanjkuje. Kako festival vidite, doživljate vi?

Završnik: V prvih letih festivala ne moremo govoriti o kakšni izkristalizirani podobi festivala. Zdaj, po več letih, lahko rečemo, da festival izhaja iz urbanega prostora. Poudaril pa bi, da smo seveda že na začetku vedeli, da ne želimo komercialnega festivala. Kamfest zasleduje urbane trende. Zelo pomembna je njegova povezovalna vloga, saj pri festivalu namreč nikakor ne sodeluje le Priden možic. Že prej sem omenil organizaciji, ki sta bili zraven na začetku. Kasneje sta se festivalu pridružila Medobčinski muzej, Mestna knjižnica Kamnik, ustanovljena je bila skupina mladih arhitektov Štajn, ki tudi veliko prispeva k festivalu. Lahko pa dodam, da je razlog, zakaj nam Kamfest tako dobro uspeva, verjetno tudi v tem, da se KD Priden možic v osnovi ukvarja z uličnim gledališčem. V društvu razmišljamo s strani ulice in ne toliko s strani neke institucije.

Kern: Kdo so sicer ključni ljudje pri organizaciji Kamfesta?

Završnik: Kamfest ima relativno mlado ekipo, ki je festivalu fanatično predana. Zgodbo sva pred desetimi leti začela z Rokom Koscem, s katerim sva tudi nosilca licence. Prav tako sta od začetka s festivalom Matjaž Jug in Primož Jeras, ki sta iz nadobudnih, skorajda mladoletnih prostovoljcev postala nepogrešljiv del festivala. Ekipo festivala so pomembno zaznamovali tudi administrativni delavci in ljudje za odnose z javnostmi, ki so oz. so bili sicer del ekipe v Domu kulture Kamnik: Ana Stanovnik Perčič, Katarina Sonc, sedaj pa že tretje leto vsestranski Juš Milčinski. Pri organizaciji festivala sodelujejo tudi člani društva Priden možic, ki sicer ne delujejo v Kamniku. Ana Duša je tako kot programski vodja pomembno zaznamovala nekaj sezon Kamfesta, lansko leto se je vrnil Jure Matičič in s seboj pripeljal odličnega soproducenta – Mestni kino Domžale.

Pomembno vlogo pa imajo tudi prostovoljci iz tujine, ki pri Kamfestu sodelujejo zadnja štiri leta. Ti prostovoljci ne le pomagajo s svojim delom, ampak festivalu dajejo tudi raznolikost in kamniški mladini odpirajo oči, da sodelovati pri takem festivalu kot prostovoljec ni »kr neki«, da se da pri nas marsikaj naučiti.

Kern: Ali se lokalna skupnost zaveda pomena festivala, se zaveda, da imamo od takega festivala korist vsi?

Završnik: Mislim, da ja. Dejstvo je, da so Kamfest sprejeli vsi. Lokalna skupnost daje Kamfestu lepo vsoto denarja, in to brez vsakršnega metanja polen pod noge. Kot kaže, smo kar všečni s tem, kar delamo. Ne nazadnje z vedno močnejšim marketingom in s soproducentsko politiko podvojimo začetni občinski vložek. Radi nas imajo gostinci, čeprav jim ves čas »težimo« s kvaliteto njihove ponudbe, a se zavedamo, da jim v centru Kamnika ni z rožicami postlano. Prav tako ponudniki prenočišč, pa razna lokalna društva, ki se najdejo v programu, in podobno.

Koncert kanadske skupine Suuns, Kamfest 2013 (Vir: Facebookov profil Festivala Kamfest)

Kern: Kako pa gostinci podpirajo Kamfest? Videti je, kot da tega sodelovanja ne bi bilo. Nujno bi bilo, da bi se po večernih koncertnih dogodkih dogajanje preselilo v kavarne in druge družabne prostore.

Završnik: Staromestni gostinci komaj čakajo na Kamfest, ker takrat veliko zaslužijo. Zunanjih točilnih pultov z naše strani praktično ni, prav tako od njih ne zahtevamo »participacije«. Seveda smo veseli, če nekdo od njih pride po festivalu in reče hvala, fantje, odlično je bilo, nekaj sem zaslužil, kam lahko nakažem nekaj sto evrov. A večina kamniških gostincev je očitno francozov, a ne zaradi, recimo, bogate vinske karte. Kar pa je napaka. Mestno jedro ne bo oživelo, dokler ne dobimo primerne gostinske ponudbe. Težko je držati kontinuiteto, če se najemniki kar naprej menjavajo. Če hočeš biti uspešen gostinec, se moraš zavedati, da na Kamfest pride zahtevnejša publika, ki, recimo, opazi, da natakarica ob plačilu ni prinesla računa. Kaj nam pomaga, če ZTŠ (Zavod za turizem in šport, op. a.) pripelje v Kamnik nekaj sto ljudi naenkrat s parnim vlakom, če pa jih kamniški gostinci gledajo kot deveto čudo in razmišljajo, kako se nič ne da narediti.

Programski vrhunci festivala

Kern: Koliko dejstvo, da se Kamnik vendarle ne odlikuje ravno z najvišjo stopnjo urbanosti, vpliva na sam program? V kolikšni meri je torej program Kamfesta kompromis med tem, kar bi si želeli in kar si glede na poznavanje publike lahko privoščite?

Završnik: Ja, gre za kompromis. Vendar ne gremo v smer populizma. Gledamo na kvaliteto, kvaliteto žanra. Kamfest ni le jazz, le etno ali le gledališčni festival, Kamfest je večžanrski festival.

Kern: Kakšna so sicer merila za izbor dogodkov?

Završnik: Poskušamo torej biti ne le glasbeni ali le gledališki festival, pri čemer pa nastopajoče izbiramo

Pogled na publiko z Otroškega odra, Keršmančev park, Kamfest 2013 (Foto: Albert Šabotić)

izključno sami. Imeli smo tudi primer, ko je neki bend želel priti v program preko političnih povezav. Upam, da se kaj takega ne bo več ponovilo. Kot rečeno, festival zasleduje urbane trende. Moramo pa na glavnem odru vsako leto ponuditi tudi nekaj dogodkov, ki so polno obiskani. Zato gostimo tudi glasbenike, kot so Vlado Kreslin, Jinx, pa Neisha izpred nekaj let in še marsikdo ...

Kern: A verjamete v vzgojo obiskovalcev?

Završnik: Ja. Kamnik ima dober potencial ravno v občinstvu, občinstvo zna biti zahtevno. Vesel sem, ko mi npr. Boris Cavazza po predstavi v Domu kulture Kamnik reče: »Mater, imate dobro publiko!«

Kern: Kaj je bil prelomni trenutek Kamfesta, kdaj bi lahko rekli, da je festival res zaživel?

Završnik: To je bil tretji Kamfest – leto, ko sva se z Rokom Koscem odločila za dodaten oder. S tem so iz enega programskega sklopa nastali trije, na Malem gradu pa smo postavili tudi prvi pravi koncertni oder. Tretja prelomna stvar tistega leta je bil koncert skupine Laibach, ki je za nas takrat predstavljal ogromen organizacijski zalogaj, na katerega pa smo bili pripravljeni. Laibach je seveda daleč največji slovenski bend – in z njim je festival stopil štiri stopnice višje.

Kern: Je težje na festival pripeljati skupino Laibach ali kanadsko Suuns?

Završnik: Oboje je enako zahtevno. Na splošno z domačimi bendi ni večjih težav, pri tujih pa je različno. Ni nam na primer uspelo pripeljati 2Cellos.

Kern: Kje se je zataknilo?

Završnik: Povabili smo ju na začetku njunega uspeha in očitno smo bili v tistem trenutku za njiju premajhen festival. Ni vedno vse v denarju. Še veliko se moramo naučiti, če želimo, da bo Kamfest res velik festival tudi v mednarodnem pogledu.

Kern: Kaj si sicer štejete za vrh v programskem smislu?

Završnik: Laibach in Lajkó Félix, a bolj, ker sta bila ob pravem času na pravem mestu. Oba dogodka sta imela izreden vpliv na nadaljnji razvoj. Laibachi, ker so bili prvi »ta veliki«, in Lajko, ker smo ob njegovem koncertu prvič dobili resnično pozornost resnih medijev in konkreten delež zahtevnejše publike iz Ljubljane.

Kern: Na Kamfestu smo imeli priložnost poslušati vrsto odličnih domačih izvajalcev: skupine Niet, Laibach, Elvis Jackson, Demolition group, Terrafolk, konec koncev Pepel in kri, Ota Pestnerja in Anjo Bukovec. Občutek pa imam, da so med glasbenimi gosti iz tujine v preteklih letih izrazito prevladovali glasbeniki iz bivših jugoslovanskih republik (med njimi velja izpostaviti odlične Dubioza Kolektiv iz BiH, srbski Darkwood dub). Je bila poznejša bogatejša ponudba, ki presega zgolj regionalne okvire, stvar razvoja festivala, se je to zgodilo načrtno?

Završnik: Postajamo zanimivejši, širi pa se tudi naša producentska mreža. Zavedam se, da je glasbe iz bivših jugoslovanskih držav v Sloveniji ogromno.

Premični prototip spomenika mamuta, v iskanju optimalne lokacije, Kamfest 2013 (Vir: Facebookov profil Festivala Kamfest)

Kern: Ali ne gre pri tem v bistvu za neambicioznost, ki je zelo značilna za celoten slovenski prostor; torej za pomanjkanje želje pripeljati in prikazati širši izbor glasbenih in drugih gostov?

Završnik: To izhaja iz neznanja. Veliko lažje je povabiti nekoga iz bivših jugoslovanskih republik, blizu nam je jezik, s komunikacijo ni nobenih težav. Na neki način se s takim načinom delovanja tem glasbenikom dela škoda, saj njihova glasba ni več ekskluzivna. Problem predstavlja tudi pomanjkanje povezav, naši menedžerji namreč pogosto ne sežejo dlje.

Kern: Na Kamfestu smo videli tudi nekaj izvajalcev iz oddaljenih držav: npr. leta 2011 južnoafriško skametal skupino Hog Hoggidy Hog ... Kako je prišlo do sodelovanja s temi glasbeniki, kako sploh privabljate tuje glasbenike?

Završnik: Festival nima dovolj sredstev, da bi kot organizatorji namensko hodili po tujih festivalih in iskali goste, zato smo precej odvisni od soproducentov in tudi od naključij. Ko smo se recimo v eni od ljubljanskih picerij nekoč pogovarjali o Lajku Felixu, nas je slučajno slišal Bojan Cvetrežnik, prisedel in v pol ure smo se ne le dogovorili za njegov nastop, ampak temu dodali še kamniško poletno violinsko šolo in koncert skupine Terrafolk. Tako gre to. Zadnje čase pri dogovarjanju z gosti iz tujine sodelujemo s Kinom Šiška, poleg slovenskih imamo tudi nekaj menedžerjev iz tujine, ki so zelo profesionalni. Hog Hoggidy Hog smo dobili recimo preko menedžerja, ki sooblikuje glasbeni program na Metelkovi v Ljubljani. Pomembno pa je tudi sodelovanje med podobnimi festivali, na primer postojnskim festivalom Zmaj 'ma mlade, ajdovskim Štrudlfestom, ljubljanskim Trnfestom, mariborskim Lentom, ulično Ano Desetnico, beograjskim Patosofiranjem in še kom.

Kamniški kulturni vsakdan

Kern: V Kamniškem občanu smo pred časom lahko prebrali vašo nekoliko očitajočo kolumno, ki je malce ošvrknila speče prebivalce, predvsem pa jadikajoče kulturnike. Za kaj je šlo pri tem »kriku«?

Završnik: Kamnik in podobna mesta imajo neke stare garniture, ki so navajene za minimalen učinek porabljati relativno velika sredstva, denarja pa je zdaj v času krize vedno manj. In med kulturniki je vedno veliko blefa. Konkretneži so redkost, veliko več je takih, ki sadijo rožice, pa se potem čudijo, zakaj nihče teh rožic na njihovo njivo ne pride gledat.

Kern: Kaj je torej v ozadju? Kdo je torej sporen?

Završnik: Konkreten problem so tisti posamezniki ali društva, ki se nočejo »preizkušati« na rednih letnih srečanjih, gostovanjih, tekmovanjih, torej tisti, ki na starih lovorikah sedeč porabljajo denar brez konkretnih programov, vizij, razvoja. Pa naj bodo to pevski zbori, ki so, razen nekaj blestečih izjem, sami sebi namen, ali pa druga kulturna društva in posamezniki, ki so obtičali v nekem drugem času, a na tem prostoru. Porabijo veliko denarja za relativno majhen učinek. Narobe je, da gre nekdo na neko gostovanje na občinske stroške z izgovorom, da bo predstavljal Kamnik, samo zato, ker bi neka skupina ljudi rada šla na izlet. Dobiti zgolj povabilo na gostovanje je namreč najmanj-

Dogajanje v Samčevem predoru, Kamfest 2013 (Vir: Facebookov profil Festivala Kamfest)

ši problem. Zares štejejo le konkretna povabila z vsaj plačanimi stroški, če že ne honorarji. Ločiti je treba ljubiteljsko druženje od resnega dela. Denarja ni veliko in Kamnik se bo moral v svoji globalni, ne samo kulturni, strategiji odločiti, ali je mesto ljubiteljske kulture, ljubiteljske politike, ljubiteljskih gostincev in sorodniških povezav v javnih ustanovah – kar nas, po mojem mnenju, ne bo pripeljalo nikamor; ali pa mesto, ki se zaveda svojega javnega prostora in ga zna izkoristiti tudi tako, da dá možnosti mladim arhitektom, mladim kulturnikom, mladim raziskovalcem, da se zaveda lastnih mladih profesionalcev, ne pa, da se izgublja v družinski povprečnosti. Kar se nas tiče – Kamfest in Dom kulture dokazujeta, da se v tem mestu da nekaj narediti. A kaj hitro lahko sleherni od nas zaspi in pozabi na vse te velike besede.

Kern: V kulturni strategiji je zapisano, da naj bi se širjenje kulturnih dejavnosti iz večjih mest širilo v manjša mesta – kako je na to pripravljen Kamnik? Ali obstaja kamniška lokalna strategija?

Završnik: Dela se nova. Tako kot pri prejšnjih dveh smo tudi tokrat povabljeni k sodelovanju, a bomo sestavljavci zagotovo tudi tokrat naleteli na številne omejitve. Največja je zagotovo večno vprašanje iz vrst mestnega sveta: »Kaj pa podeželje? Spet ste pozabili na podeželje.« Ja, to naše ljubo podeželje, eden najboljših izgovorov za polžje lezenje. Sodelovali smo tudi pri pripravi zadnje strategije za področje mladih. Narejena je bila s konsenzom med obstoječimi mladinskimi organizacijami, vendar je bila na občinskem svetu gladko zavrnjena. Strategija bi morala urediti položaj ljubiteljske kulture, jasno bi bilo treba določiti, kdaj je društvo zgolj ljubiteljsko in v kolikšni meri njegovo delovanje podpira občina. V komisijah pa stvari žal delujejo po principu: »Dajmo jim nekaj, da bo mir.«

Kern: Torej je tudi v Kamniku uveljavljen vseslovenski princip »vsakomur malo«, od tistega, ki dobi malo, pa vemo, da se tudi ne spodobi veliko pričakovati.

Završnik: Tako ni denarja za tiste, ki bi želeli narediti neki projekt malce bolj profesionalno. A se kljub temu pojavljajo številni presežki. Jazz društvo Veronikine zgodbe, MePZ Odmev, srednješolski gledališki skupini in gotovo še kaj podobnega. Denar, ki je namenjen kulturi, je treba bolj načrtno usmerjati, a nato tudi meriti učinke. Odlična rešitev bi bila Zveza kulturnih društev, ki bi večjo vsoto denarja sama delila med svoje člane. Ko se kupčije ne bi več dogajale za trdno zaprtimi vrati, ampak bi se reklo bobu bob.

Pogled v prihodnost

Kern: Vrniva se h Kamfestu. Festival se je postopoma širil – od leta 2006 novi oder ob Kavarni Veronika, od takrat tudi prvič otroški program. Zadnji dve leti deluje Keršmančev park, tudi ogledi filmov na Kamfestu niso novost. Že leta 2007 smo si lahko ogledali odličen film Jima Jarmusha Kava in cigareti. Lani se je zgodil prvi sklop prireditev Kamnik po Kamfestu. Kakšne so smernice za razvoj Kamfesta?

Završnik: Letos bomo verjetno imeli tudi Kamnik pred Kamfestom. Festival raje širimo časovno, kot da bi ga širili vertikalno. Ni nam najpomembneje, da bi

Prostovoljci na Kamfestu 2013 (Vir: Facebookov profil Festivala Kamfest)

Kamfest zrasel v zelo pomemben festival v tem delu Evrope – če bo, je to seveda dobro, ni pa to naš glavni cilj. Glavni cilj je, da se v Kamniku po vzoru festivala začnejo načrtovati prireditve skozi celo leto in da je v te prireditve vključena urbana komponenta, da o Kamniku torej razmišljamo kot o mestu. Vsako leto se tudi trudimo pripraviti nekaj posebnega – lani je bil to koncert na strehi avtobusa, kasneje pa še party v samem avtobusu.

Kern: Odlična je bila tudi iniciativa iskanja ustreznega mesta za spomenik mamutu … Kakšen bo Kamfest leta 2023?

Završnik: Ne delam si nobenih utvar, da smo mi za zmeraj. In tudi ne vem, če si želimo biti za zmeraj. Mogoče se bodo že v bližnji prihodnosti zgodile velike spremembe. Spet je namreč čas za učenje. Tokrat odhajamo po novo znanje v Francijo, državo kulture, pogledat in prisluhnit, kako to delajo res veliki.

Predvsem upam, da Kamfest 2023 ne bo več tako viden, torej da pred festivalom in po njem v dogajanju ne bo praznine, ampak da čez 10 let ne bo razlike med dnevi, ko festival bo in ko ga ne bo. Naš končni cilj je, da bo cela ponudba Kamnika čez vse leto na višjem nivoju. Kamnik – festivalsko mesto. Kamnik – mesto svobodnega javnega prostora.

Razstava Kam so šle vse fabrike, Kamfest 2013 (Foto: Klemen Brumec)

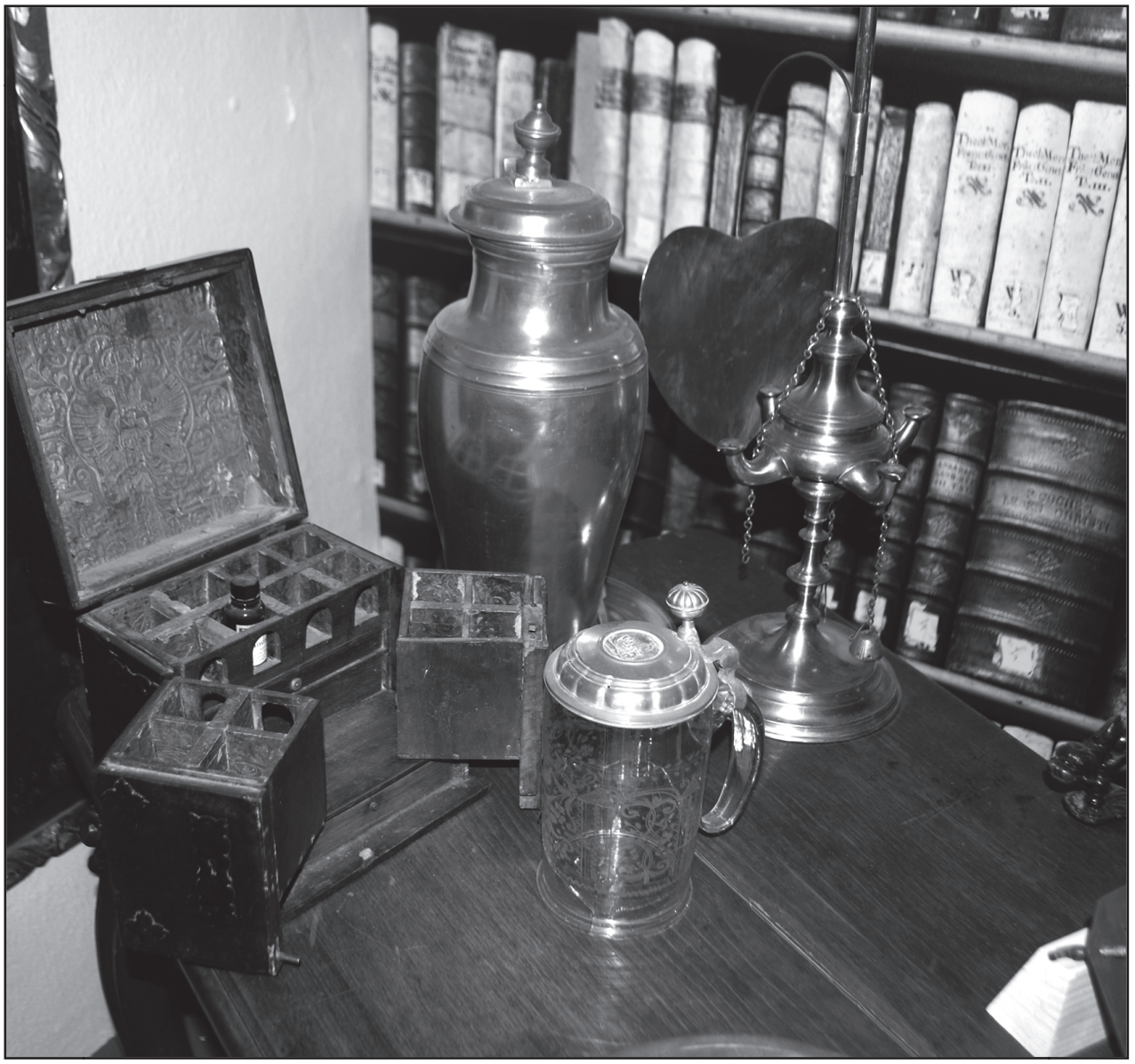

Jernejka Drolec[1]
Poreber 1a, Kamnik
Jernejka.Drolec@rtvslo.si

»Po svetu sta me vodila radovednost, raziskovanje in to se je kasneje preusmerilo v raziskovanje človeške notranjosti«

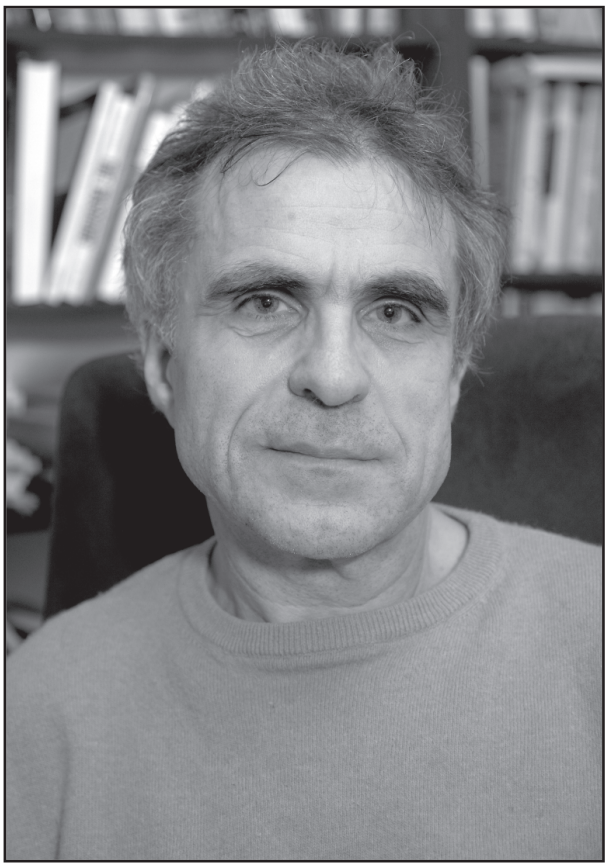

Pogovor s prof. dr. Rudijem Kotnikom

Prof. dr. Rudi Kotnik opravlja dva poklica – je pedagog in psihoterapevt. Mladost je preživel v Kamniku, od koder ga je radovednost vodila v Indijo, Latinsko Ameriko in po Evropi. Po končanem študiju filozofije se je zaposlil na gimnaziji Bežigrad, kjer je poučeval dve desetletji – tudi v programu mednarodne mature. Magisterij iz filozofije je končal leta 1991 na Univerzi Warwick, magisterij iz gestaltterapije pa leta 2001 na inštitutu Metanoia in Middlesex University v Londonu. V Sloveniji je zasnoval izobraževalni program gestaltterapije, v katerem tudi aktivno deluje. Od leta 1996 je zaposlen na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kjer je doktoriral leta 2000. Na Oddelku za filozofijo poučuje Predmetno didaktiko in Uvod v filozofijo. Na Oddelku za psihologijo pa izvaja tri psihoterapevtske predmete: Uvod v gestaltterapijo, Gestaltterapija v praksi, Psihoterapevtski pristop: humanistična in eksistencialna usmeritev. Poleg številnih znanstvenih in strokovnih prispevkov je tudi avtor knjig: *Pouk filozofije kot osebno doživljanje* in *Nova paradigma v izobraževanju: je manj lahko več?*

Ključne besede: Rudi Kotnik, marketizacija visokošolskega izobraževanja, akademska skupnost, gestaltpsihoterapija, Kamnik

Profesor Rudi Kotnik, PhD, has two occupations – he is a pedagogue and a psychotherapist. He spent his youth in Kamnik, from whence his curiosity took him to India, Latin America and around Europe. After completing his philosophy studies, he became a philosophy teacher at Bežigrad Grammar School, where he taught at the regular Slovene programme as well as the international high-school graduation programme. He completed his Master's Degree in philosophy at the University of Warwick in 1991, to which he added a Master's in Gestalt Therapy from the Metanoia Institute of the Middlesex University in London in 2001. He is the founder as well as an active member of the Gestalt therapy study programme in Slovenia. Since 1996, he has worked at the Faculty of Arts of the University of Maribor, where he also completed his doctoral studies in 2000. He is a lecturer at two departments: the Department of Philosophy where he teaches Special didactics and Introduction to Philosophy, and the Department of Psychology, where he has three subjects on psychotherapy: Introduction to Gestalt Therapy, Gestalt Therapy Practicum and Psychotherapeutic Approach: Humanistic and Existential Course. Apart from a great many scientific articles and contributions, he has written two books: *Philosophy Classes as Personal Perception* and *The New Educational Paradigm: Could Less Be More?*

Key words: Rudi Kotnik, marketization in higher education, academic society, Gestalt Psychotherapy, Kamnik

Samosvoj, topel in pozoren, raziskovalnega duha, temeljit v terjanju resnice, raziskovalec človeške narave, materialistični asket, spoštljiv do narave. Filozof, pedagog in psihoterapevt, ki je v Sloveniji zasnoval izobraževanje o gestaltterapiji. Netipičen Slovenec. Kamničan. Tak je prof. dr. **Rudi Kotnik.**

Pred tridesetimi leti se je iz Kamnika preselil v nekoliko odmaknjena Studenca nad Markovim. V mladosti je poučeval kitaro, se preizkušal v alpinizmu in fotografiranju. Po končanem študiju filozofije se je zaposlil na gimnaziji Bežigrad, kjer je poučeval dve desetletji – zadnjih šest let tudi v programu mednarodne mature. Obzorja si je pri devetnajstih letih širil v spoznavanju sveta z avtoštopom po deželah na poti proti Indiji in po Evropi. Kasneje ga je zanimala Latinska Amerika, raziskovanje je potem nadaljeval tudi v akademski sferi. Magisterij iz filozofije je končal leta 1991 na Univerzi Warwick, magisterij iz gestaltterapije pa leta 2001 na inštitutu Metanoia in Middlesex University v Londonu. Ima izkušnje z vodenjem delavnic v izobraževalnem programu za gestaltpsihoterapevte inštituta GITA (Inštitut za geštaltterapijo). Od leta 1996 je zaposlen na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kjer je leta 2000 doktoriral. Na Oddelku za filozofijo poučuje Didaktiko filozofije in Uvod v filozofijo. Na Oddelku za psihologijo pa izvaja tri psihotera-

1 Univ. dipl. inž. kmet.-zoot., novinarka Radia Slovenija.

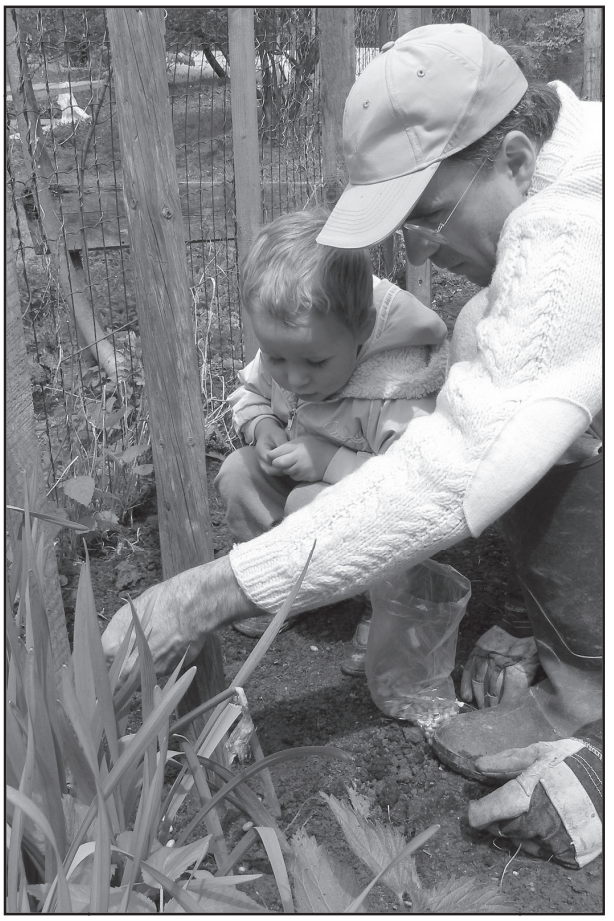

Sajenje fižola

pevtske predmete (Uvod v gestaltterapijo, Gestaltterapija v praksi, Psihoterapevtski pristop: humanistična in eksistencialna usmeritev). Sicer je avtor knjig: *Pouk filozofije kot osebno doživljanje* in *Nova paradigma v izobraževanju: je manj lahko več?* ter številnih znanstvenih in strokovnih prispevkov.

Drolec: Živiš v Studencah, odmaknjeno od Kamnika, v katerem si sicer preživel mladost. Kakšne spomine imaš na to obdobje?

Kotnik: V Studenca sem se preselil pred tridesetimi leti. Sedanja Šutna, takratna Kidričeva ulica, kjer sem v mladosti živel, je bila glavna in edina prometna žila. Obvoznice še ni bilo in ko je mimo zapeljal kamion, so se tresle šipe. Bilo je veliko hrupa, prahu in izpušnih plinov. Veliko vikendov sem preživel v hribih in si slednjič omislil svoj dom stran od mestnega hrupa, nekje višje, bolj v hribih, v čistejšem okolju in bližje naravi.

Spomini na Kamnik v otroštvu so povezani z Malim gradom, ta je bil poligon za naše otroške vojne igre, vključno s predorom pod Malim gradom, ki nam je bil dostopen skozi stranski vhod z dvorišča sošolca. Plezali smo po pečinah in razvalinah in ne da bi se zavedal, sem tam dobil prve plezalne izkušnje. To je bilo pestro otroško življenje, precej drugačno, kot ga imajo današnji otroci.

Pozneje, v času študentskih let, v začetku 70-ih let, mi je bilo težko gledati neizkoriščen, zapuščen in propadajoč Mali grad, čeprav ima ogromno zgodovinskih in drugih atributov, tudi zanimive zgodbe o Veroniki, da bi bil zanimiv za obiskovalce. Takrat sem celo pomislil, da bi bil turistični vodnik po Malem gradu. Sanjaril sem, kaj vse bi se lahko tam dogajalo. To, kar se je razvilo in se dogaja v času Kamfesta, je neverjeten kontrast v primerjavi z mrtvilom prejšnjega obdobja, seveda po zaslugi zagnanih članov kulturnega društva Priden možic. Izjemno cenim to, kar so naredili.

Drolec: Kakšne spomine imaš na Kamnik in Kamničane?

Kotnik: Mladost sem preživel na Šutni, v hiši, ki je bila menda predelana iz dveh manjših hiš. V njej je pred vojno živel takratni zdravnik dr. Anton Binter s svojo ženo Matildo. Ta hiša je bila po vojni nacionalizirana in kasneje denacionalizirana. V času moje mladosti so tam živele tri sorodnice Binterjevih. To so bile starejše gospe, ki so se nam otrokom s svojimi navadami iz prejšnjega časa zdele precej drugačne. Ko smo prišli k njim na obisk, smo vsakokrat dobili v dar kakšno razglednico. Te razglednice s konca 19. in začetka 20. stoletja zdaj še vedno hranim. Zanimivo se mi je zdelo, da so se z nami oziroma drugimi stanovalci te gospe pogovarjale v srbskem jeziku, med seboj pa kaj pokomentirale v nemščini. Živele so obdane z dragocenimi starinami in prostor je bil prežet s posebnim vonjem. Posebej se spomnim slik, na katerih sta bila dr. Binter in Matilda. Ena od teh slik je zdaj v Medobčinskem muzeju Kamnik. Spomini so torej prežeti z vonjem prostora in starin ter z navadami teh gospa. Tako sem bil v stiku z delčkom duha kamniške preteklosti.

Drolec: Kako si postal to, kar si, kaj te je oblikovalo v človeka, kakršen si postal, drugačen, nekonvencionalen v razmišljanju?

Kotnik: Način, kako živim in delujem danes v svojem profesionalnem življenju, ima zagotovo določene korenine tudi v obdobju osnovne šole. Šele zadnja leta se zavedam sreče, da sem imel za profesorja slovenščine od šestega razreda naprej prof. Milana Šuštarja, in šele zdaj razumem, kako nas je učil. Naučili smo se veliko slovnice, spoznali smo precej literature in zame najpomembnejše: ko smo pisali spise, nas je spodbujal h kreativnosti, samostojnosti mišljenja in izvirnosti. Izvirnost je zelo cenil in poudarjal. Zame je bil velik šok, ko sem v srednji šoli ugotovil, da je moja profesorica slovenščine v srednji šoli bolj cenila povprečnost kot pa te tri vrednote. Mogoče se takrat tega šoka niti nisem zavedal, čutil pa sem, da tisto, v kar me je spodbujal prof. Šuštar, ni bilo cenjeno.

Pred nekaj leti sem na MMC-jevi strani (multimedijski center RTV Slovenija) naletel na fotografijo ene izmed generacij diplomantov Filozofske fakultete, mislim, da slavistike, med katerimi so nekateri postali pomembne osebnosti v literaturi ali širše v kulturi. Na fotografiji je bil tudi prof. Šuštar. Takrat sem pomislil, da je bilo to obdobje, ko je med drugim prihajal k nam tudi eksistencializem. Ta, za tedanji režim zelo neprijetna filozofija, je imela določen vpliv na tiste generacije. Če so tudi njega oblikovale take ideje kot perspektivaše, potem razumem, da je tudi pri nas spodbujal vrednote avtentičnosti nasproti povprečnosti. Te vrednote, ki mi jih je takrat na nek način privzgojil, ne da bi se jih jaz

zavedal, sem ohranil. Zato ima on tudi posebno mesto v mojem življenju.

Spomnim se konkretnega dogodka, ko mi je profesor pri zgodovini dal nalogo, da naredim povzetek iz Sobotne priloge *Dela* in da to preberem po šolskem radiu. Šlo je za neko zgodovinsko politično situacijo tistega časa. Ko sem to naredil in prišel ponosen v razred, bila je ravno ura slovenščine pri prof. Šuštarju, je bil njegov prvi komentar: »Ja, ampak ni bilo vse tako, kot si povedal in piše tam notri.« Od njega sem dobil spodbudo, da sem na svet gledal z distance, bolj kritično, da nisem verjel in pristal na vse, kar sem izvedel iz medijev ali iz okolja. To je bila zame pomembna prelomnica. To vrednoto, ki mi jo je ponudil, sem sprejel in jo še danes gojim na sicer drugačen način.

Od takrat sem na svet gledal drugače in se pozneje loteval vseh mogočih stvari. Že v srednji šoli me je zanimalo študentsko gibanje. Kot študent sem imel honorarno delo, se ukvarjal z alpinizmom, šel sem v svet, ki je imel svoje izzive, tveganja. Danes gledam drugače na takratne izzive alpinizma ali jadralnega padalstva ...

Drolec: A to si tudi počel?

Kotnik: Ja, ko pa sem pri jadralnem padalstvu začutil, da me je strah, česar se prej nisem zavedal, sem se z vsemi temi tveganimi dejavnostmi nehal ukvarjati in energijo preusmeril na druga področja.

Drolec: Pa drugi mladostni izzivi?

Kotnik: Zame je bilo samoumevno, da grem po končani srednji šoli poleti v tujino. Po opravljeni maturi sem imel že kupljeno letalsko karto za Anglijo, kamor sem med počitnicami nameraval oditi delat. Iz tega ni bilo nič, ker mi posrednik, Študentski servis iz Maribora, ni priskrbel delovne vize. Tako sta letalska karta in z njo ta načrt propadla. Odločil sem se, da grem namesto tega proti Indiji, takrat zelo priljubljena popotniška pot. Nov denar sem si prislužil pri zidarjih, kar je bilo moje vsakoletno delo, da sem si od osemletke naprej zaslužil za knjige. Delali nismo osem, pač pa 12 ur na dan in spomnim se, kako so me od apna zvečer pekle roke. Ker me v Indijo nihče ni hotel vzeti s sabo, sem se odpravil tja sam, s sto dvajsetimi dolarji v žepu. Pot do Afganistana sem preštopal, od tam sem popotovanje nadaljeval najprej z avtobusom, potem pa z vlakom. Potoval in živel sem zelo skromno, bil odprt do drugih kultur, drugačnosti, pretresen od marsičesa.

Drolec: Si iskal guruja, tako kot večina?

Kotnik: Izvorni motiv je bila mladostna radovednost spoznati nepoznano. Guruji me nikoli niso zanimali in v Indiji se s tem sploh nisem srečal. Nazaj sem prišel precej spremenjen. Pot v Indijo je v meni pustila globoko sled. Po eni strani mi je bilo silno doživetje videti, slišati in zaznavati tisti tako drugačen svet vseh teh dežel, hkrati pa nisem mogel gledati tega sveta zgolj kot eksotiko, ampak me je presunila tudi njegova krutost. To me je kot mladostnika zaznamovalo.

Ko sem bil zaradi infekcije na nogi v bolnišnici, kjer so ljudje umirali okoli mene, me to ni pustilo ravnodušnega, nasprotno, to doživetje je za vedno ostalo v meni. Poleg mene je ležal nekdo, ki je imel strelno rano v trebuhu. Bil je v zelo slabem stanju in nihče ga ni prišel obiskat. V težko znosni vročini si je zvečer želel, da vklopim ventilator, in to je lahko izrazil le tako, da je s težavo rahlo dvignil roko in s prstom pokazal proti ventilatorju. Ko sem ga vklopil, še nisem vedel, da sem mu izpolnil zadnjo željo pred smrtjo. Ponoči je umrl. Pomembno mi je bilo, da sem lahko storil vsaj to.

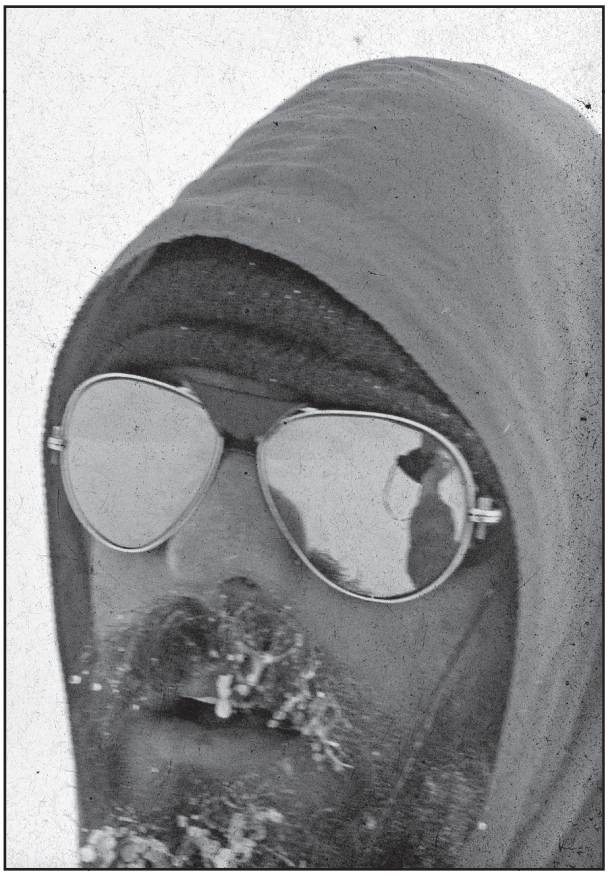

Rudi na Huascaranu leta 1982

Drolec: Ta pot je bila, z današnje perspektive, zelo pogumno dejanje. Potem si hotel videti še več sveta in si šel v Južno Ameriko, je bila ta izbira posledica tega, da si dobil nekajmesečno štipendijo?

Kotnik: Štipendija ni bila odločilna. Za Latinsko Ameriko sem se odločil, še preden sem za štipendijo sploh zaprosil. Prvič smo šli v Ande leta 1980 in se povzpeli na Kitaraju in potem še leta 1982, ko smo se povzpeli na tri vrhove. Končni cilj je bil Huascaran (6768 m) kot najvišji vrh perujskih Andov. Takrat sem se srečal tudi z novimi izzivi. Štipendija mi je omogočala daljše bivanje v tistem delu sveta. Tako sem alpinizem združil s spoznavanjem dežele, kulture, zgodovine, njenih ljudi in navad. Hkrati sem izpopolnjeval tudi znanje španskega jezika.

Po svetu so me vodili radovednost, raziskovanje in spoznavanje novih dežel. Ko sem imel potovanj zadosti, sem začel raziskovati druge stvari, kar me je končno vodilo bolj na študijsko področje.

Drolec: Alpinizem si opustil, igranje kitare tudi, s katerim hobijem se še ukvarjaš?

Kotnik: Občasno si vzamem čas za fotografiranje

oz. za določene dejavnosti v okviru Fotokluba Kamnik, vendar me fotografija zanima tudi v širšem smislu. Ko so me prosili za predavanje o teoriji fotografije, me je tematika podobe kot take začela bolj zanimati. Z nastankom fotografije sta množično upodabljanje in reprodukcija podob tako v medijih kot drugje postala fenomen širših razsežnosti, ki spodbuja k razmisleku o podobi in raziskovanju o tem, kako podoba fascinira. Vedno bolj se kaže, kako ima podoba lahko pomembno moč na različnih področjih: od umetnosti, popularne kulture, reklam pa vse do politike. Razmislek tako seže tudi v to, ali je v človeški naravi, da nas podobe tako fascinirajo – kar je na določen način zanimalo že Platona. Videti je, da precej ljudi da na podobo več kot na samo stvar. Zdi se, da celo pri volitvah za predsednika države kandidat uspe prepričati volivce bolj s podobo kot s čim drugim. Če se mediji veliko ukvarjajo s tem, kako se, denimo, oblači predsednica vlade in se ona temu ustrezno odziva z vsak dan drugačno obleko, potem se lahko začnemo spraševati, kaj je tu bolj pomembno.

Drolec: Si profesor na Filozofski fakulteti mariborske univerze. V sistemu šolstva, tudi visokega, se dogajajo velike spremembe. Kam pelje po tvoji oceni preobrazba izobraževalnega in raziskovalnega sistema na naših univerzah, bil si kritičen do bolonjskega sistema, zakaj?

Kotnik: Bolonjskega procesa nisem vzel kot samoumevnega, ampak me je zanimala analiza predpostavk in implikacij tega procesa. Pri tem je bil moj interes osredotočen na to, kar bolonjski dokumenti imenujejo nova pedagoška paradigma. Ugotovil sem, da se je država lotila procesa brez jasne in izdelane strategije, kaj z njo v naših pogojih želi doseči in kako bo to izpeljala. Posledično so potem v tem duhu ravnale univerze. Izkušnje in študije sem strnil v svoji knjigi *Nova paradigma v izobraževanju: je manj lahko več?* (Subkulturni azil, Maribor 2013 – dostopna tudi na spletu: http://www.ljudmila.org/subkulturni-azil/explorer.php?page=frontier#frontier_075_rkotnik).

Med drugim me je zanimalo, kako je ta dvostopenjski sistem, ki ga imamo, nastal. Ko so se v zvezi s tem evropski ministri za izobraževanje v preteklosti sestajali, so ugotovili, da imajo težave in da želijo te težave razrešiti. Novi model naj bi s svojim kreditnim sistemom omogočal enoten visokošolski prostor, v katerem bi sledili trem poglavitnim ciljem: kvaliteti, primerljivosti in kompatibilnosti. Toda to, kar imamo danes, je nastalo bolj po naključju. Znano je, da ni bila nobena od držav udeleženk teh sestankov zadovoljna s tistim, kar je nastalo. Vse so imele pripombe, hkrati so pa vse vedele, da neke spremembe morajo biti. Iz tega je nastal kompromisni model, za katerega ne vemo, ali ga rabimo. Ima svoje prednosti in slabosti.

Drolec: Pogosto slišim, da je raven izobraževanja in znanja, ki ga dobijo študenti, padla. Ali je to povezano z bolonjskim procesom?

Kotnik: Če to drži, za to ni razlog neposredno v bolonjskem procesu, pač pa tudi v vzporednih procesih. O tem zelo jasno govori dr. Jože Mencinger, ki pravi, da je bila to politika države, da je nezaposlenost reševala

Konferenca o filozofiji za otroke v Gradcu leta 2008

z omogočanjem študija čim večjemu delu populacije, ki konča srednjo šolo. Če prihajajo v visokošolski študij tudi manj sposobni, se univerza prilagaja tudi njim, da bi študente obdržala. V času ekonomske krize to sili fakultete tudi v konkurenčni boj za študente in v zniževanje meril. Pri tem morajo biti fakultete in profesorji študentom prijazni. Ni več bistvo v znanju, ampak v tem, da fakulteta obdrži študente, da ji ne uidejo h konkurenci. To je globalni trend, ki ga opisuje svetovna znanstvena literatura. Tudi znane univerze imajo težave s tem, da morajo biti prijazne do študentov. V tem trendu marketizacije visokošolskega izobraževanja študentje iz uporabnikov postajajo potrošniki. Približno tako, kot je kupec postal kralj za trgovino, je nevarnost, da študent postane kralj za univerzo. Rezultat je to, kar pomenljivo kaže naslov knjige avtorice Mary Evans *Killing Thinking: The Death of the Universities*, ki ga je smiselno ohraniti kar v izvirniku.

Drolec: Kaj lahko v takšnem stanju naredi akademska sfera, lahko kakorkoli ukrepa, sproži razmislek, javno razpravo, karkoli?

Kotnik: Akademska sfera lahko uporabi svoje znanje za analizo situacije in ponudi možne strategije. V sedmem poglavju svoje knjige sem našo akademsko skupnost pozval k analizi razmer, zlasti zaradi globalnih trendov v smeri marketizacije visokošolskega izobraževanja, ki bodo verjetno postali realnost tudi pri nas. Eden od vidikov te realnosti je, da mora univerza čedalje več finančnih sredstev iskati na tržišču. Konkreten primer: avstralsko visokošolsko izobraževanje je imelo v 70-ih letih 90 % sredstev iz

državnega proračuna, ta delež se je začel zmanjševati, v letu 1995 je padel na 57 % in v letu 2002 na 41 %. Pri nas tako daleč še nismo, je pa smiselno to vzeti kot alarm in se vprašati, ali smo pripravljeni na tako drastično marketizacijo visokošolskega izobraževanja, ki bo imela zelo daljnosežne posledice v družbi. Ta trend se pri nas že kaže. Kolegi v britanskem prostoru so naredili analizo stanja v njihovih razmerah in so na podlagi tiste analize in zdajšnjih razmer ugotovili, da je šel proces marketizacije predaleč. Nam je to lahko opozorilo, da preprečimo še večjo škodo. Kdo drug kot akademska skupnost lahko naredi to analizo in jo da vodstvom fakultet, univerz in državi v premislek za strategijo države. Možnosti, ki jih imamo, so najmanj tri:

1. *pasivna prilagoditev* je možnost, ki pomeni prepustitev toku »naravne« nujnosti;
2. *aktivna prilagoditev.* Če sprejmemo tezo, da odpor ni smiseln, se je smiselno sistematično pripraviti in učinkovito odzvati – in seveda sprejeti vse posledice, ki jih prinašajo spremembe. To verjetno pomeni tudi odrekanje taki javni univerzi, kakršna je zdaj;
3. *aktivni odpor z iskanjem alternativ.* Če sprejmemo tezo o potrebi po odporu, je potrebno temeljito proučiti tako globalno kot lokalno situacijo, pripraviti strategijo in se temu ustrezno odzvati.

Drolec: Na kakšen odziv je naletela tvoja Pobuda akademski skupnosti?

Kotnik: Pogrešam angažiranost. Večina pomembnih ljudi, ki sem jim jo posredoval (npr. zdajšnji rektor moje mariborske univerze, nekaj pomembnih in eminentnih osebnosti iz akademske sfere), se z vsem napisanim strinja, a zaenkrat ostaja samo pri tem.

Drolec: Veliko se govori o krizi vrednot. Kakšen je tvoj pogled na krizo vrednot?

Kotnik: Vrednote se oblikujejo tudi v realnem življenju, zato zame to ni kriza vrednot samih, ampak tudi realnosti, v kateri se oblikujejo. Ko npr. v juliju in avgustu 2013 gledamo na spletne strani, v časopise in druge medije, je ena glavnih tem nekdanji direktor Lekarne Ljubljana, s katerim se zaradi domnevno nezakonitega vodenja lekarn ter črne gradnje ukvarja Komisija za preprečevanje korupcije Republike Slovenije, a njegov edini odziv na očitke ali zgražanja je, da se mu zdi popolnoma normalno vse, kar počne. V zadnjih nekaj letih je takih in podobnih primerov še mnogo. Imeli smo politika, ki je služil denar in hkrati dobival nadomestilo za izgubo službe. Ko mu je potekel mandat, je povsem brez sramu rekel, da je to moralno zato, ker je zakonito. Stanje moralnih vrednot je pogojeno tudi s konkretnim pravnim sistemom, z načinom njegovega delovanja in s tem, kako (arogantno) se politiki obnašajo. Če pravni red dopušča okoriščanje in iskanje lukenj v zakonih, potem se vzpostavi drugačen način vrednotenja. Kriza vrednot se sooblikuje s pravno prakso in v politiki, lahko jo sooblikuje tudi ekonomija.

Drolec: Posledice gospodarske in finančne krize so povzročile nezadovoljstvo in stiske ljudi, ki so sprožile vstajniška gibanja, v začetku naj bi bili to menda predvsem študentje, a njihov naboj se je že izgubil. Kakšen je tvoj komentar o vstajniških gibanjih?

Kotnik: Najprej vprašanje: Če bi kmet, ki je zakockal svoje premoženje in se zadolžil, odrekel študij svojim otrokom in jih nagnal delat, sam pa bi se še naprej vozil naokoli s terencem, kakšno sporočilo bi to bilo? Če so bili vzgojeni v brezpogojni pokorščini, poslušnosti in ubogljivosti, bodo pač delali, saj »oča že vedo, kaj delajo, kaj je dobro in prav za vse«. In vse bi bilo po starem. To je primer, ki ponazarja določen politični način urejanja družbenih zadev in določen del populacije pač sledi tem vrednotam. Lahko se zgodi, da kmet vse skupaj povabi, da se usedejo za mizo in jim predloži varčevalno rešitev, ki zahteva odrekanje, a ohrani videz soodločanja. To je drugačen model, ki naj bi ponazarjal model predstavniške demokracije. Lahko pa otroci preprosto rečejo, da je dovolj, pošljejo očeta na zdravljenje odvisnosti in sami vzamejo stvari v roke, kar bi ponazarjal model neposredne demokracije. Iluzorno pa bi pričakovali, da bo kmet sam od sebe prodal terenca, zavihal rokave in rekel: »Ejga, zabluzil sem, dajmo skupaj nekaj narediti, da odplačamo dolgove.«

Prispodoba, ki sem jo navedel, ima sicer zelo omejen domet, vendar do določene mere vseeno ponazarja našo zdajšnjo situacijo in fenomen vstajništva, ki kaže tako svojo enotnost kot tudi razlike znotraj sebe. Njegov pomen vidim v tem, da je prinesel nekaj novega in spodbudil razmislek o možnostih alternativnih oblik urejanja družbenih zadev. Po začetnem zanosu se ob formiranju novih strank in oblikovanju pomembnih razlik pojavlja hkrati streznitev, da je realnost, v kateri smo, obstoječi model posredne demokracije in dejstvo, da se zanimive vstajniške ideje soočijo z realnostjo »molčeče večine«, ki ob volitvah postane jeziček na tehtnici.

Drolec: Ob svojem pedagoškem poklicu si se v tujini usposobil za psihoterapevta in supervizorja v gestaltterapiji. Bil si med tistimi, ki ste širili znanje o gestaltu v Sloveniji. Potem ste s kolegi postavili sistem izobraževanja za gestaltterapevte, vključno z ustanovitvijo Inštituta za geštaltsko terapijo (Gita). Kako se je to dogajalo?

Kotnik: Gestaltterapijo je že v sedemdesetih letih prinesla k nam pokojna dr. Tanja Lamovec. Sredi devetdesetih let sem bil res med tistimi, ki smo iskali organizirano izobraževanje na tem področju v tujini. Bil sem poln entuziazma, ki me je pripeljal do ideje, da bi ta študij organizirali tudi pri nas. Konec 90-ih let sem študiral na Metanoia Institute v Angliji in porodila se mi je ideja, da pripeljem ljudi iz tega inštituta v Slovenijo in organiziram tak študij pri nas. Ob začetku sem si želel predvsem kvaliteten način študija, in to nam je uspelo. To potrjujejo rezultati mednarodne izpitne komisije, ki ugotavlja, da kvaliteta znanja britanskih diplomantov ni nič boljša od naših. Toda tržne razmere bodo ta proces verjetno spremenile. Slučajno sem bil prvi, ampak to še ne pomeni, da tega študija zdaj ne bi bilo, mogoče bi se razvil pozneje. Ampak v zdajšnjem času je kaj takega v globalnem svetu bistveno lažje organizirati. Zame osebno je bil pomemben eksperi-

Delavnica iz gestaltizobraževanja leta 2006

ment, ali v praksi lahko uspešno deluje pedagoški model, ki sem ga zasnoval po načelih, ki sem jih spoznaval v tujini.

Drolec: Kaj je edinstvenega pri gestaltu za razliko od drugih psihoterapevtskih pristopov?

Kotnik: Eden od ustanoviteljev gestaltterapije je izjavil, da rastline in živali ne ovirajo svoje rasti – le ljudje jo. Ta misel je zelo preprosta in hkrati odpira veliko kompleksnih vprašanj o tem, kako si ljudje oviramo svojo rast. Gestaltterapija kot eden od humanistično usmerjenih pristopov je torej pozorna na vsakdanje življenje in na to, kako v stiku (kontaktu) z okoljem dobiti »ustrezno« hrano za osebno rast. To si olajšamo s pozornostjo oziroma zavedanjem. Če nismo v stiku s seboj in okoljem, gestaltterapija olajšuje ta proces. V gestaltpsihoterapiji to pomeni pozornost na to, KAKO si preprečujemo stik. Poudarek je na KAKO v »tu in zdaj«, saj se iskanje vzrokov kot odgovor na ZAKAJ izkazuje kot neproduktivno. Ni torej iskanja vzrokov v preteklosti, ampak načina, kako nekaj delam zdaj. »Tu in zdaj« je namreč vzvod za želeno spremembo. Vzemimo primer študentovega opisa v seminarski nalogi. Pri sebi opazi potrebo, da sodeluje v terapevtski skupini in se uči na lastni izkušnji. Vendar tega ne stori, počuti se neprijetno in se »zadržuje« oziroma, kot pravimo, retroflektira. Kako to dela? S predstavo, predvidevanjem, da bi tratil čas skupine in jo obremenjeval s svojimi problemi, da ga bodo drugi videli kot šibkega itd. Kako dela to oziroma kako projicira? S sporočili (oziroma introjekti), ki jih je nekoč dobil, vendar z njimi dela to zdaj: da je iskanje pomoči znak šibkosti, da ne sme obremenjevati drugih, da mora reševati probleme sam itd.

V gestaltterapiji je pojem zavedanja eden temeljnih pojmov. Prav zavedanje ima terapevtsko vrednost in moč. Marsikaj iz gestaltterapije se pojavlja tudi v drugih modalitetah in včasih pod drugim imenom ali celo kot novo odkritje. V današnji instant ponudbi na tržišču je zelo popularen pristop, imenovan »čuječnost«. To v temelju ni nič drugega kot pojem zavedanja, ki so ga gestaltisti iz vzhodnih tradicij (budizma) uporabili za terapevtske namene in seveda za vsakdanje življenje. Terapevt je tako lahko olajševalec procesa zavedanja v klientovih težavah. To lahko pomeni tudi zaključevanje nezaključenih zadev, ki sicer težijo k temu, da bi se zaključile.

Drolec: Koliko smo ljudje svobodni pri svojem ravnanju, koliko smo omejeni in nas determinira okolje?

Kotnik: V gestaltterapiji je to eno izmed pomembnejših vprašanj. Eno je dejanska determiniranost – ki nam je manj znana, ker nam je manj dostopno znanje in razumevanje vsega, s čimer smo določeni in na kar nimamo vpliva. Drugo je doživljanje determiniranosti – to pa je vsakomur dostopno. Če imam občutek, da je vse že vnaprej določeno, da nič ne morem, da nimam možnosti uspeti, imam sicer občutek determiniranosti, ampak to ni dejanska determiniranost, pač pa gre za moje doživljanje sveta. Najbolj udobno je prepričanje, da se nič ne da. Raziskovati občutek lastne determiniranosti, pomeni spoznavati svobodo, ki jo imam, in sprejeti lastno odgovornost. In slednje je lahko težje. Na primer: lažje je najti sto izgovorov

za zamudo kot sprejeti odgovornost za to in najti eno samo novo možnost za drugačno ravnanje. Primer, kjer je potrebno zavedanje: če se znova in znova zapletam v odnosih z določenimi ljudmi in me to moti, mi zavedanje, da me ta neprijetni občutek nenadoma in prvič spomni na določen arhaični občutek, omogoči uvid v povezanost in omogoči možnost izbire. Konkretno: če sem se zapletal v odnose z ljudmi, ki so mi nekaj obljubljali in niso izpolnjevali obljub, sem ob nenadnem spominu na očeta, ki mi obljub ni izpolnjeval, nenadoma olajšan, pomirjen in me ne »vleče« več k takim ljudem. To ni le kognitivni uvid, ampak celostna izkušnja zavedanja, ki mi omogoča ravnanje, ki ga zdaj lahko izbiram (pred tem pa sem to doživljal kot determiniranost). Hkrati je to zaključen gestalt (se pravi spet postane celota), ki sem ga prej zaključeval na neustrezen in neuspešen način, ki mi je dajal občutek determiniranosti. Naj zgolj kot informacijo omenim, da beseda gestalt, ki ima več pomenov (celota, oblika, konfiguracija itn.), izvira iz nemščine, vendar je nikoli ne prevajajo v druge jezike.

Drolec: Si se pri gestaltu za kaj posebej specializiral?

Kotnik: Imam dva poklica in delujem na dveh področjih, ki sta videti različni, ampak skozi študij in poglabljanje v vsako od teh dveh področij se mi je začel kazati skupni imenovalec, ki me vedno bolj zanima. V obeh primerih, tako pri pedagoški kot psihoterapevtski dejavnosti, imam opravka z ljudmi, z eno in isto človeško naravo. Če vstopam v razred kot učitelj, ne vstopam samo kot profesionalec v pedagoški sferi, ampak tudi kot človek in oseba v sicer drugačne odnose, vendar so tudi to odnosi, medčloveški in medosebni, na psihoterapevtskem področju pa je predvsem odnos tisto, kar je v ospredju. Na tem skupnem imenovalcu so stične točke, ki jih je vredno raziskovati, in tu je mogoče znanje in izkušnje s področja psihoterapije glede človeške narave in razumevanja procesov koristno uporabiti tudi na pedagoškem področju. Ta stična točka je področje moje specializacije. Ampak, da ne bi bilo nesporazumov, to absolutno ne pomeni, da bi se šel na pedagoškem področju kakršno koli obliko psihoterapije. Mi pa pomaga, da razpoznavam procese, ki se dogajajo v nekem trenutku, in se lažje temu ustrezno odzivam oz. interveniram kot pedagog. Moje področje je predmetna didaktika. Ko študentje opravljajo nastope na gimnazijah in je to njihova prva izkušnja pred razredom, lažje razumem njihovo stisko, se lažje vživim vanje in sem jim v oporo. In ko gledamo in poslušamo posnetke, skupaj sledimo tudi temu celostnemu procesu. Ne zanima nas izključno profesionalni vidik stroke, ampak sledimo celotni izkušnji.

Zanimiva izkušnja in izziv mi je tudi uvajanje študentov psihologije v gestaltterapijo.

Drolec: Vse več ljudi se zaveda, da so jim psihoterapevtske terapije v podporo pri premagovanju različnih stisk, da jim olajšajo življenje. Tudi psihoterapevtskih pristopov v Sloveniji je mnogo, a kljub temu to področje ni urejeno z zakonodajo, kakšen je tvoj komentar?

Kotnik: Dandanes imamo na voljo več profesionalnega, strokovnega znanja, ogromno literature s področja popularne psihologije in priročnikov za t. i. samopomoč, hkrati pa te teme vključujejo mediji. To ustvarja zavest pri ljudeh, da v stiski ne živijo sami, ampak poiščejo ustrezno pomoč oz. podporo. Po drugi plati pa to področje še ni zakonsko urejeno. Ker se je izobraževanje na tem področju silno razmahnilo, je toliko večja tudi ponudba, kar seveda prinaša s seboj velike razlike v kvaliteti, se pravi v profesionalni usposobljenosti. Zato je zakonodaja potrebna in potrebni so psihoterapevtski standardi. Standardi so za to, da omogočajo kvaliteto in preprečujejo šarlatanstvo, vendar sami na sebi niso dovolj.

Drolec: V zadnjih 20-ih letih se je psihoterapija začela hitro razvijati, tudi pri nas je zdaj množica različnih metod, pristopov oz. vrst psihoterapevtskih terapij. Kako se človek v stiski sploh lahko znajde, ko išče terapijo?

Kotnik: Sam pravim, da smo si različni in kot terapevt sem iskal in našel tisto, kar ustreza moji osebnosti, mojim nagnjenjem, mojemu bitju. Lahko se zgodi, kot se je zgodilo meni, da sem se poleg gestaltterapije pri seznanjanju z različnimi usmeritvami (najprej poglobljen, vendar zgolj teoretski študij psihoanalize, kasneje šest let izobraževanja v transakcijski analizi, nekaj poskusov na področju integrativne psihoterapije, tri leta na področju globinsko psihološke psihoterapije) našel v gestaltterapiji tako, da sem se v njej počutil doma in si rekel: »To je to.« Podobno se dogaja tistim, ki iščejo pomoč in jim kakšen pristop ustreza bolj kot drugi. Lahko pa se jim zgodi tudi tisti »to je to«.

Igor Jurič[1]
Žale 4 a, Kamnik
juricigor@yahoo.de

Triatlonec zaradi Mikijevega zabavnika

Miro Kregar je eden začetnikov triatlona v Sloveniji, saj je tekmoval že na prvem slovenskem triatlonu leta 1984, še v takratni Jugoslaviji. Za njim je tako že 30 let triatlonske kariere, ki jo je konec leta 2013 kronal z osvojitvijo prvega mesta na svetovnem prvenstvu v ultraman triatlonu (10 km plavanje, 421 km kolesarjenje, 84 km tek) na Havajih. V času kariere je tekmoval in tudi zmagal na številnih triatlonih v tujini, leta 1994 je opravil najdaljši triatlon na svetu (Slovenski mega triatlon), leta 1996 je postavil slovenski rekord v 24-urnem kolesarjenju (676 km), bil je član slovenske triatlonske reprezentance, je ustanovitelj in predsednik triatlonskega kluba Trisport Kamnik in podpredsednik Slovenske triatlonske zveze. Kot elektrotehnik je že 31 let zaposlen v Telekomu Slovenije, je poročen in ima tri otroke.
Ključne besede: Miro Kregar, triatlon

Miro Kregar is one of the beginners of triathlon in Slovenia. Since he participated in the first Slovene triathlon that took place in the time of the former Yugoslav Republic, more than three decades of triathlon career have passed, with the one true gem being the victory at the Ultraman World Championship held in the Hawaii (swimming 10 km, cycling 421 km and running 84 km) in 2013. In his career, he has competed and, of course, won at several triathlons abroad. In 1994, he completed the longest world triathlon (The Slovene Mega Triathlon) and set the Slovene record in cycling (676 km). He was also a member of the Slovene triathlon team. Miro Kregar is the founder and president of the triathlon club Trisport Kamnik and the vice-president of Slovene Triathlon Federation. He is a husband and a father of three, who has worked as an electrotechnician at Telekom Slovenije for 31 years.
Key words: Miro Kregar, triathlon

Jurič: Ste eden pionirjev triatlona v Sloveniji. Zakaj prav triatlon, ki je »živalsko« naporna disciplina? Ne bi bil npr. dovolj le tek? Je pa res, da je triatlon eden najbolj pestrih športov, saj združuje tri različne discipline.

Kregar: Leta 1984 sem se udeležil prvega triatlona v Sloveniji, takrat še bivši Jugoslaviji. Tako letos praznujem 30-letnico triatlonskega delovanja. Triatlon je dinamičen in raznovrsten. V primerjavi z drugimi športi pri triatlonu ni mrtve sezone, ne počitka zaradi poškodb. Koliko je pa »živalski«, je pa odvisno od tega, kaj želite v triatlonu doseči. Lahko si zgolj popestrite popoldneve in vikende, lahko pa želite dosegati vedno boljše rezultate. Priložnosti je dovolj za vse, saj poznamo triatlon za vsakogar, sprint triatlon, olimpik, pol ironman, ironman, ultraman, ...

Jurič: Triatlon verjetno ni bil vaša prva športna izbira. S čim ste se ukvarjali pred tem?

Kregar: V osnovni šoli sem bil dober v košarki in rokometu, v srednji sem se lotil teka in smučanja, v

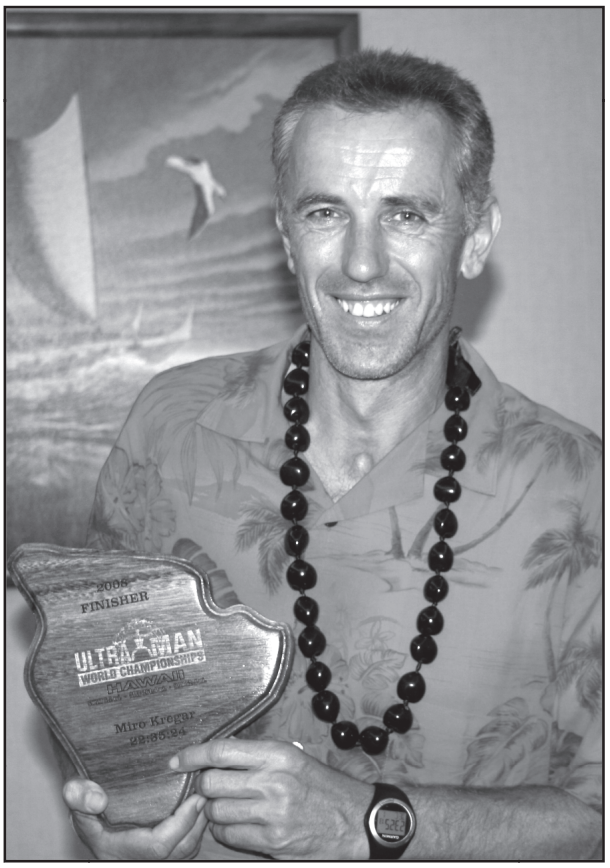

Ultraman Hawaii – 1. nagrada

vojski sem dobival nagradne dopuste za nastope na krosih in za igranje saksofona na prireditvah. Po prihodu iz JLA jeseni 1982 pa sem v *Mikijevem zabavniku* odkril članek o havajskem Ironmanu in si rekel: »To je to!« In je bilo to!

Jurič: Bi se dalo povedati, koliko pretečenih, prekolesarjenih in preplavanih kilometrov se je nabralo v vseh teh letih?

Kregar: Seveda, z lahkoto. Odkar poznamo osebne trenerje GPS Garmin, se lahko v nekaj sekundah naredi analiza celotne sezone. V res zahtevnih sezonah imam 1000 preplavanih, 12.000 prekolesarjenih in 3000 pretečenih kilometrov. Ker vsaka ni taka, ampak je recimo le 2/3 te, lahko številke pomnožimo s 30-imi leti in dobimo rezultat 20.000 preplavanih, 240.000 prekolesarjenih in 60.000 pretečenih kilometrov! Ker sem približno dve sezoni izpustil zaradi operacij, skupaj znese ok. 300.000 predihanih kilometrov – sedemkrat okoli Zemlje!

Jurič: Katera od teh treh disciplin je vaša najmočnejša? Ko lahko računate, da bodo tekmeci začeli po vrsti zaostajati za vami.

Kregar: Tek. Po naravi sem tekač, in to relativno racionalen (energijsko varčen, hahaha!). Porabim le toliko, kolikor potrebujem. Zato sem v Sahari posnel reklamo za varčne dizel motorje, ki je bila predvajana po vsej Evropi (nasmešek). No, fino je, ko po plavanju veš, da boš na kolesu še napredoval in še posebej pri teku. To je ravno obratno kot pri dobrih plavalcih, ti le še nazadujejo.

1 Univ. dipl. geograf in nemcist, urednik in voditelj zunanjepolitične oddaje Globus, RTV Slovenija.

Inkaman Titicaca, Peru, 1998

Jurič: Kako ste se pripravljali za lanskoletni Ultraman na Havajih, ko ste postali svetovni prvak?

Kregar: Celo sezono sem dirkal odlično. Prvo mesto nad 50 let sem dosegel na vseh tekmah od maja do septembra – polironman Rimini (Italija), polironman Poreč (Hrvaška), polironman Podersdorf (Avstrija), ironman Celovec (Avstrija), Aple Adria tri pokal olimpik Velden (Avstrija) in Portorož. Veliko sem treniral sam, pa tudi skupaj s člani kluba, saj je v družbi vse lažje. Končne priprave pa so trajale 12 tednov. Večinoma sem treniral sam, ker ostali tekmovalci v klubu končajo sezono v drugi polovici septembra. Imel sem srečo, saj sta mi šla zdravje in vreme zelo na roko. Tako sem še v prvem novembrskem tednu lahko v morju plaval razdalje 6–8 km in v kratkih rokavih prekolesaril po 150 km na dan. V celem tednu se je tako vsakokrat nabralo le malo manj kot 40 ur efektivnega treninga, kljub temu pa v nogah nisem čutil nobene posebne utrujenosti. Zato sem na Havaje odšel s povsem realnimi mislimi na zmago.

Jurič: Kako se da usklajevati službo in trening triatlona?

Kregar: Ja, že 31 let delam izmensko delo v Centru za nadzor in upravljanje. Tako lahko več kot polovico dni v tednu izkoristim za izvedbo dveh treningov na dan.

Jurič: Glede na to, da trening triatlona zahteva ogromno časa, kako na to vašo ljubezen gleda družina?

Kregar: Zjutraj običajno plavam, kolesarim, tečem pa sredi dneva. Tako mi uspe, da sem za skupno kosilo ob 15-ih že nazaj in včasih moji sploh ne vedo, da sem ta dan že kaj treniral. Seveda vedno ni tako in se moramo včasih tudi prilagajati.

Jurič: Je ta zmaga višek vaših želja, športne poti in se boste tekmovalno počasi »upokojili« ali imate v glavi še kaj podobno »norih« načrtov?

Kregar: To zmago sem dosegel po 14 letih in 8 poskusih. Dolga doba, ki pa je hitro minila. Veliko breme mi je padlo z ramen in če se bom upokojil, se bom z mirno vestjo. Ampak, če se pogoji za trening, zdravje in volja ne bodo bistveno spremenili, bom rade volje »oddirkal« še kakšno tekmo.

Jurič: Z osvojenim naslovom svetovnega prvaka ste si prislužili tudi plaketo Jureta Robiča, ki jo Nedeljski dnevnik podeljuje v spomin na tragično preminulega ekstremnega kolesarja. So tovrstna priznanja, in po osvojenem naslovu jih je bilo kar nekaj, zadoščenje za ves preliti znoj in bolečine na tekmovanjih in treningih?

Kregar: Vsako priznanje je za človeka seveda prijetno. Ni pa to niti razlog niti zadoščenje za mojo športno aktivnost. Znani smučarski strokovnjak Sandi Murovec - Muri mi je napisal:

»Mnogi ne bodo nikdar vedeli, kaj se skriva za tvojimi rezultati, a to niti ni pomembno. – Vse, kar šteje, si TI in lahko si neskončno ponosen nase!!!!!!!« In jaz sem zadovoljen sam s sabo! (nasmeh)

Jurič: Kaj takrat, ko ste na tekmovanju, v vseh teh urah razmišljate? Če sploh kaj?

Kregar: Kdaj bo konec!! Ves čas si preračunavam,

Slovenski Mega Triatlon – najdaljši triatlon na svetu, Guinessova knjiga rekordov 1994

Evropsko prvenstvo 1997, Fredericia, Danska

koliko odstotkov poti me še loči do cilja. Tako imam ves čas dosti dela. Ko poide volja, je treba nadaljevati s trmo. Potem se pojavijo bolečine in kakšnih posebnih užitkov potem ni več. No, malo moraš biti pozoren tudi na vnos energije, intenzivnost, taktiko glede na nasprotnike itd. Dolgčas nikakor ni!

Jurič: Se vam je že kdaj zgodilo, da je glava želela vztrajati, telo pa ni moglo več?

Kregar: Ja, Ironman Celovec, leta 1998. Uradna pijača mi ni ustrezala in na kolesu sem se še nekako »prešvercal« s svojimi napitki v bidonih, na teku pa ni bilo izbire in na 7 km sem začel tako bruhati, da ni šlo več naprej in sem odstopil. Edina tekma, ki je nisem končal.

Jurič: Kako pomembna je prehrana pri takih naporih?

Kregar: Zelo! Tako v obdobju treninga kot tudi na samih tekmah. Včasih je bil to kar problem, saj nismo imeli ne znanja ne literature. Zdaj je povsem drugače, saj je polno revij z nasveti s tega področja, da svetovnega spleta niti ne omenjam.

Jurič: V Sloveniji zlasti v zadnjih približno desetih letih doživlja pravi razcvet tek. Triatlon tudi pridobiva že nekaj let na popularnosti. Lahko nekaj podobnega kot pri teku pričakujemo tudi v triatlonu – veliko popularnost in s tem množičnost?

Kregar: Glede na to, da je triatlon na olimpijadi najbolj gledana panoga in da je zelo popularen v ZDA, Avstraliji, Franciji in Nemčiji, je logično, da bo v nekaj prihodnjih letih doživel pravi »bum« tudi v Sloveniji. Na Triatlonski zvezi Slovenije (sem njen podpredsednik) smo s prihodom predsednika Mojmirja Ocvirka, ki je direktor oglaševalske agencije, zelo povečali svojo prepoznavnost. Množičnost raste iz leta v leto, kar se pozna tako na prireditvah kot v mladinskih in rekreativnih klubskih vrstah.

Jurič: Se triatlona lahko loti vsak?

Kregar: Vsak! Če je le dovolj vztrajen pri plavanju, ki je najtrši oreh za neplavalce. Kolesarjenje in tek nista problem. Če tam ne moreš več, obstaneš, če pri plavanju omagaš, utoneš (hudomušen nasmeh!). Zato v klubu opažamo veliko zanimanje za plavalne urice.

Jurič: Pri kateri starosti je triatlonec dozorel za najboljše rezultate? Če sodimo po vas, nekje pri 50 letih?

Kregar: Sprint razdalje so pisane na kožo 25-letnikom. Če se pogovarjamo o dolgem triatlonu – pri 30–35 letih. Moj ultraman pa je ultrarazdalja, ki zahteva poleg ultra tudi hitrostno vzdržljivost in tu imam prednost, ker treniram z našimi mladinci, ki želijo pridobiti predvsem pri hitrosti. Lahko rečem, da zato obvladam celoten razpon. Še pred nekaj leti sem v Ljubljani tekel mali maraton v času 1,25 ure. 84-kilometrski dvojni maraton na ultramanu začnem v tempu 3.45 min/km. Ko vzide sonce, me ni na obzorju in do cilja se ne ustavim niti za trenutek.

Jurič: Ste eden ustanoviteljev kamniškega triatlonskega kluba Trisport. Je naše mesto med pomembnejšimi slovenskimi triatlonskimi centri glede na to, da iz Trisporta prihaja tudi prva slovenska olimpijka v tej disciplini Mateja Šimic?

Ironman Brasil, 1997

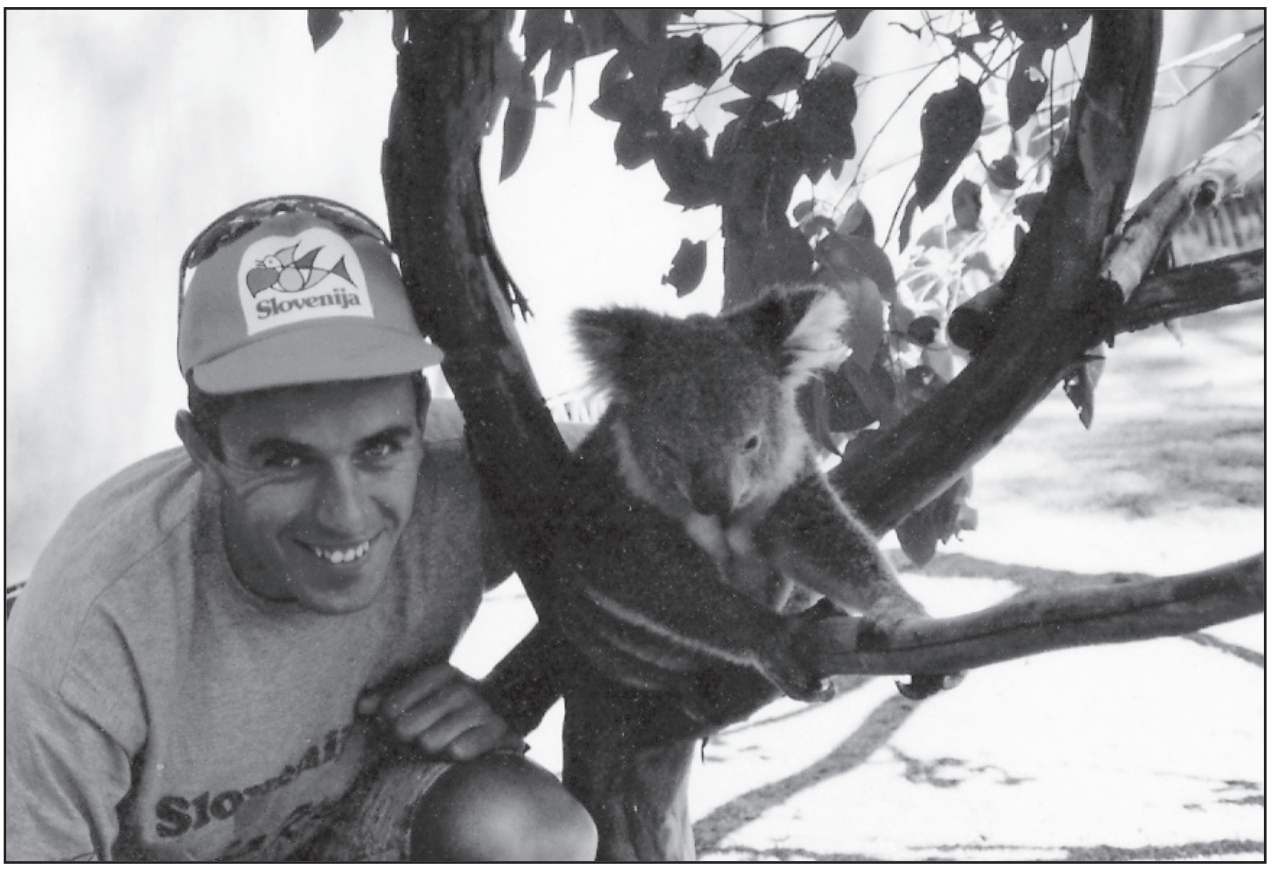

Ironman Australia, 1996

Kregar: Klub sem ustanovil leta 1996 po osvojitvi ekipne bronaste medalje (Kogoj-Velepec-Kregar) na Evropskem prvenstvu in sem še dandanes predsednik. Skoraj vsi vidnejši triatlonci so bili člani Trisporta (Kogoj, Tomšič, Žepič, Hočevar, Nakrst) in zadnjih 10 let olimpijka Mateja Šimic. Poudariti pa moram še to, da sva z Gregom Zoretom leta 2003 ustanovila Šolo triatlona Trisport. Grega je v njej začel delati s prvo skupino otrok in kmalu smo postali največji in najuspešnejši triatlonski klub v Sloveniji. Pod vodstvom devetih trenerjev in vaditeljev triatlona v šoli vadi 65 otrok. Imamo tekmovalno skupino z več kot 20 tekmovalci, rekreativne skupine, v katerih je več kot 100 članov, pozimi organiziramo spinning in poleti kolesarske runde. Od 400 registriranih tekmovalcev pod okriljem TZS jih 100 domuje v Trisportu. Organizacijski odbor izpelje junija »Ambrož triatlon Kamnik« in septembra največji triatlon v Sloveniji »Garmin triatlon Bled«. Grega ima status predavatelja na mednarodnih seminarjih, nekaj trenerjev je pridobilo mednarodno licenco (Sušnik, Rojc, Planko). Zato ni nikakršno presenečenje, da zaradi strokovnega dela kar trije od štirih kandidatov za letošnjo olimpijado mladih na Kitajskem prihajajo iz vrst Trisporta. Brez lažne skromnosti smo kar nekaj let pred ostalimi slovenskimi klubi.

Jurič: Verjetno pa Kamnik glede na to, da ne premore pokritega bazena, ni najbolj idealno mesto za triatlonce?

Kregar: Vsi se sprašujemo, kaj bi bilo, če bi imel Kamnik pokriti bazen. Plavalni, vaterpolski in triatlonski klub imamo že desetletja dolgo tradicijo in številne državne prvake. Trisport jih je imel lani kar sedem. Plavamo pa v bazenu z 31 stopinjami v Ciriusu in Snoviku, stisnjeni v preozkih in prekratkih linijah. Že 10 let si prizadevamo za gradnjo pokritega bazena, pa žal nikoli ni dovolj iskrene politične volje. Nogometaši recimo, ki igrajo v peti ligi (!), prejmejo za gradnjo infrastrukture petkrat več sredstev. Dokler mestni veljaki ne bodo znali ceniti pravih vrednot, bomo od njega še zelo oddaljeni. Plavalci se zato vozijo v Radovljico, Kranj in Ljubljana namreč nimata prostora za »tujce«. Pokriti bazen v Kamniku bi s pridom izkoriščali ljudje s celotnega območja občin Domžale, Mengeš in Kamnik. Pa ne le tekmovalci, temveč tudi rekreativni plavalci, starejši, ljubitelji vodne aerobike itd.

Vladimir Habjan[1]
Klavčičeva 3, Kamnik
vladimir.habjan@gmail.com

Plezam zaradi čistega veselja

70-letni Kamničan Bojan Pollak - Bojč se z alpinizmom ukvarja od svojega 25. leta. Alpinist v Alpinističnem odseku Kamnik je postal leta 1966, gorski reševalec 1972, alpinistični inštruktor in gorski vodnik 1975. Plezal je v Alpah, Dinaridih, Šarskem gorstvu, Karpatih, Tjan Šanu in nepalski Himalaji. V Manangu, kjer je bila dolga leta šola za nepalske vodnike, je učil kar osemkrat. Pollak je do 31. oktobra 2013 opravil 2437 alpinističnih vzponov, od tega 130 prvenstvenih. Izkazal se je tudi kot planinski pisec, je redni dopisnik *Kamniškega občana*. Za svoje delovanje je prejel vrsto priznanj: plaketo občine Kamnik za življenjsko delo v športu, svečano listino PZS, zlati znak GRZS, priznanje NNMGA, je častni član Društva GRS Kamnik, častni član PD Kamnik in častni vodnik PZS. Pollak je študiral ladjedelništvo na Fakulteti za strojništvo in ladjedelstvo v Zagrebu, dolga leta je bil zaposlen v Titanu, danes pa je upokojen. Je poročen in oče dveh hčera.
Ključne besede: Bojan Pollak - Bojč, alpinist, gorski reševalec, alpinistični inštruktor, gorski vodnik, publicist

70-year-old Bojan Pollak - Bojč has been involved in mountaineering since he turned 25. He became an Alpinist of the Kamnik Alpine section in 1966, a member of the alpine rescue team in 1972, a mountaineering instructor and a mountain guide in 1975. He has climbed the Alps, the Dinarides, the Sharr mountains, the Carpathians, the Thian Shan and the Himalayas in Nepal. Eight times he was a lecturer at the former Manang school for Nepal mountain guides. By 31st October 2013, Pollak conducted 2437 accents, of which 130 were prime accents. He has displayed his command of writing about mountains and mountaineering by being a regular correspondent for the *Kamniški občan*, a local newspaper. His work has earned him a number of awards: the Municipal Certificate of Recognition for his life's work in the field of sports, the Alpine Association of Slovenia Honorary Certificate, Plaque of Appreciation from Nepal Mountaineering Association, Letter of appreciation from Nepal National Mountain Guide Association and the Golden Emblem of the Mountain Rescue Association of Slovenia. He is also a Honorary Member of the Kamnik Mountaineering Club, and an Honorary Mountain Guide at the aforementioned Alpine Association of Slovenia. He studied shipbuilding at the Faculty of Mechanical Engineering and Shipbuilding in Zagreb and was for many years an employee of Titan, a metalworking factory. Today, however, he is retired, a husband and a father of two daughters.
Key words: Bojan Pollak - Bojč, Alpinist, mountain rescuer, mountaineering instructor, mountain guide, journalist

Kamničan Bojan Pollak, za kolege, prijatelje in tovariše pa Bojč, se z alpinizmom ukvarja od svojega 25. leta. Alpinist v Alpinističnem odseku Kamnik je postal leta 1966, gorski reševalec 1972, alpinistični inštruktor in gorski vodnik 1975. Plezal je v Alpah, Dinaridih, Šarskem gorstvu, Karpatih, Tjan Šanu in Nepalski Himalaji. V Manangu, kjer je bila dolga leta šola za nepalske vodnike, je učil kar osemkrat. Pollak natančno beleži svoje alpinistične vzpone: do 31. oktobra 2013 jih je opravil kar 2437, pri čemer je okoli 130 prvenstvenih. Leta 1974 je bil športnik občine Kamnik, med 1977 in 1991 je imel po enotni kategorizaciji jugoslovanskih športnikov 5-krat priznan republiški, 4-krat zvezni, 3-krat mednarodni razred, enkrat pa razred zaslužnega športnika Jugoslavije. Izkazal se je tudi kot planinski pisec, je redni dopisnik *Kamniškega občana*. Za svoje delovanje je prejel vrsto priznanj, naj omenimo le nekatere: ima plaketo občine Kamnik za življenjsko delo v športu, svečano listino Planinske zveze Slovenije (PZS), zlati znak Gorske reševalne zveze Slovenije, priznanje nepalskega nacionalnega združenja gorskih vodnikov (NNMGA), je častni član Društva GRS Kamnik, častni član Planinskega društva Kamnik in častni vodnik PZS.

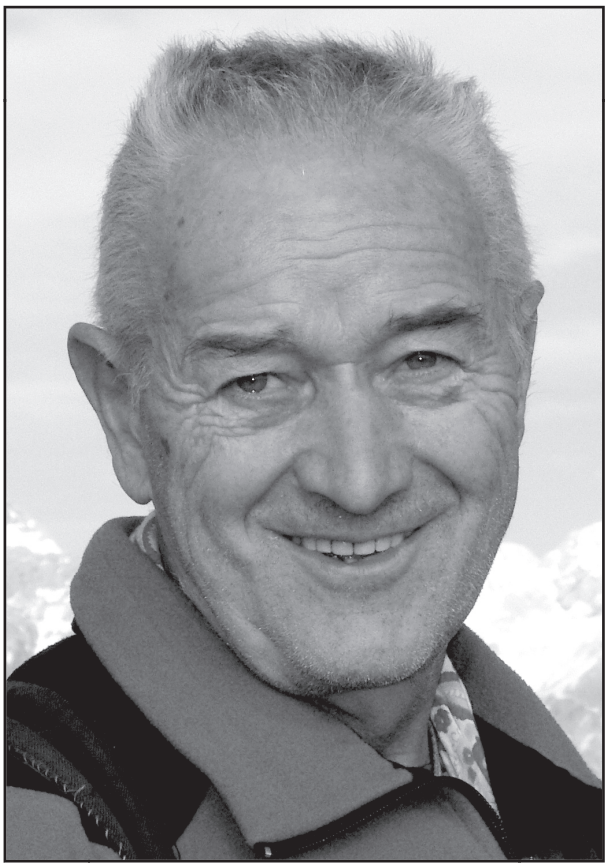

Bojan Pollak (Arhiv Bojana Pollaka)

Pollak je študiral ladjedelništvo na Fakulteti za strojništvo in ladjedelstvo v Zagrebu, dolga leta je bil zaposlen v Titanu, danes pa je upokojen. Je poročen in oče dveh hčera.

Bojč je od svojih začetkov plezanja aktiven v Alpinističnem odseku (AO) Kamnik. Konec novembra 2013 smo mu ob njegovi 70-letnici na AO v strogi tajnosti pripravili skromno slovesnost.

Habjan: Z organiziranim rojstnim dnem smo te očitno presenetili. Kako si doživel ta večer?

Pollak: Kot popolno presenečenje. Nisem najbolj navdušen nad svojimi praznovanji in podobnim, a to sprejemam kot del družbe, v kateri živim. V vabilu je pisalo, da bomo obdelovali gradiva za plezalni vodnik,

1 Diplomirani sociolog, novinar revije *Naš stik*.

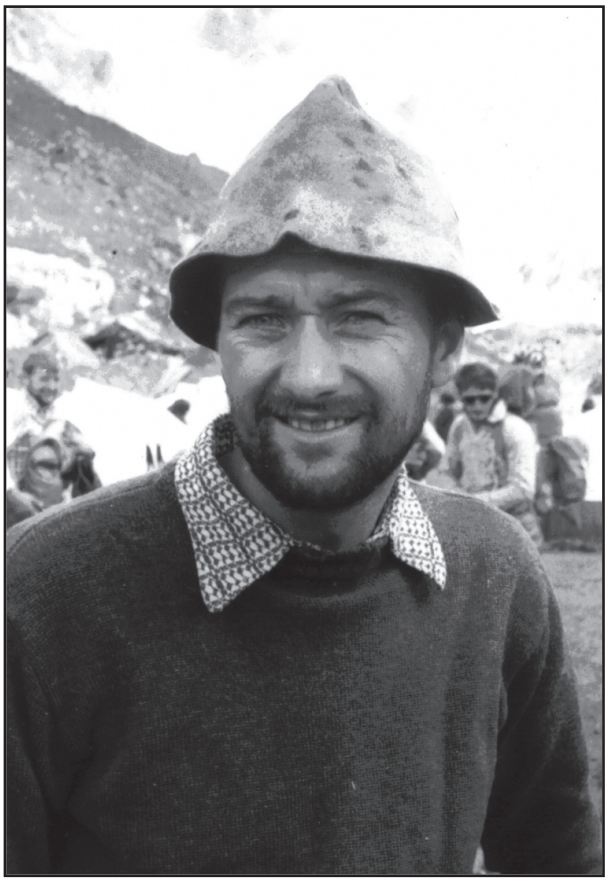

Bojan Pollak leta 1975 na odpravi na Makalu (Arhiv Bojana Pollaka)

za kar sem prinesel tudi gradivo. Nato pa ... Bil sem dobesedno šokiran, predvsem pa ganjen. Torej je vse, kar sem delal za AO, imelo neki smisel. Nekaj so dobili od mene. Kot tudi jaz od njih. Namreč – še tako dober učitelj ne more ničesar narediti, če nima tudi dobrega učenca. Pa še nečesa sem se še bolj zavedel – rojstni list je vedno bolj rumen.

Habjan: Kaj je bilo tisto, kar te je zvabilo v gore?

Pollak: Ne vem. Nekaj je bilo gotovo tudi v družini. Oče se sicer ni ukvarjal z alpinizmom, je pa hodil v hribe, mama tudi. Na Mali planini je imel v najemu Potoško bajto, ki je bila med vojno požgana. Ko sem bil star tri leta in 8 mesecev, sem šel z atom in mamo na Kamniško sedlo. Do Kamniške Bistrice smo se pripeljali s kolesoma, nato pa šli peš. Tudi jaz. Takrat sem slišal tudi za Čiribindija. To je tak čuden stvor, ki te potegne v prepad, če vališ dol kamne. Sicer je trajalo dolgo, da smo prišli do bajte, vendar me niso nič nosili. »Kakšen 'planinc' pa si, če te bomo nosili. Poglej, še babe se ti bodo smejale,« so govorili. Hribi, planine so bile del moje mladosti. Bili smo na dopustu na Kisovcu, pa na Dolu ... V osnovni šoli smo imeli izlet na Veliko planino (peš iz Kamnika in nazaj), na koncu nižje gimnazije pa končni izlet v Vrata, kjer sem preživel noč zunaj in zjutraj opazoval, kako je sonce začelo ožarjati vrh Triglava. Pri tabornikih smo tako in tako preživeli veliko časa v naravi, takrat sem šel tudi prvič na Triglav. Nato pa je prišlo plezanje. Pa ne samo to. Da sem šel v kamniške planine, je popolnoma jasno – saj so tako rekoč na mojem dvorišču in počutim se, kot da sem tam doma, in ne samo kot gost.

Habjan: V plezalske vrste si zašel v Zagrebu. Kaj te je potegnilo v stene?

Pollak: Morda je bilo malo nostalgije, morda še kaj drugega. Kolega Janez Vrhovec, ki je že plezal (skupaj sva pozneje preplezala nekaj smeri, med drugim sva opravila tudi prvo zimsko ponovitev Zajede na Maričkino ploščo v Planjavi leta 1967), me je opozoril na razpis za alpinistično šolo (AŠ). Ker se nisem ukvarjal z drugim športom, mi je to prišlo kar prav. In v AO PD Velebit so bili čudoviti člani, sotovariši. Pa še določeno prednost sem imel, saj sem bil doma tako rekoč v Alpah. Ko so v AŠ rekli, da bomo šli v Alpe, sem vedno pomislil, da bomo šli v Avstrijo, Italijo ... pa smo šli samo v Kamniške ali Julijske, bi rekel, da domov.

Habjan: Kaj šteješ za svojo najtežjo alpinistično turo, smer? Ali obstaja plezanje, ki se ga še danes spominjaš in zakaj?

Pollak: Težko bi rekel, katera moja tura je bila najtežja. Se jih pa spomnim kar precej. Moj prvi vzpon, še čisto na začetku (1966) na Veliki Klek, kamor sva s soplezalko prišla proti večeru in doživela glorijo prav na vrhu. Ko sem prvič plezal Kamniško smer v Koglu (3. 6. 1967), se mi je v prvem težkem raztežaju nad gredino izpulil klin, da sem malo poletel skozi zrak, vendar sem nato splezal ta raztežaj do konca kot prvi, do vrha pa nato kot drugi. Ali spominska smer v Vežici, o kateri sva z Janezom Koscem uspela posneti celo kratek filmček. Pa prvič čez Čopov steber po tekmovanju z Janezom, kdo bo pojedel več »pasulja«. Ali druga ponovitev Dularjeve zajede v Jalovcu, ki je takrat veljala za eno najtežjih smeri pri nas in je uspela v drugem poskusu. Ker sva za en dan zamujala, so se peljali pogledat tovariši iz AO, kaj je z nama. Imeli smo srečo, da smo se srečali v predoru Ljubno, ki je bil osvetljen, sicer bi se zgrešili. Pa prva zimska ponovitev Zajede v Šitah v štirih dneh s Stanetom Klemencem in Cenetom Kramarjem: stena je bila tako ometana s snegom, da je bil ta tudi v previsih. Ali direktna smer v vzhodni steni Nordenda v pogorju Monte Rose z bivakom sredi ledenika ob sestopu s Tonetom Škarjem in Dušanom Kregarjem. Tudi spominska smer, posvečena Cenetu v severni triglavski steni, kjer sva s Stanetom doživela pravi »vesoljni potop«, strele, slapove. In še končala je nisva, so jo drugi, vendar ne v liniji, kot sva si jo zamislila. Ta še čaka ...

Še in še bi se lahko spominjal. Je pa res, da sem bil vsaj dvakrat povsem prepričan, da bom umrl. Enkrat pri sestopu z Brane na »Okrešelj ekspresu«, ko je zdrsnil moj soplezalec in me, ker sva bila navezana, a se nisva varovala, potegnil s seboj. Drugič pa pri vzponu na vrh Torong-la, ko se je sprožil kložasti plaz. En cepin se je izpulil, drugi pa zlomil in smo se štirje, navezani na vrv, odpeljali okoli 400 m globoko. Lahko rečem, da imam najmanj 12 podarjenih življenj, najmanj dvanajstkrat bi me lahko pobralo, sem bil čisto na robu in če ne bi imel sreče, pa malo tudi prisebnosti in ustreznega ukrepanja ...

V treh dneh so mi zapored padli trije soplezalci – eden v smeri Pišler-Škarja v Trikotu (Dolgi hrbet). Cene (Kramar) je plezal kot prvi in nekaj metrov nad mano se mu je odkrušil oprimek, da je poletel čezme. K sreči se mu je ob »pristanku« na zadnjo plat strgala samo naramnica na nahrbtniku, tako da sva šla naprej, vendar ni več plezal kot prvi. Naslednji dan mi je v smeri Kemperle-Murovec zdrsnila Klekla (Biserka Žerjav), a jo je tudi odnesla brez poškodb, tako da sva splezala do vrha. Tretji dan pa mi je padel Tanca (Tone Trobevšek ml.) v prvem težkem raztežaju smeri Šimenc-Škarja v Dolgem hrbtu. Kakšen meter pred stojiščem se mu je izpulil klin ali odlomil oprimek in je poletel. Še kakšen klin ali dva je izpulil in obvisel nekaj metrov stran od mene, skoraj na isti višini. Tudi ta je imel srečo, da ni bil poškodovan, tako da sva se kar sama spustila po vrvi pod steno. Takrat še nismo imeli plezalnih pasov.

Habjan: Kaj tebi pomeni biti alpinist? Zakaj plezaš?

Pollak: Plezam iz potrebe in zaradi čistega veselja. Zato, ker mi je to všeč. Lahko bi rekel, da plezam tudi zaradi mentalne higiene. V steni, posebej še, če je zadeva težka, nekje blizu meje, se je potrebno osredotočiti na zelo ozko področje – kako priti čez, da ne bi zmagala težnost. Takrat postanejo vsi drugi problemi in težave tako neznatni, enostavno izginejo. V mislih ni prostora za nič drugega kot samo na to, če bo oprimek zdržal, če se stop ne bo premaknil. Loči se pomembno od nujnega.

Plezanje – alpinizem, lahko uporabim malce oguljeno frazo – je način življenja. Tisto, kar je pomembno, je pa svoboda. Telesna in duševna. V »dolini« smo vedno bolj nadzorovani, vedno bolj nam perejo možgane, vedno bolj postajamo odvisni, hočejo nas imeti pod kontrolo, da ne bi ogrozili ropanja. In to strašno sprenevedanje, dvojna morala. V dolini imamo (izrojeno – ali pa tudi ne, če upoštevamo Orwela) demokracijo, to je vladavino bogatih. Oni postavljajo zakone, ki jim ustrezajo oz. jih izigravajo brez kazni. V hribih pa je vseeno (še vedno) drugače. V hribih si (še) svoboden. Ni pomembno, kaj imaš, kako si (materialno) bogat, kakšen naziv imaš. Samo ti, hrib, stena, narava, tovariši, prijatelji. Edino pravo zlo na svetu prihaja samo od ljudi, ne od narave ...

Habjan: Kot aktiven alpinist si preplezal veliko plezalnih smeri v Kamniško-Savinjskih Alpah. Kaj si še želiš preplezati?

Pollak: Smeri, ki jih nisem preplezal, je še zelo zelo veliko, posebej novejših. Če je priložnost, seveda poskusim kaj novega, sicer pa grem velikokrat obiskat »stare prijateljice«, tj. smeri, ki so mi prirasle k srcu – zanimivo je, da, pa čeprav sem kakšno smer preplezal tudi po več desetkrat, lahko v njej še vedno najdem kaj novega. Ko mi na Everestu ni bilo dano priti na vrh, sem postopoma prišel do spoznanja, da je v življenju lahko tudi kaj bistveno pomembnejše od vrha. Tudi pot. Še preden sem prebral Nejčevo knjigo, saj je on pravzaprav samo napisal tisto, kar smo vedeli, čutili. Da je pomembno znati krmariti med željo, obveznostjo, dolžnostjo, potrebo, da so v življenju tudi druga »poslanstva«, da so na svetu tudi drugi.

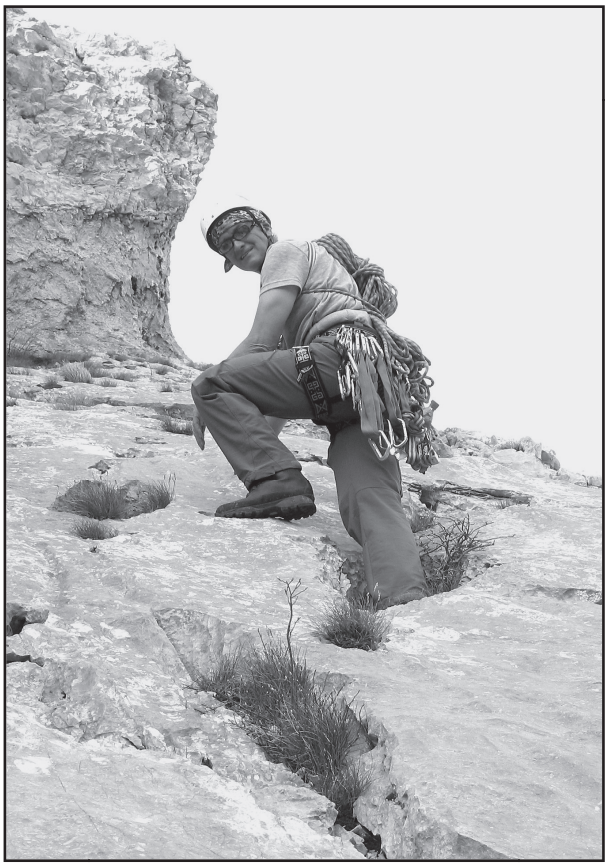

Plezanje v SZ steni Malega Krasa v plezališču Glinščica pri Trstu (Foto: Milan Jazbec)

Habjan: Bil si na treh odpravah v Himalajo. V kakšnem spominu jih imaš? Ti je katera bolj pri srcu?

Pollak: Vsaka ima kaj posebnega. Kangbačen je bil prva in se je zato morda najbolj vtisnila v spomin. Tudi na koncu, ko me je Tone (Škarja) vprašal, ali grem na vrh Kangbačena ali na Wedge peak. Pa sem rekel – na Kangbačenu smo drugi, na Wedge vrhu (Ramtang Čang) bomo pa prvi. Za Makalu mi je malo žal, ker sem imel poškodbo noge, ki mi je onemogočila vzpon na vrh. Pri sestopu s tabora V mi je zdrsnilo in sem se po nekaj metrih ujel oz. ustavil na pomožni vrvici. Pri tem pa je bila verjetno poškodovana mišica v mečih. A tega zaradi adrenalina sploh nisem čutil. Šele v prvem višinskem taboru, ko sem prespal, naslednje juto ni šlo več gor, ampak samo dol, vzpon je preprečevala bolečina v mečih. V bazi je zdravnik Meško mazal z nekim posebnim mazilom, vendar ni kaj dosti pomagalo. Šele po nekaj dneh, ko je bila zgodba končana in so bili višinski tabori že izpraznjeni, sem bil spet pri močeh, aklimatiziran, poln energije. Zato sem »skočil« na tri okoliške manjše vrhove, na dva kot prvopristopnik, za katere je bil na razpolago samo po en dan, saj smo v bazi čakali na nosače. Čomolungma je zgodba zase. Na vseh odpravah sem skrbel za prehrano. Očitno uspešno.

Habjan: Leta 1979 si bil precej visoko na Everestu. Odrekel si se vrhu in pomagal pri reševanju Staneta Belaka, Stipeta Božiča in Ang Phuja. Kako se tega spominjaš?

Na Malih podih v Grintovcih (Foto: Roman Resnik)

Pollak: Žal mi je za Ang Phuja. Vendar je bilo to pozneje še dodatna spodbuda za delovanje v okviru »šole v Manangu«. Andrej Štremfelj in Nejc Zaplotnik sta se vračala z vrha že v temi po Hornbeinovem ozebniku. Da ne bi zašla, sem jima šel naproti, zgazil sneg, v ozebniku napel vrv, da ne bi zgrešila. K sreči sta že dovolj zgodaj zavila levo, tako da sta prečila nad mojo gazjo in smo se dobili v šotoru. Takrat je bilo to normalno. Kolektivni duh. Pomoč drug drugemu. Morda je bilo v katerem od nas tudi kaj sebičnosti, v meni prav gotovo ne. Uspeh enega je bil uspeh vseh. Žal se je to pozneje razblinilo. Kot ena najuspešnejših odprav na Čolomungmo bi takrat morali dobiti priznanje tudi kot športniki svetovnega razreda. Vendar je takrat, ko bi morali pripraviti predlog za priznanje, prišla do izraza slovenska nevoščljivost. Čeprav ni celotna ekipa prišla na vrh, ampak samo pet, je prav vsak, pač vsak po svojih močeh, prispeval k skupnemu uspehu, in bi zato pač morala cela ekipa dobiti to priznanje, kot je to normalno v kolektivnih športih, ni prišlo do predloga in podelitve. Samo eni bi si namreč radi pripeli medaljo, drugim je niso privoščili. Žal.

V bistvu sem izgubil možnost za vzpon na vrh zaradi slabega vremena. Ko naj bi se Ang Phu, Stipe in Šrauf povzpeli na vrh, je bilo slabše vreme, pa so še eno noč prespali v petki. Pošteno in prav je bilo, da je bila možnost dana tem trem, saj je skupina, v kateri naj bi bil jaz, praktično razpadla. Pa tudi moči mi je počasi že zmanjkovalo. Kar se je zgodilo, je bilo torej povsem logično in nimam prav nobenega grenkega priokusa, ker nisem šel takrat proti vrhu.

Habjan: Kaj bi svetoval mladim alpinistom na začetku njihove plezalne poti?

Pollak: Ne postavljajte si mej v glavah, vendar ne prehitevajte preveč, da vas ne bo »vrglo iz ovinka«. Hrib in smer bosta počakala, če ne bo prvič uspeha, bo lahko drugič. Če se vam pa enkrat povsem zalomi, je za vas definitivno konec prav vsega. Velikokrat je neuspeh vrednejši od uspeha. Ustavite se in premislite, kako naprej, ko vam bo v hribih postalo vse (pre)lahko. Pomembni so kilometri, pa tudi čas. Po dosedanjih izkušnjah je običajno potrebno okoli 5 let od vpisa v AŠ do doseganja vrhunskih rezultatov. Poskusite biti del narave, sodelujte z njo, jo poskusite razumeti. In še nekaj. Če vas nekdo ovira na poti, ga le prehitite, vendar ga ne izrinite s poti. Pa tudi starejšim bi rekel, naj se raje pravočasno umaknemo, da ne bomo povoženi. Seveda pa mladim lahko pomagamo, predvsem z nasveti, da ne bodo oddrveli v prazno ...

Habjan: Kje je po tvoji oceni kamniški alpinizem v Sloveniji in svetu? Ali smo v čem drugačni od drugih (mogoče alpinistična šola)? Kaj pomeni vrhunski alpinizem za Kamnik?

Pollak: V Kamniku smo precej visoko. Sicer ne toliko po množici vrhunskih alpinistov, vendar je vedno kdo, ki sega v sam slovenski vrh. Tudi v svetovni. Naj izpostavim samo vsem dobro znanega Marka Prezlja in žal že pokojnega Tomaža Humarja. Tudi mlajši, kot npr. Urban Novak, Tadej Krišelj, Primož Lavrič in še kdo, da navedem samo nekatere, imajo možnosti. Prepričan sem, da imamo v Sloveniji (še vedno) enega

najboljših načinov usposabljanja. Pri razvijanju le-tega smo tudi Kamničani odigrali pomembno vlogo, saj sva že v letu 1975 skupaj s Francetom Malešičem (to je bila moja izpitna naloga za pridobitev naziva alpinistični inštruktor) postavila osnove za alpinistično šolo, ki, seveda z veliko dopolnitvami in sodelovanjem številnih drugih, veljajo še danes. Mogoče je ravno to tudi dobra posledica prejšnjega stanja, ko ni mogel vsak početi prav vsega, ker ni bilo denarja, opreme in še kakšna druga omejitev je bila. Tako smo bili skoraj prisiljeni, da se vključimo v organizirano usposabljanje in pridobivamo znanje in izkušnje drugih, ki so bili pred nami. Sedaj jih veliko vstopa v alpinizem na »stranska vrata«, čeprav praktično nimajo kakšnih velikih možnosti doseči vrhunske uspehe. Pameten je tisti, ki se uči na izkušnjah (napakah) drugih, čeprav je lastna izkušnja najbolj prepričljiva in največ vredna – seveda če vse skupaj preživiš.

Zadnjih petdeset let smo imeli tudi v okviru PZS telo, ki je usmerjalo razvoj predvsem vrhunskega odpravarskega alpinizma, ga spodbujalo, pomagalo in tudi objektivno ocenjevalo. To je Komisija za odprave v tuja gorstva (KOTG), ki jo vodi Tone Škarja. Svet namreč zanimajo predvsem, če ne samo, alpinistični dosežki. In to tisti v velikih svetovnih gorstvih.

Kamniška alpinistična šola je že vrsto let med najboljšimi v Sloveniji. Fantje, ki jo vodijo, gradijo na izkušnjah prejšnjih šol in tudi na svojih in so s srcem pri stvari. Pri tem predajajo veliko znanja in izkušenj z vseh področij alpinizma – od prostega plezanja (športnega), gibanja po brezpotjih, plezanja v hribih v kopnem, snegu in ledu, po ledenikih, plezanja po zaledenelih slapovih in turnega smučanja. To pa je morda za sedanji »instant alpinizem« malo prezahtevno oz. preobsežno in predolgo traja.

Dosežki vrhunskih kamniških alpinistov so tisti, zaradi katerih je tudi Kamnik znan po vsem alpinističnem svetu. Vendar – bodimo realisti. Kljub svetovno priznanim dosežkom v svetu, ki je izven planinstva, alpinizma, za Kamnik ne ve praktično nihče oz. relativno ozke interesne skupine. Lahko bi pa to bolj izkoristili za turistično promocijo – »Kamnik, v naročju planin, v katerih so začenjali svojo kariero nekateri najboljši alpinisti na svetu ...«

Habjan: Zakaj si se odločil, da se boš priključil reševalskim vrstam? Se kakšnega reševanja še posebej spominjaš in po čem?

Pollak: Menim, da je bila moja odločitev povsem logična. V alpinistični šoli, na AO in nasploh v planinski družbi sta (bila) tovarištvo in pomoč drugim ena od osnov delovanja. Vsak naj prispeva po svojih možnostih in močeh. Logično. Pomagati. Ko sem šele dobro začel (januarja 1967), sta bila dva zelo počasna v SZ grebenu Planjave. Lovila ju je noč. Bili smo na Kamniškem sedlu, Tone Škarja, Pavle Šimenc in drugi. Z Acom Berlecem sva priplezala do njiju, do mesta, kjer se smer Y priključi SZ grebenu. Sva bila pač takrat najhitrejša. Ostali so bili nižje – na Maričkinih platah. Spustili smo se do njih. Medtem se je znočilo. Nekje po polnoči smo prišli v bajto (vmes se je še zataknila vrv, pa mi jo je uspelo rešiti). Naslednji dan je bilo slabo vreme, veter, sneg, megla. Si lahko samo mislim, kako bi bilo, če ...

V spominu imam več reševanj. Eno mojih prvih je bilo, ko smo šli po mrtvega planinca, ki je padel z začetka Šije. Ležal je malo nad potjo – s poškodovano glavo. Prvič sem videl takega ponesrečenca. Težko smo se mu približali, grla so nam bila zadrgnjena. Nekaj časa smo vsi molčali. Takrat se je nekaj premaknilo v meni. Zgodilo se je, kot da sem šel iz sebe, da sem misli poslal drugam, da so čustva odšla ... Enostavno sem se zaprl, naredil okoli sebe nekakšen oklep, da sem lahko opravil svoje delo. Verjetno se morajo podobno zapreti tudi zdravniki, reševalci. Ali pa vojaki. Drugič je bilo podobno, ko se je ponesrečil mlad Francoz, ki je bil z materjo na počitnicah v Kamniški Bistrici. Šla sta na Kamniško sedlo in še naprej proti Planjavi. Fant, mlad in poln energije, je šel malo plezat nad potjo. Stena je krušljiva in kmalu je padel. Pred materinimi očmi. Še danes slišim škrtanje njegovih kosti v razbiti lobanji, ko sva ga z Lojzetom Jermanom dajala v gorska nosila in nato po melišču spravila do Pastirjev, kjer so nama prišli naproti drugi. Pa reševanje Sonje, naše pripravnice, izredno talentirane, ki je umrla tako rekoč v mojih rokah v Vežici. Poškodba lobanjskega dna je bila prehuda ... In Stane, ki je pred očmi svojega petletnega sina padel v plezališču v Starem gradu in umrl, še preden smo prišli do njega.

A ni bilo vse tako žalostno. Lepši so spomini na tista reševanja, ko smo pripeljali žive. Z Benijem (Janez Benkovič) in Marjanom Kregarjem smo ponoči iz jugozahodne stene Brane spravili mlado športno plezalko, ki se je zaplezala in jo je prehitela noč, da ni več mogla ne gor in ne dol. Pa moje zadnje reševanje spomladi 2013, ko mi je znanec prišel povedat, da nekdo v Starem gradu kliče na pomoč. Tako rekoč na mojem pragu. Mlad fant je šel »malo raziskovat« direktni pristop na Stari grad, in to v gumijastih škornjih. Pa se je zaplezal in obtičal nekje na tretjini vzpona, pod navpično steno nad strmim, krušljivim pobočjem. Ker relativno dobro poznam ta del, saj sem se tam velikokrat potikal še kot mulec, sem priplezal do njega, ga najprej umiril in potolažil, nato mu dal svoj plezalni pas in čelado, ga navezal na vrv in začel spuščati. Med tem so prišli še drugi reševalci in so ga varno pospremili na asfalt. Kamničani so imeli tako živ primer pravega reševanja skoraj sredi mesta.

Habjan: Kaj bi zase rekel, da si bolj alpinist, gorski reševalec, gorski vodnik ali vse obenem?

Pollak: Sem predvsem alpinist. V zadnjih dvajsetih letih sem se veliko ukvarjal z vzgojo, pravzaprav z usposabljanjem drugih. Pri tem je še nekaj pomembnega, česar mnogi ne ločijo. Čeprav imajo vse te dejavnosti (alpinizem, reševanje, vodništvo) isto območje dela (planine, hribi), se bistveno razlikujejo v filozofiji, pristopu. Pri alpinizmu gre v veliki meri za to, da preplezaš sam in tudi tvoj soplezalec. Varnost je sicer pomembna, vendar velikokrat zavestno zelo veliko tvegaš. Zato je varnost velikokrat na kocki. Pri reševanju sta pomembna reševalec in ponesrečenec. Zato je potrebna čim večja varnost, čim manjše tveganje. Pri vodništvu pa je pomemben vodeni: tura je podrejena vodenemu, za vodnika ni nujno, da preživi, preživeti mora vodeni.

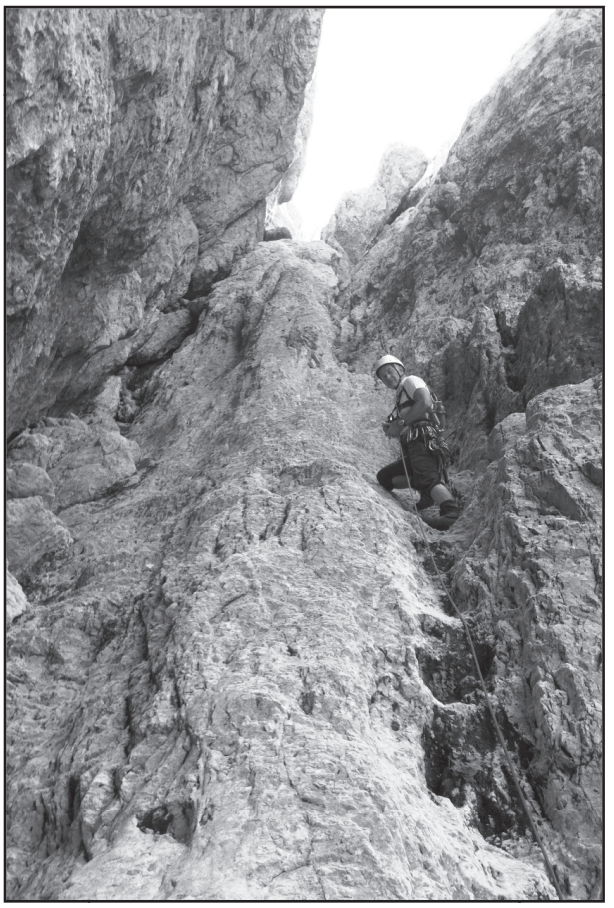

V plezalni smeri Grapa v Vršičih, Kamniško-Savinjske Alpe (Foto: Dejan Kuserbanj)

Vse dejavnosti sem opravljal vzporedno. Dejstvo je, če nisi »noter«, torej če ne plezaš veliko, tudi nisi dovolj suveren pri vodenju in reševanju. Mislim na tisto reševanje v resnično zahtevnem svetu. Reševalec mora biti suveren v gibanju po skrotju, tudi med plezanjem tja do III. težavnostne stopnje, sicer bi morali njega posebej varovati, kar bi pa vzelo veliko časa. Zato mora reševalec, če resnično hoče biti dobro usposobljen in pripravljen, ves čas tudi plezati. Tako utrjuje svojo kondicijo, pripravljenost, po drugi strani pa tudi pregleduje in spoznava svet, da je nato med samim reševanjem bolj varen.

Habjan: Večkrat si sodeloval pri učenju nepalskih vodnikov v Manangu. Kaj to pomeni za Slovenijo in kaj tebi?

Pollak: Leta 2013 smo končali ta projekt. Sodelovanje naj bi se sicer nadaljevalo, vendar na drugačnih osnovah, saj smo dosegli to, kar smo načrtovali, kar je pravzaprav Aleš Kunaver postavil v letu 1979: da Nepalci postanejo poklicni vodniki z mednarodno licenco in tudi sposobni samostojnega usposabljanja. Bila je to iskrena pomoč brez kakršnihkoli skritih ciljev. Pri nas tega nekateri ne morejo dojeti. Velikokrat me vprašajo, kaj pa vi dobite za to? Ko jim odgovorim, da imamo poleg koristnih izkušenj in dodatnega znanja v bistvu samo zavest, da smo nekomu pomagali. Žal pa nas vedno več ljudi ne razume ali pa noče razumeti. Ni vse v dobičku, ni vse v trgovini: daj-dam. Pomoč NMA (Nepal Mountaineering Association) pomeni enega resnično najuspešnejših slovenskih projektov pomoči tako imenovanemu tretjemu svetu. Zdaj so Nepalci sami sposobni izvajati naprej vsa svoja usposabljanja. Dosegli so mednarodno priznanje, vključitev v UIAGM (The Union Internationale des Associations de Guides de Montagnes), manjka jim še priznanje s strani UIAA (Union Internationale des Associations d'Alpinisme). To je eden od projektov, s katerim bi se Slovenija res lahko hvalila v svetu, a je bilo razumevanja naše države izredno malo. Samo enkrat v času samostojne Slovenije smo uspeli na državnem razpisu pridobiti državna sredstva, vsa ostala leta smo bili odvisni od sponzorskih sredstev in lastnega denarja.

Habjan: Vse življenje si silno dejaven, nisi samo plezal, pač pa si opravljal vrsto odgovornih funkcij. Nam lahko pojasniš razloge zakaj?

Pollak: O tem se nisem spraševal. To je enostavno v meni. Že v srednji šoli (1960) sem bil med ustanovitelji in tudi načelnik čete Bistriških gamsov (taborniki), ki še vedno uspešno deluje, sedaj kot rod. Nadaljevalo se je na fakulteti, pa v službi in drugod, vse do danes. Enkrat sem se pogovarjal s Tonetom Škarjo o Sloveniji. Takrat sem rekel, da nas je Slovencev tako malo, da bi moral vsak od nas delovati na več področjih, da bi lahko pokrili vse tisto, kar počnejo bistveno številčnejši narodi, da bi lahko rekli, da imamo res samostojno državo. Morda pa je to samo uresničenje ideje – naj vsak prispeva za skupnost po svojih možnostih, od nje pa naj dobi (le) tisto, kar resnično potrebuje, ne pa da grabi in grabi na račun drugih. Morda je to tudi smisel življenja, poleg samega nadaljevanja vrste, da je življenje vredno življenja, dokler si koristen, dokler delaš (tudi) za druge. Pravzaprav je to v bistvu posledica (pametnega) sebičnega gena, vendar z dolgoročno usmeritvijo, ne neoliberalno, izkoriščevalsko.

Habjan: Kako to, da te zadnja leta precej »okupirajo« problemi planinskih poti?

Pollak: To ni samo zadnja leta, le na dan je prišlo v zadnjem času. Tudi poti so del planinstva. Če jih že uporabljam, je lepo in prav, da pri tem tudi kaj naredim. Že ko smo v 80-tih letih pozimi z otroki preživljali počitnice na Veliki planini in ni bilo snega, se je rodila ideja o sprehajalnih poteh po tej planoti, ki pa dalj od osnovne ideje in nekaterih manjših poskusov ni prišla, čeprav smo se o njej že precej resno pogovarjali z Božičnikom, ki je bil takrat direktor žičnic. Ko sem hodil oskrbovat »pastirja« na Veliki planini iz Konjske doline, sem si nadeloval stezo čez Lopato, kjer je nekoč že bila, a je zaradi neuporabe skoraj izginila.

Sodeloval sem z našimi markacisti glede časovnic za nekatere poti in tudi glede kakšnih drugih podatkov. Pa tudi v okvir preventivne dejavnosti GRS spada občasen pregled planinskih poti in dajanje podatkov oskrbnikom teh poti. Pa smo bili skupaj. Posebej še, ker sem rekel, da nočem samo kritizirati, ampak tudi po svojih močeh aktivno sodelovati. Posebej še pri poti na Veliko planino, gonski poti. Tu sem imel vzpodbudo še z druge strani: enkrat ali dvakrat sem pomagal gnati živino gor in tudi dol. Prizadevam si (sicer ne preveč intenzivno in tudi ne preveč uspešno), da bi to pot

vključili v turistično ponudbo kot tematsko pot. Bila naj bi tudi turistična pot, torej taka, da zanjo ni potrebna ne vem kakšna oprema – tehnično enostavna. Zato mora biti dovolj široka in vzdrževana, s posameznimi pojasnilnimi panoji.

Eden od vzrokov za mojo vključitev v zadnjem času pa je gotovo tudi problem s Koželjevo potjo. Več desetletij smo svobodno hodili, celo kolesarili po tej poti, potem pa od nekod pride nekdo, kupi parcelo, zgradi hišo in nam prepove ter tudi fizično onemogoči prehod. In to po poti, ki je po Zakonu o planinskih poteh javna pot.

Poleg tega je tu tudi vidik varnosti. Nastane problem empatije. Kako se postaviti v položaj obiskovalca? Kako urediti pot za ciljno skupino? To je sploh problem, posebej še pri vodenju in usposabljanju. Zame je enostavno, za tistega, ki ga vodim, pa je vprašanje. Tako včasih naše vrle in resnično odlične in prizadevne markaciste malo opozarjam, da je lahko del poti, zanje sicer enostaven in varen, za nekatere obiskovalce nevaren. In običajno mi prisluhnejo.

Habjan: Podal si se tudi v publicistične vode, napisal nekaj knjig. Čutiš kot poznavalec gora in sten to kot dolžnost? Od kot veselje in znanje do pisanja? Imaš še kak projekt v planu?

Pollak: Že v osnovni šoli sem ob nekem prazniku napisal kratko igrico, posvečeno temu dnevu, in celo izvedli smo jo. Še v osnovni šoli sem začel pisati nekakšen roman, vendar ga nisem končal, ker je bilo preveč drugih reči. Besedilo se je izgubilo neznano kam. Ko sem bil star okoli 10 let, sem v bolnici, kjer sem bil več tednov zaradi paratifusa, napisal celo zgodbo o Kamniških planinah, bolj kot opis videnega. Na začetku svoje alpinistične kariere sem nekaj pisal za Planinski vestnik (PV). Enega prvih člankov sem napisal iz čiste nuje. Ko sem bil pri vojakih in tako več mesecev odrezan od hribov, sem napisal besedilo, ki mi ga je močno skrajšanega objavil Tine Orel v PV. To je bila takrat dobra šola zame, vendar sem jo zdaj že malo pozabil ... Nato sem objavil še kakšen članek, predvsem doživljajski opis ture.

Morda to, da pišem, ne čutim kot dolžnost, pač pa se mi zdi prav, da nekaj svojih spoznanj, za katera menim, da bi koristila, delim tudi z drugimi. Nekatere reči so v človeku in včasih jih je potrebno samo potegniti ven, nato pa negovati in razvijati. V letih, ko sem začenjal plezati, je bil problem dobiti opise plezalnih smeri za Kamniške. Bila sta vodnika V naših stenah in Julijske Alpe – vzhodni del. Pa sem se odločil, da ob okrogli obletnici PD Kamnik napišem vodniček za predel Korošice. Ta je bil takrat nekaj novega: na roko napisan, razmnožen (tu so mi pomagali tovariši iz AO in Mitja Jesenovec, ki ga je natisnil) in formata A6, da se ga je dalo spraviti v malo večji žep. Vsaka smer je imela opis z osnovnimi podatki, vris v fotografijo in shemo, vse višine so bile izmerjene z višinomerom. Nato sem se pripravljal, da bi podoben vodniček napisal tudi za smeri v Z in JZ steni Planjave, vendar še manjšega formata – A7, da bi ga lahko dal v srajčni žep in bi bil tako vedno pri roki. In vanj naj bi bila vključena tudi besedila pesmi, ki smo jih prepevali. Pa se je zadeva vlekla in vlekla, potem pa je začel Tone Golnar pripravljati plezalni vodnik za območje Kamniške Bistrice. In sva sodelovala. Tudi pri novi izdaji v letu 2012. Sedaj pa sodelujem pri pripravi prenovljenega vodnika za območje Repovega kota in Kamniške Bele. Hribovske popevke so pa vseeno izšle.

V načrtu sem imel napisati tudi nov priročnik za Nepalce, za njihove tečaje, ki bi bil pravzaprav strip. Vse, kar bi se dalo, naj bi bilo v risbah – od nevarnosti do tehnike. Žal se to ni uresničilo. Morda se pa še bo? Pred leti je *Kamniški občan* objavil opise možnih izletov v neposredno okolico Kamnika. To bi bil sedaj, ko dajemo velik poudarek turizmu, zanimiv vodnik. A je bilo rečeno, da takega vodnika neka javna inštitucija ne sme podpreti, češ da se ne sme opisovati poti, ki potekajo po privatnih zemljiščih, če ni soglasja vseh lastnikov. Totalna traparija. Po gozdovih in mimo hiš so poti, ki jih uporabljamo že desetletja, pa da ne bi smel to javno zapisati oz. povedati drugim? Trenutno malce posodabljam svoj priročnik *Osnove gibanja v gorah in planinah*, ki ga prevajajo v makedonščino.

Habjan: Redno pišeš v planinsko rubriko za Kamniški občan. Koliko let to že traja in kako si sploh začel?

Pollak: Začel sem v drugi polovici sedemdesetih let. Bil sem celo član uredniškega odbora *Kamniškega občana*. Takrat je bilo pri pridobivanju sredstev tudi v okviru Samoupravne telesnokulturne skupnosti pomembno, da si bil prepoznaven, kar je danes pravzaprav še bistveno bolj pomembno, ker je svet (preveč) tržno naravnan in »dobro blago se samo hvali«. Ker novinarjev za planinstvo oz. alpinizem ni bilo v izobilju, je pač moral nekdo kaj napisati. Seveda sem zraven kdaj pa kdaj pisal tudi o kakšni drugi zadevi, za katero se mi je zdelo, da je prav, da zanjo zve večji krog ljudi. Kar je zapisano, ostane. Če ni zabeleženo, je tako, kot da se ni zgodilo.

Tone Ftičar[1]
Cesta dr. Tineta Zajca 2, Mekinje, Kamnik
tone.fticar@gmail.com

Kot *kampaníle* – prost, a zavezan petju in »štetju«

Pogovor s prof. Janezom Majcenovičem

Kamničana Janeza Majcenoviča najširši krog domače, kamniške, slovenske in tudi tuje javnosti pozna kot dolgoletnega zborovskega pevca in odličnega solista baritonista, v čemer je »ob spremljavi osmih križev let« še vedno dejaven. Kar je glasbenemu poslušalstvu povečini manj znano, toliko bolj upoštevajo številne generacije tistih, s katerimi se je srečeval v poklicu: njegovo »drugo razsežnost« v pomembni življenjski vlogi profesorja matematike. Kot naravoslovni strokovnjak in široko razgledan humanist kulturnik je poklicne zadolžitve vseskozi dopolnjeval z vrednotami duhovnih razsežnosti, posredovanih ob umetnostni, zlasti glasbeni, vokalni, pesemski govorici. Prizadevanja za te vrste bogatenje aktualnega bivanja v različnim pogledom nenaklonjenih povojnih desetletjih je povezoval tudi z oživljanjem in posredovanjem krajevnega, narodnega, svetovljanskega zgodovinskega spomina, z upoštevanjem pozabljenih ali zapostavljanih zgodovinskih dejstev, dogodkov, osebnosti, njihovih del ... Vse to je vedno znal zajemati in predajati z izbornimi izvedbami raznolikih pevskih sporedov, s spremnimi poudarki govorjene in zapisane besede, s članki in objavami v različnih tiskih.

Čeprav nikdar politično aktiven, sploh pa ne ideološko instrumentaliziran, se je zaradi zvestobe svojim svobodoljubnim načelom soočal s kar nekaj ukrepi enostran(kar)ske oblastne avantgarde. Najbolj boleče, ko so ga lokalni oblastniki, nadebudnega profesorja, v začetnih letih njegovega službovanja vrgli iz ene od kamniških šol »zaradi neprimernosti za opravljanje pedagoškega poklica«.

Ključne besede: Janez Majcenovič

Majcenovič from the city of Kamnik is known in local, regional, national and broader circles for his long career in choir singing as well as being an excellent baritone soloist. Though he is »burdened by eight decades of years«, he is still actively involved in music. What most in the music sphere are unaware of can be reported by countless generations of those, whom he met daily at work – that his »other side« was a mathematics professor. As a proficient in natural sciences, a humanist and a culture worker of broad mind, he made sure his professional work was intertwined with spiritual values that were passed on through the flow of his artistic, musical, vocal and poetic speech. His attempts at enriching the troublesome life sphere of the post-War decades went as far as revitalising local, national and international historical memory and passing it on, all the while he refused to remain ignorant of many forgotten or neglected historical facts, events, people and their works. He was capable of sourcing in this knowledge pool and putting it to words by the means of articles and publications.

Although never politically active or ideologically sided, his advocacy of freedom earned him quite a few measures forced upon him and others by the single-party avant-gardist authority. The most painful was the time when he was only at the beginning of his pedagogical career, yet he was already dismissed from a Kamnik school by the local authorities »for being professionally unqualified«. It was only many years and generations of students and pupils as well as co-workers later that this proved to be utterly false, and that Mr Majcenovič received praise for being an excellent pedagogue and a singer with a character.

Ključne besede: Janez Majcenovič

Janez Majcenovič, risba s svinčnikom (Avtor: Dušan Sterle)

Ftičar: Niso jih izpričevali samo posamezniki, pač pa jih, dosežke odličnosti na domala vseh področjih vašega dela, gospod Majcenovič, potrjujejo tudi zaslužena strokovna in družbena priznanja. Ni jih (bilo) malo in ni jih mogoče prezreti.

Majcenovič: Ne vem, če je najbolj primerno začeti z nečimrnostjo, vendar bi bil nepošten, če bi trdil, da mojega dela niso opazili. Včasih so na ta način celo popravljali krivice, ki so me kdaj prej prizadele. Kar nekaj priznanj se mi je nabralo in med njimi so na vidnem mestu, denimo, tisto za delo v slovenskem zavarovalstvu (1975), zlata plaketa Prvega slovenskega pevskega društva Lira (1982), zlata Gallusova značka Zveze kulturnih organizacij Slovenije (1986), red dela s srebrnim vencem (1987), priznanje za delo v Izobraževalni skupnosti Slovenije (1981–1985), nagrada Toma Brejca (1990; dobil sem jo za žlahtno posredovanje lepot slovenske pesmi), zlati znak Planinskega društva Kamnik (1994), srebrno priznanje Občine Kamnik (1998).

1 Organizator, producent, scenarist in moderator kulturnih prireditev, publicist, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Kamnik.

Ftičar: Ustoličenja za perovskega kneza, ki ste ga bili deležni lani ob življenjskem jubileju, ne štejete?

Majcenovič: Kako da ne, ampak je na posebnem mestu. Lepo, nepozabno počastitev so mi za osemdesetletnico pripravili domači, sokrajani Perovljani, pa pevski in drugi prijatelji ne samo iz Kamnika, ampak od vsepovsod. Hvaležen sem jim za to pozornost, saj je bila srčna, iskrena in sproščena. V domačem okolju je človek tega še posebej vesel. Zato je to priznanje tudi neprimerljivo z ostalimi: skoraj vsem drugim je običajno sledilo tudi grenko razočaranje zaradi nevoščljivosti, zavisti in podcenjevanja mojega dela. Vsaj z ene od strani že zna prileteti tudi to. Človek mimogrede postane drobiž v obračunavanju med raznimi interesnimi skupinami; tudi med političnimi strankami.

Ftičar: Kot da te ne bi bile dolgo želena pridobitev?

Majcenovič: Do aktivnosti v strankarskem življenju osebno nikoli nisem imel nobenega veselja in že zdavnaj sem si rekel, naj tako tudi ostane. Za demokratizacijo, proti enoumju in kontinuiteti komunistične ideologije (z vsemi njenimi izrastki vred) sem se zavzemal, odkar so mi več kot šestdeset let nazaj povedali, da nisem »naš« in sem bil prisiljen biti »sam svoj« in misliti s svojo glavo. Dobro osnovo za to mi je dala ljubljanska realka, saj so nam profesorji poleg znanja, ki so ga posredovali dijakom, odpirali oči tudi v drugih zadevah; ne nazadnje političnih. Seveda ne brez povezav s predvojno strankarsko sliko. In s svojimi izkušnjami, prakso. Krščanski socialist France Vodnik, denimo, kako so ga kot profesorja klerikalci premeščali, liberalci pa metali iz službe. Ni bil edini. Nekaj podobnega je pred tem doživljal že moj stric, mamin brat, prof. Ivan Mazovec, profesor na realki. Umrl je pred mojim rojstvom, leta 1931 ga je ravno na maturi zadela kap. Že njega so metali iz šole, ker je bil med redkimi, če ne edini med profesorji, ki se v gonji proti Mahniču ni obrnil stran od njega.

Ftičar: Ta šola vas je, potemtakem, osebnostno kar pomembno oblikovala, opremila za življenje?

Majcenovič: Na realko, celo vrsto imenitnih profesorjev in dobrih sošolcev imam lepe spomine in ne zdi se mi prav, da je njeno ime kar izginilo. Šola s tako tradicijo! Cela moderna se je pravzaprav tam šolala!

Moja generacija je bila zadnja, ki je v Kamniku maturirala po 4. (nižji) gimnaziji, naprej v višjo pa je morala v Ljubljano. Tako smo bili kot sovozači na kamničanu med sabo še bolj povezani; sošolci kot na primer Vid Koželj, Lado Dobrovoljc in jaz smo bili »trojčki«, zares skoraj nerazdružni. Leto ali dve starejši, intelektualno močni in temu primerno dijaško nabriti sokrajani, ki so že bili na realki, npr. Albert Čebulj, Janez Rojc, Marjan Kordaš, Štefan Kališnik in drugi, so nam bili seveda vzorniki ...

Ftičar: Verjamem, da so ta skupna leta in doživetja za vas zanimivo poglavje, ki pa ga najbrž ni mogoče izvzeti iz danih okoliščin posameznikov že pred tem; ne samo začetkov in posebnosti šolanja v Kamniku, pač pa tudi okolja – družbenega, socialnega, družinskega – od koder ste izhajali?

Majcenovič: Gotovo, zato naj grem glede sebe – z ne prepočasnimi koraki – od začetka. Na svet sem »privekal« 18. marca 1933 v takratni kamniški primestni vasici Perovo, kjer sta si starša ustvarila dom. Mama Angela, rojena Mazovec, je bila trgovka; njeno obrt so leta 1948 »ugasnili« in tega do smrti ni prebolela. Oče Jože je iz Haloz za delom prišel v tovarno Titan; tam je bil dolga leta vodja orodjarne. Po njem sem podedoval haloško kri in veselje do petja.

V osnovno šolo in nižjo gimnazijo sem hodil v Kam-

Iz profesorskih časov

niku (1939–1948), po mali maturi sem se, kot sem omenil, vozil s kamničanom v Ljubljano na realko (1948–1952), tam sem maturiral in odšel študirat matematiko na Prirodoslovno-matematično fakulteto, kjer sem leta 1960 diplomiral in dobil naziv diplomirani matematik.

Ftičar: Od kod odločitev za matematiko?

Majcenovič: Bil sem odličnjak, hotel sem iti študirat zgodovino ali slavistiko, da bi delal v prosveti. Svoje profesorje sem nemara razočaral, ker sem upošteval nasvete prijateljev, da je v tem poklicu politično še najbolj nevtralna matematika. No, najbrž so nekaj prispevali tudi geni, če se spet spomnim strica prof. Ivana Mazovca. – Po začetni izkušnji, ki me je »določila« za neprimernega pedagoškemu poklicu, sem se moral preusmeriti in specializirati na dodatnih področjih. Bil sem v IBM-računalniški šoli v Sindefingnu v Nemčiji, na Ekonomski fakulteti v Ljubljani sem opravil šolanje za vodilne zavarovalne delavce, sodeloval na različnih zavarovalnih tečajih, simpozijih, kongresih v različnih krajih takratne Jugoslavije in v tujini, v Münchnu, Moskvi, Ulan Batorju, na Dunaju in še kje. Po poklicu sem (bil), če strnem, profesor matematike in poslovne matematike s strokovnim izpitom, pooblaščeni aktuar, zavarovalni matematik – sodni izvedenec, vodilni zavarovalni delavec in višji svetnik v Ljubljanski banki.

Ftičar: Kako vam je ob tem mogel slediti vaš »alter ego«, glasbenik, pevec?

Majcenovič: Zvesto in nerazdružno. Vse, kar se je dramilo že v otroštvu doma na očetovih kolenih, ko je igral kitaro, mandolino in še kaj. V mladosti je tudi sam rad prepeval z vrstniki po haloških bregovih in grapah. Oče nas je otroke učil peti prve pesmice, rasli smo ob zvokih instrumentov, mene pa je tudi pobliže seznanil z nekaterimi prijemi na kitari in mandolini ter z osnovami glasbene teorije.

Očetu se je posebej priljubila frančiškanska cerkev v Kamniku, kjer je imel tudi dobra prijatelja p. Martina Perca in p. Franceta Ačka. Ob nedeljah sem hodil z njim k »polenajsti« maši in že v predšolski dobi spoznaval zvok orgel, petje pevcev na koru in sozvočje s freskami, ki so takrat nastajale pod čopičem slikarja Staneta Cudermana. Zato ni čudno, da sem se kmalu znašel v varstvu zborovodje in skladatelja Avgusta Cererja, ki je pri frančiškanih vodil otroški pevski zbor.

Lepe urice in doživetja sta prekinili nemška okupacija in druga svetovna vojna. V samostanu so bili naseljeni različni uradi, cerkev so spremenili v skladišče, frančiškane pa pregnali. Slovenska beseda in pesem sta bili v javnosti prepovedani, oglašali sta se le ob latinskem mašnem obredu v farni cerkvi na Šutni. Tam sta Avgust Cerer in Ciril Vremšak zbrala pevke in pevce iz mesta in okolice. Slovenska pesem s kora je v težkih časih pomagala utrjevati vero, narodno zavest in upanje v boljše dni!

V povojnih časih je bilo cerkveno petje le del »opija za ljudstvo«. Mnogim pevcem, zborovodjem in dirigentom so sodelovanje pri cerkvenih obredih preprosto prepovedali. Med njimi je tako kalvarijo preživljal tudi predvojni šutenski organist Viktor Mihelčič, čeprav je bil med vojno v izgnanstvu, v okupatorjevih zaporih in pri partizanih. Meni bo vedno ostal v spominu kot nepozaben organist, profesor glasbe, zborovodja v šolskem zboru in kasneje pri Mešanem pevskem zboru Planika. Kot skladatelj mi je »na kožo« napisal kar nekaj pesmi, za kar mu dolgujem velik Boglonaj!

Med odrasle zborovske pevce sem prvič stopil pred dobrimi šestdesetimi leti, ko me je mladi organist Hubert Bergant - Zlato zvabil na šutenski kor, kamor je solidno zasedbo pritegnil tedanji župnik Janez Klun, zelo dober tenorist. Kar nekaj pevcev nas je ob nedeljah pelo ob šestih na Šutni, ob sedmih v kloštru, ob devetih pa spet na Šutni. Včasih je ta ritem spremenilo romanje k Sv. Primožu, k Sv. Ani v Tunjice in še kam. V tem okolju sem nabiral izkušnje zborovskega pevca in solista.

Na posebnih pevskih vajah ob pianistu Hubertu Bergantu mi je prijatelj in vzornik Ivo Kordaš posredoval osnove pevske tehnike. Tudi slavni rojak s Homca, tenorist Jože Gostič, ki je našel na kamniških korih odličnega orgelskega spremljevalca v Hubertu Bergantu, je s svojim zgledom in nasvetom znal pomagati mladim pevcem. Ko je šel Bergant k vojakom, je na Šutno hodil pomagat organist France Humar - Cvek iz Nevelj. V kratkem času me je v društvenem domu ob cerkvi, kjer je bil harmonij, naučil vse božične sole, še danes mi njegova pevska šola pomaga. Bil je odličen glasbenik, izreden organist, zato smo Cveka jemali z vsem spoštovanjem in se čudili: kako je ta kmet napredoval!

Ftičar: Danes jih je le še malo, ki vedo zanj.

Majcenovič: Škoda. Kot je škoda, da se izgubljajo tudi drugi važni spomini iz tistega časa. O Cveku nam je pevcem Lire čez leta, ob tekmovanju v Arezzu, skladatelj Blaž Arnič povedal: ta je bil na orglarski šoli v Ljubljani v njegovem letniku najbolj nadarjen; bila sta velika prijatelja. Arnič, doma iz Luč, je hodil čez Kranjskega Raka peš v Nevlje, pri Cveku prespal in drugi dan sta šla naprej v Ljubljano na orglarsko šolo. Vendar so Humarja - Cveka pred koncem študija domači vzeli iz šole, da je prevzel grunt.

Ftičar: Ni iz vrst odličnih glasbenikov s škofijske orglarske šole v Kamnik prišel tudi Viktor Mihelčič, vrsto let dejaven, nato pa »utišan« organist na Šutni?

Majcenovič: Je, vendar iz celjske. Mariborska škofija je imela svojo orglarsko šolo v Celju. Njen ravnatelj je bil Karel Bervar, tedaj precej priznan glasbenik. Mihelčičev stric je bil pa celjski župan in poslanec v Beogradu, politično zelo aktiven. Nečaku Viktorju, Belokranjcu, je pripomogel k šolanju za organista. V Kamniku se je po vojni torej moral temu odpovedati, če je hotel ohraniti službovanje v prosveti. Ni smel igrati na orgle, ki so bile njegov najljubši instrument, njegove korenine! Slovenci doma in po svetu pa so – kakšen paradoks – poslušali eno njegovih najlepših pesmi (O Gospa, o Mati moja ... za bariton, mešani zbor in orgle), ki so jo pod vodstvom glasbenika in župnika Franceta Gačnika posneli v Stranjah – za Radio Vatikan. Mihelčič pa ni bil prisiljen pustiti le mesta organista v kamniški župnijski cerkvi, pač pa je bil »dirigiran« tudi v dirigiranju oziroma zborovodstvu. V letih 1952–1953 je pod njegovim vodstvom v Kamniku

zrasel zelo dober mešani zbor Planika. V več kot sedemdesetčlanski zasedbi smo se zavzeto udeleževali vaj in opozarjali nase s svežino in kvaliteto nastopov. A kaj, ko nas je bila v teh vrstah vsaj polovica cerkvenih pevcev – kamniškim pravovernim oblastem to ni bilo všeč. Zboru Planika je ozkogleda politika naših »pristojnih« preprečila uradno registracijo in s tem onemogočila delovanje.

Ftičar: Taka je bila torej izkušnja iz Kamnika. V Ljubljani, na najvišji ravni, niso bili tako zadrti?

Majcenovič: Pred primerjavo naj povem, da je bila v Kamniku že pred Planiko edinstvena povojna zborovska »zgodba«, ki ji v Sloveniji ni para. Gre za dejavnost Prvega slovenskega pevskega društva Lira, ki je od svoje ustanovitve leta 1882 delovala v prostorih kamniške Narodne čitalnice. V času nemške okupacije je bilo delo zbora prekinjeno, po vojni pa je Lira spet zaživela. Dejavnost je lahko nadaljevala v društvenih prostorih Čitalnice – kot njen edini preživeli »otrok«, kot najstarejše slovensko pevsko društvo z nespornimi narodnobuditeljskimi zaslugami in kot eden od najkakovostnejših moških pevskih zborov v Sloveniji. Njen pomen je bil priznan tudi v novih družbenih in političnih razmerah, a le za kratek čas. Leta 1947 je namreč lokalne oblastne aparatčike obšlo razsvetljenje, da je Lira poosebljenje »preživetih meščanskih tradicij« – ne samo kulturnih! – in so jo zato dobesedno vrgli na cesto. Življenje zbora je rešila uvidevnost družine (dirigentov in skladateljev, najprej Cirila, nato Sama) Vremšak; v kletnih prostorih njihove zasebne hiše v Maistrovi ulici v Kamniku je imela Lira društvene in vadbene prostore nadaljnjih šestdeset let! V stavbo svoje »rojstne hiše«, Narodne čitalnice (prostore nad kavarno Veronika), se ji kljub dolgoletnim prizadevanjem tudi v samostojni Sloveniji ni uspelo vrniti. Za nameček: doseženo ni bilo niti to, da bi o Liri, ki je po več kot 130 letih še vedno dejaven zbor, na pročelju zgodovinske stavbe nekdanje Narodne čitalnice pričalo vsaj skromno spominsko obeležje! Toliko v osvetlitev še nekaterih kamniških dejstev; ne le glede preteklosti, pač pa tudi današnjih ravnanj!

O Ljubljani in mojih zgodnjih pevskih izkušnjah v njej pa tole: po tem, ko je kamniška politika ukinila Mihelčičevo Planiko, me je Podbevškov Poldek odpeljal k Akademskemu pevskemu zboru, ki ga je vodil Radovan Gobec. Tam so me ne le lepo sprejeli, pač pa v letih 1956–1958 celo napotili na študij solopetja na ljubljansko Srednjo glasbeno šolo in mi s tem »določili« mojo solistično usmeritev.

Na APZ imam, moram reči, lepe spomine. Tudi na kakšno politično obarvano anekdoto, ki je znala popestriti zborovsko življenje. Za primer: APZ je leta 1956 krstno izvajal kantato Stara pravda. Matija Tomc je kot njen skladatelj skromno sedel nekje med poslušalci sredi dvorane, niti v prvi vrsti ni bil. Ob navdušenem aplavzu je zborov dirigent Radovan Gobec na koncu le rešil zadrego in iz prejetega šopka nekaj rož odnesel v parter skladatelju, svojemu profesorju in vzorniku. Seveda je bila taka pozornost do duhovnika nezaslišana in Gobca je čez dva dni univerzitetni komite partije kaznoval z izključitvijo ... Tudi APZ je ni odnesel brez posledic, ker je pel skladbo dveh duhovnikov, Aškerca in Tomca. Ideološko seveda hudo sporno. Za Tomca pa sitno tudi zato, ker je bila »njegova linija« seveda občutljiva na navezavo skladatelja duhovnika s pesnikom Aškercem ...

Ftičar: Da se razumeti, da je šel tak primer tedanjim braniteljem tako leve kot desne pravovernosti v nos. Ste bili vi glede izbire repertoarja – posebej kot solist – čemu posebej naklonjeni, kdaj posebej izbirčni?

Majcenovič: Vedno sem stremel za tem, da skladbo, kolikor le morem, solidno izvedem. Ne zanikam posebne privrženosti sakralni literaturi, a se zato nisem nič manj vneto loteval tudi posvetnih skladb. Karakter seveda ni določljiv samo po tem kriteriju, saj so znotraj obojih mogoča še mnoga zvrstna, stilna, vsebinska in druga razvrščanja. Da ne govorimo o avtorjih, tako domačih kot tujih, pa o ljudski in ponarodeli glasbeni dediščini, pa o zgolj vokalnih izvedbah ali kombinacijah z instrumentalno spremljavo ...

Ftičar: Če prav vem, ste svoj čas peli celo pri Beneških fantih?

Majcenovič: Res je, pred odhodom k vojakom sem pel pri ansamblu Beneški fantje Antona Birtiča. Prav zanimivo je bilo. A sem se kmalu znašel pri vojakih. Tam – obvezni rok sem odslužil v Slavonski Požegi in Travniku; z obema mestoma je bil Kamnik kasneje pobraten in sem z njima še sodeloval – sem vodil pevski zbor in pel z vojaškim orkestrom. Kakšni nakovani čevlji so me sicer kdaj skušali spraviti z odra, a so bili hitro zraven »soborci«, ki so me prijeli za vrat in rekli samo: »Pjevaj, vojniče!« In sem seveda pel, kar mi je sčasoma prineslo čisto drugačen status, kakršnega bi imel glede na svojo karakteristiko, poslano iz Kamnika. H kar nekaj privilegijem je doprineslo tudi to, da sem bil šahovski prvak kasarne. Ne bom pozabil, kako me je sam komandant, zelo inteligenten Črnogorec, kasneje diplomirani jurist in menda celo general, med šahiranjem čudeče spraševal in zgovorno komentiral: »E, Janez, Janez. Kakva palanka ti je taj tvoj prokleti Kamnik!? Da je istina samo pola od toga, što su od tebe napisali, tebe bi trebalo odmah streljati!« – No, nekateri so bili vendarle človeško razumni tudi v vojski in z njihovo pomočjo sem (jo) veliko lažje – preživel.

Ftičar: Najbrž zdaj pride na vrsto Lira, pa še kaj?

Majcenovič: Po povratku iz vojske sem se za dvaintrideset sezon »zapisal« Prvemu slovenskemu pevskemu društvu Lira, dosegali smo lepe uspehe na koncertih, turnejah, radijskih tekmovanjih, tekmovanjih »Naša pesem« in mednarodnih pevskih festivalih ter tekmovanjih v mestih Arezzo, Saarbrücken, Riva del Garda, Katowice, Praga in drugod. Z Liro smo posneli dve veliki plošči, štiri kasete in precej posnetkov za radio. Osebno samo s to bero nisem zadovoljen; žal mi je namreč, ker za večino odličnih stilnih koncertov ni posnetkov!

Zborovodja, solopevec in skladatelj Samo Vremšak mi je zaupal baritonske solistične dele v mnogih pesmih; med njimi je bilo kar nekaj krstnih izvedb. Kot solist sem precej sodeloval in snemal z drugimi zbori (MePZ Cantemus, MePZ Titan, Cerkveni zbor Stranje idr.); posnetke vrtijo radijske postaje pri nas in ... ce-

lo Radio Vatikan. Vse obravnavano obdobje sem tudi samostojno nastopal na proslavah, otvoritvah razstav in drugih prireditvah. *Kamniški občan* in tudi drugi časopisi (*Delo, Slamnik, Družina* ...) so večkrat zabeležili moje solistične nastope ob spremljavi klavirja, orgel, citer, kitare, godalnega in simfoničnega orkestra.

Ftičar: Nič še niste rekli o Kamniških kolednikih, o vaših koledah doma in po svetu.

Majcenovič: Spremljava s citrami je pripeljala do oblikovanja glasbenega tria Kamniški koledniki, v katerem sem pel z basistom Rokom Lapom in citrarjem Tomažem Plahutnikom. Vsi trije smo se najprej srečevali pri župniku Francetu Gačniku v Stranjah, ki je bil tudi naš vzgojitelj in prijatelj. Sodelovali smo pri programih, ki jih je Gačnik pripravljal s svojimi zbori, instrumentalisti, recitatorji in folkloristi. Doma v Stranjah so bili to v bistvu »razširjeni« bogoslužni obredi, medtem ko so nam bile na Tržaškem, Goriškem in drugod v zamejstvu odprte tudi dvorane prosvetnih domov in celo nastopi ter snemanja za radijske postaje.

Kamniški koledniki smo kot samostojna skupina prvič nastopili pred 25 leti, na Jernejevo nedeljo leta 1989, na Opčinah pri Trstu. Zgodba, ki se je tedaj začela, se je razvila v koledovanje med Slovenci tostran in onstran meja nove države Slovenije, ki se je rojevala hkrati s Kamniškimi koledniki. V kratkem času smo bili povabljeni na gostovanje med rojake v Argentino, Brazilijo in Urugvaj. Šlo je za prvo sodelovanje naše matične države – tedaj še Jugoslavije, ki pa je že »odmirala« – s slovenskimi izseljenci ne glede na generacijske, politične in nazorske razlike. Kamniški koledniki smo

Kamniški koledniki (Janez Majcenovič, Rok Lap, Tomaž Plahutnik) in Božo Matičič na razglednici ob turneji po ZDA in Kanadi (Slovenska izseljenska matica, 1995)

z zelo raznovrstnim sporedom, z glasbo in tudi besedo – s to nas je po svetu in doma največkrat spremljal naš »četrti član«, igralec in pesnik Tone Kuntner – tako že leta 1990 v slovenskih domovih in cerkvah velikega Buenos Airesa rojakom predstavljali tudi Kamnik. Poleg pesnikov Antona Medveda, Rudolfa Maistra in Franceta Balantiča tudi pesmi, ki so jih uglasbili Viktor Mihelčič, p. France Ačko, France Gačnik ... Lepo je bilo koledovanje med rojaki pod zvezdami Južnega križa tudi drugod po Latinski Ameriki, Avstraliji ter severnim nebom Kanade, Združenih držav Amerike, Švedske in drugod po Evropi. Po vsem svetu najdeš Slovence, ki radi prisluhnejo pesmim o slovenskih zvonovih, ki pojejo Mariji Snežni na Veliki planini, ob robu Slovenskih goric ali na Kredarici v kapelici pod Triglavom ...

Ftičar: Ob službenih zadolžitvah in glasbi, ki je presegala zgolj ljubiteljsko raven, ste bili dejavni tudi na drugih področjih, zaposleni z marsikatero funkcijo. V teh vaših »poročilih« je tudi rubrika »šport in šah«; med drugimi, seveda.

Majcenovič: V dolgih letih sem si nabral funkcij in zadolžitev kot berač uši; povsod je bilo treba delati in premagovati težave, ki so se za nečlane avantgardne partije potencirale ...

V Plavalni sekciji ŠŠD Kamnik od leta 1952 do 1957; bil sem odbornik, tajnik, načelnik in tehnični vodja v različnih letih delovanja Plavalne sekcije, ki je pod vodstvom Toneta Cererja prišla v slovenski in jugoslovanski vrh. Vodil sem tudi kamniško plavalno šolo; pri meni in mojih sodelavcih so splavale stotine otrok. V zvezi s Plavalno sekcijo je bilo tudi delo v Glavnem odboru SŠD Kamnik in v mladinski delovni brigadi, ki je gradila kopališče in stadion; bil sem celo pomočnik komandanta MDB Milana Windschnurerja; še vedno hranim udarniško značko in legitimacijo.

Nekaj bi se dalo povedati tudi o dosežkih tekmovalca in funkcionarja v Šahovski sekciji DKPD Solidarnost Kamnik. Morda imajo v arhivu zapisane visoke uvrstitve Milana Trbižana, Ivana Dolinška, Boruta Ocepka, Lada Dobrovoljca ... pa tudi Janeza Majcenoviča. – Zanimivo je, da bi DKPD Solidarnost večkrat prenehala obstajati, vendar je bila prav Šahovska sekcija s prof. Ivanom Zikom tista, ki je ohranila društvo. O nas se je po kamniških političnih forumih sicer marsikaj neresničnega govorilo, a se je za mlade šahiste znal potegniti kapetan Nedeljko Sladič. Na enem od partijskih sestankov je odločno povzdignil glas: »Moji prijatelji šahisti niso nikakvi elementi; mladi so in odkriti, in včasih kaj neprevidno rečejo!«

V Prvem slovenskem pevskem društvu Lira, kjer sem deloval od leta 1962 do 1995, so me predsedniki dr. Albert Čebulj, Edvard Perne in Marjan Novak znali »porabiti« kot odbornika, pisca veznih tekstov in zlasti pri aktivnostih za vračilo Lirine pevske sobe v Kamniški čitalnici. Razgovori na predsedstvih takratne občine, SZDL in ZK niso bili prijetni!

Vsekakor štejem za uspešno svoje delovanje v okviru Občinske izobraževalne skupnosti, ki jo je od 1981 do 1985 vzorno vodil dr. Branko Božič. Z njegovo podporo sem se tudi sam v okviru Izvršilnega odbora, ki sem ga vodil, posvetil stvarnim problemom, ki jih ni bilo malo. Osnovni šoli 27. julija v Kamniku in Marije

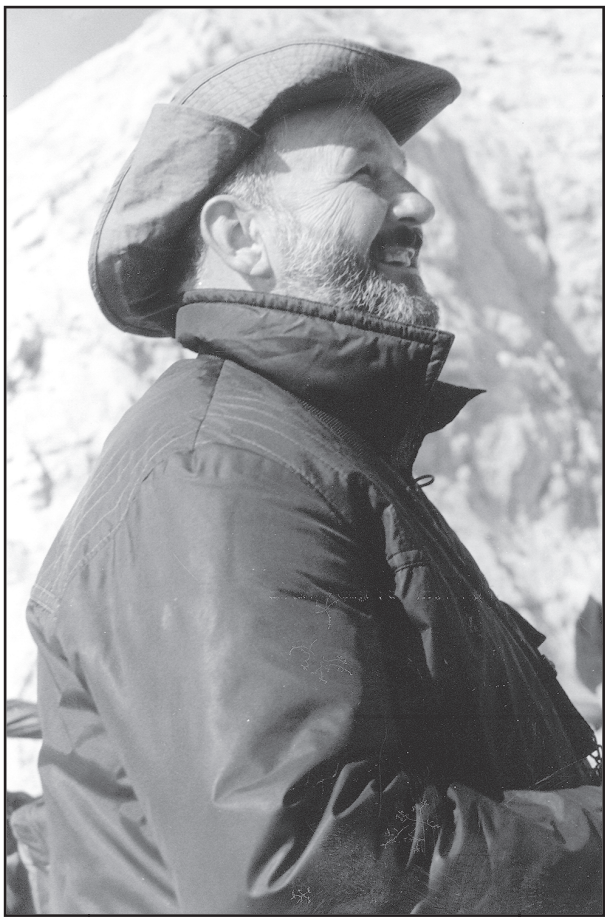

Janez Majcenovič pod Malim Triglavom leta 1998 (Foto: Miroslav Batarillo)

Vere na Duplici sta prav gotovo izstopajoča projekta, ki sta povezana s tistim obdobjem.

Ftičar: Ne bi bilo prav, če bi obšli vaše raznoliko publicistično delo, objave v različnih tiskih.

Majcenovič: No, nekaj sledov mi je uspelo zapustiti tudi s publicističnimi, strokovnimi in drugimi deli, ki sem jih objavil na različnih koncih, od strokovnih revij do Kamniškega občana.

Prispevki o zavarovalstvu, računalništvu in informatiki so izšli v zavarovalniških publikacijah v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu in drugod, nekaj je izdala in založila Ekonomska fakulteta v Ljubljani; referata za zavarovalne kongrese v Moskvi in Ulan Batorju so natisnili celo v ruščini (1971, 1972).

O kulturni, zgodovinski in drugi problematiki sem precej pisal v Kamniškega občana. Objavljal sem tudi v Rodni grudi, Slamniku, Slovencu in imel možnost sodelovati pri oblikovanju nekaterih radijskih oddaj.

Menim, da so mi uspela tudi vezna besedila za nekatere stilne koncerte, ki jih je z Liro pripravil prof. Samo Vremšak (Pesmi planin – 1983, Ljudska pesem slovanskih narodov – 1984, Skladbe slovenskih avtorjev – 1985, Večer v Čitalnici – 1987 itn.); kasneje sem vezna besedila pripravljal tudi za recitale oz. koncerte Kamniških kolednikov ter druge priložnosti.

Nekaj pozornosti sem uspel zbuditi tudi s svojimi časopisnimi prispevki o »zakriti« freski Kamničana Staneta Cudermana »Ustoličenje slovenskih knezov« v nekdanji ljubljanski restavraciji Slamič. Žal brez uspeha; ostaja ideološko zazidana v poslovno stavbo na tem mestu in dvomim, da bo umetnina še kdaj na razpolago pogledom javnosti. Dolgo sem upal, da bom imel z zavzemanjem zanjo več uspeha kot pri naporih za pošteno vračilo Lirine pevske sobe v Narodni čitalnici, ki si jo je v »samoupravnih« časih uspelo prilastiti društvo Solidarnost.

Ftičar: Kot avtor ste namenili več prispevkov tudi za knjižne publikacije o Kamniku.

Majcenovič: V *Kamniškem zborniku* so leta 1996 objavili moj prispevek Zlata leta plavalnega športa v Kamniku, razpravo o kamniškem glasbeniku Viktorju Mihelčiču sem pripravil za *Kamniški zbornik* 1998, naprej so si v tej vrsti sledile objave mojih prispevkov Kamniška koleda (2000), Da se ne bi pozabilo – o rodu Steletov s kamniške Šutne (2002), Zgodbe od včeraj – v spomin Samu Vremšaku (2006), Listi iz perovske kronike – Ob 120-letnici rojstva prof. Ivana Mazovca (2008 in 2010) in Trideset let s kamniško Liro – Ob 130-letnici PSPD Lira Kamnik (2012). V dvojezičnem slovensko-nemškem zborniku razprav na temo »grofje andeško-meranski: prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku« (Kamnik – Andechs, 2001) sem sodeloval s temo Veronika z Malega gradu – ukleta grofica Andeška? … Posebej sem bil vesel in ponosen na uspeh fotomonografije Kamnik (Lubadarji, 1991), kjer sem napisal uvodni esej Kamnik na križpotjih. Med arheologijo in bajko, Pod andeškim žezlom, Za mestnim obzidjem, Z barokom v novi vek in Meditacije ob kamniških spomenikih sem naslovil oznake na križpotjih rodnega mesta; po poglavjih, ki jih, vse po vrsti, premalo poznamo.

Ftičar: V želji in namenu vsaj nekoliko spoznati smeri in poti, označene s kažipoti, ki ste se jih držali vi, gospod Majcenovič, sledeč svojim življenjskim ciljem, je zasnovan ta pogovor, s katerim vas želimo predstaviti javnosti. Pomembne »markacije« brez dvoma zarisuje tudi kar nekaj rodov vaše družine, v širšem in ožjem pogledu.

Majcenovič: Na del tega vprašanja bi najbolje odgovorila moja žena Mija Majcenovič, rojena Stele, ki je svojim koreninam posvetila knjigo *Odsevi minulega časa* in rodovnik, kjer lahko sledimo prednike njenega očeta, mojega tasta Janka Steleta - Lectarja, in mame, moje tašče Tilke Stele, rojene Benkovič, tja do 17. stoletja. Samo občudujemo lahko oba, ki sta v težkih vojnih in povojnih časih uspela preživeti in vzgojiti svojih devet otrok … in posredno osemnajst vnukov, ki jim na rodovniku sledijo pravnuki. Samo midva z ženo sva doslej »prispevala« štiri. – O življenju pri Lectarju lahko beremo tudi v knjigah, kot sta *Poljub angela* izpod peresa akademika prof. dr. Marjana Kordaša, *Kamničani* dr. Marije (Marjance) Klobčar, v objavah mag. Zore Torkar in drugih zapisih, ki so posvečeni življenju starega Kamnika.

O Majcenovičih in Mazovcih obsežnejše literature ne bomo našli. Še vedno pa na tristo let starih temeljih stoji moja rojstna hiša. Tam se je rodila tudi moja mama Angela Majcenovič, rojena Mazovec, in doživljala preobrazbo kmečkega doma od slamnate stre-

he in na Zgornjem Perovem žgane strešne opeke do cementnih strešnikov, ki jih je izdelal moj oče Jože Majcenovič, potem ko je dokončal svojo kariero od ključavničarja do vodje orodjarne in prestopil v upokojenski stan. Moja starša sta vse življenje obnavljala in izboljševala staro kmečko hišo, da je bila varen in topel dom, kjer sem s starejšim bratom Marjanom in mlajšo sestro Marjeto preživljal brezskrbno mladost v napol vaški perovski idili. To velja tudi za moje bratrance in sestrične v sosednjih hišah, ki so jih strici in tete zgradili med obema vojnama.

Dodal naj bi še, da sva z ženo na domačem vrtu ob moji rojstni hiši zgradila dom za najino družino, kjer sta bila deležna perovskih starožitnosti tudi najina otroka. To, da hčerka Marta ubira očetova (moja) pota profesorja matematike in petja v zboru, me zelo veseli; prav tako mi je v veselje, da sin Matija služi kruh kot diplomirani ekonomist – finančnik. Še bolj pa me veselijo dve vnukinji in dva vnuka ... skratka: takih markacij je kar precej; večkrat se jih je treba spomniti in zavedati.

Ftičar: Verjamem, da pri vas doma in v prijateljskih krogih tudi zdaj pesmi niso redke. Kaj pa drugače? Na cerkveni kor še pridete?

Majcenovič: Tisto, kar sem začel s kamniškim organistom Hubertom Bergantom, nadaljeval s prof. Marijo Holcarjevo in tudi znanimi mojstri orgel Primožem Ramovšem, Mirjam Tozon, Angelo Tomanič in drugimi občasno še vzdržujem, čeprav se zavedam, da čas teče in se mi pesmi odštevajo.

Pri vsem potovanju po svetu glasbe pa je moj pevski dom ostal na koru, pri orglah. Na frančiškanskem koru v Kamniku se bo verjetno tudi sklenila moja pevska pot. Prav tam je nekoč starosta kamniških pevcev, moj tast Janko Stele - Lectar, na pevski vaji (po latinsko) izjavil, da »kdor poje, dvakrat moli«. Župnik in zborovodja pa ga je (tudi po latinsko) dopolnil, da »le kdor *dobro* poje, dvakrat moli«.

Z leti sem se navadil na nedeljsko mašo ob pol enajstih pri frančiškanih, ki je prirasla k srcu moji mami v zadnjih letih življenja. Bil sem njen osebni šofer in v svoj zbor me je sprejel požrtvovalni organist Jože Pogačar. Po njegovi smrti je orglanje in »Jožkotov« zbor prevzela njegova hči Andreja. Pri njej bom najbrž končal pot cerkvenega pevca, ki se je začela na istem koru in ob istih orglah pred več kot sedmimi desetletji.

Ftičar: Pa s Svetim Primožem, sta še zmeraj taka prijatelja kot včasih?

Majcenovič: K njemu v prisoje naših planin vodijo zame nadvse pomembne markacije, ki jim kljub svojim letom na srečo lahko še zmeraj z velikim veseljem sledim. Tako lahko še vzdržujem prijateljstvo, čeprav se je veliko častilcev Sv. Primoža iz naše nekdanje romarske druščine že poslovilo. Vendar pa prihajajo v to edinstveno gorsko katedralo, arhitekturni in umetnostnozgodovinski biser, simbol vernosti in upornosti naših prednikov, med prizore starodavnih fresk in umetelne rezbarije tamkajšnjih »zlatih oltarjev«, nove generacije. Tako skupaj še ohranjamo dolgoletno tradicijo prednikov ob spokornih bogoslužjih, druženju in seveda tudi petju. – Kot zanimivost povem, da je bil dolga leta cerkveni ključar pri Sv. Primožu moj bodoči tast Janko Stele, zdaj pa je v tej vlogi moj zet Miha Zabret. Tako se kar v precej ozirih prepletajo izročila več rodov. In nabirajo doživetja. Eno od nepozabnih iz zadnjega časa so nama z ženo pripravili otroci, vnuki, prijatelji ... še kamniško Društvo sv. Jakoba in župnik Tone Dular so dodali svoj pečat: v njihovi družbi sva pri Sv. Primožu z zahvalno mašo praznovala najino zlato poroko.

Z nič manjšo pripadnostjo kot pred leti lahko torej le ponovim: »Moja fara je Svet' Primož!«

Ftičar: Zdaj s sveže obnovljenim zvonikom, ki stoji ločeno od svetišča. Po legendi so ga morali kot »nadomestno gradnjo« postaviti zato, ker v prvotnem cerkvenem stolpu zvonovi nikakor niso ne zapeli niti obstali. Zmeraj znova, ko so jih dvignili med line, so se zjutraj znašli na tleh. Iz novozgrajenega, »samostojnega« zvonika pa se pesem šentprimoških zvonov tako prepoznavno zliva na vse strani; da sega v širino, globino in višino ...

Majcenovič: Kakršni koli so že bili razlogi za to: prosto stoječih zvonikov, postavljenih ob cerkvenih stavbah, imamo tako med svetovnimi znamenitostmi, kot je recimo na trgu sv. Marka v Benetkah in tudi na našem koncu kar nekaj. Ne samo pri Sv. Primožu, ampak tudi ob kamniški župnijski cerkvi na Šutni, ob sedežu nekdanje »prafare«, cerkvi sv. Mihaela v Mengšu, pa ob njuni vmesni sosedi, cerkvi na Homcu ... Umetnostna zgodovina pozna za to strokovni izraz kampaníle: zvonik, ki stoji samostojno ob cerkvi; na tak način je bil poudarjan poseben, zlasti stolni pomen vloge, poslanstva, sporočilnosti: pesmi zvonov in merjenja časa.

Ftičar: Kar ne morem utišati simbolike, ki se oglaša ob tej razlagi. Res da morda preveč poenostavljeno, pa vendarle kot da metaforično povzema tudi vašo življenjsko naravnanost, gospod Majcenovič: samostojno držo v spremstvu občečloveških vrednot, poklicu (matematiki; res »ljudsko« okleščeno: »štetju«) in muziciranju, v tej simboliki nikakor ne zapostavljenemu: petju.

Z vsem spoštovanjem in poklonom vašemu delu se lepo zahvaljujem za pogovor; želim in privoščim vam, da bi bili še dolgo trdni in slišni – kot kampaníle!

Majcenovič: Hvala. Mi je v veselje in tudi čast, ampak naj spodobno obrzdam svojo važnost. Zakaj pa se ne bi smela kot nekdanja sopevca in kljub generacijski stopnički kar dolgoletna sopotnika, dostikrat tudi sodelavca na kulturnem področju, navsezadnje tudi malo pohecati? Pa še dodam lahko kaj, kar tudi slišim v prevzeti besedi kampaníle: recimo kar kakšno najpogosteje izvajano pesem iz repertoarja z zvonovi, na primer Iz stolpa sem mi zvon doni, Večerni zvon, Osamljeno doni zvonček mili, Slovenski zvonovi ...

Ftičar: Ne ostaja skrito, da v tej rabi izraz s prvim zlogom meri tudi na Kamnik, kam-paníle ...

Majcenovič: Marsikdo mi je že rekel, da sem največ »reklame« za Kamnik napravil s petjem. Večino svojih – zdaj že 81 let – sem živel in dihal predvsem za Kamnik, ki je moje rodno mesto in sem mu zavezan z vsem svojim bitjem. Toliko sem že bil po svetu, da vem, da brez Kamnika in njegovih ljudi, kakršnikoli že so, ne bi mogel živeti.

Darinka Slanovec

Darinka Slanovec, rojena 1948, živi v Mekinjah pri Kamniku. Pesmi objavlja v periodičnem tisku, na radiu in v pesniških zbirkah. Sodelovala je pri prevodu izbranih liričnih besedil Phila Bosmansa v slovenščino *Ne pozabi na veselje* (1996). Leta 1998 je prejela nagrado na I. literarnem natečaju Mohorjeve družbe Celje in Radia Ognjišče. Je ena izmed štirih avtorjev slovensko-nemške pesniške zbirke *Most na drugi breg* (1998) in ena izmed petih avtorjev slovensko-makedonske pesniške zbirke *Nemirna misel* (2004). Samostojno se je predstavila s pesniško zbirko *Sled angelov* (2003). Njena poezija je nagovorila skladatelja in dirigenta prof. Milivoja Šurbka, ki je uglasbil več njenih pesmi in jih uvrstil v koncertni program Komornega moškega zbora Lek. Za predstavitev smo izbrali nekaj pesmi iz zbirke *Leže v travi* (2012), v kateri se razkriva tudi kot haiku pesnica.

Haiku

pomladni dan
deklica vrti dežnik
malo tudi boke
*
glej, na kolenih
pred materino dušico
podplati povsem običajni
*
rožni list –
v čajni škatlici dehti
mamin vrt
*
na vrtu se starka
bliža rožnim grmom
odlomi suho vejico
*
daleč je barje
v isto smer gresta
čaplja in cesta
*
zapiha jugo
k obali hitita
morje in oblak
*
leže v travi
občudujem oblake
nad mojo vasjo
*
oblakom
nikoli ni zadosti
iger z obzorjem
*
ne dokaz, sled
je pustil v rusi travi
martinček
*
na robu lista
kaplja – čisto negibna
negibno drevo
taščica poje ...
vse tišje postaja
odpadlo listje
*
nekaj pribeži
v tišino
ko beseda nekaj izpušča
*
doma
moj kazalec obvisi
v praznem
*
ena sama roža
je spremenila moje
žalostno okno
*
stopnišče ...
na neki drugi višini stopim
v modro nebo
*
po tebi diši
nebo skozi luknjico
v tvoji srajci
*
čez sonce oblak
na balkon priletijo
drekci golobov
*
puli plevel ...
vrtnica se ji naseli v
poteze obraza
*
šest žepnih robčkov
široka pot k sosedi
v megli
*
kamenček
v mojem čevlju krikne
človek iz krvi
*
golo drevje
jaz prav tako dozorim
hvala, Življenje
*
ob vznožju križa
si tešim žejo
z vodo za krst
*
konec zime
vojaški škorenj priplava
iz globine jezera
*
sonce nad grobovi
dežne kaplje prav tja
v vsak cvet
*
nazdravi sonce
čez hrbet Julijcev obžarjena
z notranjo lučjo
*
dežna kaplja
na obrazu – nič težja
od sončnega žarka

Franc Drolc

Pesnik Franc Drolc je obširneje predstavljen v članku, objavljenem v tem zborniku. Tu ga predstavljamo s pesmimi, ki še niso bile objavljene.

Evridika 2007

Postoj, gospa,
prelepa si:
in svet mi je ušel s tečajev.

Spremljal sem te do skrajnega roba svetosti.

Hotel sem ujeti tvoj glas
in tvoje srce v prgišče,
pa mi odteka življenje
med prsti.

Oblij me s svojo trdoto,
nežno in toplo,
da te srce spet prepozna.

Postoj, gospa, prelepa si,
prelepa si.

Vrni se

Dekle plamenečih oči –
vsaj za trenutek se vrni
in le za trenutek odgrni
grozečo zaveso noči
in slutenj nesreče.

Moje srce hrepeneče
bo vzplamtelo od silnih viharjev,
ki v meni vro –
O dekle –
mar res te zaman pričakujem –
naj res so zaman vse nade in misli,
ki zate jih snujem? –

Pridi dekle plamenečih oči,
oh nikar ne pogubi mi nad –
vrni se –
kakor se vrne pomlad! –

Misli

Eno hodila v težavah sva pot,
leta obema prišla in odšla
vetru so slično vihrava. –
Nisva besede izrekla sama,
ni me ljubila s hvaležnostjo pravo,
jaz pa sem v srcu jo nosil povsod.

Bil sem tovariš ji dober nekoč,
nudil dovolj sem pomôči ji složne.
Zdaj so otožne,
vse prej kot vesele njene oči –
misli nekdanje sovražna zastira že noč.

Ko žito gre v klasje

Ko žito gre v klasje
so polju ukradli škrjančevo pesem.
Zaklical mi čas je,
da v polje, opojno zorano
srce naj ponesem.

In tam, kjer smo leto za letom
sejali bridkost svojih sanj,
da v godni jeseni,
ko žile v ljudeh so izpraznjene kašče,
si vsakdo nakoplje sokov za ljubezen in srd.
Začutim,
da v sencih to leto utihnila so nakovala
nekoč uglašena na struno srca.

Ko žito gre v klasje,
sem bolj kakor včasih bolan in potrt
in jezik srca mi še bolj kakor včasih je trd.

Pesem in hrepenenje

Ko ljubil sem,
sem hrepenel in pel.
Takrat sem peti, hrepeneti smel.

A glej, ljubezen je odšla;
odšla
in zdaj ne vem, za čim
še hrepeneti smem.

Zakaj ljubezen je odšla,
ne vem.

Za njo zdaj hrepeneti več ne smem.

Od bele svetlobe

Od bele svetlobe
do temnega vse čase neobledelega roba,
nato spet nazaj neizbežno
s teboj grem v življenje.

S cvetovi me danes drevo še zagrinja
v sanjarjenje.
Od tal do veja bodo jutri sokovi zavreli
in pride jesen in noč vihrajoča,
ki zlomi na tisoče vej.

Ko v jutranji uri na novo umitega leta,
se rana poslednja zaceli,
bom jaz še tvoj stari bršljan,
čakajoč na pomlad, ki jo nosiš edina.

Jožef Pavlič

Jožef Pavlič se je rodil 16. junija 1951 v Nasovčah št. 10 pri Komendi. Po izobrazbi je univ. dipl. teolog; od leta 1980 je urednik za Cerkev po svetu pri *Družini*. Njegovi prvi pesniški poskusi segajo v osnovnošolska in gimnazijska leta, resnejši v študentska. Vzor so mu bili predvsem sodobni slovenski in svetovni pesniki. Njegov pesniški razpon sega od ljubezenskih pesmi do utrinkov iz narave, zelo blizu mu je religiozna poezija. Doslej je objavljal v več revijah in knjigah. Izdal je dve pesniški zbirki: *Nikoli brez upanja* (leta 2004) in *Živim* (leta 2006); obe pri založbi Družina. Trenutno je v pripravi na natis tretja pesniška zbirka z naslovom *Onkraj* in meditacije. Te so mu ob pesniškem izpovedovanju najljubše. Njegovim pesmim so ljubitelji poezije prisluhnili na različnih prireditvah po Sloveniji, dvakrat tudi poslušalci Literarnega nokturna na Radiu Slovenija.

Svetloba – tema

Za okni svetloba,
v sobi tema.
Kot da bi bilo to dvoje različnih svetov,
občutij,
življenj.
Pri marsikom je.
Svetloba zunaj njega, znotraj pa mrak.
Drugo kriči po prvem in prvo si želi drugega.
Meni je čisto prav tako.
Rad imam svetlobo pa tudi mrak.
Prva me razgalja,
drugi skriva
kot drevo ptico v gnezdu za varno domovanje.
Svetloba mi daje vedeti: Tukaj ni šale!
Mrak pa: Lahko še malo počakaš,
zadremlješ,
zaspiš,
ko bo sonce prebodlo zastor,
boš moral naglo oditi,
kamor te bo napotil dan,
ti bo pokazal Sončev kompas,
in nič se ne boš mogel sprenevedati vse do mraka,
noči,
ko se bo odigrala ena sama bitka:
Koliko si dal dnevu
in kaj ti bo vzela noč.
Ločnica med obema te bo upognila na eno ali na drugo stran.
Ločnica, čigav si.

Sebičnost

Tvoje telo sem prekril s poljubi,
da bi zakril nemoč duha,
telesa,
želje in volje:
S teboj postati eno.
Svoja usta sem odel v besede,
da bi v tvojih utišal krik:
Kdaj me bo ljubil zares?
Svoje srce sem zaklenil v knjigo s sedmimi pečati,
samo da ne bi ti prišla do njega,
črko za črko,
list za listom,
spoznanje za spoznanjem:
Ta človek ljubi le sebe,
mene pa toliko,
kolikor mu manjkam v njem.

Z zadnjim žarkom

Nekaj pramenov svetlobe.
Za skušnjavo, vabo
poigraj se z nami,
povedemo te v nebo.
Kako rad bi z vami
tja do zvezd in še čez,
a kdo bo čuval to sobo,
v kateri sem nagrmadil toliko vsega,
za tisoče let,
od spominov do upanja, sanj, hrepenenj.
Vse je tukaj, kar je v meni.
Od ničesar se ne morem posloviti,
oditi kar tako.
Potem pa ostani
in hrani spomine,
dokler ne sprhnijo kot otep slame čez zimo
tam za zidom skednja.
Nam se mudi.
Še malo, pa bo sonce zašlo
in kako bomo potem našli pot za njim,
ko bo zemljo zalila tema,
bo ljudi zagrnila črna zavesa,
kot pogrebnik truplo pokojnika,
ko je ta sklenil misli in dlani za vedno.
Hitro, nam se mudi!
Pojdite že,
pohitite čez polje,
poletite čez Hosto!
Nič ne skrbite,
pridem za vami
s poslednjim žarkom,
še ga ujamem.
Pustite me,
da vsaj pobožam omare,
kjer zapuščam najdražje,
svoje sanje sredi tega sveta
in njih neizpolnitev.

Rast

Rastem v vodo,
pogledujem v nebo,
s koreninami v zelenini,
z vejami v modrini,
vedno drugačen,
kot je voda pod mano,
vedno isti,
kot je nebo nad mano.
Vsak trenutek pripravljen,
da vse zapustim,
se naužijem sinjine,
naslišim pretakanja vode
nahrepenim daljav,
večno ujetih v spomin.

Življenje

Življenje je kot stena:
gor ali dol,
vmes ne moreš obstati,
kot pri ženski ne;
kako naj sestopim,
ko sem že sredi njega,
vpet s toliko klini,
je v teh kamnih že toliko moje krvi, potu in garanja?
Hočem le gor,
tja, na vrh, čeprav ga ne vidim,
a slutim globoko v sebi,
čutim, da sem mu blizu.
Čeprav si bom opraskal vse prste v teh počeh,
iztisnil iz sebe zadnje srage moči,
se komaj privlekel čez rob,
samo da bom lahko zakričal z njega,
videl tja čez,
kamor še nisem nikdar,
zahrepenel po zadnji daljavi in višini,
Smislu vsega.
Dol me ne spravi nihče!

Popotniki

Tako smo ustvarjeni:
za sporočilo in stik,
dvojnost in enost obenem,
moramo se izliti v drugega
v mislih, besedah, dejanjih,
moški v žensko,
duhovnik v Boga,
kaplje dežja v potoček, jezero, reko in morje,
osebek v povedek,
spočetje v plod,
snovanje v izdelek,
nad vsem pa je Eno,
popolnost sama,
dovršenost in dorečenost,
mi pa na poti do nje.

Starčevo hrepenenje

Skoraj preveč svetlobe za moje teme vajene oči
in vendar mi tako dobro dene
ta veletok rumenine od Sonca do Zemlje,
to razkošno razsipavanje biserov na neprešteti kilometrini,
to iskrenje barv v listju,
usipajočem se sredi oktobra kot kosmi snega mesec pozneje.
Le kako bi zajel to zlatnino
v en sam pehar,
v en sam kozarec,
v eno samo epruveto,
da bi jo hodil gledat ob dnevih,
ko ne bo ničesar drugega
kot zamolklo udarjanje peruti vetra ob polkno
in eno samo hrepenenje:
Stran iz te ukletosti,
ko ne vidiš pedi pred seboj,
ne začutiš stiska roke drugega,
ne pride do tebe beseda.
Ostaja mi le dolgo bolščanje skozi okno,
zlobni hehet zunaj njega:
Zdaj zdaj te bom pobrala!

Samotno drevo

Težko je biti samotno drevo.
Vztrajati v pripeki, suši in zmrzali,
do konca prebičan od neviht,
z vejami skoraj do tal od snega,
vendar vedno znova ozelenijo,
jeseni dajo svoj sad.
Če se uležeš pod nje,
ti povedo svojo zgodbo,
te pokrijejo,
ko te drugi slačijo,
objamejo,
ko te drugi suvajo od sebe,
skrijejo neželenim očem,
ki te prebadajo kot kopja vojščakov,
te nahranijo,
čeprav komajda najdejo sokov zase.
Nikoli ne nastavi sekire na takšno drevo!
Naj samo odloči o svojem koncu.

Morje

Povej mi, morje, smer,
reci mi, ali se smem podati na pot,
tja, kjer sem si vedno želel,
a nikdar drznil,
da ne bom obtičal sredi modrine,
tisočih luči ob poti,
preveslani v nemirnih nočeh
z veslom želja,
v čolnu resnice,
s premcem Izhod.

Anamarija Stibilj Šajn[1]
Cesta 5. maja 3 g, Logatec
anamarija@cgsplus.si

Marko Novak

Marko Novak (Foto: Dušan Sterle)

Kreativni duh arhitekta Marka Novaka se mora na področju njegovega poklicnega delovanja podrejati številnim zahtevam in zakonitostim, predvsem pa morajo biti njegove ideje tudi realno izvedljive. Tako mu likovno ustvarjanje predstavlja protiutež, nadvse sproščujočo, hkrati pa tudi resno kreativno vsebino življenja.

Risba mu ponuja najbolj neposreden in prvinski način izražanja. Daje mu možnost intuitivnega ustvarjalnega potovanja v neznano, saj si na belini slikovne ravnine spontano tlakuje poti in pri tem sprošča svojo risarsko erupcijo. Črtne sledi povezuje in sestavlja v čvrsta likovna tkiva, polna duhovitih, avtorsko intimnih in sproščenih rešitev, ki se porajajo in ozaveščajo tako rekoč spotoma, brez vnaprej zastavljenih strategij in ciljnih točk. Tekoče, vitalne, gibke, jasne, fine linije pa se vselej izkristalizirajo v prepoznavne oblike in v figuralne like, ki so temeljni akterji dogajanja v njegovih risarskih predstavah. Figurativne vsebine so avtorsko samosvoje in domišljijsko bogate, in vendar je zaznati, da prihajajo iz slikovitih mitoloških ozadij ali pa iz enigmatičnih kozmičnih prostranstev. Avtorjeva misel pa zaide tudi v drugačne vsebinske sfere, piše nove zgodbe, intimistično samosvoje, domišljijsko burne, sanjsko skrivnostne, asociativno in simbolično bogate, alegorične, zgodovinske, pravljične in osebne, iz podzavestnih stanj priklicane, s senzualnostjo in erotičnostjo obarvane, polne nenavadnih, nadrealnih interakcij med akterji dogajanja. Prizore sestavlja, prepleta in zapleta. Zdi se, da je proces grajenja kompozicije prosta pot, da linije igrivo prehajajo iz scene na sceno, in vendar vsako sled, pa čeprav se mu v prvem trenutku zdi kot zdrs v neznano, že z naslednjim ustvarjalnim korakom izkoristi oziroma likovno in vsebinsko osmisli. Vsekakor pa so linijske sledi vedno izjemno tekoče, saj v zapisu tudi ob natančnejši analizi ni zaznati postankov. Tako bi njegovo likovno vizualizacijo lahko primerjali z lahkotnim, a vselej ubranim plesnim korakom. Številne poteze ne delajo le obrisov elementov pripovednosti, ampak v kompozicije vnašajo tudi napetost in gibanje. Črtnemu vibriranju avtor pridružuje nedolžno belino papirja, ki prav tako nastopa v vlogi pomembnega kompozicijskega elementa.

V risbah Marka Novaka je veliko detajlov, ki jim posveča vso ustvarjalno pozornost, jih filigransko obdeluje in minuciozno sestavlja v celoto, ki je v svoji zgoščenosti še vedno zračna in vselej urejena. Avtor namreč z linijami, oblikami, prostori in kompozicijami izpričuje svojo likovno občutljivost, ki ga spremlja od fragmenta do celote. Drobni prizori, nekakšne majhne, intimne mizanscene, postanejo neločljivi del monumentalnih risarskih predstav.

V konglomeratu vsebin, antropomorfnih, zoomorfnih in vegetabilnih elementov imajo dominantno vlogo figure, liki, ki bivajo tako v preteklosti kot v sedanjosti, ki so tukaj, pa čeprav prihajajo nekje od daleč. Avtor jih z risbo utelesi, jih oživi in jim vdahne zavidljivo stopnjo izraznosti. Zaupa jim karakterno raznolike vloge in jih vodi v razkrivanja najrazličnejših stanj, tako telesa kot duha.

Risbo, kot samostojno in dokončno umetniško delo, določata temeljnik – nosilec zapisa in risalo. Papir je dokaj nevtralna podlaga, pa vendar takšna, ki sooblikuje karakter črtne sledi. Za risanje Marko Novak uporablja rotringe treh dimenzij, ki mu v pretežno ploskovno obravnavo, reducirano na črno obrisno konturo, omogočajo vnesti tudi dimenzijo prostorske iluzije. Za prvi plan uporablja risalo, ki pušča debelejšo sled, dimenzijo oddaljenosti pa vzpostavi s tanko črtno sledjo. Mestoma šrafure zgošča, ustvarja rastre, voluminizira telesne segmente, jih izpostavlja ali pa zapira belino podlage in pričara pitoreskne scene. V posameznih stvaritvah svoje mesto najde tudi lavura, ki »omehča« ostrino linij in ustvarja atmosfero v narisanem.

Marko Novak s svojimi risbami dokazuje, da preprosta črtna sled premore izjemno izrazno veličino, saj predstavlja maksimalno sintezo tako likovnih vrednosti kot sporočilnosti. Je medij, ki živi svoje povsem avtonomno in v njegovi ustvarjalnosti tudi avtohtono likovno življenje. V tovrstnem načinu izražanja je prisotna posebna intima in zato risba ostaja metafora najčistejših miselnih utrinkov, pogosto vzetih tudi iz podzavestnih stanj, neposredno razkritih v vizualno nazoren zapis.

Risbe Marka Novaka nastajajo v kontemplativnih trenutkih tišine, ko v temini večerov in noči odloži za-

1 Umetnostna zgodovinarka in likovna kritičarka.

hteve dneva in se predano, v stanju nekakšne ustvarjalne ekstaze poda na ustvarjalno pot, na avtorsko intimno potovanje v samosvoje svetove, ki na likovno prvinski in hkrati tako slikovit način zaživijo na belini papirja kot piktografija, ki jo ustvarja avtorjeva najbolj subjektivna pisava – seizmografsko občutljiva črtna sled, ki lahkotno, sproščeno, brez zadržkov, postankov in cenzure, a z avtorsko pristnostjo in prepričljivostjo, z ljubeznijo, ki prehaja že v ustvarjalno nujo, riše zgodbe le njemu lastnih vsebinskih svetov.

Avtor, njegova ideja in roka, forme zunanjega, običajnega in pravljično vznemirljivega postanejo uglašen orkester, ki suvereno odigra svojo simfonijo.

Tudi na področju ilustracije (npr. *Bajke in povesti o Gorjancih*), kjer so vsebinske iztočnice določene, avtor vključuje svojo domišljijo in udejanja intuitivni pristop, risbi pa ohrani avtorsko intimen karakter lahkotnosti in zanesljivosti.

V opus Marka Novaka pa se rojevajo tudi drugačne likovne kreacije, pri katerih je računalnik vmesni člen med idejo in njeno likovno-vizualno realizacijo.

Brez naslova, mešana tehnika, 42 x 30 cm

Brez naslova, mešana tehnika, 42 x 30 cm

Brez naslova, mešana tehnika, 42 x 30 cm

Brez naslova, mešana tehnika, 42 x 30 cm

Anamarija Stibilj Šajn[1]
Cesta 5. maja 3 g, Logatec
anamarija@cgsplus.si

Matevž Sterle

Matevž Sterle (Foto: Dušan Sterle)

Matevž Sterle je pred kratkim zaključil študij restavratorstva na ALUO in si z odličnim diplomskim delom z naslovom *Gibljiva slika – Dokumentiranje in promocija v konzervatorstvu - restavratorstvu* prislužil Prešernovo nagrado Akademije za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani (ALUO UL). Kot produkt teoretičnih tez in raziskovanja je nastal tudi dokumentarni videofilm z naslovom *Razpoka do baroka – Nastajanje in ohranjanje baročnih slik na platnu*. Razpoka do baroka pa je bila tudi vsebinska oznaka širšega projekta oddelka za restavratorstvo ALUO UL.

Kljub mladosti ima Matevž Sterle za seboj že dolgo kilometrino likovnega ustvarjanja, ki sega na različna likovno kreativna področja ter predstavlja razkrivanje njegove subtilne percepcije prostora in časa, odsev njegovih doživljanj in čutenj ter sledenje najbolj intimnim mislim. Je senzibilen avtor, ki se ga dotakne in ga nato ustvarjalno angažira marsikatero stanje, situacija ali dogodek. Poleg restavratorstvu Matevž Sterle veliko časa namenja tudi slikarstvu, videu in novomedijski umetnosti. Z likovnim področjem je neločljivo povezan, o čemer pričajo njegovi dnevniški zapisi v obliki risb, ki nastajajo kot kontinuirani zaznamki, kot utrinki trenutnih miselnih namigov ter predstavljajo zadoščenje hipnim željam po kreativnosti.

Kot restavrator je sodeloval že pri številnih pomembnih projektih. To je področje, na katerem mora slediti načinom, tehnikam, stilom in vsebinam likovnih govoric preteklih obdobij in drugih umetnikov, ko pa nastopi avtorsko kreativno vlogo, se prepusti ustvarjalni svobodi in s tem možnostim osebnega ustvarjalnega izživetja. Takrat resnično sledi le svoji intimni vokaciji. Tudi v (samo)svojem ustvarjalnem svetu ne zanika preteklosti, temveč poveže likovne vrednote preteklega z novodobnimi načini in možnostmi. Tako preteklost živi v sedanjosti, v nazorni likovni predstavi, v klasičnih likovnih izhodiščih, v katerih pa je mnogo simbolnega, asociativnega, metaforičnega, posredno izrečenega, izrazno globokega in s tem sporočilnega.

V slikarstvu se je zapisal področju figuralike. V zgodovini likovne umetnosti je bila figura naslikana in izražena na najrazličnejše načine. S prodorom in razvojem moderne umetnosti se je vse bolj osvobajala, postajala je objekt in subjekt kritičnosti in deviantnosti, saj je odražala odslikavo sveta v najširšem pomenu, tako na osebni kot družbeni ravni. Kot tako jo na svoj slikovni oder vodi tudi Matevž Sterle.

Svoj svet podob do potankosti obvlada, izkušeno in tehnično popolno. Tako ustvarja jasno definirane, konkretne like, v katerih imata forma in barva enakovreden pomen. Njihova predstavnost je jasna, oblikovno čista, barve pa svojstvene, vselej žlahtne. Likovna vizualizacija poteka v realistično-naturalistični obliki, je hiper- oziroma superrealistična. Akterji so namreč izvedeni v smislu absolutne mimetizacije. V prepoznavno vizualno izkušnjo pa vnaša pomenljivo domišljene vsebinske namige, občutljive ter kritične, včasih drzne osebne refleksije prostora in časa, poglobljeno osmišljene z njemu lastno filozofijo. Nekateri realistično izslikani prizori so postavljeni v avtorsko inscenirano dogajanje, ki vodi v nadrealistične, povsem nove irealne odnose, ki potrjujejo avtorjevo željo po sporočilnosti ter dokazujejo njegov izvirni idejni svet. Irealno zastavljenim slikarskim kompozicijam pridružuje tudi zanimive dialoge med precizno, realistično izslikanimi detajli in stihijskimi, abstraktnimi slikovnimi segmenti. Potencial nedefiniranega dodatno stopnjuje določenost in perfekcionizem upodabljanja figuralne forme. Tako gledalcu prefinjeno odkriva realni svet, mestoma pa ga prikriva. Z zastavljeno igro dvojnosti stremi po ravnovesju. Ne glede na slogovne variacije pa nas Matevževa dela prepričajo, da imamo med seboj avtorja barvne in oblikovne senzibilitete. Barvnemu spektru se subtilno posveča, odkriva občutene tonske prehode in posamezne barvne vrednosti žlahtni z zahtevnimi niansami, vselej pa so njegove barve nekoliko pridušene, rahlo zamolkle, kot bi bila vanje vmešana posebna patina.

Njegovo obvladovanje klasičnega figuralnega podobotvorja mu odpira številne izrazne možnosti ter ga vodi v variabilna likovna poigravanja in polnomočna vsebinska osmišljanja želenih idej. V oblikovno jasnih figuralnih likih je zaznati, da mu je prav risba vez z resničnostjo. Do izjemne stopnje njenega osmišljanja ter do suverenosti in prepričljivosti njenega nastopa je prišel že v številnih študijsko poglobljenih risbah, s katerimi je raziskoval figuro, njeno pojavnost, anatomijo

1 Umetnostna zgodovinarka in likovna kritičarka.

in kontrapost, se loteval obravnave njenih psiholoških stanj ter se ukvarjal z njenim umeščanjem v prostor in z aktiviranjem njenega gibalnega momenta.

Temeljna znanja mu dovoljujejo tudi iskanje sproščenejših rešitev, razpetih od različnih stopenj stilizacije do povsem stihijskih intervencij. Videni svet in njegovi akterji dogajanja so tako vpeti tudi v proces avtorskega modificiranja, s katerim se v zapisu manifestira še močnejši izrazni naboj.

Zanimiv sklop del predstavlja figura v interakciji s prostorom, tako urbanim okoljem kot interierom najrazličnejših pojavnosti in namenov. Tako se figura osmišlja tudi skozi prostor oz. spremljajoče dogajanje in pridobi pestro paleto vsebinskih nians.

Slike, risbe kot študije in kot dnevniški zapisi, grafike, kolaži, fotorisi in video – ustvarjalna prehajanja, prepletanja, povezovanja – vse to je Matevževo široko odprto likovno obzorje. S svojim delovanjem vstopa na področja umetnostnih prizadevanj preteklosti, z avtonomnimi osebnimi, subjektivno intimnimi likovnimi izzivi in odzivi pa odpira plasti pogleda v globlje ravni življenja, na področja resnic, ki govorijo v jeziku metafor, asociacij, simbolov. Figuralna objektivnost mu omogoča, da vsakokrat naredi tudi prestop v fabulativnost, v kateri se koncentrira intimizem, v katerem zaživi trenutek v svoji sporočilnosti in podoba postane prispodoba.

V njegove slike vstopa govorica kritičnega, angažiranega umetnika, avtorja, ki zna svojo idejo zaplesti v posredno izraženo, ki jo zna zaviti v humor, pa čeprav govori o resnih temah in razkriva svoje kritično neposredne misli. Njegova govorica je prodorna, premore aktualnost in iskrenost likovnega jezika, v bistvu pa je tradicionalna, zapisana vsemu tistemu, kar potrjuje večni obstoj klasičnega slikarskega medija in njegove izraznosti, ki kljub vdoru novih medijev še vedno ohranja ustvarjalno draž. Čeprav je v marsikaterem svojem delu »klasicist«, pa ni konzervativen in njegove stvaritve niso reproduktivnega značaja.

Matevž Sterle lahko s svojimi znanji in sposobnostmi odlično opravlja svoje primarno, poklicno restavratorsko poslanstvo, prav tako pa lahko v vsakem likovnem mediju izživi maksimalni izrazni potencial.

Literatura

Matevž STERLE, 2013: *Gibljiva slika – Dokumentiranje in promocija v konzervatorstvu – restavratorstvu*. Ljubljana: ALUO.

.

Akt, akril na lesonitu, 90 x 80 cm, 2008

Mali človečnjak, akril na platnu, 120 x 100 cm, 2011

Dežnik, akril na lesonitu, 80 x 90 cm, april 2009

Kriza vizije, akril na platnu, 90 x 120 cm, 2009

Anamarija Stibilj Šajn[1]
Cesta 5. maja 3 g, Logatec
anamarija@cgsplus.si

Viktor Šest

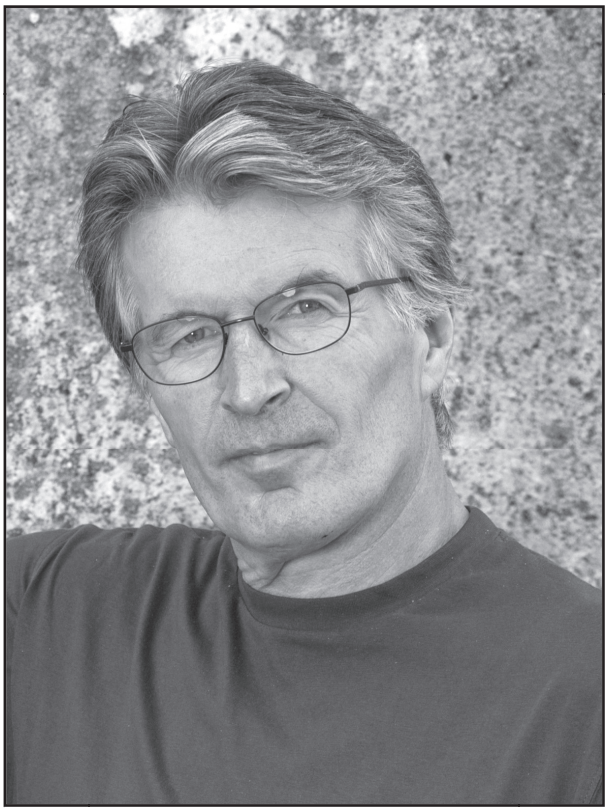

Viktor Šest (Foto: Marjan Laznik)

Viktor Šest prisega na figuraliko, saj na svoj slikovni oder vselej znova pripelje človeško figuro, eno samo, par ali manjšo skupino. Njena podoba, različnih pojavnih oblik in vlog, je postala zrcalo, v katerem se reflektirajo slikarjeve misli, čustva, doživetja, njegovi paradoksalni, satirični in humorni družbenokritični pogledi. Slikovna površina prinaša teatralno dogajanje, ki pa ni omejeno zgolj na odrske deske. Ne moremo ga namreč pojmovati le kot gledališko predstavo, ampak kot insert iz življenjskih zgodb posameznikov, h katerim avtor pristopa, da bi igrivo in pronicljivo zabeležil svoj »vanitas«, svoj »memento mori«.

Viktor Šest vzpostavlja ustvarjalni dialog z najrazličnejšimi figuralnimi liki, med katerimi so mnogi zaznamovani s portretističnimi specifikami. To so ljudje iz preteklosti in sedanjosti, iz javnega življenja in iz zasebnih krogov, ugledneži in »navadni smrtniki«, vselej pa tisti, katerih življenje je (bilo) aktivno, dinamično.

Glede na akterje dogajanja bi lahko njegova dela zaokrožili v posamezne pripovedne sklope. V mnogih je ozadje zgodovinsko (Rudolf Maister, Napoleon in drugi), pogosto tudi literarno (Don Kihot), a ti liki so vendarle večni junaki, saj je njihova sporočilnost aktualna v vseh časih in v vseh prostorih. Tudi vsakdanji utrinki življenja, ki jih niza na slikovne odre, so v njegovem slikarskem udejanjanju spremenjeni v domiselne in fascinantne žanrske prizore. Posebej priljubljen pa mu je naslon na glasbeno tematiko, vendar ne v smislu sistematičnega odkrivanja povezav med glasbenim in vizualnim, ampak v razkrivanju glasbenikov kot karakterno svojstvenih, tankočutnih virtuoznih bitij, ki se s svojim telesom, s svojim razumom in čustvi prepuščajo glasbilu in iz njegovega »telesa« izvabljajo čudovito harmonijo tonov. Avtor h glasbenikom pristopa na analitičen način, v želji po fizični in psihični obravnavi. Sorodna temu sklopu so tudi obravnavanja balerin, katerih gracilnost, gracioznost in gibkost spremlja z izostreno senzibiliteto.

Njegov likovni nagovor je neposreden, razkrit in poglobljen. Čeprav avtor ustvarja znotraj okvirov figuralnega slikarstva, je njegov opis izbrane osebe karakterno stopnjevan – karikiran. Posebej se posveča obrazu in rokam, saj se v obraznih potezah, v pogledih oči, v stanjih ustnic reflektira vse tisto, kar je skrito »pod kožo«, kar pripada posameznikovemu notranjemu doživljajskemu, čutnemu, čustvenemu svetu, njegovim stanjem duše in duha. Tudi v gestikulaciji rok lahko sledimo artikuliranju posebne, sporočilne govorice.

Slikarjevo vodenje figuralnega lika skozi ekspresivno likovno rojstvo v samosvoje bivanje predstavlja obvladovanje in upoštevanje pravil oz. pristopov klasične portretistike, sledenje anatomskim danostim in zakonitostim kontraposta. V želji po izraznosti pa v tovrstno podobotvorje dodaja načine sodobnega oblikovanja telesnosti, pristope, značilne za modernistično stilizacijo, predvsem pa rešitve, ki so izrazito avtorsko intimne ter služijo slikarjevi želji, da bi bila njegova figura živa, duhovita, da bi intenzivneje nagovarjala kot resnični liki.

Vsi njegovi upodobljenci vstopajo na slikovni oder s konkretno in močno, mojstrsko dovršeno, tekočo, dinamično, virtuozno in vibrirajočo črto. Živahna je, jasna, čista in nezadržna, pa slikovita v svojih ostrinah, mehkobah in strukturalnih poudarkih ter prepričljiva in karakterno individualna. Omogoča mu opisovanje zunanjih in notranjih značilnosti, podajanje psiholoških stanj in karakteristik, skratka osebnostno identifikacijo vsakega posameznika.

Bistvo se torej sintetizira v obrisno linijo črnega risarskega konstrukta, na katerem temeljijo njegovi akterji dogajanja, pa tudi sporočilno inscenirana spremljajoča imanžerija oz. temeljne sestavine slikovnega ambienta.

Sugestivni namigi prihajajo še z barvne palete, s katero avtor pomenljivo dopolnjuje odlično risbo, izpostavlja posamezne fragmente, uglasi razpoloženje ter vanj vnaša utrinke spontano učinkujoče ekspresije. Barve, ki jih avtor uporablja, so asketske in estetske hkrati. Prijetne so, ubrane v toplo tonaliteto, pretežno svetlih vrednosti (nepogrešljiva je bela), saj mu omogočajo vzpostavljati kontrastna stanja med črno risarsko konturo in nanosom. Z odločnimi, širokimi monokromnimi barvnimi fasetami, ki se utapljajo v vzpostavljene oblike, vendar jih le mestoma popolnoma prekrivajo, dopolnjuje vehementno, celo eruptivno dramatično risarsko armaturo prizora. Čeprav ni celotna površina prekrita s koloristič nim zastorom, je barv dovolj, da av-

1 Umetnostna zgodovinarka in likovna kritičarka.

tor z njimi dopolni modelacijo figure, ustvari prostor, razsvetli ozadje, vzpostavi posebno, harmonično ubrano atmosfero, oživi spomin ali »omili« kritičnost narisanih sporočil.

Figuralni liki so sopotniki Viktorja Šesta, za katere slikar neutrudno išče likovno izraznost in jim skozi svojstveno teatralnost zaupa izpovednost. Čeprav glasbeniki niso edini slikarjev tematski okvir, se zdi, da bi lahko prav v glasbeni virtuoznosti našli primerjave za njegovo likovno komponiranje in uglaševanje.

Brez naslova, olje, 120 x 200 cm (Foto: Manja Štebih)

Igra, mešana tehnika, 70 x 100 cm (Foto: Manja Štebih)

Opice, olje, 120 x 80 cm (Foto: Marjan Laznik)

Viktor Šest pri ustvarjanju (Foto: Marjan Laznik)

Saša Bučan[1]
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Karel Zelenko

Karel Zelenko, rojen leta 1925 v Celju, je po končanem šolanju na Umetnostno-obrtni šoli v Ljubljani in v Gradcu študiral na akademijah za likovno umetnost na Dunaju in v Münchnu in leta 1949 študij končal na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, na oddelku za kiparstvo, leta 1951 pa še specialki za grafiko in slikarstvo. Kot predsednik Društva slovenskih likovnih umetnikov je bil leta 1965 tudi med ustanovitelji Mesta umetnikov v Grožnjanu. V svojem dolgoletnem ustvarjanju se je njegov likovni izraz širil in razvijal tako v grafiki in slikarstvu kot tudi v ilustraciji in oblikovanju oziroma poslikavanju keramike. Njegova dela so tako v domačih (Mednarodni grafični likovni center v Ljubljani, Moderna galerija Ljubljana, Muzej novejše zgodovine Slovenije) kot tudi v številnih zasebnih zbirkah v Italiji, Nemčiji, Belgiji, na Nizozemskem, v Franciji, Srbiji in drugod. Sodeloval je na več kot sedemdesetih samostojnih in številnih skupinskih razstavah doma in v tujini ter leta 1964 prejel tudi nagrado Prešernovega sklada za grafiko.
Ključne besede: Karel Zelenko, življenje in delo

Karel Zdenko was born in 1925 in the town of Celje. Having finished Art-and-Craft School in Ljubljana and Graz, he continued his studies at the Academies of Fine Arts and Design in Vienna and Munich, and finally graduated from the Academy of Fine Arts and Design in 1949 in Ljubljana, the sculpture department, to which he added a specialisation in graphics and painting in 1951. As the president of the Union of Slovene Fine Arts Society, he was one of the founders of Grožnjan (Grisignana) the »City of Artists.« Throughout the many years of creation, his artistic expression and design gained depth and refinement, both in graphics and painting as well as illustration and painting on ceramics. His works can be found not only in a number of Slovene collections (the International Centre of Graphic Art in Ljubljana, the Ljubljana Modern Gallery, the National Museum of Contemporary History), but also in a great many private collections in Italy, Germany, Belgium, the Netherlands, France, Serbia and others. Karel Zelenko held more than 70 independent and took part in many group exhibitions both in his home country and abroad. In 1964, the Prešeren Fund Award was bestowed onto him for his graphics.
Key words: Karel Zelenko, life and work

Leta 2011 je v Galeriji Miha Maleš v Kamniku svoja dela na razstavi V objemu ulice razstavljal slovenski slikar in grafik Karel Zelenko, ki je galerijski zbirki ob koncu razstave podaril deset izbranih grafik in tako obogatil likovno zakladnico Kamnika.

Karel Zelenko[2] se je rodil leta 1925 v Celju. Po končanem šolanju na Umetnostno-obrtni šoli v Ljubljani in v Gradcu je študiral na akademijah za likovno umetnost na Dunaju in v Münchnu in leta 1949 študij končal na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, na oddelku za kiparstvo pri profesorju Borisu Kalinu, ki je Zelenka dokončno zvezal s figuraliko. Pozneje je končal tudi specialko za grafiko pri profesorju Božidarju Jakcu (1951), vodilnem slovenskem grafiku, ki je mlademu umetniku predal široko znanje o grafičnih tehnikah. Študij je nadaljeval na specialki za slikarstvo pri profesorju Gabrijelu Stupici. Prva zaposlitev ga povezuje s Kamnikom, kjer je oblikoval keramiko v Keramični industriji Kamnik, skupaj s svojo ženo, tudi znano kiparko in oblikovalko keramike Sonjo Rauter Zelenko.[3] Živela in ustvarjala sta na Žalskem hribu v osmerokotnem stolpu, Kamničanom znanim pod imenom Trutzturn. Za Kamnik je Karel Zelenko zagotovo pomemben zaradi njegove značilne angažiranosti pri vzpostavitvi prvega razstavišča v mestu (galerija Veronika), ki je delovalo od leta 1954, ko se je Zelenko predstavil skupaj s študijskim kolegom Leonom Ho-

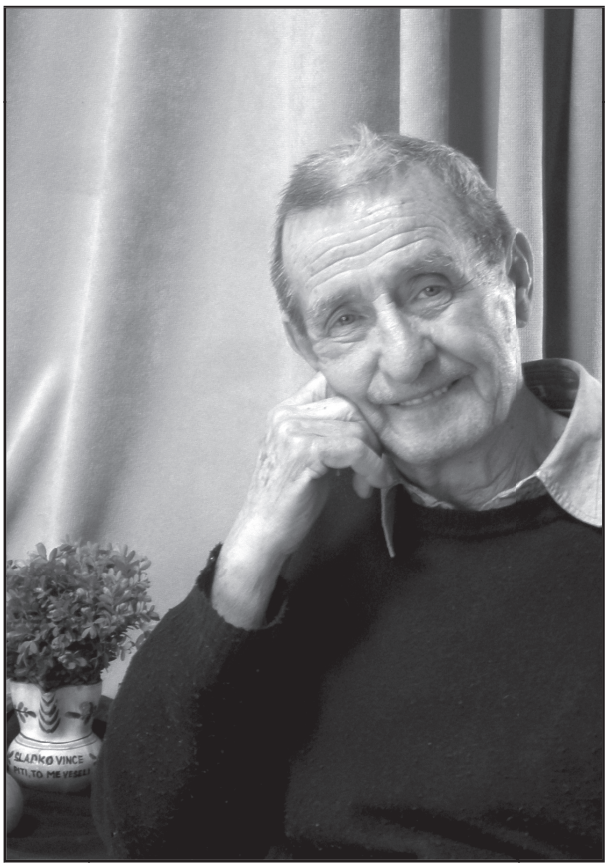

1 Umetnostna zgodovinarka, kustosinja, Galerija Miha Maleš, Medobčinski muzej Kamnik.

2 Karla Zelenka smo leta 2011 predstavili v Galeriji Miha Maleš v Kamniku na razstavi V objemu ulice, na kateri so bila predstavljena tako avtorjeva grafična kot tudi likovna dela, poleg njega pa je posthumno razstavljala tudi njegova življenjska sopotnica Sonja Rauter Zelenko (keramika). Ob razstavi je izšel tudi katalog.

3 Sonja Rauter Zelenko se je rodila leta 1918 v Novem mestu. Šolanje je nadaljevala na Državni tehniški šoli, kjer se je vpisala na arhitektonsko-gradbeni oddelek in se leta 1935 prepisala na umetniški oddelek, kjer je v razredu profesorja Franceta Kralja začela z likovnim ustvarjanjem. Po koncu šolanja jo je študij ponesel na Visoko umetnoobrtno šolo (UMPRUM) v Prago. Po koncu vojne se je pridružila prvemu rodu študentov na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Kot kiparka se je navezovala predvsem na realizem portreta, na fine tekoče linije v njem, s poudarkom na verodostojnosti portretiranca. Sicer pa je našla svoj izraz v keramiki, v ženskih figurah, oblečenih v pisana oblačila in narodne noše najrazličnejših folklornih okolij.

marjem in s svojo ženo v prostorih nekdanje čitalnice v Kamniku. V letih 1954–1959 je poučeval na Šoli za oblikovanje v Ljubljani, od leta 1959 pa deluje kot svobodni umetnik. Zaradi svoje izjemne angažiranosti, ki jasno seva iz njegovega dela, je bil leta 1965 kot takratni predsednik Društva slovenskih likovnih umetnikov tudi med pobudniki in ustanovitelji Mesta umetnikov v Grožnjanu, istrskem biseru, ki so ga umetniki s svojo prisotnostjo in ustvarjanjem ponovno oživili. V dolgoletnem ustvarjanju se je njegov likovni izraz širil in razvijal tako v grafiki in slikarstvu kot tudi v ilustraciji in oblikovanju oziroma poslikavanju keramike. Njegova dela so v zbirkah Mednarodnega grafičnega in likovnega centra (Ljubljana), Moderne galerije (Ljubljana), Muzeja novejše zgodovine Slovenije (Ljubljana) ter v številnih zasebnih zbirkah v Italiji, Nemčiji, Belgiji, na Nizozemskem, v Franciji, Srbiji in drugod. Sodeloval je na več kot sedemdesetih samostojnih in neštetih skupinskih razstavah doma in v tujini. Prejel je tudi več nagrad, med pomembnejšimi sta nagrada Prešernovega sklada za grafiko leta 1964 in nagrada vstaje slovenskega naroda leta 1974. Leta 1978 je prejel odlikovanje red dela z zlatim vencem.

Katera je pravzaprav snov, ki jo z izjemno natančno linijo zapisuje Karel Zelenko? Je to danes, včeraj, jutri, večnost ali samo trenutek, izrezan iz posamezne sekvence? Pesništvo sedanjosti, tega, kar je, diha in biva v nas, okoli nas, v avtorju, v njegovem najglobljem delu, kjer se skrivajo vprašanja o bizarnosti tega sveta in življenja. Svet in življenje v njem sta v neločljivem stanju – tu je danes, s poudarkom na Montaignovem izreku v *Esejih*, da »ne slika bivanja, ampak minevanje«. Prav minevanju, a hkrati nenehnemu obujanju, tudi vračanju, lahko sledimo v Zelenkovem grafičnem in tudi v slikarskem opusu. Podobe, ki jih slika na ploskve ali vrezuje vanje, so tako rekoč tiste oddaljene podobe iz davnine, ki so se pojavljale, tonile v pozabo in se ponovno vračale v črno-belem ali barvnem izrazu. Samo izginevajo, a ne izginejo. Tukaj so kot nekakšno opozorilo današnjemu svetu in človeku v njem, da skozi prizmo človekove norosti pokažejo na ponavljajoče se trenutke, ki, tako kot slikarjeve misli, vsakič pricurljajo na dan v nekoliko drugačnem ovoju. Umetnikov svet, ki se kaže skozi likovne poglede – dela, je avtorjeva osebna izpoved, ki zaznamuje umetnika in njegov miselni tok tako v tem kot v nekem že pozabljenem času. Slednji daje moč tudi času tukaj in zdaj, ki ni zastarel in tudi ni zastaral, kljub vsem modernističnim in še bolj sodobnim umetnostnim tokovom, kjer se šteje za ustvarjanje že sama ideja, ne pa tudi mojstrstvo, obvladovanje tehnike in dobljena podoba, udejanjena ideja, ki rezultira v oprijemljivem – v sliki, grafičnem listu, skulpturi. Zelenko je sledil in sledi izrazu, osebnemu zapisu, ki si ga je izbral, (p)osvojil in izčrpaval. Večen ilustrator, a ne ilustrativen v podcenjenem kritiškem terminu – ilustrator, ki ilustrira, zapisuje podobe in z njimi reflektira svoj pogled na utrip življenja in dogajanja, ki tiho, a vendarle nepretrgoma tečeta skupaj z avtorjem in z nami, ki kot voajerji skozi kukalo ogledujemo njegove misli in jih tako ali drugače razvozlavamo.

Umetniški kredo Karla Zelenka je podan z ironijo, satiro in humoresko, vse to pa se navezuje na njegov iskren pogled na bivanje v časovnem stroju, v katerem živi in ustvarja. Z omenjenimi sestavinami, ki so vedno prisotne in očitne, zaznamuje ustroj tega sveta, občutke, ki se porajajo v njem, in zgodbe, ki rastejo iz njega samega in iz okolja. Zgodbe, ki jih je šepetalo slikarstvo oziroma celotna likovna umetnost v stoletjih svojega obstoja. Dela so dejansko odgovori, ki reflektirajo resnična avtorjeva čustva in s katerimi odgovarja nam kot gledalcem, tudi soljudem, in nas prebuja iz krogotoka bizarnosti in groteske, ki vlada, prevlada, tudi nadvlada razum, preproste moralne in etične vrednote, ki so pogosto poudarjene, izrečene, a le redko udejanjene.

Tako v grafičnem kot tudi v obsežnem slikarskem opusu Zelenko je in ostaja realist. Tudi realist v svojem prepričanju, kjer ni prostora za olepšavanje, za iskanje mirnega otoka sredi nemirnega ocena. Prav vanj se podaja, v tisto najgloblje jedro, v nemir, ki v vseh letih ne pojenja. Kje je realnost, od kot izhaja Zelenkova podoba, ki se bohoti pred nami? Živi v nas, okoli nas? V naših skrbno zaklenjenih spominih, ki se sčasoma sprevračajo v mit ali v nekaj realnega, ki se zdi kot podoba iz sanj? Svet je tu kot vizija in prizor – popolnoma realen, trenutek, ujet ob prodajnem pultu, podoba iz preteklosti, ki se nenehno vrača v avtorjev besedni repertoar – podobe klovnov, cirkuških artistov, pusta – dolgo tega videno, zakopano in ponovno najdeno, ki je čakalo, se pojavljalo, ugašalo in se spet prebudilo v nekem drugem trenutku.

Zelenkovi odgovori so vselej satirično-kritično obarvani. Njegov svet je brez kančka utopije, je antiutopičen, ne skuša nas pomiriti, kaže nam tisto, kar vidi popolnoma realno, a vendarle pogosto na humoren, tudi hudomušen način. To kaže poglede Karla Zelenka na tostranost v izjemno svetli luči, v luči optimizma, a vendar z opombo, da moramo najprej spregledati, kajti kot pravi Aldous Huxley, »dejstva ne prenehajo obstajati, če se zanje ne zmenimo«, lahko pa se spremenijo, če jih uvidimo.

Zelenka oziroma njegovo ustvarjalno energijo vodi predvsem intimizem petdesetih let prejšnjega stoletja, ki je zavzel zelo kritičen odnos do družbe. Že v svojem zgodnjem opusu, v katerem je spregovoril v tehniki črte – v grafiki, kjer se je najbolj posvečal tehniki jedkanice, je iskal in podajal odgovore v robnih, tudi marginalnih posameznikih velemestne družbe, ki so v resnici najpopolnejše ogledalo časa. Predvsem v grafičnem opusu je, s sicer posameznimi prekinitvami, ko se je soočal z velikimi belinami, mogoče slediti nekakšnemu horror vacui, strahu pred praznim prostorom, ki se nenehno zapolnjuje s predmeti. Ti celo prevladajo nad figuro, ki je tu samo obrobna, nema priča sveta in časa, ki vse bolj postajata materialna. Te materialne, pogosto nepotrebne dobrine, ki jih človek zajema z vedno večjo žlico, so tudi razlog za veliko odtujenost, za bizarnost bivanja v potrošniški družbi, ki brez vseh zavor napada sodobnega človeka. Tega se je Karel Zelenko zavedal že zelo zgodaj, v petdesetih letih, ko je prihajalo do ključnih sprememb, do opremljanja in gradnje »krasnega novega sveta«.

Ta svet je Zelenko upodobil z vedutami velemesta, pri čemer pogled na mesto prekrivajo napadalni reklamni napisi (s čimer avtor svojevrstno posega tudi

na področje umetnosti poparta) ali pa v nebo vpijoče stolpnice, razpredene antene in električna napeljava. Vanjo se nesrečno zaplete celo slavni grški junak Ikar, ki mu v Zelenkovi osebni pripovedi ne uspe svoboden polet, pa čeprav le do sonca – prej ga scvrejo električne žice, ki so kot mreža, ki nam ne pusti videti skozi. Tu je tudi papirnati zmaj, spuščanje zmajev kot simbol otroške igre in svobode. Groteskност ni le humorna, kaže na globlje, tudi tragične posledice in razsežnosti, vedno tudi na pomensko dvojnost posamezne podobe, ki pod krinko igrivosti kriči od bolečine in osamljenosti. Zato nam potrkava, da bi spregledali svojo ujetost in občutek trenutnega ugodja, instantnega zadovoljevanja potreb, ki nam ga ponuja, a hkrati tudi pogojuje, družba.

Za začetek Zelenkovega ustvarjanja je bilo zagotovo najpomembnejše srečanje s Francetom Kraljem. Veliki slovenski umetnik in pedagog ga je nato uvajal v svet umetnosti in v njene zakonitosti, v skrivnosti in zgodovino. Po končani srednji tehnični šoli je Zelenko nadaljeval šolanje v Gradcu, sledila sta Dunaj in München. Že v svobodno prezračenem okolju povojne države je nadaljeval študij na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri profesorjih Borisu Kalinu, Božidarju Jakcu in Gabrijelu Stupici. Da je bilo ozračje tako svobodno, lahko govorimo mi, ki s piedestala sedanjosti gledamo v tiste čase, v katerih pa ni vladala samo svoboda – bila je res tu, fizična, v smislu obdobja po vojni, ob njej pa je vzniknilo močno represivno ozračje – tudi v tako umetniškem okolju, kot je likovna akademija, kjer je marsikomu spodrsnilo, ker se ni hotel ali pa ne mogel ukloniti zapovedanemu likovnem besednjaku povojnega totalitarnega režima. Če se, kot se je Zelenku, v tako akademskem ozračju vse vrti v nenehnem neodobravanju in ob kritiki profesorjev (s katerimi je po šolanju sicer pogosto prijateljeval), je mlademu človeku težko ostati zvest samemu sebi; a kot lahko vidimo na Zelenkovi dolgi ustvarjalni poti, je z zanj značilnim uporništvom in svobodomiselnostjo to zvestobo ohranjal vse do danes. Čeprav je bil soustvarjalec kasneje priznane skupine tako imenovane ljubljanske grafične šole, se z njo nikoli ni zares spojil; sledil je zapovedanemu prizadevanju po tehnični perfekciji grafičnega lista, celostni navzočnosti pri izdelavi oziroma nastajanju le-tega od zamisli/ideje do postopka in končnega odtisa, nikdar pa ni zapustil predstavnega sveta ali se postavljal na njegov rob. Stopil je na svojevrstno ustvarjalno pot tako z individualnim izrazom kot tudi z izbrano motviko. Ni se uklanjal ali uklonil vse pogostejšim vplivom novosti na slovensko likovno umetnost. Sogovornika, gledalca je vselej nagovarjal v svoji značilni drži, v govorici soočanja med lastnim ustvarjalnim genijem in svetom, v dialogu z nenehnim optimizmom, humorjem in grotesko, za čimer pa vedno vznika avtorjeva osebna prizadetost ob smeri, v katero se premika svet.

Zgodbe, ki se pojavljajo na številnih grafičnih listih, izdelanih v tehniki jedkanice in hkrati tudi na platnih, prikazujejo usodo posameznika ali skupine, bežni utrinek s tržnice, samotne prodajalne na koncu mesta, tu so zgodbe pustnih šem, cirkuških artistov in klovnov ter potujočih zabavljačev, portreti današnjega, vse bolj pa včerajšnjega dne. Ne vemo, kam nas pelje na tej svoji poti njegova črta, barvna ploskev. Je prostor tu in tisti drugi prostor, ki je dovolj prostoren, da se s spomini iz najzgodnejših let ali s tistimi, ki so ostali neizrečeni, avtor na tem mestu izreče: lahko je to le zgodba, spomin, pogosto kritika na vse bolj odtujenega človeka, ilustracija, odsev življenja malega človeka.

Vsebina, polnost podob, forma izhajajo iz repertoarja, ki si ga je avtor »zapisoval« v različnih obdobjih: ob ogledu priljubljenih malih potujočih gledališč in cirkusov, zgodb na velikih platnih, ob spremljanju različnih šeg, ob opazovanju malih stvari v velikem svetu. Velika mesta, prepletena z žicami, trgi, branjevke, uličnе prodajalke; celoten besednjak se marsikdaj ponovi, a nikdar v isti obleki, vselej je svež, kot da je tu prvič. Zelenkov spomin počasi uporablja in zapisuje podobe, ki pripadejo avtorjevi trenutni misli, tudi kritiki. In slednja, čeprav pogosto izrečena, najsi bo na račun »krasnega novega sveta«, ki se, odet v popolno mašinerijo, vse bolj izgublja v njej, pa na račun majhnosti, neosveščenosti človeka oziroma človeštva, ki počasi izgublja bitko s tem svetom, ki postavlja na piedestal nepomembne vsakodnevnice/enodnevnice in postaja vse bolj osamljen, trpek, izgubljen v svetu predmetnosti. Predmeti ponekod popolnoma prevzamejo vlogo, zavladajo prostoru slikane pokrajine, so pokrajina sama in figura v njej se popolnoma izgublja. A tu ne gre le za prikaz mrtve narave, za nekakšno novodobno tihožitje na stotine predmetov – je tudi poziv k premisleku o prihodnosti in preteklosti, o nemoči, eksistenci.

Slikarstvo in grafika hodita pri Karlu Zelenku z roko v roki, razvijata se druga ob drugi, enaki sta v svoji sporočilnosti, pa vendarle različni, ko gre za vprašanje medija. Njegove grafike – najpogosteje jedkanice, so polne detajlov, drobnih predmetov, perfektno tehnično izvedene in vedno črno-bele, kajti Zelenko pravi, da mu samo črno-bela grafika predstavlja izziv – če želiš barvo, pač slikaš. In temu tudi sledi. Grafika je avtorju ponujala neštete možnosti, neskončno število variacij tako v barvi, ki se v sicer črno-beli osnovi kaže prek najrazličnejših vzorcev, črt in lis kot tudi v izrazu. V njej spregovori skozi značilen motivni nabor o svojem intimnem razpoloženju v nekem trenutku ali času. Kljub uporništvu, ki se bije v njem, in zavedanju o norosti, banalnosti človekovega početja, ki ga spremlja od ranih let, Zelenkova umetnost nikoli ni bila in ni mrka, ne obtožuje, je strpna, čeprav zavzema kritično držo. Ta prodira prek banalnih prizorov ljudskega veseljačenja, prizorov prodajaln z raznovrstno ponudbo, zanj značilnih podob uličnih artistov, cirkusa ... Pogosto je, tako v slikarskem kot v grafičnem opusu, z izjemno radoživimi podobami izražena osamljenost človeka v sodobnem svetu, boj za preživetje v njem, v navalu velikih akterjev; zato so posamezniki pogosto upodobljeni sami s svojimi predmeti v malem vrtu, ki je hortus conclusus, zaprti vrt, po katerem se, ločeno od neke večje celote, sprehajajo misli in občutja posameznikov. Cirkuški artisti in poulični zabavljači, burkači, pustne šeme spregovorijo o za človeka tako potrebni zabavi, ki naj preseže revščino, njeno prisotnost, ki je fizična in duševna. Zabavljaški liki se na odprtih mestnih trgih pomešajo z ljudskimi množicami in tako postanejo neločljivi. Kdo je artist in kdo gledalec? Kaj se skriva, kaj najdemo, ko odstremo tančico, krinko, ki si jo nade-

nejo artisti? Ta svet je oder, na katerem vsakodnevno odigravamo človeško komedijo. Je dvojnost, ki vlada svetu, je črno in belo z rahlimi variacijami.

Objekti v avtorjevih zapisih, objekti percepcije, imajo zunaj te percepcije svojo lastno eksistenco; blizu so podobam na filmskem traku, ki tako kot tiste, ki so zaključene na platnu ali na grafičnem listu, za svoj objekt jemljejo iz odnosov, simbolike, mišljenja. Avtorjeva osebna misel je tako neposredno vezana na podobo, od gledalca pa pričakuje lastno interpretacijo. Zelenkove zgodbe so prevedljive v filmske zapise italijanskega novega realizma (Vittorio de Sica, Roberto Rossellini, Federico Fellini, Cesare Zavattini), ki je v štiridesetih letih 20. stoletja vzniknil iz korenin francoskega poetičnega realizma tridesetih let (Jean Renoir, Jean Vigo, Marcel Carne). V slednjem je v ospredje postavljen v usodo vdan pogled posameznika, ponavadi oseba z družbenega roba, na svet in življenje, pogled, ki posreduje nostalgijo in zagrenjenost na eni strani, na drugi strani pa nov, svež pogled z upanjem v prihodnost, kar je, poleg prej omenjenega, tudi karakteristika novega realizma. Z enakim principom mišljenja se srečujemo tudi v zgodbah Karla Zelenka. Ko se sprašujemo o navdihu, o tistem, s čimer avtor spregovori, kar obžaluje in proti čemer se bori, je na koncu vendarle odločilnega pomena način sporočanja. Ta sporočilnost v Zelenkovem delu prihaja iz različnih smeri – v grafiki s precizno risbo, s črto, tudi s kontrastom, predvsem pa z nazornim prikazom svojega sporočila – kot odmev na dogajanje v času, humorno, kritično, ironično, ponekod tudi sarkastično. V slikarstvu je narativnost enaka, a namesto črte je barva oziroma njena moč tista, preko katere spregovorijo podobe. Obe zvrsti, slikarstvo in grafika, se skladno razvijata tudi z vidika nabora zgodb, ki se pogosto pojavljajo v obeh tehnikah (Odpad (1969, 1982), Ljubezen pod cipresami (1974, 2008), Streljarna klobukov (1983, 1982/83) Čelist (1967, 1996)). Moč izraza, neizgovorjena misel in stotine miniaturnih vrezov, odtisnjenih na grafičnem listu, pa kljub tudi zelo zgovorni izbiri kolorita spregovorijo v nenadkriljivo moč grafičnega zapisa. Četudi je grafika črno-bela, pogosto spregovori v »barvnem zapisu«, ki ga avtor ustvari z različnimi gostotami črt, vzorcev in lis (Streljarna klobukov (1983), Parček na balkonu (1976), Prasec (1975)).

Čeprav je grafične liste in platna ustvarila ista življenjska energija, ista roka, v slikarstvu ne bomo našli tako izrazite pripovednosti, ilustrativnosti slikarjevih misli. Prek močnih barvnih ploskev – pogosto močnih rdečih in modrih tonskih zapisov, iz katerih s smelo tihostjo vznikajo portreti neznanih posameznikov, naključnih prodajalcev, skupin – govori o svoji angažiranosti do sočloveka, tistega malega, ki se še kako bojuje za svoj obstoj v družbi megalomanov. Tu so: nema čipkarica, prodajalec keramike, čelist, ki osamljen v modrini igra žalostinko, prodajalka sadja v senci krošnje velikega drevesa. Zelenkova beseda ni nikoli ravnodušna, dotika se in doseže vsakega, ker je zgovorna, preprosta, vsakomur razumljiva. V njegovi umetnosti pa ni absolutne razlage, razlag je več, toliko, kolikor je gledalcev njegovih del.

O vplivih, ki bi se tako ali drugače pojavljali v delih Karla Zelenka, bi težko sodili. Zagotovo sta imela velik vpliv na avtorja njegova profesorja Boris Kalin, ki ga je znal navdušiti v figuri, ki je postala in ostala osrednja beseda Zelenkovega besedila, in Gabrijel Stupica, tudi njegov iskreni prijatelj. Avtor sam rad pripoveduje o svoji zgodnji dobi, o profesorjih, ki so puščali drobce v mozaiku njegovega ustvarjanja (France Kralj, Herbert Boeckl, Boris Kalin, Božidar Jakac, Gabrijel Stupica), o zapisih s potovanj (Makedonija, Belgija, Grožnjan ...), ki jih po vseh teh letih še vedno nosi v sebi in iz česar se še danes rojevajo nove zgodbe, novi zapisi. Spregovori pa tudi o tem, kar ga dejansko najbolj zaznamuje – če bi ga skušali na teh poteh poiskati, bi ga zaman iskali v velikih galerijah in muzejih, našli pa bi ga zagotovo na ulici, kjer lovi utrip življenja, človeka v vsakdanu, posamezne prizore, ki jih s svojim izjemnim spominom predeluje, obrača in končno izpove.

Naj svoje misli končam z besedami Henrija Matissa, slikarja, ki je bil v svojem razmišljanju, (Slikarjevi zapiski (1908)) o prežemanju preteklosti in sedanjosti, prepletanju časa in prostora blizu Karlu Zelenku. Na nekem mestu pravi: »Vendar mislim, da lahko sodimo o vitalnosti in moči nekega umetnika tedaj, kadar je pod neposrednim vtisom narave sposoben organizirati svoje občutke in se potem vračati k njim večkrat, v različnih dnevih, a vselej v enakem razpoloženju, da bi jih razvijal: takšna moč kaže, da se umetnik obvladuje, da se zna podvreči disciplini.« In to za Karla Zelenka zagotovo velja. V tej umetnosti natančnega zapisa kratkih črtic in esejev, polnih karikiranega in groteskнega besednjaka sodobne civilizacije na temo človekove majhnosti in v ljubezni do detajla, ostaja zvest samemu sebi, je, kot so že mnogi zapisali, samohodec, zavezan figuri in predmetom, realnemu, pripovedni preprostosti, ki nas nagovarja in opominja skozi vizionarsko, včasih kar predrzno in kruto, a hkrati nežno in tenkočutno liriko.

Parček na balkonu, jedkanica, 1976 (Foto: Tomaž Lunder)

Kabinet ogledal, olje/platno, 1996 (Foto: Tomaž Lunder)

Predstava, olje/platno, 2010 (Foto: Tomaž Lunder)

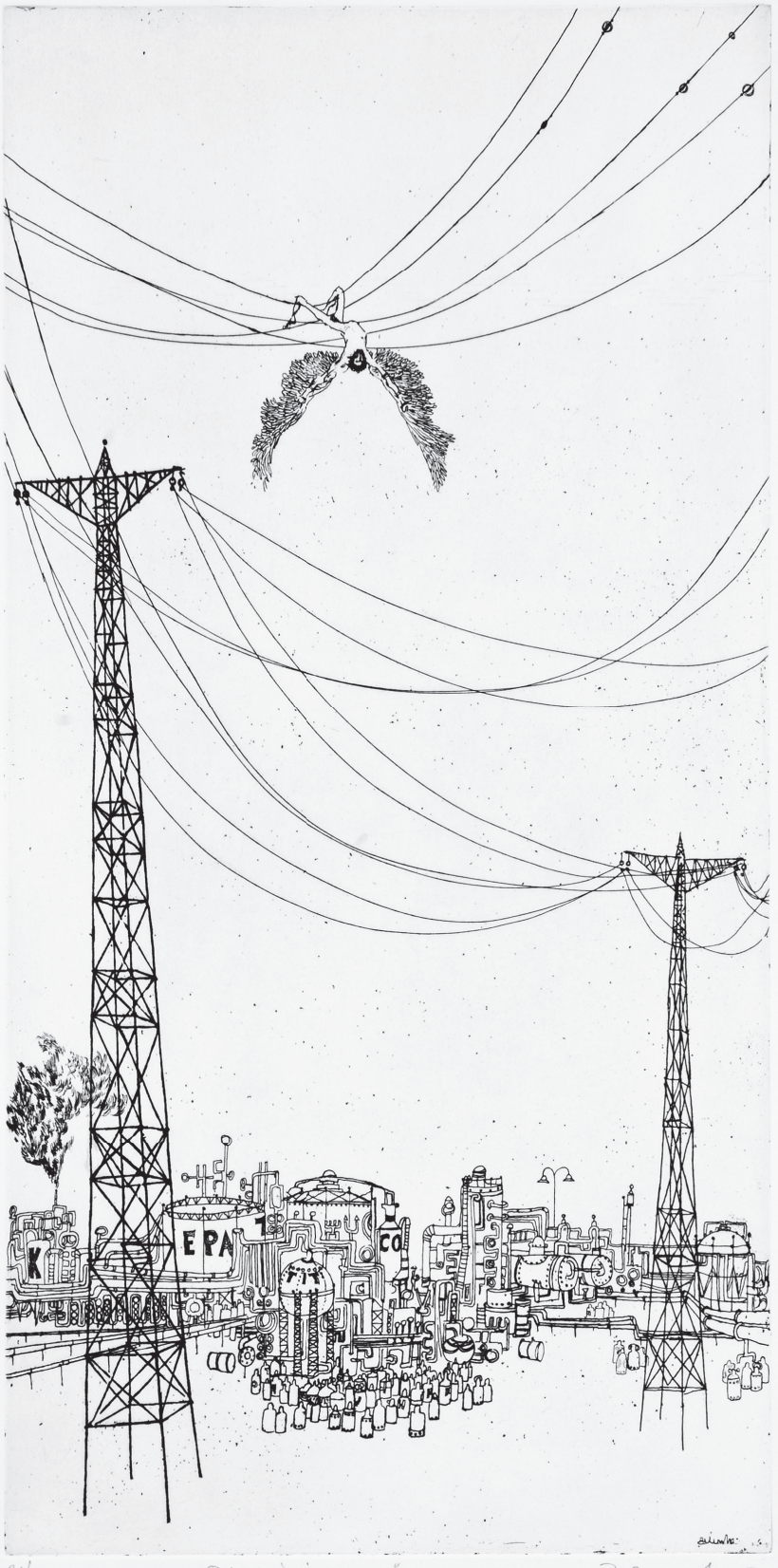

Padli Ikarus, jedkanica, 1972 (Foto: Tomaž Lunder)

Vlado Motnikar[1]
Bevkova 10, Kamnik
vlado.motnikar@gmail.com

Anita Hudl (1946–2012)

Pesnica, pisateljica in gledališka ustvarjalka Anita Hudl se je rodila v Kamniku, delovala pa je predvsem na avstrijskem Koroškem. Svoje intimne in družbenokritične črtice in pesmi je izdala v dveh knjigah: *Slike samostanskega vrta* (1977) in *Navadne zgodbe* (1994), pisala pa je tudi besedila za kabarete in otroške glasbene igre. Zavzeto je sodelovala v kulturnem življenju koroških Slovencev, bila je predsednica Društva slovenskih pisateljev, prevajalcev in publicistov v Avstriji in urednica literarne revije *Rastje*. Za svoje ustvarjalno delo je prejela zlato Linhartovo značko za režijo, drugo nagrado za besedilo *Anzej* na festivalu Vesela jesen v Mariboru in Drabosnjakovo priznanje Slovenske prosvetne zveze. Umrla je 1. oktobra 2012 v starosti 66 let.
Ključne besede: Hudl, proza, poezija, Koroška, Kamnik

Anita Hudl, a poet, writer and playwright, was born in Kamnik, but she mostly worked in the Austrian state of Carinthia. She published her poetry and short stories full of intimacy and social criticism in two books: *Slike samostanskega vrta* (*Pictures of the Monastery Garden,* 1977) and *Navadne zgodbe* (*The Usual Tales,* 1994). She also wrote scripts for cabarets and children's musical plays. Besides being avidly involved in the cultural spheres of Carinthian Slovenes, she was also the head of the Slovene Writers', Translators' and Journalists' Society in Austria, as well as the editor of *Rastje*, a literary magazine. Her abundant artwork earned her the Linhart award for directing, a second prize for her text *Anzej* at the Happy Autumn festival in Maribor and she also became the recipient of the Drabosnjak award, bestowed upon her by the Slovene Educational Association. She died on 1st October 2012 at the age of 66.
Key words: Anita Hudl, prose, poetry, Carinthia, Kamnik

Prvega oktobra 2012 je v starosti 66 let umrla pesnica, pisateljica in gledališka ustvarjalka Anita Hudl, neutrudna kulturna delavka, ki se je z vsem srcem vključila v kulturno življenje koroških Slovencev. Svoje intimne in družbenokritične črtice in pesmi je izdala v dveh knjigah: *Slike samostanskega vrta* in *Navadne zgodbe*. Za svoje ustvarjalno delo je prejela zlato Linhartovo značko za režijo, drugo nagrado za besedilo *Anzej* na festivalu Vesela jesen v Mariboru in Drabosnjakovo priznanje Slovenske prosvetne zveze.

Anita Hudl se je kot Anita Debevc rodila leta 1946 v Kamniku. Pisala je že v dijaških in študentskih letih, po študiju na ljubljanski Filozofski fakulteti oziroma po poroki pa se je leta 1968 preselila v Nončo vas pri Pliberku in se takoj vključila v kulturno delo. Že čez pet let je ustanovila gledališko skupino Oder 73 in jo vodila več desetletij, delovala je kot igralka in režiserka. Na začetku svojega ustvarjanja je bila ena redkih pisateljic v razmeroma moškem literarnem krogu koroških Slovencev. Tesno je sodelovala s Slovensko prosvetno zvezo, bila je predsednica Društva slovenskih pisateljev, prevajalcev in publicistov v Avstriji. Poleg pesmi in kratke proze, ki jih je objavila v zbirkah *Slike samostanskega vrta* in *Navadne zgodbe*, je pisala tudi besedila za politične kabarete *(Šel je popotnik skozi koroški vek, 1 x 1 = 1 in Na Koroškem nič novega)* ter glasbene igre za otroke *(Zgodbe z ulice Na jasi, Jan in Žan, Dvanajst čarovnic in ena* ter *Zares čudna šola)*. Ob stoletnici Slovenskega prosvetnega društva Edinost iz Pliberka leta 2009 je postavila na oder Foersterjevega *Gorenjskega slavčka*.

Anita Hudl (Foto: www.kath-kirche-kaernten.at)

Novo kulturno okolje, polno kompleksnih narodnostnih napetosti, je Anita Hudl že kmalu po prihodu opisala v satirični črtici *Kako sem doživela prave dame:*

»Sedim v kavarni. Namučena sem mesta. Prerivanja. Trgovin. Pijem kavo. Listam po reviji vse od golote do najnovejše oblečenosti.

Pred menoj zažvrgoli. Zadiši kot v cvetličarni. Dvignem skodelico in med prijeten kavin vonj se pomeša duh vijolice 'is hir frej'. Z očmi sledim vijolici. Dvignem glavo. Pred očmi se mi zablešči. Štiri zadnjice v modnih barvah. Nešteto barv. Pomislim na barvno televizijo. Prikimam vijolici. Zabolijo me oči, zato se zagledam mimo njih skozi okno.

Pomislim na vreme. Zopet dežuje, pa so obljubili lepo jesen.

Tam nekje na zidu, na nasprotnem koncu ulice se ti smehlja 'sempravikorošecneznambesedeslovensko'.

Zadnjice koketno posedejo pred menoj. Elegantne so. Prave dame. Vse na njih se blešči. Celo cigaretnice.

Vijolica si z lahko kretnjo popravi pramen vseh barv

1 Vlado Motnikar, prof., novinar, urednik, Uredništvo za kulturo na Radiu Slovenija.

las in se skrivnostno nagne k nageljnu 'vajst du hojte hab ih ene nove hlače gekavft v Merkurju, so zelo pilik'.

Nagelj pretirano prijateljsko zavije oči in vzdihne 'du has srečo in fil geld'.

Svetlolasi flider si predrzno pogladi prsi 'bin ih zopet dik, ih mus eno shujševalno kuro mahen'.

Črnolasa šmarnica zamaknjeno strmi k sosednji mizi. Nežno krajša krilo nad koleni in z dolgimi umetnimi trepalnicami spogledljivo mežika. Nič ne reče. Ne more. Ne pride do besede.

Mizi se približa bel predpasnik in se upogne k zadnjicam 'prosim, kaj smem prinesti'. Zadnjice osuplo strmijo v belo predrznost pred seboj. Nekaj časa se posvetujejo, potem vijolica naroči 'štiri švarc kufe' in moli štiri prste pred bel predpasnik. Rrr je trd in dolg kot večnost. Bel predpasnik, mlad z dolgimi plavimi lasmi, drobno odhiti. Šmarnica se oglasi. Prvič. Pogleda za belim predpasnikom, s prsti zabrede med svoje prekratke lase in ugotovi 'sind šon šen dolgi lasje, ampak samo za junge lojte'. Preostale tri zadnjice ji modro prikimajo /.../« (Kmecl 1976: 79)

Mnogostransko kulturno delovanje Anite Hudl je že pred izidom njenega knjižnega prvenca opazil literarni zgodovinar dr. Matjaž Kmecl in jo uvrstil v antologijo sodobne slovenske literature na Koroškem *Ta hiša je moja, pa vendar moja ni:*

»Delno je grotesknost razvidna tudi iz kratke proze Anite Hudl (1946 v Kamniku) iz Vidre vasi pri Pliberku, vnete in uspešne ljudskoprosvetne delavke z mnogimi modernimi prijemi pri tem delu, igralke in režiserke, pa tudi pisateljice kabaretnih, zabavnih, obenem pa narodno angažiranih predstav /.../, obenem pa pisateljice različnih krajših, slogovno uglašenih pripovedi s precej zastrto žensko čustvujočo problematiko pa tudi z močnimi narodno kritičnimi poudarki.« (Kmecl 1976: 164)

Prva knjiga Anite Hudl *Slike samostanskega vrta* je izšla leta 1977. Razdeljena je na dva dela, v prvih 14 slikah avtorica z naturalistično pretresljivimi, občasno jedko grotesknimi prizori prikazuje družino, v kateri se oče, ki ne trpi niti najmanjšega ugovora, neusmiljeno znaša nad ženo in šestimi otroki, v drugem delu pa v 12 slikah skopo nakaže začetek novega ponesrečenega zakona.

»Dotipala se je do predala v omari, ga odprla in z vajeno kretnjo potegnila iz njega v rdeče usnje vezano knjigo. Knjigo spominov, ki so bili vsevprek razmetani po njej in le počasi jih je postavila v zaporedje. Ob vsakem pisanem posvetilu si je sestavljala spomin na osebo, ki ji ga je napisala.

Pred njo so se zvrstili obrazi, mladi, veselih nasmejanih oči in brezskrbno nagajivo zaokroženih ust. Poskušala je sebe postaviti med nje, se ravno tako nasmehniti z očmi in brezskrbno zaokrožiti usta, in ko se je zagledala tam med njimi, se je takoj potegnila nazaj. Zanjo je bil sicer vedno prostor med njimi, takrat ko so bili skupaj, mogoče bi ji ga celo danes poiskali, pa se mu je že takrat sama odpovedala. Ko je prvič stopila med nje, se je trudila, da bi jim bila enaka ali vsaj podobna, toda če se je še tako trudila, bilo je zaman. Njene oči so ostajale resne in okoli ust sta ji ležala nezaupljivost in strah. Tistega dne, ko je zadnjič stala med temi obrazi, ji je eden med njimi kar tako, mimogrede dejal 'ni toliko pomembno, kje se človek rodi, v revni ali bogati zibelki, bolj pomembno je, kaj zagleda prvič, ko pogleda v svet ... svetlobo ali temo ...'

To so bile mladostno nepremišljene besede, ki niso imele namena prizadeti in tudi njej niso bile namenjene, pa so se kljub temu tako globoko usedle vanjo, da je odšla. Odpovedala se je svojemu prostoru med njimi, ker je takrat, ko je prvič pogledala v svet, zagledala temo. Niso je spraševali, ne zadrževali, samo začudeno so jo gledali.« (Hudl 1977: 31)

V *Slikah samostanskega vrta* Anita Hudl odpira za družbo neprijetne in očitno tudi zelo osebne teme, pisanje je prizadeto, ogorčeno, občasno črno-belo, neredko le črno. Piše v tretji osebi, ki naj bi dajala vtis objektivnosti, a so opisi izrazito osebni. Posamezni prizori, ki se le redko razrastejo na več kot tri strani, pogosteje pa kot spominski prebliski obstanejo le pri nekaj odstavkih, kot mozaični kamenčki sestavljajo dokaj enotno podobo nefunkcionalne družine, v kateri si otroci želijo vsaj priznanja in človeške topline, če že ni ljubezni. In čeprav so te slike pisane iz časovne distance, ko junakinja po dolgih letih obišče nekdanji dom, je prizadetost prevelika, spomin na neusmiljen očetov teror preveč boleč.

»Mati je pritekla iz hiše s kriki in z grozo na obrazu. Raztrgana obleka je visela z nje kot suho listje sončnice. Oče jo je sredi dvorišča dohitel z dolgimi koraki in jo pahnil po tleh. Otroci so otrpnili od strahu, ko je pričel udarjati po njej z debelim ročajem sekire. Poskakovala je po zraku, sekira, se ustavljala z votlim udarcem na materinem hrbtu in puščala za seboj temno rdeče sledove. Kri je tekla po obrazu, hrbtu in rokah in kapala na prašna tla dvorišča. Sosedje so opazovali skozi okno in niso ničesar rekli in tudi samostanski gospod, ki je v bližini prebiral svoj brevir, ni ničesar rekel, ko je mati še vedno ležala na tleh in prejemala udarce. Ko pa je prosila pomoči, so sosedje zaprli okna, ker so bili dobri sosedje in se niso hoteli vmešavati v tuje življenje. Gospod pa je stopil k materi, ne k očetu, k materi je stopil in ji pokazal sklenjene roke v molitvi in mati je tudi sklenila roke v molitvi, ker je še vedno verjela v rešitev in milost božjo. Tudi otroci so pričeli moliti, vsi na dvorišču so molili, samo oče ne.« (Hudl 1977: 23)

Varnega zavetja in tolažbe ne nudi niti dom niti posvetna ali cerkvena skupnost. Mati v svoji nemoči vse bolj popiva, stiska otrok, njihovo neuslišano hrepenenje pa se prelije v otopelost, celo ob smrti očeta čutijo do njega le praznino. In svet se vrti, zaznamovan je tudi naslednji rod, pa vendar zaključni prizori optimistično nakazujejo, da se je z usodo mogoče tudi spopasti in pobegniti začaranemu krogu.

Literarni zgodovinar dr. Franc Zadravec je v antologiji slovenske koroške literature *Monologi in dialogi z resničnostjo* o Aniti Hudl zapisal, da »s potišanim ogorčenjem spretno naslikava vsakršno človeško surovost, tudi nasilstvo v družinah, ki povzroča nesrečno otroštvo in mladeništvo ter zagrenelo bivanje zaradi starševske pokorščine cerkvenim in drugim ustanovam.«

(Zadravec 1995: 336) Literarna zgodovinarka dr. Silvija Borovnik pa je v razpravi *Kratka proza Slovencev v Avstriji* opazila, da njene črtice »tako tematsko kot slogovno nekoliko spominjajo na Prežihovega Voranca, na nekaterih mestih pa se spogledujejo tudi z modernizmom (na primer v črtici Smrt nekega očeta z modernistično prozo Lojzeta Kovačiča in z njegovim romanom Deček in smrt)«. V nadaljevanju še piše:

»'Slike' Anite Hudl bi lahko vzporejali tudi s socialno zaznamovano kratko prozo Zofke Kveder, pripovedujejo namreč o nasilju v družini in o verskem fanatizmu ter z naturalistično nazornostjo na pretresljiv način razstirajo prenekatero tabu temo (npr. materino pijanost). Črtice Anite Hudl predstavljajo posebnost zaradi svoje izjemne odkritosti, s katero upovedujejo tabuizirano nasilje odraslih (očeta) nad otroki in ženskami. S sočasno pišočima Messnerjem in Lipušem pa Hudlovo druži zlasti neposredna, neizprosna kritika ravnanja katoliške cerkve, ki pridiga o dobroti in ljubezni, ob konkretnih življenjskih usodah pa si zatiska oči in ljudem noče pomagati. Izpostavljenost fizičnemu in verskemu nasilju rojeva tudi pri pripovedovalki Hudlovi dvom v boga, nadalje pa brezdomstvo in občutek popolnega tujstva.« (Borovnik 2006a: 43)

Druga knjiga Anite Hudl z naslovom *Navadne zgodbe* iz leta 1994 vsebuje kratke zgodbe in pesmi. Črtice večinoma prikazujejo pripadnike različnih družbenih manjšin – ne le koroške Slovence, ampak vsakršne izobčence iz družbe: nesrečno zavrženo deklico, bolnega starca, ki si želi le še domov, s temno poltjo zaznamovanega tujca, beračico, priseljenca s tujim naglasom ... ne nazadnje je bila tudi avtorica priseljena v monolitno slovensko skupnost koroškega podeželja. Pisateljica je v teh besedilih povsem na strani šibkih, vendar pri tem ne moralizira, ampak slika in opozarja. Občutje, ki veje iz teh črtic, pa je različno, zdaj bolečina in strah, drugič ogorčenje, tretjič upanje.

Literarne osebe njenih kratkih zgodb so večinoma ženskega spola, v pesmih s skupnim naslovom *Pesem mojih polja*, posvečenih »vsem koroškim Slovencem, ki so pretrpeli najtežje čase«, pa je lirski subjekt največkrat moški. Pisane so na eni strani v trpkem, na drugi pa v vitalističnem, celo humornem tonu, literarno pa so manj prepričljive kot črtice, občasno okorne in kar preveč očitno v službi narodnoprebudne ideje. Sedem jih je v podjunskem narečju, med njimi je tudi na Koroškem že skoraj ponarodela pesem Anzej, za katero je avtorica leta 1983 (v izvedbi Edvina Flisarja) prejela drugo nagrado na festivalu narečne popevke v Mariboru.

Pruvebart sə v šuvə me peloli,
rekli mama, Anzej ime je;
óni sə zašribali Johánnes,
štuə ləpə in gosposkə je.
Ko z dekličem pruvəbart səm rójav,
djov sem ji, mi Anzej ime je;
vána rjakva, zame boš Johánnes,
štuə ləpə in gosposkə je.

Pa tuj, če pravə ime sə mi vzali,
zavednosti mi vzat ne morejo,
če tuj vse, prav vse mi vzamejo,
besiede, pesmi vzat ne morejo /.../
(Hudl 1994: 40)

Prof. Zadravec je o knjigi *Navadne zgodbe* zapisal: »Osrednja beseda druge knjige je dom z izpeljankami domov, domačija, domača hiša, brezdomstvo, domovina. Pesnica izraža z njimi posebne položaje koroškega človeka v osebnem, še bolj pa v zgodovinskem, družbenem trenutku. Oblike pesmi nihajo od enokitičnih do svobodnokitičnih, vrstice so tu enakomerne, tam celo enobesedne, nekatere se razvezujejo po črti navzdol v kitasti sklop. Kakor v črticah je stavek tudi v pesmih jasno poveden, stvaren, logičen skoraj prozaiziran, zdaj je padajoče zdaj rastoče intoniran in takšen nosilec pesemskega ritma. Hudlova zlaga pevne, zborovske pesmi, najbolj znan slovenski narečni šanson je Anzej. Pesmi zbornega govora pa so prej bolj trdoritmične kakor melodiozne in gladko zveneče.« (Zadravec 1995: 336)

Ne le v *Navadnih zgodbah*, dom je osrednja beseda v obeh knjigah Anite Hudl. V *Slikah samostanskega vrta* je zaradi nasilnega očeta in nemočne matere neprijazen, celo sovražen; želja po toplem ognjišču pa ostaja neizpolnjena tudi v drugem delu knjige, ko zdaj odrasla ženska naleti na podobnega moškega, grobega alkoholika, s katerim ni mogoče ustvariti pravega doma, vendar zmore dovolj moči, da v visoki nosečnosti odide novemu življenju naproti. V koroškem okolju pa je dom ogrožen od zunaj, z njim pa tudi človekova osebnost, čeprav knjižne osebe večinoma samozavestno vztrajajo pri svojem jeziku in kulturi. Pa vendar je tudi podeželski patriarhalni svet v navidez idiličnem slovenskem vaškem okolju utesnjujoč, kot je avtorica povedala v pogovoru za *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten*. Povzela ga je dr. Silvija Borovnik:

»V intervjuju z Vido Obid za *Profile* je povedala, da se je na Koroškem počutila kot tujka, ker so od nje pričakovali, da se bo povsem podredila vaški tradiciji, 'če bo hotela veljati za Slovenko' (Strutz 1998: 122, 123). Podobno kot Lipuš je tudi Hudlova spoznavala dvojno moralo slovenske vasi. Slovensko vaško skupnost je označila kot zaprto skupnost, v kateri je posameznik pogosto odrinjen na rob, vas pa mu hitro daje vedeti, da ne spada vanjo. Podobe dvojnega tujstva, tistega iz nekdanje domovine in novega, porajajočega se v le navidez prijazni tujini, pa pisavo Anite Hudl približujejo tudi nekaterim temam iz literature, zlasti iz esejev Vinka Ošlaka. Da bi se svojemu novemu okolju približala in pokazala, da je na njegovi strani ter da z njim sočustvuje, se je Hudlova angažirala tudi na strani boja za pravice koroških Slovencev, ki ga je popularizirala v literarni in gledališki obliki.« (Borovnik 2006a: 43)

V obdobju, ko so slovenske literarne revije na Koroškem usihale druga za drugo, je v skrbi za literarni podmladek leta 2007 ustanovila literarno-kritično revijo *Rastje*, že po imenu sodeč naslednico prve literarne revije koroških Slovencev *Mladje*. Dogodek je vznesено opisal Emanuel Polanšek: »Predsednici društva pisateljev in pobudnici *Rastja* Aniti Hudl je z vztrajnostjo in zmernostjo uspelo z najmanjšimi sredstvi strpati iz

tal prvi zvezek revije, ki naj bi shodila vsaj enkrat letno in nevsiljivo, a čim bolj zdravo rasla. Vendar skromna naklada in preprosta, pa vendar čedna izvedba, nista bili v spotiko, da je komaj vzklila revijalna cvetka že v nekaj dneh doživela prvi krepki podvig – poslovodja Slovenske prosvetne zveze Janko Malle se je spontano (morda tudi na rahlo pobudo pisca pričujočega prispevka) odločil, da z najdenim draguljem obogati letošnji knjižni dar SPZ. Torej novo naklado revije *Rastje* že tiskajo, rastje torej že raste ...« (http://www.aacc.or.at/R/kult_1_62.htm)

A spomin na rojstni kraj je vendarle ostajal živ. Rahle netočnosti v črtici *Navadna zgodba*, po kateri je druga knjiga Anite Hudl dobila naslov, morda nakazujejo, da besedila ne smemo brati dokumentarno, ampak leposlovno, pa vendar je dogajalni prostor več kot prepoznaven:

»Zgodilo se je v mestu, ki je imelo eno samo dolgo ulico, razdeljena pa je bila na tri dele. Spodnji, revni Graben, srednji, meščanski Plac, in zgornji, obrtniški Šutna. Iz te dolge ulice so vsevprek vodile majhne gase in so nosile ime po imenitnikih, ki so jih speljali do svojih posestev. Tu je bila Kloštrska gasa, Skalarjeva gasa, Lectova gasa, Pucljeva gasa, in še in še. Bila pa je tudi Nagrotova gasa. In na koncu Nagrotove gase, čisto ob robu njegovega bogatega posestva, je v razpadajoči kolarnici živela mestna beračica Nagrotova Franca. /.../« (Hudl 1994: 32)

Viri in literatura

Anita HUDL, 1977: *Slike samostanskega vrta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Anita HUDL, 1994: *Navadne zgodbe.* Celovec: Hermagoras/Mohorjeva založba.

Matjaž KMECL (ur.), 1976: *Ta hiša je moja, pa vendar moja ni.* Celovec: Društvo slovenskih pisateljev v Avstriji, Celovec: Klub Mladje, Ljubljana: Mladinska knjiga.

Silvija BOROVNIK, 2006: Kratka proza Slovencev v Avstriji, V: *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Silvija BOROVNIK, 2006: Slovenske književnice v Avstriji, V: *Slavistična revija*, 54.

Slovenska literatura na Koroškem. Dostopno na: http://www.slolit.at.

Alpsko-jadranski center. Dostopno na: http://www.aacc.or.at/R/kult_1_62.htm.

Johann STRUTZ (ur.), 1998: *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten.* Celovec: Hermagoras/Mohorjeva založba.

Franc ZADRAVEC, 1995: *Monologi in dialogi z resničnostjo.* Celovec: Drava.

Marina Drolc[1]
Linhartova cesta 9, Ljubljana
marina.drolc@masicom.net

Franc Drolc (1939–2012)

V prispevku je opisano življenje in delo Franca Drolca (1939 –2012), slovenista in lektorja slovenščine, polonista, bibliotekarja, prešernoslovca, publicista, prevajalca, pesnika, urednika in sourednika, amaterskega igralca in kulturnega delavca, kot se ga spominja njegova sestra. Franc Drolc izhaja iz Motnika. Višjo gimnazijo je obiskoval v Kamniku, kjer se je z objavami v *Mladem Kamničanu* uveljavil kot pesnik. Kot lektor slovenščine je deloval v Krakovu, Zagrebu, Trstu in Celovcu. Svoja dela je objavljal v poljskem, slovenskem in srbohrvaškem jeziku, izdal učbenik slovenskega jezika in vodil seminarje za tuje slaviste. Od 1970 do 2002 je bil vodja študijske knjižnice v Kranju. Ob delu v knjižnici je predaval na slavistiki celovške univerze, prevajal, objavljal študije, članke, sourejal zbirko Prešernova pot v svet. Leta 2000 mu je kranjska občina podelila veliko Prešernovo plaketo.
Ključne besede: Franc Drolc, slovenist, polonist, bibliotekar, pesnik

The article describes life and work of Franc Drolc (1939–2012), a librarian, a translator, a poet, editor and co-editor and a linguist and a proof reader of Slovene at four foreign faculties. According to his sister, he also knew Polish, studied the poetry of France Prešeren, acted in nonprofessional theatres and actively participated in cultural events. Franc Drolc was born at Motnik. Ha attended high school in Kamnik and soon gained recognition for his poems published in *The Mladi Kamničan*. As a proof reader he worked in Krakow, Zagreb, Trieste and Klagenfurt. Franc Drolc published in the Polish, Slovene and Serbo-Croatian languages, wrote a student's book on Slovene and organised seminars for foreign linguists of Slavic tongues. Between years 1970 and 2002, he headed the Kranj Academic Library and lectured at the Department of Slavic Studies of the Klagenfurt University. He is the author of many translations, publications, articles and the co-editor of *Prešeren on His Way into the World,* a poetry collection. In November 2000, he was awarded the Great Prešeren Certificate by the Kranj Municipality.
Key words: Franc Drolc, Polish and Slovene linguistics, librarian, poet

Franc Drolc, 1975

Življenjepis

Moj brat Franc Drolc, Frane, kot so ga imenovali domači, prijatelji in znanci, se je rodil 21. junija 1939 v Motniku, v nekdanji mežnariji kot drugi od štirih otrok očetu Francu in mami Frančiški, ob starejši sestri Cveti in mlajšem bratu Marku. Marina, četrti otrok Drolčeve družine, se je rodila takoj po vojni že pri Purgarju, v očetovi rojstni hiši, kamor so prebežali v noči napada na Motnik februarja 1944, ker je oče izvedel, da bodo partizani požgali tudi mežnarijo.

Naj tu napišem nekaj stavkov o našem očetu, saj je vsebina povezana s celo družino in s Franetom, ki je v času vojaškega roka, službovanja v tujini in tudi po vrnitvi domov občutil največ preverjanj in kontrole. Naš oče je bil, kot že njegovi predniki, od zgodnje mladosti do druge svetovne vojne v Motniku organist, cerkovnik in pevovodja, zato je, ko si je ustvaril družino, dobil stanovanje v pritličju takratne motniške mežnarije. Ne glede na očetovo takratno delo in zato v železnih časih in tudi kasneje na slabe reference za vse štiri otroke, ki smo se šolali, smo bili na našega očeta vedno zelo ponosni kot na izjemnega očeta in poštenjaka, na razgledanega in sposobnega motniškega kulturnega delavca, na njegov izostren posluh, na njegov kor in obvladovanje orgel, na vodenje takratnega velikega mešanega in moškega pevskega zbora v Motniku. Še posebej smo bili ponosni nanj kot na uslužbenca občine Kamnik, enota Motnik, kjer je delal kot nameščenec v vseh organizacijskih oblikah oddelka v tem kraju od povojnih let do upokojitve v letu 1969, na koncu kot vodja krajevnega urada in matičar. Oba starša sta bila Motničana, oče rojen v Purgarjevi hiši (1907), mama v Reguljevi hiši (1905), ki sta kljub skromnim časom vsem štirim otrokom omogočila lepo izobrazbo in nam s tem dala največjo doto.

Frane je preživljal zgodnja otroška leta ob maminih nogah in njenem šivalnem stroju. Igral se je s »flikcami«, ni se preganjal z vrstniki, ni se igral »ravbarjev in žandarjev«. Obiskoval je tudi vrtec, med drugo vojno znani motniški Kindergarten v zgornjem delu motniške mežnarije. V štirirazredno osnovno šolo Motnik je vstopil pri šestih letih, v šolskem letu 1945/46. Iz spričevala je razvidno, da je hodil v Motniku tudi v peti

1 Ekonomistka, zunanja trgovina.

Družinska slika Drolčevih, od leve: sestra Cveta, mama Francka, oče Franc, Frane, sestra Marina in brat Marko, Motnik 1962 (Foto: Milan Vengust)

razred. V tem času je bila v Motniku navada, da smo otroci hodili tu v osnovno šolo do izpolnitve šolske obveznosti tudi po četrtem razredu, odvisno od razmer v družini, nadarjenosti učenca ali odločitve staršev, če bo otrok šolanje nadaljeval ali ne. V prvih dveh razredih je Franeta učila učiteljica Vida Hribovšek, v tretjem Bajde, v četrtem in petem učitelj Drovenik. Po drugi vojni so se do prihoda učiteljice Pavle Grutschreiber učitelji v Motniku zelo menjavali. V Franetovem motniškem spričevalu so v glavnem petice, odlično oceno ponekod kvari računstvo z oceno štiri, je pa zanimivo, da se tu in tam pojavi ocena štiri tudi za telovadbo, lepopisje in petje, kar je nerazumljivo, saj je zelo lepo pisal in pel. Spričevala osnovne šole je podpisoval oče, v drugem in tretjem razredu tudi mama.

Nadaljnje šolanje je potekalo v nižji gimnaziji na Vranskem. V prvi razred nižje gimnazije je vstopil v šolskem letu 1950/51. Pozimi je stanoval pri družini čevljarja Jakoba Virjenta, Vransko 112, poleti je hodil na vsako stran 7 km peš ali s kolesom kot kasneje midva z bratom Maretom. Z Motnikom ni bilo prometnih povezav, kasneje smo čez zimo stanovali v internatu. Iz spričevala nižje gimnazije je razvidno, da je Frane tudi vse štiri razrede nižje gimnazije zaključil z odličnim uspehom, matematiko je imel v tretjem in četrtem razredu celo odlično. Iz odgovorov, ki jih je dal v raznih intervjujih, razberem, da je želel študirati glasbo, a glasbene šole na Vranskem ni bilo, prometnih povezav do Motnika tudi ne, zato te želje ni mogel uresničiti. V nižji gimnaziji na Vranskem ga je za slovenski jezik navdušila prof. Tilka Raner, stroga profesorica, ki je tudi nam, kasnejšim dijakom na Vranskem, vtisnila poseben pečat. Tudi nemščine, kot je sam izjavil, se je na Vranskem pri prof. Štrausovi naučil toliko, da se je nikdar kasneje ni več učil. Že na Vranskem je pisal pesmi, namenjene petošolski in prvi veliki ljubezni, prvi zvežčič ljubezenskih pesmi je odšel s sošolko Marijo.

Frane je potem nadaljeval šolanje na višji gimnaziji v Kamniku, stanoval je v internatu in ostal odličnjak. Tudi maturo leta 1958 je opravil z odliko, vsi maturitetni predmeti so bili ocenjeni z odlično, samo matematika s prav dobro. V času višje gimnazije se je vključil v mladi oder DPD Solidarnost. Iz *Glasa Gorenjske*, 29. 6. 1956, št. 51 – zapis ob 200-letnici Linhartovega rojstva – izhaja, da je igral tudi Monkofa v Županovi Micki. Vključil se je v literarni krožek, se spet zaljubil, pisal pesmi, urejal *Mladega Kamničana*, tam objavljal svoje ljubezenske pesmi, leta 1957 je objavil tri pesmi tudi v *Kamniškem zborniku*. V svoji zadnji knjigi je povedal, da je zvezčič pesmi iz te gimnazijske ljubezni poromal z damo v Ameriko, on pa jo je še tisto leto dokončno prebolel in se soočil z usodno Evridiko, ki mu je prinesla dolga leta trpljenja in zvestobe. Kot je povedal sam, je šlo pri literarnem krožku za popolno predanost, ker je, tudi zaradi dobre podlage z Vranskega in kljub vsej mučni matematiki, svoje šolske obveznosti z lahkoto obvladoval. Iz tega časa izvira tudi pesem, na katero je bil najbolj ponosen:

Kot sonci dve,
ki srečata na poti večni se samo enkrat in nikdar več,
tako nocoj sva ti in jaz
in najini ljubezni kot sonci dve,
ki srečata na poti večni se samo enkrat in nikdar več.

Frane in starejša sestra Cveta, levo mama, desno oče, Motnik 1940

Takoj po maturi na gimnaziji se je vpisal (1958/59) na ljubljansko slavistiko. Med študijem je stanoval v ljubljanskem Akademskem kolegiju. Žene ga v gledališče, saj je igral že ob našem očetu, režiserju, maskerju in organizatorju motniške kulture, v stari leseni dvorani in v novem kulturnem domu. Frane pa ni bil samo igralec, ampak je, dokler ni odšel v tujino, za vse igre, ki jih je postavil na motniški oder naš oče, z leseno ošiljeno paličico in vodenimi barvicami izdelal vse velike plakate za igre v Motniku in za gostovanja po okoliških krajih. Takrat še ni bilo računalnikov, tiskarna je bila predraga, vse okrog igranja in kulture se je takrat v Motniku pripravilo prostovoljno in brezplačno.

Preko sestrične Fanči se je Frane v Ljubljani vključil najprej v prosvetno društvo Poštar. Tam je doživel prve resne režiserske prijeme pri Janezu Drenovcu in prvič nastopil v pretresljivi Fodorjevi *Maturi*. Ko je Šentjakobsko gledališče razpisalo avdicijo za nove igralce, se je prijavil in pri Dragu Pogorelcu - Karusu opravil avdicijo. V Šentjakobu je igral tri leta. Nastopal je v različnih vlogah, najbolj sta mu ostala v spominu režiser Klemenčič in dramatizacija Tavčarjeve *Visoške kronike*.[2]

Leta 1963 je diplomiral na ljubljanski Filozofski fakulteti, oddelek slavistika, z nalogo Slovenska radijska igra od 1949 do 1960. Ob glavnih diplomskih predmetih, slovenščini in srbohrvaščini, je obiskoval tudi predavanja pri prof. Rozki Štefanovi in opravil vse potrebne izpite iz poljskega jezika. Do konca študija je preživel vse počitnice doma, kjer je že kot profesor skupaj z ostalimi otroki garal in pomagal staršem obdelovati te silne bregove. Kot takrat že najmočnejši med otroki je Frane znosil iz precej oddaljenih strmin največ sena, listja, drv in sadja na hrbtu, v košu ali zvozil v kripi. Takoj po diplomi je odšel v vojsko. Po nalogu kamniškega vojnega odseka je moral najprej v oficirsko šolo v Bileći, nato v »prekomando« v Novi Sad; vojsko je zaključil v septembru 1964. V Bileću je po enem od nočnih maršev prejel telegram prof. Rozke Štefanove s Filozofske fakultete v Ljubljani, da bo prosto mesto lektorja v Krakovu. Takoj zjutraj je prosil za izhod iz kasarne in poslal telegram z vsebino: »Grem.«

Kot polonist je takoj po prihodu iz vojske, že oktobra 1964, prevzel mesto lektorja slovenskega jezika na Jagielonski univerzi v Krakovu, na oddelku za slavistiko – Collegium Paderevianum. Po dveh letih lektorata v Krakovu je za tri leta prevzel mesto lektorja slovenskega jezika na zagrebški slavistiki, ob tem pa je hodil tudi na lektorat v Trst, ki je takrat nanovo odprl oddelek za študente slovenskega jezika. Krakovska leta je sam označil za intelektualno najbogatejša, zagrebška pa sploh za najlepša svojega življenja. V Zagrebu je stanoval na naslovu 4. Cvijetno naselje 20, pri družini Mihajlović, nanjo in na življenje tam je imel zelo lepe spomine. Na zagrebški slavistiki je srečal kolega s filozofske fakultete v Ljubljani dr. Jožeta Pogačnika. Sodelovanje med Pogačnikom in Franetom je bilo bogato predvsem po letu 1970 in je trajalo vse do Pogačnikove smrti v letu 2002. Korespondence s Pogačnikom je v zapuščini največ. Iz pisem izhaja, da mu je Frane pošiljal mnoge potrebne in naročene knjige, organiziral prepisovanje tekstov za knjige, ki jih je dr. Pogačnik izdajal po tekočem traku. Pogačnikovi hčeri Jagni je bil Frane celo krstni boter.

V delu intervjuja, ki ga je Frane dal za *Gorenjski glas* novinarju Igorju Kavčiču in je bil objavljen 23. oktobra 2009, je med drugim rekel: »Če bi bila moja odločitev drugačna, bi se po vrnitvi iz vojske kot štipendist kamniške občine zaposlil kot profesor slovenščine na osnovni šoli v Stranjah pri Kamniku, dobil bi stanovanje, oženil bi se ... tako pa sem se potikal po svetu in navsezadnje pristal tu v Kranju. Po študiju sem slovenist, po čustvu polonist, po stroki pa literarni zgodovinar. V Krakovu sem preživel dve leti, in lahko rečem, da so bila to v intelektualnem smislu odlična leta. Potem se je odprlo delovno mesto lektorja v Zagrebu, kjer sem deloval tri leta in lahko rečem, da sem tam pustil tudi najlepša leta svojega življenja ...« Novinar: »Najlepša ...?« »Ja. Bil sem zaljubljen kot nor. Imel sem med petindvajset in trideset let in sem bil ravno prav 'neumen' za take stvari ... V Zagrebu sem nenadoma postal strokovnjak za slovenski jezik, saj so mi pri založbi Školska knjiga naročili, naj napišem učbenik slovenščine za 7. in 8. razred v hrvaških osnovnih šolah. Moram reči, da sem imel kar precej dela s tem. Kasneje v sedemdesetih letih je v Novem Sadu pri založbi Matica srpska izšla še ena moja knjiga, in sicer *Savremena slovenačka drama*. To je bil izbor slovenske dramatike in danes, ko gledam nazaj, je to knjiga, na katero sem najbolj ponosen.«

Frane je v tem intervjuju nadaljeval, kako se je zaposlil v Kranju, kako je hodil 19 let tudi v Celovec in vodil lektorat za slovenske študente na celovški univerzi. Jaz tu nadaljujem življenjepis s pripombo, da se je za-

2 Slik iz Šentjakoba je v družinskem arhivu veliko, žal niso pripisana leta in naslovi predstav.

Vrtec – motniški Kindergarten, Frane sedi v prvi vrsti drugi z leve, Motnik 1942–1943.

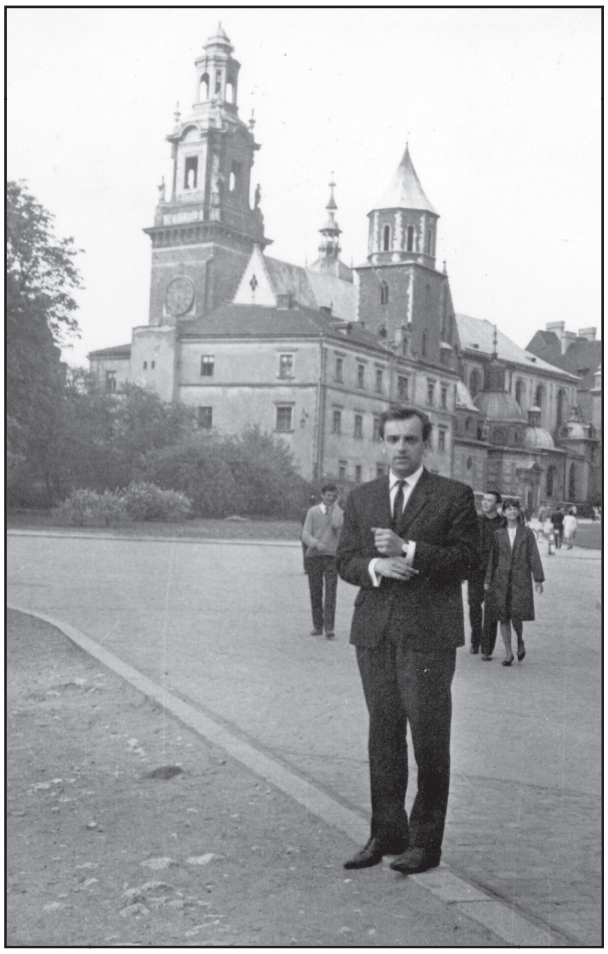

Frane v Krakovu, v ozadju krakovski grad Wawel, 1965

radi domotožja in silne navezanosti na dom in domače, posebej na mamo, po prihodu iz Zagreba odpovedal lektoratu v Parizu in si neusmiljeno prizadeval najti službo kje bližje doma. V enem kasnejših intervjujev je rekel: »Ne želim biti nič več oddaljen od svojega doma za več kot uro vožnje.« In podnaslov Samo domov v knjigi *Meseci globoke rose* (na strani 143) ima velik in globok pomen. Pri pripravi knjige ga je izbral sam med 30 ponujenimi podnaslovi. Aprila 1993 je v njegovem stanovanju v Kranju in na isti postelji kot on sam aprila lani umrla naša mama, ki je nepokretna preživela zadnji dve leti pri njem. Izguba je bila strašna. Odslej je še posebej iskal utehe v Prešernu. Zašel je tudi na kor cerkve sv. Modesta na Zlatem polju pri Kranju, kjer je podoživljal petje na domačem koru. Kaj je doživljal v tistem času, mi ostaja skrivnost, bilo je gotovo nekaj zelo globokega, šele v mrliški vežici sem izvedela, da je na koru na Zlatem polju nastala pesem Evridika 90. Za kom je hodil po kamniški gimnaziji jokat na komendsko pokopališče, o čemer spregovori v intervjuju v svoji zadnji knjigi, tudi ostaja skrivnost, ki je verjetno ne bom mogla več razvozlati. Iz najdenih osebnih pisem vidim, da je ostalo veliko tega, tudi težkega za njegovo dušo, česar ni povedal, tudi meni ne. Po prihodu iz tujine in lektoratih v Krakovu, Zagrebu, Trstu in Celovcu je redno prihajal domov v rodni Motnik, kolikor mu je dopuščal čas in kolikor ga ni »narodna obramba« pozivala na orožne vaje. Po upokojitvi je preživel v Motniku več časa, včasih tudi pol tedna.

Iz celovškega časa je nujno treba omeniti Franetovo srečanje z dr. Klausom Detlefom Olofom, po rodu

V tajništvu celovške slavistike, od leve: Frane, Klaus Detlef Olof, Andreas Leitner, Tilman Reuther, Eva Gratzer in Herta Lausegger. Slika je bila posneta okoli leta 1980.

iz Severne Nemčije, slavistom iz Hamburga, s katerim sta si delila kabinet. Z Olofom sta preživela veliko skupnega časa na univerzi, ob privatnih srečanjih, pa tudi ob Franetovem rdečem svinčniku. Ob druženju s Franetom in ob srbohrvaškem jeziku je Olof spregovoril lepo po slovensko, rodile so se prelepe reči in prevodi iz slovenščine v nemščino. Olof tako velja za velikega prevajalca Prešerna v nemški jezik, na prošnjo in tudi Franetovo prigovarjanje je Olof prevedel tudi celotne Prešernove Sonete nesreče.

Po smrti prof. Bunca v Kranju se je odprlo prosto mesto vodje študijske knjižnice, Frane se je prijavil in bil sprejet, tam je ostal do svoje upokojitve konec leta 2002. Ob delu v knjižnici je pisal, prevajal, govoril ob različnih slovesnostih, tudi ob Prešernovem grobu vsakega 7. februarja ob 17.30 (z baterijo) celih devetindvajset let. Ob svoji službi je pripravljal razstave v knjižnici in drugod, deloval kot mentor za potrebe dijakov in študentov, objavljal študije in članke, pripravljal srečanja slovenskih pesnikov in pisateljev v Kranju, pripravil Simpozij o Prešernu, delal kot urednik in sourednik, pripravljal *Bibliografijo o Motniku* in še mnogo drugega. Med lektoratom v Zagrebu in tudi po prihodu v Kranj je v poletnem času vodil slavistične seminarje v Ljubljani, Zagrebu in Zadru. Z vso dušo pa se je v Kranju posvetil Prešernu, saj je imel v knjižnici za svojim hrbtom najvažnejše in najuglednejše Prešernove izdaje. V enem od intervjujev leta 2009, ko je že izvedel za bolezen, je z naslovom izrazil svojo misel: »V polju grenkobe iščem Prešerna«. Tu je zame eden od razlogov, zakaj se je tako krčevito oklepal Kranja, predvsem Prešernovega groba, in se na moje leta dolgo prigovarjanje ni ustalil kje v Ljubljani. Že ob prihodu v knjižnico je srečal stanovskega kolega in slavista Franceta Pibernika, s katerim vsak zase in tudi skupaj v štiridesetih letih ustvarita čudovite stvari v slovenski literaturi in za Franceta Prešerna. Skupaj urejata tudi zbirko Prešernova pot v svet, ki jo financira kranjska občina in v njej izidejo dvojezične Prešernove pesmi v osmih tujih jezikih, v nemškem, italijanskem, francoskem, angleškem, hrvaškem, ruskem, slovaškem in španskem jeziku. Novembra 2000 je Mestna občina Kranj Franetu podelila veliko Prešernovo plaketo mesta Kranja. France Pibernik je bil tudi glavni urednik tako knjižice *Trenutki tišine za Prešerna*, v njej so zbrani govori iz Prešernovega gaja, kot knjige *Meseci globoke rose*. Prvo je izdal Gorenjski muzej iz Kranja junija 2009 ob Franetovi 70-letnici. Svoje triintridesetletno življenje v knjižnici Frane zelo natančno popiše v tretjem delu knjige *Meseci globoke rose*, zato tu omenjam samo to, kar večkrat zapiše sam na več mestih. »Leta 1970 sem se zaposlil v študijski knjižnici v Kranju, kjer sem preživel trideset zanimivih, včasih razburljivih let. Imel sem srečo, da sem delal v dobrem kolektivu, hkrati pa sem bil lahko vsak ponedeljek odsoten, saj sem precej let predaval na univerzi v Celovcu.«

V letu 2010 je izšla v samozaložbi Franetova knjiga *Meseci globoke rose*, neke vrste izbrano delo. France Pibernik je dal pobudo in izbral pesmi ter nekatere izmed objavljenih člankov. Že v letu 2008 je Franetu zastavil kopico vprašanj, na katera je dobil izčrpne

Udeleženci enega od slavističnih seminarjev. Frane stoji skrajno levo.

odgovore, vendar je Frane na izpisu z odgovori zgoraj dodal pripis: »Ni za objavo.« Pregovorila sem ga, da je pripis umaknil, in tako smo intervju, v katerem popiše svoje življenje, svojo dolgo pot po svetu, svoje občutke in izkušnje, lahko vključili v tretji del knjige. V tem intervjuju nekaj malega, a žal premalo in težko, spregovori tudi o našem očetu, še težje o mami, izguba mame je bila zanj nedojemljiva do konca in najtežja od najtežjih stvari. Bibliografijo v 4. delu knjige je skrbno, čisto po bibliotekarsko, pripravljal že prej in sproti. Nekaj težav pri pripravi knjige je bilo v tem, kako prepričati avtorja, da bi obliko zapisa v bibliografiji prilagodili celotnemu formatu, ker je Frane vztrajal točno na tem, kar je kot bibliotekar zapisal v bibliografijo. Nekako smo našli rešitev, delno je popustil in se strinjal s sedanjim zapisom. Vse korekture je še opravil sam, čeprav že utrujen in bolan, videlo se je, da koncentracija popušča. Knjiga je zagledala luč sveta 5. 9. 2010 s predstavitvijo v rojstnem Motniku, na njegovo željo v motniški cerkvi. Knjiga ima tako štiri poglavja: I – Pesmi, II – Študije in članki, III – Intervju in IV – Bibliografija.

Kulturni delavec, novinar, esejist in filozof Miha Naglič je 30. aprila lani v Snovanjih, prilogi *Gorenjskega glasa*, pod naslovom Umrl je Franc Drolc, ta žlahtni kulturnik, med drugim zapisal:

»Enkrat smo se menili, a ne dovolj zares, da bomo šli, ko bo dr. Olof v Kranju, skupaj na kosilo. A se, žal, to ni zgodilo. Zdaj gospoda Drolca ni več in je zares prepozno. No, brali ga bomo pa še, njegovi zadnji knjigi sta res žlahtni kulturniški brevir.«

V življenjepisu, ki ga je Frane pisal 13. 2. 1974, a žal ne vem za kakšno priliko, na koncu pravi: »Govorim srbohrvaško, nemško, francosko, poljsko, berem pa italijansko in rusko.«

Na internetnih straneh dveh knjižnic na Gorenjskem sem zasledila o pregledu Franetovih del naslednje zapise:

V prvi knjižnici: »86 del in 106 publikacij, v sedmih jezikih, v 273 knjižnicah.«

V drugi knjižnici:

»Dela:

Meseci globoke rose: pesmi, študije in članki, intervju, bibliografija; Motnik 2010

Trenutki tišine za Prešerna: Prešernov gaj 1989–2009, Kranj 2009

Prešernovi dnevi v Kranju: Simpozij ob 150-letnici smrti pesnika Franceta Prešerna, od 2. do 5. februarja 1999 na Fakulteti za organizacijske vede v Kranju, Kranj 1999

S. Fatur, avtor, F. Drolc, urednik, Književnost I, učbenik, Maribor 1982, 1985, 1986

F. Drolc, urednik: II. srečanje slovenskih pesnikov, Kranj 1982: Odgovornost poezije?, Kranj 1984

F. Drolc, sourednik, Titova srečanja z Gorenjsko, v Kranju 1980

F. Drolc, urednik in avtor: Valvasor in sodobniki: izbrano delo, Ljubljana 1971

Slovenski jezik: udžbenik za škole s hrvatskosrpskim nastavnim jezikom, Zagreb 1970

Povojna slovenska drama, Ljubljana 1968

Główne nurty rozwojowe w dramacie słoweńskim po drugiej wojnie światowej, Warszawa 1967?

Prevodi:

W. Kielar: Anus mundi: spomini iz Auschwitza, Ljubljana 1982

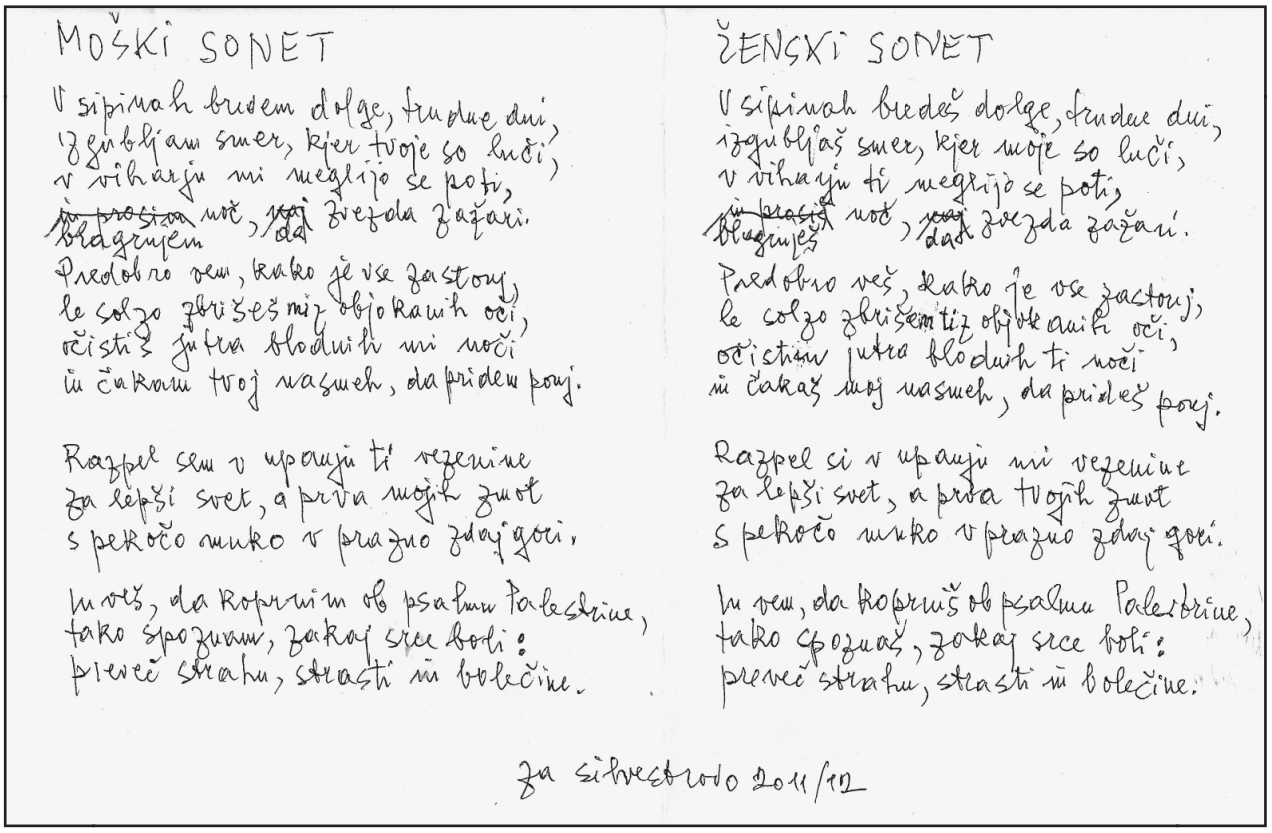

MOŠKI SONET

V sipinah brodem dolge, trudne dni,
izgubljam smer, kjer tvoje so luči,
v vihanju mi meglijo se poti,
~~jo prosim~~ noč, ~~naj~~ da zvezda zažari.
~~blagrujem~~

Predobro vem, kako je vse zastonj,
le solzo zbrišeš mi z objokanih oči,
očistiš jutra blodnih mi noči
in čakam tvoj nasmeh, da pridem k tebi.

Razpel sem v upanju ti vezenine
za lepši svet, a prva mojih znot
s pekočo muko v prazno zdaj gori.

In veš, da koprnim ob psalmu Palestrine,
tako spoznam, zakaj srce bodi:
preveč strahu, strasti in bolečine.

ŽENSKI SONET

V sipinah bredeš dolge, trudne dni,
izgubljaš smer, kjer moje so luči,
v vihanju ti meglijo se poti,
~~in prosiš~~ noč, ~~naj~~ zvezda zažari.
~~blagruješ~~

Predobro veš, kako je vse zastonj,
le solzo zbrišem ti z objokanih oči,
očistim jutra blodnih ti noči
in čakaš moj nasmeh, da prideš k meni.

Razpel si v upanju mi vezenine
za lepši svet, a prva tvojih znot
s pekočo muko v prazno zdaj gori.

In vem, da koprniš ob psalmu Palestrine,
tako spoznaš, zakaj srce bodi:
preveč strahu, strasti in bolečine.

za silvestrovo 2011/12

Rokopis, Franetova zadnja pesnitev, za silvestrovo 2011/12

F. Drolc, prevajalec, soavtor dodatnega besedila: Slovenska cerkovna ordninga: izbor, v Ljubljani 1975«

To seveda ni vse. Če izhajam iz Franetove bibliografije v IV. delu knjige Meseci globoke rose, najdem pod navedenimi naslovi naslednje število zapisov:

iz dokumentacije: 60
knjige: 9
pesmi:
1956: 13
1957: 18
1963: 1, Samota, objava v Tribuni
članki: 47
prevodi: 31
uredniško delo: 39

Pesmi *Sporočilo iz sna, Evridika 60, Evridika 70, Evridika 80* in *Evridika 90* so objavljene prvič v knjigi *Meseci globoke rose* in niso v bibliografiji. Poleti 2010, v času priprav za knjigo, je Frane oddal tudi članek za *Kranjski zbornik* o prof. Antonu Pavliču, njegovem sodelavcu v kranjski knjižnici, zbornik je izšel po izidu knjige *Meseci globoke rose*, tudi tega članka ni v bibliografiji. Vse pesmi v zapuščini, najdene po Franetovi smrti, so seveda neobjavljene. Vso dokumentacijo in celotno zapuščino sem skrbno pregledala, obrnila sem vsak list, prebrala vsak njegov rokopis in vsak dopis ter prebrala vsako osebno pismo. Moja splošna ugotovitev je, da moj brat ni zavrgel v svojem življenju nobenega lista, zato je zapuščina ogromna in se je vsa ohranila.

Frane je zadnjič govoril v Prešernovem gaju 7. februarja 2011 ob 17.30. Na enem njegovih USB-ključkov v zapuščini sem odkrila sedem govorov iz prvih let Prešernovega gaja, ki niso objavljeni v knjižici *Trenutki tišine za Prešerna* in so veljali za založene ali izgubljene, saj je Frane prve govore pisal na majhne odpisane kartotečne listke in gotovo ni računal na to, da se bo praznovanje ob Prešernovem grobu obdržalo skoraj trideset let. Očitno je rokopise iz teh prvih let pred smrtjo le odkril med svojimi papirji in jih prepisal na ključ. Na ključku je tudi govor z letnico 2012, ni dokončan, a vidim, da je trideseti govor v Gaju vendarle načrtoval. Za trenutek tišine ob Prešernovem grobu 7. februarja 2012 ga organizatorji Prešernovega praznovanja niso poklicali, verjetno iz razloga, da je bolan. Na internetni strani trma.si sem našla zapisano notico z naslovom Uvod v praznik brez profesorja Franca Drolca. Avtor je zapisal:

»Prešernov gaj je bil prizorišče uvoda v današnje kulturno rajanje. Sodelavec Trme Mirko Kunšič je bil – kot običajno – zraven, bila sta Nastja Bojić in Ajdin Huzejrović (gimnazijska mlada literata) z recitacijami in APZ France Prešeren je kot vsako leto obudil spomin na pesnika in spomnil na kulturo v nas in okoli nas. Mogoče je bil del tega tudi občutek, da nekdo manjka. Poznavalec Prešerna prof. Franc Drolc je 29-krat recitiral ob Prešernovem grobu v Gaju, tokrat je bila to naloga mladih gimnazijcev pod mentorstvom prof. Tine Lušina. Prav je, da se profesorja spomnimo mi, ker je preprosto preveč let dajal svoj utrip Prešernovemu dogajanju v Kranju. Ampak: čas je neusmiljen, ljudje še bolj ...«

Svojo zadnjo pesnitev z naslovom *Moški ženski sonet* je Frane napisal za silvestrovo 2011. Z njegovim dovoljenjem sem pesem vključila v takrat nastajajo-

či motniški občasnik *Naš utrip*, ki je izšel februarja 2012, za pripis v občasnik mi je poslal tudi teh nekaj stavkov, in sicer.

»Novemu lokalnemu listu na pot

Podeželsko društvo – Utrip pod lipo domačo iz Motnika se je namenilo izdati svoj list, ki mu gre zaželeti vso srečo. V množici lokalnih listov, ki jih poznamo in ki jih omogoča tehnična možnost tako imenovanega namiznega založništva, je mogoče opaziti, da so zlasti začetne številke zelo kvalitetne, saj s popularizacijo znanstvenih dognanj o področju omogočajo dostop do težko dosegljivih virov, hkrati pa z avtentičnimi pričevanji o ljudeh in dogodkih marsikatero pomembno podrobnost rešujejo pred pozabo. Ob bolj ali manj regularnem izhajanju programska in kvalitetna moč največkrat uplahne, vendar je sleherno voljo po uresničevanju ustvarjalnih prizadevanj v danem okolju treba vsekakor pozdraviti.

Pa srečno na pot!

Frane Drolc«

Frane mi je tekst, pripravljen za prvo številko tega občasnika, še pregledal in naredil korekture ter tiskano prvo številko še dobil v roke.

Njegova zadnja pesnitev in ti stavki v motniškem občasniku *Naš utrip* so zadnja objava Franetove zapisane besede.

Ob vsem znanju in izobrazbi mojega brata so značilne njegova skromnost, prijaznost in preprostost. Nikoli se ni nikjer izpostavljal, bil je v celoti predan svoji slovenščini, lektorskemu delu, knjižnici, Prešernu, svojim domačim in rodnemu kraju, bil je neverjetno družaben, nadvse rad je prepeval, ostal je do konca skromno tih, a vsem na razpolago. Nekoliko škode je v tem, da Motnik njegovih sposobnosti in znanja v zadnjih 40 letih ni izkoristil. Poiskali so ga samo gasilci za lektoriranje zbornika ob 100-letnici gasilskega društva Motnik in oglasila so se samo tri ali štiri dekleta za korekture višješolskih diplom. Iz solznih oči nekaterih Motničanov ob predstavitvi knjige v motniški cerkvi septembra 2010 sem lahko razbrala, da mnogi niso vedeli, kdo je bil Frane in s čim se je ukvarjal.

Izmed vseh Franetovih pesmi je zame najlepša pesem z naslovom *Samotni cvet*.

SAMOTNI CVET

Šel sem med skalami,
našel sem cvet čudovite lepote,
rožo našel sem belo.

Med nežnimi listi sem našel solzo.

Njo in solzo
so zavrgli ljudje;
vsak,
kdor je šel mino nje,
je obrnil korak
proti njim,
ki so cvetele na soncu,
bohotne in zlate.
Šel sem med skalami,
našel sem cvet,
rožo samotno sem belo!

Vsebina me presune, kadarkoli jo preberem. V prvih vrsticah, kjer pravi: »*Šel sem med skalami, našel sem cvet čudovite lepote, rožo našel sem belo. Med nežnimi listi sem našel solzo*«, in v celotni pesmi se skriva vse, kar sem o svojem bratu že vedela in še posebej, kar sem izvedela iz njegove zapuščine, iz njegovih dokumentov, najdenih po njegovi smrti. V tej pesmi je zbrano vse: Franetova mladost, radoživost, njegova občutljiva narava, njegova pozornost do vsega in do vsakogar, njegova skromnost, modrost, preprostost, ves njegov značaj, tudi kakšna solza. Ne nazadnje je tu skrito njegovo celo življenje. Ta pesem in zapuščina mi je odkrila brata skoraj v celoti, odkrila je tudi mnoge vidike njegovega dela in življenja, ki jih doslej nisem poznala.

Po obdukcijskem poročilu je Frane umrl 1. aprila 2012 med 18. in 24. uro zaradi zastoja srca po dolgoletni astmi. Po prejetem sporočilu v mojih jutranjih mučnih sanjah, da je Frane umrl, sem ga res našla mrtvega v njegovem kranjskem stanovanju. Od njega smo se poslovili na motniškem pokopališču v prelepem sončnem popoldnevu 9. aprila 2012.

Viri

Vse zapisano je povzeto iz bratove zapuščine, najdene po njegovi smrti, iz njegovih osebnih dokumentov, rokopisov, korespondence in ostale najdene dokumentacije. Veliko tega sem zapisala tudi po spominih o našem odraščanju in življenju v naši družini, še več pa po spominu iz pogovorov, druženja in časa, ki sem ga preživela z bratom. Vse priložene slike so iz bratove zapuščine ali iz družinskega arhiva.

Milena Glušič[1]
Šaranovičeva 19, Domžale
milena.kodra@yahoo.com

Življenjska in poklicna pot violinista in glasbenega pedagoga Maksimilijana Skalarja

Maksimilijan Skalar, rojen 9. februarja 1908 v Ljubljani, umrl pa 17. julija 1997 v Kamniku, je bil priznan violinist, glasbeni pedagog in izdelovalec violin. Igranja na violino se je začel učiti s štirimi leti. Akademijo za glasbo je obiskoval v Beogradu. Izobraževanje je nadaljeval v Pragi, od koder se je vrnil v Beograd, kjer si je ustvaril družino. Ob začetku druge svetovne vojne se je z družino preselil v Maribor, nato pa v Salzburg. Po drugi svetovni vojni se je vrnil v Ljubljano, kjer je opravljal različne eminentne službe, med drugim je bil član Slovenske filharmonije. Sledila je selitev v Koper. Leta 1962 je Maksimilijan nastopil službo profesorja violine na Ptuju. Družina Skalar se je ustalila v Kamniku, kjer se je Maksimilijan zaposlil v Glasbeni šoli Kamnik. Tu se je 1971. leta upokojil.

Maksimilijan Skalar je izdal več učbenikov, ki jih je uporabljal pri svojem pedagoškem delu. Uporabljal je nekatere učne pripomočke, ki so povsem plod njegove iznajdljivosti in znanja. Bil je tudi priznan izdelovalec violin oziroma goslar. Njegov opus obsega 232 violin in 10 violončel. Poleg izdelave novih violin se je mojster lotil tudi restavriranja starejših.

Ključne besede: Maksimilijan Skalar, violinist, goslar, pedagog

Maksimilijan Skalar (born 9th February 1908 in Ljubljana, died 17th July 1997 in Kamnik) was a renowned violinist, music pedagogue and a violinmaker. He started learning how to play the violin at the age of four. He attended the Belgrade Music Academy and continued his studies in Prague, from which he returned to Belgrade to settle down with his family. Due to the outbreak of the Second World War, the family first moved to Maribor and then to Salzburg. After the War, he returned to Ljubljana where he held some visible positions. Amongst others, he was a member of the Slovenian Philharmonic Orchestra. However, the family was on the move again; first to Koper, from which they moved to Ptuj, as Maksimilijan earned the position of a violin teacher in 1962. Eventually, the Skalar family took up their permanent residence in Kamnik, because Maksimilijan took a position at a local music school from which he retired in 1971.

Maksimilijan Skalar wrote several student books that he himself used in his pedagogical work. Owing to his creativity and knowledge, he had a number of education tools at his disposal. It needs mentioning that he also earned great praise for being a violinmaker. His opus comprises 232 violins and 10 violoncellos. Besides making new instruments, his mastery also involved restoring old ones.

Key words: Maksimilijan Skalar, violinist, fiddle maker, pedagogue

1 Univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, bibliotekarka, Matična knjižnica Kamnik.

Maksimilijan Skalar (Arhiv družine Skalar)

Življenje

Maksimilijan Skalar je bil vrhunski slovenski violinist, glasbeni pedagog, goslar in restavrator violin. Rodil se je 9. februarja 1908 v Ljubljani očetu Ivanu in mami Ani kot drugi od treh sinov. Maksimilijanov oče Ivan Skalar, po poklicu mizar, je izhajal iz Šentvida pri Ljubljani. V Münchnu je spoznal Ano Verdorfer, ki je izhajala iz južnotirolskega mesta Merano. Prvi sin se jima je rodil v Münchnu, nato se je mlada družina preselila v Ljubljano, kjer se je rodil drugi sin Maksimilijan, tretji sin pa v Mariboru. Leta 1912 se je družina preselila v materin rojstni kraj na Južno Tirolsko, kjer so živeli njeni sorodniki. V Meranu, slikovitem mestu z bogato kulturno in umetniško tradicijo, je Maksimilijan preživel mladost. Tam je tudi obiskoval osnovno in meščansko šolo. V tem obdobju se je seznanil z inštrumentom lutnjo, nato pa se je začel učiti igranja na violino. Že kot mlad violinist je bil obetaven, saj je igral v Meranu, Padovi in Benetkah. Po prvi svetovni vojni sta bila Južna Tirolska in z njim mesto Merano priključena Italiji. Zakonca Skalar sta se zaradi osebnih in političnih razlogov odločila, da jo zapustita. Preselili so se v Beograd, glavno mesto tedanje Jugoslavije. Ker so bili vsi trije sinovi glasbeno nadarjeni, so tam nadaljevali šolanje.

Poklicna in življenjska pot Maksimilijana Skalarja se deli na več obdobij, ki so povezana s krajem njegovega glasbenega izobraževanja, poklicnega udejstvovanja in goslarjenja. Že takoj leta 1924, ko se je s starši preselil v Beograd, je mladi Maksimilijan začel obiskovati Akademijo za glasbo. Njegov profesor violine je bil Karel Holub. Diplomiral je leta 1928. Glasbeno izobra-

Maksimilijan Skalar kot violinist na deški šoli (Arhiv družine Skalar)

ževanje je nadaljeval v Pragi. Sprejet je bil na Mojstrsko šolo državnega konservatorija. Tam ga je poučeval eminenten pedagog in violinist Karel Hoffmann, ki je bil med drugim kar 42 let prvi violinist znanega Praškega kvarteta. Študij na konservatoriju je Maksimilijan uspešno zaključil leta 1930. V praškem obdobju je pridobil tudi prvo goslarsko znanje. Istega leta se je vrnil v Beograd, kjer se je leto kasneje 1931 zaposlil kot profesor violine na Glasbeni šoli Stanković. Tu je služboval vse do začetka druge svetovne vojne. Ob rednem delu je intenzivno koncertiral, in sicer samostojno ter kot član beograjske filharmonije in opernega orkestra. Njegovo pedagoško delo se je že na samem začetku izkazalo za zelo kakovostno.

Kakor v poklicnem so se tudi v njegovem zasebnem življenju dogajale nagle spremembe. V tem obdobju je sklenil zakon s Hermino Becker, leta 1934 pa dobil prvega otroka, hčerko Sabino. Ob začetku druge svetovne vojne se je mlada družina Skalar preselila v Maribor. Tu je Maksimilijan jeseni 1941 začel poučevati violino na glasbeni šoli. Februarja naslednje leto se je zakoncema rodila druga hčerka Olga. Zaradi političnih razlogov je bil Maksimilijan premeščen v Salzburg, kamor se je družina preselila aprila 1942. Tam je služboval kot učitelj violine na salzburškem učiteljišču. Svoje glasbeno znanje pa je nadgrajeval pri profesorju Theodorju Müllerju ter priznanem profesorju Mozarteuma Walterju Doellu. V tem obdobju je več časa namenil izdelovanju violin, kar je bil poleg službe pomemben vir dohodkov. Takoj po drugi svetovni vojni se je s hčerko Sabino vrnil v Slovenijo. Nastanil se je v Ljubljani pri družini prijatelja, violinista in goslarja Avgusta Ivančiča. Z njim se je spoznal v beograjskem obdobju. Ves čas sta družini ostali v prijateljskih odnosih, čeprav je Avgust nekaj mesecev pred Skalarjevim prihodom v Ljubljano umrl. Od leta 1945 do 1954 je bil violinist v orkestru Radia Ljubljana. Poučeval je v Glasbeni matici, na Srednji glasbeni šoli in Glasbeni šoli Vič. Bil je tudi član Slovenske filharmonije.

»Presenetil nas je violinski oddelek Glasbene šole Ljubljana - Vič, kar moram še posebej poudariti. Zasluga gre predvsem vodji tega oddelka, skromnemu, naši javnosti manj znanemu, toda violinskemu pedagogu izrednih kvalitet – prof. Maksimilijanu Skalarju.«[2] (Pahor 1952)

V obdobju delovanja v Ljubljani se je Maksimilijan Skalar poročil s Filomeno Kramberger, po rodu iz zdravniške družine iz Lenarta v Slovenskih goricah. Filomena je bila učiteljica razrednega pouka in violine. Leta 1954 se jima je rodila hči Darka, najmlajša Monika pa se je rodila v Kopru leta 1958. Zaradi obljubljenih boljših delovnih razmer, dohodkov in stanovanja se je Skalar odzval povabilu ravnatelja koprske glasbene šole Vladimirja Lovca in se z družino preselil v Koper. Tam se je 1. septembra 1955 zaposlil kot profesor violine na Glasbeni šoli Koper. Istočasno je poučeval na Glasbeni šoli Izola in Piran. Opravljal je tudi funkcijo inšpektorja za violino na primorskih glasbenih šolah. Vendar pa prvotne obljube vodstva šole o boljših stanovanjskih razmerah, dohodkih ter poučevanju na šoli, ki naj bi napredovala v srednjo šolo, niso bile izpolnjene. Vse to je vplivalo na odločitev, da je Skalar sprejel vabilo s Ptuja, kamor se je preselil z družino.

»V sedmih letih je kot eminentni violinski pedagog opravil ogromno delo. Dolgoletne izkušnje, sveži pedagoški prijemi in samoiniciativnost, vse to se je odražalo v uspehih, ki so jih dosegali njegovi učenci.« (Lovec 1962)

Tako je 1. septembra 1962 Maksimilijan Skalar nastopil službo profesorja violine na Ptuju. Hkrati je v letih od 1962 do 1968 honorarno poučeval tudi v Mariboru in na Srednji glasbeni šoli v Ljubljani. V letih delovanja na Ptuju si je pridobil izredno spoštovanje med domačini, kot profesor pa je postajal vedno bolj cenjen. Zaslužen je za oživitev komornega in orkestralnega muziciranja. Na Ptuju je v samozaložbi izšel učbenik za začetnike Violinska šola I in II, ki se še danes uporablja pri poučevanju violine. Na Ptuju je ustanovil in vodil šolski godalni orkester, s svojimi učenci pa je sodeloval na radijskih in televizijskih snemanjih. Hkrati je začel poučevati violino tudi na Srednji glasbeni šoli v Ljubljani.

Sledila je selitev bližje Ljubljani. Družina je dobila stanovanje v Kamniku, kjer se je leta 1969 zaposlil na Glasbeni šoli Kamnik. Tu se je dve leti kasneje, 1971. leta, upokojil. Tudi po uradni upokojitvi je ostal aktiven na področju pedagoškega dela. Med letoma 1971 in 1978 je honorarno poučeval na Glasbeni matici v Tr-

2 Citat (in vsi naslednji v poševni obliki) je dobesedni navedek iz časopisnega članka, ki ga v obliki izrezka hrani družina Skalar v hemeroteki zasebnega arhiva. Naredili smo vse, da bi našli natančen vir.

Maksimilijan Skalar pri izdelavi violin v Beogradu (Arhiv družine Skalar)

Družina Skalar na Ptuju (Arhiv družine Skalar)

stu in na Zavodu za glasbeno in baletno izobraževanje v Ljubljani. V tem obdobju se je aktivno posvetil izdelovanju violin. Umrl je 17. julija 1997 v Kamniku.

Pedagoško delo Maksimilijana Skalarja

Maksimilijan Skalar je izdal več učbenikov, ki jih je uporabljal pri svojem pedagoškem delu: *Lahke skladbe za violino in klavir* (1952), *Izbor lahkih etud za violino* (1952), *Violinska šola I* (1967), *Violinska šola II* (1967) ter *Štirideset lahkih etud* (1967). Učbenika *Violinska šola I* in *II* sta od leta 1968 sestavni del učnega načrta za violino.

»'Izbor lahkih etud' za violino, urejen po prof. Skalarju, zajemajo vse tehnične probleme desne in leve roke na nižji stopnji. Ritmično in melodično razgibane v raznih tonovskih načinih, nudijo prekoristno snov za študij na nižji stopnji in jih morem z veseljem vsakomur priporočati.« (Pfeifer 1952)

Pri pedagoškem delu je uporabljal učne pripomočke, ki so plod njegove iznajdljivosti in znanja: lokovod – naprava za pravilno vodenje loka učencev začetnikov, pikice na ubiralki za čisto intonacijo pri začetnikih, tapecirani podbradniki in domiselni mostički. Za najmanjše učence je izdelal violino, ki je bila manjša od četrtinke.

Iz vseh obdobij in krajev njegovega pedagoškega dela so izšli znani in kakovostni glasbeniki, ki so delovali in še delujejo v Sloveniji ter v tujini. Iz njegovega začetnega pedagoškega obdobja v Beogradu so izšli: Djurdica Lazić Jovanovič, ki je igrala v Orkestru Filharmonije in opere Beograd, Milan Vlajin, profesor na Glasbeni šoli Stanković, Aleksander Pavlovič, profesor na Muzički akademiji Beograd, Franc Fot, ki je igral v salzburškem orkestru. Učenci iz ljubljanskega obdobja (1945–1954) so: Rok Klopčič, pokojni profesor na Akademiji za glasbo, Marjeta Gajeta Bole – Simfonični orkester RTV Slovenija, Majda Zupančič Korban, Borut Rode – Slovenska filharmonija, Dušan Lipovšek, Marija Percl – Operni orkester Ljubljana, Marjetka Korošec, Breda Koch, Emil Carli, Sabina Skalar, Olga Skalar. Iz zadnjega obdobja njegovega poučevanja v Kamniku (1969–1971) in na Glasbeni matici v Trstu (1971–1978) so naslednji znani učenci: Janez Klobčar, Emil Spruk, Dunja Spruk, Sandra Pertot, Jagoda Kjuder, Vita Gregorc idr.

»Maksimilijan Skalar spada med tiste neutrudne pedagoge violinske igre, ki so s pravilnim čutom mobilizirali mlade talente po vsej Sloveniji in tako bistveno pripomogli k ugledu in številčnosti našega mladega, a uglednega violinskega razreda.« (Šivic 1968)

Pomemben izdelovalec violin – goslar

Maksimilijan Skalar je bil priznan izdelovalec violin oziroma goslar. S to dejavnostjo se je srečal v času študija v Pragi, ko je zaradi vzdrževanja svoje violine zahajal k enemu tamkajšnjih goslarjev. Umetnostna

Maksimilijan Skalar s svojimi violinami (Arhiv družine Skalar)

obrt ga je navdušila, zato se je vpisal na seminar pri Karlu Pariku, Čehu z Dunaja. Parik je bil odličen violinist in goslar, ki se je med drugim izpopolnjeval pri slovenskem goslarju Ivanu Karlu Sancinu iz Škednja pri Trstu. Skalar se je z izdelovanjem violin intenzivno ukvarjal v času službovanja v Salzburgu. Tam je svoje violine uspešno prodajal. Izredno kvaliteto sta njegovim violinam pripisovala tudi tamkajšnja profesorja Walter Doell in Theodor Müller. Po izkušnjah prvega, koncertnega mojstra iz Dresdna, ki je igral na Skalarjevo violino, naj bi imel »/../ inštrument kvalitete, ustrezne najvišjim zahtevam, ter sočen, izenačen in plemenit ton«. (Koter 1998: 24) H kvaliteti violin je pripomoglo dejstvo, da je bil izdelovalec tudi sam talentiran violinist. Po drugi svetovni vojni je Skalar nekaj časa prebival pri družini pokojnega goslarja Avgusta Ivančiča v Ljubljani, kjer je poleg poučevanja violine tudi izdeloval. Z goslarjenjem se je ukvarjal tudi v obdobju službovanja na Ptuju. Tam je prvikrat uvedel didaktične pripomočke za violiniste začetnike. Z obrtjo je nadaljeval v Kamniku, kjer je opravljal svojo zadnjo službo pred upokojitvijo.

»Prof. Skalar torej v sebi združuje dve sposobnosti: dva talenta, namreč talent odličnega violinskega pedagoga ter talent odličnega izdelovalca violin, kar je menda v svetu izredno redek primer.« (Hasl 1968)

Maksimilijan Skalar se je goslarjenju povsem posvetil v zadnjem obdobju življenja, po upokojitvi. Violine je izdeloval na Krasu, v hiši v Štanjelu, saj je bilo tamkajšnje podnebje zelo ugodno za goslarjenje. Nazadnje je goslaril v delavnici v Kamniku. Njegov opus obsega 232 violin in 10 violončel. Godala so opremljena z lističi, na katerih so napisani kraji izdelave: Beograd, Ljubljana, Koper, Ptuj, Štanjel in Kamnik. Skalar je znanje izdelovanja violin ves čas izpopolnjeval. Za plemenitejši zvok se je trudil z vedno boljšimi postopki izdelave. Večino sestavnih delov violine je izdelal sam, kar je redkost med goslarji. Sam je izdelal vijake, sedelca, strunek, ubiralko, podbradek, kobilice in lok. Posebno pozornost je namenjal recepturi laka. Pri pripravi laka mu je pomagala žena Filomena. Večina violin je svetlejše, rumenkaste barve, nekatere med njimi so nekoliko temnejše, rdečkaste. Pri pripravi lesa za izdelavo violin mu je pomagal strokovnjak z lesnega področja. Skrbno izbran les za violine se je sušil več let. Izdelava ene violine je trajala približno eno leto. Inštrument se je izdeloval po fazah, zato je imel v delu vedno več violin hkrati. Skalar je violine izdeloval ljubiteljsko. Njihova izdelava navadno ni potekala po naročilu. Na njegove inštrumente so igrali in igrajo priznani umetniki. Diploma iz Cremone v Italiji leta 1976, diploma iz poljskega Poznanja leta 1977 ter diploma in častna medalja leta 1979 ponovno v Cremoni govorijo o kvaliteti njegovih violin.

Poleg izdelave novih violin se je mojster lotil tudi restavriranja starejših. Nedvomno je najbolj odmevno njegovo restavriranje Tartinijeve violine iz Pirana. V času druge svetovne vojne so jo Italijani vzidali v stopnišče občinske palače, kjer je v vlažnem prostoru razpadla na 36 kosov. V takšnem stanju jo je dobil piranski muzej, ki je k restavriranju povabil Maksimilijana Skalarja. Zahtevno restavriranje mu je vzelo več kot mesec dni, nakar je violina zopet dobila svoj prvotni zven. Violina je razstavljena v Tartinijevi hiši v Piranu.

Goslarska delavnica v Štanjelu (Arhiv družine Skalar)

Lakiranje violin (Arhiv družine Skalar)

Listek s signaturo kraja izdelave violin (Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož)

»Violina je že utrpela občutno škodo, saj je razpadla na nič manj kot 36 kosov. Kajpak so jo takoj restavrirali. Prof. Maksimilijan Skalar jo je obnovil, njegova hčerka pa je kmalu nato zvabila iz nje na koncertu prelepe glasove.« (Tartinijeve gosli pod stopnicami, 1956)

»Končno smo zaupali obnovo Tartinijeve violine prof. Maksimilijanu Skalarju s koprske glasbene šole. Tov. Skalar je sam violinist in strokovnjak za popravila.« (Pahor 1956)

Družina Skalar je leta 1998 Pokrajinskemu muzeju Ptuj darovala predmete iz zapuščine pokojnega Maksimilijana. V ptujskem muzeju je v sklopu obsežne zbirke glasbil na ogled goslarska delavnica, ki je rekonstrukcija delovne sobe iz Kamnika. Violina, ki je zapuščina Skalarjeve družine Pokrajinskemu muzeju Ptuj, je bila izdelana v času njegovega službovanja na Ptuju.

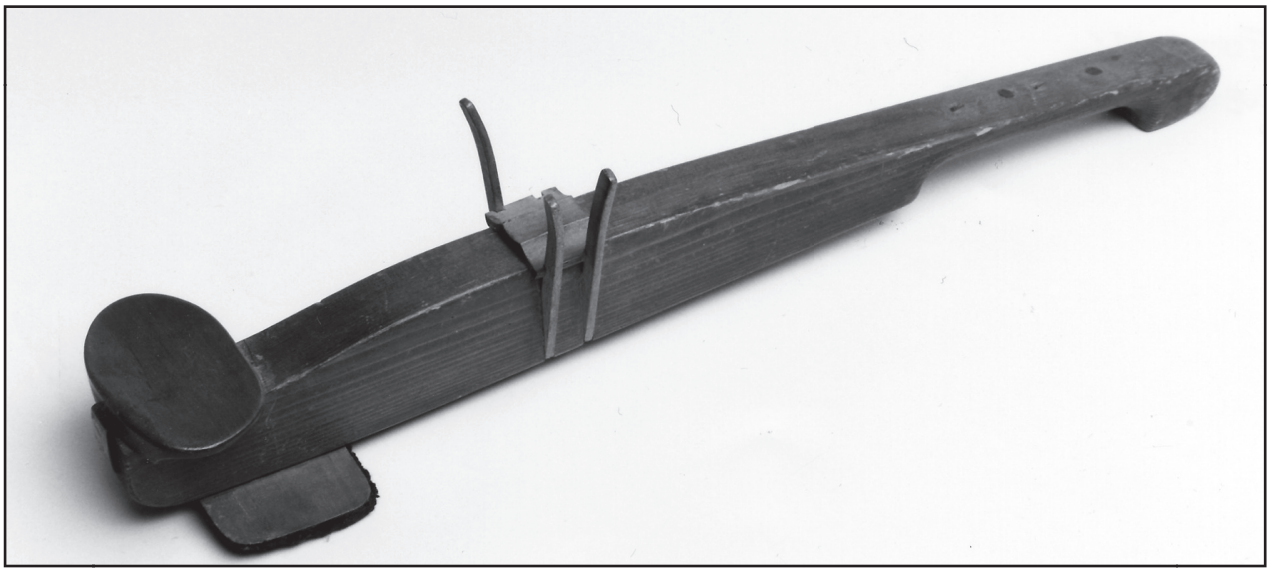

Lokovod – izum mojstra Skalarja (Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož)

Ljubezen do glasbe v naslednje generacije

Družina Skalar je glasbeno nadarjena, njihova ljubezen do glasbe se prenaša že v četrto generacijo. Maksimilijan Skalar je svojo ljubezen do glasbe prenesel na vse svoje hčere. Kot človek je bil skromen, a kot učitelj violine velik ter cenjen strokovnjak in svetovljan.

»Da so vse štiri sestre priznane glasbenice je predvsem zasluga očeta, ki je 40 let poučeval violino in igral v orkestru, hkrati pa se je ukvarjal z gradnjo violin. Svojim hčerkam je bil prvi učitelj.« (Delo 1989)

Sabina Skalar, rojena 1934 v Beogradu, deluje kot violinistka, koncertna mojstrica New York City Ballet Orchestra. Olga Skalar Littmann, rojena 1942 v Mariboru, je bila dolga leta koncertna mojstrica Beethoven Orchestra v Bonnu. Tretja hči Darka Skalar, rojena 1954 v Ljubljani, je ravnateljica Glasbene šole v Kamniku in profesorica violončela. Najmlajša Monika Skalar, rojena 1958 v Kopru, je bila dolgoletna koncertna mojstrica orkestra RTV Slovenija, sedaj pa je profesorica violine na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Po poti znanega glasbenika stopajo tudi njegovi vnuki in pravnuki. Barbara Littmann, hči Olge Skalar Littmann, je profesorica violine v Nemčiji. Anja Skalar Blažič, hči Darke Skalar, rojena 1977 v Ljubljani, je profesorica violine na Glasbeni šoli v Ljubljani. Simon Skalar, sin Darke Skalar, rojen 1982 v Ljubljani, je glasbeni pedagog in pianist, ukvarja se s kompozicijo. Najmlajši med glasbeniki, Tim Skalar Demšar, sin Monike Skalar, rojen 1995, obiskuje Konservatorij za glasbo in balet v Ljubljani, predmeta violina in klavir.

Viri in literatura

Darja KOREZ KORENČAN, 2003: Maksimilijan Skalar. *Slovenski glasbilarski mojstri: čarodeji vesoljne govorice*. Ljubljana: Forma 7. 47.

Darja KOTER, 1998: Pedagog in goslar Maksimilijan Skalar. *Glasba v šoli: revija za glasbeni pouk v osnovnih in srednjih šolah, za glasbene šole in zborovstvo,* let. 4, št. 3–4. 23–26.

Maksimilijan Skalar: goslar (zloženka), 1998. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož.

Darka SKALAR, pisni in ustni viri, november 2010, december 2013.

Rekonstrukcija Skalarjeve goslarske delavnice (Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož)

Izseki časopisnih člankov:

Delo, 9. 2. 1989. (Arhiv družine Skalar)

Drago HASL, 9. 2. 1968: *Večer*. (Arhiv družine Skalar)

Vladimir LOVEC, 1. 8. 1962. (Arhiv družine Skalar)

Karel PAHOR: Zaključni nastop učencev Glasbene šole Ljubljana - Vič. *Delo*, 26. 6. 1952. (Arhiv družine Skalar)

Miroslav PAHOR, 1956. (Arhiv družine Skalar)

Leon PFEIFER, 8. 12. 1952. (Arhiv družine Skalar)

Pavel ŠIVIC, 1968. *Grlica*. (Arhiv družine Skalar)

Tartinijeve gosli pod stopnicami, 1956. (Arhiv družine Skalar)

Originali fotografij so last družine Skalar.

Uporabljene preslikave fotografij so del fonda fototeke Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož.

Marko Kumer[1]
Poreber 1 a, Kamnik
marko.kumer@guest.arnes.si

Bojan Kraut – ikona slovenskega strojništva

Ob 60-letnici Krautovega *Strojniškega priročnika*

S prispevkom želimo opozoriti na še enega pomembnega moža, ki se je rodil in odraščal v Kamniku. Bojan Kraut je bil brez dvoma eden najbolj kompetentnih strokovnjakov na področju strojništva na Slovenskem, saj je glede na življenjske izkušnje in kariero uspešno sintetiziral probleme in izzive strojniške teorije in prakse. Njegov življenjski projekt je bil *Strojniški priročnik* (*Krautov strojniški priročnik*) – delo, ki je še v času njegovega življenja doživelo devet izdaj, njegova naklada pa sega skoraj do osupljivih 300.000 izvodov. Leta 1955 je zasnoval strokovno revijo *Strojniški vestnik* in jo nato urejal vse do leta 1985. Bojan Kraut je zelo cenil lepo slovensko besedo in je bil vselej pripravljen razpravljati o jeziku, predvsem o rabi strokovnih izrazov oziroma tehniških besed.
Ključne besede: Bojan Kraut, *Krautov strojniški priročnik, Strojniški vestnik*, strokovno izrazje

The submission aims to spotlight another important man who was born and spent his youth in Kamnik. Bojan Kraut was doubtlessly one of the greatest proficients in the field of technical engineering, as his life experiences and career allowed him to have successfully combined both theoretical and practical knowledge to solve the many technical challenges that arose. His lifelong project was *The Engineering Manual (Kraut's Engineering Manual)*, which in his time saw the publication of nine editions and reached a breath-taking circulation of 300,000 copies. In 1955, Kraut set up *Journal of Technical Engineering,* where he worked as an editor until 1985. Being a great admirer of Slovene, he was always prepared to discuss the issues of language, particularly technical terminology and its use.
Key words: Bojan Kraut, *Kraut's Engineering Manual*, *Journal of Technical Engineering*, terminology

Za Bojana Krauta so prav gotovo slišali vsi, ki so kdaj v življenju segli po njegovem priljubljenem *Strojniškem priročniku*, toda tudi marsikateri Kamničan ne ve, da je njihov rojak.

Bojan Kraut je bil rojen 12. aprila 1908 v Kamniku staršema materi Mariji Grašek, por. Kraut, in znamenitemu odvetniku dr. Alojziju Krautu, leta 1905 izvoljenemu kamniškemu županu. Bojan je imel sestri Nado in Vero ter brata Vladimirja in Igorja. Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem mestu, maturiral pa je leta 1926 na realki v Ljubljani. Sprva se je nameraval posvetiti letalstvu in je po končani ljubljanski realki celo odpotoval v Pariz in si nabiral informacij. Žal mu finančna sredstva tega študija niso dopustila. Reminiscenca na to obdobje se je v poznejših letih kazala v izraziti naklonjenem odnosu do glasbe, zlasti do vodilnih predstavnic francoskega šansona Edith Piaf in Mireille

1 Muzejski dokumentalist in glasbeni redaktor, Medobčinski muzej Kamnik.

Portret Bojana Krauta, okoli leta 1934

Bojan Kraut med služenjem v vojni mornarici v Divuljah pri Splitu

Družina Kraut – od leve proti desni: soproga Anica, sin Vladimir, hči Anja in Bojan, okoli leta 1948

Mathieu. Svoje sanje o letenju je nekoliko kompenziral na služenju vojaščine v Divuljah pri Splitu, kjer so ga dodelili inženirski četi hidroaviatikov.

Namesto letalstvu se je Bojan Kraut posvetil strojništvu. Vpisal se je na študij strojništva na Tehniški fakulteti Zagrebškega vseučilišča. Leta 1932 je diplomiral in postal strojni inženir. Prvi profesionalni izziv mu je bilo delovno mesto v Pomorskem arzenalu v obmorskem mestu Tivat v Boki Kotorski. Od leta 1935 je bil konstruktor v Strojnih tovarnah in livarnah v Ljubljani, obenem je svoj pedagoški poklic udejanil kot asistent na takratnem Zavodu za strojništvo Tehniške fakultete v Ljubljani.

Bojan Kraut se je že 26. julija leta 1934 poročil z Anico Kumer, v trdnem in harmoničnem zakonu sta bila vse do njegove smrti – 22. avgusta leta 1991 – torej celih 57 let. Soproga je umrla leta 2005 v častitljivi starosti 96 let. Leta 1937 se jima je rodila hči Anja, ki mu je bila po končanem šolanju v trdno oporo – najprej kot korektorica in pozneje lektorica strokovnih publikacij, ki jih je pripravljal ali urejal, in leta 1944 sin Vladimir, ki se je posvetil medicini in postal ugleden zdravnik – specialist pulmolog. Bojan Kraut je bil izrazito družinski človek, ideal in najvišja vrednota mu je bila patriarhalna družina oziroma harmonično družinsko sobivanje.

Leta 1937 je postal pooblaščeni inženir. Ker pa v domačih krajih zanj ni bilo ustreznega strokovnega poklicnega izziva, se je odpravil v Slavonski Brod v Tovarno vagonov, mostov in lokomotiv. Zaradi izjemne sposobnosti in iznajdljivosti so ga delodajalci hitro opazili in ga povišali v obratnega inženirja in vodjo orodjarne. Med vojno vihro je bila tovarna porušena. Druga svetovna vojna je Krautovo družino dosegla v Slavonskem Brodu na Hrvaškem. Med bombardiranji se je družina umaknila v zaledje – v vas Trnjanski Kuti, ki pa je bila proti vsem pričakovanjem prav tako bombardirana. Krautovi so srečno preživeli, kot zanimivost pa omenimo, da je takrat izgubil življenje znani slovenski pisatelj Josip Vandot, znan predvsem kot avtor priljubljenega Kekca.

Po končani drugi vojni so inženirju Krautu zaupali mesto šefa obnove tovarne, tako je še celo turbulentno leto 1945 z družino ostal v Slavonskem Brodu in vzpostavil proizvodnjo v tovarni. Po vrnitvi v Ljubljano so ga zaradi njegovih strokovnih kompetenc vključili v postavljanje temeljev novi strojni industriji. V letih 1946 in 1947 je vodil demontažo obdelovalnih strojev dveh tovarn v Nemčiji – Schiess-Reisholz in Haniel & Luegg v Düsseldorfu. Stroje so nam zavezniške sile dodelile na račun reparacij – vojnih odškodnin. Da bi imel večjo avtoriteto pri tem nenazadnje občutljivem prevzemu, so ga začasno povišali in tudi uniformirali v majorja jugoslovanske vojske. Njegova naslednja naloga je bilo vodenje in organiziranje gradnje Tovarne avtomobilov in motorjev TAM v Mariboru in končno je v Ljubljani postal tehnični direktor t. i. Titovih zavodov Litostroj. V teh turbulentnih in zelo občutljivih časih je bila to izjemno delikatna in odgovorna naloga, saj je vsak polomljen vijak tedanji nezaupljivi socialistični

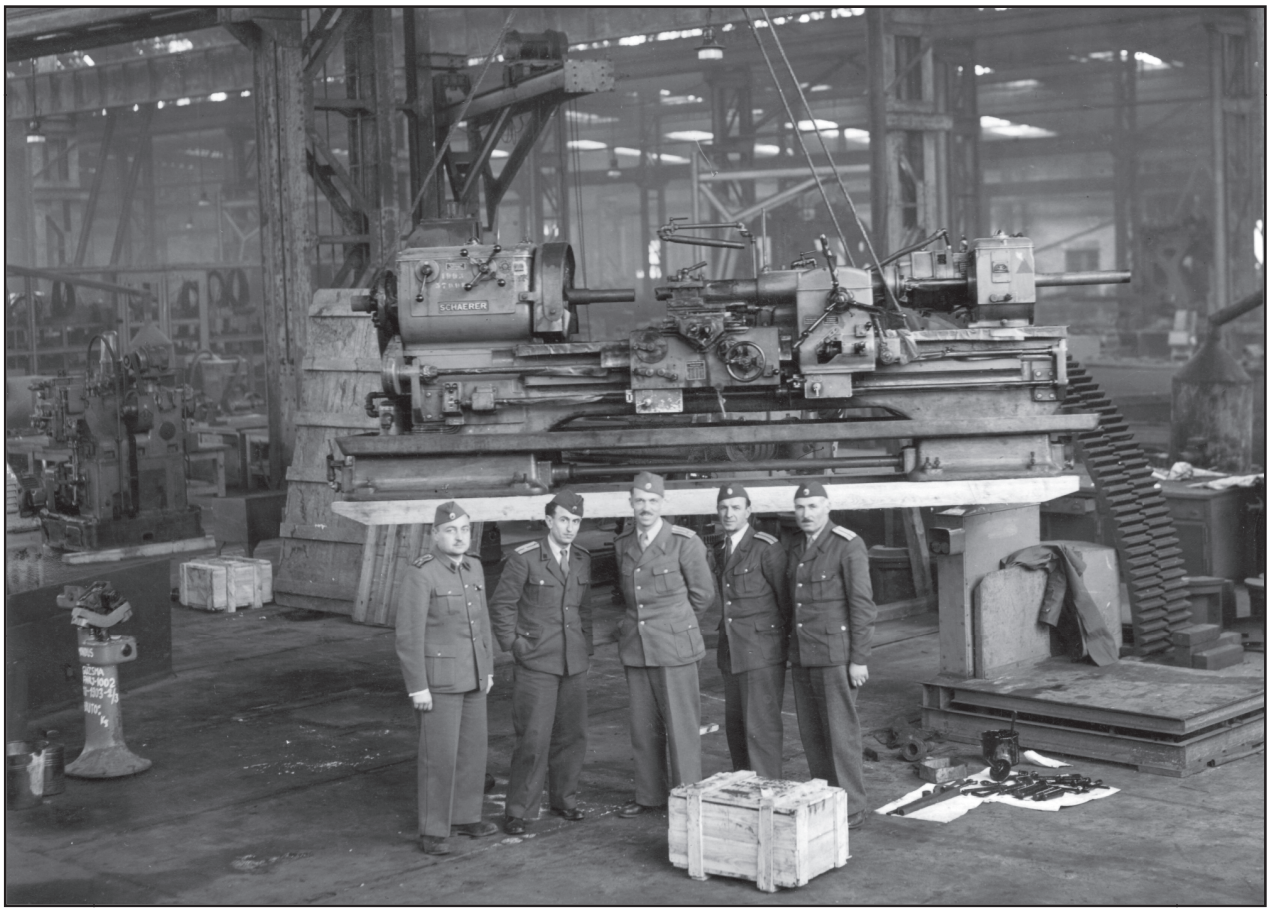

Častnik Bojan Kraut (v sredini) s sodelavcema v eni od tovarn v Düsseldorfu pred vodenjem demontaže strojev, leta 1946/47

oblasti in inteligenci nenaklonjeni vodstveni strukturi lahko pomenil znak sabotaže. Bojana Krauta nikoli niso uspeli včlaniti v partijo, kljub mnogim poizkusom, bil pa je strokovnjak, na katerega so se lahko zanesli. Bojana Krauta so po drugi svetovni vojni med prvimi imenovali za profesorja na takratni Tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani. Na njej je predaval predmete Tehnologija kovin, Tirnična vozila in Termotehnika. Zaradi njegovega zavzetega dela in prirojenega smisla za odlično organizacijo dela so mu pogosto zaupali tudi odgovorne fakultetne funkcije, ki niso prinašale časti, pač pa precej dodatnega dela. Tako je bil profesor Kraut v letih 1952–1954 in 1960–1962 prodekan, v letih 1965–1967 predsednik fakultetnega sveta ter tudi ravnatelj Inštituta za strojništvo v letih 1961–1971. Strojni fakulteti je bil potem predan z dušo in srcem: zanjo je pripravil sodoben učni načrt, ki je bil prilagojen potrebam razvijajoče se industrije. Njegova nič manj pomembna zasluga pa je bila gradnja novega fakultetnega poslopja – v njem še danes študirajo bodoči strojni inženirji, zdaj po novem, bolonjskem sistemu. Že v letih 1965–1967 je v dnevniku *Delo* objavil več člankov: opozarjal je na prostorsko stisko strojniškega izobraževanja. Z njimi je vzbudil tudi pozornost tedanjega republiškega izvršnega sveta (danes bi rekli vlade), ki je leta 1968 pričel z gradnjo in tri leta pozneje dokončal novo poslopje strojne fakultete. V članku 30 let visokošolskega študija strojništva pri nas, prvič objavljenem v jubilejni številki *Strojniškega vestnika* iz leta 1975, je prof. Kraut naštel nekaj najvidnejših

Tehnični direktor Titovih zavodov Litostroj, okoli leta 1950

dosežkov sodelavcev strojne fakultete pri plodnem sodelovanju z gospodarstvom – za več kot polovico projektov je bil zaslužen prav on sam.

O strojništvu je razglabljal poglobljeno in vsebinsko, brez odvečnih samoupravnih puhlic, ki so bile davek takratnemu času. Njegovi teoretični razmisleki so koreninili v polstoletni praksi v strojništvu, strojni industriji in študiju strojništva. Imel je trdno izoblikо-

vana mnenja, stališča in prepričanja, ki pa jih je bil, za razliko od povprečnega slovenskega intelektualca, vedno pripravljen povedati, argumentirano zagovarjati in celo poslušati protiargumente oponentov. Bil je razgledan, preudaren, natančen in točen, vsakomur odprt in dostopen, človeško razumevajoč, okrog sebe je znal zbrati primeren krog sodelavcev in ustvarjati ozračje za nemoteno ustvarjalno delo.

Strojniški priročnik

Strojniški priročnik je zanesljivo največkrat uporabljena knjiga med strojniki, pa tudi med strokovnjaki sorodnih strok. Profesorju Krautu se je ideja za zasnovo take knjižice porodila že kmalu po dokončanem študiju strojništva v Zagrebu. Delal je namreč v različnih strojnih podjetjih in bi tak priročnik še kako potreboval. Tako on sam kot drugi strojniki, tehniki, študentje, mojstri, inženirji in sorodni strokovni profili so si lahko pomagali le s tujimi, takrat zelo težko dostopnimi viri. Govorimo seveda o obdobju, ki sega daleč nazaj pred uvedbo svetovnega spleta in instantne dostopnosti vsega. Takrat je bilo znanje tujih jezikov zelo šibko, dostopnost strokovne literature zelo omejena in cenovno nedostopna in pretok informacij hudo počasen. Kraut je izhajal iz prakse, ki mu je sama porajala probleme in potrebe po na enem mestu zbranem priročnem gradivu. Zamislil si je pregledno urejeno knjigo, v kateri bi lahko tudi sam našel vse, kar bi utegnil rabiti pri svojem vsakdanjem strokovnem delu.

Prva zasnova je nastala med službovanjem v Litostroju. Profesor Kraut je že leta 1953 pripravil prvo skupino 96 listov litostrojskih standardov, ki so jih hvaležno povzele tudi druge tovarne, šole in strokovne organizacije. Dve leti pozneje se jim je pridružila še druga skupina – 56 listov. Tu je že zasnova bodočega strojniškega priročnika.

Profesor Kraut je bil sistematičen človek in prav tako sistematično je že od nekdaj zbiral najrazličnejšo literaturo s svojega in sorodnih področij. V njegovi zapuščini je ostala prava skladovnica različnih listkov, zapiskov, beležnic, notic in podobnega materiala, ki se mu je nakopičila med dolgoletnim delom. Prvič je *Strojniški priročnik* v slovenščini na 288-ih straneh izšel leta 1954 v kar 10.000 izvodih. V uvodu je prof. Kraut zapisal: »Da bi bil to res priročnik, ki je vedno in povsod lahko na razpolago, je bila izbrana zanj žepna oblika. Ta je seveda omejila velikost in število strani, s tem pa tudi obseg vsebine priročnika. Zato vanj pač ni moglo priti vse, kar bi morda želel vsak posameznik. Pri izbiri tvarine sem se oziral predvsem na vse ono, kar lahko dnevno potrebuje strojni inženir, tehnik ali mojster, pa tudi študent ali dijak strojnik. Izbira tvarine za tako različne stopnje znanja pač ni lahka. Želel sem se približati čimbolj neki vsem koristni in sprejemljivi srednji meri. Zato bo nekomu tega ali onega preveč, drugemu pa premalo, za nekoga bo to ali ono podano pretežko, za drugega zopet preenostavno.

Glavno jedro tega priročnika je pač številčni material, enako potreben za vse stopnje znanja, za šolo in za prakso. Ostala tvarina je skrčena na najnujnejše. Večjo pozornost sem posvetil domačim kovinskim materialom, ki so na splošno vse premalo poznani. Posebno pozornost sem posvetil tudi razvoju nauka o merah in nekaterim njegovim novostim, ki se znatno tičejo tudi strojništva, pa so pri nas med strojniki na splošno še skoraj nepoznane.«[2]

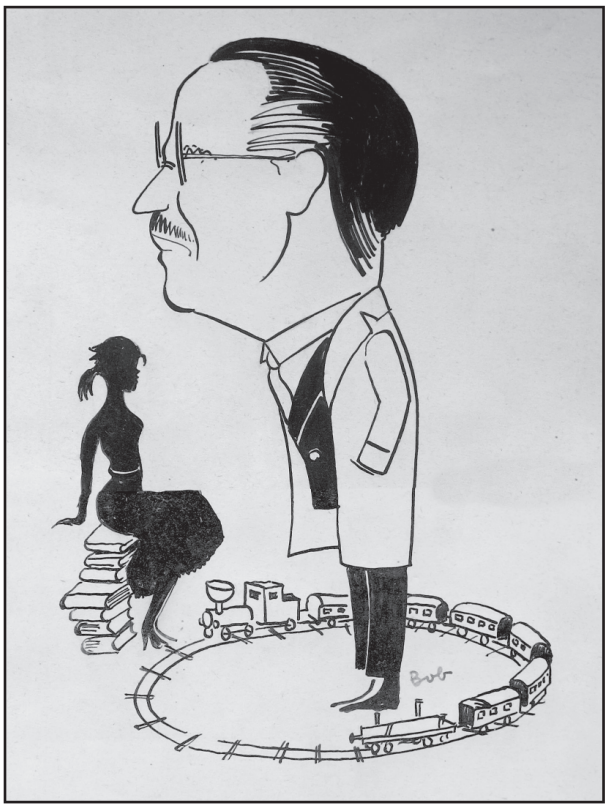

Bojan Kraut – karikatura, verjetno leta 1957

Kljub relativno visoki nakladi je bil priročnik že prvo leto razprodan! V času Krautovega življenja je skupaj izšlo devet izdaj v slovenskem in prav toliko v t. i. srbohrvaškem jeziku. Skupna naklada pa je dosegla osupljivo število 271.000 izvodov, ki so s knjigarniških polic izginjali kot sveže žemljice. Ker je bil priročnik prava uspešnica, so ga kmalu prevedli in ponatiskovali za uporabo na celotnem ozemlju nekdanje skupne domovine. Tudi obseg priročnika je z začetnih 288 strani narasel do osupljivih 685 v zadnji izdaji, ki je izšla še v času življenja avtorja. Profesor Kraut je priročnik nenehno dopolnjeval, popravljal in izboljševal. Ko je bila v takratni Jugoslaviji uzakonjena obvezna uporaba merskega sistema SI, si je profesor Kraut lahko samo še zadovoljno prikimal, saj je bil njegov priročnik že kar dve desetletji prej usklajen z obveznimi standardi. Za njegovo pripravo je pred prvim izidom porabil skoraj ves prosti čas – ne le popoldneve in vikende, tudi počitniški čas. Krautovo poglobljeno razumevanje strojništva in potreb strokovnjakov je tudi inženirje sorodnih ved navdušilo in so ga z odobravanjem uvrstili na najbolj dosegljivo polico svoje priročne knjižnice. Po smrti profesorja Krauta leta 1991 (od 1993 naprej) je priročnik izhajal z naslovom *Krautov strojniški priročnik*. Le delno spremenjene izdaje sta pripravila profesorja Jože Puhar in Jože Stropnik. Profesor Kraut je, kar pa je manj znano in pogosto spregledano, uredil

2 Bojan Kraut: Uvodna beseda. V: *Žepni strojniški priročnik,* Založba Litostroj Ljubljana 1954, str. 2.

Podelitev častnega doktorata na Univerzi v Mariboru, leta 1984

in pripravil za tisk tudi *Livarski priročnik*, ki ga je leta 1960 izdalo Društvo livarjev Slovenije.

Revija Strojniški vestnik

Profesor Bojan Kraut je leta 1955 v okviru Društva strojnih inženirjev in tehnikov zasnoval strokovno revijo *Strojniški vestnik* in jo nato vse do leta 1985 – torej celih trideset let – urejal ter ji posvetil ogromno svojega časa in energije. Tako je njegovo ime postalo neločljivo povezano ne samo z legendarnim priročnikom, ampak tudi s *Strojniškim vestnikom*. Revija je bila upoštevana in je imela velik ugled tudi v svetovnem merilu oziroma v mednarodni strojniški javnosti. Dolgoletna korektorica revije in nato tudi lektorica je bila njegova hči Anja, ki je študirala slovenski jezik. Z delom pri očetovih projektih je začela že zelo zgodaj – kot srednješolka. Tako jo je avtor karikature Božo Kos[3] upodobil podloženo s kupčkom knjig. Po dolgih letih nenehnega izpopolnjevanja v strojniški terminologiji je postala prava strokovnjakinja, ki je nevsiljivo lahko svetovala avtorjem pri ustreznejši izbiri izrazov. Bojan Kraut je bil v letih 1956–1973 tudi strokovni urednik za strojništvo pri *Tehnični enciklopediji* Leksikografskega zavoda v Zagrebu.

3 Karikaturo hrani Anja Baras in jo že vsa leta pripisujejo Božu Kosu. Ko sem jo pokazal njegovemu sinu Mihu Kosu, je menil, da bi slogovno lahko bila očetovo delo, a da ne pomni, da bi se podpisoval z Bob. Pri objavi v *Strojniškem vestniku* in pri reprodukciji na spominski znamki ob stoletnici rojstva Bojana Krauta avtorja karikature niso navedli.

Bojan Kraut in njegova skrb za slovenski jezik

Bojan Kraut je zelo cenil lepo slovensko besedo in je bil vselej pripravljen razpravljati o jeziku, predvsem o rabi strokovnih izrazov oziroma tehniških besed. Zavzeto je zagovarjal, da je slovenski jezik izraz strokovne zavesti oziroma nacionalne samozavesti in ustvarjalne izvirnosti. Menil je, da strokovnjak, ki uporablja domače izraze s primernim znanjem in zavestjo, ne bo povzemal tujega miselnega in izraznega sveta s prepričanjem, da je slovenščina preveč toga in da ni sposobna slediti hitremu razvoju strok. Za strokovno novost bo namreč znal najti ali narediti izviren slovenski izraz. Res je, da zaostaja, kdor nima vedenja o znanstvenih novostih in odkritjih na drugih jezikovnih območjih. Toda nič manj ne zaostaja izobraženec, ki ne zna ali noče novih dognanj imenovati po slovensko. Že njegov *Strojniški priročnik* je standard za osnovno strojniško izrazje, saj je v njem zaobseženo celotno besedišče stroke. Tudi v strokovni reviji *Strojniški vestnik* je imel jezikovno rubriko, v kateri je razpravljal o primernosti posameznih strokovnih izrazov. Profesor Kraut je bil vrsto let tudi dejaven član tehniške sekcije Terminološke komisije pri Inštitutu za slovenski jezik Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Bojan Kraut je pazljivo spremljal razvoj in rabo slovenskega jezika in celo aktivno posegal v problematiko z javnimi opozorili. Profesor Janez Gradišnik se takole spominja njunega dopisovanja o rabi podrednih veznikov: »Srečala sva se na jezikovnem področju, pri skrbi za našo materinščino, ki je meni nadvse pomembna, a je bila pomembna tudi prof. Krautu. Imel je namreč zelo iztanjšan čut za pravilnost

in izvirnost našega jezikovnega izražanja. Tako je večkrat opozoril na kake posebnosti in zakonitosti, ki jih tudi gojitelji jezika niso poznali ali pa so jih pozabili. Tu je njegov poglavitni prispevek današnji slovenščini pač to, da je (najbrž kot prvi) opozoril, da podrednih veznikov *kakor, kot* in *ko* ne moremo uporabljati brez razločka. Različnosti te rabe naše slovnice niso opazile, tudi novejše ne, ena ali druga se je temu dejstvu le približala. Prof. Kraut pa je po svojem jezikovnem čutu, ki mu ga je potrdilo prebiranje (dobrih) starejših slovenskih leposlovnih del, prišel do prepričanja, da moramo ločiti *kakor* in *ko*, ki sta res *primerjalna veznika*, od veznika *kot*, ki nam pomaga pri izražanju *lastnosti, posebnosti,* jaz bi dodal še *identičnosti*.«[4] Bojan Kraut je na ta problem opozoril Janeza Gradišnika, takratnega avtorja jezikovnih člankov v reviji *TT – Tedenska tribuna* že leta 1972. Pet let pozneje je skušal o potrebi razločevanja prepričati tudi Janka Modra, avtorja jezikovnega kotička v reviji *Nedeljski dnevnik*, in končno še člane Jezikovnega razsodišča. Ne Gradišnika in ne Modra mu takrat ni uspelo prepričati. Šele pozneje – po smrti prof. Krauta – je Janez Gradišnik v članku v reviji *Srce in oko* pritrdil Krautovim razmišljanjem.

Bojana Krauta se spominjamo kot nacionalno ozaveščenega človeka z velikim kulturnim obzorjem – desetletja sta imela s soprogo abonma v ljubljanski Drami in operi, spremljal je vse pomembnejše kulturne dogodke, kupil skoraj vse nove slovenske knjige, prijateljeval z Miho Malešem, Petrom Černetom in drugimi.

Bojan Kraut je bil docela predan svojemu delu, bil je tudi izjemno discipliniran človek: do potankosti si je izdelal urnik in se ga tudi dosledno držal. Njegov sin Vladimir, priljubljen ljubljanski pulmolog, je lucidno ugotovil, da je bilo očetovo primarno življenjsko okolje pisalna miza, ki si jo je bil zmožen organizirati povsod, kjer je le bil na voljo kvadraten meter prostora: v službi, doma v kabinetu, v vrtni uti na kamniški pristavi ali na letovanju na morju. Strokovno delo in nenehno izboljševanje *Strojniškega priročnika* sta mu bila vseživljenjski hobi.

Bil je avtoritativen, strog, dosleden, svojo avtoriteto je uveljavil brez grobosti in povzdigovanja glasu, po drugi strani pa je bil zelo korekten in neskončno potrpežljiv. Kot strojniški strokovnjak je bil tudi zelo uspešen tehnokrat in zelo ambiciozen v znanstveni sferi. Ker se ni hotel včlaniti v partijo, ga verjetno niso sprejeli v SAZU.

Profesor Kraut je prejel za svoje delo številne nagrade. Cenil pa je le tiste, ki so mu jih podelili v strokovnih krogih in mu jih namenili predvsem za razvoj strojništva pri nas. Politično motiviranih priznanj se je pravzaprav celo nekoliko sramoval. Fakulteta za strojništvo Univerze v Ljubljani mu je leta 1978 podelila naslov zaslužnega profesorja, predvsem za izjemne uspehe pri vzgojno- izobraževalnem in mentorskem delu ter za pomemben prispevek k znanosti. Tehniška fakulteta Univerze v Mariboru pa mu je leta 1984 ob proslavljanju svoje 25-letnice podelila častni doktorat zaradi izjemnih zaslug za razvoj in napredek strojništva, uspešnega sodelovanja in dela v industriji ter povezovanja tehnične znanosti s prakso.

Bojan Kraut je bil brez dvoma eden najbolj kompetentnih mož za področje strojništva na Slovenskem, saj je glede na življenjske izkušnje in kariero izrazito uspešno razumel in sintetiziral probleme in izzive strojniške teorije in prakse. Znana ameriška knjiga *Kdo je kdo v svetu* (*Who is who in the world*) je profesorja Krauta v izdaji iz let 1971–1972 omenila kot eno izmed 166 pomembnih osebnosti v takratni Jugoslaviji. Profesor in častni doktor Bojan Kraut je živel srečno, bogato in izpolnjeno življenje, za njim je ostala bogata bera strokovnega gradiva, ki še dandanes osuplja s svojo sistematičnostjo in uporabnostjo.[5]

4 Janez Gradišnik: Jezik naš vsakdanji. V: *Srce in oko*, leto 3, številka 32, Prešernova družba Ljubljana 1992, str. 664.

5 Bojan Kraut je bil mož moje tete – Anice Kraut in poročna priča mojih staršev. Pri Krautovih v Kamniku na vrtu sem v družbi njegovega najstarejšega vnuka preživel večino poletij svoje mladosti. V nemirnih letih mojega odraščanja sta pogosto trčili njegova pedantna in moja takrat uporniška (z razlogom ali brez) nrav. S tem prispevkom želim Kamničane opozoriti na še enega pomembnega moža, ki se je rodil in odraščal v tem mestu. Pri pripravi članka sta mi zelo pomagala njegova hči Anja Baras in sin Vladimir Kraut – za njuno prijazno sodelovanje se jima lepo zahvaljujem.

Marijan Prosen[1]
Zlato polje 3 F, Kranj
marijan.prosen@gmail.com

Gradbeni inženir Franc Vrhovnik – ljubiteljski astronom

Franc Vrhovnik, rojen v Tunjicah pri Kamniku, je bil po poklicu gradbeni inženir. Vse življenje je projektiral in vodil gradbena dela, ljubiteljsko pa se je ukvarjal z astronomijo, ki jo je vzljubil že v gimnazijskih letih. Pozneje je znanje še poglabljal, predaval in pisal poljudne prispevke o astronomiji, izdelal zvezdno karto, ki sicer ni bila izdana, in vodil gradnjo dveh slovenskih zvezdarn.
Ključne besede: Franc Vrhovnik, gradbeni inženir, ljubiteljski astronom

Franc Vrhovnik, born at Tunjice near Kamnik, earned a living as a construction engineer. All his life he designed and led construction works, yet his nonprofessional interests lay in astronomy, which he had already taken to in secondary school. Later he deepened his knowledge, wrote and gave lectures on the subject, created a star chart (which was never published) and was the head project manager in the construction of two Slovene observatories.
Key words: Franc Vrhovnik, construction engineer, nonprofessional astronomer

Franc Vrhovnik (1880–1970)

Uvod

Inženir Franc Vrhovnik je bil tih, miren, prijazen in plemenit, brez najmanjše prevzetnosti ali vzvišenosti zaradi svojega ogromnega splošnega znanja in številnih pomembnih del, ki jih je opravil na gradbenem področju v Sloveniji. Bil pa je tudi trden, bojevit, odločen, spreten in natančen, kot je zapisano o njem v *Tunškem glasu.*

Tunjičani štejejo inženirja Franca Vrhovnika med svoje najbolj znane in imenitne rojake. Če izvzamemo duhovnike, ga navajajo na drugem mestu, takoj za slavnim, svetovno znanim umetnostnim zgodovinarjem dr. Francetom Steletom.

Franc Vrhovnik, Zoklarjev France iz Tunjic št. 40, se je rodil 6. 10. 1880 očetu Janezu in mami Marijani, rojeni Koželj, pri Spodnjem Naumu. Franc se je rodil kot četrti od devetih otrok v očetovem drugem zakonu. Njegov oče je bil daleč naokoli znan tesarski in zidarski mojster in krovec, zelo dejaven v raznih organizacijah in na splošno pomemben Tunjičan. Morda je oče Francu že v zgodnji mladosti vcepil ljubezen do graditeljstva oziroma gradbeništva. Zgledi pač vlečejo. Pri očetu jih je našel obilico.

Franc je bil bister otrok. V osnovno šolo je hodil v Tunjicah in Kamniku, nato dve leti v gimnazijo v Ljubljani. Potem se je prepisal na novoustanovljeno gimnazijo v Kranju, kjer je maturiral leta 1901. Po odsluženem vojaškem roku se je vpisal na gradbeno fakulteto tehniške visoke šole na Dunaju. Tam je diplomiral iz gradbeništva. Ves čas je bil odličen študent. Pri univerzitetnem profesorju Ozvaldu Prokopu na Dunaju je nato absolviral še študij železobetona, bil dalj časa zaposlen v njegovem tehničnem biroju, tako da je bil visoko usposobljen ne le za običajno gradnjo, ampak tudi za železobetonske objekte.

Prvo svetovno vojno je preživel kot izvedenec za fortifikacijo pri topništvu v Pulj. Pozneje je bil projektant in gradbeni vodja v večjih gradbenih podjetjih oziroma gradbeno-stavbnih družbah. Od leta 1919 do leta 1951 je tako projektiral, vodil gradnje ali zgradil nad 80 različnih zgradb po Sloveniji. Med njimi naj posebej izpostavimo nadgradnjo tovarne obutve Peko v Tržiču (1923–1925) kot prvi železobetonski skeletni objekt v Sloveniji in gradnjo stavbe Astronomsko-geofizikalnega observatorija na hribu Golovec v Ljubljani (končano 1959) kot prve nacionalne zvezdarne v Sloveniji. V obeh primerih je bila pri gradnji potrebna najvišja strokovna usposobljenost, ki jo je inženir Franc Vrhovnik seveda imel.

Franc Vrhovnik ni bil samostojni podjetnik. Vedno je delal v okviru večjih ali velikih gradbenih družb ali podjetij, tako da njegovo ime ni bilo posebej izpostavljeno, čeprav se zdi, da je bil večkrat vodilni ali glavni projektant v firmi. Pri nadgradnji Peka je bil med projektanti Stavbne družbe, d. d., iz Ljubljane, pri gradnji observatorija pa glavni projektant Gradbenega podjetja tudi iz Ljubljane.

Leta 1909 se je poročil z Elizabeto Krešević iz Trsta. V zakonu so se mu rodili štirje otroci, trije sinovi Mitja, Milan, Mirko in hčerka Majda. Mirko je padel na Opčinah kot partizan konec aprila leta 1945, spomladi istega leta pa so mu Nemci ustrelili še hčerko Maj-

1 Univ. dipl. astronom, srednješolski prof. matematike in fizike, publicist.

Zoklarjeva družina leta 1898. Z leve proti desni: Danijel, Marijana, Ignacij, oče Janez (1837–1922), Mirko – kasnejši gospodar, mati Marijana (1849–1941), Johana, Franc, leži Dioniz. (Iz publikacijeTunjice, 1995)

do (1922 Ljubljana – 1945 Celovec), tudi partizanko, pozneje proglašeno za narodno herojinjo.

Umrl je 19. 10. 1970 v Ljubljani.

Franc Vrhovnik se je pogosto vračal v svojo rodno vas. Z domačini se je rad pogovarjal, jim svetoval to in ono, pomagal z napotki, mnenji in tudi z delom. Tako je s strokovnim dopisom uspešno in hitro razrešil precej zapleten in večletni spor glede planinske koče na Kamniškem sedlu, ki jo je gradil njegov oče. Po Francetovi zaslugi so spor rešili in kočo odprli 12. 8. 1906.

Izdelal je načrt za znižanje klanca na cesti v vas, kar so pozneje realizirali v nekoliko spremenjeni verziji.

Posebno veliko pa je pomagal pri odpravljanju škode, ki je nastala ob požaru v cerkvi sv. Ane. Na velikonočno nedeljo 31. 3. 1929 je pogorelo ostrešje cerkve in zvonikov. To je bil zelo žalosten dogodek v zgodovini tunjiške župnije. Pri popravilu ostrešja je Tunjičane iz velike zagate rešil Franc. Za sanacijo cerkve je brezplačno izdelal vse potrebne načrte, razen tega pa je tudi vodil obnoviteljska dela. Material za obnovo so v celoti darovali domačini, vsak po svoje pa je prispeval še z delom. Delali so tudi ob nedeljah. Do godovnega dne sv. Ane naslednjega leta je bila cerkev že prenovljena.

Ljubiteljski astronom

Franc Vrhovnik je bil odličen matematik in velik ljubitelj astronomije. Z astronomijo se je ukvarjal precejšen del svojega življenja. Že v gimnazijskih letih si je kot petošolec izdelal lastni planetarij. Pozneje je znanje iz astronomije še poglabljal. Leta 1918 je na gradu Zaprice pri Kamniku zgradil manjšo privatno zvezdarno našemu znanemu opazovalcu Sonca Ivanu Tomcu. To njegovo delo na splošno ni znano in ni omenjeno v nobeni literaturi. Svoje bogato astronomsko znanje, predvsem pa dolgoletne gradbeniške izkušnje, je tako lahko pozneje uporabil pri projektiranju in gradnji Astronomsko-geofizikalnega observatorija v Ljubljani. Naj povemo, da v tistem času ni bilo v Sloveniji takega gradbenika, ki bi poleg svoje stroke dobro razumel in obvladal še načela astronomije.

Tovarna obutve Peko v Tržiču, zgrajena po 1. svetovni vojni, nadgradnja Peka 1923–1925, kjer je Franc Vrhovnik sodeloval kot projektant. (Vir: Tržiški muzej)

RIMSKA CESTA NA SEVERNEM NEBU

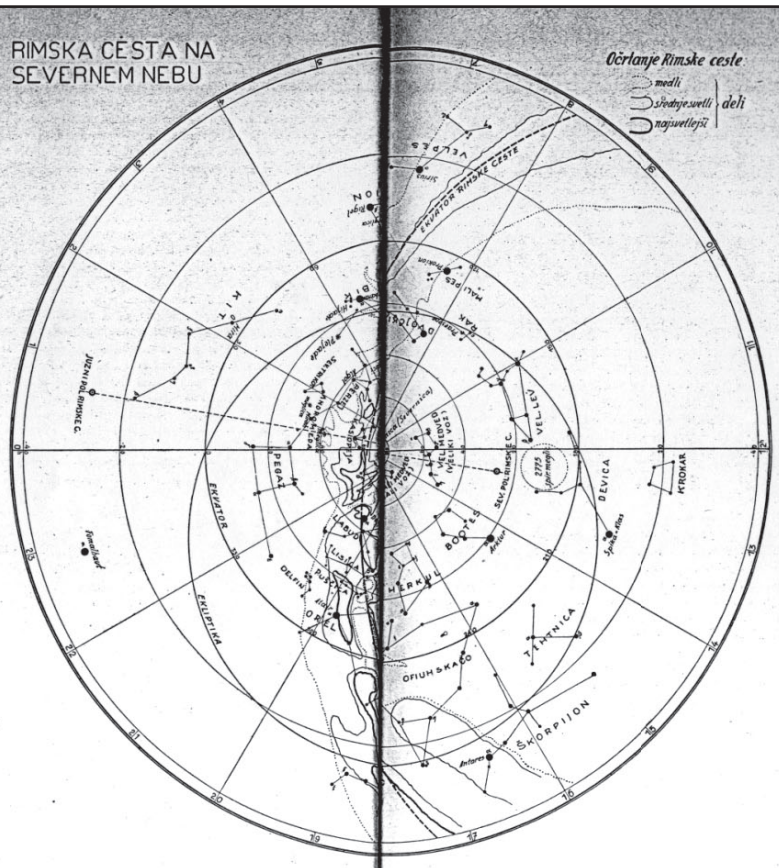

Lepo je videti Rimsko cesto v prvih urah jesenske brezmesečne noči, kako se dviga kot lahka meglica iznad severovzhodnega obzorja, povije v svojo tenčico ozvezdje Kočijaža s kozo in kozlički, se stisne mimo Meduzine glave z zloglasnim Algolom (algol je v arabščini vrag), postaja v Perseju vedno svetlejša, se vštric glasovite meglice Andromede malo razširi ter vzpne čez Kasiopejo, Kefeja in Kuščarico do zenita, v katerem je dobrih 30° oddaljena od severnice. Od zenita se spušča v vedno svetlejšem loku proti jugozapadu preko sijajnega Deneba. Tu se Rimska cesta razdeli v dva rokava. Vzhodni teče preko Lisice, Puščice, Orla ter Strelca, zapadni pa preko Ofiuha s kačo in Škorpijona. V Strelcu in v višini mogočnega Antaresa prekorači Rimska cesta ekliptike ter izgine pod naše obzorje. Na južnem nebu se oba rokava pri ozvezdjih Južnega križa in Kentavra zopet združita in preko ladje Argo teče Rimska cesta dalje mimo Siriusa v Velikem in v Malem psu do eksiptike, kjer jo zopet vidimo na našem severnem nebu.

Dve petinki tega ogromnega obroča sta dvodelni, a tudi v ostalem je Rimska cesta različno široka in svetla. Svetli oblaki z vsakovrstnimi odcepi, izrastki in pomoli se menjavajo s temnimi polji in vijugami najrazličnejših oblik. Najsvetlejša je med Labudom in Južnim križem, najmedlejša pa v ozvezdju Kočijaža. V Južnem križu so sredi najjačjega sija manjša polja tako črna, da so jih že stari mornarji imenovali premogove vreče. Dve taki vreči vidimo tudi na našem nebu v ozvezdju Labuda.

Ravnina, položena skozi povprečno sredino Rimske ceste, je njena ekvatorska ravnina ter je nagnjena proti zemeljskemu ekvatorju za 63°. Navpičnica na to ravnino, potegnjena skozi njeno središče, seče nebo v dveh točkah, to sta severni in južni pol Rimske ceste. Kakor pri zemlji, tako delimo ekvator Rimske ceste na 360°, četrtinko kroga od ekvatorja do pola pa na 90°.

Že v najstarejših časih so domnevali učenjaki, da se nam kaže Rimska cesta drugačna, kakor je v resnici. Tako je med drugimi Demokrit 400 let pred Kristom trdil, da je Rimska cesta brezštevila gosto posejanih sonc, a v taki daljini, da jih posamezne ne moremo razločiti, temveč vidimo le njihovo skupno žarenje. Ko so v 17. stoletju naperili proti nebu prve daljnoglede, so se res v Rimski cesti pokazale nepregledne množice zvezd. Te množice so se pa večale tembolj, čim ostrejši so postajali daljnogledi. L. 1925. so našteli ob

ekvatorju Rimske ceste na kvadratu s stranico 2° — to je ploskev, ki jo pri stegnjeni roki na nebu s palčevim nohtom pokriješ — 100.000 zvezd. Še več jih pokaže največji današnji daljnogled, reflektor Wilsonove zvezdarne v Ameriki, vendar pa vse Rimske ceste tudi ta velikan ne more razbrati, dasi razločuje celo neznatne zvezde 21. svetlobnega razreda. Milijon zvezd tega razreda sveti tako močno, kakor ena zvezda 6. svetl. razreda, ki jo s prav ostrim očesom komaj še opazimo.[1])

V Rimski cesti so nam pa daljnogledi pokazali še dokaj drugih zelo zanimivih pojavov in tvorb, ki jih s prostim očesom ne vidimo. Predvsem naj omenim skupine zvezd, v katerih so zvezde nekopičene v nekake krogle in jih hočemo radi tega imenovati o k r o g l e k o p i c e. Od zunanjih plasti proti sredini kopice so zvezde vedno gosteje posejane in so v jedru — povprečno petinko celega premera — tako zgoščene, da tudi z najboljšimi današnjimi pripomočki ne razločimo posameznih senc. Pri nekaterih, od 98 do danes znanih okroglih kopicah, cenijo števila zvezd do pol milijona in tudi več.

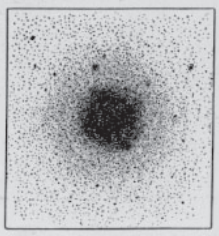

Okrogla kopica.

Povsem drugačne so skupine zvezd, ki jih imenujemo r a h l e k o p i c e. Te niso nikdar tako zgoščene kot okrogle kopice in se že s srednjimi daljnogledi prav lahko razločijo vse zvezde. Tudi je zvezd v teh kopicah primeroma malo — povprečno 50 do 500, redko črez 1000. Od kakih 500 znanih rahlih kopic jih vidimo nekaj s prostim očesom, kakor Plejade (gostosevci) in Hijade (deževnice) v Biku.

V ozvezdju Lire se nahaja južno od Vege meglica, ki sestoji iz plinastega obroča s soncem v sredini. Teh meglic poznamo danes na celem nebu 148. V manjših daljnogledih so podobne našim zunanjim planetom (Saturn) in jih radi tega imenujemo p l a n e t n e m e g l i c e. Njihova sonca se odlikujejo po zelo visokih temperaturah.

Izvanredno mnogo je pa špiralnih meglic, tako zvanih radi njihove spiralne oblike. Reflektor na M. Wilsonu jih vidi črez 2 milijona, Anglež Jeans pa misli, da bi jih z večjim reflektorjem našteli gotovo milijardo. Dvoje takih meglic je mogoče videti na našem severnem nebu s prostim očesom. Prva je v Andromedi, severozapadno od zvezde Mirah, druga pa v ozvezdju severnega Trikota, jugozapadno od Mirah. Često so te meglice zbrane v večjih skupinah. Tako so n. pr. nad ozvezdjem Device blizu severnega pola Rimske ceste (glej karto!) našteli na majhnem prostoru 2775 meglic. Več kot 100 let je trajala pravda, kaj so prav za prav te čudne meglice in če spadajo v našo Rimsko cesto ali ne. Kako se je pred dobrimi 10. leti ta pravda končala, bomo slišali pozneje.

Mnogo je zvezd na nebu (brržčas 1/4), ki ne svetijo vedno enako svetlo in jih radi tega imenujemo spremenljive zvezde. Najbolj raziskane so spremenljive zvezde Algolove, pri katerih se svetloba spreminja vsled mrkov. Dočim je sprememba pri Algolu vedno do sekunde enaka, so spremembe pri Miri različne. Domnevajo, da povzročajo te svetlobne spremembe temni oblaki, ki obdajajo te zvezde.

Nekaj posebnega so tudi nove zvezde, ki se, kakor znano iz najstarejših časov, često pojavljajo v Rimski cesti. Največkrat namreč zablesti mala, neznatna zvezda nenadoma tako močno, da jo tudi po dnevi opazimo s prostim očesom. Oglejmo si novo zvezdo, ki se je l. 1918, pojavila v Orlu. Malo zvezdico v tem ozvezdju so nam 30 let opazovali kot zvezdo 11. svetl. razreda. Na fotografskih ploščah z dne 5. junija 1918. je bila še 11., na dva dni pozneje posnetih ploščah pa že kot zvezda 6. svetl. razreda.

Spiralna meglica.

Rimska cesta je vsevprek prepredena z oblaki, ki so deloma popolnoma temni, deloma pa svetlikajo temnorjavo. L. 1811. je Herschel 52 oblakov popisal, a so jih astronomi pozneje večinoma zanikali, ker jih je večinoma zelo težko razločiti in jih dolgo časa tudi fotografirati ni bilo mogoče. Znamenito in obširno delo vatikanskega astronoma Hagena, ki so jo izdali l. 1932, nam še le točno tolmači, kako gosto so ti neprijetni oblaki razpršeni po celem nebu. Neprijetni prvič radi tega, ker vidimo daljne nebesne pojave v napačni luči, osobito pa radi tega, ker nam zakrivajo dober del Rimske ceste in zvezd v vsemirju. Tako je n. pr. danes dognano, da se Rimska cesta med Labudom in Kentavrom v resnici ne cepi, temveč jo le ogromni oblaki dele v dva rokava. L. 1930. se je prvikrat posrečilo te oblake s posebnimi ploščami fotografirati. Še temnejši oblak leži v zapadnem rokavu Rimske ceste med Ofiuhom in Ščitom.

Žal da vseh zanimivih podrobnosti o Rimski cesti vsled pičlega prostora ne moremo navajati, toda že ta na moč stisnjena slika nam da misliti, da je zgradba Rimske ceste vsaj za nas zemljane silno zamotana, čeprav je najbrž zgrajena po zelo enostavnih zakonih. Dve veliki vprašanji moramo rešiti, da spoznamo te zakone in njihove tajne, in sicer: k a k o s o z v e z d e v s p l o š n e m p o r a z d e l j e n e v vesoljstvu, in pa, k a k o s o u s t v a r j e n e p o s a m e z n e z v e z d e. Pri proučavanju obeh vprašanj je poleg daljnogleda človeškemu očesu najizdatnejša opora spektroskop, aparat, ki zasluži, da si ga vsaj približno ogledamo.

Prestrižimo sončni žarek, ki pada skozi malo odprtino zastrtega okna s trikotnim steklom, in pojavi se m a v r i c a s svojimi znanimi barvami. Vsako žarenje (elektrika, toplota, svetloba, röntgenovi žarki itd.) povzroča valovanje ter imajo valovi vsakega izžarevanja svojo posebno valovno dolžino. Na človeško oko vpliva komaj 50. del teh valov, in sicer so to valovi svetlobe, ki pričenja z valovno dolžino 400 mm pri vijoletni ter preneha z valovno dolžino 800 mm pri rdeči barvi.[1]) Pri beli sončni luči so vsi svetlobni valovi stisnjeni v eno točko, zato oko posameznih barv ne more razločiti. Trikotna prizma pa

[1]) O svetlobnih razredih, paralaksah, svetlobnih letih in parsekih glej IV. in V. zvezek »Razorov« letnik 1932.

[1]) mm je milijotinka milimetra.

Štiri strani iz daljšega Vrhovnikovega članka Rimska cesta v reviji Razori. Slika prikazuje osnutek njegove velike zvezdne karte.

Astronomsko-geofizikalni observatorij – danes (Vir: internet)

Astronomska sekcija Prirodoslovnega društva Slovenije se je osnovala leta 1952. Od tedaj dalje pa vse do leta 1979, ko se je preimenovala v Astronomsko društvo Javornik, so njeni člani na različne načine popularizirali astronomijo. Med popularizatorji je bil tudi Franc Vrhovnik, zvest in dejaven član Astronomske sekcije. Dolga leta se je udeleževal sestankov sekcije in tam večkrat kaj zanimivega povedal ali predaval o astronomskih zadevah.

Izdelal je tudi zelo lično in natančno zvezdno karto, ki jo je risal več mesecev. Na žalost karte tedaj ni bilo mogoče natisniti. Pravih vzrokov, zakaj ni prišlo do tiska, ne vemo. Verjetno je Vrhovnik postavil previsoke pogoje oziroma zahteve glede natančnosti izdelave, kar tiskarna ni mogla sprejeti. Potem jo je podaril Astronomsko-geofizikalnemu observatoriju, kjer je svoj čas visela na steni in tako krasila pisarno predstojnika observatorija.

Franc je predaval in tudi pisal o astronomiji. Objavil je vsaj dva poljudna astronomska članka v reviji *Razori*, in sicer Kako daleč je do zvezd? (*Razori* 1 (1933), 4/105) in Rimska cesta (*Razori* 3 (1934/35), 1/15; 3/86). Po pričevanju starejših članov Astronomske sekcije pa je imel napisane zelo zanimive pravljice o zvezdnih božanstvih in tudi povest o Marsovcih, kar pa je vse ostalo v rokopisu.

Sklep

Franc Vrhovnik je projektiral in vodil gradnjo kar dveh zvezdarn v Sloveniji. Prva je bila privatna, druga nacionalnega pomena. Obe sta se trajno zapisali v zgodovino slovenske astronomije; prva s prvimi sistematičnimi opazovanji peg na Soncu pri nas, druga pa kot prvi univerzitetni observatorij, središče strokovne in znanstvene astronomije v Sloveniji, kjer so začeli s prvimi natančnimi astrometričnimi in astrofizikalnimi meritvami (tj. z določitvijo natančnih geografskih koordinat observatorija z astronomskimi metodami, s fotografijo in fotometrijo nebesnih objektov, različnih dogodkov in pojavov globoko v vesolju in njihovo fizikalno interpretacijo itn.). Na observatoriju se šolajo vsi naši študentje astronomije, bodoči znanstveniki.

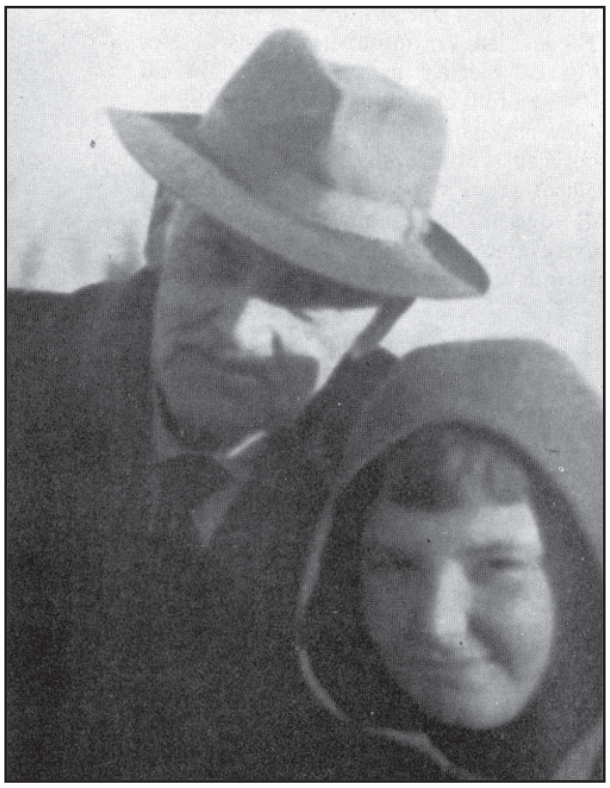

Franc Vrhovnik, slikan 15. 2. 1961 na Šmarjetni gori nad Kranjem, kjer je opazoval Sončev mrk. (Foto: Ivan Logar)

Franc Vrhovnik je predaval in pisal o astronomiji že pred 80-timi leti, ko je bila popularizacija astronomije med Slovenci še na nizki stopnji in zelo redka. Tudi njegova velika in natančno izdelana zvezdna karta je odličen astronomski izdelek, čeprav ni bila izdana.

Prijetno mi je, da sem inž. Franca Vrhovnika osebno poznal, še bolj, da sem lahko napisal droben, a pomemben prispevek o njegovem življenju in plodnem delu.

Literatura

Stanislav JUŽNIČ in Marijan PROSEN, 2007: Fran Dominko v slovenski literaturi. *Jutro*. 24.

Stanislav JUŽNIČ in Marijan PROSEN, 2007: *Astronomija na Slovenskem in slovenski astronomi na tujem (12.–21. stoletje)*. Radovljica: Didakta. 180.

Ivan LOGAR, 1971/72: Ob 10-letnici popolnega Sončevega mrka. Nekrolog ing. Francu Vrhovniku. *Proteus* 34. 277–279.

Herman MIKUŽ, Marijan PROSEN, Jurij ŠOBA, 1979: *Prvi astronomski tabor v Sloveniji*. Ljubljana: Partizanska knjiga. 7.

Ivan NOGRAŠEK, 2009: Zoklarjevi, Tunjice št. 40, nova št. 60. *Tunški glas*. 56.

Tone PALČIČ, 1995: *Tunjice*. Kamnik: Krajevna skupnost Tunjice. 22 in 78.

Tone PALČIČ, 2002: Zoklarjev France. *Tunški glas*. 48.

Marijan PROSEN, 1978/79: Dejavnost Astronomske sekcije PDS. *Proteus* 4. 20.

Marijan PROSEN: *Diplomirani inženir gradbeništva Franc Vrhovnik, projektant Astronomsko-geofizikalnega observatorija* (v tisku).

Matjaž Šporar[1]
Kamniška cesta 63 a, Šmarca,
mhe_medija@t-2.net

Fotografski zapisi ščetarskega mojstra Petra Nagliča (1883–1959) iz Šmarce pri Kamniku

V prispevku avtor obuja spomin na Nagličevo družino, zlasti pa na vsestransko osebnost svojega deda Petra Nagliča (1883–1959) iz Šmarce pri Kamniku. Naglič je bil ščetarski mojster, uspešen podjetnik, odličen fotograf amater, romar, popotnik, mineralog, človekoljub. Danes je najbolj poznan kot fotograf. S fotografijami, ki jih je najprej snemal na plošče in kasneje na film in sam razvijal, je ohranil spomin na dogodke in ljudi svojega časa. Njegove fotografije so dokumenti, saj jih je opremil z napisi, kdaj in kje so bile posnete, kdo je fotografiran. Vse njegove ustvarjalnosti so na neki način razložljive, kanček zagonetnosti pa ostaja skrit v njegovi ljubezni do fotografije. Samo od sebe se nam postavlja vprašanje, kje je dobil tisti prvi namig, ki ga je navdušil prav za to umetnost, ki je bila v tedanjem času šele na pohodu. Žal nikjer v njegovih spominih ni ohranjenih nobenih informacij, ki bi kakorkoli nakazovale, s čim ga je fotografija tako prevzela in ga navdušila za celo življenje.
Ključne besede: Peter Naglič, Šmarca, fotograf

In the article, the author searches to revisit memories of the Naglič family, particularly the ingenious and versatile personality of Peter Naglič (1883–1959), his grandfather, who lived at Šmarca near Kamnik. Peter Naglič was a skilled brush-maker, a successful businessman, an excellent nonprofessional photographer, a pilgrim, a traveller, a mineralogist and a philanthropist. Today, however, he is most known for his photographs that were first recorded on photographic plates and later film, and which he himself processed to capture the events and people of his time for eternity. By adding captions that specified the location, time and identities of people in individual photographs, his works outgrew their proportions and became real documents. It is interesting that all his artwork passions can be somehow traced and explained, with the exception of photography and his love for it. The question what caused the sparkle to make him take up an art that at the time only started gaining popularity is left unanswered, since, unfortunately, his memoirs provide no information on this account and his lifelong passion and its beginnings remain a secret.
Key words: Peter Naglič, Šmarca, photographer

Uvod

Lani je minilo 130 let, odkar se je v Šmarci pri Kamniku rodil ščetarski mojster Peter Naglič. Častitljiva obletnica, ki glede na njegov bogati in raznovrstni opus kliče po podrobnejši predstavitvi širši javnosti.

Peter Naglič leta 1946

Peter Naglič kot mlad fant leta 1899

1 Inženir elektrotehnike, samostojni podjetnik.

Peter Naglič (na sredini v drugi vrsti) med člani zadruge sedlarjev, tapetnikov in krtačarjev leta 1929; v prvi vrsti drugi z desne Anton Knaflič, znani kamniški usnjar; v drugi vrsti prvi z desne Alojz Rebolj, ščetar iz Preske pri Medvodah

Ne nazadnje, podobni še »neodkriti« zakladi preteklosti vedno znova presenetijo, tudi muzejsko stroko, ki se ukvarja z dediščino naroda.

Tako je tudi v primeru zapuščine ščetarskega mojstra Petra Nagliča, ki je preživljal svojo družino z izdelovanjem in prodajo raznovrstnih krtač in čopičev, a je bil hkrati z vsem srcem predan fotografiji. Ščetarsko obrtno podjetje, ki ga je po očetovi smrti vodil skupaj z bratom Karlom, je dajalo družini materialno osnovo, ki mu je omogočila, da je svojega konjička razvil skorajda do profesionalne ravni. Potem ko sem si kot njegov vnuk na posestvu svojega deda zgradil hišo in ustvaril družino, je dozorela odločitev, da širši javnosti razkrijem bogato dedovo zapuščino – okrog deset tisoč fotografskih posnetkov, nekaj zvezkov dnevniških zapisov in drugega spominskega gradiva. Fotografije segajo od zadnjih let 19. stoletja do skorajda konca 50. let 20. stoletja; obseg in raznolikost njihovih vsebin sta zelo pestra. Nagličev fotografski opus so tako že pred leti prikazovali v kamniškem muzeju; iz njegove zbirke fotografij in dnevniških zapisov pa so za svoje delo črpali tudi v ljubljanskem mestnem muzeju.

Doslej najobsežnejša predstavitev fotografske zapuščine Petra Nagliča pa je bila postavitev razstave v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani leta 2013. Razstava je prikazala tematsko raznolikost Nagličeve fotografske zapuščine kakor tudi zgodbo o njegovem življenju in pogledu na svet. To je svet Nagličevih popotovanj, odhajanj in vračanj – od domačega praga v Šmarci pri Kamniku, bližnjih in daljnih krajev po ožji in širši domovini do tujih dežel, ki jih je obiskal kot romar.

Ne glede na dejstvo, da deda nisem osebno poznal, ga želim prikazati skozi svoje videnje prednikov, istočasno pa prikazati spoštovanje in pozitiven odnos do narodnega bogastva, kar dedova zapuščina prav gotovo je. Pri tem mi je bila v veliko pomoč tudi subtilna pripoved moje mame, ki mi je znala njegovo osebnost prikazati vedno v najlepši luči. Ta njen iskreni odnos z očetom je skušala prenesti tudi name.

Nevidna nit, ki povezuje

Nikoli mi ni bilo dano, tako kot večini mojih vrstnikov, da bi moja mala otroška ročica rekla njegovi odrasli roki: potrebujem te, ker se ob tebi počutim varno, ali pa, igraj se z menoj in ostani v moji bližini, da začutim tvojo toploto in te imam rada, ker si del mene.

Po drugi strani pa je malokomu dano, da ima možnost svojega deda spremljati na tako izviren in globok način. Tvoja plemenita osebnost nosi v sebi dve življenji; prvo, ko si živel in ustvarjal v svojem aktualnem obdobju, in drugo sedaj, ko nam s svojimi spomini in fotografijami razgaljaš utrip in čutenje tedanjega časa.

Najini življenjski poti se žal nista nikoli prekrili. A zdi se, da nevidne rodbinske niti kljub časovnemu odmiku ne popuščajo. Nasprotno, moje notranje izkustvo me pomirja z mislijo, da se privlačijo bolj in bolj in tako pletejo najino skupno zgodbo, ki je ni videti, ampak se čuti v srcu. Če se vrnem malo nazaj v preteklost, v sredino devetdesetih let preteklega stoletja, ko se je pred menoj pojavila dedova zapuščina, sem prepričan, da ta trenutek ni bil izbran naključno. V naših življenjih ni nič samoumevnega. Zbirka fotografskih posnetkov

ter ostalih zapisov, ki jih je ustvaril, bi lahko ubrala tudi precej drugačno pot in se ne bi ohranila. Hvaležen sem, da mi je Gospod namenil tako zrel pogled, da sem se zavedel vrednosti zbirke in jo uspel ohraniti. Pogosto se namreč dogaja, da ljudje, še posebej v mladosti, s svojimi dejanji nehote storimo kakšno neumnost, ki pa jo kasneje v življenju obžalujemo. V času odkritja sem si že ustvaril dom in družino. To pa je mejnik, ko se človek kdaj pa kdaj vpraša po smislu življenja. Dokaj hitro lahko prideš do spoznanja, da odnos do prednikov in vsega, kar je z njimi povezano, oziroma zavedanje korenin svoje rodbine že lahko predstavlja soliden temelj življenjskemu smislu.

Zbirka, ki jo je ustvaril moj ded, predstavlja pomemben doprinos h kulturni dediščini našega naroda. Sam sem jo sprejel kot sporočilo, da se skupaj odpraviva na pot in poskrbiva, da to delo, prekrito z nežno patino časa, najde ustrezno mesto v zgodovini slovenskega naroda, tudi s predstavitvijo širši javnosti.

Pri Končkovih v Šmarci

Rast korenin

Življenje na tem našem lepem planetu, ki smo ga v dar prejeli od svojih staršev, je pravzaprav Stvarnikov čudež. Na nas je, da to darilo izkoristimo, prižgemo življenjsko luč in svetimo, kolikor se da. Življenje je vendarle tiste vrste gost, ki ne potrka dvakrat na vrata. Naša človeška dimenzija je zgolj oblačilo, v katerem se skriva duhovno srce. Človeško bitje je v prvi vrsti ustvarjeno zato, da misli, da čuti, da s svojim razmišljanjem ne ostaja na mestu, temveč se razvija. Da nas hrepenenje po boljšem življenju ne oddaljuje od osnovnih duhovnih vrednot. V trenutku, ko se zavemo teh življenjskih resnic, se nam ponudi premišljevanje o našem izvoru; od kod smo prišli, kaj počnemo tu, kam smo namenjeni. Vprašanja se porajajo drugo za drugim, a odgovorov pravzaprav ni enostavno poiskati, ostajajo nikoli končana pot. Resnica o naših koreninah je pravzaprav zgodba o nas samih, zato ima za nas poseben pomen. Kot potomci naših prednikov lahko izkažemo hvaležnost, saj smo po njih prišli. Sestopiti z rodbinskega debla in začeti kopati proti našim koreninam nam zato predstavlja svojevrsten izziv. Izvor posameznika ali z njim povezane rodbine je pravzaprav delček mozaika narodne zgodovine, za kar pa se je vredno potruditi in jo skušati čim bolj raziskati.

Janez Naglič

Rodbina Nagličevih po moški strani, po ustnem izročilu naših prednikov, izvira iz dokaj odmaknjenih zaselkov nekje iznad Trsata, v bližini Reke, na ozemlju današnje Hrvaške. Petrov praded, Janez Naglič, se je s svojo ženo Katarino, roj. Žumer, preselil v današnjo Šmarco okoli leta 1810. Z veliko gotovostjo lahko trdimo, da ju je ob selitvi že spremljal tudi njun prvorojeni sin Egidij. Medtem ko so njuni kasnejši otroci ob rojstvu že vpisani v krajevno krstno knjigo, njegovega imena v tej knjigi ni mogoče zaslediti. V takratnem času sprejeta odločitev, da zapustiš varno domače ognjišče in se podaš z mlado družino na pot v negotovo prihodnost, nam da misliti, da je bilo življenje v teh krajih sila težko. To dejstvo pa tudi kaže, da je imel Janez Naglič v sebi dovolj vedoželjnosti in avanturizma, da sebi in svojim zagotovi drugačno življenje, skratka, razmišljal je, da v življenju enostavno mora obstajati nekaj več.

Pri Nagličevih doma leta 1915

Egidij Naglič

Egidij Naglič je svojo življenjsko sopotnico Uršulo, roj. Rojc, našel v Podgorju pri Kamniku. Po poroki leta 1830 sta si ustvarila številčno družino, saj se jima je v obdobju tridesetih let rodilo kar 13 otrok. V času, ko so se najstarejši otroci že osamosvajali in odhajali iz domačega gnezda, se jima je leta 1859 rodil najmlajši od vseh, sin Jožef. Verjetno je prav ta dejavnik, da je bil najmlajši, pripomogel k odločitvi staršev, da ga določijo za naslednika; tako Jožef ostane doma in si ustvari družino.

Jožefov oče Egidij je bil dobrega zdravja, fizično krepak in je dosegel visoko starost. Bil pa je tudi ljubitelj otrok, saj njegov vnuk Peter v zapisu Zgodovina Marijine kapelice iz leta 1920 o svojem dedu zapiše takole: »Pripovedoval nam je razne prerokbe in razne druge dogodivščine, ko nas je otroke na vozičku vozil, med tem časom smo ga z zanimanjem poslušali.« O zaposlitvi svojega deda pa dodaja: »To sem si nekako zapomnil in nekoliko še od gradnje železnice Trst–Dunaj, k tej gradnji je tudi on hodil delat, da si je kaj prislužil.«

Jožef Naglič

Jožef Naglič je tako postal gospodar domačega posestva in se leta 1882 poročil z Marijo Peterlin iz bližnjih Preserij. V zakonu so se jima rodili trije otroci: leta 1883 prvorojeni sin, moj ded Peter, leta 1885 hči Ivana in leta 1892 sin Karol. Kot je že nekoč v preteklosti razmišljal njegov ded Janez, da hoče od življenja imeti nekaj več, se je tudi Jožef odločil stopiti iz povprečja.

Prevzel ga je podjetniški duh in se je pričel resneje ukvarjati z izdelovanjem krtač, metel in ostalih ščetarskih izdelkov za široko uporabo. Z dobršno mero iznajdljivosti se je v tedanjem poslovnem svetu dokaj dobro znašel, saj si je že v začetku devetdesetih let 19. stoletja na osnovi izdanega gradbenega dovoljenja sezidal za tisti čas moderno enonadstropno hišo.

Za potrebe razvijajoče se obrti so si v pritličju uredili delavniške prostore, prav tako pa so povečevali število zaposlenih. Podjetniško dejavnost je Jožefu spodbu-

Družina Jožefa Nagliča okoli leta 1902

jala tudi njegova žena Marija, ki je bila zelo bistra in razgledana ženska, s pogostimi obiski v Ljubljani pa si je širila miselno obzorje in bila seznanjena z vsemi novotarijami. Mogoče je tudi ta njen napredni duh pri-

Marija in Jožef Naglič po poroki – 22. maja 1882

pomogel, da je Jožef Naglič pričel razmišljati o rasti svojega podjetja. Podjetnik, ki se zaveda tržnih zakonitosti, ve, da bo njegovo podjetje lahko uspešno le, če bo konkurenčno. Zato se je navdušil nad idejo, da pri vsakdanjih proizvodnih procesih, ki jih je opravljal v svoji dejavnosti, njegovo mesto lahko prevzame voda in mu olajša življenje. Skozi Šmarco je bil takrat že speljan rokav Kamniške Bistrice, Mlinščica, ki je omogočal obratovanje nekaterih vodnih naprav skozi vse leto.

O uresničitvi ciljev in rasti podjetja Jožefa Nagliča priča tudi obsežna fotodokumentacija, ki jo je v vseh fazah razvoja podjetja posnel njegov starejši sin Peter. V letu 1922, tik pred smrtjo, je oče Jožef z izročilno pogodbo zapustil tovarno sinovoma Petru in Karlu, ki sta ustanovila podjetje z nazivom: Tovarna ščetk in čopičev bratov Naglič, s sedežem v Šmarci.

Peter Naglič

Osebnost med mojimi predniki, ki po svojem razgibanem in plodnem življenju izstopa, je prav gotovo moj ded po mamini strani, Peter Naglič. »Končkov Peter«, kot so ga klicali v rodni Šmarci, je bil rojen pred 130 leti, natančneje 26. 6. 1883. Svojo ustvarjalno življenjsko pot pa je sklenil v sedeminsedemdesetem letu, 28. 7. 1959, prav tako v Šmarci.

Peter je bil že kot mladenič dejaven na različnih področjih in je kazal dobršno mero ustvarjalnosti. Kasneje je bil zaradi šolanja in izpopolnjevanja v tujini nekaj let odsoten. Na to, da se je poročil relativno pozno, pa je najbrž v največji meri vplivalo težko obdobje I. svetovne vojne, ki je marsikomu dodobra prekrižalo načrte. Tako je s svojo življenjsko sopotnico Marijo Bonač stopil na skupno pot šele leta 1920. Spoznala sta se na Notranjskem, v Selščku, kamor je Peter večkrat odhajal na obiske k sorodnikom.

Marija in Peter sta si ustvarila številčno družino s petimi otroki. Prvorojencu Petru (1921–1982) so sledila dekleta, in sicer Marija (1922–1987), Terezija (1924–1998), Francka (1926–1945) in z malo premora še Katarina (1934–2001). Tudi Nagličeve je zaznamovala II. svetovna vojna, saj je zelo mlada preminila Francka, posledicam vojne pa se je izognila le najmlajša, Katarina.

Petru je bila družina na prvem mestu, vse svoje življenje je posvetil svojim najbližjim. S svojim toplim pristopom ne samo do otrok, temveč tudi ostalih bližnjih, je ustvarjal v medsebojnih odnosih sproščenost. Življenje brez napetosti pa vnaša med ljudi zadovoljstvo in duhovno ravnovesje.

Družinska ščetarska obrt je Petru Nagliču omogočila, da je stopil na pot uspešnega podjetnika, obenem pa mu je posel nudil tudi dobro življenje. Poleg ščetarstva je seveda zanesljivo največ svojega prostega časa posvetil fotografiji. Bil je znan kot fotograf amater, na svojem domu v Šmarci je imel atelje, uporabljal je tudi različne scenske postavitve. Za izdelavo in obdelavo fotografij pa je imel tudi temnico z vsemi pripomočki. Fotografiral je za lastno veselje, prerasel pa je amaterske okvire, saj je fotografije tudi prodajal. Komercialni interes pa mu vendarle ni bil v prvem planu, večinoma je pokrival le osnovne stroške.

Svatje Marije in Petra pred domačo hišo maja 1920

Marija Bonač in Peter Naglič 26. maja 1920

Družina Petra Nagliča pred domom leta 1935

Mama Marija s hčerko Katarino leta 1934

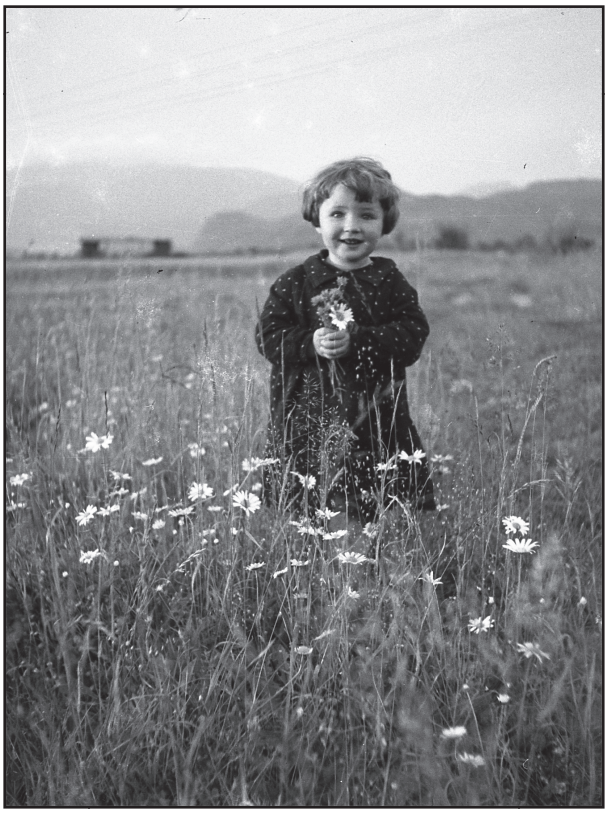

Katarina Naglič s šopkom leta 1936

Katarina Naglič, poročena Šporar

V zapisu o svojih prednikih pa moram poudariti tudi vlogo moje mame, ki naju z dedom neposredno povezuje.

Odnos do svojega očeta nama je s sestro znala v naših klepetih večkrat doživeto pričarati. V tem primeru besede nimajo prave izrazne moči, takšne družinske povezave je pravzaprav težko slikovito opisati. Zadostoval je samo pogled v njene orošene, nežno modre oči, ki so dobile nenavaden lesket. Toplota in milina, ki sta prihajali iz njene notranjosti, sta dali čutiti, da je bil to posebno ljubeč odnos, ki ga je ded ustvaril s svojo hčerko. Svoje poslanstvo roditelja je jemal odgovorno, vzgoji se je posvetil s srcem in dušo. To ni bila zgolj krvna vez oziroma razmerje med očetom in hčerko. Bila je močna vez dveh prijateljev, ki ju povezujeta brezpogojno spoštovanje in zaupanje. Z načinom življenja, ki je temeljil na upoštevanju krščanske ljubezni, človeških vrednot in življenjskih modrosti, je svojo energijo znala izžarevati tudi na naju s sestro kakor tudi na znance in prijatelje.

Peter Naglič s svojo najmlajšo hčerko Katarino leta 1935

Znala je prisluhniti ob težavah, s svojim zelo razvitim čutom empatije pa je vedno pogumno spodbujala in izražala podporo. Imela je v sebi energijo in sposobnost vzgajati na način, da so njene dobre lastnosti dobile krila.

Ustvarjalni duh Petra Nagliča

Doba šolanja

Svoje prve korake za iskanjem znanja je Peter Naglič naredil na »Holmcu« v letih 1890–1897, kjer je obiskoval »Jednorazredno« ljudsko šolo.

V ščetarstvo ga je že zelo zgodaj začel usmerjati oče Jožef z željo, da si pridobi izkušenj in znanja, da bi bil kasneje sposoben prevzeti vajeti v družinski obrti. Očitno je očetova volja padla na plodna tla, tako si je v letih 1898–1901 pridobil spretnosti in znanja ščetarskega pomožnega delavca, svoje že pridobljeno znanje pa je nadgradil s šolanjem v tujini in si pridobil naziv ščetarskega mojstra.

V letih učne dobe v avstrijskem Gradcu, v obdobju med leti 1911–1914, se je poleg pridobitve ščetarskega znanja izpopolnil še v nemškem jeziku, kar mu je v kasnejših obdobjih nemalokrat zelo koristilo pri navezavi poslovnih stikov za potrebe ščetarske proizvodnje kakor tudi ob branju nemške strokovne literature in časopisja. Z zanimanjem za razvoj ščetarske proizvod-

Ljudska šola na Homcu leta 1934

Peter Naglič pri delu v pisarni leta 1933

Pogled na Gradec v času šolanja leta 1911

nje v tujini so seveda prišle ambicije, da se višji nivo tehnologije prenese tudi v domače loge, kar je Nagliče-ve spodbudilo, da so pričeli uvažati visoko kvalitetne nemške stroje. Pričela se je skupna poslovna pot Petra in Karla, ki sta prevzela vodilno vlogo v ščetarski obrti na Kamniškem v prvi polovici prejšnjega stoletja.

Obema sta bili skupni ustvarjalnost in inovativnost, svoje podjetniške zamisli pa sta uspešno uresničevala od same ideje, preko razvojnega procesa posameznih artiklov, čemur je sledila končna realizacija.

Peter Naglič v strojni delavnici okoli leta 1927

Peter Naglič s fotografsko opremo okoli leta 1905

Peter Naglič v ateljeju s kolesom

Pogled na Arboretum leta 1933, desno zadaj Souvanov dvorec

Čar fotografije

Prav širokopotezno razmišljanje je Petru Nagliču omogočalo panoramski pogled ne samo v stroki, temveč tudi v vsakdanjem življenju. Dogodkom tistega časa, pomembnim ali malo manj pomembnim, je vdihnil trajnost in jih dosledno evidentiral in dokumentiral. Ker je bil kot amaterski fotograf od svojega fotografskega udejstvovanja finančno neodvisen, je za njegovim fotografskim objektivom stala duša umetnika, ki je svoja čustva izlil na fotografski papir kot slikar, čigar čopič vodi njegov navdih.

Bil je temeljit, s prefinjenim občutkom za motiv in kompozicijo, dosleden in kljub amaterski izobrazbi visoko strokoven. Njegova fotografska zapuščina je odlično ohranjena, vzorno datirana in popisana, skratka prepoznavna glede na čas in kraj motiva, s pogosto zabeleženim lastnim komentarjem, kar še dodatno obeleži čas neke drugačne dobe, v sebi pa nosi tako močno sporočilo, da si Peter Naglič nedvomno zasluži dostojno mesto med slovenskimi fotografi amaterji. Celotna zbirka ohranjenega originalnega gradiva nas pouči o razvoju fotografije, ki se je pričel s fotografiranjem na steklene plošče.

Ta del zbirke obsega preko 800 posnetkov, steklene plošče različnih formatov in dimenzij pa s svojim filmskim zapisom hranijo sporočilo predvsem iz obdobja do leta 1930.

Nadaljnji razvoj filmske in fotografske tehnike pa je prinesel uporabo celuloidnega traku. Ta je precej poenostavil in olajšal fotografiranje in tudi izdelavo samih fotografij v laboratoriju. Peter Naglič, navdušen za vsako uporabno noviteto tudi na fotografskem področju, je prevzel novo tehnologijo in pričel uporabljati filmski trak, na katerega je samo v letih 1931–1957 zabeležil preko 10.000 avtentičnih posnetkov. Ti so v veliki večini kvalitetno shranjeni in predstavljajo zanimivo dokumentarno gradivo.

Zgodovinsko vrednost pa mu dviga dejstvo, da je večina posnetkov opremljena z besedilom in definirana glede na čas, kraj in predmet fotografiranja. Z razvrstitvijo fotografij v panoramske zvitke je prikazal smisel za kronološki pregled in nakazal razvoj in potek dogodkov. Ustvaril je tudi veliko portretov družinskih članov, sorodnikov, znancev od blizu in daleč, posnetki pa nam razkrivajo za tisto obdobje sodobno opremljen atelje, z raznolikimi scenskimi postavitvami, ki z vso

Pogled na Kamnik in Zaprice leta 1935

Odkopavanje mamuta v Nevljah pri Kamniku leta 1938

Začetki tovarne Lek v Mengšu leta 1936

pripadajočo fotografsko tehniko omogoča dovršeno reprodukcijo fotografij različnih formatov pomanjšav ali povečav.

Naravno nadarjeni ljudje, ki brez formalne izobrazbe dosegajo izjemne uspehe pri lastnem delu, se rodijo zelo redko. Še redkeje taki uspešneži posvečajo višek svoje energije in znanja soljudem v bližnji okolici.

Splet srečnih okoliščin, tradicije, naravne inteligence, socialnega čuta in takratnih hitro se razvijajočih tehničnih dosežkov je rodil mojega deda, ki je dal trajen pečat Šmarci. Njegovo delo ni imelo pozitivnih vplivov samo na ožjo družino, ampak tudi na vrsto sodelavcev in njihovih družin.

Romarska duša

Pozitiven odnos do vere je v njem budil zanimanje za številna romanja. Sprva se jih je udeleževal sam, kasneje pa tudi s celotno družino ali sorodniki. Eno izmed takih, na bližnjo Šmarno goro, takole opisuje v svojem komentarju k fotografijam: »Po končani službi Božji smo si privoščili malo kosilce kar na prostem na prijetni solnčni toploti, posebno nam je prijala, ker smo je v tej pomladi malo užili. Nato je bilo zelo ugodno za razgled okolice, ki je bilo čisto ozračje daleč naokrog se je videlo, poslužil sem se tudi foto kamere.« Veselje do romanja ga je večkrat vleklo tudi čez meje domovine, kjer si je nabiral globoke vtise in širil svoje duhovno obzorje. Leta 1908 se je udeležil I. vse-

Vseslovensko romanje v Sveto deželo leta 1910 – I. skupina

Slomškovi dnevi, Maribor leta 1936

800 let samostana v Stični leta 1936

slovenskega romanja v francoski Lurd, na katerem ga njegov fotoaparat ni spremljal. Že čez dve leti se je z romarji odpravil v Sveto deželo, tokrat že s fotoaparatom, s katerim je ustvaril lep romarski spomin. Rad je obiskoval romarske kraje, kjer je našel notranji mir in ostajal sam s seboj ter tako poglabljal svojo vero. Pot srca, ki ga je usmerjala v življenje, ga je osvojila s fotografijo. Izbranim dogodkom, ki so mu vzbujali zanimanje, je namenil ples sence in svetlobe, odvzel pa jim je dimenzijo časa; tako ohranjeni posnetki so ostali pričevalci za vedno.

V letu 1934 je z večdnevnim praznovanjem v Rimu potekala proglasitev Janeza Boska za svetnika. Peter v svojem potopisu doživeto opisuje cerkev sv. Petra med mašo: »Cerkev v notranjosti je bila veličastno okrašena in razsvetljena. To je lepoto hiše Božje zelo povzdignilo. V ospredju za glavnim oltarjem je bila krasno razsvetljena Sv. Trojica, imel sem vtis kakor, da bi prišel v raj.«

Fotografije so sicer neme priče takratnega časa, a vendar vsaka pripoveduje svojo zgodbo in odstira skrivnosti iz preteklosti.

Domovina orlov

Izobraževalno društvo v Šmarci je imelo v svojih prostorih ob Zadružni mlekarni širok spekter delovanja. V okviru društva je zaživel tudi telovadni odsek Orel, ki mu je kot član pripadal tudi Peter Naglič.

Smisel svojega poslanstva so orli videli v duhovnem udejstvovanju, povezanem s športno aktivnostjo. V svojih zapisih Peter večkrat omenja pogoste aktivnosti skupine orlov v bližnjem okolišu, vrstile so se razne telovadne vaje in nastopi v Kamniku, Komendi, Domžalah. Udeleževal se jih je tudi Peter, seveda je bil njegov pogosti spremljevalec fotoaparat.

Med drugim so organizirali predavanja, tako je imel 20. marca leta 1910 v Mekinjah predavanje kamniški frančiškan dr. Gvido Band. O vsebini predavanja Peter zapiše takole: »Predavanje je bilo jako jedrnato za orle in tudi za druge, kako moramo biti značajni, v dobrem neupogljivi, vzeli so v primer hrast. Udeležbe je bilo precej.«

Še istega leta je druščino orlov na Homcu s svojim obiskom počastil knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Slovesen sprejem spoštovanega gosta, ki se je med obiskom ustavil tudi v Šmarci, pa so člani izvedli v svojih krojih z okrašenim konjskim spremstvom.

Peter se je z vrstniki iz orlovskega odseka udeleževal prireditev tudi zunaj domačih logov. Tako se je 30. 8. 1936 udeležil slovesnosti na Jesenicah, kjer so orli na zletu praznovali 40-letnico Krekovega doma. Praznovanje sta s svojo prisotnostjo počastila tudi takratni notranji minister dr. Anton Korošec in ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič.

Peter v orlovskem kroju leta 1910

Prizor z vaje orlov v Komendi okoli leta 1910

Proste vaje orlov v Domžalah leta 1910

Peter Naglič prvič kot vojak 1915

Peter Naglič v vojaški suknji na Ljubljanskem gradu v letih 1915–1917

Vojaška suknja

Pričetek I. svetovne vojne je njegovo čutečo dušo zaznamoval z razmišljanjem bodočega vojaka o negotovi prihodnosti, s strahom, kako se bo ta krvavi ples končal. Nehote je bil tudi Peter potegnjen v vrtinec vojaških dogajanj; sledilo je težko slovo od domačih in domačega kraja z močno željo po čimprejšnji vrnitvi.

Kmalu po vpoklicu leta 1915 pa so se začeli vrstiti fizični in psihični napori, pojavile so se komaj obvladljive zdravstvene težave. Usoda je hotela, da so ga prav te težave obvarovale, da ni okusil krutosti fronte, vendar ga je ob pogledu na ranjence, na ujetnike zlomljenega duha trpinčilo vprašanje smisla vojne. Sam odkrito priznava, da mu je odnos z Bogom olajšal preživetje vojne. Ko je bil njegov um pripeljan do roba potrpežljivosti, je znal v sebi poiskati notranji mir.

Omeniti velja, da mu je služenje vojaškega roka na Ljubljanskem gradu olajšalo tudi dejstvo, da je znal fotografirati. Fotografska zbirka iz tega obdobja je zbrana v knjigi *Moje življenje v svetovni vojni 1914–1918*. Knjiga je pravzaprav fotodnevnik vojaka Petra Nagliča, ko je služil vojaški rok na Ljubljanskem gradu.

Po besedah sourednika knjige mag. Blaža Vurnika iz Mestnega muzeja v Ljubljani predstavljajo Nagličevi zapisi pomemben dokumentarni presežek udeleženca zgodovinskih procesov v aktualnem času.

Prevoz ranjenih ujetnikov na Ljubljanskem gradu leta 1915

Mehkoba kamna

Peter Naglič je imel poseben odnos do kamenja in samo ugibamo lahko, kaj ga je k temu napeljalo. S svojih potovanj od blizu in daleč je vedno prinašal kamnite kose, minerale ali kristale različnih oblik in struktur. Morda je v globini človeškega značaja videl primerjavo s kamenjem, vsak zase izžareva svojo zgodbo. Naravno obrušena zunanjost, nežna na dotik, lahko z mehkimi oblinami privlači. Po drugi strani pa nas s svojimi ostrimi robovi enostavno poreže in odbije. Kot strasten zbiratelj si je v nekdanji delavnici v spodnjem delu domače hiše ustvaril lepo zbirko kamnin. Da bi pridobil znanje za obdelavo različnih vrst, si je omislil tudi literaturo o petrografiji – kamenoslovju. Na posebne podloge je lepil obdelano kamenje in izdeloval posnetke ogrlic ali vzorce obeskov znanih osebnosti. Kamen mu je istočasno predstavljal tudi spomin na potovanje oziroma na kraje, ki jih je obiskal. Povezal ga je z naravo, njegove izvirne oblike in strukture so ga čustveno prevzele. Morda ga je zavedanje o minljivosti človeškega življenja prevzelo z mislijo, da pa kamen, ki ga je na svoj način navdajal z mirom, skladnostjo, v sebi vendarle nosi nekaj več.

V večini krajev, ki jih je obšel, je rad zahajal na pokopališča ter opazoval izvirne oblike nagrobnih spomenikov. Impresionirala ga je predvsem kamnoseška obdelava različnih kamnitih struktur, ki so po svoji zahtevnosti že mejile na dovršene kiparske stvaritve.

Med njegovimi ohranjenimi predmeti ima posebno mesto tudi mikroskop, izdelan pri podjetju Optik Zajec iz Ljubljane, s serijsko številko 5713. Peter ga je uporabljal za analiziranje sestave raznih materialov, med drugim tudi mineralov in kamnitih kristalov.

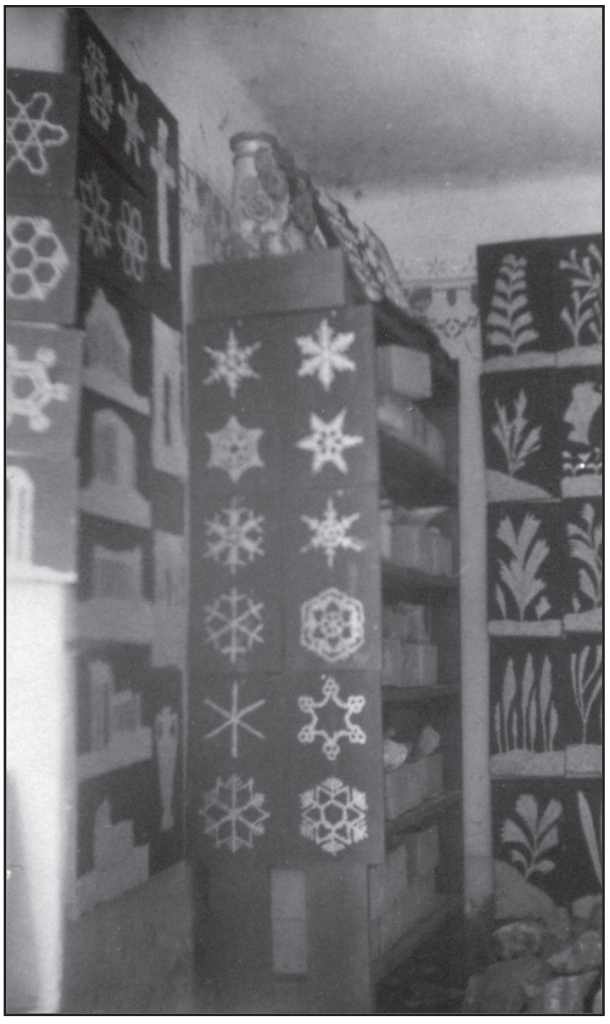

Raznovrstni izdelki iz kamenja okoli leta 1950

Zbirka kamnin s potovanj in romanj okoli leta 1950

Odnos do vere

Svoje življenje in tudi življenje vseh svojih domačih je mnogokrat izročal v varstvo Mariji ali Božji previdnosti. Moj ded je pri obiskih mnogih cerkva v domovini in tudi tujini ter na raznih prireditvah poglabljal svojo vero in duhovnost. Izogibal se je porajajočemu se materializmu. Peter Naglič si je vse življenje prizadeval, da bi v svoji notranjosti poiskal duševni mir. Dodatno spodbudo in občutek, da je na pravi poti, mu je dajal tudi tradicionalno pozitiven družinski odnos do vere. Ta odnos pa se mu je z odraščanjem samo še krepil.

Že kot sedemletnemu dečku je njegov ded Egidij zaupal v oskrbo domače razpelo, postavljeno v znak zahvale za preživetje. V želji, da bi izpolnil obljubo svojemu dedu in v zahvalo za milostno varstvo v zmedah svetovne vojne, se je Peter v času dopusta med prvo svetovno vojno leta 1917 odločil na istem mestu zgraditi železobetonsko Marijino kapelico v gotskem stilu. Dela so bila zaključena v letu 1920 s postavitvijo kipa Marije v naravni velikosti, še istega leta pa je kapelico blagoslovil homški župnik Anton Mrkun.

Nasploh je bila njegova osebnost prežeta z izražanjem hvaležnosti za izkazano božjo milost in podarjene človeške vrednote, kot so skromnost, ponižnost, potrpežljivost. Njegov pogled na vero je bil globok, izredno spoštljiv, a za razliko od ostalih zelo širok in življenjski. Njemu lastni odnos do Boga mu je nudil zatočišče pred vsakdanjimi dilemami.

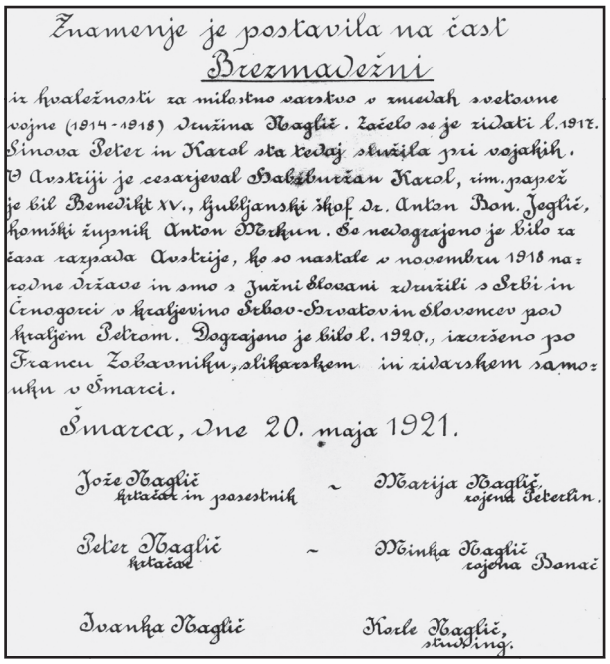

Znamenje je postavila na čast
Brezmadežni
iz hvaležnosti za milostno varstvo v zmedah svetovne vojne (1914-1918) družina Naglič. Začelo se je zidati l. 1917. Sinova Peter in Karol sta tedaj služila pri vojakih. V Avstriji je cesarjeval Habzburžan Karol, rim. papež je bil Benedikt XV., ljubljanski škof dr. Anton Bon. Jeglič, homški župnik Anton Mrkun. Še nedograjeno je bilo za časa razpada Avstrije, ko so nastale v novembru 1918 narodne države in smo s Južni Slovani združili s Srbi in Črnogorci v kraljevino Srbov-Hrvatov in Slovencev pod kraljem Petrom. Dograjeno je bilo l. 1920., izvršeno po Francu Zobavniku, slikarskem in zidarskem samouku v Šmarci.

Šmarca, dne 20. maja 1921.

Jože Naglič, krtačar in posestnik – Marija Naglič, rojena Peterlin.

Peter Naglič, krtačar – Minka Naglič, rojena Bonač

Ivanka Naglič – Korle Naglič, studing.

Posvetilo družine Naglič, shranjeno v notranjosti kapelice iz leta 1921

Shod na Brezjah leta 1938

Plečnikova Cerkev sv. Mihaela na Barju leta 1938

Gradnja Končkove kapelice leta 1919

Ljubezen do planin

Svojo naklonjenost do Stvarnika je izražal tudi z ljubeznijo do slovenskih planin, ki jih je pogosto obiskoval. Verjetno tudi zaradi bližine so mu bile zelo ljube prav Kamniške planine. V njegovi družbi je večkrat opaziti tudi sodelavce iz njegovega podjetja, kar priča o tem, da je imel prijateljske in pristne odnose tudi z njimi. Hoja v gore vsakomur predstavlja določen izziv, v fizičnem kakor tudi v psihičnem smislu, saj se pri tem soočamo s premagovanjem samega sebe in preskušanjem svojih sposobnosti.

Morda odkrivanje neznanega, spopadanje z lastnimi sposobnostmi, premikanje meja, iskanje neokrnjene narave, ali preprosto priti bližje Njemu, ki nas opazuje in spremlja na naši poti. Prav te samotne poti v višave so ga vedno privlačile, mogoče tudi zaradi dejstva, da je tam zgoraj morje tišine, kjer človeška duša lahko brezskrbno zajadra in so še celo »vrata večnosti« blizu.

Na vrhu Krvavca leta 1913

Koča v Vratih leta 1935

Na vrhu Grintovca leta 1932

Pogled na Golico leta 1934

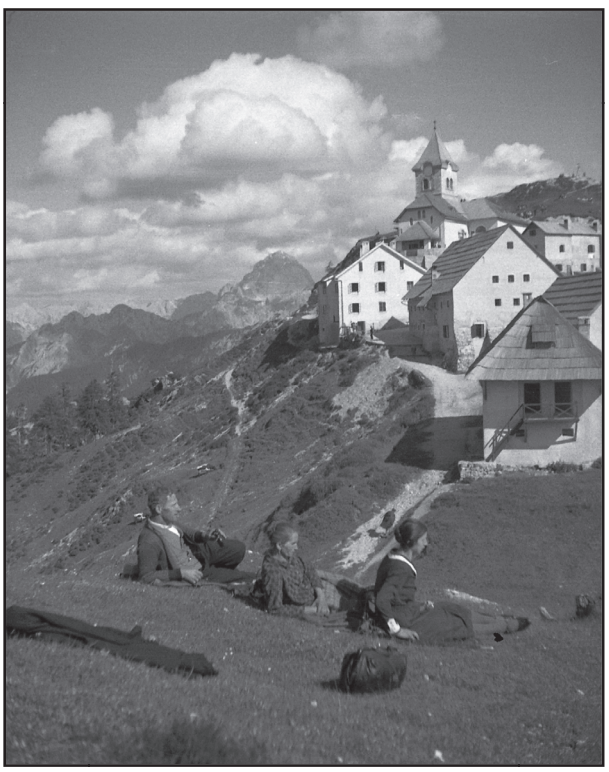

Na Svetih Višarjah leta 1933

Škof Gregorij Rožman blagoslavlja križ na Škrlatici leta 1935

Asfaltiranje Bleiweisove ulice leta 1934

Urejanje okolice Ljubljanskega gradu leta 1934

Gradbena prenova Ljubljane

Peter je bil reden obiskovalec naše prestolnice, saj je pogosto vzdrževal stike s poslovnimi partnerji. Prav tako je v Ljubljani nabavljal fotografske pripomočke in material za izdelavo fotografij. Praviloma ga je na poti redno spremljal fotoaparat. Pomemben mejnik v gradbenem prestrukturiranju Ljubljane je prav gotovo po-

Gradnja Plečnikovega stadiona za Bežigradom leta 1935

Urejanje struge Ljubljanice leta 1933

menil potres, ki je s svojo rušilnostjo močno prizadel našo prestolnico leta 1895. Posledice potresa so bile hude, a vendar je bila po drugi strani ponujena priložnost za novo ustvarjanje. Poškodbe različnih gradbenih objektov so narekovale njihovo odstranitev in na prelomu stoletja je bila v Ljubljani živahna gradbena dejavnost.

Na temelju novih, modernejših smernic je bila kasneje prva polovica dvajsetega stoletja zaznamovana s pospešenim gospodarskim razvojem, ki je narekoval spremembe tudi v gradbeni strukturi mesta. S povečanjem prometa so bile povezane tudi rušitve starih stavb, ki so se morale umikati novim, večjim, modernejšim, nastajati je začela gradbeno kultivirana Ljubljana, čutiti je bilo njeno spogledovanje z ostalimi evropskimi prestolnicami.

Na Petrovih fotografijah Ljubljane so ujete marsikatere spremembe, njegovo oko pa so med drugim privlačili prav gradbeni posegi. Tako je njegov objektiv ujel prenekatero zanimivost predvojne preobrazbe našega glavnega mesta.

Njegov temeljiti značaj ga je spodbujal, da je večje projekte vestno spremljal tudi v daljšem časovnem obdobju in s tem zajel različne faze napredovanja gradnje, od samega začetka in vse do zaključka projekta.

Kultura v srcu in društva

Kulturne dejavnosti, kot so zborovsko petje ali uprizarjanje dramskih iger, so bile že od nekdaj tesne spremljevalke vaškega duhovnega in družabnega življenja. Zanimanje za tovrstno udejstvovanje je Peter pokazal že v mladosti in se kot član Izobraževalnega prosvetnega društva v Šmarci aktivno vključeval v dejavnosti.

V igralski vlogi se ni pojavljal pogosteje, bolj je bil angažiran pri samih pripravah na igro. Skrbel je za masko igralcev, pomagal pri scenskih postavitvah ter iskal in navduševal bodoče igralce.

Ljudje so veliko sodelovali pri verskih aktivnostih, se udeleževali romanj, procesij ter različnih slovesnosti, ki jih je Peter vneto spremljal s svojim fotoaparatom.

Na Homcu je leta 1909 nastopil duhovno službo sposoben župnik Anton Mrkun. S svojim naprednim razmišljanjem je znal vaščane narodno in kulturno buditi.

Izkazal se je tudi kot dober predavatelj, svoje vernike pa je navdušil tudi s pobudo, da se na Homcu leta 1914 prične graditi večji kulturno-prosvetni dom, ki bi zadostil potrebam različnih dejavnosti. Po zmedi I. svetovne vojne je bil dokončan v letu 1917, polno zaživel pa je šele po vojni. O sami gradnji arhitekturno zelo zanimivega doma je Peter posnel serijo fotografij, sliko dokončanega doma pa je predstavil tudi na razglednici.

Odkritje plošče generalu Maistru leta 1938 v Kamniku

Gospodinjski tečaj okoli leta 1910

Prizor iz igre leta 1910

Kulturno-prosvetni dom na Homcu leta 1920

Tehnika na pohodu

Poglobljen smisel za družbene, kulturne, gospodarsko pomembnejše ali čisto vsakdanje dogodke ga je spodbujal, da je bil vedno »poleg« in s tem je tudi povsem naključnim dogodkom vnesel duha dokumentarnosti. Prevzel ga je prihod letala na bližnje Mengeško polje, kjer se je, sodeč po fotografijah, zbrala navdušena množica radovednih obiskovalcev.

Pričetek udejstvovanja v poslovnem svetu je spremljalo obdobje, ki je bilo bogato s tehničnimi izumi, kar ga je močno pritegnilo. Vedoželjnost in smisel za tehniko mu je vcepil že njegov oče Jožef. Pri vsakdanjem delu v obrti je nenehno razmišljal in iskal tehnične izboljšave, ki bi mu olajšale vsakdanje delo ali skrajšale čas ter izboljšale kvaliteto izdelave. Peter v svojem dnevniškemu zapisu 2. sušca leta 1910 navaja takole: »Prvič sem drakslal na novo predelani draksel, delal je boljše kakor poprej.«

Letalo na Mengeškem polju leta 1932

Obnova Fužine Klemenc leta 1937

Preizkušanje motornih sani leta 1932

Stroj za mlatenje pšenice leta 1931

Motorizirani romar na Brezjah 1931

Avtobusni promet leta 1932

Lahko se strinjamo s trditvijo, da bi bil Peter Naglič ob boljših možnostih izobraževanja postal kvaliteten dokumentarni novinar, s svojim tankočutnim smislom za motiv in kompozicijo objekta pa profesionalni fotograf.

Gospodarstvo na deželi

Vsakdanje življenje v prvi polovici dvajsetega stoletja je od naših prednikov na vasi zahtevalo precej fizičnega napora že zgolj za osnovno preživetje. Vaščani so bili primorani krepiti delovne navade, da so lahko solidno zadostili svojim potrebam po hrani. V iskanju boljšega pridelka so se združevali v razne skupnosti, kot so društva, zadruge in podobno.

Peter si je s svojim sodelovanjem v Izobraževalno prosvetnem društvu pa tudi v širši skupnosti nabiral

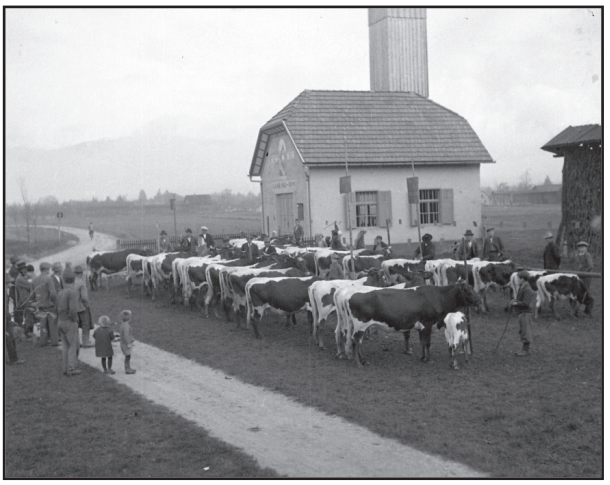

Sejem govedi na Homcu leta 1935

Zadružna mlekarna in Izobraževalno društvo v Šmarci leta 1910

Koline na vasi leta 1936

Moštvo za kuhanje žganja leta 1932

znanje pri pridelavi hrane. V zapisih iz leta 1910 omenja svoje ukvarjanje z vrtnarjenjem oziroma nabavo raznih sadik. Pri oblikovanju vrta se je z mamo, ki jo je neizmerno cenil, celo sprl. Takole opisuje dogodek: »Bilo mi je žal, da sem se jim (mami) tako odgovarjal, pa ker jeza človeka tako stemni, da ne ve, kaj da govori, zato sem sklenil nič več se jeziti.« To dejanje, zanj neobičajno, vendarle kasneje obžaluje in se hitro pomiri. Je pa znal Peter poskrbeti tudi za kakšno hudomušno pripoved. Tako je dal na vrata sanitarij, ki so bila v sklopu domačega gospodarskega poslopja, napisati tole misel: »Tu se oddajajo mili darovi za izboljšanje kmetijstva.«

Preizkušal se je tudi v izdelavi brezalkoholnega vina, kar mu je dobro uspelo. Tako v svojem dnevniku iz leta 1910 na dan 28. prosinca opisuje: »Po kosilu sem šel na Poljane k Č. Gos. Janezu Kalanu, ki so bili v stanovanju pri Kregarju, nesel sem jim brez alkohola 1/4 l vina iz izabele, ki sem ga doma naredu iz domačega grojzdja, bil jim je všeč.«

Portretni pogled

Peter je ustvaril veliko portretov družinskih članov, sorodnikov, znancev od blizu in daleč, posnetki pa nam razkrivajo za tisto obdobje sodobno opremljen atelje, z raznolikimi scenskimi postavitvami, ki z vso pripadajočo fotografsko tehniko omogoča dovršeno reprodukcijo fotografij različnih formatov pomanjšav ali povečav. Pri portretiranju, ki je več kot le fotografija, je zelo pomemben tehnični vidik uporabe svetlobe, kar so v veliki meri nudile izkušnje pri delu. Za kvalitetno osvetlitev pri fotografiranju portretov je bila potrebna dnevna svetloba, saj uporaba umetne svetlobe še ni bila povsem uveljavljena. Peter si je v zgornjem delu hiše uredil primeren prostor za svoj atelje, učinkovito dnevno svetlobo pa je pridobil s tem, da so v streho vgradili steklene plošče. Princip svetlobne strehe je razviden s posnete fotografije iz leta 1915, ko je bil gospodar še njegov oče Jožef.

Vsebinski element ima pri portretiranju poseben pomen, saj običajno izraža čudovito izkušnjo, veselo vzdušje ali nepozaben trenutek, ki ga je potrebno ohraniti v lepem spominu. Prikazati je potrebno vso energijo in lepoto portretiranca, družine ali otroško veselje do mladosti. Naloga fotografa je, da se izkaže s svojo kreativnostjo, da zna pri izdelavi portreta ustvariti sproščeno okolje, v katerem se portretiranec počuti dovolj lagodno, da se znebi treme. Sposobnost objektiva je, da zna ustvariti tako čustven in nežen odnos oziroma izpovedati značaj osebe in njeno počutje.

Peter je portretne fotografije snemal v svojem ateljeju in na različnih lokacijah v naravi. Celopostavne portrete pa je fotografiral tudi pred pročeljem hiš, kjer je postavil prirejene kulise. Te so bile lahko opremljene še z dodatnimi rekviziti, s katerimi je ustvaril lepšo podobo ali poudaril posebno vzdušje.

Kot član orlovskega odseka pri Izobraževalnem društvu je pogosto fotografiral svoje kolege pri telovadnih prvinah med nastopi, pa tudi sicer. Na nekaterih fotografijah so v telovadnih dresih, na drugih so oblečeni v slavnostnih uniformah.

Mlada dama okoli leta 1920

Portret dveh prijateljic iz mladosti okoli leta 1920

Podoba žene s fonografom okoli leta 1910

Ljudje z obrobja

Popotovanje skozi življenje mu je ponujalo različne motive, precej pozornosti in časa je posvečal tudi ljudem različnih socialnih stanov, ne glede na njihov videz. Njegov objektiv je znal nagovoriti skupine ljudi, ki so spričo svojih težkih okoliščin tako ali drugače pristale na obrobju družbe. Tja so jih lahko potisnile telesne hibe in s tem povezana nesposobnost za delo. Pri otrocih je bila lahko usodna izguba staršev, lahko pa so se znašli na obrobju enostavno zaradi protesta proti uveljavljenim družbenim tokovom.

S svojim globokim čutom za sočloveka se je znal zavedati tudi njihovih življenj. Skušal je sprejemati ljudi takšne, kot so bili, v vsej njihovi nepopolnosti in šibkosti. Razmišljal je o njihovih usodah, zakaj jim je Bog namenil okušanje trpkega pelina v življenju. Verjetno se je sam v sebi spraševal, kaj je tisto, kar človeka loči od tega, da bi gledal življenje z nasprotne strani objektiva.

Srečanja te vrste je znal ceniti in so mu bila dragocena. Zavedanje resnice, da je življenje včasih tudi nepredvidljivo in te lahko preseneti, ga je navdihovalo s spoznanjem, da se plemenita osebnost gradi na medsebojnem spoštovanju.

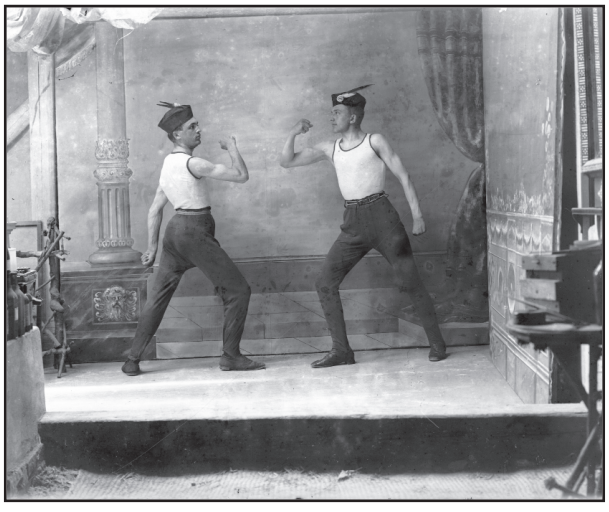

Portret dveh orlov v telovadnem elementu okoli leta 1910

Tako v svojih spominih na 1. maj leta 1910, ko je bil tudi ustanovljen Odsek orlov za »homško faro«, Peter omenja potek izdelave skupinskega portreta abstinentov kamniškega okrožja na homški gori: »Po službi Božji sem fotografiral vse Abstinente kamniškega okrožja, aparat je odprla g. homška učiteljica Roza Kos, da sem mogel jaz biti pri njih.« in nadaljuje: »Bili smo v homški gori pri ta blagoslovljenemu studencu, bilo nas je kakih 250, bila je že precej velika družba.«

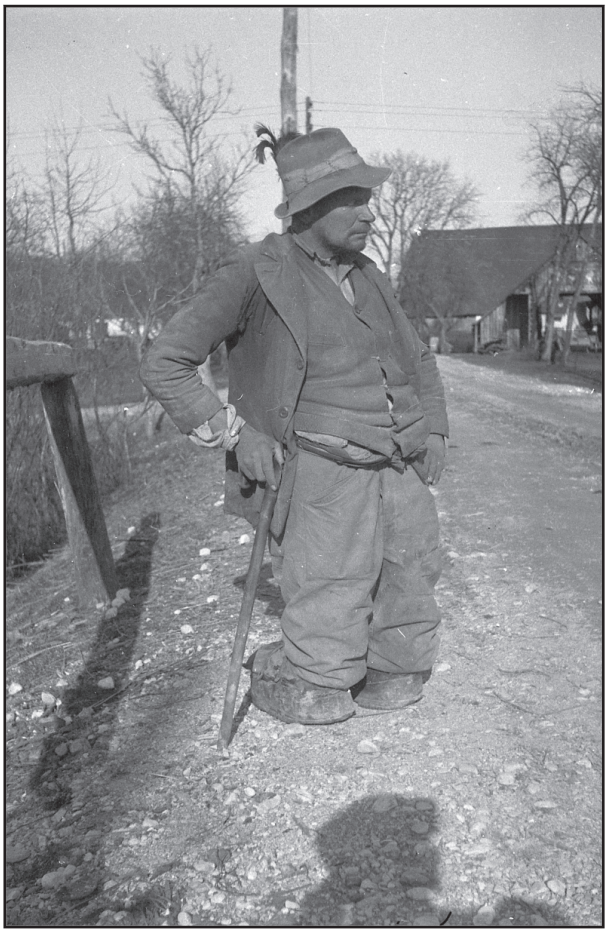

Berač ob poti leta 1932

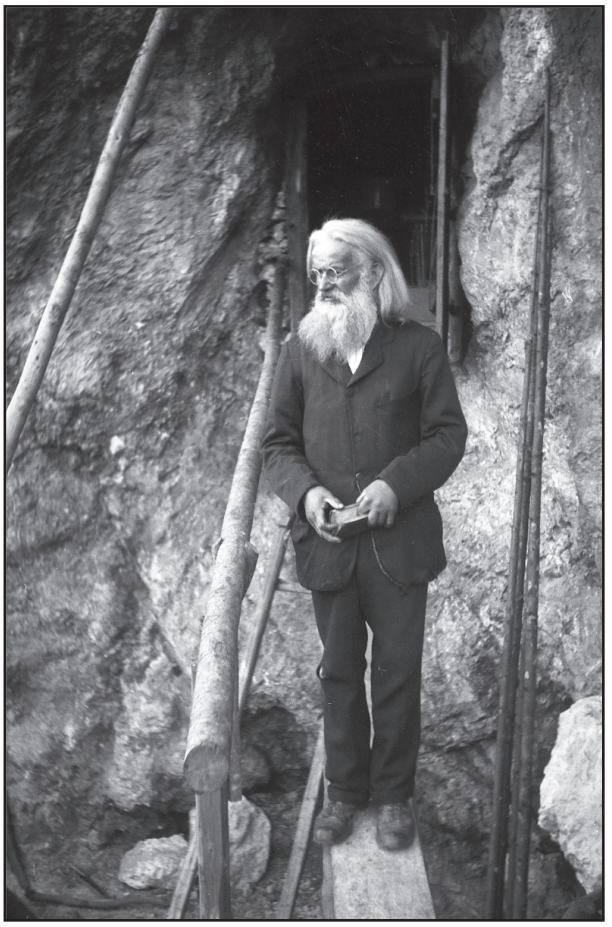

Puščavnik v svojem bivališču leta 1932

Obisk ciganov v Šmarci leta 1934

Vaški posebnež leta 1932

Čarobna narava

Njegovo izostreno oko za opazovanje je bilo povezano tudi z občudovanjem lepot narave in s simpatijo je na svojih poteh spremljal lepo in razgibano pokrajino. Posebej je imel rad pomladne mesece, saj sta ga prebujajoče se pomladno cvetje in okrasno grmičevje navdihovali in sproščali. Tudi pogled na cvetoče sadno drevje je raznežil njegovo rahlo melanholično dušo. V Potopisu o romanju v Lurd je s posebnimi občutki opisal naravo ob odhodu: »Bilo je 11. maja 1908. Ta dan je bil določen za odhod I. romarskega vlaka v Lurd. Dan je bil jako lep, nebo je bilo tu pa tam prepreženo z meglicami, spomladansko solnce pa je toplo sijalo na zelene griče in doline.« Ob vožnji z vlakom pa nadaljuje: »Lokomotiva je zapiskala, vozovi so se zganili in vlak jo je odpihal iz homške postaje proti beli Ljubljani. Vožnja je bila prijazna. Sadno drevje je nežno krasno cvetelo in nas spominjalo na prijazni maj.«

Po drugi strani pa je gojil posebno spoštovanje do njenih mogočnih sil, kadar so povzročale katastrofe nepredvidljivih razsežnosti. V posebnem spominu je Petru, še kot ne 12-letnemu fantiču, ostal dogodek, ko je naše kraje prizadel dokaj hud potres.

V svojem zapisu iz leta 1920 se dogodka spominja takole: »Do tega časa so se pa tudi meni že leta nabrale in tu vmes je marsikaj prišlo, 1895 leta je v Ljubljani in daleč naokoli ravno o Veliki Noči zelo močan potres, ki je posebno Ljubljano močno porušil, tudi Šmarci ni prizanesel. Cerkev na Homcu je pa skoraj porušil, na-

Poplave na Duplici – zasilna brv ob podrtem mostu okoli leta 1924

Končkova hiša v hudi zimi leta 1951–1952

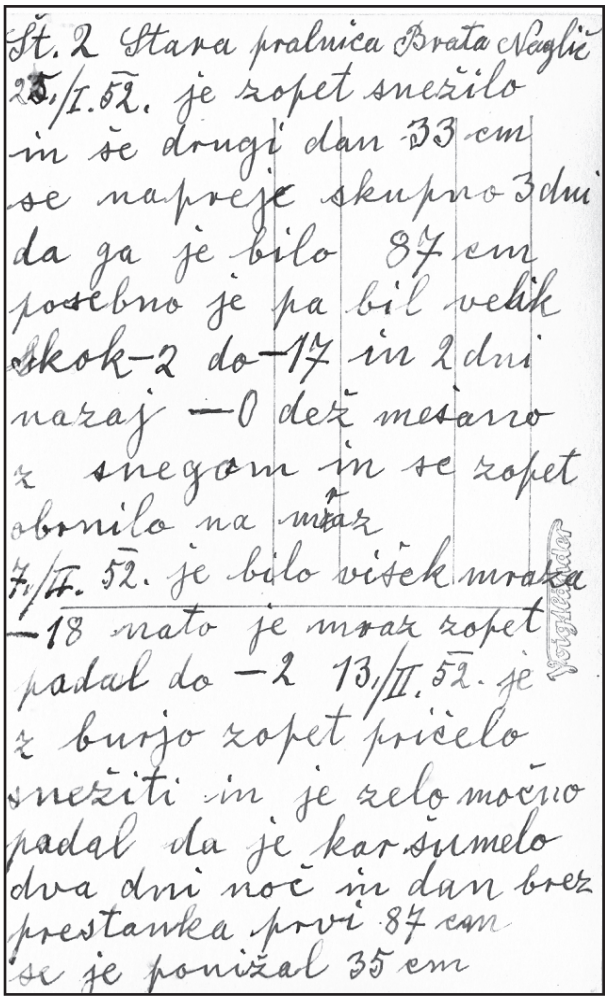
Št. 2 Stara pralnica Brata Naglič
25./I.52. je zopet snežilo
in še drugi dan 33 cm
se napreje skupno 3 dni
da ga je bilo 87 cm
posebno je pa bil velik
skok -2 do -17 in 2 dni
nazaj -0 dež mešano
z snegom in se zopet
obrnilo na mraz
7./II. 52. je bilo višek mraza
-18 nato je mraz zopet
padal do -2 13./II. 52. je
z burjo zopet pričelo
snežiti in je zelo močno
padal da je kar šumelo
dva dni noč in dan brez
prestanka prvi 87 cm
se je ponižal 35 cm

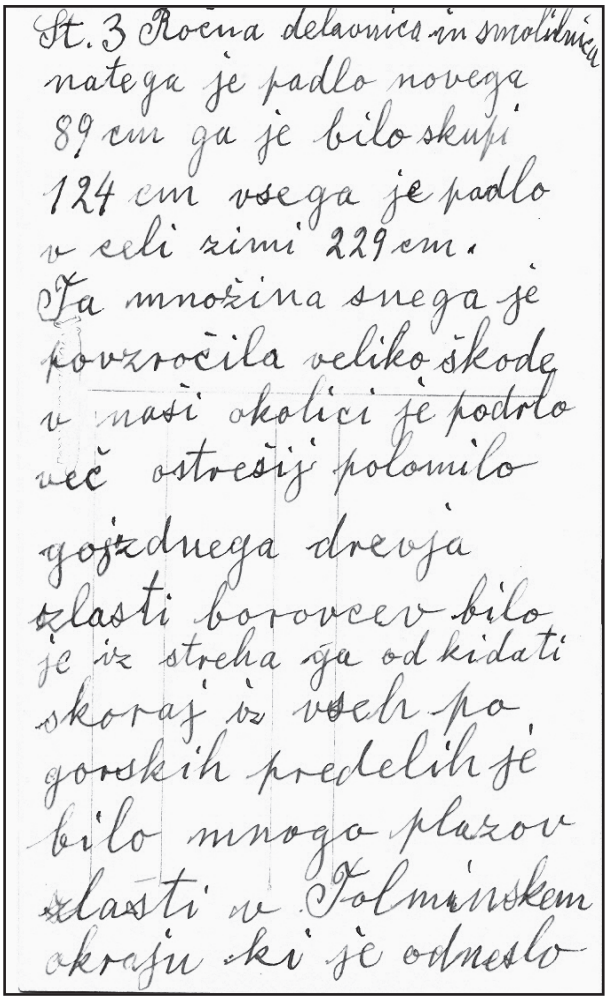
Št. 3 Ročna delavnica in smolilnica
nateg je padlo novega
89 cm ga je bilo skupi
124 cm vsega je padlo
v celi zimi 229 cm.
Ta množina snega je
povzročila veliko škode
v naši okolici je podrlo
več ostrešij polomilo
gozdnega drevja
zlasti borovcev bilo
je iz streha ga odkidati
skoraj iz vseh po-
gorskih predelih je
bilo mnogo plazov
zlasti v Tolminskem
okraju ki je odneslo

Meteorološko poročilo iz leta 1952 s podatki o vremenu na hrbtni strani fotografij

Peter Naglič leta 1930

ša hiša je bila vsa razpokana in so jo dali zvezati z železnimi vezmi, z tem se je močno ojačila.« Pogosto je pogledoval proti nebu in opazoval različne formacije oblakov, še posebno, ko se je bližala nevihta.

Iz ohranjenih namiznih koledarjev je razvidno, da je pogosto sledil vremenske napovedi. Natančno je popisoval temperature in v zimi meril debelino snežne odeje. Po svoji zanimivosti vsekakor izstopa kratka vremenska reportaža, zajeta na štirih fotografijah, v zimi na prelomu iz leta 1951 v 1952. Znano je, da je bila po hidrometeoroloških meritvah to najbolj snežena zima v zadnjih sto letih.

Na hrbtni strani je opisal potek padavin, temperaturni režim, o izrednih razmerah, ki so vladale v Ljubljani, pa nadaljuje: »Promet je bil za kakih deset dni prekinjen, v Ljubljani so bili mobilizirani za odkidavanje s streh in ulic in odvažanje v strugo Ljubljanice, v velikih krajih ga je bilo treba po železnici in cestah odkidavati.«

V osebnost Petra Nagliča je bila vtkana visoka etika, bil je plemenitega značaja in skromen. S širokim pogledom na svet, zazrtim v prihodnost, je tlakoval pot svoji družini. S ponižnim pristopom je izpolnjeval svoje edinstveno življenje, ki je bilo napolnjeno z izredno ustvarjalnostjo. Notranji mir, ki ga je poosebljal, ga je navdihoval z neverjetno navdušenostjo in energijo. Življenjski opus, ki ga je Peter Naglič ustvaril v vsestransko bogatem življenju, ohranja edinstven spomin na dogodke in ljudi njegovega časa.

Literatura

Andrej DULAR, 2013: *Od domačega praga do Jeruzalema.* Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

Marko FRELIH, 2013: *Terra Sancta 1910*. Stična: Muzej krščanstva na Slovenskem.

Janez HUMAR, 1996: Tovarna ščetk in čopičev brata Naglič. V: *Kamniški zbornik XIII*. Kamnik: Občina Kamnik.

Anton MRKUN, 1925: *Homec.* Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.

Peter NAGLIČ, 2007: *Moje življenje v svetovni vojni 1914–1918*. Ur. Blaž Vurnik. Ljubljana: Založba Modrijan, Mestni muzej Ljubljana.

Matjaž ŠPORAR, 2009: Po fotografskih stopinjah Petra Nagliča. V: *650 let Šmarce*. Šmarca: Krajevna skupnost Šmarca.

Zora TORKAR, 2009: *Skozi objektiv Petra Nagliča*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Bogo ZUPANČIČ, 2005: *Usode ljubljanskih stavb in ljudi*. Ljubljana: Založba KUD Polis.

Osebni dnevnik Petra Nagliča iz leta 1910.

Osebna zbirka zapisov in spominov Petra Nagliča.

Miklavž Komelj[1]
Bratovževa ploščad 18, Ljubljana

Anja Bergant[2]
Na produ 5, Kamnik
dbergant@onko-i.si

Rezbar Maks Bergant (1912–1996)

Življenje, posvečeno lepoti

Rezbar Maks Bergant, rojen v Trstu, je večji del življenja preživel v Kamniku. Rezbarstva se je učil pri podobarju Ivanu Klemenu. Začetna rezbarska in pozlatarska dela za cerkve in privatna stanovanja so razkrivala talent in znanje, ki ju je opazil tudi arhitekt Jože Plečnik. S Plečnikom je začel sodelovati pri obnovi cerkve v Stranjah. Sodelovanje je razmahnilo Bergantove sposobnosti in zaznamovalo njegovo umetniško pot. Med Bergantom, njegovo ženo in Plečnikom se je razvilo iskreno prijateljstvo.

Maks Bergant je najlepša in največja dela ustvaril v obdobju 1960–1985: več kot 50 oltarnih okvirjev, oltarnih miz in ambonov, okvirjev križevega pota in večnih luči, ki krasijo cerkve po Sloveniji, Beogradu in Splitu, in kot vrhunec – tudi oltarni okvir za Layerjevo podobo Marije Pomagaj na Brezjah. Poleg teh del je izdelal še nekaj deset okvirjev za slike in ogledala, svečnikov, lestencev, drobnih rezljanih okrasnih predmetov in zmodeliral nekaj doprsnih kipov in angelskih glav. Bergantova dela so raztresena po Sloveniji, nekdanji Jugoslaviji in drugje po Evropi in Ameriki.

Ključne besede: Maks Bergant, rezbar, pozlatar, kipar, Jože Plečnik

Maks Bergant, a carver born in Trieste, spent most of his life in the town of Kamnik. He learnt the lore of carving from Ivan Klemen and his early carvings and gild works in churches and private homes gave evidence of a great talent and skills that were soon noticed by the architect Jože Plečnik. Their professional cooperation, which commenced with the renovation works of the church at Stranje, crucially affected Bergant's artistic career and expertize as they began to grow along with the friendship he nurtured with Plečnik and the architect's wife.

Maks Bergant created his best works between years 1960 and 1985; amongst others, there were more than 50 altar frames, tables, ambons, frames to the Stations of the Cross, and eternal lights decorating church interiors of Slovenia and the cities of Belgrade and Split. The gem of his work is the altar frame for Layer's Lady Help at Brezje. Besides these, he created dozens of mirror and painting frames, candlesticks, chandeliers, miniature decoration carvings and sculpted a few busts and angel heads. Bergant's works are scattered all over Slovenia, countries of former Yugoslavia and some European as well as American states.

Key words: Maks Bergant, carver, gilder, sculptor, Jože Plečnik

Maks Bergant v pogovoru

Vnukinja o Maksu Bergantu

Rezbar Maks (Maksimiljan) Bergant se je rodil v Trstu 15. 4. 1912 kot tretji od štirih otrok materi Ivani in očetu Lovrencu. Družina se je ob koncu 1. svetovne vojne preselila v Podgorje pri Kamniku na posestvo, ki jim ga je zapustil pokojni sorodnik. Maks je tako že v otroštvu spoznal delo in skrbi na kmetiji, kar je zaznamovalo vse njegovo življenje. Šolo je obiskoval v Kamniku. Že kot šolarja ga je radovednost pripeljala v atelje mojstra podobarja Ivana Klemena. Njegova dela so ga očarala in kasneje se je tam resno začel učiti rezbarstva. Skoraj skrivnostni svet ateljeja na Parmovi 5 v Kamniku je tako postal tudi Bergantov ustvarjalni svet.

Kljub opravljenemu sprejemnemu izpitu za nadaljevanje gimnazijskega študija tega sploh ni nadaljeval zaradi občutka krivde, da zapušča dom in delo na kmetiji.

Želja po izobrazbi in rezbarjenju, v nasprotju s pričakovanji doma, pa je vseeno postala močnejša in mladi Bergant je odšel v Split, kjer je tri leta poglabljal znanje modeliranja in umetnostne zgodovine ter spoznaval druge tehnike oblikovanja pod vodstvom akademske slikarke sestre Julite Katz v tečajih samostana šolskih sester.

V letu 1944 je izgubil dragi osebi, očeta Lovrenca in mojstra Klemena. Dve leti kasneje je njegovo življenje ogrožal bakterijski meningitis. Po ozdravitvi je od Klemenovih sorodnikov odkupil atelje na Parmovi in ga imenoval »Bajtica« ter tam nadaljeval svojo umetniško pot.

Začetna rezbarska in pozlatarska dela za cerkve in privatna stanovanja so razkrivala talent in znanje, ki ju je opazil tudi prof. Jože Plečnik. Maksa Berganta sta s patrom Martinom Percem povabila k sodelovanju pri

1 Doktor znanosti, umetnostni zgodovinar, pesnik.
2 Diplomirana ekonomistka.

Oltarni okvir Marije Pomagaj – Stolnica Ljubljana[3]

obnovi cerkve v Stranjah pri Kamniku. To sodelovanje s Plečnikom je razmahnilo Bergantove sposobnosti in zaznamovalo njegovo kasnejšo umetniško pot. Arhitektova pisma in zapisani spomini govorijo tudi o iskrenem prijateljstvu, ki ga je prof. Plečnik kasneje, vse do svoje smrti, gojil do mojstra rezbarja in njegove soproge Zore Bergant.

V tem času so poleg rezbarij v stranjski cerkvi začela nastajati Bergantova prva velika dela: kip slepe žene Marjance v naravni velikosti; glava žalostne Marije za nagrobnik pokojnega očeta, edino delo v kamnu, oltarni okvir – pletenina v župnijski cerkvi v Kamniku, rezbarije za škofovski sedež in oltarni okvir Mariji Pomagaj v ljubljanski stolni cerkvi. Tu je rezbarski motiv akantovega lista dobil novo polnost baročne oblike, tako da je kljub nekaterim kasnejšim poskusom posnemanja ostal pravi Bergantov avtorski pečat.

Septembra 1950 se je Maks Bergant poročil z Zoro Prohinar, ki je moža spodbujala na njegovi umetniški poti in bila njegova opora vse nadaljnje življenje. Leta 1960 je bil sprejet v Društvo likovnih umetnikov uporabne umetnosti Slovenije in nato 1971 še v jugoslovansko. S svojimi deli je sodeloval na skupinskih razstavah društva, največja dela pa so bila po cerkvah, kot je menil avtor, tako »vedno razstavljena«. Žal je sedaj v mnogih primerih avtorstvo prezrto.

Maks Bergant je najlepša in največja dela ustvaril v obdobju 1960–1985. Težko je razumeti, kako je mojster uspel izrezljati in pozlatiti več kot 50 oltarnih okvirov, oltarnih miz in ambonov, okvirov križevega pota in večnih luči, ki krasijo cerkve po Sloveniji, Beogradu in Splitu, in kot vrhunec tudi oltarni okvir za Layerjevo podobo Marije Pomagaj na Brezjah. Poleg teh del je ustvaril še nekaj deset okvirov za slike in ogledala, svečnikov, lestencev, drobnih rezljanih okrasnih predmetov in zmodeliral nekaj doprsnih kipov in angelskih glav. Bergantova dela so tako raztresena po mnogih domovih v Sloveniji, bivši Jugoslaviji, pa tudi drugje po Evropi in Ameriki.

Umetniškim izzivom je Maks Bergant odgovarjal praktično do konca svojega življenja. Oltarni okvir v cerkvi na Viču v Ljubljani je rezultat iskanja novih oblik, podobno kot so postale oltarne mize in podstavki za monštranco za mojstra nov izziv.

Zadnja leta je našel tudi čas za veselje z družino in vnuki. Žal je kljub vidni oslabelosti zavračal zdravniške preglede in pomoč. Okušal je grenkobo pozabe od ljudi, za katere je največ delal, a je ostal pokončen. Le tri dni pred smrtjo, 30. 6. 1996, je oddal svoje zadnje delo.

Umetnostni zgodovinar o Maksu Bergantu

Ko se spominjam Maksa Berganta in Zore Bergant, se spominjam nekega čisto posebnega sveta, za katerega se zdi, da je obstajal v nekem čisto posebnem času.

Maks Bergant, ki se je pisal enako kot najbolj svojski slovenski baročni slikar (po izročilu je bil celo njegov daljni sorodnik), je bil v svojem delu resničen nadaljevalec baročne tradicije. Resničen nadaljevalec prav zato, ker je ni kopiral, ampak jo plemenitil z invencijo. Izročila baroka ni mogoče prenašati s preprostim kopiranjem baročnih form; treba je vase privzeti tisti ritem, tisto razumevanje in občutje forme, ki išče svojo pot kot organska rast; treba je biti zelo izviren, treba je imeti veliko domišljije. In Maks Bergant je to zmogel. V slovenskem kontekstu se njegovo rezbarsko delo lahko zazdi celo bolj pravi barok od historičnega baroka. Bergant je v svojem delu dosegel stopnjo popolnosti, ki nikakor ni bila samo tehnična; zanj je bilo njegovo rezbarsko-kiparsko delo nekaj globoko spiritualnega.

In starim rezbarskim in kiparskim mojstrom je bil blizu tudi v načinu dela, v skrajni disciplini, ki ni poznala počitka. Bergant je v možnosti nenehnega dela videl največjo srečo. Delal je od jutra od večera v svoji delavnici, v kateri se je desetletja dogajal ustvarjalni obred.

Ta prostor je obvladovalo sakralno vzdušje. Stavba se je imenovala – se imenuje – Bajtica. Prej je bila atelje njegovega učitelja Ivana Klemena. Bergant jo je odkupil nekaj let po njegovi smrti in v njej nadaljeval z delom. Mistično vzdušje, ki je Berganta v mladosti pritegovalo, kadar je hodil mimo nje, je v času, ko je v njej delal sam, ostalo in se še stopnjevalo.

Nisem bil velikokrat tam, a vsak obisk je bil nekaj nepozabnega. Stopiti tja – je pomenilo pravo potovanje.

Najintenzivneje se spomnim svoje osuplosti ob prvem obisku. Takrat sem bil star kakšnih deset let in najbolj sem se navduševal nad preteklostjo; kar naprej sem sanjaril o možnostih prehajanja med različnimi zgodovinskimi časi.

In ko sem vstopil v Bajtico, se mi je zdelo, da sem vstopil v neki drug čas.

3 Avtor fotografij je Žiga Mihelčič.

In tam je stal Maks Bergant kot v neki skrivnostni preteklosti, obenem pa sam onkraj vsake starosti. Vedno se mi je zdelo, da se sploh ne stara, ampak živi v brezčasnosti.

Bilo je čarobno vzdušje, vse je bilo zatemnjeno (mogoče dejansko sploh ni bilo tako temno, ampak v mojem spominu se vedno prikaže ta skrivnostna temačnost), iz te zatemnjenosti pa so se svetile pozlate; povsod polno drobnih predmetov. Kaj vse je bilo tam! Od starega bankovca za sto dinarjev iz tridesetih let, ki mi ga je Bergant podaril, do križev, ki so imeli spodaj Adamove lobanje, in seveda napol dokončani okviri in dleta ... In kip iz surove gline, ki je že desetletja ležal na tleh ... (Z enega poznejših obiskov se spominjam, da so bili na tleh razpostavljeni tudi ljubko okorni kipci, ki so jih izrezljali otroci. Spominjam se neke Madone z domiselno rezljanimi očmi. Če prav razumem, si je Bergant v poznih letih prizadeval, da bi vzgojil naslednstvo v mladem rodu, da bi se njegovo znanje in mojstrstvo prenašala naprej. A to mu ni uspelo tako, kot je o tem sanjal.)

Tisto, kar je najbolj obvladovalo prostor, pa je bil bel kip iz mavca, imenovan Marjanca, portret slepe ženice z ruto na glavi v naravni velikosti, nenavadno živo modeliran, da sem kar čutil, kako me to skrivnostno bitje vidi – ne z očmi, ampak z rokami in z vso svojo podobo.

Spominjam se, kako je Bergant pripovedoval o tem kipu. Kako mu je žena Zora pripeljala v Bajtico to staro gospo in jo je portretiral – in tik preden je bil kip dokončan, ga je pozorno in natančno pretipala z dlanmi od vrha rute do tal in rekla, da je podoben, samo z nosom nekaj ni v redu. In nos v resnici še ni bil do konca zmodeliran.

O tej gospe je Bergant pripovedoval z veliko empatijo. Najbolj mi je ostalo v spominu, kako je govoril, da so jo otroci zaničevali zaradi slepote, ji nagajali in vpričo nje celo zavijali vratove njenim kokošim – ni videla, ampak le slišala pokanje koščic. To je bilo zame najbolj srhljivo.

In tudi kip kot celota se mi je zdel srhljiv – in obenem čudno domač, kot da je v tej slepoti neka skrivna vednost, kakršno so pripisovali davnim slepim pevcem.

Spominjam se, da sem, takoj ko sem prišel domov, ves prevzet napisal nekaj strani dolg tekst o Bergantovem ateljeju, o tem kipu in o tej gospe ter njeni življenjski zgodbi. Mislim, da jo je na koncu povozil vlak. In že čez nekaj dni sem tisti tekst raztrgal, ker me je preveč vznemirjal.

Maks Bergant je ta kip ustvarjal leta 1949, ko je ravno intenzivno sodeloval z Jožetom Plečnikom pri opremi za cerkev v Stranjah. Plečnik je bil menda nejevoljen, da se je njegov sodelavec ravno v tem času, ko je bilo toliko dela, lotil še tega kipa. Ampak delal ga je iz resnične notranje nuje. Ko pa je Plečnik kip prvič videl, je bil menda naravnost pretresen. (Mimogrede: ko sem si pozorno ogledoval ta kip, se mi je v nekem trenutku zazdelo, da je obraz Marjance presenetljivo podoben Plečnikovemu.) Berganta takrat ni bilo v delavnici, zato je vstavil kipu v roko papirnat zvitek, na katerega je napisal s svojo lepo pisavo:

Kip slepe žene Marjance

Tovariš
Maks Bergant
Čestitam!
10. nov. 49 Plečnik

Spominjam se, kako je gospa Bergantova v osemdesetih letih ta listek izročila mojemu očetu, da ga je nesel restavrirat v Arhiv Slovenije.

To, da je Plečnik nekomu rekel *tovariš*, ni bilo prilagajanje novemu času, ko je ta beseda postala tudi način uradnega naslavljanja. Plečnik ni privzel tega načina; v pismih je Berganta vedno tituliral »gospod«. Če mu je tokrat napisal »tovariš«, je to zanj res pomenilo tovarištvo.

Plečnik je, ko je videl ta kip, Bergantu ponudil, da mu lahko omogoči vpis na likovno akademijo. Vedeti moramo, da si je Bergant pravzaprav najbolj želel postati kipar. Ni se počutil kot rezbar, ampak kot kipar. Vseeno pa ni hotel na akademijo, raje je ostal pri svojem delu. In taka samosvojost je bila Plečniku všeč.

Plečnik je imenoval Berganta »tovariš«, Bergant pa o Plečniku nikoli ni govoril v familiarnem tonu. Ko sem

Oltarni okvir Layerjeve Marije Pomagaj – Brezje

se z družino Bergant pogovarjal o Plečniku, sem dobil vtis, da je Plečnik zanje svetnik, nekakšen hišni zavetnik. Zlasti gospa Zora je vzdrhtela od ljubečega spoštovanja, ko je govorila o njem.

Plečnik je bil brez dvoma tista osebnost, ki je najbolj odločilno zaznamovala Bergantov razvoj. Čeprav so bila njegova formalna izhodišča drugačna (razen v delih, ki so nastala po Plečnikovih osnutkih, Bergant nikoli ni poskušal biti »plečnikovski«), je bil za Berganta odločilna ustvarjalna spodbuda Plečnik. Zato bi v tem zapisu rad postavil v središče njuno srečanje in sodelovanje; prav iz dokumentov o tem sodelovanju lahko najbolje razberemo Bergantovo duhovno »fiziognomijo«.

Bergant se je s Plečnikom prvič srečal v odločilnem obdobju svojega življenja, ko je ravno prebolel hudo bolezen in z vsem začel na novo. Zgodilo se je leta 1947 po posredovanju župnika p. Martina Perca, ki je Plečniku naročil predelavo med vojno zelo poškodovane župnijske cerkve sv. Benedikta v Stranjah. To je bila prva Plečnikova povojna arhitekturna realizacija in eno najpomembnejših del njegovega poznega ustvarjalnega obdobja. Poleg tega pa je bilo to delo, ob katerem je razvil kar najintenzivnejše sodelovanje z domačini.

Plečnik je Bergantu zaupal izvedbo najpomembnejših elementov cerkvene opreme, kar je pogosto pomenilo prave kiparske naloge. Zaupal mu je tudi izdelavo glavnega oltarja. In s tem oltarjem je povezano Bergantovo dejanje, ki je Plečnika tako fasciniralo, da je to povsem spremenilo odnos med njima. To veliko pove tako o Bergantu kot o Plečniku. Bergant se je lotil dela zelo vneto in začel je z dvema angelskima glavicama na spodnjem delu oltarja. Ko sta bili dokončani in ju je Plečnik videl v njegovi delavnici, mu je rekel (navajam po pripovedovanju gospe Zore Bergant): »Luštni so, luštni. Ampak jaz bi rad bolj Italijančke.« Bergant mu je odgovoril: »Prav.« Takoj je čisto mirno, ne da bi bil pri tem užaljen, vrgel že izdelani glavici na tla pod delovni pult. Plečnika je njegova reakcija povsem osupnila: ta pripravljenost, da že narejeno zavrže in začne znova. In obenem popolna odsotnost nekega poveličevanja lastnega ega. Čeprav je bil Bergant, ko je govoril o svojih delih, vedno zelo samozavesten. Ampak v tej samozavesti ni bilo nič osebnega; prej neka ponižnost pred lepoto.

Plečnik je bil ob tem dejanju osupel. Obenem pa – kot da je šlo za neko iniciacijo. Kot da bi Plečnik v duhu starih mojstrov preizkušal, ali je učenec dovolj skromen oziroma ponižen v krščanskem smislu. Bergantova reakcija ga je morala navdušiti tudi zato, ker po duhu spominja na hagiografske anekdote; tak nenapuh je bil znak avtentičnosti predvsem za svetnike. Tako je na primer sv. Filip Neri preverjal, ali dela neka domnevna mistikinja avtentične čudeže, tako da ji je ukazal, naj mu sezuje blatne škornje – kar je seveda skrajno besno zavrnila. (O tem dogodku je navdušeno pisal Goethe.)

Svečnik

In čez dva dni je Plečnik Bergantu poslal izvod knjige *Architectura perennis* s posvetilom v arhaičnem religioznem tonu:

Tebe Boga hvali
Tebe Gospoda poveličuje
Tebe večnega Očeta časti vsa zemlja
ter Maks Bergant v Kamniku
v Ljubljani pa Jože Plečnik

v spomin na 7. julij 1947

In tako se je razvilo med njima prav posebno sodelovanje, ki je izhajalo tudi iz prepoznanja duhovne sorodnosti. Ko je Bergant delal za Plečnika, ni bil samo izvajalec. Plečnik je namreč svoje načrte prilagajal znanju sodelavcev; glavni oltar župnijske cerkve sv. Benedikta v Stranjah je na primer zasnoval kot »veliko listnato monštranco« prav z upoštevanjem Bergantovega odličnega obvladovanja ornamentike. Seveda je imel glede izvedbe detajlov konkretna pričakovanja – v nekem pismu je na primer za Berganta narisal skico, kakšen naj bi bil lik sv. Benedikta v stilu beuronske šole (sam piše »beuronske viže«). A sodelovanje z rezbarskim mojstrom je zanj pomenilo tudi posvetovanje. V nekem pismu Bergantu v zvezi s Stranjami piše glede kapitelov, da bi se rad še z njim posvetoval, kako naj jih oblikuje.

In pozneje je listnati podstavek z operutničenim obrazom pod kopijo brezjanske Marije Pomagaj v kamniški cerkvi na Šutni zasnoval kot posebno priznanje Bergantu, ki je za to sliko izdelal okvir po njegovem načrtu, a ga je obenem, ko je prišel v zadrego, zelo domiselno dopolnil. Plečnik mu o tem v pismu piše: »*To ste vražje vehementno rezali – !*«

Plečnik pa je Bergantu dajal tudi nasvete in ga učil. Plečnik je bil iz mizarske družine in je zelo dobro poznal les, znal je ceniti delo z lesom in je v teh obrtnih finesah neskončno užival, to mu je bilo domače. Zato je znal dati Bergantu tudi konkretne obrtne nasvete – na primer finese v zvezi z nanašanjem pozlate: kaj je treba narediti, da bi se pozlata čim bolje obdržala. Plečnik je bil genialen umetnik, ampak po duši je bil morda prej nekdo, ki rezlja les, kot pa intelektualec. V nekem pismu Bergantu toži nad tem, da je zadnje dni veliko bral – in da branje duši ustvarjanje. To je bila njegova znana teza. Vendar, kolikor vem, Bergant ni pristajal nanjo. Zelo veliko je bral – zlasti zgodovinske knjige.

Ko sem bil prvič na obisku pri Bergantu, je imel Plečnikova pisma v Bajtici; potegnil jih je iz predala neke mize in mi jih kazal – pisana s tisto lepo, čisto posebno pisavo.

Plečnik ga je na kuvertah svojih pisem različno označeval z izrazi »*rezbar*«, »*rezbar in kipar*«, »*kipar in rezbar*«, »*kipar*«.

Pisma so v glavnem kratka; ne ponujajo nam kakšnih epohalnih odkritij o Plečniku, vendar je v njih nekaj izredno lepih, subtilnih formulacij. Leta 1948 je Plečnik Bergantu napisal:

Jaz se Vas mnogo spominjam, obžalujoč da živimo v tako skopem času – Izrabiti bi Vas hotel do skrajnosti –

In naslednje leto:

Vém kako iskreni ste mi v vsem, to mi je v lepo, zadostno veselje, del tolažbe v tem hudičevo razrvanem času.

In spet v drugem pismu:

Sem pa tje obsije človeka dan, ki je svet, sem pa tje, ki je vsaj sončen, večina dni je muka, oblačna, meglena – jaz pa želim, da bi Vam bilo teh zlatih, srečnih največ!

In v zadnjem pismu, marca 1955:

Jutro je bilo čarobno, prelestno, čudežno vse posejano in preoblikovano – na večer je sneg že krmežljav, moker – njega belina postaja kulturna –

Ko sem pred leti pisal članek o Plečnikovem sodelovanju z Bergantom, sem nameraval kot prilogo objaviti še ta pisma – ampak gospa Bergantova tega ni želela. Hotela je, naj ostane v zvezi z njimi občutek skritosti, skrivnosti. Ni hotela, da bi bili spomini na Plečnika kakorkoli oskrunjeni.

Niso bila samo pisma. Bili so še drugi zakladi. Nekoč je Plečnik Bergantu podaril hišni oltarček, v katerega je vstavil lastnoročno rezljano preprosto svetniško figurico, ki učinkuje kot delo ljudske umetnosti. Podaril mu je tudi zanimivo drobno figurico ruskega mužika, ki jo je prav tako sam izrezljal v blago geometrizirani stilizaciji.

A tisto, kar je bilo za gospo Bergantovo v zvezi s Plečnikom največja svetinja, je bil zvežčič risb, ki jih je Plečnik l. 1949, ko so bila glavna dela v Stranjah že končana, podaril Martinu Percu. On pa potem njej. Plečnik je v tem zvežčiču narisal nekaj možnih cerkva, ki bi jih lahko naredil v Stranjah na mestu te cerkve, ki je bila zdaj končana; pri tem je preigraval historične stile – od grškega templja do baroka in renesanse, končal pa je s podobo zasnove, s kakršno se je nekaj let prej sam ukvarjal v načrtih za nerealizirano zagrebško cerkev sv. Križa.

Mislim, da ta drobni zvežčič pove nekaj bistvenega o Plečnikovem ustvarjanju. Ko je vse pri koncu, ni konca, ampak se odpre občutje, da je vse na začetku. Ko je bilo nekaj narejeno, se je v mojstrovi domišljiji šele razprla vsa paleta možnosti. Velikokrat razmišljam o tem zvežčiču, o tem, kaj ta zvežčič sporoča o kreativnem procesu.

Obenem pa je v tem preigravanju historičnih stilov čutiti tisto misel, ki jo je Plečnik v svojem pismu Bergantu 27. avgusta 1948 artikuliral kot vzdih:

»Zakaj le je življenje tako kratko, da nobeno ne more niti to, kar je že bilo, obseči!«

Ne vem, če je Bergant kdaj tožil nad kratkostjo življenja; ko sem ga srečeval v njegovi Bajtici, sem ga doživljal, kot da živi in se premika v večnosti.

Intenzivno sodelovanje s Plečnikom je zajelo le nekaj let Bergantovega življenja, a ta leta so bila zanj odločilna. Pozneje Bergant, kot sem že poudaril, ni delal v stilu Plečnika, a lahko bi rekli, da je pri svoji inventivni oživitvi baročne tradicije izhajal tudi iz Plečnikovega duha.

Ustvaril je ogromen opus. Kar zadeva osnovni likovni motiv, velika večina del variira stilizirano akantovje, ki je sčasoma pod Bergantovim dletom dobivalo vse večjo prostorsko globino – njegova prostorska predstava, s katero je snoval zahtevne kompozicije, je bila fantastična in dejansko ni samo rezljal, ampak je kiparil. Dinamiko baročne forme je dojel v notranjem bistvu in jo ponovno iznašel za neki čas, v katerem se je mogoče zdela *unzeitgemässig*, a je vendar vedno znova zbujala občudovanje. Bergant je doživel mnoga priznanja, med drugim je – kot darilo kamniške občine – naredil impozanten rezljan okvir celo za predsednika Tita, ki je potem visel na Brionih. A najbolj monumentalna so njegova cerkvena dela; najbolj znan in še posebej izvirno zasnovan in izveden je plapolajoči okvir za Layerjevo sliko Marije Pomagaj na Brezjah, o katerem je, ko je bil narejen, napisal lep članek p. Roman Tominec. (Do te romarske podobe je že dolga leta prej gojil poseben odnos; ohranjen je njegov zapis, datiran 8. 5. 1947, v katerem piše o svoji molitvi pred kopijo brezjanske Marije v Ljubljani – v tem zapisu prosi Marijo, naj bodo njegove roke močne pri krašenju njenih oltarjev ... In da bo okrasil »*najlepši duševni svoj oltar*«.) Ampak včasih je skromno sprejel tudi naročila, kjer ni mogla priti do izraza vsa njegova ustvarjalnost. Spominjam se, kako je, ko so v osemdesetih letih obnavljali ljubljansko stolnico, cele mesece zlatil kapitele pod stropom; tudi to ponižno in mukotrpno delo je opravljal z isto predanostjo, s katero je dajal v rezbarijah prosto pot svoji imaginaciji.

Veliko pa je delal tudi za svoje najdražje; mnogo njegovih del je v zasebnih stanovanjih, nekatera najlepša pa je naredil za svoj dom, urejen kot svetišče.

V tem domu sem se srečeval predvsem z gospo Zoro. Z njo je povezanih nekaj mojih najlepših otroških spominov. Občudoval sem njeno neverjetno dostojanstvo.

Tudi po smrti Maksa Berganta je v tej hiši ostajala njegova prisotnost. Gospa Zora je o njem vedno govorila na tak način, da je bil kljub smrti še vedno živ. Pa ne samo govorila.

Tako kot je v hiši ostajala živa njuna največja bolečina – dva dni in pol po rojstvu umrla hčerka Marija Katarina, v katere spomin je Bergant izrezljal angelčka. Ta angelček je bil Plečniku na poseben način ljub. Vsakič, ko sem obiskal gospo Bergantovo, mi je pripovedovala, kako ga je Plečnik ob vsakem svojem obisku božal po trebuščku in žvižgal.

***

Ko pripravljam ta zapis za objavo, imam v rokah kopije razmišljanj, pesmi in dnevniških zapiskov, ki jih je Bergant pisal v prelomnih trenutkih svojega življenja – med decembrom 1946 in koncem maja 1947, torej po prestani bolezni, zaradi katere mu je grozilo, da mu bo ohromela roka, in pred srečanjem s Plečnikom.

Iz teh zapiskov lahko razberemo, da so bili to zanj neznosno intenzivni meseci. In lahko tudi zaslutimo, da srečanje s Plečnikom, ki je sledilo kot dokončna potrditev njegove odločitve za ustvarjalno pot, ni bilo naključje, ampak nekaj, kar je priklical z najglobljo notranjo željo.

Ko berem te zapiske, spoznavam globino njegove samote. In drugače kot prej razumem tudi njegovo religioznost. So to zapiski iz stanja, ki ga je sveti Janez od Križa imenoval »*temna noč*«?

Bergantova religioznost v svojem bistvu ni bila pripadnost družbeni vezi, ki bi ga vpletala v neko skupnost. Pomenila mu je nekaj, kar mu je dajalo moč, da je vzdržal svojo samoto.

Njegova pesem *Tožba!* se konča:

»Želel bi si vreči raz sebe ves mraz,
postati v toploti eden izmed vas,
a kaj, ko dano mi ni!«

A kaj, ko je spoznaval, da je toplota »njih« bolj mrzla od tega, kar je imel v sebi za »mraz«. »*Kako silno majhna sreča je pri ljudeh. Za mene nisi namenil apostolata pri ljudeh, ker mi daješ toliko odpora v duši.*« V neusmiljenem obračunavanju s samim sabo je spoznal, da mora hoditi svojo pot, tudi če ga bodo vsi imeli za »*čudaka*«; kajti »*njihova veselost je zame trpljenje*«. Njegova molitev je bila: »*Delati, delati samo, za moči te prosim.*« V teh zapiskih je bil neusmiljen v soočenju s samim seboj, v želji, da bi »*našel nit svojega duševnega vozla*«, da bi »*sprostil duha*«. In sledilo je »*spoznanje popolne samote*«.

To spoznanje je dalo svetlobo vsemu njegovem delu.

Zora Torkar[1]
Jurčičeva ulica 22, Kamnik
zora.torkar@guest.arnes.si

V spomin dr. Niku Sadnikarju

30. novembra 2012 je umrl ljubitelj umetnosti in zgodovine, predvsem pa velik Kamničan, Niko Sadnikar (1916–2012). Bil je vir številnih informacij, nenadomestljiv pri zbiranju in predstavljanju gradiva s širšega kamniškega območja za skoraj vse razstave, ki jih je pripravljal kamniški muzej, z bratom Demetrom pa tudi skrben varuh očetove muzejske zbirke, ene najkvalitetnejših in najstarejših zasebnih zbirk na Slovenskem. Bil je tudi eden prvih pobudnikov ponovne oživitve kamniškega turističnega društva in snovalec Dnevov narodnih noš, ki so še danes prepoznaven mednarodni folklorni festival v Kamniku. Za vse te zasluge je leta 2003 prejel naziv častnega občana Kamnika. Zanimale so ga številne teme: arheološke od mamuta in Keltov, rekonstrukcije Starega in Malega gradu, znamenitih Kamničanov do umetnostnozgodovinskih in zgodovinskih, kjer se je posebno zavzemal za nastajajočo spominsko hišo Rudolfa Maistra, ki pa je žal ni dočakal. Za vse teme se je skrbno zanimal, jih populariziral in se vztrajno zavzemal za njihovo rešitev.
Ključne besede: Niko Sadnikar, častni občan Kamnika

30th November 2012 was the day when Niko Sadnikar (1916–2012), a great admirer of both art and history and a great citizen of the town of Kamnik, passed away. He represented a tremendous source of information and an unsurpassable authority in the field of collecting and exhibiting museum artefacts and objects (done by the Kamnik museum) from the wider Kamnik area. Together with Demeter Sadnikar, Niko Sadnikar's brother, he took care of their father's private collection, which is still regarded as one of the best and oldest in Slovenia. Niko Sadnikar was amongst initiators of the revival of the local tourism and of the National Costumes and Clothing Heritage Days, a renowned international folklore festival that takes place in Kamnik. All these merits earned Niko Sadnikar Honorary Citizenship of Kamnik. His interests were numerous; from archaeological excavations of mammoth finds and Celtic remains, the reconstructions of both the Small and the Old Castles, the lives and achievements of important locals, to the objects of art history and historical issues. One such project to which he devoted great care and attention was the renovation of the Rudolf Maister Memorial House, the completion of which he, sadly, never saw. Niko Sadnikar was deeply involved in all the issues he found worthy of his interest and worked diligently to make them visible to the public eye and, eventually, to solve them.
Key words: Niko Sadnikar, Honorary Citizenship of Kamnik

Niko Sadnikar (19. april 1916–30. november 2012), ljubitelj umetnosti in zgodovine, predvsem pa velik Kamničan, je bil vir številnih informacij, nenadomestljiv pri zbiranju in predstavljanju gradiva s širšega kamniškega območja za skoraj vse razstave, ki jih je pripravljal kamniški muzej, pa tudi drugi slovenski muzeji. Vedno se je kaj našlo pri njem: fotografije, kakšni predmeti ali pa številni podatki, s katerimi so bile razjasnjene uganke iz preteklosti.

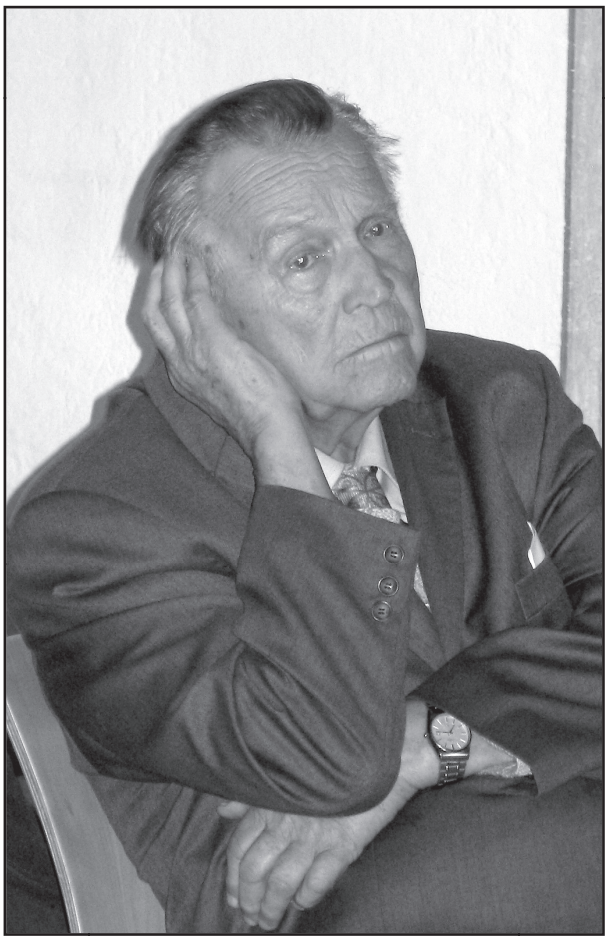

Niko Sadnikar na predavanju na gradu Zaprice leta 2010 (Foto: Marko Kumer, iz fototeke Medobčinskega muzeja Kamnik)

Rodil se je v družini veterinarja, muzealca in mecena umetnikov Josipa Nikolaja Sadnikarja in Štefke, rojene Novak. Bil je vesten skrbnik Sadnikarjeve muzejske zbirke, ki jo je začel ustvarjati njegov oče Josip Nikolaj Sadnikar leta 1893. Po poroki s Kamničanko Štefko Novak pa je očetovi strasti po zbiranju in ohranjanju kulturne dediščine zvesto stala ob strani vsa njegova družina: poleg žene tudi oba sinova – Niko in Demeter. Vsi so vestno skrbeli za celovitost zbirke tudi po očetovi smrti in zlasti sinova tudi za popularizacijo te ene največjih in najkvalitetnejših zasebnih zbirk slovenske premične kulturne dediščine.

Leta 1950 je zavod za zaščito kulturnih spomenikov Slovenije izdal odločbo o zaščiti enkratne Sadnikarjeve muzejske zbirke. Občina Kamnik je celo načrtovala odkup celotne hiše z zbirko. Vendar pa gospodarske težave v občini niso več dopuščale, da bi uresničila prvotni načrt. Sprejet je bil sklep, da se za novi muzej na Zapricah, ustanovljen leta 1961, odkupi le del predmetov. S pomočjo zunanjih cenilcev – specialistov za posamezne vrste gradiva – so bili izbrani in odkupljeni predmeti, ki so bili po svojem nastanku, uporabi ali nahajališču vezani na kamniško območje. Tako je bilo leta 1964 odkupljenih 1468 predmetov. V okviru Medobčinskega muzeja Kamnik je nastala t. i.

1 Magistra zgodovine, univ. dipl. zgodovinarka, muzejska svetovalka, Medobčinski muzej Kamnik.

Niko Sadnikar v očetovi muzejski zbirki leta 2006 (Foto: Marko Lesar, iz fototeke Medobčinskega muzeja Kamnik)

Sadnikarjeva zbirka, na katero smo še danes izjemno ponosni, saj vsebuje nekaj najlepših in najdragocenejših muzejskih predmetov, naj omenimo samo nekaj primerov: izjemno redki primeri knjig, kot so Dalmatinova *Biblija, Pentatevh,* Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske,* renesančnih kipov – stražarjev božjega groba, antični prstan, kositrni cehovski vrči, hišni oltarčki in podobno. Pravzaprav je malo muzejskih razstav, v katere ne vključimo predmetov iz Sadnikarjeve zbirke. Prav tako pa jih posojamo za razstave tudi v druge slovenske muzeje.

Preostali del zbirke je ostal v družinski lasti in je še sedaj dostopen za obiskovalce. Niko Sadnikar se je po zaključku aktivnega dela na področju medicine po letu 1980 posvetil tistemu, kar je imel najraje in kar ga je najbolj zanimalo – Kamniku in njegovim ljudem. Skupine obiskovalcev je vedno z veseljem, z veliko znanja in spominov popeljal po očetovi zbirki. Z nadvse živimi zgodbami je opisoval predmete in vse podatke, ki mu jih je zaupal oče. Obiskovalce je znal navdušiti za kulturno dediščino in kamniško zgodovino. Bil je tudi eden prvih pobudnikov ponovne oživitve kamniškega turističnega društva in snovalec Dnevov narodnih noš, ki so še danes prepoznaven mednarodni folklorni festival v Kamniku.

Lahko mu rečemo tudi kamniški polihistor, saj so ga zanimale številne teme: arheološke od mamuta in Keltov, rekonstrukcije Starega in Malega gradu, znamenitih Kamničanov do umetnostnozgodovinskih in zgodovinskih, kjer se je posebno zavzemal za nastajajočo spominsko hišo Rudolfa Maistra, ki pa je žal ni dočakal. Za vse teme se je zanimal, jih populariziral in se vztrajno zavzemal za njihovo rešitev.

Za vsestranske aktivnosti in zasluge, ki so trajnega pomena za razvoj in promocijo občine in mesta Kamnik v nacionalnem in evropskem prostoru, mu je občinski svet občine Kamnik ob občinskem prazniku leta 2003 podelil najvišje občinsko priznanje: naziv častnega občana občine Kamnik.

Bil je vesten obiskovalec muzejskih in galerijskih razstav in spremljajočih dejavnosti ter natančen bralec naših razstavnih katalogov. Marsikdaj je kmalu po otvoritvi razstave zazvonil telefon, ko nam je povedal svoje mnenje in se pogovarjal o novih podatkih, ki mu še niso bili znani. Pravzaprav ni bilo nobenega predavanja z različnih področij, kjer nam ne bi zaupal nekaj svojih misli in spominov. V muzeju smo ga zadnjič videli ob koncu septembra 2012, ko se je udeležil predstavitve rekonstrukcij Malega in Starega gradu – ene od številnih tem, ki so ga vseskozi zanimale in vznemirjale. In magnet je bil očitno tako močan, da je kljub številnim muzejskim stopnicam in že poslabšani fizični moči zmogel napor. Čilega duha in bistrih misli. In prav takega ga bomo nadvse pogrešali pri našem muzejskem delu.

Kazalo

Marjeta Humar
Uvodnik 5

Marjan Šarec, župan
Uvodnik 7

Marjan Šarec, župan Občine Kamnik s sodelavci
Občina Kamnik 2012 in 2013 9

Poraba proračunskih sredstev
Občine Kamnik v preteklih letih 9
Občinski prostorski načrt 10
Projekt kolesarskih in pešpoti 12
Razvoj kanalizacijskega sistema v Občini Kamnik .. 13
Investicije v cestno infrastrukturo 13
Področje predšolske vzgoje 16
Področje osnovnošolskega izobraževanja 17
Področje kulture 20
Področje športa 22
Področje socialnega in zdravstvenega varstva 23
Varstvo pred naravnimi in drugimi
nesrečami v Občini Kamnik 25
Sodelovanje z Gorsko reševalno postajo Kamnik ... 33
Poročilo o pridobivanju evropskih in
državnih sredstev 35

Razprave – gospodarstvo

Igor Podbrežnik
Matevž Kirn – od začetkov pridobivanja kalcita
do mednarodnega podjetja Calcit 37

Razprave – kmetijstvo

Tadej Sluga
Viktor Repanšek oče prvih
slovenskih sort krompirja 49

Razprave – naravoslovje

Alenka Mihorič
Cvetoče strmine Kamniškega vrha 53

Rok Gašparič, Matija Križnar
Nova najdba vretenca miocenskega morskega
sesalca iz Tunjiškega gričevja 59

Razprave – glasba

Andrej Misson
Avgust Cerer (1908–1980) 65

Razprave – etnologija

Marija Klobčar
»V tem kraji lintvern ljudi jé ...« Zmaj iz
kamniškega jezera in pesemsko izročilo 81

Breda Podbrežnik, Ivanka Učakar
Razširjenost in živost pravljičnih motivov iz
knjige *Zlati hrib: pravljice in povedke iz
Tunjic in okolice* 93

Barbara Klanšek
Logarska hiša pod Starim gradom 107

Razprave – zgodovina

Alojz Cindrič
Študenti iz nekdanjega sodnega okraja
Kamnik na dunajski univerzi 1365–1917 115

Nina Klisarič
Leto 1511, potres in Kamnik 131

Zora Torkar
Kamnik skozi Maistrove oči 143

Irena Mušič Habjan
Pretekla dejanja zaznamujejo našo prihodnost
Planinsko društvo Kamnik (1893–2013) 151

France Malešič, Janez Volkar
Razvoj gorskega reševanja na Kamniškem 167

Gradivo za zgodovino

Ožbej Vresnik
Poročanje slovenskih časopisov
o najdbi mamuta v Nevljah 193

Tone Stele
Zgodovinski pregled kolektivne
kmečke posesti na območju
Kamniške Bistrice in Velike planine 201

France Malešič
Arhiv Planinskega društva Kamnik – življenjsko
delo Pavleta Kemperla brez primere 207

Tone Ftičar
NOVA, prva in uspešna kamniška naveza
prepoznavnih likovnih značajev 213

Gradivo za etnologijo

France Malešič
Skoraj vsak greben ali gora ima posebno ime 219

Bojan Pollak
Ledinska in hišna imena na Veliki planini in
v njeni okolici 231

Bibliografija

Matej Stele
Umetnostnozgodovinska bibliografija
dr. Franceta Steleta za obdobje po letu 1966 247

Jože Urbanija
Objave avtorjev iz Občine Kamnik
v letih 2012 in 2013 259

Naš pogovor

Boris Kern
Kamnik si zasluži tudi urbani festival 267

Jernejka Drolec
»Po svetu sta me vodila radovednost,
raziskovanje in to se je kasneje preusmerilo
v raziskovanje človeške notranjosti« 275

Igor Jurič
Triatlonec zaradi Mikijevega zabavnika 283

Vladimir Habjan
Plezam zaradi čistega veselja 289

Tone Ftičar
Kot kampaníle – prost, a zavezan
petju in »štetju« 297

Pesniki, likovni ustvarjalci in oblikovalci

Darinka Slanovec 305
Franc Drolc 306
Jožef Pavlič 307

Anamarija Stibilj Šajn
Marko Novak 309

Anamarija Stibilj Šajn
Matevž Sterle 315

Anamarija Stibilj Šajn
Viktor Šest 321

Pomembni Kamničani

Saša Bučan
Karl Zelenko 327

Vlado Motnikar
Anita Hudl (1946–2012) 335

Marina Drolc
Franc Drolc (1939–2012) 339

Milena Glušič
Življenjska in poklicna pot violinista in
glasbenega pedagoga Maksimilijana Skalarja 347

Marko Kumer
Bojan Kraut – ikona slovenskega strojništva 353

Marijan Prosen
Gradbeni inženir
Franc Vrhovnik – ljubiteljski astronom 359

Matjaž Šporar
Fotografski zapisi ščetarskega mojstra Petra
Nagliča (1883–1959) iz Šmarce pri Kamniku 363

Miklavž Komelj, Anja Bergant
Rezbar Maks Bergant (1912–1996) 391

V spomin

Zora Torkar
V spomin dr. Niku Sadnikarju 397

Kazalo 399

Kolofon 401

Kamniški zbornik XXII

Izdaja:
Občina Kamnik

Ureja uredniški odbor:
dr. Marjeta Humar, glavna urednica
dr. Helena Dobrovoljc
dr. Božidar Drovenik
Tone Ftičar
Jasna Paladin, univ. dipl. etn. in kult. antr.
mag. Breda Podbrežnik Vukmir
Marjan Šarec, župan
Milan Šuštar, prof.
mag. Zora Torkar
Ožbej Vresnik, prof.

Lektorja:
Milan Šuštar, prof.
dr. Marjeta Humar

Korektorica:
Tatjana Matičič

Angleški povzetki:
Milan Mandeljc, prof.

Grafična oprema in oblikovanje:
Dušan Sterle, slikar in grafični oblikovalec

Računalniška obdelava besedila:
Sašo Matičič

Izvedba tiska:
Studio Dataprint, d. o. o.

Naklada:
700 izvodov

Oblikovanje naslovnice in
fotografije detajlov razstavljenih predmetov
iz Medobčinskega muzeja Kamnik:
Dušan Sterle

V Kamniku, marca 2014

